

אמרות אברהם

זרעא קיימא

זרעים

שביעית

חלק ב' - חידושי סוגיות

מערכות ובירורי סוגיות,
בעומקא דשמעתתא דשביעית.

חלק א' - ציונים והערות

חידושים ביאורים ומראה מקומות,
ערוכים לפי סדר המשניות.

בעזרת החנוך לאדם דעת
אברהם משה בלאאמו"ר יצחק זיסקינד

שנת תשע"ד לפ"ק
ע"ה"ק ירושלים תובב"א

ניתן להשיג :

"ישיבת נתיב הדעת" זיסקינד - רח' ברנד 12 הר נוף ירושלים
רמות - 0737961823 0527644528 02-6512094

זיסקינד - רח' רוזובסקי 5 בני ברק - 0573176677
גנס - רחוב ירושלים 41 בני ברק - 035792189
זיסקינד - רחוב נתיבות המשפט 63 קרית ספר - 08-6522208
מישקובסקי - זכרון יעקב 12 ירושלים - 0527652669

כמו כן אפשר להשיג

שאר חלקי אמרות אברהם בהרבה מסכתות בנשים ונוזקין [ובברכת המצוות],
ושאר חלקי זרעא קיימא בכמה מסכתות בסדר זרעים.

הסכמת שר התורה גאון הדור מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, בעל הדרך אמונה.

קצת ק"ה זרי בודים תלמיד רחוק מעט אלה
 ספרו לרצא קיימא על מס' שיעור גמרא
 מענין דאין אלא שחזרנו להלכה ר' אברהם
 משה זיסקינד שט"א מלך אמת ויגידת
 התורה עצמה ודאמת שאל הספקת רעיון
 קלר חרבה מוסר פני אן כפר איתמתי
 לרצא דספריה בקידמיא להם מלאים קדושים
 עמלקים (לפני) וה' גילבר ורצא אלה
 חרבה ספרים אלהים מלך נח וברוך

חיים קניבסקי

בעזה"י ערב פורים תשע"ד ראיתי מעט את ספרו זרעא קיימא על מס' שביעית שהוא מענינא
 דיומא שחברו הגאון ר' אברהם משה זיסקינד שליט"א מתוך עמל ויגיעת התורה עצומה
 ובאמת שלא הספקתי לעיין בזה הרבה מאפס פנאי אך כבר איתמחי גברא בספריו הקודמים
 שהם מלאים בדברים עמוקים ונפלאים ויהי"ד שיוכה להוציא עוד הרבה ספרים להועיל
 מתוך נחת והריוחה

חיים קניבסקי

על ספרים קודמים התקבלו הסכמות מרבתי אשר רב חלקם בתורתי,
 ומכא העתקת שמועתתם נדפסו הספרים – הלא הם:

הגאון הגדול רבי בצלאל רקוב זצוק"ל אב"ד דגייטסהעד.

מו"ר הגאון הגדול רבי נתן צבי פינקל זצוק"ל ראש ישיבת מיר.

מו"ר הגאון הגדול רבי ברוך דוב פוברסקי שליט"א ראש ישיבת פוניבז'.

מו"ר הגאון הגדול רבי אברהם גורביץ שליט"א ראש ישיבת גייטסהעד.

מו"ר הגאון הגדול רבי יצחק יהואל עהרנפעלד שליט"א ראש ישיבת בית שמואל.

מו"ר הגאון הגדול רבי זאב כהן זצוק"ל ר"מ מונהל בישיבת גייטסהעד.

ה ס פ ר נ ת ר ם

לעילוי נשמת

הרב שמואל אהרן ב"ר עקיבא
ברגמן הי"ד,

ע"י בנו

הרב עקיבא ארי' ברגמן הי"ו

עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם

מצבת זיכרון

ספר זה מוקדש לעילוי נשמתה המהורה של האשה האצילה,
האהובה על הבריות אשת חיל עטרת בעלה, המשמחת אלוקים ואנשים

אמי מרתי מרת **קילא זיסקינד** ע"ה

בת ר' אברהם משה הלוי

אשת אבי מורי יבלחט"א הרב יצחק זיסקינד שליט"א

קמו בניה ויאשרוה, בעלה ויהללה פתחה ביתה לכל,

ידיה רב לה בהעמדת בתים רבים לתורה וליראה

נפטרה מתוך יסורים ובפיה תשבחות

חוה"מ סוכות כ' תשרי תשס"ד

והובאה לקבורה בליל הושענא רבה

זכתה להשאיר אחריה

זרעם היא וקיימם

דורות ישרים מבורכים

תהא נשמתה צרורה בצרור החיים

לזכר עולם ולעילוי נשמת

זקני ר' **ראובן** בן יהושע זעליג **זיסקינד** ז"ל
נלב"ע בליל שב"ק כ"א תמוז תשמ"ח

רעייתו מרת **חנה זיסקינד** ע"ה בת ר' יצחק מייזלס ז"ל
נלב"ע ביום שב"ק י"ב סיון תשנ"ט

זקני ר' **אברהם משה** בן ר' שלמה הלוי **זבלדוביץ** ז"ל
נלב"ע כ"א טבת תשי"ג

רעייתו **רבקה זבלדוביץ** ע"ה בת ר' משה ראובן פודגורביץ ז"ל
נלב"ע ח' אלול תשמ"ט

ר' **שרגא** בן ר' דוד הלוי **סקלאר** ז"ל
נלב"ע ח' אלול תשמ"ט

דודי ר' **נחום** ב"ר אהרן קדיש **קובלניץ** ז"ל
נלב"ע י"ז ניסן תשע"ג.

ר' **הענדל** בן ר' יצחק חיים **גרוס** ז"ל
נלב"ע ז' כסליו תשס"ו

מרת **בריינדל** ע"ה בת ר' פריידא **גרוס** ז"ל
נלב"ע בהו"ר תשנ"ו

ת.נ.צ.ב.ה

לזכר עולם ולעילוי נשמות

אב חמי ר' ישראל אייזיק ב"ר שכנא הכהן קפלן ז"ל
נלב"ע י"ב אלול תש"ן

רעייתו מרת ביילא קפלן ע"ה
בת ר' שלמה קרבל ז"ל נלב"ע ה' אדר תשס"א

בתם מרת אסתר גאלדא נוסבאום ע"ה
בת ר' ישראל אייזיק הכהן קפלן ז"ל
נלב"ע כ"ט כסלו נר ה' דחנוכה תשנ"ה

הרב דוב בער ב"ר שניאור זלמן פינסקי זצ"ל
נלב"ע ד' ניסן תשע"א

אב חמותי הר"ר צבי יעקב בן הר"ר נחמיה הכהן איזבי זצ"ל
נלב"ע ד' טבת תשכ"ט

הרבנית מלכה איזבי גורביץ ע"ה
בת הרה"ח ר' בנימין עזריאל חיים הכהן וינברג ז"ל
נלב"ע ביום שב"ק י"ד טבת.

דודי ראש ישיבת תורה שמחה
הגה"צ הרב ר' אשר זליג בן ר' ירמיהו הכהן רובינשטיין זצ"ל
נלב"ע שב"ק כ"ה טבת תשע"ד

ת. נ. צ. ב. ה.

לעילוי נשמת

הגאון הגדול

הרב ר' **שמעון ביטון** ב"ר חיים,

אב"ד ור"מ במרסיי,

נפטר י"ז תמוז תשמ"ב.

ורעייתו הרבנית **שולמית** בת ר' שמעון הכהן.

נפטרה בכ' ניסן תשע"ד

הגאון הגדול הרב ר' **רפאל יעקב ישראל** זצ"ל

רב וראש כולל בעיר סרסאל בצרפת.

האשה החשובה האצילה

מרת **אלישבע עמנואל** ע"ה

בת ר' משה שלמה ז"ל

נלב"ע י"ג אדר א' תשע"ד

לעילוי נשמת

מחותננו היקר וידיד משפחתנו
הגאון הרב ר' ירמיהו ב"ר אברהם משה **אלאי** זצ"ל
חבר בד"צ יוהנסבורג, דרא"פ

ואשתו הרבנית
מרת **רחל לאה** בת ר' מיכאל ע"ה

ת.נ.צ.ב.ה

תוכן הענינים

הערות וציונים על סדר מסכתא שביעית	א
פרק א' - עד אימתי	א
פרק ב' - עד אימתי	לה
פרק ג' - מאימתי	פט
פרק ד' - בראשונה	קיג
פרק ה' - בנות שוח	קנב
פרק ו' - שלש ארצות	קפט
פרק ז' - כלל גדול	רלא
פרק ח' - כלל גדול	רעא
פרק ט' - הפיגם	שטז
פרק י' - שביעית משמטת	שנח

"חידושי סוגיות" בעומקא דשמעתתא דשביעית' שפה

דברים שנתבארו בארוכה בחלק הציונים והערות

הקדמה למסכת שביעית

מסכתא שביעית פרק א

- משנה א - בגדר תוספת שביעית, ל' יום וב' פרקים. א
 משנה א - בפלוגתא ר"ת והראשונים באיסור נטיעה בתוספת שביעית. ז
 משנה א - שיטת הר"ש ביסוד דינא דנוטע וזומר. ח
 משנה ב - בעיקר גדר דשדה אילן ובשיעור ס' בין כולם. יא
 משנה ד - קצירה במוצאי שביעית. יט
 משנה ו - בגדר י' נטיעות עד ר"ה וג' אילנות עד עצרת. כב
 משנה ח - קושי' הטורי אבן ורעק"א האם איכא הלכה די' נטיעות לר"ע. לב

מסכתא שביעית פרק ב

- משנה א - כללים במסכת שביעית. לז
 משנה ב - חידושים בשיטת הרמב"ם בדין חרישה במעדר ומזבל. מב
 משנה ד - בגדרי לאוקמי' ולאברויי, בתוספת שביעית ובשביעית. מח
 משנה ה - סכין את הפגין. נו
 משנה ו - קליטה בשביעית ובתוספת שביעית מדין שביתת הארץ. ס
 משנה ו - תוספת שביעית מעצרת בנטיעה, ושיטת ר"ת בנטיעה בשביעית ובתוספת שביעית. סה
 משנה ז - בהא ד'אזלינן בתר השרשה'. עב
 משנה ז - שיטות הראשונים ב'שליש' 'חנטה' ו'לקיטה', וביאורים בשיטת הרמב"ם בחנטה. עה
 משנה ח - פול המיצרי. עט
 משנה ט - בדין ירק בתר לקיטה [ר"ה י"ד]. פב
 משנה י - דלועים שנתייבשו. פו
 משנה י - בדין השקאה. פז

מסכתא שביעית פרק ג

- משנה ד - בגדרי שביתת הארץ. צה
 משנה ה - חילוק בגדר המלאכה בשבת ובשביעית. ק
 משנה י - פלוגתא ר"ע ור"י, ובגדר האיסור מקלקל רשה"ר. קי

מסכתא שביעית פרק ד

- משנה ב - איסור שמור ונעבד, ובדין שדה שנטייה. קיז
 משנה ד - יסוד דינא דמדל למה אינו חייב משום זומר. קכב
 משנה ו - יסוד דינא ד'מזנב', ובגדרי חיובא דנוטע וזומר, ובדברי התוס' בסנהדרין [כ"ו]. קכז
 משניות ז - ט - פלוגתא הרמב"ם ור"ש בטעמא דאיסור אכילה לפני בישולו, ובפלוגתא הראשונים בזמן חלות הקדושה בפירות שביעית. קלז
 משניות ז - ט - פלוגתא הראשונים האם האיסור בתלישה או באכילה. קמד
 משניות ז - ט - בספיקת הירושלמי בדין לאכלה ולא למלוגמא בפגין. קמה

מסכתא שביעית פרק ה

משנה א - דיני בנות שוח, ובפלוגתת ת"ק ור"י בפרסאות. קנב
משנה א - ר"ה לאילנות, א' תשרי או ט"ו בשבט. קנז
משנה ו - בגדרי לפני עור ומסייע לעוברי עבירה, ובתלייה להיתר בספיקות. קסח
משנה ו - איסור מכירת 'המזרה' והיתר מכירת ה'מגל יד', ופלוגתת הרמב"ם ור"ש בקצירה ואיסוף מההפקר. קעח
משנה ט - שיטת רש"י בדין מסייע בשעת העבירה ממש. קפד

מסכתא שביעית פרק ו

משנה א - ג' ארצות, והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים ועולי בבל. קפט
משנה א - שיטת הרמב"ם בחילוק בין קדושה ראשונה ושניה. קצג
משנה א - בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל. קצו
משנה א - בדין קידושה לעתיד לבא, ובדין שביעית בזה"ז. קצח
משנה ב - שיטות הראשונים בגדר כיבוש יחיד. רג
משנה ב - בדין כיבוש עולי בבל בסורי'. רז
משנה ב - איסור קצירה ובצירה, דווקא משמור ולא בהפקר. ריב
משנה ג - דין גידולין באין זרעו כלה, ובמחלוקת האם גידולין של היתר מעלים את העיקר של איסור [נדרים נ"ז]. ריד
משנה ה - איסור הוצאת פירות שביעית לחו"ל ודין אתרוגים. רכה

מסכתא שביעית פרק ז

משנה א - הנאתן וביעורן שוה, ובשיטת רש"י במין הצובעין. רלג
משנה א - גדרי הנאתן וביעורן שוה בשיטת רש"י, הנאת גברא או חפצא. רלו
משנה א - שיטת הרמב"ם במיני כבוסין. רלח
משנה ב - חילוק בין גוף הפרי לדמי הפרי. רמג
משנה ג - בדין סחורה בפירות שביעית, וברמב"ן וריטב"א. רמט
משנה ג - שיטת רש"י בגדר סחורה וביעור. רנה
משנה ו - קדושת שביעית בדברים העומדים לריח, ובדין פרחים. רסה

מסכתא שביעית פרק ח

משנה א - בדין מלוגמא. רעא
משנה ב - בדין 'ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה', דחל בעיקר החפצא. רעו
משנה ב - הפקעת הקדושה בשביעית ותרומה לאחר השימוש. רעז
משנה ב - סיכה כשתייה, והמסתעף ובצביעה והדלקת הנר. רעט
משנה ב - אכילת פירות שביעית. רפד
משנה ג - איסור מכירת פירות שביעית במדה ובמשקל. רפח
משנה ה - בגדר איסור נותן לספר וכו', ובשימוש בדמי שביעית. רצב
משנה ו - בדין קצירה בשביעית. רצה
משנה ז - בישול ירק של שביעית בשמן של תרומה. רצט
משנה ז - דין חליפי שביעית. ש
משנה ח - לקיחת עבדים וכו' בדמי שביעית, ובדברי התוס' בבכורות [י"ב]. דש

משנה ח - בדין אין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית, ובדין דבר שבחובה לא בא אלא מן החולין. שו
משנה ח - ביסוד דינא ד'יאכל כנגדן'. שט
משנה יא - הפסד וסחורה במאכל בהמה. שיד

מסכתא שביעית פרק ט

משנה א - באיסור ספיחין, ובישוב הסתירה לפסחים [נ"א]. שיח
משנה ב' וג' - הקדמה כללית בעיקר סוגית ביעור. שכה
משנה ב' וג' - ג' ארצות לביעור, ובשיעור 'כלה לחיה מן השדה'. שכט
משנה ד - ביסוד דינא דביעור. שלג
משנה ה - בדין כובש ג' כבשים, ובדברי התוס' רי"ד. שלו
משנה ו - דיני ביעור שתלויים בזמן לקיטה ודין יבש ולח דכב' מינים נינהו. שמ
משנה ו - חידוש ברמב"ם בדין ביעור במחובר. שמא
משנה ז - אימתי עניים נכנסין לפרדסות. שמג
משנה ז - בהיתר שריפת תבן וקש דתלוי 'משירד רביעה שניה'. שדמ
משנה ז - קדושת שביעית בתבן וקש. שמו
משנה ח - ביעור בשריפה או בהפקר. שמוז
משנה ח - בדיני אוצר בית דין. שמוט
משנה ט - דין חלה בעיסת שביעית ובדין 'לאכלה ולא לשריפה'. שנד
משנה ט - חידוש בגדר האיסור סחורה. שנו

מסכתא שביעית פרק י

משנה א - שמיטת כספים דווקא ב'מלוה' או דכל חוב נשמט, ובדין קנסות והקפת חנות, וזקיפת מלוה. שס
משנה ב' - בגדר שמיטת כספים בקנסות וביסוד דינא דקנס לפני העמדה בדין. שסז
משנה ג' - בגדר הדין מוסר שטרות לבי"ד - ופרוזבול. שע
משנה ד - עניני פרוזבול. שעג
משנה ה - השמטת כספים איסור או ממון. שעז
משנה ח - שיטת היראים. שפב

דברים שנתבארו בארוכה בחלק החידושי סוגיות

- סימן א'** קונטרס בענין קצירת פירות שיטת בשביעית, וקצירת פירות שביעית בשמינית, [פרק א' משנה ד']. שצא
- סימן ב'** קונטרס בגדרי אבות ותולדות בשבת בשביעית בכלאים ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב]. תז
- סימן ג'** קונטרס בגדרי אבות ותולדות של "זורע" ו"נוטע", [מברין מרכיב זומר], בשביעית בשבת ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב]. תיד
- סימן ד'** קונטרס בדין "מחפה מדין זורע" בשביעית שבת ובכלאים, ואי הוי אב או תולדה של זורע, [פ"ב מ"ב]. תל
- סימן ה'** קונטרס בסוגי' דסכין את הפגין, שיטת הר"ש והרא"ש, ובחילוקים בין המשנה לתוספתא, [פ"ב מ"ה]. תמ
- סימן ו'** קונטרס בדין שביתת הארץ אי הוי חובת קרקע או חובת גברא, ובדין זריעה וקליטה בשביעית, ובדין עבודת שביעית ע"י גרמא. תמח
- סימן ז'** קונטרס בדבר שאינו מתכוין ופסיק רישא בשביעית, ובחילוקים בגדרי מלאכה השבת ובשביעית, ובגדרי שביתת הארץ. תנט
- סימן ח'** קונטרס בהיתרא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר, וביסוד דינא דכל עבודות שביעית דמצד "כי לי הארץ" ומדין הפקר אתינן עלה, [פרק שלישי דשביעית]. תסח
- סימן ט'** קונטרס בגדר הפקירא דשביעית, [פ"ד מ"ב]. תפ
- סימן י'** ביסוד חיובא דזומר ונוטע, דתרי מחייבים איכא בהו ובביאור דברי הר"ש ריש מכילתין בדין נוטע, [פ"ד מ"ו]. תק
- סימן י"א** קונטרס בגדר הדין לאכלה ולא להפסד, דרך חדשה בשיטת הרמב"ם דנאמר בזה ב' דינים, מצד 'קדושה' ומצד 'הפקר ובעלות', ונתחדש דלא פליגי הבבלי וירושלמי לפני עונת המעשרות, [סוף פרק ד' דשביעית]. תקד
- סימן י"ב** דרך חדשה בדעת הר"ש דהירושלמי מודה לבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד הוא, [סוף פרק ד' דשביעית]. תקט
- סימן י"ג** ביסוד דינא דלפני עור [פ"ה מ"ו]. תקיד
- סימן י"ד** ב' דינים בקדושת הארץ, לגבי מצוות ולגבי שכינה, [פ"ו מ"א]. תקכא
- סימן ט"ו** קונטרס בדין מלאכת קצירה בשביעית, ובגדר דין קצירה כדרך הקוצרים, [פרק ח' משנה ו']. תקכד
- סימן ט"ז** קונטרס בדין 'גרם' הפסד ודין 'משמרת' בשביעית, ובשיטת הר"ש סיריליא בדין מלאכת קצירה בשביעית ומעש"ש, [פרק ח' משנה ז']. תקמט
- סימן י"ז** קונטרס בגדר יסוד דינא דביעור, [פרק ט' משנה ח']. תקנד
- סימן י"ח** פירות עכו"ם. תקעב
- סימן י"ט** קונטרס בגדר הדין שמיטת כספים [פרק י']. תקעה
- סימן כ'** קונטרס בביאור סברת הרמב"ם בהקפת חנות דהוי כשכירות אינה אלא בסוף, ובחילוקי הגדרים בין שכירות אינה אלא בסוף, למלוה לאחר י' שנים, ובגדר הדין הלואה ע"מ שלא אתבענו, ושורש פלוגתת ת"ק רבי יהודה ורבי יוסי, בהקפת חנות ושכר שכיר, [פרק י' משנה א' וב']. תקפא
- סימן כ"א** בגדר 'תשלומין דשבעה', לגבי שמיטה ולגבי מיגו [פרק י']. תקצה

זרעא קיימא על סדר זרעים - שביעית.

שם הספר "זרעא קיימא" מרמז על ענינו של הספר, שבחידושי תורה אנו זוכים 'לקיים' את דברי תורה, וחידושים בעניני 'זרעים' הם הקיום של סדר זה^א.

הספר מחולק לב' חלקים - חלק החידושי סוגיות וחלק הציונים והערות. הקדמת המחבר

החידושי סוגיות שבספר נתחדשו ביני עמודי בי מדרשא בלימודי בכולל החשוב בבית הכנסת חניכי הישיבות הר נוף ירושלים ת"ו, אשר נתייסד ע"י הרב הגאון האמיתי רבי אברהם מאיר שטיינפלד שליט"א ללמוד בעיון כל סדר זרעים. ובוזה אודה לגאון הנ"ל ולנדיב החפץ בעילום שמו הנושא בעול החזקת הכולל מאז הקמתו, ולכל חבורת הלומדים הרבנים הגאונים שליט"א אשר עמם בצוותא נתלבנו ונתבררו הדברים, יזכר ה' בבריות גופא ונהורא מעליא לאורך ימים ושנים.

הציונים והערות שבספר נערכו במיוחד עבור לומדי סדר זרעים עפ"י בקשת הארגון העולמי להפצת התורה 'דרשו' בראשותו של איש התורה והחסד, אשר זכה בזכות גדולה להרבות תורה בארץ ובגולה, ה"ה הרה"ג ר' דוד הופשטטר שליט"א בעמח"ס דרש דוד, יברכהו ה' הטוב ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה מתוך נחת ושמחת עולם על ראשו ועל כל הנלויים אליו לאורך ימים ושנים.

הדברים נתלבנו ונתבררו שוב ונתוספו בהם דברים חדשים עם חברים מקשיבים בישיבותינו הקדושה ישיבת 'נתיב הדעת', ובפרט עם בני חבורת זרעים, ה"ה הבחורים החשובים, א. אוברמייסטר, נ. אוסטרופ, ש. דייוויס, י. מ. ייגר, י. ב. פויגל, י. קופרמן, ש. רייך, ני"ו, ומקרב לב אביע להם תודה על חלקם הגדול בחיבור זה, ותודה וברכה מיוחדת לבחור החשוב א. א. קרביץ ני"ו, שעבר על כל ספר הציונים והערות, ומדי עברו בירר ותקן להעמיד את הנוסח בתיקונו הנכון למען יעלה על שולחן מלכים, יזכר ה' ללמד וללמד לשמור ולעשות, וימלא ה' כל משאלות לבם לטובה ולברכה.

שפתי לא אכלה מלשאת שלמי תודה וברכה, ובלב הומה ומלא הכרת הטוב באתי להודות להאי גברא רבה אשר עושה תורתו קבע ומרבה צדקה וחסד, ה"ה הרה"ג עקיבא אריה ברגמן שליט"א אשר לקח על שכמו עול הדפסת הספר, כרצונו הטהור להפיץ תורת שביעית בין הלומדים, יברכהו ה' להמשיך בדרך עליה, ויצליח בכל אשר יפנה, וזכויותיו הגדולים יעמדו לו למען יראה ברכה בעמלו, ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות מתוך נחת הרחבת הדעת ובריות נאמנה, ולא ימוש ספר התורה ממנו ומזרעו עד עולם.

ברכות והודאות

מה אשיב לה' כל תגמלוהי עלי, ששם חלקי בין יושבי בית המדרש, וזיכני להסתופף מנעורי בחצרות בית ה', בין כותלי היכלי התורה הנאדרים בקודש, ישיבת גייטסהד שבאנגליה, ישיבת פונוביז' בב"ב וישיבת מיר בעיה"ק ירושת"ו.

א. ויש בשם זה גם רמז לשמי ולשם רעיתי ומשפחתי - תיבת 'זרעא' - ראשי תיבות אברהם רחל זיסקינד, ותיבת 'קיימא' מרמז לשמי ולשם הורי, שיש בה אותיות קיילא יצחק אברהם משה.

ברגשי כבוד ומורא אביע רוב תודה וברכה למעב"ת מורי ורבותי הגאונים ראשי הישיבות שליט"א, שזכיתי לקבל תורה מפיהם, ואשר הנחוני במעגלי צדק ובדרך אמת והעמידוני בקרן אורה.

כן אעלה את זכרם הטהור של רבותי הגדולים זצוק"ל, שרי התורה מרנן ורבנן ראשי ישיבת פוניבעז, הגאון האדיר רבי אלעזר מנחם מן שך זצוק"ל, והגאון האדיר רבי דוד פוברסקי זצוק"ל, ראש ישיבת גייטסהעד הגאון האדיר רבי אריה זאב גורביץ זצוק"ל, ראש ישיבת מיר הגאון האדיר רבי נתן צבי פינקל זצוק"ל, אשר זכיתי לשאוב ממעיין תורתם הנובע ולשתות בצמא את דבריהם.

הנה המקום להעלות כאן את זכרו של אלופי ומיודעי, הגה"צ רבי מרדכי שקוביצקי זצ"ל, ראש הכולל ורבם ומנהיגם של בני התורה ועדת ציבור החרדים ביהונסבורג, עיר מולדתי, אשר הוא הגבר הוקם על, להקים עולם של תורה ותשובה ולחולל מהפכה רוחנית ותורנית בדרום אפריקה, ביסוד מקום תורה לתפארה, והחדרת אורה של אהבת תורה ויראת שמים בקרב זקנים וצעירים גם יחד, ומכוחו וכוח זכיתי בשחר נעורי ליהנות מאורה של תורה בתפארתה, והיא שעמדה לי בהמשך דרכי לשבת בבית ה' וללון באוהלה של תורה.

אודה ה' בכל לבב, כי הגביר חסדו עלי והביאני אל הבית הגדול, ישיבותינו הקדושה "נתיב הדעת", וזיכני שם להרביץ תורה בפני חברים מקשיבים זה כמה שנים, יה"ר שתשרה שכינה בבית הגדול הזה ויגדלו ויתרוממו בו בתורה וביראה.

זכות מיוחדת עמדה לי להיות במחיצת האי גברא רבה מורנו המשגיח ש"ב הגה"צ מרן רבי נפתלי קפלן שליט"א, אשר הישיבה עומדת תחת הנהגתו והכל שואבים ממנו עצה ותושיה לתורה ויראת שמים טהורה, ורבים הולכים לאורו, שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צב-אות הוא, עוד ינובון בשיבה.

אברך גם את ראשי הישיבה הגאונים הגדולים רבי ישראל בונים שרייבר שליט"א ורבי אברהם הכהן קפלן שליט"א העומדים על משמרתם בעז ובתעצומות בהרצת תורה ויראה לבני הישיבה הקדושה לנחותם בדרך התורה, ולהאיר את עיניהם בדעת חכמה ויראת אלקים, יהיה ה' עמם ללמוד וללמד ולהעמיד תלמידים הרבה.

על הטוב יזכרו גם ידידי היקרים, שותפי לעבודת הקודש, הרבנים הגאונים חברי הצוות של ישיבותינו הקדושה, איש איש בשמו הטוב יבורך, יהא רעוא מן שמיא שנזכה כולנו יחד להמשיך במלאכת הקודש ביתר שאת וביתר עוז להגדיל תורה ולהאדירה.

ומתלמידי יותר מכולם, חב אני תודה מיוחדת לבני החבורה תלמידי הישיבה הקדושה, אשר תמידין כסדרן אנו זוכים בצוותא ללון בעומקא דשמעתתא בבירור וליבון כל סוגי' להעמידה על תילה, יזכר ה' לגדול בתורה וביראה, "והיה שמם כשם הגדולים אשר בארץ".

שפתי לא אכלא מלשאת שלמי תודה וברכה על הזכות הגדולה שזיכני הקב"ה רבות בשנים להרביץ תורה ולהעמיד תלמידים בבית הגדול לתורה וליראה בישיבת בית שמואל בעיה"ק ירושת"ו, שם זכיתי ללבן ולברר סוגיות חמורות ולדרת לעומקא דשמעתתא ביחד עם תלמידים מצוינים, תחת הנהגתו של ראש הישיבה הגאון הגדול רבי יצחק עהרנפעלד שליט"א, יהי ה' אלוך עמו שיזכה להמשיך להעמיד תלמידים לתורה וליראה מתוך הרחבת הדעת ומנוחת הנפש.

הנה מקום אתי להעלות כאן את זכרו של האי גברא רבה, איש האשכולות, רב פעלים לתורה ולתעודה, הג"ר עקיבא עהרנפלד צוק"ל, שזכה בפעליו הברוכים להגביר חילים לה' ולתורתו.

אזכיר לברכה את ידיד נפשי גיסי היקר מרביץ תורה ברבים, הגאון הרב ר' אבישי קורצטג שליט"א אשר רגילים אנו זה רבות בשנים לעסוק בצוותא בעמלה של תורה, ובפרט על חלקו הרב בהוצאת ספר זה, שבלא טרחתו ויגיעתו לא היה הספר יוצא לאור עולם, שיזכה תמיד לישב באהלה של תורה ללמוד וללמד, להמשיך להפיץ מעינותיו חוצה עוד ועוד לעדרי עדרים השותים בצמא את דבריו, בבריאות גופא ונהורא מעלי, וימלא ה' כל משאלות לבם לטובה, וירוח נחת דקדושה יחד עם אחותי שתחי' מכל יוצאי חלציהם, לאורך ימים ושנים.

מקרב לב אביע תודה והוקרה לידיד נעורים הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א דיין ומרביץ תורה בעיר גייטסהעד ומח"ס פרי עץ חיים על מסכת ביכורים, שבנדיבות לב וטובת עין העמיד לרשותי מחידושי על סדר זרעים שנסתייעתי בהם רבות, והרבה מדברי תורתו שזורים בספר זה, טוב עין הוא יבורך, ויזכה להקים עולה של תורה מתוך הרחבת הדעת ומנוחת הנפש, ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות, לאורך ימים ושנים.

אזכיר לברכה האי גברא רבה ידידי הגאון הרב ר' יהושע הרטמן שליט"א, מרביץ תורה מפורסם בא"י ובחו"ל, מזכה הרבים בספריו המפורסמים בהפצת תורת המהר"ל ובליונה - מגלגלים זכות ע"י זכאי, ובלא טרחתו לא היה הספר יוצא לאור עולם - יזכה ה' להמשיך לישב באהלה של תורה ללמוד וללמד, להמשיך להפיץ מעינותיו חוצה עוד ועוד לעדרי עדרים השותים בצמא את דבריו, בבריאות גופא ונהורא מעלי, ולא ימוש ספר התורה ממנו ומזרעו עד עולם.

רגשי תודה מרובים לידידי עוז הגאון הרב ר' אשר גנס שליט"א, ר"מ בישיבת פוניבעז' לצעירים, אשר רגילים אנו זה רבות בשנים לעסוק בצוותא בעמלה של תורה, וסייעני ועודדני הרבה בחיבור ספר זה, טוב עין הוא יבורך, יזכנו ה' ללמוד וללמד ולרומם תלמידים לגדלות בתורה.

ובברכה הסמוכה לחברתה אזכיר את ידיד נפשי הג"ר אהרן גודמן שליט"א מחשובי התלמידי חכמים, אשר סייעני רבות וטרח הרבה בהוצאת חיבור זה.

בהדרת כבוד ומורא אזכיר את הורי אבי מורי היקר הרב יצחק שליט"א ואמי מורתי מרת קילא ע"ה, אשר דאגו תמיד לכל מחסורי, גדלוני וחינכוני במסירות נפש כל השנים, ושלחוני לשיבות הקדושות אשר מעבר לים לקיים "הוי גולה למקום תורה", שלי שלהם הוא.

אברך את אבי מורי שליט"א מקרב לב שינבע המעיין ואילן יתן פריו וכל נטיעות שיטעו ממנו יהיו כמותו, ויזכה לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלציו, בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, מתוך בריאות הגוף ושלוות הנפש לאורך ימים ושנים, וימלא ה' משאלות לבו לטובה, ויצליח ה' דרכו לראות טוב בעמלו להמשיך להרבות בתים לתורה ויראה, ולקרב לבבות לאבינו שבשמים, ויפוצו מעינותיו חוצה עוד ועוד, ולא ימוש ספר התורה הזה ממנו מזרעו עד עולם.

אודה ה' בכל לב שזיכני להכנס לבית הגדול בתורה וביראה, בית מו"ח הרב יהושע בצלאל הכהן קפלן שליט"א, ורעייתו הדגולה מרת דבורה לאה שתחי' לבית איזבי, שעומדים לימיני בכל עת בגשם וברוח, אברכם מעומקא דליבא שיזכו לרוב נחת מכל יוצאי חלציהם לראות

בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות מתוך בריאות הגוף ושלוות הנפש, וימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה, ולכל אשר יפנו יצליחו, וזכויותיהם הגדולות יעמדו להם למען יראו ברכה בעמלם.

מנשים באוהל תבורך נו"ב המשכלת ביראת ה', מרת רחל מרים שתחי', על כל מאמציה ומעשיה הברוכים לסייעני בכל כוחה, ואשר בטובה עומדת לי במסירות נפש ובאהבה ובשמחה למען אוכל ללמוד וללמד מתוך נחת ושלוחה, ואשר שלי גם שלה.

בצאתי אפרוש כפי אל ה', אנא תן בליבי ובלבות כל יוצאי חלצי ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תורתך באהבה, והאר עינינו בתורתך, ודבק לבנו במצוותיך וזכני ביחד עם נו"ב שתחי' לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלצינו, ולא תמוש התורה הזאת מפני זרעינו עד עולם, אמן.

הקדמה למסכת שביעית

הקדמה.

מצאנו ב' עשין בשביעית - המצוה של שביתת הארץ [קל"ה], והמצוה של הפקר השדות [קל"ד], ומצאנו גם ד' לאוין בשביעית, איסור עבודת השדה [ר"כ] ועבודת האילנות [רכ"א] ושלא לקצור כדרך הקוצרים [רכ"ב] ולא לבצור כדרך הבוצרים [רכ"ג], ורק הנך ד' מלאכות הם מה"ת בשביעית.

מצוות עשה בספר המצוות להרמב"ם

להלן שתי המצוות עשה כפי שפירשם הרמב"ם בספר המצוות:

א "שצונו לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית והוא אמרו ית' [תשא ל"ד] בחריש ובקציר תשבות. וכבר נכפל הצווי בזה פעמים ואמר [פ' בהר ד'] שבת שבתון יהיה לארץ. וכבר קדם לנו [מ"ע צ' ולקמן קס"ה וש"נ] אמרם האי שבתון עשה הוא. ואמר יתעלה גם כן [ר"פ בהר] ושבתה הארץ שבת לי"י. וכבר התבארו משפטי מצוה זו גם כן במסכת שביעית. ואין חובתה מן התורה אלא בארץ ישראל" - [מצווה קל"ה].

ב "שצונו להפקיר כל מה שתצמיח הארץ בשנת השמיטה והפקיר צמחי אדמתינו כלם לכל אדם. והוא אמרו ית' [משפטי כ"ג] והשביעית תשמטנה ונטשתה וכו'. ולשון מכילתא [דרשב"י] והלא הכרם והזית בכלל היה ולמה יצא להקיש אליו מה כרם מיוחד שהוא בעשה עוברים עליו בלא תעשה כך כל שהוא בעשה עוברים עליו בלא תעשה. וכו' הנה התבאר מכל מה שקדם שהשמטת גדולי שביעית מצות עשה. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת שביעית. והיא אינה חובה מן התורה אלא לפירות ארץ ישראל בלבד" - [מצווה קל"ד].

מצוות לא תעשה בספר המצוות להרמב"ם

להלן ד' מצוות ל"ת כפי שפירשם הרמב"ם בספר המצוות:

א "שהזהירנו מעבודת הארץ בשנת שביעית והוא אמרו יתעלה [ר"פ בהר] שדך לא תזרע. וכל מי שעבר על לאו זה לוקה. וכבר התבארו משפטי מצוה זו במסכת שביעית" - [מצווה ל"ת ר"כ].

ב "שהזהירנו מעבוד אילן בשנה שביעית והוא אמרו ית' [שם] וכרמך לא תזמור. ומי שעבר על זה גם כן חייב מלקות. ולשון ספרא הזרע והזמיר בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם מה זרע וזמיר מיוחדין שהן עבודה בארץ ובאילן אף אני אין לי אלא דבר שהוא עבודה בארץ ובאילן. וכבר התבארו משפטי מצוה זו גם כן במסכת שביעית" - [מצווה ל"ת רכ"א].

ג "שהזהירנו מקצור מה שתצמיח הארץ מעצמה בשנה השביעית כמו שנקצור בכל שנה. ובאר זה שאנחנו הוזהרנו מעבודת הארץ ומעבודת האילנות בשנת שמיטה כמו שקדם זכרו. ומה שתצמיח הארץ ממה שזרע בה בשנה הששית והוא שיקרא ספיח מותר לאכלו מן התורה בשנה שביעית אבל אינו מותר לנו לקצור אותו אלא בשינוי מעניינו הידוע. והוא אמרו יתעלה [שם] את ספיח קצירך לא תקצור. אינו רוצה בו שלא יקצור אותו כלל, כי הוא כבר אמר [שם] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואולם ירצה בו לא תקצור אותו כמו שתקצור אותו בכל שנה אלא כמי שיקצור דבר שהוא הפקר בלי הכנה ובלתי תיקון כמו שנבאר [מ' רכג ורכה - ו'] - [מצווה ל"ת רכ"ב].

ד "שהזהירנו מאסוף מה שיצמיחו האילנות מן הפירות גם כן בשנה השביעית כמו שנאסוף פירותיהם בכל שנה אבל נעשה אותו בשנוי להורות שהוא הפקר. והוא אמרו [שם] ואת ענבי נזירך

לא תבצור. ובא הפירוש [ספרא] לא תבצור כדרך הבורחים מכאן אמרו תאנים שלשביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה בחורבה ואין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה ואין עושין זתים בבר ובקוטבי אבל כותש הוא ומכניס לבודדה. וכבר התבארו משפטי מצוה זו עם אשר לפניה במסכת שביעית [פ"ח מ"ח] - [מצווה רכ"ג].

סיכום העשין והלאוין, ודן בדין חרישה בשביעית ובתוספת שביעית.

למדנו עכ"פ שיש ב' עשין, והיינו המצוה של שביעת הארץ [קל"ה], והמצוה של הפקר השדות [קל"ד], ואיכא כמה לאוין, איסור עבודת השדה [ר"כ] ועבודת האילנות [רכ"א] ושלא לקצור כדרך הקוצרים [רכ"ב] ולא לבצור כדרך הבורחים [רכ"ג], ורק הנך ד' מלאכות הם מה"ת בשביעית.

אולם יש נידון כלפי חרישה בשביעית - והוא - דבפרק הראשון של מסכת שביעית מיידי בדין תוספת שביעית, ור"ע יליף דין זה מהפסוק "בחריש וקציר תשבות", שהפסוק מיותר ולא קאי לא על שבת ולא על שביעית עצמה, וממילא דקאי על תוספת שביעית, ועיין בזה במו"ק [ג'], ור"י דרשו לענין אחר ולמד דין תוספת שביעית מהלכה למשה מסיני, וכדיבאר בפרק ראשון של מסכת שביעית.

למדנו עכ"פ שחרישה היא מלאכה האסורה, והפסוק רק בא לאוסרו גם בתוספת שביעית, ובפשוטו לר"ע הרי זה דאורייתא, וכן מבואר בר"ן בר"ה [ט'], ולפי ר"י דלא יליף מהאי קרא יש לדון בזה, דכפשוטו אין מקור לחרישה, אלא שהרמב"ם פסק כר"י שתוספת שביעית מהלכה למשה מסיני [ריש פרק א' שמיטה ויובל], ומאידך פסק [שם] דחרישה מה"ת, וכבר עמדו בזה האחרונים [תוס' רעק"א פ"ב מ"ב, קרן אורה מו"ק ב, פאת השולחן פרק כ' ס"ק א' ועוד], ועיין משנת יוסף [פ"א הלכה ד'] בשם הגר"א שלמד שיש מחלוקת בירושלמי [כלאים פ"ח ה"א] אי חרישה מה"ת בדעת ר"י, ועיין מה שנתבאר בזה להלן בציונים והערות [משנה ד'].

לאכלה ולא להפסד ולא לסחורה ולא לכביסה.

יש דין נוסף שלא נכלל במנין המצוות, וזה מקרא ד"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" - ודרשינן - "לאכלה ולא לסחורה" - "לאכלה ולא להפסד" - "לאכלה לא לכביסה", והיינו דין קדושת פירות שביעית דיליף מקרא ד"ולאכלה" לא להפסידה, ושיטת הרמב"ם שאין מצוה באכילה עצמה וכל הדין הוא רק לא להפסיד, אבל הרמב"ן [ספר המצוות במ"ע שהשמיט הרמב"ם - מצווה ג'] הביא שיש מצות אכילה בפירות שביעית [כן הבינו בדבריו במגילת אסתר וזוהר הרקיע], אולם החזו"א [סימן י"ד ס"ק י'] נקט דליכא מצווה, וכ"כ המגילת אסתר בשיטת הרמב"ם, וכ"ה בבית רידב"ז [סימן ה' סעיף ד'], ועיקר דין קדושת שביעית יליף נמי מהפסוק כי יובל היא קודש יהיה לכם" - "מה קודש תופס את דמיו אף שביעית תופס את דמיו" - [סוכה מ':].

מצות ביעור.

יש דין נוסף בשביעית דיליף בתו"כ מהפסוק - "ולבהמתך ולחיה וכו' תהיה כל תבואתה לאכול" - וילפינן מהכא מצות ביעור, "כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך שבבית", והיינו שאז צריך לבערו - אלא שלא ברור אי דין ביעור הוא מה"ת או מדרבנן, שהרמב"ן עה"ת [ויקרא כ"ה פסוק ז'] כתב לדון שהוא חומרא מדרבנן, ויש שלמדו כן בשיטת הרמב"ם מדלא מנה דין ביעור במנין המצוות, אכן הסמ"ג [קמ"ח] מנאה למצווה ומשמע שזה מה"ת, ובעיקר הדרשה ע"ע ברש"י בחומש ויקרא [כ"ה] שהביא ב' דרשות, עיי"ש [פסוקים ז']

וי"ב] לגבי יובל ושביעית ולגבי אדם ובהמה, עיי"ש היטב, ועיין בציונים והערות [פרק ט' הקדמה למשנה ב'] ששם נתבער דין ביעור, וע"ע להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז] בקונטרס גדול בדין ביעור.

איסור ספיחין.

בנוסף לכל הנ"ל איכא גם דין ספיחין והיינו כל מה שגודל מאליו בשביעית, וגם זה ילפינן בתו"כ מהפסוק "הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו" - ודרשו - "אם אין זורעים מה אנו אוספים, א"ר עקיבא, מכאן סמכו חכמים על ספיחים שיהיו אסורים בשביעית", ונחלקו חכמים ור"ע, דר"ע סובר שהוא מה"ת וחכמים ס"ל שהוא מדרבנן.

והרמב"ם [פרק ד' הלכה א'] מנה ג' סוגים של ספיחים וכולם מותרים מה"ת ואסורים מדרבנן.

וז"ל - "כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספיח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להן זרע הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואפילו שדה שנטייה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה, וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל".

ובהמשך [הלכה ב'] - "ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה, ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית", והביא שם הכס"מ במקור להיתר ספיחים מה"ת - וז"ל: "הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ואפילו שדה שנטייה וכו'. בת"כ והיתה שבת הארץ לכם מן השבות בארץ אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור מכאן אמרו שדה שנטייה ב"ש אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית וב"ה אומרים אוכלים" - ועיין מה שנתבאר בזה בציונים והערות [ריש פרק ט'].

שמיטת כספים.

כל מה שנתבאר כאן - היינו מלבד דיני שמיטת כספים, וזה יבואר בהמשך בפני עצמו בציונים והערות [פרק י'].

מסכתא שביעית פרק א

משנה א

[א] עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו:

רע"ב משנה א

עד אימתי חורשים בשדה האילן – לקמן מפרש איזהו שדה אילן:
 ערב שביעית – שצריך להוסיף משנה ששית על השביעית באיסור עבודת הארץ ולקמן ילפינן לה מקראי:
 כל זמן שהוא יפה לפרי – כלומר שהחרישה יפה לפרי הוי מתקן הקרקע לצורך הפרי של ששית ולא לצורך שביעית:
 עד העצרת – דעד העצרת יפה לפרי ותו לא, ומן העצרת ואילך נראה כמתקן לצורך שביעית. ובשדה לבן שאין בו אילן עד הפסח. ומשנה זו היא משנה ראשונה ואינה הלכה, דרבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו שהם פסח בשדה לבן ועצרת בשדה אילן והתירום ומותר לחרוש עד ר"ה של שביעית:

❧ ציונים והערות משנה א' ❧

ענף א'

בגדר תוספת שביעית, ל' יום וב' פרקים.

בגדר תוספת שביעית, ל' יום וב' פרקים. ❖ פלוגתא ר"ע ור"י בעיקר המקור לדין תוספת שביעית, ושיטת ר"ג ובית דינו דמותר שלא בזמן הבית עד ר"ה של שביעית. ❖ המקור של ההלכה, וגדר השיעור ל' יום, וגדר השיעור ב' פרקים. ❖ השיעור ל' היינו שבזה חשיב כתוספת כלפי שנה שלימה, אכן עיקר הגדר של התוספת בא לומר שכבר התחילה השביעית. ❖ מה גדר הפסוק לר"ע, ונפ"מ אי לדידיה הב' פרקים הם מדרבנן או מה"ת. ❖ בדברי האחרונים בחקירה זו. ❖ סיכום – חילוק בין ב' הדינים של תוספת וב' גדרים. ❖

דרכו של האגרות משה בתוספת שביעית. ❖ מביא סתירה ברש"י האם לר"ע האיסור מצד זה שהחרישה מועילה לשביעית או דדין בעלמא מצד תוספת, ומתמה מיניה וביה בר"י האם ל' יום הוא מצד זה שמועילה לשביעית. ❖ קושית הטו"א דתוספת שביעית ותוספת דשבת לא שייכי אהדדי. ❖ יסוד גדול מבעל האגרות משה בעיקר הגדר במלאכת שביעית, דיסוד האיסור במלאכת שביעית הוא בזה שהוא עושה "מלאכת שביעית", ורק אם חיילא במלאכה תורת מלאכת שביעית הוא דאסור, ולכן בעינן לצורך פירות שביעית, ותוספת שביעית היא זמן למלאכות ואינה שביעית עצמה. ❖ בזה מתישבות כל הקושיות דלעיל. ❖ עוד הרבה הוספות לפי הדרך הנ"ל.

מההלכה למשה מסיני – מזה דייקנן שההלכה אוסרת סתם חרישה לפני שביעית – כן מבואר במו"ק שם.

עוד מבואר שם בסוגי' דהלכה היא רק שלושים יום לפני שביעית, והא דאיכא איסור חרישה בב' פרקים [מפסח או שבועות] היינו מדרבנן, דמאז הוא כבר חורש לצורך שביעית, והיינו טעמא שמאז החרישה כבר לא מועילה לשישית, הלכך אסרו, וכן מבואר בתוס' בר"ה [ט': ד"ה ומותר] ובר"ש [כאן במשנה] שכתבו דבהנך ב' פרקים "נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית" כיון דכבר לא מועיל לשישית, וכן הוא ברש"י [מו"ק ג': ד"ה כל זמן שהוא יפה], ועיין עוד בריטב"א ר"ה [ט']. דבהנך פרקים החרישה מועילה לשביעית, וכן הוא בריטב"א [שם עמוד ב' ד"ה פחות מל' יום].

ובעיקר השיעור של ל' יום צריכים לעיין דמה הגדר בזה, וי"ל דשיעור זה מפורש בהלכתא עצמה, אכן בתוס' במו"ק [ד'. ד"ה אלא אמר] מפורש שאינו אלא אומד חכמים, והיה אפשר לומר דחכמים אמדו דבזמן זה חרישה מועילה רק לשביעית ולכן זה השיעור תוספת, אכן זה אינו שהרי השיעור של ב' פרקים הוא השיעור זמן שמועיל לשביעית – וכנ"ל, וע"כ צ"ל דהאומד הוא דרך על זמן כזה איכא חשיבות של תוספת ביחס לשנה שלימה, ופחות מזה לא חשיב כלום.

וכן מפורש ברש"י, דעיין ברש"י ר"ה [י':] דמבואר דלפי ר"מ דתוס' שביעית יום א', דזה משום שיום אחד בשנה חשוב כשנה ושוב ליכא תוספת אלא יום אחד, ותמה הרמב"ן, דל' יום תוספת לא שייך לל' יום בשנה מיקרי שנה, אלא הילכתא גמירי לה לר"י ומקראי ילפי לר"ע, ומבואר ברש"י כנ"ל, שיש כאן אומד חכמים מה מיקרי תוספת כלפי שנה שלימה, והשיעור ל' עצמו לא נאמר בהלכה עצמה ובפסוק.

השיעור ל' היינו שבזה חשיב כתוספת כלפי שנה שלימה, אכן עיקר הגדר של התוספת בא לומר שכבר התחילה השביעית.

אולם אכתי יש לדון בגדר האיסור – והיינו שאחרי שיש אומד ששיעור כזה מיקרי 'תוספת', שוב יש לעיין דמה אסרו בהך תוספת, והיינו

פלוגתת ר"ע ור"י בעיקר המקור לדין תוספת שביעית, ושיטת ר"ג ובית דינו דמותר שלא בזמן הבית עד ר"ה של שביעית.

למדנו במשנה דין תוספת שביעית בשדה אילן, דאיכא איסור מעצרת שלפני שביעית [לכ"ה], ולהלן [ריש פרק ב'] כתוב "עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה וכו'" אמר ר' שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת", והיינו שיש חילוק בין שדה אילן לשדה לבן בשיעור תוספת, מעצרת או מפסח.

אלא שהסיק הרע"ב דהנך ב' משניות אינם הלכה שהרי רבן גמליאל ובית דינו "נמנו על שני פרקים הללו – שהם פסח בשדה לבן ועצרת בשדה אילן – והתירום ומותר לחרוש עד ר"ה של שביעית", וכן מפורש במו"ק [ג':].

והנה [משנה ד'] מובא המקור לדין תוספת שביעית, דשנינו שם "בחריש ובקציר תשבות אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית, וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית", הרי תוספת שביעית לפני ואחרי שביעית נלמד מהאי פסוק, ועיי"ש עוד במשנה – "ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר", הרי שר' ישמעאל חולק בעיקר הדרשה של תוספת שביעית, ועיין בסוגי' מו"ק [ג': - ד']. שהסיקו דנחלקו ר"י ור"ע, דר"ע יליף מקראי ור"י יליף הלכה למשה מסיני.

עוד הסיק שם רב אשי דר"ג ובית דינו ס"ל כר"י שזו הלכה, ואמרו שהלכה זו דומיה להלכה של ניסוך המים, וכמו שניסוך המים נוהג רק בזמן המקדש כמו כן הלכה זו של תוספת שביעית נוהג רק בזמן המקדש, וזה הפירוש "שנמנו על שני פרקים הללו – והתירום ומותר לחרוש עד ר"ה של שביעית" – דבאמת מותרים הם מעיקר ההלכה.

המקור של ההלכה, וגדר השיעור ל' יום, וגדר השיעור ב' פרקים.

המקור להלכה למשה מסיני – בדעת ר"י הוא – דמדהתירו חרישה ב' נטיעות לכל הבית סאה וכמבואר להלן [פ"א מ"ו] וההיתר הזה הוא היתר

וה'משנה ראשונה' כאן במשנה דייק שיש בזה סתירת הדיוקים בדברי הרע"ב, דמצד אחד כתב דילפינן מקראי לקמן, והיינו פסוק דבחריש ובקציר תשבות, והרי קאי הכא על הב' פרקים, ומאידך, כתב דנראה כמתקן לשביעית, וזה לשון מדרבנן, וצ"ע, ובתוס' חדשים ותוס' אנשי שם נראה שפירשו שלומדים את הב' פרקים מהפסוק וכולו דאורייתא.

ובנידון זה מצאנו דברים מפורשים בר"ש במשנה שהשיעור מה"ת היינו ל' יום, וכן מפורש ברש"י בכמה דוכתי, שביבמות [שם] כתב "דכל ל' לפני שביעית כשביעית דנפקא לן מבחריש ובקציר תשבות", ומפורש שגם לר"ע השיעור של הפסוק הוא ל' יום, וכן מפורש נמי ברש"י בסוכה [ל"ד]. עיי"ש היטב, וכ"כ רש"י במו"ק [ריש ד'. ד"ה קראי למיסר].

עוד מפורש ברש"י ביבמות שגם לר"ע הגדר בזה הוא שהשביעית עצמה התחילה בתוספת זו של ל' יום, ונקודה זו מבואר נמי בדברי התוס' דלעיל – מובא בתורת זרעים – דג"כ קאי בפסוק של בחריש ובקציר וכתב דהוי ממש כשביעית ולכן לוקה.

ועיין במנחת שלמה שהביא בזה כמה צדדים, דמצד אחד עיין בדבריו [תניינא קט"ז] שהביא מספר דבר השמיטה דלר"ע השיעור הוא כל דהו דומה לשבת, אלא שגזרו חכמים בהנך ב' פרקים, ועיי"ש שהמנחת שלמה דחה והוכיח דגם לר"ע איכא שיעורא של ל' יום מה"ת בהאי פסוק של בחריש ובקציר, ומאידך, עיין בדבריו [קמא סימן מ"ח] שהעלה צד הפוך דכל הב' פרקים אסורים מה"ת לר"ע – וזה כדהבאנו מהמפרשים במשנה – ודחה וכנ"ל – דל' יום נאסרו מצד הפסוק של בחריש ובקציר, והב' פרקים מדרבנן.

בדברי האחרונים בחקירה זו.

ויש לציין דבעיקר הספק – האם כל הדין תוספת הוא דבזה הוא מועיל לשביעית או שדנים

דהאם בתוספת נתחדש שדנים דכבר התחילה השביעית, או שאף שלא התחילה השביעית, אכתי י"ל דנתחדשו האיסורים של שביעית בלי שזה שביעית, ועיין בתורת זרעים [נאן] שכבר חקר האם אמרינן שזה ממש כשביעית, והביא על זה את התוס' מו"ק [ג: ד"ה יכול] – "וא"ת מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות – איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת, כלומר שהשביעית מתחלת משנה ששית וכל דין שביעית יהיה לששית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית" עכ"ל, ומבואר דס"ל לתוס' ששנת השביעית מתחלת כבר משנת הששית מזמן תוספת שביעית, הלכך פשיטא שיש מלקות, ויש להעיר, שמהגמ' שם ליכא הוכחה לזה, שי"ל ד"ילקה" היינו מכת מדרות כמו שכתבו בתוס' הרא"ש ובריטב"א שם, ורק מהתוס' מוכרח, ועיין בהערה א*.

ויש לדקדק דגם רש"י ס"ל כן, שכתב ביבמות [פ"ג. ד"ה צריך שלושים] "דכל ל' לפני שביעית כשביעית", והיינו כהצד הראשון שהתחילה שביעית מהתוספת, והאומד היינו לדעת מה מיקרי תוספת, ונפ"מ לר"מ שתוספת הוא יום אחד.

מה גדר הפסוק לר"ע, ונפ"מ אי לדידיה הב' פרקים הם מדרבנן או מה"ת.

ומעתה יש להסתפק בשיטת ר"ע שלומד מהפסוק ולא מההלכה, האם השיעור הוא ל' יום וכר' ישמעאל או לדידיה הזמן תוספת מה"ת הוא בב' פרקים, ולכאור' זה תלוי בשורש האיסור של תוספת לשיטת ר"ע, דאי שורש האיסור הוא דלא יחרוש חרישה שמועילה לשביעית א"כ כבר בב' פרקים יש לאסור מה"ת, אכן אי שורש הדין גם לר"ע הוא מצד תוספת בעלמא – להוסיף משישית לשביעית, א"כ, איכא למימר דהשיעור בזה הוא ג"כ ל' יום ותו לא, ורק מדרבנן יהיה איסור בב' פרקים גם לר"ע.

א. עוד יש לדון האם למסקנה איכא מלקות, ועיין במעדני ארץ [סימן ו' ס"ק ה'] דדן בזה לפי ר"ע ולפי ההלכה, ונראה דאף אי נימא דלמסקנה ליכא מלקות, אכן הגדר כנ"ל, אלא שיש פחות חומר בשביעית של תוספת דסו"ס אינו אלא תוספת ואינו ממש שנת השביעית.

גדרים, א] הדין של ב' פרקים, היינו שבזמן הזה הוא מועיל לשביעית, ב] הדין ל' יום היינו שמאז כבר התחילה שנת השביעית.

אולם איכא ביסוד זה כמה סתירות ותמיהות – וכבר עמד בזה בעל האגרות משה ניו"ד ח"ג תשובה ק"ל-ט' אדר א' תרח"ק] – וסלל לעצמו דרך חדשה בכל הנ"ל – וכדיבואר.

שכבר התחיל השביעית, כבר האריכו בזה האחרונים – עיין בזה במהר"ם ש"ק על ספר המצות [מצוה קי"ג] ובמקדש דוד [ס' נ"ט אות ד' ד"ה גרסין] ובתורת זרעים הנ"ל.

סיכום – חילוק בין ב' הדינים של תוספת וב' גדרים. **עכ"פ** נראה ברור שיש כאן ב' דינים וב'

ענף ב'

דרכו של האגרות משה בגדר הדין 'תוספת שביעית'.

וקשה, שהרמב"ם [ריש פ"ג שמיטה ויובל] כתב בהדי' בדין ל' יום דאסור לחרוש "מפני שהוא מתקנה לשביעית", וקשה שכבר לפני כן הוא מתקנה לשביעית, ומצד טעם זה היינו צריכים לאוסרו כבר לפני כן, וצ"ג.

אלא דבאמת איכא ראיא לרמב"ם ורש"י דהכל תלוי בזה שהחרישה מועילה או לא, שהרי מפורש בהדי' דמותר לעשות מלאכות בתוספת לצורך הששית, דתנן להלן [פרק ב משנה ב'] דמזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכו' והטעם משום שמלאכות אלו מועילות לשנה השישית, ועיין שם בירושלמי [מובא בר"ש שם] דמבואר שהוא הדין לחרישה שהיא מלאכה דאורייתא, ומוכרח א"כ שכל האיסור הוא רק מצד מה שמועיל לשביעית, הלכך היכא דלא מהני מותר, וכן ראיתי במעדני ארץ [סימן ו' ס"ק ה'] דתמה דמה שייך לומר שהדין תוספת היינו שהתחילה שביעית ממש דא"כ למה מותר לעשות מלאכות שאינם לצורך שביעית, אטו בשביעית עצמה מותר לעשות מלאכות לצורך שמינית.

ויש להוסיף דגם בר"ש קשה כה"ג, דהר"ש [משנה כאן] כתב דלר"ע האיסור תוספת הוא ל' יום כשיטת רש"י, ועוד כתב דטעמא דל' יום משום שבזה החרישה מועילה לשביעית, וקשה דא"כ למה לא אסור לפני הל' יום בב' פרקים, וצ"ע.

קושיית הטו"א דתוספת שביעית ותוספת דשבת לא שייכי אהדדי.

עו"ק מה שהקשה הטורי אבן [ר"ה ט'. ד"ה

מביא סתירה ברש"י האם לר"ע האיסור מצד זה שהחרישה מועילה לשביעית או דדין בעלמא מצד תוספת, ומתמה מיניה וביה בר"י האם ל' יום הוא מצד זה שמועילה לשביעית.

דהנה, בדין זה סותר רש"י את משנתו, דמצד א' מבואר ברש"י במועד קטן [ד'. ד"ה קראי למיסר] דכתב בהדי' דהשיעור הוא ל' יום אף דקאי בקראי, והיינו לר"ע, והבאנו גם מרש"י ביבמות "דכל ל' לפני שביעית כשביעית דנפקא לן מבחריש ובקציר תשבות", הרי שהגדר בזה הוא שהשביעית התחיל בהנך ל' יום.

ומאידך עיין ברש"י בר"ה [ט'. ד"ה חריש של ערב שביעית] ובמכות [ח': הנכנס לשביעית] דכתב בהדי' דהאיסור מהפסוק הוא חרישה כזו שמועילה לשביעית, ובאמת דכן הוא הפשטות בלשון הדרשה "חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית", ובהך לשון "נכנס לשביעית" ביאר רש"י שהפירוש שזה מועיל לשביעית, ונמצא דסותר משנתו, שהרי ע"כ דל' יום עצמו אינו השיעור שהחרישה מועילה דלפני כן כבר בב' פרקים היא מועילה לשביעית, וע"כ שזה זמן בעלמא דחשיב כתוספת, וא"כ למה כתב רש"י שגם בל' יום זה בגלל שהחרישה מועילה לשביעית, הרי גם אי לא תועיל יאסר שהרי התורה הוסיפה את הל' יום כתוספת בעלמא של איסור מלאכת שביעית - וצ"ע.

עו"ק שהרי זה פשוט דלר' ישמעאל השיעור ל' יום לא שייך לזה שהחרישה תועיל לשביעית, [דכבר בב' פרקים החרישה מועילה לשביעית],

ועפ"י יישוב את החילוק בין השקאה לחורש דהשקאה סוף שביעית לשמינית מותרת, וכמבואר ברש"י מו"ק [ר:] ומאי שנא מחורש – ולפי הנ"ל א"ש דבזה חלוק השקאה מחרישה, דעיקר השקאה מצד התועלת שבה לעומת חרישה, עיי"ש מה שהאריך לבאר בזה.

הרי לנו ב' תנאים נפרדים לשוויי מלאכה למלאכת שביעית, א' מה שהיא נעשית לצורך שביעית, ב' מה שזמנה היא בזמן של שביעית, אולם תוספת שביעית אינה כשביעית כלפי הנך תרי תנאים.

והיינו שתוספת שביעית אינה שנת השביעית עצמה, ששנת השביעית עצמה לא התחילה בתוספת, אלא דדווקא לענין איסור מלאכה ולענין זמן הלאו הוא דחשיבא כשביעית, וא"כ כל מלאכה שהוא עושה בתוספת שביעית בשביל שישיית חסר בעיקר "שם המלאכה", וגם בשביעית כה"ג היתה מותרת, וממילא דלא שייך לאוסרו בתוספת שביעית, ופשוט, ודין זה מוכרח מהא דתנן להלן [פרק ב' משנה ב'] דמזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכו' והטעם משום שמלאכות אלו מועילות לשנה השישית, ודו"ק.

ובתוספת ביאור - מלאכה שזמנה בתוספת שביעית לא מוגדרת כמלאכת שביעית כמו מלאכה שזמנה בשביעית עצמה, דאף שזמן התוספת הוא הזמן כלפי האיסור מלאכה – אכן אין זה אלא לענין איסור מלאכה אבל אינו זמן לקבוע שהמלאכה היא מלאכת שביעית, דלזה בעינן שנת השביעית עצמה.

בזה מתייבשות כל הקושיות דלעיל.

וממילא דא"ש, דלעולם י"ל דבתוספת שביעית נתחדש עוד ל' יום לאיסור מלאכה והיינו שזמן הלאו התחיל, ומזה שפיר ילפינן לתוספת שבת ויו"כ, דגם בשביעית וגם בשבת אין התוספת עצמה חשיבא שביעית ושבת ממש ורק לענין איסור מלאכה איתרבי, ועיין בהערה² שהוכחנו שכן הגדר בכל תוספת שבת – זמן של מלאכת

חרישן דמבואר בסוגי' בר"ה [שם] דלר"ע יליף דין תוספת שבת ויוה"כ מהך קרא דבחריש, דיליף מתוספת שביעית לתוספת שבת ויוה"כ, והקשה דהלא שני ענינים שונים והפוכים הם, שהרי בתוספת שביעית האיסור הוא לעשות מלאכה לצורך השביעית אבל מותר לעשות לצורך הששית, וכוונתו למה שהבאנו מהמשנה [פרק ב' משנה ב'] דמזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכו' והטעם משום שמלאכות אלו מועילות לשנה השישית, ואילו בתוספת שבת אינו כן, שהרי ודאי מותר לעשות מלאכה בחול שתועיל לשבת, אלא האיסור הוא עצם עשיית המלאכה בזמן התוספת, וא"כ מה לי אם עושה לצורך השבת או לצורך חול, ונשאר הטו"א בקושיא.

יסוד גדול מבעל האגרות משה בעיקר הגדר במלאכת שביעית, דיסוד האיסור במלאכת שביעית הוא בזה שהוא עושה "מלאכת שביעית", ורק אם חיילא במלאכה תורת מלאכת שביעית הוא דאסור, ולכן בעינן לצורך פירות שביעית, ותוספת שביעית היא זמן למלאכות ואינה שביעית עצמה.

ועיין באגרות משה שהביא את כל הקושיות הנ"ל, ובישוב הכל ייסוד גדול בעיקר מלאכת שביעית – ונרחיב בביאור הדברים.

דהנה, אין תחילת האיסור בשביעית בזה שהוא עושה מלאכת הקרקע והאילנות בשנה זו, אלא דיסוד האיסור בזה הוא שהוא עושה "מלאכת שביעית", ורק אם חיילא במלאכה תורת מלאכת שביעית הוא דאסור, אבל לו יצויר ובשביעית הוא היה עושה מלאכת שישיית דאז באמת היה מותר, ורק מה שמועיל לשביעית מיקרי מלאכת שביעית אבל מה שמועיל רק לשישיית אינו מלאכת שביעית, אולם אף דחרישה סוף שביעית רק מועילה לשמינית וא"כ למה אסורה, וע"כ דאעפ"כ הרי היא מוגדרת כמלאכת שביעית, אמנם מסיבה אחרת, והיא, דכיון דלגבי חרישה דרכו של חרישת שמינית להעשות בשביעית, א"כ גם שביעית הוא הזמן של מלאכה זו ושוב חיילא עליו תורת מלאכת שביעית אף שהיא מועילה רק לשמינית.

ב. כלומר דדין התוספת אינו הרחבת היום כפשוטו לשנות את התאריך, ויסוד זה כבר הוכיחו האחרונים מדברי התוס'

שבת ולא שבת עצמה, וממילא דשפיר ילפינן זמ"ז, ומה דשביעית איכא תנאי נוסף שהמלאכה תועיל לשביעית, מה שלא מצאנו בשבת, אין זה הלכה מסוימת בהלכות תוספת שביעית, אלא שזה הלכה בעיקר מלאכת שביעית ודו"ק, ומיושב קושי' הטורי אבן.

ומיושב נמי הסתירה ברש"י, דזה ודאי דלר"ע אסרינן רק חרישה המועילה לשביעית, ואעפ"כ אסרינן רק תוך ל' יום אף דגם חרישה מלפני ל' יום מועילה לשביעית וכדמוכרח מעיקר דינא דתוספת דב' פרקים, דתרת"י בעינן, [א] זמן התוספת שזה זמן ל' יום שיש בזה חשיבות של תוספת כלפי שנה שלימה, ובזמן הזה נאסרה מלאכת שביעית, [ב] גם בעינן שתהא המלאכה מועילה לשביעית, דאל"כ אינה מלאכת שביעית כלל.

ובה א"ש דברי הרמב"ם [ריש פ"ג שמיטה ויובל] בדין ל' יום דאסור לחרוש "מפני שהוא מתקנה לשביעית", דאף דגם בב' פרקים הוא מתקנה לשביעית, אולם כיון שלא חל איסור תוספת לפני כן מה"ת, שוב ליכא איסור בזה שהמלאכה מועילה לשביעית, וא"ש.

עוד הרבה הוספות לפי הדרך הנ"ל.

עפ"י יסוד זה יתבארו עוד כמה תמיהות גדולות בעיקר סוגי' זו של תוספת שביעית:

[א] עיין בהמשך הדברים לגבי פלוגתת ר"ת והראשונים בנטיעה בתוספת שביעית.

[ב] עיין להלן בציונים והערות [משנה ח'] מהלך נפלא ליישב קושי' חמורה בשיטת ר"ע לגבי ההלכה למשה מסיני ב"י נטיעות.

[ג] עיין להלן בציונים והערות [משנה ד'] ושם מבואר דין קצירת פירות שביעית בשמינית – עפ"י הנ"ל.

[ד] עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ב'] שיש לדון מה נקרא לצורך פירות שישית, דגם אי נקלטו בשביעית מיקרי פירות שישית לגבי הלכה זו, וכבר תמהו בזה, ועפ"י הנ"ל מיושב קושי' זו.

[ה] עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ו'] בתירוצו של התוס' לגבי נטיעה ונתבאר שם כנ"ל.

[ו] עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ג'] בטעמא דר' יהושע והדברים מתבארים עפ"י יסוד הנ"ל.

[ז] עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ה'] בדין סכין, ומבואר שיש שייכות לשביעית בזה שהוא גורם בישול בשביעית, והגדר כנ"ל דבזה סגי לחול עליו תורת מלאכת שביעית.

בכתובות [מ"ז] שמצות שמחת יום טוב אינה נוהגת בזמן התוספת, כי סוף סוף עדיין לא נכנס היום הבא, וגם לא חל דין לילה בזמן התוספת, וכדכתבו הש"ך והגר"א ועוד פוסקים [יו"ד קצ"ו ס"ק ד'] לענין הפסק טהרה שמצד הדין מועיל לעשותו אף לאחר קבלת שבת קודם שחשכה, וכבר דימו לתוס' בכתובות הנ"ל, וכן הביא הש"ך [שם] מהאגור אודות ספירת העומר שא"א לספור את היום הבא בזמן התוספת, שהרי היום הבא עדיין לא הגיע, והאגור מדמה נמי לאכילת מצה בפסח וסוכה דבעי לילה ולא מהני בזה תוספת, וזה גם כדברי המהרש"ל שהמקבל עליו שמיני עצרת מבעוד יום, ואכתי אוכל סעודתו בסוכה, ודלא כה"ט [או"ח תרס"ח] שהקשה דסוף סוף עדיין הוא שביעי של חג ולא שמיני.

ויש לעיין מדברי תור"י החסיד עמ"ס ברכות [ברכה משולשת] שאפשר לאכול מצת לילה ראשון בזמן התוספת, ומבואר ג"כ שאף לענין שאר דיני היום התלויות בלילה, מהניא דין תוספת, ורק לענין הלכות שאינן שייכות ליום טוב או לשבת כגון ספירת שבעה נקיים וספירת העומר לא מועיל תוספת, אבל למצוות היום מהניא לכל מילי, וצ"ע.

ענף ג'

פלוגת ר"ת והראשונים בדין תוספת שביעית באיסור נטיעה.

בקושית ר"ת על הראשונים דמה שייך איסור נטיעה בתוספת שביעית.

הר"ש [במשנה כאן] והתוס' בר"ה [ט': ד"ה ומותר] הביאו מר"ת דנטיעה מותרת בתוספת שביעית, והראשונים חולקים, דיעויין ברמב"ם [סוף פ"ג דשמיטה ויובל, ועיין מהר"י קורקוס שם] ובר"ש [כאן במשנה – וכן להלן פ"ב מ"ן] וברש"י [ר"ה ט': ד"ה פחות ושם י': ד"ה צריך] שאוסרים.

ור"ת הקשה דלא שייך לאסור ליטוע בתוספת שביעית משום שהוא נוטע לשביעית, דא"כ תמיד איכא איסור ליטוע, שהרי כל האילנות גדלי בשביעית וא"כ תמיד בכל השנים יהיה איסור ליטוע מצד תוספת שביעית, והיינו דכיון דיסוד האיסור בתוספת הוא מצד שהמלאכה מועילה לשביעית, א"כ נטיעה בכל שנה תמיד מועילה לשביעית, ותמיד היינו צריכים לאוסרו.

ישוב לקושי' ר"ת מנטיעה בכל השנים, וביאור שיטת ר"ת עפ"י הנ"ל.

ועפ"י דרכו של האגרות משה הנ"ל ביסוד דינא דתוספת שביעית – הוסיף ליישב קושי' ר"ת על הראשונים, דאף דנטיעה בכל השנים מועילה לשביעית, אפ"ה אין לאוסרו בכל השנים רק בל' יום של תוספת, שהרי אינו זמן התוספת לאיסור מלאכת שביעית, דרק בל' יום חשיב זמן התוספת, ורק אז הוא דאיכא איסור מלאכה.

ואפשר להוסיף דעפ"ז יבואר נמי שיטת ר"ת במהלך אחר, והיינו דאין טענת ר"ת דהיינו צריכים לאסור נטיעה בכל השנים מחמת זה שהוא מועיל לשביעית, דגם ר"ת הבין דרק בזמן התוספת איכא לאסור, אלא דטענת ר"ת היא איפכא, דאין לומר דנטיעה מתייחסת לשביעית, שהרי כיון שלכל השנים מהני נטיעתו כהדדי – גם לשביעית וגם

לערב שביעית, א"כ לא חיילא תורת מלאכת שביעית' על נטיעה זו, דתמיד אין התייחסות לשביעית עצמה, והראיה לזה היא, דכיון דנטיעה בכל שנה מועילה לשנת השביעית א"כ אילו היינו מייחסים את נטיעתו לשביעית אז לא היה נוטע כלל וכלל, וע"כ שזו הוכחה שהנטיעה לא שייכא ולא מתייחסת לשביעית עצמה, ושוב היה מקום להתיר נטיעה גם בשביעית עצמה, אלא דזה אסור משום שזה סדר העבודה בשנה זו – וכתבאר לעיל לגבי חרישה לצורך שמינית שזמנו הוא בשביעית וזה סדר העבודה בחרישה ולכן היא מתייחסת לשביעית – לעומת השקאה שאינה כן, ודו"ק.

בשו"ט בין הר"ש לר"ת לגבי נטיעה בתוספת שביעית. יש לעיין בעיקר השו"ט בין הר"ש לר"ת לגבי נטיעה בתוספת שביעית – ועיין בתורת זרעים מה שביאר בזה, וכל זה מבואר להלן [פ"ב מ"ן] כמה דרכים בזה.

בדין קליטה בתוספת שביעית – איך מועילה לשביעית. עיין להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ו'] כמה שיטות בדין קליטה בשביעית ובתוספת שביעית ובשיטת רש"י מבואר דאיכא איסור קליטה בתוספת שביעית – ותמוה מאד – דמה מועילה קליטה זו לשביעית ולמה חל בה שם 'מלאכת שביעית', הא דווקא חרישה שמועילה לשביעית אסורה ולמה קליטה אסורה, וכבר עמדו בזה.

ועיין שם שהבאנו בזה מבעל האגרות משה דנפ"מ בקליטה זו שגורמת ששביעית יתיר את האיסור ערלה בתור שנה א' מהג' שנים, ונפ"מ בנעקרו בגושיהן, עיי"ש.

ענף ד'

שיטת הר"ש בדין נטיעה

דק"ו מזומר - ב' מחייבים בנוטע וב' מחייבים בזומר.

'זריעה', אז פשוט שהיינו מרבים את כל התולדות, אכן אחרי שכתוב בתורה גם 'זומר' בתור תולדה, הרי דאיתרבי דווקא זומר בתור תולדה וממילא דמזה למדנו שכל שאר התולדות נתמעטו - כל זה מבואר שם - אולם בר"ש [כאן] מבואר דנוטע חייב ומשמע חדבריו שזה משום דאיכא ק"ו מזומר לנוטע - וכן למד האגלי טל [זורע ס"ק ב' אות ה' בהגה"ה] בכוונת הר"ש דחייבים בנוטע מצד ק"ו דזומר, והיינו דאף דאיכא מיעוט לשאר התולדות אכן סו"ס נוטע לא גרע מזומר עצמו וק"ו הוא - ובאמת דכבר הק' כן המנ"ח על הרמב"ם דלמה פוטר בנוטע, הא איכא ק"ו מזומר.

אולם עיין בחזו"א [סי' י"ז סק"כ ד"ה שם ה"ד] דכתב דבאמת גם הרמב"ם מודה דאסור מה"ת, אלא דכיון דיליף ליה מק"ו מזומר שוב אין לוקין עליה דאין מזהירין מן הדין, ואי נימא כהאגלי טל דזה גם דעת הר"ש, א"כ למה לוקין בזה לדעת הר"ש, כקושית החזו"א.

ובדעת הר"ש נראה, דזה הרי מבואר בסוגי' במו"ק דבלאו ד"לא תזרע" כלול כל התולדות של זורע כמו בשבת, אלא דגלי קרא ד"לא תזמור" למעט כל התולדות חוץ מזומר, ומעתה י"ל דאחרי דאיכא ק"ו דאין לפטור נוטע, א"כ ע"כ דגלי ק"ו דנוטע לא נתמעט כלל, ובכלל תולדות דזורע הוא וכסברא קמייא, ושוב לא חשיב עונשין מן הדין, ושוב ליכא חסרון של "דיו לבא מן הדין", דבתורת תולדה של זורע ליכא חילוק בין אילנות לכרם, ורק ב"שם זומר" איכא חילוק, ודו"ק.

מוכיח מהר"ש דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, גם מצד תולדה דזורע וגם מצד דנכלל בחיובא דזומר שהרי זומר עצמו הוא תולדה דנוטע.

בדברי האגלי טל בשיטת הר"ש דנוטע חייב בכל האילנות וזומר חייב רק בכרם, אף דנוטע יליף מזומר, וע"כ דנוטע איתרבי בכלל תולדה דזורע.

מבואר בר"ש דחייב בנוטע מה"ת אף דלא כתוב בתורה בהדי' דרק זומר כתיב, וצריכים לבאר שיטתו בזה, גם עיקר דין זומר צריך ביאור, דמצאנו בזה סתירה בר"ש לגבי שאר אילנות, וכדיבואר, ועלינו לבאר את הגדר בכל זה.

דהנה, כבר תמה הרש"ש על שיטת הר"ש [פרק ב'] דמקרסמין מותר עד ר"ה כיון שזה רק מדרבנן, ולמה זה רק מדרבנן, הא קירסום בכלל זומר דקרא, וביאר האגלי טל [זורע ס"ק ד'] ד"שם זומר" דכתוב בקרא היינו דוקא בכרם, דבשאר אילנות קרינן ליה "קירסום" וזה שם אחר, ונתמעטה ככל שאר התולדות דנתמעטו, הלכך שפיר נקטינן שהוא רק מדרבנן, אולם האגלי טל הק' על עצמו, דמצד א' משמע בר"ש כאן דנוטע חייב בכל האילנות, ומאידך בקירסום משמע דמחלקינן ביניהם, דרק בכרם איכא זומר ולא בכל האילנות, וכנ"ל, וזה קשה דהרי נוטע יליף מזומר בק"ו וכמבואר בר"ש ריש מכילתין.

וביאר דהן הן הדברים, ד"שם נוטע" דיליף מזומר כבר כולל גם אילנות וגם כרמים דכלפי מעשה נטיעה חדא נינהו, ד"שם נוטע" קאי בכולהו כהדדי, ורק בזומר עצמו מחלקינן, כיון ד"שם זומר" קאי רק בכרם.^ג

ולכאור, סו"ס אכתי קשה, דכיון דנוטע יליף מזומר מק"ו א"כ איך נוטע כולל טפי מהמלמד, דדיו לבא מן הנידון.

וע"כ דהביאור בזה הוא, ונקדים, דמבואר בסוגי' בריש מו"ק דאי היה כתוב בתורה רק

ג. ועיין חזו"א [סי' כ"א ס"ק ט"ו] דמבואר עוד בזה, דנוטע ובוצר שוין ממש בכרם ובאילנות משא"כ במלאכת זומר דבזה חלוק כרם מאילן מצד טיב עבודתו, ויתכן דכוונתו עפ"י מה שכתב לעיל [סי' י"ז סוס"ק י"ד] "שכל זימור צריך דקדוק וחכמה, והרבה מומין יש באילנות שגורמין גרעון בגידולן ובפירותיהן, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות".

כתבה רחמנא למימרא דאהני תולדות מיחייב אחרנייתא לא מחייב, ומפורש הכא דדוקא תולדה זו [זומר] של זורע לא נתמעט, לא כן תולדות אחרים, ומפורש דמצד תולדה דזורע אתינן עלה.

ומעתה נראה, דאם זומר חייב מצד היותו תולדה דנוטע, והיינו משום שיש בזומר מקצת מנטיעה, א"כ פשוט דנוטע עצמו נמי איכלל בהדי' התולדה דנוטע, דלא גרע האב מתולדה ידידה, דאם זומר חייב מצד ה"מקצת נוטע" שיש בו א"כ ע"כ דבזה כבר כתוב חיובא דנוטע עצמו, ופשוט.

והן הן דברי הר"ש דמתחילה חייבו [בנוטע] מצד דלא גרע מזומר עצמו והיינו מ"לתא דזומר", ושוב למד דסו"ס באיסור זומר גילתה התורה דע"כ דנוטע לא יצאה מכלל תולדה דזורע, ומצד זה נמי חייב, ודו"ק.

תוספת דברים בכל הנ"ל – בשיטת רש"י ובשיטת הר"ש סיריליאן.

יש תוספת דברים בכל הנ"ל – דיעויין להלן חידושי סוגיות [סימן י'] שהוכחנו ככל הנ"ל גם בשיטת רש"י וגם בשיטת הר"ש סיריליאן ליישב דבריהם.

ועפ"י יסוד הנ"ל נתבאר נמי יסוד דינא ד'מנוב' להלן בדברינו בציונים והערות [פרק ד' משנה ו'], ובזה ביארנו נמי את דברי התוס' בסנהדרין [כ"ו].

אולם נראה דאיכא בזה תוספת דברים, דבאמת שני דינים נאמרו כאן, דהנה, יעויין היטב בלשון הר"ש ריש מכילתין דמיירי בחיובא דנוטע ומבאר למה נוטע חייב מה"ת בשביעית, וז"ל, "ועוד לא יתכן כלל, דממנפ"ש דאורייתא היא כחרישה, דבהדי' כתיב כרמך לא תזמור, וכל שכן נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי כדמוכח בשבת [ע"ג] דזומר תולדה דנוטע, ובריש מו"ק חשיב זומר תולדה דזורע וכל שכן נוטע דדמי לזורע טפי", עכ"ל.

ונראה דבר"ש מבאר דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, דמצד א' נוטע הוא תולדה של זורע וכנ"ל, [וזה יליף בק"ו מזומר דע"כ תולדה זו לא נתמעטה], אבל חוץ מזה הרי פשיטא דאיכלל נמי בזומר עצמו, וכמבואר בתחילת דבריו דבכלל קרא ד"כרמך לא תזמור" הוא.

והביאור בזה הוא, דהא גם בזומר עצמו איכא תרי מחייבים דכפשוטו איכא לחייבו מצד "תורת זומר", אלא דגם מצד היותו "תולדה דנוטע" – [עיי' בהערה¹] – איכא לחייבו, דאף דכל התולדות של נוטע כמברין ומרכיב ומשקה נתמעטו, אכן פשיטא דאין מיעוט זה אלא כלפי שאר תולדות דנוטע דכולהו נתמעטו מדכתבה התורה זומר, לא כן זומר בתורת "תולדה דנוטע" דע"כ דלא נתמעט מזומר דקרא, [דאי חייביה רחמנא ע"כ דלא נתמעטה], וזה פשוט.

וכן מבואר בהדי' בלשון הגמ' במו"ק שכתוב שם "מכדי זמירה בכלל זריעה וכו' למאי הלכתי

משנה ב

[ב] איזהו שדה האילן כל שלשה אילנות לבית סאה אם ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן פחות מכאן אין חורשין להן אלא מלא האורה וסלו חוצה לו:

רע"ב משנה ב

לבית סאה – קרקע שהיא נ' אמה על נ' אמה:
ככר דבילה – התאנים היבשים עשויין במעגלה כעין ככר לחם קרוים ככר דבילה:

ד. הכוונה דנוטע היינו זורע – אלא שזה באילנות – ולכן דיינינן לזומר כתולדה דנוטע מצד היותו באילנות

באיטלקי – במנה של איטליא של יון, ולפי שהיה כך בימי משה משערים בו והמנה מאה דינרים והדינר שש מעות ומשקל כל מעה ט"ז שעורות בינוניות:
פחות מכאן – מככר של ששים מנה אין חורשים כל בית סאה אלא תחת האילן לבד וחוצה לו:

כמלא אורה וסלו – המלקט תאנים קרוי אורה כמו גודר בתמרים ובוצר בענבים. וסלו, הסל שנותן בו מה שהוא לוקט, ושאר השדה חשוב שדה הלבן ואין חורשין אותו אלא עד הפסח:

משנה ג

[ג] אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל רואין אותן כאילו הם תאנים אם ראוין לעשות ככר דבלה של ששים מנה באיטלקי חורשים כל בית סאה בשבילן פחות מכאן אין חורשין להם אלא לצרכן:

רע"ב משנה ג

אחד אילן סרק – שאינה עושה פירות ונטועין שלשה לבית סאה:
אם ראוין לעשות – רואין כל אילן ואילן בפני עצמו אם אילן של תאנה כיוצא בו היה עושה ככר דבלה ולמה שיערו בתאנה על שפירותיה גסין ועושה הרבה:
לצרכן – מלא אורה וסלו חוצה לו:

עיונים והערות משנה ב וג

סיכום הדינים שנאמרו במשניות ב' וג'.

רואים אתינן עלה דרואים אילו היה ראוי לעשות ככר דבילה, ועיקר ההיתר כאן משום דמעבה קורות [אף דליכא פירות] וכמבואר בירושלמי, [ה] כל מה שנתבאר עד הכא - היינו מג' אילנות עד ט' אילנות, אבל אם היו עשרה או יותר אף על פי שאינן עושין ככר דבילה חורשין כל הבית סאה עד עצרת.

כמה פרטי דינים בדין "פחות מכאן", שהשיעור של "מלא האורה וסלו חוצה לו".

למדנו במשנה שיש דין של "פחות מכאן" – והיינו דאז לא חייל דין שדה אילן כלפי כל הבית סאה - אכן עכ"פ כלפי השיעור של "מלא האורה וסלו חוצה לו" שפיר מצי לחרוש מסביב כל אילן ואילן, ויש לדון בזה בכמה נידונים:

[א] בעיקר ההיתר צריכים לדעת האם התירו עד ר"ה או עד עצרת כדין בית סאה, דעיין במשנת יוסף שהביא מהרדב"ז [שו"ת ח"ה] והרמ"ז [בתוס']

במשניות הללו – ב' וג' - למדנו כמה הלכות בדין חרישה עד עצרת בשדה אילן, שעד כמה שלא מתקיימים התנאים הללו לא חל דין שדה אילן אלא דינו כשדה לבן שלא חורשים עד עצרת, אלא עד פסח, [א] יש שיעור של ג' אילנות לבית סאה כדי שיחול שם שדה אילן על כל הבית סאה, ואז חורשין את כל הבית סאה מחמתם, [ב] למדנו שיש שיעור כמה האילנות ראוים לעשות, והיינו "ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה באיטלקי", ואל"כ שוב חזר הבית סאה להיות שדה לבן, [ג] יש דין של "פחות מכאן" – והיינו דלא חיילא דין שדה אילן כלפי כל הבית סאה - אכן עכ"פ כלפי השיעור של "מלא האורה וסלו חוצה לו" שפיר מצי לחרוש מסביב כל אילן ואילן עד עצרת, והשאר דינו כשדה לבן, ולהלן יבואר כמה חילוקי דינים בזה, [ד] גם באילני סרק יש דין שדה אילן והכא מדין

דכוונת התנא בתרתי, א] ליכא היתר בדין דרבנן עד עצרת לכל הבית סאה כלל והדרא דינא להיות שדה לבן עד פסח, ב] נתחדש לאידך גיסא דאיכא היתר אחר שנוגע תמיד לכל אילן שאין חורשין בשבילו ל' יום לפני ר"ה, והכא למדנו דשיעור כמלא אורה וסלו הוא השיעור באילן שמעולם לא נאסר בהנך ל' יום ולכן מותר עד ר"ה.

ג] בעיקר השיעור של "מלא האורה וסלו חוצה לו" – עיין במלכי צדק ובשנו"א דהיינו ב' אמות, אמה לאורה ואמה לסלו.

ד] "פחות מכאן" – מתפרש בתרי אנפי, או פחות מהכמות של כיכר דבילה, או פחות מג' אילנות, והפירוש השני תלוי בפלוגתת הראשונים, וכדיבואר להלן.

אנשי שם] שמותר עד ר"ה, אולם הוא דייק מלשון הר"ש סיריליאן שההיתר הוא רק עד עצרת, וכן מפורש בחזו"א [סימן י"ז ס"ק ח'].
ב] בביאור סברת הרדב"ז משמע שכמו שמצאנו שיש חילוק בין נטיעות שהם נוחות להתקלקל ולכן התירה ההלכה למשה מסיני עד ר"ה וכדיבואר להלן [משנה ו'], אבל בזקנות שיש להם כח לא התיירו, אכן כל החילוק הזה היינו משום דכלפי הזקנות אמרינן "דידי להם שיחורוש תחתיהן וחוצה להם כמלא אורה וסלו", אבל בלי זה גם הזקנות יתקלקלו, ולמדנו עכ"פ דאף דכפשוטו כוונת התנא בדין מלא אורה וסלו היא לצמצם את ההיתר של חרישה לכל הבית סאה למקום מצומצם כמלא אורה, אולם לדבריו נתחדש

ענף א'

מחלוקת יסודית, בעיקר גדרי דשדה אילן.

להלן [משנה ו'], דאפי' פחות מעשר חורשין לפי חשבון זה, והכל בכלל הלכה למשה מסיני, וכלשונו "אבל אם אינם עשר, או שאינן מפוזרות כהלכתן חורש תחת כל אחת ואחת כשיעור יניקתה לפי חשבון עשר לבית סאה", וכ"כ במאירי ב"ב [כ"ו:].

אולם בתוס' תענית [ג. ד"ה עשר] כ' שאין חורשין באילן אחד אלא כדי צורכן ולא כשיעור כמה היה בבית סאה, וז"ל, "ודווקא מבית סאה היה צריך להם יכול לחרוש עד ר"ה של שביעית דהווי שפיר אוקמי אילנא שרי אבל יותר מבית סאה אינו חורש אלא כדי צורכן, דהואיל ומפוזרות ביותר מבית סאה קיימי שפיר", עכ"ל, הרי לתוס' אין לו לחרוש לאילן א' יותר מכדי צורכן, שכל אילן שעומד בפני עצמו קיימי טפי מג' בבית סאה או מי' נטיעות בבית סאה, ודו"ק.

והנה, מבואר במשנה הכא "פחות מכאן" – ופירש הרע"ב והרא"ש דהיינו שעושים פחות מהשיעור בזה, ועיין במשנה ראשונה דהכוונה גם בפחות משלש אילנות, והיינו כשיטת התוס' דליכא שיעור לכל אילן ואילן בפני עצמו אלא דבטלה כל ההיתר, וזו כוונת התנא, אולם לרש"י

פלוגתת הראשונים כשיש פחות מג' אילנות – אי עכ"פ איכא דין חרישה כפי חשבון.

יש מחלוקת יסודית בעיקר הגדר של ג' אילנות לבית סאה ומחלוקת זו מתבארת בכמה חילוקי דינים בהלכה זו – והדברים יבוארו במשניות הבאות, ונתחיל כאן במחלוקת רש"י והראשונים.

מצאנו חידוש גדול בעיקר הדין ג' אילנות לבית סאה בשיטת רש"י בסוכה [ל"ד], וז"ל – "וחכמים עשו סייג לתורה, ואסרו בשדה הלבן מפסח ואילך, ובשדה האילן בזקנים מעצרת ואילך, ואמרו בזקנים מפני שיונקים הרבה, שלש אילנות ממשע עשרה לבית סאה הרי אלו מצטרפים, וחורשים כל בית סאה בשבילן עד עצרת, לפי שכולו צריך להן ויצתה מתורת שדה לבן ונעשית שדה אילן, ואם אינם שלש חורש לכל אחד תחתיו לפי חשבון עד עצרת, והשאר אסור מפסח ואילך", עכ"ל.

והנה מבואר כאן חידוש ששיטת רש"י היא שלא דווקא ג' אילנות אלא דגם פחות מג' משערים כפי חשבון לכל אילן אילו היו ג' בבית סאה, וכן כתב לעיל מיניה [שם ברש"י] לגבי עשר נטיעות לבית סאה שיש היתר עד ר"ה וכדיבואר

בעשר נטיעות שהוא נקרא שדה אילן, אבל פחות מכאן אין חורשין כלל – סתם ולא פירש בטעמא דמילתא, וכן הוא בשטמ"ק [שם] בשם הר"י מיגאש, עיי"ש היטב בתירוץ השני.

ונראה שביאור הדברים כדמצאנו במקד"ד [סימן נ"ט עמוד 445] דכל שנקרא "שדה אילן" חורשין אותה עד עצרת וכל שאינה נקראת "שדה אילן" לא התירו לחרוש עד עצרת אף כשמועיל לאילנות [היכא דאפשר שהוא חורש גם כן בשביל גוף השדה עצמו], שעיקר גדר ההיתר היה לשדה ששמו שדה אילן, והשיעור ג' אילנות היינו דבזה חשיבא כשדה אילן וכל פחות מג' אילנות שעושיין כשיעור הזה אין השדה "שדה אילן" ולכן אין חורשין רק עד הפסח, ומה"ט ליכא היתר חרישה לפי חשבון בפחות מג' אילנות – והן הן דברי הריטב"א ור"י מיגאש.

מחלוקת יסודית אי השיעור ג' לבית סאה הוא שיעור בשם שדה אילן או שיעור בהתפשטות היניקה בכל הבית סאה, וכמה פלוגתות תלויות בנידון זה.

למדנו שיש כאן מחלוקת יסודית בין התוס' לריטב"א והר"י מיגאש שהתוס' סובר שעיקר סברת רש"י נכונה שהיו צריכים להתיר לפי חשבון אלא דבמציאות א"צ לפי החשבון אם ליכא י' נטיעות או ג' אילנות בבית סאה, ורש"י חולק דתמיד השיעור הוא כפי החשבון הזה, אולם הריטב"א והר"י מיגאש הולכים במהלך אחר – דעיקר הגדר של ג' אילנות היינו משום שזה שיעור בשדה אילן, ובפחות לא חיילא שם שדה אילן – ודו"ק.

והנה ברש"י בסוכה שם מפורש שג' זקנות צריכים את כל הבית סאה ליניקה – והיינו דעיקר ההלכה בנויה על התפשטות היניקה של ג' בכל הבית סאה וההיתר חרישה נמדדת כפי היניקה, וזו גם שיטת התוס' אלא שהוא סובר שהתפשטות והצורך של יניקה משתנה בפחות מג', אולם לפי הריטב"א הנידון הוא נידון אחר – שבאנו בשיעורים של ג' אילנות ובשיעור כיכר דבילה וכו' לקבוע את עיקר גדר דין שדה אילן דב'שדה אילן' נאמרה ההלכה עד עצרת בשדה אילן של ג' אילנות ועד ר"ה בשדה אילן של י' נטיעות.

אינו כן דלדידיה נותנים שליש בית סאה לאילן יחיד, וכוונת התנא "פחות מכאן" היינו כפירוש הרא"ש והרע"ב.

עייין רש"ש [כ"ב כ"ו:] שהביא את לשון רש"י שם שכתב "ואם לאו – אין חורשין לכל אחד אלא כפי צרכו" – ותמה דזה דלא כרש"י בסוכה דנותנים שליש בית סאה לכל אחד, וצ"ע.

מתמה בשיטת רש"י דמה שייך עיקר הדין לג' אילנות בבית סאה, ומבאר דבשיטת רש"י מוכרח שיש דין נוסף של צירוף לכל הבית סאה.

ובעיקר שיטת רש"י תמה במלאכת שלמה להלן [משנה ו'] דא"כ למה ניתנה הלכה לגבי 'בית סאה' – הא כל ההלכה היא הלכה באילן יחיד דבאילן השיעור הוא שליש בית סאה לאילן, ובנטיעות השיעור הוא עשירית בית סאה לנטיעה, ומה שייטא להכא ג' אילנות וי' נטיעות, וצ"ע.

ומוכרח דלפי רש"י איכא ב' דינים, דין לפי חשבון בכל אילן בפני עצמו, ודין צירוף לבית סאה על כל הג' כהדדי, וכן מפורש בלשונו בסוכה [שם] ג' אילנות מצטרפין וכו' ויצתה מתורת שדה לבן ונעשית שדה אילן, ומפורש דעיקר הדין הוא דין בכל השדה ויש בזה דין צירוף, והיינו מלבד ההיתר המסויים לפי חשבון בכל אילן ואילן, ויבואר להלן שיש בזה נפ"מ לגבי הצירוף של שיעור כיכר דבילה.

ולהלן בציונים והערות [משנה ז'] נוכיח דגם ב' נטיעות מוכרח דלרש"י איכא ב' דינים, דין על כל נטיעה כפי חשבון ודין בצירוף כל הי', ונפ"מ בצירוף דלעת וקישואין להשלים התירא דבית סאה.

דרכו של הריטב"א ובדברי המקד"ד לבאר יסוד דינא דג' אילנות, ולמה ליכא דין לפי חשבון.

והנה בעיקר הך פלוגתא האם בפחות מג' אילנות או פחות מ' נטיעות חורשין את כל הבית סאה, כבר הבאנו את סברת התוס' בתענית דבפחות כבר א"צ חרישה כ"כ, אולם עייין בריטב"א ב"ב [כ"ו] שמבאר שחולק על רש"י אבל לא האריך לבאר סברתו בזה ע"ד התוס' בתענית אלא שכתב בקצרה – "ומיהו דווקא

סגי בכך, וכן הבאנו מהר"י מיגאש בתירוץ א' [ב"ב כ"ו בשטמ"ק] דמדמי ג' נטיעות לג' אילנות ודר"ק.

ביאור הסוגי' בב"ב דיליף מהכא שיעור יניקה לגבי אילן הסמוך למיצר

יש לעיין בכל הנ"ל מהסוגי' בב"ב [כ"ו:] ששם מבואר דעיקר השיעור של ג' אילנות לבית סאה מישך שייכא לשיעורים של יניקה, ונפ"מ באילן הסמוך למיצר דכמה מרחיק מחמת התפשטות היניקה, וזה עיקר המקור ללמוד שהכל תלוי בהתפשטות היניקה, ומוכרח כרש"י ותוס', ותמוה שיטת הריטב"א ור"י מיגאש ועוד שלמדו שהכל תלוי ב'שם שדה אילן', ולזה בעינן ג' אילנות.

ואשר נראה בזה, דזה ודאי שאין סוף דינו של היתר חרישה תלוי אך ורק בשיעור יניקה כמבואר שם בסוגי', שהרי הכא נאמר שיעור של "ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה", והתם לא דברו מתנאי של שיעור כזה, וע"כ שעיקר ההיתר של חרישה תלוי נמי בחשיבות האילנות, ולזה בעינן שיעור של "ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה", אלא שהשיעור בכמה התירו לחרוש היינו כשיעור היניקה, ומזה ילפינן לדיני שכנים באילן סמוך למיצר.

ובזה יבואר נמי השיטות שלמדו שאין זה דין חשיבות באילן עצמו, אלא שההיתר ניתן לשדה אילן, ויש חשיבות בשדה אילן שיש בו אילנות ש"ראויין לעשות ככר דבילה של ששים מנה", ונאמרה הלכה ששיעור ג' אילנות קובעים את השדה להיות שדה אילן, אלא דטעמא דמילתא דבג' חייל דין שדה אילן הוא משום ששיעור שדה אילן הוא בית סאה של אילנות, וג' אילנות יונקים לכל הבית סאה, ולכן הם 'שייכים' ומתייחסים לכל הבית סאה, ולכן ע"י ג' חל שם שדה אילן, אכן עיקר ההיתר הוא היתר שלא תלוי בגוף היניקה עצמה, אלא בשם שדה אילן, וא"ש.

ורעק"א מוסיף בזה דגם ג' נטיעות בכלל ג' אילנות לענין קביעת שם 'שדה אילן' שאחרי שג' אילנות יונקות לכל הבית סאה שוב חשיבי לקבוע שיעור זה גם בעודן נטיעות, וזה חידוש.

להלן יבואר דכמה פלוגתות תלויות בעיקר נידון זה:

א [בהמשך משנה זו יבוארו דנחלקו טובא בהנך ב' צדדים, והיינו לגבי פלוגתת הרמב"ם והראב"ד ולגבי פלוגתת המהר"י קורקוס והחזו"א לגבי השיעורים של ס' מג' עד ט'.

ב [ע"ע בזה להלן בציונים והערות [משנה ה'] בפלוגתת רש"י והרמב"ם בשיעור המרחק בין האילנות כמלא בקר וכליו.

ג [ע"ע בזה להלן בציונים והערות [משנה ו'] מה שהוסיף המקד"ד בדרך זו ליישב את החילוק בין 'נטיעות לג' אילנות – וליישב קושי' רעק"א שם.

ד [ע"ע בזה בציונים והערות [משנה ו'] לגבי עשויות כשורה וכעטרה דמצאנו דנחלקו הרא"ש והר"ש בטעמא דמילתא, וברא"ש מבואר שיש דין 'שדה אילן' והיכא שחסר בשם שדה אילן כבר ליכא היתר, עיי"ש.

ה [שם בציונים והערות [משנה ו'] למדנו חידוש גדול ברעק"א – שמוכרח שהוא למד שהכל תלוי בעיקר השם שדה אילן, ועד כדי כך, דלא אכפת לן כלל כמה יניקה איכא מהנך אילנות, ולכן נקט דאף ג' נטיעות מיקרי שדה אילן אף ששיעור יניקתן אינו אלא כחשבון של 'נטיעות לכל הבית סאה, ומוכרח כנ"ל.

ו [למדנו שהרמב"ם אזיל לשיטתו בג' דוכתי, א] בפלוגתא בהמשך בשיעור ס', [ב] להלן [משנה ה'] בשיעור המרחק בין האילנות כמלא בקר וכליו דא"צ מרחקים שוין, [ג] להלן [משנה ו'] הביא רעק"א דמפורש בלשון הרמב"ם שהי' נטיעות קובעים 'שם שדה אילן' – והיינו כדרך הנ"ל.

חילוק בגדר ההלכה בין ג' אילנות ל'נטיעות.

עוד נתחדש שם חידוש נוסף בעיקר נידון זה והוא - שהרעק"א [משנה ו'] מחלק בין גדר הדין ג' אילנות לגדר הדין 'נטיעות, דדווקא בג' אילנות נאמר גדר שדה אילן, ולא ב'נטיעות, והיינו טעמא משום שסובר דאי בג' אילנות סגי כדי שיחול 'שם שדה אילן' א"כ ה"ה בג' נטיעות

חידוש מהמקד"ד בגדר ההיתר של מלא אורה וסלו – ומה גדר ההיתר 'לצרכן' בנטיעות.

המקד"ד ייסד יסוד גדול בעיקר התירא דג' אילנות – והיינו דכל ההיתר תלוי אך ורק ב'שם שדה אילן' – וכדהבאנו מהראשונים, אלא שהוסיף בזה לחדש עוד עפ"י הנ"ל בגדר התירא לחרוש "כמלוא אורה וסלו", וביאר בזה שהטעם משום דאותו השיעור של מלוא אורה וסלו אין דרך לזרוע אותו כיון דמטנפי פירי [וכן מפורש בב"ב פ"ב:] דלא זורעין [שם], ואם כן הכא כבר מוכח דהחרישה היא לצורך האילנות ולא לצורך הקרקע, וכה"ג מותר אף אם אינה שדה אילן, דהתירא דשדה שחל בו שם 'שדה אילן' נצרך כשיש צד שאולי זה לצורך הקרקע של שביעית, אכן היכא דממילא אינו כן שוב הדרא עיקר הדין דמותר – עכתו"ד.

ונוסיף עוד בביאור דבריו – הרי הדין שדה אילן היינו להפקיע מידי שדה לבן שאסור אחרי הפסח, והיינו משום שהחרישה של אחרי פסח היינו לשביעית, אכן על שיעור זה של מלא אורה וסלו לא חיילא מעיקרא תורת שדה לבן, ומעולם לא נאסר אחרי הפסח.

ויש להעיר דזה דלא כהרדב"ז – מובא לעיל

– שהתיר עד ר"ה במלא אורה וסלו, מצד צורך האילן כעין הצורך של י' נטיעות – שאז אין הנידון כלפי האיסור אחרי פסח אלא כלפי היתר מיוחד בל' יום עד ר"ה.

עוד יש להעיר דלהלן [משנה ו'] מבואר שגם בנטיעות יש היתר לצורכן, וכתבו הר"ש סיריליאן והתפארת ישראל [ס"ק ל"ד] דהיינו מלא אורה וסלו, ודן שם במעדני ארץ דעפ"י רוב ליכא פירות, וכפשוטו השיעור של צורכן לא תלוי באורה וסלו, וכנראה שיש שיעור אחר לצורך הנטיעות.

איך שלא יהיה קשה לדרכו של המקד"ד דחידש דעיקר השיעור אינו מחמת הצורך של האילן, שבזה מעיקרא לא נאמר שום היתר, אלא דהתירו מחמת זה שמעולם לא חיילא ביה דין שדה לבן, כיון דבמציאות לא זורעים שם כיון דמטנפי פירות בשביעית, והרי כל זה לא שייך בנטיעות, ועו"ק עיקר לשון התנא "לצורכן" דמשמע שזה יסוד ההיתר, וצ"ע.

במרחק בין האילנות.

יש לעיין דאיזה מרחק בעינן בין האילנות, ועיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ה'].

ענף ב'

בשיעור ס' בין כולם

לששים מנה", והביא כן מהירושלמי – עיין בהערה"ה שהבאנו לשונו.

ועיין בכס"מ שביאר פלוגתתם שדעת הרמב"ם דסגי אם שלש מתוך התשע עושים את השיעור הזה – אף אי יש ביניהם אילנות שלא יכולים לעשות את השיעור, והוסיף בזה המהר"י קורקוס דגם בג' אילנות א"צ שיצא השיעור הזה של ס' מנה בשוה בין כולם – שליש לכל אחד, וסגי בזה

פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בשיעור ס' בין כולם.

בשיעור של ראויין לעשות כיכר הדבילה מצאנו פלוגתא גדולה בראשונים, דעיין ברמב"ם [פרק ג' הלכה ד'] "היו מג' ועד תשעה וראויין לעשות ששים מנה חורשין כל בית סאה בשבילן ואף על פי שיש בהם מי שאינו ראוי לעשות", הרי שחידש שא"צ שכל אחד יכול לעשות שיעור זה, והראב"ד חולק וז"ל: "א"א נ"ל מן הגמרא כמו שצריכים שלש אילנות שיהיו משולשים

ה. וז"ל הראב"ד בהמשך דבריו – "כן אמר זעירא ברבי חנינא שיהיו תשעה מתושעים לחשבון ששים מנה כל אחד יהיה ראוי לעשות תשיעית של ששים מנה, רב ביבי בשם ר' חנינא דאמר משולשים קאי אשלשה אילנות וזעירא בר' חנינא דאמר מתושעים קאי אתשעה והוא הדין אחמשה ושבעה דבעי מחומשים ומשושים ומשובעים וכן לכולן עד שיהיו עשרה וזה המחבר לא כיון יפה".

שוב לא אכפת לן מה שיש עוד אילנות שלא עושים כלל, אולם החזו"א חולק ונקט כפשוטו דתמיד איכא דין ס' לכל אחד גם ביותר מג'.

ושורש פלוגתתם מתחיל בעיקר הדין של יותר מג' - באופן שרק ג' מהם עושין והשאר לא עושים כל עיקר, שהמהר"י קורקוס סובר דסגי בג' עושין, ולכן תמה דמה אכפת לן בא' שלא יעשה את כל השיעור הא דל מהכא האילן הזה דגם באינו עושה כלל מהני מה שהאחרים עושים את השיעור, אכן החזו"א נקט דבעינן שכולם יעשו, ולכן נמצא שהאילן הזה שלא עושה את כל השיעור ס' תופס חלקו בבית סאה, ונמצא שאין שאר האילנות מפורזים בכל הבית סאה, ובטל התיירא דבית סאה, ובזה גופא חולק המהר"י קורקוס, דכשיש אילן שאינו עושה אינו תופס חלקו כנגד האחרים.

וז"ל התוס' יו"ט: "דאי איכא ט' ולא יותר ויש בהן א' שאינו עושה ככר אין חורשין לכל אחד אלא צרכו וכ"כ הר"ש בהדיא, ותימה אם נשאר שמה ואי נמי שלשה שכל אחד עושה ככר למה לא יחרוש כל הבית סאה בשבילם כמו אם אין בבית סאה אלא שלשה בלבד", והיינו כסברת המהר"י קורקוס, ועל זה השיב החזו"א שכשיש אילן שאינו עושה הוא זוכה ותופס חלקו כנגד האחרים.

שורש פלוגתת הרמב"ם והראב"ד ושורש פלוגתת המהר"י קורקוס והחזו"א תלוי בעיקר הגדר של ג' אילנות לשדה אילן.

ופשוט דעיקר פלוגתתם תלוי בגדר ההלכה של ג' אילנות לבית סאה, שהבאנו לעיל שיש לחקור האם עיקר ההלכה בנויה על התפשטות היניקה של ג' בכל הבית סאה וההיתר חרישה נמדדת כפי היניקה, וזו שיטת רש"י ותוס', או שהג' אילנות באים לקבוע את עיקר גדרי השם 'שדה אילן' דנאמרה ההלכה עד עצרת בשדה אילן של ג' אילנות ועד ר"ה בשדה אילן של י' נטיעות – והיינו שעיקר טענת החזו"א בנויה על שיעורים של יניקה – שתופס את מקום היניקה וחסר בעיקר ההיתר של בית סאה, אולם המהר"י קורקוס

שכל אחד עושה חלק וכל השיעור יוצא מבין כולם, אולם הראב"ד סובר שצריכים שמכל האילנות יצא השיעור של ס' מנה, בין בג' ובין ביותר מג', ותמיד יצא השיעור שצריכים לכל אחד - לפי חלקו – מתוך הס' מנה.

חידוש בר"ש שכל אילן מביא את כל השיעור, ודעת החזו"א ברמב"ם.

והנה הר"ש [משנה ג] כתב שהשיעור של שישים היינו לכל אילן בעצמו, וכפשוטו זו שיטה שלישית, לא כהרמב"ם ולא כהראב"ד, אולם רעק"א דייק שהר"ש כתב כן דווקא בדין של אילן סרק, ולפי"ז חידש דבאמת באילן הנותן פירות מודה לראשונים שהשיעור הוא ס' בין כולם, והוכיח כן מהירושלמי שהביא הראב"ד – מובא בר"ש להלן – אלא שהקשה דמגליה לר"ש לחדש שבאילן סרק אינו כן, ור' אליהו גוטמאכר מגריידיץ בפירושו למשנה ג"כ חילק בין המשניות אלא שחילק בין תאנים לשאר פירות.

אולם בתוס' אנשי שם נקט דליכא שום נפ"מ ותמיד שיטת הר"ש שכל אילן יעשה את כל השיעור של ס', וכן נקט החזו"א [סימן י"ז ס"ק ה'], אלא שחידש עוד דזו נמי שיטת הרמב"ם, ודלא כהכס"מ ומהר"י קורקוס בשיטת הרמב"ם.

בענין הנ"ל בג' עד ט' – ובפלוגתת הפוסקים אי א' שאינו עושה תופס חלקו כנגד האחרים.

אולם עיקר דברי רעק"א תמוהין – וכבר העירו בזה בתוס' אנשי שם ובחזו"א [סימן י"ז ס"ק ה'] דמפורש בר"ש [משנה ד'] דגם באילן של פירות בעינן שיעור ס' לכל אחד.

ונחלקו הפוסקים בשיטת הר"ש בג' עד ט' שאין כולם עושים שיעור ס' – האם גם בכה"ג איכא שיעור ס' לכל אחד ואחד בפני עצמו, ואף שהר"ש [משנה ד'] איירי בזה וכתב דגם בכה"ג בעינן שיעור ס' לכל אחד, אכן המהר"י קורקוס [פ"ג ה"ד] נקט דלא יתכן לומר כן, וכוונת הר"ש שם דווקא בג'¹, וכן הוא בתפארת ישראל [ס"ק טז], אבל אם יש ג' שכל אחד עושה את השיעור

1. או בט' ובאופן שאין אפילו ג' שכל אחד עושה את כל השיעור.

בית סאה לאילן, ובנטיעות השיעור הוא עשירית בית סאה לנטיעה, ומה שייטא להכא ג' אילנות וי' נטיעות, וצ"ע.

והוכחנו דלפי רש"י איכא ב' דינים, דין לפי חשבון בכל אילן בפני עצמו, ודין צירוף לבית סאה על כל הג' כהדרי, ודייקנו דכן מפורש בלשונו בסוכה [שם] ג' אילנות מצטרפין וכו' ויצתה מתורת שדה לבן ונעשית שדה אילן, ומפורש דעיקר הדין הוא דין בכל השדה ויש בזה דין צירוף, והיינו מלבד הדין שדה אילן על כל אילן ואילן.

אולם קשה דאיזה נפ"מ איכא בהך צירוף, ופשוט דנפ"מ בניהון הזה, דהרי מבואר דלפי הרמב"ם מהני גם בלי שיעור מדויק לכל אילן, וגם כשיש חלק שעושים וחלק שלא עושים אכתי מהני, ופשוט שחידוש זה שייך דווקא בדין הכללי על כל הבית סאה כהדרי, אבל כשאין ג' אילנות ויש היתר על כל אילן בפני עצמו לפי חשבון, אז ודאי דבכל אילן ואילן בעינן שיעור של שליש בכיכר דבילה, ופשוט.

ויתכן לחדש עוד, דהכא בדין לפי חשבון יודה רש"י להר"ש שאילן יחיד יעשה את כל השישים, וכבר מצאנו חילוק כיו"ב בשיטת הר"ש עצמו מיניה וביה, דכן מבואר להלן [משנה ד'] דבי' איכא דין על כולם לעשות ביחד ככיכר הדבילה, אף דבפחות מי' כל אילן עושה את כל השישים, ויש לחלק כן גם ברש"י לגבי ההיתר של אילן יחיד לפי חשבון.

עכ"פ נתבאר דברש"י איכא שני דינים בשדה אילן, ועיין להלן בציונים והערות [משנה ז'] שנוכח דגם בהלכה של י' נטיעות איכא ב' דינים בדעת רש"י, דין על כל נטיעה בפני עצמה כפי חשבון ודין בצירוף של כל הי', ונפ"מ בצירוף דלעת וקישואין להשלים התיירא דבית סאה.

והתוס' יו"ט למדו שהעיקר תלוי ב'שם' שדה אילן וג' סגי לזה ואין גריעותא בזה שיש כאן עוד אילנות שלא עושות – ופשוט.

וברור א"כ שזו נמי פלוגתת הרמב"ם וראב"ד – האם בעינן שכל הט' יעשו כשיעור וכמבואר בראב"ד, או דסגי בחלק מהאילנות שעושות – ופשוט דתלוי בספק הנ"ל – וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ה'] דפליגי בזה עוד הרמב"ם ורש"י בשיעור המרחק בין האילנות – כמלא בקר וכליו.

דעת הגר"א בביאור פלוגתת אמוראי בירושלמי.

ובניהון הנ"ל מצאנו פלוגתא, דהנה נחלקו אמוראי בירושלמי בדין ג' עד ט', ומצאנו ב' דרכים בדעת הגר"א לבאר פלוגתא זו, וכדלהלן:

א] הרידב"ז ביאר דלפי דעת הגר"א פלוגתת האמוראי היא האם כשיש אילן שאינו עושה הוא זוכה ותופס חלקו כנגד האחרים לבטל את כל ההיתר של בית סאה או לא, ולהנ"ל פליגי בעיקר גדרי ההיתר שדה אילן.

ב] החזו"א [ס"ק ו'] ביאר דלפי דעת הגר"א פלוגתתם בט' האם כל אחד יעשה שליש – כאילו שיש כאן ג' – או שאז כל אחד יעשה תשיעית – ולשיטתו שהכל תלוי ביניקה מיאן לפרש כדרכו של הרידב"ז.

בדעת רש"י דאיכא ב' דינים בשדה אילן, דין על כל הבית סאה ולדין לפי חשבון על כל אילן.

והנה לעיל הבאנו את שיטת רש"י שהדין ג' אילנות הוא דין שמתייחס לכל אילן בפני עצמו, ולכן באילן אחד יש היתר כפי חשבון, וליכא תנאי של ג' ביחד להיות בית סאה, אולם הבאנו מהמלאכת שלמה להלן [משנה ו'] דתמה דא"כ למה ניתנה הלכה לגבי 'בית סאה' – הא כל ההלכה היא הלכה באילן יחיד דבאילן השיעור הוא שליש

משנה ד

[ד] היה אחד עושה כבר דבלה וב' אין עושין או ב' עושין ואחד אינו עושה אין חורשין להם אלא לצרכן עד שיהיו מג' ועד ט', היו עשרה מעשרה ולמעלה בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן, שנאמר [שמות לד]

בחריש ובקציר תשבות אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית אלא חריש של ערב שביעית שהוא נכנס בשביעית וקציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות יצא קציר העומר:

רע"ב משנה ד

עד שיהיו מג' ועד ט' – כלומר דין זה שאמרנו היינו מג' ועד ט', אבל אם היו עשרה או יותר אף על פי שאינן עושין חורשין:

שנאמר בחריש ובקציר תשבות – ארישא קאי דתנן אין חורשין להן אלא לצרכן. ומנין שאין חורשין כל הבית סאה שנאמר בחריש ובקציר תשבות, ואם אינו ענין לשבת בראשית שכבר נאמר [שמות כ] ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, ולא לשמטה שכבר נאמר [ויקרא כה] שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך, תנהו ענין לאסור ב' פרקים של ערב שביעית, מפסח לשדה לבן, ומעצרת לשדה אילן. והכי קאמר קרא בחריש שקצירו אסור ואיזה זה חריש של ערב שביעית [שנכנס לשביעית] תשבות. ובקציר שחרישו אסור ואיזה זה קציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית, נמי תשבות, שספיחים שגדלו בשביעית או שעבר זרע בשביעית אסור לקצורם בשמינית:

ר' ישמעאל אומר – לעולם בשבת משתעי קרא כפשטיה ואתא לאשמעינן מה חריש רשות שאין לך חריש של מצוה אף קציר דאמר רחמנא תשבות בקציר של רשות יצא קציר העומר שהוא מצוה דבעינן קצירה לשמה שזה דוחה את השבת:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

בחריש ובקציר תשבות – בדין חרישה בתוספת שביעית ובשביעית עצמה.

למדנו דין תוספת שביעית בקרא דבחריש ובקציר תשבות, וצריכים לעיין מה דינו של חרישה בשביעית עצמה, והיינו דמצאנו בספר המצוות להרמב"ם כמה עשין וכמה לאוין בשביעית – ב' עשין, המצוה של שביתת הארץ [קל"ה], והמצוה של הפקר השדות [קל"ד], וד' לאוין, איסור עבודת השדה [ר"ב] ועבודת האילנות [רכ"א] ושלא לקצור כדרך הקוצרים [רכ"ב] ולא לבצור כדרך הבוצרים [רכ"ג], ורק הנך ד' מלאכות הם מה"ת בשביעית.

הרי דחרישה לא מוזכרת בלאוין של שביעית עצמה, ובכל הפרק איירי בדין חרישה בתוספת שביעית, ור"ע הכא יליף דין זה מהפסוק "בחריש וקציר תשבות", שהפסוק מיותר ולא קאי לא על שבת ולא על שביעית עצמה, וממילא דקאי על

בדין היו מעשרה ולמעלה דגם בלי עושים חורשין.

שנינו במשנה שאם היו עשרה ולמעלה אז הדין שביין עושין בין שאינן עושין חורשין כל הבית סאה, ונחלקו בזה, דיעויין במהר"י קורקוס שלמד בדעת הר"ש והרא"ש דהכא איכא קולא דא"צ שכל אחד יעשה את כל השיעור אבל סו"ס בעינן שכל אחד יעשה עכ"פ שלישי או תשיעית [תלוי בפלוגתא בירושלמי], אבל מלשון הרמב"ם משמע דא"צ שיעשה בכלל.

בדין הנ"ל – עד מתי חורשים.

עוד נחלקו בדין זה עד מתי חורשים, דעיין בר"ש סיריליאן שכתב דדינם כנטיעות דחורשים עד ר"ה, אולם במשנה ראשונה להלן [משנה ו'] ובערוך השולחן [סימן י"ח סט"ו] נקטו דדווקא עד עצרת, ובמשנת יוסף דייק מלשון הרמב"ם כדבריהם.

הילפותא ממה דקצירה מיותרת, ומזה ילפינן דקצירה קאי לגבי תוספת שביעית וממילא גם חרישה דנאמרו כהדדי.

אולם איכא פירוש נוסף בזה בתוס' [מ"ק שם] בפירוש השני שיש ילפותא לחרישה בשביעית שאסורה מה"ת, והיינו דמצאנו [מ"ק ג'] מ"ד דלוקין על החרישה בשביעית דיליף משדך לא תזרע לרבות כל המלאכות ופשוט דחרישה בכלל כל המלאכות – וחידשו התוס' [שם] וכן הוא בר"ש וברא"ש כאן בביאור המשנה שזו נמי שיטת ר"ע, ולכן ס"ל לר"ע שהפסוק של חרישה מיותר ויליף לגבי תוספת שביעית.

וע"ע בר"ש שהביא מחלוקת בירושלמי נכלאים פ"ח ה"א [לגבי חרישה בשביעית – ועיי"ש מה שכתב בזה, ועיין משנת יוסף [במשנה זו] שהביא ממאורות הגר"א שלמד שחולקים אי חרישה מה"ת או לא – וכתב הגר"א דהיינו דווקא בדעת ר"י, אבל בדעת ר"ע מוכרח שהוא מה"ת.

יש עד לומר שחרישה מדרבנן.

אולם שיטת הרמב"ן במכות [כ"ב] – מובא בשער המלך ריש שמיטה ויובל – שחרישה מדרבנן, ודלא כמבואר ברמב"ן על התורה [שמות כ"ג י"א], אולם הישוב לזה כנראה כמבואר באבי עזרי [ריש שמיטה ויובל] שלפי ר"י שהחרישה מה"ת ויליף מהלכה למשה מסיני, א"כ כמו שההלכה למשה מסיני בטלה לאחר החורבן, א"כ גם האיסור חרישה בשביעית ששייכת להלכה זו בטלה, וכנראה שהרמב"ן קאי בחומש לפי ר"ע, ויש להעיר דלפי המהר"י קורקוס שההלכה מגלה על הפסוק של שביתת הארץ שוב ליתא לכל הנ"ל, אבל עכ"פ בשיטת הרמב"ן א"ש לומר כן.

ועיין עוד להלן בציונים והערות [פרק ב' משנה ב'] בדין חרישה שהמשמעות ברמב"ם שזה מדרבנן, וכן למד התוס' יו"ט שם, והבאנו מהמהר"י קורקוס שיש ב' דינים שונים בחרישה, עיי"ש.

תוספת שביעית, למדנו עכ"פ שחרישה היא מלאכה האסורה, והפסוק רק בא לאוסרו גם בתוספת שביעית, וכפשוטו לר"ע הרי זה דאורייתא, וכן מבואר בר"ן בר"ה [ט'].
אולם מבואר במשנה שר"י לא למד דין תוספת שביעית מהפסוק הזה שהרי לדידיה הפסוק קאי על שבת, ולמד מהלכה למשה מסיני – וכמבואר במ"ק [ג'], ולדידיה דלא יליף מהאי קרא יש לדון בזה, וכפשוטו אין מקור לחרישה, אלא שהרמב"ם פסק כר"י שתוספת שביעית מהלכה למשה מסיני [ריש פרק א' שמיטה ויובל], ומאידך פסק [שם] דחרישה מה"ת – כן נקטו המהר"י קורקוס, מרכבת המשנה, ושער המלך, ומנ"ח [ק"ב] בדעתו, וכבר עמדו בזה האחרונים דסותר משנתו – עיין בזה בתוס' רעק"א להלן [פ"ב מ"ב] ובקרבן אורה מ"ק [ב] ובפאת השולחן [פרק כ' ס"ק א' ועוד].

ועיין מהר"י קורקוס [ריש שמיטה ויובל] שלר"י חרישה אסורה מה"ת דלמד מההלכה למשה מסיני שאוסרת חרישה ערב שביעית, וזה מה"ת, וא"כ כש"כ שביעית עצמה, וכ"כ החזו"א [ריש סימן י"ז] דלא יהיה תוספת חמור משביעית עצמה, וכבר קדם בריטב"א [מ"ק ב': ד"ה חרישה וזריעה] – עיי"ש, אולם המהר"י קורקוס הוסיף עליהם שעל ידי ההלכה יש לומר שיש כבר גילוי דנכלל בכלל העשה דושבתה הארץ, ולכא' איכא נפ"מ האם הוי איסור עשה או דהוי איסור תורה בלי עשה.

[עוד חידוש מצאנו במהר"י קורקוס [שם בתירוץ השני] דיתכן דר"י מודה דכלפי שביעית עצמה הפסוק קאי על חרישה, ודווקא כלפי תוספת שביעית לא קאי עליו, עיי"ש היטב בדבריו].

[עוד חידוש מצאנו במהר"י קורקוס [שם בתירוץ השני] דיתכן דר"י מודה דכלפי שביעית עצמה הפסוק קאי על חרישה, ודווקא כלפי תוספת שביעית לא קאי עליו, עיי"ש היטב בדבריו].

והנה יש להקשות – דהאיך אמרינן במשנה דלא צריך קרא לחרישה וקצירה של שביעית עצמה ולכן ילפינן מזה תוספת שביעית, הא עיקר דין חרישה בשביעית ילפינן מהכא, וכתבו בזה התוס' [מ"ק ב': ר"ה ט'. מכות ח': דאה"נ ועיקר

ענף א

בדין קצירה במוצאי שביעית

הוא דאסור, אבל לו יצוייר ובשביעית הוא היה עושה מלאכת שישית דאז באמת היה מותר, ורק מה שמועיל לשביעית מיקרי מלאכת שביעית אבל מה שמועיל רק לשישית אינו מלאכת שביעית, וממילא דגם הדין תוספת שביעית אסור רק עד כמה שחל דין מלאכת שביעית על המלאכה הזו, וזה רק במועיל לשביעית, דבעינן עבודה בזמן התוספת שמתייחסת לשביעית, וגם בחרישה ועידור במוצאי שביעית בעינן חרישה כזו שהיא לתועלת פירות שביעית כדי שתחול תורת עבודת שביעית בהאי עבודה, ודו"ק, ולכן גם הקצירה היינו דווקא בפירות שביעית שיש התייחסות לשביעית.

אולם אכתי איכא חילוק ביניהם - דבערב שביעית ההתייחסות לשביעית היא בזה שהעבודה היא לצורך גוף הקרקע וגוף האילנות של שביעית, משא"כ במוצאי שביעית דהכא העבודה ע"כ אינה לצורך גוף הקרקע וגוף האילנות של שביעית, וסגי בזה שהעבודה היא לצורך פירות שביעית דבזה סגי לן לייחסו לשביעית ולהעמידו ולקובעו כעבודת שביעית, ודו"ק.

ענף ב

עוד בדין קצירה במוצאי שביעית

דהנה - האחרונים דנו בדין קצירת פירות שביעית בשמינית ובדין קצירת פירות שישית בשביעית, ויסוד השאלה היא האם קצירה דומה לשאר עבודות שתלויות בשנת השביעית עצמה או דחלוק ותלוי בקדושת שביעית שבפירות.

ויעויין בזה בפנ"י [ר"ה ט. ד"ה ונלע"ד ובד"ה ור"ל דעיקר דיוקא] דכתב דבזה חלוק קצירה מחרישה, דקצירת פירות שביעית בשמינית נאסר מעיקר הדין כיון דהפירות הם של שביעית, וזה בלי לבא לדין תוספת שביעית, ורק בחורש צריכים להגיע לדין תוספת שביעית כדי לאוסרו בערב שביעית.

וכן הוא במנ"ח [שכ"ח] דפשיטא ליה דאיסור

בדין קצירה במוצאי שביעית - בגדר הדברים עפ"י יסוד האגרות משה בגדרי תוספת שביעית, האיך מייחסים את העבודה של מוצאי שביעית להיות עבודת שביעית.

מבואר במשנה שיש דין תוספת שביעית בקצירה בפירות שביעית בשמינית, ויליף מקראי.

והנה - מצאנו פלוגתא גדולה האם מדין תוספת שביעית אתינן עלה או דמעיךר הדין אסור לקצור פירות שביעית בשמינית, ויבואר להלן - עכ"פ לשיטת התוס' מבואר דמדין תוספת שביעית אתינן עלה.

אכן הא דבעינן שהקצירה תהיה דוקא בפירות שביעית צ"ב דאי איכא דין תוספת שביעית - א"כ תוספת כעיקר שביעית ומה לי אם הם פירות שביעית או שמינית.

ונראה דלפי מה שנתבאר לעיל בציונים והערות [משנה א' ענף ב'] מהאגרות משה דייסד בזה דאין תחילת האיסור בשביעית בזה שהוא עושה מלאכת הקרקע והאילנות בשנה זו, אלא דיסור האיסור בזה הוא שהוא עושה "מלאכת שביעית", ורק אם חיילא במלאכה תורת מלאכת שביעית

כפשוטו דין קצירה זו מדין תוספת שביעית היא.

והנה יעויין בסוגית הגמ' בר"ה [ט'] דר"ע יליף מקרא דבחריש ובקציר תשבות דאיכא דין תוספת שביעית, ובזה ילפינן איסור חרישה של ערב שביעית לתועלת התבואה של שביעית, וילפינן גם קצירה של שביעית במוצאי שביעית, וכפשוטו היה נראה דבעי קרא דתוספת שביעית לאסור קצירה של שביעית בשמינית, וממילא דזה רק לר"ע, וכפשוטו היה נראה דר"י חולק בזה.

אולם באחרונים מבואר דאינו כן, וכדלהלן:

האחרונים נקטו דעיקר דין קצירה בפירות שביעית חלוק מכל המלאכות ותלוי בקדושת שביעית שבפירות.

עניים דף ל"ג] דהכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנה, ודו"ק.

וכן הוא בחזו"א בכמה דוכתי [סי' ג ס"ק כ"ג ד"ה שם אם, סי' ט' ס"ק י"ב ד"ה פ"ב, סי' י"ז ס"ק א' שם תורה, סי' כ"א ס"ק ט"ז, סי' כ"ב ס"ק ב' ד"ה תפוז], וכתב כן לגבי תפוזים של שישית בשביעית דקוצר כדרכו, ודייק כן מלשון הרמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל ה"ט], עיי"ש, ומבואר דהכל תלוי בקדושת שביעית ודלא כזורע וזומר דתלוי בשנת השביעית ותו לא.

הרי דפשיטא להו לכל האחרונים [פנ"י מנ"ח מקד"ד חזו"א צפנת פענח ומעדני ארץ] דחלוק קצירה ובצירה מזריעה וזמירה, דהכא לא תלוי בשנה אלא בקדושת פירות, גם להתיר פירות שישית בשביעית וגם לאסור פירות שביעית בשמינית, והוכיחו כן בהוכחות ברורות.

ובאמת דהדברים מפורשים במאירי בר"ה [ט']. דמעיך הדין אסור לקצור פירות שביעית בשמינית בלי לבא לדין תוספת שביעית וע"כ דמדיני הפירות שביעית הוא.

מתמה בכל הנ"ל.

למדנו מכל הנ"ל דלאו מטעם תוספת שביעית אתינן עלה – וקשה מפשטות הסוגי' דתלוי בפלוגתא ר"ע ור"י בתוספת שביעית, וצ"ע.

עוד יש לעיין דכל זה נגד הירושלמי [מובא בר"ש פ"ו מ"ב] דמפורש בירושלמי לאידך גיסא דקצירת פירות שביעית בשמינית מותרת, וכבר תמה החזו"א [סי' י"ב ס"ק ז' ד"ה אמנם - בסוגריים] דמזה משמע דלא תלוי בקדושת הפירות, וגם המקד"ד [שם] תמה בזה, וצ"ע.

עוד תמוה דאיזה סברא איכא לחלק בין מלאכת קצירה לאידך מלאכות, דמאי שנא זורע וזומר דתלויים אך ורק בשנה השביעית ולא בפירות מקוצר דתלוי בפירות, דמאי שנא, וצ"ע – והדברים נתבארו בארוכה להלן בדברינו בחידושי סוגיות [סימן א'].

קצירה לא תלוי בשנת השביעית אלא בגידולי שביעית ובקדושת שביעית, וכתב כן בין לגבי איסור קצירת פירות שביעית בשמינית ובין לגבי התירא דקצירת פירות שישית בשביעית.

וכן הוא במקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ז' ד"ה הנה בתוספת שביעית עמוד 444], דרק פירות שיש בהם קדושת שביעית יש בהם איסור מלאכה, והמקד"ד דייק כן ממשנה מפורשת [פ"ח מ"ן] "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה", וקשה דלמה לא קתני "דאין קוצין אותן במוקצה בשביעית", כמו דקתני בשאר המלאכות¹, ומשמע דתלוי בפירות ולא בשנה, וכן נקט במעדני ארץ [סי' ד' ס"ק ט'] ודייק כן נמי ממשנה הנ"ל.

ובמעדני ארץ דייק כן עוד מהרמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל הכ"ב] שכתב שכל האיסור קצירה היא רק ב"פירות שיוציא האילן בשביעית", והכוונה בזה לאלו שהביאו שליש בשביעית וראיה לזה מהא דלשון זה - "פירות שיוציא האילן בשביעית" - כתב הרמב"ם להלן [הלכה כ"ג] לגבי חובת הפקר, ודייק כן עוד בספר המצוות [ל"ה רל"ד] דאיסור קצירה תלוי בהפקר, וכיון שדין הפקר לא נאמר בפירות שישית בשביעית, שוב פשיטא נמי דליכא בזה איסור קצירה.

והוסיף בזה במעדני ארץ [שם ס"ק י"א] להוכיח כן ממשנה מפורשת [פ"ה מ"ד] דלוקף של שישית שנכנסה לשביעית דקצירה מותרת [דרך דנו ב"ש וב"ה לגבי עקירה מהארץ שנראית באופן שנראה שהוא חופר באדמה אבל עצם הקצירה מותרת].

והוסיף [שם ס"ק י"ב] לדייק לאידך גיסא, דפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית דאסורים בקצירה, דכן מפורש ברמב"ם ברמזיו בריש הלכות שביעית דכתב "בשנה זו" לגבי זריעה ולא לגבי קוצר, [אף דהרמב"ם לא פסק דינא דתוספת שביעית לאחריה], וע"כ דתלוי בקדושת שביעית ולא בשנה זו, וממילא דה"ה לאידך גיסא, דפירות שישית בשנת השביעית מותרים בקצירה דהכל תלוי בקדושה.

ועיקר דין זה הביא נמי מהצפנת פענח [מתנות

ז. עיין במשניות לעיל [פ"ב מ"י, פ"ג מ"ח, פ"ד משניות ב' - ו', וכן במ"י וכו'].

משנה ה

[ה] שלשה אילנות של שלשה אנשים הרי אלו מצטרפין וחורשין כל בית סאה בשבילן וכמה יהא ביניהם רבן גמליאל אומר כדי שיהא הבקר עובר בכליו:

רע"ב משנה ה

הרי אלו מצטרפין – ונחשבין כאילו הן של איש אחד וחורשין כל בית סאה בשבילן: וכמה יהא ביניהם – בין אילן לאילן: כמלא בקר וכליו – צמד בקר עם העול, והיינו ד' אמות. אבל פחות מכאן למיעקר קיימי ואין חורשין בשבילן:

עיונים והערות משנה ה

בשיעור המרחק בין האילנות – כמלא בקר וכליו, ובפלוגתת רש"י והרמב"ם לשיטתייהו בעיקר הדין ג' אילנות לבית סאה.

בשיעור המרחק בין האילנות – מבואר במשנה דהיינו כמלא בקר וכליו ופירש הרע"ב דהיינו שיעור של צמד בקר עם העול, והיינו ד' אמות, אבל פחות מכאן למיעקר קיימי ואין חורשין בשבילן.

וז"ל התוס' יו"ט – "וכמה יהא ביניהם – קאי נמי אדלעיל משנה ב' וכן כתוב בהדיא בפ"ג מהל' שמטה להרמב"ם", והיינו דכן הדין בכל המקרים עד עכשיו שמצטרפין לבית סאה, וכן מבואר במלאכת שלמה לעיל [משנה ב'] בשם הר"ש סיריליאן.

אולם הקשה בזה הרש"ש [ב"ב כ"ו:]: ששם בסוגי' מבואר שכל אילן ואילן יונק שיעור שש עשרה ושתי שליש אמות לכל צד, ונמצא א"כ שאם הם צפופים ביחד בד' אמות ביניהם, שוב לא יונקים מכל הבית סאה, ולמה התירו לחרוש בכל הבית סאה מחמתם, וחידש שבאופן כזה היניקה שלהם מתפזרת לצדדים – והיינו שמשלימות את היניקה שלהם מכל הבית סאה כיון שאין להם אפשרות של יניקה גמורה במקום שביניהם.

אולם הרש"ש [שם] כבר דייק שברש"י מפורש שמיידי שהאילנות מפוזרות בשווה – והיינו שיש

האם בג' בני אדם יותר קיל וחורשים עד ר"ה.

מבואר במשנה דחורשין כל בית סאה בשבילן, וז"ל הרא"ש: "לכאורה משמע עד העצרת כדין שדה האילן, ובירושלמי קאמר עד ראש השנה, ולא ידענא טעמא מאי וכי עדיפי משאם היו לאיש אחד", וגם הר"ש הביא הנך ב' צדדים, וקושי' הרא"ש היא קושי' עצומה, דמה שייך להקל יותר בג' בנ"א.

והחזו"א [סימן י"ז ס"ק י'] הביא מהראב"ד בב"ב דגרסין כן בלשון המשנה עצמה דחורשים עד ר"ה, ועיי"ש מה שדן בזה לבאר באופן אחר.

ועייין בחידושי' ר' אליעזר משה מה שיישב בזה שהירושלמי לא קאי על הדין הזה, ולמד שהדין צירוף ג' אנשים הוא באמת רק עד עצרת, עכ"פ לפי הצד הזה דאיירי עד עצרת – אכתי צ"ב החידוש בזה דסו"ס איכא יניקה לכל הבית סאה ומה לי ג' בנ"א או אחד, אטו משתנים היניקות מחמת זה, ומוכרח שוב שהדיון הוא מצד השם שדה אילן – ובזה יש לדון שבעלים שונים מחלקים את השדה להיות ב' שדות, ודו"ק, ומצאנו בכלאים כה"ג שיש היתר של ב' בעלים ולמדו כמה מהראשונים שבעלים שונים מחלקים את השדה לב' שדות – עייין בכלאים [פרק ב' משנה ז'] ועייין בדברינו בזרעא קיימא [שם] שהארכנו להוכיח כיסוד הזה, וה"נ דקס"ד לומר כן הכא.

ג' ביארנו ב' פלוגתות בראשונים, האם הכל תלוי ביניקה או הכל תלוי בעיקר השם שדה אילן, ורש"י ס"ל דתלוי ביניקה, והרמב"ם ס"ל דתלוי בשם שדה אילן ולכן לא בעינן שכל הט' יעשו את השיעור, והראב"ד חולק עליו וסובר כרש"י – עיי"ש, הרי דאזלי שוב לשיטתייהו.

ועיין חזו"א [סימן י"ז ס"ק ד'] שנקט בפשיטות כרש"י, ופשוט שגם הוא אזיל לשיטתו שהכל תלוי ביניקה וכשיטתו בשיטת הר"ש, - עוד כתב שם החזו"א שג' האילנות הם בשורה, עוד הסתפק שם האם הטריחו לחרוש דווקא כפי העיגול סביב כל אחד או את כל הבית סאה בריבוע, וכפשוטו גם זה תלוי בעיקר החקירה הזו.

שיעור עיגול של שלשים ושלוש ושליש אמות ובתוכו אילן – לא פחות ולא יותר – ונמצא שהשיעור יניקה של כל אחד נוגע בחבירו ולא נכנס לתוך של חבירו - ותמה הרש"ש עליו מהמשנה כאן, ועיין תוס' אנשי שם לעיל [משנה ב'] דלמד שהמשנה לא קאי כלל בעיקר דין ג' אילנות אלא בדין המיוחד בעשר ויותר מעשר דמהני גם בלא שראויין לעשות ככיכר הדבילה וכו', וא"ש.

אולם הרמב"ם [הלכה ב'] העתיק את הדין כפשוטו – ומפורש א"כ דא"צ שיהיו נטועין במרחק שוה – וחולק בזה על רש"י – ופשוט דשורש פלוגתתם לשיטתייהו – דהנה לעיל [משנה

משנה ו

[ו] עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה, היו עשויות שורה ומוקפות עטרה אין חורשין להם אלא לצרכן:

רע"ב משנה ו

נטיעות – ילדות, ולזקנות קרי אילן, והכא קמ"ל דאע"ג דשלוש אילנות לבית סאה קרוי שדה אילן וחורשין כל בית סאה בשבילן, בנטיעות ילדות אין חורשין עד שיהיו עשרה: שורות – שנטועות במקום א' כחומה ואינן מפוזרות: אין חורשין אלא צרכן – משום דכשמפוזרות נראה כחורש לצורך האילן, אבל היכא דקיימי במקום אחד נראה כמתקן את הארץ לצורך שביעית ולא לצורך האילנות: שורה – תרגום חומה שורה: עטרה – גדר סביב:

עיונים והערות משנה ו

ענף א'

ביסוד דינא ד' נטיעות עד ר"ה וג' אילנות עד עצרת, ודעת רעק"א בזה.

בנטיעות שמותר עד ר"ה וליכא דין תוספת דרבנן עד עצרת וליכא דין תוספת דאורייתא ל' יום, והיינו לר"י דיליף מהך הלכה למשה מסיני את עיקר הדין תוספת ל' יום, אכן לר"ע דיליף לדין תוספת מבחריש ובקציר – עיין במבואר לעיל [משנה א' ומשנה ד'] – לדידיה יש לדון האם סובר

בעיקר דין ' נטיעות נאמרו ב' חידושים, ונפ"מ בפחות מ' עד עצרת, ובקושי רעק"א בזה, ולשון הרמב"ם בפירוש המשנה.

בפשוטו איכא ב' חידושים בהאי משנה, דעיקר החידוש הוא שיש היתר עד ר"ה, והיינו שנאמרה הלכה למשה מסיני מיוחדת הכא

כולה" – ונמצא שעיקר ההלכה מלמדת שכוון שהיניקה היא בכל הבית סאה, לכן חורשים את כולה עד ר"ה – עכ"פ ההלכה עצמה התייחסה לכח היניקה של י' נטיעות, ובזה גלי לן דבג' נטיעות ליכא יניקה בכל הבית סאה, ושוב ממילא ליכא התירא עד עצרת, דכל ההיתר הוא משום שהוא חורש עבורם את כל הבית סאה, ובג' נטיעות הרי הוא לא חורש רק עבור הנטיעות כשחורש את כל הבית סאה.

אולם נראה שמעיקרא לא הקשה רעק"א קושי' זו בשיטת רש"י, שהרי רש"י [שם] אזיל לשיטתו במה שחידש שבג' אילנות חורשים גם בפחות מג' ואז חורשים לפי חשבון – כל אילן שלישי בית סאה, וה"ה הכא בפחות מ" כתב רש"י דחורשים לפי חשבון, א"כ לשיטתו עיקר ההלכה מתייחסת לכל אילן בפני עצמו עד עצרת, וממילא דה"ה בנטיעה ההתייחסות היא לכל נטיעה עד ר"ה, וממילא פשוט שאין חשבון של בית סאה שלימה בפחות מ" נטיעות לא לענין ר"ה ולא לענין עצרת, דלעולם אזלינן לפי חשבון, ועיקר קושי' רעק"א היתה שאם יש הלכה כללית בכל הבית סאה כיחידה א', גם באילנות עד עצרת וגם בנטיעות עד ר"ה, א"כ מי גילה לנו שהשיעור של י' נטיעות עד ר"ה שייך לשיעור ג' אילנות עד עצרת, הרי לא שייכי אהדדי, ולמה פחות מ" נטיעות שיצאו מכלל ההלכה עד ר"ה יצאו נמי מכלל הדין דרבנן עד עצרת, וכל זה לא שייך בשיטת רש"י.

בשיטת התוס' גם לא קשה קושי' רעק"א.

והנה עיין לעיל [משנה ב'] שהבאנו את שיטת רש"י, והבאנו [שם] שהתוס' בתענית [ג. ד"ה עשר] חולק וכ' שאין חורשין בנטיעה אחת אלא כדי צורכן ולא לפי חשבון, וביארו בזה התוס', דדווקא בשיעור של י' לבית סאה צריכים חרישה כזו, אבל בלא זה "קיימי שפיר" וא"צ להאי חרישה.

ומה"ט התוס' יסברו נמי דגם בפחות מג' אילנות אינו לפי חשבון, ומטעם הנ"ל, דאז כבר קיימי שפיר, הרי ככל שהאילנות והנטיעות יותר מפוזרות ועומדות יותר לעצמם שוב א"צ חרישה בכל השיעור יניקה, וכיון שנטיעות יונקות פחות

כעיקר הך הילכתא, ויבואר להלן בציונים והערות [משנה ח'].

וז"ל הר"ש "עשר נטיעות – הלכה למשה מסיני – דחסה תורה על ממונן שאם לא יחרוש לה מתיבשות דאין כחן יפה כזקנות".

אולם איכא הכא חידוש נוסף, שהשיעור לבית סאה שונה בנטיעות ואילנות, דבאילנות ג' אילנות יונקות בכל הבית סאה והכא השיעור הוא עשר, וזה חידוש נוסף במשנה הכא.

ולכא'ו יהיה בזה נפ"מ, שהרי בג' נטיעות בבית סאה אף אי ליכא הלכה למשה מסיני להתיר עד ר"ה אולם יש לדון האם יש להתיר עכ"פ עד עצרת, או דאין מתירין כלום עבורם וחוזר דינו ככל שדה לבן עד פסח, ודייק רעק"א מלשון הרע"ב שכתב – "בנטיעות ילדות אין חורשין עד שיהיו עשרה" – דמלשון זה משמע דאין חורשים עבורם כלל והיינו רק עד פסח.

אלא דתמה רעק"א דמגלן החידוש הנוסף הזה, הא יתכן שכל ההלכה של י' רק מתייחסת לקולא המיוחדת עד ר"ה אבל מגלן שיש גם חומרא, והיינו שזה פחות מאילנות לגבי עצרת.

אלא שהביא את לשון הרמב"ם בפירוש המשנה סוף הפרק שכתב וז"ל: "וכבר נתבאר לך בלי ספק שההבדל בין הנטיעה והאילן הוא שהאילנות שלשה לבית סאה והנטיעות עשר לבית סאה ואז נקראת שדה אילן" – ומדויק דבפחות מזה לא חשיבא כשדה אילן, ודו"ק, והיינו כהרע"ב שדינו כשדה לבן עד פסח, אלא דתמה דמנא להו זאת.

בשיטת רש"י לא קשה קושי' רעק"א.

והנה קושי' רעק"א אינה קושי' בשיטת רש"י – דהנה, עיין בלשון רש"י בסוכה [ל"ז] שכתב "ואם עשר הן ומפוזרות כהלכתן בתוך בית סאה נאמר למשה שיונקות בבית סאה כולה, ומותר לחרוש את כולן בשבילן, אבל אם אינם עשר, או שאינן מפוזרות כהלכתן חורש תחת כל אחת ואחת כשיעור יניקתה לפי חשבון עשר לבית סאה" – הרי ברש"י מבואר דעיקר ההלכה שכתוב י' לבית סאה – היינו משום שהם "יונקות בבית סאה

מחלוקת יסודית בעיקר דינא די' נטיעות וג' אילנות, אי שורש הדין מצד יניקה או מצד שם שדה אילן, ונפ"מ טובא בשדה אילן לעיל [משנה ב' וג'] בפלוגתת הרמב"ם וראב"ד ובפלוגתת המהר"י קורקוס וחזו"א בחשבון של השיעורים של ס' דבילה מג' עד ט' – וכן לעיל [משנה ה'] בפלוגתת רש"י והרמב"ם בשיעור המרחק בין האילנות כמלא בקר וכליו, וה"ה דפליגי הכא בישוב קושי' רעק"א, והבאנו שם שהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו בכמה דוכתי.

דעת רעק"א בכל הנ"ל, דחלוק דין י' נטיעות מדין ג' אילנות בעיקר גדיהם, דבג' אילנות נאמרה הלכה על השדה וב' נטיעות לא נאמרה הלכה על השדה.

עכ"פ מקושי' רעק"א שלא חילק ככל הנ"ל למדנו חידוש גדול – שמצד אחד מוכרח שהוא למד שכל ההיתר של שדה אילן עד עצרת תלוי בעיקר השם שדה אילן, וע"ד הריטב"א והמקד"ד, וחידוש עוד בזה דעד כדי כך תלוי בשם שדה אילן, דכבר לא אכפת לן כלל כמה יניקה איכא מהנך אילנות, ולכן נקט דאף ג' נטיעות מיקרי שדה אילן אף ששיעור יניקתן הרבה פחות מבית סאה [די' נטיעות יונקין בכל הבית סאה], ומוכרח כנ"ל.

ואף שבבב"ב מבואר דלמדנו שיעור יניקה של אילן לגבי אילן הסמוך למיצר כפי החשבון של שדה אילן, אולם אין זה אלא משום ששיעור יניקתן קובע שיש להם שייכות וחשיבות כלפי כל הבית סאה, ולכן כל הבית סאה מיקרי שדה אילן מחמת ג', ושוב לא משערין כל אילן ואילן כפי שיעור יניקתו, ומהני גם ג' נטיעות.

אולם מאידך גיסא הוא חילק את שני הדינים, דכל מה דנקט כגדר הנ"ל, היינו בדין שדה אילן בג' אילנות עד עצרת, אולם בדין י' נטיעות עד ר"ה ע"כ דאינו סובר כן – ודלא כהמקד"ד דמדמה את גדר הדין ג' לגבי עצרת לגדר הדין י' לגבי ההיתר עד ר"ה.

והיינו דהכא ב' נטיעות למד רעק"א שהכל תלוי בטעמא דהלכה והיינו ד'חס רחמנא על ממון ישראל' וזה תלוי במציאות כמה כל נטיעה יונקת, ולא תלוי בשם 'שדה אילן', ולכן בפחות מ'י

מאילנות, שוב פשוט דכמו שאין היתר עד ר"ה כמו כן אין היתר עד עצרת והדרא דינא לפסח ככל שדה לבן, מלבד השיעור לצרכו, ולא קשה קושי' רעק"א.

דרכו של המקד"ד בזה – דבפחות מ'י לא חיילא בה תורת שדה אילן.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ט עמוד 445] שיישב את קושי' רעק"א באופן שלישי ומהלך הדברים כך:

לעיל [משנה ב'] הבאנו את דבריו לבאר את החילוק בין ג' לפחות מג' למה ליכא לפי חשבון, דאזוה סברא איכא לחלוק על רש"י, [ולא הביא את התוס' הנ"ל], וביאר המקד"ד דיסוד התירא דעד עצרת לא בנוי על יניקה גרידא, אלא שעיקר ההיתר נאמר בשדה ששמו "שדה אילן", וכל שנקרא "שדה אילן" חורשין אותה עד עצרת וכל שאינה נקראת "שדה אילן" לא התירו לחרוש עד עצרת אף כשמועיל לאילנות והשיעור ג' אילנות היינו שיעור שבזה חיילא תורת "שדה אילן", וכל שפחות מג' אילנות אין השדה "שדה אילן" ולכן אין חורשין רק עד הפסח, ומהאי טעמא ליכא היתר חרישה לפי חשבון בפחות מג' אילנות, והבאנו לעיל את מה שהוסיף לבאר בזה במלא אורה וסלו.

ועפ"ז הוסיף – שבזה מיושב נמי קושי' רעק"א הכא דגם בהלכה למשה מסיני ב' נטיעות י"ל כגדר הנ"ל, והיינו ש' נטיעות היינו שיעור ב"שדה אילן", והביא שכן מפורש ברמב"ם בפיה"מ [סוף פ"ק דשביעית] הנ"ל דבנטיעות בעינן י' לבית סאה שיקרא בשם שדה אילן, ונמצא דבזה נטיעות חמירי מאילנות, דבפחות מכאן אין שמו שדה אילן, וממילא מיושב למה חמירי טפי ואם אין שם י' אין חורשין להם אפילו עד עצרת – והיינו דכיון שבפחות מ'י לא מקרי "שדה האילן" וכדמצאנו בדין של הלכה למשה מסיני עד ר"ה – שוב לא שייך נמי בהתירא דעד עצרת דגם הכא תלוי ב"שם שדה אילן".

ועיין לעיל [משנה ב'] שהבאנו את דברי הריטב"א דהיינו טעמא דליכא היתר עד ר"ה בפחות מ'י לפי חשבון כיון שאין שמו שדה אילן, וכ"ה בר"י מיגאש - וכבר נתבאר שיש כאן

היניקה, ויש לומר דרעק"א הבין מסברא כתיורין א' ולכן היה לו הכרח שהגדר ב' נטיעות לאו מצד שדה אילן אתינן עלה.

מדויק שיש חילוקים בלשונות של ב' המשניות, ויתכן לחלק ביניהם בכמה דינים.

עכ"פ למדנו לדרכו של רעק"א דעד עצרת מטעם שם שדה אילן אתינן עלה, ובנטיעות מצד יניקה של ה' נטיעות אתינן עלה, והדברים מדוקדקים בלשונות של המשניות, דבהיתר עד עצרת שנינו [משנה א'] "שדה אילן" וחורשין לשדה אילן, ושוב שנינו [משנה ב'] "איזהו שדה אילן", והדין ג' אילנות בבית סאה בא בתור שיעור בשדה אילן, אולם הכא שנינו שחורשין ל' נטיעות בבית סאה, והיינו שהחרישה היא להם – ל' נטיעות עצמן – בכל הבית סאה.

עוד מצאנו דין צירוף ג' אילנות של ג' אנשים בדין שדה אילן, ולא מצאנו כן ב' נטיעות ל' בנ"א, עוד מצאנו לשון מפורות בבית סאה ב' נטיעות ובשורה דהיינו "שנטועות במקום א' כחומה ואינן מפורות" ליכא היתר, אבל באילנות שנינו לעיל "כמה יהא ביניהם", [אלא שהבאנו מחלוקת אי קאי על כל שדה אילן].

נטיעות כבר לא בעי חרישה בכל הבית סאה עד ר"ה, אף דעדיין לא יצאה מכלל התירא דשדה אילן עד עצרת, דשני דינים נינהו, ועיין להלן [משנה ז'] דתמהנו בצירופים של דלעת וקישואין לדרך זו של רעק"א.

וכפשוטו היה נראה דלמד כסברת התוס' ב' נטיעות – שבפחות מ' כבר לא צריכים חרישה כפי חשבון כלל עד ר"ה, ודווקא ב' ניתנה הלכה זו של כל בית סאה עד ר"ה דאז מצד היניקה איכא צורך בכל הבית סאה, ומאידך, בדין ג' אילנות למד כסברת הריטב"א, שהכל תלוי בשם שדה אילן, וע"ע בהערה" מה שיש לחדש בזה עוד.

בדברי הר"י מיגאש לדמות ג' נטיעות לג' אילנות ב"שם שדה אילן.

ויתכן להוסיף כאן בביאור שיטת רעק"א – והוא, דרעק"א הבין דאי מצאנו דג' אילנות מיקרי שדה אילן א"כ ה"ה דג' נטיעות מיקרי שדה אילן, ואין לחלק ביניהם, ועיין בר"י מיגאש נמוכא בשטמ"ק בב"ב כ"ו: דג"כ נקט כן בתירורין א' דאין לחלק ביניהם, ועי"ש מה שחידש מחמת זה, ורק בתירורין השני חידש שיש מקום לחלק ביניהם לגבי השם שדה אילן מחמת זה דחלוקין נינהו לגבי

ענף ב'

עוד בענין הנ"ל.

ג' אילנות לבית סאה, מ"מ גם יותר מ' הן בכלל זה כדתנן להדיא לעיל [משנה ד'] – "היו עשרה מעשרה ולמעלה בין עושין בין שאינן עושין חורשין כל בית סאה בשבילן", וצריך ביאור דמ"ש יותר מעשר נטיעות דעומדות ליעקר ומ"ש אילנות דאפי' יותר מעשרה לבי"ס אינן עומדות ליעקר.

ועיין ברדב"ז [פ"ג ה"ו] שכ' דנטיעות אינן עושין פירות אבל אילנות עושין פירות ולפיכך

בחילוק בין נטיעות לאילנות ביותר מ'.

בדין י' נטיעות כתב הרא"ש דדווקא קתני עשרה לבי"ס ולא יותר וכ"כ תוס' בב"ב נכ"ו: ד"ה עשר נטיעות המפורות כו': "בסוכה [ל"ד] אמר עשר נטיעות וערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני ודוקא עשר לתוך בית סאה אבל פחות אין צריכין חרישה כל כך וכן נמי אם היו בבית סאה יותר מעשר נטיעות אין חורשין לפי שעומדין ליעקר" עכ"ל.

ויש לעיין, שהרי לעיל בזקינוט איכא שיעור

ח. והיינו דבאמת דלפי דרכו של רעק"א היה מקום לחדש עוד דס"ל כשיטת רש"י בנטיעות דמתירים בפחות מ' כפי חשבון עד ר"ה, וכהחולקים לגבי הדין שדה אילן עד עצרת, ולכן מתירים את כל אותה בית סאה עד עצרת כיון שבוה סובר שההלכה היא הלכה על כל השדה אילן וסגי בזה בג' אילנות, והיו את שני הדינים כהדדי, ואז יהיה נפ"מ למעשה בין אילן עד עצרת ונטיעה אחת עד ר"ה אי עבדינן כפי חשבון, אולם אינו מוכרח, דיתכן דסובר כהתוס'.

אינן עומדות ליעקר, וע' חזו"א [סי' י"ז ס"ק ח'] שכ' שנטיעות נפסדות בקל יותר מאילנות.

אולם הר"ש סיריליאו חולק ולדעתו גם ביותר מי' נטיעות איכא התירא דבית סאה, ובדעת רש"י מצאנו מחלוקת, שהר"ש סיריליאו [שם] למד ברש"י דגם ביותר מי' נטיעות איכא התירא דבית סאה, והחזו"א [סימן י"ז ס"ק ט'] חולק ולדידיה רש"י סובר כהרא"ש.

עכ"פ לנתבאר לעיל לדרכו של רעק"א שפיר איכא מקום לחלק ביניהם, ודו"ק.

ענף ג'

בדין עשויות כשורה, ובדין מוקפות עטרה.

— כמה יהא ביניהם, ומבואר שם בשם הרש"ש שגם באינם כשיעור פיזור מהני כיון שיונקים כפי חשבון ממק"א, ומאי שנא בנטיעות שאינו כן, אלא שאינו מפורש באיזה שיעור מיקרי אינו מפורז, ולעיל חילקנו בין נטיעות לאילנות בשיטת רעק"א.

מוקפות עטרה, ואולי תלוי בשם שדה אילן, ופליגי טוב בפלוגתא הנ"ל.

עיינן ר"ש דהיינו מוקפות גדר סביב, וכתב החזו"א [סוס"ק ח'] - "ולא אתפרש מה חטאו כמה שיש להם גדר סביב", והרמב"ם בפירושו פירש שנטועות כקשת.

ובביאור שיטת הר"ש היה נראה דתלוי בעיקר גדר התירא די' נטיעות, דאי התירא מצד שם שדה אילן א"ש, דלא חיילא כשכל הנטיעות נמצאות במקום אחד בתוך גדר בפחות מבית סאה, ולא אכפת לן ביניקה מתחת לגדר כיון דסו"ס לא חיילא ביה שם שדה אילן, ודו"ק, והחזו"א אזיל לשיטתו שהכל תלוי ביניקה, ושפיר הקשה, וכבר הבאנו את דברי הרא"ש בטעמא ד'שורה' דחסר ב'שם שדה אילן', וגם בעטרה נקט כן, והיינו כנ"ל.

ובאופן אחר היה אפשר לומר עפ"י מה שכתב הר"ש בשורה דנראה כמתקן את הקרקע לצורך

ב' דרכים בדין היו עשויות שורה - ותלוי בגדר ההיתר של י' נטיעות אי איכא דין 'שדה אילן' או לא, ובפלוגתא הר"ש והרא"ש.

כפשוטו הביאור בדין "היו עשויות שורה" - דהיינו שיש גם הלכה של 'צורה', דבצורת 'שורה' לא חיילא בה תורת שדה אילן - וזה א"ש טפי לנתבאר לעיל בשם המקד"ד שיש כאן הלכה של 'שדה אילן' דדווקא בזה נאמר ההיתר הזה, וזה הדין בפחות מג' אילנות ופחות מי' נטיעות דחסר בדין שדה אילן, ולכן ג' נטיעות חמירא גם מג' אילנות, עיי"ש, וה"ה שיש הלכה של צורה ב'שדה אילן', והיה נראה שזו שיטת הרא"ש שכתב "דלא חשיב כשדה אילן" ומפורש דאיכא הלכה של 'שם שדה אילן' והכא חסר בזה.

אולם עיינן היטב בלשון הר"ש שכתב "שורה - שנטועה במקום אחד כחומה ואין מפוזרות", ומשמע דלא מיירי כלל ב'צורה' מסויימת, אלא שהם ביחד ולא מפוזרות בכל הבית סאה - והיינו שהבית סאה היא נ' על נ' מרובע - והוא נטע אותם בשורה אחת ומוכרח א"כ שאינם מפוזרות, ולפי הר"ש באמת אין ההיתר מחמת שאינו 'שדה אילן' - אלא כמפורש בר"ש דנראה כמתקן את הקרקע לצורך שביעית כיון דאינם מפוזרות ולכן כבר לא נראה כמתקן את האילנות.

אולם צריכים לעיין מהמבואר לעיל [משנה ה']

חורש תחת הנטיעות לאו לצורך שביעית הוא עושה אלא כדי שיתעבו נטיעותא דבודאי מה שהוא חורש תחת הזקנים מעצרת ואילך אינו חורש אלא בעבור שיעשו פירות בשביעית וחרישה זה ודאי אסור וכן נמי מה שחורש שדה הלבן מן הפסח ואילך וכל מה שאדם עושה בששית לצורך שביעית הוא אסור, אבל הנטיעות אינו חורש תחתיהם כדי שיעשו פירות בשביעית אלא כדי שיתעבו ויעשו אילנות והלכך מותר לחרוש תחתיהן עד ראש השנה, ולא איצטריך הילכתא אלא להתיר כל בית סאה בשבילן עד ר"ה וכו' עכ"ל.

והמבואר מדבריו שמה שחורש תחת האילן אין זה מהלכה למשה מסיני אלא משום שהוא כמו לצורך ששית ונמצא דלא איצטריך הילכתא אלא להתיר כל בית סאה בשבילן עד ר"ה – ולדבריו א"ש בפשיטות למה יש התירא לצרכן עד ר"ה אף דליכא בית סאה דעיקר ההיתר עד ר"ה קיים עוד לפני ההיתר של בית סאה.

תימא גדולה בשיטת רש"י במשנה זו – בדין "אין חורשין להם אלא לצרכן".

יש תימא גדולה בשיטת רש"י דנאמרה הלכה שחורשין לכל נטיעה לפי חשבון – הרי הכא נאמרה הלכה דבשורה ועטרה דליכא צירוף לבית סאה "אין חורשין להם אלא לצרכן", ולמה רק לצרכן, הא להיכן נעלמה ההלכה דלפי חשבון, וצ"ע, וכבר עמד בזה ב'דבר השמיטה'.

והיה נראה שרש"י יפרש ע"ד הר"ש – ועפ"י מה שנתבאר לעיל בר"ש – דנראה דחורש לקרקע ולא לאילנות קאי גם בשורה וגם בעטרה, ובזה גרע עטרה ושורה מנטיעה א' או ב' דחורש לפי חשבון.

שביעית דאינם מפוזרות ולכן כבר אינו נראה כמתקן את האילנות, וה"ה הכא החרישה מחוץ לגדר לא נראה כנעשה לצורך האילנות בתוך הגדר.

בעיקר הדין אין חורשין להם אלא לצרכן – עד ר"ה או עד ל' יום קודם ר"ה, ובקושי המעדני ארץ בזה.

יש להסתפק בעיקר הדין של אין חורשין להם אלא לצרכן – והיינו דכבר ליכא התירא די' נטיעות, ואכתי מותר כדי צרכן, ויש לחקור האם ההיתר הוא עד ר"ה או עד ל' יום קודם ר"ה, ובמעדני ארץ [במשנה] הביא דנחלקו בזה, דעיין בחזו"א [סימן י"ז ס"ק ח'] – וכן הוא במלאכת שלמה, דמותר עד ר"ה, אולם בקרית ספר מפורש שאסור בתוך ל' יום, ורק התירו מעצרת, דהלכה למשה מסיני בהתירא דעד ר"ה נאמרה דווקא בי' נטיעות לבית סאה, עיי"ש.

ותמה במעדני ארץ לדרכו של המלאכת שלמה והחזו"א דהחילוק בין נטיעות לזקינות היינו בהלכה של בית סאה, אכן בדין לצרכו לא חילקו ביניהם, ולמה יהיה היתר מיוחד עד ר"ה בלי שיש להם דין של שדה אילן להתירא דבית סאה – ועיין בזה עוד במשנה הבאה מה שיש ליישב בזה, ולהלן יישבנו עפ"י התוס' רי"ד.

חידוש בדברי התוס' רי"ד דעיקר ההיתר עד ר"ה היינו דווקא לגבי הדין בית סאה – ומיישב קושי' הנ"ל דלצורכן מותר עד ר"ה.

ומצאנו חידוש בתוס' רי"ד [מו"ק ג'] בעיקר התירא דהלכתא די' נטיעות – ובזה מיושב קושי' דלעיל.

וז"ל התוס' רי"ד, "עשר נטיעות - נ"ל דלא איצטריך הילכתא לנטיעות גופיהו דמאי דהוא

משנה ז

[ז] הנטיעות והדלועים מצטרפין לתוך בית סאה רשב"ג אומר כל עשרה דלועים לבית סאה חורשין כל בית סאה עד ר"ה:

רע"ב משנה ז

הנטיעות והדלועים מצטרפין לבית סאה – בדלעת יונית דוקא איירי במתניתין שהיא גדולה

כאילן ולא בשאר דלועים. וצריך שיהיו הנטיעות רבות על הדלועים כגון שהיו הנטיעות ששה והדלועים ארבעה מצטרפין לעשרה וחורשין כל בית סאה בשבילן: רשב"ג אומר – אפילו היו כל העשרה דלועים חורשין כל בית סאה בשבילן, לפי שהן כנטיעות. והלכה כרבן שמעון בן גמליאל:

❧ ציונים והערות משנה ז ❧

מחדש דנחלקו בשיעורא ד' נטיעות דבזה חיילא שם שדה אילן, ובאיזה צירופים חיילא, ולא שנחלקו בעיקר הסברא ד'חס רחמנא'.

הנה - המשמעות הפשוטה במשנה היא דבהילכתא ד' נטיעות נאמרה הלכה דצירוף דלועים וקישואין לבית סאה, ונחלקו התנאים בגדר ההלכה הזו - דכמה דלועים מצטרפין והאם קישואין מצטרפין, ופלוגתתם בגדרי ההלכה למשה מסיני - וצריכים להבין שורש האי פלוגתא, הא סו"ס עיקר ההלכה באה מטעמא "דחסה תורה על ממונן שאם לא יחרוש לה מתיבשות דאין כחן יפה כזקנות" - ואם יש סברא כזו גם בדלעת וקישואין, א"כ מה לי רוב ומיעוט וצירופים, דהאין נהיה "אין כחן יפה" בצירוף כמה נטיעות.

ונראה דמכאן מוכרח כיסוד המקד"ד - מובא לעיל [במשנה ו'] - דבהלכה נאמר תרתי, א] התורה חסה שלא יתייבשו, ב] עיקר ההיתר נאמרה דווקא בשדה ששמו "שדה אילן" ובשיעור עשר נטיעות חיילא שם שדה אילן, ולא בפחות מעשר, ובזה יישב את קושי רעק"א דלכן בפחות מ' ליכא כבר התירא דעצרת - וכבר הבאנו מהרמב"ם [פירושו סוף הפרק] ומהרא"ש [משנה לעיל בשורה ועטרה] ומהריטב"א ור"י מיגאש [ב"ב כ"ז] שמדויק שג"כ למדו כן.

ומעתה יש לחדש דליכא מחלוקת בעיקר הסברא באיזה צירוף ראוי לדון ולהתיר מחמת ה'חס רחמנא' שלא יתייבשו, דאדרבה, כו"ע מודי דאיכא טעמא להתיר ויש סברא לחוס עליהם, גם בקישואין וגם בדלעת, אלא דכמו דבפחות מ' נטיעות ליכא חס רחמנא דסו"ס חסר כאן בחשיבות של שם שדה אילן, כמו כן בצירוף

שיטת הר"ש בביאור פלוגתת ת"ק ורשב"ג, ובחילוקי דינים בנטיעות דלועים וקישואין.

המשנה דנה בצירוף דלועים להיתרא ד' נטיעות, ובתוספתא - מובא בירושלמי - איירי נמי בצירוף של קישואין לנטיעות, ונאמרו בזה כמה חילוקי דינים, ונבאר בזה את שיטת הר"ש והרא"ש:

לפי ת"ק דלעת מצטרפת לנטיעות כשיש רוב נטיעות, ודווקא דלעת יוונית, ודווקא דלועים ולא קישואין, הרי שיש ג' הגבלות, א] דלעת יוונית, ב] מיעוט דלועים כנגד רוב נטיעות, ג] אין היתר לקישואין.

לפי רשב"ג הכל עולה דרגא, א] דלעת יוונית לא רק שמצטרפת לנטיעות במיעוט דלועים, אלא דמהני י' דלועים לגבי היתר בית סאה בלי צירוף, ב] קישואין לרשב"ג כדלעת לת"ק, והיינו דאף דלא מהני כדלעת להתיר בלי שום צירוף לנטיעות, אכן מהני בהם הצירוף כשהם מיעוט, כעין דלעת לת"ק.

והיה מקום להבין דדלעת לפי רשב"ג דינו ממש כנטיעות, וא"כ מיעוט קישואין מצטרפין לרוב דלועים כמו שמיעוט קישואין מצטרפין לרוב נטיעות, אולם אינו כן, וקישואין יצטרפו דווקא רוב נטיעות, ומהני בד' נטיעות וג' קישואין ומוסיפין עוד ג' דלועים להשלים ל'.

שיטות נוספות בזה.

מצאנו מחלוקות ושיטות נוספות - ובדעת הרמב"ם היה נראה דלפי חכמים לא בעינן דווקא דלעת יוונית, ועיין בארוכה במשנת יוסף שביאר שיטת הר"ש סיריליאן ושיטת הגר"א, ובדברי החזו"א בכל הנ"ל.

קישואין נחלקו, וכמו כן בכולו דלועים נחלקו, דנחלקו באיזה אופנים חל 'שם שדה אילן'.

החלות 'שם שדה אילן', ואי איכא ביה חשיבות לענין זה.

וכל זה דלא כנתבאר לעיל [משנה ו'] בשיטת רעק"א שיש דין 'שדה אילן' דווקא בג' אילנות ועד עצרת, ולא בהתירא דעד ר"ה ב' נטיעות, עיי"ש מה שחילקנו ביניהם לשיטתו, וקשה עליו משנה זו דמבואר דאיכא דין צירוף של כל ה', ובזה נחלקו, ואכתי צ"ע.

דעת רש"י בזה שיש ב' דינים, דין על כל נטיעה ודין על כל ה' נטיעות, ודעת רעק"א בזה.

והנה לעיל [משנה ו'] הבאנו את שיטת רש"י שגם בג' אילנות וגם ב' נטיעות איכא דין דבלי ג' וי' מותר עכ"פ לפי חשבון, ומבואר דליכא דין כללי על כל הבית סאה, והיינו דלא כהמקד"ד הנ"ל, וא"א לפרש כנ"ל.

אולם עיקר שיטתו תמוה – הרי לדידיה ליכא דין על כל הבית סאה אלא עיקר הדין מתייחס לכל נטיעה בפני עצמה, וא"כ מה מהני כל הצירופים, הא אי דלעת אין בה היתר לחודה שוב לא מהני גם בצירוף רוב נטיעות, ואי מותרת לחודה כפי חשבון א"כ ב' דלועים צריך להיות מותרים בכל הבית סאה, וע"ד זה קשה בקישואין לרשב"ג, וצ"ע – שוב ראיתי דכבר עמד בזה במעדני ארץ, ונשאר בצ"ע.

ואשר נראה לחדש בזה – דהנה, כבר נתבאר לעיל [משנה ב'] בדין ג' אילנות עד עצרת דלרש"י מוכרח דאיכא ב' דינים, גם דין של צירוף כל הג' לשדה אילן וגם דין על כל יחיד, ונפ"מ בצירוף לשיעור כיכר דבילה, עיי"ש.

ונראה לחדש דגם ב' נטיעות ס"ל לרש"י דאיכא ב' דינים – וכנ"ל, ויתחדש דלעת [לת"ק] וקישואין [לרשב"ג] אין בהם מעלת נטיעה ממש ולכן ליכא בהו דין של נטיעה יחידית לפי חשבון דלא שייך בהו טעמא דחס רחמנא כמו בנטיעה, אולם סו"ס סגי בהו טעמא דחס רחמנא לענין זה דעכ"פ אהני לן להצטרף ל' בהדיה נטיעות לחול בו שם שדה אילן להתירא עד ר"ה, ולזה כו"ע מודי, אלא דנחלקו אי גם קישואין מצטרפין לענין

וצ"ל דלעת לרשב"ג לא מהני בלי י' גן לחרוש לפי חשבון, ודווקא ב' איכא להו חשיבות של י' נטיעות לקבוע 'שם שדה אילן' אבל ביחידית ליכא בהו חשיבות זו, אולם גם מיניה וביה בקביעת השם שדה אילן איכא להו גריעותא, והיינו דכלפי ה'שם שדה אילן' לא סגי לן בדלעת לקבוע את עיקר ה'שם שדה אילן' עד כדי כך לבטל את המיעוט קישואין אליו בזה להחיל 'שם שדה אילן', ורק בנטיעות ממש איכא להו חשיבות זו, [ואכתי צ"ע כל הנך חילוקי גדרים בחשיבות הנטיעות דלעת וקישואין].

בדין דלעת וקישואין שיש בהם פירות שישית, ובעיקר החידוש של דלעת וקישואין אי שייכי לעיקר התירא ד' נטיעות או לא.

והנה יש כאן קושי גדולה בעיקר דין דלעת, הרי להלן [פרק ב' משנה ב'] מבואר בר"ש שכל עבודה בערב שביעית דמהני לפירות שישית מותרת עד ר"ה של שביעית, ואיירי התם להדי' בדלועים וקישואין, ולפי"ז תמוה דאיזה היתר נתחדש בדלועים, הרי לכאור' הם בכלל ההיתר דפירות שישית, ונאמרו בזה כמה תירוצים:

א [החזו"א [סימן י"ז ס"ק ט"ז] חידש דאיירי בדלועים שהפירות יצמחו רק בשביעית, ולכן ליכא התירא דפירות שישית, וחידש לדינא דלפי"ז באופן שיש פירות שישית, שוב ליכא פלוגתא כלל, וגם לת"ק מצטרפין גם קישואין ומותרים עד ר"ה.

ב אולם במעדני ארץ דחה את עיקר הקושי בפשיטות – דבמשנה דלעיל מצאנו בדין 'שורה' דלא הוי צירוף ל' בבית סאה ומ"מ איכא התירא דחורשין בשיעור צרכן, וא"כ בדלועים שיש בהם פירות שישית – וכההיא דלהלן [פ"ב מ"ב], התם חורשים לצורכן – ותו לא, והכא מיירי להתיר יותר עד כדי שיעור לבית סאה – וזה דין 'צירוף' לבית סאה, ובזה נחלקו תנאי אף דהכא איירי בשיש בהם פירות, וכבר קידמו במהר"י קורקוס [פ"ג ה"ט] בחילוק זה, אולם בתורת זרעים נתחדש

מהלך חדש בעיקר המשנה מחמת קושי' זו - וכדיבואר.

חידושו של התורה זרעים דקישואין ודלועים לאו בכלל הלכה די' נטיעות אחינו עלה - ונתחדש בהו דיש צירוף לבית סאה מחמת ב' דיני היתר שונים.

דהנה, התורה זרעים להלן [פרק ב' משנה ב'] הוסיף להקשות קושי' אלימתא לאידך גיסא ומכח זה חולק על התירוצים הנ"ל - והיינו דאף דלא קשה למה צריכים התירא דבית סאה אי ממילא מותר מצד צורך הפירות, מ"מ יש להקשות לאידך גיסא - דלמה לי התם טעמא דלצורך פירות, הא גם בלי צורך פירות מוכרח דאיכא היתר עכ"פ לצרכן, דאי מצטרפי לבית סאה אז מוכרח דאיכא בהם טעמא דחס רחמנא, ואף דהיתר זה ניתן לדלועים דווקא בצירוף, הא סו"ס תמיד בלי צירוף איכא עכ"פ היתר לצרכן, וגם אי לרש"י דווקא בנטיעה לחודה איכא התירא עכ"פ לפי חשבון ודלעת אין בה היתר זה, אולם כפי צורכן עכ"פ מותר כמו דמצאנו בכל גוונא דליכא צירוף.

ותירץ דיש לומר בזה חידוש גדול, דאה"נ דליכא שום התירא מהלמ"מ לדלועים במשנה דידן בבית סאה, דלועים וקישואין אינן בכלל ההלכה למשה מסיני מטעמא ד'חס רחמנא' כלל וכלל, וגם בעיקר הדין דלצורכן מחמת חס רחמנא לא נכללו, אלא דהכא מיירי דווקא בדאיכא פירות - ואיפכא מהחזו"א, ועיקר ההיתר שלהם הוא מחמת דהוי עבודה לפירות שישית וכמבואר במשנה [פ"ב מ"ב], אולם נתחדש הכא דכשארין י' נטיעות, דמצטרפים הנך דלועים להתיר את כל הבית סאה מחמת הנך דלועים, ומצד זה איכא התירא דלצורכן עכ"פ - ונתחדש דאף דהתירא דלועים והתירא דנטיעות לא מטעם אחד נינהו אעפ"כ מצטרפים לגבי התירא דכל הבית סאה.

מוכיח מהתורה זרעים שבעיקר ההלכה נאמר שיעור בשם שדה אילן שחל על י' נטיעות, ובזה נחלקו התנאים בהנך צירופים.

למדנו מדברי התורה זרעים דבר גדול, דהנה המשמעות הפשוטה במשנה היא דבהילכתא די' נטיעות נאמרה הלכה דלועים וקישואין מצטרפי

לדין י' נטיעות לבית סאה, ונחלקו התנאים כמה דלועים וכמה קישואין מצטרפין, ופלוגתתם בגדרי ההלכה למשה מסיני - וכנתבאר לעיל - ולפי דרך זו קשה להלום את דברי התורה זרעים, דמה שייך התירא דעבודה בפירות שישית להך הלכה, דנטיעות שיצטרפו להשלים י' נטיעות.

אלא ודאי דנראה מכאן שיש ב' גדרים בהלכה, א' עיקר האי דינא דחסה רחמנא בנטיעות כיון שאין בהם כח כזקנות, ב' השיעור של ההלכה הוא בי' נטיעות דבזה חיילא שיעור שם שדה אילן, ולא נחלקו תנאי בעיקר ההלכה של חס רחמנא אלא דנחלקו 'בסברא' והיינו דבכמה דלעת שייך צירוף לשיעור של קביעת שם שדה אילן [כולו דלעת או מיעוטו דלעת, וגם נחלקו אי קישואין מצטרפין במיעוט] - ואם נתחדש דגם על ידי דלעת וקישואין חיילא שם שדה אילן שוב ממילא נכללו בצירוף בית סאה בעיקר ההלכה, אבל תחילת פלוגתתם ב'סברא' ולא בגדרי ההלכה.

ויתחדש נפ"מ - דאי נימא דפלוגתתם בעיקר ההלכה והיינו דתחילת פלוגתתם באיזה אופנים כבר אמרינן "דאין כחם כזקנות" וכדאמרינן בנטיעות - וממילא דעיקר המחלוקת היא האם "חס רחמנא" גם בקישואין כמו בנטיעות או לא, א"כ יתכן דכו"ע מודו דלשיעור שדה אילן דעד עצרת ודאי מצטרפי, ויהיה נפ"מ לגבי קושי' רעק"א דבכה"ג עכ"פ יהיה התירא דעד עצרת בצירוף הנך קישואין לת"ק דרשב"ג, דסו"ס חיילא כאן שדה אילן - ופשוט דלת"ק מותר עד עצרת ולרשב"ג מותר עד ר"ה.

אולם אם נימא לאידך גיסא - וכנתבאר לפי התורה זרעים - שהמחלוקת היא ב'סברא' ובאיזה אופנים חייל שם שדה אילן, שוב יתחדש דנחלקו גם לגבי התירא דעד עצרת, דבצירוף קישואין מותר עד ר"ה לפי רשב"ג ולפי ת"ק אסור לפני עצרת - וחורש כשדה אילן עד פסח - ודו"ק.

בביאור ההיתר בנטיעות עד ר"ה כדי צרכו - גם כשאין צירוף של י' לבית סאה.

והנה לעיל בדין שורה דלא חיילא התירא דבית סאה ונאמרה הלכה דחורשין רק כדי צרכו,

נטיעות כיון שאין להם כח כזקינות, ובזה ליכא חילוק בין י' לפחות מי' דכל חרישה שמתייחסת לנטיעות הותרה עד ר"ה, וזה כבר סברא די' נטיעות מוגדר כשדה אילן של נטיעות, וממילא החרישה מתייחסת לכולם וממילא ההלכה מתרת לכל הבית סאה עד ר"ה, וכיון שעיקר ההיתר קאי בנטיעות בלי סברא של הצירוף, שוב מהני התירא דכדי צרכו עד ר"ה.

ועיין לעיל [משנה ו'] שהבאנו באופן אחר מהתוס' רי"ד דבאמת התירא דעד ר"ה בנטיעות כדי צרכן בלי צירוף לבית סאה הוא מסברא, וההלכה רק מתחילה בדין צירוף לבית סאה, וזה דלא כנתבאר הכא, דא"כ מה מהני בדלעת וקישואין, ודו"ק.

הבאנו מחלוקת ולפי המלאכת שלמה והחזו"א גם בזה ההיתר עד ר"ה, ותמה במעדני ארץ דלדרכם קשה שהרי עיקר החילוק בין נטיעות לזקינות היינו בהלכה - והלכה זו היינו בבית סאה, אכן בדין לצרכו לא מצאנו דחילקו ביניהם, ולמה יהיה היתר מיוחד עד ר"ה יותר מאילנות, הרי אין כאן הלכה למשה מסיני מיוחדת עליהם שהרי אין כאן שיעור להתירא דבית סאה.

ולפי מה שנתבאר ליישב קושי' רעק"א - ולפי מה שמבואר בתורת זרעים - הרי למדנו דהשיעור צירוף לבית סאה אינה הלכה מסויימת של צירוף לגבי ההלכה של י' נטיעות עד ר"ה, דהך הלכה של צירוף י' נטיעות קיים גם לגבי ההיתר עד עצרת, וע"כ שעיקר ההלכה אמרה דחס רחמנא על

משנה ח

[ח] עד אימתי נקראו נטיעות רבי אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו, רבי יהושע אומר בת שבע שנים, רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה, אילן שנגמם והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי ר"ש:

רע"ב משנה ח

עד שיחולו - עד שיצאו לחולין בשנה הרביעית ע"י פדיון, ואם לא פדאן בשנה הרביעית עד שיעשו חולין מאליהן בשנה החמישית:
נטיעה כשמה - בת שנתה קרויה נטיעה ותו לא. פ"א כשמה כל זמן שבני אדם קוראין לה נטיעה ואין קוראין לה אילן. והלכה כרבי עקיבא:
שנגמם - שנחתך:
חליפין - גידולים, לשון גזעו מחליף:
כנטיעה - בין לענין חרישה בין לענין ערלה. והלכה כרבי שמעון:

עיונים והערות משנה ח

הכל תלוי בגידולם של הנטיעות עצמם מתי יתייבשו, והוכיח דע"כ דב' מהלכים נינהו, או עד שנה הרביעית כיון שאז ראויים לפדיון, או עד שנה החמישית שהרי הם חולין גם בלי פדיון, ודו"ק.

בפלוגתת ר"ש וחכמים בדין אילן שנגמם והוציא חליפין, וסתירה ברמב"ם.

בדין אילן שנגמם והוציא חליפין, מטפח

פלוגתת הראשונים בשיעור "עד שיחולו".

עיין ברע"ב שפירש עד שיחולו - דהיינו "עד שיצאו לחולין בשנה הרביעית ע"י פדיון, ואם לא פדאן בשנה הרביעית עד שיעשו חולין מאליהן בשנה החמישית", דמצינו שני פירושים בירושלמי, ושניהם אמת ותלוי אי פדה או לא, וכ"ה ברמב"ם.

אולם תמה בזה הגר"א בשנו"א דמה שייך פדיון הפירות לצורך של החרישה לנטיעות, דלכאו'

והדתנא טפח שם היינו בשהשרשים בתוך הארץ, וביאר המקד"ד [עמוד 461] דפירש כן לפרש את המשנה כחכמים.

ועיין בש"ך [יורה דעה סימן רצ"ד סקל"א] וז"ל, "ועל הרמב"ם קשיא לי דבפירוש המשנה פסק כר"ש וכ"פ בחבורו פ"ג מהל' שמטה [דין ח'] ובפ"י מהל' מעשר שני [דין י"ג פסק] כחכמים דראב"י, ובהדיא אמרין בירושל' דר"ש וראב"י אמרו דבר אחד, עכ"ל, וכן הק' ברעק"א בתוס' על המשנה [כאן].

ולמטה כנטיעה, הנה יש נפ"מ בזה גם לגבי כלאים כמבואר בכלאים [פ"ב מ"ד], והביאו כאן במשנה ראשונה ותוס' חדשים, ואמרין בירושלמי דשיטת ר"ש הכא דהשיעור הוא טפח א"ש כראב"י לגבי ערלה, דג"כ נמדד בטפח לדון כנטיעה חדשה לאיסור ערלה, ונמצא דג' דינים תלויים בזה, א] י' נטיעות בשביעית, ב] היתר זריעת כלאים, ג] לגבי איסור ערלה.

אולם עיין בהמשך הירושלמי שהביאו שרבנן חולקים והשיעור עד הארץ ממש, ושם בכלאים פירש הרמב"ם במשנה דבעינן עד הארץ ממש,

ענף א'

בקושי' הטורי אבן ורעק"א האם איכא הלכה ד' נטיעות לר"ע.

שלשית ר"ע איכא היתר של י' נטיעות מסברא שסובר שהוא בכלל לאוקמי אילנא, מיהו דבריו תמוהין דא"כ לר' ישמעאל קרא למה לי.

והביאור בזה עפ"י מה שנתבאר לעיל [ריש פירקין] - ביסוד הגדול של בעל האגרות משה בעיקר גדרי תוספת שביעית, והוא, דעיקר דין תוספת שביעית אינו במלאכות בעלמא שנעשו בתוספת זו, אלא דבעינן שיחול על המלאכה תורת 'מלאכת שביעית', וזה רק כשנעשית המלאכה לצורך שביעית, ואל"כ אין לאסור אף אי תוספת שביעית כשביעית, דסו"ס לא קרינן ביה מלאכת שביעית - ויישב בזה כמה קושיות חמורות, והוסיף בזה ליישב את הקושי' הנ"ל עפ"י היסוד הנ"ל.

דהנה, יש לחקור בעיקר דינא דתוספת שביעית, האם הזמן עצמו ניתוסף על שביעית לכל דבר, והיינו ששנת השביעית מתחילה חודש קודם, או דשביעית היא רק מר"ה, אבל חיילא כבר זמן של "איסור מלאכות" כבר לפני השביעית, והנפ"מ בזה הוא, דאי כהצד הראשון שהשביעית עצמה התפשטה, א"כ גם מלאכות שלא מועילות לשביעית עצמה ורק מועילות לזמן התוספת עצמה ג"כ יהיה אסורים שהרי הזמן הזה הוא שביעית עצמה, ופשוט.

וי"ל דלר"ע דיליף מקראי פשיטא דרק לענין

בקושי' הטורי אבן ורעק"א האם איכא הלכה ד' נטיעות לר"ע.

הנה בריש מו"ק אמרין דלר' ישמעאל דין תוספת שביעית ילפינן מהלכה למשה מסיני, והיינו ההלכה למשה מסיני של עשר נטיעות, ולר"ע יליף ליה דין תוספת שביעית מקרא דבחריש ובקציר תשבות, ולכאור' לר"ע לית ליה הלכה למשה מסיני של עשר נטיעות, דאי אית ליה א"כ למה לי קרא לדין תוספת שביעית.

וכבר תמה רעק"א במשנה כאן וכן בטורי אבן [ר"ה ט'] דהכא מבואר שיש שיעורים שונים עד אימתי נקראו נטיעות, ושיטת ר"ע דנטיעה כשמה, ותמוה, דמפורש הכא שלפי ר' עקיבא יש דין של נטיעה, ולכאור' דין זה אינו אלא לדין עשר נטיעות של הלכה למשה מסיני דמותר לחרוש עד ר"ה, וצ"ע - והביא שכבר הקשה כן בכפות תמרים בסוכה [ל"ד].

ויש כמה דרכים בישוב קושי' זו - וכדלהלן:

בדרכו של המלאכת שלמה ידיעין מסברא - ובביאור החילוק בין ר"ע לר"י בזה, ועפ"י היסוד הגדול של בעל האגרות משה דעיקר דין תוספת שביעית תלויה במלאכה שנעשה לשביעית, וזה למד ר"י מההלמ"מ, וזה ידע ר"ע מסברא.

במלאכת שלמה ריש מכילתין כתב שיש לומר

דלפי ר"ע כל ההלכה היינו מגדרי חכמים, ורק לר"י איכא הלכה.

ובביאור פלוגתתם הקדים בקושי גדולה בעיקר הסוגי – דהרי אמרו בסוגי דמו"ק דר"ע לית ליה הלכה אלא יליף מקרא, והוכיחו שם דאי לאו הכי למה בעינן קרא לר"ע אחרי שיש הלכה להתירא בנטיעות, דהא מזה ממילא ידעינן איסורא דזקינות – ותמה החזו"א – הרי למה לא נימא שבפסוק כתוב איסור וזה בזקינות ונטיעות, וההלכה למשה מסיני באה לחדש היתר בפסוק לגבי נטיעות, וכי לא מצאנו פרטי ההלכות שנקבעו ע"י הלכה למשה מסיני אף במקום שעיקר ההלכה נאמרה בפסוק, וצ"ע.

ותירץ דבלאו הכי מוכרחים לומר שחכמים היו צריכים לקבוע את הגדרים של ההלכה הזו, דלמשל השיעור ל' יום לא כתוב בהדי' בפסוק וזה ע"כ אומד חכמים, וא"כ מיניה וביה יכלו לאמוד דלנטיעות סגי בשעה וא"צ ל' יום כיון דלצורך הנטיעות הוא והרי ליכא איסור בתוספת שביעית כשנעשה לצורך פירות שישית וא"כ ה"ה בנטיעות נימא כן, וזו טענת הגמרא, דכמו דע"כ הל' יום הוא אומד חכמים כמו כן כל ההלכה יכולה להיות אומד חכמים וע"כ דלית ליה הלכה, ורק לר"י יש לומר שהכל נלמד מההלכה.

ומעתה א"ש עיקר הקושי די"ל דעיקר דינא די' נטיעות נאמר גם לר"ע, אלא דמגדרי חכמים הוא, ולא מההלכה, ודו"ק.

שיטת הראשונים דגם לר"ע איכא הלכה.

אולם עיין בדברי רש"י סוכה [ל"ד] דמבואר דר"ע אית ליה הלכה למשה מסיני - שהרי הביא הקרא של בחריש ובקציר תשבות ואין זה אלא לר"ע ומ"מ הביא הלכה למשה מסיני של י' נטיעות, וכבר עמד בזה הערוך לנר דזו שיטת רש"י, והביא דכן מפורש נמי בריטב"א במו"ק – וכל זה דלא כהמלאכת שלמה והחזו"א – אלא דלשיטתם מעולם לא התחילה קושי רעק"א והטורי אבן [ממשנה זו שאמר ר"ע נטיעה כשמה], דאדרבה, יש לומר שהמשנה הזו היא המקור שר"ע מודה שיש הלכה, אלא דקשה על רש"י

איסור מלאכה חשיבא כשביעית, ומה"ט יליף מהכא לתוספת שבת ויוה"כ, דגם התם לא חשיבא כשבת ויוה"כ עצמה דרק חייל דין תוספת לגבי איסור מלאכה ותו לא, אבל לר' ישמעאל דיליף מההלכה אז הרי זה כשביעית עצמה לכל דבריו.

ומעתה י"ל דיסוד התירא די' נטיעות הוא דמשום הפסידא דנטיעות הוא חורש ולא בשביל שביעית, דאין לילדות כוח כזקנות, וכמבואר בהדי' בר"ש ורא"ש [פ"א מ"ן מהירושלמי, ומעתה, אי אסרינן מקרא פשיטא להתירא מסברא, דכיון שהחרישה אינה לשביעית שוב אין לאסור, אבל לר"י דלמד מהלכה א"כ הל' יום ע"כ הוא שביעית עצמה, וא"כ ודאי דבעינן היתר מיוחד מגוף ההלכתא לי' נטיעות, דמאי שנא ערב שביעית משביעית עצמה.

איברא, דאחרי התירא די' נטיעות אכתי יש לחקור האם איכא בזה גילוי דגם מצד ההלכתא אינו שביעית ממש, אלא כלפי המלאכות עצמם, ולכן כבר בעינן מלאכה לצורך שביעית דזה סברת ההיתר בי' נטיעות דאינה לצורך שביעית, או דהילכתא בעלמא היא להתירא בלי גילוי בדין תוספת, ומדאמרו דטעמא דהתירא די' נטיעות מצד הפסד דחסה התורה על ממונם של ישראל, א"כ מוכרח דאיכא בזה גילוי דגם גדרי ההלכה הם כגדר הפסוק, ואין נפ"מ בין ר"ע לר"י למסקנה, והן הן דברי הרמב"ם דפסק כר"י ואעפ"כ כתב בדין ל' יום דאסור לחרוש "מפני שהוא מתקנה לשביעית", ומהיכן ידע כן, וע"כ דגלי לן התירא די' נטיעות דכך הוא הגדר בעיקר ההלכתא, ודו"ק.

ועפ"י כל הנ"ל א"ש למה לר"ע פשיטא מסברא דאיכא התירא די' נטיעות, דלדידיה פשיטא דגדר הדין תוספת הוא רק באופן שהוא עושה לשביעית, וא"כ בנטיעות דחורש מחמת פסידא א"כ כבר אינו בשביל שביעית, ואין בזה תורת מלאכה וא"ש קושי הטורי אבן, ודו"ק.

דרכו של החזו"א דר"ע מודה לדין י' נטיעות אלא שזה מגדרי חכמים.

ובאופן אחר מצאנו בחזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ג] – קרוב לדברים הנ"ל אבל באופן אחר – והוא

לאידך גיסא, דמפורש בגמרא דליכא הלכה לר"ע דאל"כ למה לי פסוק ועיין בהערה ט.

מיישב עיקר הקושי באופן אחר – שיש דין שדה אילן ב' נטיעות בלי שייכות להתירא דעד ר"ה ב' נטיעות, וכלפי זה איירי ר"ע ונפ"מ לגבי ההיתר עד עצרת.

ונראה ליישב עיקר הקושי באופן אחר – דהנה, לעיל [משנה ו'] הבאנו את קושי רעק"א דלמה חמירי נטיעות מאילנות לגבי ההיתר דעד עצרת – והבאנו את יסוד המקד"ד שיסוד ההיתר עד עצרת היינו דוקא בשדה אילן ולא במה שאינו שדה אילן, וממילא יש לומר עוד שבנטיעות לא מקרי "שדה אילן" אלא אם כן הן ממטע עשרה לבית סאה, דהרי כל ההיתר עד עצרת היה בשדה אילן והרי אינו שדה אילן.

ונמצא דעיקר השיעור של י' נטיעות נאמר לחומרא ולקולא – לקולא עד ר"ה דבזה בעינן שדה אילן של י' נטיעות ולחומרא דבלי י' נטיעות ליכא דין שדה אילן להתירא דעד עצרת, ויש לומר דאף אי ר"ע פליג על עיקר ההלכה ולית ליה התירא ד' נטיעות עד ר"ה אכתי יכול לפרש שיעור נטיעות לדין י' נטיעות לחומרא.

מתמה בדרכו של המלאכת שלמה וחזו"א דדינא ד' נטיעות ידע ר"ע מסברא או באומד חכמים מדין צירוף דלעת וקישואין – ומבאר דגם ר"ע מודה לעיקר הך נידון של צירופים.

והנה בעיקר מה שהבאנו מהמלאכת שלמה

וחזו"א דדינא ד' נטיעות ידע ר"ע מסברא או באומד חכמים דאיכא צורך לאילנות כיון שהם רכות – וכל זה תמוה – הרי איזה סברות ואיזה אומד חכמים איכא בצירופים השונים בין נטיעות דלועים וקישואין – והרי נחלקו תנאים בזה, וגם נקבעו דיני רוב נטיעות ומיעוט דלעת, עיי"ש, וקשה וכי כל החילוקים הללו הם חילוקים בצורך הנטיעות – וע"כ שיש הלכה כפשוטו והרי הם גדרים שונים בהלכה – ואיך ידע ר"ע כל הנך דינים עפ"י סברא או אומד חכמים, וכבר עמד בזה החזו"א בקצרה [שם לעיל ס"ק י"ב].

אלא דבגדר הנך צירופים – עיין לעיל [משנה ז'] שביארנו שיש ב' גדרים בהלכה, א' עיקר האי דינא דחס רחמנא בנטיעות כיון שאין בהם כח כזקינות, ב' השיעור של ההלכה הוא ב' נטיעות דבזה חיילא שיעור שם שדה אילן, ונחלקו תנאי 'בסברא' דבכמה דלעת והאם בקישואין נמי שייך צירוף לשיעור של קביעת שם 'שדה אילן' – ואם נתחדש דגם על ידי דלעת וקישואין חיילא שם שדה אילן, שוב ממילא נכללו בצירוף בית סאה בעיקר ההלכה, אבל תחילת פלוגתתם ב'סברא' ולא בגדרי ההלכה – ועיי"ש מה שיישבנו בזה.

ולפי מה שנתבאר לעיל דר"ע לית ליה הלכה אלא דבעי שיעור נטיעות כלפי החומרא של עצרת – הא לפי מה שמבאר הכא ר"ע יודה גם לעיקר הך פלוגתא בצירופים של דלועים דכל זה שייך לעיקר הסברא לקבוע מה מיקרי 'שדה אילן', ולא שייך לגוף ההלכה למשה מסיני.

ט. ואגב יש להעיר דעיין היטב ברבינו גרשום ב"ב [כ"ו:]: דמבאר משנה דפירקין בענין י' נטיעות גם לפי מאן דיליף מבחריש ובקציר, והיינו ר"ע, אלא שיש להעיר דלא כתב שיש 'הלכה' שחורשין עד ר"ה אלא דכתב במדוקדק "היו חורשים להם עד ר"ה" וחזר שוב על לשון זה ויש לדייק קצת כמלאכת שלמה שסברא היא ולא הלכה.

מסכתא שביעית פרק ב

משנה א

[א] עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית עד שתכלה הליחה כל זמן שבני אדם חורשים ליטע במקשאות ובמדלעות אמר ר' שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת:

רע"ב משנה א

עד אימתי. שדה הלבן – שדה של תבואה וקטנית שאין בו אילן:
 הליחה – לחלוחית הקרקע מחמת הגשמים:
 מקשאות ומדלעות – קשואים ודלועים אבל משם ואילך מיחזי כמתקן שדהו לצורך שביעית:
 נתת תורת כל אחד בידו – זה אומר כלתה ליחה בתוך שלי וזה אומר לא כלתה ליחה בתוך שלי:
 אלא בשדה לבן – שעתידי לזרעה אחר החרישה וצריך שתהא רוב ליחה קיימת אין חורשים אלא עד הפסח:
 ושדה אילן – שהיא נטועה כבר אין צריך שתהא רוב ליחה קיימת שאין חורשין אותה אלא כדי שירדו הגשמים בעומק הקרקע הלכך חורשים בה עד העצרת. וכל המשניות הללו דחיות הן כדאמרינן לעיל בפ"ק שר"ג ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו שהם פסח ועצרת וביטלום, ומותר לחרוש עד ר"ה של שביעית:

עיונים והערות משנה א

שדה לבן – שדה תבואה.

עיין תוספות יום טוב [ד"ה בשדה הלבן] וז"ל:
 "פירש הרע"ב שדה של תבואה וקטנית שאין בו אילן כלומר ואין כאן צל, וכן כתב הר"ש, וברפ"ג דפאה כתב עוד טעם אחר לפי שהתבואה כשמתבשלת מתלבנת".

אי מיירי שגדלה תבואה או לא.

למדנו לעיל פרק קמא ששדה אילן עד עצרת – וכמבואר בסוף המשנה, וזה משום שעד אז יפה לפרי ומכאן ואילך החרישה היא חרישה לשביעית, ואסור מדרבנן מצד תוספת שביעית, ורק בל' יום לפני ר"ה אסור מה"ת.

והכא למדנו דגם בשדה לבן בלי אילנות איכא איסור תוספת מדרבנן, והכא האיסור מתחיל לפני

כן, דליכא תועלת לפרי כמו בשדה אילן עד עצרת, והכא דנים לפי הליחה, והיינו דכל זמן שיש ליחה אז יש תועלת לשישית, ואינה חרישת שביעית.

ויש לעיין דאיזה תועלת יש לשישית כל זמן שיש ליחה, ובפשוטו הביאור שיש תועלת לתבואה שגדלה בשישית, ולפי"ז כל ההיתר עד פסח היינו כשיש תבואה שגודלת, אולם בשדה בור אסור כבר לפני פסח.

אולם עיין בחזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ז] שכתב דאיירי בלי שגדלה תבואה שם, ומהני לשישית כיון שהוא יכול בעתיד לזרוע, ובזה יש חילוק בין שדה לבן דאיירי שיש אפשרות לזרוע שדה לבן, ולא מיירי בחרישה סביבות התבואה, לעומת שדה אילן דאיירי שכבר גדלים האילנות, ולפי"ז למדנו שגם שדה בור שיעורו עד פסח.

שיעורו עד פסח דהא אמרין בפ"ק בשדה אילן כל ג' אילנות לבית סאה אם ראויין לעשות ככר דבלה וכו' חורשין כל בית סאה בשבילן פחות מכאן אין חורשין אלא מלוא אורה וסלו והטעם דהשאר א"צ לאילנות, וא"כ הוי כשדה הלבן דאין חורשין אותה אחר הפסח, ומוכח דאף אם אין השדה זרועה שיעורו עד הפסח.

בדברי הגר"א בשנו"א דאירי בזרוע כבר וחורש בין הערוגות.

אולם מדברי הגר"א בשנו"א היה נראה שחולק בכל הנ"ל - וז"ל "פי' ששדה שהיא זרועה כבר חורשין בין הערוגות בכדי שיהיו הגשמים יורדין בה יותר", עכ"ל, וגרס בירושלמי גירסא אחרת מהגירסא שלנו דאנן גרסינן "שדה הלבן על ידי שהוא עתיד לזרועה בתחילה" גרס "שדה לבן ע"י שהוא זרוע מתחילה וכו'".

ולדברי הגר"א צריך לבאר מה דין החרישה בשדה לבן שאינה זרועה, ויש מקום לדון דלפי הגר"א אסור לחרוש שדה שאינה זרועה אפי' קודם פסח, אלא דלפי"ז לא ידוע הזמן לזה ואין בזה במשניות, וצ"ע, ועיין בתפארת ישראל [בועז ס"ק א'] שכתב דלפי הגר"א גם כשאינו זרוע מותר לחרוש עד הפסח, והביא ראיה לדבריו - עיי"ש ואינו ברור.

והמקד"ד הוכיח דגם בשדה בור הדין כן - וכדהבאנו לעיל ההוכחה מפרק קמא - ולמד שהגר"א רק מוסיף דגם בכה"ג שיש ערוגות הדין כן, ואינו ברור, וצ"ע, עוד צ"ב שכבר הוכיח החזו"א דכשיש ערוגות מותר עד ר"ה מלהלן משנה ב' במקשאות ומדלעות, וצ"ל דתלוי לפי המינים, ואכתי צ"ע.

והחזו"א הוכיח כן שהרי היכא שיש דלעת וקישואין שגודלים, ויש תועלת בחרישה לצורכן עד ר"ה, הדין שמותר עד ר"ה וליכא תוספת לא מפסח ולא בל' יום, אלא דמותר עד ר"ה וכמבואר להלן [משנה ב'], ומוכרח דאירי הכא בשדה בור וליכא עדיין תבואה.

דברי הר"ש במשנה בשם הירושלמי, ומבואר כהחזו"א, והוכחת המקד"ד.

ז"ל הר"ש: "ובשדה האילן עד העצרת - בפ"ק דמ"ק מייתי לה. ירושל' [הלכה א'] - לא סוף דבר בשיש לו מוקשה ומדלעת אלא אפי' מאחר שבני אדם עתידין ליטע במקשאות ובמדלעות מותר וכו' - מה בין שדה אילן לשדה לבן שדה לבן על ידי שעתיד לזרועה בתחלה צריך שתהא רוב הליחה קיימת שדה אילן ע"י שנטוע כבר אינו צריך שתהא רוב הליחה קיימת".

הרי לנו דלא בעינן שיש לו מוקשה ומדלעת וע"כ דשדה בור הוא - אלא כל שאחרים עושים כן סגי לן בזה, עוד מפורש בירושלמי ששדה אילן כבר נטוע ושדה לבן עתיד לזרוע, והיינו כהחזו"א הנ"ל.

ויש להעיר דלולי דברי החזו"א אינו ברור מה זמן התוספת שביעית לשדה בור, דאיזה היתר איכא עד פסח, דאי נימא שהמשנה קאי דווקא כשגדלה תבואה, אז רק בכה"ג מותר עד פסח ובלי תבואה אסור כבר לפני פסח ומה השיעור בזה, ואולי אסור בכל השישית אא"כ הוא בעצמו עתיד לזרוע בשישית בהאי שדה דדווקא אז הרי מוכרח שאינו חרישה לשביעית, וזה חידוש, וצ"ע.

והמקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ד' עמוד 445] הוכיח כדברי החזו"א - דבע"כ שדה שאינה זרועה

משנה ב

[ב] מזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכן בבית השלחין, מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין עד ראש השנה רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית:

רע"ב משנה ב

מזבלין - מכניסין להם זבל:

מעדרים – חופרים בעיקרי האילנות שכל דבר שהוא לצורך פירות של שישית מותר בתוספת שביעית, ודבר שאינו אלא לצורך תקון האילן אסור, אא"כ הוא דבר שאפילו בשביעית עצמה אין איסורו אלא מדברי סופרים ובתוספת שביעית לא גזור: בית השלחין – שאין די לה במי גשמים וצריך להשקותה, תרגום והוא עיף (בראשית כה) והוא משלהי:

מיבלין – חותכין היבלת. מומין הנולדין באילן:

מפרקין – העלין מעל האילן להקל מעליו:

מאבקין – שרשים המגולים מכסים אותן באבק:

מעשנין – תחת האילן להמית התולעים הגדלים בו:

אף נוטל את העלין – בשביעית עצמה, ות"ק לא אמר אלא מפרקין את העלין בתוספת שביעית לבד. ואין הלכה כר' שמעון:

❧ ציונים והערות משנה ב ❧

ענף א'

הקדמה למשניות הבאות [ב' – ה']

כללים במלאכת שביעית, אבות ותולדות.

בשביעית, עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ב'] מה שהארכנו בזה, ובחילוקים בין תולדות בשבת שביעית וכלאים.

ובטעמא דמילתא למד רבא דמוכרח כן מהפסוק שאסרו קצירה ובצירה בהדי' ולא נכלל בצירה בקצירה אף דתרווייהו בחד ענין ניהו, וכן בזמירה שהיא בכלל זריעה, ששניהם מוסיפים צמיחה ואעפ"כ אסרה התורה במפורש, ומוכרח דדווקא הנך אסורות מה"ת, ושאר תולדות אסורות רק מדרבנן.

וכל זה מבואר בלשון הרמב"ם ריש שמיטה ויובל – מובא בהערה'.

הקדמה – מלאכות דאורייתא ותולדות דרבנן, ודין חרישה.

עיין לעיל בהקדמה למסכתא שהבאנו כמה לאוין בשביעית, ולמדנו מהפסוקים שיש ד' עבודות שנאסרו מפורש בפסוקים, זריעה זמירה קצירה ובצירה, ויש לעיין דמה הדין בשאר המלאכות, ועיין בזה בסוגי' במועד קטן [ב' - ג'], שיש מקום לדון האם תולדותיהן אסורות כמו תולדות דשבת, או שבשמיטה ליכא תולדות, ושיטת רבא דליכא איסור תולדות מה"ת, ואסורות רק מדרבנן, וכן קיי"ל להלכה.

ובעיקר שיטתו וביסוד דינא דאבות ותולדות

י. ז"ל הרמב"ם ריש שמיטה ויובל - הלכה א - מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושבחה הארץ שבת ליי' ונאמר בחריש ובקציר תשבות, וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. - הלכה ב - אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות. - הלכה ג - וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות. והיה מקום לדייק ששאר תולדות הם מה"ת בלי מלקות, אולם ממה שהביא מכת מרדות מוכרח דאינו כן, ומלבד זה מפורש להלן ברמב"ם - הלכה י' - דשאר תולדות מדרבנן.

ונתחיל בדברי הר"ש שהעמיד כמה כללים למה התירו כמה מלאכות בתוספת שביעית.

וזה לשונו: "מעדרין - מלשון וכל ההרים אשר במעדר יעדרון [ישעיה ז], ענין חפירה כלי ברזל שחופר בידי אדם כעין חורש בשוורים, והוא הדין לחורשין כדאי' בירושל' [הלכה ב], אף על גב דחרישה דאורייתא היא והי' לו לאוסרה בתוספת שביעית שרי לה הכא ואפילו בזמן בית המקדש כיון שעושה לצורך פירות שישית, וכן בית השלחין נמי גנה שיש בה ירק מיתקן בכך הירק של שישית" - למדנו שגם חרישה דאורייתא מותרת ולא רק מלאכות דרבנן.

וממשיך הר"ש להעמיד ג' כללים, וז"ל: "ויש כמה חילוקין בדבר - דכל מלאכה אפילו דאורייתא כגון חרישה שעושה לצורך פירות שישית מותרות אפילו בתוספת שביעית כדפרשין - וחרישה שאינה צורך פירות אלא אף לצורך האילן עצמו אפילו לפני תוספת שביעית אסורה כדתנן לעיל דלא שרינן אלא עד העצרת, וליטע אילן בתחלה בתוספת שביעית אסור קודם לכן מותר - וכל הנך מלאכות דשרינא הכא עד ראש השנה אף על פי שיש בהן שאינן לצורך שישית, לא גזור בתוספת משום דאפי' בשביעית עצמה לא אסורין מדאורייתא כדאמרינן בריש מו"ק [ג']. דאבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא ואפילו בשביעית עצמה במקום פסידא כגון להשקות בית השלחין משמע התם דשרי משום דתולדות בשביעית לאו דאורייתא ומקודם לא גזור".

הכלל הראשון של הר"ש באיסור תוספת - דבעינן לצורך שביעית, ולכן בעושה לצורך שישית מותר.

בכלל הראשון של הר"ש למדנו שהכל תלוי בצורך שביעית ואי איתנו לצורך שביעית מותר - והנה כפשוטו היה נראה שכל גדר האיסור בתוספת שביעית הוא לעשות מלאכה ערב שביעית לצורך שביעית ולכן מותר בעושה לצורך שישית, אולם איכא ראיות ברורות שגדר האיסור בתוספת

והנה בדין חרישה עיין לעיל [פרק א' משנה ד'] דגם לר"ע דיליף תוספת שביעית בחרישה מהפסוק וגם ר"י דיליף כן מהלכה למשה מסיני אכן תרוייהו מודו דאיכא ק"ו דאי התורה אסרה בתוספת שביעית [מהפסוק או מההלכה] דמוכרח שאסור מה"ת נמי בשביעית עצמה.

ומצאנו חידוש גדול של הנו"ב [תניינא או"ח סימן ל"א] דחרישה שונה משאר מלאכות ששאר מלאכות שהם לאוין הביא התורה אבות ותולדות ללמד ששאר תולדות שלא מוזכרות הם רק מדרבנן, אולם בחרישה שהוא דין בפני עצמו - הכא התולדות הם מה"ת, וזה חידוש, ולהלן יבואר מה שיש לדון עפ"י חידוש זה במשנה זו.

עוד חידוש מצאנו במהר"י קורקוס [פ"א ה"ד] שיש ב' מיני חרישות, אחד לצורך האילנות וזה אסור מה"ת, ואחד לצורך הקרקע וזה אסור רק מדרבנן, ולהלן יבואר בזה - ונפ"מ לדינים במשנה כאן.

י"ז מלאכות מותרות בתוספת שביעית.

והנה נתבאר בפרק דלעיל שיש ב' זמנים של תוספת שביעית, מה"ת ל' יום לפני ר"ה, ומדרבנן כבר מפסח או עצרת, עוד מבואר שהתירו את הכל שלא בזמן המקדש, עוד מבואר שכל הדין תוספת מפסח ועצרת - כפשוטו היינו בחרישה, [אלא דלהלן משנה ו' יבואר שיש חולקים בזה], ועיין בהערה א'.

עכ"פ בהנך ל' יום איכא איסור מה"ת בכל המלאכות, ולא דווקא בחרישה, אולם שנינו כאן במשניות הבאות [ב' - ה'] שיש י"ז מלאכות שמותרות עד ר"ה ולא נאמר בהם דין תוספת שביעית כלל, וצריכים לדעת מה הטעם בזה, ונחלקו בזה הראשונים, וכדיבואר.

לשון הר"ש שהעמיד כללים למה התירו כמה מלאכות בתוספת שביעית.

יא. ואיכא חידוש ברעק"א [כאן] דמשנה זו סוברת שיש תוספת שביעית גם שלא בזמן המקדש, וכיאר דתלוי בפלוגתא ר"ע ור"י לעיל [פרק א' מ"ד] אי יליף מההלכה [ר"י] דאז ההלכה היא דווקא בזמן המקדש אבל לפי ר"ע ילפינן מבחריש ובקציר וזה גם שלא בזמן המקדש, וזו שיטת המשנה כאן.

לצורך פירות שישית שוב ממילא מיקרי מלאכה כיון שהוא לצורך האילן של שביעית, ואז יש איסור גם בב' פרקים – מעצרת – אולם קשה דלמה לא פירש כפשוטו שזה לצורך פירות שביעית ולעולם ליכא דין מלאכה בתוספת שביעית בעושה לצורך אילן של שביעית

וכפשוטו היה נראה מדברי רש"י מו"ק ג: בד"ה כל זמן שחולק, וז"ל "אבל מכאן ואילך [מעצרת] לא דהוי כמתקן פירות שביעית", עכ"ל, הרי שלא הזכיר אילן של שביעית.

ועיין בזה במקדש דוד [סו"ס נ"ט] שכ' דמוכרח שיש איסור מלאכה אפי' בדבר שהוא רק לצורך האילן אפי' אם אינו לצורך פירות שביעית ממה דבעינן הלכה למשה מסיני להתיר י' נטיעות אפי' לר' עקיבא, והלא ר' עקיבא ס"ל [סוף פרק א'] דנטיעה היא כשמה, והיינו אפי' בן שנה שאינו מוציא פירות, ואפי' אם מוציא פירות אסורין משום ערלה וליכא איסור מלאכה בזה - ע' ריטב"א [ר"ה ט'], וא"כ למה אסור בשישית והלא אינן לצורך פירות שביעית, וע"כ מבואר דאיכא איסור תוספת שביעית אפי' בדבר שאינו אלא לצורך האילן, ומבואר עוד שיש אפי' איסור דאורייתא על עבודת תוספת שביעית על אילן, דאי לאו הכי ל"ל הלכה למשה מסיני.

מה נקרא פירות שישית לענין היתר מלאכה בתוספת שביעית.

יש לדון מה נקרא פירות שישית – דהא אמרינן שמותר לעשות מלאכות בתוספת שביעית לצורך פירות שישית ולא לצורך פירות שביעית, ויש לעיין דמה נקרא "פירות שישית" לענין זה, דליכא למימר דהכוונה לפירות שלא יתקדשו בקדושת שביעית דהלא מותר לעשות כמה מלאכות עד ראש השנה אפי' בירקות שקדושתן תלויה בלקיטה, ואם עושה מלאכה עד ר"ה בע"כ שילקטו בשביעית ומ"מ מותר, וכדתנן בבית השלחין דאיירי כשיש שם ירקות וכמבואר בר"ש – ועיין הערה י"ב, אע"כ גם פירות שיתקדשו

שביעית הוא מדין תוספת כעין תוספת שבת, והיינו דהוי כאילו התחילה שנת השביעית ושוב קשה דלמה בעינן לצורך פירות שביעית, וצ"ע.

ועיין מה שנתבאר לעיל [פרק א' משנה א'] בארוכה מבעל האגרות משה שהקשה קושיות הנ"ל – והוסיף בקושיות נוספות – ומכאן כל הנ"ל ייסד יסוד גדול – שמה שלמדנו כאן דלצורך שישית איכא היתר אינו היתר מסויים בדיני תוספת שביעית – אלא שיש חילוק יסודי בין שביעית לשבת בעיקר שם המלאכה, שבשביעית נאסרה מלאכת שביעית ובשבת נאסרו מלאכות סתם, בשבת יש איסור קצירה ובשביעית יש איסור קצירת שביעית, ויש תנאים שעל ידם חיילא שם מלאכת שביעית והיינו דדווקא במלאכה לצורך שביעית חיילא שם מלאכת שביעית, אלא דבמלאכה בשנת השביעית עצמה אף שהיא לצורך שמינית [וכגון חרישה בסוף שביעית] אכתי חיילא שם מלאכת שביעית מחמת זמן מלאכה זו שזמנו תמיד בשביעית.

הרי שיש ב' תנאים למה חיילא שם מלאכת שביעית – זמן המלאכה ותועלת המלאכה, ובתוספת שביעית שאינה שביעית ממש – רק שביעית לענין איסור מלאכה – בדומה לתוספת שבת שהיא שבת לענין איסור מלאכה – ולכן בתוספת שביעית בעינן שיהא לצורך שביעית כדי שיחול עליו שם מלאכת שביעית, ודו"ק ועי"ש עוד בארוכה.

הכלל השני של הר"ש – שיש תוספת שביעית על מלאכה דמהני לאילן של שביעית אף שלא מהני לפירות שביעית.

הכלל השני של הר"ש בא להחמיר ולהוסיף על התוספת שביעית של ל' יום ולאסור עד עצרת – וז"ל: "וחרשה שאינה צורך פירות אלא אף לצורך האילן עצמו אפילו לפני תוספת שביעית אסורה כדתנן לעיל דלא שרינן אלא עד העצרת".

למדנו הכא דאף לצורך אילן של שביעית מיקרי מלאכה – והיינו דאחרי שזה כבר אינו

יב. אלא שהערה זו תלויה בפלוגת הרמב"ם והתוס' בלקיטה אי הכוונה לקיטה ממש או ראוייה ללקיטה, ועיין בזה להלן [משנה ד'].

ובזה יבואר הלכה זו דלכן כל שהגיע לשיעור עונת המעשרות הרי יש לה כבר 'שם אוכל' – וכמו שכתב החזו"א – ונמצא דהוי 'אוכל' של שנת שישית ולענין קביעת השם מלאכה אכתי לא מיקרי מלאכת שביעית, אולם, היכא שלא הגיע לעונת המעשרות ואכתי אינו אוכל של שישית, אז הוא דאיכא למימר דמוכרח שתהיה לקיטה של שביעית דכעת [בשישית] אינה ראויה עדיין ללקיטה, ואז חיילא בה תורת מלאכת שביעית גם בשישית.

הכלל השלישי של הר"ש שתולדות שהם אסורות רק מדרבנן בשביעית לא גזרו עליהם בתוספת שביעית.

הכלל השלישי של הר"ש הוא וז"ל: "וכל הנך מלאכות דשרינא הכא עד ראש השנה אף על פי שיש בהן שאינן לצורך שישית, לא גזור בתוספת משום דאפי' בשביעית עצמה לא אסורין מדאורייתא" וביאר שהם מדרבנן כיון שתולדות הם מדרבנן.

וכבר העיר החזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ח] דנחלקו אמוראי אי שאר תולדות דרבנן, ולמ"ד דתולדות דאורייתא שוב קשה מתני' דלמה התירו כל הנך מלאכות, וכן תמה בכתבי מעדני ארץ [כאן], וכתב החזו"א דצריכים לומר שיש חילוק בין מה שאסור מפורש בפסוק למה שאינו מפורש בפסוק, וחילוק זה צ"ע, ואטו הכא נתחדש תולדותיהן לאו כיו"ב בשביעית, ועיין בהערה י'.

והביא החזו"א את התוס' בע"ז [נ':] שכתבו לגבי תוספת שביעית של ל' יום – "עוד יש לומר דדווקא מלאכות של חרישה וזריעה הוו דאורייתא אבל שאר מלאכות אינן אלא מדרבנן" – וביאר כנ"ל דאף דאיכא מ"ד דכל התולדות דאורייתא דילפי כולהו מהנך ד', אכן איכא חילוק בין מה שמפורש למה שאינה מפורש בפסוק.

[ואולי נימא עוד דכל הילפותא של התולדות נאמרה לגבי מלאכת שביעית עצמה, אבל לגבי תוספת שביעית לא נאמרה הך ילפותא – ונמצא

בקדושת שביעית מ"מ מותר לעשות מלאכה כל שהוא בכלל "פירות שישית" – וכבר תמה בזה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד].

ודעת החזו"א איש [סי' י"ז ס"ק ט"ז וס"ק כ"ז] שכל שיתבשל או שיגיע לעונת המעשרות בשישית מותר לעשות בהן מלאכה בתוס' שביעית, וכל שיגיע לעונת המעשרות בשביעית הרי הן בכלל פירות שביעית ואסור לעשות מלאכה בהן בשישית, שכל שהגיע לשיעור עונת המעשרות יש לה שם אוכל נמצא דהוי אוכל של שנת שישית – עכתו"ד, אולם אינו ברור למה הכא לא דנים בתר לקיטה כמו בהלכות קדושת שביעית, ועיין בכתבי מעדני ארץ [על המשנה] שכתב כהחזו"א וביאר דלא מיקרי כל כך לצורך שביעית אי רוב הפרי כבר קיים בשישית, ואכתי צ"ב.

והיה אפשר לומר עפ"י מה שנתבאר לעיל מבעל האגרות משה ש'צורך שביעית' נצרך כתנאי לקבוע שיחול 'שם מלאכת שביעית' על המלאכה, ובעשאו לצורך שישית לאו שמיא מלאכת שביעית, ושוב יש לומר שיש חידוש במה שקובעים את המלאכה כמלאכת שביעית אף דעדיין אינו שביעית [דתוספת שביעית אינה שביעית אלא לענין האיסור מלאכה אבל לא לקבוע את המלאכה כמלאכת שביעית], ולא סגי לן במה שהוא עושה לצורך שביעית אלא דבעינן שהמלאכה מוכרחת להתייחס לשביעית ואי לאו הכי אין לדון את המלאכה כמלאכת שביעית לפני שביעית.

ומעתה י"ל שאם בשעת המלאכה בפרי אין כאן הכרח שהמלאכה תהיה מלאכה של שביעית – ואדרבה כעת הפרי הוא פרי של שישית שהרי שייך בו לקיטה היום – בשישית, שוב אין לקובעו כמלאכת שביעית מחמת ה'אפשרות' ללוקטו בשביעית, דכעת אין שום 'הפקעה' בפרי להשוותו לשביעית ולהפקיעו משישית, ולכן כעת דנים שזו מלאכת שישית, ודווקא בשביעית עצמה שכבר מוכרח להיות לצורך שביעית, אז חיילא ביה תורת מלאכת שביעית – לא כן בערב שביעית.

יג. ובריש ב"ק דנו על תולדותיהן לאו כיו"ב ודנו לגבי שבת, ואטו נימא דבשביעית באמת חלוקין נינהו לגבי תוספת שביעית, וצ"ע.

דתלוי בצורך שישית – וזה לשונו – "והוא הדין לחורשין כדאי בירושלמי – אף על גב דחרישה דאורי' היא והיה לו לאוסרה בתוספת שביעית – שרי לה הכא וכו' כיון שעושה לצורך פירות שישית, וכן בית השלחין נמי גנה שיש בה ירק מיתקן בכך הירק של שישית".

ויש לדקדק דמצד אחד משמע שההוכחה שההיתר הוא בגלל שזה צורך פירות שישית היינו מחמת הירושלמי שהביא ששם מבואר שגם חרישה מותרת בכל כה"ג, שהביאור בזה אבל עידור וזיבול כיון שאינם אלא תולדות ותולדות הם רק אסורים מדרבנן, לכאוי דאין לאוסרם כלל גם בלי לבא לצורך פירות שישית.

אולם זה תמוה – דא"כ האיך כותב הר"ש "שהוא הדין חורש" דמשמע דכולהו דין אחד – הרי לפי הנ"ל אין ביניהם שייכות, ולפי"ז זיבול יהיה מותר בכל השדות גם בלי לבא לצורך פירות שישית, עוד ק' שהמשנה עצמה לא איירי בחרישה אלא דבתוספתא הוסיפו כן, ונמצא דמקשאות ומדלעות במשנה לאו דווקא, וצ"ע.

והיה מקום לומר כהנו"ב – דלפי"ד מוכרח מהר"ש שגם תולדות דחורש הם מה"ת וחלוקין משאר תולדות, וכנ"ל, ולכן בכולהו בעינן מקשאות דווקא, אולם כאמור לא משמע כן בלשון הר"ש, דמשמע דדווקא חרישה מה"ת.

והיה מקום לומר כהחזו"א שלא התירו כל מלאכות דרבנן בתוספת שביעית, אלא כשיש צורך, וצורך פירות שישית הוא הצורך לגבי התולדות דרבנן, ונמצא שחרישה דאורייתא והתולדות דרבנן שניהם בנויים על הצורך פירות שישית, אלא דמתרי טעמי, וכל זה תמוה ודחוק, וצ"ע.

איברא דלהלן הבאנו אחרונים שלמדו בתוספתא שבאמת יש חילוק בין מזבל לחורש – עיי"ש היטב.

דאף דכולהו דאורייתא אכן דנים דלגבי זה ליכא בהו ילפותא].

והנה בעיקר מה שכתב הר"ש דמלאכות דרבנן מותרות בתוספת שביעית, מוכרח שאין זה 'כלל' בכל מלאכות דרבנן, וכמבואר בחזו"א [שם], והוכיח כן דלמה נקט התנא כל הני מלאכות דמותרות בתוספת שביעית, הא הול"ל בקיצור דאיזה מלאכות הן מדאורייתא ולפרש דכל שאר מלאכות מותרות בתוספת שביעית, עוד הק' [שם] מלהלן [משנה ג'] דר"ש אוסר בפיסול בתוספת שביעית אע"ג דאינו אלא מדרבנן, אע"כ שיש מלאכות דרבנן שהן אסורות, עוד הקשה מזיבול שאינו אלא מדרבנן ומ"מ מותר רק במקשאות או במקום שראוי למקשאות אבל בלאו הכי אסור בתוספת שביעית, ומוכרח כנ"ל.

וביאר בזה החזו"א שהכלל בזה כמבואר להדיא בר"ש להלן [משנה ד'] וז"ל "הכא שרי שלא ימותו הנטיעות דהנך עבודות דרבנן הם וכו' והכא לא גזר" עכ"ל, הרי להדיא שאפי' מלאכות דרבנן לא הותרו אלא במקום הפסד שלא ימותו, וע"ע בזה בביאור ההלכה [פ"ג ה"ט ד"ה אף], וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ד'] מה שנתבאר בדברי הר"ש.

והנה לגבי ההוכחה של החזו"א דלא התירו את כל המלאכות שהם מדרבנן – והוכיח כן ממזבלין, יש לדחות ראיה זו – דלפי מה שנתחדש לעיל מהנו"ב שתולדות חורש מה"ת, והרי בר"ש סיריליאו כתב דמזבלין תולדה דחרישה, שוב ליכא הוכחה לזה.

דיקדוק בדברי הר"ש – אי ההיתר לצורך פירות שישית קאי על חרישה ממש או גם על התולדות של חרישה – ונפ"מ לחידוש של הנו"ב.

יש לדקדק – דהנה הר"ש הביא חידוש זה

ענף ב'

חידושים בשיטת הרמב"ם בדין חרישה, ובמעדר ומוזבל.

דיון בשיטת הרמב"ם האם חורש בשביעית הוא מדרבנן.

מצאנו חידוש ברמב"ם במשנה זו, ונקדים בעיקר דין חורש בשיטת הרמב"ם.

כתב הרמב"ם [ריש פרק א'] שכל התולדות דרבנן, שהרי - "זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות", והיינו כנתבאר לעיל מהסוגי' במו"ק, דכל התולדות דרבנן חוץ מהנך שפרטן הכתוב, וממשיך הרמב"ם [הלכה ד'] - "כיצד החופר או החורש לצורך הקרקע או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ, וכן המבריך או המרכיב או הנוטע וכיוצא בהן מעבודת האילנות מכין אותו מכת מרדות מדבריהן", הרי שהרמב"ם הביא כמה אופנים של מלאכות ותולדות שהם מדרבנן, והביא בתוכם חרישה.

וזה תמוה - הרי כבר כתבנו לעיל שפשוט שחורש הוא מה"ת מדמצאנו בפסוק או בהלכה למשה מסיני שיש איסור תורה של תוספת שביעית בחרישה, ופשוט שאסור מה"ת בשביעית, והבאנו עוד שהנו"ב חידש שגם תולדות של חורש מה"ת וחמיר טפי מכל התולדות, ותמוהין דברי הרמב"ם שכתב שגם חורש וגם התולדות של חורש הם מדרבנן.

ומגדולי האחרונים שלמדו שכוונת הרמב"ם שהמכת מרדות מדרבנן, אבל האיסור הוא איסור עשה מה"ת, ורבים הלכו בדרך זו, אולם התוס' יו"ט במשנה זו למד את הרמב"ם כפשוטו שאסור מדרבנן, וכבר תמהו עליו, ועיין רעק"א על המשנה שתמה עליו עוד שמשנה זו ודאי אזלא לר"ע דדריש קרא דבחריש בקציר, עיי"ש.

חידוש במהר"י קורקוס לחלק בין חורש לטובת האילן לחורש לצורך הקרקע עצמה שלא יפסד.

ובעיקר קושי' זו על הרמב"ם מצאנו חידוש

במהר"י קורקוס [שם] שחילק בין חורש לטובת האילן כדי שיגדל, וזה אסור מה"ת לכו"ע, לחורש לצורך הקרקע עצמה שלא יפסד ולא יתקלקל, וזה דומה למסקל וחופר דאינו אלא מדרבנן ודקדק כן בלשון הרמב"ם הנ"ל שדקדק לכתוב "או החורש לצורך הקרקע", וא"ש.

שיטת הרמב"ם בהיתר בעודר במקשאות ומדלעות, ובמוזבל בשדות - מהר"י קורקוס ותוס' יו"ט.

עפ"י כל הנ"ל יש לחזור למשנה דידן בשיטת הרמב"ם - דיעויין ברמב"ם [פ"ג ה"ט] שהביא משנה דידן בשינוי - שכתב וז"ל: "אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעודר המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה וכו'", עכ"ל, ויש להעיר - הרי הרמב"ם התיר כאן תולדות של חרישה - סיקול זיבול ועידור - בלי לבאר שמחמת הפירות של שישית הוא מתיר, והרי הר"ש כתב דכל ההיתר בזה הוא מחמת זה שהוא לצורך פירות שישית.

וכתב המהר"י קורקוס [שם] שהרמב"ם אזיל לשיטתו במה שחידש שיש ב' מיני חרישה, וז"ל: "וחרישה שחורש כדי שלא יתקלקל הקרקע היא שהתיר רבינו כאן בבית השלחין עד ר"ה כי לא ביאר דמיירי כשיש בה ירק, ולכך אני אומר כי מפני שהיא בבית השלחין חורשין אותה כדי שיכנסו בה המים ולא יפסד ויתקלקל הקרקע, וזו היא החרישה לצורך הקרקע שכ' רבינו בפ"א שאינה אסורה מן התורה בשביעית וכו' עכ"ל, וממילא דעודר לאו דווקא אלא ה"ה חורש ממש, ומיושב שיטתו.

אולם התוס' יו"ט אזיל בזה במהלך אחר, דהקשה איפכא, הרי לפי הרמב"ם שחרישה מדרבנן א"כ פשיטא דחולק על הר"ש דהכא אין היתר מצד צורך פירות שישית, ואדרבה, התוס' יו"ט דייק שיש עוד שינוי ברמב"ם שהביא זיבול על 'שדות' - לא על 'מקשאות ומדלעות', והתם לא צומח כלום ואינו אלא לצורך שביעית ואעפ"כ מותר דהרמב"ם לשיטתו שחרישה

ונקט דהחידוש בחרישה לא שייך לצורך שישית דאירי בחרישה לקרקע וזה מדרבנן, וליכא קושי' האיך השמיטו הרמב"ם.

אולם המקד"ד נקט שהרמב"ם חולק על הר"ש וסובר דמקשאות ומדלעות לא מיקרי פירות שישית אלא פירות שביעית דאזלינן בחר לקיטה, וכבר תמהנו בזה לעיל [והבאנו בזה את דברי החזו"א], והמקד"ד למד דמחמת קושי' זו למד הרמב"ם ביאור אחר במשנה זו – וכדיבאר – ועיין בהערה טו.

חידוש בשיטת הרמב"ם דההיתר במקשאות ומדלעות הוא דווקא בתולדה דחורש והיינו נכוש [מקד"ד].

והמקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ז'] למד שבאמת מבואר ברמב"ם בפירוש המשנה שהוא חולק על הר"ש שלמד שזה היתר מצד פירות שישית, ולשיטתו אינו כן – דאין ההיתר מחמת פירות שישית – אלא מטעם אחר, אלא שהלך בזה בדרך אחרת מהתוס' יו"ט, וחידוש חידוש אחר בשיטת הרמב"ם.

דייק ברמב"ם בפירוש המשנה שכתב בדין מעדרין במקשאות ומדלעות "מעדרין חופרין בעיקרי האילנות", ובתויו"ט הקשה עליו דאין ס"ל דשרי זה אף באילנות הא אין חורשין בשדה האילן אלא עד עצרת דלאח"כ הוא לצורך שביעית – ונקט דאין הכוונה לאילנות אלא למקשאות ומדלעות.

והמקד"ד למד כפשוטו דקאי בכל האילנות – וביאר בזה עפ"י הרמב"ם בפירוש המשנה פרק הבונה [ק"ג]. שכתב דמנכש היינו חופר בעיקרי הגפנים והצמחים, ע"ש, וביאר שלפי הרמב"ם אין הטעם דמעדרין במקשאות ומדלעות עד ר"ה כמ"ש הר"ש מטעם דהוי פירות שישית, שהוא סובר שהם באמת פירות שביעית כיון דהלקיטה

מדרבנן ומלאכה דרבנן בשביעית לא גזרו בתוספת שביעית וכמו שאר המלאכות במשנה, והר"ש כתב בהדי' שחורש מה"ת ואעפ"כ מותר מחמת פירות שישית, אבל לפי הרמב"ם בלאו הכי מותר, שאינו אלא מדרבנן.

וחידוש התוס' יו"ט דאה"נ, דזיבול מותר מהטעם הנ"ל דאינו אלא מדרבנן, ואדרבה, טעמא בעי למה אסרו חורש ועידור, וביאר דכיון דהנך בגוף הקרקע ודלא כזיבול שהוא רק מעל הקרקע, הכא גזרו תוספת שביעית גם על מלאכה דרבנן, והתירו רק במדלעות ומקשאות.

והנה לשון הרמב"ם מדוקדק כהתוס' יו"ט שכתב "אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות – ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה" – ומפורש דמחלק בין מזבל שהוא בכל השדות לעידור וחרישה שהם דווקא במדלעות ומקשאות, אולם החזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ח] הכריע דאסור לזבל בכל השדות, וכתב שיש טעות סופר ברמב"ם וצ"ל "ומותר לסקל השדות ולזבל ולעדור המקשאות והמדלעות".

והחזו"א למד את שיטת הרמב"ם כהר"ש שההיתר מצד צורך פירות שישית, דלא כהתוס' יו"ט ודלא כהמהר"י קורקוס – ודו"ק.

הערה – למה השמיט הרמב"ם התירא דחרישה במקשאות ומדלעות.

יש להעיר דלמה השמיט הרמב"ם התירא דחרישה במקשאות ומדלעות – הרי הר"ש הביא כן מהירושלמי ואדרבה מהירושלמי בחרישה למדנו דאף שחרישה אסורה מה"ת אכן ע"כ שיש היתר אם זה לצורך פירות שישית, ואין לומר שהרמב"ם חולק ואסור גם בלי שזה לצורך פירות שביעית דבהדי' מפורש ברמב"ם בטעמא דתוספת דהוי כמתקן לשביעית^ד, וא"כ למה השמיטו הרמב"ם.

והמהר"י קורקוס יישב קושי' זו לשיטתו

יד. וכבר הבאנו לעיל [ריש פרק א'] ביסודו של האגרות משה בגדרי תוספת שביעית דפשוט דבעינן צורך פירות שביעית לעיקר מלאכת שביעית ובעיקר דין תוספת.

טו. ובאמת עיקר הקושי' שהפירות הם של שביעית כיון שלקיטתם בשביעית – היא דווקא להרמב"ם דתלוי בלקיטה ממש אבל להראשונים דחולקים ולדידהו תלוי בראויה ללקיטה – ועיין בפלוגתא זו להלן [משנה ז'] – לא קשה, וא"כ יש לומר דאזלי לשיטתייהו, ודווקא בשיטת הרמב"ם נצטרך לפרש באופן אחר – וכדיבאר המקד"ד.

ר"ה, וה"ה במזבלין הדין כן, אולם החזון יחזקאל למד דאיכא חידוש מיוחד בזיבול שנאמר כאן, והוא, דכמו שחרישה מותרת במקשאות עד ר"ה, כך זיבול מותר תמיד עד ר"ה, גם בשדה לבן וגם בשדה אילן.

וכבר הבאנו מהתוס' יו"ט שדייק כן ברמב"ם שזיבול מותר בכל השדות עד ר"ה, וכ"כ הערוך השולחן [י"ח - כ"א], ולמד שהמקור מכאן, אולם הבאנו מהחזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ח] שהכריע דאסור לזבל, וכתב שיש טעות סופר ברמב"ם.

ובעיקר טעם החילוק בין מזבל לעידור וחרישה הבאנו שכתב התוס' יו"ט שעידור וחרישה הם בגוף הקרקע וזיבול הוא מעל הקרקע הלכך קיל טפי.

והיה מקום לומר דמזבל דרבנן וחורש מה"ת, ולכן חורש אסור בתוספת שביעית ומזבל מותר לגמרי בתוספת שביעית, ולכן מזבל מותר בכל השדות וחורש מותר רק במדלעות ומקשאות, וכבר דייקנו לעיל שמשמע בר"ש שיש ביניהם חילוק ואכתי צ"ע.

בשביעית הרי הן פירות שביעית, אלא שסובר שניכוש אינו אסור קודם שביעית ודומה לדין מזבלין ומיבלין ומאבקיין כו' עד ר"ה כיון שאינם אלא תולדות שמותרות מה"ת בשביעית, וחפירה בעיקרי האילנות והצמחים הוא ניכוש ואין זה מן המלאכות האסורות קודם שביעית ומש"ה מותר זה אף באילנות.

הרי דס"ל כהאחרונים שאף שהחרישה עצמה מה"ת, מ"מ תולדות של החרישה מדרבנן, ולכן איכא היתר גם בלי לבא לצורך פירות שישית, ויש להעיר דלפי הנו"ב גם תולדות של חרישה אסורים מה"ת, ושוב א"א לפרש כדרך זו.

בדברי התוספתא בדין זיבול דתלוי בחרישה.

הראשונים הביאו תוספתא כאן - "כל זמן שמותר לאחרש מותר לזבל ולעדר" - ומצאנו ב' דרכים בזה באחרונים, דבמנחת ביכורים מבואר שהכוונה היא שכל דיני חרישה באופן כללי שוין בעידור וזיבול - והיינו שחרישה בשדה לבן הוא עד פסח ובשדה אילן עד עצרת ובמקשאות עד

ענף ג'

הערות בהמשך המשנה.

באבק וביאר בערוך השולחן שכוונתו לענף הגבוה כשמתחיל להתקלקל מתקנו במעט עפר, ב' רוב הראשונים - ר"ש רא"ש רע"ב רש"י במו"ק וכו' לומדים דקאי בשרשים מגולים ומכסים אותם באבק.

בדין מעשנין - דהיינו שימותו התולעים - יש לעיין דלמה לא מיקרי לאוקמי אילנא, ועיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ג].

רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית.

בשיטת ר' שמעון - עיין רמב"ם ור"ש ורא"ש ורע"ב שר' שמעון קאי במפרקיין דקתני ברישא, ומותר מצד לאוקמי אילנא, וקיי"ל כת"ק ודלא כר"ש, אלא דטעמא בעי דלמה ליכא טעמא דאוקמי אילנא, ועיין בחזו"א [סימן י"ז ס"ק כ"ו]

מיבלין מפרקיין מאבקיין מעשנין.

מיבלין - מצאנו בזה כמה פירושים, א' הרמב"ם בפירושו המשנה והרע"ב והראב"ד [תו"כ ר"פ בהרן למדו דהיינו כריתת היבלות מהאילן, ב' הר"ש למד שיבולת היינו ענבים יבשים שבאילן, ג' הרא"ש למד דקאי על ענפים יבשים.

מפרקיין - מצאנו בזה כמה פירושים, א' הרמב"ם הר"ש והרא"ש למדו דהיינו להסיר עלין מן האילן להקל משאו, ב' התוס' הרא"ש [מו"ק ג'] למד דמסיר עלין שלא יעשו צל על הפירות ולא יתבשלו בחמה, ג' רש"י במו"ק [ג']. למד דמפרקיין אבנים מעל עקרי האילן, ושיטת רש"י צ"ע מהירושלמי דמפורש דקאי בעלין, וצ"ע.

מאבקיין - מצאנו בזה כמה פירושים, א' הרמב"ם [פ"א ה"ה] כתב דלא יאבק את צמרתו

דת"ק אוסר כיון שמעורב בו גם אברויי אילנא, לת"ק דמפרקים עד ר"ה, ודווקא העלה שמעל ועיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ד'] מה האשכול הוא נוטל, וכתב בפאת השולחן [סימן א' ס"ק ז'] דלפיי"ז מודה ת"ק לר' שמעון, דהכא כו"ע שנתבאר בזה אולם עיין בדברי הגר"א דר' שמעון מודה מודו דהוא רק לאוקמי אילנא.

משנה ג

[ג] מסקלין עד ראש השנה, מקרסמין מזרדין מפסלין עד ראש השנה, רבי יהושע אומר בזירודה וכפיסולה של חמישית כך של שישיית רבי שמעון אומר כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו:

רע"ב משנה ג

מסקלין – מסירין את האבנים:
מקרסמין – כמו מקרסמין בכ"ף, לשון יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ), כלומר כורתים וחותכין הענפים היבשים מן האילן:
מזרדין – הענפים הלחים כשהם מרובין רגילים לקצצן ומניחין מקצת מהן וזהו זירוד:
מפסלין – שנוטל את הפסולת. וי"מ מפסלין לשון פסל לך (שמות לד) שחותכים כל הענפים שבאילן כדי שיתעבה:
בזירודה וכפיסולה של חמישית וכו' – ת"ק לא שרי אלא עד ר"ה של שביעית. ור' יהושע סבר כשנת חמישית כן שישיית מה חמישית נכנסת לשישית כך שישיית נכנסת לשביעית, וכמו שמזרדין של חמישית בשישית כך מזרדין של שישיית בשביעית. ור' שמעון אומר מעצרת ואילך שהוא נאסר בעבודת (הארץ) [האילן] נאסר נמי בזירוד ופיסול. ושלש מחלוקות בדבר, והלכה כת"ק:

❧ ציונים והערות משנה ג ❧

סיכום.

וכפיסולה של חמישית כך של שישיית, ורבי שמעון אומר "כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו", וזה לשון הירושלמי – מובא בר"ש "מפרש בירושלמי דתלתא תנאי אינון, תנא קמא לא שרי אלא עד ראש השנה, ורבי יהושע סבר דכשנת חמישית כן שישיית מה חמישית נכנסת לשישית כך שישיית נכנסת לשביעית ואפילו יותר מכאן, רבי שמעון אומר כל זמן שאני רשאי בעבודת האילן רשאי אני בפיסולו עד העצרת".

כאן שנינו במשנה המשך לכללים של הר"ש במשנה הקודמת – וכן בהמשך לזה [משנה ד'], דמותר לצורך פירות שישיית או דהתירו במלאכות דרבנן, והנך תולדות ניהו אף אי לא לצורך פירות שישיית, אלא דכבר נתבאר מהחזו"א במקו"א דרך במקום פסידא התירו, וכן צ"ל גם הכא.

ג' שיטות במשנה.

והיינו כך דר' יהושע מתיר בשביעית עצמה, ולכן מדמה לחמישית שנכנסת לשישית וה"ה שישיית שנכנסת לשביעית מותרת, ור' שמעון בא

שנינו במשנה בדין זירוד ופיסול ג' שיטות, ת"ק מתיר "עד ר"ה", ורבי יהושע אומר "בזירודה

במלאכות בסוף שביעית שמתייחסות לפירות שמינית, ודו"ק.

אלא שיש להעיר, הרי בתנאי השני של ר' יהושע למד מתוספת שביעית דבעינן מלאכה דרבנן, הרי מבואר לעיל [משנה ב'] דמלאכה דרבנן התירו בתוספת שביעית רק באופן שיש פסידא וכדהוכיח החזו"א, וא"כ אולי נצטרך לומר דגם הכא איכא פסידא וכטענת החזו"א, ויש לחלק, ודו"ק.

דבברי האגלי טל ש"ש זימור ו'שם קירסום' תרתי נינהו. עיין ר"ש בביאור מקרסמין – "מלשון קרסמוה נמלים והיינו זימור אלא שלשון קרסום באילן וזימור בכרם מלשון זמורות שמחתך ענפים של גפן", והנה כדברי הר"ש כתב נמי רש"י במו"ק [ג' ד"ה מקרסמין] וז"ל, "היינו זימור אלא שקרסום שייך באילנות", עכ"ל.

וכתב הרש"ש "קשה לי דא"כ אסור מה"ת בשביעית דהא כתיב וכרמך לא תזמור, והא כתב לעיל [משנה ב'] דכל הגי דשרינן עד ר"ה הוא מטעם דבשביעית עצמה אינה אלא מדרבנן, וא"ל דדוקא בכרם אסרה תורה ולא בשאר אילנות דהא לקמן וכו', עכ"ל.

מיהו באגלי טל [זורע ס"ק ד'] נקט חילוק זה לקושטא דמילתא דזמירה האמורה בתורה היא דווקא בכרם ולא בשאר אילנות, והחילוק בזה משום ד'שם זימור' הוא דוקא בכרם אבל בשאר אילנות יש לו 'שם אחר' אע"ג שהוא אותה פעולה, ומה שכתב הר"ש [פ"א מ"א] דנטיעה אסורה מה"ת והיינו בכל האילנות ולא דווקא בכרם, כתב באגלי טל משום ד'שם נטיעה' חד הוא בין בכרם בין באילנות, וכיון דילפינן ליה מק"ו מזימור ליכא לחלק בין כרם לאילנות, אבל מה שכתוב להדיא בתורה בלשון זימור ולשון זה שייך אך ורק בכרם, בזה יש לחלק בין כרם לשאר אילנות.

אולם אין הדברים פשוטים – ועיין בציונים והערות [פרק א' משנה א' – ענף ד'] מה שהוספנו עוד בביאור שיטת הר"ש שיש ב' מחייבים בנוטע וב' מחייבים בזימור, ולהלן בחידושי סוגיות [סימן י"] הוכחנו כן עוד בשיטת רש"י ובשיטת הר"ש

לאידך גיסא להחמיר ולאסור כבר בתוספת שביעית ולא רק ל' יום אלא דאסור כבר מעצרת.

ביאור טעמא דר' יהושע.

ולא נתבאר טעמא דר' יהושע, וכתב החזו"א [סימן י"ז סוס"ק כ"ן] דאולי מצד פסידא אתינן עלה, כמו השקאת בית השלחין, אולם עיין במשנה ראשונה שדייק מה כוונת ר' יהושע בהשוואה לחמישית שנכנסת לשישית, וביאר דעיקר ההיתר בזה הוא דכבר מצאנו ב' אופנים של היתר בתוספת שביעית, או מצד לצורך פירות שישית או מצד מלאכת דרבנן, וכל אחד הוא היתר בפני עצמו, וכתבאר לעיל [משנה ב'], וחידש ר' יהושע דאף דכשאיכא חד מינייהו אסור בשביעית, מ"מ כשתרווייהו כהדדי מותרים אף בשביעית עצמה, וזהו דקאמר – חמישית נכנסת לשישית, והיינו דעושה מלאכה לצורך חמישית בשישית, וה"ה דהמלאכה הכא נעשית בפירות שישית אף שהוא בשביעית.

ונראה להוסיף עוד בביאור סברת ר' יהושע בצירוף הנך תרי דינים כהדדי – דלכא' מה שייך לדמות התירא דתוספת שביעית שהתירו לצורך שישית לשביעית עצמה – ונראה עפ"י מה שמבואר לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א' – ענף ב'] שהבאנו יסוד גדול מהאגרות משה ביסוד דינא דתוספת שביעית, ונתבאר שיש דין בשביעית עצמה שלא נאסרה מלאכה סתם כמו בשבת, אלא דצריכים שיחול על המלאכה תורת מלאכת שביעית ובלי זה מותר, והתירא דלצורך פירות שישית בתוספת שביעית אינו היתר וקולא בעלמא אלא דלא חיילא 'שם מלאכת שביעית' על המלאכה הזו עד כמה שהיא מתייחסת לשישית, ומחמת צורך דפירות שישית אמרינן שהמלאכה מתייחסת לשישית, אכן בשביעית עצמה הזמן של המלאכה – שזמנו בשביעית עצמה – קובע שזה מלאכת שביעית, ודו"ק.

ויש לומר שזה הקולא של ר' יהושע, דבמלאכות דרבנן הקילו דלא אסרינן מחמת מה שזמנו לעשות בשביעית עצמה, ועדיין מגדירים את המלאכה ביחס לפירות – וגדר ההיתר בשניהם הוא אחד, אולם לפי"ז יש לדון דמה יהיה הדין

"לכרות השבלים ביד וכו'" עכ"ל, וכן בשבת נפ"ב מ"ב כתב דקרוסום היינו קוטע ירקות, ולשיטתו א"ש דאולי זימור בשאר אילנות אסור בתוס' שביעית כמו זימור דכרם.

איברא שהרמב"ם קשה ממה שכתב לפרש מזרדין וז"ל "לכרות הענפים המתפשטים מן האילן, וזרדים, שם הענפים הכרותים בעת הזימור", עכ"ל, ובפשוטו כוונתו לפרש שזירוד היינו זימור דענפים, ולפי"ז הדרא קו' לדוכתיה מ"ש זירוד דמותר בתוספת שביעית ומאי שנא זימור דכרם דאסור, והלא שניהם מדאורייתא לפי הרמב"ם.

ובאמת דמפורש במו"ק [ג'] דקירסום וזירוד אינן אלא מדרבנן – ודלא כהרמב"ם, דגרסינן התם "והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח, ת"ל שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך, מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן, ת"ל שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך, מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין באילן, ת"ל שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך וכו', מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא".

וכתב בחזו"א [סי' כ"א ס"ק ט"ו] דע"כ דגם הרמב"ם מודה דזימור דשאר אילנות אינו אלא מדרבנן, ומש"כ דא' כרם וא' אילנות היינו שיש בהן איזה איסורי עבודה מה"ת, ולכן שייך לרבנן למיגזר אף בשאר מלאכות, וע"ע בחזו"א [סי' כ"ו ס"ק א'].
משנה ד

[ד] מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם בתים ומשקין אותן עד ראש השנה, רבי אלעזר בר צדוק אומר אף משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר:

רע"ב משנה ד

מזהמין את הנטיעות – כשקליפת האילן נושרת מדביקים שם זבל להבריא כדי שלא ימות

סיריליאו, ונתבאר שם דיתכן דנחלקו הר"ש ור"ש סיריליאו בזומר בשאר אילנות, שהר"ש סיריליאו סובר דקירסום וזימור "שם אחד" לתרווייהו, ורק באילני סרק "שם אחר" אית ליה, והר"ש ס"ל דליכא קירסום בשאר אילנות, וכן באמת משמע מלשון הר"ש סיריליאו [פ"ב מ"ג] דכתב "מקרסמין - והיינו זומר שכתוב בתורה" – עיי"ש היטב.

עפ"י כל הנ"ל הוספנו עוד [פרק ד' משנה ו'] לבאר דין מזנב ולבאר את דברי התוס' בסנהדרין [כ"ו].

בשיטת הרמב"ם בזימור בשאר אילנות.

מיהו דנו האחרונים בדעת הרמב"ם בזה דז"ל [פ"א ה"ב] "אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה או על הזמירה ועל הקצירה או על הבצירה, ואחד הכרם ואחד שאר האילנות", עכ"ל, ולכא"ו מבואר להדיא שגם שאר אילנות אסורות מה"ת כמו כרם, וכן דעת האגלי טל הנ"ל ותוס' יו"ט [פ"ד מ"ד], וע' חזו"א [סי' י"ז ס"ק כ'].
ומקור האיסור בשאר אילנות כ' ברדב"ז שם שהוא ממכילתא [דרשב"י] והו"ד בספר המצות [עשה קל"ד] ובחינוך [מצוה פ"ד], והנה אע"ג דהמכילתא איירי לענין חובה להפקיר פירותיו מ"מ ילפינן מיניה גם לענין איסור שביתת קרקע כיון דכתיב ונטשתה באותה פרשה וקאי על איסור מלאכה כמו שפרש"י שם, וע' בתורת הארץ [פ"ו ס"ק נ"ד].

ולדעת הרמב"ם צ"ע היאך יפרנס מה דמותר לקרסם עד ר"ה ומ"ש מזימור דאסור, והנה הרמב"ם כאן פ"י קרסום באופן אחר, וז"ל,

האילן. וי"מ מזהמין שמושחים האילנות בדבר שריחו רע כדי שיברחו התולעים מן הריח או שימותו:

וכורכים – י"מ שכורכים דבר סביב האילן בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצנה. וי"מ כורכים הענפים זו עם זו וקושרין אותם למעלה בראשיהם שלא יהיו נטושים על הארץ:

וקוטמין אותן – י"מ לשים בשרשיהם אפר, תרגום אפר קטמא. וי"מ שובר הראשים, כמו נקטם ראשו [סוכה כט ב]:

ועושים להם בתים – רגילים לעשות לאילן גדר אמה סביבותיו וממלאים אותו עפר. וי"מ שעושים לו סוכה מלמעלה להגן עליו מן החמה או מן הצנה:

על הנוף – של האילן, אבל לא על העיקר שלא יעשה בשביעית כדרך שעושה בשאר השנים. ואין הלכה כרבי אליעזר בר' צדוק, אלא אסור להשקות האילן בשביעית בין על הנוף בין על העיקר:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

שביעית היא דווקא בפעולות בתוך האילן עצמו.

אולם הקשו על זה ממה שכתבה המשנה כאן "ועושים להן בתים", ש"עושים להם צללים להסך מן הגשם והשמש שלא יזיקום" [רמב"ם] וע"ד זה ברע"ב, הרי לנו שכאן אין עושה פעולה בגוף העץ ואפ"ה אסור אחרי ר"ה, רצ"ע, ועיין מה שנתבאר שם בארוכה בביאור הגדרים בזה.

"עושים להם בתים" – בגדר מלאכת שביעית.

יש לדון בעיקר הגדר במלאכת שביעית האם בעינן דווקא פעולה שהיא בגוף העץ ובגוף הארץ או דלא בעינן כן, ועיין להלן [פרק ד' משנה ד'] בדין מדל שעוקר אילן בין האילנות כדי להקל על הצפיפות שביניהם, וקשה דלמה אין איסור מצד זומר, ויש שפירשו, דבזומר הוא עושה פעולה בגוף האילן והכא הוא עושה פעולה מחוץ לאילן – בין האילנות – ומלאכת

ענף א'

בגדרי לאוקמי' ולאברויי.

דלאוקמי' אילן ליכא איסור בשביעית עצמה, והיינו כדי שלא ימות, אכן להשביח ולחזק את האילן הוא אסור, והכא במשנה איירי בזיהום לחזק ולהשביח.

כמה הערות בדין לאוקמי' אילן – לגבי מזהמין ומעשנין ולגבי פלוגתת ר"ש ורבנן אי מותר ליטול את העלה מן האשכול בשביעית, ודרכו של הגרש"ז בזה.

למדנו עכ"פ בסוגי' זו וכן בריש מו"ק דתרי מיני מלאכות איכא, לאוקמי' ולאברויי, ולאוקמי' היינו להעמידו כמות שהיא' – שלא יתקלקל כמות שהיא' – [כמבואר בלשונות של רש"י - ע"ז שם]

סוגי' דע"ז דמחלק בין לאברויי ללאוקמי'.

כתב הר"ש בדין מזהמין דהיינו שכשיש מכה לאילן ונשרה קצת קליפתו דמדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות, אולם הוסיף הר"ש דע"כ דזיהום דהכא היינו לחזק את האילן ולהשביחו ולא רק כדי שלא ימות, שבסוגי' בע"ז [נ':] הקשו סתירה, דמצד אחד מבואר במשנה כאן דדווקא עד ר"ה מותר אבל בשביעית עצמה אסורה, וזה נגד הברייתא שמבואר ד"מתליעין ומזהמין בשביעית" והיינו בשביעית עצמה.

ותירצו: "תרי זיהומי הוו חד אוקמי אילנא ושרי וחד אברויי אילנא ואסור", ולמדנו יסוד גדול

— ולאברויי היינו להשביחו, ומבואר שם שמותר בשביעית לעשות מלאכות דלאוקמי' ואסור לעשות מלאכות דלאברויי.

ויש כמה קושיות בזה במשניות דלעיל.

א [בשיטת ר' שמעון לעיל [משנה ב'] דנוטל עלה מן האשכול — ופירשו הרמב"ם והר"ש והרא"ש והרע"ב שר' שמעון קאי במפרקין דקתני ברישא של המשנה, ומותר מצד לאוקמי' אילנא, וקיי"ל כת"ק ולא כר"ש, וקשה, דלמה ליכא טעמא דאוקמי' אילנא, ועיין בחזו"א [סימן י"ז ס"ק כ"ן] דת"ק אוסר כיון שמעורב בו גם אברויי אילנא, וצ"ב הגדר בזה.

ב עוד קשה מהדין מעשנין לעיל [משנה ב'] דאינו אלא כנגד תולעים וכמבואר בר"ש, וכבר תמה בזה בכתבי מעדני ארץ [פ"ב מ"ב], וכן קשה ממהמין ששיטת הרמב"ם בפירושו שאינו אלא כנגד תולעים, וקשה דלמה ליכא בזה משום לאוקמי' אילנא.

ותירץ בזה בכתבי מעדני ארץ בכמה צדדים:

א מדברי הרמב"ם [פ"א ה"ן] משמע דלאוקמי' אילנא היינו שלא ימות האילן, ולא שלא יתקלקל והכא איירי מצד קילקול.

ב בתפא"י [משנה ד' ס"ק כ"ז] כתב דלהציל מנזק טבעי לא מיקרי לאוקמי' וא"כ יש לומר דתולעים בכלל נזק טבעי, ודו"ק.

ג עיין פאת השולחן [סימן כ' ס"ק י"א] שכתב בדעת הרמב"ם שכל עבודה שהיא בגוף האילן אסור גם לאוקמי', אך עדיין אין זה מיישב מעשנים שמשמע שאסור אף שאינו עבודה בגופו, וכן קשה מע"ז [נ"ג] בזיהום ובמו"ק [ג']. בסתומי פילי דשרי בשביעית אף שהם עבודה בגוף האילן, וע"כ צ"ל כב' הדרכים הראשונים.

ועפ"ז ביאר הגרשז"א את פלוגתת ר' שמעון ורבנן במשנה דלעיל במה שהתיר ר' שמעון ליטול את העלה מן האשכול בשביעית, ומבואר דת"ק אוסר, והיינו מפרקים — וכמבואר בר"ש — וקשה דהא כו"ע מודי דאיכא התירא מצד לאוקמי' אילן, וביאר דנחלקו ביסוד הנ"ל האם איכא היתר לאוקמי' אילן בקילקול בלי שימות האילן, וכן בנזק טבעי, וי"ל דבמפרקין כל העבודה היינו

למנוע קילקול וליכא חשש שימות האילן ועוד שזה מונע נזק טבעי, וס"ל לר' שמעון דגם זה בכלל לאוקמי' אילן, וקיי"ל כת"ק שאינו בכלל לאוקמי' אילן, וכמו דנתבאר במעשנין ומזהמין.

אולם תמה דלפי"ז קשה דלמה לא פליג ר"ש גם במעשנין ומזהמין, וצ"ע.

ביסוד המקד"ד דדייק מרש"י דבלאוקמי' חסר בעיקר השם מלאכה'.

והנראה בזה — ונקדים בחקירת המקד"ד [סימן נ"ט ריש ס"ק ו' — עמוד 441] שהסתפק בעיקר ההיתר של לאוקמי' אילן האם זה מצד שחסר בעיקר המלאכה שהשם מלאכת שביעית היינו דווקא בבא להשביח, ובמעמידו כמות שהיא בלי שיתקלקל אין כאן תורת מלאכה, או דילמא שעיקר ההיתר מצד פסידא, דלא אסרו מלאכה במקום פסידא, וכתב שם שהנפ"מ באופן שהוא גם לאברויי וגם לאוקמי', דודאי דאיכא בזה שם מלאכה מצד האברויי אבל סו"ס יש היתר מצד פסידא, והביא שזה דינא דהשקאה [מו"ק ג'] דמותר מצד פסידא ולא מצד לאוקמי' כיון דודאי דאיכא בזה תורת מלאכה בזה שהוא גם משביח וכמבואר שם דנחלקו אי הוי תולדה דחורש וזורע, מצד ארפוי ארעא וכו', אבל בלאוקמי' לחודי' בלי השבחה איכא למימר דמצד דחסר בשם מלאכה אתינן עלה.

ועיי"ש שהביא מהסוגי' בע"ז [שם] על ההיא דמתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד, ומקשינן מאי שנא שביעית דשרי ומ"ש מועד דאסור, ואמרין "מי דמי שביעית 'מלאכה' אסר רחמנא 'טרחא' שרי".

ורש"י בא לבאר את עיקר החילוק ולהגדיר את עיקר התורת מלאכה של שביעית ופירש בזה "מלאכה שהיא עבודת קרקע אסר רחמנא והני לאו מלאכת קרקע ניהו — דאוקמא אילנא בעלמא הוא — שלא ימות, ואינו משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא".

הרי דלפירש"י הסוגי' באה להעמיד ולהגדיר את עיקר תורת מלאכת שביעית — להשביח ולא להעמיד כמות שהיא ולכן מזהמין בשביעית כיון

שזה לאוקמי' – הרי לנו דברים ברורים, ועיין בהערה טז.

שהארכנו לחלק בין שבת לשביעית בכמה וכמה חילוקים, ובזה מבואר נמי חילוק זה.

מוכיח בדבריו מדברי הר"ש במוזחמין.

הדרנא לעניננו – נראה לומר שעיקר הדברים מפורשים בדברי הר"ש כאן – דהרי המשנה כאן איירי בזיהום, דזיהום מותר בערב שביעית ואסור בשביעית, והקשו בע"ז [שם] דמאי שנא זיהום דברייתא דמותר בשביעית עצמה מזיהום דהכא, ותירצו, "תרי זיהומי הוו חד אוקמי אילנא ושרי וחד אברויי אילנא ואסור", ובפשוטו הכוונה דתירתי ניהו וחלוקין ניהו זה מזה בעיקר הפעולה, חד רק לאוקמי' וחד רק לאברויי, אולם מדברי הר"ש מבואר שאינו כן שהרי הר"ש מבאר את המשנה והקדים – "שכשיש מכה לאילן ונשרה קצת קליפתו דמדביקין שם זבל וקושרין שלא ימות" הרי שזה זיהום – שלא ימות, אלא שהקשה את קושי' הגמרא דא"כ למה אסור בשביעית, ותירץ "דע"כ דזיהום דהכא היינו לחזק את האילן ולהשביחו ולא רק כדי שלא ימות", וקשה דלמה בתחילת דבריו הביא זיהום דלאוקמי' ושוב מחדש דאיירי בזיהום אחר ולא בזיהום דלאוקמי', אלא דהן הן הדברים, דודאי זיהום נצרך תמיד לאוקמי' דזה כל המציאות של עבודת זיהום, אולם יש גוונא דאהני לן האי זיהום גופי' גם לאברויי, ובכה"ג כבר חיילא בה תורת מלאכה – וכנ"ל.

מוכיח כנ"ל מ"י נטיעות דלא מיקרי לאוקמי'.

עוד יש להוכיח כנ"ל מ"י נטיעות דלא מיקרי לאוקמי'. (במשנה כאן) דעיקר התירא ד"י נטיעות דחורשים עד ר"ה היינו כדי שלא יתייבשו, וכמבואר בירושלמי, ופירש הריטב"א [סוכה ל"ג:] דהיינו כדי שלא ימותו, וקשה דא"כ שפיר הוי בכלל דלאוקמי', ולאוקמי' מותר בשביעית עצמה.

והישוב כנ"ל והכא פשוט טפי, שהרי פשיטא דחרישה תמיד מהני לאברויי, ואדרבה, זה עיקר המלאכה, ודווקא ב'י' נטיעות נצרכה החרישה לאוקמי', אבל עיקר חרישה היא לאברויי הלכך אסור.

ודייק בזה עוד דמיניה וביה ברש"י למדנו שרש"י התייחס לנפ"מ בהאי חקירה שרש"י כותב "דאוקמא אילנא בעלמא הוא שלא ימות, ואינו משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא", והיינו דעצם זה שהמלאכה נצרכת כדי לא שימות לא סגי לן להתירא זו, ועיקר ההיתר הוא ממה דבנוסף לזה אינו משביחו – והיינו דלולי הוספה זו של רש"י שפיר תחול בה תורת מלאכה מעצם זה שיש כאן גם השבחה, וא"א להתיר מצד מה שהמלאכה נצרכת למנוע קילקול, והדברים מדויקים טובא.

ונסיף עוד על דברי המקד"ד דבאמת – זה עיקר הסוגי' שם שמבארת את הברייתא – "מתליעין ומזהמין בשביעית ואין מתליעין ומזהמין במועד, כאן וכאן אין מגזמין", וחילקו בגמרא בין שביעית למועד דבשביעית אסור מלאכה ובמועד אסור טירחא, וחילקו בין גיזום לזיהום בלאוקמי' ולאברויי, ומעתה – אי טעמא דלאוקמי' מצד פסידא הא פסידא נמי מותר במועד ומוכרח דמצד שם מלאכה אתינן עלה, ונמצא דזה עיקרו של האי ברייתא, לחלק בתירתי, א] בין זיהום דשביעית מועד, ב] בזיהום וגיזום, והנך תרי חילוקים כהדדי מלמדים שיש היתר דלאוקמי' וגם שהגדר של ההיתר ע"כ מצד גדר מלאכה אתינן עלה, ולא מצד פסידא, מדמחלקינן שם נמי בין מועד לשביעית – ודו"ק.

ובמק"ד הוסיף עוד להוכיח כיסוד הזה מלהלן [פ"ד משנה ה'] ובמה שפירשו התוס' בזה בקציצת בנות שקמה, עיין בדברינו להלן [פ"ד מ"ה].

טעמא דלא חשיב מלאכה בלאוקמי' – דמאי שנא משבת.

אולם עיקר האי מילתא טעמא בעי – דלמה לא חשיב מלאכה בלאוקמי' – דמאי שנא שביעית משבת – ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ז']

טז. ואף דברש"י במו"ק מדויק איפכא – להלן יישבנו קושי' זו.

שליט"א דמדוייק ברמב"ם שהפסידא בהשקאה היינו שימות 'כל אילן', ומבואר דבעינן פסידא מרובה 'בכל האילנות', ומהאי טעמא פשוט למה לא שייך היתר זה בכל המלאכות ותמיד ההיתר רק מצד דחסר בעיקר השם מלאכה.

ועפ"י הקדמה זו יש ליישב ולחדש - דבזה גופא נחלקו ת"ק ור"ש בשיעור הפסידא להתיר מדין לאוקמי, שהרמב"ם פוסק כת"ק דדווקא בהשקאה באילנות שייך התירא דפסידא וע"כ דכל הדין של לאוקמי הוא רק משום דחסר במלאכה, ולכן בלאברויי ולאקומי ביחד אסור, אולם ר"ש חולק וסובר דאפשר להתיר מצד פסידא גם כשאין פסידא לכל האילנות כמו בהשקאה, ולכן בלאברויי ולאקומי ביחד מותר.

מהלך חדש בפלוגתת ת"ק ור"ש בגדר ההשבחה בנוטל עלה מן הפרי.

אולם לפי"ז קשה בשיטת ר' שמעון כמה קושיות, א] למה זיהום אסור, הא מדוייק בר"ש דמהני שלא ימות אלא דהכא גם משביחו, ובפרט לשיטת הרמב"ם בפירושו למזהמין שאינו אלא כנגד תולעים. ב] למה מעשנין אסור דגם זה אינו אלא כנגד תולעים.

ונצטרך לומר דגם ר"ש מודה דדווקא בהשקאה איכא התירא דפסידא וכמדוייק בדברי הרמב"ם ששם יש פסידא מיוחדת שימותו כל האילנות, הלכך ליכא התירא דפסידא בכל הנך מלאכות, ונצטרך לפרש כהחזו"א דכל פלוגתתם אינו אלא בנוטל עלה כיון ששם ההשבחה היא פורתא, ונחלקו אי סגי לן בהאי פורתא לקבוע עלי' תורת מלאכה היכא דעיקר המלאכה היינו לאוקמי.

ונצטרך לומר עוד דזיהום ועישון של משנתינו דמפורש בסוגי' דאיכא בהו השבחה, חשיבא השבחה דידהו טפי מהשבחה דנטילת עלה, דהתם איכא השבחה פורתא, אולם החילוקים בזה אינם ברורים, ועוד דכבר דייקנו ברש"י דלאוקמי היינו כשאין השבחה כלל ואינו אלא להחזיקו 'כמות' שהיא'.

מבאר בזה את פלוגתת ת"ק ור"ש אי מותר ליטול את העלה מן האשכול - ב' דרכים.

ועל פי זה יש לבאר פלוגתת ת"ק ור"ש דכבר הבאנו מהחזו"א דאיירי שיש מעט אברויי, וביאר דנחלקו אי סגי לן ב'קצת אברויי' בתוך מלאכה שעיקרא לאוקמי' לאוסרו דלא סגי בזה לאשווי למלאכת זומר, וזה לשונו: "כיון שהוא זוטר [החלק של הלאברויי] - לא חייל עלי' שם זימור", הרי דמרמז ליסוד חקירת המקד"ד, שהנידון הוא אי חיילא בפעולה תורת מלאכה, ובזה נחלקו באופן שהלאברויי הוא מעט, האם סגי בזה לקבוע בה את תורת מלאכה כשעיקרה לאוקמי'.

אולם לולי דבריו היה נראה לדייק איפכא מדברי רש"י הנ"ל - והיינו דאפילו קצת לאברויי סגי לאסור שהרי זה לשון רש"י - "ואינו משביחו לאילן - אלא מעמידו בכמות שהוא", ומדוייק דאפילו בקצת לאברויי חיילא בה תורת מלאכה.

אולם נראה דעפ"י חקירת המקד"ד נוכל לבאר את פלוגתת ר"ש ות"ק באופן אחר, שכבר חקר המקד"ד אי הדין מצד פסידא אי מצד דחסר במלאכה, והוכיח כהצד השני שחסר במלאכה, ומעתה יש לומר דזה גופא נקודת פלוגתתם - והיינו שר' שמעון חידש דהתירא דלאוקמי' הוא גם מצד פסידא הלכך מותר גם כשיש בה לאברויי, ולפי ת"ק דווקא מצד דחסר בתורת מלאכה אתינן עלה, לכן כשיש גם קצת לאברויי כבר אסור.

ונראה להביא סימוכין לזה ונקדים בדברי הרמב"ם [פ"א ה"י] בהשקאה - שאחרי שהרמב"ם הביא התירא דלאוקמי' - שוב הביא התירא דהשקאה, וסיים "ומפני מה התירו כל אלה שאם לא ישקה ישאר הארץ מלחה וימות בה כל אילן" ומשמע דדווקא הכא איכא התירא מצד פסידא ולא בכל הדין לאוקמי', וע"כ דבעיקר התירא דלאוקמי' הגדר בזה דלא חיילא תורת מלאכה, ודווקא הכא בהשקאה מותר מצד פסידא, כן מדוייק ברמב"ם, ועיין בהערה", ובביאור החילוק בין השקאה לשאר מלאכות - עיין בביאור ההלכה [פ"א ה"ה סוף עמוד צ"ח] שביאר מרן הגר"ק

יז. ועיין במקד"ד שהאריך לבאר את החילוק בין השקאה לשאר מלאכות למה דווקא התם איכא התירא דפסידא.

המלאכה באופן כללי היא לאברויי לאילן, שוב נקבע שם המלאכה כעיקר המלאכה ולא כהאופן המסויים שמתייחסת לפרי מסויים.

וא"ש לשון ר' שמעון דנוטל עלה מן הפרי, דהרי יש להקשות דכיון דברישא איירי במפרקין כמבואר בראשונים, למה שינה לשונו, וע"כ כנ"ל, דבעיקר דינא דמפרקין מודה ר"ש וכל פלוגתתו היינו באופן מסויים שאז כל המלאכה מוגדרת כנטילת עלה מן הפרי.

וע"ע בהמשך הדברים מה שיש לומר בכל הנ"ל באופן אחר ליישב הערה גדולה מלשון רש"י במו"ק דשם משמע דהכל מצד פסידא אתינן עלה, ודלא כרש"י בע"ז.

וע"כ צ"ל דכל דאית ביה תרתי, לאברויי ולאוקמי, שפיר חשיבא כמלאכה, ולא מחלקינן בזה בדרגות כמה השבחה איכא אלא כמדויק ברש"י דלאוקמי היינו כשאין השבחה כלל, וכנ"ל, והביאור בשיטת ר"ש עפ"י הסברא שמובאת בספר תורת שמיטה [עמוד י"א^ל], ונוסיף בסברתו ביאור – דמלאכה זו כלפי האילן ודאי דהוי לאברויי וכלפי הפרי עצמו ודאי דהוי לאוקמי, וכל פלוגתתם היא דווקא בכה"ג, והיינו דחולקין האם כיון שעיקר הפעולה מתייחסת לפרי שהעלה סמוך אליו שכעת צריכים להציל את הפרי מהעלה שעליו, כלפיו מיקרי לאוקמי שוב נקבע מלאכה זו באופן זה כמלאכה דלאוקמי, או דילמא דכיון דהך מלאכה של נטילת עלין קיימת באילן גם כשאין פירות סמוכים לעלה מסויים, ואז

ענף ב'

ביאור בדברי הר"ש בזהוהם, ובחילוק בין לאוקמי בתוספת שביעית מלאוקמי בשביעית עצמה.

הרי דאתינן עלה מצד ד'מחזק את האילן ומשביחו, ולא מצד שלא ימות.

ג] "ואף על גב דבעבודת אילן אסורה ל' יום לפני ר"ה, הכא שרי שלא ימותו הנטיעות, דהנך עבודות דרבנן הם כדאמרינן בריש מו"ק [ג': וד'] - אבות אסור רחמנא תולדות לא אסור רחמנא והכא לא גזור" – הרי דשוב אתינן עלה מצד 'שלא ימות', וצ"ע.

וביאור הדברים עפ"י כל הנ"ל דבאמת בחשש שלא ימות איכא תרתי, גם דהוא פסידא, וגם חסרון בשם מלאכה, וסביב הנך ב' סברות איירי הר"ש, ומצד פסידא מעולם לא התירו, [אלא בפסידא דכעין השקאה וכנ"ל], והר"ש בא לחדש דגם מצד חסרון בשם מלאכה אין להתיר כיון שכאן אף שיש חשש שלא ימות אבל סו"ס איכא נמי השבחה, ובסוף דברי הר"ש בא לחדש דכל זה בנוגע לשביעית עצמה אבל לגבי תוספת שביעית שפיר התירו במלאכה דרבנן היכא שיש

בר"ש מבואר שיש ב' דינים בלאוקמי, הפסידא שבו בתוספת שביעית והחסרון מלאכה שבו בשביעית עצמה.

בר"ש בדין מזהמים יש ג' שלבים ולפום ריהטא היה נראה שהוא סותר משנתו:

הר"ש מתחיל שהמלאכה של זיהום היא כדי שלא ימות, וממשיך דהכא שאני דהוי להשביחו, ושוב מסיים הר"ש שכאן ההיתר מצד שלא ימות – הלא דבר הוא.

וזה לשונו: א] "מזהמין - כשיש מכה לאילן ונשרה קצת קליפתו מדביקין שם זבל וקושרין 'שלא ימות'" – הרי דאתינן עלה מצד 'שלא ימות'.

ב] "ומיהו זיהום דהכא צריך לומר ד'מחזק את האילן ומשביחו' ומשמע עד ר"ה אין בשביעית לא ובמסכת ע"ג פרק ר' ישמעאל [נ':] תניא ומתליעין ומזהמין בשביעית ומשני התם תרי זיהומי הוו חד אוקמי אילנא ושרי וחד אברויי אילנא ואסור" –

יח. מובא במשנת יוסף - תוספת אחרונים [סוף משנה ב'].

הכלל בזה הוא שיש קולא מיוחדת של מלאכה דרבנן בתוספת שביעית, דקיל טפי שאינה שביעית עצמה, הלכך הכא לא גזרו במקום פסידא.

מיישב את הסתירה בר"ש דבשביעית עצמה מותר במקום פסידא.

ג] עו"ק - בר"ש לעיל משנה ב' כשהעמיד את 'הכלל השלישי' שיש היתר בתוספת שביעית לעשות מלאכה דרבנן - הוסיף שם דמותר בשביעית עצמה במקום פסידא כיון שכל המלאכות הללו הם מדרבנן, ותמוה דכל זה סותר את עיקר צורתא דשמעתא דבשביעית עצמה ליכא היתרא מצד פסידא אלא מצד חסרון ב'שם מלאכה'.

אלא דכד נדייק בדבריו יבואר כוונתו בזה - וז"ל: "וכל הנך מלאכות דשרינא הכא עד ראש השנה אף על פי שיש בהן שאינן לצורך שישית לא גזרו בתוספת משום דאפי' בשביעית עצמה לא אסורין מדאורייתא כדאמרין בריש מו"ק וכו', ואפילו בשביעית עצמה במקום פסידא כגון להשקות בית השלחין משמע התם דשרי משום תולדות בשביעית לאו דאורייתא ומקודם לא גזור".

והביאור פשוט - כבר חילקנו לעיל ברמב"ם בין השקאה שיש פסידא בכל העצים שכולם ימותו לפסידא במלאכות אחרות, והן הן דברי הר"ש, שכתב "ואפילו בשביעית עצמה במקום פסידא כגון להשקות בית השלחין משמע התם דשרי", הרי דאירי במסויים "במקום פסידא כגון להשקות בית השלחין" ולא בכל פסידא, ודו"ק, ועיין בהערה י"ט.

פסידא, הלכך הכא כבר לא אכפת לן במה שזה גם לאברויי וגם לאוקמי', דהכא מצד פסידא אתינן עלה וסו"ס איכא פסידא, ודו"ק.

למדנו מהר"ש שיש ב' דינים שונים בלאוקמי', מצד הפסידא שבו וזה סגי להתיר בתוספת שביעית ומצד החסרון מלאכה שבו וזה מהני להתיר בשביעית עצמה, ונפ"מ היכא דהוה לאוקמי' ולאברויי כהדדי.

כמה הערות מיינה וביה בדברי הר"ש בזיהום בתוספת שביעית.

איכא כמה תמיהות בדברי הר"ש, וכדלהלן:

א] דסוגי' דע"ז מבואר דמירי הכא בלאברויי ולא בלאוקמי' וא"כ קשה למה כתב הר"ש דאירי הכא כשיש חשש שמא ימות, דהיינו גם לאוקמי' וגם לאברויי, ולדברינו הנ"ל מיושב שהר"ש כאן בא לבאר למה יש היתר בתוספת שביעית והיינו מצד הפסידא, הלכך שפיר הוצרך לפרש דחיישנן שמא ימות, והתם באו לבאר למה אסור בשביעית עצמה, ולא קאי כלפי התוספת.

ב] סו"ס קשה דההיתר בתוספת שביעית מבואר לעיל בר"ש [משנה ב'] דהתירו בכל המלאכות דרבנן דהיינו שאר תולדות, והכא זיהום הוא תולדה ואינו אלא מדרבנן ולמה לי טעמא דפסידא כל עיקר, ומכאן הוכיח החזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ח] דלא סגי בטעמא מדרבנן לחודא ובעינן נמי טעמא דפסידא, עיי"ש, והרחבנו בזה לעיל [משנה ב'], וא"ש, אלא דמעתה מבואר טפי למה משתנה דינא דלאוקמי' בתוספת שביעית, דמהני היתרא דפסידא בתוספת שביעית ולא מהני בשביעית עצמה, והיינו כמבואר בר"ש שעיקר

יט. ועיקר ההשוואה של הר"ש היא כך - שהר"ש בא להוכיח שאם אך מצאנו היתר מצד פסידא מזה מוכרח שזה מדרבנן, אבל אה"נ שהגדר בדין פסידא בתוספת שביעית אינו 'היתר' מחמת פסידא אלא דמעיקרא במקום פסידא לא גזרו דין תוספת שביעית, הלכך כל פסידא מהני בזה, גם פסידא דבמקום זיהום.

והדברים מדוקדקים בר"ש ששינה לשונו בין שביעית לתוספת שביעית, שכתב "ואפילו בשביעית עצמה במקום פסידא כגון להשקות בית השלחין משמע התם דשרי משום תולדות בשביעית לאו דאורייתא ומקודם לא גזור", והיינו דלגבי שביעית עצמה כתב לשון ש"משמע התם דשרי" - ומדויק שהגדר בזה הוא 'היתר' ו'קולא', אולם לגבי תוספת שביעית סיים הר"ש בלשון "לא גזור", והינו דמטעמא דפסידא כבר לא גזרו מעיקרו, ודו"ק.

ביאור בדברי רש"י [ע"ז שם].

מפורש ככל הנ"ל ברש"י ובמהר"ם בע"ז [שם]
וכדיבואר:

המהרש"א והמהר"ם דל"ל טעמא דשלא ימות,
ועוד דכבר אמרו בגמרא דהכא לאברויי ולא
לאוקמי.

וכתב המהר"ם דאיכא ביה תרתי והכא אף
דהוי למנוע קילקול שלא ימותו אכן סו"ס מהני
נמי להשביח, והרי הם גם לאברויי וגם לאוקמי,
אלא דבתוספת שביעית מותר כה"ג, ומפורש ככל
הנ"ל.

דעיינן היטב ברש"י [ע"ז שם] בביאור משנה זו
"עד ראש השנה - של ערב שביעית אף על פי
שעבודת האילן אסור שלשים יום לפני ראש השנה
הכא שרי שלא ימותו הנטיעות דהנך שלשים יום
מדרבנן הן והכא לא גזור" - וכבר עמדו בזה

ענף ג'

עוד בדין לאוקמי ולאברויי.

סיכום הדברים בדין לאוקמי ולאברויי.

אברויי אילנא אסור סתומי פילי שרי, והיינו
דסתומי פילי חשיבא כלאוקמי, אלא שכתב בזה
רש"י [ד"ה שרי] "סתומי פילי שרי דאית ביה משום
פסידא, אברויי אילנא אסור דהוי משום רווחא",
ונראה מדבריו דאין הטעם דזה הוי מלאכה וזה
אינו מלאכה, אלא דהיכא דעושה משום רווחא
אסור וכשעושה משום הפסד שרי, וכבר עמד בזה
המקד"ד [שם].

וביאר בזה דחלוק קישקוש משאר מלאכות,
ודווקא במזהמין ומתליעין וכדומה פירש רש"י
דבאופן שזה לאוקמי אינה מלאכה, דדווקא
בההיא דמתליעין ומזהמין דהתם מצד עצמן אינן
מלאכות כלל דלא מצינו נטילת התולעת או
להדביק זבל שיהא חשיב מלאכה, אלא שאם היה
אברויי אילנא ומשביחו אז זה גופא משוי ליה
למלאכה דהוי תולדה דזורע כיון שמועיל לגידול
האילן, וזה הוי כעין השקאה וזימור דהוי תולדה
דזורע, וכל כה"ג שאינו אלא מחמת לאוקמא
אילנא שוב אינם מלאכות כלל, וזה סוגי' דע"ז
[שם], אולם במו"ק איירי בקשקושי דאיכא אברויי
אילנא ואסור ואיכא סתומי פילי ושרי, ושאיני
קישקוש מאידך, דקשקוש הוא חפירה תחת
הזיתים והיא מלאכה ממש מצד עצמה דהוי
תולדה דחורש כפשוטו, ובכה"ג ליכא חילוק בין
לאוקמי ולאברויי בעיקר השם מלאכה, ולכן כתב
רש"י דהכא ההיתר הוא מצד פסידא, והתירו
פסידא בתולדות שהם רק מדרבנן, עכתו"ד.

לסיכום - נתבאר לעיל שיש ב' דינים
בלאוקמי, א' מדין פסידא וזה מהני בתוספת
שביעית בתולדות דרבנן, ב' מדין דחסר בעיקר
המלאכה וכמבואר ברש"י בע"ז, ונתבאר עוד דכן
מוכרח מכל הברייתא ובסוגי' וכנתבאר, וההיתר
השני מהני גם בשביעית, והנפ"מ לגבי לאוקמי
שהוא גם לאברויי דבתוספת שביעית מותר
ובשביעית עצמה אסורה, וזה החלוקה במשנה
דידן בזיהום, וכל זה מוכרח מ' נטיות דמותר
בערב שביעית ולא בשביעית דאיכא אברויי וגם
לאוקמי.

ומלבד זה איכא פסידא מיוחדת בהשקאה,
ונתבאר דזה מהני גם בשביעית, ונתבאר עוד
דבטעמא דר' שמעון היה מקום לומר דמצד פסידא
מותר גם בלי הפסידא המיוחדת של השקאה, אלא
שהדברים נדחו ממה שר' שמעון אינו חולק
בזיהום וכדומה, ולכן למסקנה נתבאר בטעמא דר'
שמעון דאיכא חלוקה בין הפרי לאילן לגבי
הלאוקמי ולאברויי.

מתמה בעיקר גדר דלאוקמי מרש"י במו"ק דמבואר
דאיכא טעמא דפסידא, ומבאר דתרי סוגים של מלאכה
נינהו.

אולם בעיקר יסוד זה עדיין יש לתמוה - דהרי
מבואר במו"ק [ג'] גבי תרי קשקושי איכא -

מתמה בכל הנ"ל, ומביא עוד נפ"מ לדינא בין הדין פסידא לדין דחסר בשם מלאכה.

אולם לפי דבריו יחזור הקוש"י דלמה ליכא התירא דפסידא בזיהום ועישון, ולמה רק בתוספת שביעית התירו, דמאי גרע מקישקוש, ועוד, דלמה חורשין י' נטיעות עד ר"ה ולא אחרי ר"ה מחמת הדין פסידא, ומאי גרע מקישקוש.

אלא שיש לדון בכל הנ"ל עפ"י מה שהיה נראה לחלק בין הנך תרי דינים, והיינו התירא מצד פסידא והתירא מצד דחסר בשם המלאכה, שיש לדון האם עבודה של לאוקמי צריך לעשותו באופן של היתר אם אפשר, וכגון לעשותו בערב שביעית או להמתין עד למוצאי שביעית אם אפשר, או דאולי עדיף לעשותו ע"י עכו"ם, וכבר דנו בזה, ועיין במשפטי ארץ' שנשאל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ע"ז וז"ל השואל, "לכאור' יש לחלק בין היתר של לאוקמי אילנא לבין היתר של פסידא [כגון השקאה], שפסידא הוא מעין דחויא אבל לאוקמי אילנא כלל לא נאסר מעיקרא, ולפי"ז האם י"ל שאין להשתדל להקדים לפני שביעית מלאכות שהן לאוקמי גרידא וכן אין צורך לאחרן לאחר שביעית", והשיב הגרש"ז דגם על ההיתר משום פסידא צ"ע דלא נזכר בשום מקום דאם אפשר יותר טוב לעשות ע"י עכו"ם.

מיהו ע' חזו"א [סי' כ"א ס"ק י"ז בד"ה ולכן] שכתב שמלאכה שמותר משום פסידא יש למעט בכל מה דאפשר ואם יסתפק בפעם א' בשנה אסור לעשותו ב' פעמים, וכן מה דאפשר להמתין עד מוצאי שביעית חייב לאחר עד מוצאי שביעית,

מיהו יש לדון אם החזו"א החמיר בזה גם לענין השקאה או לא, ועיין בהערה כ"א, ודו"ק.

וליישב שיטת רש"י היינו צריכים אולי לחדש חידוש גדול, דאה"נ דקישקוש מותר רק במקום שא"א, והיינו כדעת החזו"א, וזו סוגי' דמו"ק, אולם בסוגי' דע"ז לא דנו בזה, דס"ל דבדין מזהמין היכא דליכא לאברויי דאז מותר גם בשביעית עצמה מצד זה שאינה מלאכה ואז מותר גם באופן שהיה יכול לזהם מקודם, דחסר בעיקר המלאכה, והיינו ע"ד החילוק של השואל להגרשז"א, ובזיהום ובעישון נתחדש דאי הוו לאברויי מותרים רק עד ר"ה, דכבר חיילא בהם שם מלאכה ולכן אסור בשביעית, ומה שהקשינו דסו"ס אכתי מצד טעמא דפסידא היינו צריכים להתיר, והרי לא גרע מקישקוש, יתכן שיש מקום ליישב דאה"נ אלא דמצד פסידא כבר ליכא חשש הפסד אי עשה כן עד ר"ה, ושוב ליכא להתיר מחמת הדין פסידא אחרי ר"ה, ומה"ט אין לדון אלא מצד דחסר בשם מלאכה, ובזה מחלקינן דכיון שזה גם לאברויי שוב מיקרי מלאכה, וכל זה חידוש.

אולם קשה לפרש כן שמבואר במשנה דמזהמין עד ר"ה ומשמע דזיהום אסור אחרי ר"ה – וכמו שדייקו בע"ז שם, ולא משמע דתלוי אם אפשר על ידי עכו"ם וכדומה, ואכתי צ"ע.

בדין השקאה בשביעית.

בדין השקאה בשביעית – עיין להלן בציונים והערות [משנה י'] ובמה שנתבאר שם.

משנה ה

[ה] **סכין** את הפגים ומנקבים אותם עד ראש השנה פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית ושל שביעית שיצאו למוצאי שביעית לא סכין ולא מנקבין אותן רבי יהודה אומר מקום שנהגו לסוך אינן סכין מפני שהוא עבודה מקום שנהגו שלא לסוך סכין רבי שמעון מתיר באילן מפני שהוא רשאי בעבודת האילן:

כ. [עמ' 281 ובדפוס חדש עמ' 295–297].

כא. עיין בספר שנת השבע [פרק ח' ס"ק ג'] ובשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' י"ב ס"ק י"ד].

רע"ב משנה ה

סבין את הפגים – פירות שלא נגמר בשולן סבין אותן בשמן כשהן מחוברים לאילן למהר בשולן. ופעמים שמנקבים אותן ומשימים שמן בתוך הנקב אי נמי מנקבים הפגים כדי שיכנסו בהם גשמים ויתבשלו מהרה:

פגי ערב שביעית – פירות שאין מתבשלים עד תשרי של שביעית, אין סבין ואין מנקבין אותן בשישית מאחר שאין נגמר בשולן עד שתכנס שביעית, ואפילו במקום שנהגו שלא לסוך אסר תנא קמא. ור' יהודה מפליג בין מקום שנהגו לסוך למקום שלא נהגו לסוך, דבמקום שלא נהגו לסוך לא מחזיא סיכה עבודה ושרי:

ר' שמעון מתיר באילן – שהוא מלא פירות שביעית לעשות בו מלאכה במוצאי שביעית, מפני שהוא רשאי בעבודת האילן אף על פי שהפירות קדושים בקדושת שביעית. והלכה כתנא קמא:

❧ עיונים והערות משנה ה ❧

סבין את הפגין

הר"ש דלא מיירי באילן סתם דבאילן סתם כו"ע מודו דסיכה לאו מלאכה ועבודה היא, אלא דמיירי באילן מלא פירות שביעית, דבזה סובר ר"ש דמותר, וכוונת הר"ש דבכה"ג חכמים אוסרים.

מביא את שיטת הר"ש – ובמה דפליגי עליו.

נחלקו הראשונים באיזה אופן קאי הדין השני של המשנה ד"אין סבין פגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית", דעיין בר"ש שכתב דע"כ מיירי דעדיין לא נכנסו לשביעית וקאי עדיין בשישית אלא שיכנסו לשביעית, והוכיח כן, שהרי אי מיירי באופן דכבר נכנסו הא כבר שמעינן כן מהרישא שברישא מדויק שרק עד ר"ה מותר הא לאחר ר"ה אסור, וע"כ דהכא קאי לפני ר"ה, ולכאור' קשה שהרי קודם שביעית מבואר ברישא דעד ר"ה מותר, ומאי שנא הכא דאסרינן, וביאר בזה הר"ש דהכא מיירי שיתבשלו בשביעית, והיינו דמה שהתירו ברישא עד ר"ה מיירי בנתבשלו כבר לפני שביעית, משא"כ הכא דבאו לאסור סיכה בערב שביעית הכא מיירי בפגין שיתבשלו בשביעית, ובאלו קאי רבי יהודה לומר שתלוי במנהג, והרא"ש חולק על הר"ש, ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ה'] מה שנתבאר בשיטת הרא"ש.

סיכום הדינים במשנה ובתוספתא בדיני סבין את הפגין, ומביא את פלוגתת התנאים.

במשנה הכא שנינו כמה דינים בהלכות סבין את הפגין ומנקבין אותם, ונחלקו התנאים בהנך דינים, ונבארם א' א' דבר דבור על אופניו:

השיטה הראשונה – שיטת ת"ק, ונאמרו בזה ג' דינים בסבין, א] מותר לסוך את הפגין עד ראש השנה ואין בזה תוספת שביעית, ב] אסור לסוך פגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ג] אסור לסוך פגין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית.

השיטה השניה – שיטת רבי יהודה שהוא חולק בדין השני שת"ק אוסר סיכה ור' יהודה חולק וסובר סיכה מיקרי עבודה דווקא במקום שיש מנהג לסוך, משא"כ במקום שאין מנהג לסוך התם לא מיקרי עבודה.

הר"ש הביא בסוף דבריו את התוספתא שרבי יהודה מודה לדין השלישי ביוצאים למוצאי שביעית דהתם גם במקום שאין מנהג לסוך אסור, דאז "הכל שוין שאין סבין".

השיטה שלישית היא שיטת רבי שמעון שחידש שאין עבודת סיכה בגופו של אילן, וביאר

מביא כמה קושיות ותמיהות בסוגי' זו.

ויש כאן כמה קושיות והערות:

א בשיטת הר"ש דאין סכין פגין של ערב שביעית שיתבשלו בשביעית, ע"כ האיסור בזה הוא רק מדין תוספת שביעית, וקשה דאיך שייך תוספת שביעית בתולדה, ועיין בזה בחזו"א נ"ז – כ"ז, ולכאור' מה"ט חולק הרא"ש, ושיטת הר"ש צ"ע בזה.

ב בשיטת הר"ש נתחדש דדינא דתוספת שביעית בערב שביעית בסיכה הוא דוקא באלו שיתבשלו בשביעית, וקשה שהרי בתוספת שביעית אסרינן רק אם זה מועיל לשביעית וכדמצאנו כן בחרישה שרק בזמן שחרישה מועילה לשביעית הוא דאסור, ועיין בהערה י"ב, וא"כ הכא קשה, שהרי אף שהבישול יהיה בשביעית אכן סו"ס פירות שישית הם שהרי החנטה שלהם היתה כבר בשישית, ולמה אסרינן סיכה בשביעית באופן שמועיל לפירות שישית, הרי סו"ס אין כאן שום תועלת לשביעית או לפירות שביעית.

ג שיטת רבי יהודה בתוספתא תמוה לכו"ע, דאי בדינא דסכין נאמר תנאה דמנהג ולולי המנהג לא חיילא ביה תורת מלאכה, א"כ מאי שנא דבמוצאי שביעית מודה רבי יהודה דגם בלי מנהג אית ביה תורת מלאכה, ועיין בחזו"א ס"י י"ז ס"ק כ"ז דמרמז לקושי' זו.

עוד יש לדקדק טובא בשיטת הרא"ש ובחילוקים בין התוספתא למשנה, וכל זה מבואר להלן בחידושי סוגיות [סימן ה'].

מבאר דלשיטת הר"ש איכא ב' דינים בסיכה, חדא מצד הדין עבודה ומלאכה בפירות, וחדא מדין קדושת פירות שביעית, ומבאר דאיכא ד' נפ"מ בין הגר ב' דינים.

ובביאור שיטת הר"ש נראה להקדים שיש להסתפק בעיקר דין סכין האם איכא ביה תורת

מלאכה ואסור מצד התורת עבודה שבה, שמוסיף גידול וצמיחה בפרי וזו בכלל עבודת קרקע ואילנות, או דמדיני קדושת פירות שביעית הוא דאסרינן ליה בסיכה, והיינו דאינו מצד איסור מלאכה כלל וכלל, אלא כדוגמת איסור סחורה שקיים בפירות שביעית בלי שייכות לאיסור מלאכה וה"ה סיכה אסורה בפירות שביעית מצד קדושתן, וחקירה זו דומה למה שחקרו האחרונים באיסור קצירה.

ונראה שהר"ש למד ששני דינים נאמרו בסיכה, גם מצד התורת עבודה שבה וגם מצד קדושת שביעית, ואיכא ד' נפ"מ בין הנך ב' דינים, וכדיבואר:

א הדין עבודה הוא גם בפירות שישית דסו"ס איכא עבודה בקרקע ובאילן, אכן פשיטא דהדין מצד קדושת הפירות הוא אך רק בפירות שביעית, שרק בהם יש קדושה.

ב ע"ד זה איכא לחלק נמי בפירות עכו"ם לשיטות דסברי דאין בהם קדושת שביעית, דאם האיסור הוא מצד עבודת קרקע ואילן אז גם בפירות עכו"ם אסור.

ג בשיטת רבי יהודה דהכל תלוי במנהג נראה פשוט דכל זה מצד התורת עבודה שבה, דרק בדאיכא מנהג אז הוא דחיילא ביה תורת מלאכה, דר"י סובר דבעי מעשה חשוב כדי שתחול עליו תורת מלאכה, אבל מצד הדין קדושה בפירות שביעית, לא אכפת לן במה שאין מנהג.

ודברינו מדויקים בלשון רבי יהודה שאמר מפורש דבמקום שנהגו אין סכין "מפני שהיא עבודה", הרי דבהדי' פירש דמצד הדין עבודה אתינן עלה ונראה דבא בזה לאפוקי מהדין שאסור מצד קדושת הפירות.

ד אם הוא מצד קדושת הפירות ע"כ דרק בעושה כן בגופו של פרי איכא איסור, ובזה שאני

כב. והיינו דרק באופן שהחרישה היא לצורך שביעית אסורה, וכן מפורש ברש"י ר"ה [ט']. ובמכות [ח':], וכן הוא ברמב"ם [ריש פ"ג שמיטה ויובל], ומוכרח כן ממה דמותר לעשות מלאכות בתוספת שביעית היכא שזה לצורך שישית, וכמפורש לעיל משנה [פ"ב מ"ב] דמזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכו' והטעם משום שמלאכות אלו מועילות לשנה השישית, ועיין שם בירושלמי [מובא בר"ש שם] דמבואר שהוא הדין לחרישה שהיא מלאכה דאוריתא, ומוכרח א"כ שכל האיסור הוא רק מצד זה שמועיל לשביעית, ולכן היכא דלא מהני מותר.

וממילא נראה פשוט, דה"ה בסיכה בפירות שישית שיתבשלו בשביעית, דאהני לן הבישול בשביעית כדי שתתייחס הסיכה לשביעית, ובה תחול בה 'תורת מלאכת שביעית' להאסר בתוספת שביעית.

ויסוד זה מדויק בר"ש, דהנה במהר"י קורקוס העיר מלשון המשנה ששינוי "פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית", ומשמע דכבר נכנסו, ותמוה לשיטת הר"ש דהא לא נכנסו עדיין לשביעית - ומהאי טעמא הרא"ש חולק וכמבאר כל זה להלן בחידושי סוגיות [סימן ה'] - אלא דיעויין היטב בר"ש שכבר עמד בזה שכתב "דאיירי בפגין שאין דרכן להתבשל עד תשרי ולכך קתני פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית", וכוונתו דלשון "שנכנסו" נופל גם על פגין בערב שביעית דכל בישולן יהיה רק בשביעית, והיינו דכל מציאותם מישך שייכא לשביעית, ודו"ק.

אכן סו"ס אכתי קשה דלמה הוצרך לכל זה, ומה אכפת לן מתי יהיה בשולן, ונראה דאדרבה, דמה"ט גופא הוצרך לזה, דכל מה דחיילא 'תורת מלאכת שביעית' על הך עבודה ומלאכה הוא רק מחמת זה שיש תועלת של בישול פירות בשנת השביעית, וכנתבאר לעיל.

תוספת ביאור בזה מהמקד"ד.

שוב ראיתי במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' ד"ה אמרינן בפ"ב מ"ה] באופן אחר, שחידש דכיון שהוא גרם למהר את הבישול בשביעית, אסור גם בלי לבא לדין תוספת שביעית שהרי זה כנוטע ערב שביעית באופן שיהיה קליטה בשביעית דאסור גם בלי לבא לדין תוספת - עיין בזה להלן [משנה ו'] - שמהירות הבישול דומה לקליטה דתרווייהו מלאכה, וכוונתו דתרווייהו אסור מצד גורם מלאכה בשביעית, ולא דומה לכל גידול של פירות שנזרעו בערב שביעית וגדלו בשביעית, דהכא מהירות הבישול הוא מלאכה בפני עצמה כקליטה, עכתו"ד.

ונראה דעפ"י דבריו איכא ליישב נמי מה שהקשינו בריש דברינו דלא מצאנו תוספת שביעית בתולדה, וסיכה אינו אלא תולדה בעלמא, ולפי

מדין עבודה, יש מקום לדון דמלאכת סיכה באילן מלא פירות ג"כ מביא תועלת לפרי ושוב איכא בזה תורת מלאכה, שמוסיף גידול וצמיחה בפרי, וגם זו בכלל עבודת קרקע ואילנות ודו"ק.

מבאר דהתוספתא הוסיפה דין מצד קדושת שביעית בפירות, והמשנה מיירי רק מצד הדין עבודה.

ומעתה מבוארים דברי התוספתא דמה"ט מודה ר"י בסיפא, דבסיפא מיירי בפירות שביעית, וברישא מיירי בפגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית שכבר חנטו בשישית, ופירות שישית אין בהם קדושה, הלכך ע"כ דאסרינן רק מצד הדין עבודה ולכן זה תלוי במנהג, אבל בסיפא דמיירי שחנטו בשביעית, הרי דאית בהו קדושה, והכא כבר מיירי מצד הדין ששייך לקדושת הפירות, ובה מודה רבי יהודה דלא תלוי במנהג, ודו"ק, וע"ע להלן בחידושי סוגיות [סימן ה'] שהרחבנו בזה לבאר כמה דיקדוקים וחילוקים בין המשנה לתוספתא ביסוד דינא דסיכה עפ"י מה שנתבאר הכא.

מביא ב' דרכים בהא דאהני לן בישול בשביעית בפירות שישית.

והנה אף דיישבנו דמשכחת לה סיכה מדין עבודה ומלאכה בפירות שישית, אכן אכתי לא יישבנו איך משכחת לה מלאכה בשישית מדין תוספת היכא דהתועלת היא לפירות שישית, דתמיד מצאנו דרך חרישה שמועילה לשביעית אסורה בערב שביעית, והכא הסיכה מועילה לפירות שישית.

ונראה לומר, דאין הלכה בתוספת שביעית דאסור שהמלאכה תהני לפירות שביעית, שהרי פשוט שחרישה בערב שביעית כדי ליטע שדה אילנות בשביעית ג"כ אסור אף דלא יצמחו פירות שביעית מהנך אילנות, וכל הדין בזה הוא רק דבעינן חרישה כזו שתהיה לה שייכות ותועלת לגידול וצמיחה בשביעית, אף דהנטיעות עצמן אינם נטיעות של שביעית, והגדר בזה, דרך חרישה דחיילא בה 'תורת מלאכת שביעית' נאסרת בערב שביעית, ולזה סגי בשייכות ותועלת לגידול וצמיחה בשביעית, ועיין במה שנתבאר לעיל [פרק א' משנה א'] יסוד גדול מבעל האגרות משה.

התוספתא, וסללנו דרך חדשה לבאר את הדין של הסיפא מדיני עבודה שביעית בלי להגיע לדינים מצד קדושת פירות שביעית.

תוספת דברים בכל הנ"ל מדברי האשר לשלמה.

שוב ראיתי בספר אשר לשלמה [שביעית סימן ג' אות ב'] תוספת דברים בכל הנ"ל.

דיעויין שם שהביא מהחזו"א שמצאנו בתוס' ב"ה שיש מלאכת איסור חרישה במוצאי שביעית שמתייחסת לפירות שביעית בשמינית, אם יש להם קדושת שביעית, ולמדנו מהכא יסוד גדול שיש איסור מלאכת שביעית - לא רק מצד מה שהעבודה מתייחסת לקרקע של שביעית אלא גם מצד זה שהמלאכה מתייחסת לפירות שביעית, וזה האיסור של סכין בפגין במוצאי שביעית.

אולם העיר בזה באשר לשלמה שברמב"ם נראה שאיסור זה שייך גם בזמן הזה שכבר אין תוספת שביעית, ולמה אסור, והביא מהקה"י שנדחק בזה.

והוכיח מזה באשר לשלמה שע"כ יש בסיכה זו גדר חדש, והיינו שאינו בגדר מלאכה ועבודה של שביעית מחמת ההתייחסות לפירות שביעית, וכיסוד הנ"ל, [דסו"ס ליכא דין תוספת שביעית בזמן הזה], אלא דע"כ שיש בזה איסור חדש - לא מצד מלאכה - אלא מצד עצם קדושת שביעית שקיימת בפירות וסיכה זו פוגמת וסותרת קדושה זו, והיינו כדברינו לעיל.

ולפי"ז כתב שאין לדמות חרישה בשמינית לצורך פירות שביעית לסכין בשמינית לצורך פירות שביעית דתרי גדרים איכא להו, דחרישה אסורה מצד היותה מלאכה ועבודה - שהתחדש שההתייחסות לפירות נמי משווה לה לעבודה כעין ההתייחסות של כל מלאכה ועבודה לקרקע ולאילן, וזה שייך דווקא להלכות תוספת שביעית, אולם סכין שייך לדיני סחורה ולכל האיסורים האחרים שיש בפירות שביעית מצד קדושתן ולא שייכי לדיני תוספת שביעית כמו שסחורה לאחר שביעית לא שייכא לדין תוספת שביעית.

הנ"ל א"ש, דהכא לאו מצד תוספת שביעית אתינן עלה, אלא מצד גורם מלאכה בשביעית.

מוכיח דהלר"ש מיירי במוצאי שביעית, [ודלא כהחזו"א ברמב"ם], ומוכיח דמדין קדושת הפירות אתינן עלה.

והנה, נתבאר לשיטת הר"ש דעד הכא מיירי במשנה מצד הדין עבודה ולא מצד הדין קדושת פירות שביעית, ובפשטות יש לעיין מהדין בסיפא דאסור לסוך פגי שביעית במוצאי שביעית, דלכא' אין זה מצד עבודה שביעית שהרי במוצאי שביעית ליכא שום איסורי מלאכות, וע"כ דבסיפא קאי מצד קדושת שביעית, וזה הדין השני שיש בסכין - הרי לנו ב' דינים, מצד מלאכה ועבודה ומצד קדושת שביעית בפירות.

אולם יש לדחות, דאולי כוונת המשנה לא שיצאו כבר אלא שיצאו בעתיד [והיינו מנוקד בצירי], וכן כתב החזו"א [סימן י"ז סו"ס ק"ב] בשיטת הרמב"ם, ולפי"ז י"ל שכל המשנה קאי בעבודה ומלאכה ולא בדיני קדושת שביעית.

אולם בר"ש מפורש דקאי במוצאי שביעית, וכן מוכרח נמי מהתו"כ שהביא הר"ש, שהביא מהתו"כ דהא דר' שמעון מתיר באילן מלא פירות, היינו משום דדריש בתו"כ "שנת שבתון יהיה לארץ", ודרשינן "כיון שיצאת שביעית אעפ"י שפירותיה שמטה מותר אתה לעשות עבודה בגופו של אילן, אבל פירותיה אסורין עד ט"ו בשבט", וזה המקור לרבי שמעון להתיר עבודה באילן מלא פירות.

עכ"פ מוכרח דמיירי במוצאי שביעית, וזה גופא ההיתר לרבי שמעון משום דליכא שום מלאכות במוצאי שביעית, וכן כתב הר"ש בהדי' דרבי שמעון קאי במוצאי שביעית, ומעתה פשוט דע"כ דת"ק אסור במוצאי שביעית, ומעתה מוכרח בע"כ דמצד קדושת שביעית אתינן עלה, ולא מצד עבודה שהרי ליכא עבודה במוצאי שביעית, ושני דינים נשנו במשנה.

אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ה'] שהוכחנו שהמשנה לא קאי כלל בדיני קדושת שביעית בפירות, ואדרבה בזה גופא קאי

משנה ו

[ו] אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ר"ה ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת לשלשה ימים שוב אינה קולטת רבי יוסי ורבי שמעון אומרים לשתי שבתות:

רע"ב משנה ו

מבריכין – כופפים זמורת הגפן בארץ ומכסים אותה בעפר:
מרכיבים – מביאים ענף של אילן ומרכיבין אותו על גב אילן אחר שהוא ממינו:
פחות מל' יום – בגמרא במסכת ר"ה מוכיח דהנך ל' יום דקליטה לת"ק, וג' ימים דרבי יהודה, ושתי שבתות דר' יוסי ור"ש, צריכין קודם ל' יום דתוספת שביעית, דבעינן שתקלוט הנטיעה קודם תוספת שביעית, וכולהו ס"ל תוספת שביעית ל' יום, הלכך לת"ק דאמר אין קליטה פחותה מל' יום צריך ל' דקליטה ול' דתוספת, לר' יהודה דאמר בשלשה ימים הוי קליטה צריך ג' דקליטה ול' דתוספת, לדברי רבי יוסי ור"ש דאמרי שתי שבתות צריך שתי שבתות לקליטה ול' לתוספת. ופירוש קליטה שתהא הנטיעה נקלטת ונאחזת בשרשיה בארץ. והלכה כרבי יוסי ור"ש:

❧ ציונים והערות משנה ו ❧

ענף א'

קליטה בשביעית ובתוספת שביעית מדין שביתת הארץ.

פלוגתת רש"י ותוס' אי הנך שיעורים של קליטה הם לפני שביעית או לפני תוספת שביעית.

נחלקו התנאים במשנה בשיעור קליטה, ל' יום ג' ימים וב' שבתות, וכפשוטו כוונת המשנה שצריכים ליטע לפני שביעית באופן שלא תהיה קליטה בשביעית, והנך שיעורים הם שיעורים של הרחקה לפני שביעית, דהיינו ל' יום ג' ימים וב' שבתות לפני ר"ה של שביעית – כן היה נראה בפשיטות.

אולם הרע"ב והר"ש הביאו כאן את הסוגי' בר"ה [י:]: ונחלקו הראשונים בביאור הסוגי' ונפ"מ להנ"ל.

דהנה הסוגי' הביאה שם את משנה הזו – והוסיפו בזה – "ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבא לדברי האומר שלשים צריך שלשים

ושלשים, לדברי האומר שלשה צריך שלשה ושלשים, לדברי האומר שתי שבתות צריך שתי שבתות ושלשים יום".

ופליגי בזה רש"י ותוס' – וז"ל התוס' נד"ה שלשים ושלשים] – "פי' בקונטרס שלשים לקליטה ושלשים לתוספת שביעית דבעינן שלא תהא נקלטת בתוספת שביעית".

למדנו ברש"י וכ"ה שיטת הרע"ב שיש איסור קליטה בערב שביעית – דהיינו בל' יום לפני שביעית, ונמצא דהנך ג' שיעורים – ל' יום ג' ימים וב' שבתות – היינו לפני הל' יום – זה ביאור הסוגי' לשיטתם.

אולם ממשיכים התוס' "וקשיא לר"ת וכו' ומפרש ר"ת דה"ק ר"נ לדברי האומר ל' לקליטה בשביעית צריך שלשים ושלשים לענין ערלה פי'

ואיכא בזה כמה נידונים וחידושים, א[גם עכו"ם שעובד בארץ איכא בזה עבירה של ושבתה הארץ, וכמו שביתת בהמתו דעבודת הבהמה הוא עבירה של הבעלים, ובנידון הזה מיירי בסוגי' דע"ז [שם], ב[גם נשים שאינם מצוות על מעשהז"ג מצוות על עשה דשביתת הארץ כיון דאין המצוה על גופם, וזה כמו שביתת בהמתו דגם נשים מצוות, ג[האם רק בעל השדה עובר על עשה זו, או דכל ישראל עוברים בעשה זו, ועיין להלן חידושי סוגיות [סימן ו'] שהארכנו בכל הנ"ל.

והנה במנ"ח [מצוה רח"צ ס"ק ט"ו] דין עפ"י כל הנ"ל לגבי קליטה, דמה הדין בזרע לפני שביעית ונקלט בשביעית האם חייב עכ"פ בעשה אף דאינו חייב בלאו, ודין בזה לחייבו עפ"י מה שכתב לעיל [מצוה קי"ב] דחייבים גם ע"י עבודת עכו"ם, והיינו כעין שביתת כלים בע"ש לב"ש דלא נותנים כליו לעכו"ם לפני שבת אם יעשה בהם מלאכה בשבת.

אולם להלן המנ"ח עצמו [מצוה שכ"ט] דחה דדילמא אין לדמות לשביתת כלים בע"ש לב"ש, דהכא התורה אסרה רק עבודה של זריעה וזמירה ובצירה וקצירה, וכל שאר מלאכות נתמעטו, וממילא דה"ה דיש לדון על קליטה והשרשה דלאו בכלל הנך ד' מלאכות נינהו, ובזה י"ל דלא אסרה תורה.

איברא דהמנ"ח [מצוה רח"צ ס"ק ט"ו] הוכיח שאסור בכה"ג, שהרי מפורש במשנה [כאן] דאסור ליטוע אילנות ל' יום לפני שביעית ואם נטע יעקור, והביא על זה את פלוגתת ר"ת ורש"י הנ"ל בר"ה [י'] אי מיירי בשביעית או תוספת שביעית, ואף דבשבת כה"ג אינו חייב וע"כ צ"ל דהכא איכא איסור מצד שביתת הארץ, כמו בשביתת כלים לב"ש – הרי שהדין יעקור שייך לדין זה של שביתת הארץ.

פלוגתא – האם טעמא דעוקרים מצד מונים או מצד שביעית ותוספת שביעית – ג' שיטות, רש"י תוס' ורמב"ן.

אולם בתורת הארץ [פרק ו' ס"ק י"ג] דחה את הוכחת המנ"ח, דתלוי בפלוגתא דרבוותא, שהרי מבואר בשנו"א במשנה [כאן] דרק מטעמא דמונים

ולא אתי לפרושי מתני' אלא מערלה אבל לענין שביעית לא חיישינן אלא שלא תקלוט בשביעית עצמה ולר' יהודה דקולטת בג' ימים מותר לקיים כיון דלא נקלט בשביעית אע"פ שנטעה באיסור בתוספת שביעית ג' ימים לפני ר"ה ואורז ודוחן ופרגין ושומשמין שזריעתן באיסור מלאכה דאורייתא כדכתיב 'לא תזרע' ואסירי בתוספת שביעית מ"מ לא חיישינן ובלבד שישירשו לפני ר"ה וכו'" עכ"ל.

ולמדנו מר"ת שלמד את המשנה כפשוטו דאיירי בשיעורים – ל' יום ג' ימים וב' שבתות – לפני ר"ה של שביעית, ודלא כרש"י שהשיעורים הם לפני תוספת שביעית, ולר"ת כל החשבון של ל' יום נוספים, היינו לגבי שנים של ערלה של יום בשנה חשיב כשנה אלא דצריכים השרשה בשנה הקודמת לעלות לו לשנה שלימה, ובזה נחלקו בשיעור השרשה לפני הל' יום של סוף השנה כדי להחשב כשנה.

הקדמה בדין איסור קליטה בשביעית ובתוס' שביעית. יש כאן כמה נקודות שצריכים לבאר ביסוד פלוגתתם ונבארם אחד אחד דבר דבור על אופניו:

בתחילה יש להעיר שיש כאן מחלוקת יסודית האם איכא איסור קליטה בתוספת שביעית – לרש"י יש איסור קליטה בתוספת שביעית עצמה ולתוס' אין איסור בזה, וצריכים להבין תלת, א[מה שורש האיסור קליטה בשביעית, ב[במה נחלקו אי איכא איסור קליטה כבר בתוספת שביעית, ג[במשנה מבואר שצריכים לעקור אם כבר נטעו בזמנים הללו וצריכים לדון מאי טעמא דחיוב עקירה – ויבואר – וכדלהלן:

ד' נידונים בחידוש דשביתת הארץ.

ונקדים בדין שביתת הארץ:

אחד מאיסורי שביעית היינו העשה של שביתת הארץ וזה מצות עשה שמתקיימת בארץ, וכלישנא דקרא "ושבתה הארץ", ומבואר שזה מצות הארץ שתהא בה שביתה כמו שביתת בהמתו בשבת, וכן הפשטות בסוגי' דע"ז [ט"ו] דמדמינן שביתת הארץ בשביעית לשביתת בהמתו בשבת.

ונפ"מ בין רש"י לרמב"ן בזמן הזה דליכא תוספת ואיכא מונים האם איכא איסור קליטה בתוך ל' יום בערב שביעית או לא, שהרמב"ן מחמיר ורש"י מיקל, ולאידך גיסא באילן סרק דליכא טעמא דמונין ערלה אז הרמב"ן מיקל ורש"י מחמיר.

וז"ל הרא"ש – "פחות משלשים יום - בפ"ק דר"ה מפרש דהנך שלשים לת"ק ושלש לר' יהודה ושתי שבתות דר' יוסי ור' שמעון צריכין קודם ל' דתוספת שביעית דבעינן שתקלט הנטיעה קודם תוספת שביעית ואם קלטה בתוספת שביעית יעקור" – ומפורש שחולק על ר"ת אלא שלא ברור אי כוונתו כרש"י או כרמב"ן.

שיטת הרמב"ם.

עיינן היטב ברמב"ם [פרק ג'] שהביא דיני תוספת שביעית, והוסיף [הלכה ט']: "וכל הדברים האלו בזמן המקדש כמו שאמרנו, אבל בזמן הזה מותרין בעבודת הארץ עד ר"ה".

ושוב הוסיף הרמב"ם שיש מלאכות שמותרות גם בזמן המקדש דלא אסרו בתוספת שביעית והיינו כהמשניות דלעיל, "אף בזמן המקדש מותר לסקל ולזבל השדות ולעדור המקשאות והמדלעות ובית השלחין עד ר"ה, ומזבלין ומפרקין ומאבקין ומעשנין ומקרסמין ומזרדין ומפסלין ומזהמין את הנטיעות וכורכין וקוטמין אותן, ועושין להם בתים ומשקין אותם וכו'".

ושוב הוסיף לאידך גיסא שיש חומרא בל' יום גם בזמן הזה, עיי"ש [הלכה יא] – וזה לשונו – "אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל' יום קודם ר"ה של שביעית וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרוואה בשביעית נטעו, נמצאת אומר שהנוטע או המכריח או המרכיב ערב שביעית קודם ר"ה במ"ד יום יקיים, פחות מכן יעקור, ואם לא עקר הפירות מותרין, ואם מת קודם שיעקור מחייבין את היורש לעקור" – וזו כוונת הרמב"ן דקודם שביעית ל' יום בעינן קליטה, ולא מצד תוספת שביעית ומהאי

אסור ולכן חייב לעקור, וכן הביא מהשיירי קרבן על הירושלמי [שבת פ"ג ה"א], וכן הביא מהפאה"ש שביעית [ס' כ' א"ק ג'] דמטעמא דמונים אסור - וכדיבואר, ומצד עבודת שביעית אין לאסור, ונפ"מ דבאילני סרק דאין בהם ערלה ואין בהם דין מונים, דלא יצטרך לעקור, ושוב ליכא הוכחה לדין שביתת הארץ בקליטת זרע בשנת השביעית.

וטעמא דמונים מבואר בסוגי' בגיטין [נ"ג] דישאל מונים שנות ערלה, ואי נוטע בשביעית נמצא מונים לשביעית ויבואו להתיר נטיעה בשביעית, ולפי"ז לא רק דאסור שיהיה קליטה בשביעית, אלא דגם ל' יום לפני שביעית לא יהיה קליטה כיון דפחות מל' יום לא חשיב כשנה ומונים לשביעית ויטעו לומר שנוטעים בשביעית.

וכבר פירש כן הרמב"ן [ר"ה ט':] וז"ל – "ויש לפרש ולומר דודאי אסור ליטע ערב שביעית אלא בכדי שתקלוט ותעלה לנטיעה זו שנה קודם שביעית, לא משום תוספת שביעית שאין תוספת אלא בחריש הנכנס לשביעית, אלא גזרת חכמים היא מפני שאדם מונה שנים לערלה ולרבעי וכל ששנה ראשונה שלו שביעית היא יאמרו בשביעית נטע לפיכך אמרו יעקור, אא"כ קלטה ואחר קליטה עלתה לו שנה לנטיעה זו בשלשים או ביום אחד כדי שתמנה שביעית שנה שניה שלה, וכענין הזה ראיתי להרמב"ם ז"ל".

הרי דלמד כרש"י דחייבים שהקליטה תהיה באופן שעלתה לה שנה לפני שביעית, ולכן בעי קליטה לפני ל' יום, אבל בא בהדי' לאפוקי מטעמו של רש"י שכתב מטעם תוספת שביעית ופירש מטעם מונים, והביא שכן מפורש ברמב"ם, והגר"א בשנו"א נמי ס"ל כהרמב"ן.

ונמצא ג' שיטות בקליטה, א] לרש"י בעינן קליטה לפני הל' יום מצד דאיכא איסור קליטה בתוספת שביעית, ולא ס"ל טעמא דמונין מצד הלכות שביעית – וע"ד המנ"ח, ב] ר"ת חולק ואוסר קליטה בשביעית ולא בתוספת שביעית, ולית ליה טעמא דמונין, ג] הרמב"ן והגר"א ס"ל כרש"י לדינא, אלא דחולקים וס"ל דאסור מצד רק טעמא דמונין.

בעינן תוספת בין בכניסתה ובין ביציאתה כדאמרין ביומא [פ"א:] דצריך להוסיף מחול על הקודש, ותירצו התוס' דהאי פורתא לא קא חשיב וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה ר"ג דצריך להוסיף ע"ש.

ותמוזה מאד דמאי קמ"ל דודאי דהאי פורתא צריך להוסיף דהא שביעית מתחילה בר"ה, ור"ה הוא יום טוב ויש בה דין של תוספת יום טוב, אם כן האי פורתא של תוספת אסור בכל המלאכות משום איסור יום טוב וממילא דכל עבודת קרקע בכלל האי איסור וא"כ מה נתחדש בהאי תוספת מצד שביעית עצמה.

ותירץ המקד"ד דיהיה נפ"מ לגבי עשיית מלאכה בשביעית ע"י עכו"ם שכתב המנ"ח דאסור מן התורה משום שביתת שדהו, ואם כן י"ל דנפ"מ דאסור לעשות בהאי פורתא של תוספת אף ע"י עכו"ם משום תוספת שביעית, אף דמצד יו"ט ליכא איסור.

ואף דנחלקו רש"י ותוס' – והרי שיטת התוס' דתוספת שביעית הוא רק על עשיית מלאכה של האדם אבל לא על שביתת שדהו, אולם יש לחלק, דכל פלוגתתם היינו דווקא לגבי התוספת של ל' יום לפני ר"ה דזה נפקא לן מבחריש ובקציר תשבות כו', וס"ל להתוס' דזה קאי רק על עשיית מלאכה של הגביר, אבל בהאי פורתא דנפקא לן משבת בראשית, והרי תוספת שבת היא על כל השביתות ואף על שביתת בהמתו ושביתת כלים לב"ש, ה"נ בשביעית הך תוספת היא גם על שביתת שדהו, ודו"ק.

הערה גדולה על המקד"ד – מצאנו ב' פלוגתות נפרדות בראשונים כנגד רש"י – למה ליכא איסור השרשה בתוספת שביעית, או מצד גירי השרשה שאינה אלא מצד שביתת הארץ, או מצד דהוי בכלל נטיעה שנטיעה עצמה גם מותרת.

והנה הבאנו מהמקד"ד שמבאר את פלוגתת רש"י ותוס' בדין השרשה בתוספת שביעית שתלוי בגדרי תוספת שביעית – אי נאסר גם שביתת הארץ או לא, ונראה שעיקר סברתו נכונה בביאור פלוגתת הר"ש ורש"י, אבל לא בפלוגתת ר"ת והתוס' נגד רש"י.

טעמא אסור גם בזמן הזה, דאף דבזה"ז ליכא טעמא דתוספת אבל אכתי איכא טעמא דמונין.

והחזו"א [סימן כ"ה ס"ק י"ג] נקט כהרמב"ן דכוונת הרמב"ם לטעמא דמונין, וכ"ה בפאת שולחן [סימן ב' ס"ק כ"ה] אולם המהר"י קורקוס הבין שאין זו כוונת הרמב"ם, עיי"ש, וכל זה דלא כהכס"מ דנקט שהרמב"ם כר"ת, וצ"ע, ועיין נו"ב [יו"ד סימן פ"ז ופ"ח] מה שהאריך בכל הנ"ל בשיטת הרמב"ם.

שורש פלוגתת רש"י ותוס' בדין קליטה בתוספת שביעית מצד שביתת הארץ, ונחלקו בגדר דין תוספת שביעית.

עכ"פ בלי טעמא דמונין שהביא הרמב"ן – למדנו בשיטת רש"י ותוס' דלית להו האי טעמא, אלא שהם נחלקו בדין קליטה בתוספת שביעית, וצ"ב שורש פלוגתתם.

ועיין בזה במקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ד' ד"ה גרסינן עמוד 443 / 444] דמבאר דשיטת רש"י דבעינן שלא יהא נקלט בזמן של תוספת שביעית ותוס' ס"ל דליכא איסור שיקלט בתוך זמן תוספת שביעית, ופליגי בגדר של תוספת שביעית, דלרש"י יגדר של תוספת שביעית שקדושת שביעית מתחילה משנת השישית, ולכן אסור שיקלט בתוך זמן זה כמש"כ במנחת חינוך הנ"ל, שחובת השביתה בשמיטה היא שתשבות הארץ ואפי' מלאכה הנעשית מאיליה כמו קליטה, אבל תוס' ס"ל שאיסור תוספת שביעית אינו אלא איסור מלאכה וליכא בזה משום שביתת הארץ, וממילא מותר לנטוע קודם ל' יום לפני ר"ה אף שהקליטה תהיה בתוספת שביעית.

כו"ע מודו שיש תוספת שביעית מה"ת של פורתא – והבא כו"ע מודי דאיכא איסור מצד שביתת הארץ.

ועיי"ש במקד"ד מה שהוסיף בזה עוד לענין התוספת של פורתא – והיינו כך, שהתוס' במו"ק [ד' ד"ה מה להלן] הביאו את הדין של ר"ג ובית דינו - דאמרין דר"ג וב"ד נמנו על ב' פרקים ובטלום, דקרא קא דרוש דגמר שבת משבת בראשית, מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין כו', והקשו בתוס' דאדרבה, הרי בשבת נמי

מיניה וביה בר"ש מוכרח שיש איסור מצד השרשה אבל אינו איסור בגבירא אלא מצד הקרקע, ולכן יש דין יעקור אף שמוותר בתוספת שביעית, ודן בשיטת ר"ת בטעמא דדין עקירה בשביעית.

ובאמת דמיניה וביה בר"ש יש להוכיח שיש איסור בגוף ההשרשה עצמה אבל מאידך מוכרח שאינו איסור מצד מעשה הגבירא אלא מצד שביתת הקרקע, שהרי יש דין יעקור באופן שהיתה השרשה וקליטה בשביעית, והרי נטיעה בתוספת שביעית שאסורה לא מחייבת עקירה, דמפורש במשנה שרק בהשריש בשביעית איכא דין עקירה, ומוכרח שיש איסור מיוחד בהשרשה, אף שההשרשה עצמה מותרת בתוספת שביעית.

וע"כ כנ"ל דבתוספת שביעית ליכא דין שביתת הארץ וכל האיסור מלאכה היינו בגבירא, ומאידך בשביעית איכא גם דין מצד שביתת הארץ, והדין עקירה הוא דין דווקא בשביתת הארץ, והיינו שמה שעבר על האיסור נטיעה בתוספת שביעית לא מחייב עקירה, ורק מה שעבר על השרשה בשביעית עצמה מחייבת עקירה.

ושיטת ר"ת דליכא איסור נטיעה בתוספת שביעית ואיכא עקירה בהשרשה בשביעית – הרי פשוט שרק האיסור מצד שביתת הארץ מחייב עקירה, שהרי המעשה מצד עצמו מותר בתוספת שביעית, ודו"ק.

אולם ראיתי הערה חשובה באשר לשלמה [פרק א' סוף משנה א'] שהעיר – הרי שיש שיטה אחרת בר"ת דהא דליכא איסור נטיעה בתוספת שביעית הוא משום שדווקא מלאכה דמהני לשביעית נאסרה בתוספת שביעית – וכגון חרישה, אבל נטיעה היא מעשה שמתייחס לכל השנים כהדדי, ואין לה התייחסות לשביעית – ולכן לאו שמיה מלאכת שביעית – וכדיבואר להלן – ומהאי טעמא אין לאוסרו בתוספת שביעית, והעיר דלפי דרך זו יש לומר שנטיעה כזו שהקליטה שלה תהיה בשביעית – אז יש לומר שזו סיבה בפני עצמה להגדיר את המלאכה כמלאכה שמתייחסת לשביעית.

והוא משום דלהלן הבאנו פלוגתא נוספת בין הראשונים, וזה לגבי איסור נטיעה בשביעית ובתוס' שביעית, ולשיטת התוס' ור"ת נטיעה מותרת מה"ת ויתכן אפילו מדרבנן ליטוע בערב שביעית, וטעם ההיתר הוא – או משום שרק חרישה נאסרה בשביעית או משום שדווקא מלאכה דמהני לשביעית נאסרה בתוספת שביעית, ונתבאר שם שיש נפ"מ לגבי זריעה דיתכן דזריעה מיקרי מלאכה דמהני לשביעית אף דנטיעה לא מהני לשביעית – חדא משום שנטיעה היינו לכל השנים ולא לשנה זו של שביעית, ועוד דבנטיעה איכא איסור ערלה לג' שנים – עיין בזה להלן.

ומעתה פשיטא שהשרשה של נטיעה מותרת בתוספת שביעית אי נטיעה עצמה מותרת בתוספת שביעית, ואין זה נוגע לגדרי תוספת שביעית אי נאסר תוספת גם בשביתת הארץ, ולעולם יתכן שנאסר שביעית בשביתת הארץ ואסור על ידי עכו"ם לעשות מלאכת חרישה, אבל מלאכת נטיעה מותרת גם על ידי ישראל, וכש"כ השרשה של נטיעה.

אולם בשיטת הר"ש נצטרך לומר כהמקד"ד – שהרי שיטת הר"ש היא דנטיעה אסורה בתוספת שביעית, וחולק בזה על ר"ת, עיין בזה להלן שהבאנו מדבריו במשנה זו ומדבריו לעיל בריש מכילתין, ומאידך, הכא במשנה הביא הר"ש את פלוגת ר"ת ורש"י אי ההשרשה והקליטה אסורה בתוך ל' – או רק בשביעית עצמה אסורה ההשרשה, ולא בא לחלוק על ר"ת במה שהתיר השרשה וקליטה בתוספת שביעית ורק בא לחלוק עליו במה שהתיר נטיעה בתוספת שביעית – עיי"ש היטב.

ומבואר דהנך תרתי לא שייכי זל"ז, והכא מוכרחים אנו לדברי המקד"ד ששיטת הר"ש שיתכן שאין לאסור השרשה בתוספת שביעית אף אי אסרינן נטיעה בתוספת שביעית כיון שהשרשה אסורה רק מצד שביתת הארץ, ויתכן דבתוספת שביעית אין לדון מצד שביתת הארץ, ודו"ק.

ענף ב'

**ג' טעמים למה ליכא תוספת שביעית מעצרת בנטיעה,
ושיטת ר"ת בנטיעה בשביעית ובתוספת שביעית.**

הקדמה.

לפני ר"ה שלשים יום" - הרי שהקשה דמאי שנא נטיעה מחרישה.

כהקדמה למשנה זו צריכים לדון בדין נטיעה, א' בשביעית עצמה, ב' בתוספת של ל' יום לפני ר"ה, ג' בתוספת מעצרת, וצריכים לדון מה הדין בנטיעה בכל הנך זמנים - ומצאנו דנחלקו בזה הראשונים, ונחלקו נמי בשיטת ר"ת ורבו השיטות והצדדים בזה - וכדיבאר.

מעורר דליכא דין תוספת שביעית מעצרת ואילך בנטיעה אילן.

ותירצו בתירוצו ראשון - "ואור"ת דלא החמירו בנטיעה כמו בחרישה משום דאין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה אלא בחרישה דכתיב ביה קרא כדדרשינן לעיל מבחריש ובקציר תשבות" - וכוונתו דעיקר הדין תוספת שביעית דאורייתא ל' יום אינו אלא בחרישה ולא בנטיעה, דנטיעה אסורה בל' יום רק מדרבנן, שהמקור להאי תוספת [קרא או הלכה] הוא דווקא בחרישה, הלכך גם הדין דרבנן של תוספת שביעית מעצרת ליכא בזה.

לעיל [פרק א'] שנינו דין תוספת שביעית של ב' פרקים, שחורשים בשדה לכן עד פסח וחורשים בשדה אילן עד עצרת, וזה דין תוספת שביעית מדרבנן מלבד הדין תוספת שביעית בל' יום לפני שביעית שזה כבר תוספת מה"ת, לר"י מההלכה ולר"ע מקרא, ועיין בכל זה בדברינו ריש פרק קמא.

ובתירוצו השני תירצו: "ועוד יש ליתן טעם משום דכל חורש ערב שביעית הוי להועיל בשביעית אבל אין לאסור ערב שביעית ליטע מחמת שהאילן גדל בשביעית דכל האילנות נמי מיגדל גדלי בשביעית וא"כ לא יטע לעולם" - הרי שכאן משמע דחסר בעיקר גדרי תוספת שביעית דמעצרת ואילך - דהרי גדר האיסור בזה הוא שע"י החרישה הוא מועיל לשביעית ובנטיעה א"א לאסור מחמת זה דא"כ לא יטע לעולם" דבכל השנים נוכל לומר שהוא מועיל לשביעית.

אולם יש לעיין דמה הדין בנטיעה גופה האם גם היא כלולה בכלל הדין ב' פרקים - והיינו שיהיה איסור נטיעה מעצרת ואילך מדרבנן, ומהמשנה הזו שדנו כמה זמן לפני ר"ה אין ליטוע אי ל' יום אי ב' שבתות וכו', מוכרח דודאי שגם אחרי עצרת מותר ליטוע, וכבר העיר בזה הר"ש ריש מכילתין ממשנה זו.

ובתירוצם השלישי תירצו - "ובירושלמי מפרש טעמא אחרינא בריש מסכת שביעית דגרסינן התם ולמה עד עצרת עד כאן הוא יפה לפרי מכאן ואילך מנבל פירותיו והא תניא אחד אילן סרק ואחד אילן מאכל עד כאן מעבה הקורות מכאן ואילך מתיש כחן - ולפי טעם זה ניחא דכיון דאין מועיל לאילן מכאן ואילך מיחזי כמתקן שדהו לצורך שביעית".

וגם תוס' בר"ה [ט'] כבר עמדו בזה מכח ברייתא שהביאו שם שג"כ מבואר שמותר ליטוע עד ל' יום, וכתבו בזה ג' טעמים למה ליכא איסור מעצרת ואילך.

ג' תירוצים בתוס' מאי שנא חרישה מנטיעה לגבי תוספת שביעית מעצרת ואילך.

הכא חידשו שיעקר הגדר של תוספת עד עצרת היינו דין דרבנן וגזירה של "מיחזי כמתקן שדהו לצורך שביעית" - והיינו שנראה שהוא מכין את עצמו לעבוד בשביעית ומחמת זה הוא חורש, ומי שנוטע לא נראה כמכין את עצמו

וז"ל התוס' - "ותימה דבפ"ב דשביעית [משנה א'] תנן ומייתי לה בפ"ק דמו"ק [ג']: שחורשין בשדה הלבן עד פסח ובשדה האילן עד עצרת וכיון דאפילו ליטע בתחילה שרי שלשים יום לפני ר"ה אמאי אסור לחרוש לשתי נמי לחרוש עד

מחדש דגם התירוף השני סובר שאין תוספת של ל' יום בנטיעה כיון דבעינן 'מלאכת שביעית' – ובנטיעה ליכא.

אולם לקושטא דמילתא נראה לומר מהלך אחר בתוס' – ולהלן יבואר דכן מדויק בכמה ראשונים, ויתחדש כמה נפ"מ בין ב' התירוצים – וכדלהלן:

ונקדים במבואר לעיל [פרק א' משנה א'] שהבאנו יסוד גדול מהאגרות משה שביאר שאף שלכאור הגדר של תוספת ל' יום היינו שדנים שכבר התחיל השביעית ולכן מדמינן תוספת שבת לתוספת שביעית, אעפ"כ מצאנו שהגדר בזה הוא שזה רק בגלל המלאכה מהני לשביעית, ומהאי טעמא חרישה בערב ר"ה מותרת במקשאות ומדלעות כיון שזה מהני לפירות שישיית, וכמבואר לעיל [משנה ב'], והיינו דחלוק שבת משביעית שבשבת אסור לעשות מלאכה ובשביעית אסור לעשות 'מלאכת שביעית' ואם לא חיילא במלאכה תורת מלאכת שביעית אינו אסור, וממילא דהיכא שהמלאכה מועילה לפירות שישיית ולא לפירות שביעית, שוב לא חיילא בה תורת מלאכת שביעית, ונמצא שאף שהזמן של ל' יום הוא זמן של שביעית – אכן בלי שמועיל לפירות שביעית אין לאוסרו.

ועפ"ז ביארנו לעיל [פרק א' משנה א'] דטענת ר"ת בנטיעה היא דכיון דמהני הנטיעה לכל השנים – שבכל השנים האילן יגדל מחמת נטיעה זו, שוב אין לייחס את מלאכת הנטיעה לשביעית במה שהוא גדל מכח הנטיעה בשביעית, [וורק בנטיעה בשביעית עצמה מיקרי מלאכת שביעית שזה זמנה של מעשה נטיעה זה].

לעבוד בשביעית ולכן לא גזרו אלא בחרישה ולא בנטיעה.

דן האם נחלקו התירוצים אי תוספת של ל' יום מישר שייכא לתוספת מעצרת, ומוכיח דכו"ע מודי דשייכי זל"ז.

הדרנא לב' תירוצים הראשונים – ונראה לפרש פלוגתתם בב' אופנים – וכדיבואר ויתחדש בזה נפ"מ לדינא, וכדלהלן:

כפשוטו היה נראה דנחלקו הנך תירוצים בעיקר הגדר של תוספת שביעית מעצרת ואילך – שהתירוף הראשון למד דעיקר ההלכה של תוספת כאן היא בגדר 'הרחבה' של הל' יום, ולא תלוי בזה שהוא 'מועיל לשביעית', ולכן דווקא מלאכות שנכללו בל' יום מה"ת נכללו בהרחבה עד עצרת-לאפוקי נטיעה, והתירוף השני למד שאינה 'הרחבה', אלא אדרבה זה דין בפני עצמו, והיינו מצד זה 'שמועיל לשביעית' – ואסור מחמת זה שהוא מועיל לפני שביעית לשביעית, ולא שייך לאסור בנטיעה בכה"ג.

והנה מבואר במו"ק [ג'] דר"ג ובית דינו ביטלו את הדין ל' יום, דלכתחילה ניתנה ההלכה רק בזמן הבית – עיי"ש, אולם מבואר דנתבטל גם הדין דרבנן דמעצרת, ומשמע כדברי ר"ת שכל הדין הוא 'הרחבה' של הדין דאורייתא – וכמבואר בתירוף הראשון, אולם אי נימא שלפי התירוף השני שזה דין ואיסור בפני עצמו מחמת זה שזה מועיל לשביעית, א"כ למה בטל הדין דמעצרת אחרי דבטלה ההלכה למשה מסיני, ויש לדון בקושי' זו ועיי' בהערה כג.

כג. ובפשיטות י"ל דשני התירוצים מודים שזו הרחבה – אלא שבתירוף השני נקטו דגם נטיעה נכללה בכלל הדין ל' יום מדרבנן, דאעפ"כ יש לומר שהיא בכלל ההרחבה מעצרת – ודו"ק – אולם אכתי צ"ב דזה שאמר ר"ת טעמא ד'מועיל לשביעית' – מזה משמע שיש כאן דין בפני עצמו למה אסור עד עצרת והיינו מטעמא דמועיל לשביעית, דמזה משמע שהדין עד עצרת הוא דין בפני עצמו עם גדרים בפני עצמו דאף דנטיעה הוי בכלל ל' יום אבל לפי גדר התוספת מעצרת אינו בכלל.

אולם יש לדחות, דאף אי איכא גדר חדש לתוספת מעצרת אכן סו"ס לא היו אוסרים איסור זה בלי זה שהיה איסור תוספת כבר מה"ת בל' יום, ואחרי שיש תוספת דאורייתא ל' יום, על זה הרחיבו – בגדרים אחרים – את הדין דרבנן, וכן צ"ל לפי התירוף האחרון בתוס' שכתבו שהכל מצד מיחזי כמתקן, והיינו גדר חדש אף שהוסיפו דין זה על הדין תוספת דאורייתא של ל' יום.

אולם לפי האמת נראה שכוונת התוס' אחרת – וכמבואר בדברינו כאן.

והשני כהדדי, [בשינוי קצת - עיין בזה היטב ויבואר בזה בהמשך], והיינו דעיקר הטעם האם מהני לשביעית או לא הוא טעם בפסוק לגבי ה' יום ולא בדין עד עצרת, ב] מפורש בדבריו דסובר דמהאי טעמא מותר לגמרי ולא אסרו בל' יום אפילו מדרבנן, ודו"ק.

וע"ע ברמב"ן ובתוס' רי"ד בר"ה [שם] דמפורש נמי שנטיעה מותרת אפילו מדרבנן, וגם בדבריהם מבואר דהלכו בתירוצו השני שהעיקר הוא מה שמועיל לשביעית ונטיעה אינה מועלת לשביעית, וכל זה כנתבאר בתירוצו השני של התוס'.

ועל מה שכתבנו דנחלקו ב' התירוצים אי עכ"פ איכא איסור דרבנן בל' יום, יש סמוכין וכדלהלן, שהרי בתוס' להלן [שם י'. ד"ה שלשים] כתב ר"ת שיש איסור דרבנן שכתב "אעפ"י שנטיעה באיסור" – וקאי במי שנטע תוך ל' [בלי קליטה בשביעית והיינו לר"י וכדיבואר], וזה דלא כהראשונים, ולנתבאר זה גם דלא כהתירוצו השני של התוס' [ט:], והכא איכא מקור עכ"פ לתירוצו הראשון דבלי הטעם הנוסף שנתחדש בתירוצו השני [מצד זה שמועיל לשביעית ונטיעה לא מועילה] באמת אסור מדרבנן, ואה"נ דלפי התירוצו השני מודה לראשונים שמותר.

פלוגתא נוספת בראשונים בזימור זריעה בל' יום – וביאור בתוס' בע"ז [נ:], והדברים מדויקים ברמב"ם.

ומצאנו עוד בתוס' התם דנקטו בר"ת כא' מהתירוצים – דהנה עיין בחזו"א [סימן י"ז ס"ק כ"ד ד"ה שם משום] שהביא עוד מהתוס' להלן [י:]: דזריעה וזימור אסורים מה"ת בל' יום, והקשה מתוס' דידן [ט:]: בתירוצו הראשון דמפורש דרק חרישה אסורה, וכתב שהתוס' שם חולקים, וצ"ע – אטו חולקים התוס' מדף ט' לדף י', זאת עוד – הרי כתוב מפורש בפסוק שיש איסור חרישה – וכמו שהביאו התוס' בתירוצו הראשון, ומה שייך לחלוק בזה ומנלן המקור לזריעה, ובאמת דעיין בתוס' בע"ז [נ:]: דמפורש דל' יום קאי גם על חרישה וגם על זריעה מה"ת, וכתב בטעמא דמילתא כיון שהם מפורשים בפסוק,

ועתה נראה – דיתחדש ביאור חדש בדברי ר"ת עפ"י יסוד הנ"ל – והוא דמה שנטיעה אינה מתייחסת לשביעית אינה סיבה למה לא אוסרים נטיעה דווקא בב' פרקים מעצרת, אלא דנאמר הכא טעם למה אינו אפילו בכלל ה' יום, והיינו דכמו שהתירוצו הראשון למד מחרישה דקרא דליכא איסור נטיעה מה"ת בתוספת של ל', כמו כן י"ל בתירוצו השני, דלא בא לבאר למה אינו בכלל תוספת דרבנן מעצרת אלא למה אינו בכלל תוספת דאורייתא של ל' יום, וגם מדרבנן אינו בכלל תוספת שביעית של ל' יום שהרי חסר בתנאי של "מלאכת שביעית" ומותר מדרבנן, ומהאי טעמא גופא כבר אינו בכלל תוספת דרבנן מעצרת דחסר תנאי זה שהרי אינו מתייחס לשביעית, ובזה שוין ה' יום והתוספת מעצרת – דבתרדומיהו נאמר כלל דבלי התייחסות לשביעית לא חיילא בה תורת מלאכת שביעית.

למדנו שבתירוצו השני באו לתת טעם לפסוק של חרישה ל' יום, ולא לתת טעם למה ליכא גזירת חרישה מעצרת.

ונמצא שכל החילוק בין התירוצו הראשון לשני הוא שבתירוצו הראשון אמרו שאין לאסור בל' יום אלא מדרבנן, וא"כ נוכל לחדש שעכ"פ מעצרת ואילך מותר – שלא אסרו אפילו מדרבנן מה שלא אסור מה"ת בל' יום, והתירוצו השני סובר שמה שנטיעה שאינה בכלל התוספת מעצרת, הוא מחמת זה שאינה בכלל התוספת של ל', אפי' מדרבנן דחסר בעיקר תורת מלאכת שביעית.

פלוגתא בשיטת ר"ת האם איכא איסור מדרבנן בל' יום.

נתחדש דפליגי בשיטת ר"ת האם איכא עכ"פ איסור תוספת בל' יום בנטיעה מדרבנן, ותלוי בב' התירוצים, דאי מחמת הילפותא מחרישה דלא אסרו אלא בחרישה א"כ אסור עכ"פ מדרבנן ואי מצד זה דנטיעה מהני לכל השנים ולכן לא חיילא בה 'שם מלאכת שביעית' – א"כ אין לאסור אפילו מדרבנן.

וכנראה דדברינו מפורשים בריטב"א [ר"ה שם] בתרתי, א] הריטב"א מביא את התירוצו הראשון

שכתוב בפסוק חרישה אין הכוונה דווקא לחרישה אלא כל שמועיל לשביעית ולאפוקי נטיעה שהיא לכל השנים אבל זימור וזריעה שהם לשביעית, וכל כה"ג כולו כעין חרישה נינהו, נמצינו למדים שהמקור לחידוש התוס' להלן [י:] ובע"ז [נ:] הוא מסברא זו שנתחדשה בתירון השני - ועיין בהערה כ"ה - ולהלן יבואר שכן נמי שיטת הרמב"ם.

ועיין בהערה כ"ד שהבאנו את כל דברי התוס' בע"ז, והיינו ממש כמו שהביא החזו"א מהתוס' להלן [י:], וצ"ע, הרי חרישה מפורש בפסוק ולא זורע.

ונראה דגם זה תלוי בב' הטעמים, דלפי התירון השני שההבדל בין חרישה לנטיעה הוא אי מועיל ומתייחס לשביעית, א"כ י"ל דמה

ענף ג'

שיטת הרמב"ם ורש"י, ועוד בשיטת ר"ת בנטיעה בשביעית עצמה.

שיטת רש"י שיש גם איסור נטיעה בל' יום - דעדיפא מהשרשה מכח נטיעה.

והנה לעיל הבאנו שפליגי הראשונים ביסוד האיסור בקליטה והשרשה במשנה זו, ואיכא בזה כמה צדדים, והבאנו ששיטת רש"י שיש איסור מצד תוספת שביעית שלא תהיה קליטה והשרשה בתוספת שביעית עצמה, ונתבאר שמבואר שרש"י למד שבתוספת שביעית איכא איסור נמי מצד שביתת הארץ, ולא רק מצד המעשה של הגברא, והר"ש חולק בזה, עכ"פ ממה שרש"י אוסר השרשה של נטיעה מוכרח שהוא אוסר גם נטיעה עצמה.

וא"כ למדנו שיש ג' שיטות - יש שיטות

שיטת הרמב"ם בזה.

והדברים מדויקים ברמב"ם [פ"ג ה"א] וז"ל: "עבודת הארץ בשנה שישית - שלשים יום סמוך לשביעית - אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית", וכבר דייק בדרך אמונה [שם] דמשמע כל העבודות, והביא מהתוס' בר"ה [ט:] שחולק דווקא בחרישה אסור, אולם הרמב"ם למד דכל העבודות, והיינו כנתבאר בתירון השני, אולם מדויק עוד שהרמב"ם מבאר למה לא מדויקים בפסוק שדווקא חרישה אסורה - כהתירון הראשון, ותירץ הרמב"ם שכיון שהגדר בתוספת היינו "מפני שהוא מתקנה לשביעית" - א"כ כל מלאכה שמתייחסת לשביעית בכלל האיסור, וכן"ל בתירון השני.

כד. עיין בתוס' ע"ז [נ': ד"ה ומשקין אותן עד ראש השנה] וזה לשונו - "פירש הקונטרס אף על פי שעבודת האילן אסורה שלשים יום לפני ראש השנה הכא שרי שלא ימותו הנטיעות דהנך ל' יום דרבנן והכא לא גזור" הרי מבואר ברש"י שתוספת שביעית של ל' יום הוא מדרבנן וזה תימא וכדהקשו התוס' - "וקשה כמאן אי כר"ע האמר תוספת שביעית דאורייתא מבחריש ובקציר תשבות ואי כר' ישמעאל הלכה למשה מסיני היא".

ותירצו "אלא יש לפרש בשביעית בזמן הזה דרבנן ורבי היא כדאמר אביי בפ"ק דמועד קטן [ב':], ולרבא השקאה תולדה היא ואבות אסר רחמנא תולדות לא".

והיינו דנחלקו אי כל התולדות הם מה"ת או מדרבנן - ואי מדרבנן א"ש בפשיטות דלכן לא גזרו בהשקאה כיון שזה מדרבנן והכא חיישינן שמא ימותו, והיינו כמו הכלל שהעמיד הר"ש במשנה ב' בכל המלאכות שהם מדרבנן שלא גזרו בל' יום כשיש חשש שמא ימות, ולפי אביי דכל המלאכות הם מה"ת צ"ל דאיירי בשביעית בזמן הזה מדרבנן.

"עי"ל דדווקא מלאכות של חרישה וזריעה הוו דאורייתא אבל שאר מלאכות אינן אלא מדרבנן", וכיאר החזו"א [סימן י"ז ס"ק י"ח] דכוונתו דלאביי דכל המלאכות מה"ת אעפ"כ לגבי תוספת שביעית אסרו רק חרישה וזריעה שמפורשים בפסוק, וקשה דזריעה מפורש בשביעית ולא בתוספת שביעית, וכוונתו דכל מה שמפורש בפסוק בהדי' בשביעית כלולה בתוספת מה"ת ומה דילפינן בילפותא כשאר התולדות, אינם בכלל התוספת מה"ת, ושוב התירו בחשש שמא ימותו. כה. והיינו שנמצא שהחידוש הראשון של התוס' [י:] לגבי איסור דרבנן של נטיעה קאי לפי התירון הראשון [ט':] והחידוש השני של התוס' [י:] קאי לפי התירון השני [ט':] - ואכתי צ"ע.

עפ"י מה שדייקנו בתוס' בתירוץ השני שיש איסור מה"ת בכל המלאכות בל' יום – שוב יש מקום לחדש חידוש נוסף – והוא דלפי מה שנתבאר בתוס' שתלה את התוספת של ל' והתוספת מעצרת זב"ז – והיינו שבשניהם בעינן שיהיה מועיל לשביעית, ואל"כ לא חל בו תורת מלאכת שביעית, א"כ יש מקום לחדש שיהיה איסור זריעה וזימור מדרבנן כבר מעצרת, והיינו שהדין דרבנן של עצרת תלוי בדין דאורייתא של ל' יום, וזה חידוש גדול, אולם נראה לדייק כן בשיטת רש"י – מובא בריטב"א – וכדבואר.

וזה לשון הריטב"א [ר"ה ט':]: "ורש"י ז"ל רצה להשמר מקושיא זו שפירש כאן אסור לקיימן בשביעית משום תוספת שביעית ותוספת שביעית מן התורה אינו אלא שלשים יום, ואף על פי שחכמים הוסיפו מפסח ומעצרת הני מילי לכתחילה אבל בדיעבד לא יעקור אלא כשנטע תוך שלשים יום שהוא תוספת דאורייתא – ונראה לדייק מדבריו דבתוספת שביעית דרבנן אסור עכ"פ לכתחילה, ורק דלא צריך לעקור, ורש"י כתב כן גם בנטיעה, ולעיל נתחדש בתוס' עכ"פ לגבי זריעה, ודו"ק – הא מיהת מפורש ברש"י שיש איסור מה"ת בנטיעה בתוך הל' יום, והיינו כשיטתו בהשרשה בל' יום.

מהמשך דברי הריטב"א יש לדייק שיש איסור זריעה וזימור מה"ת בל' יום – וכמו שדייקנו ברמב"ם והתוס' [י':] ובע"ז [נ':] – וכמבואר נמי בשיטת רש"י לגבי השרשה.

וזה לשונו: "והקשה עליו ר"ת שלא אסרה תורה משום תוספת שביעית אלא עבודה שהיא מועלת בשביעית כגון חרישה וכיוצא בה דהא מבחריש נפקא לן וכדאמר לעיל חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית מכלל דלא אסר הכתוב מדין תוספת שביעית לפניו ולא לאחריו אלא עבודה שהיא מועלת לפירות שביעית, הילכך בנטיעה והברכה והרכבה אין בה שום איסור דהא לא מהני ליה בשביעית כלל דאפי' יהיב פרי ערלה נינהו, ואי משום גדול האילן לא נאסר כלל לא בשביעית ולא בשבתות שא"כ לעולם יהא אסור ליטע, הילכך בהא ליכא לא מדאורייתא ולא מדרבנן,

שאוסרים רק חרישה ויש שיטות שאוסרים גם זריעה אבל ברש"י מבואר שאוסרים גם נטיעה, ודו"ק.

הערה גדולה על רש"י דהא בתוספת שביעית אסורים רק במלאכה דמהני לשביעית – וא"כ למה קליטה בתוספת שביעית אסורה, ומבאר דגורם שביעית מהני לה כשנה נוספת להיתר ערלה.

אולם ראיתי קושי' אלימתא באשר לשלמה [משנה זון] שברש"י [ר"ה ט'. ד"ה חריש] מבואר שהאיסור חרישה בתוס' שביעית ל' יום היינו ממה שמועילה לשביעית, אולם מה השרשה בתוספת שביעית מועילה לשביעית – וצ"ע.

אולם נראה שהישוב לזה מצאנו בדברינו לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א'] שהבאנו יסוד גדול מהאגרות משה בעיקר גדרי מלאכת שביעית שנתבאר שם למה בעינן שהמלאכה תהי' לשביעית דביאר דלולי זאת לאו שמי' מלאכת שביעית, דדווקא בנעשה בשביעית עצמה מיקרי מלאכת שביעית [גם בלי שמהני לשביעית] מצד זה ששביעית היא זמנה של המלאכה – עכ"פ מבואר שאין ענין דווקא שיהי' לשביעית אלא העיקר ששמה מלאכת שביעית.

ועפ"י זה ביאר את שיטת רש"י בקליטה בתוספת שביעית – וז"ל: "ומה שאסור לרש"י גם הקליטה בתוספת שביעית הוא ג"כ – שכיון שהקליטה תהי' בל' יום דתוס' שביעית, הרי תעשה הקליטה ששנת השביעית תחשב שנה ראשונה להתיר מאיסור ערלה, לכן הוי גם קליטת הל' יום מלאכת שביעית ואסור", והיינו שעצם זה ששביעית גורמת היתר אכילה לאחר ג' שנים מגדיר את המלאכה כמלאכת שביעית – עכתו"ד, וזה חידוש.

וכתב עוד דלפי"ז יהי' נפ"מ בנעקר בגושיהן שלא מונים עוד שנות ערלה דאם נטעם שוב בתוספת שביעית ליכא בזה איסור כיון שהוא לא גרם בהך קליטה.

חידוש ברש"י דיתכן דאיכא איסור דרבנן של נטיעה מעצרת, ודיוק בריטב"א שיש איסור זריעה וזימור מה"ת בל' יום.

שאין איסור מה"ת אף בשביעית עצמה - וכל האיסור נטיעה בשביעית עצמה אינו אלא מדרבנן, ושיטה זו מצאנו בר"ש [כאן] שכתב דר"ת התיר בתוספת שביעית כמו כל התולדות שאסורים בשביעית רק מדרבנן, ומשמע דגם נטיעה אסורה בשביעית רק מדרבנן, וכ"ה במהר"י קורקוס פ"א ה"ד וכן נקט נמי הר"ש סיריליאוי בשיטת ר"ת.

וזה כבר טעם חדש בפני עצמו למה ליכא תוספת שביעית לא מדרבנן ולא מדאורייתא בנטיעה - משום דהוה ככל המלאכות שאסורים רק מדרבנן בשביעית, וכל זה דלא כהתוס' בר"ה שהביא ג' טעמים למה ליכא תוספת בנטיעה מעצרת.

ועיין חזו"א [שם] שכבר העיר שהתוס' בר"ה [ט:] ודאי חולק וסובר דלר"ת איכא איסור דאורייתא בשביעית ורק חידוש שאין דין דאורייתא של תוס' ל' אלא בחרישה, וברור.

שאף חכמים שאסרו בחרישה בשדה לבן מן הפסח ובשדה אילן מן העצרת ושיערו חכמים דבהכי אפשר דמהני בשביעית אלא שהתורה לא אסרה אלא מעלה הניכרת לגמרי בשביעית".

הרי מפורש בריטב"א כדהבאנו לעיל שמותר לגמרי בנטיעה כיון שאינה מועילה לשביעית אלא שכתב שאינה מועילה כיון שיש איסור ערלה ומבואר א"כ דזריעה בתבואה וזימור באילנות דליכא בהו ערלה - וממילא כבר מועיל לשביעית - דשוב אסור מה"ת, והיינו כדהבאנו מהחזו"א בתוס' וכן מהתוס' בע"ז, וזה כנתבאר לעיל דתלוי בתירוצים בתוס', ודו"ק.

פלוגתא נוספת בשיטת ר"ת בנטיעה - דפליגי אי ר"ת אוסר נטיעה בשביעית עצמה מה"ת.

מלבד כל הנ"ל מצאנו פלוגתא נוספת בשיטת ר"ת עצמו לגבי נטיעה בתוספת שביעית ותחילת פלוגתתם בשביעית עצמה, שיש אומרים בשם ר"ת

ענף ד'

סיכום השיטות ושו"ט בר"ש.

בתוס' להלן [י:] ובע"ז [י:] לגבי זריעה, וכן הבאנו מהרמב"ם, אולם כפשוטו נטיעה מותרת כיון דלא מהני לשביעית, ושאיני זריעה דמהני לשביעית [או משום שאין בו איסור ערלה ולכן מהני לשביעית או משום שהזריעה היא בשביל התבואה של אותה שנה ולא כנטיעה שהיא בשביל כל השנים].

ה [משיתת רש"י בהשרשה מוכח שגם נטיעה עצמה אסורה בתוספת שביעית - ומזה מבואר דגם בלי שמהני לשביעית אסור בתוספת שביעית.

ו [לפי מה שנתבאר בתירוץ השני של התוס' לגבי זריעה וזימור - יש כבר לצדד דהנך אסירי מדרבנן כבר מעצרת וזה חידוש גדול, ומצאנו כן בריטב"א - שיש איסור דרבנן מעצרת בזריעה וזימור דליכא בהו טעמא דערלה כנטיעה.

ז [מרש"י - המובא בריטב"א - נתחדש עוד שמשמע שיש איסור לכתחילה כבר מעצרת, גם ב'נטיעה' עצמה [ודלא כהריטב"א דליכא תועלת

מסכם כמה צדדים בדיני נטיעה וזימור וזריעה וחרשה בתוספת של ל' יום ובתוספת מעצרת.

ולסיכום - יש כמה צדדים בדיני נטיעה וזימור וזריעה וחרשה בתוספת של ל' יום ובתוספת מעצרת - וכן בשביעית עצמה.

א [לפי התירוץ הראשון יש איסור דאורייתא רק של חרישה ויש איסור דרבנן של נטיעה בל' יום, ומעצרת עד ל' יום מותר.

ב [לפי התירוץ השני מותר נטיעה גם מדרבנן בל' יום, וכש"כ מעצרת שמותר.

ג [הך פלוגתא שדייקנו בין ב' התירוצים של התוס' מפורש דיש דפליגי כן בפירוש, דהתוס' להלן [י:] אוסר מדרבנן בל' יום והוא כנגד הריטב"א והרמב"ן ותוס' רי"ד [ט:] שמתירים בל' יום.

ד [לגבי זריעה וזימור נתחדש שהתירוץ השני מחמיר ואוסר מה"ת בל' יום, ודין זה מפורש

שאסור מה"ת, הא זומר אסור מה"ת בשביעית עצמה ור"ת קאי בתוספת שביעית, וכנראה שיש בזה ג' דרכים:

[א] התורת זרעים [פ"א מ"א] ביאר שהר"ש למד שהגדר בתוספת שביעית שאסורה מה"ת – היינו שיש כאן התחלה של שביעית, וכמבואר בתוס' במו"ק דלוקין על חרישה בתוספת שביעית וע"כ שיש גילוי שיש כאן התחלה של שביעית בפסוק של חרישה וממילא אי נטיעה אסורה מה"ת בשביעית שוב איכא מקור דגם בתוספת שביעית אסורה, ודו"ק.

[ב] במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ז' ד"ה והנה אי נטיעה - עמוד 444] כתב שכוונתו לומר שפשוט שאבות מלאכות חמירי טפי מחרישה שאינה אב מלאכה, והיינו דילפינן בק"ו לאסור נטיעה זריעה וזימור מה"ת בל' יום דק"ו מחרישה.

[ג] לפי מה שהבאנו לעיל מהר"ש [כאן] שלמד בשיטת ר"ת שאין אסור מה"ת אפילו בשביעית עצמה - וכל האיסור נטיעה בשביעית עצמה אינו אלא מדרבנן – וכן הבאנו מהמהר"י קורקוס [פ"א ה"ד] והר"ש סיריליאן בשיטת ר"ת – א"כ א"ש דברי הר"ש בפשיטות, שכל השו"ט הוא בשביעית עצמה ומסתעף לערב שביעית - ודו"ק.

הר"ש איסור נטיעה בערב שביעית ומתיר השרשה בערב שביעית – והיינו שיש כאן חידוש בגדרי תוספת שביעית דלא נתחדש בזה דיני שביתת הארץ

העולה מכל הנ"ל דפשוט דלפי הר"ש דחרישה לאו דווקא, וכל העבודות שהם מה"ת נאסרו בל' יום, ומעתה יש לדון למה ליכא איסור השרשה בשביעית לשיטת הר"ש, ומוכרחים או לחלק כדחילקנו לעיל בשם המקד"ד שהר"ש חולק בגדר תוספת שביעית אי קאי גם בדיני שביתת הארץ או לא.

בנטיעה שהרי יש איסור ערלה, וזה לשיטתו בהשרשה בתוספת שביעית].

[ח] מלבד כל הנ"ל יש שיטות בראשונים שר"ת התיר נטיעה בשביעית עצמה – ורק אסור מדרבנן ככל התולדות, וזה כבר טעם חדש בפני עצמו למה ליכא תוספת שביעית לא מדרבנן ולא מדאורייתא בתוספת שביעית – והיינו ככל המלאכות שאסורים רק מדרבנן בשביעית.

ביאור השו"ט בין הר"ש ור"ת – לעיל [פרק ב' משנה א'] – ומקור לאסור כל העבודות בל' יום.

עיין לעיל [פרק ב' משנה א'] דנחלקו ר"ת והר"ש לגבי נטיעה בתוספת שביעית, וזה לשון הר"ש:

"הא דתנן לקמן בפ"ב [מ"ו] אין נוטעין ערב שביעית פחות מל' יום לפני ראש השנה משמע הא ל' יום נוטעין, והשתא נטיעה בתחלה שרי חרישה אסור, בתמיה, אלא היינו טעמא דכיון דלא מהניא לאילן נראה כמתקן שדהו לצורך שביעית."

הרי שהר"ש הביא את התירוף האחרון של התוס' בר"ה דהכל תלוי בנראה כמתקן שדהו, ופשוט לו דליכא נראה כמתקן בנטיעה.

וממשיך הר"ש: "ורבינו תם מפרש דלא החמירו בנטיעה משום דבנטיעה אין תוספת שביעית דאורייתא אלא בחרישה ובפ"ק דראש השנה [ט'] דרשינן לה מדכתב בחריש ובקציר תשבות."

והיינו כתירוף הראשון של התוס' אלא שתמה בזה הר"ש: "ומיהו איכא תנאי התם דדרשינן ליה מקרא אחריני, ועוד דלא יתכן כלל דממ"נ דאורייתא היא בחרישה כתיב כרמך לא תזמור וכ"ש נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי כדמוכח בשבת [ע"ג]: דזומר תולדה דזורע וכ"ש נוטע דדמי לזורע טפי".

ודברי הר"ש אינם מובנים – דמה הביא מזומר

משנה ז

[ז] האורז והדוחן והפרגין והשומשמן שהשרישו לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה:

רע"ב משנה ז

האורז - בלע"ז רי"ש:

ודוחן - מילי"ו:

והפרגין - כעין רמון מלא זרע והזרע שלו מקשקש בתוכו, וקורין לו בערבי כשכ"ש ובלע"ז פפאור"ו:

והשומשמין - כמין זרע ארוך, ובא"י ממנו הרבה וקורין לו בערבי סומס"ס:

מתעשרים לטעבר - כמעשר שנה שעברה, אם היתה שנה ראשונה ושניה של שמיטה, מעשר שני, ואם ג' מעשר עני:

ומותרין בשביעית - כיון שהשרישו בשנה שישית לפני ראש השנה של שביעית אין בהם קדושת שביעית:

ומתעשרין לשנה הבאה - כשנת לקיטתן כיון דבאותה שנה השרישו. ואם היא שנה שביעית אין מתעשרין כלל ויש להן קדושת שביעית. אף על גב דבאילן אזלינן בתר חנטה, ובירק בתר לקיטה, ובתבואה וזיתים בתר שליש, כלומר כשיביאו שליש בשולן אז נתחייבו במעשרות, מ"מ באורז ודוחן ופרגין ושומשמין דאין לוקטים אותם כאחד ואין מביאים שליש בשולם כאחד אין הולכים בהם אלא אחר השרשה, דבשנה אחת משרשת כל השדה שהרי בבת אחת זורעים אותן:

❧ ציונים והערות משנה ז ❧

ענף א'

'אזלינן בתר השרשה'.

פירות האילן אזלינן בתר חנטה לקבוע את כל הדינים, דהעיקר תלוי באיזה שנה איכא חנטה, ולענין תבואה אזלינן בתר שליש לקבוע את השנה, ולענין ירקות הולכים בתר לקיטה, ובמשנה זו איירי במינים שנקבעים כפי השרשה.

והקשו בגמרא [שם] דמאי שנא דהכא אזלינן בתר השרשה - וכלשון הגמרא - "הני כמאן שוינהו רבנן" שזה שיעור חדש.

ואמרו שם "הדר אמר רבה - כיון שעשוים פרכים פרכים אזול רבנן בתר השרשה", והר"ש הביא ירושלמי "ומפרש בירושלמי אמר רב הונא בר חייה שאי אפשר לעמוד עליו" ופירש בזה הר"ש "כלומר דאין מביא שליש בבת אחת ואין נלקט כאחת אלא היום לוקטין מעט איפרכין ולמחר מעט, ונמצא חדש וישן מעורבים יחד אם הילכו בהן אחר לקיטה או אחר שליש, ואזול בהם

הקדמה - טעמא דאזלינן בתר השרשה.

צריכים לדון בכמה מדיני התורה האין קובעים את השנה של הפירות והתבואה, דכל גידול וצמיחה שתחילתה בשנה א' וסופה בשנה שלאחריה צריכים לקבוע לאיזה שנה היא שייכת, ויש בזה כמה נפ"מ.

א [לגבי שביעית איכא נפ"מ בשישית שנכנסת לשביעית ושביעית שנכנסת לשמינית, האם דינם כשישית שביעית או שמינית לגבי קדושתם, ב] לגבי מעשר שני ומעשר עני איכא נפ"מ לאיזה שנה התבואה שייכת, לשנה השלישית והשישית ודינו במעשר עני או שאר השנים ודינו במעשר שני, ג] יש נפ"מ נוספת לגבי מה דלא מעשרין משנה זו על חברתה, דגם הכא צריכים לקבוע לאיזה שנה התבואה שייכת.

והנה הר"ש הביא מהסוגי' בר"ה [י"ג] דברוב

[משנה ט'], והיאך קס"ד הכא דליזיל בתר לקיטה.

עוד הקשה לאידך גיסא – הא למדנו במסקנה דכל שאין לקיטתו כאחד לא אזלינן ביה בתר לקיטה, ואם כן איך אמרינן דאתרוג אזלינן ביה בתר לקיטה משום דגדל על כל מים, הא סו"ס אין לקיטתו כאחד, וראיה לזה שהרי רק ח' אילנות חשבינן במסכת פאה [פ"א מ"ה] דלקיטתו כאחד, וכ"כ תוס' קידושין [ג'. ד"ה מה ירק] דאתרוג אין לקיטתו כאחד.

יסוד גדול מהמקד"ד בדין לקיטה בירקות דנתחדש דתלוי בגדל על כל מים אחרי הדין של אורז ודוחן דאזלינן בתר השרשה.

וביאר בזה במקד"ד שאפשר למיזל בתר לקיטה אף שאינו גדל על כל מים, כיון דלקיטה היא גבול בפני עצמה לילך אחריה, וראיה לזה דהא לר' נחמיה – מובא בר"ה [ט"ו:] אזלינן באילנות בתר לקיטה אף שאין גדלין על כל מים.

והוסיף עוד ביסוד גדול – דבבצלים הסריסים ופול המיצרי שמנע מהם מים ל' יום לפני ר"ה דמתעשרין לשעבר משום דנעשין כבעל ואין גדלין על כל מים – עיין בזה להלן [משנה ט'] – ואמרינן בירושלמי דדינן כזרע והיינו כפול המיצרי שזרעו לזרע, ועיין בפ"מ שם דהיינו דאזלינן בהו בתר השרשה כאורז ודוחן או בתר גמר פרי אליבא דידן דאזלינן באורז ודוחן אחר גמר פרי, דדינן שוה לאורז ודוחן כמ"ש בכ"מ [פ"ד דשביעית הי"ז] עיי"ש.

ועל פי זה יש לחדש דבאמת מה דאזלינן בתר לקיטה לא בעי 'תנאי' דגדל על כל מים, והא דבעלמא דבירק איכא תנאי שיהיה גדל על כל מים דליזיל בתר לקיטה – היינו רק לאפוקי דלא ניזול בהו בתר השרשה או בתר גמר פרי כאורז ודוחן, אך זה דוקא לבתר דקים לן באורז ודוחן דאזלינן בהו בתר השרשה או בתר גמר פרי – אבל לולי זאת לקיטה היא גבול בפני עצמא גם בלי תנאי דגדל על כל מים.

נמציינו למדים מזה דלו יצויר שאורז ודוחן היתה לקיטתן כאחד וא"כ הוי אזלינן בהו בתר לקיטה, אם כן לא היה גבול של השרשה וגמר

בתר השרשה שבשנה אחת משרשת כל השדה שהרי בבת אחת זורעין אותה".

בקס"ד – אי בתר לקיטה אי בתר שלישי, ובמסקנה למה לא הולכים אחר לקיטה, ובקושיות המקד"ד בזה.

ולא ברור מה היה הקס"ד דמצד אחד מדויק בדברי הר"ש דקס"ד דליזיל בתר לקיטה או שלישי – ובשניהם אין אדם עומד עליהם דשניהם אינם בבת אחת, ולכן אמרו חכמים דאזלינן בתר השרשה, אולם בירושלמי עצמו למד הגר"א וכן הביא הר"ח בר"ה דקס"ד דליזיל בתר שלישי, ולא היה קס"ד דליזיל בתר לקיטה, ולעומת זאת ברש"י בר"ה [שם] קס"ד דליזיל בתר לקיטה, וכ"ה בתוס' [שם], והר"ש שילב את שניהם כאחת, ועיין היטב רמב"ן בר"ה שם, וצ"ע.

והתוספות רי"ד [שם] הביא פלוגתא זו – וז"ל: "הדר אמר רבא מתוך שעשוין פרכין פרכין אזיל בתר השרשה המורה פירש שהיה מן הדין שנלך בהן בתר לקיטה כירק ושאר המפרשים פירשו שהי' מן הדין לילך אחר שלישי כתבואה אלא מפני שעשוין פרכין פרכין שאינם מביאים שלישי ביחד אלא אלו בישלו כבר ואחרים צומחים תחתיהן ומתוך כך הלכו בתר השרשה" ונטה לפרש דהעיקר כהמפרשים – "וכדברי שאר המפרשים נראה לי, שאין הקטניות דומות לירק שנאכל גופי העלין והקלחין אבל הקטניות אינו נאכל אלא פרייה כתבואה וכך מוכיח נמי בירושלמי בפ"ב דשביעית שרוצה שנלך בקטניות בתר שלישי כתבואה" אמנם הסיק כרש"י דקס"ד לדמות לירק – "אבל מאי דקאמר שמואל לקמן הכל הולך אחר גמר פרי מוכיח כפתרון המורה".

ועיין במקד"ד [סימן ס' ס"ק ג' ד"ה אמרינן בר"ה] שתמה דאיזה קס"ד איכא ליזיל בתר לקיטה, דכל מה שאזלינן בירקות בתר לקיטה היינו משום שגדל על כל מים [גם מים שאובין ולא רק מי גשמים], וא"כ הכא תיפוק ליה דלא אזלינן בתר לקיטה כיון דאין גדילין על כל מים, שהרי הן קטניות וכמ"ש רש"י [שם], והרי אף בצלים הסריסים שהן ירק – אם מנע מהם מים לא אזלינן בהו בתר לקיטה וכדיבואר להלן בציונים והערות

אורז ודוחן דגבול של השרשה מכריע יותר מגבול של לקיטה.

מיהו הטעם דגדל על כל מים דליזול ביה בתר לקיטה דילפינן מקרא מה גורן ויקב כו', מהני אף אי אין לקיטתו כאחד, ומש"ה אתרוג אף דאין לקיטתו כאחד אזלינן ביה בתר לקיטה, רק באורז ודוחן שאינו גדל על כל מים וכן אילנות לר' נחמיה, דלקיטה הוא גבול בפ"ע ליזול בתרה אף היכא דליכא טעם דגדל על כל מים, רק שכל שאין לקיטתו כאחד לא אזלינן בתרה - ע"כ דברי המקד"ד.

פרי כלל, כיון דאז לא היה דבר בעולם דאזלינן ביה בתר השרשה, אז גם בצלים הסריסים שמנע מהם מים גם כן הוה אזלינן בתר לקיטה, ורק אחרי שנתחדש דבאורז ודוחן לא אפשר למיזל בתר לקיטה לפי שאין לקיטתן כאחד, וע"כ דאזלינן בתר השרשה או גמר פרי, אם כן עתה יש גבול חדש של השרשה וגמר פרי, ומעתה נתחדש שצריכים בירק הך תנאי שיהא גדל על כל מים - לאפוקי דלא ניזול ביה בתר גבול של אורז ודוחן, דזה דגדל על כל מים מהני למיזל בתר לקיטה ולא אחר גבול אחרינא, ובצלים הסריסים שמנע מהם מים אזלינן אחר גבול של

ענף ב'

עוד בהנ"ל.

אוספים ולא ששה זורעים ושבעה אוספים", והיינו דיליף כן מהפסוק, וכ"ה בר"ש.

ג] הרמב"ן תירץ עוד - "יש לומר שאין לך חייב בשביעית מן התורה אלא גדל בחיוב ונלקט בחיוב - ולקיטה וחנוטה מדבריהם הוא", עכ"ל.

ד] והריטב"א תירץ עוד בשם הראב"ד - "והראב"ד ז"ל פירש דאזול רבנן בתר השרשה דאמרינן - היינו דאזול אדינא דאורייתא, שהשיעורים והענינים הללו הכתוב מסרם לחכמים לתקן בהם כמו שיראו".

אי דרשת התו"כ מה"ת או אסמכתא.

ועיין בתוס' יו"ט דדרשת התו"כ הוא מדרבנן ואסמכתא בעלמא שהרי מעשרות דידהו מדרבנן, אולם רעק"א תמה בזה דקאי הכא בשביעית דאורייתא, אולם כבר העירו בתוס' אנשי שם שהרא"ש באמת גרס שזה אסמכתא וזה לשיטתו שלמד כאן דקאי בשביעית בזה"ז מדרבנן, אולם הר"ש באמת גרס שזה דאורייתא ממש דלמד דקאי בשביעית דאורייתא.

כמה תירוצים בראשונים האיך קבעו חז"ל דין דאורייתא בשביעית - ואי לפי האמת הוי דין דאורייתא לגבי שביעית.

והנה מה שחז"ל קבעו גבי מעשר דאזלינן בתר השרשה באורז ודוחן, כתבו הראשונים דכיון דמעשר פירות האילן וקטניות דרבנן הן א"כ "יכולת ביד חכמים לקבוע זמן לכל אחד לפי דעתן", אולם הקשו הראשונים [ר"ש כאן ותוס' שם ועוד] דשביעית דאורייתא והאיך קבעו חז"ל בדין דאורייתא.

ותירצו התוס' בר"ה [שם] ב' תירוצים, א' "שמא בשביעית בזמן הזה ורבי היא", וכ"ה ברא"ש [כאן] ובריטב"א [שם], והר"ש [כאן] דחה דדוחק לפרש כן.

ב] עוד תירצו - "אי נמי כדתניא בתו"כ מנין לאורז ודוחן ופרגין ושומשמין שהשרישו לפני ר"ה שכוונסין אותן בשביעית, ת"ל ואספת את תבואתה בשביעית, יכול אף על פי שלא השרישו ת"ל שש שנים תזרע ואספת, ששה זורעים וששה

ענף ג'

שיטות הראשונים ב'שליש' 'חנטה' ולקיסה'.

מחלוקת ר"י הגלילי ור"ע בר"ה [י"ד]. מה המקור ומה הטעם לזה, ויבואר להלן בציונים והערות [משנה ט'], ויש ביניהם נפ"מ לדינים של המשנה [שם].

עוד נחלקו הראשונים האם לקיסה היינו לקיסה ממש או ראוי ללקיסה, דשיטת התוס' בר"ה [י"ג: / י"ד:] דראוי ללקיסה בגמר פרי סגי לן, ולהלן בציונים והערות [משנה ט'] הבאנו את הראיה של התוס' לזה ובמה שיש לדון בזה, וכתב החזו"א [סימן ד' ס"ק ט"ז וסימן כ"ז ס"ק ז'] דדווקא בגמר גידולו והיינו כשאין משביחין עוד, ויש להעיר על הכרעת החזו"א בזה מלשון הר"ש להלן [פ"ט מ"א] שהעלה צד דאזלינן בתר 'רוב גידולין' ומשמע שאיירי גם היכא דמשביחין עוד – וע"ע בתוס' קידושין [ג'] שג"כ העלה צד כזה.

אולם הרמב"ם [מעש"ש ונט"ר פ"א ה"ד] חולק וסובר דתלוי בלקיסה ממש, אא"כ ייבשו הן ועוקציהן באופן שאין חיבורן חיבור – עיין בזה בחזו"א [שביעית סימן ד' ס"ק ה' וסימן כ"ז ס"ק ז'], וע"ע בשער המלך [מעש"ש ונט"ר פ"א ה"ה] בשיטת הרמב"ם, ודעת הרשב"א [ר"ה י"ב:] וריטב"א וחידושי הר"ן [שם י"ד:] כשיטת התוס' בזה, ועיין עוד ברז"ה ובהשגות הראב"ד עליו [ר"ה שם] דג"כ נחלקו בפלוגתא זו, וע"ע להלן בציונים והערות [פרק ה' משנה ד'].

ובשיטת הרמב"ם דמהני מה שמתיבשין להחשב כלקיסה, עיין במה שנתבאר לזה להלן בציונים והערות [משנה י'] מהמקד"ד – וע"ע להלן בציונים והערות [פרק ה' משנה ד'].

פלוגתת הרמב"ם והתוס' לשיטתייהו – בלקיסה בירק ובחנטה באילן.

הבאנו לעיל את פלוגתת הרמב"ם ותוס' בחנטה אי היינו לפני עונת המעשרות או בעונת המעשרות – עוד הבאנו דפליגי בלקיסה אי הוי לקיסה ממש או ראוי ללקיסה, ומרן הגר"ק שליט"א למד דפליגי לשיטתייהו – וכדיבואר.

כמה פרטי דינים ומחלוקות בראשונים בשיעורים של 'שליש' 'חנטה' ולקיסה'.

הר"ש האריך כאן בדינים של שליש בתבואה וחנטה באילנות ולקיסה בירקות, ולהלן כמה הערות בזה.

בתבואה אזלינן בתר שליש – וילפינן לה בר"ה [י"ג:] מהפסוק ועשת את התבואה לשלש שנים ודרשינן שליש [ר"ש כאן] – והיינו עונת המעשרות שמפורש במשניות בריש מעשרות – עיין חזו"א [שביעית סימן ד' ס"ק י"ב] – ועיין שערי צדק [פ"ב ה"ט] דאין אנו בקיאים בזה"ז בזמנים הללו, ונקוט הך כללא בידך שמהתחיל להתבשל קצת בתחילת בישולו אז הגיע לעונת המעשרות, ועיין מנחת שלמה [סימן נ"א ס"ק י"ד] מה שדן שיש שינוי הטבע בזמן הזה בדברים האלו.

באילנות השיעור הוא חנטה, והר"ש [כאן] והתוס' ר"ה [י"ד] וקידושין [ג'] הביאו שהמקור לזה הוא מערלה דדרשינן דפעמים ברביעית אסורים מטעם ערלה, וילפינן שביעית מערלה, ודעת הרמב"ם [פ"א מעש"ש ה"ב] דחנטה היינו עונת המעשרות [שליש], אולם הר"ש והרא"ש [כאן] והתוס' בר"ה [י"ב: ד"ה התבואה] חולקים וסוברים שזה בזמנים מוקדמים יותר, והחזו"א [שביעית סימן ז' ס"ק י"ב] נקט להלכה כהרמב"ם.

אולם כבר תמה הגרעק"א [תוספותיו ריש מעשרות] שדברי הרמב"ם הם כנגד פשטות הסוגיות בר"ה, וצ"ע, ועיין מקד"ד [ריש סימן ס'] שמה שהרמב"ם פוסק דלא כדברי הש"ס דאמרינן אילן בתר חנטה, היינו טעמא, דפסק כהירושלמי שביעית [פ"ה ה"א] דאמרינן שם ר"י ורשב"ל כו' הביא שליש קודם ט"ו בשבט מתעשר לשעבר, אחר ט"ו בשבט מתעשר להבא ע"ש, היינו דאזלינן באילנות בתר הבאת שליש שהוא עונת המעשרות, ובעיקר סברת הרמב"ם עיין להלן מה שנתבאר בזה.

בעיקר הקביעה של ירקות בלקיסה, איכא בזה

גורם עיקר צמיחתו, ולשיטתו צריכים לומר שאז חשוב כתחילת פרי, דכבר ראוי קצת לאכילה, ודומה לתבואה דראויה קצת לאכילה בשליש, אולם ירק שאין לו חשיבות – אז בעינן שיתלש כדי שיהא חשוב, וזהו רק כשראוי לאכילה ממש – עכתו"ד.

דרכם של האחרונים בשיטת הרמב"ם דחנטה היינו עונת המעשרות.

יש באחרונים שלמדו בשיטת הרמב"ם דנקט שחנטה היינו עונת המעשרות, עיין בזה במהר"י קורקוס [ריש הל' מעש"ש], וכ"כ הפנ"י [ר"ה י"ג:] שממה שכתוב התאנה חנטה פגיה – והגפנים סמדר, דמזה משמע דחנטה דומי' דסמדר והיינו שכבר הגיע לשם פרי.

דהנה - בטעמא דחנטה באילנות פירש רש"י [ר"ה י"ד]. שכל גדילת האילן ע"י העלאת שרף האילן לפני חנטה, ועי"ז גדל הפרי, ובתבואה שגדל לשליש הרי זה גדילתן שמאותה שעה ראויה ליקצר בדוחק, אבל ירק כל זמן שמשקין אותו הוא משביח ומוסיף וגדל, נמצא דכח גדילתו לא נגמר עד לקיטתו – הרי שהכל תלוי בעיקר גדילתו, ועיין בביאור ההלכה [פרק א' הלכה ד' מעש"ש ד"ה ונגמר] שזה ההסבר בשיטת התוס' למה אזלינן באילנות בתר חנטה שזה שלב מוקדם שהשלב המוקדם הוא עיקר צמיחתו וכמבואר ברש"י, ומהאי טעמא בירקות ס"ל להתוס' דאזלינן בתר עיקר צמיחתו ולא בעינן לקיטה ממש.

אולם הרמב"ם לומד שחנטה היינו שלישי ועונת המעשרות א"כ כבר א"א ללמוד כרש"י שזה

ענף ד'

דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם בחנטה.

לילך למעשר בתר שעת החלות של דין מעשר, ולא חיילא תרו"מ לפני עונת המעשרות.

ולפי"ז ה"ה דנימא כן לגבי שביעית, דאף חלות דיני שביעית על הפירות הוא גם כן בשעת עונת המעשרות, וראיה לזה מהא דאמרין במעשרות [פ"ה מ"ג] לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות, ולא בשביעית למי שחשוד על השביעית ע"ש, ובפירוש המשנה כתב שם הרמב"ם - וכן אמרו [שביעית פ"ד מ"ט] ושאר כל פירות האילן כעונתם למעשרות כן עונתם לשביעית, והיינו דחלות קדושת שביעית הוא בשעת עונת המעשרות, וכן הביא המלאכת שלמה שם דבשביעית אינו אסור אלא משבאו לעונת המעשרות ע"ש.

אולם העיר דלפי"ז קשה דלמה אסור בהפסד קודם לכן וכמפורש להלן [שביעית פ"ד מ"י] מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית החרובין משישלו וכו', וביאר בזה דצריך לומר דלענין הפסד נידונין על שם סופן דמפסידן שלא יבואו

דרכו של המקד"ד לבאר מאי שנא ערלה וביכורים דמודה הרמב"ם לראשונים דאזלינן בתר חנטה.

במקד"ד [ריש סימן ס'] ביאר את שיטת הרמב"ם באופן אחר – והקדים דמצאנו סתירה ברמב"ם אי באילנות אזיל בתר עונת המעשרות או בתר חנטה, דמצד אחד הביא שהרמב"ם כתב שחנטה היינו עונת המעשרות בב' מקומות, [א] בריש הלכות מעש"ש לגבי קביעת השנים בהלכות מעשרות, [ב] הלכות שמיטה [פ"ד ה"ט] לגבי שביעית, ומאידך, בעוד ב' מקומות מצאנו איפכא דאזיל בתר חנטה ממש, [א] לגבי ערלה דייק ברמב"ם [מעש"ש פ"ט הלכה י'] דמודה הרמב"ם לרש"י ותוס' דאזלינן בתר חנטה – עיי"ש היטב, [ב] בהלכות ביכורים [פ"ב ה"ז] תלה הדין של קביעת השנים בחנטה.

ומתחילה הביא את דברי המהר"י קורקוס [ריש הל' מעש"ש] שהסברא בהרמב"ם "דכיון דנתחייבו במעשר בשלישית למה יעשרו מעשר שנה שניה, ודאי דראוי ללכת אחר עונת המעשרות לענין סדר השנים" – וביאור סברתו - שצריך

חייל החיוב עד שלא יגיע לעונת המעשרות, ועיי"ש הנפ"מ בזה, ובמה שיישב בזה כמה קושיות נוספות ברמב"ם, ושניהם יישבו בזה את הרמב"ם לגבי אתרוג דאזיל בתר חנטה, ואת הרמב"ם לגבי חרובין דנמי אזיל בתר חנטה, ועיי"ש היטב.

ביאור סברת הרמב"ם בלקיטה – ולשיטתו בחנטה.

עפ"י כל הנ"ל הוסיף במקד"ד [להלן שם עמוד 448] דבזה מובן סברת הרמב"ם בלקיטה דבעינן לקיטה ממש, ודלא כהראשונים דסגי בראויים ללקיטה וסגי בגמר פרי - שהרי הבאנו לעיל מהמהר"י קורקוס שלגבי קביעת סדר השנים של מעשרות סוכר הרמב"ם שיש סברא לומר דאזלינן בתר הזמן שבו חל חלות דיני מעשרות והרי עונת המעשרות היא הזמן שאז חלים דיני מעשרות [ולכן אי הוי של עכו"ם בשעת עונת המעשרות פטור] ולא חנטה, וע"ד זה ממש יש לומר נמי לגבי הדין של ירק בתר לקיטה, דלפי הרמב"ם אזלינן בתר לקיטה ממש ולא בתר גמר פרי.

והיינו טעמא שגם לקיטה היא סוג 'גבול' לענין מעשרות, שהרי קודם לקיטה אינה ראויה בפועל להפרשת מעשרות שהרי א"א להפריש במחובר ולא חיילא הפרשה במחובר, וכן דיני שביעית לא שייכי בפועל בפירות מחוברים, ונמצא שמצד אחד עונת המעשרות היא 'גבול' לענין מעשרות שאז הם מתחייבים ולכן זה הזמן של קביעת סדר השנים לגבי אילנות, ומאידך גם לקיטה ממש היא גבול, שהרי זה הזמן שמתחייבים בפועל – וה'גבול' הזה נקבע כ'גבול' לגבי ירק.

ובקצרה – כמו שהרמב"ם לא אזיל בתר חנטה אלא בתר עונת המעשרות שהרי הוא סובר

לעונת המעשרות וזה אסור בשביעית, דהא הפגין כשהם עתה אינו מפסיד במה שקוצצן רק שגורם שלא יגדלו עוד וזה גם כן אסור, וע"ז חל האיסור תכף כשנעשו פרי, אבל קדושת שביעית אין להם אלא משבאו לעונת המעשרות.

ובזה יישב טעמא דערלה למה התם מודה הרמב"ם דאזלינן בתר חנטה, והוא משום דלא שייך עונת המעשרות לענין ערלה ורבעי דדין ערלה חל אף על הפגים וכדאמרינן בערלה [פ"א מ"ז] דהמעמיד בשרף הפגים אסור, וכן רבעי כדאמרינן בירושלמי [שלהי פ"א דערלה] דפגין של רבעי טעונין קבורה, וזה שכתב הרמב"ם "דכל מה שיוציא האילן בתוך הזמן הרי הוא ערלה", וזה משום 'דיציאה' זהו שיעור של פרי באילנות, כדאמרינן בפסחים [נ"ב:] בפלוגתא דר"י ורבנן אי סמדר הוי פרי, דמודים חכמים לר"י בשאר אילנות, ומייתנין שם ברייתא דשאר אילנות משיוציאו חשוב פרי ע"ש, ולכך לערלה אזלינן בסדר השנים כשנעשין פרי דאז הוא חלות איסור ערלה.

ובזה יישב נמי טעמא דביכורים, משום דלהפרשת בכורים לא בעינן עונת המעשרות וראוין משעת חנטה כדאמרינן בירושלמי בכורים [פ"ג ה"א] הבאתי ראשית פרי האדמה, בשעת הבאה פרי הא בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין ע"ש, ועיין בהערה י' מה שהוסיף בזה עוד.

תוספת דברים **בכל הנ"ל**, ובדברי הגרא"ל מאלין בזה. וע"ע בחידושי הגרא"ל מאלין [ח"א סימן ט"ז] שג"כ הביא כמה סתירות ברמב"ם בנידון זה, וביאר קרוב לדרך הנ"ל והיינו שגם הרמב"ם מודה שעיקר המחייב היינו חנטה, אלא שיש תנאי דלא

כו. דהנה, "כתב הרמב"ם ז"ל [פ"ב מהל' בכורים ה"ט] המוכר שדהו לעכו"ם וחזר ולקחה ממנו הרי זה מביא ממנה בכורים מן התורה שאינה נפקעת מן המצוה בקנין העכו"ם, וכתב ע"ז הראב"ד ז"ל - אעפ"י שבכרו ברשות העכו"ם ע"ש, היינו דביכור לבכורים הוי כמו הבאת שליש ביד עכו"ם למעשרות, דאם היה קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מקדושתה הבאת שליש ביד עכו"ם פוטר ממעשר, וה"נ ביכור ביד עכו"ם, רק דאינה נפקעת בקנין עכו"ם ומש"ה חייבת, וביכור הוא שיעור של פגים וכדאמרינן רפ"ג דבכורים כיצד מפרישים את הבכורים יורד אדם לתוך שדהו ורואה תאנה שביכרה אשכול שביכר כו', ואמרינן עלה בירושלמי משום דכתיב הנה הבאתי כו' בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגין, ואף דלענין פטור עכו"ם לכל השיטות אזלינן אף באילנות רק אחר הבאת שליש שהוא עונת המעשרות ולא אחר חנטה, לבכורים שיעור של פגין הוא כהבאת שליש למעשרות לכ"ד עכ"ל.

והביא המקד"ד [להלן שם סוף עמוד 448] מהריטב"א בר"ה [י"ב:] שביאר למה אזלינן באילן בתר חנטה ובתבואה אחר שליש שהיא עונת המעשרות, דהאילן כשהגיע לחנטה כבר קבל כל יניקתו הצריכה להביא הפרי לכלל שלמות, אעפ"י שהפרי עצמו לא קבל שלמות להיות גמר פרי לענין עונת המעשרות מעתה יש לו שלמות גמר פרי בכח ע"ש.

וביאר המקד"ד שסברתו כך דחנטה היא גם כן משום עונת המעשרות, רק דהוי עונת המעשרות 'בכח', והיינו שיש 'דרגות' בחיוב המעשרות, שהרי גם אי אזלינן בתר עונת המעשרות ממש – סו"ס זה גם כן רק חיוב מעשרות 'בכח', שהרי כל זמן שלא נתלשו לא שייך עדיין בהם חיוב מעשרות 'בפועל', רק חשוב יותר בפועל מחנטה דאינו מחוסר רק תלישה, ושעת לקיטה הוא חיוב מעשר 'בפועל' ממש שכבר הוא ראוי למעשרות, נמצא שכל אלו הגבולים שהלכו בהם בסדר השנים הם 'גבולים' בחלות חיוב מעשרות, ודו"ק.

וע"ע להלן [ריש פרק ט'] בדיני ספיחין, ושם מבואר שיש חילוק בין ירקות דלא אזלינן בהו בתר לקיטה בספיחין לבין תבואה דאזלינן בה בתר שליש בספיחין, ולמדנו שיש חידוש מסויים בשליש שיש בו את כל התבואה של אח"כ – עיי"ש בשם המקד"ד והמשנת ר"א.

שצריכים 'גבול' ששייך לחיובים של מעשרות, מהאי טעמא סובר נמי שהזמן של לקיטה חשיבה כ'גבול' למעשרות רק לקיטה ממש, והצד השווה שביניהם הוא שכל הגבולות הם חלות של דינים – עכתו"ד בתוספת ביאור.

ונראה להוסיף דדברי המקד"ד מתבארים טפי עפ"י הערת הטורי אבן – מובא להלן בציונים והערות [משנה ט'] - דהוכיח דמסברא ראוי לילך אחר לקיטה דאל"כ ליכא מקור דירקות בתר לקיטה דכל הדרשה היא דלא דמי ירקות לגורן ויקב דקרא ואין זמן מעשרות בשליש כמו תבואה ויקב, אולם סו"ס היכן מרומז דזמן מעשרות של ירקות הוא בתר לקיטה, והוכיח דמוכרח דעיקר הסברא היא לקיטה, אלא דילפינן מהפסוק שהשיעור בשליש, וכיון שנתמעטו ירקות שוב הדר דינם לעיקר הסברא.

ולפי הנ"ל א"ש – שעיקר הסברא היינו בזמן חיובם, והיינו בלקיטה שזה זמן חיובם בפועל והוא ה'גבול' הפשוט למעשרות, אולם למדנו מהפסוק שגם הזמן 'בכח' שפיר חשיבא כגבול למעשרות, ודו"ק.

ביאור סברת הראשונים דאולי בתר חנטה – ודברי הריטב"א בזה, שגם חנטה היינו עונת המעשרות 'בכח'. עפ"י כל הנ"ל יש לעיין מה סברת התוס' והראשונים דאולי בתר חנטה ממש.

ענף ה'

הוספה בהנ"ל.

דאם ילקטום אחר שביעית נמצא שאינן פירות שביעית כלל, האם יכול הזוכה ללקטן בשביעית ולגרום להם קדושת שביעית, וכן בסיאה אזוב וקורנית דאמרינן בשביעית [פ"ח מ"א] לקטן לאכילה יש לו קדושת שביעית, לקטן לעצים אין לו קדושת שביעית, ויש לחקור האם הן הפקר בשביעית ויכול הזוכה ללוקטן לאכילה ולגרום להם קדושת שביעית.

והביא מהסוגי' בב"ק [ק"ב:] דאיתא התם דזה דסתם עצים להסקה עומדין תנאי היא, דתניא "אין

ספיקו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם דאזלינן בתר לקיטה ממש האם יכול ללקוט לגרום להם דין הפקר וקדושת שביעית.

עיין מקד"ד [סימן ס' ס"ק ג' ד"ה הנה להרמב"ם עמוד 452] שהעיר בשיטת הרמב"ם דס"ל דמה דאזלינן בירק בתר לקיטה הוא לקיטה ממש ולא גמר פרי, שיש לחקור אי איכא קדושת שביעית על ירק במחובר, כגון לענין הפסד, כיון דאפשר להשהותן וללוקטן אחר שביעית ולא תהיה עליהן קדושת שביעית, וכן אם הן הפקר בשביעית כיון

לאכילה ניתנו ומהניא בהו מחשבה כעלי קנים וגפנים, דהיכא דלקטן למשרה הוי דבר שהנאתו אחר ביעורו ולא חל עליהו שביעית ע"ש.

והעיר ע"ז דהא יש לתמוה לר"י דלא ס"ל סתם פירות לאכילה עומדין ומהניא בהו מחשבה למשרה וכביסה דלא תיחול עליהו קדושת שביעית, דאמאי כל הפירות הן הפקר בשביעית הא אפשר שבעה"ב ילקוט אותן למשרה וכבוסה ולא יהיה עליהן קדושת שביעית כלל ואיך יכול הזוכה במה שמלקטו לאכילה לגרום להן דין הפקר, אלא וודאי דיש להוכיח מהכא כדרשאין לגרום להן דין הפקר ע"י לקיטתן.

מוסרין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, ר' יוסי אומר נותנין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, וכתב רש"י ז"ל דרבנן סברי סתם פירות לאכילה וחיילא עליהו קדושת שביעית דכל דבר שהנאתו וביעורו שוה חיילא הלכך אפילו לקטן למשרה וכבוסה לא מהני מחשבה לאפקועי איסורן להוי כעלי קנים שלקטן לעצים דאשתרי, דהתם סתמייהו להכי ולהכי אבל פירות סתמן לאכילה ומשעת יצירתן חייל קדושתן ותו לא מהני מחשבה לאפקועי, ואסורין למשרה וכבוסה דאין נהנין בקדושת שביעית אלא הנאה הדומה לאכילה, וגבי עצים נמי סתם עצים להסקה ניתנו ולא חיילא אפילו אעצים דמשחן, ור"י סבר לא אמרינן סתם פירות

משנה ח

[ח] רבי שמעון שזורי אומר פול המיצרי שזרעו לזרע בתחלה כיוצא בהן, רבי שמעון אומר אפונין הגמלונין כיוצא בהן, רבי אלעזר אומר אפונין הגמלונין משתרמלו לפני ראש השנה:

רע"ב משנה ח

פול המיצרי - פאשול"י בלע"ז:

שזרעו לזרע - כדי להוציא ממנו זרע לזרוע ולא לאכילה:

כיוצא בהם - בתר השרשה, כאורז ודוחן, בין לענין מעשרות בין לענין שביעית. ודוקא שזרעו לזרע אבל זרעו לירק אזלינן בתר לקיטה כירק:

הגמלונין - הגסים:

משתרמלו - שהוקשו ונעשו כמין כיס. ודוגמתו בתרמילו [שבת לא א] שהוא כיס של רועים:

עיונים והערות משנה ח

ענף א'

פול המיצרי

פלוגתת הראשונים בזרעו לזרע.

עיין רע"ב שפירש "שזרעו לזרע - כדי להוציא ממנו זרע לזרוע - ולא לאכילה" וכן הוא ברמב"ם בפירוש המשנה, אולם רש"י [ר"ה י"ג:] פירש לאכול את הזרע.

ובמקד"ד [סימן ס' ס"ק ב'] העיר דהא וודאי דגם

הרמב"ם מודה לרש"י שהזרע ראוי לאכילה שהרי מבואר ברמב"ם שהוא יכול להפריש מעשרות מהזרע לירק וכן איפכא, ומוכח שראוי לאכילה דאל"כ אינו מחוייב במעשרות, ותמה מהרמב"ם ריש כלאים שירקות היינו אלו שהזרעונים שלהם אינם ראויים לאכילה, ועיי"ש שתירץ דע"כ דכוונת הרמב"ם שאין עיקרם לאכילה.

ירקו", או שהוא מעשר "מדין ירקו" - שזה להבא - "על זרעו".

ולפי"ז גם בשביעית הדין כן, דגם אי השריש בשישית ומצד הדין קטניות אזלינן בתר שישית, אבל יש בו גם דין ירק, והדין ירק קובע שדינו כלקיטה בשביעית וחיילא ביה דין שביעית, וכן מבואר ברמב"ם.

אלא דתמה בזה מהרמב"ם דכתב גבי מוצאי שביעית דרק הזרע שבו חיילא ביה דין שביעית ואסור מצד ספיחין, והירק דאזיל בתר לקיטה והוי לקיטת שמינית מותר, וצ"ע דהכא מבואר ברמב"ם ששני הדינים מתחלקים.

דרך נוספת בתורת זרעים.

ולכן ביאר באופן אחר - והוא, דבאמת חלוק מעשרות משביעית, דגבי שביעית לא בעינן מיוחד או עומד למאכל אדם אלא כל שאינו לעצים חיילא ביה קדושת שביעית, כשיטת הרמב"ם [פ"ז שמיטה ויובל הי"ד], וע"כ פול המיצרי לא בעינן מחשבה, ואם זרעו לירק גם על זרעו חיילא קדושת שביעית, אבל לענין מעשר בעינן עומד לאכילת אדם, וע"כ בלי מחשבה אינו מתחייב במעשר.

ולכן אם זרעו לזרע מתעשר הזרע לשעבר והירק פטור, ואין על הירק חיוב זרע, זרעו לירק מתעשר להבא וזרעו פטור, ואין על הזרע דין ירק, אבל אי זרעו לשניהם אז מתחייבים שניהם במעשר כל חד כדיניה, הזרע לשעבר והירק להבא, ואין את שני החיובים על כל חלק וחלק, אלא דאעפ"כ מעשר מזרעו על ירקו וכן איפכא.

וטעמא דמילתא, דהא הזרע והירק חלוקין כדיניהם - ואין הביאור שעל הפרי חיילא ב' דינים ביחד זרעו מעש"ש וירקו מעשר עני, דלא שיין לחלק פרי אחד לב' חיובים ודינים, אלא הגדר בזה הוא שכשאנו דנים על זרעו אז כל הפרי כקטניות וחיובו לשעבר ואז אין חיוב אחר, ובשעה שאנו דנים על הירק אז כל הפרי דנים להבא - ולכן כשבא להפריש מהזרע מעש"ש אז נידון כל הפרי בחיוב מעש"ש ומפריש מעש"ש גם על ירקו, וכן איפכא.

פלוגתת הרמב"ם וראב"ד בזרעו לזרע ולאוכל.

למדנו במשנה בדין פול המיצרי דתלוי אי זרעו לזרע או לאוכל, ונפ"מ אי הוי כירק דאזלינן בתר לקיטה או כאורז וחבריו ואזלינן בתר השרשה.

והנה עיין ברמב"ם [מעשר שני פרק א' הלכה י'] - "פול המיצרי שהביא שלישי לפני ר"ה אם זרעו לזרע מתעשר לשעבר, זרעו לירק מתעשר להבא" והיינו דינא דמתני', והוסיף בזה עוד הרמב"ם "זרעו לזרע ולירק או שזרעו לזרע וחישוב עליו לירק - מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו", והוא מהירושלמי ותוספתא.

והנה הראב"ד חולק בעיקר האי דינא - שכתב "ומסתבר אפילו זה הפול וכו' שאם זרעו לזרע זרעו מתעשר לשעבר וירקו כשעת לקיטתו", והיינו שהזרע והירק שבו מתחלקים לב' שנים של מעשר.

אלא שהעיר בזה התורת זרעים דלגבי שביעית מפורש ברמב"ם [פ"ד הי"ד] דלא מתחלקים הדינים זמ"ז, וא"כ כפשוטו גם במעשרות אין לחלקם זמ"ז, ותרווייהו כשנה א'.

בחידוש התורת זרעים שיש ב' דינים שונים של מעשרות כהדרי.

אולם העיר מסוף דברי הרמב"ם שכתב שבזרעו לשניהם שאז הדין ש"מעשר מזרעו על ירקו ומירקו על זרעו", ומשמע דאין הדין כן בזרעו רק לירק או רק לזרע.

וחידוש בזה חידוש גדול דבזרע לזרע ולירק אז חיילא בירק ובזרע שני דינים, דין קטניות בהשרשה ודין ירק בלקיטה, ודין זה של קטניות חל על כולו, ודין זה של ירקות חל על כולו, דשניהם חלים גם על הירק וגם על הזרע, ונמצא שעל כולו יש ב' חיובים, ולכן חייב גם במעש"ש וגם במעשר עני לפי השנים, והיינו דמצד קטניות מתעשר לשעבר ומצד ירקות מתעשר להבא, אלא שיש דין בירושלמי - מעשר אחד אמר רחמנא ולא ב' מעשרות ולכן הדין שמה שירצה יעשר או מעשר עני או מעשר שני.

וביאור לשון הרמב"ם הוא כך - "מעשר מזרעו" היינו "מדין זרעו" - שזה לשעבר - "על

משום ספיחין, אבל כשדנים על הירק לאכלו אז נידון כפירות שמינית, אכן מה שכתב בנכנס לשביעית, דאז אסור בשניהם אין זה אלא מחמת מראית העין וכמבואר בכס"מ.

ומעתה א"ש הרמב"ם בשביעית, דאי זרעו לירק ולזרע ונלקט בשמינית, דזרעו אסור באיסור ספיחים וירקו מותר, משום שכשאנו דנים על אכילת הזרע אז נידון כפירות שביעית ואסור

ענף ב'

עוד בהנ"ל.

ע"ג ערוגה והיינו טעמא שאז דינם כשאר זרעים, אבל אם זרען לירק אז נותנין אותן ע"ג ערוגה כשאר ירקות.

הערה מהמקד"ד בפול המיצרי – בזרעו לזרע או לירק, דמוכרח מהרמב"ם שיש הבדל בעזרת הזריעה, בשדה או ערוגה.

והעיר בזה המקד"ד – הרי לפי הרמב"ם שהחילוק תלוי אם זורעין אותן שדות או ערוגות, אם כן מאי נפ"מ אם זרען לזרע או לירק, וביאר שצריך לומר כדאמרין בירושלמי שביעית נפ"ב ה"ה דמקשינן – דכיון דהטעם דבירק אזלינן בתר לקיטה משום דגדל על מי שנה הבאה, ושאר זרעים דרכן ליגדל על מי שנה שעברה, אם כן אמאי בפול המיצרי בזרעו לירק אזלינן בתר לקיטה ואם זרעו לזרע לא אזלינן בתר לקיטה, ומתריצין דאם זרעו לירק גדל על מי שנה הבאה ואם לזרע גדל על מי שנה שעברה.

עיין במקד"ד [סימן ס"ק ג' עמוד 450] שהביא משנה בכלאים [פ"ג מ"ב] "כל מין זרעים אין זורעין בערוגה וכל מין ירקות זורעין בערוגה כו", אפונין הגמלונין מין ירק", וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה שהירקות יזרעו מהן מעט, וע"כ הן נזרעות ערוגות ערוגות, "ומיני זרעים שיזרעו מהם שדה גדולה אין זורעין אותן ערוגות, והוא אומר כי מה שהקדים בהתרת ה' זרעונים בערוגה כו' זה במיני הירקות בלבד אבל מיני זרעים אסור מפני שהם נראים כלאים" ע"ש – והיינו שיש היתר מיוחד של זריעת ה' מינים בערוגה דלא חשיב כלאים, וזה דווקא בירקות ולא בזרעים.

והביאור – שכשזורעין לזרע נוהגין בו כמו בזרעים ומונעין מהם מים וגדלין על מי שנה שעברה, וכשזורעין לירק נוהגין בו כמו בירק, וה"נ י"ל דכל שזורעין אותו לירק זורעין מהן ערוגות ולזרע זורעין אותן שדות – הרי שלמדנו שמוכרח מהרמב"ם שיש הבדל בעצם 'צורת הזריעה', האם זורעה בשדה או בערוגה, ועיין בהמשך הדברים במקד"ד [שם] מה שחידש בזה בזרעו לירק ולזרע – וזה נוגע לחידוש במשנה הבאה.

ודייק מזה שמבואר כאן כמו שכתב הרמב"ם בריש הלכות כלאים דזרעוני גנה שאין נאכלין איכא חלוקה בין זרעים לירקות, וכאן כתב הרמב"ם שזהו החילוק שביניהם, והיינו שירקות נזרעות רק ערוגות והזרעים נזרעים שדה גדולה.

והנה הר"ש במשנה בכלאים שם הביא מהירושלמי שבאפונין הגמלונין ופול המיצרי מתחלק הדין לגבי היתר ערוגה, ותלוי האין זורעה, והיינו שאם זרען לזרע אז אין נותנין אותן

משנה ז

[ז] הבצלים הסריסים ופול המיצרי שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה מתעשרין לשעבר ומותרים בשביעית ואם לאו אסורים בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה, ושל בעל שמנע מהם מים שתי עונות דברי רבי מאיר וחכמים אומרים שלש:

רע"ב משנה ז

הבצלים הסריסים – שאין עושים זרע כשאר בצלים:
 ופול המיצרי – שזרעו לירק, דאי זרעו לזרע הא תנן לעיל דאזלינן ביה בתר השרשה אפילו לא מנע מהן מים:
 שמנע מהם מים שלשים יום – יצאו מתורת ירקות הגדלות על כל מים ונעשו כשדה בית הבעל שמספקת במי גשמים, הלכך מתעשרין לשעבר:
 ושל בעל – שדה שהיא בעמק ומלוחלחת ואין צריך להשקותה, ומכל מקום לירק צריכה השקאה, משום הכי קתני שמנע מהם מים שתי עונות, זמן השקאתה שרגילין להשקותה קרי עונה. והלכה כחכמים:

❧ ציונים והערות משנה ט' ❧

ענף א'

סוגי' דר"ה [י"ד]. בטעמא דאזלינן בירק בתר לקיטה.

שנה שעברה, ומתעשרין לשנה שעברה, אף כל שגדילין על מי שנה שעברה מתעשרין לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה.

ופירש"י – "באספך מגרנך ומיקבך – מכאן סמכו חכמים לקבוע זמן מעשר ירק דדבריהם אחר לקיטה לאסמכתא בעלמא, כל אסיף שלך יהא כתרומת גורן ויקב, שהלכה בהן תורה אחר שנה שהביאה שלישי, הרי שהלכה בהן אחר שנה שגדלו במימיה, שהבאת שלישי שלהן היא גדילתן, שמאותה שעה ראויה ליקצר בדוחק – אף כל כו' – לכך הלכו באילן אחר חנטה, שכל גדילת פירותיו על ידי שהעלאת שרף האילן לפני חנטה הוא", הרי שהגידול – דהיינו שלישי בתבואה וחנטה באילן שייכא למים של השנה הקודמת ולכן מתעשרין לשנה הקודמת, לעומת ירקות שאינו כן – "יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה – והיינו שנת לקיטתן שהרי גוזזין אותה והיא חוזרת וגדילה", והיינו שכיון ששוב גדלה עוד הרי דשייכא לשנה הבאה.

שוב הביאה הגמרא את שיטת ר"ע: – "רבי עקיבא אומר באספך מגרנך ומיקבך מה גורן ויקב מיוחדין שגדילין על רוב מים, ומתעשרין לשנה שעברה, אף כל שגדילין על רוב מים מתעשרין

הקדמה.

בירקות אזלינן בתר לקיטה, ונמצא דאף דבתבואה שלקיטתה בשביעית הולכים בה בתר שלישי, ודינה כשישית, אכן הירקות נידונים כשנת לקיטתן והיינו בשביעית, ונתחדש במשנה זו שבבצלים הסריסים ובפול המיצרי אף שדינם כירקות, אבל סו"ס יש אפשרות להפקיע מהם את הדין לקיטה כשאר ירקות, וחוזר דינם להיות כתבואה, והדרך לזה בזה שהוא מונע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה – זה ביאור המשנה, אלא שיש בזה כמה דרכים, ונחלקו בזה הראשונים.

פלוגתת ר"י הגלילי ור"ע בדין ירק דאזלינן בתר לקיטה.

ונקדים – ביאור משנה זו תלוי בביאור סוגי' הגמרא בר"ה [י"ד]. ושם נחלקו בטעמא דאזלינן בירק בתר לקיטה, ומכאן פלוגתא זו איכא נפ"מ בבצלים הסריסים ופול המיצרי אם יש אפשרות להפקיע דינם משאר ירקות במניעת המים מהם – ועיין בר"ש בקצרה, ויש ב' דרכים בראשונים בזה, וכדיבואר:

הגמרא הביאה את שיטת ר"י הגלילי: – "תניא רבי יוסי הגלילי אומר באספך מגרנך ומיקבך, מה גורן ויקב מיוחדין שגדילין על מי

שוב הביא רש"י פירוש שני – "בפירוש רומיים מפרש איפכא: רבי עקיבא אית ליה הא מתניתין, שמנע מהן מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשר לשעבר, ומפרש טעמיה בתלמוד ירושלמי, אמר רבי מנא, מכיון שמנע מהן מים שלשים יום לפני ראש השנה נעשו כבעל, כלומר זמן חיובן למעשר בראש השנה שהם לא נסתפקו מכל מים, שהן מים שאובין, זה שלשים יום כי אם ממי גשמים – יצאו מתורת ירקות הגדילין על כל מים ונכנסו בתורת שדה הבעל ומסתפק במי גשמים, ומתעשרין לשעבר".

ומוסיף רש"י בביאור האי מילתא שאינו במקרה שהוא מנע מהם מים אלא כך דרכן – וכלשונו – "דרכן של בצלים הסריסין ופול המיצרי למנוע מהן מים שאובין פרק אחד לפני לקיטתן כדי להקשותן, לפיכך חילקום חכמים משאר ירקות, אבל שאר ירקות שאין דרכן בכך, אפילו מנע מהן לא יצאו מדין ירק, ובטלה דעתו, בצלים הסריסים מסתפקין לשנה בהשקאה אחת לשלשים יום ויותר, לפיכך אם השקן בתוך שלשים יום לפני ראש השנה – נמצאת השקאה זאת מועלת להם בשביעית, לפיכך אסורין בשביעית, ולענין מעשר נמי הוו להו כגדילין על מי שנה הבאה, שעדיין לחלוחית השקאתן קיימת, אבל ירק שדרכו ליגזז – צריך להשקותו תמיד, ואפילו מנע ממנו שלשים יום לפני ראש השנה – בטלה דעתו אצל כל אדם, ולא נתנו בהן חכמים חילוק לפי שאין דרכן בכך, ומלתא דלא שכיחא היא".

והריטב"א הסיק כפירוש השני הזה של רש"י – וז"ל: "והנכון כפי' השר ז"ל בפי' מסכת זרעים דהא מתני' כר"ע דכיון דמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה ונתקיימו הרי הוא כגורן שהוא גדל על מי גשמים והילכך דינן במעשר ובשביעית כגורן, אבל לר' יוסי דאמר שגדלין על מי שנה שעברה יצאו ירקות שגדלין על מי שנה הבאה אף אלו שהחזיר להם מים אחר ר"ה וגדלו קצת ע"י אותן מים של שנה הבאה הרי אלו כירקות שגדלין על מי שנה הבאה, וכן נראה מן הירושלמי דגרס התם על הא מתני' א"ר מונא מכיון שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה נעשו כבעל כלומר יצאו מתורת ירקות שגדלין על כל מים דגשמים

לשנה שעברה, יצאו ירקות שגדלין על כל מים ומתעשרין לשנה הבאה".

ופירש"י – שתבואה ואילנות גודלים על "רוב מים" והכוונה למי גשמים, ומיקרי רוב מים כיון שרוב זרעים גדילים על ידם, לעומת ירקות שגדלים על "כל מים" שזה כולל גם שאובין, כיון שדולין ומשקין אותן תמיד, כמו שכתוב 'והשקית ברגלך כגן הירק', והיינו שסתם גן הירק דרכו בהשקאה, עכ"ד רש"י.

דרכו של רש"י בפירוש הראשון שמשנה זו אולא כר"ע הגלילי.

והגמרא הביא את המשנה הכא כנפ"מ בין הנך ב' שיטות – "מאי בינייהו – אמר רבי אבהו בצלים הסריסין ופול המיצרי איכא בינייהו, דתנן בצלים הסריסין ופול המיצרי שמנע מהן מים שלשים יום לפני ראש השנה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית, ואם לאו אסורין בשביעית, ומתעשרין לשנה הבאה".

ופירש רש"י בזה ב' פירושים – בפירוש הראשון פירש שהמשנה הולכת בשיטת רבי יוסי הגלילי – והיינו דכיון דמנע מים שלשים יום לפני ראש השנה שוב נמצאו שהם באמת גדילין על מי שנה שעברה וכבר דמי לירקות דמתעשרין לשעבר, אולם לשיטת רבי עקיבא הרי הם כירק דסו"ס הרי הם גדילין על כל מים ומתעשרין להבא.

ועיין בריטב"א שהביא להקשות על פירוש זה ברש"י – וז"ל: – "והקשו עליו בתוספות מהאי טעמא דאתיא כר' יוסי למה לי שמנע מהם שלשים יום לפני ר"ה אפילו לא מנע מהם מים כלל לפני ר"ה כיון שמנעו מהם אחר ר"ה דהא גדלו על מי שנה שעברה כגורן ויקב", וצ"ע.

והתורת זרעים יישב בזה שמדויק ברש"י שאם השקן בתוך ל' יום א"כ לחלוחית המים עדיין נמצא בהם בשנה הבאה ונמצא שהיא גדילה על מים של השנה הבאה, ומתעשר להבא ודינו נמי כגדל בשביעית.

דרכו של רש"י בפירוש השני שמשנה זו אולא כר"ע, ותוספת ביאור מהריטב"א.

ודוולא ונעשה כשדה בית הבעל שמסתפקות במי גשמים ומתעשרות לשעבר, וכן הכריע הרשב"א נ"ר, עכ"ל.

למדנו מהריטב"א ביאור פשוט בפלוגתא הנך ב' דרכים ברש"י, והיינו שבאמת יש להקשות שאי מנע מהם מים הרי ע"כ שאינו גדל על מים של השנה הבאה, וקשה דלמה לא אתיא כר"י הגלילי, ואף אי נתחדש בפירוש השני דאתיא כר"ע אכן סו"ס אכתי קשה דלמה לפירוש השני לא אתיא נמי כר"י הגלילי, ומפורש בריטב"א שהם למדו פשט במשנה דמיירי שאחרי ר"ה בשנה הבאה באמת החזיר להם מים, ולכן מיקרי גדל על מים של השנה הבאה, אלא דלפי ר"ע נקבע בר"ה שזה זמן החיוב האם הוא שדה בעל או לא, וכיון שמנע ממנו ל' יום הרי נקבע כשדה הבעל, ופשוט.

ביאור שיטת ר"ע דלמה הדרא דינא בל' יום להיות כשדה בעל.

למדנו בדרך השניה ברש"י שלשיטת ר"ע הדרא דינא להיות כשדה בעל במנע ממנו מים ל' יום, והסתפק בזה בתורת זרעים בטעמא דהנך ל' יום, דכפשוטו יש לומר שמיד שמפסיק להשקותה הרי כבר לא דומה לשדה ירק, אכן אין זה סגי להוציאו לגמרי מכלל ירקות, ולכן דווקא על ידי הזמן של ל' יום בלי מים שוב היא מוחזקת כשדה שלא משקים אותה, והיינו שזה שיעור של ל' יום להוציאו מכלל שדה ירקות, ומאידך יש לומר דא"צ לזה ל' יום, אלא דכמו שלפי הפירוש הראשון נתחדש ברש"י שאם השקו אותם תוך ל' יום, דאז הלחלוחית עדיין קיימת בהם והרי זה כממשיך להשקותן עד סוף הל' יום, ולכן בעינן מניעה של ל' יום.

ועיי"ש שהוכיח מהירושלמי כדרך הראשונה שמהשעה שהוא מפסיק להשקותה – דאז מיד הפסיק המים של השנה ההיא, אבל עדיין לא יצא מכלל ירקות עד שמוחזק כן בל' יום.

ענף ב'

במה שיש לתמוזה בשיטת התוס' בירק בתר לקיטה.

כל מים כדאמרי' בירושלמי כדמפרש לעיל גבי בצלים דנעשו כשדה הבעל שמסתפקת במי גשמים ומתעשרים לשעבר – והיינו דאזלי כפירוש השני של רש"י והירושלמי.

והקשה בתורת זרעים דהא בעינן שיעור ל' יום במניעת המים שבזה יצא מידי ירקות, ושיעור זה לא מתקיים בכל ירק שגמר בישולו לפני ר"ה, ולא משמע מהתוס' דכוונתו שגמר בישולו ל' יום לפני ר"ה, וצ"ע.

עוד תמה – הרי מה הדמיון בין הנך תרתי, הא בבצלים אמרינן דיצא מכלל ירקות כיון שהוא גדל על רוב מים – לא על כל מים, אכן הנך ירקות שנגמר בישולם לפני ר"ה, הא גדלו על כל מים לא על רוב מים והרי הם ממש כשאר ירקות ובמה יצאו מכלל ירקות, וצ"ע.

עוד תמה בשיטת ר"י הגלילי שהדיון הוא אי גדלים על מים של שנה שעברה או לא, היינו דלכן דינם שונה מתבואה וזה דין חדש בירקות שאינם

במה שיש לתמוזה בחידוש התוס' דלקיטה בירק לא תלויה בלקיטה ממש אלא בראוי ללקיטה ולמד כן ממשנה זו בבבלי הסריסים.

מצאנו חידוש של התוס' בעיקר דין לקיטה בירק דלא תלוי בלקיטה ממש אלא בראוי ללקיטה – וכבר הבאנו כן לעיל [משנה ז'], והבאנו שהרמב"ם חולק וסובר דתלוי בלקיטה ממש – עכ"פ עיקר חידוש זה של התוס' בנוי על דין משנה זו בבבלי הסריסים.

דהנה, עיין בתוס' נ"ה י"ד: ד"ה ולשביעית- כאמצע דבריו – "ונראה לפרש דהא דאמר בירק בתר לקיטה היינו כשלא נגמר גדולם בשישית אבל נגמר גדולם בשישית שרו בין לר"ע בין לר' יוסי הגלילי, מידי דהוה אבצלים הסריסים דלעיל שמנע מהם מים שלשים יום לפני ר"ה, דאפי' מאן דפליג התם הכא מודה דלר' יוסי הגלילי כיון דנגמר גדולם נמצאו גדילים על מי שנה שעברה ותו לא גדלי על מי שנה הבאה, ולר"ע נמי כיון דתו לא גדלי על כל מים יוצאין מתורת ירקות הגדילים על

כמו באילן בתר חנטה דודאי א"א ללמוד זה מהאי קרא וכדפרישית, אלא דאי לאו קרא מן הסתם מסברא ראוי לילך אחר לקיטה שהוא גמר פירי [כדפי' לעיל בשם התוס'], ונפקא לן מהאי קרא דמה גורן ויקב כמו דבהא לא אזלינן אחר גמר פירי ה"ה לכל ויצאו ירקות שאין דומין לגורן ויקב אי משום דר"י ואי משום דר"ע ומתעשרין לשנה הבאה שהוא לקיטה וגמר פירי.

ותדע דע"כ מסברא ראוי לילך אחר גמר פירי דאל"כ נהי דירקות ל"ד לגורן ויקב דקרא ואין זמן מעשרו' שלהם כמוהם אכתי מנ"ל דזמן מעשרות של ירקות הוא בתר לקיטה. אלא ודאי הא ממילא אתיא מסברא אלא הא דאזלינן באילן בתר חנטה טעם אחר הוא וכמ"ש בסמוך".

וע"ע בטורי אבן מה שהוסיף בזה בהמשך בעיקר הילפותא, וע"ע לעיל בציונים והערות [משנה ז'] בדברי המקד"ד בגדר של חנטה ולקיטה – ד'גבול' הוא בעיקר החיוב מעשרות – והדברים מתבארים עפ"י דברי הטור אבן, ודו"ק.

בכלל השנה של תבואה, ומעתה קשה - דא"כ מה שיין לזה שנגמר בישולם באותה שנה ובפועל הנך ירקות גדלו בשנה הקודמת, הא עיקר הכלל היינו לפרש למה ירקות באופן כללי שונים ולכן כבר דנים אותם בלקיטה בפועל, ודווקא בהנך דבצל וכו' שדרכן למנוע מים ל' יום קודם, הרי מה"ט יצאו מכלל ירקות, וצ"ע.

דברי הטורי אבן בעיקר הסוגי' דהאיך ילפינן אילנות בחנטה ממה שבתבואה השיעור הוא שלישי, ומוכרח דעיקר הסברא בלקיטה, ורק באו לאפוקי מהסברא.

אגב מצאנו חידוש בהאי סוגי' בדברי הטורי אבן [ר"ה שם].

דעיינן בדבריו שתמה טובא בעיקר הילפותא לאילנות דאזלינן בתר חנטה, דהאיך ילפינן חנטה מהא דבתבואה אזלינן בתר שלישי, והסיק במהלך חדש בילפותא לאילנות.

וז"ל: "ונראה לי דר"י ור"ע לא נפקא להו מהאי קרא דהכל מתעשר לפי זמן שקבעו חכמים

משנה י

[י] הדלועים שקיימן לזרע אם הקשו לפני ראש השנה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית ואם לאו אסור לקיימן בשביעית התמרות שלהם אסורות בשביעית ומרביצין בעפר לבן דברי רבי שמעון רבי אליעזר בן יעקב אסור ממרסין באורז בשביעית ר"ש אומר אבל אין מכסחין:

רע"ב משנה י

הוקשו – נתיבשו ונעשו קשין:

אסור לקיימן בשביעית – שפירות שביעית אסור להניחן לזרע:

התמרות – הציץ קודם שיפתח דומה לתמרה, וכמוהו נקטם ראשו ועלתה בו כתמרה בפ' לולב הגזול [לג א] פירוש אחר תמרות כעין לולבי גפנים:

מרביצין בעפר לבן – כלומר משקים שדה לבן. וכן הלכה שמשקים שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית, ולא עוד אלא שמשקים אותו בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית:

ממרסין באורז – משקין עפר האורז ומערבין אותו במים, כמו נתנו לממרס ביומא [מג ב]: אבל לא מכסחין – שאין חותכים העלין של האורז, תרגום לא תזמור לא תכסח. והלכה כרבי שמעון:

עיונים והערות משנה י

ענף א'

דברי המקד"ד בדלועים שנתייבשו.

מכיון שהוקשו נעשית כשאר זרעוני גנה שאין נאכלין – ודייק מזה שההיתר הוא משום דנעשין כשאר זרעוני גנה שאין נאכלין.

וביאר בזה שנראה שהטעם הוא כדאמרינן בחולין [שם] דדלעת כשיבש עץ בעלמא הוא, וכתב רש"י ז"ל דדלעת שיבש אינו עומד למאכל אלא לעץ דלעת לעשות ממנו כלי ע"ש, וכיון דאין עומדין לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה מותר לזרען כמו זרעוני גנה שאין נאכלין, כיון דאין עומדין לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה מותר לזרען.

ולפי"ז ביאר דזה מה שכתב הרמב"ם הטעם "מפני שהן פירות שישית" – והיינו משום שהרמב"ם כתב שכל הירקות כולן שהוקשו לפני ר"ה מותר לקיימן בשביעית, והוא מהתוספתא, ושאר ירקות ראויין לאכילה כשהן יבשין כדאמרינן בחולין שם, וע"כ משום דחשיבי כפירות שישית דכיון שיבשו הוי כלקיטה, ומה דאמרינן במתני' בדלועים שהוקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם, אין זה הטעם משום דנפסלו מאוכל אדם רק הוי סימנא בעלמא בדלועים דכל שיבשו כ"כ שנפסלו מאוכל הוי כתלוש.

הוכחת המקד"ד למה כשיבש חשיב כמו לקיטה לענין שביעית.

והוסיף המקד"ד לבאר את המקור של הרמב"ם למה כשיבש חשיב כמו לקיטה לשביעית, ואף דבחולין שם מפלגינן בין טומאת אוכלין דיבש חשיב כתלוש לבין לענין שבת דהתולש מהן בשבת חייב חטאת, דלענין שבת לא חשיב להו כתלושין.

וביאר שזה משום דאמרינן בירושלמי שהביא הר"ש [פ"ה מ"ג] על מתני' דלוף שעבר עליו שביעית ר' אליעזר אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו כו', דמיירי שנטעו בשישית ועשה

בטעמא דדלועים שהוקשו לפני ר"ה דמותר לקיימן בשביעית, דאחרי שייבשו הרי זה כלקיטה.

מבואר במשנה שהדלועים שקיימן לזרע אם הוקשו לפני ר"ה ונפסלו מאוכל אדם מותר לקיימן בשביעית כו', והוקשו היינו יבשו כמו שכתב בפירוש המשנה להרמב"ם, ואמרינן בירושלמי – מובא בר"ש – "כיצד הוא בודק, ריב"ח אומר עוקצו, אם מתאחה מותר ואם לאו אסור", פי' עוקץ בדלעת במחט אם מתאחה הנקב עדיין לח הוא ואסור ע"ש.

ועיין מקד"ד [סימן ס' ס"ק ג' ד"ה אמרינן שביעית - עמוד 452] שביאר למה אם הוקשו לפני ר"ה מותרין, וכדלהלן:

והקדים לבאר עפ"י הסוגי' בחולין [קכ"ז]: בתנאים שצמקו באביהן מטמאין טומאת אוכלין דכתלושין דמי, ואמרו שם – "לימא מסייע ליה ירקות שצמקו באביהן כגון הכרוב והדלעת אין מטמאין טומאת אוכלין, קצצן ויבשן טמאין טומאת אוכלין, קצצן ויבשן ס"ד עץ בעלמא הוא, ואמר ר"י בעל מנת ליבשן, טעמא דכרוב ודלעת הוא כיון דיבשו לאו בני אכילה נינהו הא שאר פירות מטמאין כו', משום כיון שיבשו חשיבי כתלושין" ע"ש.

ועפ"י"ז יש לומר שבירק אף דאזלינן בתר לקיטה ולפמ"ש הרמב"ם היינו לקיטה ממש ולא גמר פרי – עיין בזה לעיל [משנה ז'] שהבאנו בזה את שיטתו, ומכל מקום כיון שהוקשו ויבשו לפני ר"ה חשיבי כתלושין לפני ר"ה ואזלינן בתר שנה שעברה, והוסיף שכן נראה דעת הרמב"ם [פ"ד משמיטה הי"ח] - הדלועים שמקיימן לזרע אם הוקשו לפני ר"ה ונפסלו מלאכול לאדם מותר לקיימן בשביעית שהן מפירות שישית ע"ש, היינו דההיתר הוא משום דחשיבי "פירות שישית".

אולם העיר שם לפי מה שהביא הר"ש מהירושלמי "למה לי הוקשו אפילו לא הוקשו,

והנה 'דיכונ' היינו שדרך העלין במקום חיבורן כמו שכתב הר"ש - ופירש הפני משה [שם] שדיכנו - שכפל העלין למטה שלא יתגדלו יותר - וא"כ יש לומר שהרמב"ם ס"ל דכיון דמספקא לן אי דיכון כעיקור כיון דאינו יכול ליגדל עוד, אם כן היכא דיכשו לגמרי ודאי הוי כעיקור - ופשוט.

ביצה לפני שביעית ו'דיכנ' בשביעית, ומספקא ליה בדין 'דיכנ' - והיינו אי דיכון כעיקור או לא, דאי דיכון כעיקור שפיר חשיבא כפירות שביעית דהוי כנלקטו בשביעית, ואי אין דיכון כעיקור הוא לבעה"ב כיון דלקטן בשמינית דבירק אזלינן בתר לקיטה.

ענף ב'

בדין השקאה.

גשמים, אולם בחזו"א - מובא בדרך אמונה [שם ס"ק ע'] - הביא שא"צ דווקא בית השלחין וכל שדה אילן מותר.

אולם עיין תורת זרעים שתמה דהאיך התירו י' נטיעות רק עד ר"ה ולמה לא התירו גם בשביעית עצמה וכמבואר הכא, וחילק בין בית השלחין דהתירו בשביעית עצמה לכל שדה אילן שאסור בשביעית, ובזה התירו רק ב' נטיעות עד ר"ה, ודייק דמלשון הרמב"ם משמע כן, והביא דכן מבואר ברמב"ם בהלכות יו"ט [פרק ח'].
דרך חדשה מהמקד"ד.

אולם במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ו' ד"ה אמרינן מזהמין עמוד 442] למד באופן אחר - והקדים בקושי' אחרת, דהנה, אמרינן לעיל [משנה ד'] "מזהמין את הנטיעות כו' ומשקין אותו עד ר"ה, ראב"צ אומר אף משקה הוא את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר", וכתב בפירוש המשנה דאין הלכה כראב"צ, וכן פסק הרמב"ם ז"ל [פ"ג ה"ט] דרק עד ר"ה מותר אבל בשביעית אסור, ומאידיך - אמרינן במו"ק [ו':] דמושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה כולה, והביאה הרמב"ם הנ"ל - וכתב "מוליכין את המים מאילן לאילן אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין י' לבית סאה משקין כל השדה בשבילן" ומדויק דאף בשביעית מותר להשקות האילנות, והביא שכבר עמדו בזה במשנה ראשונה ובתוספות אנשי שם.

וביאר בזה וז"ל:

"ונראה דב' מיני השקאות הן, דהא לכאורה קשה אמאי מושכין המים מאילן לאילן הא כל

בדין מרביצין בעפר לבן.

כתוב במשנה "מרביצין בעפר לבן" ופירש הרע"ב "כלומר משקים שדה לבן, וכן הלכה שמשקים שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית, ולא עוד אלא שמשקים אותו בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית", וכן הביא הר"ש "תניא בפ"ק דמו"ק [ו':] "מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין בשביעית כדי שיצאו למוצאי שביעית", ועיין היטב בכל הסוגי' שם ובמה שהאר"י הר"ש כאן, וע"ע בחזו"א [ריש סימן ט"ז] בארוכה.

בשיטת הרמב"ם במשקין שדה אילן - פלוגתת החזו"א והתורת זרעים.

והרמב"ם בפירושו מתיר באילנות וז"ל: "מרביצין בעפר הלבן, מזלפין מים בעפר הלבן, ונקרא עפר הלבן המקום שאילניו מרוחקין עד שיהא כל עשרה מהן ביותר מבית סאה, אבל אם היו מקורבין הכל מודים שמותר לזלף עליהן מים ואין זה עבודה", וכן פסק בהלכותיו [פ"א ה"ח] "משקין בית השלחין בשביעית והיא שדה הזריעה שצמאה ביותר, וכן שדה האילנות אם היו מרוחקין זה מזה יתר מעשר לבית סאה מושכין את המים מאילן לאילן, אבל לא ישקו את כל השדה, ואם היו מקורבין זה לזה עשר לבית סאה משקין כל השדה בשבילן, וכן עפר הלבן מרביצין אותו במים בשביעית בשביל האילנות שלא יפסדו".

ומלשון הרמב"ם היה נראה דהיינו דווקא בבית השלחין שצריך הרבה מים ולא סגי ליה במי

אילנות חוץ מאתרוג גדלין על רוב מים כדאמרינן
בר"ה נ"ד. ואין צריכות השקאה כלל, ועל כרחך
זה דמושכין את המים מאילן לאילן היינו מי
גשמים שירדו עליהן שצריך להמשיכן ממקום
למקום, וזה מותר אף בשביעית, אבל ההיא
דמשקין את הנטיעות עד ר"ה מיירי להשקותן
ממעין, דמתוך שהן נטיעות צריכות השקאה וזה
שרי רק עד ר"ה, עכ"ל.

מסכתא שביעית פרק ג

משנה א

[א] מאימתי מוציאין זבלים לאשפות עובדי עבודה דברי רבי מאיר
רבי יהודה אומר משייבש המתוק רבי יוסי אומר משיקשור:

רע"ב משנה א

מאימתי מוציאין זבלים לאשפות – דרך עובדי אדמה לכנוס הזבל למקום אחד בשדה ועושה
שם אשפה גדולה עד שהוא מפזרו בשדה לזבלה:
משיפסקו עובדי עבירה – לעבוד את הארץ בשנה השביעית, וקודם שיפסקו עובדי עבירה
אסור שלא יאמרו מעובדי עבירה הוא ולזבל שדהו הוא מוציא. ויש ספרים שכתוב בהם
עובדי עבודה והיא היא:
משייבש המתוק – משיהיה יבש הזבל שנותן מתיקה לפירות:
משיקשור – כשמתחיל להתייבש מתעבה ונעשה קשים, וקרובים דבריהם להיות שוים.
ובירושלמי מפרש משייבש המתוק סדקין שבבקעה כשהמטר יורד מתמלאים מים ואינם
מתייבשים אלא לאחר זמן, ונקראים מתוק על שם מתקו לו רגבי נחל (איוב כא):

עיונים והערות משנה א

דברי הר"ש – ג' שלבים בהוצאת זבלים.

והנה השלב האחרון שזה הזיכול עצמו אסור
בשביעית מדרבנן ככל התולדות, וכמבואר לעיל
[פרק ב' משנה ב'], והכא התירו בשביעית עצמה
לכנוס לאשפה גדולה, וזה מותר מעיקר הדין בכל
שביעית אלא שיש איסור חדש מצד מראית העין
שלא יאמרו מעובדי עבירה הוא ולזבל שדהו הוא
מוציא ולכן רק התירו אחרי שפסקו עובדי עבירה,
ויש לדון האם האיסור החדש של מראית העין
אוסר נמי את השלב הראשון, והיינו הוצאת
האשפות לרשות הרבים כדי שיהא נישוף ברגלי
אדם וברגלי בהמה.

מהר"ש מבואר שיש ג' שלבים בהוצאת
זבלים וז"ל: "מאימתי מוציאין זבלין לאשפות –
לאחר שהוציא אשפות לרשות הרבים כדי שיהא
נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה כונסו למקום
אחד בשדה ועושה שם אשפה גדולה עד שהוא
מפזרו בשדה לזבלה, וקודם שפסקו עובדי עבודה
אסור שלא יאמרו לזבל שדהו הוא מוציא,
ופלוגתא בירושלמי [הלכה א'] אם מותר לעשות
אשפה על פתח חצרו עד שלא פסקו עובדי
עבודה" – הרי שהנחה בשדה אסורה ונחלקו
בהנחה על פתח חצירו.

ובציון ההלכה [פרק ב' ס"ק ג'] דייק מהר"ש
שגם זה בכלל האיסור דרבנן, וכן משמע נמי
במלכי צדק, אולם הפאת השולחן [סימן כ"א ס"ק
א'] למד שרק הכינוס בשדה לאשפה גדולה הוא
שנאסר, אבל הוצאת הזבלים לרשה"ר מותר, ועיין
בחזו"א [סימן י"ח ס"ק ז'] שכתב שלא אסרו חכמים
אלא ההנחה בשדה.

למדנו מדבריו דאיכא ג' שלבים בהוצאת
זבלים, א] מתחילה מוציאין אשפות לרשות הרבים
כדי שיהא נישוף ברגלי אדם וברגלי בהמה, ב]
שוב כונסו למקום אחד בשדה ועושה שם אשפה
גדולה, ג] אח"כ הוא מפזרו בשדה לזבלה, וזה
הזיכול עצמו.

"ומחזי כמזבל שדהו", ולכן הוא מעמידם באשפתות.

ויש להקשות דהיאך מותר להעמיד זבל אפי' באופנים דליכא משום מראית העין, והלא הוא מזבל את המקום תחת האשפה, ואע"ג שאינו מכוון לזה מ"מ פסיק רישיה הוא.

והיה מקום לומר שכיון שהוא מניח כמות גדולה כל כך של זבל אין בכחו להועיל מחמת כבדותו, וכן איתא לתרץ בזיו היס, אולם לכאורה אין לומר כן שהרי להלן [משנה ג'] תנן שאם אין לו אלא דבר מועט ג"כ מותר, והלא בזה אין כבדות ומ"מ מותר, וצ"ע

והנה אם זיבול אינו אלא איסור דרבנן לא קשה כ"כ שי"ל שחכמים הקילו לפי הצורך, אבל בריש מו"ק פליגי אמוראי אם תולדות הן מה"ת או מדרבנן וק' למ"ד שאסורות מה"ת, וע' בחזו"א [סי' י"ח סק"ר] שכ' שי"ל שבשינוי לכו"ע אינו אסור מה"ת, ועוד כ' דאפשר דמה"ת אינו אסור אלא במתכוין וכל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן – ומבואר הכא דאף בפס"ר התירו.

ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] שהבאנו יסוד זה מהחזו"א בכמה דוכתי שדבר שאינו מתכוין מותר בשביעית אף בפס"ר, אולם הבאנו שם ששיטת התוס' אינו כן, ולדידיה הדרא הקושי' לדוכתא, ועיי"ש מה שנתבאר בזה בהרחבה ביסוד החילוק בין מלאכת שבת למלאכת שביעית – ועפי"ז יישבנו נמי משנה זו – ועיין להלן בציונים והערות [משנה ה'] בקצרה דבמזבל בערימות גדולות של אשפתות, הרי אין עליו "שם שדה" אלא דשמו "אוצר", שיש כאן "אוצר של זבל" – עיי"ש.

אולם בביאור הנך שיטות דפס"ר מותר בשביעית, עיין בהרחבה להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] מה שנתבאר בזה.

וראיתי בכתבי מעדני ארץ שצידד בעיקר קושי' זו דיתכן דזיבול לא מיקרי אלא כשעושהו בכוונה – ולכן לא מהני בזה פס"ר להשוותו לזיבול.

בפלוגתת הפוסקים במי שיש לו בית השלחין אי אסור גם אחרי שפסקו עוברי עבירה.

הר"ש הביא את קושי' הירושלמי – "ומעתה אפילו משפסקו עובדי עבודה יהא אסור מפני מראית העין שלא יהו אומרים לתוך שדה בית השלחין שלו הוא מוציא" ותירץ בירושלמי – "יודעין בני עירו אם יש לו בית השלחין אי לא" וכפשוטו היה משמע דמי שיש לו בית שלחין באמת אסור לו בכל השביעית, אולם יש לומר שכל קושי' הירושלמי קאי אלעיל מיניה – והיינו למ"ד דאוסר בהנחה בפתח חצירו, וא"כ להלכה דלא חיישינן להך מ"ד באמת מותר גם למי שיש לו בית השלחין, וכבר נחלקו בפוסקים בהנך ב' צדדים, עיין היטב בפאת השולחן [סימן כ"א ס"ק א'] וחזו"א [סימן י"ח ס"ק ז'] שהקילו, אולם מהרא"ש ותוס' יו"ט ושנות אליהו יש לדייק שמחמירים בכה"ג.

בחילוק בין שבת לשביעית אי חיישינן לעוברים ושבים.

עוד אמרו בירושלמי – "אמר רבי יוסי הדא אמרה לא חשו לעוברים ושבים" – והיינו דאין לחשוש לעוברים ושבים שלא יודעים אם יש לו בית השלחין או לא.

ועיין במפרשים כאן שהביאו את קושי' המג"א [סימן רמ"ד ס"ק ו'] שהקשה דבשבת חוששין מפני אורחים הבאים [בדר בין העכו"ם] ואסור ליתן לעכו"ם לבנות לו בשבת, ותירץ המג"א שבשביעית הקילו, ובתוס' חדשים ביאר דבריו בב' אופנים, או מצד דזיבול דרבנן וע"ע בנו"ב [מהדו"ק או"ח סימן י"ב], או משום ששביעית אסורה בכל השנה ולא רק ליום אחד, וכ"כ בישועות יעקב [או"ח שם ס"ק ד'], וע"ע מה שהאריך בזה בחת"ס [תשובה או"ח סימן ס'] ליישב באופן אחר.

תמיהה גדולה דאיכא מלאכת מזבל בפס"ר.

מבואר במשנה שעושה אדם את שדהו ג' ג' אשפתות לבית סאה, וכל הנך שיעורים מפני מראית העין, וכמבואר בר"ש "שלא יאמרו שלזבל שדהו הוא צריך", וכמו שכתב נמי להלן [משנה ב']

משנה ב

[ב] עד כמה מזבלין עד שלש שלש אשפות לבית סאה של עשר עשר משפלות של לתך לתך מוסיפין על המשפלות ואין מוסיפין על האשפות רבי שמעון אומר אף על האשפות:

רע"ב משנה ב

משפלות – קופות שמוציאין בהם זבלים שכל משפל מחזיק לתך שהוא משאוי של חמור, והלתך חצי כור ט"ו סאין:
 מוסיפין על המשפלות – נותן באשפה אחת משפלות כמו שהוא רוצה:
 ואין מוסיפין על האשפות – לעשות יותר משלש אשפות בבית סאה שלא יראה כמזבל את השדה:
 רבי שמעון אומר אף על האשפות – מוסיפין, כיון שיש צבור גדול במקום אחד לא מיחזי כמזבל. ואין הלכה כר' שמעון:

משנה ג

[ג] עושה אדם את שדהו שלש שלש אשפות לבית סאה יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון וחכמים אוסרין עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה, עושה אדם את זבלו אוצר רבי מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע:

רע"ב משנה ג

יתר מכאן – מג' [אשפות] מותר. והיינו דרבי שמעון דרישא, והשתא אתא לאשמעין דשרי ר' שמעון אפילו אין י' משפלות ובלבד שלא יהיה בה פחות משלש, דאף על פי שיש מעט זבל באשפה וסד"א דמודה רבי שמעון דאם מוסיף האשפות נראה כמזבל, קמ"ל דלא מיחזי כמזבל הואיל ואינו מפזרו:
 עד שיעמיק שלשה – שיעמיק מקום האשפה או יגביה משאר הקרקע ג' טפחים, שיהיה ניכר דלכנוס הזבל למקום א' הוא עושה ולא לזבל את השדה:
 עושה אדם את זבלו אוצר – אותם ג' אשפות של שלשים משפלות יכול לעשות אותם אשפה אחת ולהוסיף עליהם כמו שירצה, דלא תימא כי היכי דאסור יותר מג' אשפות לבית סאה הכי נמי אסור יותר משיעור ג' אשפות במקום א':
 ר"מ אוסר – בירושלמי מוכח דביותר מכשיעור בלבד אסר ר"מ. אבל בכשיעור, השתא בג' מקומות מותר במקום א' לא כ"ש. ואין הלכה כר"מ:
 היה לו דבר מועט – שאין לו להוציא בפעם א' כשיעור המפורש לעיל מוציא אותו מעט ומוסיף עליו והולך:

ר"א בן עזריה אוסר – שמא לא יהיה לו זבל יותר ונראה כמזבל שדהו עד שיוציא עשר משפלות כאחת או עד שיעמיק ג' או יגביה ג' – שכיון שאותו מקום משונה משאר השדה לא מיחזי כמזבל וכן אם נתנו על הסלע שאינו ראוי לזריעה:

❧ ציונים והערות משנה ב' וג' ❧

דרישא - והא דתני לה פעם שנית משום דבעי למתני מלתייהו דרבנן" – ומשמע דלפי פירוש זה לא נתחדש כלום בשיטת ר"ש שמוסיפין על האשפות ורק לחכמים יש חידוש שבאופן שהוא מעמיק או מגביה שוב מצי להוסיף כמה שירצה.

ובפירוש השני ביארו: "ובירושלמי מפרש דאתיא לאשמועינן דשרי ר' שמעון אפילו אין באשפה עשר משפלות ובלבד שלא יהא בה פחות מג' דאע"פ שיש מעט זבל באשפה לא מחזי כמזבל כיון שאינו מפזרו" – לדרך זו למדנו חידוש בר"ש עצמו דלא זה בלבד דמוסיף על האשפות אלא דמותר לעשות כן גם באשפות קטנות – אבל צריך שיהיה בהם לפחות ג' משפלות.

אולם עיין בכסף משנה [פרק ב' ה"ב] שהביא גירסא דידן, וזה לשונו - "יתר מכאן 'מחציב' דברי ר"ש וחכמים אומרים וכו', כך היא גירסת ספרי המשנה, ונוסחא אחרת 'יתר מכאן מותר', וזו גירסא נכונה, וגם גירסת 'מחציב' יש לפרש כן דמחציב הוא מלשון חצובא שהם רגלי הקנקן ויש קנקנים שיש להם הרבה רגלים".

וכנראה שהר"ש והרא"ש לא מצאו שום חידוש נוסף בשיטת ר"ש במשנה ג', והירושלמי מצא חידוש דאפשר אף באשפות פחות מ', אכן לפי ה'נוסחא האחרת' – מחציב - יש חידוש אחר בר"ש עצמו – והיינו שביותר מג' יש צורה מיוחדת של העמדת האשפות – לא בשורה אלא בעיגול כמו הצורה של רגלי כלי שיש לו הרבה רגלים בעיגול [תפא"י].

תמיהת הרא"ש – דאיזה חידוש איכא בדין "עושה אדם את זבלו אוצר".

בדין "עושה אדם את זבלו אוצר" פירש

שורש כל המחלוקות ושיעורים – מתי נראה כמזבל שדהו.

כל השיעורים במשנה באים אחרי שכבר אסרנו להוציא זבל בזמן שיחשבו שבא לזבל שדהו, והיינו שכבר פסק הויבול של עוברי עבירה, אולם אעפ"כ אכתי אסור להוציא באופן שנראה לכל שהוא מזבל ולכן כל המחלוקות בהגבלות ובשיעורים כמה ובאיזה אופן אפשר לזבל – היינו דבאיזה אופנים נראה כמזבל את השדה ובאיזה אופנים לא נראה כן.

ויש לעיין דאיזה איסור איכא אחרי שכבר אין לחשוש שהוא מזבל כיון שהוא מוציאו אחרי הזמן של זיבול, וכבר הקשה כן בערוך השולחן העתיד [סימן כ' סעיף ד'], ותיירץ דכיון שישראל חשודים על השביעית [ולכן הדין שעוקרו גם בנוטע בשוגג] לכן גזרו גזירה נוספת שלא יבואו לזבל והרחיקוהו מחשש זיבול בב' אופנים, א' מצד הזמן ב' מצד הצורה שמעמידים את הזבל.

בדין מוסיפין על המשפלות.

והנה יש לעיין דאחרי שהתירו להוסיף – בדין 'מוסיפין על המשפלות' – א"כ הדין 'משפלות היינו שיעור למטה דלמעלה מ' מותר להוסיף, אולם יש צד לומר שמותר גם פחות אלא דכל הדין 'היינו לומר שלא יתחיל אשפה חדשה לפני שהאשפה הראשונה הגיע לשיעור ' [אשר לשלמה].

ביאור הרישא של משנה ג' – "יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון" – ג' פירושים בזה.

"יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון" – מה נתחדש בחלק הזה של המשנה – הר"ש והרא"ש למדו בזה ב' פירושים, וז"ל בפירוש הראשון:

"יתר מכאן - מג' אשפות מותר, והיינו דר"ש

בשביעית הרי זה מוסיף עליו והולך משפסקו עובדי עבודה, ראב"ע אוסר מ"ט שמא לא ימצא זבל ונמצא מזבל אותו המקום".

וביאר החזו"א [סימן י"ח ס"ק ז'] דנחלקו כן, דלפירוש הראשון התירו חכמים להוציא דבר מועט בשביעית לתוך השדה אחרי שנגמרו עובדי עבירה ולא חיישין למזבל כיון דדעתו להשלימו לאשפה, וראב"ע אוסר דשמא לא ישלים לאשפה, ולפירוש שני התירו חכמים רק אחרי שיש כבר דבר מועט בשדה ובא להשלים עליו, דאז הוא דמשלים אפילו פחות מאשפה שלימה, אבל ראב"ע אוסר גם בכה"ג, והנפ"מ דלדרך הראשונה – היכא דאיכא דבר מועט בשדה יכול להשלים גם לראב"ע, וכל פלוגתתם אינו אלא כשאין כלום בשדה.

המשך הירושלמי.

הר"ש הביא את המשך הירושלמי – "ולא כבר מזובל הוא מערב שביעית, רבי ירמיה ורבינו בשם ר' חייא משום מראית העין עד שיוציא עשר משפלות כאחת ולית להו לרבנן מפני מראית העין א"ר אידי סלו ומגרפו מוכיחין עליו שעושה אשפה" ועיין בחזו"א [סימן י"ח ס"ק ו'] בזה.

הרא"ש – וז"ל: "אותם ג' אשפות של שלשים משפלות יכול לעשות מהם אשפה אחת או אפילו ק' משפלות במקום אחד מותר, דלא תימא כי היכי דאסור יותר מג' אשפות לבית סאה ה"נ אסור במקום אחד יותר משיעור ג' אשפות".

אולם תמה בזה הרא"ש – וז"ל: "ולא ידענא מאי קמ"ל כיון דמוסיפין על המשפלות כ"ש שבמקום אחד יכול ליתן כמה שירצה", ויש להעיר דלמה לא תמה הרא"ש בשיטת ר"מ דלפי האמת אסור להוסיף כמה שירצה ובמקום זה תמה על הת"ק דמתיר אלא שראה בזה חידוש, וצ"ע.

ב' פירושים בירושלמי בדין "היה לו דבר מועט" – בשדה או בבית.

הר"ש הביא מהירושלמי ב' פירושים ב"היה לו דבר מועט":

וז"ל: "בירושלמי פתר לה ב' פתרים" – והראשונה – "כשהיה לו דבר מועט בתוך שדהו בשביעית, הרי זה מוסיף עליו והולך משפסקו עובדי עבודה, ראב"ע אוסר מאי טעמא שמא לא ימצא זבל ונמצא מזבל אותו המקום", והשניה – "פתר ליה פתורין כשהיה לו דבר מועט בתוך ביתו ערב שביעית ומבקש להוציאו לתוך שדהו

משנה ד

[ד] המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית נמצא מדייר בית ארבעה סאין רשב"ג אומר בית שמנת סאין היתה כל שדהו בית ארבעת סאין משייר ממנה מקצת מפני מראית העין ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין:

רע"ב משנה ד

המדייר שדהו – לשון דיר של בהמות, שאין לו מקום פנוי להעמיד בהמותיו אלא שם ואינו מתכוין לזבל שדהו בענין זה ודעתו להכניס הזבל לאשפות אח"כ: סהר – כמו סחר, היקף של מחיצה סביב הצאן: עוקר ג' רוחות – כשנתמלאת הסחר זבל עוקר מן הסחר שלש רוחות וזוקפן לצד [אחר] של אמצעית ומדייר שם כמו כן בית סאתים, ועושה אשפות בתוך שדהו ג' אשפות לבית סאה כדאמרן:

נמצא מדייר בית ארבעת סאים – סאתים מצד זה של מחיצה אמצעית וסאתים מצד [אחר]. ואשמענין מתניתין דשרי לדייר בית ד' סאין קודם שיעשה ממנה אשפות, אבל טפי לא שלא יאמרו לדייר שדהו מתכוין:

מפני מראית העין – שלא יהא נראה כמתכוין לזבל שדהו אם עושה את כולה סחר: כדרך המזבלין – ג' אשפות לכל בית סאה. ואין הלכה כרשב"ג:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

הקדמה.

הרי שהראב"ד והר"ש פירשו את הרישא והסיפא כמשלימים זא"ז – והיינו שמה שכתוב בסיפא של המשנה "ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין", היינו השלמה ותנאי להיתר ברישא דכל ההיתר ברישא הוא באופן שאין כאן כוונת זיבול, דכוונתו מתחילה להעמיד את הזבל באשפתות.

וכן מבואר בחזו"א [סימן י"ט ס"ק י"ג] שכתב שעיקר החידוש במשנה שלא הטריחו להניח עצים ואבנים מתחת לבהמות שלו כדי שלא יזבלו את האדמה שמתחתיהם, ומותר להניחם שם באופן שהיבול יקרה מעצמו, אלא שהוסיף החזו"א דמותר לדייר אעפ"י דניחא ליה ביבול זה, וטעם ההיתר כיון דעיקרו להעמדת הצאן מותר שאין העמדת הצאן עבודה ממש, אבל פשוט שלהעמיד לשם זיבול ממש דאסור.

תוספת ביאור – דמיצד מראית העין אתנין עלה.

ויש להוסיף כאן ביאור – הרי איירי בלי כוונה ובדאיכא פס"ר ולכמה ראשונים פס"ר מותר בשביעית – וכתבאר בארוכה בחידושי סוגיות [סימן ז'], וזה ההיתר בהעמדת אשפתות דהא נעשה זיבול תחת האשפה, וע"כ דפס"ר מותר וסגי לן במה שלא נתכוין לזיבול, וא"כ למה צריכים להוציא אח"כ לאשפתות, הא מותר לזבל ע"י בהמות בכה"ג שלא נתכוין.

וצ"ל דאה"נ אבל חיישינן למראית העין, שיאמרו שהוא מזבל – והיינו שיאמרו שכוונתו בהעמדת הבהמות לשם זיבול ויאמרו דמתחילה לא העמידם כאן לצורך עצמן, הלכך מעמיד רק באשפתות והכא לא חיישינן שיאמרו שכוונתו לזיבול שאין זו דרך זיבול – ופשוט.

מדייר – היינו העמדת הצאן בשדה באופן שהם מזבלים את השדה ממילא, ומותר לעשות כן במגבלות מסוימות המפורשות במשנה, ובסיפא של המשנה סיימו – "ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין" – והיינו שהוא מעמיד אשפתות מהזבל הזה שנמצא בשדה על ידי הצאן, ונחלקו הראשונים אי הסיפא הוא תנאי בהיתר של הרישא או לא – וכדיבואר.

שיטת הר"ש והראב"ד בביאור המשנה – דאיירי בהעמדת הצאן מדעתו שלא בכוונת זיבול, ובסוף מוציא לאשפתות והסיפא הוא תנאי בהיתר של הרישא.

עיין ר"ש שהביא שהקשו בירושלמי מהמשנה להלן "תנינן שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית נטיבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית", והיינו שמבואר שיש איסור ב"נדיירה", "ומשני א"ר יונה כיני מתני' הרוצה להעמיד צאן בתוך שדהו".

ופירש הר"ש "כלומר הא דנקט לישנא דמדייר לא שיעשה להניחה כך השדה מזובלת דלא נקט מדייר אלא בלשון 'העמדה בעלמא', שלאחר כך מאסף כל הזבל ועושה ממנו שלש אשפתות לבית סאה כשיעור של מעלה" – והיינו שאם עשאה כן כדי לזבל ודאי אסור ובזה איירי להלן והכא עשה כן להעמיד את הצאן בשדה ותו לא, ואח"כ הוא אוסף את כל הזבל כדרך שאוספין באשפתות.

וז"ל הראב"ד [פ"ב ה"ד] "פירוש לא לזבל אלא להעמיד שם צאנו לחלוב ולגזוז עושה מחיצות לסהר וכו' וכשיתמלא זבל מוציאו לשדה כדרך המזבלין פירוש כמו שפירשתי למעלה".

אח"כ לאשפתות, אלא דהכא עשה כן ע"י הבהמה והתם עשה כן בידים ולכן התם אסור והכא מותר.

וכן מפורש ברמב"ם בפירוש המשנה – "מדייר את שדהו, עושה בה דיר 'כדי לזבל שדהו'. וסוהר, הוא המקום שהצאן נקבצין בו. אמר ש'הרוצה לזבל שדהו' בשנה שביעית מקיף מקום שיעור בית סאתים ומכניס בו את הצאן והרי הם מטיילין בו זבלם וכו'".

הרי דאיירי בהדי' בעושה כן 'כדי לזבל שדהו' ומיירי ש'רוצה לזבל שדהו' – דברים מפורשים.

והמהר"י קורקוס הוסיף שהרמב"ם והר"ש נחלקו לשיטתייהו במשנה להלן ד"נדיירה" אי מיירי במזבל בידים או במזבל על ידי בהמות, ועיין במשנה ראשונה מה שהוסיף לבאר שהפשטות כהרמב"ם.

ב' תמיהות על הרמב"ם.

ובספר דבר השמיטה [סוד"ה ויראה] תמה על הרמב"ם בתרתי דמבואר בירושלמי בשבת דמדיירי ומזבל ב' מלאכות בשבת ניהו וחייבים עליהם, ומוכרח דמזבל ומדייר תרתי ניהו, ולפי הרמב"ם מדייר שאסור בשביעית היינו דווקא במזבל בידים, וע"י בהמתו מותר ולמה בשבת אסור מה"ת ובשביעית מותר לכתחילה [וכן תמה בזה בכתבי מעדני ארץ כאן], עוד הקשה דאי מותר לזבל על ידי בהמתו א"כ למה הוצרכו לסוהר בית סאתים, וצ"ע.

בעיקר ההיתר של "עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית".

כתב החזו"א [שם] בעיקר ההיתר של "עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית", דכל זה כשהוא מעביר את הבהמות למקום השני לטובת הבהמות אבל פשיטא שאם מכוין לדיר דפשיטא דאסור.

במה שיש לדון מצד שביתת הארץ.

בספר 'אשר לשלמה' תמה בעיקר התיר זה של מדייר – שהוא מעמיד שם את הצאן לזבל – בלי כוונת זיבול, והיינו גם לחולקים על הרמב"ם,

שיטת הרמב"ם שלא מיירי שבסוף הוא מוציא לאשפתות והסיפא הוא דין בפני עצמו ואינו תנאי בהיתר של הרישא, ומיירי בכוונת זיבול וגם זה התירו.

כל זה לדרכו של הר"ש והראב"ד – אולם הרמב"ם [פ"ב ה"ד] החליף את הסדר של המשנה – שהקדים את הסיפא ושוב הביא את הרישא, וז"ל:

"מותר לאדם להוציא זבל מן הסוהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל" והיינו הסיפא של המשנה, וממשיך הרמב"ם, "והעושה דיר בתוך שדהו בשביעית לא יעשהו יתר על בית סאתים ויכניס הצאן לתוכו, וכשיזבלו את כל הדיר מניח דופן אחד מדפני הדיר ועושה דיר אחר בצדו נמצא מזבל בתוך שדהו בית ארבעת סאין" והראב"ד כבר תמה עליו למה החליף את הסדר – ובאמת שלפי הרמב"ם יש סתירה למשניות דלעיל בדין זבל.

ועיין בתוס' יו"ט ובמהר"י קורקוס ובפאת השולחן [סימן כ"א ס"ק ז'] שלמדו שהרמב"ם באמת למד שהרישא והסיפא שני דינים ניהו ולא שייכי זל"ז – והיינו שבסיפא באו להתיר הוצאת זבלים מהדיר [סוהר] לשדה באופן של אשפתות כמו שהתירו במשניות הקודמות במוציא מרשה"ר לשדה, וזה דין בפני עצמו שהוא המשך של הדינים במשניות הקודמות.

ומזה מוכרח שההיתר לדיר לא שייך להוצאת זבלים לאשפתות, וא"כ אדרבה, יהיה היתר לדיר באופן זה גם בלי לעשותו לאשפתות, והסיפא כבר אינו תנאי בהיתר של הרישא, וע"כ דמיירי במעמיד את הצאן בכוונת זיבול, ושוב צריכים להבין דמה החילוק בין הנך ב' משניות ולמה מותר לדיר הכא והתם אסור.

ופירשו שלשיטת הרמב"ם אף שבשתי המשניות מיירי בכוונת זיבול, ולא מיירי כשיוציא

במה שיש לתמוה דלמה ליכא חסרון של שביתת הארץ במדייר, ויש מקום לחדש שאין דין שביתת הארץ בתולדות דרבנן.

הקרקע עצמה אינה כלום, וז"ל, "מיהו קשה למ"ד תולדות דאורי" למה אינו עוקר האילנות והספיחין", והיינו דלדידיה כל צמיחה וגידול לא גרע משאר התולדות של האדם העובד בה, ומכאן הוכיח החזו"א, וז"ל, "וע"כ שאין שביתת הארץ כשביתת בהמתו אלא שתהא שובתת ממלאכת האדם בה, אבל לנטוע קודם שביעית שתקלוט מותר מה"ת" – והיינו דלא התחדש כלום באיסור שביתת הארץ.

ג] דרכו של האבי עזרי דאף דהשביתה בארץ עצמה אסורה כמו בבהמתו, אכן כל התורה שביתה אינה אלא מעבודת האדם בה, ולא מעבודת הארץ עצמה, והיינו דחלוקין שביתת הארץ משביתת בהמתו, וליכא שום איסור שביתה מצד הארץ עצמה [גם ביחס לעבודת האדם בה], דחלוק לגמרי מבהמה, אלא דבדין שביתת הארץ נאמר דילפינן ממה דהתורה רוצה שביתה בארץ דע"כ דגדרי איסורי שביעית הם עפ"י הגדרים של שביתת הארץ.

והיינו דכל השביתה היא אך ורק על האדם עצמו, רק דהגדר באיסור על האדם התרחב, דלא רק שמוזהר לא לעבוד עבודה בידים, אלא דהדין בזה הוא שגם ע"י אחר לא יעשה עבודה גם שלא בתורת שליחות, דמאחר שהוא הבעלים של השדה ותל"י בדידיה ועובדים לפי דעתו ורצונו, ממילא הוא גם עובר על "שדך לא תזרע" ולא רק על העשה, דגם הלאו של "שדך לא תזרע" מוגדר לפי העשה, אלא דבזורע ע"י עכו"ם ליכא מלקות כיון שהוא לאו שאין בו מעשה.

ובקצרה - בקרא ד"ושבתה הארץ" גילתה התורה דשביעית אינה כמו שבת, אלא דהכא אף בלא נעשה בידים אלא ע"פ דעתו ורצונו, גם בלי שליחות ע"י עכו"ם עובר.

ומעתה – לפי החזו"א לא קשה מידי ופשוט, ולפי המנ"ח תמוה טובא – אולם לפי דרכו של האבי עזרי יש לדון ולומר דכל זה בעכו"ם שעובד על פיו – מרצונו ומדעתו, שכל זה נכלל בכלל מעשיו, אבל במעמיד בהמותיו בלי כוונת זיבול – הכא לא נכלל בכלל מעשיו שמעשיו הם להעמיד את הבהמה לענינים אחרים ומה שיש ממעשיו

דסו"ס להנך שאוסרים מלאכה על ידי עכו"ם מדין שביתת הארץ דלמה מותר, דאי מצווה להפריש עכו"ם דעושה מעצמו כש"כ דמצווה להפריש את הצאן שעושים מחמתו, ועוד הקשה דאף אי עכו"ם שעושה מעצמו מותר, אבל באומר לעכו"ם לעשות הרי ודאי דאסור ומה שמעמיד את הבהמות ודאי דגרע טפי מאומר לעכו"ם.

ומכח זה רצה לחדש שיש לומר שכל הדין שביתת הארץ, אינו אלא במלאכות דאורייתא, והכא מדדייר הוא תולדה ואין בו אלא איסור מלאכה בגברא וליכא בזה מצד שביתת הארץ.

ובאמת דעיקר קושי' זו קשה בכל פס"ר שהתירו בשביעית – והיינו דמלבד גוף המדייר עצמו - הרי יש היתר של העמדת אשפות, וגם הכא קשה דסו"ס איכא זיבול במקום האשפה, ותיירצנו שפס"ר מותר בשביעית.

אולם סו"ס קשה, שהרי איכא הכא איסור מצד שביתת הארץ, ומה לי מה שהוא לא עבר על המעשה בידים דחשיבא ליה כדבר שאינו מתכוין ולא אכפת לן בפס"ר, הא סו"ס הארץ לא שובתת, וצ"ל כנ"ל.

דן בקושי' הנ"ל מצד שביתת הארץ לפי הגדרים השונים בזה.

אולם עיקר קושי' זו תלויה במה שנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן ו'] בפלוגתת האחרונים בגדר האיסור של שביתת הארץ והבאנו בזה ג' דרכים.

א] המנ"ח והרבה אחרונים נקטו דנטיעה בערב שביעית וקליטה בשביעית - אף דאין כאן מלאכת האדם כלל אכן אכתי אסור מצד שביתת הארץ שהארץ לא מושבתת במה שנעשה בה מלאכה בשביעית אף בלי מעשה האדם, ובכה"ג איכא איסור עשה מצד שביתת הארץ אבל ליכא לאו דהלאו אינו אלא במעשה האדם.

ב] החזו"א [סי' י"ז ס"ק כ"ה] חולק דלא שייך לדון בקליטה בשביעית מצד שביתת הקרקע עצמה, שהרי פשיטא דפעולת הקרקע שהוא בלי מעשה ודאי דגרע מתולדות, ותולדות הרי מותרות, והיינו דאם מותר להשקות כש"כ דהצמחה ע"י

תוצאה שסו"ס הארץ עובדת – הא אין זה אלא מעצמה ואין זה כלום – ודו"ק.

הוספת דברים – דעיקר התירא דפס"ר בשביעית הוא מחמת הגדר של שביתת הארץ – דהיינו לא לסתור את ה"כי לי הארץ".

ונוסיף בזה ביאור – דיעויין להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] שביארנו עיקר היסוד דליכא חיובא דפס"ר בשביעית – דהרי תמוה דמאי שנא מכל התורה שהאדם חייב על מעשיו גם בדבר שאינו מתכוין היכא דאיכא פס"ר, והיינו דמלבד מה שקשה דבכל פס"ר צריכים לאסור מצד שביתת הארץ שהארץ עובדת וכנ"ל, הא גם עיקר הדבר תמוה דלמה פוטרים את הגברא על הפס"ר שיש במעשיו – וכבר נתבאר דעיקר הקושי על מדייר קשה נמי בכל פס"ר בשביעית דסו"ס הארץ לא שובתת.

ויישבנו [שם] את הדברים עפ"י ב' יסודות, א' דרכו של האבי עזרי שהלאו של הגברא נמדר ומוגדר עפ"י גדרי העשה של שביתת הארץ, וכנ"ל, ב' היסוד של איסור שביתת הארץ הוא לא לסתור את המציאות של "כי לי הארץ" בזה שהוא

מראה שהוא בעלים בעשיית מלאכה כדרך בעלים – עיי"ש שהארכנו להוכיח את הדברים.

ונמצא שגם הלאו של מלאכות וגם העשה של שביתת הארץ [שמוגדרים כהגדרה אחת כהדדי – וכנ"ל], בשניהם יש יסוד שתחילת האיסור הוא בזה שהוא מראה שהוא בעלים ובזה הוא סותר את המציאות של "כי לי הארץ".

וכל זה הוא דווקא כשהוא עשה בכוונה, אבל כשהוא עשה שלא בכוונה שוב אין כאן ביטוי של הוראת בעלות בארץ, וממילא שאין כאן סתירה למציאות של "כי לי הארץ", וממילא דה"ה דבפס"ר מותר – למדנו יסוד שכל שלא בכוונה חסר בעיקר האיסור של שביעית.

וממילא פשוט – שכמו שלא קשה על עיקר דין פס"ר למה ליכא עשה של שביתת הארץ ולמה ליכא לאו של מלאכת שביעית, דכל שאין כאן כוונה אין כאן סתירה למציאות של "כי לי הארץ", כמו כן לא קשה במדייר שלא בכוונה, דבמה שהוא מעמיד בהמותיו בלי כוונת זיבול ליכא סתירה למציאות של "כי לי הארץ", ולכן מותר גם מצד הלאו וגם מצד העשה.

וע"ע בהערה¹⁰ במה שיש לדון עפ"י הנ"ל לגבי מלאכת שביעית על ידי גרמא.

משנה ה

[ה] לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו עד שיהיו בו שלש מורביות שהם שלש על שלש על רום שלש שיעורן עשרים ושבעה אבנים:

רע"ב משנה ה

מחצב – מקום בתוך שדהו שחוצבין ממנו אבנים לבנין. אם היה מכוסה עפר ולא היה נראה

כו. עפ"י זה יש לדון במה שמבואר בספר הר צבי [ח"ב עמוד קל"א, ע"ה – ע"ו, פ'] שרצה לדון לאסור מלאכת שביעית ע"י גרמא מצד העשה דשביתת הארץ, דסו"ס איכא בזה פגיעה בשביתת הארץ, ולא מצד הלאו דקאי על הגברא, אכן הביא שם [עמוד פ'] מהגר"י פורת [אב"ד בקליבלאנד] דהשיג עליו דה"ה דעובר בלאו גם ע"י גרמא, דהלאו מתפרש ע"י העשה, והיינו דנחלקו בהנך תרי דרכים הנ"ל [מנ"ח ואבי עזרי].

אלא דנתבאר לעיל – דכל זה דווקא בכוונה אבל בלי כוונה ליכא לחייבו כלל לדרכו של האבי עזרי, לא מצד העשה ולא מצד הלאו, אבל לדרכו של המנ"ח הוי לחומרא בכה"ג, והיינו דגם בלי כוונה איכא לחייבו עכ"פ מצד העשה.

אולם נראה דגם החזו"א יחלוק בזה על ההר צבי ולאידך גיסא לקולא, דנראה לפי החזו"א דכל השביתה היא אך ורק ממלאכת האדם בארץ, א"כ כיון שגרמא לא מיקרי מלאכת האדם שוב לא חייבים בה גם מצד העשה, [ורק בעבודת עכו"ם שהוא מלאכת האדם מיקרי שיש כאן חסרון שביתה עכ"פ כלפי העשה].

אין פותחין אותו בתחלה בשביעית, שהרואה אומר לתקן שדהו הוא עושה כדי לזרוע בתוכו ולא להוציא האבנים לבנין:

עד שיהא בו שלש מורביות – שיהיו נגלים ונראים מאותו מחצב קודם שביעית שלש שורות של אבנים, שכל שורה מהם שלש אמות אורך ושלש אמות רוחב ברום שלש אמות, שנמצאו שם ט' אבנים שכל אבן הוא אמה על אמה ברום ג', וכן בכל שורה ושורה הרי כ"ז אבנים לשלש שורות, ובהכי ניכר שלצורך אבנים לבנין הוא מוציאם ולא לתקן שדהו:

❧ ציונים והערות משנה ה ❧

ענף א'

הקדמה למשניות, ממשנה ה' עד משנה ט'.

בהן משוי ב' ב', וכתב שהטעם בכל זה הוא שכל שמחובר יותר חמור יותר.

ולכן מחצב חמיר טובא כיון שמחובר מששת ימי בראשית, וגדר קל הימנו כיון שהיה תלוש וחיברו בבנין, ואבנים שזעזעתן מחרישה קיל יותר דהוי אבן תלוש שנתחבר מאיליו, ומסקל היינו אבן מטולטל לגמרי.

סיכום השיטות בנטילת אבנים גדולות ואבנים קטנות.

והנה - כשמקפיד ליטול דווקא גדולות אז יותר ניכר שהוא עושה כן לבנייה וכדומה ולא לצורך השדה, ולכן יש לדון בכל מקרה ומקרה האם התירו רק גדולות או גם קטנות [באופן שנתמלאו כל התנאים של כל אופן ואופן], ויבואר דנחלקו בזה.

ועיין בזה בביאור ההלכה [פ"ב ה"ז] שהביא את החילוקי דינים בזה בקצרה:

א] בדין מחצב נוטל כולם, גם קטנים, ב] בדין גדר נחלקו הרמב"ם והר"ש דלפי הרמב"ם נוטל דווקא את הגדולים ולפי הר"ש נוטל את כולם, ג] גם באבנים שזעזעתן המחרישה נחלקו הרמב"ם והר"ש דלפי הרמב"ם נוטל דווקא את הגדולים ולפי הר"ש נוטל את כולם, ד] מסקל שדהו באבנים מטולטלות - לכו"ע נוטל רק עליונות, ה] אבני כתף - מתירים רק את עצמם, ולא מהני לקטנים וגרע מגדר דמהני לקטנים כיון שהגדולים אינם קבועים.

הקדמה - ה' אופנים של חילוקי דינים בנטילת אבנים.

המשניות הבאות מתעסקות בנטילת אבנים משדהו לצורך האבנים - לבנייה וכדומה, אכן יש מראית העין שנראה כמתקן שדהו, ויש תנאים מסויימים מתי כבר לא נראה כמתקן שדהו, ויש בזה ה' חילוקי דינים בנטילת אבנים והכל משתנה כפי המצב שבו נמצאים האבנים, והדין משתנה בכל מצב - עיין בזה בתפארת ישראל [ס"ק נ' וס"ק ל"ח].

א] נטילת אבנים שנמצאים במחצב שהמחצב מחובר ממעשה בראשית ושם יש שיעור במחצב כמה אבנים ראוי ליטול ממנו - [משנה ה'], ב] נטילת אבנים שנמצאים בתוך גדר שהגדר היה תלוש ושוב חיברו, וגם הכא יש שיעור בגובה הגדר ובכמות וסוג האבנים - [משנה ו'], ג] אבן תלושה שנתחברה לאדמה ממילא - ובלשון המשנה הם נקראים אבנים שזעזעתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו - [משנה ז'], ד] אבנים שהם מטולטלין לגמרי שנוטל עליונות ומניח תחתונות - המסקל שדהו - [המשך משנה ז'], ה] אבני כתף - והיינו אבנים כבדות שנושאים בכתף [משנה ט'].

בתוך דברי התפא"י מתבאר שהתנא אזיל בזה מן הכבד אל הקל, מהיותר מחובר לפחות מחובר, דבמחצב השיעור של גודל האבנים הוא שצריך ג' מורביות, ובגדר י' טפחים של י' אבנים שיש בהן משוי ב' ב', ובאבנים שזעזעתן מחרישה די בשתיים, ובמסקל הוא הקל שדי במניח את התחתונות או אבני כתף שהן קטנים מאבנים שיש

ענין ב'

שיטות הראשונים במשנה

פירוש הר"ש והרמב"ם בדין של המשנה.

נחלקו הראשונים בביאור המשנה, ועיין במהר"י קורקוס [פרק ב' הלכה ו'] שביאר בארוכה הנך ב' פירושים שנחלקו בפשט המשנה ונחלקו לדינא.

ז"ל הר"ש – "מחצב - צור שחוצבין ממנו אבנים לבניין קרוי מחצב מלשון ואבני מחצב ופעמים שהצור מכוסה בארץ ואין ניכר על פני השדה עד שחופרין ומגלין אותו וזהו לשון פתיחה".

למדנו מהר"ש דאיירי בתחילת פתיחת המחצב – לגלות את הצור שהיה מכוסה באדמה.

וביאר הר"ש שיש שיעור כמה יהיה מגולה לפני שביעית – וז"ל - "ויש שמגולה מקצתו וכשלא התחיל לפותחו מערב שביעית ובא לפותחו בתחלה בשביעית אסור לפותחו אא"כ יש בו מן הפתוח ומגולה כדי לחצוב ממנו שלש מורביות כלום שלש שורות של אבנים".

והיינו שהר"ש אזיל לשיטתו שכיון שמדובר במי שבא לפתוח את המחצב לראשונה, ולגלות את האבנים, הלכך השיעורים שנאמרו כאן היינו שיעורים כמה אבנים כבר פתוחים ומגולים, ואז נראה כמחצב ולא נראה כמתקן שדהו, ומותר לפתוח ולגלות עוד – וכל החשש הוא על החפירה והפתיחה שיאמרו שהוא חופר לתקן שדהו.

אולם הרמב"ם [פרק ב' הלכה ו'] פירש באופן אחר - "לא יפתח אדם מחצב בתחלה לתוך שדהו בשביעית שמא יאמרו לתקן שדהו נתכוון שיסיר ממנה הסלע, ואם התחיל מקודם שביעית ופצל ממנה שבע ועשרים אבנים ברבוע ג' על ג' על רום ג' כל אבן מהן אמה על אמה ברום אמה או גדולות מזו ה"ז מותר לנקר ממנו בשביעית כל מה שירצה", והרא"ש ג"כ הביא כן בשם הרמב"ם.

ולפי הרמב"ם לא איירי בפתיחה אלא בפיסול

של האבנים עצמם, ולשיטתו השיעור של האבנים – היינו כמה הוא כבר פצל ממנו לפני שביעית, אבל המקום כבר פתוח וכבר חצבו ממנו, והדין הוא שרק כשכבר חצבו ממנו שיעור כזה נקרא מחצב ומותר לחצוב ממנו עוד.

דרכו של הפאת השולחן בזה.

והנה, לפי פירושו של המהר"י קורקוס נמצא שהרמב"ם פליג על הר"ש בתרתי, אן דלדבריו איסור פתיחה במשנה - היינו איסור חציבה, וממילא כשיש כ"ז אבנים התירו לחצוב אבל מעולם לא התירו לפתוח ולגלות עוד אדמה דבזה לא איירי במשנה, אבל הר"ש חולק וסובר שהמשנה קאי על הפתיחה והגילוי של האדמה וגם את זה התירו כשיש כ"ז אבנים, בן ההיתר של כ"ז אבנים היינו כשכבר פסלן והוציאם מהמחצב ולא כמש"כ הר"ש דדי לגלותם אף שהם עדיין מחוברים למחצב.

אולם בפאת השולחן [ס"י כ"א ס"ק י"א] נראה שהרמב"ם פליג רק על דין ב' דלדבריו צריך להוציא את הכ"ז אבנים, אבל על דין א' של לא יפתח דהר"ש פי' דקאי על גילוי העפר מע"ג האבנים, גם הרמב"ם מודה לזה, ואחרי שחצב כ"ז אבנים מותר גם לפתוח ולגלות עוד אדמה.

בדברי הרא"ש במשנה.

אולם ברא"ש היה נראה שיש לו בזה דרך אחרת שמבאר את השיעור של כ"ז אבנים בהסבר חדש – וז"ל הרא"ש, – "דכיון שיש בו כ"כ אבנים יאמרו העולם לצורך בנין הוא מוציאן ולא לתקן שדהו, ואף על פי שאין רואין אותו בונה בנין בעיר, פעמים שאדם בונה בנין קטן בתוך ביתו וצריך לשיעור אבנים הללו", אולם אם המחצב יותר גדול מזה אז הדין שלא יחצב את כולו – ופירש הרא"ש - "שיחשדהו שלתקן שדהו הוא כיון שאין רואין אותו בונה בנין, וגם יש בו

יותר מדי לבנין קטן שאדם בונה בתוך ביתו, וכן הוא במהר"י קורקוס [שם] – וכל זה דלא כהראשונים שיותר מכ"ז אבנים עדיף.

אולם הרמב"ם פירש שיש ג' מורביות, ושיעור כל אחד ג' על ג' ברום ג', וממילא דג' מהם היינו בשיעור ג' על ג' ברום ט'.

פלוגתת הראשונים בשיעור האבנים.

נחלקו הראשונים בשיעור האבנים, הר"ש

ענף ב'

חילוק בגדר המלאכה בשבת ובשביעית.

וצמיחה בארץ מכח מעשיו, אז הוא דאיכא מלאכת שביעית, ובוז ביארנו כמה וכמה חילוקים בין שבת לשביעית.

ויסוד הענין למה בשביעית העיקר הוא התוצאה – ודלא כשבת – היינו משום דחלוק מלאכת שביעית דתחילתה מדין שביתת הארץ והפגיעה בשביתת הארץ נמדדת בתוצאה, ונתבאר שם עוד שהמדידה הזו היא גם בלאו ולא רק בעשה, וכדהבאנו מהאבי עזרי שגם הלאו של "שדך לא תזרע" מוגדר לפי העשה, והיינו דקרא ד"ושבתה הארץ" מגלה דשביעית אינה כמו שבת, והכא העיקר הוא בפגיעה בשביתת הארץ, ומהאי טעמא החמירו גם בלא נעשה בידים אלא ע"י עכו"ם על פי דעתו ורצונו, גם בלי שליחות, ומה"ט גופא יש להקל בשביעית בכל האופנים שחסר בשלימות בתוצאה של המלאכה.

מתמה בחידוש התוספתא דגם במתכוין ליפות הארץ מותר לפתוח מחצב, ובדברי החזו"א בזה.

עיין בתוספתא - מובא בר"ש - דמבואר דבפתיחת מחצב של אבנים יש היתר גם במתכוין ליפות הארץ, וזה לשיטת ר' יהודה, ורשב"ג חולק, וצ"ע דאיך מתירים איסור דאורי"י של עבודה בשביעית בכוונה.

ובטעם היתר זה, בחזו"א [סי' י"ט ס"ק ג'] דהכא לא חשיב חורש כיון דלא הוי "שם שדה עליו" והשתא הוא דעושה שדה אין זה חורש אלא בונה, ויש כאן חידוש, דאף דלענין שבת הרי זה בכלל חורש, אבל לענין שביעית אין זה אלא בונה, אולם עיקר סברא זו צ"ב דמה הגדר בכל זה ועוד דמהיכי תיתי לחלק בזה בין שביעית לשבת, וצ"ע"ג.

מבאר למה בשביעית בעינן שיהיה "שם שדה".

ועפ"ז יבואר נמי חילוקו של החזו"א בדין מחצב דבשביעית בעינן שיהא עליו "שם שדה", ורק בשבת מיקרי ככה"ג חורש, והביאור בזה הוא, דכיון שיש דין שביתת הארץ, וכל הלאו נמדד כפי הפגיעה בשביתת הארץ, א"כ שפיר י"ל דבעינן "שם שדה" עליו דב"שדה" נעשה ונתקיים דין מלאכת שביעית, וכיון דליכא "שם שדה" עליו, א"כ לא חיילא בו תורת מלאכת שביעית, ובשבת דכל ענינו של התיקון והתוצאה הוא רק כתנאי בעלמא, א"כ בזה שע"י מעשיו איכא לפנינו קרקע שמוכנה לזריעה, בזה אמרינן דאיכא כבר מעשה

מבאר דחלוק שביעית משבת והכא העיקר הוא התוצאה מהמלאכה.

ועיין מה שנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] שמצאנו הרבה חילוקים בין שבת לשביעית – ויסוד הדברים בזה הוא דבכל מלאכת קרקע ואילנות איכא מעשה ואיכא תוצאה כתוספת גידול וצמיחה, ובשבת כל האיסור מתחיל ממעשה האדם אלא שיש תנאי שיהיה גם תוצאה מהמעשה, אבל אין התוצאה עיקר האיסור, אלא דתנאי בעלמא הוא, לעומת מלאכת שביעית דהתם כל המעשה מתחיל בתוצאה מהמעשה, דרק היכא דאיכא תוצאה ממעשיו, והיינו דאיכא גידול

ביאור התירא דאשפתות.

ונראה דעפ"י זה יש לבאר נמי דינא דמזבל דליכא מזבל כשעושה מהם אשפתות – וכמבואר בריש פירקין:

הרי הק' החזו"א דסו"ס במקום שהזבל נוגע בארץ התם הוכן האדמה לזריעה, ולפי הנ"ל י"ל דבכה"ג דמזבל בערימות גדולות של אשפתות, הרי אין עליו "שם שדה" אלא דשמו "אוצר", שיש כאן "אוצר של זבל", והכא גרע טפי והכא כו"ע מודי דמהני, דדוקא במחצב דעכ"פ אחרי מעשיו עומד לפנינו "שם שדה" ורק לפני כן לא היה עליו "שם שדה", התם פליגי בתוספתא, אבל הכא דגם אחרי מעשיו ליכא תורת שדה, כו"ע מודו דליכא פגיעה בשביתת הארץ, ולכן לא חשיב כמלאכת שביעית.

וצריכים להוסיף דאף לפי המבואר [שם] דמהני להביא מעט מעט, אכן כיון דכוונתו לאשפתות, א"כ דינינן ליה להך זבל כהתחלת אוצר, ודו"ק.

חרישה מצד האדם, אמנם בשביעית דהכל מתחיל מהארץ – התם בעינן שקודם לכן תחול עליו "שם שדה", ואז אמרינן דנעשה ב"שדה" מלאכת שביעית שפוגעת בשביתתה.

ובתוספת ביאור – חרישה היינו פעולה שהתוכן שלה הוא - לעשות שדה לא חרושה לשדה חרושה, אכן ליצור שדה חרושה מכלום אינה חרישה, אלא בנייה, ואעפ"כ בשבת מיקרי חרישה, והיינו משום שסו"ס הוא הגיע להך תוצאה של 'שדה חרושה' על ידי מעשה זה, אולם תוצאה זו אינה בשלמותה, שיש ב' דרגות של תוצאה, תוצאה אחרי המעשה ותוצאה בתוך המעשה עצמו - תוצאה אחרי המעשה היינו מה שעומד לפנינו שדה חרושה וזה סגי למלאכת שבת, אבל יש תוצאה בתוך המעשה – והיינו 'המהפכה' ו'המעבר' מ'לא חרושה' ל'חרושה וכו' נמצאת השלימות של התוצאה – ואת החלק הזה צריכים בחיובא דשביעית.

משנה ו

[ו] גדר שיש בו עשרה אבנים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו שיעור גדר עשרה טפחים פחות מיכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח בד"א מתוך שלו אבל מתוך של חברו מה שהוא רוצה יטול בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אבל אם התחיל בו מערב שביעית מה שהוא רוצה נוטל:

רע"ב משנה ו

של משאוי שנים שנים – שיש בכל אחת מהן משאוי שני בני אדם: הרי אלו ינטלו – כלן ואפילו הקטנות שבהן ולא מתחזי כמפנה הגדר לעשות מקומו שדה: פחות מכאן מחצב – ואינו נוטלו כולו אלא גוממו ומניח מן הסלע בארץ טפח כדי שלא יהא ראוי לזריעה:

במה דברים אמורים – האי דלא יפתח מחצב והאי דגוממו: מה שהוא רוצה יטול – דלא מיחזי כמתקן שדה כיון דלאו ידידה הוא ואפילו בשלו נמי לא מיחזי כמתקן שדה אם התחיל ליטול מערב שביעית:

עיונים והערות משנה ו

ליטול את האבנים מהגדר, א] בגובהו י' טפחים או יותר, ב] אם היו בו י' אבנים או יותר, ג] כל

שיטת הרמב"ם במשנה.

במשנה מבואר שיש כמה תנאים שבהם התירו

בשיטת ר' יהודה בתוספתא דגם במתכוין מותר.

גם בגדר איכא את הקולא של ר' יהודה בתוספתא שגם אם נתכוין לתיקון הקרקע אכתי מותר – וכתבאר לעיל במחצב שר"י התיר כן – ומפורש כן ברמב"ם [פ"ב ה"ח] ועיין במפרשי הרמב"ם – וגם הכא פירש החזו"א [סי' י"ט ס"ק ג'] דלא חשיב חורש כיון דלא הוי "שם שדה עליו" והשתא הוא דעושה שדה אין זה חורש אלא בונה – ובביאור היתר זה עיין מה שנתבאר במשנה לעיל, ושיטת הרמב"ם כר"י בתוספתא ולקולא.

ב' דרכים בביאור הלשון והדין במשנה – "פחות מכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח".

עיין היטב בתוס' אנשי שם – וכן במהר"י קורקוס, והעולה מדבריהם שיש ב' דרכים בביאור לשון התנא – "פחות מכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח".

לדרך א' הכוונה היא שאם זה פחות מכן אז הדין על הגברא שהוא יכול לחצוב ולגומם – והיינו שלשון "מחצב וגוממו", הם ב' פעולות שוות, חד שנעשה במחצב [במשנה הקודמת] וחד שנעשה בגדר [במשנה זו], כדי להגיע עד טפח.

לדרך ב' הכוונה היא שאם זה פחות מכן אז הדין של הגדר הוא כדין של 'המחצב' שכבר נזכר במשנה הקודמת – והדין של 'המחצב' הוא שהגברא יכול לגומם עד טפח [לשון מחצב אינו לשון פעולה על הגברא ורק לשון גומם הוא לשון פעולה על הגברא], וממילא שהתנא משמיע שגם במחצב וגם בגדר הדין של שניהם הוא להיות גומם – [פעולה אחת לשניהם].

התירא דדבר שאינו מתכוין בפס"ר.

למדנו במשנה דמותר ליטול גדר שגבוה י' טפחים בתנאים מסויימים, וטעם ההיתר הוא כיון שאין דרך לפנותו מחמת מקומו לתקן את המקום למקום זריעה, ובכה"ג יש הוכחה דלצורך בנין הוא נוטל, ולכן לא אסרינן – עוד מצאנו בסוף המשנה שכל זה בתוך שדה שלו אבל בתוך שדה חבירו בכל ענין מותר – שאז יש הוכחה שעושה

אחת מהן משוי שנים או גדולות, אולם בלי הנך תנאים נוטל – ובלבד שניח טפח סמוך לארץ דאז פשוט שאין כוונתו לתיקון הארץ.

אולם עיין ברמב"ם [פ"ב ה"ז וה"ח] שכל הנך תנאים – היינו בנתכוין לתיקון השדה אבל לא נתכוין ליכא שום תנאים, ונוטל סתם.

וז"ל הרמב"ם [הלכה ז'] – "גדר של אבנים שיש בגבהו י' טפחים או יתר ורצה ליטול כל אבניו אם היו בו י' אבנים או יתר כל אחת מהן משוי שנים או גדולות מזו ה"ז נוטל שהרואה יודע שלצורך האבנים הוא נוטל, היה פחות מ' או שהיו פחות מ' אבנים או שהיו אבניו קטנות ממשוי שנים נוטל עד שניח טפח סמוך לארץ" ולהלן [הלכה ח'] "בד"א בשנתכוון לתקן שדהו, או שהתחיל ליטול בשביעית אבל אם לא נתכוון לתקן שדהו או שהתחיל מקודם שביעית נוטל בשביעית כל מה שירצה מכל מקום וגומם עד לארץ, וכן אם היה נוטל משדה חבירו אף על פי שהוא קבלן גומם עד לארץ".

ותמוה – דאיזה היתר איכא בלי נתכוין לתיקון הארץ, הא סו"ס איכא מראית העין, ועיין ברדב"ז [שם] שתירץ דמירי שהתחיל כבר בבניית בנין וממילא דבנינו מוכיח עליו שעושה כן לבנייה וליכא מראית העין.

ותמה בזה בביאור הלכה [שם] דלא מרומז כן ברמב"ם, ופירש שאין דרך ליטול אבני גדר לתיקון השדה הלכך ליכא בזה מראית העין, אלא דלפי"ז קשה דאי ליכא מראית העין א"כ למה לי תנאים כלל וכלל – דגם בנתכוין נתיר, וביאר דאז חששו טפי למראית העין – עיי"ש.

פלוגתת הר"ש והרמב"ם אי נוטל קטנים.

נחלקו הר"ש והרמב"ם – הרמב"ם התיר רק בנתמלאו התנאים ליטול גדולים, כן כתב החזו"א [סימן י"ט ס"ק ג'] בדעת הרמב"ם.

אולם הר"ש חולק דגדולים בלאו הכי מותר ליטול גם בלי התירא דגדר וע"כ דעיקר היתר זה הוא כדי ליטול את הקטנים, וכן למדו המהר"י קורקוס והרדב"ז בשיטת הרמב"ם שאינו חולק על הר"ש בזה.

קירסום סיכה וכדו' זהו נקרא עבודת השדה, אבל לנקות השדה מן האבנים הגסים והדקים וצוררות לא נקרא עבודת השדה אלא תיקון שמכינה ומכשרה, וזה לא אסרו רבנן אלא משום מראית העין וכו' עכ"ל - הרי דליכא איסור בעצם סילוק הסלע אפי' כשמכוין לתיקון שדהו, אלא משום מראית העין, ולכן כל שהתחיל מע"ש ליכא חשש בדבר, אולם לא נתברר למה בהתחיל בערב שביעית לא נראה כבר שהוא עושה כן לתיקון השדה, וצ"ע - וכבר תמה בזה במשנה ראשונה.

פלוגתת הראשונים בדין של המשנה "בד"א מתוך שלו אבל מתוך של חברו וכו' בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אבל אם התחיל בו מערב שביעית וכו'".

נחלקו הראשונים על מה קאי הך "במה דברים אמורים" במשנה - והיינו "בד"א מתוך שלו אבל מתוך של חברו וכו' בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אבל אם התחיל בו מערב שביעית וכו'".

עיי' היטב בר"ש דקאי גם על מחצב - וכן הוא ברא"ש ובמלכי צדק ובשנו"א, אולם העיר בזה החזו"א [סימן י"ט ס"ק ד' ד"ה ובמחצב וע"ע ס"ק ב'] שלפי הרמב"ם מוכרח שאינו כן שהרי הרמב"ם למד דבמחצב איירי דווקא בהתחיל בו ערב שביעית שהרי הרמב"ם למד דבג' מורביות של כ"ז אבנים איירי שהשיעור בזה הוא באבנים שכבר חצבן - וע"כ דהך בד"א שהתחיל ערב שביעית לא קאי על מחצב - וממילא דיתכן מאד דגם במה שכתוב במשנה בשל חברו לא קאי על מחצב - ודו"ק.

כן בשביל בנין שהרי אין לו ענין בתיקון הקרקע - והתם מותר בכל ענין.

למדנו הכא דהיכא דלא מתכוין ליפוי ותיקון הארץ מותר אלא דאיכא מראית העין, ובהנך גווני דכבר ליכא מראית העין שוב מותר לגמרי, וזהו התירא דלצורך בנין והתירא דשדה חבירו, ומכאן הוכיח החזו"א [סי' י"ט ס"ק ב'] דבאינו מתכוין מותר מה"ת במלאכת שביעית אף דסו"ס איכא פס"ר ליפוי ותיקון הארץ ע"י סיקול אבנים.

ובטעמא דהתירא בדבר שאינו מתכוין אף במקום פס"ר שמצאנו בשביעית - נתבאר בארוכה להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] ששם ביארנו את עיקר הגדר במלאכת שביעית דמצד "כי לי הארץ" אתינן עלה [עיי"ש] - אולם שיטת התוס' דגם בשביעית ליכא התירא זו - ולדידיה הדרא הקושי, ועיי' בכל זה במשנה הבאה מה שהבאנו בזה.

התירא בהתחיל ערב שביעית.

מצאנו התיר נוסף בהתחיל כבר בערב שביעית, ולא ברור ההיתר הזה של התחיל בו ערב שביעית, ועיי' במשנה ראשונה שלמד שמדובר כאן שלפני שביעית הוא כבר התחיל להעמיד את האבנים בבנין, אלא דתמה בזה בשיטת ר"י דמתיר גם בכוונה לתיקון השדה, דבשלמא כשאינו מתכוין דאז י"ל שכיון דהאיסור הוא רק מחמת מראית העין מותר, אבל היאך מותר כשמתכוין.

וע' בבית רידב"ז [פ"ב אות ז'] וז"ל "דכל עבודות הארץ דאסורה בשביעית מדרבנן הם המלאכות שנעשו בגוף עבודת הארץ כגון זירוד

משנה ז

[ז] אבנים שזעזעתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו אם יש בהם שתים של משאוי שנים שנים הרי אלו ינטלו, המסקל את שדהו נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ וכן גרגר של צרורות או גל של אבנים נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ אם יש תחתיהן סלע או קש הרי אלו ינטלו:

רע"ב משנה ז

שזעזעתן המחרישה – ואפילו לא זעזעתן אלא שעתידה לזעזען הוי כאילו זעזעתן:
 הרי אלו ינטלו – כולן אגב אותם שמים:
 המסקל שדהו – שמסלק האבנים מן השדה, לשון סקלו מאבן (ישעיה סב):
 ומניח את התחתונות הנוגעות בארץ – דבכה"ג לא מחזי כמתקן שדה:
 גרגיר של צרורות – גל של אבנים קטנות:
 אם יש תחתיהן סלע או קש – לא מחזי כמתקן כיון דאין המקום ראוי לזריעה:

❧ ציונים והערות משנה ז ❧

דברי החזו"א שלא חל במקום "שם שדה".

הבאנו לעיל במשניות הקודמות במחצב ובגדר את דברי החזו"א דלא חיילא שם שדה על המקום, הלכך לא חשיב כחורש אלא כבונה גם בנתכוין לשדה, ובחזו"א שם כתב כן נמי על האבנים הללו שזעזעתן מחרישה – והוסיף [סימן י"ט ס"ק ג'] דאייירי דמעולם לא זרעו מתחתיו, והוסיף עוד [שם ס"ק ו'] שכל מה שלא צף על פני הארץ הוו בכלל דין זה, דבצפין על פני השדה הרי זה דין מסקל כיון שיש על השדה "שם שדה".

בחומר גדר יותר מאבנים שזעזעתן מחרישה, ובדברי הירושלמי בעתידה לזעזעתן.

הר"ש מביא את דברי הירושלמי – "לא סוף דבר שזעזעתן אלא אפילו מחרישה עתידה לזעזעתן" – וכפשוטו הכוונה גם כשזעזעתן כבר, וגם בראויים לזעזע בעתיד, אבל אין זה פשוט – כדיבואר.

דהנה, מה שגדר חומר יותר מאבנים שזעזעתן מחרישה כתב בתפא"י דמחובר טפי כיון שנתחבר בידי, ועוד קולא באבנים שזעזעתן מחרישה שבאלו ניכרים יותר שעומדים לבנין ולא לתקן שדהו דאילו בא לתקן שדהו אין לו לטרוח לסלק האבנים אלא יסמוך על המחרישה שיעקר ויסלק אבנים אלו, וממה שטרח לסלקם עכשיו הרי"ז הוכחה שדעתו לבנין.

אבל קשה דתינח מה שעתיד המחרישה לזעזע דא"ש שיש הוכחה זו, אבל לכא' משמע שאפי' אלו שכבר זעזעתן המחרישה מותר ליטלן אם יש

ב' של משוי ב' ב', והלא באלו אין הוכחה זו, וצ"ע.

ועיין בכפתור ופרח [פרק מ"ח] שכתב וז"ל "אבנים שזעזעתן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו אם יש בהם שמים של משאוי שנים שנים הרי אלו יטלו, ומה שאמרו שזעזעתן המחרישה מפורש בתלמוד ראוי שתזעזענה המחרישה אע"פ שלא זעזעם", עכ"ל, ויש לדייק קצת בדבריו שפירש דמיירי דווקא באופן שעומדין לזעזע, ולא שהירושלמי בא לרבות גם כשראויין לזעזענה אלא דווקא כשרק ראויים, ואכתי צ"ע.

דרך חדשה בזה בשם הגר"א.

בביאור הקולא באבנים שזעזעתן מחרישה מצאנו ביאור אחר בספר פאת השלחן בשם הגר"א [ס"ו כ"א אות ט"ו] וז"ל "דהני בבית דלעיל [מחצב וגדר] דעתו של בעל השדה לקובען בשדהו קודם שביעית ועתה מסירן נראה כעושה לצורך הארץ, אבל באלו [אבנים שזעזעתן מחרישה] לא היה רצונו לקובען, וכן במכוסות לא ידע מהן, והיינו שאותן אבנים שזעזעתן מחרישה לא ניחא ליה לקובען בשדהו", עכ"ל.

וביאורו בדבריו שאם היה דעתו מעיקרא לקובען בשדהו ועכשיו מסירן לא תלינן שכוונתו עכשיו לבנין, שא"כ איך רצה לקובען מעיקרא, דדבר שעומד לבנין הוא מיחדו באיזה מקום ולא קובעו בשדהו, ולכן תלינן דמסתמא עכשיו רוצה לתקן המקום שיהא ראוי לזריעה, דכן הוא דרך דמקודם מתקן השדה בחלק אחד לזריעה ואח"כ

היו לבנין, ולכן יותר מסתבר שדעתו לזריעה.

אולם אכתי קשה שסו"ס גם בזה יש שינוי ממה שחשב מקודם, דמקודם כשקבע האבנים במקומן בע"כ לא היה דעתו לזרוע במקום זה ועכשיו רוצה לזרוע שם ומאי שנא, וצ"ע, ועיין בהערה כח.

מתקן עוד מקום, והיינו שמשערין כוונתו ואמרינן שאין אדם משנה דעתו ממה שחשב מעיקרא ולכן אם קובען בשדה כגון גדר בע"כ לא היה כוונתו באותה שעה לבנין, ולכן אם נימא שעכשיו בא לבנות הרי"ז חזרה לגמרי ממה שחשב מעיקרא, ואפי' אם נתחדשה סיבה שצריך לבנות מ"מ למה לו ליקח דוקא אבנים אלו שמוכרח דמעיקרא לא

בדינים של מסקל שדהו.

יש כאן קולא בדין מסקל את שדהו [בסיפא של המשנה] דאם הניח התחתונות נוטל את העליונות, ואילו לענין גדר תנן שצריך להניח טפח, ויתכן לפרש שהחילוק בזה הוא שכיון שאבנים דמתניתין מפוזרין המה על פני כל השדה מינכר מילתא במה שמשירר התחתונות, אבל בגדר כיון דאינו אלא על מקום אחד אין זה היכר ולכן צריך לשייר טפח.

ובדרך אמונה [ס"ק ג'] הביא מהחזו"א שחילק באופן אחר – שבגדר הרי זה גוש אחד ולכן חששו שמא יקח את כולם, אבל במפוזרות לא חששו וסומכים על זה שיזהר בזה.

והנה באבני כתף תנן להלן [משנה ט'] שבאות מכל מקום, ולכן כתב הר"ש לעיל [משנה ו'] דמה שבגדר צריך שיעור של עשר אבנים של משאוי שנים שנים, היינו להתיר ליטול אף הקטנים עמהם, אבל אה"נ אם בא ליטול רק הגדולים מותר אפי' אם אין בהן אלא שיעור אבני כתף.

ויש לדון במסקל שדהו אם יש ב' אבנים שיש בהן משוי של ב' ב' אם רשאי עי"ז ליקח גם אבנים קטנים, וכתב בתפארת ישראל [ס"ק מ"ז] דמותר, ואזיל לשיטתיה שפירש שכל שתלוש טפי קיל טפי – [עיין לעיל בהקדמה למשניות ה' – ט' מה שהבאנו בשמן] – ולכן כיון דאפי' באבנים שזעזעתן מחרישה מותר ליקח הקטנים עמהם כל שיש בהן שיעור של ב' אבנים של משוי ב' ב', כ"ש במסקל דקיל טפי דתלוש יותר, אבל החזו"א פליג ע"ז וס"ל דאסור ליקח הקטנים, ושיטתו מובאת להלן.

שיטת החזו"א דלדעת הרמב"ם בגדר ובאבנים שזעזעתן מחרישה מותר ליקח רק הגדולים.

והנה שיטת הר"ש דבגדר ובאבנים שזעזעתן מחרישה אם בא ליטול רק הגדולים מותר אפי' אם אין בהן אלא שיעור אבני כתף, ושיעור של י' אבנים של משוי ב' ב' נאמר להתיר ליקח גם הקטנים עמהם, והמהר"י קורקוס כתב כן גם בדעת הרמב"ם [פ"ב ה"ז], מיהו בחזו"א [סי' י"ט] ביאר בדעת הרמב"ם באופן אחר, ולדידיה יש לרמב"ם שיטה אחרת משיטת הר"ש, וס"ל דבגדר ובאבנים שזעזעתן מחרישה מותר ליקח רק הגדולים אבל הקטנים בכל אופן אסור, ומקור לזה הוא ממה שכתב הרמב"ם בהלכה ט' 'אבנים שראויות שתזעזע אותן המחרישה או שהיו מכוסות ונתגלו, אם יש בהן שתיים של משוי שנים שנים ה"ז מותר ליטול אותן' עכ"ל, ודקדק לשון "אותן" – ומבואר שהתיר רק אותן ב' גדולים, ואע"ג שהרמב"ם כ' כן רק באבנים שזעזעתן מחרישה, מ"מ מדברי החזו"א נראה דגדר ובאבנים שזעזעתן מחרישה הן בחדא מחתא בזה.

אולם הרש"ש כתב שבגדר מותר ליטול אפי' הקטנים אבל באבנים שזעזעתן מחרישה מותר ליטול רק הגדולים, והביא דברי רמב"ם אלו למקור דין זה, הרי שהרש"ש וחזו"א שניהם כתבו שרשאי רק ליטול הגדולים אבל החזו"א כתב כן בין על גדר ובין על אבנים שזעזעתן המחרישה, והרש"ש למד שדין זה נוהג רק על אבנים שזעזעתן המחרישה אבל בגדר רשאי ליטול אף הקטנים.

כח. ויתכן לחלק שמה שחושב לזריעה אין זה סתירה גמורה למחשבתו הראשונה דחשב לבנות שם, משא"כ לסלק אבנים לבנין שהוא שינוי ממה שבע"כ מעיקרא חשב לא לבנין הוי שינוי גמור, ואכתי צ"ע.

[שם] ביאר שיש לדחות דאין ההיתר מצד דבר שאינו מתכוין, אלא מטעם אחר.

והיינו דאיכא למימר דכיון דהשדה אכתי אינו מוכן לזריעה דאכתי מחוסר חרישה, בכה"ג נקטינן דלענין שביעית אין זה בכלל "שבח הקרקע", ואין בו איסור תורה, ומדברנן התירו לצורך הענין היכא דליכא מראית העין, עכתו"ד.

וגדולה מזו הוסיף החזו"א [סי' י"ט ס"ק ט"ז] דהתוס' [גיטין מ"ד ומו"ק י"ג ובכורות ל"ד] כתבו דקנסו בתולש קוצים מחוברים כיון דבשבת חזינן שזה מה"ת, אולם החזו"א הוכיח נגד דבריהם מהירושלמי דמבואר שם דלא קנסינן גם בחרישה ראשונה, וקשה דהא חרישה דאורייתא ולמה לא קנסו, וביאר החזו"א [שם] דחרישה זו היא רק לסלק קוצים הלכך לא קנסינן אף שזה במחובר, וכן כתבו נמי הרא"ש והר"ש סיריליאו והמלאכת שלמה [פ"ד מ"ב] דפירשו "כי חרישה ראשונה הוא להמית את הקוצים שצמחו בתבואה", ומזה ע"כ מוכרח דבירושלמי מיירי בתולש מהמחובר, וכדבריהם מבואר נמי ברבינו גרשום בבכורות [ל"ד] דכתב בהדי' דמיירי נמי במחוברין.

ולדידהו קשה דבשבת כה"ג הוי דאורייתא, וכתב החזו"א [שם] דלא קנסינן כיון דאכתי מחוסר חרישה ואין זה אלא הכשר חרישה, ונראה דכוונתו ע"ד מה שאמר לענין מסקל דמה"ט אינו אלא מדרבנן, עכ"פ איכא כבר מקור לדברים מהרא"ש והר"ש סיריליאו ומלאכת שלמה ורבינו גרשום בבכורות לעיקר חילוק זה.

אולם יסוד הדברים לחלק בזה בין שביעית לשבת צ"ב, דמגלן זאת, הרי בתרומתה איכא איסור חרישה, ומסקל הוא תולדה של חרישה בשבת וכדהביא החזו"א [שם לעיל ס"ק א'] מהירושלמי בשבת, ופשיטא נמי ד"חרישה ראשונה להמית את הקוצים" היא נמי מה"ת, ומ"ש דלגבי שביעית יהיה דין דבעינן דוקא כעין חרישה שהשדה מוכן לגמרי לזריעה, וצ"ע – ועיי' להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] שביארנו בהרחבה את החילוק בין שבת לשביעית בזה.

נמצא דפליגי הר"ש והרמב"ם בתרתי, לר"ש כל שיש שיעור האמור במתני' בגדר ובאבנים שזעזעתן מחרישה מותר ליטול אפי' הקטנים ולרמב"ם אסור ליטול הקטנים, ועוד פליגי כשיש רק גדולים לר"ש מותר כל שהן אבני כתף ולרמב"ם אסור עד שיהיו י' אבנים או ב' אבנים של משוי ב' ב'.

התירא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר.

למדנו במשנה שיש כמה קולות במסקל, שכשיש אבנים מטולטלות ורוצה אותם לבנין, מותר ליטלם, ובלבד שיטול רק את העליונות ויניח את התחתונות הנוגעות בארץ, ולמדנו עוד להלן במשנה [מ"ט] דבאבני כתף [גדולים] מותר ליטול תמיד כיון דנראה דודאי מתכוין לבנין, עוד למדנו [שם] שהקבלן [שמוכר וידוע שבונה בנינים] יכול ליטול אפילו אבנים קטנים ואפילו מתוך שלו.

מבואר מכל החילוקים הנ"ל דהיכא דלא מתכוין ליפוי ותיקון הארץ מותר מעיקר הדין אלא דאיכא מראית העין, ובהנך גווני דכבר ליכא מראית העין שוב מותר לגמרי, וזהו התירא דקבלן והתירא דשדה חבירו והתירא דאבני כתף, ומכאן הוכיח החזו"א [סי' י"ט ס"ק ב'] דבאינו מתכוין מותר מה"ת במלאכת שביעית דהרי סו"ס איכא כאן יפוי ותיקון הארץ ע"י סיקול אבנים – ומותר גם במקום פס"ר, וכן צ"ל במשנה דלעיל בנוטל אבנים מן הגדר – דכיון דכוונתו לאבנים אינו אלא פס"ר ומותר בשביעית.

ובטעמא דהתירא דדבר שאינו מתכוין אף במקום פס"ר שמצאנו בשביעית – נתבאר בארוכה להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] בגדר עיקר מלאכת שביעית דמצד "כי לי הארץ" אתינן עלה.

שיטת התוס' דליכא התירא דדבר שאינו מתכוין בפס"ר, ולדידה מותר מצד זה שהשדה אכתי אינו מוכן לזריעה דאכתי מחוסר חרישה.

אולם הבאנו להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] ששיטת התוס' דגם בשביעית אסור פס"ר – ולדידהו הדרא קושי' לדוכתא, והבאנו שהחזו"א

משנה ח

[ח] אין בונין מדרגות על פי הגאיות ערב שביעית משפסקו הגשמים מפני שהוא מתקנן לשביעית אבל בונה הוא בשביעית משפסקו גשמים מפני שהוא מתקנן למוצאי שביעית ולא יסמוך בעפר אבל עושה הוא חייץ, כל אבן שהוא יכול לפשוט את ידו וליטלה הרי זו תנטל:

רע"ב משנה ח

אין בונין מדרגות – מעלות ע"פ הגאיות, שלא יחליקו בירידתן לקחת המים שנתקבצו בעמק באותן הגומות, דנראה כמתקנן להשקות בהן שדותיו בשביעית: לא יסמוך בעפר – אם בא להיות סוכר מקום יציאת המים באבנים, לא יתן עפר וטיט בין האבנים משום דמיחזי טפי שהוא מתכוין להשקות מהן שדותיו: אבל עושה הוא חייץ – אבנים סדורות זו על זו כעין גדר בלא עפר וטיט: כל אבן – שבשדהו אפילו קטנה אם כשהוא בונה הגדר או הבנין יכול לפשוט ידו וליטלה ולבנות בה: הרי זו תנטל – שהגדר מוכחת עליו דלבנות גדרו הוא נוטלה ולא לתקן השדה לזריעה:

עיונים והערות משנה ח

גבוה – כדי שלא יחליקו בירידתן לקחת המים שנתקבצו כיון שנראה שהוא מתקן כדי להשקות בהן שדותיו בשביעית, ב] בדין לא יסמוך בעפר – פירשו, שאם בא לסתום את המקום של יציאת המים באבנים כדי שלא יקחו משם אנשים, לא יתן עפר וטיט בין האבנים משום דמיחזי טפי שמתכוין להשקות מהן שדותיו, אלא שישם אבנים סדורות זו על זו כגון גדר בלא עפר וטיט והיינו מה שכתוב "עושה הוא חייץ", ג] ויש גם תנאי באיזה אבנים הוא משתמש – שכל אבן שבשדהו אפילו קטנה, "אם הוא יכול לפשוט ידו וליטלה ולבנות בה גדר של אבנים, כגון שסמוכין לגדר, הרי זו תנטל שהגדר מוכח עליו דלבנות גדר נוטלה ולא לתקן השדה לזריעה".

הערה בסדר המשניות – היתר נטילת אבנים כשגדרו מוכחת עליו.

גם משנה זו שייכת למשניות הקודמות – בנוטל אבנים מתי נראה כמתקן שדהו, דאף דעיקרה של משנה זו קאי בבנין מדרגות שזה חשש אחר שנראה כמתקנן כדי להשקות בהן שדותיו בשביעית – אכן בסוף למדנו הלכה של נטילת אבנים בבניית החייץ [כעין גדר] ושם שנינו היתר של נטילת אבנים להך גדר שכל אבן שבשדהו אפילו קטנה שהיא קרובה לגדר בזמן שהוא בונה הוא יכול לפשוט ידו וליטלה ולבנות בה, דמותר ליטלה, כיון דבכה"ג הגדר מוכחת עליו דלבנות גדרו הוא נוטלה ולא לתקן השדה לזריעה.

שיטת הר"ש והרא"ש במשנה.

שיטת הר"ש והרא"ש והרע"ב במשנה זו:

והעיר באשר לשלמה שיש כאן חידוש בהלכות מראית העין שתמיד אסור משום שנראה שכעת הוא עובר על איסור אבל הכא אסור משום שנראה שמחר הוא ירצה לעבור על איסור, וזה חידוש.

[א] אין בונין מדרגות על פי הגאיות – מקום

שיטת הרמב"ם – וכמבואר בבס"מ.

עיין ברמב"ם [פ"ב ה"א] מה שפירש במשנה זו ועיין בבס"מ שביאר שהוקשה לרמב"ם איזה תיקון יש בבנין המדרגות ע"פ הגאיות ולכן פירש בפירושו למשנה זו "כשיבנה מדרגה על הגאיות ההם וישר אותם לתקנם לא יסמוך בעפר, ר"ל לא יחזיר העפר לגאיות ההם כדי שישוה פניהם" עכ"ל והיינו שהאיסור מצד תיקון גומות ליישרן לזריעה.

לגאיות משום דהוי תיקון הקרקע אבל עושה הוא חייץ שאף ע"פ שהוא שבח לגיא להיות מובדל משאר שדות מ"מ אינו תיקון הקרקע ממש, ועל מה ששנינו וכל אבן שהוא יכול לפשוט ידו וליטלה פירש רבינו האבנים שיהיו קרובים לפי הגאיות כדי שיוכל להושיט ידו ולקחתם מותר לו לקחתם, ומה שלא אפשר לקחתם עד שירד בגיא אינו מותר לו לקחתם מפני שכשנראה אותו יורד או ישלשל עצמו לקחת אותם נאמר שהוא לתקן שדהו נתכוון עכ"ל הכס"מ.

וע"ע בפאת השולחן [סימן כ"א ס"ק י"ז] שג"כ פירש בדרך זו, אולם עיין ברידב"ז וברדב"ז שלמדו באופן אחר – וכן הוא בחזו"א [סימן י"ט ס"ק י"ז] עיי"ש.

וביאר בזה הכס"מ שנראה שהוא מפרש דרישא אסיפא סמך וז"ל הכס"מ – "והכי קאמר – כשבונים מדרגות על פי הגאיות לא יסמוך בעפר כלומר לא יחזיר עפר לגאיות ההם כדי שישוה פניהם וכו', ועל מה ששנינו אבל עושה הוא חייץ פירש שם רבינו חייץ הוא מחיצה ר"ל להבדיל אותו הגיא מכל השדה, עכ"ל, וע"פ מה שפירש באין בונין מדרגות ע"פ הגאיות שאין אסור בנין המדרגות אלא שלא יסמוך בעפר איך יפול על זה אבל עושה הוא חייץ ואפשר דה"ק לא יחזיר העפר

עוד דרכים במשנה.

יש דרכים נוספים במשנה – עיין בזה בראב"ד, ובחזו"א [שם ס"ק ט'], ועיין בר"י מלכי צדק מהלך אחר בכל המשנה.

משנה ז

[ז] אבני כתף באות מכל מקום והקבלן מביא מכל מקום ואלו הם אבני כתף כל שאינה יכולה להנמל באחת יד דברי ר"מ רבי יוסי אומר אבני כתף כשמן כל שהן נמלות שתים שלש על הכתף:

רע"ב משנה ז

באות מכל מקום – אפילו מתוך שלו דמידע ידיע דלבנין קבעי להו ולא לתקן את השדה: והקבלן – שקבל שדה באריסות מביא מ"מ ואפילו מאותה שדה שהוא אריס בה אפילו אבנים קטנות שאין [שדה זו חשובה כשלו. וי"מ והקבלן שדרכו לבנות בנינים בקבולת שאין כוונתו אלא לקבץ אבנים מביא [מ"מ ואפילו משדה] שלו: ר' יוסי אומר כו' – והלכה כר' יוסי:

עיונים והערות משנה ט

סיכום הדינים.

ובלבד שיטול רק את העליונות ויניח את התחתונות הנוגעות בארץ, וכאן למדנו דאבני כתף [גדולים] מותרים כיון דנראה דודאי מתכוין לבנין,

למדנו לעיל [משנה ז] שכשיש אבנים מטולטלות ורוצה אותם לבנין, מותר ליטלם,

אז היה אסור להביא אבנים [עכ"פ פחותים מאבני כתר] דאיכא מראית העין שמתקן את השדה שהרי באמת הוא התחייב לתקנו בכך.

הסרת כל מיני דברים שנפלו על הקרקע.

יש לדון להתיר להסיר דברים או אבנים שנפלו לגינתו על פי מה שנתבאר בירושלמי [פ"ד ה"א] "היתה בהמתו שם, בהמתו מוכחת עליו, היתה כירתו שם כירתו מוכחת עליו", והובא דין זה ברמב"ם [פ"א הי"ז] "היתה בהמתו עומדת בתוך שדהו מלקט ומביא לפניה, שבהמתו מוכחת עליו, וכן אם היתה שם כירתו מלקט הכל ומדליק שכירתו מוכחת עליו".

עפ"י זה כתב במנחת שלמה [ח"א ס"ו ג"א ס"ק י'] שי"ל דגם כשיש בית סמוך לגינתו הרי"ז מוכרח שכונתו לנקיון בעלמא ולכן מותר, ועיין במשמרת השביעית [פ"ו הערה 13] מה שכתב ע"ז, וגם בספר השמיטה [פרק ה' אות ד'] התיר בזה.

מיהו להסיר אבנים כתב במשפטי ארץ [פ"ה הע' 6] שדעת מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שאסור דאע"ג דרגילים לאוספם בכל שנה לשם נקיון, מ"מ אין זה הוכחה מספקת להוכיח שאין כוונתו להכשרת קרקע או לתועלת הצמחים, ואינו מותר אא"כ משתמש באבנים ורואים שמשתמש בהם.

אבל הקבלן [שמוכר וידוע שבונה בנינים] יכול ליטול אפילו אבנים קטנים אפילו מתוך שלו – ועיין מה שהערנו לעיל [משנה ז'] בכל הנ"ל.

"הקבלן מביא מכל מקום".

מבואר במשנה ש"הקבלן מביא מכל מקום", ועיין בר"ש וברע"ב שהביאו ב' פירושים: או דמיירי בשקבל שדה באריסות או דאיירי בקבלן שבונה בנינים שכל כוונתו אינו אלא לקבץ דהיינו לבנות.

ולכאור' ק' שאם קבלו באריסות הרי הוא נהנה במה שמסיר האבנים ומכינו לזריעה ואמאי מותר לו ליקח כל האבנים, ועיין בדרך אמונה [באור ההלכה פ"ב הי"ב] שהביא מהמרכבת המשנה דאריס מותר דאיירי באריס דלא מקבל חלק מהפירות אלא שיש לו שכר קצוב חלף העבודה ולכן אינו מקפיד לנקות הקרקע, והביא עוד מהרדב"ז דמיירי באופן שאינו בטוח שיקבל את השדה לשנה הבאה הלכך לא מנקה עבור הפירות, וע"ע בבה"ל מה שכ' להקשות על דבריהם.

ובספר דבר השמיטה למד ע"ד המרכבת המשנה והוכיח מהכא לדינא דאף דכל כה"ג מחוייב לעבוד את האדמה בכל העבודות הנצרכות וכמבואר בחו"מ [סימן ש"כ], אולם ע"כ שאינו מחוייב ללקט אבנים מהשדה – שאם היה מחוייב

משנה י

[י] הבונה גדר בינו ובין רשות הרבים מותר להעמיק עד הסלע מה יעשה בעפר צוברו ברשות הרבים ומתקנו דברי רבי יהושע, רבי עקיבא אומר כדרך שאין מקלקלין ברשות הרבים לא יתקנו, מה יעשה בעפר צוברו בתוך שדהו כדרך המזבלין וכן החופר בור ושיח ומערה:

רע"ב משנה י

להעמיק עד הסלע – ולא חיישינן דלמא ממלך וזרע ליה, שאין דרך בני אדם לזרוע סמוך לרה"ר. אבל בינו לבין חבירו חיישינן דילמא ממלך וזרע ליה ואסור:

צוברו ברה"ר – ואח"כ נוטלו משם ומתקן את רה"ר כמו שהיה:

כשם שאין מקלקלים רה"ר כך לא יתקנו – כלומר לא מבעיא לצבור עפרו לרה"ר שהוא אסור אף על פי שסירנו אח"כ שהרי מקלקל הוא לשעה, אלא אפילו לתקן אסור, כגון אם היו

אבנים או עפר מפוזרים ברה"ר לא יצברם במקום אחד אלא יסלקם לגמרי מרה"ר, והיינו דקאמר כשם שאין מקלקלין רה"ר לצבור עפרו לרה"ר אף על פי שדעתו לסלקו מיד, כך לא יתקן לצבור אבנים או עפר המפוזרים ברה"ר ולשום אותם בצדי רה"ר לפי שעה, אלא יסלקם מיד לגמרי מכל רה"ר ויוציאם לים או לנהר:

מה יעשה בעפר – אליבא דר"ע:

צוברו בתוך שדהו בדרך המזבלים – ג' אשפות לבית סאה:

וכן החופר בור שיח מערה – בשאר ימות השנה פליגי בה ר' יהושע ור"ע, לר"י צוברו ברה"ר ובלבד שיסלקנו אחר כך ויתקן רה"ר כמו שהיה, ולר"ע אף על פי שדעתו לתקן אסור אלא צוברו ברשותו. והלכה כר"ע:

❧ ציונים והערות משנה י ❧

או ישראל שחשוד על הגניבה אי מותר לגדור, דלפי הר"ש אסור ולפי הר"ש סירילאו מותר, כ"כ במשנת יוסף, ועיין בדרך אמונה שהביא מהגרי"ל דיסקין שהתיר בכה"ג.

"מה יעשה בעפר – צוברו ברשות הרבים ומתקנו".

בעיקר האי נידון ד"מה יעשה בעפר" – פירש בתפא"י דא"א לפזרו בשדה שלו כיון שנראה כמכין שדהו ומכשירה לזריעה או כמזבלה, הלכך לר"ע מותר לצוברו ברשות הרבים וכשיסלקנו מתקן את רשה"ר, ונחלקו תנאי בהלכות קילקול רשה"ר לשם תיקון אח"כ – גם בשאר השנים.

ב' דרכים בחילוק בין בינו לחבירו ובין רה"ר.

בעיקר דין בנין גדר יש חשש של שמא ימלך ויחליט לזרוע, שהרי מעמיק בחפירתו, אולם בזה יש חילוק בין גדר על יד רשה"ר לגדר על יד רשה"י, דעל יד רשה"ר לא רגילים לזרוע ולכן לא חיישינן שמא ימלך – כן מבואר בר"ש וברא"ש עפ"י הירושלמי.

אולם במהר"י קורקוס [פ"ב הי"ד] ובר"ש סירילאו מבואר שההיתר סמוך לרה"ר הוא שחוששים להפסד של גנבים, משא"כ על יד חבירו ישראל לא חוששים לגניבה.

והנפ"מ בין הנך תרי דרכים בגדר על יד גוי

בפלוגתת ר"ע ור"י, ובגדר האיסור מקלקל רשה"ר.

ויוציאם לים או לנהר, ור' יהושע מתיר – וצ"ב שורש פלוגתתם.

בטענת ר"ע.

פלוגתת האחרונים אי הוי איסור מה"ת או מדרבנן, ושיטת רש"י בזה, ותולה בפלוגתת ר"ע ור' יהושע.

כפשוטו איירי הכא באיסור דרבנן – מצד הליכלוך וקילקול רשה"ר, וכ"כ המשנה למלך בהלכות רוצח [ב' - ב'] בביאור דברי רש"י ב"ק [נ"ג. סוד"ה נפל] דלכן בשולח שליח לכריית בור דמיקרי אשד"ע – דהיינו מחמת העבירה של קילקול רשה"ר, ופשוט לרש"י שזה איסור דרבנן, והוכיח מכאן שאשד"ע גם באיסור דרבנן.

טענת ר"ע היא "כשם שאין מקלקלים רה"ר כך לא יתקן" ופירשו הרא"ש והרע"ב "כלומר לא מבעיא לצבור עפרו לרה"ר שהוא אסור אף על פי שיסירנו אח"כ שהרי מקלקל הוא לשעה, אלא אפילו לתקן אסור, כגון אם היו אבנים או עפר מפוזרים ברה"ר לא יצברם במקום אחד אלא יסלקם לגמרי מרה"ר, והיינו דקאמר כשם שאין מקלקלין רה"ר לצבור עפרו לרה"ר אף על פי שדעתו לסלקו מיד, כך לא יתקן לצבור אבנים או עפר המפוזרים ברה"ר ולשום אותם בצדי רה"ר לפי שעה, אלא יסלקם מיד לגמרי מכל רה"ר

והנראה בדברי רש"י, דודאי דס"ל כהנו"ב דמפרשת בור יש איסור תורה בכריית בור, ומש"כ סברות של ליכלוך הוא נידון אחר, דבא לבאר למה בי"ד התירו דין דאורי' של כריית בור דוקא בימות הגשמים ולא בימות החמה, דמ"ש כלפי הדין דאורי', וע"ז ביאר שיש איסור דרבנן נוסף מצד ליכלוך וקילקול וזה לא קיים בימות הגשמים, ולכן התירו רק בימות הגשמים, אבל ודאי דהנידון בסוגי' הוא מצד האיסור דאורי' מפרשת בור, והיינו כהנו"ב.

אולם מעתה קשה מהוכחת המשנה למלך מדברי רש"י להלן [שם נ"ג] דלמה הביא איסור דרבנן בכרייה בשליחות לדבר עבירה כשיש איסור דאורי', הא איכא איסור דאורייתא בכרייה של הבור וכמבואר בסוגיין.

נפ"מ בין האיסור דאורייתא של כריית בור לאיסור דרבנן של מלכלך רשה"ר.

ויהיה מוכרח מזה שרש"י ס"ל דלגבי האיסור דאורייתא מפרשת מזיק – התם עצם הכרייה אינו איסור אם יהיה בו שמירה, ורק בזה שאינו שומרו עובר על האיסור, ובזה חלוקין האיסור דרבנן מהאיסור דאורייתא, שהאיסור דרבנן הוא בכרייה עצמה שיש בה קילקול גם על הצד שיהיה שמור, אבל האיסור דאורייתא אינה בכרייה עצמה אלא בהעמדת המזיק ברשה"ר בצורה שהוא יכול להזיק, והיינו במצב לא שמור.

ומעתה, בנוגע לשליחות בכריית הבור, הרי עבירת השליח הוא רק האיסור דרבנן, דאיסור דאורי' ליתא בכרי' מצד עצמה, דעדיין יכול לשומרו ומוטל עליו לשומרו, ועל מה שהמשלח אינו שומרו – אחרי שכבר התייחס אליו הבור מדיני שליחות – הרי זה לא שייך לשליחות עצמה, ואדרבה, המשלח בעצמו עובר על העבירה ההיא, וא"ש למה רש"י איירי רק מצד האיסור דרבנן, ועיין בהערה כ"ט במה שיש להעיר ולדון בזה.

אולם הנו"ב אעה"ז [סי' ע"ח בסוף] חולק ופשוט לו שישלד"ע באיסור דרבנן, ופשוט לו שיש איסור דאורי' של כריית בור, והיינו איסור מפרשת מזיק, אכן מרש"י נראה כהמשנה למלך.

וע"ע בב"ק [י.] דמבואר בסוגי' שחכמים התירו בימות הגשמים לפתוח צינורותיהן לרש"ר, וז"ל רש"י [נ"ה בימות החמה אין להם רשות] "מפני שהרחוב נאה והוא מקלקלו אבל בימות הגשמים שהרחובות מלוכלכות יש להן רשות", ומכאן נראה כהמשנה למלך שכל הנידון מצד ליכלוך וקילקול רשה"ר.

ולפום ריהטא היה נראה שר"י סובר שכל האיסור הוא איסור דרבנן ולכן לא אסרו רבנן אלא במקלקל ממש אבל לא בדעתו לתקנו, וכש"כ אם הקילקול הוא לצורך תיקון, אולם ר"ע סובר שקילקול רשה"ר הוא מה"ת, וזו כל טענתו דאף בעל מנת לתקן אסור לקלקל דאיסור תורה הוא – וכן פירש בעל העטרת ראש שורש פלוגתא זו.

שיטת רש"י שיש ב' דינים, מה"ת מצד פרשת מזיק ומדרבנן מצד איסור קילקול.

ובעיקר איסור מקלקל רשה"ר אי הוי מדרבנן או מה"ת – כנראה שאין סתירה ותרתי אית ביה. **דהנה**, באמת שיטת רש"י והמשנה למלך צ"ע, דהא מבואר בב"ק [י.] שיש צד השהו שבא ללמד שחייבים בנוקי בור גם בפותקים ביבותיהן והיינו שנתחדש חיוב בור גם ב"בור ברשות" והגמרא באה לדחות שהרי ה'תכונה' וה'צורה' של בור דעלמא היינו בור 'שלא ברשות' – ולפי רש"י מבואר שהתכונה שיש בבור שהוא 'שלא ברשות' – היא תכונה מדרבנן, ונמצא דרך מדרבנן פותקין ביבותיהן שונה מכל בור דעלמא בזה שהוא ברשות, והאיך שייך צד השהו על איסור דרבנן, עו"ק, דמה ענין ליכלוך רשה"ר לחומרא דבור עד דמחלקינן בין בור שיש בו משום ליכלוך רשה"ר לחיובו יותר מבור אחר, הא מה שייטא סברות הללו לדיני מזיק דבור.

כט. אולם זה יהיה תלוי במה שנחלקו הפוסקים בהיתר דפותקין ביבותיהן האם ההיתר הוא להניח בלי שמירה או עם שמירה, דאי ננקוט בשיטת רש"י שהוא סובר שעצם הכרייה אינה אסורה מה"ת אלא מדרבנן, ומה"ת 'שלא ברשות' היא רק בכרייה באופן שהבור אינו שמור, לדרך זו נצטרך לומר שרש"י ס"ל כהסמ"ע שה'ברשות' של פותקין היינו בלי שמירה

מביא את החזו"א שהכל משום גזירה דילמא אימליך, ובפלוגתא הר"ש והרא"ש בחילוק בין יחיד לרבים.

ומעתה יש לדון דבאיזה איסור קאי הכא – דיעויין בדברי הר"ש שהביא מהתוספתא את טענת ר"ע דקאי בג' גווני - א] במסירין העפר והטיט שנשקעין בהן העוברים, ב] או שמביאים עפר ואבנים ברשות הרבים למלאות הגומות והפחתים, ג] או שמאספין האבנים שנתקלין בהן בני אדם, ויש לעיין דבכל הנך אופנים אין לאוסרו - לא מצד פרשת בור ולא מצד פרשת קילקול רשה"ר, שהרי במעשים שלו הוא מוסיף שמירה כנגד המזיק של בור וזה כל כוונתו, וא"כ למה אסר ר"ע מצד פרשת בור – הא לא כרה כאן בור אלא אדרבה, הוא מוסיף שמירה בבור, וכן מצד האיסור דרבנן של קילקול רשה"ר נמי קשה - הרי כל מעשיו אינם אלא מעשים של תיקון ומה שייך כאן

והוסיף החזו"א שהרא"ש מחמיר טפי מהר"ש וס"ל דלר"ע גם בריבוי איכא חשש ולכן הדרך היחידה לתקן רשה"ר הוא לקחת כל אבן ואבן בפני עצמו ולהסירה מרשה"ר – אף שיש בזה טירחא גדולה, דאסור לצוברו במק"א.

ואז יש מקום לומר שהשלא ברשות של כל בור הוא מצד זה שעצם הכרייה אינו איסור אם יהיה בו שמירה, ורק בזה שאינו שומרו עובר על איסור, ולכן בנוגע לשליחות בכריית הבור, הרי עבירת השליח הוא רק האיסור דרבנן, דאיסור דאורייתא ליתא בכריית מצד עצמה, דעדיין יכול לשומרו, וכתבאר לעיל, ופשוט.

אולם מעתה יש להעיר שיש סתירה בדברי רש"י, דמצד אחד נתבאר ברש"י להלן [נ"ג] דמוכר שולמד כהסמ"ע שאין איסור בגוף הכרייה אלא באי שמירה אח"כ, וזה כהסמ"ע ודלא כהלבוש ונו"ב, שהרי לפי הלבוש הברשות של פותקין היינו כלפי הכרייה עצמה שהרי שמירה אכתי בעינן, ומעתה יהיה מוכר שיה'יכח' משור צריך להיות שמותר להביא שור גם בלי שמירה – שהרי זו רמת ה'ברשות' של פותקין.

אולם יעויין בדברי רש"י [שם ו'] שכתב "שור יוכיח" - שברשות ב"ד הוא מהלך ברה"ר שהרי כל אדם יש לו רשות בכך ואם הזיק חייב אף אני אביא כו' והיינו הצד השווה דמתני', והיינו דמיירי בעצם הבאת השור לרשה"ר, ולא בלהניחו שם לא שמור, ונמצא דעיקר הוכיח חסר מן הספר, וצ"ע – ועיין בזה בדברינו באמרות אברהם ב"ק [ארבע אבות סימן ל"ח] מה שיישבנו בזה.

מסכתא שביעית פרק ד

משנה א

[א] בראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו כדרך שהוא מלקט מתוך של חברו את הגס הגס משרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה וזה מלקט מתוך של זה שלא בטובה ואין צריך לומר שיקצין להם מזונות:

רע"ב משנה א

בראשונה כדרך שהוא מלקט מחברו את הגס הגס - הכי מפרשא מתניתין בירושלמי בראשונה היו אומרים מלקט אדם בתוך שלו את הגס הגס כדרך שמלקט בשל חברו בין גסין בין דקין, ואף על גב דעצים ועשבים כשמלקטים אותן מתוך השדה מתקן השדה לזריעה, כשמלקט הגס כלומר העצים והעשבים הגסים ומניח את הדקין תלינן דצריך לעצים הוא ולא לתקן את הקרקע קעביד, כדרך דתלינן במלקט בשדה חברו בין דקין ובין גסין דלא עביד אינש לתקן שדה חברו ומידע ידיע דלעצים הוא צריך:

משרבו עוברי עבירה - שהיו מלקטין בשדותיהן בין דקים בין גסין והן אומרים בגסים לקטנו: שלא בטובה - שאין חברו מחזיק לו טובה דהשתא ודאי לא אתי למלקט הדקין, כיון שאין חברו מחזיק לו טובה על זה:

ואין צריך לומר שיקצין להם מזונות - שיאמר לו לקוט משדי היום ואתן לך מזונותיך, דפשיטא דאסור:

עיונים והערות משנה א' ❧

החזו"א [שם] - ובטעמא דמילתא הארכנו לעיל במילואים בסוף הפרק הקודם ובגדר ההיתר של פס"ר ובגדרי שביתת הארץ.

פלוגתת הרמב"ם והר"ש אי יש היתר אחרי התקנה ללקט גם דקין אצל חברו, ולמה אסרו ללקט בטובה.

יש לעיין האם יש היתר אחרי התקנה ללקט גם דקין אצל חברו, עוד יש לעיין דלמה אסרו ללקט בטובה.

והתוס' יו"ט העיר שנחלקו בזה הרע"ב והר"ש נגד הרמב"ם וז"ל הרע"ב והר"ש - "שלא בטובה - שאין חברו מחזיק לו טובה דהשתא ודאי לא אתי למלקט הדקין, כיון שאין חברו מחזיק לו טובה על זה" ודייק מהכא התוס' יו"ט

הקדמה למשנה - למה ליכא איסור מצד פס"ר דמתקן שדהו.

עיקר ההיתר כאן הוא דבנוטל גסין ולא דקין משלו או גסין ודקין בשל חברו דלא נראה כמתקן שדהו - אולם יש לעיין דסו"ס איכא כאן תיקון שדה ואף אי לא מתכוין לזה - הא סו"ס איכא משום פס"ר, וכבר עמד בזה בחזו"א [סימן י"ט ס"ק י"ד ד"ה והא דשרינן].

ועיין מה שנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] שהבאנו כמה גיוני שמותר אף במקום פס"ר, ובטעמא דהא מילתא הארכנו שם לחלק בכמה אופנים בין מלאכת שבת למלאכת שביעית, אולם הבאנו שיש מקורות שבשביעית באמת ליכא איסור בדבר שאינו מתכוין אף במקום פס"ר, וכ"כ

שקבעו את צורת הלקיטה, שיהיה ניכר שתמיד מקפיד לדלג.

אולם בספר 'דבר השמיטה' למד דכל שיש דקין ממנו מיקרי גסין, ועיי"ש שהוכיח כן מהירושלמי, ועיין מה שנתבאר בחזו"א בדברי הירושלמי הנ"ל.

אי קאי גם באבנים או לא.

בפרק הקודם דנו בליקוט אבנים שיש בזה הרבה אופנים שנוטלים לצורך האבנים ואעפ"כ גוזרים מפני מראית העין שחושבים שעושה לתיקון השדה, אולם הכאלא קאי באבנים אלא בליקוט עצים ועשבים לצורך מאכל בהמה ולהסקה – לפי גירסת הר' יהוסף – מובא במלאכת שלמה, אולם גירסת הרמב"ם [הלכות ופירוש המשנה] שגורסים גם אבנים.

והנה במשנה הכא איכא חילוק בין גסין לדקין ולעיל באבנים איכא דהתירו רק אבני כתף – ומאי שנא – ובשלמא אי נימא כשיטת הר' יהוסף – דהתם באבנים והכא בעשב ועצים א"ש אבל לפי הרמב"ם קשה.

ופירש החזו"א [שם] דעפ"י דברינו דלעיל מיושב שאין כאן שיעור גסין ודקין אלא שיש כאן צורת הלקיטה – לקיטה שהוא מדלג ופוסח על דקין הימנו, וסוג לקיטה כזו הותר בלי למדוד כמה דק וכמה גס, וההיתר של אבני כתף – היינו בלי דילוג דמצד עצמו מותר כיון שכולם יודעים שסוג זה ראוי ועומד דווקא לבנין.

משנה ב

[ב] שדה שנתקוצה תזרע במוצאי שביעית שנטייה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית שדה שנטייה בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית ובית הלל אומרים אוכלין בית שמאי אומרים אין אוכלין פירות שביעית בטובה ובית הלל אומרים אוכלין בטובה ושלא בטובה רבי יהודה אומר חלוף הדברים זו מקולי בית שמאי ומחומרי בית הלל:

רע"ב משנה ב

שנתקוצה – שנטלו קוציה בשביעית:

"דמשמע דמשרבו עוברי עבירה התקינו שיהא זה מלקט מתוך של זה כו' כדרך שהי' מלקט מתוך שלו – דהיינו דוקא גסין" ופירש בזה ד"טעמא דתקנתא דאע"ג דמלקטין שלא בטובה אפ"ה הואיל וזה מלקט בשל זה וזה בשל זה אי מלקטין הדקין נראה כמתקן" וכל מה שאסרו בטובה היינו כדי שלא ילקט דקין.

אולם דייק שהרמב"ם חולק – וז"ל – "ומלשון הרמב"ם בחיבורו [פ"א שמיטה] נראה דסובר דגם אחר התקנה מלקטין משל חבירו בין גסין בין דקין וטעמא שאסרו בטובה נראה כדי שלא יהא נראה שזה מתקן של חבירו וזה של חבירו".

אולם עיין תוס' אנשי שם דלא פליגי דבאמת אי שניהם עושים זה אצל זה התירו רק גסין אבל בא' אצל חבירו אז מותר גם דקין, וכ"כ הרדב"ז.

מה השיעור בדקין וגסין.

יש לעיין שלא נתפרש במשנה השיעור דקין וגסין – וגם מה הדין בבינונית האם נוטל או לא, ועיין בחזו"א [סימן י"ט ס"ק י"ד] שהעיקר הוא שיהיה ניכר בלקיטתו שהוא פוסח על הדקין הלכך לא סגי להשאיר דק מן הדק, שהרי הם מיעוט השדה ויגיע למצב שיהיה חלק משדה שלא השאיר כלום ונטל כולו – וזה גופא מה שאסרו – ליטול בלי היכר שהוא משאיר חלק – היינו

שנטייבה – שנחרשה היטב שכל העולם חורשים פעם אחת והוא חרש שתי פעמים. ומתניתין איירי בשעת הסכנה שהיתה המלכות אונסת על המס המוטל על הקרקעות והתירו לחרוש בשביעית כדי ליתן המס הקצוב מתבואתה למלך, ואם חרש שתי פעמים קנסוהו רבנן, דחרישה אחת התירו ולא שתי חרישות:

או שנדיירה – שעשו ממנה דיר לבהמות שעשה בה סהר כדאמרינן בפרקין דלעיל, ולא עשה ממנו אשפות אלא הניחו כדי לזבל בו השדה:

לא תזרע למוצאי שביעית – דקנסינן ליה בהני יותר מבנתקווצה:

בטובה – אסור דאין מחזיקין טובה לבעלים דרחמנא אפקרינהו:

חלוף הדברים – דב"ש לקולא. ואין הלכה כר' יהודה:

❧ ציונים והערות משנה ב' ❧

ענף א'

ביאורים במשנה

ג' דינים במשנה – ובפשוטו לא שייכים זל"ז.

במשנה יש ג' דינים שונים, וכפשוטו לא שייכים זל"ז:

ג] בסיפא יש דיון שלישי בדיני הפקר של שביעית האם מי שמלקט פירות שביעית בשדה חבריו האם מותר להחזיק טובה לחבירו הבעלים או לא כיון דרחמנא אפקרי', וזה דין שלישי.

ונמצא שכפשוטו היה נראה דאיכא ג' דינים שלא שייכים זל"ז – אולם בהמשך יבואר שיש צד לומר שהשני דינים האחרונים שייכים זל"ז.

בדברי הראשונים בשם הירושלמי בחילוק בין נתקווצה לנטייבה – ב' פירושים שתלויים זב"ז.

עיינן בר"ש וברא"ש מה שפירשו בחילוק בין נתקווצה לנטייבה, שיש ב' פירושים בירושלמי והנך ב' פירושים תלויים זב"ז.

דהנה, בנתקווצה פליגי בירושלמי - דאיכא מ"ד שנטלו קוציה ואיכא מ"ד שנחרשה כי חרישה הראשונה היא כדי להמית הקוצים שצמחו בתוך התבואה, ובכה"ג לא קנסו ולכן מותר לזרוע למוצאי שביעית כיון שלא הוכנה עדיין לזריעה.

ופליגי עוד בנטייבה - דלמאן דמפרש דנתקווצה – היינו ניטלו קוציה, אז נטייבה היינו נחרשה, אכן מאן דמפרש נתקווצה 'נחרשה' אז לדידיה ע"כ דנטייבה היינו שנחרשה פעם שנית - וכבר העיר רעק"א שהרע"ב מזכה שטרי לבי תרי.

א] בתחילה מובא נידון ב"נטייבה או נדיירה" בשביעית וכאן הנידון הוא האם יש קנס לא לזרוע את השדה במוצאי שביעית, ויש נידון על מי קנסו, ונפ"מ ללוקח וליוורש, וכדיבואר, אבל פשוט שאינו מעיקר הדין אלא מקנס.

ב] שוב מובא דין של פירות שביעית שנעשה בהם עבודת שביעית, האם איכא בהם איסור נעבד, והכא אדרבה, לא מצד קנס אתינן עלה אלא איסור מעיקר הדין מצד נעבד, ולב"ה שהפירות מותרים וליכא איסור נעבד, אכתי קשה דסו"ס למה לא קנסו כמו שקנסו ברישא אפילו למוצאי שביעית וכש"כ ששייך קנס בפירות שביעית עצמם, ומזה מוכרח שלא קנסו חכמים בכה"ג, ועיינן רדב"ז על הרמב"ם [מובא בתוס' אנשי שם] בטעמא דמילתא דכיון שפירות שביעית הפקר הלכך לא שייך לקנוס אותו בפירות שאינם שלו, וע"כ דהכא כל הדיון אך ורק מצד האיסור מעיקר הדין של נעבד ובזה פליגי ב"ש וב"ה – הרי לנו שני דינים שונים, והדין של הרישא מובא ברמב"ם [פרק א'], והדין השני מובא ברמב"ם [פרק ד'].

מלאכה חשובה, וצ"ב דמה הגדרים של מלאכה חשובה ולא חשובה.

וכבר עמד בזה בדבר השמיטה [כאן] – ותירץ שהחילוק הוא כמה זמן צריכים להשקיע במלאכה הזו וזיכול לוקח הרבה יותר זמן ולכן מיקרי מלאכה חשובה, וקצת מדויק כן בלשון רש"י בבכורות [שם] דמיד אח"כ כתב בנדיירה שמעמיד את הבהמות שם "לחודש או לחודשיים" ויתכן שזו כוונתו, ואינו מוכרח – אולם לא פירש בטעמא דמילתא למה קנסו יותר במלאכה שלוקח יותר זמן ואיזה חשיבות היא – הא תמיד העיקר הוא התוצאה, וצ"ע, ועיין בהערה ל'.

"אין לוקחים אלא בטובה" – במנהג להודות לכהנים בברכת כהנים.

יש גירסא – "אין לוקחים אלא בטובה" – עיין בעדיות [פ"ה מ"א] ובגירסת הראב"ד, עכ"פ מבואר בר"י בדעת ב"ה דאיכא מקור למנהג העולם להודות לכהנים בברכת כהנים – אף שהם עסוקים במצוה, והרי הם מחוייבים לעשות כן, ויש שלעגו על מנהג זה, אכן מכאן יש ראיה דגם הכהן הרי מחוייב להפקיר פירותיו ומ"מ מודים לו – כן הוכיח הרש"ש ליישב המנהג.

אולם כאשר לשלמה דייק בזה איפכא – והוא דבראב"ד כתוב הטעם כדי שלא יתרגלו בשאר השנים לקחת בלי רשות, ומזה שפירש כן ולא פירש כפשוטו כהרש"ש משמע איפכא.

אולם שוב דחה דבשביעית הרי זה הפקר ובאמת הוא לא עשה לו כלום – ואין על מה להודות, וע"כ כהראב"ד, אבל בברכת כהנים הרי בירכו אלא שמצווה לברכו אכן סו"ס בירכו וממילא יש מקום להודות, וממילא כבר ליכא ראיה לברכת כהנים, וכ"כ בכתבי מעדני ארץ [כאן].

והוסיף דהכא עיקר החידוש הוא שמותר להודות ואין בזה איסור מצד שביעית, עוד הוסיף

חילוקי דינים מתי קנסו ומתי לא קנסו.

עיין בר"ש שהביא חילוקי דינים מתי קנסו לא לזרוע למוצאי שביעית ומתי לא קנסו, והביא מהירושלמי דמוכח שאם נטייה ושוב מכרה לא יזרענה הלוקח דחיישין שמא יערים כדי שימצא קופצים לקנותה, אולם מאידך היכא דנטייה ושוב מת – מסקינן [פרק השולח ובפרק כל פסולי המוקדשים] דלא קנסו דהכא לא שייך ערמה.

פלוגתת הראשונים אי נתקווצה בתלושים או מחוברים.

נחלקו הראשונים אי נתקווצה איירי בנוטל קוצים תלושים או נוטל קוצים מחוברים – דברש"י בבכורות [ל"ד:] כתבו דאיירי בתלושים, והסכים עימו התוס', וכ"ה בר"ח בגיטין [מ"ד], אכן בר"ג בבכורות [שם] גרס "שעקר" ומשמע דאיירי במחוברים, וכן כתב החזו"א [סימן י"ט ס"ק ט"ז] בשיטת הרמב"ם.

ובטעמא דמילתא שכתב רש"י דאיירי בתלושין – ביארו התוס' [מו"ק י"ג. / גיטין מ"ד: / ובכורות ל"ד:] דבתולש מחוברים הוי דאורייתא, וכל מה שלא קנסו אותו היינו משום שזה מדרבנן, והוכיחו דהוי מה"ת ממה שמצאנו כן בשבת, ותמה בזה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ו' עמוד 442] דמה שייך שבת שלביעית, הא בשבת עצם התלישה אסורה והכא בשביעית בעינן מלאכת קרקע, ורק מצד יפוי הקרקע אתינן עלה וזה מדרבנן דאינו מהד' מלאכות וכל התולדות דרבנן, ובאשר לשלמה [לעיל משנה א'] הביא מהנו"ב [תניינא או"ח סימן ל"א] שתולדות של חורש מה"ת וחלוקין נינהו מתולדות אחרות – מובא בדברינו לעיל [ריש פרק שני] – ובזה מיושב דבריהם.

חילוק בין מלאכה חשובה ללא חשובה.

עיין ברש"י בכורות [שם] שחילק דנתקווצה לא חשיבא כמלאכה חשובה, וכעין זה מבואר בתוס' [גיטין שם] דאע"ג דנדיירה הוא גם מדרבנן אבל זה

ל. והיינו שיש מקום לומר שהדברים מתפרשים עפ"י מה שנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] דיסוד כל האיסור מלאכה בשביעית – היינו מצד הוראת בעלות שאינו מפקיר ואינו מכיר בבעלותו של הקב"ה בארץ – עי"ש היטב, ואולי יש לומר שבמלאכה שלוקח יותר זמן איכא בזה הוראת בעלות יותר בקביעות הלכך קנסו יותר, וצ"ע.

בשדה אילן, או בירקות שאינן נזרעין, או במקומות שהחזיקו עולי מצרים ולא עולי בבל דליכא בהו איסור ספיחים, וע' ברדב"ז [פ"ד ה"א] שכ' דמתניתין איירי בדין תורה קודם גזירת ספיחין.

וכבר הבאנו מהרדב"ז דאף דברישא קנסו רבנן שדה שנעבדה שלא תזרע במוצ"ש דתנן שנטייה או שנדיירה לא תזרע במוצאי שביעית, מ"מ בסיפא לא החמירו לב"ה לאסור הפירות כשנעבד השדה בשביעית, והטעם בזה משום דרק בדבר שהוא שלו שיך לקנוס, ולא בפירות של הפקר.

שזה פשוט שבצדקה ברור שאומר לו תודה וכן בהלוואה, אף שהוא מצווה בזה, דסו"ס הביא לו מממונו, אבל ברכה אינו ממנו.

"שדה שנטייה בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית".

יש להעיר מדין ספיחים – דהנה, כל ירקות וזרעים שגדלו בשביעית אסורין מדין ספיחין מדרבנן, וק' דלמה מותרין באכילה לב"ה ולמה אין כאן איסור ספיחין.

וע' בתפארת ישראל [ס"ק ט'] שכ' דאיירי

ענף ב'

בפלוגתת ב"ש וב"ה באיסור שמור ונעבד, בשדה שנטייה.

הארץ", וכבר הבאנו הרבה הוכחות ליסוד זה להלן בחידושי סוגיות [סימן ח].

מוכיח מהר"ש משאנץ ומהמלבי"ם בתו"כ דנעבד אסור מצד שמור.

ויסוד זה מפורש נמי בר"ש משאנץ על התו"כ הנ"ל [שהביא הרמב"ן], דלשון התו"כ שם הוא "מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור", וביאר הר"ש "פירוש – שלא נשבתה אלא נעבדה בה עבודה כדי לגדל פירות הוי שמור ואפילו לא שמרם אח"כ", הרי דמבואר בר"ש שלומדים מקרא ד"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" דע"י עבודה נאסרו הפירות מחמת שבוז הם "שמורים" – והשביטה ממלאכה של גידול הפרי גורם שלא יהא 'שמור'.

עוד הוסיף שם הר"ש, "ומיהו גם בשמירה בעלמא אסר לעיל גבי לא תבצור", והיינו דאיכא עוד גוונא של "שמור", וזה ע"י שמירה בעלמא בנוצל שדהו דגם בזה נאסרו הפירות, וזה יליף מקרא אחרינא ד"את ענבי נזרך לא תבצור".

ומבואר מדבריו דתרי אופנים של איסור שמור נינהו, א' ע"י נעילת גדר מסביב שדהו וזה ככל שמירה דעלמא וזה יליף מ"נזירך", ב' ע"י עבודה של גידול פרי ג"כ מיקרי שמור, וזה יליף מקרא ד"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ומבואר בהדי

דבריו הרמב"ן בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה ונחלקו אי 'שמור' נאסר וממילא אי 'נעבד' אסור, ומבואר שהאיסור עבודה הוא בזה שהוא מראה בעלות ושומרו לעצמו.

עלינו לבאר במה פליגי ב"ש וב"ה בדין האמצעי של המשנה, וכתב הרמב"ן עה"ת [ויקרא פרק כה פסוק ה'] דפליגי ב"ה וב"ש אם יש איסור שמור בשביעית, וז"ל: "וקתני התם [תו"כ ה'] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מן השבות בארץ אתה אוכל אבל אי אתה אוכל מן השמור, מכאן אמרו שדה שנטייה בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית, ובית הלל אומרים אוכלין, כלומר כיון שאמרה תורה שיהא השבות לנו לאכלה ולא השמור אמרו בית שמאי שהפירות עצמן נאסרין, וב"ה סוברין שאין הפירות נאסרין, שלא בא הכתוב אלא לאסור לנו שלא נשמור ויהיו לנו הפירות מן השבות", עכ"ל, הרי שפירש דפליגי בדין שמור.

ולכאורה יל"ע מה ענין נטייה לדין שמור – הרי נטייה היינו נעבד – ומוכח מהא שגם נעבד אסור מצד שמור, ונחלקו אי נאסר בשמור וממילא אי נאסר בנעבד.

והשייכות בין שמור לנעבד הוא, שהאיסור עבודה הוא בזה שהוא מראה בעלות ושומרו לעצמו, היפך מעיקר ענינא דשביעית ד"כי לי

וכנתבאר לעיל מהר"ש משאנץ ומהמלבי"ם, והיינו משום שע"י שנעבד הרי"ז מגלה שאינו מפקירו אלא מתנהג עמו כדרך הבעלים והרי זה שמור, ולפי"ז שנעבד הוא מטעם שמור, י"ל שדרגת ה'שמור' בנעבד פחותה מדרגת השמור בשמור עצמו.

אולם בדברי הר"ש משאנץ מדויק שאינו כן בסוף דבריו דייק "שאפילו שמור לחוד נאסר", ומבואר דנעבד חמיר טפי ואסור טפי.

ב הר"ש סיריליאו [שם] ביאר למה בשמור טפי שייך לאוסרם כיון דבשמור הרי הן כשלו אבל בנעבד הרי הפקירם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו.

ועיין היטב בדברי הר"ש סיריליאו כאן במשנתנו דמבואר שם דנעבד דהתירו ב"ה – היינו רק לעלמא אבל לבעה"ב באמת אסור – שלגבי אחרים הרי הפירות הם הפקר ואאדשא"ש, ולדידיה אסור משום קנס.

בדברי התוס' רי"ד דע"כ חמיר שמור מנעבד.

בתוס' רי"ד יומא [פ"ג:] כתב דשמור אסור והביא מתו"כ הנ"ל דאסור, ולכא' תמוה דאין זה אלא לב"ש אבל לב"ה מותר, וע' בביאור ההלכה [פ"ה הי"ב] שביאר שיטתו ע"פ דברי הראב"ד בפ"א דב"ה מודו בדין שמור ומקילין רק בנעבד.

טעם נוסף לאיסור נעבד – מדין "לא תאכל כל תועבה".
בעיקר איסורא דנעבד, כפשוטו יש לאסור מטעם שאין זה מן השבות – וכנתבאר כאן – אולם יש מקום להחמיר מטעם אחר, והוא ע"פ מש"כ בתמים דעים להראב"ד שמה שנתגדל בשביעית אסור משום לא תאכל כל תועבה, וכ"כ בפרישה [סי' קמ"א סי"ג] ובסמ"ע [שם סק"ח] ובנתיבות המשפט [ס"ק ט"ו] ובערוך לנר [יבמות קכ"ב] ובמהר"ם שי"ק [מצוה שכ"ט].

באיסור לאכול בטובה דנראית כשמור – ובעיקר דין שמור אי אסור או לא.

בדין "אין אוכלין פירות שביעית בטובה" ביארו הראשונים דאין מחזיקין טובה לבעלים כיון

דהאיסור עבודה מצד שמירה אתינן עלה, אלא דתרי גווני שמור נינהו.

שוב ראיתי דכן ביאר נמי המלבי"ם [ריש בהר פסוק י'], וז"ל, "ולא מן המשומר, פירוש – שנעבד שדהו ולא שבת", הרי לנו דברים מפורשים במלבי"ם ע"ד הר"ש משאנץ הנ"ל, וע"כ דיסוד האיסור עבודה הוא בזה שהוא מראה בעלות ושומרו לעצמו, היפך מעיקר ענינא דשביעית ד"כ לי הארץ".

בדברי הראב"ד והר"ש סיריליאו בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה.

מיהו הראב"ד בתו"כ פ"י באופן אחר, וז"ל "וב"ה אומרים אוכלין, שאין דנין אותה כשמור ופירות האילן שיוצאין בתוכה מותרין, אי נמי אם נחרשה מפני אונס המלכות פירותיה מותרין לאחרים, אי נמי קא סברי בית הלל שאף בשמור מותר וכו'", עכ"ל, הרי לפי א' וב' גם ב"ה מודים דשמור אסור ופליגי רק לענין נעבד, ומבואר דשמור ונעבד תרתי נינהו לב"ה, ואילו לפי ג' ב"ה פליגי גם על שמור, וע"כ דשמור ונעבד חדא נינהו.

ובאופן אחר מצאנו בזה בר"ש סיריליאו [פ"ה ה"ן דמדין שמור נלמד לנעבד, ומפורש בדבריו דתרתני נינהו אלא דפליגי אי יליף זה מזה, דכדעת ב"ש פירש דכיון שאמרה תורה דמאן דעבר אעשה דתשמטנה שלא ביטל רשותו דפירותיה אסורים באכילה ה"נ מאן דעבר על עשה דשנת שבתון יהיה לארץ וחרש בשביעית וכו' פירותיה אסורים באכילה, והוסיף שזה פשוט דגם ב"ה מודו דשמור אסור, וכל פלוגתתם אינו אלא דב"ה סברי דאין ללמוד נעבד משמור, וכל זה דלא כהרמב"ן דב"ה מודו דנעבד שוה לשמור, אלא דסברו ששניהם מותרים.

יש לדון האם שמור חמור מנעבד

מדברי הראב"ד מבואר דשמור חמור מנעבד, שכ' דיתכן דב"ה אוסרים בשמור ומקילין בנעבד, וצ"ע בזה דלכא' איסור עבודה חמור מאיסור שמירה, ויש לבאר זה בב' אופנים – וכדלהלן:

א יסוד האיסור בנעבד היינו מדין שמור

להחזיק טובה דנראה דהוי כאילו הוי שמור וכדהבאנו מהרא"ש ואילו הוי שמור אסור להנות ממנו, אבל לב"ה דשמור מותר אין חשש בדבר דאפי' הוי שמור מ"מ הרי מותר להנות ממנו ונמצא שהדין השני והשלישי של המשנה תלויים זב"ז, ועיין בהערה לא שהבאנו שו"ט בזה מהאגרות משה.

דרחמנא אפקרינהו – והוסיף הרא"ש והמלאכת שלמה דממילא כבר נראה כמלקט מן השמור.

לפי דרכו של הרמב"ן דנחלקו ב"ש וב"ה לעיל מיניה בשדה שנטייה בדין שמור אי אסור או לא דס"ל דנעבד היינו שמור – יש לבאר דב"ש וב"ה אזלי לשיטתייהו, דלב"ש דשמור אסור אין

ענף ג'

איסור שמור.

דפירות מן המשומר אסורין כדרש"י בת"כ ואת ענבי נזירין לא תבצור מן המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר דנזירין משמע דנזר מהן בני אדם וכן פ"י בקונט' בשם רבותיו בסוף יבמות וכו', וע"ע בדברי התוס' ב"ה [ט'], וע"ע בכפות תמרים [סוכה שם] מה שתמה ממשנה זו.

ורש"י אזיל לשיטתו בפירושו על התורה – וכבר עמד בזה הרמב"ן ביבמות [שם] שרש"י [שם] למד שפסוק זה "ענבי נזירין לא תבצור" לא קאי באיסור משומר – עיין בהערה לב שהבאנו לשונו.

בפולגתת הראשונים בדין שמור אי אסור או לא.

בעיקר דין שמור בפירות שביעית, עיין היטב ביבמות [קכ"ב]. וברש"י [ד"ה של עזיקה], ומבואר שם דנחלקו רש"י ורבותיו, ד לרבותיו של רש"י שמור אסור ולרש"י שמור מותר, ורש"י אזיל לשיטתו בסוכה [ל"ט: ד"ה אבל בלוקח מן המשומר], וכן מבואר בדבריו ביומא [פ"ג. ד"ה טבל ושביעית מאכלין אותו שביעית] דמה שלא פירש דהוי משומר הוא משום דלשיטתו משומר מותר.

אולם תוס' פליגי – עיין היטב בדבריהם בסוכה [שם ד"ה בד"א] – וזה לשונו: "ואומר ר"ת

לא. עיין באגרות משה [או"ח ח"א סימן קפ"ו] שכתב וז"ל "בענין היתר דשמור, וכן הוא גם דעת הראב"ד דלכד הראיה ממה שלא השיג על הרמב"ם בפ"ח משמיטה הוא מפורש בפירושו לספרא שמפרש בפ' בהר בה"ה אידך מחלוקת דב"ש וב"ה לגירסתו שבש"א אוכלין פירות שביעית שלא מן הטובה ובה"א בטובה ושלא בטובה דהוא לענין שמור דשלא מן הטובה הוא מן השבות ובטובה הוא מן השמור, ור' יהודה סבר חלוף הדברים דהוא מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה, וא"כ הלכה כה"ק אליבא דב"ה דמן השמור מותר.

ואף שלעיל מזה במחלוקת שדה שנטייה שלב"ש אין אוכלים ולב"ה אוכלין מפרש בפירוש ראשון שב"ה אין דנין אותה כשמור וכוונתו משום דמפרש דאיירי שהפקיר אותה אחר שטייה, הנה בפירוש שני מפרש שאף השמור סברי ב"ה שמותר, וממה שמסיק שפליגי בזה במחלוקת השניה דסיפא באכילה בטובה הוא הכרעה שהעיקר כפירוש שני וכן איתא בדבריו בה"ג שמן השמור אסור אליבא דב"ה לר' יהודה שהוא כפי' שני, וא"כ לת"ק סברי ב"ה שמותר.

ומסתבר לע"ד שב' הפירושים הם לא ב' שיטות בראב"ד אלא שמפרש הב' פירושים בהכרח שת"ק יפרש כפי' ב' דהא סובר לב"ה ששמור מותר ור' יהודה סובר לב"ה דשמור אסור מוכרח לפרש כפי' א'. אך נמצא שב"ש וב"ה סברותיהם הפוכות דלב"ש נטייה גרועה משמור ולב"ה שמור גרוע מנטייה אליבא דר' יהודה דהא לא מחליף אלא מחלוקת דבטובה ולא מחלוקת דנטייה. אך לשון הראב"ד בפ' ראשון אליבא דב"ש שכתב בנטייה דהו"ל כשמור יקשה דהא לר' יהודה צריך לומר שסברי ב"ש שגרועה נטייה משמור וא"כ משמע שמפרש זה אליבא דת"ק, והא לת"ק סברי ב"ה דשמור מותר כפי' שני.

וצריך לומר שבהא דב"ש מפרש כת"ק ובהא דב"ה מפרש פירוש הב' שיהיה פירוש אחד גם אליבא דר' יהודה ומעצמנו נבין שלר' יהודה צריך לפרש לב"ש שגרועה נטייה משמור, ואף שהוא דוחק מוכרחין לפרש כן. וא"כ ליכא אלא שיטה אחת בראב"ד שלת"ק אליבא דב"ה מותר בשמור וכדחזינן מהא דלא השיג על הרמב"ם, ולכן מש"כ הראב"ד בהשגותיו על בעה"מ סוכה שלא אסרה תורה אלא המשומר ביד ישראל ולא המשומר ביד עכו"ם צריך לומר שלא הוא סובר כן אלא שאף לשיטת הצרפתי מקשה שאין לאסור שמור ביד עכו"ם, עכ"ל.

לב. וז"ל הרמב"ן [שם] – "ואנו מצינו לרש"י ז"ל שפירשה יפה כדברי עצמו בפ' התורה וכן כתב ענבי נזירין שהפרשת

ובעיקר האי ענינא – עיין היטב בדברינו
בחידושי סוגיות [סימן ח' פרק ג'].

יש לדון אם שמור אסור בהנאה או רק באכילה.

יש לדון לר"ת שהחמיר בשמור אם אסור רק
באכילה או אף בשאר הנאות, והנה בביאור
ההלכה [פ"ח הי"ב ד"ה בד"א] כתב שזה תלוי במקור
הלימוד לאיסור משומר, דהבאנו מש"כ הראב"ד
דלפינן מקרא של "והיתה שבת הארץ לכם
לאכלה" מן השבות בארץ אתה אוכל ואין אתה
אוכל מן השמור, אבל ר"ת בתוס' סוכה הנ"ל
הביא מקור אחר.

וז"ל "ואומר ר"ת דפירות מן המשומר אסורין
כדרש"י בת"כ ואת ענבי נזירין לא תבצור מן
המופקר אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר
דנזירין משמע דנזר מהן בני אדם", ולפי"ז אם
ילפינן מקרא של "לאכלה" לא נתמעט אלא מדין
אכילה אבל שאר הנאות מותרות אבל אי ילפינן
מקרא "ואת ענבי נזירין לא תבצור" מן המופקר
אתה בוצר ואי אתה בוצר מן המשומר, משמע
שאינן לבוצרם כלל והיינו משום שאסורים לגמרי,
ודו"ק.

סתירה בדעת החזו"א באיסור שמור.

ולענין הלכה כתב בחזו"א [סי' ט' ס"ק י"ז ד"ה
תבואה ופירות] ששמור אסור, וכ"כ להלן שם [סי'
כ"ו ס"ק א' ובסי' י"ב ס"ק ד'], אולם מצאנו סתירה
דבריו – דיעויין בדבריו לעיל [שם סי' י' ס"ק ו' ד"ה
ואתרוגין] וכן בקובץ איגרות [ח"ב סי' קס"ב] שהיקל
בזה, וע' בקריינא דאיגרתא [ח"א סי' קמ"ז] שנשאל
ע"ז והשיב שהחזו"א נתכוון שיהא סתירה בדבריו,
וכ' הקהילות יעקב שדעתו להקל ליחיד אבל
להחמיר לרבים.

"אין אוכלין פירות שביעית בטובה" וטעמא דאין מחזיקין
טובה לבעלים "דרחמנא אפקרינהו" – בגדרי ההפקר של
שביעית.

בדין "אין אוכלין פירות שביעית בטובה"
ביארו הראשונים דאין מחזיקין טובה לבעלים כיון
דרחמנא אפקרינהו – ויש לדון בעיקר הגדר
בהפקר בשביעית, והרבה צדדים יש בזה, הפקר
של התורה או הפקר שלו, האם הוי הפקר שכולם
יש להם זכות בה או שזה הפקר כמו כל הפקר
דעלמא בלי זכויות לעולם וכו' – וכל זה יבואר
בקונטרס שלם בחידושי סוגיות [סימן ט'].

משנה ג

[ג] חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית אבל לא מישראל ומחזיקין ידי
עובדי כוכבים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום:

רע"ב משנה ג

חוכרין נירין – יכול ישראל לקבל עליו בכך וכך כורים לשנה שדה הנכרי שחרשה בשביעית
לזרעה למוצאי שביעית, ואף על פי שגורם לנכרי לחרוש בשביעית. נירין לשון נירו לכם
ניר (ירמיה ד):

ומחזיקים ידי נכרים – אם מצאו חורש יכול לומר לו יישר כחך וכיצא בזה:
ושואלים בשלומן – ואפילו ביום חגו:

והנזרת אותם מבני אדם ולא הפקרת אותם לא תבצור אותם כדרך הבציר אלא נהוג בהן הפקר, כלומר שלא בא הכתוב
אלא ליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותה ואינו מפקירה, וכענין שדרשו שם בסיפרא לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן
אמרו תאנים של שביעית אין קוצצין אותן במוקצה וכו', אלמא אין בהן ממשמע הכתוב אלא שנהוג בהן כהפקר ולא
שיאסרו פירות לגמרי".

❧ ציונים והערות משנה ג' ❧

דרכו של הר"ש והרא"ש בדין "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית".

פירשו הר"ש והרא"ש בדין "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית" – דהיינו שמקבל עליו בכך וכך כורין לשנה שדה חרושה – בשביעית – לזורעה למוצאי שביעית, אף על פי שגורם לנכרי לחרוש בשביעית, והיינו שמתנה עימו בשביעית עצמה לקבלה חרושה במוצאי שביעית – וברור שגורם לו לחרוש בשביעית, אבל אינו עושה כן מישראל חשוד אף אי איכא שהות לחרוש מוצאי שביעית.

ועיין היטב במהר"י קורקוס [פרק א הלכה י"ג] שהביא את הרא"ש והוסף – שאין העכו"ם מיקרי שלוחו שהרי עושה לטובת עצמו – והיינו להרוויח בחכירות.

במה שיש לדון מצד האיסור שביתת הארץ בזה שגורם לעכו"ם לעבוד בשביעית.

ועיין בתורת הארץ [פ"ו ס"ק ל"ב] שהעיר בזה דלפי מה שחידש במנ"ח דאיכא איסור עשה של שביתת הארץ בזה שהעכו"ם עובד בשביעית – א"כ איזה היתר איכא הכא לגורם שהעכו"ם יעבוד בשביעית.

אולם נראה שזה תלוי בגדרי הדין שביתת הארץ – ועיין בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן ו'] במה שהארכנו בעיקר הגדר של איסור שביתת הארץ – והבאנו בזה דרך חדשה של האבי עזרי – ועפ"י זה יישבנו קושי' זו.

ושם מבואר שהאבי עזרי למד שכל האיסור הוא רק עד כמה שהוא על פיו של הישראל עבור הישראל – והוכיח שיטתו מהמהרי"ט ומהמבי"ט שכתבו שמותר להשכיר עכו"ם לעבוד אצלו בשביעית ע"י הבלעה, וקשה דסו"ס איכא עבודת הארץ בשביעית, ולפי המנ"ח ודאי דאסור בכה"ג שהרי סו"ס אין הארץ שובתת מעבודת האדם בה.

אולם עפ"י דרכו ביאר באבי עזרי שהמהרי"ט לא חולק על אלו שאוסרים מצד שביתת הארץ,

אלא שסובר דהיינו ע"י אמירה לעכו"ם או ששוכרו לזה, אולם כיון שהיה בהבלעה שוב לא דיינינן ליה שעבודתו בשביעית עצמה הוא על ידי הישראל אלא ע"ד עצמו, דדמי השכירות הם לשאר השנים, עכתו"ד, ונראה דה"ה בכה"ג שהוא עושה בשדה של עצמו כדי להרוויח על ידי הישראל – הכא מיקרי שעושה על פי עצמו.

ונראה דהן הן דברי המהר"י קורקוס שהוסיף בבאיור הרא"ש – שאין העכו"ם מיקרי שלוחו שהרי עושה לטובת עצמו – והיינו שזה שהוא עושה בשדה ידיה כדי להרוויח בחכירות לישראל לא מיקרי עושה על פיו ולא דומה לשלוחו.

שביתת הארץ בשדה של אחרים ובדין יש קנין לעכו"ם.

אולם עיקר קושי' זו תלויה במה שהבאנו [שם] שדנו האחרונים האם כל כלל ישראל עוברים בזה או לא, ועיין בזה בתורת הארץ [פרק ו' ס"ק כ"ו כ"ז] שהביא מחלוקת וספק בזה, והביא מספר ציץ הקודש שכשאחד עובד בארץ יש לדון האם איכא בזה עשה על כלל ישראל או רק על הבעלים של שדה זו, וב"שבת הארץ" סובר דבזה שאנו מניחים עכו"ם לעבוד את האדמה כל ישראל מבטלים את העשה של שביתת הארץ, אולם בתורת הארץ שם דחה דא"א לומר כן, עיי"ש בארוכה, ועיין במנחת שלמה [שביעית פ"ד מ"א] שהביא מצפנת פענח [פ"ג מהל' ת"ת ה"י מהד"ת] שנסתפק בזה, וה"ה הכא הרי אין זה קרקע שלו, ודו"ק, ועיין עוד במעדני ארץ [סימן י"ג ס"ק י"ד] שג"כ עמד על עיקר קושי' זו, ודן מצד יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי קדושתה, וא"כ להלכה יהיה אסור, ובהמשך דבריו דן בגדרי עיקר האיסור של שביתת הארץ.

בדין "מחזיקין ידי נכרים" ובפלוגתא בירושלמי.
הר"ש הביא את הירושלמי בדין מחזיקין ידי נכרים.

דפליגי בירושלמי ר' חייא ורבי אמי – "חד אמר חרוש בה טבאות ואנא נסיב לה מינך בתר שמיטתא" – והיינו שהוא אומר לו לחרוש בו

ההלכה [פרק ח' הלכה ח'] מה שהאריך בזה, ופירש שנחלקו הר"ש והסמ"ג אי פליגי הנך אמוראי ולמ"ד "איישר" אסור לומר לו חרוש בה טבאות ואנא נסיב לה וכו', וע"ע במה שהביא מהשער המלך [הלכות שכירות פרק י"ג הלכה ו'].

היטב והוא יקחנה ממנו אחרי שביעית, והשיטה השניה - "חרנא אמר איישר" - והיינו שאומר לו יישר כחכם, ועיין רש"י [גיטין ס"ב] שפירש לשון חיזוק, ועיין היטב בהמשך הסוגי' בירושלמי ובמה שהביא הר"ש מהסוגי' בגיטין [שם], וע"ע בביאור

משנה ד

[ד] המדל בזיתים בית שמאי אומרים יגום וב"ה אומרים ישרש ומודים במחליק עד שיגום איזה הוא המדל אחד או שנים המחליק שלשה זה בצד זה במה דברים אמורים מתוך שלו אבל מתוך של חבירו אף המחליק ישרש:

רע"ב משנה ד

המדל בזיתים - כשהזיתים מקורבים זה לזה יותר מדאי נוטל אחד ומניח ב' או נוטל ב' ומניח אחד כדי שיגדל ויתעבה. מדל לשון שליפה והסרה, וי"מ לשון דלדול ודלות שמדלדל שדהו מן הזיתים:

יגום - גומם ומקצץ האילן ומשאיר השרש בארץ, ולא ישרש לגמרי שלא יראה כעובד את האדמה:

ומודים במחליק - כגון אם נוטל שלשה זיתים זה בצד זה שמחליק פני הקרקע יותר מדאי יאמרו לעבודת קרקע הוא מתכוין ואסור:

מתוך של חבירו אף המחליק ישרש - דלא עביד אינש שיתקן קרקע חבירו, וידוע דלעצים הוא מכוין:

עיונים והערות משנה ד'

יסוד דינא דמדל למה אינו חייב משום זומר.

אולם אכתי יש להקשות מצד זומר, דמאי שנא זומר דמוריד עצים כדי להוסיף גידול בשאר האילן, מעוקר עצים שבין העצים להוסיף בהם גידול, כן הק' בתוס' יו"ט.

והתוס' יו"ט הביא מהרמב"ם בפירוש המשנה, וכן הוא בהלכות [הל' שמו"י פ"א הי"ח], דמיירי בעוקר בשביל עצים להסקה, וביאר דלפי"ז הוי כבר כדבר שאינו מתכוין, דאין כוונתו כלל בשביל גידול האילנות, [ודן שם התוס' יו"ט אם אפשר לפרש כן גם לדעת הר"ש, עיי"ש].

אולם אכתי קשה דסו"ס הוי פס"ר שיגדלו

בדברי המפרשים דמדל מיירי במתכוין לעצים, וזה תלוי בפלוגתת הרמב"ם ותוס' אי פס"ר מותר בשביעית.

נתקשו המפרשים בביאור המשנה דהמדל בזיתים [פ"ד מ"ד], דמבואר במשנה שמותר לעקור עצים מבין שאר העצים כדי להקל על הצפיפות שביניהם ובזה הם יגדלו יותר בעובי, וכל הנידון במשנה הוא רק מצד דעקירת עץ משרשיו דזה נראה כעבודת קרקע, ונחלקו בזה ב"ה וב"ש אי יגום או ישרש, ומודי תרומיהו דכשעוקר ג' עצים במק"א יגום דאז לכו"ע נראה כעבודת הקרקע, ובשל חבירו שלא נראה כעבודת הקרקע מותר בעקירה.

קוצץ וכורת את גוף העצים עצמן, [אף אי בסוף הוא עוקר אותם מהשורש], הלכך נשתנה בזה עיקר צורת המלאכה.

והוסיף בזה בביאור עומק חילוק זה, דיסוד ההיתר בזה שהשתנה עיקר צורת המלאכה היא, דתו כבר לא חשיב כעבודת קרקע ואילנות, דבשביעית התורה אסרה רק "עבודת קרקע ואילנות", והתורה לא אסרה מלאכות ועבודות בעלמא דעל ידם הוא יגיע לתועלת הקרקע והאילנות, הלכך כל כה"ג לא חיילא בהו תורת "מלאכת ועבודת קרקע" שרי.

מקשה עוד לשיטות דמדל איירי בעושה לצורך גידול האילן.

כן היה אפשר לבאר בשיטת התוס' ליישב שיטתו, אולם – עד כאן דיברנו לפי המבואר בתוס' יו"ט ועוד דבמדל איירי לצורך העצים, אכן הפשטות בהרבה ראשונים היא שהוא מדל לצורך גידול ותועלת האילן, והיינו כדי שיתעבה, וא"כ הדרא קושי' לדוכתא, גם בשיטת התוס' וגם לחולקים, דכבר אין מה להתיר מצד דבר שאינו מתכוין וע"כ שיש כאן היתר חדש, וכדיבואר.

מביא תירוצו של הפאת השלחן לחלק בין מוסיף כח גידול להסרת המזיק, ומביא שכבר תמחו עליו.

ובישוב הקושי' ממדל גם לשיטות דלמדו דמיירי במתכוין לגידול העצים ביאר בפאת השולחן [ס' כ' ס"ק מ"ו] באופן אחר, וז"ל, "וצ"ל לומר דס"ל דזה אינו שייך לזומר, דזומר הכתוב בקרא הוא עבודת האילן שע"י גדל האילן, אבל מה שמרווח המקום בשביל אחרים אינו כ"א שעוקרם וממילא יש מקום שיתגדלו והסיר הדחק שלא הניח שיגדלו, אבל לא זה גופי' מגדלם כמו זומר".

והנה עיקר חילוקו בין מדל לזומר דבזומר הזמירה עצמה מגדלת משא"כ במדל שמסיר את המונע לגידול אך אינו מגדל בעצמו, והנה חוץ ממה שבעצם הסברא לא מובן לחלק הרי גם

האילנות, ואין מהני הכא התירא דדבר שאינו מתכוין, הא כו"ע מודי דפס"ר חייב בכה"ת כולה, וביאר בזה החזו"א [ס' י"ט ס"ק י"ד] דהכא בשביעית שאני דהכא מותר דבר שאינו מתכוין אף דאיכא בזה פס"ר, ודן שם החזו"א האם איכא התירא גם באופן דניחא ליה בחיזוק וגידול העצים, דסו"ס כיון דלא מתכוין אולי אכתי מותר – והארכנו בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] לבאר טעמא דמילתא למה שביעית שונה בזה מכל התורה בדין פס"ר.

איברא דלהלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] ביארנו דשיטת התוס' בכמה דוכתי היא דלא כהרמב"ם וחזו"א בזה, ולדידיה גם מלאכת שביעית שאינו מתכוין חייב בפס"ר, ולדידיה איכא כמה קושיות מכמה סוגיות ויישבנו שם עפ"י חילוק יסודי בין מלאכת שביעית למלאכת שבת – אולם לא נתיישרה קושי' זו ממדל – ותמוה מאד – דלמה לא נחייבו מצד זומר – הרי התוס' מחייבים גם שלא בכוונה בפס"ר, וצע"ג.

בדברי המשנת יוסף דמיירי בנתכוין לעצים אלא דלא חיילא עלייהו תורת מלאכת ועבודת קרקע בעושה לשם עצים.

ועיין במשנת יוסף [כאן] שמיישב בזה, דבאמת בשיטת התוס' קשה נמי ממזנב דמותר לצורך עצים, וצ"ל דשינה בעיקר צורת זומר בזה שהוא לא דקדק בזומר כמו שצריך, ואין ההיתר הכא ע"י כוונה בעלמא לצורך עצים דבכוונה בעלמא הוא מפקיעו ממלאכת זומר, אלא דע"י כוונתו הוא כבר שינה מעיקר צורת המלאכה^{לג}, וכן נמי במבקייע זית [משנה הבאה] דמותר ואין בזה משום זומר כיון שעושה כן בצורה אחרת באופן כריתת עצים ולא בדרך זומר, הרי דע"כ נתחדש דבמלאכת שביעית איכא התירא בזה שהוא שינה את עיקר צורת המלאכה, וכמו כן י"ל גם במדל, ודו"ק.

וביאר דהחילוק בין כל מדל למדל לצורך עצים הוא, דבכל מדל הוא מקפיד לעקור את כולו מהשורש כדי לנוטעו במקום אחר, אבל הכא במדל לצורך עצים הוא לא עושה כן, דהכא הוא

לג. ועיין במה שנתבאר להלן [משנה ו'] בדין מזנב באופן אחר בארוכה.

העשבים הרעים המזיקים, ובכה"ג אמרינן דאף בלי שנעשית המלאכה בגוף האילן, אכתי מתייחסת המלאכה לגוף האילן כיון שהתוצאה מהמעשה היא לטובת ולהצמחת האילן, ובזה שפיר דיינינן ליה כעבודת קרקע ואילנות.

אכן במדל אינו כן, דהכא הוא מדלדל ע"י פיזור האילנות זמ"ז, והרי אין כאן אילן א' שמזיק את חברו, רק דע"י הגידול כהדדי נוצר מציאות דממילא כולו מעכבים את גידולם של כולם, ובזה שהוא מדל א' מתוך חברו הרי בזה הוא מרחיק את הנשארם זה מזה, שהנשארים התפזרו ע"י העקירה של העצים שביניהם – וכך מוגדר המעשה – מעשה פיזור באילנות והעקירה אינה אלא היכי תימצי לפיזור הזה – וממילא לא מוגדר שנעשה 'סילוק המזיק' מחברו, רק דכולם נתפזרו זמ"ז.

וממילא י"ל דכבר לא חשיבא המלאכה כמלאכת ועבודת קרקע, דעיקר תורת המלאכה הוא "מעשה פיזור" בין כולם, ושוב פשוט שאין המעשה מתייחס לגוף האילן שנשאר, לומר שנעשה בהך אילן מלאכת מדל, אלא דכולם התרחקו זו מזו, ודו"ק.

כן נראה בביאור סברת הפאת השולחן בביאור שיטת הראשונים שחולקים על הרמב"ם דלמדו דלא מיירי בלצורך עצים אלא במדל דעלמא, ודו"ק.

מבאר דגם לרמב"ם י"ל ע"ד זה, דע"י כוונה שפיר מתייחס לאילנות שנשארו, ודוחה.

והשתא דאתינן להכי היה אפשר לחדש דאולי גם הרמב"ם למד כן, [והיינו דלא כהתוס' יו"ט וחזו"א דנקטו דהרמב"ם התיר מצד דבר שאינו מכויין גם במקום פס"ר] – ועייין בזה בהערה ל' במה שיש לדון בזה.

הזמירה מסלקת חלקים המונעים לעץ להתפתח ולגדול ומאי שנא, כבר הקשה עליו הרידב"ז עוד ממתני' לעיל [פרק ב' משנה ד'] דמזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם בתים ומשקין אותן עד ראש השנה, וברמב"ם כתב לפרש זוהמא, שם לריח רע, ופי' שמנהג עובדי האדמה לסוך הנטועים בשמן שיש לו ריח רע, כדי שיריחו אותם התולעים אוכלי האילנות וירחקו מהם, משמע דאף מה שאינו עושה פעולת גידול דהא הזוהמא פועל על התולעים להרחיקם וממילא יצמח האילן ואפי"ה אסור לעשות זאת בשביעית.

והגרא"ז מלצר [כרם ציון קונטרס אבן האזל] כתב לחלק בין דבר שעושה בגוף האילן לבין מה שעושה בדבר צדדי, דהיינו דבמדל הוא עושה את הפעולה בדבר צדדי שכתוצאה מכך נגרם הטבה לאילן משא"כ בזמירה עושה הפעולה בגוף האילן, וכן כתב לגבי זיהום שהוא פעולה בגוף האילן כי התולעים מצויים בו ולכן אסור.

אמנם הקשה עליו במשנת יוסף ממה שכתבה המשנה שם דקודם ר"ה עושין להן בתים, ופי' הרמב"ם ועושין להם בתים, "עושין להם צללים להסך מן הגשם והשמש שלא יזיקום", והרע"ב פי' "ויש מפרשים שעושים לו סוכה מלמעלה להגן עליו מן החמה או מן הצינה", הרי לנו שכאן אין עושה פעולה בגוף העץ ואפי"ה אסור אחרי ר"ה, וצ"ע, עוד הקשה עליו המשנת יוסף ממנכש, דגם התם אין הפעולה בגוף האילן עצמו ואין כאן אלא הסרת המזיק, ומאי שנא ממדל.

מבאר את עומק כוונת הפאת השולחן באופן אחר, דמדל אינו אלא מעשה פיזור בכולהו, ואין המעשה מתייחס דוקא לאילנות שנשארו.

והנראה בזה, דעומק כוונת הפאת שולחן היא, דבכולהו איכא סילוק המזיק מהאילן, שמגן מהשמש או הורג את התולעים או שמנכש את

לד. והיינו דיתכן דס"ל לרמב"ם דאי נתכוין לצורך גידול האילנות שוב דיינינן ליה דע"י כוונתו חיילא תורת עבודת קרקע ואילנות בעבודתו, והיינו דע"י כוונתו שפיר מתייחס עבודתו לגוף האילן עצמו, והסברא בזה דאז שפיר אמרינן דהעצים שנעקרו הם המזיקין לעומת אלו שנשארו, ורק הם אלו שנתרחקו, ונמצא דיינינן ליה דנעשה עבודת אילנות באילנות שנשארו, וכל צורת המעשה נשתנית ע"י כוונתו ושוב דומה למנכש.

וממילא מובן למה הוצרך הרמב"ם לומר לאידך גיסא, דמיירי בנתכוין לשריפת העצים, דאל"כ אלא שנתכוין לגידול

מבאר דמכל הנ"ל למדנו דנאמר הלכה בעבודת שביעית דתחול תורת "עבודת ומלאכת קרקע ואילנות" בעיקר מעשיו.

עכ"פ בעיקר הדברים כאן נתחדש דבשביעית איכא הלכה דבעינן מעשה עבודת קרקע ואילנות, ובעינן שתחול חלות דין זה בעיקר המלאכה.

והיינו דהפאת השולחן חילק בין "זומר הכתוב בקרא שהוא עבודת האילן שע"י גדל האילן", לעומת מדל שזה רק תועלת דממילא, ונראה מדבריו דמודה דבשבת ודאי דמדל הוא בכלל זורע ותולדותיו, ורק הכא בשביעית שנאמר הלכה מסוימת דתחול במעשה תורת מלאכת

ועבודת קרקע, הכא נאמר דין זה דמדל אינו בכלל זומר כיון דאינו אלא תועלת דממילא.

ויסוד זה מתבאר נמי מתוך חילוקו של הגרא"ז זצ"ל בין שנעשה בגוף האילן או לא, דכל הנך חילוקים אינם אלא בשביעית דבעינן דתחול בעיקר המעשה תורת מעשה עבודת קרקע ואילנות.

וה"ה דלדברינו נמי מתבאר חידוש זה, דנראה פשוט דבשבת מדל אסור מצד מנכש ומצד תולדה דזורע, ודו"ק, ורק הכא בשביעית לא אמרינן כן, דהכא לא חשיב כעבודת קרקע היכא דלא מתייחס לגוף האילן, ודו"ק.

משנה ה

[ה] המבקיע בזית לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש, הקוצץ קורות שקמה לא יחפהו בעפר אבל מכסה הוא באבנים או בקש, אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה רבי יהודה אומר כדרכה אסור אלא או מגביה עשרה טפחים או גומם מעל הארץ:

רע"ב משנה ה

לא יחפה – הבקוע בעפר, שהרי הוא מיתקן בכך שהעפר נעשה טיט ומשביח האילן:
באבנים ובקש – דהוי כמושיב שומר שלא ייבש:
בתולת שקמה – שלא נקצצה מעולם:
מפני שהיא עבודה – שהיא משובחת בכך:

האילנות, שוב הוי ליה מלאכה בגוף האילן, ורק על ידי כוונתו לצורך העצים הדרא לן עיקר התירא דמדל מצד ה"מעשה פיזור", וכדביארנו.

אולם זה אינו, דמיניה וביה הדברים נסתרינן, דא"כ היינו צריכים לדון איפכא, דבשלמא במדל דעלמא בלי שום כוונות כלל וכלל, הכא שפיר י"ל דאינו אלא מעשה פיזור בעלמא ולא מתייחס המעשה מדל לאילנות שנשארו, אבל השתא דמיירי בנתכין לעצים לשריפה, שוב י"ל אדרבה העצים שנעקרו הם המזיקין לעומת אלו שנשארו, ונמצא דדיינינן ליה דנעשית עבודת אילנות באילנות שנשארו שהוא מרחיק את העץ שהוא נוטל מהאחרים, ושפיר יש לדון את המעשה כמנכש שמסלק את המזיק.

ואם נדחה ונאמר, דסו"ס המעשה מצד עצמו הוא מעשה מדל, וכוונת הגברא לא משנה את גוף המלאכה, [והיינו דאף דהכא הוא עושה מעשה מדל לצורך עצים], ועיקר תורת המלאכה הוא "מעשה פיזור" שאין המעשה מתייחס לגוף האילן שנשאר לומר שנעשה בה מלאכת מדל.

זה אינו, דא"כ ה"ה במתכין לצורך גידול האילן עצמו נמי נימא כן, דגם הכא כוונתו לגידול האילנות שנשארו הוא כוונה בגברא, וכוונת הגברא לא משנה את גוף המלאכה, וע"כ דהרמב"ם סובר דהכוונות שפיר משנות את עצם הגדרת המעשה, ולדידיה כוונתו לשריפת עצים מגדיר את האילנות שנעקרו כמזיקין, והדרא קושי' לדוכתא, וע"כ דהרמב"ם לא אויל בדרך זו, ולדידיה צ"ל דהיתר הוא מצד דבר שאינו מתכין הוא, וכדנקטו התוס' יו"ט והחזו"א, ודו"ק.

כדרכה אסור – שהיא מתגדלת ומתעבה בכך והוי כעין זומר לגפנים:
אלא מגביה עשרה – שאין דרך לעולם לכרתה אלא למטה מעשרה:
או גומם מעל הארץ – שאין דרך לכרות אותה כך. והלכה כר' יהודה:

❧ עיונים והערות משנה ה' ❧

בדין "אין קוצצין בתולת שקמה בשביעית מפני שהיא עבודה" עיין בסוגי' בב"ב [פ':] דאמרין "ג' טפחים מעלי לה כו' מכאן ואילך לא מקשי קשיא ליה ולא עלוי מעלי לה" - ועיי"ש בתוס' [ד"ה לא מקשי] שכתבו דלא דוקא דאם כן בשביעית אמאי אסור הא אמר בע"ז אוקמא אילנא שרי אברויי אילנא אסור, אלא לא ודאי מקשי קשיא ליה ולא עלוי מעלי לה ע"ש.

ויש לעיין דהא גבי בתולת שקמה אם לא יקצוץ כלל ליכא פסידא באילן, דדוקא כשקוצצין אמרינן דלא יקוצצין פחות מג"ט משום דלא קשי לה ולא מעלי לה, וא"כ תמוה מה זה ענין לההיא דמתירים עבודת שביעית באופן שזה לאוקמא אילנא – הא אם לא יקצוץ כלל ליכא פסידא באילן ומה ההיתר - וכן הקשה במקד"ד [סימן נ"ט ריש ס"ק ו' - עמוד 441].

ותירץ בזה עפ"י מה שחקר בעיקר ההיתר של לאוקמא אילנא האם זה מצד שחסר בעיקר המלאכה שהשם מלאכת שביעית היינו דווקא בבא להשביח, ובמעמידו כמות שהיא שלא יתקלקל אין כאן תורת מלאכה, או דילמא שעיקר ההיתר מצד פסידא, דלא אסרו מלאכה במקום פסידא, וכתב שם שהנפ"מ באופן שהוא גם לאברויי וגם לאוקמא, דודאי דאיכא בזה שם מלאכה מצד האברויי אבל סו"ס יש היתר מצד פסידא, והביא שזה דינא דהשקאה [מו"ק ג'] דמותר מצד פסידא ולא מצד לאוקמא כיון דודאי דאיכא בזה תורת מלאכה כיון שהוא משביח וכמבואר שם דנחלקו אי הוי תולדה דחורש וזורע, מצד ארפוי ארעא וכו', אבל בלאוקמא לחודי' בלי השבחה התם איכא למימר דמצד דחסר בשם מלאכה אתינן עלה.

והביא מרש"י בע"ז [נ'] שבא לבאר את עיקר החילוק בין לאברויי ולאוקמא ובא בזה להגדיר

ביקוע זית וקוצץ קורות שקמה.

כבר דנו המפרשים דלמה לא כללו יחד דין ביקוע בזית ודין קוצץ קורות בשקמה, ובהון עשיר פירש דביקוע הוא לאורך וקוצץ הוא לרוחב, ולכן לא דמי חיפוי דהאי לדהאי, וחילקו עוד באופנים אחרים.

באבנים וקש – לאוקמא.

מבואר במשנה דלא יחפה את הבקוע בעפר, והיינו משום שבזה הוא מתקן, ופירשו הראשונים שהעפר נעשה טיט וזה משביח האילן, אולם באבנים ובקש מותר כיון דהוי כמושיב שומר שלא ייבש, ופירש הרא"ש דלכן הרי זה בכלל לאוקמא ולא לאברויי, וכבר הארכנו בגדרים של לאוקמא ולאברויי לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ד'] – עיי"ש בארוכה, ועיין היטב בראב"ד [תו"כ ט' פ"א ד'] דמשמע שכל מה דמהני הביקוע הוא ביחד עם מה שהוא מחפה את הביקוע בעפר ובלי זה גם אין תועלת לביקוע עצמו, ומוכרח כן דאל"כ למה אין איסור בביקוע עצמו מצד זומר.

ואף שקושי' זו מזומר קשה נמי על מדל [משנה הקודמת] ועל מזנב [משנה הבאה] אולם כל אחד מתיישב לפי דרכו, דכבר ביארנו במדל [משנה הקודמת] למה ליכא משום זומר, כיון דאין המלאכה מתייחסת לאילן הזה אלא שנעשה כאן פיזור בכל האילנות, וזה הרי לא שייך הכא, וכבר בארינו במזנב [משנה הבאה] למה ליכא משום זומר, דדומה לסברת התוס' בסנהדרין דחידשו דכיון דקשי ליה שוב לא הוי כזומר, וה"ה דבמזנב הוא כן, וכל הנך סברות לא שייכי בביקוע - וע"כ כנ"ל דאין שום השבחה בביקוע בלי החיפוי של העפר.

בדברי המקד"ד במה שיש לדון בדין לאוקמא ולאברויי בקיעצת בנות שקמה.

"מפני שהיא עבודה".

כתב המשנה ראשונה דהא דכתב לשון זה דמפני שהיא עבודה דווקא הכא ולא לעיל מיניה בלא יחפה, דהתם אינו אלא מדרבנן והכא זה דאורייתא מצד זימור בגפנים, וכ"כ הרשב"ם בב"ב [פ:]: דכריתת בתולת שקמה היא איסור דאורייתא, והקשה החזו"א [סימן י"ט ס"ק י"ד] דהא תולדות דרבנן, ואף להרמב"ם דכל האילנות אסורים בזימור מה"ת אבל הכא אינו אלא מדרבנן.

אולם סו"ס מהרשב"ם מבואר שזימור בכל האילנות הוא מה"ת, ומאידך – מרש"י [מו"ק ג:] ומהר"ש [פ"ב מ"ג] מוכח דזימור בשאר אילנות הוא מדרבנן, ועיין מה שנתבאר בדברינו [פ"ב מ"ג] בביאור הדברים מהאגלי טל ב"שם קירסוס' – עיי"ש היטב.

את עיקר התורת מלאכה של שביעית ופירש בזה "מלאכה שהיא עבודת קרקע אסור רחמנא והני לאו מלאכת קרקע ניהו – דאוקמא אילנא בעלמא הוא – שלא ימות, ואינו משביחו לאילן אלא מעמידו בכמות שהוא" – הרי לנו דברים מפורשים ברש"י שחסר בעיקר ה'שם מלאכה', ולאו מצד פסידא אתינן עלה, ולא דומה להשקאה דמותרת מצד פסידא, וכבר הארכנו בכל זה לעיל [פרק ב' משנה ד'] – עיי"ש בארוכה.

ועפ"ז יישב את הקושי' מבנות שקמה – דמוכח דס"ל להתוס' דזה דאוקמא אילנא שרי אין זה רק משום פסידא התירו אלא דכל שהמלאכה אינה מועלת בפועל אינה מלאכה לענין שביעית, ולכן בקוצץ באופן דלא קשי לה ולא מעלי לה לא חשיבא מלאכה.

משנה ו

[ו] המזנב בגפנים והקוצץ קנים ר' יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח ר"ע אומר קוצץ כדרכו בקרדום או במגל ובמגירה ובכל מה שירצה, אילן שנפשח קושרין אותו בשביעית לא שיעלה אלא שלא יוסיף:

רע"ב משנה ו

המזנב בגפנים – מקטע זנבות הגפנים כדי שיעבה הגזע ויגדל ויגבר כחו, וכן הקוצץ קנים כדי שיתעבו ויוסיף כחן:
ירחיק טפח – מן הקרקע ושוב לא מיחזי כעבודה:
שנפשח – נסדק, כמו (איכה ג) ויפשחני:
לא שיעלה – שיתחברו סדקיו:
אלא שלא יוסיף – ליסדק:

עיונים והערות משנה ו'

קונטרס

ביסוד דינא ד'מזנב' – ובגדרי חיובא דנוטע וזומר, ובדברי התוס' בסנהדרין [כ"ו].

פרק א' ביאור הסוגי' בסנהדרין [כ"ו] לדרכו של התוס', וביאור דינא דמזנב למה חלוק **מזומר**. ❖ הקדמה: שיטת החזו"א דליכא חיובא דפס"ר, ושיטת התוס' דאיכא חיובא דפס"ר. ❖ קושי' המפרשים ממזנב [פ"ד מ"ו] לשיטת התוס' דחייב גם בפס"ר. ❖ מקשה עוד מהמפרשים דלמדו דמיירי בכוונה, ומקשה עוד דמ"ש מההיא דסנהדרין דחייבים עכ"פ

בכוונה. ביאור בדברי התוס' בסנהדרין [כ"ו] בדין מקלקל, ומתמה בעיקר דבריהם דמ"ש דמחייבים אותו כשיש לו כוונה. ❖ חידושו של השפת אמת דזומר בעי כוונה, ומביא מחלוקת ראשונים בזה. ❖ דיקדוק בדברי התוס' דדנו מצד נוטע ולא מצד זומר. ❖ עפ"י היסוד הנ"ל מיישב דשני מחייבים איכא בזומר, ומצד זומר עצמו איכא פטור דאינו מתכוין [ועפ"י שיטת המאירי ורש"י], ומצד חיובא דנוטע פטור בקילקול קצת. ❖

פרק ב' ביאור ההיתר דמזונב עפ"י הסוגי' והתוס' בסנהדרין. ❖ מביא את קושי' המפרשים בהתירא דמזונב לדעת הראשונים דמייירי בכוונה. ❖ מבאר דבמזונב חסר ב"שם זומר", ובה חלוק מהסוגי' בסנהדרין, ונמצא דאיכא תרי מחייבים בכל זומר, אלא דבמזונב איכא תרתי להתירא, דמצד מקלקל ליכא לחייבו משום נוטע, ומצד החילוקים בצורת המעשה ליכא לחייבו מצד עיקר ה"שם זומר". ❖ תוספת דברים דגם לולי החידוש בתוס' בסנהדרין אכתי איכא התירא במזונב, דדומה לקירסום באילנות, דחסר בעיקר ה"שם זומר", וגם נתמעט מלהיות תולדה דנוטע. ❖ מחלק בין קירסום ומזונב דנתמעטו גם מהאב וגם מהתולדה, לזומר בלי כוונה דנתמעט רק מהתולדה.

פרק א'

ביאור הסוגי' בסנהדרין [כ"ו] לדרכו של התוס', וביאור דינא דמזונב למה חלוק מזומר.

היה כוונתו לזומר, ופשוט", וכן למד החזו"א [ס"י י"ט ס"ק י"ד], אולם לשיטת התוס' דאיכא חיוב בלי כוונה במקום פס"ר, הרי דלדידיה הדרא קושי' לדוכתא.

והיה אפשר לומר כמו שתירצו התוס' בעצמם בהך דסנהדרין [כ"ו] דזומר בכרם מותר היכא דמתכוין לעצים, והק' התוס' דמהו ההיתר בזה, ותירצו דמייירי דאיכא קילקול קצת, ובשביעית בעינן תיקון גמור ורק בשבת חייב כבר בתיקון קצת, וא"כ י"ל דה"ה במזונב, דאיכא קילקול קצת וגם הוי שלא בכוונה.

הקדמה: שיטת החזו"א דליכא חיובא דפס"ר, ושיטת התוס' דאיכא חיובא דפס"ר.

הבאנו להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] דבכמה דוכתי הוכיח החזו"א דליכא חיובא דשביעית בדבר שאינו מתכוין, וגם בפס"ר אינו מחוייב לה, והבאנו דשיטת התוס' דחייב גם בדבר שאינו מתכוין בפס"ר, וקשה עליהם מכל ההוכחות של החזו"א, ועיי"ש שיישבנו את כל המשניות – עפ"י יסוד גדול לחלק בין שבת לשביעית – מלבד ב' משניות, משנה דמדל ומשנה זו דמזונב, ועיין מה שנתבאר לעיל [משנה ד'] ליישב דינא דמדל, והכא נעייין בעזה"י בסוגי' דמזונב.

מקשה עוד מהמפרשים דלמדו דמייירי בכוונה, ומקשה עוד דמ"ש מההיא דסנהדרין דחייבים עכ"פ בכוונה.

אולם אכתי קשה, דהרי איכא מחלוקת מפורשת בראשונים אי במזונב מייירי באינו מתכוין או במתכוין, דמפורש ברע"ב וברא"ש ובמלכי צדק ובגר"א בשנו"א שעושים כן כדי שיתעבה ויגביר כחו, והיינו במכוין ממש לזימור, והר"ר יהוסף [מובא במלאכת שלמה] דוחה את דברי הרע"ב דבכה"ג ודאי אסור, וס"ל דע"כ דמייירי הכא שעשה כן כדי לשורפם או לדבר אחר, והיינו

קושי' המפרשים ממזונב [פ"ד מ"ו] לשיטת התוס' דחייב גם בפס"ר.

דהנה, נתקשו המפרשים בביאור המשנה דמזונב בגפנים דגם זה כזומר ש"מקצץ מקצת ענפים" [ר"ש], ולמה מותר, וכתב התוס' יו"ט דאין זה אלא כשהוציא את העצים לשריפה, הלכך מותר, וזה כמו שהביא במשנה לעיל במדל, והביא כן מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שכתב כאן בהדי' דמייירי באינו מתכוין לזומר, וכן כתב המהר"י קורקוס [שמו"י פ"א ה"כ] "ובתנאי שלא

לה. והסברנו את הדברים להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'].

ביאור בדברי התוס' בסנהדרין [כ"ו] בדין מקלקל, ומתמה בעיקר דבריהם דמ"ש דמחייבים אותו כשיש לו כוונה.

והנה גם לולי הקושי ממזנב – הרי עיקר דברי התוס' צ"ב, דהתוס' הקשו מ"ש מזומר בשבת דבכוונתו לעצים אכתי חייב משום נוטע [אף דחייב נמי משום קוצר], וה"ה דבשביעית נימא כן, ולמה התירו לו לזמור כשכוונתו לבית הבר.

ותירצו וז"ל, "וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה, דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת, דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והא מתעבדא מחשבתו, אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשיבא הקרקע אבל הכא קשיא ליה", עכ"ל, ועיין במהרש"ל על התוס' דכנראה נתקשו דהא גם בשבת איכא פטור מקלקל ומה החילוק בין שבת לשביעית, וביארו בזה, "והא מתעבדא מחשבתו [גבי שבת] - פירוש אעפ"י דקשי ליה שיתקלקל יותר, מ"מ מעט צומח והוי כנוטע, אבל בשביעית צריך שישיבא הארץ ויתקן בזה יותר", וצ"ב כוונתו.

ונראה דכוונתו בזה, דבזומר כל התועלת הוא בזה שהוא צומח יותר ע"י הורדת הענפים היבשים, ובנד"ד הרי הזומר נעשה באופן שיש נזק לעצים, ונמצא דהיה עדיף לצמיחה באופן כללי שלא יוריד את הענפים בכלל, אכן מצד שני הא

כהתוס' יו"ט ברמב"ם ומהר"י קורקוס וחזו"א ל', ובשו"ת מהרי"ט כתב כן בהדי"ל, הרי דלדידהו הדר קושי' לדוכתא מהו ההיתר במזנב.

וליישב שיטת הרע"ב הרא"ש המלכי צדק והגר"א בשנו"א צ"ל כמבואר במפרשים דכבר חילקו באופנים אחרים למה מזנב אינו בכלל זימור, וביארו דבזומר הוא מוריד רק את הזמורות והכא במזנב הוא מוריד את הכל חוץ מהגזע, הלכך לא דמי לזימור עצמו, ועיין בהערה לח שהבאנו את דברי האחרונים בזה.

אולם לא נתבאר טעמא דמילתא דלמה מחמת הנך חילוקים כבר הותר איסור זומר, ובמשנת ר' נתן [מובא במשנת יוסף] הוסיף בזה ביאור דדומה לסברת התוס' בסנהדרין דחידשו דכיון דקשי ליה שוב לא הוי כזומר, וה"ה די"ל כן בסוגיין.

איברא דדבריו תמוהין מאד, דלדבריו הראשונים הללו הרי מיירי בכוונה, ובזומר בכוונה מפורש בסנהדרין [שם] דחייב לריש לקיש, וכמו שנאמר [שם], "אמר לו, יכול לומר לעקל בית הברד אני צריך, אמר להם [ריש לקיש], הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות", וכו"ע מודי בזה, רק דאיך סברי דאין כוונתו לזומר, וריש לקיש חשש שאולי כוונתו לזומר, אבל כו"ע מודי דהיכא דמתכוין לזומר אז ודאי שאסור אף אי קשי לכרם, וצע"ג.

לו. איברא דיתכן דכל הראשונים מודים לתוס' יו"ט, ורק פירשו את המכוון בהך מעשה באופן כללי, ומודו דהכא עושה כן בפירוש לעצים, וע"ד זה נקט החזו"א לעיל במשנה דמדל.

לו. וז"ל המהרי"ט [ח"א סימן פ"ג], "כדאמרינן [פרק זה בורר] גבי עובדא דר"ש בן לקיש עם רבי שמעון בן יהוצדק ורבי חייא בר זרנוקי וכו' חזו חד דהוה קא מכסה וכו' יכול הוא לומר לעקל בית הברד אני צריך ושם כתבו התוס' מה בכך והרי משיבא הוא את הכרם דהכי אמרינן [פרק כלל גדול] הזומר וצריך לעצים חייב שתיים משום קוצץ ומשום נוטע ותירצו דעביד ליה בענין דקשה לה והכא ודאי קש' לה דאין לך אדם דמפסיד הפירות בשביל העלין שיגדלו לאחר זמן ואפילו רשב"ל לא פליג עלייהו אלא מטעם דהלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות אבל במילתא דמוכח שאין כוונתו אלא לצורך מה שקוצץ ולא חייש אמאי דגדלי אחר כך דודאי שרי דתנן בפרק רביעי המזנב בגפנים והקוצץ קנים רבי יוסי הגלילי אומר ירחיק טפח רבי עקיבא אומר קוצץ כדרכו אלמא כל שאינו מתכוין לכך אע"פ שגורם זימור שרי", עכ"ל.

לח. דהמשנה ראשונה תירץ דכיון דרק קוצץ את קצה הזמורות, א"כ אין זה אלא להקל עליהם שלא יתיבש מכובד הענפים, ואינו כזומר ממש ששם הוא מוסיף גידול, ובאהא"ז [כרם ציון] פ"י איפכא, דלא דמי לזומר כיון דהכא הוא קוצץ את הענפים עצמם [שעליהם מונחים הזמורות שמחזיקים את האשכולות והענבים], ובזומר הוא קוצץ רק את הזמורות [שמחזיקים את האשכולות והענבים], ונמצא דמזנב אינו דרך זימור, ועיין עוד בפאת השלחן [סי' כ' ס"ק מ"ט] דכתב נמי ע"ד זה, וע"ד זה נמי מבואר במהרי"ל דיסקין [פסקים כ"ז ס"ק ב' - מובא במשנ"י] דבמזנב הוא קוצץ את כל הענפים, ומשאיר רק את הגזע.

בשבת, ומה שאמרו בשבת [ע"ג] "זומר וצריך לעצים חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע", היינו במכין גם לעצים וגם להצמיח.

והשפת אמת דייק כן מרש"י שם שכתב "זומר להצמיח גפן", ומשמע דמיירי במתכין, הרי לנו דהרש"י והמאירי אזלי בשיטה אחת בזה, ולדידהו ליכא קושי כלל, דהסוגי' בסנהדרין מיירי בלי כוונה ואין כאן זומר כלל, והסוגי' בשבת בזומר לעצים מיירי בכוונה.

אולם התוס' שהקשו דמ"ש זומר וצריך לעצים מההיא דסנהדרין ע"כ לא חילקו כן, ואזלי לשיטתייהו במו"ק [ב':] דכתבו בהדי' דהך דשבת [ע"ג] ב"זומר וצריך לעצים", דמיירי בלי כוונה, וכן כתב התוס' הרא"ש בסנהדרין [כ"ו], ועיין בהערה לט' מה שהוספנו בזה מיניה וביה בתוס' הרא"ש, ולשיטתם תירצו בזה, דע"כ דהכא מיירי במקלקל, אלא דלדבריהם הדרא לה קושי' השפ"א והחזו"א לדוכתא, דאי מיירי במקלקל אז למה חייב בכוונה, וצ"ע ג.

דיקדוק בדברי התוס' דדנו מצד נוטע ולא מצד זומר.

עוד יש לדקדק בלשון התוס' שלמדו שזומר חייב משום נוטע דהקשו דכמו דזומר בשבת שלא בכוונה "חייבים מצד נוטע", הכא נמי בשביעית "נחייבו משום נוטע", ותירץ "וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה, דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת", הרי דבלשון התוס' מדוקדק ג' פעמים דמיירי מצד "נוטע" [ודלא כהתוס' הרא"ש דכתב בהדי' "זומר"].

וקשה דבשלמא בשבת דלא כתוב בתורה זומר, התם כל המחייב של זומר הוא מצד תולדה דנוטע ושפיר אמרו בגמ' דחייב משום נוטע, אכן בשביעית דכתוב בהדי' זומר, הא הו"ל למימר מצד זומר, ויותר מזה ילה"ק דהרי נחלקו הראשונים האם איכא חיובא דנוטע בשביעית, ובלשון התוס' מדוקדק דחידשו דחייבים מצד

סו"ס איכא תוספת צמיחה במקום המסויים באילן שבו נעשה הזומר - במקומו - [ורק דבסך הכל לא הושבח האילן יותר].

ובזה חלוק שביעית משבת, דבשבת אנו דנים מצד המעשה עצמו, וכיון שיש בזה תועלת שוב יצא מכלל מקלקל, ועל זה אהני לן ד"גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, והא מתעבדא מחשבתו", והיינו שכלפי הגברא מעשיו נמדדין כפי מחשבתו, אבל בשביעית אנו דנים מצד הקרקע ומצד האילנות האם הושבחו הקרקע והאילנות באופן כללי או לא, וכלפם ליכא תיקון דזומר - ועיקר החילוק בזה בין שבת לשביעית כבר נתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] והבאנו שם הרבה חילוקים בין שבת לשביעית והכל מוסבר עפ"י יסוד אחד - עיי"ש היטב.

אולם אכתי קשה וכבר עמדו בזה, דעיין בשפת אמת [שבת ע"ג ד"ה זומר] שהקשה על עיקר דברי התוס' דלמד דהכא מיירי במקלקל, שהרי מבואר בגמ' [שם] שאמרו "אמר לו, יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך, אמר להם [ריש לקיש], הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות", וע"כ דכוונת הגמ' דיסוד ההיתר הוא מצד דבר שאינו מתכוין, ולא מצד מקלקל, דאל"כ איך אמר ריש לקיש דמהני בזה כוונתו לחייבו, וכן הקשה החזו"א [סי' י"ט ס"ק י"ד ד"ה ובתוס' בסנהדרין].

חידושו של השפת אמת דזומר בעי כוונה, ומביא מחלוקת ראשונים בזה.

ומזה הכריח השפת אמת דהפטור בזומר הוא כשעושה שלא בכוונה להצמיח, וכן למד המאירי בסנהדרין [שם] דזהו התירא ד"יכול לומר לעקל בית הבד אני צריך", וכפשוטו כוונת המאירי שבשביעית ליכא דין פס"ר, וכדהוכיח החזו"א, אכן השפת אמת לא למד כן, אלא דהלכה מסויימת היא בזומר, דבמלאכת זומר בלי כוונת צמיחה חסר בכל המלאכת זומר וזה פטור גם

לט. ואדרבה עיקר סברת השפת אמת מבואר בהדי' בתוס' הרא"ש בקושי', דגם התוס' הרא"ש בסנהדרין [שם] הקשו מה הפטור במתכין לבית הבד, הא "זומר וצריך לעצים חייב שתים", ומהכא יליף דזומר שלא בכוונה מיקרי זומר, והיינו דבתוס' הרא"ש מבואר דקס"ד כהשפת אמת דכל זומר בעי כוונה, אלא שלמד דבסוגי' זו נתחדש דלא בעי כוונה בזומר, ונפ"מ בשביעית, וזהו שהקשו מזומר שלא בכוונה שחייב בשבת להך דסנהדרין דפטור בזומר וכוונתו לבית הבד.

מרש"י והמאירי דזומר בלא כוונה "לאו שמייה זומר", והבאנו בהערה דגם התוס' הרא"ש קס"ד כן אלא שהביא מהסוגי' בשבת דמסקנא דלא בעי כוונה.

ומעתה נראה, דלעולם י"ל דמודים התוס' לרש"י והמאירי [וכמו שדייק השפת אמת בשיטתם] בעיקר סברתם, וסוברים דבאמת "שם זומר" הוא רק בכוונה להצמיח, אולם בזה הם חולקים, דעד כמה שיש בזומר מחייב מצד "תולדה דנוטע", הרי בזה לא בעי כוונה כמו דבנוטע עצמו דלא בעי כוונה, והסברא בזה, דבזומר מחייבין מצד "שם המעשה", וב"מעשה זומר" נאמר דין כוונה, אבל מצד תולדה דנוטע התם העיקר הוא התועלת והתוצאה, דכל מה שזומר חשיב כתולדה היינו משום דכיון שיש בו את התועלת של נוטע, שוב הוי ליה תולדה ידידה, וכשדנים מצד התועלת לא אכפת לן הכוונה, דרק בקביעת שם המעשה איכא נפ"מ בין עם כוונה לבלא כוונה.

וזהו שהביאו התוס' משבת ד"זומר וצריך לעצים חייב שתיים", דמהכא יליף דזומר שלא בכוונה מיקרי עכ"פ "תולדה דנוטע" וכדחזינן בשבת דהתם זומר חייב רק משום תולדה דנוטע, דהא ליכא מחייב מצד "שם זומר", ודו"ק, וזהו נמי מה שדקדקו בדבריהם דמצד "נוטע" אתינן עלה, ולא מצד זומר עצמו, דכיון דמיירי שלא בכוונה הרי דבשלא בכוונה רק מחייבים מצד נוטע ולא מצד זומר עצמו, ודו"ק.

הרי דחמיר טפי נוטע מזומר לגבי שלא בכוונה, ונראה לחדש בזה עוד לאידך גיסא, דאיכא נמי חומרא בזומר שאין בנוטע.

והוא, דכל מה שחילקו התוס' בין נוטע דשבת לנוטע דשביעית לענין מקלקל, כל זה אינו אלא לענין "תולדה דנוטע", דבזה בעינן דומי' דנוטע, דכמו דנוטע מתייחס לכל האילן ולכל הכרם, כמו כן במחייב של זומר מצד "תולדה דנוטע" נמי בעינן התייחסות לכל האילן ולכל הכרם, וכל שיש בזה צד קילקול כלפי האילן בכללותו לא חשיב נטיעה גמורה, ואכתי לא חסר בשביית הארץ, ורק בשבת חייב מצד זה שסו"ס כלפי הגברא איכא מלאכת מחשבת להחשיבו כתיקון של נוטע.

נוטע, ולכאורה ל"ל לחידוש זה הכא, ולמה לא אמרו בפשיטות שחייבים [בקושי'] ולא חייבים [בתירוץ] מצד "זומר", דהרי מיירי הכא בזומר ולא בנוטע ובזומר חייבים לכו"ע – וכמפורש בפסוק.

עפ"י היסוד הנ"ל מיישב דשני מחייבים איכא בזומר, ומצד זומר עצמו איכא פטור דאינו מתכוין [ועפ"י שיטת המאירי ורש"י], ומצד חיובא דנוטע איכא פטור בקילקול קצת.

והנראה בזה, ונקדים בב' יסודות:

היסוד הראשון - עיין בחידושי סוגיות [סימן י'] ושם ייסדנו יסוד גדול ביסוד חיובא דזומר ונוטע, דתרי מחייבים איכא בהו, והארכנו להוכיח כן מהר"ש מרש"י ומהר"ש סיריליאן – עיי"ש היטב – ותוכן הדברים כך הם:

דבאמת בזומר איכא תרי מחייבים דכפשוטו איכא לחייבו מצד "תורת זומר", אלא דגם מצד היותו "תולדה דזורע [נוטע]" איכא לחייבו, דאף דכל התולדות של נוטע כמבריק ומרכיב ומשקה נתמעטו, פשוט שאין מיעוט זה אלא כלפי שאר תולדות דנוטע דנתמעטו מדכתבה התורה זומר, לא כן זומר בתורת "תולדה דזורע [נוטע]" דע"כ דלא נתמעט מזומר דקרא, [דאי חייביה רחמנא ע"כ דלא נתמעט], וזה פשוט.

וכן מבואר בהדי' בלשון הגמ' במו"ק שכתוב שם "מכדי זמירה בכלל זריעה וכו' למאי הלכתא כתבה רחמנא למימרא דאהני תולדות מחייב אחרנייתא לא מחייב", ומפורש הכא דדוקא תולדה זו [זומר] של זורע [נוטע באילן] לא נתמעט, לא כן תולדות אחרים, ומפורש דמצד תולדה דזורע אתינן עלה.

וממילא שיש להוסיף עוד - דאם זומר חייב מצד היותו תולדה דנוטע, והיינו משום שיש בזומר מקצת מנטיעה, א"כ פשוט דנוטע עצמו נמי איכלל בהדי' התולדה דנוטע, דלא גרע האב מתולדה ידידה, דאם זומר חייב מצד ה"מקצת נוטע" שיש בו א"כ ע"כ דבזה כבר כתוב חיובא דנוטע עצמו, ופשוט – ועיי"ש שהוכחנו את הדברים.

היסוד השני - הבאנו סברת השפ"א שדייק

ובקילקול קצת ליכא תועלת לכל האילן, ודו"ק.

הרי לנו דבסוגי' זו אין לחייבו מצד תולדה דנוטע שהרי יש כאן צד קילקול, וגם אין לחייבו מצד זומר כיון דאין כאן כוונה, דכלפי חיובא דזומר עצמו מודים התוס' לסברת רש"י והמאירי.

ומעתה א"ש טענת ריש לקיש, "הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות", דהכא מבואר דכוונה מועילה לחייבו, והיינו דאף דהחסרון הוא מצד מקלקל, אכן כל זה מצד המחייב של נוטע, הא מיהת דכלפי המחייב של זומר עצמו שפיר איכא לחייבו, אולם חיובא דזומר ליכא בלי כוונה, וכדדייקנו, וממילא ע"כ בעינן לחיובא דתולדה דנוטע, ורק בזה שייך הדין מקלקל קצת, אבל במתכוין לזומר שפיר מתחייב, ודו"ק.

אולם עד כמה שהיה מחייב מצד זומר עצמו, בזה ליכא לדון מצד ההתייחסות לכל האילן, דכל שנעשה בו תיקון של זומר בצמיחה קצת, הרי דבזה כבר פגע בשביתת הארץ, ודו"ק.

ויסוד החילוק בזה הוא עפ"י הסברא הנ"ל, דבזומר אנו דנים מצד "שם המעשה", וב"מעשה זומר" סגי לן בזה שיש תיקון בגוף המעשה, ואם אך מתייחס איזשהו תיקון למעשה, שוב הוי ליה מעשה מלאכה, ובמעשה מלאכה הוא פוגע בשביתת הארץ, אכן בתולדה דנוטע, הכא הכל מתחיל מהתועלת המשותפת שיש בין נוטע לזומר, וכמו דבנוטע איכא תועלת שמתייחס לכל האילן בכלולתו, שוב אמרינן דגם בזומר מצד תולדה דנוטע בעינן תועלת שמתייחס לכל האילן בכלולתו,

פרק ב'

ביאור ההיתר דמזונב עפ"י הסוגי' והתוס' בסנהדרין.

בסנהדרין [שם] דכו"ע [גם] החולקים על ריש לקיש] מודו דהיכא דמתכוין לזומר ודאי שאסור אף אי קשי ליה לכרם.

וליישב שיטת הרע"ב הרא"ש המלכי צדק והגר"א בשנו"א צ"ל כמבואר במפרשים דכבר חילקו באופנים אחרים למה מזונב אינו בכלל זימור, וביארו דבזומר הוא רק מוריד את הזמורות והכא במזונב הוא מוריד את הכל חוץ מהגזע, הלכך לא דמי לזימור עצמו, והבאנו לעיל את דברי האחרונים בזה.

אולם לא נתבאר טעמא דמילתא למה מחמת הנך חילוקים כבר הותר איסור זומר, ובמשנת ר' נתן [מובא במשנת יוסף] הוסיף בזה ביאור דדומה לסברת התוס' בסנהדרין דחידשו דכיון דקשי ליה שוב לא הוי כזומר, וה"ה די"ל כן בסוגיין, אולם כבר כתבנו דדבריו תמוהין מאד, דלדברי הראשונים הללו הרי מיירי בכוונה, ובכוונה כו"ע מודי דאסור, וצע"ג.

מבאר דבמזונב חסר ב"שם זומר", ובזה חלוק מהסוגי' בסנהדרין, ונמצא דאיכא תרי מחייבים בכל זומר, אלא דבמזונב איכא תרתי להתירא, דמצד מקלקל ליכא

מביא את קושי' המפרשים בהתירא דמזונב לדעת הראשונים דמיירי בכוונה.

ומעתה הדין לתחילת דברינו במשנה במזונב בגפנים דהא גם זה כזומר ש"מקצץ מקצת ענפים" [ר"ש], ולמה מותר, דאף דבתוס' יו"ט מבואר דמיירי שלא בכוונה [דמתכוין לעצים לשריפה] ולכך מותר, וכן הוא ברמב"ם בפירוש המשנה ובמהר"י קורקוס ובחזו"א, מ"מ לשיטת התוס' איכא חיוב גם בלי כוונה מצד פס"ר, לדידהו הדרא קושי' לדוכתא.

והבאנו ליישב כמו שתירצו התוס' בעצמם בהך דסנהדרין [כ"ו] דזומר בכרם מותר היכא דמתכוין לעצים, והק' התוס' דמהו ההיתר בזה, ותירצו דמיירי דאיכא קילקול קצת, ובשביעית בעינן תיקון גמור ורק בשבת מהני תיקון קצת, וא"כ י"ל דכן הוא במזונב, אכן שוב דחינו, דכיון דמפורש ברע"ב וברא"ש ובמלכי צדק ובגר"א בשנו"א דלמדו דמיירי בכוונה [שעושים כן כדי שיתעבה ויגביר כחן] והיינו במכוין ממש לזימור, הרי דלדידהו הדרא הקושי' מהו התירא דמזונב, דכבר ליכא למימר כהתוס' דמותר מצד קילקול קצת דקשה ליה, שהרי בזומר בכוונה מפורש

תוספת דברים דגם לולי החידוש בתוס' בסנהדרין אכתי איכא התירא במזנב, דדומה לקירסום באילנות, דחסר בעיקר ד"שם זומר", וגם נתמעט מלהיות תולדה דנוטע.

איברא דאכתי יש להעיר בעיקר הדברים, דאם מוכרח מהמשנה לגבי מזנב הך יסוד - דבקי לקול קצת חסר בעיקר התולדה של נוטע, א"כ למה לא הביאוהו התוס' בסנהדרין כראיה וכמקור ליסוד זה, הא לשיטתם משנה מפורשת היא.

ונראה דע"כ צריכים להוסיף בזה עוד, דהנה, הגם דבקירסום בשאר אילנות פטורים, אבל בנוטע עצמו חייבים גם בשאר אילנות, והבאנו מהאגלי טל דהביאור בזה דבנטיעת אילנות לא חסר ב"שם נוטע", רק בקירסום האילנות חסר ב"שם זומר", הלכך לא איתרבי בכלל זומר.

ויש לעיין דלמה לא נחייבו בקירסום עכ"פ מצד תולדה דנוטע, דסו"ס "שם נוטע" שפיר שייכא באילנות, וע"כ צ"ל דבזה שהתורה כתבה דין זה של זומר כוונתה לחייב דוקא באופן של "זומר", וזה שייך רק בכרם ולא באילנות, הרי דבזה גופא נתמעטו אופנים אחרים, וכמו דנתמעטו כל שאר התולדות של נוטע, והיינו דאף דמצד התועלת של נוטע שווין הקירסום והזומר, דבתרומתו איכא תועלת של נוטע, הא סו"ס גם שאר תולדות כמבריק ומרכיב ומשקה נמי נתמעטו אף דלכולהו איכא נמי הך תועלת של נוטע, וה"ה בקירסום.

ומעתה י"ל, דמזנב דומה לקירסום בזה, דכמו דביארנו דמזנב נתמעט מעיקר "שם זומר", כמו כן מתולדה דנוטע נמי נתמעט, והיינו דהך אופן של תועלת [בדרך קירסום] נתמעט נמי מצד התולדה דנוטע, דזה כבר אופן אחר של תועלת.

והשתא כבר לא צריכים לחדש דמיירי במקלקל דחסר בעיקר התועלת של נוטע, דאינו מתייחס לכל האילן, וע"ד התוס' בסנהדרין, דהתם מיירי בזומר ששמו זומר, אף דעשאו באופן של מקלקל, הלכך צריכים לחדש דמחמת הקלקול כבר לא דומה לנוטע בתועלת של נוטע, ולכן לא מחייבין אתו מצד תולדה דנוטע, משא"כ הכא דנתמעט מלהיות תולדה של נוטע מחמת זה שיש לו שם אחר.

לחייבו משום נוטע, ומיניד החילוקים בעזרת המעשה ליכא לחייבו מצד עיקר ד"שם זומר".

ונראה דעפ"י דברינו דלעיל אפשר ליישב משנה זו, דהכא במזנב נתחדש היתר מיוחד, וזה עפ"י מה שמבואר באחרונים שחידשו דבמזנב איכא חילוק בעיקר צורת המעשה זומר, ולהכי כבר גרע מההיא דסנהדרין, דבמזנב כבר ליכא "שם זומר" מחמת כל הנך חילוקים, ולהני קרינן ליה "מזנב", דכבר חסר בעיקר "שם זומר", וזה לשון המשנה "המזנב בכרם", דכך שמו, "מזנב", דבזה איכא הפקעה מ"שם זומר".

והדברים מובנים עפ"י יסוד גדול מהאגלי טל - מובא להלן בחידושי סוגיות [סימן י'] - ב"קירסום", דזומר באילנות פטור, כיון ד"שם קירסום" [באילנות] לחוד ו"שם זומר" [בכרם] לחוד, דתרתני ניהו, והיינו דה"שם קירסום" מפקיע מידי זומר, וה"ה דע"ד זה נימא גם הכא, דה"שם מזנב" מפקיע מידי "זומר".

ומעתה י"ל דלעולם דברי המשנה ר' נתן נכונים, דאית ביה התירא דמקלקל קצת ועפ"י התוס' בסנהדרין, אלא דשאלנו דכיון דמיירי בכוונה יתחייב כמו שחייבים בסוגי' בסנהדרין.

ועפ"י הנ"ל י"ל דלעולם תרתי אית ביה, דבכל זומר איכא תרי מחייבים והכא במזנב איכא תרתי להתירא, וכדיבואר.

א בזומר המסויים הזה של מזנב באמת איכא קילקול קצת [כההיא דתוס' בסנהדרין], ומחמת זה ליכא לחייבו מצד "תולדה דנוטע", וזה כנתבאר לעיל דהך קילקול הוא חסרון דוקא מצד הנוטע שבו ולא מצד הזומר שבו, [ומה"ט היינו מחייבים אותו בכוונה מצד הזומר שבו].

ב אף דבההיא דסנהדרין מצאנו דבקי לקול קצת אכתי איכא לחייב מצד המעשה זומר עצמו, עכ"פ כשיש כוונה, הכא שאני דכיון דנשתנה ממעשה זמירה בעיקר צורתן, שוב מופקע ממנו "שם זומר", ושוב ליכא לחייבו גם מצד זה, ופשוט.

הרי דאיכא תרי מחייבים בכל זומר אלא דבמזנב איכא תרתי להתירא, וא"ש המשנה לכו"ע, ודו"ק.

התועלת של נוטע מזומר בגפנים, דבכל א' וא' איכא שינוי באופן של התועלת, ולזה נתמעטו, דרק הך תועלת של נוטע שיש בזומר בגפנים איתרבי וכולהו אחריני נתמעטו, כמו דנתמעטו כל האופנים האחרים בשאר התולדות, כמשקה מבריק וכו', אבל זומר בלי כוונה אינו "אופן אחר" של תועלת, דכל החילוק בכוונה הוא רק בגוף המעשה ולא בתועלת, הלכך לא שייך לדון אותו כאופן אחר של תועלת של זומר, ולזה לא נתמעט, ואף דלא איתרבי בכלל ה"שם זומר" מצד האב שיש בזומר, אבל הא מיהת דבתורת תולדה שפיר יש לרבותו, ולזה חידשו בתוס' דנתמעטו מתורת תולדה דנוטע מצד זה שיש בהם קילקול קצת, ודו"ק.

מחלק בין קירסום ומזנב דנתמעטו גם מהאב וגם מהתולדה, לזומר בלי כוונה דנתמעט רק מהתולדה.

איברא דמיניה וביה הדברים נסתרין, דכמו דהתם בסנהדרין חסר בעיקר ה"שם זומר" כיון דאין שם כוונה לזומר, ומחמת זה לא מחייבים מצד המחייב של זומר עצמו, ואכתי צריכים הפקעה נפרדת מצד התולדה של נוטע, וזה מחמת המקלקל, א"כ גם בקירסום ובמזנב נימא, דנהי דלאו "שמו זומר", אכן אכתי יתחייבו מצד תולדה של נוטע, דמאי שנא.

אולם זה אינו, והחילוק פשוט, דקירסום באילנות ומזנב בגפנים הם "אופנים אחרים" של

משנה ז

[ז] מאימתי אוכלין פירות האילן בשביעית הפגים משזריחו אוכל בהם פתו בשדה ביחלו כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייב במעשרות:

רע"ב משנה ז

מאימתי אוכלים פירות האילן בשביעית – משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד ואם אוכלן קודם בישולן היינו הפסד:

הפגים – פגי תאנה כדכתיב (ש"ה ב) התאנה חנטה פגיה:

משזריחו – האדימו וזהו התחלת בשולן:

אוכל בהם פתו בשדה – אבל ללקט ולהכניס לבית אינו רשאי עד שיגמרו:

בחלו – שגדל הרבה, ודומה לו וגם נפשם בחלה בי (זכריה יא). ובירושלמי יליף לה מדכתיב (ויקרא כה) תהיה כל תבואתה לאכול וכתוב (שם) מן השדה תאכלו את תבואתה, בשתי תבואות הכתוב מדבר אחת מן הבית ואחת מן השדה:

משנה ח

[ח] הבוסר משהביא מים אוכל בו פתו בשדה הבאיש כונס לתוך ביתו וכן כיוצא בו בשאר שני שבוע חייב במעשרות:

רע"ב משנה ח

משהביא מים – שסוחטו ויוצא ממנו משקה:

משהבאישו – משיקראו באשה, והיינו כשיתחילו להתבשל ונתבשלו עד שהחרצנים שבפנים נראים מבחוץ מתוך הקליפה:

משנה ז

[ז] זיתים משיכניסו רביעית לסאה פוצע ואוכל בשדה הכניסו חצי לוג כותש וסך בשדה הכניסו שליש כותש בשדה וכונם לתוך ביתו וכן כיוצא בהם בשאר שני שבוע חייבים במעשרות ושאר כל פירות האילן כעונתן למעשרות כן עונתן לשביעית:

רע"ב משנה ז

רביעית לסאה – שמסאה זיתים יכול להוציא רביעית הלוג שמן:
פוצע – דרך הזיתים לפצען כדי למתק מרירותן:
ואוכל בשדה – דדבר שדרכו לאכול הוא. אבל לסוך לא חזו, ואין סכין אלא בדבר שדרכו לסוך:
הכניסו חצי לוג – שנתבשלו עד שהוא יכול להוציא חצי לוג מסאה:
הכניסו שליש – שנתגדלו שליש ממה שעתידים להתגדל. א"נ שמוציא מהן עכשיו שליש ממה שמוציא לסאה כשנתבשלו יפה:
כך עונתן לשביעית – אין אוכלין מהן בשביעית עד שיגיעו לעונת מעשרות המפורש בפ"ק דמעשרות, דדוקא תאנים וענבים וזיתים רגילים לאכול קודם בשולן לפיכך התירו לאכול מהם בשדה בשביעית קודם שיגיעו לעונת המעשרות, אבל לא בשאר פירות:

❧ ציונים והערות משניות ז' ח' וט' ❧

ענף א'

הקדמות במשנה.

שני הזמנים לתחילת אכילת פירות שביעית.
במשניות הללו [ז' עד ט'] מבואר שיש שני זמנים לתחילת אכילת פירות שביעית, דבשדה אוכלים לפני שאוכלים בבית, שכן הדרך בכל השנים ג"כ, והנך שני זמנים נאמרו בתאנים ענבים וזיתים, דבתאנים איכא שני זמנים [מ"ז], יזריחו^מ [שדה] וביחלו^{מא} [בית], ובענבים איכא נמי שני זמנים [מ"ח], הבאת מים^{מב} [שדה] והבאיש^{מג} [בית], ובזיתים איכא נמי שני זמנים [מ"ט], רביעית לסאה [שדה לענין אכילה] וחצי לוג [שדה לענין סיכה] ושליש [בית], ובסוף משנה ט' אמרו "ושאר כל פירות האילן, כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית", והביאור בזה דרך בתאנים ענבים וזיתים נאמרו הנך שני זמנים וכתב הר"ש בסוף משנה ט' דרך באלו רגילים לאכול לפני בישולן [בשדה].

מ. יזריחו היינו תחילת בשולן [ר"ש רא"ש ור"ש סיריליאו מהר"א פולדא], והיינו "שיזרח עליהם השמש" להתחיל בשולן [עיין ר"ש סיריליאו], או דע"ש שהם מזריחים ומאדימים בתחילת בשולן [רא"ש].
מא. בחלו - היינו "שגדלו הרבה" [רא"ש ומהר"א פולדא] או "שנתבשלו ולא נתבשלו יפה" [ר"ש סיריליאו], והוסיף שם [ר"ש סיריליאו] "וקים להו לרבנן דביחלו הינו שליש".
מב. הבאת מים – "שסוחטו ומוציא ממנו משקה" [ר"ש רא"ש].
מג. הבאיש - תחילת בישולן [ר"ש ור"ש סיריליאו].

בדין לאכלה לא להפסד.

י"ז הלכה י"ז] דפירות שביעית צריכים נטילת ידיים, עיי"ש.

ב' צדדים בדין לאכלה לא להפסד – מצד קדושה או מצד הפקר.

כבר נתבאר דכפשוטו היה נראה ששורש הדין דלאכלה ולא להפסד מצד קדושת הפירות הוא, ובאמת דכן מבואר בהדי' בדברי הר"ש סיריליאו [כאן] בביאור האיסור אכילה לפני עונת המעשרות, דכתב, "דכתיב קודש בין היא ובין תבואתה, לומר לך דקדושה תבואתה, וכי היכי דגבי קדשים אין מביאים אותם לבית הפסול, ה"נ נמי אין אוכלין פירות שביעית אלא בענין שיהיו לו הנאה", הרי מבואר דלאכלה ולא להפסד תלוי בקדושתה, וזה יסוד דינו דאסור להביא קדשים לבית הפסול, וכן מפורש במשנה ראשונה [משנה י'] שכתב "אבל כשניכרין הפירות חלה עליהם קדושת שביעית, ואם מפסידן הרי זה מפסיד קדשים, והתורה אמרה לאכלה ולא להפסד".

איברא דהגרש"ז אויערבך זצ"ל חולק בכל הנ"ל, דעיין במנחת שלמה מ"ד דינא דהפסד פירות שביעית מצד הפקר ובעלות אתינן עלה, דהתורה הפקירתן להשתמשות של כל א', ולכן רק להשתמשות שניתן עבורה הוא דיכול להשתמש, ואינו ענין לחילול קדושתה, ומה"ט פשיטא ליה דליכא דין לאוכלם בקדושתם, והביא הוכחות לזה.

וחידוש לפי"ז דאף דהאבני מילואים חידש דאיכא איסור דאורי' לבטל תרומה ברוב, דבדין משמרת נאמר שצריכים לשמור על התרומה שיתקיים בה קיום דינה, וע"י ביטול התרומה ברוב הוא מבטל את הקיום דין תרומה שבה, אכן בשביעית אינו כן, ומותר לבטלם ברוב, דאחרי שהוא ביטלם כבר ליכא שם שביעית עליהו, הלכך שפיר יכול להפסידן, עיי"ש.

אכן לפי דרכו של הר"ש סיריליאו והמשנה ראשונה אינו כן, דגם הכא איכא איסור ביטול ברוב, דע"י הביטול הוא מפסיד את הדין "לאכלה" מהפירות שביעית, ודו"ק.

בטעמא דאסור לאכול פירות שביעית לפני עונת המעשרות – עיין ר"ש שהביא מהסוגי' בבבלי [פסחים] שהוא מטעם "לאכלה ולא להפסד", והמקור לדין זה ממה דכתיב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" – ודרשינן – "לאכלה ולא לסחורה" – "לאכלה ולא להפסד" – "לאכלה לא לכביסה", והיינו דין קדושת פירות שביעית דיליף מקרא ד"ואכלה" לא להפסידה.

אלא שהרמב"ן [ספר המצוות במ"ע שהשמיט הרמב"ם - מצווה ג'] הביא שיש מצות אכילה בפירות שביעית [כן הבינו בדבריו במגילת אסתר וזוהר הרקיע], אולם החזו"א [סימן י"ד ס"ק י'] נקט דליכא מצווה, וכ"כ המגילת אסתר בשיטת הרמב"ם, וכ"ה בבית רידב"ז [סימן ה' סעיף ד'].

שאר דיני קדושת הפירות.

מלבד דין לאכלה ולא להפסד מצאנו דינים נוספים מחמת קדושת הפירות – דהנה, המקור דשביעית איקרי קודש, עיין בזה בתו"כ בהר"ג – ג' בקרא ד"קודש תהיה לכם", דפירות שביעית דמי להקדש אלא דחמירי מיניה כיון דבפדיונו הוא תופס את דמיו, ועיין עוד בזה במקד"ד [שביעית עמוד ר"כ] שהביא מהמהרי"ט [סי' מ"ג] דפירות שביעית יש בהם קדושה, והוכיח כן מהירושלמי [פ"ח ה"ב] דאין סכין בשמן של שביעית בבית המרחץ, וביאר הטעם דהוי בכלל בזיון קדשים.

וכן הביא מהגר"א בשנו"א על המשנה "אין מוכרין פירות שביעית לא במידה ולא במשקל", דהטעם הוא מחמת בזיון, וביאר המקד"ד דהוי בזיון קדשים, והביא עוד מהתוספתא ודנפסק נמי ברמב"ם דאין סכין בשמן של שביעית בידים טמאות, והעיר המקד"ד דהרי אין כאן שום הפסד, דפירות שביעית נאכלין גם בטומאה, וע"כ דמצד טומאת קדשים אתינן עלה, ואסור לטמא קדשים, וע"כ זה מצאנו נמי בחכמת אדם בשערי צדק [פרק

מד. בכמה דוכתי - שביעית [פ"ד מ"ז בדברי האבני מילואים], וע"ע [מילואים סי' ב' ענף ב'], ודבריו הובאו בכתבי מעדני ארץ [פ"ח מ"ב].

תוספת דברים באיסור הפסד מצד הפקר.

ועיי"ש עוד שיצא לדון לענין סחיטה כיון דליכא דין משמרת, ועיי"ש עוד שביאר את הדברים שבאמת שאני הפקירא דשביעית דאינו הפקר כפשוטו אלא דאיכא לכולהו חלק בה, ולא ניתן לו אלא לאוכלו ותו לא.

ויתכן דעפי"ד אפשר ליישב בזה את קושי המשנה ראשונה [סוף משנה ז'] שהק' על רש"י במשפטים עה"פ ויתרם תאכל חית השדה [שמות כ"ג י"א], דמכאן למדנו פטור מעשרות בשביעית דאיתקוש אכילת אדם לחיה דפטור ממעשר [מכילתא], וקשה דתיפוק ליה דהוי ככל הפקר שפטור מטעם ובא הלוי, ולפי הנ"ל מיושב דאין כאן ובא הלוי כיון דלכל א' איכא זכויות נפרדות בזה, ועיין בחידושי סוגיות [סימן ט'] שהארכנו ביסוד זה להוכיח דשאני דין הפקר דשביעית משאר דיני הפקר.

ובעיקר נידון זה – אם הדין הפסד הוא מצד קדושה או מצד הפקר – עיין בזה בחידושי סוגיות [סימן י"ב] מה שהוספנו בזה.

ב' הוכחות שההפקר והקדושה לא תלויים זב"ז.

יש לדעת שההפקר והקדושה לא תלויים זב"ז – וראיתי בזה ב' הוכחות.

ההוכחה הראשונה ראיתי בחזו"א [סי' י"ט ס"ק

כ"א] שהביא הוכחה ברורה שאין עליה תשובה דהפקר חייל לפני הקדושה, דמבואר בירושלמי בכלאים [פ"ז ה"ה] דמי שזרע כלאים בשנה השביעית לא נאסר כיון דאאדש"ש, וקשה שהרי האיסור כלאים חייל מיד בהשרשה בזרוע ובא, וא"כ ע"כ דההפקר חיילא מעיקרא עוד לפני שהתחילה תחילת הצמיחה, וא"כ ברור דההפקר חייל הרבה לפני הקדושה לפני התחלת הפרי, ופשוט.

ההוכחה השניה ראיתי בספר אשר לשלמה [שביעית סי' ג'] שהוכיח כנ"ל משיטת הר"ש בסורי' - דמוכרח דבסורי' איכא הפקר אף דמוכרח דליכא קדושה, ונקדים בזה כמה הקדמות:

א] עיין במשנה [פ"ו מ"ב] דעושין בסורי' בתלוש ולא במחובר, ולמד הר"ש דקאי באיסור קצירה במחובר, ב] במשנה למלך [פ"ב שמיטה ויובל הי"ז] מסתפק אם איכא קדושה בשביעית בכיבוש עולי מצרים בדעת הר"ש, ג] בר"ש מבואר [שם] דכיבוש עולי מצרים וסורי' דין א' לתרויהו, ומבואר דשייך איסור קצירה בסורי' אף אי ליכא שם דין קדושה בפירות, ד] בר"ש שם מבואר דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, ומוכרח א"כ דאיכא דין הפקר ודין ונטשתה גם בסורי'.

ומעתה פשוט, דמכל זה כבר מוכרח דאיכא דין הפקר בסורי' אף דליכא ביה דין קדושה, וע"כ דמוכרח דהנך תרי דינים אינם תלויים זה בזה.

ענף ב'

פלוגתת הרמב"ם ור"ש בטעמא דאיסור אכילה לפני בישולו.

ועיין מהר"י קורקוס דלמד דנחלקו בזה והמקור לרמב"ם הוא מהתו"כ, דהרמב"ם סובר דליכא בזה הפסד, וע"כ שזה דין "שצריך לנהוג בה כמו שנוהג בתבואת שאר השנים", והביא עוד דזהו הדרשה בירושלמי דכתוב שם דבשני פסוקים כתוב "תבואתה", ומזה למדנו דאיכא "שני תבואות - אחת בבית ואחת בשדה", והיינו עפ"י התו"כ הנ"ל, דגזה"כ מדין תבואה היא.

ובאמת הר"ש הביא בתחילת המשנה את הבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד אתינן עלה, אכן

פלוגתת הרמב"ם והר"ש בטעמא דאיסור אכילה קודם זמן בישולם, ותלוי בפלוגתת הבבלי ותו"כ והירושלמי אי אתינן עלה מצד "לאכלה ולא להפסד" או מצד גזה"כ ד"אינה נאכלת עד שתעשה תבואה".

מצאנו מחלוקת בטעם האיסור לאכול פירות שביעית לפני עונת המעשרות דהר"ש הביא מהסוגי' בבבלי [פסחים] שהוא מטעם "לאכלה ולא להפסד", והרמב"ם [פ"ה שמו"י הל' ט"ו] הביא שזה מדין "תאכלו את תבואתה" – אינה נאכלת עד שתעשה תבואה, והיינו דלפני שהיא תבואה אין בה היתר אכילה.

בסוף משנה ז' הביא את הירושלמי, ובסוף משנה ט' הביא את התוס' כ, ולכא' משמע דמשום דשני מהלכים ניהו, לכך חילקם, ודלא כהמהר"י מלכי צדק שהביאם כהדדי, ומשמע דנקט דתרווייהו חדא טעמא הוא מ^ה.

ויתירא מזה, שיש להוכיח דב' מהלכים ניהו שהרי הירושלמי ע"כ לא שייך לדין לאכלה ולא להפסד, דדינא דלאכלה ולא להפסד תלוי במנהג בנ"א, ומה זה שייך לפסוקים, ולמה צריכים פסוקים לחלק בין בית לשדה, הא המנהג עצמו מחלקם, דלאכול נגד הרגילות הוא הפסד.

ונוסף בזה עוד, דמצאנו להלן [ריש פרק ח'] דדברים שדרכן לאוכלם מבושל אינו אוכלם חי, וכן איפכא, וקשה דסו"ס הרי אכלם ואיזה הפסד יש כאן, וע"כ דמוכרח מזה דאם אינו עושה בהם את האכילה הראויה בשלמותה כבר חשיב כהפסד, ומעתה, כמו דרגילות של אכילת חי ואכילת מבושל נקבעין כפי הרגילות ואין על זה פסוק מיוחד לכל רגילות ורגילות, כמו כן א"צ פסוקים לרגילות דשדה ולרגילות דבית, ופשוט, וא"כ למה הירושלמי הביא פסוקים, וע"כ דהבבלי וירושלמי חולקים, והרמב"ם כהירושלמי ותו"כ, והר"ש כהבבלי.

ביאור שורש פלוגתתם דנחלקו האם איכא דינא דלאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, דנחלקו האם איכא דין לאכלה ולא להפסד שבנוי על האכילה שעדיין לא בא לעולם, ושעדיין לא נמצא בפרי.

ובביאור שורש פלוגתתם נראה לומר דנחלקו האם שייכא דינא דלאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, והיסוד בזה הוא דנחלקו האם איכא דין ד"לאכלה ולא להפסד" כלפי אכילה שלא באה לעולם, ונבאר את הדברים.

דהנה, המהר"י קורקוס ביאר את סברתו של הרמב"ם למה ליכא דין לאכלה ולא להפסד במשניות הללו, וכתב בזה, דכיון דסו"ס הוא אוכלו אין זה בכלל הפסד דהא איכא כאן אכילה,

ולכא' דבריו תמוהין שהרי מצאנו להלן [ריש פרק ח'] דדברים שדרכן לאוכלם מבושל אינו אוכלם חי, וכן איפכא, וקשה דסו"ס הרי אכלם ואיזה הפסד יש כאן, וע"כ דמוכרח מזה דאם אינו עושה בהם את האכילה הראויה בשלמותה כבר חשיב כהפסד, ומעתה קשה דמאי שנא הכא באוכלם קודם בישולם דלא חשיב הפסד.

ונוסף בזה, דמאי שנא פרי שצריכים להשקיע בו לבשלו [כדי לא לאוכלו חין מפרי שצריכים להמתין בו מלאוכלו עד שיגמר בישולו במחומר, הא בשניהם צריכים שינוי כדי לקיים בהם את אכילתן בשלמותן, וצ"ע.

ואשר נראה בזה, דכיון דכעת ליכא בפרי אפשרות של אכילה בשלמותה, דחסר בזה בעיקר מציאותו של הפרי, א"כ אכתי לא חיילא עליו דין לאוכלה באכילה הראויה בשלמותה, ושוב ליכא איסור מצד "לאכלה ולא להפסד", כיון דכעת אין בפרי אכילה יותר טובה, ורק בבשול [שלא לאוכלו חין שיש כבר בפרי אפשרות של אכילה בשלמותה, רק שהוא צריך להכינו לזה], א"כ כבר חיילא בפרי דין לאכלה באכילה הראויה בשלמותה, ושוב איכא איסור מצד "לאכלה ולא להפסד", ומה"ט הוצרך הרמב"ם לחדש דעיקר האיסור כאן הוא מצד גזזה"כ, דילפינן בזה איסור חדש של אכילה לפני בישולו, ודו"ק.

שוב מצאתי עיקר סברא זו בחזו"א [סוף סי' י"ט ד"ה כ' הר"מ במ"ן וז"ל, "דמשום לאכלה ולא להפסד ליכא, כיון דהעתיד אינו בעולם עדיין ולא שייך למיסר משום מונע את העתיד להיות, וכו'", והיינו כסברא הנ"ל.

ונצטרך לומר דעל סברא זו גופא פליג הבבלי וכדנקט הר"ש, דסברי דגם אכילה של מחר דנמצא בעתיד של הפרי מיקרי לאכלה, דאף דהוי דבר שלא בא לעולם אעפ"כ איכא בזה דינא דלאכלה ולא להפסד, ודו"ק.

הרי לנו ב' דרכים של הבבלי וירושלמי, ונראה

מה. וע' בדרך אמונה בשער הציון [פ"ה אות קצ"ז] שכן שאין מוכרח שיש בזה פלוגתא בין הרמב"ם ושאר הראשונים שאף שהרמב"ם הביא הקרא של "מן השדה תאכלו את תבואתה" ואמרו שאינה נאכלת עד שתהיה תבואה, ושאר הראשונים פירשו משום לאכלה ולא להפסד, מ"מ יתכן דמקרא ילפינן איסור זה.

ונראה דהר"ש והרמב"ם [בבלי וירושלמי] נחלקו בהאי דינא, דבדעת הרמב"ם באמת י"ל כא' משני הדרכים הראשונים, אכן לר"ש איכא פשיטות דוקא כהאופן השלישי המחודש, דלדידיה המשניות הללו מיירי מצד דינא דלאכלה ולא להפסד, וחזינן הכא במשנה שיש הפסד לאוכלו בבית נגד הרגילות של בית אף דמצי לאוכלו עכשיו בשדה באופן זה, ומיגו דמצי תולשו לאוכלו כך בשדה ה"ה דמצי תולשו עכשיו לאוכלו כך בבית, וע"כ דאינו כן, וכל רגילות קובעת לעצמו, ורק לרמב"ם דהכא דין אחר הוא לדידיה ליכא פשיטות ממשניות הללו, ודו"ק.

פלוגתא הרמב"ם והר"ש בדיון שאר אילנות שדומות לתאנים ענבים וזיתים בהנך שני זמנים, ומבאר דפליגי בזה לשיטתייהו.

ונראה להביא נפ"מ נוספת, ומזה איכא כבר הוכחה לשורש פלוגתא זו, דהנה, הבאנו מהר"ש דכתב [סוף משנה ט'] על מה שאמרו שם "ושאר כל פירות האילן, כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית", דהביאור בזה הוא דרך בתאנים ענבים וזיתים נאמרו הנך שני זמנים [בית ושדה] דרך אלו רגילים לאוכלם לפני בישולן [בשדה].

אולם הרמב"ם [פי' המשנה] חולק וכן מדויק ברמב"ם בהלכותיו [פ"ה הל' ט"ז], וכ"כ הגר"א בחידושו, ולדידו מה שאמרו בכל משנה "וכן כל כיו"ב" דלא קאי על דיני מעשרות [וכמו שלמד הר"ש] אלא דקאי על כל הנך מיני פירות שיש להם הנך שני זמנים, והיינו דכל אלו שיש להם שני הזמנים כמו יזריחו וביחלו, דינם כתאנים בבית ובשדה, וכל אלו שיש להם שני זמנים כמו הבאת מים והבאיש דינם כענבים בבית ובשדה, וכל אלו שיש להם שני זמנים כרביעית לסאה וחצי לוג ושליש דינם כזיתים, ורק האילנות האחרים דאין להם כלום מהנך שני זמנים, רק על אלו אמרו "ושאר כל פירות האילן, כעונתן למעשרות כך עונתן לשביעית".

והר"ש אזיל לשיטתו, דבכל הנך משניות פירש דהלשון "וכן כל כיו"ב" לא קאי על שביעית אלא על מעשרות, ודו"ק, והגר"א בשנו"א למד

דאיכא נפ"מ טובא בין הנך ב' דרכים, וכדיבואר בעזה"ת דבר דבור על אופניו.

נפ"מ לדינא בכל פירות שביעית שנתבטלו לגמרי והרגילות של אכילת בית שונה בהם מהרגילות של אכילת שדה.

והנה הנפ"מ הראשונה בין הנך ב' דרכים הוא בהלכות "לאכלה ולא להפסד" לגבי כל פירות שביעית שכבר נתבטלו לגמרי ויש להם שני מנהגים של אכילה, דמצד א' יש בהם רגילות לאוכלם חי בשדה ומצד שני יש להם רגילות לאכלם מבושל בבית, דהיכא נדיינא להאי דינא, דזה פשיטא דבתרי מדינות כיהודה וגליל דכל מדינה קובעת את הרגילות דידה אבל הכא אינו כן, וגם אינו דומה לתרי סוגים של אנשים דהתם יתכן דכל א' קובע את הרגילות ידידה, אלא דהכא גברא חדא ומדינה אחת ואעפ"כ איכא תרי אופני רגילות.

ונראה דבהכרעת ספק זה איכא ג' צדדים, שני צדדים פשוטים וצד א' מחודש.

א מצד א' י"ל דלפרי הזה ליכא רגילות כלל, דכיון דאית ביה תרי אופנים של רגילות בגברא חדא ובמקום א', שוב לא נתפסת בו שום רגילות מיוחדת, ואוכלו גם בבית וגם בשדה כפי רצונו, ובשני האופנים ליכא הפסד, ב' או דילמא דעיקר הרגילות הוא כפי אכילת הבית שהיא הצורה של אכילת קבע, וממילא י"ל דהדין לאכלה ולא להפסד מחייב סוג אכילה של אכילת בית גם בשדה.

ג ובאופן אחר י"ל, דבאמת דנים את הבית ואת השדה כתרי מקומות או כתרי גברי, ויש ב' רגילויות שונות, ותמיד אזלינן בתר הרגילות של מקום הפרי, ובשדה אוכלו כאכילת שדה ובבית אוכלו כאכילת בית.

ונראה דהך צד שלישי הוא צד מחודש מאד, דסו"ס הכא אינו כתרי גברי או כתרי מדינות דבמצב הזה רואים את האכילה השניה כהפסד, דהכא מדינה אחת וגברא חדא הוא, ומיגו דמצי לאוכלו עכשיו בלי בישול בשדה איך מיקרי הפסד לאוכלו כך בבית.

כהר"ש ודלא כדנקט בחידושיו ועפ"י דרכו של הרמב"ם.

אולם צ"ב שורש פלוגתתם בזה, דאיך יתכן דפליגי במציאות, דהר"ש ביאר דליכא רגילות אלא בהנך תלת, ונראה דע"כ דלרמב"ם אינו תלוי ברגילות כלל, אלא אך ורק בהנך שני זמנים, ולשיטתו אזיל, דלדידיה הלכה מגזה"כ היא דשני זמנים של בישול נאמרו בפירות, ונאכלים לאחר בישול, וממילא ה"ה בכל הפירות אף דליכא בהו רגילות מ"מ נאמרה הלכה זו, ולא חיישינן להפסד, דלדידיה כבר נתבאר דליכא דין לאכלה ולא להפסד באכילה זו, [ומה"ט הוצרך ללמוד כן מגזה"כ], ומבואר הכא כהמהר"י קורקוס דע"כ פליגי בזה הרמב"ם והר"ש, וא"ש לשיטתייהו.

מתמה בשיטת הרמב"ם דמבואר דגם לדידיה הכל תלוי ברגילות ומנהג, ומיישב דמהני המנהג והרגילות לגבי קביעת השם תבואה בהנך שני זמנים.

ונראה להביא נפ"מ נוספת בקביעת הנך תרי דרגות של אכילת בית ושדה, דמצאנו חידוש בירושלמי לגבי אכילה של קיהות, ונראה דכל החידוש הזה תלוי בפלוגתת הבבלי וירושלמי, אלא דנצטרך להקדים לזה תוספת ביאור בשיטת הרמב"ם וירושלמי.

דהנה, לכא' יש לתמוה טובא בשיטת הרמב"ם, דאף דהוכחנו משאר אילנות שדומות לענבים תאנים וזיתים דע"כ דסובר הרמב"ם דא"צ רגילות כלל, אכן ברמב"ם עצמו מוכרח דלא ס"ל כן, שהרי לגבי עיקר הקביעות של הנך שני זמנים מפורש ברמב"ם בפירוש המשנה דהכל תלוי ברגילות ובמנהג דכן נהגו לאכול בשדות, וצ"ע, ולא יתכן לומר דהרמב"ם והר"ש פליגי במציאות ולרמב"ם איכא רגילות בכל הנך פירות הדומות, וצ"ע.

וע"כ צ"ל דגם לשיטת הרמב"ם הדבר תלוי ברגילות אף דמגזה"כ הוא, והביאור הוא, דהנך שני זמנים נקבעו מגזה"כ שהם שני זמנים חשובים בבשולם של הפירות, דנתחדש דבעינן "דרגא חשובה" בבישולן להחשב כתבואה כלפי אכילת בית, ובעינן "דרגא פחותה" בבשולן להחשב כתבואה כלפי אכילת שדה, אלא דהך "דרגא פחותה" בבשולן דמצאנו בהבאת מים או ביחול

רק חיילא ביה תורת "דרגא פחותה" בבשולן כיון שיש פירות שדוקא בדרגא כזו רגילים לאוכלם, והיינו דמהרגילות הזו מוכרח שיש "שינוי מהותי" בדרגא זו של בישול, ואהני לן הך "דרגא פחותה" בבשולן שתחול בו חלות שם תבואה לענין אכילת שדה.

ולא אכפת לן מה דהך "דרגא פחותה" בבשולן משתנה בין פרי לפרי, דה"דרגא פחותה" בבשולן בענבים הוא הבאת מים וזה הרבה לפני תחילת בשול, [שהרי הבאיש שהוא כבר ראוי לבית הוא תחילת בשולן], ולעומת זאת ה"דרגא פחותה" בבשולן של תאנים לענין אכילת שדה הוא בהזריחו והיינו תחילת בשולן, ודו"ק.

אכן אחרי דנקבע דרגא זו כ"דרגא פחותה" בבשולן כלפי החלות שם תבואה לענין אכילת שדה, שוב חיילא ביה תורת "תבואה" לענין אכילת שדה בכל הפירות, ורק דאהני לן הרגילות של תאנים וענבים וזיתים לקבוע הך "דרגא פחותה" בבשולן כתבואה לענין שדה, ודו"ק.

ובקצרה: לפי הרמב"ם כל ענינו של הרגילות הוא רק "סימנא בעלמא" שיש שינוי מהותי בפרי בהך דרגא של בשול, ועל זה קאי גזה"כ דאכילת שדה דסגי בזה ב"דרגא פחותה" בבשולן.

ומעתה פשוט דודאי שהרמב"ם מודה לר"ש דאיכא רגילות דוקא בהנך ג', תאנים ענבים וזיתים, ולא באחרים, אבל לדעת הרמב"ם מהני קביעות זה גם לגבי הפירות האחרים שיש להם דרגא זו של בישול, דכל ענינו של הרגילות אינו אלא סימנא בעלמא וזה מהני כבר לענין קביעת השם "תבואה" בהנך אופנים של "דרגא פחותה" בבשולן, ודו"ק.

מבאר דלפ"ז הירושלמי אזיל לשיטתייהו דמהני מעד הרגילות של "קיהות" דלכן כל בנ"א כבר יכולים לאוכלו.

ועפ"י הקדמה זו נמשיך בביאור שיטת הירושלמי בביאור דינא דקיהות, ואדרבה, מהירושלמי נביא מקור לעיקר הסברא הנ"ל, ובזה יבואר דהירושלמי באמת אזיל לשיטתו.

דהנה, יעויין במשנה ח' דמבואר שם דהשיעור

דרכים, דיעויין במנחת שלמה [סי' נ"א ס"ק י"ד] דיצא לחדש דבזה"ז אין שום רגילות בהנך שיעורים, ולפי"ז יהיה אסור לאוכלם בשיעור כזה וזה חידוש גדול להלכה.

אולם נראה דסברתו תלויה בפלוגתת הר"ש והרמב"ם והבבלי וירושלמי, דלכא"ו, כל דבריו הם לפי הר"ש דהכל תלוי ברגילות ואל"כ הוי כבר בכלל הפסד, אבל לפי הרמב"ם דכל ענינו של הרגילות הוא רק סימנא בעלמא דיש שינוי מהותי בפרי בהך דרגא של "דרגא פחותה" בבשולן, ומה"ט מהני כבר רגילות של קיהות, ומהני גם רגילות מפרי לפרי אחר שאין בו רגילות זו כלל, וא"כ ה"ה דיהני רגילות של העבר גם כלפי זמנינו דכבר ליכא רגילות זו, ודו"ק.

סיכום ד' נפ"מ בין הנך ב' דרכים של הבבלי וירושלמי והר"ש ורמב"ם, [1] בדין אכילה באופן שמתחלקין הרגילות של אכילה [בפרי גמור] בין שדה לבית, [2] בשאר פירות דאיכא להו הזריחו וביחלו כתאנים אף דליכא בהם רגילות של אכילת שדה כתאנים, [3] נפ"מ האם מהני רגילות מצד קיהות לקבוע דין אכילת שדה, [4] נפ"מ האם בזה"ז משתנים כל הנך דינים.

וכעת נסכם את כל הנפ"מ בין הני ב' דרכים של הבבלי וירושלמי, והיינו בין הר"ש לרמב"ם, דנתבאר הכא ד' נפ"מ:

[1] נפ"מ לגבי דין אכילה באופן שמתחלקין הרגילות של אכילה בפרי גמור בין שדה לבית, האם מתחלקים דינם לענין האכילה או דלא נקבע בזה שום רגילות, [או דילמא דאזלינן רק בתר בית].

[2] נפ"מ בדינם של שאר פירות דאיכא להו הנך ב' זמנים של הזריחו וביחלו או הבאת מים והבאישו, אף דליכא בהם רגילות של בית ושדה, דבזה פליגי הר"ש והרמב"ם בהדי'.

[3] נפ"מ האם מהני הרגילות של קיהות לקבוע דין אכילת שדה, או דאמרינן דאכילה זו שייכת רק למקצת אנשים, ואין הם קובעים כלום לא לכל העולם ולא לעצמם.

של בוסר בשדה הוא בהבאת מים, ועיי"ש בירושלמי שאמרו "א"ר בון, שכן דרך הקיהות שאוכלות אותן", ועייין מלאכת שלמה ור"ש סיריליא דהכוונה לאשה מעוברת שהן רגילות לאכול כבר אז כיון שמתאוות לכל דבר, והר"ש ביאר דכוונת הירושלמי בזה לבאר למה איכא רגילות בשדה לאכילת ענבים בהבאת מים, ועל זה ביארו דאהני לן אכילת קיהות בשדה לקבוע הרגל זה, ולכא"ו קשה דאיך זה מהני לכל בנ"א שאינם רגילים לאוכלו כן מ'.

ולדברינו ברמב"ם דאזיל כהתו"כ והירושלמי א"ש, דכמו דרגילות דענבים ותאנים קובעים את זמן הבישול לכל הפירות מהסוג הזה, ע"ד זה מפרש נמי הירושלמי הך דהבאת מים, דע"י הרגילות של קיהות נקבע הזמן של אכילת תבואה זו, דלזה מהני הא ד"שכן דרך הקיהות", וממילא אחרי שנקבע זמן התבואה, שוב מהני כבר לכו"ע, דסו"ס נקבע עליו שם "תבואתה".

וכל זה לדרכו של הירושלמי, אכן לפי המהלך של הבבלי דאתינן עלה מצד "לאכלה ולא להפסד", הרי למי שאינו נכלל בכלל ה"דרך הקיהות" הרי פשיטא דכלפיו איכא הפסד, וא"ש.

וחילוק זה מוכרח להלכה, דהרי בדרך אמונה [שמיטה ויובל פ"ה ס"ק ה'] הביא מהחזו"א לגבי איסור סחיטה בפירות שביעית [וגם זה שייך לדינא דלאכלה ולא להפסד], דרק בפירות שעומדים לסחיטה מותר בסחיטה, והכא נקבע כפי רוב בנ"א של אותו מקום, [וכל זה הוא רק באופן שבמקומות אחרים היו גם עושים כן אילו היה להם התנאים של כאן], עכ"פ זה ברור דלא אזלינן בתר מיעוטא דאנשים, ודו"ק, וקשה מקיהות דרגילות דידהו קובעת לכו"ע, וע"כ כנ"ל, דרק לדעת הירושלמי אמרינן כן, אבל לבבלי דאתינן עלה מצד לאכלה ולא להפסד אז פשיטא דלא מהני בזה רגילות דקיהות, ודו"ק.

נפ"מ נוספת בין הרמב"ם והר"ש בזה"ז שאין שום רגילות לאוכלם בהנך שיעורים.

ועפי"ז נראה דאיכא נפ"מ נוספת בין הנך ב'

מו. ועייין חזו"א [סי' י"ט סוס"ק כ"ו] דמבואר דלמד את כל הירושלמי באופן אחר, דלא קאי על המשנה, וזה דלא כהר"ש, וכדיבואר.

[4] נפ"מ האם בזמן הזה אמרינן דכיון דנשתנה הרגילות כבר נשתנה כל הנך דינים, או דילמא לא.

ובעזהי"ת להלן נבאר בזה עוד כמה וכמה נפ"מ שג"כ תלויים בפלוגתא זו, דבר דבור על אופניו.

ענף ג'

פלוגתת הראשונים בזמן חלות הקדושה בפירות שביעית.

ובמקדש דוד [סי' ס' ריש ס"ק א' ד"ה והנה ז"ש הרמב"ם] כ' דקדושת שביעית חיילא משבאו לשיעור עונת המעשרות כמבואר במתני' דמעשרות, ומה דמבואר במתניתין דהכא שאסור לאבדם אף קודם שהגיעו לשיעור עונת המעשרות היינו משום שאסור לאבד פירות אפי' קודם שחל עליהו קדושתן דנידונין ע"ש סופן מ"ח, וכל שחל עליהו שם פרי הרי הן בכלל איסור זו של לאכלה ולא להפסד.

אולם החזו"א [סי' י"ט אות כ"ב] כתב דקדושת שביעית חל בזמנים השנויין במתניתין דידן אפי' הן קודם עונת המעשרות ומה"ט יש בהו איסור קציצה מחמת לאכלה ולא להפסד, ומה דתנן במעשרות שאיסור מכירה לחשוד הוא רק לאחר עונת המעשרות, כ' בחזו"א שאין הכוונה לעונת המעשרות אלא לעונת שביעית והיינו שיעורין דמתניתין.

ועיין בקהלות יעקב [סי' ט'] שהאר"י בזה והוכיח מהר"ש להלן [ריש פ"ט] שכתב בהדי' כדברי החזו"א, אבל ברמב"ם בפיה"מ למעשרות שם מבואר בהדי' כדברי המקדש דוד.

ולסברת החזו"א דליכא איסור לאכלה ולא להפסד קודם שחייל קדושת שביעית, בשלמא שיטת הר"ש א"ש דס"ל דקדושת שביעית חל קודם עונת המעשרות ולכן אסור לקוצצן, אבל להרמב"ם דס"ל דליכא קדושת שביעית קודם עונת המעשרות שוב ק' דלמה אסור לקוצצן קודם עונת המעשרות.

מביא פלוגתת הרמב"ם ור"ש בזמן חלות קדושת שביעית בפירות שביעית.

ונראה לומר עוד - שהרמב"ם והר"ש פליגי עוד לשיטתייהו בזמן חלות הקדושה בכל פירות שביעית - וכדיבואר - ולהלן בציונים והערות [משנה י'] יבואר דפליגי עוד לשיטתייהו בטעמא דדין איסור קציצת אילנות של פירות, ובזה יבואר דאיכא עוד כמה נפ"מ לדינא בין הר"ש לרמב"ם דהיינו בין הבבלי לירושלמי.

דהנה, יש לעיין באיזה זמן חל קדושת שביעית על הפירות, ולכאור' ממשניות הללו מבואר דחל קדושת שביעית אפי' קודם זמן עונת המעשרות, דהלא השיעורין שנשנו במתני' לזמן איסור קציצה בכמה אילנות הן קודם זמן עונת המעשרות, ובפסחים [נ"ב] מבואר דהאיסור הוא מטעם לאכלה ולא להפסד, וכן מבואר במשניות לגבי איסור אכילה לפני עונת המעשרות, ולכאור' היינו רק בפירות שיש בהם קדושת שביעית, דמדיני קדושת שביעית הוא שאסור להפסידם, מטעם לאכלה ולא להפסד.

איברא דזה קשה ממה דתנן במשנה מסכת מעשרות [פ"ה מ"ג] "לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על המעשרות ולא בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית", וכתב במלאכת שלמה [שם] לפרש דאסור למכור לחשוד משעה שבאו לעונת המעשרות, כיון שקדושת שביעית חל רק כשבאו לעונת המעשרות, ולכן מותר למכור לחשוד קודם לכן מ".

מז. ועיין בשו"ת הר צבי זרעים [ח"ב סי' מ"ד] שכתב דמה"ת קדושת שביעית חלה בעונת המעשרות ורק מדרבנן חל קדושת שביעית קודם לכן, ומה דאסור במתניתין קודם עונת המעשרות היינו רק מדרבנן, וע' בתורת הארץ [פ"ח אות ס"ג] מה שכ' על זה דמהסוגי' בפסחים וברכות מוכרח שאינו איסור דרבנן בעלמא.

מח. ועיין מה שביארנו בזה להלן חידושי סוגיות [סימן י"א / י"ב].

דהרי אין כאן שום הפסד, דפירות שביעית נאכלין גם בטומאה, וע"כ דמצד טומאת קדשים אתינן עלה, ואסור לטמא קדשים, וע"כ זה מצאנו נמי בחכמת אדם בשערי צדק [פרק י"ז הלכה י"ז] דפירות שביעית צריכים נטילת ידים, עיי"ש.

ומעתה נראה דלפי הרמב"ם ליתא לכל הנך דינים בפירות שראויים לאכילת שדה גרידא, אבל לפי הר"ש איכא לכל הנך דינים כבר מיד כשיוציאו, דכבר אז נאמר הלכה דתופס דמיו ואין סכין בשמן בבית המרחץ ואין מוכרין אותו במידה ובמשקל, ואין סכין בהם בידים טמאות, וכבר אז צריכים נטילת ידים, ודו"ק, ולרמב"ם ליתא לכל הנ"ל לפני עונת המעשרות, ודו"ק.

תוספת דברים עפ"י כל הנ"ל.

כאמור - להלן בציונים והערות [משנה י'] יבואר דעפ"י כל הנ"ל א"ש מה דפליגי הרמב"ם והר"ש בטעמא דאיסור קציצת האילנות, ולמה נטה הרמב"ם מהגמרא בפסחים, עוד יבואר [שם] דאיכא בזה נפ"מ נוספת בביאור שיטת ב"ש, עיי"ש, ונתבאר שם שיש ה' נפ"מ נוספות בין הרמב"ם להר"ש.

אולם בהמשך דברינו כאן יצאנו לדון בדין של המשנה – היכא דכבר תלשו, וגם זה תלוי בפלוגתא זו – ויתחדשו עוד כמה נפ"מ בין הנך ב' דרכים, וסיכמנו להלן שיש י"ז נפ"מ בפלוגתא זו.

להלן יבואר דלרמב"ם ולר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי.

והנה, אף דנתבאר דאיכא כמה נפ"מ בין הבבלי לירושלמי והן הן הנפ"מ שבין הרמב"ם לר"ש, אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ב] שנתחדש דרך חדשה בכל הנ"ל, ושם הוכחנו דגם לרמב"ם וגם לר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי, וכל א' לפי דרכו תפס את העיקר כא' מהצדדים, והצד השני רק בא לפרש את עיקר צד זה.

והיינו דלרמב"ם העיקר כהירושלמי, והבבלי אזיל כוותיה, ולר"ש העיקר הוא כהבבלי, והירושלמי אזיל כוותיה, וכדיבואר, וממילא דכל הנפ"מ הם נפ"מ בין הרמב"ם לר"ש ולא בין הבבלי לירושלמי, ודו"ק.

ויתכן דמחמת קושיא זו הוכרח הרמב"ם לפרש טעמא דהנך משניות דאין זה מטעם לאכלה ולא להפסד, דלהלן באיסור קציצת אילנות שיש בהם פירות [משנה י'] כתב הרמב"ם שזה מצד טעמא דגזל רבים [וכדהבאנו להלן בדברינו במשנה י'] וכאן באיסור אכילה כתב שזה מצד הגזזה"כ וכמבואר בתו"כ, והיינו משום שהאיסור לאכלה ולא להפסד חיילא בפירות דוקא לאחר שחל עליהו קדושת שביעית, אבל לפני כן חיילא בהו תורת פירות שביעית רק לכמה הלכות, א' לגבי הדרשה בתו"כ דאין לאוכלו לפני זמנו, ב' לגבי הדין דאין לקוצצו לגזול בזה את הרבים.

עכ"פ מבואר דפליגי הרמב"ם והר"ש בפלוגתת האחרונים [מקד"ד וחזו"א] בזמן חלות קדושת שביעית, ואזלי לשיטתייהו במה דפליגי האם איכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, וע"כ דגם הבבלי וירושלמי פליגי בפלוגתא זו.

מביא כמה נפ"מ בין הר"ש לרמב"ם בדין פירות שביעית לפני עונת המעשרות שתלויים בקדושה, [1] הדין דתופס דמיו [2] הא דאין סכין בהם בבית המרחץ [3] הא דאין מוכרין אותו במידה ובמשקל, [4] הא דאין סכין בהם בידים טמאות, [5] הא דצריכים נטילת ידים.

ויהיה נפ"מ בכל זה בכל הדינים שתלויים בדין קדושתה, האם נהגי הנך דינים כבר לפני עונת המעשרות, ונבארם א' א'.

דהנה, כבר הבאנו לעיל שהמקור דשביעית איקרי קודש, היינו בתו"כ בהר [ג' – ג'] בקרא ד"קודש תהיה לכם", דפירות שביעית דמי להקדש אלא דחמירי מיניה כיון דבפדיונו הוא תופס את דמיו, והבאנו גם מהמקד"ד [שביעית עמוד ר"כ] שהביא מהמהרי"ט [סי' מ"ג] דפירות שביעית יש בהם קדושה, והוכיח כן עוד מהירושלמי [פ"ח ה"ב] דאין סכין בשמן של שביעית בבית המרחץ, וביאר הטעם דהוי בכלל בזיון קדשים, וכן הביא מהגר"א בשנו"א על המשנה "אין מוכרין פירות שביעית לא במידה ולא במשקל", דהטעם הוא מחמת בזיון, וביאר המקד"ד דהוי בזיון קדשים, והביא עוד מהתוספתא [דנפסק נמי ברמב"ם] דאין סכין בשמן של שביעית בידים טמאות, והעיר המקד"ד

ענף ד'

פלוגתת הראשונים האם האיסור בתלישה או באכילה,

ובביאור ספיקת הירושלמי בדין לאכלה ולא למלוגמא בפנין.

ומחדש, דבתלשו לפני גמר בישולן הראויה לשדה או קיל טפי, ושפיר מכניסם לבית.

איברא דלפ"ז היה נראה פשוט דבהגיע לזמן בישול של שדה וכבר תלשו בשדה פשיטא דכבר מכניסו לבית, דממילא ליכא כבר הפסד דלא גרע מפרי שנפל מעצמו מהעץ, דמאי שנא מלפני בישול של שדה דהאיסור הוא רק בתלישה, אולם נראה דאינו כן, דהרא"ש כתב שם בהמשך לגבי אכילה בשדה, "אוכלו בפתו בשדה – ואינו רשאי להביאם לביתו עד שיגמרו", והכא מדוקדק דעצם ההבאה לביתו אסור מ"ט, וזה קשה דלמה אסור להביאה לבית, וצ"ע.

ואת הדיוק בדברי הרא"ש יש לדחות, אולם דברי הרא"ש מפורש בהדי' בר"ש, דיעויין בר"ש בתו"כ שהקשה "וא"ת משהזריחו כיון שאוכל בהם פתו למה אינו מכניסו לביתו, וי"ל דכיון שלא נתבשלו כל צרכן אינם חשובים בבית", ומפורש בדבריו דאינו מכניסם לבית, וקשה דסו"ס אין כאן שום הפסד ומה אכפת לן מה ד"אינם חשובים בבית".

ובאמת דכבר נחלקו בזה, דיעויין בתפא"י [אות ל"ח] דביאר דאה"נ דשפיר יכול להכניסו לבית, דעיקר החילוק הוא דבשדה אוכלים כמות קטנה ולא איקפידו אינשי בכל השנים בהפסד מועט כזה, ומעתה לא אכפת לן אם עכשיו אוכלו בבית או בשדה, ונראה דגם אי נחלק ונאמר שאין החילוק בין בית לשדה תלוי בהפסד מועט והפסד מרובה, אלא דבאמת יש שני סוגים של אכילות בבית איכא אכילת קבע ובשדה איכא אכילת עראי, וזה החילוק, אכן אכתי פשוט דיכול לאכול בבית הך אכילה שממילא מיועדת כבר לשדה שהרי פשיטא שלא הופסד בפרי כלום, דסו"ס הך אכילה גופא אפשר לעשות בשדה ומיגו דאוכלו

מביא דהסתפקו הפוסקים האם יסוד האיסור בהנך פירות הוא בתלישה או באכילה, ומביא את דברי הר"ש סיריליא והרא"ש והחזו"א דמותר לאכלו אחרי שכבר תלשם, דהאיסור הוא בתלישה.

יש לדון בעיקר האיסור במשנה, האם האיסור הוא באכילה או בתלישה, והיינו דיתכן דאחרי שכבר תלשו שוב מצי לאוכלו, ולכא' הדבר תלוי בפלוגתת הרמב"ם והר"ש, דלפי הרמב"ם דלמדנו איסור אכילה מיוחד מגזזה"כ א"כ אף אי תלשו אכתי אין לאוכלו, אולם לפי הר"ש דכל האיסור הוא מצד הפסד, א"כ אי כבר תלשו או שנשר מעצמו, א"כ שוב יכול לאוכלו דאל"כ כש"כ שיהיה כאן פסידא, וכן ראיתי בספר אשר לשלמה תלה ספק זה בפלוגתא הנ"ל.

ויש לדייק כן ברא"ש דס"ל כהר"ש דמצד לאכלה ולא להפסד אתינן עלה, ומדוייק בדבריו דהאיסור הוא רק בתלישה עצמה וכלשונו "דקודם שהם ראויים לאכילה אסור לתולשן מן האילן שנא' לאכלה ולא להפסד", וא"ש לשיטתו, וכן מדוייק נמי בר"ש סיריליא במשנה שכתב "מאמתי אוכלין וכו' – תולשין אותה לאכילה וכו' דפירות שביעית אסור לתולשן מן האילן קודם שיגיעו לעונת המעשרות וכו'".

וכ"כ החזו"א [סימן י"ט ס"ק כ"ז] בפשיטות דאם לא יאכלו כש"כ שיהיה בהם הפסד והוא מוכרח לאוכלו, אכן כפשוטו נראה דהרמב"ם אוסר עליו לאוכלו, וכדנקטו האחרונים, אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"א] מה שדחינו בזה בשיטת הרמב"ם.

מדוייק ברא"ש ובר"ש דאין להביאו לבית אחרי שתלשו לאכילת שדה, [ומבאר שיטתם דכבר חילקו הכתוב לשני אכילות ובאכילתו הוא קובע את התלישה למפרע,

מט. דאל"כ הו"ל לדייק בדבריו עוד, דכמו דבתחילת דבריו דקדק הרא"ש לומר "דקודם שהם ראויים לאכילה אסור לתולשן מן האילן", כמו"כ הכא הו"ל ד"אין לתולשו מן האילן להביאם לבית", ומשמע דההבאה עצמה כבר אסורה.

אכן בתורת הארץ [שם] דייק מהמהרי"ט נח"א סי' פ"ג] דמוכרח דנקט דהספק הוא האם יכול לתלוש כדי לעשות מלוגמא.

דהנה, המהרי"ט [שם] הקשה, ממשנה דאין קוצצין את האילן, דלדעת המהרי"ט הסיק הירושלמי דליכא בזה דין לאכלה ולא למלוגמא כיון דעומד רק לאכילת שדה, והקשה דא"כ למה איכא איסור קציצת האילן מצד לאכלה ולא להפסד, הא הנך תרי דרשות חדא נינהו, "לאכלה ולא למלוגמא" ו"לאכלה ולא להפסד", ומאי שנא.

ואי נימא דמיירי בפירות תלושין הרי דשוב אפשר לחלק, דדוקא במחוברין דאכתי עומדין לאכילה גמורה, דרשינן "לאכלה ולא למלוגמא" ו"לאכלה ולא להפסד", ולכן אין קוצצין את האילן, אבל הכא בירושלמי י"ל דמיירי בתלושין ונמצא דכעת הם עומדין רק לאכילת שדה, ואכילה זו הרי אינה אכילה גמורה, ועל זה לא דרשינן "לאכלה ולא למלוגמא" וממילא דגם לא דרשינן בזה "לאכלה ולא להפסד", ודו"ק.

אכן המהרי"ט דנקט דמיירי במחובר שפיר הק', דמאי שנא מלוגמא מהפסד ע"י קציצה נב, ודו"ק.

בשדה שפיר מצי לאוכלו כבר בבית, כן הסברא הפשוטה בזה, וכפשוטו דברי הר"ש והרא"ש צ"ב, ועיין בזה בהערה¹ מה שצדדנו בזה.

עכ"פ למדנו נפ"מ נוספת בין הנך ב' דרכים, דאי כהירושלמי מצד איסור אכילה מהדרשה בתו"כ אז האיסור באכילה ואי כהבבלי דמצד הדין הרגיל של לאכלה הוא, אז האיסור בתלישה, ודו"ק.

ספיקו של הירושלמי במלוגמא בפגין, ומבאר דאיכא בזה ב' דרכים, האם מיירי בתלושין או במחוברין, [מהרי"ט ותורת הארץ].

והנה, יעויין בירושלמי דנסתפקו בדין פגין שראויים לאכילה בשדה, ואסור לאוכלם בבית, מהו לעשות בהם מלוגמא [צרכי רפואה], והיינו דנסתפקו האם נאמר בהם הדין ד"לאכלה ולא למלוגמא" כשאר פירות שביעית.

ובפשוטו הירושלמי קאי לאחר שהם כבר תלושין, והספק הוא האם חשיבי כמיוחד לאכילת אדם מחמת הדין המסויים של אכילה בשדה, או דאכילה זו אינה אכילה גמורה ואין בו איסור זה, וכ"כ התורת הארץ [פ"ח ס"ק ס"ד] כפשוטו נא.

ג. ונראה דכיון דאיכא איסור תלישה [אם לא שתלשן לאכילת שדה], א"כ י"ל דאם הוא מכניסם לבית אחרי התלישה, אז בזה הוא קובע דהתלישה היתה באמת תלישה לאכילת בית, וזה תלישת הפסד, וממילא דא"ש למה אסור שוב להכניסם לבית, דאיגלאי מילתא דתלשן לאכילה פחותה בבית וגם זה בכלל הפסד היא. אולם לפי"ז נראה דבתלשן חבירו עבורו, בזה כבר לא אכפת לן אם יכניסם לבית אח"כ, דכלפיו הפירות הם פירות תלושין וכנשרו מאליהן דמי, וכלפי חבירו שתלשו ליכא למיחש כיון שהוא תלשן לאכילת שדה, ודו"ק.

ויש להסתפק דיתכן דבתלשו באיסור לאכילת בית דאז באמת מהני מה שאוכלו בשדה לקבוע שזה אכילת היתר, שהרי אין האיסור בתלישה בעצמה אלא דבתלישה נקבע אכילתו, ועד כמה שאפשר לקבוע תלישת היתר לאיסור באכילתו, כמו כן אפשר גם הפוך, ודו"ק.

אולם חומרא זו [לא להביאו לבית כשתלשו בשדה] יהיה רק בהגיע לדרגת בישול של שדה אבל לפני שיעור זה דהבאנו מהרא"ש דאי כבר תלשו דשפיר אוכלו [דאי לא אכלו יהיה הפסד טפין], דאז נראה דבזה הוא ממילא אוכלו בתורת אכילת הפסד שהרי אוכלו לפני תחילת בישולו, וכל זה הוא רק כדי שלא יפסד לגמרי, ופשוט דא"כ מה לי אכילת בית מה לי אכילת שדה, ורק בראויה לאכילה לפי אכילת שדה דראויה לעשות בה אכילה כדינו אז אין להכניסו לבית, שבזה הוא קובע את התלישה לתלישה אסורה, ודו"ק.

נא. ולדברינו לעיל צ"ל דמיירי דחבירו תלשן, דאי תלשן הוא אז הוא קובע את התלישה למפרע כשעושה בהם מלוגמא, וכמו דלהביאן לביתו אח"כ אסור כמו כן לעשותן מלוגמא אח"כ נמי אסור, ויתכן דמה"ט אוקמיה המהרי"ט בפשוטו דמחוברין, דדוחק לאוקמיה בתלושין דדוקא דתלשן חבירו.

נב. וז"ל המהרי"ט, "אלמא כל שאינו עכשיו ראוי לאכילה לא קרינן ביה לאכל' ולא להפסד דקרא לא מיירי אלא כשהוא ראוי לאכיל' [דמה"ט מותר לעשות מלוגמא]", אלא דהקשה על עצמו דא"כ איך אסרינן אכילה לפני ביחלו, וז"ל, "והא דאין אוכלין פגין קודם שביחלו דרשי' בספרי תאכלו את תבואתה אינה נאכלת עד שתעשר תבוא' אבל לצורך אחר כל שעדיין אינם ראויים לאכיל' מותר".

ד"לאכלה ולא למלוגמא", דהאיסור אכילה הוא איסור חדש מהתו"כ, ואיסור זה לא נאמר במלוגמא, ועוד, דגם האיסור המיוחד להפסיד ע"י קציצה לפי טעמו של הרמב"ם דהוי כגזילת רבים, גם זה לא שייכא הכא שהרי הגזילה הוא רק בזה שמפסידו בלי הנאה, אבל בעביד ביה הנאה כמלוגמא שוב הדרא עליו דינא דלכם לכל צרכיכם, וכמבואר במהרי"ט.

ובאמת דמפורש במהרי"ט דאזיל בשיטת הרמב"ם, וכל דברינו נבתיית שני הנך דרכים ברמב"ם ור"ש מפורשים בתורת הארץ.

הרי לנו נפ"מ נוספת בין הרמב"ם לר"ש בתלישה למלוגמא, דלדעת הרמב"ם א"ש החידוש בירושלמי דמהני גם מעשה תלישה כדי לעשות ממנו מלוגמא, אכן לפי הר"ש ע"כ לא יתכן חידוש זה, ורק בכבר תלשן ואינם ראויים אלא לאכילת שדה, נתחדש בירושלמי דמותר לעשות בו מלוגמא, ודו"ק.

נפ"מ נוספת האם נוהג בהם בשדה נגד הרגילות, ויכגון לאוכלו מבושל [במקום חץ] או לסוחטו].

ונראה דלפי"ז יהיה גם נפ"מ נוספת בין הרמב"ם לר"ש, דלהלן [ריש פ"ח] מבואר דבדין לאכלה ולא להפסד נתחדש דצרכים לאוכלם דוקא כדרך שאוכלים הנך פירות, חי או מבושל, וגם דיני הסחיטה תלויים במנהג ורגילות, ולפי"ז יש לעיין בפרי שיש בו רגילות מסוימת גם בבית וגם בשדה, מה הדין באכילת שדה לפני עונת המעשרות, האם הנך הלכות שייכי גם הכא או לא.

וכגון היכא דהדרך הוא לאוכלו מבושל גם בבית וגם בשדה, האם הוא יכול לאכלו חי עכ"פ בשדה, וכן אם אין דרכו לסחוט, האם הוא יכול לסחוט את הנך פירות באכילת שדה, ונראה דאם דרשינן "לכם ולכל צרכיכם" ומותר גם במלוגמא א"כ כש"כ שיכול לבשלו או לסוחטו, דודאי דהנך אופנים הוו נמי בכלל "לכם ולכל צרכיכם" ופשוט

ותירץ המהרי"ט, דדוקא לאיבוד אסור "שאין דרך הנאתן בכך ולא מתהני כלל" נוכחון בקציצת האילן לגמרי אבל כיון דהתורה אמרה "לכם לכל צרכיכם", שוב "ליהנות בהם בדברים שדרכו ליהנות מותר" אף אם בכך הוא מפסידו מאכילה, והיינו מלוגמא, וביאר דכיון דכעת "אינו ראוי לאכילה לא הוי הפסד" בשימוש כזה^ג, עכתו"ד.

מוכיח דלדרכו של הר"ש ע"כ לא מייירי אלא בתלושין, ושני הדרכים בירושלמי תלויים בפלוגתת הרמב"ם ור"ש.

ויש לעיין, דהרי כבר נתבאר בשיטת הר"ש דאף דדרשינן הכא לאכלה ולא להפסד, אבל איכא בזה חידוש, שהרי כעת הפרי אינו עומד עדיין לאכילה גמורה, ונתחדש דמיקרי מפסיד על האכילה העתידית, והיינו דאין ההפסד מתייחס לאכילה דהשתא אלא לאכילה העתידית, [ומה"ט באמת פליגי הירושלמי והרמב"ם על סברת הר"ש].

ומעתה קשה, דכיון דהאכילה העתידית היא אכילה גמורה, וכנגד הך אכילה שפיר מיקרי מלוגמא הפסד, א"כ ה"ה דהשתא דאכתי אינה ראויה לאכילה גמורה נימא דמלוגמא חשיבא הפסד.

ובשלמא לדרכו של התורת הארץ דמיירי בתלושין, וכל ההפסד הוא רק כלפי האכילה דהשתא, אז שפיר י"ל דכיון דאכילה דהשתא אינה אכילה גמורה שוב אין זה הפסד כלפיה, אכן אחרי דאמרינן דההפסד מתייחס כלפי האכילה של אח"כ, א"כ למה מותר למלוגמא בכה"ג, וע"כ דהר"ש יצטרך ללמוד בירושלמי כדרכו של התורת הארץ.

אכן לדרכו של הרמב"ם א"ש המהרי"ט, דהרמב"ם למד דלעולם ליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, והאיסור אכילה הוא דין חדש מגזיה"כ כדיליף בתו"כ, וא"כ כמו דליכא דרשה דלאכלה ולא להפסד כמו כן ליכא דרשה

גג. וז"ל, "ויש לתרץ דדוקא ליהנות בהם בדברים שדרכו ליהנות מותר דדרשי' בפ' מקום שנהגו והיתה שבת הארץ לכם לכל צרכיכם, ולא הפסד היא הואיל ועכשיו אינו ראוי אלאלנו..... כשהוא ראוי לאכיל' אין עושין ממנו שאר צרכים דאז הוי הפסד, אבל כשאינו ראוי לאכיל' לא הוי הפסד הילכך לקוץ את האילן שאין דרך הנאתן בכך ולא מתהני כלל ממה שמוציא האילן בשביעית ולא מתכוין אלא לעצים בהא ודאי דאסור כל היכא דחניט הפר'".

[6] לפי הצד שיש קדושה כבר תופס את דמיו אף לפני עונת המעשרות.

[7] לפי הצד שיש קדושה אין סכין בהם בבית המרחץ אף לפני עונת המעשרות.

[8] לפי הצד שיש קדושה אין מוכרין אותו במידה ובמשקל אף לפני עונת המעשרות.

[9] לפי הצד שיש קדושה אין סכין בשמן בידים טמאות אף לפני עונת המעשרות.

[10] לפי הצד שיש קדושה צריכים נטילת ידים באכילה כבר לפני עונת המעשרות.

[11] עוד נחלקו בטעמא דאיסור קציצת אילני פירות, האם מטעמא דלאכלה ולא להפסד הוא [ר"ש] או מטעמא דגזול רבים [רמב"ם].

[12] עוד נפ"מ בביאור שיטת ב"ש דאסור לקצוץ משויציאו, האם שייך לפרש דלדעתו משויציאו היינו שויציאו עליו [רמב"ם] או דקאי דוקא על הוציאו פרי [ר"ש].

[13] איכא נמי נפ"מ נוספת האם איכא איסור להפסיד פירות שביעית לפני עונת המעשרות בהפסד של פחמש"פ דגם זה תלוי בסברת גזילה.

[14] נפ"מ נוספת בפירות משדה עכו"ם לפי הצד דאיכא בהם קדושה, דאי נימא [כהגרש"ז] דאין בהם הפקר א"כ לא שייך איסור הפסד לדעת הרמב"ם, ודו"ק.

[15] נפ"מ נוספת יהיה בעיקר האיסור האם הוא איסור תלישה או איסור אכילה, דלכאור' לפי הרמב"ם איכא איסור בגוף האכילה.

[16] האם שייך התירא דמלוגמא גם בתולש למלוגמא או לא, דלפי הר"ש לא שייך היתר כזה, ורק בכבר תלשה איכא התירא.

[17] נפ"מ נוספת האם מותר להתנהג בשדה נגד הרגילות של אכילת פרי זו, וכגון לאוכלו מבושל [במקום חין] או לסוחטו [רמב"ם] או דליכא התירא בזה [ר"ש].

להלן יבואר דלרמב"ם ולר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי.

והנה, אף דנתבאר דאיכא שבע עשרה נפ"מ בין הבבלי לירושלמי והן הן הנפ"מ שבין הרמב"ם

דלא גרעי ממלוגמא, וברור, וע"ע להלן בחידושי סוגיות [סימן י"א / י"ב] מה שהוספנו בזה.

ויתירא מכל זה, הרי ביארנו לעיל ברמב"ם דכל הפירות שיש בהם הבאת מים או הזריחו, דג"כ דינם כפגין ובוסר, ולא דוקא ענבים ותאנים הדין כן, והרי בפירות הללו ליכא רגילות כלל לאוכלם בשדה ואעפ"כ ילפינן מהתו"כ דאוכלם בשדה נגד הרגילות, וא"כ כש"כ דמותר לאכול אכילה גמורה נגד המנהג והרגילות, וק"ו הוא, ופשוט.

סיכום כל השבע עשרה נפ"מ בין דרכו של הבבלי ודרכו של הירושלמי.

וכעת נסכם את כל הנפ"מ בין הני ב' דרכים של הבבלי וירושלמי, והיינו בין הר"ש לרמב"ם, דכבר הבאנו שבע עשרה נפ"מ ביניהם, רובם במשניות הללו וחלקם במשנה הבאה - וכדלהלן:

[1] נפ"מ לדינא בדין אכילת פרי גמור באופן שמתחלקין הרגילות של אכילה בפרי גמור בין השדה לבית, שיש לדון האם מתחלקים דינם לענין האכילה ואוכלים בבית כרגילות של בית ובשדה כרגילות של שדה [ר"ש], או דלא נקבע בזה שום רגילות [רמב"ם], [או דילמא דאזלינן בזה רק בתר בית].

[2] נפ"מ בדינם של שאר פירות דאיכא להו הנך ב' זמנים של הזריחו וביחלו או הבאת מים והבאישו, אף דליכא בזה רגילות של בית ושדה, דבזה פליגי הר"ש והרמב"ם בהדי' אי דינם כתאנים וענבים או לא.

[3] נפ"מ האם מהני הרגילות של אכילת קיהות בשדה לקבוע דין ורגילות של אכילת שדה [רמב"ם], או דאמרינן דאכילה זו שייכת רק למקצת אנשים, ואין הם קובעים כלום לא לכל העולם ולא לעצמם [ר"ש].

[4] נפ"מ האם בזמן הזה אמרינן דכיון דנשתנה הרגילות כבר נשתנה כל הנך דינים [ר"ש], או דילמא לא [רמב"ם].

[5] פליגי האם חיילא קדושה בפירות שביעית רק בעונת המעשרות [רמב"ם], או דכבר חיילא מקודם לכן [ר"ש].

לר"ש, אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ב] והיינו דלרמב"ם העיקר כהירושלמי, והבבלי ושם הוכחנו דגם לרמב"ם וגם לר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי, וכל א' לפי דרכו תפס את העיקר כא' מהצדדים, והצד השני רק בא לפרש את עיקר צד זה.

משנה י

[י] מאימתי אין קוצצין האילן בשביעית ב"ש אומרים כל האילן משיוציא ב"ה אומרים החרובין משישלשלו והגפנים משיגרעו והזיתים משינצו ושאר כל אילן משיוציא וכל האילן כיון שבא לעונת המעשרות מותר לקוצצו כמה יהא בזית ולא יקוצנו רובע רבן שמעון בן גמליאל אומר הכל לפי הזית:

רע"ב משנה י

אין קוצצין את האילן בשביעית – משום דלאכלה אמר רחמנא ולא להפסד. ואני שמעתי כיון דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם הוי גוזל את הרבים: משיוציא – תחלת העלין בימי ניסן: משישלשלו – משיתחילו להכביד ולתלות כעין שלשלת: משיגרעו – משיעשו גרעינים. פ"א הבוסר כשיגדילו [הענבים] ונעשו כפול הלבן נקרא גרוע: משינצו – משיגדל עליהן הנץ, כמו הנצנים נראו בארץ (ש"ה ב) כשיגיעו לשיעורים הללו אסור לקצצן בשביעית: מותר לקוצצו – ואין כאן משום הפסד הפרי, או משום גזל לאידך לישנא, שכבר הפרי ראוי לאכילה. ומשום קוצץ אילנות טובים ליכא אם הוא מעולה בדמים, שדמיו יקרים לעצים יותר מלאילן: וכמה יהא בזית – לאו אשביעית קאי, אלא שיהא אסור לקוצצו משום קוצץ אילנות טובים כדכתיב (דברים כ) כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות: רובע – הקב, משום דחשיב יותר משאר אילנות, דאילו בדקל מותר לקצצו עד דטעין קבא:

❧ ציונים והערות משנה י ❧

לבא לגזה"כ מיוחדת למה אין לאוכלם קודם - וכמבואר בתו"כ, ומאידך שיטת הר"ש שהקדושה חלה בזמנים השנויים במתניתין - אפי' הן קודם עונת המעשרות ומה"ט יש בהו איסור אכילה מחמת לאכלה ולא להפסד, וכבר נתבאר דא"כ יהיה נפ"מ ביניהם בכל הדינים שתלויים בדין קדושתה, האם נהגי הנך דינים כבר לפני עונת המעשרות, דלפי הרמב"ם ליתא לכל הדינים

מביא את פלוגתת הר"ש והרמב"ם בדין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות.

נתבאר לעיל [משניות ז – ט'] דפליגי הרמב"ם והר"ש בפלוגתת האחרונים [מקד"ד וחזו"א] בזמן חלות קדושת שביעית – ששיטת הרמב"ם דחלה דווקא משבאו לשיעור עונת המעשרות וכמבואר במתני' דמעשרות ולכן לשיטתו ליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות – ושפיר הוצרך

דאפקרינהו רחמנא לפירות אם יקצצם הוי גוזל את הרבים", וכ"כ הרמב"ם "מפני שהוא גוזל בני אדם, שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בנ"א", וכבר תמה בתוס' יו"ט דלמה נטה הרמב"ם מטעמו של הבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד הוא.

ולפי מה שנתבאר לעיל מהמהר"י קורקוס דהרמב"ם כבר פליג על הר"ש שפירש טעמא דאין אוכלין בשדה ובית לפני הזמנים הללו [לעיל משנה ז'] משום לאכלה ולא להפסד, וסובר דאזוהי דרשה [דלאכלה ולא להפסד] לא שייכא הכא כלל, שוב י"ל דהרמב"ם אזיל בזה לשיטתו, דס"ל דליכא איסור לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, דרק היכא דאיכא כבר אכילה גמורה הוא דשייך איסור זה, ולא נאמר דין לאכלה ולא להפסד להמתין עד שיהיה בפרי את הדין אכילה ידידה, ולכן הוצרך לפרש טעם אחר.

וצ"ל דהרמב"ם ס"ל דהתו"כ שהביא את הדרשא של "תבואתה" פליג על הבבלי, ואף דמבואר בבבלי שיש בזה איסור לאכלה ולא להפסד אבל לדעת התו"כ ליכא בזה איסור זה, אלא דהוי דין מחודש של איסור אכילה על זה שלא הגיע לשיעור אכילה כראוינה.

עכ"פ לדעת הר"ש דאזיל כהבבלי, לדידיה שפיר אמרינן דלאכלה ולא להפסד שייך מיד כשחל עליהו שם פרי, ומטעם זה אין קוצצין, אכן לפי הרמב"ם ע"כ דנאמר בזה טעמא אחרינא באיסור קציצה, שהרי לדידיה לפני עונת המעשרות ליכא בזה דין לאכלה ולא להפסד, ודו"ק.

נפ"מ נוספת בשיטת ב"ש האם משיוציאו היינו שיוציאו עליו או פרי, וישוב סתירת רש"י בזה.

בפירות שראויים לאכילת שדה גרידא, אבל לפי הר"ש איכא לכל הדינים מיד כשיוציאו, והיינו דלשיטתו - כבר אז נאמרה הלכה דתופס דמיו ואין סכין בשמן בבית המרחץ ואין מוכרין אותו במידה ובמשקל, ואין סכין בהם בידים טמאות, וכבר אז צריכים נטילת ידים, ודו"ק, ולרמב"ם ליתא לכל הנ"ל לפני עונת המעשרות, ודו"ק.

מביא דנחלקו הרמב"ם והר"ש בטעמא דאיסור קציצת אילני פירות, ומבאר דאזלי בזה לשיטתיהו.

ונראה דאחרי הקדמה זו יבואר נמי פלוגתת הרמב"ם והר"ש במשנה זו - וכלדהלן:

דהנה, למדנו במשנה איסור נוסף, והוא הזמן לאיסור קציצת אילני פירות, דברוב האילנות הזמן שלהם הוא אפילו לפני הזמן של אכילת שדה, והיינו משיוציאו, ורק בחרובין גפנים וזיתים איכא זמן יותר מאוחר^י, ולב"ש בכל הפירות השיעור הוא משיוציאו.

ועיין בחזו"א [סי' י"ט ס"ק כ"א] דהשיעור משיוציאו פרי היינו סמדר, דזה שיעור פרי לכה"ת, וכגון לגבי ערלה, וכן מבואר בהדי' בסוגי' בפסחים [נ"ב], ובברכות [ל"ו] בתוס' וברא"ש וברשב"א מבואר בזה עוד דהנך שיעורים הם שיעור פרי לענין ברכה דבורא פרי העץ, עכ"פ מבואר מכל הנ"ל דעיקר השיעור בזה הוא דמאז דחיל עליו תורת פרי לגבי כה"ת כולה אז חיל עליו איסור זה.

ובפסחים [שם] מבואר דהאיסור הוא מטעם לאכלה ולא להפסד, וכ"כ הר"ש הכא, אולם הרמב"ם [פירוש המשנה] והרע"ב חולקים והביאו טעם חדש, וז"ל הרע"ב "ואני שמעתי כיון

נד. והר"ש סיריליאו כתב דלא ידע טעמא דמילתא לחלק בהנך, וכבר הביאו מהלבוש [או"ח סי' ר"ב] בטעמא דמילתא דבהנך הזמן הוא יותר מאוחר, דכיון דעומדין למשקין היוצא מהם שוב לא חשיבי פרי אלא אח"כ, ועיין במשנת יוסף שהביא על זה את השושנים לדוד דהקשה בזה על חרובים.

נה. ויש להעיר, דלפי טעמו של המהר"י קורקוס שביאר דהא דליכא דין לאכלה ולא להפסד היינו משום דסו"ס הוא אוכל אותם וזה לא מיקרי הפסד, לפי"ז ליתא לכל הנ"ל, דבשלמא לעיל במשנה ז' שפיר י"ל שאין בזה איסור של לאכלה ולא להפסד כיון שאוכלו וכמש"כ המהר"י קורקוס, אבל במשנה י' הרי אינו אוכלו אלא קוצצו, ולכא' לכו"ע יש בזה איסור של לאכלה ולא להפסד, ולזה העירני ידידי הרה"ג ר' חיים קרויס שליט"א.

וע"כ צ"ל כדברינו דהא דהרמב"ם חולק לעיל אינו מטעם שהוא אוכלו, אלא מטעם שעדיין אין בפרי את האכילה הגמורה של אח"כ, ודו"ק, ולכן גם לגבי קציצה ליכא דין לאכלה ולא להפסד, ודו"ק.

האיסור בפחמשו"פ הוא מצד טעמא דצערא, והכא הרי לא שייכא צערא.

ומעתה איכא נפ"מ נוספת, דסברא זו לא יתכן לפי הר"ש דיליף מצד לאכלה ולא להפסד, דדין לאכלה ולא להפסד ודאי קאי גם בהפסד של פחמש"פ, ודו"ק ופשוט הוא.

נפ"מ נוספת בפירות משדה עכו"ם.

ונראה דאיכא נפ"מ נוספת בפירות משדה עכו"ם, דהנה, הגרש"ז אויערבך זצ"ל [מעדני ארץ סימן ז' ס"ק ו', וכתבי מעדני ארץ ח"ב סי' כ"ה] יצא לחדש דאף למ"ד דס"ל דאיכא קדושה בפירות שביעית וחייב בזה בדין לאכלה ולא להפסד וכו', אכן גם הוא מודה דליכא ביה דינא דהפקר, דאף דהפקר דשביעית אפקעתא דמלכא הוא, אכן כל זה הוא דוקא בשדה של מי שמחוייב בהפקר דשביעית, ועכו"ם גרע בזה מחש"ו, ופשוט, ולהכי ליכא הפקר בפירותיהם.

ועפ"י זה חידש עוד הגרש"ז אויערבך זצ"ל [כתבי מעדני ארץ ח"א במשנה י"ן דלדרכו של הרמב"ם דכל האיסור קציצה הוא תוצאה מהדין הפקר, א"כ צ"ל דבשדה עכו"ם ליתא לכל הנ"ל, עכתו"ד.

ופשוט דלפי הר"ש והבבלי דמצד לאכלה ולא להפסד אתינן עלה, ודאי דגם בפירות עכו"ם אמרינן כן למ"ד דאיכא בהו קדושה, ודו"ק.

סיכום חמש נפ"מ הנוספות בין הנך ב' דרכים.

ומעתה נראה לסכם את כל הנפ"מ הנוספות בין הנך ב' דרכים של הבבלי וירושלמי, א' פליגי האם חיילא רק קדושה בעונת המעשרות, או דכבר חיילא מקודם לכן, [ובנפ"מ זו כבר איכא חמש נפ"מ דלפי צד שיש קדושה: 1] תופס דמיו, 2] אין סכין בהם בבית המרחץ, 3] אין מוכרין אותו במידה ובמשקל, 4] אין סכין בהם בידים טמאות, 5] כבר צריכים נטילת ידים].

ב] עוד נחלקו בטעמא דאיסור קציצת אילני פירות, ג] עוד נפ"מ בשיטת ב"ש האם משויציאו היינו שיוציאו עלין, ד] נפ"מ נוספת האם איכא איסור להפסיד פירות שביעית לפני עונת המעשרות בהפסד של פחמש"פ, ה] נפ"מ נוספת

ונראה דאיכא בזה נפ"מ נוספת בביאור שיטת ב"ש, דכפשוטו היה נראה בדעת הרמב"ם ורש"י דס"ל דחלוק השיעור "משויציאו" בב"ה ובב"ש דלב"ש השיעור הוא משויציאו עלין, ורק לב"ה השיעור הוא משויציאו פרי.

דהנה, יעויין ברמב"ם בפירוש המשנה דכתב בהדי' דמשויציאו היינו עלין, וכדבריו מבואר ברש"י פסחים [נ"ב] וכ"ה בר"ש סיריליא, אכן הר"ש ורא"ש כתבו דמיירי ביצא פרי, וכ"כ רש"י בעצמו בברכות [ל"ן].

ובאמת דגם הרמב"ם סותר משנתו דכתב בהלכות [שמיטה ויובל פ"ה הי"ח] דהיינו משויציאו פרי, והרדב"ז [שם] מיישב דכיון דב"ה חזרו גם על הדין של שאר אילנות, ע"כ דפליגי נמי בדין משויציא, דלב"ה היינו יוציא פרי, וכ"כ להלכה, ובפירוש המשנה מיירי לב"ש, וכן מבואר נמי בתוס' אנשי שם במשניות דג"כ חילקו כן, והוכיחו כן מכל הסוגי' בפסחים, ובמשנת יוסף הביא גם מהאחרונים [פני ארי' ומשנת ר' נתן] שתירצו כן בישוב הסתירה בשיטת רש"י, ודו"ק.

ונראה דכל זה א"ש דוקא לרמב"ם לשיטתו דמצד גזל רבים אתינן עלה, דאז י"ל דכבר חיילא ההפקר באילן, דהקב"ה הפקיר את האילן לענין זכות הרבים בפירותיו, דהאילן משועבד לפירות לענין זה, ושפיר י"ל דזכות זו חיילא כבר מתחילת יציאת העלין, ואז הוא דאיכא כבר גזל רבים וכל זה מוכן רק עפ"י מה שנתבאר בגדרי הפקר דשביעית דאיכא ביה זכויות לכולם ושאני מכל הפקר דעלמא – עייין בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן ט'] שהבאנו כן מהגר"ל דיסקין והארכנו להוכיח כן].

אכן לפי הר"ש לא יתכן פירוש זה, שהרי לדידיה מצד קדושה אתינן עלה, דכבר חיילא ביה קדושה ומטעם זה כבר חיילא ביה דין לאכלה ולא להפסד, וכל זה לא יתכן לפני שהפרי התחיל לצאת ויש רק עלין דעל מה תחול הקדושה, ופשוט.

נפ"מ נוספת לגבי הפסד פירות בפחות משו"פ.

וראיתי בכתבי מעדני ארץ [משנה י"ן] שהביא מהקול סופר דלפי הרמב"ם דמצד גזל אתינן עלה, א"כ ליכא בזה איסור בפחות משו"פ, דתמיד

בפירות משדה עכו"ם לפי הצד דאיכא בהם קדושה, ודו"ק.
לירושלמי והן הן הנפ"מ שבין הרמב"ם לר"ש, אולם עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ב] ושם הוכחנו דגם לרמב"ם וגם לר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי, וכל א' לפי דרכו תפס את העיקר כא' מהצדדים, והצד השני רק בא לפרש את עיקר צד זה.

והנה, אף דנתבאר דאיכא נפ"מ בין הבבלי לירושלמי.

מסכתא שביעית פרק ה

משנה א

[א] בנות שוח שביעית שלהם שניה שהן עושות לשלש שנים רבי יהודה אומר הפרסאות שביעית שלהן מוצאי שביעית שהן עושות לשתי שנים אמרו לו לא אמרו אלא בנות שוח:

רע"ב משנה א

בנות שוח – תאנים לבנות המגדלות משלש שנים לשלש שנים:
שביעית שלהם שנה שניה – של שמטה דפירות החונטים בשביעית אין נגמר בשולן עד שנה שנייה של שמטה שהיא ג' לחניטה ואז נוהג בהן דין שביעית, דבתר חנטה אזלינן:
פרסיות – מין תאנים שעושים משתי שנים לשתי שנים. ואין הלכה כר' יהודה:

עיונים והערות משנה א

ענף א'

בדיני בנות שוח.

דאלו נגמרו ואלו לא נגמרו זימנין דלא מינכרי כולי האי אלא בטעימה.

ואמרו בזה בירושלמי שהדרך בזה היא כך - "רבי יונה אומר מקשר בהן חוטיין, תני שמואל תוחב בהן קיסמין" ופירש בזה במהר"א פולדא דשמואל חולק על ר' יונה וס"ל דלא די בחוט דחיישנן שירקב, ולכן צריך לבדוק בקיסם.

בדין קדו"ש בשנה שנייה על פירות של שאר שנים.

והנה בפשוטו דיני שביעית נוהגים רק באלו שחנטו בשביעית ונגמר גידולן בשניה, אבל בתפארת ישראל [ס"ק ב'] כ' דדין שביעית נוהג מדרבנן בכל התאנים של הבנות שוח שנמצאות באילן באותה שנה דגזרו על כולם אטו הני שיש להן קדושת שביעית, ולפי"ז צריך לפרש מתני' דלשון "שביעית שלהן" לא קאי דווקא על אלו שחנטו בשביעית אלא ר"ל דשנת השביעית של כל בנות שוח הוא תמיד שנה שנייה והוא שביעית לכל דיניה ונוהג בכל התאנים שהן באילן.

מהו בנות שוח.

מהו בנות שוח - הר"ש ציין לדבריו בריש דמאי, ובתוס' ר"ה [ט"ו: ד"ה בנות שוח] כתב, שיש ג' מיני תאנים, שחורות ולבנות הן סתם תאנים, ויש ב' סוגים של בנות שוח, יש מהם תאנים רעות וכגון הנך דמאי ודבפ"ק דע"ז, ויש מהם גם חשובות ואדם הראשון אכל מהם, דמסתמא מן הטובות אכל שנאמר - "ונחמד העץ להשכיל", וע"ע תוס' ע"ז [י"ד.] ושבועות [י"ב:] ובכורות [ח.].

בדיקה לדעת איזה פירות שייכים לשביעית - ירושלמי.

הר"ש הביא ירושלמי שמפרש את הדין של בנות שוח, והעולה מדברי הר"ש שבאמת בנות שוח חונטין בכל שנה ומוצאין בהן פירות גמורין בכל שנה, אלא שבכולן משעת חנטה עד שעת גמר פרי איכא שלש שנים, ונמצא שבכל אילן בכל שנה איכא ג' מיני פירות, של שנה זו ושל שתי שנים ושל שלש, ולפי"ז שאל הירושלמי כיצד יכיר את הפירות ששייכים דווקא לשביעית, דאע"פ

דבעינן קרא לרבות בנות שוח לדין שביעית, וקשה דאמאי קס"ד בלי קרא דליכא בהו דין שביעית.

ונחלקו בזה התוספות, דיעויין בתוס' נשם ד"ה בנות שוח וז"ל, "ולגבי שביעית מעיקרא סבור כיון שאין נגמרים בשנה שנחנטיים בה, כדאמרינן בנות שוח שביעית שלהן שניה לפי שעושות לשלש שנים, הוי סברי דלא שייך למיזל בהו לא בתר חנטה ולא בתר לקיטה, ולבסוף הלכו בו אחר חנטה ונוהג דין שביעית שלו בשנה שניה של שמטה" עכ"ל, אולם עיין בתוס' בר"ה נט"ו: ד"ה בנות שוח שכתבו באופן אחר, וז"ל "משום דעושות לשלש שנים כדאמרינן הכא והווי סברי דלא אזלינן בהו בתר חנטה אלא בתר לקיטה - [הגירסא בגליין שם - "ולא בתר לקיטה"] - כיון דעיקרן אינם נגמרינן בשנה שחונטיים בה", עכ"ל.

ועיין בתוס' הרא"ש שבוועות [י"ב:] שהק' דלפי"ז אין בנות שוח דומיא דאינך שהוסיפו, דהא באינך קודם שהוסיפו לית בהו דין שביעית כלל - עכ"פ מבואר דפליגי בתוס' אם לפי הס"ד אין דין שביעית כלל או דאזלינן בתר לקיטה.

ביאור דברי התוס' למה קס"ד דלא אזלינן בתר חנטה באופן שיש ג' שנים מחנטה ללקיטה.

ודברי התוס' צ"ב דמאי טעמא ס"ד דלא אזלינן בתר חנטה באופן שיש ג' שנים מהחנטה עד הלקיטה, וע' מקדש דוד [ס' ס' בסו"ד] שביאר את החידוש לפי דעת הרמב"ם דלא אזלינן בתר חנטה אלא בתר עונת המעשרות - עיין בשיטתו בדברינו לעיל [פרק ב' משנה ז'], וע"פ מה דאיתא בירושלמי דהשליש הראשון של גידול הפרי שוהה לבוא ואח"כ ממחר השאר לבוא, ולכן כיון שבבנות שוח אינו כן אלא שוהה הרבה זמן מעונת המעשרות עד לקיטה שוב ליכא בהו מעלת הבאת שלישי, וע"ד זה כתב נמי בחזו"א [ס' י"ב ס"ק א'] אלא שהוא כתב כן גם להראשונים דאזלי בתר חנטה באילנות, וכ"כ במנחת שלמה [עמ' ק"א].

ואכתי צ"ב דתינח דבלי קרא לא אזלינן בתר חנטה או עונת המעשרות בבנות שוח, אבל אמאי לא אזלינן בתר לקיטה לפי תוס' ע"ז הנ"ל, וע' בתוס' ר' אלחנן בע"ז [שם] שעמד על זה אבל יש חסרון בדבריו.

וכדבריו כ' גם בפאת השלחן [ס' כ"ג ס"ק א'], מיהו כתב דהטעם שגזרו על כל הפירות הוא משום דלא מינכר החילוק בין פירות של שנה ושנה אלא בטעמן, ר"ל ולא סמכו חכמים על בדיקה זו דעלול לטעות, אבל בתפארת ישראל כ' דגזרו על פירות של שאר השנים דאינן אלא מיעוט.

ויש להעיר על התפארת ישראל דהיאך יתכן שבשנה שנייה הפירות שחנטו בשביעית הן רוב, והלא כיון שיש כאן גידול של ג' שנים בע"כ מה שחנטו בשביעית אינן אלא שליש ממה שנמצאו שם והן מיעוט.

מה החידוש של המשנה בבנות שוח - ב' דרכים בתוס'.

צריכים לעיין דמה עיקר החידוש במשנה ששביעית של בנות שוח הוא בשנה שנייה דלכאור' כן צריך להיות מסברא, שהרי באמת חנטו בשביעית, וכמו דקיי"ל בעלמא דבאילנות אזלינן בתר חנטה וכדגרסינן בראש השנה [ט"ו:], "תנו רבנן אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשנה שעברה, אחר חמשה עשר בשבט מתעשר לשנה הבאה" וכבר הארכנו בזה לעיל באורך [פרק ב' משנה ז'], וא"כ מה החידוש במתניתין, והיה מקום לומר דלפי התפארת ישראל ופאת השלחן עיקר החידוש דמתני' הוא שגזרו גם על פירות שחנטו בשאר שנים, אבל אי לא נימא כדבריהם קשה.

ועיין בשנות אליהו שכ' "ומהמשנה הנ"ל מוכח דאזלינן בתר חנטה", היינו דדין זה דאזלינן בתר חנטה באילנות לא הוזכר במשנה אחרת, ויתכן דלפי דבריו זהו חידוש דמתני', ומה דקתני בנות שוח מילתא אגב אורחיה קמ"ל דתמיד הוא לאחר ג' שנים.

אולם יעויין בסוגי' בע"ז [י"ד.] דגרסינן "הוסיפו עליהן אלכסין ואיצטובלין, מוכססין ובנות שוח", ומבואר דמעיקרא סברו דלית בהו דיני שביעית, וכן מבואר בתו"כ בהר [פרשה א' פרק א'], "ומנין לשלשים יום לפני ראש השנה הרי הן ככל השנה תלמוד לומר ובשנה השביעית שבתון יהיה לארץ, מיכן אמרו בנות שוח שביעית שלהם שנייה שהם עושות לשלש שנים", ע"ש, הרי

חנטה, אבל בדין לקיטה האמורה בירקות או באתרוג יתכן שאין בו גדר זה¹¹.

ומעתה יש לבאר את דברי התוס', דהנה נתבאר לעיל מדברי המקד"ד והחזו"א שכ' שדין חנטה או עונת המעשרות לא שייך בבנות שוח כיון שיש זמן ארוך בין החנטה ללקיטה, ויתכן שסברא זו א"ש אם בעינן שהחנטה או עונת המעשרות תגרר אחריה את כל משך הגידול - בין מה שקדם לה ובין מה שאחריה - אבל אם א"צ לגרור בתרה את כל הדין גידול, אז יתכן שזמן זה יקבע דיניה.

ומעתה יש לומר דהתוס' בע"ז שכתבו דס"ד דבבנות שוח ליכא לא חנטה ולא לקיטה - היינו משום דס"ל דבין חנטה ובין לקיטה הן מטעם גרירה ומשום"ה לא שייך בבנות שוח לא חנטה ולא לקיטה כיון שיש זמן ארוך ביניהם הלכך לא שייך לגרור בתרה את שאר הגידול, אבל תוס' בר"ה ס"ל דגדר לקיטה אינה בתורת גרירה אלא קביעות בעלמא, ולכן בשלמא לענין חנטה ס"ל דלא שייך בבנות שוח כיון שהוא מטעם גרירה וכמשנ"ת, אבל לענין לקיטה שפיר ס"ד דיקבע בבנות שוח כיון שאין זה אלא קביעות בעלמא ולא מגרע בזה מה שיש זמן גדול בין חנטה ללקיטה, ועדיין צ"ב בזה, ועיין בהערה¹².

בנות שוח לענין מעשר.

הנה אף דבמנחתין נאמר דין בנות שוח דאזלינן בתר חנטה [או עונה"מ לרמב"ם] רק לענין שביעית מ"מ גם לענין קביעת שנים לענין מעשרות דינא הכי כמבואר בר"ה [ט"ו:] - עיין בהערה¹³ שהבאנו את לשון הגמרא בזה, ויש להעיר דא"כ למה בפסוק באו לרבות בנות שוח

ויש שרוצים לפרש דלית מקום כלל ליזיל בתר לקיטה באילנות, דרק בירק או באתרוג וכדו' דגדלים על כל מים אזלינן בתר לקיטה, אבל בפירות שאר האילנות לא נאמר בהו כלל דין לקיטה, מיהו אין זה דבר ברור דבפני יהושע וטורי אבן [ר"ה י"ב] כתבו דלולא הלימודים דאזלינן בתבואה בתר שליש ובאילנות בתר חנטה היה בדין דליזיל בכל המינים בתר לקיטה, ורק גזה"כ הוא ליזיל בתר שליש או עונה"מ או חנטה כאו"א כדינו, הרי להדיא דשייך גם בפירות האילן למיזיל בתר לקיטה, ודוחק לומר שכל זה קודם הפסוק.

ביאור מחלוקת בתוס' אם שייך לקיטה בבנות שוח.

וידידי הגאון הרב ר' חיים קרויס שליט"א ביאר דיתכן לפרש דפליגי תוס' בר"ה ותוס' בע"ז בגדר דין לקיטה.

והקדים בזה בדברי המשנת ר' אהרן [ס' כ"א] שהאר"ך לבאר את הגדרים בענין עונת המעשרות, וכתב [שם ס"ק ג'] הנחה א' דדין עונת המעשרות אינו רק זמן מסויים לענין זה דדיני חיוב ופטור למעשר ולשביעית תלוי בו, אלא דיש בו דין דחשיב השתא כאילו קיים כבר כל הפרי אף מה שגדל אח"כ, וגם קצירתה כאילו היתה כבר בזמן עונת המעשרות, דעונה זו גוררת אחריה ונחשב הכל כאילו היה כבר בזמן עונת המעשרות, וע"ש מהיכן הוכיח דין זה.

וע"ע בשו"ת מנחת שלמה [ח"א סי' נ"ה] שכתב דמהאי טעמא אם הפריש תרו"מ לאחר שהביא שליש חל תרו"מ גם על מה שגדל אח"כ, וכן המוכר תבואה שהביא שליש כל מה שגדל אח"כ שייך להקונה, ועיין בהערה¹⁴, ויש מקום לחדש דכל זה לענין עונת המעשרות וכגון שליש או

נו. ובמשנת ר' אהרן חידש יותר ממש"כ במנחת שלמה, שכתב שגם הקצירה עצמה נחשבת כאילו נעשית בזמן חנטה. נז. ובתחילת דבריו כתב במשנת ר"א שגם בלקיטה אמרינן הכי, אבל להלן [ס"ק י"ד ד"ה ובאופן אחר] צידד שיתכן שבלקיטה אין בו דין גרירה זו אלא לקיטה לבד קובעת על כל מה שגדל בלי שיגרר כל הזמן הקדום לה. נח. ויש לדון בכל המהלך הזה - דתינח דאין בבנות שוח דין גרירה, אך מ"מ דין לקיטה בלי דין גרירה אכתי שייך בהו, ולקיטה יקבע בהו לאיזה שנה מישך שייכי, ואולי דעיקר מעלת חנטה ולקיטה היא רק מחמת הגרירה, אבל בלי דין גרירה אין בהם מעלת קביעות כלל - ויש מקום לדון בזה.

נט. "תנו רבנן אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשנה שעברה, אחר חמשה עשר בשבט מתעשר לשנה הבאה. אמר רבי נחמיה במה דברים אמורים באילן שעושה שתי בריכות בשנה, שתי בריכות סלקא דעתך אלא אימא כעין שתי בריכות, אבל אילן העושה בריכה אחת, כגון דקלים וזיתים וחרובין, אף על פי שחנטו פירותיהן קודם חמשה

לענין שביעית ולא לענין מעשר וצ"ל משום דשביעית דבנות שוח הוא מה"ת אבל מעשר דבנות שוח אינו אלא מדרבנן, אכן לדעת הרמב"ם דפירות האילן חייבות במעשר מה"ת אכתי צ"ע דלמה בעינן קרא לשביעית יותר מלענין מעשר.

ענף ב'

בפלוגתת ת"ק ור"י בפרסאות.

בשביעית לכו"ע נוהג בהן דין שביעית כבנות שוח.

החזו"א [ס"י י"ב סק"א] פירש ע"פ דרכו שכ' דהחידוש של בנות שוח הוא מה דאזלינן בתר חנטה אע"ג שיש זמן גדול בין החנטה ללקיטה, ולפי"ז ביאר דחכמים סברי דפרסאות לא הוי חידוש זה, כיון שאין זה זמן גדול כ"כ בין החנטה ללקיטה, ולר"י איכא חידוש גם בב' שנים, נמצא לפי"ז דלא פליגי ר"י וחכמים לדינא אלא האם יש חידוש בפרסאות כמו שיש חידוש בבנות שוח, מיהו הרע"ב והרמב"ם כתבו דאין הלכה כר"י וא"כ מבואר שיש מחלוקת ביניהם.

ועוד כ' בחזו"א לפרש דפרסאות קשה להכריע בדיוק זמן עונת המעשרות [להרמב"ם] וזמן חנטה [לשאר הראשונים], ולכן פליגי בזמן רוב פרסאות, לר"י רוב פרסאות זמן עוה"מ או חנטה הוא בשביעית קודם ר"ה ולחכמים רובן לא באו לעוה"מ או חנטה עד לאחר ר"ה של שמינית.

בחסדי דוד ובלחם משנה – וכ"ה בכת"ס^פ, פירשו דפליגי אם אזלינן בתר עונת המעשרות או בתר חנטה, ובנות שוח בין חנטתן ובין זמן עונת המעשרות הוא בשביעית, אבל בפרסאות חנטתן היא בשביעית וזמן עונת המעשרות הוא בשמינית.

עבודת קרקע בבנות שוח במוצאי שביעית.

בגבורת יצחק כ' לבאר ע"פ מה שיש להסתפק בדין בנות שוח דילפינן מקרא ששביעית שלהן

כמה דרכים בביאור פלוגתת ת"ק ור"י אי גם בפרסאות שביעית שלהן במוצאי שביעית, או דווקא בבנות שוח אמרו כן.

מצאנו במשנה דנחלקו חכמים ור"י אי גם בפרסאות השביעית שלהן במוצאי שביעית, או דווקא בבנות שוח אמרו כן, וצריכים לבאר במה פליגי ר"י וחכמים, ונאמרו בזה כמה דרכים – וכדלהלן.

וז"ל הרא"ש, "ותמיה לי במאי פליגי בדבר שיש לעמוד עליו אם לא נאמר דבהא פליגי ר' יהודה סבר חנטתן בשנה זו וגמרון בשנה שנייה וחכמים סברי עיקר גידולן בשנה ראשונה אלא שנמשכין לתוך שנה שנייה" עכ"ל, ודבריו טעונים ביאור.

בתוס' אנשי שם הביא מש"כ הטורי אבן [באבני מילואים ר"ה ט"ו:] דפליגי בסתמא אם נחנט בשביעית או בראשונה, ונפק"מ כשקונה מן החשוד או מן הגוי, ולר"י רובן נחנטין בשביעית ולחכמים רובן נחנטין בראשונה, וע' במנחת שלמה שרצה לפרש כן בדברי הרא"ש ולהגיה קצת בדבריו.

בתפארת ישראל [ס"ק ד'] כתב לפרש ע"פ מה שחידש [הו"ד לעיל] דרבנן גזרו על כל בנות שוח לנהוג בהן דיני שביעית אפי' אלו שלא חנטו בשביעית אטו הני דחנטו בשביעית, ור"י סבר דגם בפרסאות צריך לנהוג קדושת שביעית בכל הפירות אבל חכמים סברי דלא גזרו על פרסאות כיון דלא שכיחי פרסאות בא"י אלא בפרס, אבל מה שחנטו

עשר בשבט מתעשרים לשנה הבאה. אמר רבי יוחנן נהגו העם בחרוכין כרבי נחמיה. איתיביה ריש לקיש לרבי יוחנן בנות שוח שביעית שלהן שניה, מפני שעושות לשלש השנים אישתיק" ע"כ, ואף מה דאמרינן התם להלן "ולימא ליה כי אמינא לך אנא מעשר חרוכין דרבנן, ואת אמרת לי שביעית דאורייתא" אין זה אלא משום דזה מה"ת וזה מדרבנן אבל אל"ה דיניהם שוה להרדי.

ס. מובא במשנת יוסף בשם החתם סופר [בספרו עה"ת תורת משה סו"פ בשלח].

היא בשנייה, האם עי"ז הדרי לכלל הדין של שאר פירות דאזלי בהו בתר חנטה, או דלמא לעולם בנות שוח הן אחרת משאר פירות האילן אלא דמקרא ילפינן דין מיוחד דאזלינן בהו בתר חנטה, והנפק"מ בזה הוא ע"פ מש"כ תוס' ר"ה נ"ב: ד"ה מנהג שביעית בשמינית] שיש איסור עבודת קרקע בשמינית כל זמן שיש פירות שיש בהן קדושת שביעית^{סא}, ומעתה יש לדון אם בנות שוח הן בכלל זה או לא.

ודברים אלו מבוארים יותר לפי מה שהבאנו לעיל ממשנת ר' אהרן דמדין גרירה חשבינן כאילו כל הקצירה נעשית בשביעית.

ואת"ל דע"י הקרא של שבת שבתון דמרכינן מיניה בנות שוח לא הדרי לכלל של שאר פירות

יתכן לפרש מח' רבנן ור"י לענין פרסאות, דלר"י יש חידוש בפרסאות כמו בבנות שוח ובענין קרא לרבות אותן לשביעית, נמצא דלא שייך בהו איסור עבודה בזמן תוס' שביעית במוצ"ש, אבל לחכמים דחדית לן קרא שהרי הוא כמו פירות דעלמא שיש בהו איסור עבודת קרקע מחמת דין תוס' שביעית כמש"כ תוס' הנ"ל.

מיהו בספר מנחת שלמה כ' דלא מסתבר לאסור עבודת קרקע במוצ"ש בבנות שוח ובפרסאות דמה דאסור בקציר בשמינית היינו עבודת קרקע שהוא מחריש של שביעית היינו על מה שגדל בשביעית, אבל אם עובד הקרקע בשמינית ובתשיעית בבנות שוח הרי זה לתועלת בין למה שחנט בשביעית ובין למה שחנט בשמינית ובתשיעית, ומסתבר דזה מותר.

ענף ג'

עוד בדיני בנות שוח.

הפקר בבנות שוח.

יש לדון אם נוהג דין הפקר בבנות שוח בשנת השביעית, וראיתי בדרך אמונה [פ"ד ס"ק קי"ג] וז"ל, "וא"צ להפקירן בשביעית עצמה שעדיין אין ראויין לאכילה אז אלא בשנה שנייה של שמיטה אז הן הפקר ויש בהן קדושת שביעית וכל דיני שביעית", עכ"ל, ובציון ההלכה [ס"ק קצ"ג] כ' "ומש"כ בפי' רבנו נתן שצריך להפקירן גם בשביעית לא הבנתי ועמש"כ בבה"ל לעיל ה"י וכו'", עכ"ל, הרי שכ' שאפי' אם הגיע לעונת המעשרות בשביעית ג"כ אינו נוהג בו דין שביעית [דלפי שיטת הרמב"ם בנות שוח תלוי בעונת המעשרות ולא בחנטה], ולכאור' מדברי החזו"א [ס"י ד' ס"ק כ'] מבואר שאם הגיעו לעונת המעשרות שפיר נוהג בהן דין הפקר, וכן כ' במעדני ארץ [פ"ה ס"ק ר'].^{סא}

ביעור בבנות שוח.

במנחת שלמה ובאשר לשלמה הביאו מהמשנה ראשונה שדן ביעור של בנות שוח ומתחילה נקט דאי אזלינן בתר חנטה הוו כאילו נחנטו ונגמרו בשביעית וא"כ שנה שנייה של שמיטה היא כבר אחר זמן הביעור דהא זמן הביעור הוא בשנה שמינית ונמצא שאסור לאכול בשנה שנייה שהרי צריך לבערן מן העולם, ואפשר דאה"נ דשביעית שלהן שנייה וצריך לבערן מיד ולא להשהותן לאכילה, ושוב דחה דמסתמת המפרשים משמע דמותר וע"כ דליכא ביעור בהם כלל עכתו"ד.

והקשו עליו - דאיזה ביעור שייך כאן והלא לא נגמר גידולן עד שנייה ולכן לא כלה

^{סא}. וז"ל "תימה דלעיל [ט']. נפקא לן מבחריש ובקציר תשבות קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית ופירש בקונטרס כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית, וי"ל דאי מהכא הוה אמינא דהא דנוהג בה מנהג שביעית בשמינית היינו דקדושת שביעית נוהגת בהם דאסירא בסחורה וחייבין בביעור ושאר דיני פירות שביעית אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית להכי איצטריך ההוא קרא וכו' עכ"ל.

לשמיטה שהוא שנה שלישית לחנטה וכו' ולכן מניחן עד שיתבשלו וחזור ומבערן, הרי להדיא שחייבין בביעור ומשמע דמיד כשתולשן, וצ"ב.

לחיה מן השדה עד אז^{סב}, מיהו עיין דברים מפורשים בר"ש משאנן על התו"כ [פ"א ה"א] וז"ל "בנות שוח שביעית שלהן שנייה שאותן שחנטו בשביעית נגמר בישראל בשנה שנייה

ענף ד'

ר"ה לאילנות, א' תשרי או ט"ו בשבט

אולם השל"ה [בשער האותיות קדושת האכילה ס"ק נ"ה] פי' דהרמב"ם סובר דר"ה לאילנות לענין שמיטה הוא ט"ו בשבט, וכן מבואר להדיא ברבינו חננאל [ר"ה ט"ו] – וקאי התם על בנות שוח^{סג} וכן הוא בערוך [ערך בנות שבע], וכן במהר"ם מרוטנברג [מנהגים עמ' 4] כתב שאין אומרים תחנון בט"ו בשבט משום דקי"ל כב"ה דט"ו בשבט ר"ה לאילנות למעשר ולשביעית.

ולכאן מובן טפי השיטות שכתבו שר"ה דאילנות לשביעית הוא ט"ו בשבט כמו למעשרות, וצ"ב סברת השיטות שכתבו דר"ה שלהן הוא א' תשרי.

ביאור המחלוקת, דתלוי בפלוגתת רש"י ותוס' בשורש דין ר"ה לאילנות בט"ו בשבט

וביאר בזה בתורת זרעים – ונוסיף הסבר בדבריו – דבאמת שאני שביעית מדין תרומה ומעשר, דדין מעשרות הוא דין שתלוי בפירות ושייך שקביעות שנה שלהן יהא בט"ו בשבט, אבל דין פירות שביעית הוא על כל מה שגדל מקרקע שיש בה קדושת שביעית, ובזה מסתבר טפי שכל מה שחנט אחר א' תשרי יש עליו כל דיני שביעית היות שדיני שביעית אינם דין בהפירות אלא עיקרם תוצאה מקדושת קרקע, וע' חזו"א שביעית [סי' ז' ס"ק י"ג], ולפי"ז באמת צ"ע גדול סברת השיטות שר"ה לשביעית הוא ט"ו בשבט, דמאי שייטיה דט"ו בשבט לקדושת שביעית.

פלוגתת הראשונים אי ר"ה לאילנות א' תשרי או ט"ו בשבט גם לגבי שביעית.

יעויין בתורת זרעים [כאן] שהביא דיש פלוגתא בראשונים בדין ט"ו בשבט ר"ה לאילנות לגבי שביעית, ותוכן הדברים כך:

דהנה, במשנה בריש ר"ה תנן דבט"ו בשבט ר"ה לאילנות, והיינו לענין מעשר שאין מעשרין פירות האילן שחנטו קודם ט"ו בשבט על פירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט, וכן לענין ערלה ר"ה לאילן הוא ט"ו בשבט, ועיי"ש בסוגי' [ט:]: המקור לזה, ועיין בתוס' [י"ד. ד"ה באחד בשבט מ"ט], אולם במשנה שם מבואר עוד "א' בתשרי ר"ה לשמיטין", ונחלקו הראשונים בזה, שמצד אחד יש לומר שדין זה הוא לענין ירק דאזלינן ביה בתר לקיטה, דזמנו לענין מעשר וקדושת שביעית הוא א' תשרי, וכן לענין איסור עבודת קרקע, ומאידך יש לומר דקאי גם לענין פירות האילן שאם חנטו קודם א' תשרי הן משל ששית ואם חנטו לאחר א' תשרי הן של שביעית, ועיין ברש"י [ד"ה לשמיטין] שכתב דקאי לענין עבודת קרקע, וכ"כ להלן [ח: ד"ה מגלן].

ובתורת זרעים הביא פלוגתא בזה, דמצד אחד דייקו האחרונים מהרמב"ם [שמיטה פ"ד ה"ט] דר"ה דאילנות לשביעית הוא א' תשרי – כ"ה ברדב"ז [שם ובתשו' ח"ו סי' ב' אלפים רכ"א], ובספר פאת השלחן [סי' כ"ב ס"ק י"ד] ושערי צדק [ח"א פט"ז ה"ח].

סב. ועוד הק' באשר לשלמה דרק לר"ש הדין כן שאין ביעור אלא בדבר הנלקט בו' אבל רבנן פליגי ע"ז ולדידהו לכל דבר יש ביעור.

סג. דגרסינן התם בנות שוח שביעית שלהן שניה וז"ל כלומר הנה בנות שוח שחנטו קודם ט"ו בשבט וחונטין עוד אחר ט"ו בשבט בכל השנה ומה שחנטו בשנת השמיטה אחר ט"ו בשבט נוהגין בהן דין שביעית בשנה השנייה של שבוע וכו' אבל מה שחנטו קודם ט"ו בשבט בשביעית מן הששית הן חשובין ומותרין וכו'.

דער כאן הן חיינ ממי שנה שעברה, ובאמת ר"ה שלהן הוא א' תשרי וחניטתן בט"ו בשבט אינו אלא סימן על הגידול שלהן, ולכן גם לשביעית אזלינן בתר ט"ו בשבט דמה שחנטו קודם ט"ו בשבט מותרין משום שהגידול שלהן הוא משרף של ששית.

אולם הרמב"ם אזיל לשיטתו דלא אזלינן בתר חנטה באילן אלא בתר עוה"מ – וא"כ ליכא למימר כהתוס', וע"כ שט"ו בשבט אינו סימן אלא דבאמת הוא ר"ה של האילנות, וסובר הרמב"ם שכל זה למעשרות אבל לשביעית ליכא סברא, וכנ"ל, הלכך ס"ל דאזלינן בתר א' תשרי לעונת המעשרות, ובשיטת הרמב"ם ע"ע בחזו"א [סי' ד' ס"ק י"ב ד"ה ולדעת], ובמקד"ד [עמוד רכ"ד].

וביאר בזה עפ"י פלוגתת רש"י ותוס' בר"ה [י"ד] בטעם עונת ט"ו בשבט, דלרש"י זמן חניטתן הוא ע"פ הרוב בט"ו בשבט ע"כ נקבע הר"ה שלהם באותו יום, אבל לתוס' הטעם דכל מה שחנט קודם ט"ו בשבט עיקר יניקתו הוא מגשמי שנה שעברה היינו קודם א' תשרי, ונמצא דלתוס' באמת ר"ה הוא א' תשרי וזמן ט"ו בשבט אינו אלא סימן לדבר מה שייך לשנה שעברה, והביא מהטורי אבן [שם] שכ' דפליגי בזה אמוראי בירושלמי שם.

ולפי"ז מובן היטב מה שהר"ח וסייעתו סברי דר"ה דאילנות הוא ט"ו בשבט אפי' לענין שביעית אע"ג דקדושת הארץ מתחילה מא' תשרי, דסברי כהתוס' דט"ו בשבט הוא מטעם

משנה ב

[ב] הטומן את הלוף בשביעית רבי מאיר אומר לא יפחות מסאתים עד גובה ג' טפחים וטפח עפר על גביו וחכמים אומרים לא יפחות מארבעת קבים עד גובה טפח וטפח עפר על גביו וטומנו במקום דריסת אדם:

רע"ב משנה ב

הטומן את הלוף – מין ממיני הבצלים שרגילים לטמן בארץ: **לא יפחות מסאתים** – משום דמיחזי כזורע, עד שיטמון מהם סאתים בחפירה אחת על גובה ג' טפחים, שלא יהיו מפוזרים אלא יהיה גובה הכרי והצבור שלשה טפחים וטפח עפר על גבי הכרי: **וטומנו במקום דריסת האדם** – כדי שלא יצמח. והלכה כחכמים:

עיונים והערות משנה ב

שהגובה שלה ג' טפחים [ר"מ] או בגובה טפח [חכמים], ג' שיהיה טפח עפר על גבי הערימה הזו [לכו"ע], ד' וטומנו במקום דריסת בני"א כדי שלא יצמח [לכו"ע].

בסתירת המשניות בין טומן לפת [במסכת כלאים] למשנה דידן.

במשנה בכלאים [פרק א' משנה ט'] שנינו "הטומן לפת וצנונות תחת הגפן אם היו מקצת

חילוקי דינים השנויים במשנה.

המשנה עוסקת בלוף שזה מין ממיני הבצלים שרגילים לטמן בארץ, והנידון הוא איך טומנים את הלוף באופן דלא מיחזי כזורע, ובזה נאמרו במשנה כמה תנאים להתיר, ונחלקו בזה, וסיכום הדינים הוא כך:

א בעינן שיטמון מהם סאתים בחפירה אחת [ר"מ] או שליש מה'כמות' הזו [חכמים – שנו"א], ב' שלא יהיו מפוזרים כדרך זריעה אלא יהיו בערימה

צריכים ב' תנאים, תנאה דמגולין וגם שיהיו אגודין, ודו"ק, ועיין בהערה סד.

עכ"פ לדרכו של הרמב"ם א"א לומר כתירוף האחרון – שהרי לפי האמת לא בעינן אגודין בשביעית וע"כ שעיך החילוק הוא מצד מקצת עליו מגולין – וכמו שחילק החזו"א בדעת הרמב"ם.

במה שיש לדון בעיקר החידוש שפס"ר מותר בשביעית מכח משנה זו.

עיינן להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] שהבאנו הרבה ראיות שדבר שאינו מתכין מותר בשביעית גם בפס"ר אף דבכה"ת פס"ר אסור, ועיין עוד להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] שביארנו מאי שנא שביעית מכל התורה, והכל בנוי על היסוד של שביעית הארץ – שלא לפגוע ב"כי לי הארץ" – עיי"ש, אולם הבאנו להלן בחידושי סוגיות [סימן ז'] הרבה מקורות ששיטת התוס' דליכא התירא דפס"ר עיי"ש.

והעירוני – דכפשוטו איכא הוכחה לשיטת התוס' ממשנה זו, דהנה, בטומן את הלוף בשביעית פירש הרמב"ם בפירוש המשנה דמיירי שרוצה לטמון אותם בארץ כמו שיטמין החטה והשעורים – ואינו מותר לו להטמין שיעור מיעוט מפני שדומה לזורע וכאלו הוא זורע ואינו נראה שהוא טומנו, ומבואר הכא שכוונתו לטמון את הלוף לשנה הבא והוא לא רוצה שהם יזרעו ואעפ"כ כתוב תנאי בסוף המשנה "וטומנו במקום דריסת האדם" והרמב"ם והר"ש פירשו בזה "כדי שלא יצמחו" וע"כ דמיירי כאן שאינו רוצה שיצמחו – ואעפ"כ אסור גם אם יצמחו בע"כ, ולכא' מוכח מהמשנה כאן שפסיק רישא דלא ניחא ליה אסור בשביעית.

אולם זו טעות – דאף דכתבו הרמב"ם והר"ש – דטומנו שם כדי שלא יצמח – מ"מ המכוון בזה הוא דהיה מקום לאסור מצד מיחזי כזריעה וכמפורש בר"ש, ולהכי בעינן הך תנאי של "וטומנו במקום דריסת האדם" כיון שכאן לא יצמח שוב לא מיחזי כזריעה – ופשוט.

עליו מגולין אינו חושש לא משום כלאים ולא משום שביעית ולא משום מעשרות וניטלים בשבת", הרי דאיירי נמי לענין שביעית והתם נאמרו תנאים אחרים, ומבואר בר"ש שעיך ההיתר הוא בזה שהם אגודה שאינו דרך זריעה, [ומה שהעלים מגולין הוא רבותא], ומאי שנא הכא דלא סגי בזה ובעינן ד' קבין ועוד תנאים נוספים, וכבר עמד בזה במשנה ראשונה, וחילק בין לוף ללפת וצונן דלוף משתהה בארץ יותר זמן ודרכו להוסיף צמחים.

והחזו"א [סימן י"ב ס"ק ג'] חילק באופן אחר – ולפי דברי הר"ש דמפרש דאיירי התם לענין ספיחין, ופירש דקאי בטומן בשיטת ונכנסה לשביעית והוסיפה ספיחין, לכך קיל טפי מהכא דאיירי כלפי אסור זריעה בשביעית, אולם הביא מהרמב"ם [שם] שפירש דגם התם איירי כלפי אסור זריעה, ותירץ שהרמב"ם למד דהתם איירי בעליו מגולין בדווקא, ונמצא דאיכא תרי גווני של הטמנה, דהתם במגולין לכך סגי באגודה, והכא בטמון לגמרי ולכן בעינן תנאים נוספים להתירא.

עוד חילק החזו"א דהתם איכא תנאה דאגודה והכא לא התנו כן הלכך איכא תנאים אחרים, אולם נראה שזה לא יתכן לשיטת הרמב"ם, שהרי החזו"א הקשה סתירה מהרמב"ם בשביעית [פ"א הט"ו] שהביא להתיר טומן לפת וצונן במקצת עליו מגולין ולא התנה בזה שיהיו טמונים באגודות, ומה החילוק בין כלאים לשביעית בזה בטומן לפת.

וביאר הזה בתורת זרעים [כלאים שם] שמגולין ואגודין תרתי נינהו, דמגולין בעינן כדי שלא יהיה דרך זריעה, אכן אגודין הוא מטעם שיהא מוכח דלא ניחא ליה בהשרשתן, וכן הביא מהירושלמי, ולכן לגבי שביעית דמיירי לענין אסור זריעה בשביעית, בזה סגי לן בתנאה דמגולין דשוב לא מיקרי זורע, אכן לענין כלאים איירי בכרם, ואה"נ דליכא בזה אסור זריעה אכן למה לא נחייבו עכ"פ מטעם מקיים כלאים בכרם, וגם יאסרו בהנאה מצד קידוש הכרם במוסיף מאתיים, דלא גרע מזרעים שעלו מאליהן בכרם, וכמו עציץ נקוב שמונח בכרם שג"כ נאסר בהוסיף מאתיים, ולכן

סד. ע"ע בסוף דבריו [ד"ה והנה בהא] מה שכתב שם לגבי מעשרות.

משנה ג

[ג] לוף שעברה עליו שביעית רבי אליעזר אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו יעשה חשבון עם העניים ר' יהושע אומר אם לקטו העניים את עליו לקטו ואם לאו אין לעניים עליו חשבון:

רע"ב משנה ג

לוף שעברה עליו שביעית – ונכנסה עליו שמינית שהוא מתקיים זמן מרובה בארץ במחזור: אם לקטו עניים את עליו לקטו – דעלי הלוף יש להן ביעור ועיקרו אין לו ביעור כדתנן לקמן בפ"ז, הלכך אם לקטו עניים את עליו בשביעית לקטו, ואם לאו ונכנסו לשמינית וגדלו העלין נמצאו גדולי שביעית ושמינית מעורבין יחד: יעשה חשבון – וישער כמה גדל מהן בשביעית ויתן לעניים, דר' אליעזר סבר כר' יהודה דאמר לקמן עניים אוכלים אחר ביעור ולא עשירים: רבי יהושע אומר אין לעניים עמו חשבון – דסבר כרבי יוסי דאמר לקמן אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור. והלכה כר' יהושע:

❧ ציונים והערות משנה ג ❧

קורקוס [הלכות שמיטה ויובל ריש פ"ז] ובכס"מ [שם] בשמו שלמד שרש"י ותוס' הם שני שיטות נפרדות, דדקדקו את לשונו של רש"י בפסחים "שנותנן למדרס רגל בהמה וחיה" דאין הכוונה להפקר לאכילת אדם ובהמה, רק למדרס ולאבד, וכן הוא באור שמח [שם פ"ז ה"ו], ועיין בזה נמי במנ"ח [שכ"ט ס"ק ד'], וכן הוא בר"ש סירליאו [פ"ט מ"ח] שהאריך בגדרי הלכות ביעור, ושם [ד"ה והנני מכריח] בשיטת רש"י, וכ"ה בתוס' רי"ד [פסחים נ"א] בדעת רש"י.

ובשיטת הראב"ד [ריש פרק ז'] מצאנו שיטה חדשה, דאיכא שני דינים בביעור, דין הפקר כשכלה התבואה מהעיר ומתחומי העיר, ודין שריפה כשכלה מכל המדינה, והיינו ג' ארצות, ועיין מקד"ד [סי' ס"ב ריש ס"ק ב' ד"ה והנה שיטת ראב"ד עמוד 429] דביאר דכתיב תרי קראי, חדא ד"כלה לאדם מן השדה" וחדא ד"כלה לחיה מן השדה", ועיי"ש מה שביאר בזה – ולהלן בציונים והערות [פרק ט'] וכן להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז] נרחיב בענינא דביעור.

הקדמה קצרה לביעור – שיטות הראשונים בזה.

נקדים הקדמה קצרה לביעור – דהנה דין ביעור למדנו מהפסוק כתיב ד"ולבהמתך ולחיה" [ויקרא פכ"ה פסוק ז'], ותניא בספרא [בהר פרשה א' מ"ה] "כשהוא אומר ולבהמתך ולחיה מקיש בהמה לחיה כל זמן שחיה אוכלת בשדה בהמה אוכלת בבית, כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית".

למדנו שכשמין מסויים לא נמצא בשדות לחיות, שוב חייב לבער מה שיש לו מהמין הזה בביתו – ומצאנו ג' שיטות בראשונים בדין ביעור – וכדלהלן:

א [שריפה] – כן הוא שיטת הרמב"ם [ריש פ"ז משמיטה ויובל], ב' הפקר לכל, לאדם וגם לחיה – כן הוא שיטת הרמב"ן עה"ת [בהר] בביאור שיטת רש"י בפסחים [נ"ב] וכן מפורש נמי בתוס' בפסחים [נ"ב], ג' הפקר לאדם גרידא – כן הוא שיטת הרמב"ן [שם], ועיין בחזו"א [סי' י"א ס"ק ו'] דהביא הנך ג' שיטות.

ושיטת רש"י אינה ברורה, דיעויין במהר"י

ביאור פלוגתת התנאים במשנה.

הר"ש הביא כאן את מה ששנינו להלן [פרק ד' משנה א' וב'] שחלוקין העלים והעיקר של הלוח בדינם – דמצד אחד 'עלי הלוח' יש להן ביעור כיון שאינו מתקיים בארץ ונרקב וכלה לחיה מהשדה הלכך חייבים בביעור – שבדין ביעור כתוב "כלה לחיה שבשדה כלה לבהמתך שבבית", ומאידך – 'עיקרו' אין לו ביעור כיון שמתקיים בארץ ולא כלה לחיה מהשדה.

עוד הביא הר"ש ששנינו במשנה להלן [פ"ט מ"ח] פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי בדין פירות לאחר ביעור, דלפי רבי יהודה רק עניים אוכלים אותם, ולא עשירים, [ועשירים היינו בעלי השדה כמבואר ברמב"ן עה"ת], ולדעת רבי יוסי "א' עניים וא' עשירים אוכלים לאחר ביעור".

וסביב הנך תרי משניות קאי משנה זו – ואמרו ש'אם לקטו עניים את עליו - לקטו' – והיינו משום שרק העלים יש להן ביעור, לא העיקר, ואם לא לקטו ונכנסו לשמינית וגדלו העלין - שוב נמצאו גידולי שביעית וגידולי שמינית מעורבין יחד, ולכן הדין שיעשה חשבון עם העניים שצריכים לשער כמה גדל מהן בשביעית ויתן לעניים.

אולם כל זה לפי ר' אליעזר דסבר כר' יהודה דאמר לקמן דעניים אוכלים אחר ביעור ולא עשירים, הלכך יעשה איתם חשבון, אולם רבי יהושע חולק וסובר שאין לעניים עימו חשבון דאין להם זכות לדרוש ממנו ששיטתו כרבי יוסי דאמר לקמן "אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור".

בקושיית הראשונים דהא לקיטה קובעת בירקות ובקושיי דברבו הגידולין של שמינית בטלה כל הקדושת שביעית מכולו.

הקשו הר"ש והרא"ש: "וא"ת והא בירק אזלינן בתר לקיטה בין לענין שביעית בין לענין מעשר כדמוכח סוף פ"ק דר"ה ובפ' הנודר מן הירק וא"כ האי דנלקט במוצאי שביעית אין עליו תורת שביעית" – ותירצו – "וי"ל דמתני' איירי כגון שעקרוהו עם עליו במרופות כדינו בסוף

שביעית, והניחו במקומו וחזר והוסיף גדולים בשמינית, ולפיכך צריך לעשות חשבון עם העניים, כי הנלקט בשביעית אסור ומה שהוסיף בשמינית מותר".

וכבר העירו – דהרי לפי"ז אי רבו הגידולין של שמינית הא לית ביה קדושת שביעית כלל, וכמבואר בנדרים [נ"ט], והאיך קתני סתמא שעושים חשבון עם העניים, וחידש בזה החזו"א [סימן ט' ס"ק ז'] דעשאוהו חכמים כממון עניים וחייבוהו לשלם לפי חשבון אבל אה"נ דמותר לעשירים, בלא ביעור, אולם בגליון הש"ס חילק דבביטול ברוב בממון ואיסור כהדדי – הרי הממון לא בטל והאיסור בטל.

ועיקר הדברים מבוארים בר"ש שכתב "ואף על גב דאמרי' בסוף הנודר מן הירק גידולי היתר מעלין את האיסור - אפקועי ממונא שאני" והיינו כדברי האחרונים הנ"ל.

בקושיי הראשונים דהאיך עלי הלוח מתקיימים עד שמינית.

הקשה הרא"ש: דהיכי משכחת לה עלי הלוח שמתקיימים בארץ עד שנה שמינית – הא הבאנו לעיל מהמשנה לקמן דעלי הלוח יש לו ביעור והטעם משום שאינו מתקיים בארץ – והכא למדנו שמתקיימים, ותירץ וז"ל - "דבודאי מי שמניחו לעמוד בארץ אינו מתקיים עד מוצאי שביעית והכא איירי כגון שעקר הלוח עם העלין בחורף וטמנו בארץ ואחר שעבר זמן הקרח חזר ונטעו והוסיף גדולים, ובירושלמי משני עוד שינויי אחרני".

מתמה בשיטת הרמב"ם דאי ביעור בשריפה א"כ מה פליגי תנאי מי אוכלם, ומוכרח דלר' יוסי אסורים באכילה לאחר ביעור.

יש כאן פלא גדול בשיטת הרמב"ם – דהרי שנינו במשנה להלן [פ"ט מ"ח] פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי בדין פירות לאחר ביעור, דלפי רבי יהודה רק עניים אוכלים אותם, ולא עשירים, [ועשירים היינו בעלי השדה כמבואר ברמב"ן עה"ת], ולדעת רבי יוסי "א' עניים וא' עשירים אוכלים לאחר ביעור", וקשה מכאן לדעת הרמב"ם דהדין

דתחילת גידולן בשביעית או בתבואה שלא הביאה שליש בששית, כמו שנפרש לקמן בפ"ט אבל לוף שגדל בששית אלא שגדלו עליו בשביעית לית ליה דין ספיחים ליאסר באכילה.

וזו שיטת הר"ש דאע"ג דבירקות אזלינן בתר לקיטה מ"מ איסור ספיחין דירקות הוא רק כשגידולן בשביעית, אבל אם התחיל להתגדל בששית אע"פ שנגמר גידוליו ונלקט בשביעית ליכא איסור ספיחין, וזהו שיטת הר"ש גם להלן [ריש פרק ט'] וכ"כ הרא"ש [בפירקין ובפ"ט], ועיין בתורת זרעים [להלן פ"ו מ"ד] שהעיר בזה הערה גדולה.

וכשיטת הר"ש מבואר נמי ברמב"ן [בהר פרק כ"ה פסוק ה' וז"ל "אבל הירקות צמחו בששית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחורה ולביעור ואע"פ שגדלו לגמרי בששית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית, אבל אין בהם משום ספיחים שאינם ספיחי שביעית שהרי בששית צמחו, ואפילו הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחים וכו'"] עכ"ל.

אבל הרמב"ם [פ"ד מהל' שמו"י ה"ב] חולק ולשיטתו יש דיני ספיחין על ירקות אפי' אם גדלו בששית כל שנלקטו בשביעית, ועיין בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ז ד"ה ירק] שכתב שכיון דקיי"ל דספיחין דרבנן הלכך יש לסמוך על הר"ש ודעימיה להקל, ועיין להלן [ריש פרק ט'] שהרחבנו בדיני ספיחין.

ביעור מחייב שריפה, ומכאן מוכרח כהראשונים דמפקיר ואח"כ אוכל, וביארו המפרשים [כס"מ ריש פ"ז דהרמב"ם גרס ברבי יוסי "א' עניים וא' עשירים 'אין' אוכלים לאחר ביעור".

והכס"מ הביא מקור לזה מדברי הרמב"ם בפירושו למשנה כאן – וז"ל הרמב"ם – "הלכה זו צריכה כללים, מהם שפירות שביעית נאכלים עד זמן מוגבל ויתבאר לקמן, ואחרי אותו הזמן יהיה הנשאר מהן אסור באכילה זולתי לעניים לדעת ר' יהודה, ור' יוסי אומר שאחר הביעור אסורים באכילה בין לעניים בין לעשירים, ור' אליעזר סובר כדעת ר' יהודה, ור' יהושע סובר כדעת ר' יוסי", עכ"ל – הרי לנו דברים מפורשים ברמב"ם דבזה פליגי התם וזה גם פלוגתא דתנאי הכא.

ספיחים – פלוגתת הראשונים בזה.

עוד הביאו הראשונים את השו"ט בירושלמי סביב הקושי מספיחים – "בירושלמי פריך ואמאי אינו אסור משום ספיחים דספיחי שביעית אסורים אף לעניים", והר"ש הביא מהירושלמי דאיירי לפני גזירת ספיחין, אולם הביא עוד מהירושלמי שיש שיטות שספיחין דאורייתא, ושוב אין לתרץ כן.

ותירץ בזה הירושלמי – "אמר ר' ירמיה בעלי לוף שוטה היא מתני' וביאר הר"ש "כלומר שלא גדלו בשביעית כי אם העלים וכבר גדל העיקר משנה ששית וכי אסרי' ספיחים היינו בהנך

משנה ד

[ד] לוף של ערב שביעית שנכנס לשביעית וכן בצלים הקיצונים וכן פואה של עידית ב"ש אומרים עוקרין אותן במארופות של עין וב"ה אומרים בקרדומות של מתכות ומודים בפואה של צלעות שעוקרין אותה בקרדומות של מתכות:

רע"ב משנה ד

לוף של ערב שביעית – שנשלם מערב שביעית ולא הוסיף צמחים בשביעית, שאם הוסיף צמחים בשביעית אסור לעקרו משום הפסד פרי: **הקיצונים** – י"מ שנזרעו בקיץ וי"מ מיוחדות לקיץ שהן יבשות מאד: **פואה של עדיית** – הגדילה בשדה שמינה. פואה, צבע אדום שקורין רוי"א בלע"ז:

במארופות של עץ – במרה שחופרים בו את הקרקע. של עץ, ולא של ברזל שלא יראה כעובד את הארץ:

בקרדומות של מתכת – ולא חיישינן דלמא מיחזי כעבודה:

בפואה של צלעות – כמו סלעות בסמ"ך, פואה הגדילה בין הסלעים כיון דאין דרך לזרוע שם לא מיחזי כעובד את הארץ. פ"א צלעות כמו ולצלע המשכן (שמות כו) כלומר צדי השדה שאין דרך לזרוע שם:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

הערות קצרות בפשט המשנה.

מפשטות לשונו שזה היתר מעיקר הדין ואינו ברור.

ויש לדקדק בזה עוד שהרי יש פירוש אחר בצלעות, וכמו שהביאו הראשונים – "צלעות כמו ולצלע המשכן - כלומר צדי השדה שאין דרך לזרוע שם", ובביאור האי פירושא כתב הר"ש כמו הרא"ש דמצד דרך זריעה אתינן עלה, ורק בגירסא דסלעים סלעים שינה דאינו שדה, ויש לדקדק עוד דבמלכי צדק פירש שבשני הפירושים טעמא דמילתא מצד שאינו שדה, וצ"ע.

ועיין בדברינו בזרעא קיימא בכלאים [מילואים - פרק ב' משנה ד' וח'] שהבאנו יסוד גדול מהתורת זרעים והוכחנו כן ברמב"ם ובר"ש סיריליאן שיש דין שדה בכלאים – דלא כתוב 'ארץ' אלא 'שדה', ויש להוכיח כן מהירושלמי הנ"ל, אולם הכא משמע שזה דין נמי בשביעית, וצ"ע

יסוד המקד"ד בדין שינוי במלאכת שביעית.

ובפשטותו היה נראה דטעם ההיתר ע"י שינוי – היינו מצד מראית העין, אכן היה מקום לצדד עפ"י מה שייסד המקד"ד [סימן ג"ט ס"ק ו' עמוד 442 ד"ה אמרין במו"ק] מכמה מקומות שמצאנו היתר מלאכות ע"י שינוי, דיעויין במו"ק [ד':] גבי אין עושין את האמה בשביעית, ר' זירא ור' אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודד וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, וכתבו התוס' דהוי כחרישה, ורבנן סברי כיון דמכל מקום שינוי עביד לאו מלאכה היא ומותר דלאו שמיא חרישה, ע"ש, ולמד מהכא דכל ע"י שינוי לא חשיב מלאכה.

עוד הביא בזה את דברי הרמב"ם [פ"א שביעית

מבואר במשנה דנחלקו ב"ש וב"ה האין עוקרים את הלוף וכל הירקות שנמצאים מתחת לאדמה – בשביעית באופן שהירקות הם של שישית, והנידון בזה הוא דשמא יחשבו שהוא עובד את האדמה בשביעית, ולכן לפי ב"ש צריכים לשנות ולעקור אותם במארופות של עץ שזה מרה שחופרים בו את הקרקע, ולא של ברזל כדי שלא יראה כעובד את הארץ, וב"ה חולקים ומתירים אף בקרדומות של מתכת דס"ל דלא חיישינן דלמא מיחזי כעבודה, ועיין בתוס' יו"ט שהוכיח מהר"ש במשנה להלן [משנה ה'] שגם לפי ב"ה כה"ג מיקרי שינוי, [ובמנחת שלמה העיר שלפי הרמב"ם אין זה שינוי בשיטת ב"ה – אלא כדרכו].

עוד מבואר בר"ש במשנה [ה'] דשאר ירקות לא בעי שינוי לכו"ע, וכבר עמד בזה המשנה ראשונה [שם וכאן] דמה הטעם בזה, ותמה עוד על הר"ש דלמה קרדומות של מתכת מיקרי שינוי, הלכך רצה לפרש [כאן במשנה] סברא הפוכה מהר"ש דבכל ירקות צריך שינוי גם לב"ה, עיי"ש בטעמא דמילתא.

עוד מבואר במשנה דכו"ע מודי שפואה שגדילה בין הצלעות [סלעים] עוקרין אותה בקרדומות של מתכת ופירש הרע"ב והרא"ש דהיינו דכיון דאין דרך לזרוע שם – שוב לא מיחזי כעובד את הארץ, אבל בר"ש יש תוספת דברים שכתב שסלעים זה מקום אבנים "ולא חשיבי שדה", והביא על זה מה דמצאנו בירושלמי בכלאים לגבי איסור "דמודה ריש לקיש בזרע על גבי סלעים ועל גבי טרשין שהוא פטור", ונראה

ח' מ"ו] – "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצין אותם בחרבה", ואמרין בתו"כ "ענבי נזירין לא תבצור כו' לא תבצור כדרך הבוצרין, מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה כו'" וחידש המקד"ד שמוזה למדו לכל העבודות בשביעית שאינו אסור רק כדרך עבודתן אבל ע"י שינוי מותר.

הלכה כ"א] שכתב גבי אין קוצין בתולת שקמה "ואם צריך לעצה קוצין אותה שלא כדרך עבודתה" ודייק דלא כתב באופן שאינו מועיל לאילן כלל אלא "שלא כדרך עבודתה" ומדויק מהכא דכל ע"י שינוי שרי.

והוסיף שכנראה המקור לכל הנ"ל הוא מקצירה דע"י שינוי דמותו כדאמרין להלן [פרק

קדושת שביעית אם הוסיף צמחים בשביעית ואם לא הוסיף ליכא קדושת שביעית, ויש לעיין, הרי קדושת שביעית בירקות תלויה בלקיטה וממנפ"ש הלקיטה היתה בשביעית, וא"כ גם בלא הוסיף צמחים בשביעית נימא שאסור מחמת הפסד הפרי.

אולם זה תלוי בפלוגתא הראשונים – הבאנו את הדברים לעיל [פרק ב' משנה ז'] – דשיטת התוס' בר"ה [י"ג:] דלקיטה לאו דוקא אלא העיקר הוא שעת גמר פרי דאז ראוי ללקיטה, וכ"כ גם להלן [שם י"ד: ד"ה ולשביעית] ובסוכה [ל"ט: ד"ה ולשביעית], וכן דעת הר"ש [להלן פ"ט מ"א].

מיהו הרמב"ם [פ"ד הי"ב] חולק וכתב שירק בתר שעת לקיטתו אזלינן, ומבואר דלקיטה היינו לקיטה ממש לא זמן לקיטה, וכן הוא ברמב"ן [בהר"ק פרק כ"ה פסוק ה'], וז"ל, "אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבות ולסחורה ולביעור ואע"פ שגדלו לגמרי בששית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית", עכ"ל.

ומעתה יש לעיין - דבשלמא לפי תוס' והר"ש דס"ל דירקות תלוי בגמר גידולן שוב יש לפרש שאם נגמר גידולן בששית אין בהן קדושת שביעית ומותר לעוקרן בשביעית דאין עליהם איסור של הפסד, אבל אי גמרו ליגדל בשביעית נתקדשו בקדושת שביעית ואסור לעוקרן ולהפסידן.

אבל לפי שיטת הרמב"ם והרמב"ן דס"ל דלא אזלינן בתר גמר גידולן אלא בתר לקיטתן ק' מה לי אם נגמר גידולן בששית מה לי אם נגמר גידולן

לוח של ערב שביעית שנכנס לשביעית – ב' דרכים למה בעינן ד"לא הוסיף צמחים בשביעית".

כתב הרע"ב דאיירי "שנשלם מערב שביעית ולא הוסיף צמחים בשביעית, שאם הוסיף צמחים בשביעית אסור לעקרו משום הפסד פרי" ועיין בתוס' יו"ט שפירש בזה ב' פירושים:

הפירוש הראשון - "כשעוקר בשינוי לא ימלט שיפסיד מקצת פרי", והיינו שיש קדושת שביעית אם הוסיף צמחים בשביעית וכשקדוש בקדושת שביעית יש דין דלאכלה ולא להפסד.

ועל הפירוש הזה הקשה החזו"א [סי' ט' ס"ק ג'] דאין סברא שבשביל כך יניחם בארץ לעולם, וכוונתו שאם אסור לעוקרן כשגדלו הצמחים משום שיש קדושת שביעית, נמצא דבע"כ ישאירם כך בקרקע, דלעוקרם בלי שינוי אסור משום שנראה דעושה עבודת קרקע, כמבואר במתניתין, ולעוקרם בשינוי ג"כ אסור מטעם הפסד פרי, והלא אם יניחם בקרקע לעולם ג"כ יאבדו, ולכן אין סברא שיש בזה איסור של הפסד כשעוקרם ומפסיד מקצת העלים.

הפירוש השני - "לפי מה שכתבתי לקמן משנה ו' בשם הרמב"ם דכל הספיחים אסורים באכילה יש לפרש כשעוקרם ואינו רשאי לאוכלן הוי כאילו הפסידם בידים ורחמנא אמר לאכלה ולא להפסד", וכ"ה ברידב"ז [סימן ד' ס"ק ג'] בביאור שיטת הרמב"ם.

בפלוגתא הראשונים בלקיטה בירקות, האם אזלינן בתר לקיטה ממש או גמר פרי שראוי ללקיטה.

עוד יש לדון בפירוש הראשון דמבואר דאיכא

בשביעית, והלא אפי' אם נגמר גידולן בשישית כל שנלקט בשביעית יש להן קדושת שביעית.

איסור ספיחין כשהתחילו ליגדל בשישית.

הבאנו לעיל ב' פירושים בדין זה, ולפי הפירוש השני בתוס' יו"ט למדנו שהחילוק בין נגמר גידולן בשישית או בשביעית הוא האם יש בהן איסור ספיחין או לא, דאם נגמר בשישית ליכא איסור ספיחין ומותר לעוקרן, אבל אם נגמר בשביעית יש להן איסור ספיחין ואסור לעוקרן, וגם החילוק הזה – האם מה שנגמר בשביעית יש להן איסור ספיחין – תלוי במחלוקת, ויבואר שדווקא לשיטת הרמב"ם אפשר לפרש כן, וכבר עמדו בזה בחזו"א [סימן ט' ס"ק ג'] ובכתבי מעדני ארץ [במשנה כאן בהערה].

דהנה, שיטת הר"ש לעיל [משנה ג'] היא דאע"ג דבירקות אזלינן בתר לקיטה מ"מ לענין ספיחין איסורן של ירקות הוא רק כשגידולו הוא בשביעית, אבל אם התחיל להתגדל בשישית אע"פ שנגמר גידוליו ונלקט בשביעית ליכא איסור ספיחין, וזו שיטת הר"ש גם להלן [רפ"ט] וכ"כ הרא"ש [בפירקין ובפ"ט], וכ"כ הרמב"ן עה"ת [בהר פק כ"ה פסוק ה'] – ועיין להלן [ריש פרק ט'] מה שנתבאר בזה, אולם הרמב"ם חולק, עיין בדבריו [פ"ד שמיטה ויובל ה"ב] שכתב שיש דיני ספיחין על ירקות אפי' אם גדלו בשישית כל שנלקטו בשביעית.

נמצא דלפי דברי התוס' והר"ש א"א לפרש כהתוס' יו"ט, וא"כ דברי התוס' יו"ט א"ש דווקא בשיטת הרמב"ם.

דרך מחודשת מהחזו"א בשיטת הרמב"ם.

עיין בחזו"א [סי' ט' ס"ק ג'] שפירש את הרמב"ם באופן מחודש – ודלא כהתוס' יו"ט – והוא – דמתניתין איירי דווקא כשעוקרן לאכילה, ואם נגמר גידולן קודם שביעית מותרין באכילה שאז אין להן איסור ספיחין, אבל אם נגמר גידולן בשביעית יש להן איסור ספיחין ואסורים באכילה, ונמצא שלפי הפירוש הזה אין האיסור בעקירה עצמה ואדרבה, מותר לעוקרן, וכוונת המשנה – דאסור לעוקרן לאכילה מחמת האיסור ספיחין –

וע"ע בפאת השולחן [סימן כ"ג ס"ק ר'] שג"כ משמע כן.

מה שיש לדון בדברי התוס' יו"ט שיש איסור עקירת ספיחין מדין הפסד – הא ספיחין ממילא אסורים.

הבאנו מהתוס' יו"ט שאסור לעוקרן כשיש להן איסור ספיחין משום לאכלה ולא להפסד וזה תמוה – דכיון שאסורים באכילה איזה איסור הפסד איכא בזה, וכבר עמד בזה במנחת שלמה [כאן], ועיין בחזו"א [סי' ט' ס"ק ר'] שנסתפק אם יש איסור של הפסד בידים בספיחין ד"ל דאסור כיון דמה"ת יש עליו דיני שביעית, והסברא שלא יהא איסור של לאכלה ולא להפסד הוא משום שכיון שבין כך א"א לאוכלם לא קרינן בהו לאכלה ולא להפסד, דאיסור זה תלוי אם מבטל ממנו דין אכילה, וכל שא"א לאוכלם אפי' אם רק מחמת איסור דרבנן מותר להפסידן.

ובמנחת שלמה הביא מקור לזה מפסחים [ג':] שהמוליך פירות שביעית ממקום שלא כלו למקום שכלו חייב לבער, ופרש"י משום חומרי המקום שהלך לשם, והשתא לפי הרמב"ם דביעור היינו שריפה היאך מותר להפסידם בידים משום חומרי המקום שהלך לשם, וע"כ כיון דאסרו חכמים הפירות באכילה משום חומרי המקום שהלך לשם לא קרינן ביה לאכלה ולא להפסד ומותר לבערם, ולכן ק' למה כאן יש איזה איסור לאבדם.

וכ' במנחת שלמה שדין לאכלה ולא להפסד הוא דאסור להפקיע דין אכילה מהפירות, ולכן יש לחלק בזה אם חכמים הפקיעו דין אכילה מן הפירות כגון בהן דפסחים שנתנו חכמים דין המקום שהלך לשם על הפירות ולכן דינן כלאחר ביעור שאין בהן עוד דין אכילה, משא"כ בגזירת ספיחין דלא הפקיעו חכמים דין אכילה אלא אסרו הפירות מטעם גזירה שלא יזרע בשביעית, וכיון דדין אכילה עדיין מוטל על הפירות אסור להפסידן.

אמנם אפי' אי נימא שיש עדיין דין אכילה עליהו, והוא בכלל "לאכלה" מ"מ לא ברור איזה הפסד איכא בדבר שבין כך הולך לאיבוד.

עוד צידד בזה במנחת שלמה דיתכן שספיחין

לשיטת הר"ש וסייעתו דליכא איסור ספיחין על מה שהתחיל ליגדל בששית, אבל לדעת הרמב"ם שיש איסור ספיחין על כל שנגמר גידולו בשביעית א"א לפרש כן דאם הן ספיחין מצוה לעוקרן.

ובדרך אמונה בבאור ההלכה [פ"ד ה"ט] הוכיח כפירוש זה של החזו"א ממה דאיתא בירושלמי שלוף גדל לג' שנים, נמצא שלוף של ערב שביעית דתנן במתניתין, והיינו שנטעו בששית, עדיין לא נגמר גידוליו בששית דנימא שזוהו זמן חלות קביעות שנים ידידיה לפי הר"ש ותוס' או שלא יהא בו איסור ספיחין כיון שעדיין לא נגמר גידוליו לדעת הרמב"ם, אע"כ מה דאמרין שלא צמחו היינו שאילו צמחו יש בזה איסור קציצה קודם עונת המעשרות.

מותרין בכמה הנאות – וכבר דנו בזה הפוסקים, ולכן י"ל שיש איסור הפסד של הנאות אלו, וע"ע בהערה ס"ה במה שהקשה עוד החזו"א בדרך זו.

ביאור החזו"א בדברי הרע"ב והר"ש.

עיין בחזו"א [סי' ט' ס"ק ג'] שביאר את דברי הרע"ב שאם העלין התחילו לצמוח ועדיין לא הגיעו לשיעור עונת המעשרות אסור להפסידן והיינו כדתנן לעיל [פ"ד מ"ז] אבל אם לא צמחו כלל ליכא איסור לעוקרן.

ולפי"ז כיון שכל האיסור לעוקרן הוא משום שלא הגיעו לעונת המעשרות א"כ אם צמחו יותר והגיעו לעונת המעשרות מותר לעוקרן, וכל זה

משנה ה

[ה] מאימתי מותר אדם ליקח לוף במוצאי שביעית ר' יהודה אומר מיד וחכמים אומרים משירבה החדש:

רע"ב משנה ה

רבי יהודה אומר מיד – ואף על גב דבשאר ירקות מודה רבי יהודה דאסור עד שיעשה כיוצא בו, בלוף הואיל וצריך לעקרו לב"ש במאורפות של עץ ולבית הלל בקרדומות של מתכות, ואין דרך לעקרו בשביעית אלא ע"י שינוי, הלכך במוצאי שביעית לא שכיח דאיסורא ומש"ה מותר מיד, אבל ירק שלא גזרו שלא לתלשו כי אורחיה שכיח נמי דאיסורא בשמינית, לפיכך אסור עד שיעשה כיוצא בו:
משירבה בו החדש – בירושלמי מפרש דהיינו מן הפסח ואילך. והלכה כחכמים:

❧ עיונים והערות משנה ה ❧

בקדושתם ואסור משום סחורה, ועוד שיש בהם איסור ספיחין, כך ביאר החזו"א [סימן ט' ס"ק י"ג] במשנה.

והקשה הר"ש [שם] שהרי אזלינן בתר לקיטה והלקיטה היתה בשמינית – ותירץ בזה ב' תרוצים:

א [חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית, ב'] "ועוד דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא

הקדמה למשנה – ביאור בדיון "מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית" [פ"ז מ"ד].

הקדמה למשנה זו – עיין להלן [פרק ו' משנה ד'] ששנינו "מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית", והיינו שיש זמן שאסור אחרי שביעית לקנות ירקות, וטעם האיסור משום שצריכים לחשוש אולי הוא קונה ירקות של שביעית, ויש בהם קדושת שביעית וצריכים לנהוג איתם

סה. עיין בחזו"א [סימן ט' סוס"ק ג'] שמרמז לקושי נוספת בעיקר המהלך של התוס' יו"ט - דהלא יש חיוב לעקור ספיחין,

אזלינן בתר לקיטה כמו שאפרש לקמן בפ"ט – וכאמור – הרמב"ם חולק על החידוש השני וס"ל תלוי בלקיטה ממש – והר"ש אזיל בזה שוב לשיטתו, וכמבואר לעיל במשנה הקודמת.

עוד מבואר במשנה [שם] שהאיסור הזה הוא עד "משיעשה כיוצא בו" ופירש בזה הר"ש בב' פירושים:

"משיעשה כיוצא בו – ממה שנזרע במוצאי שביעית תלינן בדהיתר, אי נמי מפני שריבה ההיתר על האיסור ונתבטל", והעיר החזו"א [סימן ט' ס"ק ט"ז] דסו"ס הרי זה של היתר דירק בתר לקיטה, והרי נלקט עכשיו, אלא דאיכא הכא איסור מחמת גזירה דלמא אתי למישרי הנלקטין בשביעית, ולא גזרו בזה כשרבה ההיתר של שמינית.

בעקירת הלוח – היינו כמבואר בהמשך הירושלמי דאירי דווקא בבא ליקח לוח טמון באדמה – "דאין דרך לעוקרו בשינוי כדי לטומנו עד מוצאי שביעית".

והקשה החזו"א [סימן ט' ס"ק ט"ז] דמה שאמרו שיש היתר בשינוי היינו דווקא בלוח של שישית – וכמבואר במשנה הקודמת, והכא החשש הוא שמא יביא לוח של שביעית, ובזה לא הותר בשינוי, ומה שייך העקירה בשינוי ללוח של שביעית, וביאר בזה דחיישנן שהחשוד יביא של שביעית אבל אינו חשוד על עבודת קרקע בשביעית וקפיד נמי על הגזירה לעקור בשינוי, הלכך לא חיישנן שמא יביא של שביעית ומותר ליקח מיד, ועיי"ש עוד מה שדן בזה.

המשך הירושלמי דלמה לא התירו בשביעית עצמה.

שוב הקשו בירושלמי דא"כ גם בשביעית יהא מותר ליקח לוח דלא תלינן ליה שזה שייך לשביעית כיון דלא שכיח משום שצריכים דווקא בשינוי, אלא אמרינן דמן הטמון בששית הוא ומשני "בטמון אנן קיימין דבההוא הוא דאמרינן דאין דרך לעוקרו בשינוי כדי לטומנו עד מוצאי שביעית אבל בשביעית עצמה אם בא לקנות מע"ה חיישנן שמא יביא מן האיסור ויאמר מן הטמון הבאתי" – זו שיטת ר"י.

שיטת רבנן 'עד שירבה החדש'.

רבנן אסרי עד שירבה החדש ופירש הר"ש דהיינו מן הפסח ואילך, והביא כן מהירושלמי: "א"ר יהודה מעשה שהיינו בעין כושין ואכלנו לוח ע"פ ר' טרפון במוצאי החג של מוצאי שביעית, אמר לו ר' יוסי עמך הייתי ולא היה אלא במוצאי פסח", וביאר התוס' יו"ט "עד שירבה החדש שיוכל למצוא לוח הרבה כזה גדלים בהיתר".

ביאור החילוק בין לוח לשאר ירקות בזה.

המשנה כאן מתחילה אחרי המשנה ההיא – וכאן דנו לגבי האיסור הנ"ל כלפי לוח – ור"י אמר מיד – והיינו שכאן אין דין להמתין כמו בכל ירקות, ותמוה דהא ר"י לא חולק במשנה שם בכל ירקות ומאי שנא לוח משאר ירקות.

ועייין בר"ש מה שהביא בזה מהירושלמי שהקשו כן – "מאי טעמא דר' יהודה כלומר מאי שנא דפליג הכא ומאי שנא גבי ירק לקמן בפ"ו דאסרי' במוצאי שביעית עד שיעשה כיוצא בו ולא פליג רבי יהודה".

ותירצו בזה "גזרו על הלוח שלא יעקור אותו בשביעית אלא בשינוי במאורפות של עץ לב"ש, ובקורדום לב"ה, הלכך מוצאי שביעית לא שכיח דאיסורא אבל ירק דלא גזרו לתולשן כי אורחיה שכיח נמי דאיסורא בשמינית" – ועיקר כוונת הירושלמי שאין חשש הוא מחמת הטירחא שיש

ועייין בזה בחזו"א [שם ס"ק ד'] ויסוד הדברים מהרמב"ם [פ"ד הי"ח] שכ' הדלועים שקיימן לזרע אם הוקשו לפני ר"ה ונפסלו מלאכול אדם מותר לקיימן בשביעית שהן מפירות ששית, ואם לאו אסורין כספחי שביעית עכ"ל, ומבואר דמדין ספיחין אסור לקיימן, ומקור הדין הוא בתוספתא דתניא שאסור לקיימן משום מראית ועייין [פ"ב ה"ט] וז"ל: "כל ירקות שהשקן לפני ראש השנה מותר לקיימן בשביעית אם היו רכין אסור לקיימן בשביעית מפני מראית העין", ע"כ, וצ"ע.

משנה ו

[ו] אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר ועגלה וכל כליה זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאסור ולהתר מותר:

רע"ב משנה ו

שאיין האומן רשאי למכרן בשביעית – למי שהוא חשוד על השביעית, אבל למי שאינו חשוד שרי דאינו קונה אלא להצניע עד [אחר] שביעית:
 מזרה – שזורין בו התבואה בגורן:
 דקר – כמין יתד של ברזל שקורין קולטרו בלע"ז, והוא עשוי לחפור בו את הקרקע לשון וידקור את שניהם (במדבר כה):
 מגל יד ומגל קציר ועגלה – מותרין שמא הוא [רוצה] לקצור מן ההפקר ולהביא בעגלה למאכל ביתו, ואין אסור אלא להביא הרבה לעשות אוצר:

❧ ציונים והערות משנה ו ❧

קונטרס

בגדר האיסור מסייע לעוברי עבירה, ובתלייה להיתר בספיקות.

פרק א' בהא דמבואר הכא דליכא חשש בלפני עור כשיש תלייה להיתר. ❧ דן דדילמא איירי בחד עברא דנהרא שזה מדרבנן. ❧ פלוגתא הראשונים בעיקר הדין מסייע לעוברי עבירה, ופלוגתא בגדר האיסור בחד עברא דנהרא, אי מצד חיוב להפרישו אי מצד איסור מסייע, ונפ"מ בעכו"ם בדינים שהם מצווים בהם. ❧ דרך נוספת ליישב את הסתירה בראשונים בדין מסייע בחד עברא דנהרא. ❧ מחלוקת אי מסייע מדין ספייה או מדין לפני עור, ונפ"מ בזה. ❧ מוכיח דאפילו ברוב צדדים לאיסור אכתי איכא תלייה להיתר, ומביא חולקים דאדרבה, בעינן תלייה דווקא כשיש לזה אומדנא. ❧ דוחק להעמיד בחד עברא, ומביא שיטות דגם בחד עברא ליכא אפילו איסור דרבנן של מסייע. ❧ מבואר בראשונים דגם בתרי עברי יש תלייה להיתר. ❧ בדברי המשנת ר"א בזה.

פרק ב' בגדר הדין תלייה להיתר בלפני עור. ❧ דרכם של האחרונים דבלפני עור בעינן כלי שמיוחד לעבירה, דזהה מכשול אבל בעשאו בעצמו למכשול אין לפני עור. ❧ במה שיש להעיר בזה. ❧ התירא דתלייה מדין ספק לפני עור. ❧ בדברי החזו"א בספק מכשול היכא דאיכא מכשול לאיסורים אחרים, ובדברי המנחת שלמה בכעין זה גם בודאי מכשול. ❧ סיכום ההיתר של תלייה. ❧ יש לעיין בעיקר הדברים דלעיל האם א"ש לפי הגדרים של לפני עור.

פרק ג' בדין לפני עור לפני זמן האיסור. ❧ בחידוש התורת זרעים דלפני שביעית מותר למכור לו. ❧ בהמשך דברי החזו"א הביא נמי חידוש זה של התורת זרעים. ❧ מקורות שכל זה הוא רק בלפני עור דרבנן. ❧ גם בדאורייתא יש לומר כן. ❧ יתכן שיש ב' דינים שונים [א] מה דאין דין לפני עור לפני זמן האיסור [ב] מה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש.

פרק א'

כשיש תלייה להיתר דליכא חשש בלפני עור.

בהא דמבואר הכא דליכא חשש דלפני עור כשיש תלייה להיתר.

המשנה איירי דווקא במוכר לחשוד על השביעית והחשש הוא מחמת איסור לפני עור – וז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה כאן: "אמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול, הכוונה בזה, שמי שעוורתו התאווה והדעות הרעות, אל תעזרהו על עורו ותוסיף להתעותו, ולפיכך אסור לסייע לעבריינים בעשיית העבירות, ולא לגרום למה שיביאם לכך, אלא נעשה בהיפך".

במשנה העמידו בזה כלל דאיזה כלים מותרים במכירה ואיזה אסורים – ואמרו "כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאסור ולהתר מותר", ובמשנה ראשונה נתקשה טובא בזה שהרי לפני עור הוא איסור דאורייתא וספק לפני עור הוא ספק דאורייתא, והאיך מתירים, וליכא למימר דמעמידים אותו אחזקתי שהוא יעשה בו שימוש של היתר, דהא איירי בחשוד, ורצה לפרש עפ"י הרמב"ם דספק דאורייתא מותר מה"ת ואסור מדרבנן, הלכך הקילו משום חיי נפש, אבל לשאר הראשונים שספק דאורייתא אסור מה"ת האיך התירו.

דן דידימא איירי בחד עברא דנהרא שזה מדרבנן.

ובישוב הקושי כתב בתוס' אנשי שם וז"ל "פשוט דלפני עור דאורייתא אינו אלא כשא"א להחשוד לעבור בלי"ז כגון שא"א לו להשיג במקום אחר ומדרבנן אסור להחזיק ידי עוברי עבירה אף כשמוצא להחזיק במקום אחר וכו', ונ"ל דמשנתינו הוא דוקא במוצא להשיג במקום אחר אבל באינו מוצא להשיג במקום אחר אסור אפי' במקום דשייך דרכי שלום ויש לתלות בהיתר", עכ"ל, הרי דרק מדרבנן אסור כה"ג הלכך

מקילין במקום ספק, וע"ד זה מבואר נמי במשנה ראשונה והביא על זה את דברי התוס' שבת נג'. ד"ה בבא דרישא פטור ומותר וז"ל "וא"ת והא קא עבר אלפני עור לא תתן מכשול ואפילו מיירי שהיה יכול ליטלו אפילו לא היה בידו דלא עבר משום לפני עור דמושיט כוס יין לנזיר מוקי לה בפ"ק דמס' עבודת כוכבים נ"ג: דקאי בתרי עברי דנהרא, מ"מ איסור דרבנן מיהא איכא שחייב להפרישו מאיסור וכו', עכ"ל, וכן הוא ברא"ש שם, ולמד מהכא דמה"ת מותר כשאפשר להשיג במקום אחר אבל מדרבנן אסור, והרא"ש מפרש דאי אסרינן להאכיל לקטן כ"ש דחייב להפריש ישראל גדול, ודו"ק.

ובאחיעזר [ח"ג סימן פ"א סוס"ק ז'] הביא את הרא"ש וכתב על זה דזה ברור שכוונת הרא"ש הוא לאיסור ספייה בידים דאל"כ הא קי"ל קטן אוכל נבילות אין ביד מצווין להפרישו, וקשה דא"כ אמאי לא הוי אלא איסורא מדרבנן – הא איסור ספייה הוא מה"ת ולמה נקט הרא"ש שכלה איסור כאן הוא מדרבנן, [והוסיף דדוחק לומר שהרא"ש ס"ל דאיסור ספייה בידים אינו אלא מדרבנן].

ולכן פירש את דברי הרא"ש כך, דבאמת איירי הכא מצד הלאו דלא תאכילום דספייה לקטנים אסור מה"ת, אלא דקרא איירי בקטנים, אבל בגדולים דיכולים לעשות בעצמם, ואדעתא דנפשיהו עבדי, ליכא בהם לאו דלא תאכילום, ורק משום לפני עור אסירי וזה דוקא דקאי בתרי עברי דנהרא ובלא"ה ליכא משום לפני עור רק איסור מדרבנן, [ועיין בהערה ס' מה שהביא בזה] - עכ"פ אסור להאכיל לגדול משום מסייע לעבירה.

והוכיח מכל זה באחיעזר חידוש - שחלוקין גדרי לא תאכילום מגדרי לפני עור בתרתי, [א] מבואר מדברי הרא"ש דלאו דלא תאכילום איכא

סו. והביא ש"חכם אחד העירני מדברי הירושלמי פ"ג דדמאי הל' א' דאיתא התם רופא חבר שהי' מאכיל לחולה עם הארץ נותן לתוך ידו אינו נותן לתוך פיו בדמאי, ומשמע לכאן דשייך איסור ספי' גם בגדול, אולם באמת מיירי שם הירושלמי גם בכך נח וע"כ דאינו משום איסור ספי' דבדאי ל"ש לא תאכילום בב"נ, אלא דהוא משום לפני עור וכדפי' גם בפ"מ שם" – עכ"ל.

שרי והגמ"ר ותוס' והרא"ש בפ"ק דשבת והר"ן פ"ק דעבודת כוכבים מיירי בישראל שהוא חייב להפרישו מאיסור וכדכתב הרא"ש שם דלא גרע מישראל קטן אוכל נבילות שב"ד מצווים להפרישו כ"ש ישראל גדול משא"כ בעובד כוכבים וישראל מומר שאינו חייב להפרישו – ולדרכו של הש"ך א"ש המשנה לכו"ע דקאי בחד עברא דנהרא.

וכבר הבאנו תרי נפ"מ בין לא תאכילום ולפני עור, והכא למדנו חילוק שלישי, דאף דלפני עור שייך בעכו"ם, אבל לא תאכילום ליתא אלא בישראל, ונפ"מ לגבי חד עברא דנהרא האם אפשר לחייב מדרבנן בעכו"ם.

ויש בזה מחלוקת דהנה, בעיקר דברי הרמ"א והש"ך – עיין במג"א [אורייתא סימן שמ"ז ס"ק ד'] שהביא את דבריהם – והביא שאף שמוכרח כהש"ך בשיטת התוס' והרא"ש – כדי שלא יסתרו דבריהם ז"ל, אכן ברור שרש"י חולק ושיטתו דאפילו בעכו"ם יש איסור מסייע לעוברי עבירה בדבר שנצטווה, וז"ל: "בע"ז [נ"ה] משמע ברש"י דאפי' בעכו"ם אסור לסייעו בדבר שנצטווה ע"ש, ועביר' ד [סי' קנ"א סס"א] ובש"כ [שם]".

וז"ל רש"י [ע"ז שם] "ומשום מסייע ידי עוברי עבירה ליכא שהעובד כוכבים לא נצטווה על כך", ומדויק דבמה שהעכו"ם נצטווה יש איסור, ויש לדייק נמי מהריטב"א [ע"ז שם] שכתב בהדי' כרש"י, ולשיטתו אזיל בע"ז [ו'] שהביא שיש איסור דרבנן של מסייע גם בעכו"ם באבר מן החי, ולא חילק כהש"ך דקאי בעכו"ם, וע"ע בריטב"א [ב"מ ה':¹⁰].

דרך נוספת ליישב את הסתירה בראשונים בדין מסייע בחד עברא דנהרא.

ועיין להלן בציונים והערות [משנה ט'] מה שנתבאר [שם] עפ"י הרמב"ם בפירוש המשנה בתרומות שיתכן שאין דין לפני עור מדרבנן כלל וכלל – לשיטת רש"י אלא שיש איסור חדש מצד אל תשת רשע, וזה נוגע לעיקר חידושו של המג"א בשיטת רש"י, ועפ"י זה יתחדש מהלך חדש ליישב

גם היכא שיכול ליקח בעצמו אף דבלפני עור אינו כן, ב' עוד למדנו דבגדול ליכא לאו דלא תאכילום כיון דיכולים לעשות בעצמם ואדעתא דנפשייהו עבדי, אף דלפני עור איכא בזה.

[ואגב יש להעיר - דבעיקר הגדר הזה שיש רק איסור דרבנן להפרישו – כבר תמה המ"ב [שעה"צ סימן שמ"ז ס"ק ח'] שהחזיר לאפרושי מאיסורא הוא מה"ת, דלכך במוצא כלאים בבגד חבירו פושטו בשוק ולא משמע שזה מדרבנן, ותירץ דהכא אין בידו למונעו, ולכן מיקרי מסייע דרבנן וליכא איסור דאורייתא.]

אולם עיין בקובש"ע [ביצה ל'] שתמה שהמ"ב סותר משנתו, דכתב [סימן תר"ח] בשם היראים שגם אי נפטר מערבות באופן שלא ישמע לו, אבל אכתי איכא בזה דין דין תוכחה – עד הכאה ונזיפה, ותמה בזה דא"כ ודאי שיש איסור לסייעו מה"ת אי איכא בזה דין תוכחה מה"ת, והניח בצ"ע.

פלוגתת הראשונים בעיקר הדין מסייע לעוברי עבירה, ופלוגתא בגדר האיסור בחד עברא דנהרא, אי מצד החיוב להפרישו אי מצד איסור מסייע, ונפ"מ בעכו"ם בדינים שהם מצווים בהם.

והנה אף דמבואר בתוס' וברא"ש דאיכא איסור מדרבנן בחד עברא דנהרא אכן בתוס' בע"ז [ו': ד"ה מנין] מבואר דמותר להושיט לעכו"ם בחד עברא דנהרא, והרמ"א [סימן קנ"א סעיף א'] הביא להנך ב' דיעות, והביא שבעל נפש יחמיר כדעת התוס' והרא"ש בשבת – עכ"פ לשיטת התוס' בע"ז הדרא הקושי' לדוכתא.

אולם זה אינו דכבר הוכיח הש"ך שם שאין מחלוקת דא"כ יהיה סתירה ברא"ש בין דבריו בע"ז שכתב כהתוס' [ע"ז] לדבריו בשבת שכתב כהתוס' [שבת], והקשה סתירה כזו גם בדברי רבינו ירוחם.

וביאר בזה שיש חילוק בין עכו"ם לישראל, וז"ל: "לפעד"נ דלא פליגי - דכ"ע מודים להמרדכי ותוס' בפ"ק דע"ז דבעכו"ם או מומר

סז. ועיין בחת"ס [סוכה ל"א ד"ה ועיין בית יוסף] שלא הביא פלוגתא זו, ופשיטא ליה מסברא דנפשי' כרש"י דאסור לסייע לעכו"ם לגזול כיון דמוזהר בגזילה.

את הסתירות בין הראשונים אי איכא לפני עור בחד עברא דנהרא.

אולם נראה דאיכא נפ"מ אחרת בפלוגתא זו לגבי משנה דידן - וכדיבואר.

מחלוקת אי מסייע מדין ספייה או מדין לפני עור, ונפ"מ בזה.

עכ"פ – בעיקר האי פלוגתא היה נראה דנחלקו אי הדין מסייע הוא הוספה דרבנן על לפני עור, והיינו דאף דבלפני עור בעינן תרי עברי, אבל רבנן הרחיבו דאף בחד עברא איכא איסור זה, אולם התוס' והרא"ש למדו דהדין מסייע מצד דלא גרע מישראל קטן אוכל נבילות שב"ד מצווים להפרישו כ"ש ישראל גדול משא"כ בעובד כוכבים וישראל מומר פשיטא שאינו חייב להפרישו, וכמבואר כל זה בש"ך, ודו"ק.

ונראה שיהיה בזה נפ"מ, דלפי מה שמבואר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ג] בשם האמונת שמואל דלפני עור באיסורים היינו דווקא כשהמסייע בר חיובא בהאי עבירה שבא להכשילו, וכן הבאנו נמי מהרמב"ן, והגדר הוא משום שיש לו חלק בעבירה עצמה, א"כ גם הדין מסייע לעוברי עבירה יהיה דווקא כשהמסייע בר חיובא, שהרי שניהם דין אחד, אבל אי נימא שיש דין מסייע מדרבנן מכח הדין לא תאכילום דאורייתא, א"כ שפיר י"ל שזה שייך גם בלי שהוא בר חיובא בהאי עבירה.

אולם זה אינו, שהרי באחיעזר [ח"ג סימן פ"א ריש ס"ק ז'] הביא מהבית הלוי שכתב שלא תאכילום הוא נמי דווקא בבר חיובא, עיי"ש, ובאמת דכן מבואר בלשון התורה כהנים [סוף שמיני] "לחייב את המאכיל כאוכל" ולשון הראב"ד [שם] "לחייב המאכיל את הקטן כאוכל הוא עצמו", ומשמע שהוא מוזהר עכ"פ בתורת אוכל - וא"כ שוב שוין אהדדי.

מוכיח דאפילו ברוב עדים לאיסור אכתי איכא תלייה להיתר, ומביא חולקים דאדרבה, בעינן תלייה דווקא כשיש לזה אומדנא.

באמת - יש להעיר כאן הערה גדולה בעיקר הדברים - הא בר"ש מפורש שגם ברוב לאיסור איכא תלייה, שכתב כאן במשנה ש'מגל קציר' רוב מלאכתו לאיסור ואעפ"כ מיקרי מיוחד נמי להיתר, ולהלן [משנה ח'] כתב על פרה שאין דרך לשחוט פרה החורשת ולכן לב"ש אסור וליכא תלייה, אבל לפי ב"ה איכא תלייה לשחיטה, וביאר הר"ש "דכל היכא דאיכא למיתלי תלינן", וע"ד זה מצאנו ברע"ב [שם] שכתב "ובכלל זה דמצינן למתלי תלינן, ובית שמאי סברי דאין דרך כלל לשחוט פרה העומדת לחרישה", הרי דגם לב"ה אינו אלא מיעוט להיתר [ועיין להלן מה שתמהנו בשיטת הר"ש דנראה דסתר משנתו בזה].

ויש לעיין – שהרי אי נימא דאינו אלא ספק דרבנן כיון דהוי לפני עור דרבנן הא הכא אינו ספק ואיזה היתר איכא בזה, אכן לדרכו של הש"ך בתוס' דליכא דין מסייע דרבנן מצד לפני עור אלא דהדין מסייע דרבנן מלתא דלאפרושי מאיסורא אתינן עלה ולכן דין זה ליתא בעכו"ם, א"כ יש לומר שגם בישראל שיש דין לאפרושי מדרבנן, אכן יש שיעור בחיוב דרבנן הזה דלאפרושי מאיסורא דגם במיעוט איכא למיתלי בהיתר ולא קמתחייב לאפרושי – ודו"ק.

ויש להעיר דמצאנו בזה חולקים – דעיין בריטב"א [ע"ז ט"ו:] שכתב בתוך דבריו דבעינן "שקרום לודאי לתלות לקולא" וכתב עוד דבעינן "למיתלי בענין דליהוי ביה אומדנא דמוכח לקולא", עיין בהערה ס"ה שהבאנו כל לשונו בזה -

סח. וז"ל הריטב"א [שם] - "תנן [שביעית פ"ה מ"ו] אלו הן כלים שאין האומן רשאי למכרן בשביעית, כלומר לישראל חשוד על השביעית, המחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר, פירוש ואף על גב דאיכא קצת למיתלי למימרא דלשתא אחריתא בעו להו, לא סגי לן ותלינן לחומרא לומר דאילו לשתא אחריתי בעו להו למה ליה למזבניהו מהשתא ולעיולי נפשיה בחשדא, אלא ודאי לעולם כל היכא דאיכא למיתלי כלומר שקרוב לודאי לתלות לקולא, תלינן, ואפילו היכא דאדם מצווה, וכל היכא דליכא למיתלי כלומר דליכא למיתלי בענין דליהוי ביה אומדנא דמוכח לקולא, לא תלינן אף על גב דאינו מצווה, שאין הדבר תלוי אלא בדאיכא למיתלי שפיר או ליכא למיתלי".

דס"ל דליכא איסור מסייע כלל, וע"ע בשדה חמד [מע' ו' כלל כ"ו ס"ק ג'] בזה, ולדידהו ליכא לפני עור דרבנן, ושוב קשה שהאיך מעמידים את המשנה בלפני עור דרבנן.

מבואר בראשונים דגם בתרי עברי יש תלייה להיתר.

ומלבד כל זאת - נראה פשוט ככל הנך פוסקים דאירי בדאורייתא ובלפני עור ולא בדרבנן של מסייע בידי עוברי עבירה – דיעויין בלשון הר"ש במשנה להלן [משנה ח'] דכתב שהאיסור לב"ש להשאיל פרה היינו מצד לפני עור ומפורש שזה מה"ת, ועל זה אמרו ב"ה דמהני תלייה להיתר שלשחיטה מכור, וכתב עוד שאצלינו [משנה ז'] דקאי בכלים אינו כן, דליכא תלייה, ומפורש שהכל סוגי' א' מצד לפי עור מה"ת, ורק להלן [משנה ט'] כתב לא לטחון עימה מחמת מסייע לעוברי עבירה – הרי דתירי ניהו, והכא מצד לפני עור אתינן עלה.

וכבר הבאנו שכן מפורש בלשון הרמב"ם כאן בפירוש המשנה שמקדים - "אמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול", וברור.

בדברי המשנת ר"א בזה.

שו"ר במשנת ר"א [שו"ת סימן ג'] שהביא את המשניות הללו ופשיטא ליה מסברא שאינם אלא מדרבנן ולא לפני עור דאורייתא, ודייק את הרמב"ם ביד החזקה שכתב על המשניות הללו שזה מצד הדין שאין מחזיקין ידי עוברי עבירה, והביא שכך הלשון במשנה להלן, והעיר שהראשונים בכמה דוכתי כתבו לשון זה בלפני עור מדרבנן, ודחה את הדיוקים ברמב"ם ובר"ש בפירושם למשניות, ורצה גם להעמיד בחד עברא דנהרא, וביאר דכפשוטו זהו טעמא דתלינן.

עכ"פ גם לדבריו יש לעיין דמה הגדר בהך תלייה, דאי מצד ספק דרבנן לקולא א"כ למה בעינן תלייה של אומדנא וכדומה, וממנפ"ש צ"ע.

ובעיקר פלוגתא זו עיין להלן בציונים והערות [משנה ח'] מה שהבאנו בזה מהירושלמי בדמאי.

דוחק להעמיד בחד עברא, ומביא שיטות דגם בחד עברא ליכא אפילו איסור דרבנן של מסייע.

אולם סו"ס יש לדון בכל הנ"ל – דזה חידוש גדול להעמיד משנה זו באוקימתא של איסור דרבנן דלפני עור, ועיין במשנה ראשונה וכן הוא באגרות משה [חלק יו"ד א' סימן ע"ב] דלא ניחא להו להעמיד כן את המשנה, וכ"ה בשו"ת עין יצחק [ח"א אור"ח סימן י"ג] שלמד מהכא דאף בלפני עור דאורייתא תלינן – עיין בהערה סט שהבאנו לשונו.

ונוסף עוד הרי בתוס' אנשי שם כתוב - "דמשנתנו הוא דוקא במוצא להשיג במקום אחר" ולא פירש אם איירי כשאפשר להשיג אצל נכרי או אפי' אצל ישראל, אולם במשנה ראשונה כתב שמוצא אצל עכו"ם אחר, ובאמת דפליגי האחרונים בזה ע' שו"ת פני משה [ח"ב סי' ק"ה] ובמשנה למלך [פ"ד מהל' מלוה ולוה ה"ב], אולם יש לדון עפ"י מה שהביא בפתחי תשובה [יו"ד סימן קנ"א ס"ק ב'] שצריכים שיהיה לו משל עצמו ולא מהני מה שיכול להשיג מאחרים, ולדידה דוחק גדול מאד לומר דמיירי דווקא באופן שיש לו משלו – וצ"ע.

עוד יש לדון בזה ששיטת הרמ"א שהתוס' בשבת חולקים על תוס' בע"ז דעיקר הדין האם יש איסור דרבנן לסייע לעוברי עבירה בחד עברא, ודלא כהש"ך דס"ל דלא פליגי אלא שיש חילוק בין עכו"ם לישראל, וע"ע ברדב"ז [לשונות הרמב"ם סימן רט"ו, ובח"ג סימן תקל"ה] ובסמ"ג [ל"ת קס"ח]

סט. דעיי"ש הביא מהט"ז [יו"ד סי' קנ"א ס"ק א'] שכתב "דהיכא דהוי הדבר מסופק אם לאיסור או שקנאו לדבר היתר אזלינן לקולא, וכן אמרינן לקמן במכירת בהמה גסה בטור" עכ"ל הט"ז, והעיר דעיקר ראיית הט"ז אינו ראי' מוכרחת וז"ל – "דהתם קאי במכירת בהמה גסה דעיקרו אינו אלא איסור דרבנן, ע"כ י"ל דלכן אמרו שם דהיכא דאיכא למתלי בהתירא תלינן משום דברבנן אזלינן לקולא, ואכתי מנלן לדון כן בדאורייתא בחשש לפני עור דתלינן מספק בהתירא דמנלן להקל כן בדאורייתא, אכן יש להביא ראי' מורוחת לדברי הט"ז דאף בדאורייתא ג"כ תלינן היכא דמצינן למתלי, מהא דשביעית [פ"ה משנה ח'] דב"ה מתירין למכור פרה חורשת בשביעית דתלינן שקנאה לשחיטה וכו'" – הרי שמהמשנה הכא הוכיח שגם בדאורייתא הדין כן אלא שלא ביאר טעמא דמילתא.

פרק ב'

בגדר דין תלייה להיתר בלפני עור.

עשה מעשה איסור על ידו – והוא עשאו למכשול
[ויש להעיר שבמשניות משמע דאיכא עכ"פ מיעוט, והכא
כנראה דקאי בודאות].

וסברא זו ראיתי נמי בכתבי מעדני ארץ [משנה
כאן] והוכיח כן ממה שמוכרים לחשוד על השבת
כלי כתיבה והרי שמא יכתבו בשבת, ומשכירים
בית לעוברי עבירות, ומוכרים חלב למי שחשוד
לבשל בשר וחלב.

וכתב עוד דביין לנזיר היינו גוף האיסור וזה
המכשול עצמו ולכן הכא לא תלינן להיתר
במושט יין לנזיר אף שיש 'צד' לומר דדילמא יתנו
לאחרים והיי"ט דזה גופא דאיסור, וכל התלייה
אינה אלא לומר שאין זה גוף המכשול עצמו
ונמצא שהוא עשאו בעצמו למכשול, אבל הכא
נתנו לו את המכשול בידו.

שו"ר במשנת ר"א [שו"ת סימן ג'] שדן אי הוי
דאורייתא או דרבנן, ובתוך דבריו כתב נד"ה אולם
הנהגה שאם זה מה"ת צריכים לבאר את ההיתר של
תלינן כך, "שזה גדר מיוחד באיסור לפני עור
דבאופן זה לא אסרה תורה עניני היתר שיש לזה
אפשרות של מכשול, ודווקא היכא דעומד לכך
נאסר" – וזה כעין סברות הנ"ל.

במה שיש להעיר בזה.

אולם בכתבי מעדני ארץ הביא מהחת"ס ניו"ד
סימן י"ט] שהביא את הדין של תלייה בהיתר גם
בגופא דאיסור באופן שנותן לו איסורא גופא,
והביא מהשדה חמד [כרך ב' עמוד 105] שהאריך
בזה, גם הקשה האין מותר למכור שדה בשביעית
לחשוד מחמת זה שיתכן שהוא יבורה, הא גם זה
גופא דאיסורא, שיש בה עשה של שביתת הארץ,
והוי כיון לנזיר.

עוד יש להעיר בזה מגמ' בע"ז [י"ד:] – דאיתא
התם מקום שנהגו למכור בהמה דקה לעכו"ם
מוכרין מקום שנהגו שלא למכור אין מוכרין,
ואמרינן בגמ' דבמקום שחשודין על הרביעה אין
מוכרין דעובר על לפני עור לא תתן מכשול,

דרכם של האחרונים דבלפני עור בעינן כלי שמיוחד
לעבירה, דזה מכשול אבל בעשאו בעצמו למכשול אין
לפני עור.

כתבנו לעיל דכפשוטו המשנה קאי בלפני עור
דאורייתא – ואעפ"כ איכא תלייה להיתר, וצ"ב
דאיזה היתר איכא הכא באופן שיש לתלות בהיתר,
הא סו"ס איכא הכא ספק לפני עור.

ובאגרות משה [שם] פירש בזה עפ"י מה
שדייק במלכי צדק [כאן משנה ח'] שכתב "שיכול
לומר לשחיטה מכרתיו לך" וכן כתב בסמוך
"שיכול לומר לאכלה מוכר לו שיכול לומר
למאכלך נתתי המעות" ודייק שלשון זה משמע
שנותן טעם להיתר מפני שתלוי במוכר שהוא טוען
שמוכר לו לדבר ההיתר שהרי בשביל זה לבד נמי
היה מוכר לו ונמצא שאין במעשה של המוכר
עשיית מעשה מכשול שלא ניתוסף שום מעשה
בשביל העבירה שיעשה, ומה שע"ז יוכל לעשות
העבירה, הוא רק גרם שיכשיל את עצמו שזה לא
נאסר.

וביאר בזה שלכא' יש לתמוה דלמה ליכא
איסור למכור כל כלי לעוברי עבירה כגון קדרות
לבשל משום דיבשל בהו גם בשבת וגם מאכלות
אסורות ופירש בזה דע"כ צ"ל כיון דעיקר הדבר
אינו לאיסורין לא אסרו בזה משום מסייע באופן
דליכא איסור דלפני עור דאורייתא, אלא ששוב
הוסיף שיש מקום לומר דגם בדאורייתא אמרינן
כן, והיינו דכל שהוא דבר שאין מיוחד תשמישו
דווקא לעבירה מותר – וכלשונו – "אז יותר נוטה
שאין בזה משום לפ"ע ומסייע ומותר", והביא
לדייק כן מהמלכי צדק הנ"ל.

ונראה דעפ"י דבריו יש להבין את דברי
הראשונים שהבאנו לעיל דגם ברוב לאיסור אכתי
תלינן להיתר, והיינו כנ"ל דאיכא טענה למוכר
שמכרה שלא בתורת מכשול והוא עשאו למכשול.

ובזה התיר להשכיר אולם חתונות לאלו
שיעשו בו ריקודי עבירות – אף שיש בזה ודאות,
דהשכרת האולם אינה גוף האיסור, אלא שהוא

שמה שנתן לו הרי הוא בכלל מכשול, ולמה סגי במיעוט לומר שלא שמה מכשול, ואינו ברור.

בדברי החזו"א בספק מכשול היכא דאיכא מכשול לאיסורים אחרים, ובדברי המנחת שלמה בכעין זה גם בודאי מכשול.

ועיין בחזו"א [סימן י"ב ס"ק ט'] מה שהאריך בזה דאע"ג דבכל ספק מכשול ודאי דאסור מצד לפני עור, אבל הכא יש טעם מיוחד למה לא אסרינן בספיקות, וביאר החזו"א בטעמא דמילתא – וז"ל:

"שאם באנו להחמיר בספיקות נמי נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלוח מעצמינו ומהם והן רק ע"ה וחייבים אנו להחיותם ולהיטיב עמם, וכש"כ לא להרבות שנאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברים על לא תשנא ועוד כמה לאוין, שאין איסורם קל מהאיסור זה שאנו באים להציל אותם ממנו, וכן אמרו [מ"ק י"ז]. במכה בנו גדול והלכך שקלו חכמים בפלס עד כמה שיש להתנהג לקונסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרום מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכרעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעבירה ולהתיר בספק וזו דרך הממוצעת והישרה".

וכנראה דעיקר כוונתו דממנפ"ש יהיה כאן נתינת מכשול, או מצד שביעית או מצד איסורים אחרים שלא פחות חמורים ובכה"ג ליכא איסור לפני עור אם בזה עצמו איכא נתינת מכשול – אולם בחזו"א איכא הדגשה שרק בספיקות מתירים כה"ג, וכן מבואר באמת במשנה שאמרו "כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאסור ולהיתר מותר".

וראיתי במנחת שלמה [ח"א סימן ל"ה] שדן להתיר להגיש מאכל לפני אדם שלא יברך באופן שעיי"כ מונעו מאיסור חמור יותר של איבה ושינאת חנם וכדומה, וביאר בטעמא דמילתא דאיזה נתינת מכשול איכא בזה, הא אדרבה הוא מחליף לו מכשול חמור במכשול קל, והצלה

ומבואר דאף שאין עיקר הבהמה לרביעה אלא לגיזה ולחלבה מ"מ יש בזה משום לפנ"ע כל שישתמש בה לאיסור, וכן ק' מהרמ"א [אה"ע סי' ה' סעי' י"ד] שכתב בשם התרומת הדשן [סי' רצ"ט] דאסור למכור לגויים בהמות או תרנגולים כיון שהגוי יסרסם ויש בזה משום לפנ"ע, והלא עיקרן אינן לסירוס.

התירא דתלייה מדין ספק לפני עור.

באופן אחר פירש בזה ב'משנה ראשונה' – ובדרך זו הלך נמי במנחת שלמה – דבספק לפני עור לא חשיב לפני עור דהרי כל אחד הוא בעל בחירה, והוא מכשיל את עצמו, והיינו דספק מכשול אינו מכשול, ועיקר סברא זו מבוארת בריטב"א [ע"ז ט"ו:], – עיין בהערה⁹ הבאנו לשונו.

אולם במשנה ראשונה הק' ע"ז ממה דגרסינן בעבודה זרה [י"ד.] – "לבונה – אמר רבי יצחק אמר ר"ש בן לקיש לבונה זכה, תנא ומכולן מוכרין להן חבילה, וכמה חבילה פירש ר' יהודה בן בתירא אין חבילה פחותה משלשה מנין וליחוש דלמא אזיל ומזבין לאחרני ומקטרי אמר אביי אלפני מפקדינן, אלפני דלפני לא מפקדינן", וכתב במשנ"ר דמשמע דאי לאו הטעם של אלפני דלפני לא מפקדינן אסור אע"ג דליכא מכשול ודאי.

ובספרים – משנת יוסף ומנחת שלמה ודרך אמונה – כולם כתבו ליישב קושי' זו דשאני התם דלבונה עצמה עומדת רק להקטרה והוי ודאי מכשול, והספק הוא רק האם הוא יקטירה או הלוקח ממנו או הלוקח מן הלוקח, ואם מצווה גם על אלפני דלפני הרי הוא ודאי עובר על נתינת מכשול, דלבסוף א' ודאי יקטיר הקטרה של איסור, משא"כ כאן אין כאן חפצא של ודאי מכשול, דאולי ישתמש הלוקח בקצירה של היתר ולא של איסור כלל.

אולם אכתי יש להעיר בזה דסו"ס איירי שיש בזה רוב לאיסור, ולמה לא אזלינן בתר רוב לקבוע

ע. "ומסתברא לי דהכי קאמר דהתם כיון דליכא אלא לאו דלפני עור אין לאו דלפני עור אלא כשנותנו למי שיעשה בו עבירה ודאי, ורבנן אסרו אפילו סתמו היכא שיש רגלים לדבר לחוש שיעבור בו זה עבירה ועשו סתמו כפירוש, וכל היכא דאיכא למיתלי לקולא דלאו לעבירה בעי ליה אוקמוה רבנן אדינא".

יש לעיין בעיקר הדברים דלעיל האם א"ש לפי הגדרים של לפני עור.

אולם יש כאן כמה נקודות לעיון – דיעויין להלן להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ג] ששם ביארנו את עיקר הגדרים בלאו של לפני עור, ואחרי כל מה שנתבאר [שם] נצטרך לבאר כמה נקודות:

א עיקר סברת החזו"א צ"ב דאיזה שייכות איכא בין הנך תרי סברות – הסברא של ספק לפני עור, והסברא שיביא איסורים יותר חמורים, ויבואר עפ"י עיקר הגדרים בלפני עור.

ב יש לעיין לפי המהלך של ספק מכשול או המהלך הראשון שחפצא של איסור לאו שמה מכשול – האם סברות הללו שייכי לכל הגדרים שנתחדשו בעיקר דינא דלפני עור.

ג גם עיקר סברת המנחת שלמה שכל לפני עור דבא למנוע מכשולים יותר גדולים לאו שמה לפני עור צריכה עיון עפ"י כל הנ"ל – וכל זה יבואר להלן [שם].

ממכשול לא מיקרי נתינת מכשול, והביא על זה עוד שמי שרואה חברו שהולך לשתות יין של ערלה ואינו יכול לעכבו אלא שיכול להחליף לו בשל סתם יינם, דמסתבר שמותר בזה, דאין כאן נתינת מכשול – אלא הצלה ממכשול אף שעושה כן בקום ועשה בידים.

ועיי"ש בהערה שהעירו שזה כעין סברת החזו"א אלא שהחזו"א התיר רק בספיקות, ולדרכו של החזו"א מוכרח כן שהרי למד שזה הפשט במשנה, והרי המשנה מתירה דווקא בספק, וכבר הבאנו מהמנחת שלמה שפירש את ההיתר במשנה מטעם ספק, - והיינו בלי הסברא הנ"ל.

סיכום ההיתר של תלייה.

ולסיכום מצאנו כמה דרכים בהיתר הזה של תלייה, **א** אין שמו מכשול עד כמה שעצם החפצא לא חשיבא כמכשול בפני עצמו ורק שהוא עשאו למכשול, **ב** ספק מכשול לאו שמה מכשול, **ג** לא אסרינן ספק מכשול באופן שיצא מזה איסורים חמורים יותר מזה.

פרק ג'

בדין לפני עור לפני זמן האיסור.

בשביעית, ואז נחשב למסייע בידי עוברי עבירה, והביא שכן מדוייק במג"א [סימן שמ"ז] דאסור להשאיל כלים לפני שבת למי שחשוד לעשות בהם מלאכות בשבת.

וצריכים להבין את עיקר דבריו – דמתיר קודם שביעית, דאיזה היתר יש בזה – הא סו"ס הוא גרם לעבירה, ונראה שהביאור בזה הוא דלא חייל תורת 'מכשול' לפני הזמן כשא"א ליפול אז, ודומה לטענת האגרות משה שהוא נתן לו חפצא שביסודו הוא חפצא של היתר והלה עשאו למכשול – וכך הוא ההסבר בכל התליות, וא"כ ה"ה הכא, לפני הזמן לאו שמה מכשול.

ונוסיף – דבהשאלה אינו כן דבהשאלה, כל מה שהוא ממשיך בהשאלה הרי זה כאילו שהוא נותנו שוב ושוב אליו, והרי הוא כמעמיד מכשול

בחידוש התורת זרעים דלפני שביעית מותר למכור לו.

יעויין בתורת זרעים שכל האיסור במשנה היינו בשביעית אבל בערב שביעית מותר, ומשמע דתמיד מותר אף ביודע שיכשילו, וביאר בזה דליכא הכא משום מסייע לעבירה כיון שזה עדיין לפני זמן האיסור, והביא על זה את המשנה במעשרות דמותר למכור פירות לאינו נאמן על המעשרות ולחשוד על השביעית קודם עונת המעשרות, והיינו דזה לפני זמן האיסור, וגם התם ודאי שהפירות יגיעו בסוף לעונת המעשרות, ועיין בכתבי מעדני ארץ [כאן] שחולק ואוסר באופן שודאי יעבור על איסור.

אולם הוסיף התורת זרעים דלענין השאלה והשכרה לחשוד יש לאסור בכלים שמיוחדים לאיסור דכיון שאין לחורש בהם קנין [דשכירות לא קני'] א"כ הרי שהוא משתמש בכלים של המשכיר

לכותי וכו' ותיפוק לי' משום לפני עור והרי התם משכירו לו בחול קודם שיגיע השבת ואפ"ה אסור אבל נראה דגבי לפני עור ממש בכל גווני אסור אבל בדליכא לפני עור אלא משום מסייע לעוברי עבירה, י"ל דבכה"ג ליכא משום מסייע, וע' כה"ג במג"א [ס' רס"ו סק"ח] דלשי' הרמב"ם והה"מ ליכא בכה"ג משום מאכיל בידים לקטן וע"ש בא"א ומחה"ש מ"ש בזה וכו' עכ"ל.

הרי שיש חילוק בזה בין איסור של לפני עור שהוא מה"ת לאיסור מסייע ידי עוברי עבירה שהוא מדרבנן, אולם זה תלוי אי כל המשנה הוא מדרבנן או מה"ת, ונחלקו בזה, וכדלעיל.

ולדבריהם צ"ל דהמשנה במעשרות דמותר למכור פירות לאינו נאמן על המעשרות ולחשוד על השביעית קודם עונת המעשרות, גם זה איירי בלפני עור דרבנן דווקא וזה חידוש.

גם בדאורייתא יש לומר כן.

שו"ר בקה"י שביעית [סימן י"א סוס"ק א'] שהביא את המשנה במעשרות ולמד מכאן הלכה גם בלפני עור דאורייתא – וז"ל: "וצ"ל דלא מיקרי לפני עור אלא א"כ נותן לו דבר שכמו שהוא עכשיו ראוי לעבור על מצוות התורה, אבל דבר שצריך להשתנות ברשות הלקוח אינו בגדר נותן מכשול דאל"כ אפילו שדה בור לא ימכור לחשוד הרי הלקוח ודאי יורענה הוא חשוד על השביעית והוא חשוד על המעשרות, ובע"כ שיש גבול לאיסור לפני עור דז"א אלא אם בשעת נתינה הוא כבר מכשול [ויש כמה גדרים שחז"ל קבעו בענין נתינת מכשול עיין היטב בחזו"א שביעית סימן י"ב ס"ק ט'] עכ"ל.

יתכן שיש ב' דינים שונים, א' מה דאין דין לפני עור לפני זמן האיסור ב' מה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש.

אולם עיין היטב להלן בציונים והערות [משנה ט'] שנתחדש חידוש גדול בדין מסייע לעוברי עבירה מדין אל תשת רשע, ועפ"י מה שנתחדש שם יבואר שדברי המהרש"ם והבנין ציון ודברי התורת זרעים לא שייכי זל"ז, וב' חידושים שונים ניהו, חידוש א' במה שאין דין לפני עור לפני זמן

וחזור ומעמידו שוב ושוב, ואף אי מתחילה לאו שמיה מכשול אכן אח"כ שמיה מכשול.

בהמשך דברי החזו"א הביא נמי חידוש זה של התורת זרעים.

והנה הבאנו את החזו"א שהרכיב ב' סברות – הצלה ממכשול יותר גדול וספק מכשול – וכתב "שזו דרך הממצועת והישרה" – ושוב הוסיף האי חידוש של התורת זרעים וזה לשונו:

"והיינו נמי טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן כמו שמותר למכור לחשוד על המעשר ולא נאסר אלא לאחר שהגיע לעונת המעשרות בע"ה כדתנן במעשרות פ"ה מ"ג, וכן בחשוד על השביעית תנן התם שלא ימכור משהגיע לעוה"מ אבל קדם מותר, וכש"כ שמותר קודם שביעית, אע"ג דכל הני סופו לבוא ע"י מכשול להחשוד אלא שהדבר מסור לחכמים", עכ"ל – ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ג] מה שנתבאר בדברי התורת זרעים והחזו"א.

מקורות שכל זה הוא רק בלפני עור דרבנן.

שו"ר במשנת ר"א [שו"ת סימן ג'] שהביא את המשניות הללו ופשיטא ליה מסברא שאינם אלא מדרבנן ולא לפני עור דאורייתא, הבאנו דבריו לעיל – ורצה גם להעמיד בחד עברא דנהרא, וביאר דכפשוטו זהו טעמא דתלינן, והוסיף, דמהאי טעמא מוכן שקודם זמן האיסור מותר, וכמו שדייק מהמשנה דדווקא בשביעית אסור, ושוב חידש מכח זה דבכל חד עברא דנהרא ליכא לפני עור לפני זמן איסורו.

וכדבריו מבואר כבר בפוסקים – עיין במהרש"ם [חלק ב' סימן קפ"ד] וז"ל:

"וכבר האריך בתשו' כתב סופר [יו"ד סי' פ"ג] בענין זה והעלה דליכא איסור א"כ בשעת סיועו עושה האיסור מיד אבל באינו עושה האיסור מיד שרי וכ"ה בשו"ת בנין ציון [סי' ט"ו] ובאמת שכה"ג כתבו הב"ח ומג"א [סי' קס"ט סק"ו] לענין לפני עור.

ובתשו' מהר"י אסאד [סי' קס"ד] הקשה מש"ס דע"ז [כ"ב] דפריך גבי לא ישכיר אדם מרחצו

התם הוי קודם זמן האיסור ודומה לקודם שביעית כאן, ועוד שהרי יש אפשרות לעשות בו בהיתר לפני זמן הביעור, ועיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ג' עמוד 436] שכתב פשיטות דע"כ דמיירי דווקא לאחר הביעור, וכ"כ בכתבי מעדני ארץ [שם] – וע"ע בפנ"י גיטין [ס"א] דג"כ משמע כן.

האיסור, חידוש שני במה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש.

והנה בעיקר המשנה [שם] - דאיירי בחשודה על השביעית ומבואר בכמה ראשונים שהיא חשודה על פירות לאחר ביעור, יש לתמוה דהא

איסור מכירת 'המזרה' והיתר מכירת ה'מגל יד', ופלוגת הרמב"ם ור"ש בקצירה ואיסוף מההפקר.

הקדמה.

בתוך הכלים שנשנו במשנה בהיתר ובאיסור מכירה – שינו שיש איסור במכירת 'המזרה' ויש היתר במכירת ה'מגל יד', וצריכים לבאר טעמא דמילתא, אולם דבר זה תלוי בכמה פלוגתות בין הרמב"ם והר"ש – ועיקר דבריהם יבוארו להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ו'] – והכא יבואר עיקר פלוגתתם במה שנוגע למשנה זו וכן למשניות הבאות - וכדלהלן:

א [שיטת הרמב"ם [פרק ד' הלכה א'] שאסור מה"ת לקצור ולאסוף את התבואה כדרך כל השנים אפילו כשקוצר מן ההפקר, והיינו שאסור לקצור את כל השדה בבת אחת אבל מותר לקצור מעט מעט, ולחבוט ולאכול, וכשקוצר מעט מעט א"צ לשנות בכלי הקצירה ומשתמש בכלים הרגילים לכך, אולם לפי הר"ש להלן [פרק ח' משנה ו'] אם הפקירו הבעלים כדין ונתנו לכל אחד להכנס בו כמנהג שביעית, אז מותר לקצור כמו בכל השנים, ודווקא אם שמרו הבעלים ולא הפקירו ולא הניחו לאחרים לקצור, אז אף אי יפקירם לפני הקצירה אסור לקצור כדרך כל השנים, ובעינין לזה שינוי, והשינוי בזה הוא לקצור בכלי שלא רגילים לקצור בו.

ב עוד נחלקו במלאכות של האיסוף – אחרי הקצירה דבעינן שינוי, דלפי הרמב"ם גם בקצירה מהפקר הדין כן ולפי הר"ש רק בשמור הדין כן.

ג עוד נחלקו באיסור איסוף ובכל המלאכות בתלוש [דישה והעמדת כרי וכי'], שלפי הר"ש החיוב לשנות הוא מדרבנן ולפי הרמב"ם החיוב לשנות הוא מה"ת.

בטעמא דאיסור למכור מזרה.

והנה לגבי האיסור של מכירת המזרה – עיין ברע"כ שכתב "שזורין בו התבואה בגורן", ועיין בר"ש [כתב יד] וז"ל: "והא דאסרינן מזרה אע"ג דשרי לזרות תבואת שביעית מ"מ אסור למכור לחשוד, דאפי' נפה וכברה רחיים ותנור הוה אסרינן במתניתין דלקמיה להשאל לחשודה אי לאו משום דאיכא למיתלי כמו שאפרש", ומבואר דהכא ליכא למיתלי בהיתר כלל וכלל.

ומכאן זה למדנו פסק הלכה בשימוש במזרה - עיין בזה בשערי צדק [פס"ז ה"א] שכתב: "אסור לזרות אותו המעט במזרה כן כתב בתוס' יו"ט בהדיא בפ"ה מ"ו, וכן מוכח דאל"כ למה אסור למכור מזרה הרי יכול לזרות בהיתר ומ"ש במגל יד, אע"כ דאסור לגמרי", עכ"ל.

אולם עיין במהר"י קורקוס [פ"ח ה"ב] שכתב "דמעט אין דרך לקוצרו אלא במגל אבל הרחת אין זורין בה כשהוא מעט אלא הגורן כולו הוא שזורין והופכין בו ופירות שביעית אסור לעשותם גורן", ולמדנו דבאמת במעט מעט מותר אבל אין משתמשין בו כך אלא בגורן שממילא אסור.

וכד נדייק בלשון התוס' יו"ט יבואר דלא כהשערי צדק ובאמת דכוונתו כדברי המהר"י קורקוס שאין דרך לזרות מעט במזרה - דז"ל התוס' יו"ט: "כתב הרע"כ שזורין בו התבואה בגורן כלומר דוקא בגורן דהיינו הרבה אבל כשיזרה מעט לא יזרה במזרה כלל", וכ"כ במנחת שלמה בביאור דברי התוס' יו"ט.

אולם הביא המנחת שלמה דאעפ"כ הדין של השער צדק הוא דין אמת שגם במעט מעט צריכים

ואעפ"כ מצאנו בר"ש בכתב יד שנתקשה בזה - וז"ל "לאיסור ולהיתר - ומגל קציר אע"ג דאסור לקצור כדתנן בפ"ו מ"ב" הרי דהוקשה לו קושית הרמב"ם, ותירץ "עושין בו מלאכה אחרת כדאשכחן בסוף פ"ק דמו"ק [י"א]. הא במגלי הא בחציני [והיינו שימוש כסכין וכדומה] - אע"ג דקא חשיב ליה התם שינוי, היינו לפי שאין רוב מלאכתו לכך ומ"מ חשיב שפיר מיוחד נמי להיתר וכו" עכ"ל.

וכדבריו מבואר נמי בפאת השלחן [ס"ב כ"ב ס"ק א'] שכתב דמגל יד ומגל קציר אפשר להשתמש בהן לשבר בו עצמות כדאיתא בביצה [ל"א], ולכן יש לתלות בו, וחידוש הר"ש דסגי לן בתלייה של מיעוט, וכבר הערנו בזה לעיל לגבי החידוש דסגי לן בזה להתיר לפני עור.

עכ"פ - כפשוטו דברי הר"ש האלו סותרים למה שהר"ש עצמו ס"ל להלן [פ"ו מ"ב ובפ"ח מ"ו] כדברי הרע"ב שמותר לקצור כדרכו בהפקר, ולדבריו לא הוצרך לטעם של שאר השתמשות שהרי ראוי לקצור בו מן ההפקר.

ויש לבאר את שיטת הר"ש עפ"י קושית התוס' יו"ט שהקשה דאין יש תלייה בקצירה מן ההפקר - הרי אסור מטעם ספיחין, וי"ל דמהאי טעמא הוקשה לו להר"ש דמה שייך תלייה של היתר ולכן תירץ שיש דברים של היתר ממש.

ועיין בהערות לייקווד שהביאו שדן בזה הגר"ח קנייבסקי שליט"א לחדש ב' חידושים, [א] יתכן שקצירה של כמות גדולה לאוצר גם הר"ש מודה שאסור בשל הפקר, ב' דעת הר"ש שמגל יד נעשה רק לכמות גדולה ממש, ולכן כל שימושו אינו אלא האיסור, וצ"ע.

תמיהה בשיטת הגר"א.

הגר"א בשנות אליהו [פ"ח מ"ו] סובר שאף מן המופקר אסור לקצור וצריך לתלוש בשינוי בידים - וכשיטת הרמב"ם, ובהג"ה [שם] הק' [והוא מתלמידו הגאון ר' חיים מוואלוין] ממתיני' דהכא לדברי הגר"א אין כאן תלייה, דאף מן המופקר אין להשתמש עם מגל יד או מגל קציר, ובחזו"א [ס"י י"ב ס"ק ט'] כתב די"ל דתלינן בהיתר שקוצר תבואה שהביאה שליש לפני ר"ה, אבל ק' דא"כ

לשנות ואסור במזרה, דכן מבואר בתוספתא [פ"ו הי"ו וכו'] וכן הוא בפאת השולחן [סימן ה' ס"ק י"א].

אולם אכתי קשה שיטת הר"ש שהרי בהפקר מותר לזרות בלי שינוי, ורק בשמור אסור ולמה לא נתלה בהפקר, והר"ש לשיטתו נתקשה בזה וכתב "אע"ג דשרי לזרות תבואת שביעית - מ"מ אסור למכור לחשוד, דאפי' נפה וכברה רחיים ותנור הוה אסרינן במתניתין דלקמיה להשאיל לחשודה אי לאו משום דאיכא למיתלי כמו שאפרש" - והיינו ששם פירש דאירי באשה החשודה לאכול אחרי ביעור וה"ה שלא יעשה עימה מלאכה בפירות הללו לאחר ביעור, ועפ"י זה מפרש גם הכא דאירי בחשוד לאחר ביעור וא"כ יש חשש שיעשה בפירות אסורים, ונמצא דהכא לא דמי לכלים שאין בהם שימוש של היתר דהכא איכא בהם שימוש של היתר, אלא דחיישינן על התבואה שתהיה אסורה, אולם עדיין קשה לי בזה - דלמה לחשוש ולמה לדון אותו כלפני עור אם יש אפשרויות של היתר לפני זמן הביעור, וצ"ע.

פלוגתת הראשונים בתלייה בהיתר במגל יד ובמגל קציר ועגלה.

בדין מגל יד ומגל קציר ועגלה כתבו הרא"ש והרע"ב ד"מותרין - שמא הוא רוצה לקצור מן ההפקר ולהביא בעגלה למאכל ביתו, ואין אסור אלא להביא הרבה לעשות אוצר" - והיינו לשיטתם וכשיטת הר"ש שכל האיסור של קצירה כדרך הקוצרים היינו בשמור אבל בהפקר מותר וא"ש כפשוטו למה חשיב להיתר ולאיסור.

אולם הרמב"ם כתב שגם בשל הפקר אסור כדרך הקוצרים, ובעי שינוי, ולשיטתו נתקשה בזה, ותירץ בזה בהלכותיו [פרק ח' הלכה ג'] "כיצד מוכר הוא לו המגל והעגלה וכל כליה, שאם יקצור בו מעט ויביא על העגלה מעט ה"ז מותר, ואם יקצור כדרך הקוצרין או יביא כל פירות שדהו אסור" והיינו שיש תלייה שיעשה בהפקר בשינוי - והיינו שאם יקצור בו מעט ויביא על העגלה מעט, ועיין להלן [משנה ז'] לענין כדי שמן ויין שנחלקו שוב בכעין זה.

תמיהה בשיטת הר"ש בהנ"ל.

אולם יש לעיין בשיטת הר"ש - דלדידיה מעיקרא לא קשה מידי - וכדהבאנו מהרא"ש,

והעירני בזה ידידי הגאון ר' חיים קרויס שליט"א להערה גדולה – הרי לדברי הפאה"ש והר"ש כת"י תלינן בהיתר של השתמשות כעין שבירת עצמות, ומבואר דתלינן אפי' על דבר רחוק דבוראי אין רוב או מחצה של השתמשות בזה, ולפי"ז יש לעיין מדין נפה וכברה דלהלן [משנה ט'] דלא התירו אלא מפני דרכי שלום והכא לא בעינן לטעמא דדרכי שלום, וכתב בזה הר"ש שם דכאן יש יותר תלייה מהתם, ולדברי הפאה"ש והר"ש כת"י דבר זה טעון ביאור.

למה אסור מזרה, וע"כ מבואר דלא שכיח בשביעית של ששית שכבר אספו כולן, וא"כ מוכרח דאין איסור קצירה כדרכו מן המופקר עכתו"ד החזו"א.

ועל קושי' זו תירץ הפאת השלחן הנ"ל דמגל יד ומגל קציר אפשר להשתמש בהן לשבר בו עצמות – הרי דכיון לדברי הר"ש הכתב יד, אולם שיטת הר"ש עדיין תמוהה – וצ"ע.

תלייה רחוקה לפי הר"ש – וזה סתירה לר"ש להלן.

משנה ז

[ז] היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר ומוכר לעובדי כוכבים בארץ ולישראל בחוצה לארץ:

רע"ב משנה ז

היוצר – אומן העושה כלי חרס מוכר אפילו לחשוד על השביעית ה' כדי שמן וט"ו כדי יין, וליכא למיחש שמא רוצה כולם לשמן או כולם ליין שניכרים הן אותם של יין מאותם של שמן, שהעפר שעושים ממנו כדי יין אינו דומה לעפר שעושים ממנו כדי שמן: ואם הביא יותר מכאן מותר – ולא חיישינן שמא מן המשומר דשביעית הביא: ומוכר לנכרים בארץ – ולא חיישינן שמא יחזור הנכרי וימכרם לישראל החשוד: ולישראל בחוצה לארץ – ולא חיישינן שמא יוליכם בארץ, א"נ שמא יכניס לתוכן יין ושמן של שביעית שהביא מארץ ישראל, דלא החמירו חכמים כל כך:

עיונים והערות משנה ז

אז הדין שאפשר למכור לו יותר כדי שמן ויין מהשיעור הזה שמוזכר במשנה כדי שלא יהיה הפסד לפירות שביעית.

הדרך השניה – עיין בחזו"א [סימן י"ב ס"ק ט' ד"ה ואם הביא יותר] שחולק על הדין הנ"ל – וכן דעת התוס' חדשים, והם למדו שלעולם לא מוכרים יותר מהשיעור הזה, וכוונת הר"ש שכשהביא יותר פירות, הדין הוא שלא חוששים שמא הפירות שהביא הם מן המשומר ואז קס"ד שלא נמכור לו כדי שמן ויין כלל וכלל, וקמ"ל דמוכרים, אבל לא מוכרים יותר משיעור כדי שמן ויין שמפורש במשנה.

ב' פירושים בר"ש בדין "ואם הביא יותר מכאן מותר". כתב הר"ש – "ואם הביא יותר – מכשיעור זה מותר ולא חיישינן דילמא מן המשומר דשביעית" ונחלקו המפרשים בביאור דבריו, ויש בזה ב' דרכים – וכדלהלן:

הדרך הראשונה – עיין בפאת השולחן [סימן כ"ח ס"ק י"ג] ובמלאכת שלמה [בשם הרב ר' יהוסף] שפירשו שכל השיעור בכדי שמן ויין – היינו לפני שהביא החשוד פירות לפני מוכר הכדי שמן ויין, דמוכרים לו רק את השיעור שבזה הדרך לאסוף מהפקר, אבל אי כבר הביא פירות של שביעית לפני המוכר וכעת הוא רוצה לקנות כדי שמן ויין,

שיטת הרמב"ם בנידון הנ"ל.

כתב הרמב"ם [פרק ח' הלכה ה'] "היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין, ומותר למכור לעכו"ם יתר מזה ואינו חושש שמא ימכור לישראל, ומוכר כדים רבים לישראל בחו"ל ואינו חושש שמא יביאם לארץ", והעיר בתוס' יו"ט דתמוה למה השמיט הך בבא ד"אם הביא יותר מכאן מותר", ועיין במשנה למלך שכתב על זה "וכבר כתב רבינו דין זה לעיל פ"ד דין כ"ד".

וז"ל הרמב"ם [פרק ד' הלכה כ"ד]: "מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר".

למדנו ברמב"ם ביאור חדש במשנה – דלדעתו לא איירי כלל על יותר כדי שמן ויין, וגם לא על הבאת יותר פירות אל המוכר הזה, אלא דקאי אך ורק בשיעור פירות שמותר לאסוף בדרך הפקר, והיינו שיש שיעור של אסיפת פירות על

ידי בעה"ב מן ההפקר שבשדה שלו שלא יהיה כדרך בעלים, וזה ממצות ההפקר.

ועיין חזו"א [סימן י"ב ס"ק ט'] – מובא בקצרה בדרך אמונה על הרמב"ם הנ"ל [ס"ק קפ"א] – "שגם מי שמפקיר פירותיו אין רשאי להביא הרבה לביתו וקבעו חכמים שיעור זה של ה' כדי שמן וט"ו כדי יין" והיינו שזה ממצות הפקר דונטשתה דלא יקח יותר שלא יהיה כבעלים, עוד הוסיף החזו"א חידוש נוסף ברמב"ם דמשמע דאפילו מביא משדות של אחרים אין מביא יותר וא"כ צ"ל שיש גם טעם אחר לשיעור זה והיינו דחשיב כסחורה, ודו"ק.

מחלוקת הרמב"ם והר"ש אי איכא שיעור כמה פירות אוספים מההפקר.

ומתבאר כאן שנחלקו הרמב"ם והר"ש האם יש שיעור כמה אוספים מההפקר, או שכל ההלכה היא רק חשש שלא יביא מהשמור, וזה מה שנחלקו הראשונים לעיל במגל יד ומגל קציר ועגלה מה התלייה להיתר, שהרא"ש והרע"ב כתבו "שמא הוא רוצה לקצור מן ההפקר ולהביא בעגלה למאכל ביתו", והיינו דמהפקר תמיד מותר, אולם הרמב"ם למד שהתלייה שיקצור ויאסוף מעט מעט, דלדידה גם מההפקר אסור, אלא שכבר תמהו בדברי הר"ש [שם].

משנה ח

[ח] בית שמאי אומרים לא ימכור לו פרה חורשת בשביעית וב"ה מתירין מפני שהוא יכול לשחטה מוכר לו פירות אפילו בשעת הזרע ומשאיל לו סאתו אף על פי שהוא יודע שיש לו גורן ופורט לו מעות אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים וכולן בפירוש אסורין:

רע"ב משנה ח

שהוא יכול לשחטה – ובכל דהוא דמצינן למתלי תלינן. ובית שמאי סברי דאין דרך כלל לשחוט פרה העומדת לחרישה:

אפילו בשעת הזרע – ולא אמרינן ודאי לזריעה הוא לוקח, דתלינן לאכילה הוא רוצה: שיש לו גורן – ולא חיישינן שמא מודד להכניס לאוצר, דאיכא למתלי דלטחינה הוא מודד: ופורט לו מעות – מחליף לו מעות בפרוטות:

אף על פי שהוא יודע שיש לו פועלים – ונמצא מסייע ידי עובדי עבירה, דאמרינן שמא לשאר צרכיו הוא צריך:
וכולם – אם פירש שלדבר אסור רוצה אותם, אסור:

❧ ציונים והערות משנה ח ❧

לודאי לתלות לקולא" וכתב עוד דבעינן "למיתלי בענין דליהוי ביה אומדנא דמוכח לקולא", עיין בהערה ע"א שהבאנו כל לשונו בזה.

פלוגתא דאמוראי אי בעינן תלייה גמורה, או דמהני להתיר 'על ידי עילה' – ונפ"מ בביאור שיטת ב"ה.

אולם באמת כבר נחלקו בזה אמוראי, דעיין בתורת זרעים להלן [משנה ט'] שהביא ירושלמי בדמאי [פ"ו ה"ה] שר' יוחנן פירש את דעת ב"ה כאן בשחיטה דאף דאין דעת בני אדם לשחוט פרה שעומדת לחרישה, אכן "על ידי עילה" התירו – והיינו שבאמת אין כאן תלייה אמיתית אלא דעל ידי עילה התירו, אף שזה צד רחוק.

והוסיף דכל זה לרבי יוחנן [שם] אבל מהירושלמי בשביעית [כאן] מוכרח דאינו כן דבאו הכא לתלות את פלוגתת ב"ה וב"ש בפלוגתת רב ושמאל האם חשיב כמקח טעות שבמוכר שור סתם ומתברר שהוא נגחן ואינו אלא לשחיטה ולא לחרישה, והיינו דנחלקו אי איכא רוב לחרישה לגבי חשוד ולגבי ממונות, ונמצא דרב כב"ש, וקשה דאי בחשוד מה דמהני להתיר הוא 'על ידי עילה' שוב אין זה ענין למקח טעות, וע"כ דס"ל הכא דאיכא תלייה גמורה, ונחלקו אי איכא תלייה גמורה בחשוד וגם בממונות, והאם יש רוב מוחלט לחרישה או לא.

אולם הוסיף בזה שבב"ק [מ"ן] מבואר דטעמא דרב משום שבממון אזלינן בתר רוב, ורוב

בעיקר התלייה של "מפני שהוא יכול לשחטה".

עיין לעיל [משנה ו'] שהבאנו כמה צדדים לבאר האיך מהני תלייה להיתר בספק לפני עור, או מצד ספק דרבנן לקולא, או שאעפ"י שזה מה"ת, אבל אין שמו מכשול עד כמה שעצם החפצא לא חשיבא כמכשול בפני עצמו, או משום שספק מכשול לאו שמה מכשול, או משום שלא אסרינן ספק מכשול באופן שיצא מזה איסורים חמורים יותר מזה – ועיי"ש מה שהארכנו בסברות הללו עפ"י גדרי הלאו של לפני עור.

נחלקו ברוב צדדים לאיסור אי איכא תלייה להיתר, או דבעינן תלייה דווקא כשיש לזה אומדנא.

והנה מצאנו דנחלקו מתי איכא תלייה, דבר"ש מפורש שגם ברוב לאיסור איכא תלייה, שכתב לעיל [משנה ו'] ש'מגל קציר' רוב מלאכתו לאיסור ואעפ"י כ'מיקרי מיוחד נמי להיתר, וכאן במשנה כתב על פרה שאין דרך לשחוט פרה החורשת ולכן לב"ש אסור וליכא תלייה, אבל לפי ב"ה איכא תלייה לשחיטה, וביאר הר"ש "דכל היכא דאיכא למיתלי תלינן", ומשמע אפילו כנגד הרוב, וע"ד זה מצאנו ברע"ב שכתב "ובכל שהוא דמצינן למתלי תלינן, ובית שמאי סברי דאין דרך כלל לשחוט פרה העומדת לחרישה", הרי דגם לב"ה אינו אלא מיעוט להיתר.

אולם מצאנו בזה חולקים – דעיין בריטב"א [ע"ז ט"ו:] שכתב בתוך דבריו דבעינן "שקרוב

עא. וז"ל הריטב"א [שם] – "תנן [שביעית פ"ה מ"ן] אלו הן כלים שאין האומן רשאי למכרן בשביעית, כלומר לישראל חשוד על השביעית, המחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר, פירוש ואף על גב דאיכא קצת למיתלי למימרא דלשתא אחריתא בעו להו, לא סגי לן ותלינן לחומרא לומר דאילו לשתא אחריתי בעו להו למה ליה למזבניהו מהשתא ולעיולי נפשיה בחשדא, אלא ודאי לעולם כל היכא דאיכא למיתלי כלומר שקרוב לודאי לתלות לקולא, תלינן, ואפילו היכא דאדם מצווה, וכל היכא דליכא למיתלי כלומר דליכא למיתלי בענין דליהוי ביה אומדנא דמוכח לקולא, לא תלינן אף על גב דאינו מצווה, שאין הדבר תלוי אלא בדאיכא למיתלי שפיר או ליכא למיתלי".

לחרישה, ולפי"ז שוב קשה דרב כב"ש, והבבלי יצטרך לתרץ כר"י בירושלמי בדמאי דגם ב"ה מודה – בשיטת רב – דרובא לחרישה אלא דעל ידי עילה התירו. בגוונא מסויימת, אן הבשר של שחיטה הוא בשווי של פרה לחרישה דאל"כ למה לא נימא הדמים מודיעין, ואיכא לפני עור, בן איירי בגברא דזבין לחרישה ולשחיטה, דגם זה קובע בממונות.

פלוגתא במפרשי המשנה בהנ"ל. אולם הביא מהתפארת ישראל דגם דאפילו ועיין בתוס' אנשי שם שהביא את דברי רב בדמים מודיעים תלינן לקולא – וכל זה שייך ושמאל לענין מקח טעות, והסיק דהכא איירי לעיקר הסברות למה מהני תלייה בלפני עור.

משנה ט

[ט] משאלת אשה לחברתה החשודה על השביעית נפה וכברה ורחיים ותנור אבל לא תבור ולא תטחן עמה אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה ובוררת וטוחנת ומרקדת עמה אבל משתטיל המים לא תגע אצלה שאין מחזקין ידי עוברי עבירה וכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום ומחזקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל ושואלין בשלומן מפני דרכי שלום:

רע"ב משנה ט

החשודה על השביעית – לאכול פירות שביעית אחר הביעור בלא ביעור: נפה – שאני אומר לספור בה מעות היא לוקחת: כברה – שאני אומר לכבור בה את החול: רחיים – דשמא לטחון בהם סמנין: תנור – שמא לייבש בו אונין של פשתן: ולא תטחן עמה – שאסור לסייע ידי עוברי עבירה: ובוררת וטוחנת עמה – ולא אסרו הכא באשת עם הארץ החשודה על המעשרות כדאסרו בחשודה על השביעית, משום דרוב עמי הארץ מעשרים הן: אבל משתטיל המים – בעיסה לא תגע עמה, לפי שמשגלגלה הוטבלה לחלה וקא מיטמאה מחמת כלים טמאים, שהרי הוכשרה לקבל טומאה וזו מסייעתה לגלגל ואסור לגרום טומאה לחלה: וכולן לא אמרו – לא התירו להשאילן כלים ולסייען בלא שעת עבירה עצמה אלא משום דרכי שלום: מחזקין ידי נכרים – אגב גררא דדרכי שלום תנא ליה הכא, ומפורש לעיל בפרק ד:

❧ עיונים והערות משנה ט ❧

ענף א'

הערות במשנה.

"החשודה על השביעית".

יש כמה פירושים במה היא חשודה:

[א] הר"ש והרא"ש ורש"י בגיטין [ס"א] למדו שהיא חשודה על פירות שביעית לאחר ביעור.

[ב] הריטב"א כת"י בגיטין [שם] כתב דחשודה באיסור שמור דשמור אסור, וזה תלוי בפלוגתת הראשונים האם שמור אסור באכילה.

[ג] התוס' רי"ד [שם] כתב שחשודה שהיא זרעה תבואה זו בשביעית.

[ד] הריטב"א [שם] פירש שחשודה שהיא חרשה את השדה שממנו צמחה תבואה זו.

"ובולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום" – מאי שנא מולעיל דלא בעינן כן – ב' דרכים בראשונים.

משנה זו נמצאת גם בגיטין [ס"א] ועיי"ש בתוס' [ד"ה משאלת אשה לחברתה] – שהקשו דמאי שנא דהכא התירו רק מצד דרכי שלום ולעיל שנינו "ב"ש אומרים לא ימכור לו פרה החורשת בשביעית וב"ה מתירין מפני שיכול לשוחטה" הרי שלמדנו כלל ד"שרי משום דאיכא למיתלי בתבואה של היתר" והביא נמי מהמשנה הקודמת "אלו כלים שאין האומן רשאי למוכרם בשביעית וכו' זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה אסור לאיסור ולהיתר מותר", והוסיף בביאור הקושי' – "ולכא למימר דהתם נמי לא שרי אלא מפני דרכי שלום דבמכר לא שייך דרכי שלום" והוכיח עוד שם דליכא משום דרכי שלום.

ותירצו התוס' בשם ר"ת דהכא בידוע שאין לה אלא פירות שביעית הלכך ליכא למיתלי ולכן לולי ההיתר של דרכי שלום הוה אסור, אולם לעיל במכר דלא שייך דרכי שלום התם אסור היכא דליכא למיתלי.

אולם התוס' הביאו מהירושלמי דבעינן תרתי, גם היתר של דרכי שלום וגם תלייה – והיינו

שתולה בדברים רחוקים וכגון נפה למנות מעות וכברה לסנן חול – וביאר בזה דאדרבה – התלייה ההיא "לא הוה תלייה גמורה כמו בפרה לשחיטה דא"כ בלא דרכי שלום נמי הוה שרי כמו במוכר", וכ"ה בקצרה בר"ש כאן.

אולם הראשונים חולקים בתרתי, [א] לשיטתם שפיר שייך דרכי שלום גם במכירה "ואין לך איבה יותר גדול מזה שמוכר לכולם חוץ ממנו" – [ב] עוד ס"ל דגם בהנך שפיר חשיב כתלייה גמורה, והדרא הקושי'.

ותירצו "איכא למימר משום שאלמלא מפני דרכי שלום לא היה לו להכניס עצמו לבית הספק ולהשאיל לו שאינו נהנה בכך כלום אבל במכירה לצורך עצמו התירו", והיינו דבמכירה שהיא לצורך עצמו שמרויח מזה שפיר התירו גם בלי דרכי שלום כשיש תלייה ובשאלה דאין לו תועלת מזה שפיר בעינן לטעמא דדרכי שלום ביחד עם התלייה, כן הוא ברמב"ן וברשב"א ובריטב"א [שם].

ולעיל כבר הקשינו שהר"ש כאן למד כר"ת דאירי בתלייה רחוקה והרי לעיל [משנה ו'] למד הר"ש דבמגל התלייה נמי רחוקה וצ"ע, ובעיקר הדבר האם איירי לעיל בתלייה רחוקה או לא עיין לעיל [משנה ח'] דפליגי בזה בירושלמי.

בדברי המקד"ד למה העמידו הראשונים בחשודה על ביעור ולא מצד ספיחין.

עיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ג' עמוד 436] שהביא את שיטת הר"ש דחשודה על השביעית היינו לאכול פירות שביעית אחר הביעור, וכן פי' רש"י ז"ל בגיטין – וכדלעיל, ולפי"ז מיירי הכא דווקא לאחר הביעור.

והקשה המקד"ד וז"ל: "ויש לעיין דלמה לי משום חשודה לאכול אחר הביעור תיפוק ליה משום איסור ספיחין, דבירור וטחינה הוא בתבואה

חשודה על השביעית ויש אשת ע"ה, ואשה ע"ה היינו שהיא חשודה על המעשרות ומשמע שכל אשת ע"ה אינה חשודה על שביעית וצריכים להיות חשודים על השביעית במסויים, ועיין רעק"א בתוספותיו שהביא שכן דייקו התוס' בכורות [י"א:] וכן הביא הרשב"א בחולין [ו:] בשם הרמב"ן.

"מחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל".

כתוב במשנה שמחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל, והקשתה ע"ז הגמרא בגיטין [ס"ב:], דהאין מחזיקין ידי עכו"ם, "האמר רב דימי בר שישנא משמיה דרב, אין עודרין עם העכו"ם בשביעית, ואין כופלין שלום לעובר כוכבים" ותירצו "לא צריכא, למימרא להו אחזוקו בעלמא, כי הא דרב יהודה אמר להו אחזוקו, רב ששת אמר להו אשרתא".

ועיין ברש"י "למימרא להו אחזוקו - כשאומרין לעושי מלאכה העוברים עליהם תחזקנה ידיכם", ואח"כ כתב "אשרתא - אף הוא לשון חיזוק כמו אישרנוהי" ועיין בזה במג"א [סימן שמ"ז ס"ק ד'] "דרך ארץ לומר" לאדם שעוסק במלאכה תצלח מלאכתך [שבת פ"ט], ואפי' לעכו"ם אבל מי שעוסק במלאכת איסור אסור לו' לו כן [גיטין ספ"ה"].

ותבואה של שביעית הוא לעולם ספיחין, דאם הביאה שליש בשביעית דאז קדושת שביעית עליה הוי נמי ספיחין כמ"ש הר"ש ז"ל [פ"ט מ"א], אם כן אפילו קודם הביעור אסור, מיהו רש"י ז"ל שפי' הטעם משום ביעור לשיטתיה אזיל דס"ל דאף ספיחין אסורין רק אחר הביעור, אבל הר"ש ז"ל דס"ל שם דספיחין אסורין לעולם אם כן תיפוק ליה משום ספיחין ואף קודם הביעור אסור לטחון עמם".

ותירץ "ונראה משום דאמרין בגיטין שם מ"ש רישא ומ"ש סיפא, אמר רבא בע"ה דר"מ וטומאה וטהרה מדרבנן ע"ש, ומכלל דבשביעית איסור דאורייתא, ואילו משום ספיחין לרבנן הוא גם כן אינו מדאורייתא".

עוד הוסיף בזה "והנה לשיטת הרמב"ן ז"ל על התורה [בהר"ה כ"ה, ז'] דכל דין ביעור הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, אם כן זה דאמרין סיפא בע"ה דר"מ וטומאה וטהרה מדרבנן מכלל דרישא מדאורייתא, צריך לומר משום דשם שביעית מדאורייתא, אם כן שפיר י"ל שהוא משום ספיחין ואסור לטחון עמם אף קודם הביעור, עכ"ל.

חשודה ואשת ע"ה תרתי נינהו.

יש להעיר דבלשון המשנה מבואר שיש

ענף ב'

חידוש גדול ברש"י באיסור לסייע דווקא בשעת העבירה ממש.

מיקרי בשעת העבירה ממש, אולם הגמרא שם מדמה רישא לסיפא והיינו לחשודה על המעשרות, והרי בשעת הטחינה ליכא איסור מעשרות, רק באכילה של אח"כ, וביאר בזה במשנת יוסף עפ"י דברי רש"י ותוס' בע"ז [נ"ו] בדין שאין בוצרים עם ישראל העושה בטומאה, ונחלקו אי אסור מצד גורם טומאה [רש"י] או מצד מסייע לעוברי עבירה [תוס'], עיי"ש, עכ"פ מבואר שם בתוס' דנתינה לגת מיקרי בשעת עבירה אף דרק בשעת דריכה נטמאה, והיינו ע"כ משום דכולה חדא מעשה הוא, וה"ה הכא דטחינה לאכילה אתחלתא דאכילה היא.

מה שיש להעיר ברש"י שכתב שאסור לסייע דווקא בשעת העבירה ממש

בדין ש"לא תבור ולא תטחון עמה" כתב רש"י בגיטין [ס"א] וז"ל: "לסייעה - מפני שאסור לסייע בידים ידי עוברי עבירה בשעת העבירה", וצריכים להבין למה הכא מיקרי שעת העבירה ממש.

דהנה - לגבי שביעית דינא הכי הוא דמצניען לאחר ביעור - כן הוא ברש"י שם - ועיין בפנ"י דאירי אחרי זמן הביעור דאל"כ איכא תלייה שמא יאכלם לפני הביעור, ולאחר הביעור כל רגע ורגע שאינו מבערם איכא עבירה, ושפיר

עם רשע.

אולם הוא פירש באופן אחר, שלפני עור היינו שהוא 'גורם' את העבירה, ומה"ת בתרי עברי ומדרבנן אף בחד עברא, והיינו שעל ידו ומחמתו נעשית עבירה, וזה האיסור להכשיל חבירו – דהוא גורם לו ליפול במכשול של העבירה, ויש איסור אחר לגמרי והוא – לתת יד לעוברי עבירה בשעת העבירה עצמה, ולזה קרי הרמב"ם "סיוע לחוטא" וזה איסור מסויים של "אל תשת ידך עם רשע".

וביאר דאלו דברי רש"י – "שאסור לסייע בידים ידי עוברי עבירה בשעת העבירה", שכוונתו שבשעה שהוא עושה את העבירה ממש – אז הוא דמיקרי רשע – ואז אסור לסייעו מחמת הדין המסויים הזה של "אל תשת רשע", והכא לא מיקרי גורם ומכשיל בעבירה אלא מסייע בתור נתנית יד בשעת רשעתו.

הוכחה ברורה שיש דין חדש גם באופן שאינו מכשיל – ויתכן שזה גם דין דרבנן "שפורשין מהן כדי שלא ירגיל בכך".

ובמשנת יוסף הוכיח כן בראיה ברורה מרש"י בע"ז [נ"ה:] באיסור לדרוך עם ישראל בגת דמצד מסייע לעוברי עבירה הוא כיון שהישראל נצטווה על הטומאה, ודריכה עיקר הטומאה, ובהך דדורכין כתוב לעיל מיניה ברש"י שמותר עם העכו"ם שאינו מזהר, והוא דליכא משום גורם טומאה על ידי הישראל עצמו – שכבר נטמא בתחילת דריכה מעט.

עוד מבואר שם בתוס' דכבר בתחילת הדריכה הכל נטמא ואסור לדרוך עימו גם בסוף הדריכה אף דלא גורם שום טומאה נוספת, והרי פשוט שאין כאן מכשילו בעבירה, שהרי כבר עבר על העבירה שכבר טמא, ואעפ"כ מיקרי מסייע, ועיי"ש היטב ברש"י ותוס' ומוכרח כנ"ל.

עוד יש לדייק בזה מדברי רש"י [שם] שהוסיף בזה ביאור "ואסור לסייע ידי עוברי עבירה אלא פורשין מהן כדי שלא ירגיל בכך" וצ"ב דלמה רש"י הוצרך לפרש טעמא דאיסור לפני עור, וע"כ כנ"ל דהכא לא איירי באיסור לפני עור שהרי כבר עבר על העבירה, ומצד אל תשת רשע קאתינן

אולם אכתי צריכים להבין דלמה בעינן דווקא "בשעת העבירה", הא במושיט כוס לנזיר אינו בשעת שתייה ממש, וגם במוכר לו כלי חרישה הרי זה לפני העבירה, ועיין במשנת יוסף שעמד בזה.

וצידד לומר ששיטת רש"י כהראשונים דס"ל דליכא איסור מסייע מדרבנן כלל, ותרי עברי דנהרא אסור מה"ת וחד עברא מותר, וכמו שלמד הרמ"א [סימן קנ"א א'], עיין בדברינו לעיל בזה [משנה ו'], שהש"ך למד שאין מחלוקת בין התוס' [שבת וע"ז] והרמ"א למד שיש מחלוקת, וע"ע ברדב"ז [לשונות הרמב"ם סימן רט"ו, ובח"ג סימן תקל"ה] ובסמ"ג [ל"ת קס"ח] דס"ל דליכא איסור מסייע כלל, וע"ע בשדה חמד [מע' ו' כלל כ"ו ס"ק ג'] בזה, וי"ל דכן היא שיטת רש"י, אלא דס"ל שיש איסור מסויים מדרבנן ודווקא בשעת העבירה עצמה, וצ"ע.

חידוש ברמב"ם שיש ב' דינים, לפני עור ואל תשת ידך עם רשע שזה לא מצד מכשול אלא מצד סיוע בעבירה, והדין אל תשת הוא דווקא בשעה שהוא רשע.

עוד ביאר בזה במשנת יוסף עפ"י דברי הרמב"ם בפירוש המשנה בתרומות [פרק ו' משנה ג'] בדין מאכיל פועליו תרומה - וז"ל: "הכלל אצלינו אין שליח לדבר עבירה, והעושה את העבירה בעצמו הוא שמענישין אותו בית דין, והמתעזה ומביא אותו לידי מכשול, או שצוהו על העבירה, או שסייעו עליה באיזה סיוע שהוא, אפילו בדיבור מועט, נענש בידי שמים כפי ערך מה שעשה בסייעו או בהוקישו את חבירו, ואינו מתחייב שום עונש מכל העונשים האמורים בתורה, אבל עובר הוא על מה שאמר ה' ולפני עור לא תתן מכשול אם גרם לעבירה. או שעובר על דבר ה' אל תשת ידך עם רשע אם סייע לחוטא, ואין הלכה כר' מאיר", עכ"ל.

הרי שדקדק הרמב"ם שיש ב' איסורים, א] "לפני עור לא תתן מכשול אם גרם לעבירה", ב] "אל תשת ידך עם רשע אם סייע לחוטא", והביא מהחת"ס בגיטין [שם] שפירש את דברי הרמב"ם שבתרי עברי דנהרא איכא לפני עור ובחד עברא דנהרא שהוא רק מסייע איכא משום את תשת ידך

תשת רשע או כמו שמדויק ברש"י שיש דין חדש "שפורשין מהן כדי שלא ירגיל בכך", ודו"ק.

בדברי הבנין ציון – ישוב חדש לסתירת הראשונים בדין מסייע בחד עברא דנהרא.

ומעתה יתחדש חידוש גדול בעיקר סתירת הראשונים – דהרי לעיל [משנה ו'] הבאנו מהש"ך שחילק בין עכו"ם לישראל באיסור מסייע, ובא לחלוק על הרמ"א [סימן קנ"א סעיף א'] שהביא להנך ב' דיעות אי איכא דין לפני עור דרבנן בחד עברא דנהרא, והוכיח דע"כ ליכא מחלוקת דא"כ יהיה סתירה ברא"ש בין דבריו בע"ז שכתב כהתוס' [ע"ז] דמותר להושיט כוס יין לנזיר בחד עברא, לדבריו בשבת שכתב כהתוס' [שבת] שאסור מדרבנן לסייע לחבירו בהוצאה מרשות לרשות בשבת בחד עברא דנהרא, והקשה סתירה כזו גם בדברי רבינו ירוחם, ומזה הוכיח שאין מחלוקת ולכן ביאר דע"כ שיש חילוק בין עכו"ם לישראל.

אולם בבנין ציון [סימן ט"ו] הביא נמי את הסתירה הנ"ל וביאר באופן אחר – ועפ"י החידוש שנתחדש הכא שיש סיוע בשעת העבירה ממש ויש סיוע לפני כן.

וז"ל: "לענ"ד יש ליישב סתירת התוספות והרא"ש בדרך אחר, דדוקא להושיט להעובר האיסור טרם יעשה האיסור בזה יש חילוק אם יכול מעצמו להביא לו האיסור או לא שאם יכול להביא לו האיסור גם בלא שיושיט לו אז אפילו מדרבנן מותר, אבל אם בשעה שעושה האיסור יכול להפרישו ע"י שלא יושיט לו זה ודאי אסור מדרבנן שאסור לסייע ידי עוברי עבירה כדאמרין בע"ז [נ"ה] ישראל שהוא עושה בטומאה לא דורכין ולא בוצרין עמו אבל מוליכין עמו חביות לגת ומביאין עמו מן הגת".

וממשיך הבנין ציון – "הרי דבשעת עבירה עצמו כשדורך בטומאה אסור לסייעו ואפילו בשנטמא היין כבר דאסור לסייע ידי עוברי עבירה אפילו כבר התחיל בעבירה אבל מכל מקום מוליכין עמו חבית לגת, אף שבזה מושיט לו החבית שיתן בו היין ומסייע לו לעשות בטומאה, דאין אסור לסייע לו בשעת עבירה עצמה ולכן שם בשבת דהעובר עבירה נוטל מידו ונותן לתוכו ואם

עלה, וזהו שפירש רש"י "שפורשין מהן כדי שלא ירגיל בכך", ואף אי נימא דלרש"י ליכא דין חדש מה"ת – מצד הפסוק של אל תשת רשע, אכן עכ"פ יש דין חדש מצד "שפורשין מהן כדי שלא ירגיל בכך".

חידוש בפלוגתת הראשונים האם איכא איסור מסייע לעכו"ם.

והנה לעיל [משנה ו'] הבאנו מהש"ך שחילק בין עכו"ם לישראל באיסור מסייע, וביאר דהוא מטעמא דלאפרושי מאיסורא ומדין לא תאכילום, וזה אינו אלא בישראל, הלכך ליכא איסור דרבנן של לפני עור בעכו"ם בחד עברא דנהרא.

אולם הבאנו מהמג"א [או"ח סימן שמ"ז ס"ק ד'] שהביא את דבריהם – והביא שאף שמוכרח כהש"ך בתוס' וברא"ש – כדי שלא יסתרו דבריהם זא"ז, אכן ברור שרש"י חולק ושיטת רש"י דאפילו בעכו"ם יש איסור מסייע לעוברי עבירה בדבר שנצטווה, וז"ל: "בע"ז [נ"ה] משמע ברש"י דאפי' בעכו"ם אסור לסייעו בדבר שנצטווה ע"ש, ועבירו"ד [סי' קנ"א ס"א] ובש"כ [שם]".

וז"ל רש"י [ע"ז שם] "ומשום מסייע ידי עוברי עבירה ליכא שהעובד כוכבים לא נצטווה על כך", ומדויק דבמה שהעכו"ם נצטווה יש איסור, והבאנו עוד לדייק מהריטב"א [ע"ז שם] שכתב בהדי' כרש"י, ולשיטתו אזיל בע"ז [ו'] שהביא איסור דרבנן של מסייע גם בעכו"ם באבר מן החי, ולא חילק כהש"ך דקאי בעכו"ם.

ועפ"י דברי המג"א הנ"ל יצאנו לחדש שיש מחלוקת רש"י והראשונים דלפי הראשונים לפני עור מדרבנן הוא מצד לאפרושי מאיסורא ולכן ליכא בעכו"ם, ולפי רש"י הרי זה הרחבה של לפני עור בלי שייכות לדין לאפרושי מאיסורא ולכן איתא בעכו"ם, ועיי"ש שיש ביניהם נפ"מ לדינא.

אולם אחרי מה שנתחדש הכא יש לומר חידוש גדול ודלא ככל מה שכתב המג"א, והיינו שלעולם יש לומר דבעיקר הדין לפני עור בחד עברא כשמכשילו, מצד לאפרושי מאיסורא אתינן עלה, וזה ליתא בעכו"ם, אכן הכא איכא דין חדש בשעת העבירה או אפילו לאחריו, וזה מצד אל

תוספת דברים בדברי הפוסקים ע"ד הנ"ל.

ועיין בשו"ת כתב סופר ניו"ד סימן פ"ג דג"כ דייק את לשון רש"י בגיטין שיש דין מסויים בשעת העבירה עצמה, והוסיף להוכיח עוד דע"כ דגם הרא"ש ס"ל כסברא זו, דאל"כ קשה מאד דברי הרא"ש - דמה ראה הרא"ש להוכיח עיקר דינו דאסור גם בחד עברא דנהרא מסברא וכמו שכתב שם "דאי אסרין להאכיל לקטן כ"ש דחייב להפריש ישראל גדול", הא משנה מפורשת היא בגיטין [ס"א] דלא תבור עימה, וע"כ שיש דין מסויים בשעת עבירה ממש, וגם בעושה כן בידים, ובההיא דשבת אינו בידים אלא בשוא"ת, וג"כ הלך בדרכו של הבנין ציון, ליישב בזה את סתירת התוס' והרא"ש - עיי"ש.

וע"ע במשיב דבר להנצי"ב [ח"ב סימן ל"ב] שג"כ יישב כן את סתירת התוס' והרא"ש, ודייק כן מהתוספתא בדמאי, עיי"ש דברים נפלאים, אולם בשיטת רש"י למד באופן אחר - עיי"ש מהלך חדש.

דברי התורת זרעים שכל המשניות איירי בשביעית ולא לפני שביעית.

והנה - הבאנו לעיל [משנה ו'] את דברי התורת זרעים שכל האיסור מכירה של כלים שמיוחדים לשימוש של איסור - היינו בשביעית עצמה אבל בערב שביעית מותר, ומשמע דתמיד מותר אף ביודע שיכשילו, וביאר בזה דליכא הכא משום מסייע לעבירה כיון שזה עדיין לפני הזמן של האיסור, והביא על זה את המשנה במעשרות דמותר למכור פירות לאינו נאמן על המעשרות ולחשוך על השביעית קודם עונת המעשרות, והיינו דזה לפני זמן האיסור, וגם התם ודאי שהפירות יגיעו בסוף לעונת המעשרות, וכן הבאנו מהקה"י שג"כ ביאר כן את המשנה במעשרות.

וביארנו בזה - וכן משמע מהקה"י, דלא חיילא תורת 'מכשול' לפני הזמן כשא"א להכשל וליפול אז, ודומה לטענת האגרות משה שהוא נתן לו חפצא שביסודו הוא חפצא של היתר והלה עשאו למכשול - וכן ההסבר בכל התליות, וא"כ

לא יושיט לו ידו לא יעשה העבירה בזה כתבו התוספת דאסור מדרבנן דמחוייב להפרישו ולא לסייעו בשעת העבירה, אבל בע"ז דאיירי במושיט למומרים דבר איסור שיודע שיאכל אותו בזה כתבו דאם יכול ליקח מעצמו אין כאן איסור דלפני עור כיון דשם לא מסייע להעברין בשעה שעושה העבירה ולכן דוקא להושיט לו כה"ג מותר - עכ"ל - ועיי"ש עוד מה שהוסיף בזה לענין מומר.

הרי שהוכיח מיניה וביה דדריכה בגת שיש נפ"מ בין לפני מעשה לשעת מעשה, והוכיח נמי ממה שכבר נטמא היין ובודאי דאינו מכשילו, ואת זה מדמה לאיסור הוצאה בשבת.

דוחה דבריו בישוב סתירת הראשונים.

אולם יש להעיר בדברי הבנין ציון דאף דמוכרח כדבריו בדברי רש"י בע"ז - וכנ"ל, אולם בתוס' וברא"ש נראה דליכא למימר כן - ונבאר את הדברים.

הרי התוס' והרא"ש בשבת איירי מצד החיוב להפריש מאיסורא, והרא"ש מפרש עוד דאי אסרין להאכיל לקטן כ"ש דחייב להפריש ישראל גדול, ודו"ק.

ובאחיזעור [ח"ג סימן פ"א סוס"ק ז'] הביא את הרא"ש וכתב על זה "ובודאי כוונת הרא"ש למיספי בידים דאל"כ הא קי"ל קטן או"נ אין בי"ד מצווין להפרישו, וא"כ אמאי לא הוי אלא איסורא מדרבנן, ודוחק לומר דהוא משום דהרא"ש ס"ל דאיסור ספי' בידים אינו אלא מדרבנן", וביאר את דברי הרא"ש כך - "משום דלאו דלא תאכילום בקטנים מיירי, אבל בגדולים דיכולים לעשות בעצמם ואדעתא דנפשיהו עבדי ליכא גבי' לאו דלא תאכילום ורק משום לפני עור אסירי ודוקא דקאי בתרי עברי דנהרא ובלא"ה ליכא משום לפ"ע רק איסור מדרבנן".

ופשוט שכל זה לא שייך לדברי רש"י בע"ז - וזה דין אחר, שהרי אחרי שכבר נטמא הפירות ליכא איסור של ספייה, לא מדרבנן ולא מה"ת, וע"כ כדברי הש"ך בישוב סתירת הראשונים.

ה"ה הכא, לפני הזמן לאו שמיא מכשול. **אולם** כל זה בלפני עור דאורייתא, דבעינן יין שבעת אסור לנזיר ובעינן אבר מן החי שבעת אסור לבן נח, וגם כלים שבעת עומדים לאיסורי שביעית, דאל"כ לאו שמיא מכשול.

אכן נראה דכל זה אינו ענין להכא, דהכא בדין אל תשת רשע לא סגי מושיט יין, אלא צריכים בשעת העבירה עצמה – וכלשון רש"י, ולא סגי לך בזמן שמוזהרים כבר באיסור, אלא בזמן עשיית העבירה – ושני דינים שונים נינהו.

מסכתא שביעית פרק ו

משנה א

[א] שלש ארצות לשביעית כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד, וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד, מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד:

רע"ב משנה א

שלש ארצות לשביעית – חלוקות לענין דין שביעית:
 כל שהחזיקו עולי בבל – עזרא וסיעתו כשעלו מבבל:
 לא נאכל ולא נעבד – שעבודת הארץ ההיא אסורה בשביעית, ואם נעבדה וגדלה אסור לאכול מאותן גדולים. פ"א ועיקר, לא נאכל לאחר שביעית בלא ביעור ולא נעבד בשביעית:
 מכזיב ועד הנהר ועד אמנום – כזיב משוך כלפי הצפון לצד מזרח ורצועה יוצאת מעכו שיושבת ברבועה של א"י במקצוע צפונית מזרחית ואותה רצועה משוכה כלפי צפון והולכת עד כזיב ורצועה אחרת משוכה מעכו כלפי מזרח ובה הנהר האמור כאן, ואלו השתי רצועות כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל:
 ועד אמנום – הוא הר ההר הכתוב בגבולות הארץ בפרשת אלה מסעי, תתאו לכם הר ההר מתרגמין בירושלמי טורי אמנום, והוא בצפונה של א"י לצד מערב אצל הים הגדול, וגם זו לא כבשו עולי בבל הלכך נאכל לאחר הביעור, ולאידך לישנא אם נעבד בשביעית נאכל דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, ולא נעבד, דלענין עבודה החמירו לאסור מדרבנן:
 מנהר ומאמנום ולפנים – כך כתוב בכל הספרים, וטפי הוה ניחא אי הוה גרסינן ולחוץ. ואפשר לפרש בדוחק מהנהר ולפנים מתחלת הנהר ולפנים לצד הנהר חוצה לארץ, וכן מתחלת טורי אמנום ולפנים לצד ההר קרוי לפנים:

עיונים והערות משנה א

ענף א'

ג' ארצות, והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל.

ג' ארצות – עולי בבל עולי מצרים וארץ השלישית. עזרא וסיעתו בבית שני.

המשנה מחלקת ג' ארצות לדינים שונים בשביעית – וכדלהלן:

אולם דעת המור וקציעה [סימן ש"ו בגדר ישוב א"י] דמה שכבשו כל ימי בית שני הוי כלל עולי בבל, אף אחרי דורו של עזרא, וגם בזמן בית חשמונאי, אבל התבואת הארץ [פ"א עמוד כ']

[א] "כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל ועד כזיב לא נאכל ולא נעבד" – הכוונה שהיה ע"י

הכיבוש בדורות אחרי עזרא ודלא ככיבוש של עולי מצרים שנמשך גם אח"כ.

ונראה פשוט עפ"י מה שהוא בעצמו פירש לעיל למה לא נמשך בקדושה שניה כל הדורות, דבשאר הדורות לא היה קידוש, ויש לומר דבזה שאני כיבוש עולי מצרים דסגי בכיבוש בלי קידוש – עיין להלן מהחזו"א שהבאנו כן, הלכך כל מה שהוסיפו דוד ושלמה שפיר הוי בכלל קדושה ראשונה.

ג] "מן הנהר ומאמנה ולפנים נאכל ונעבד" – עיין בר"ש וברא"ש גירסאות – ועיין בדברי הר"ש סיריליא דאין הכוונה הכא לחו"ל, אלא לתוך גבולות א"י, וכפשוטו היה נראה דאין זה כנחבאר לעיל מהכפתור ופרח דמה שכתוב שעולי מצרים כבשו את כל גבולות הארץ המפורשים בתורה היינו דבימי שלמה נשלם הכל, דא"כ ליכא ארץ השלישית בתוך גבולות א"י.

ועיין ברמב"ן בהלכות חלה [כ"ב ב'] שפירש את המשנה בחלה בג' ארצות שהארץ השלישית היא סורי אבל הכא פירש שא"א לומר כן כיון שסורי מובאת במשנה הבאה, וכבר העיר בזה החזו"א [סימן ה' ס"ק ר'].
קדושה ראשונה – עולי מצרים או לא.

והנה 'קדושה ראשונה' היינו עולי מצרים ו'קדושה שניה' היינו עולי בבל, וכן דעת רוב הראשונים, מיהו יש שיטה מחודשת בתוספות יבמות [פ"ב: ד"ה ירושה ראשונה ושניה יש להן וכו'] שהביא מה שפי' ר"ח וז"ל "ראשונה ירושת אברהם יצחק ויעקב – שניה ירושת יהושע ומשם ואילך קדשה לעולם" עכ"ל, ותוס' דחו את דבריו.

במהות הקדושה – וכמה דעות באופן הקידוש בקדושה שנייה.

כתב בכפתור ופרח [פ"י עמ' ר"ס] וז"ל, "לשון קדושה שאז"ל קדושה ראשונה ושנייה וכן על אדמת קודש וכיו"ב יש לנו לחפש על זה אם הוא

חולק, ובמעדני ארץ [סימן י"ב ס"ק א'] תמה משיטת הראב"ד דסובר דסורי אינה מכיבוש עולי בבל, והרי בימי מלכי בית שני כבשו כל סורי' ומוכרח דלא כהמור וקציעה.

ובטעמא דמילתא דלא נמשך הכיבוש של עולי בבל לכל הדורות – ביאר בזה באדמת קודש [סוף"ח] דעולי בבל הניחו הרבה כרכים שלא קידשו כדי שיהא בשביעית לעניים – וכדיבאר להלן – וזה היתה תקנה שלהם עפ"י רוח הקודש – וממילא אין בכח הבאים אחריהם לעשות כנגד האי תקנה – ועיין בהערה ע"ב.

ובמעדני ארץ [סימן ח' ס"ק ג'] ביאר באופן אחר – וכ"ה במנחת שלמה [תניינא סימן מ"ו ס"ק ג'], דיתכן שעזרא קידש את מה שכיבש, ומה שכבשו אח"כ כיבשו אבל לא קידשו, דבלאו הכי מבואר בתוס' ביבמות [פ"ב:] וכן הוא בר"ש כאן שלא היו מחוייבים לקדש את מה שכיבשו והם בעצמם הניחו כמה כרכים ולא קידשו, ויש לומר שבדורות אח"כ לא קידשו וגם את סורי' לא קידשו, [ולהלן ביארנו מה אופן הקידוש – והאם צריכים קידוש בפה או לא – עיי"ש], אבל אה"נ דאי היו מקדשים היו יכולים להמשיך את הקדושה שניה.

ב] "כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד" – הכוונה הכא לכיבוש שהיה ע"י יהושע, ועיין בכפתור ופרח [פרק י"א – עמוד רנ"ט] דעולי מצרים כבשו את כל גבולות הארץ המפורשים בתורה בפרשת מסעי – מן הקצה עד הקצה, ולא באו רבותינו אלא ללמד מה כבשו עולי בבל מתוכם, אלא שהקשה על עצמו שזה ברור שבימי דוד עדיין לא נכבשה כל הארץ – וזה הרי כל הנידון של סורי' – ותירץ דמ"מ בימי שלמה נשלם הך כיבוש – ולמדנו מדבריו דמהני הכיבוש של הדורות אחרי יהושע להשלים את הכיבוש הראשון.

ובמעדני ארץ [תרומות פרק א' הלכה ט' ס"ק ד'] תמה דמאי שנא כיבוש עולי בבל דלא נמשך

עב. ויש להעיר דזה תלוי אי הניחו כרכים מסויימים או הניחו את כל שאר הכיבוש של עולי מצרים – ונחלקו בזה וכדיבאר להלן.

לגבולות בעינן גם קידוש, [2] עור חידש שהך קידוש דמחוז לגבולות בעי אורים ותומים.

[1] מצאנו חידוש במור וקציעה [אוי"ה סי' ש"ז] שהקשה שהרי המלכים בבית שני כבשו הרבה יותר מהמלכים בבית ראשון, - עיין בכסף משנה [פ"ד מהל' שמיטה ויובל הכ"ח] וקשה ממה דאמרינן שעולי מצרים כבשו יותר מעולי בבל, ויצא לחדש שרק מה שנשאר ביד ישראל לכל משך תקופת בית שני נתקדש בקדושת עולי בבל, אבל מה שלא נשאר בידם כל הזמן לא נתקדש בקדושתם - הרי שהוסיף תנאי בעיקר הקידוש שיהיה בידם כל זמן הבית שני, ובעיקר קושיתו כבר הבאנו בתחילת דברינו דבעולי מצרים יש המשך לקדושה כל ימי דוד ושלמה משא"כ בעזרא דרק מה שהוא וסייעתו כיבשו נתקדש.

בפלוגתת רש"י ותוס' בכיבוש עולי בבל אי בעי כיבוש וקידוש או לא.

כתבו התוס' ביבמות [פ"ב: ד"ה ירושה] על הא דאמרינן דבימי עזרא 'מאליהן' קיבלו את המעשרות, דאין זה דמעשרות אין נוהגין בבית שני רק מדרבנן, רק שלא היה עליהן 'חובה לקדש' את כל ארץ ישראל כדאמרינן הרבה כרכים כו', וכמו שהניחו במקצת היו רשאים להניח הרבה יותר או שמא הכל אם היו רוצים ואעפ"כ חייבו עצמן מאליהן וקדשו, וכיון שקדשו קדשה מן התורה ע"ש.

ויש לדייק דמדברי התוס' נראה דכיבוש לבד אינו מועיל וצריכים ג"כ לקדש, ואם היו רוצים היו יכולים שלא לקדש את כל ארץ ישראל, אולם המהרי"ט [ח"א סי' כ"ה] לא נחה דעתו בדברי התוס' וכתב דכיון דעומדות רגלינו בשערי ירושלים ממילא מתקדש ע"ש.

אולם במקד"ד [ריש תרומות סימן נ"ה ס"ק א' ד"ה הנה התוס' יבמות עמוד 361] דייק שנראה מדברי רש"י כהמהרי"ט דא"צ קידוש וסגי בכיבוש, דלהלן הבאנו מרש"י בחולין על ההיא דהרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל כו'.

מלשון קודש לה' א"כ יהיה לשון איסור, אם הוא לשון המתקדשים ומטהרים או מתקדשת מטומאה, זה לא יתכן ע"י, אבל הנכון שהוא מלשון הקדשו את קדש בגליל, שהוא לשון הכנה והזמנה וכמו שפי' אבן גנא ד"ל וכמו שהוא לשון חכמים הרי את מקודשת לי שהוא מלשון וקדשתם היום כלומר ותזמנון וכו', ויש לעיין דגם לשון קידושין היינו דאסר לה אכו"ע כהקדש - והוא גם לשון איסור, רצ"ע.

ויש לדון היאך קדשו את ארץ ישראל בקדושה שנייה, דגרסינן במסכת שבועות [ט"ז.] דלמ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא כשעלו בני הגולה מצאו [כרכים] אלו וקידשו, אבל ראשונות בטלו משבטלה הארץ, וכ' רש"י [ד"ה וקידשו], "לא פירש לי במה מקודשים ערי ארץ ישראל", עכ"ל, ונאמרו בזה כמה דרכים:

א [בחזו"א [שביעית ריש סי' ג'] כתב דמדברי הרמב"ם משמע שהחזיקו בה ע"מ לקדשה.

ב [הרדב"ז [פ"א מהל' תרומות ה"ה] כתב דבעי קידוש פה, ועיין נמי במאירי [מגילה ט':] "קדוש במאמר ובחזקה", ועיין מה שכתב בזה בדבר אברהם [ח"א סימן י' ענף ב' ס"ק י'].]

ג [עיין במאירי בחגיגה [ג':] שכתב שהקידוש הוא ב"הודות ושיר", ובחולין [ד':] כתב שהוא ב"תודות" ושיר, וביבמות [ט"ז.] כתב "בתורתינו" ושיר והמגיה כתב 'בתודות' - וכתב על כל זה במנחת שלמה [תניינא סוף סימן מ"ז] דדברי תימא דלא מצינו תודות ושיר אלא בהוספה על ירושלים והעזרה, וכן מפורש במאירי עצמו במגילה [שם] ש"אינו בתודות ובשיר".]

ד [במהרי"ט [ח"א סי' כ"ה] כתב דסגי בכיבוש גרידא כדכתיב עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, אבל גם לדידיה בעינן מיהת כוונת קידוש - עיין מנחת שלמה [שם].]

ה [בשיטת רש"י נתחדש במקד"ד ב' חידושים, 1] כיבוש עולי בבל לא בעי קידוש, וסגי בכיבוש, אבל כל זה בתוך הגבולות של הארץ, אבל מחוץ

עג. וכוונתו פשוטה דאי מתקדשת מטומאה והיינו מטומאת ארץ העמים הלא אין זה אלא טומאה דרבנן דחכמים גזרו על ארץ העמים ומשמע ליה דלשון זה הוא מה"ת, ואם הכוונה לטהר משאר טומאות הלא שאר טומאות נוהגות אף בא"י.

והחזו"א הוכיח דקדושה ראשונה תלויה בכיבוש גרידא ממה דאיתא בקידושין [ל"ז]. ללמדך שכ"מ שנאמר מושב אינו אלא לאחר ירושה וישיבה, וביאר החזו"א "דכל הסוגיא שם דבעי קרא במידי תלויה בארץ - אימת נתחייבו אם תיכף בכניסתן או לאחר ירושה וישיבה, ובחלה נתחייבו מיד, ואם איתא דבעי קידוש אין מקום לחלק בין מצוה למצוה ולא היה ראוי להתחייב בשום מצוה מן התלויות בארץ עד שעת קידוש, אלא שלא היה קידוש בקדושה ראשונה אלא הארץ נתקדשה בכיבוש, ולפיכך בעינן קרא להורות אם בכיבוש כולו או מקצת וכו' עכ"ל.

אולם בקוה"ע [סימן ס"ב ס"ק ב'] תמה לאידך גיסא, דאי תלוי בכיבוש לחודי', א"כ מה שייך לחייב חלה לפני שהיה כיבוש, ובשלמא אי בעי קידוש אז שפיר יש לחלק בין חלה לכולהו, שיי"ל שבאמת היה קידוש ולכן נתחייבו בחלה, אלא שיש תנאי נוסף של כיבוש לגבי המצוות האחרות, אבל אי סגי בכיבוש לחוד בלי קידוש - הא סו"ס לא היה כיבוש ואין דינה כא"י אף לגבי חלה - ומהחזו"א נראה דמיקרי מקצת כיבוש וזה סגי לחלה.

בדברי רש"י בחומש לפרש טעמא דגבולות הארץ בתורה.

בפרשת מסעי כתוב גבולות הארץ, וצריך להבין לאיזה דין נאמרו הגבולות, והלא כל שכבשו ישראל כיבוש רבים נתקדש בקדושת הארץ לכל דיניה וכל שלא כבשוה לא נתקדש אפי' אם היה בתוך הגבולות, והיה אפשר לפרש דהקרא בא בתור ציווי - דאיזה מקומות חייבין לכבוש.

אולם ברש"י [במדבר פרק ל"ד פסוק ב'] כתב - "זאת הארץ אשר תפול לכם וגו' לפי שהרבה מצות נהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי ורוחותיה סביב, לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המצות נוהגות" עכ"ל, ודבר זה צ"ע.

ולפי דברי המקד"ד הנ"ל א"ש - והיינו דנפ"מ בכיבוש שני של עולי בבל - האם בעי נמי קידוש או דסגי בכיבוש לחודי', שהגבולות הללו

"דלכך לא כבשום ולא רצו שיחזרו לקדושתן כדי שיהיו מותרין בשביעית לחרוש ולזרוע כדי שיסמכו עליהן עניים", והקשה, דא"כ היה אפשר להם לכבוש ולא לקדש, ודייק דנראה דס"ל כמהרי"ט דא"צ קידוש וסגי בכיבוש לחוד.

חילוק בנידון הנ"ל - בין תוך גבולות א"י לחוץ לגבולות. ועיי"ש במקד"ד שהוסיף לחדש בזה עוד - דמבאר בב"ב [נ"ו.] דכל שהראה הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשר, ואמרין למעוטי מאי, ערסקית אסיא ואספמיא.

ותמה בזה דמאי נפ"מ למעשר בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה משאר מקומות, דהא ארץ ישראל עצמה ג"כ טעונה כיבוש, ודוקא כיבוש רבים וכיבוש רבים הא מהני גם לשאר מקומות להתחייב במעשר [ועיי' בכל זה ברמב"ם ריש תרומות], א"כ אין נפ"מ בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה לשאר מקומות.

ותירץ עפ"י רש"י הנ"ל - שיש לומר שכל מה שפירש רש"י שא"צ קידוש - זה דווקא בארץ ישראל עצמה דארץ ישראל חייבת בכל המצוות התלויות בארץ אלא שמחוסר תנאי והוא הכיבוש הלכך בכיבוש לחוד מהני וכלי קידוש דממילא הרי הוא חלק מארץ ישראל, אבל בשאר ארצות אינו כן, דנהי דאפשר להוסיף על ארץ ישראל - אך ע"ז לא מהני כיבוש לבד דבדידהו צריך גם לקדשן בקדושת ארץ ישראל וגם להכניסן לכלל ארץ ישראל, ולזה בעינן נמי קידוש.

ועפ"י זה מיושב, דזה החילוק בין מה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה [דחייב במעשרות] לשאר מקומות, דמה שהראה הקדוש ברוך הוא למשה א"צ קידוש, וסגי בכיבוש, משא"כ בשאר מקומות דצריך לקדשן ולהכניסן לכלל ארץ ישראל עכתו"ד המקד"ד.

קדושה ראשונה היתה בלי קידוש - וסגי בכיבוש לחודי'.
עד כאן נתבאר דין כיבוש שני - ויש לדון בכיבוש ראשון מה דינו - ועיי' בחזו"א [שביעית ריש ס"ג] שדייק מלשון הרמב"ם דקדושה ראשונה היתה בלי קידוש וסגי בזה בכיבוש לחוד.

הגבולות לא בעינן קידוש ומחוץ לגבולות בעינן קידוש – עיין בזה לעיל.

ולפ"ז אתי שפיר דברי רש"י הכא דרך לגבי הדין קידוש הוא דצריכים אורים ותומים, וכמו קידוש העזרה דבעינן אורים ותומים, וזה דוקא בסוריא שהיא מחו"ל והוסיפו על ארץ ישראל לכך צריכה גם קידוש.

ודייק שכן נראה ממה שכתב רש"י [שם] סוריא ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחיברה לקדושת ארץ ישראל כו' ע"ש, היינו דעביד תרתי א' כיבשה ב' חיברה לקדושת ארץ ישראל, ולזה צריך אורים ותומים, אבל קדושת עזרא היתה בארץ ישראל עצמה הלכך א"צ לזה רק כיבוש ולא בעינן לזה אורים ותומים.

ועיין להלן בציונים והערות [משנה ב'] מה שהוסיף בכל זה לענין כיבוש יחיד על ידי קנין בעלמא.

הם הגבולות שבזה כבר נקרא ארץ ישראל וחייב במצוות בתנאי שיהיה כיבוש – הלכך לא בעי קידוש, אבל מחוץ להנך גבולות צריכים גם קידוש לשוואתו כארץ ישראל למצוות.

בדברי המקד"ד לפרש שיטת רש"י בסוריא דלא היה אורים ותומים, וקידוש בעי אורים ותומים.

עיין שם במקד"ד בהמשך דבריו שהביא את דברי רש"י [ע"ז כ': ד"ה סוריא] דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד מפני שלא היו שם אורים ותומים ע"ש.

ותמה בדבריו - דהא בכיבוש עזרא לא היו שם אורים ותומים ולא אשתמיט בשום מקום דקדושת עזרא חשיב כיבוש יחיד, וביאר בזה עפ"י מה שחילק לעיל בין מה שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל למה שהוא לא בתוך הגבולות, דבתוך

ענף ב'

בדברי הרמב"ם דקדושה ראשונה כיון שגלו בטלה קדושתו, כיון שתלויה בכיבוש, ודלא בקדושה שניה.

ממעשרות ומשביעית שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה ולפיכך כל מקום שהחזיקו בה עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה הוא מקודש היום ואע"פ שנלקח הארץ ממנו וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה", עכ"ל.

מקור וביאור בשיטת הרמב"ם – ובדברי הקוה"ע בזה. **האחרונים** טרחו לבאר מקור לדברי הרמב"ם בחילוק זה, ועיין בחזו"א [ריש סי' ג'], ועיין בכסף משנה שהק' שהרי בימי יהושע היה גם חזקה וכי גרע מה שיש עוד כיבוש, וע' בתוס' יו"ט [פ"ה עדיות מ"ן] ובמלא הרועים [קדושה ראשונה אות ט'] מה שכתבו לחלק בין חזקה שבא ע"י דעת אחרת או לא.

ועיין בקובץ הערות [ריש סימן ס"ב] שהביא את התוס' יבמות [פ"ב: ד"ה ירושה] שהביא מהמדרש

בדברי הרמב"ם לחלק בין קדו"ר לקדו"ש אי ע"י כיבוש או חזקה.

הרמב"ם מחלק בין עולי מצרים לעולי בבל – ובזה מבאר את החילוק למה רק קדושה שניה קידשה לעתיד לבא.

וז"ל הרמב"ם [תרומות פרק א' הלכה ה'] וז"ל, "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה כיון שגלו בטלו קדושתו, שקדושה ראשונה לפי שהיתה מפני הכיבוש בלבד קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שנייה העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא" עכ"ל.

וביתר אריכות כ' הרמב"ם [בית הבחירה פרק ו' הלכה ט"ז] וז"ל "חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכבוש ונפטרה מן התורה

הירושלמי מבואר דלקדושה ראשונה יש תנאי דבעינן שיהא אך ורק באופן שאין עליהן עול מלכות, הלכך אין חזקה מועלת להם דבעינן דווקא כיבוש, ולכן לא נשאר קדושה לאחר שחרב הבית וגלו דבטל הכיבוש, דצריך דוקא שיהא באופן של כיבוש בלי מלכות אחרת עליהם, ולכן דכל שמוטל עליהם עול מלכות עכו"ם פקע קדושה ראשונה.

ישוב הגר"ח לקושי' מסוריא – ונתחדש שכל שלא היה בו קדו'ר בכיבוש, שוב לא חיילא ביה קדושה שניה בלי כיבוש.

עוד מצאנו בדברי הגר"ח שיישב בזה קושיא עצומה, דקשה טובא – שאם עולי בבל קנו סוריא מהו הנפק"מ אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש או לא, והלא אפי' אם כיבוש יחיד שמיה כיבוש מ"מ אינו אלא קדושה ראשונה וקדושה זו בטלה, ומה שנתקיים לעולם הוא קדושה שנייה וכיון שקנו עולי בבל גם סוריא הוי בכלל א"י אפי' אם כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש.

וכ' הגר"ח ליישב קו' זו, וכדבריו כ' גם במשנת ר' אהרן [זרעים סוף ט"ז], דמה דאמרין שכל מה שכבשו עולי מצרים הוא קדושה ראשונה וכל מה שקנו עולי בבל הוא קדושה שנייה, אין הכוונה דמה שאירע בתקופת עולי מצרים אין לו תוקף להתקיים לעולם אבל מה שכבשו עולי בבל עדיף מיניה, דהנה איתא בירושלמי כאן שמן הראוי שקדושה שנייה לא תהני שהרי עול מלכי האומות עליהם, ומה שבאמת נתקדש היינו מריבוי דקרא של "והטיבך מאבותיך".

נמצא שמה שקדושה שנייה חיילא היינו רק מה שבא אחר קדושה ראשונה – ואז הרי הוא בגדר והטיבך מאבותיך, ולכן למ"ד דכיבוש יחיד שמיה כיבוש, נמצא שבזמן עולי בבל קנו את סוריא שנית ולכן שפיר חל עליו קדושה שנייה, אבל למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש, נמצא דמה שקנו עולי בבל את סוריא היא הפעם הראשונה, וכל כי האי לא מצי למיחל עליה קדושת א"י כיון שישראל היו תחת ממשלת העכו"ם – והדברים נפלאים.

והוסיף בזה במשנת ר' אהרן לבאר דין זה משום שאף שהיה נראה לומר שקדושה ראשונה

דמבואר דלגבי מעשרות אמרין ד"כיון שגלו נפטרו, והם חייבו עצמן מאליהן", ופירשו ד"כיון שגלו נפטרו, היינו דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, ולא היה חובה עליהם לקדש את כל א"י וכו', וכמו שהניחו במקצת היו רשאים להניח הרבה וכו', ואעפ"כ חייבו עצמן וקידשו, אבל כיון שקידשו קדשה מהתורה, וחייבים במעשרות מן התורה", וכן מבואר בר"ש כאן.

ועפ"י זה ביאר את הרמב"ם, דאפשר דכוונתו כהתוס', דבקדושה ראשונה לא הוצרכו לקדש את הארץ, שנתקדשה מאליה ע"י הכיבוש, ולכן היתה הקדושה תלויה בכל שעה בהכיבוש, וכיון שבטל הכיבוש בטלה הקדושה, אבל בקדושה שניה לא היה כיבוש והוצרכו לקדש את הארץ, הלכך קידשוה לעולם, והיינו כדהבאנו לעיל מהחזו"א לחלק בין כיבוש ראשון לשני אי בעי קידוש או לא.

אולם לא משמע כדבריו ברמב"ם דברמב"ם משמע שעיקר החילוק הוא בין חזקה לכיבוש ולא בין כיבוש לקידוש, וצ"ע.

דברי הגר"ח בזה – דאיכא תנאי בכיבוש ראשון שיהיה בלי עול מלכות וזה מה שנתחדש בדין "והטיבך והרבך מאבותיך".

ובכתבי הגר"ח בגיטין [מ"ז] כתב שהמקור לדברי הרמב"ם הוא מירושלמי – מובא הכא בר"ש – וז"ל הירושלמי – "והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה הקיש ירושתך לירשת אבותיך, מה ירושת אבותיך מדבר תורה אף ירושתך מדבר תורה, והטיבך והרבך מאבותיך, אבותיך פטורין היו ונתחייבו ואתם פטורין הייתם ונתחייבתם, אבותיך לא היה עליהם עול מלכות ואתם אף על פי שיש עליכם עול מלכות".

הרי שקדושה ראשונה צריכה להיות באופן דליכא עול מלכות עליהם והיינו כיבוש – משא"כ קדושה שנייה יתכן להיות אפילו בעול מלכות עליהם דהיינו חזקה.

ולדברי הגר"ח הירושלמי הוא מקור לדברי הרמב"ם וגם ישוב לקו' הכס"מ דלמה גרע כיבוש ראשון הלא סו"ס היה בו גם חזקה, ולפי

בזה"ז, והלא אף קדושה ראשונה היתה חובה ואעפ"כ בטלה – ומאי שנא קדושה ראשונה משניה בזה.

וכתב התורת זרעים דגם הר"ש ס"ל כדעת הרמב"ם הנ"ל – דאיכא חילוק בין חזקה [שניה] לכיבוש [ראשונה] ולכן שפיר כתב דאם קדושה שנייה הוא בחיוב חל לעולם, ולא פקע בחורבן הבית והיינו משום דקדושתה ע"י חזקה, אבל קדושה ראשונה הוא מחמת כיבוש ולכן כשגלו פקעה הקדושה.

ישוב המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין קדושה ראשונה [כיבוש] לקדושה שניה [חזקה].

הבאנו לעיל את קושי' הכס"מ על הרמב"ם שכתב דקדושת יהושע שהיתה בכיבוש כיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה ממעשרות וכשעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה וזה לא בטל אף שנלקחה הארץ, והקשה הכס"מ הא בכיבוש יהושע היתה ג"כ חזקה שהרי החזיקו בה ואטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש ע"ש.

וביאר בזה שמגרע גרע דהכיבוש הוא קודם החזקה שמחזיקין בה, וכיון דבימי יהושע היה שם כיבוש ונעשה שלהם ע"י כיבוש א"כ החזקה אח"כ א"י לקדש, דאינה חזקה מיד עכו"ם ובעינן חזקה מיד עכו"ם דזהו המקדש, וא"כ לא קידש רק הכיבוש בלבד, אבל בימי עזרא שלא היה שם כיבוש כלל כדאמרין בירושלמי שביעית כאן – שהיתה עליהם עול מלכות בשעה שקידשו ע"ש, וקידשו בהחזקה שהחזיקו במקצת ארץ ישראל כמו שכתב הרמב"ם, א"כ היתה החזקה מיד עכו"ם וזהו מקדש.

ובזה יישב נמי הך דסורי' – שהקשה דאף אי סוריא חשיבא כיבוש יחיד מפני שדוד כבשה קודם שכבש את היבوسی כדאמרין בספרי, הא מ"מ אח"כ כשכבש את היבوسی תתקדש אז סוריא שהרי נשארה בידם.

ותירץ דרק תחילת הכיבוש מקדש היינו כשכובשים אותה מיד עכו"ם, אבל מה שנשארת

בטלה, וא"כ כל קדושה שניה היא תמיד קדושה ראשונה ובעינן תנאי דכיבוש – אולם זה אינו – דכל מה שבטלה – היינו אך ורק לגבי מה שחל עליו הדינים הבאים מחמת הקדושה, אבל עצם הכיבוש ראשון הועיל גם שארצות שנכבשו יהיו בכלל ארץ ישראל, וזה הרי לא בטל אף דבטלה קדושה ראשונה, וכל מה שהוא בכלל א"י חל עליו קדושה שנייה מריבויא דקרא וכמשנ"ת, וגם מה שנכבש ע"י כיבוש יחיד אם שמיה כיבוש חל עליו שם א"י, ולכן קדושה שנייה חיילא עליו בשעת עולי בבל. וע"ע בקהלות יעקב [סי' י"ז].

אולם עיין לעיל מה שהבאנו מהמקד"ד [תרומות ריש סימן נ"ה עמוד 361] בדיון סורי' דבתוך הגבולות מעולם לא היו צריכים לקבוע שהארצות שנכבשו יהיו בכלל ארץ ישראל – ואדרבה, זו התוספת שיש בארצות מחוץ לגבולות של הארץ.

בדברי הר"ש שהחילוק בין כיבוש ראשון לשני אי איכא מצינה או לא.

הר"ש הביא בארוכה את כל הירושלמי דמחלק בין כיבוש ראשון לשני ובכיבוש שני כתוב לשון – 'מאליהן קבלו', וכתב בזה הר"ש:

"ומיהו תימה הוא לומר שיאמר שום אדם דבבית שני לא נהגו מדאורייתא תרומות ומעשרות – אלא ודאי מדאורייתא נהגו והא דקאמר שקיבלו מאליהם וכו' חשיב מאליהם לפי שיהושע נצטוו לקדש כל מה שבתוך תחומין אבל בימי עזרא לא קידשו אלא מה 'שרצו' כדאמרין וכו' ולהכי קאמר רבי אליעזר ד'מאליהן קבלו' – והיינו נמי כדהבאנו מהתוס' ביבמות.

וממשיך הר"ש – "אבל ר' יוסי אמר מדבר תורה 'נתחייבו' – 'שנצטוו' לקדש, ונפקא מינה דלרבי יוסי דקדושה במצות הקב"ה, קיימת אפי' בזמנה"ז אע"פ שחרוב הבית אבל לר"א דמאליהן קבלו בטלה עכשיו קדושת הארץ דסתמא לא היה בלבן אלא בזמן שהבית קיים הואיל והדבר תלוי בהם", עכ"ל.

ותמה בתורת זרעים דצ"ע דמה הכרח הוא לומר דמפני שהקידוש היה חובה לא בטלה אף

שיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכינה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא.

עוד יש לדעת שיש חידוש בשיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכינה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא אף דבטל הכיבוש – עיין בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד].

כבושה בידם אינו מקדש, והיינו כנתבאר הכא לגבי קדושת חזקה שמבואר ברמב"ם דקדושת יהושע היתה בכיבוש וקדושת עזרא היתה בחזקה ומבואר דמה שמחזיקים אותה מיד העכו"ם זהו מקדש, אבל אין הקידוש חל כל שעה ושעה מה שהוא בידם, וה"ה דבכיבוש הוא כן דרך תחילת הכיבוש מיד העכו"ם מהני.

ענף ג'

בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל.

הרי להדיא דאסור לעבוד, וכתב המהר"י קורקוס דאפשר דדעת רש"י דסוגי' דהתם קאי למ"ד דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא, "אבל מתניתין אתיא כמ"ד דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא ולכן אף מקום שלא כבשו עולי בבל אינו נעבד ומ"מ לא החמירו בה לומר שלא יהיה נאכל כאשר החמירו בשנייה דשנייה ודאי חמירא טפי, אבל לדין דקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל נאכל ונעבד כמו בחו"ל דהרי היא כחו"ל לענין שביעית, ולא רמו להחמיר בו יותר מחו"ל, ובודאי שזה דוחק, עכ"ל.

ודבריו תמוהין – הרי אי מתני' אזלא אליבא דמ"ד דקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא א"כ למה חמור טפי המקומות שכבשו גם עולי בבל, והלא קדושה ראשונה עדיין קיימת, ומה נתוסף במה שקדושה שנית בזמן עזרא, ובמהר"י קורקוס כ' דודאי שנייה חמור טפי, ודבריו צ"ב.

דברי החזו"א ומקד"ד בזה – דהנך כרכים הם נידון בפני עצמו – ולא שייכי לשאר כיבוש עולי מצרים.

אולם עיין בחזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ד] דמה ששנינו במשנה ד"כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד" אינו ענין להרבה כרכים הללו, ותרתי נינהו, דאף דהנך כרכים אית להו קדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל בקדושה שניה – אכן הכא היה להם ענין להניחם להיתר זריעה וחרישה, מחמת העניים, אבל חוץ מהנך כרכים, יש עוד מקומות בכיבוש של עולי מצרים שלא היה שם כיבוש של עולי בבל – ולא הניחום לעניים, ובזה תיקנו איסור

בדברי רש"י דהרבה כרכים הניחום ומותר לחרוש ולזרוע, ובדברי המהר"י קורקוס.

שנינו במשנה – "וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד" – והיינו כיבוש עולי מצרים בלי כיבוש עולי בבל, ושם הדין שנאכל ולא נעבד.

והנה – גרסינן בחולין [ד'] "הרבה כרכים כבשום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, וקסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית" – מובא בקצרה בר"ש.

וכתב רש"י [ד' הרבה כרכים כבשו עולי מצרים], "וקדשום בקדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל לקדשם בשניה ולכן לא כבשום דקסברי הואיל והותרו הותרו דקדושה ראשונה בטלה דכי קדשה יהושע לשעתה קדשה ולא לעתיד לבא כשגלו בימי נבוכדנצר ולא רצו להחזיר קדושתה כדי שיהא מותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית שאין נוהגת בחוצה לארץ ויסמכו עליהן עניים ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני וכו'" עכ"ל, וכן פרש רש"י בחגיגה [ג'] וביבמות [ט"ז], וכ"ה במאירי בכל הני דוכתי, ועיין נמי ברבינו גרשום [חולין שם] ובמהר"ט [ח"א סימן מ"ז] שג"כ מבואר דמותר בחרישה.

ועיין במהר"י קורקוס [פ"א מהל' תרומות ה"ה] ובמשנה למלך [שביעית פ"ד הכ"ז] שתמיהו על מש"כ רש"י שמותר לחרוש ולזרוע שם בשביעית דהלא תנן במתניתין הכא "וכל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל לא נעבד"

[פ"ד מ"ח] ג' ארצות לחלה כו' מכזיב ועד הנהר ועד אמנה ב' חלות ואחת לאור כו', וזה משום דנטמאת בארץ העמים כמ"ש בפירוש הרא"ש, וע"ע בנידון זה בשיעורי ר' שמואל [גיטין ח': ס"ק קי"ב] מה שהאריך בזה.

ומעתה כיון דאסור לצאת מכזיב ולהלן למקום שהחזיקו עולי מצרים הלכך עושין רק בתלוש ואין עושין במחובר כדי שלא יצאו לשם כמו בסוריא כדאמרינן בירושלמי, אך זה רק על מקומות דנקט במשנה שם מכזיב ועד אמנה ועד הנהר, אולם לגבי העיירות שהן מכזיב ולפנים והן מובלעות בגבול א"י ומכל מקום לא כבשום עולי בבל, להנך עיירות אין איסור לצאת ואין מטמאין משום ארץ העמים, הלכך לא גזרו נמי בשביעית.

והמקד"ד הוכיח כן מהרמב"ם [פי"א מהל' ט"מ הי"ב] דעיירות המובלעות בא"י כגון סיסית וחברותיה אעפ"י שפטורות מן המעשרות ומן השביעית אין בהם משום טומאת ארץ העמים כו', וזה דהתיר רבי את בית שאן משום שהוא מכזיב ולפנים רק לא כבשום עולי בבל ע"י, והוכיח כן נמי מקסרין, דמצד אחד מבואר בירושלמי [דמאי פ"ב ה"א] דרבי התיר קסרין ורבי התיר בית גוברין רבי התיר כפר צמח, ומ"מ אף דקסרין פטורה מן המעשרות מכל מקום אינה טמאה משום ארץ העמים, וגם מותר לצאת לשם כדאמרינן בתוספתא שלהי אהלות [פי"ח ה"ט], עיי"ש.

עוד הוכיח דאיסור לצאת לשם וטומאת ארץ העמים תליא הא בהא מהירושלמי שביעית [כאן] דשקלינן וטרינן אי אשקלון טמאה משום ארץ העמים כיון דפטורה מן המעשרות, ומקשינן וכי צור אינו אסור לילך לשם והקונה שם אינו מתחייב ע"ש, והיינו דדייקינן דאינה טמאה משום ארץ העמים מדאינו אסור לילך לשם, וכן אמרינן [שם] מפני מה לא גזרו על אותו הרוח שבגדריקו, היינו מפני מה לא גזרו טומאה, ר' סימן בשם ריב"ל שנוויה רע, היינו דליכא למיחש שילכו לשם כמו שכתבו המפרשים - עיי"ש, חזינן דהטעם דגזרו טומאה הוא כדי שלא יצאו לשם.

עבודה מדרבנן, והחמירו דלא נעבד לא החמירו באכילה.

ובמקד"ד [ריש סימן נ"ט] ביאר כנ"ל והוסיף בזה ביאור - דבאמת עיקר גזירת שביעית בסורי' היא במחובר ולא בתלוש, וטעם הגזירה כדי שלא ילכו שם להשתקע, וכן מבואר ברמב"ם [פ"ד הכ"ז] ובר"ש להלן [משנה ב'], וממילא בכיבוש של עולי מצרים שלא היה כיבוש של עולי בבל, התם נמי גזרו מטעם זה שהרי דינו כסורי' שגזרו רק במחובר ולא בתלוש, וזה טעמא דאיסור עבודה מדרבנן בהנך מקומות כדי שלא ילכו שם להשתקע.

ומעתה יש לומר דהנך כרכים שנמצאים בתוך הגבולות של כיבוש עולי בבל, לא אכפת להם שילכו להשתקע שם, ולכן הניחום ולא גזרו בהם שביעית - ופשוט.

הוכחת המקד"ד לחלק בין הנך כרכים לשאר כיבוש עולי מצרים, ממה דחלוקין ניהו לגבי טומאת ארץ העמים ולגבי האיסור לצאת לשם.

והמקד"ד הוכיח את הדברים מיניה וביה - דהרי מצאנו תרי גזירות בכיבוש מצרים שהם מחמת זה שלא רצו שילכו להשתקע שם.

א אסור לצאת למקום שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד אמנה אף שלא החזיקו שם עולי בבל, ומוכרח כן מהתוס' ריש גיטין [ב'. ד"ה ואשקלון] שהוכיחו דעכו כבשוה עולי בבל מדאמרינן דכי מפטרי רבנן מהדדי בעכו הוי מפטרי, דאסור לצאת מא"י לחו"ל דעכו כצפון ע"ש, דאי עכו לא כבשוה עולי בבל היה אסור לצאת לשם.

ב עוד איכא חילוק בין כיבוש עולי בבל לעולי מצרים לגבי טומאת ארץ העמים דדין טומאה ואיסור יציאה אחד הוא, והוכיח כן מהתוס' נזיר [נ"ד: ד"ה ארץ העמים] דגזרו טומאה על ארץ העמים שלא יצאו לחו"ל - ועיין מל"מ [פי"א מהל' טו"מ] - והרי מכזיב ועד אמנה אסור לצאת לשם וטמאה משום ארץ העמים כדאמרינן בחלה

עד. והוכיח כן דאם היתה מכזיב ולחוץ למה צריך לעדותו של ר"י בן זרזי על ר"מ הא כל שהוא מכזיב ולחוץ לא כבשום עולי בבל כדאמרינן במתני'.

חידוש לגבי עבר הירדן.

הוסיף המקד"ד עוד - דכן נמי לגבי עבר הירדן דאינו טמא משום ארץ העמים וזה מוכרח מההיא דחגיגה [כ"ה]. דאמרינן שם עבר הירדן והגליל הרי הן כיהודה, נאמנין על היין בשעת היין כו', ומוכח דאיכא טהרות בעבר הירדן, ואם כן מותר גם להכנס לשם.

ולפי"ז הסיק דלשיטת רש"י דעבר הירדן לא כבשום עולי בבל - ודלא כהתוס' - מותר גם

לחרוש ולזרוע שם, וזה דאין עושין במחובר הוא רק מכזיב ועד אמנה משום דאסור לצאת לשם.

דעת הרמב"ם דאין לחלק בין הנך כרכים לכל כיבוש מצרים.

אולם ברמב"ם תרומות [פ"א ה"ה] מפורש שהניחו כל הכיבוש של עולי מצרים - ועיין בקה"י [שביעית סימן י"ג] מה שהביא בזה מהמשנה למלך [שביעית פ"ד הכ"ז] לבאר בשיטתו.

ענף ד'

בדין קדושה שניה אי קידשה לעתיד לבא, ובדין שביעית בזה"ז.

הקדמה.

בדין שביעית בזה"ז אי הוי מה"ת או מדרבנן - יש לדון מכמה צדדים:

א אי קדושה שניה קידשה לעתיד לבא.

ב בפלוגתא רבי ורבנן בשתי שמיטות.

ג בדין ביאת כולכם.

ובעזה"ת נבאר את השיטות והצדדים בזה.

בעיקר הפלוגתא אי קדושה שניה קידשה לעתיד לבא.

מצאנו בנדה [מ"ו:] ובעוד מקומות דנחלקו אי קדושה שניה קידשה לעתיד לבא או לא - ולהלכה כתב בספר התרומה בהלכות א"י שקדושה שנייה לא קדשה לעתיד לבוא, וכן דעת האו"ז [סי' רצ"ט] בשם רבנו שמחה וטור [יו"ד סי' של"א].

אבל הרמב"ם [פ"א מהל' תרומות ה"ה] חולק ולדידיה קדושה שנייה קדשה גם לעתיד לבא - והנפ"מ בזה יהיה לפי השיטות דקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא דאז איכא נפ"מ בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל, וכן כתב הר"ש במשנה כאן.

נידון נוסף - האם שמיטה בזה"ז מדרבנן, דנחלקו אי תלוי ביובלות.

אולם יש נידון נוסף - דאף אי קדושה שניה קידשה לעתיד לבא - ואז בפשוטו שביעית בזה"ז

הוא מה"ת, אולם אכתי יש לדון מטעמים אחרים ששביעית לא יהיה מה"ת.

והוא - דכבר נחלקו תנאי האם שמיטה בזמן הזה הוא מדרבנן או לא, דיעויין בזה במו"ק [כ"ז:] "תניא רבי אומר וזה דבר השמטה שמוט בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים", ועיין היטב במחלוקת בין רש"י לתוס' בגיטין [ל"ו:], ובדברי רש"י במו"ק [שם], ור"ת למד דשמיטת קרקע היינו מה ששדות חוזרות ביובל, ושמיטת כספים היינו כל דיני שביעית.

וכתב בחזו"א [שביעית סי' ג' ס"ק ז'] דמהכא מבוואר דאף אי נחלקו אי קדושה שניה קידשה לעתיד לבא, אבל פשוט דלענין שביעית קי"ל דקדושה שנייה קדשה לעתיד לבוא, דאל"ה במה נחלקו, דאפי' לרבנן דחולקים על רבי ולית להו הך היקש ליובל - הא מ"מ שביעית אינו אלא מדרבנן מחמת שבטלה הקדושה.

ולענין הלכה בפלוגתא זו כתב הרמב"ן בספר הזכות גיטין [ל"ו.] דקי"ל כחכמים דשביעית בזה"ז דאורייתא, אבל הרמב"ם [פ"ט שביעית הלכה ט"ז ופ"י ה"ט] פסק כרבי, וכן דעת הריטב"א ור"ן בגיטין [שם].

והנה אע"ג דשביעית אינו מה"ת מ"מ חכמים תקנו שביעית, ומה דלא החמירו חכמים לתקן

יובל בזמן הזה כ' בתוס' גיטין [דף ל"ו: ד"ה ותקון] משום דאין רוב צבור יכולין לעמוד בה ליאסר בעבודת קרקע ב' שנים רצופות ע"ש, ועיין בהערה עה.

אולם עיין בכסף משנה [פ"ט ה"א ופ"ד הכ"ה] שכתב שהרמב"ם ס"ל דרק שמיטת כספים הוא מדרבנן אבל עבודת קרקע בשמיטה הוא מה"ת בזה"ז, וכבר תמהו האחרונים שמגמ' במו"ק מבואר דלרבי דיליף ההיקש הרי"ז קאי על עבודת קרקע, נמצא דהרמב"ם פסק כרבי לענין ההיקש אבל לא כוותיה לענין עבודת קרקע, ע' בזה במשנה למלך [פ"ד הכ"ה] ופאת השלחן בבית ישראל [פרק כ"ג ס"ק כ"ג], ועיין בראב"ד בהשגות על הרי"ף בגיטין [ל"ו]. דשביעית בזה"ז הוא ממדת חסידות, וכן כ' בספר התרומות [שער מ"ה ס"ק ד'] בשם הרז"ה, מיהו בהשגותיו על הרמב"ם [פ"א ה"א ופ"ד הט"ו] מבואר דשביעית בזה"ז הוא מה"ת, ולענין הלכה כתב החזו"א [סימן ג' ס"ק ח'] שיש לסמוך שהוא מדרבנן, ועיין בהערה ע"י מה שהבאנו בזה.

יש לדון האם שביעית מדרבנן מצד ביאת כולכם.

עוד יש לדון האם שביעית הוא מדרבנן מצד הלכה אחרת דבעינן 'ביאת כולכם' – והיינו דלענין חלה מבואר בכתובות [כ"ה]. ובגדה [מ"ז] דבזה"ז הרי זה מדרבנן דליכא ביאת כולכם.

ודעת הראב"ד [פ"א מהל' תרומות הכ"ו] והטור [יו"ד סי' של"א] דלא בעינן ביאת כולכם לענין שאר מצות התלויות בארץ, אבל הרמב"ם בהל' תרומות [שם] כ' שגם תרומה אינה נוהגת אלא בזמן שהיה ביאת כולכם.

אולם מצאנו חידוש ברש"י כתובות [כ"ה]

דתרומות ומעשרות תלוי במנין השמיטה [ראשון שני שלישי לשמיטה], וקרא דכי תבואו האמור בשמיטה ויובל קאי גם על תרומ'ם, ולפי"ז מבואר דגם לענין שביעית בעינן ביאת כולכם כיון דדין ביאת כולכם דתרומה נלמד משביעית, ועיין היטב בדברי הגר"ח [פ"ב מהל' שמיטה ויובל הט"ז] שלמד שגם הרמב"ם סובר כרש"י בזה – עי"ש מה שביאר בזה.

מיהו בכסף משנה בהל' תרומות [שם] ובמהרי"ט [סי' כ"ה] כתבו דדין ביאת כולכם בתרומה יליף ליה מחלה, כמש"כ בספרי דדריש תרומה דכתיב גבי' חלה לתרומת דגן, ולכן בעי בתרומה ביאת כולכם, אבל בשביעית יתכן דלא בעינן ביאת כולכם.

בחדוש הפרי הארץ דאם קדושת ירושלים לא בטלה דה"ה דשביעית ותרו"מ נוהגים בה מה"ת, גם בזה"ז – ודוחה דתרי מיני קדושות נינהו.

עייין במנחת שלמה [קמא סימן נ"א ס"ק א'] שהביא מהפרי הארץ [ג' חיד"ד סימן ד'] שיצא לדון בדבר חדש דלפי דעת הרמב"ם שקדושת ירושלים לא בטלה לעולם, דה"ה דשביעית ותרו"מ נוהגים בה מה"ת, גם בזה"ז.

ובמנחת שלמה דחה דבריו דתלוי למה אין שביעית בזה"ז מה"ת, דלפי הראשונים שזה מחמת ביטול הקדושה א"כ יש מקום לסברתו, אבל לפי השיטות דקידשה לעתיד לבא ואעפ"כ הרי זה מדרבנן דבעינן כל יושביה עליה, א"כ פשוט שאין כאן נפ"מ בין ירושלים למקומות אחרים.

אולם הוסיף שם עוד במנחת שלמה דעיקר הדמיון בטעות יסודה – דבאמת אין שייכות בין קדושת ירושלים שהיא מחמת השכינה לקדושת

עה. מצאנו ב' חידושים בסמ"ע [חומ"מ סי' ס"ז סק"ב]:

[א] הבטחת "וצויתי את ברכתי" נאמרה רק לענין שביעית דאורייתא ולא בזמן דשביעית אינו אלא מדרבנן, מיהו בחזו"א [סי' י"ח ס"ק ד'] כתב דגם בשביעית בזה"ז קיימת הבטחה זו, וע"ש מה שכתב עוד בזה.
[ב] עוד כתב הסמ"ע "אבל חרישה וזריעה לא אסרו בשביעית ויובל כדי שלא תשתכח, שלא היו רוב הציבור יכולין לעמוד בו לאסור עבודת קרקע ב' שנים שביעית ויובל", ומדבריו נראה שלא תקנו חכמים איסור עבודת קרקע בשביעית, וזה תמוה דבמו"ק [שם] מבואר להדיא שתקנו עבודת קרקע בזה"ז, וע' בהגהות חתם סופר [שם] מש"כ על דברי הסמ"ע. עו. אולם עיין בשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' כ"ד ס"ק ג' עמ' ע"ו] שהביא מהאדמו"ר מסאטמאר זצ"ל להוכיח שרוב הפוסקים ס"ל דשביעית בזה"ז דאורייתא ושכן דעת החתם סופר.

סתם ולא פירש יסוד הדברים – ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד] שהרחבנו בעיקר שיטת הרמב"ם דמחלק בין ב' מיני קדושות בארץ ישראל עצמו – קדושת שכינה וקדושת המצוות.

הארץ, דתרי מיני קדושות נינהו, ושביעית ותרומה תלויות בקדושת הארץ, ומעולם לא שמענו שאין תורמים מפירות שגדלו בירושלים על פירות שגדלו מחוץ לירושלים – [נאף שאין זורעים בירושלים משכחת לה ע"י עכו"ם ומירחו ישראל].

ענף ה'

בביאור הדינים של 'לא נאכל' ו'לא נעבד'.

מותרין, שלא גזרו על הספיחין אלא מפני עוברי עבירה, והעכו"ם אינן מצווין על השביעית כדי שנגזור עליהם, ועיין בכסף משנה - וז"ל: "כתב בעל כפתור ופרח [פרק מ"ז] - תימה אמאי פירותיו של עכו"ם מותרים מזה הטעם - שכך שנינו 'לא נאכל ולא נעבד', והרב עצמו פירש שאם תיעבד על ידי 'אחר' אסור לאכול ממה שתוציא, וזה אפילו בקרקע העכו"ם שאם היה דעת הרב שאינו נעבד ר"ל בקרקע ישראל אבל בקרקע העכו"ם נעבד א"כ היה בא מטעם יש קנין ואם הוא כן לא היה צריך ז"ל לזכרון ספיחים" עיי"ש אריכות דברים.

ובהמשך דבריו שם בכס"מ: "וכל דבריו הם שלא בהשגחה - שמה שהוקשה לו מדקתני 'לא נאכל ולא נעבד' ופירש רבינו שאם תיעבד 'על ידי אחר' אסור לאכול ממה שתוציא - יש לומר שאע"פ שבפירוש המשנה כתב כן - כאן בפרק זה פירשה לענין ספיחים, ועוד מה שכתב בפירוש המשנה שאם תיעבד 'על ידי אחר' אסור לאכול וכו' היינו דוקא בשאותו אחר 'ישראל' אבל אם הוא 'עכו"ם' מותר".

ועיין היטב במהריט"ץ [ח"א סימן צ"ח] מה שתמה בעיקר דבריהם – והסיק דאיירי בעכו"ם שעבד בקרקע של ישראל, וע"ע במבי"ט [ח"א סימן של"ו].

בספיקו של המשנה למלך בביאור שיטת הר"ש.

במשנה למלך [פ"ד הכ"ו] נסתפק בכוונת הר"ש, וז"ל "אך בסברת הר"ש אני מסתפק במה שכתב דכיבוש מצרים נאכל לאחר הביעור אם קודם הביעור יש בו קדושת שביעית באכילתה או לא, ומן הסברא נראה דאין בו קדושת שביעית

בדין 'לא נאכל' ו'לא נעבד'.

עיין ברע"ב בדין 'לא נאכל' ו'לא נעבד' שעבודת הארץ היא אסורה בשביעית וגם אם נעבדה וגדלה אסור לאכול מאותן גידולים, ובפירוש אחר הביא 'ועיקר' – "לא נאכל לאחר שביעית בלא ביעור ולא נעבד בשביעית", והפירוש הראשון הוא הרמב"ם בפירושו למשניות, והפ"י הב' הוא הר"ש.

ומצאנו פירושים נוספים בזה – עיין ברמב"ם בהלכותיו [פ"ד הכ"ו] שכתב דלא נאכל היינו אכילת ספיחין, והגר"א בשנות אליהו פ"י דלא נאכל היינו בקדושת שביעית.

אולם אין נפק"מ בין הפירושים דלכו"ע כולם נוגהים, אך הנפק"מ הוא בסיפא בעולי מצרים דהתם תנן נאכל, ובזה יש לדון מה כלול בהיתר הזה.

והיינו דלפי הרמב"ם בהלכותיו הותר רק איסור ספיחין, והטעם בזה משום שאיסור ספיחין אפי' בא"י גמורה הוא רק מדרבנן ולכן הקילו בעולי מצרים, אבל קדושת שביעית יש בהו, ואילו להגר"א מוכרח דליכא גם קדושת שביעית, ולפי הרמב"ם בפירושו דקאי על איסור אכילה ממה שנעבד באיסור, אז יתכן דלא החמירו בעולי מצרים, ולשיטת הר"ש הקילו בדין ביעור.

פלוגתת הכפתור ופרח והכס"מ בנעבד על ידי עכו"ם.

הבאנו מהרמב"ם בפירושו שכתב שאם נעבדה וגדלה אסור לאכול מאותן גידולים – ומצאנו בזה מחלוקת – ונקדים:

עיין ברמב"ם [פרק ד' הכ"ט]: "עכו"ם שקנה קרקע בארץ ישראל וזרעה בשביעית פירותיה

לא נעבד, הקלו באכילה לאחר הביעור יותר מן העבודה עכ"ל.

והנה אע"ג שהר"ש להלן [פ"ט] ס"ל דביעור הוא מה"ת מ"מ יתכן דמודה דאיסור אכילה לאחר ביעור אינו אלא מדרבנן, ומשונה י"ל דאע"ג שיש קדושת שביעית בכיבוש מצרים, היינו משום שקדו"ש הוא מה"ת, אבל איסור אכילה לאחר ביעור דאינו אלא מדרבנן הקילו ביה בכיבוש עולי מצרים, וכמו שנתבאר לעיל בדברי הרמב"ם לענין ספיחים.

יתכן וההפקר והקדושה לא תלויים זב"ז.

אולם בעיקר הקושי מסורי' – יש לדעת שיתכן שההפקר והקדושה לא תלויים זב"ז, והחזו"א [סי' י"ט ס"ק כ"א] הביא הוכחה ברורה שאין עליה תשובה דהפקר חיילא לפני הקדושה, דהנה, מבואר בירושלמי בכלאים [פ"ז ה"ה] דמי שזרע כלאים בשנה השביעית לא נאסר כיון דאאדש"ש, וקשה שהרי האיסור כלאים חייל מיד בהשרשה בזרוע ובא, וא"כ ע"כ דההפקר חיילא מעיקרא עוד לפני תחילת הצמיחה, וא"כ ברור דההפקר חייל הרבה לפני הקדושה שהקדושה חיילא רק בהתחלת הפרי, ופשוט.

עוד הוכיח באשר לשלמה [שביעית סי' ג'] מהקושי' הכא בשיטת הר"ש בסורי' – דמזה מוכרח דבסורי' איכא הפקר אף דליכא בה קדושה, ועיין בכל זה בדברינו לעיל בציונים והערות [סוף פרק ד'].

בדברי התורת זרעים ליישב הקושי' מלהלן "ג' ארצות לביעור".

בתורת זרעים כתב ליישב קושי' המשנה למלך הנ"ל ממה דתנן להלן [פ"ט מ"ב] ג' ארצות לביעור ועבר הירדן וכו' ועבר הירדן לא היה מכיבוש בבל וכמש"כ הראב"ד [פ"ד הכ"ח] אלמא ביעור נוהג אף במה שלא כבשו עולי בבל, וכ' בתורת זרעים שיש ב' טעמים לאסור עבר הירדן, א' דהוי בכלל א"י

כלל דכל דבר שיש בו קדושת שביעית צריך ביעור, ודוחק הוא בעיני לחלק בין חיובא דביעור לחיובא דקדושת שביעית, אך מפשט דבריו נראה דדוקא לאכול אחר הביעור הקלו בכיבוש מצרים אך לשאר דברים לא הקלו ויש בהם קדושת שביעית".

ולהלן הק' על הר"ש וז"ל, "הן אמת שפי' הר"ש לא יכולתי להולמו מההיא דתנן [פ"ט מ"ב] ג' ארצות לביעור ועבר הירדן וכו' ועבר הירדן לא היה מכיבוש בבל - וכמש"כ הראב"ד [פ"ד הכ"ח] והר"ש [פ"ד דידים מ"ג], אלמא ביעור נוהג אף במה שלא כבשו עולי בבל, וצ"ע", וע"ש עוד מש"כ המל"מ בזה.

ועוד ק' ממה דתנן במשנה ב' עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר, ופי' הר"ש דמה שאין עושין במחובר בסוריא היינו בשמור, דאילו במופקר מותר אף בא"י, והנה חילוק זה בין שמור למופקר שייך רק אי יש מצוה להפקיר, ומבואר שיש חיוב להפקיר אפי' בסוריא, ובע"כ שיש קדושת שביעית ועיין בהערה ע"י, דכפשוטו היה נראה דדין הפקר תלוי בקדו"ש – וכבר עמד בזה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק א' - עמוד 427], ועיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ב'] מה שיש לדון בזה.

ועיין במשנה ראשונה [בקצרה] ובמשנת יוסף שהביא מספר שיח השדה [בהרחבה] - שביארו את דברי הר"ש ע"פ מש"כ רמב"ן [ויקרא פרק כ"ה פסוק ז'] וז"ל "ואפשר שהאיסור הזה מדבריהם הוא, ואולי אפילו הביעור כולו חומר מדברי סופרים, והברייטות השנויות בתורת כהנים בענין הביעור אסמכתא מדרבנן, ועל דרך זו תתפרש יפה משנת הכובש שלשה כבשים בחבית אחת וכו' [שביעית פ"ט מ"ה], וכן משנת שלש ארצות לשביעית [שם פ"ו מ"א] דקתני כל שהחזיקו עולי בבל מארץ ישראל עד כזיב לא נאכל ולא נעבד, כל שהחזיקו עולי מצרים מכזיב ועד הנהר ועד אמנה נאכל אבל

עז. ולפי מה שכ' בחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"א ד"ה והנה] יש לדחות את הראיה ממשנה ב', דהחזו"א כ' דאע"ג דמותר משומר בסוריא ואין מקום להצריך שינוי מ"מ החמירו בדבר כדי שלא ישתקע שם, והיינו אפי' אם לית ביה דין הפקר מ"מ החמירו לא להקל בזה יותר מבא"י.

דלא נעבד, ודווקא במחובר אבל בתלוש עושין כמו בסוריא דבסמוך, דאי לא תימא הכי אם כן ליתני ד' ארצות לשביעית דיש לסוריא דין לעצמה" – הרי דסורי' ועולי מצרים חד דינא לתרווייהו.

שהחזיקו בו עולי מצרים, וב' משום גזירה שלא ישתקעו שם, וע"ש לעיל מה שהאריך בזה ליישב דעת הרמב"ם, נמצא שמדיני גבולות א"י באמת סוריא פטור מביעור ושאר דינים שהן מחמת קדושת שביעית, אבל עבר הירדן חייב משום גזירה הנ"ל.

אולם עיין ברא"ש שחולק וסבר שאין כאן דיוק ממה שלא כתוב ד' ארצות – וז"ל: "ואין דיוק זה נ"ל - דלא קא חשיב אלא חלוקי ארצות של א"י, וסוריא היא כיבוש יחיד ולא היתה מעולם א"י, ומיהו לשון 'נעבד' דקאמר משמע 'עבודת קרקע' וגבי סוריא תני 'עושין בתלוש' בסוריא", ועיין מלכי צדק שדייק משינוי הלשונות בין המשניות שלא משמע שכוונת התנא שהדין של עולי מצרים כמו בסורי' – וכטענת הרא"ש.

בדין לא נעבד בסיפא בכיבוש של עולי מצרים.

בדין לא נעבד בסיפא - בכיבוש של עולי מצרים, נחלקו הראשונים, ותחילת פלוגתתם ממה דמצאנו במשנה להלן [משנה ב'] שבסורי' מחלקים בין עבודת תלוש [דישה וזורה וכו'] שמותר לעבודת מחובר [קצירה ובצירה] שאסור – ויש לדון מה הדין בכיבוש עולי מצרים.

וז"ל הר"ש – "ומ"מ לענין עבודה החמירו

משנה ב

[ב] עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר דשים וזורין ודורכין ומעמרין אבל לא קוצרין ולא בוצרין ולא מוסקים כלל אמר ר' עקיבא כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא:

רע"ב משנה ב

סוריא – ארם נהרים וארם צובה שכבש דוד, ואינה כא"י לכל דבר מפני שכבשה קודם שכבש א"י כולה, ובקצת דינים עשאוה כא"י ובקצתן כחוצה לארץ:

עושים בתלוש – אפילו אצל החשודים, ואילו בארץ ישראל תנן לא תבור ולא תטחון עמה: **אבל לא במחובר** – כגון מסיקה קצירה ובצירה, ודוקא בשמור אבל במופקר אפילו בארץ מותר, דתניא בת"כ מן השמור אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר. וטעמא דגזור בסוריא במחובר כדי שלא יהיו מניחים את ארץ ישראל והולכים ומשתקעים בסוריא, ובתלוש התירו כדי שימצאו העניים שבארץ ישראל קצת ריוח בסוריא שהיא קרובה להם, ולא יצטרכו לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ:

כל שכיוצא בו מותר בא"י – מדאורייתא, כגון תלוש אף ע"ג דמדרבנן אסור בלא שינוי עושין אותו בסוריא כי אורחיה ואינו צריך לשנות. א"נ הכי קאמר כל שכיוצא בו מותר בארץ במופקר עושים אותו בסוריא אפילו בשמור, אבל במחובר אסור מדרבנן בארץ אפילו במופקר:

עיונים והערות משנה ב

ענף א'

שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד.

שיטות רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד

בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד.

מה שמוחד בסוריא שיש לו מחומרי א"י יותר משאר מקומות הוא משום שהוא כיבוש יחיד, וכמבואר בהדי' בסוגי' בגיטין [ח.], ונחלקו הראשונים מהו כיבוש יחיד, ונאמרו בזה כמה שיטות ונבארם אחד אחד דבר דבור על אופניו.

בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד.

כתב רש"י בטעמא דכיבוש יחיד – "דדוד - שלא היו כל ישראל ביחד כדרך שהיו בכיבוש יהושע שהיו כולם וכבשוהו לצורך כל ישראל, קודם חלוקה, אבל דוד לא כבש אלא לצורכו".

מבואר בדברי רש"י שיש כאן ב' תנאים, א' שיהיו כולם ביחד, ב' וכבשה לצורך כולם, והכא בדוד היה חסר בשני התנאים, ויש להסתפק מה היה אי דוד לבד היה כובשו אבל לצורך כולם או מאידך אי כולם כבשוהו לצורך דוד, האם דינו כרבים או כיחיד, וע' רש"י בגיטין [סוף מ"ז]. שהביא רק את התנאי דכולם היו או כולם לא היו, והשמיט אי היה לצורך כולם או לא, וצ"ע.

והיה נראה בזה דביסוד הדברים איכא רק תנאי אחד, והוא שיהיה כיבוש של הרבים אלא שזה מתקיים בב' אופנים, א' בזה שכולם כובשים בפועל, ב' בזה שהכיבוש נעשה לצורך כולם, דאז הכובש חשיב כשלוחם שכובש עבורם, ושפיר הזכיר רש"י רק תנאי דלא היו כולם, דמה שלא נעשה לצורכם הוא רק סיבה שלא חשיב שכולם היו בכיבוש.

והנה מה שהוסיף רש"י "קודם חלוקה" כוונתו בזה, דאי לאחר חלוקה, א"כ היות וכאז"א כבש חלק ידידה, שוב לא היה חשיב שכולם היו בכיבוש, דנתחלקו כאז"א בחלקו שלהם, וגם לא היה "לצורך" כולם, דסו"ס כאז"א כבש לצורך עצמו.

וע' רמב"ם תרומות [פרק א' הלכה ב'] דלא התנה שיהיו כולם רק כתב, "כובש אותם מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל", ואיכא בזה כמה דיקדוקים דלא כרש"י דמשמע דא"צ שכולם יהיו בכיבוש וסגי במלך, וגם א"צ שיהיה לצורך כולם וסגי בזה שזה לדעתם, וגם א"צ כולם וסגי ברובם [ומסתמא דגם רש"י מודה דרובו סגין, ובסוף דבריו כ' שם "ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים ואעפ"י שלא נכבשה כדי שלא תהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו", והכא משמע איפכא מרש"י שהרי כתב שחילקו קודם.

אכן עיקר הטעם בזה לא מובן, וכבר תמה בדבריו במהר"י קורקוס, ובחזו"א שביעית [סימן ג' – ס"ק א'] הוסיף דאדרבה היה יותר לצורך כולם לפני חלוקה.

וי"ל דרש"י כתב "לצורך" והר"מ כתב "לדעת", והיינו דאי לא היו חולקים בחלוקה, אז לא היה כאז"א מסכים לכיבושו של שבט פלוני במקום פלוני, דאף דכבר ידעו את החלקים, ויהושע ידע שכאז"א ילך לכבוש חלקו, אכן הואיל ולא היתה חלוקה, א"כ הגבולות ביניהם עדיין לא היו ברורים וא"כ לא תהיה הסכמה על הכיבוש במקום הגבולות שבין החלקים, ושוב לא מהני מה שאח"כ יתברר ע"י החלוקה, דסו"ס עצם הכיבוש היה בלי הסכמת כלל ישראל ובלי דעתם, ומה"ט סובר הרמב"ם שהוצרכו לחלק לפני כן.

אולם לרש"י שצריכים לצורך כולם – לדידיה מוכרחים שהכיבוש יהיה לפני החלוקה, וכנ"ל, אכן העירני תלמיד אחד שיש לדחות, שגם לפי רש"י שייך חלוקה קודם, שהכיבוש בא לקיים את החלוקה, והחלוקה היא לצורך כולם.

ביאור בדין של הספרי, ומה זה שייך לכיבוש יחיד.

שיטת התוס' בגיטין [שם ד"ה כיבוש] אינו כרש"י והרמב"ם, וכתב שאף מה שיחיד כובש הוא בכלל כיבוש לגמרי כדדרשין מקרא של "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם", אלא כיבוש יחיד הוא מה שנכבש קודם שכבשו כל א"י שהובטח לאברהם כדדרשין בספרי "סמוך לפלטורא שלך לא הורשת - פירוש יבואי - ואתה הולך וכובש סוריא", וכ"כ בתוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש יחיד].

ולדברי הספרי מבואר דהמחלוקת דכיבוש יחיד אי שמי' כיבוש או לא הוא האם הך תנאי דבעינן סמוך לפלטרינ' הוא לעיכובא, דלכן לא חיילא קדושת א"י או לא.

והנה לפירושו צ"ב מהו הלשון כיבוש "יחיד ורבים", ועיין ברמב"ן [סוף פ' עקב] שפי' דלספרי מיקרי כיבוש יחיד – מה שמדעת עצמו דאם היה כדין וכסדר התורה אז ממילא היה עפ"י רבים דהיינו עפ"י סנהדרין ואו"ת, אכן היה שלא כסדר התורה וממילא לא היה עפ"י סנהדרין ואו"ת, וזה מיקרי כיבוש יחיד, שהוא דעת יחיד.

ויש לעיין, דסו"ס אין החיסרון בזה שהוא "יחיד", רק בזה שהוא שלא כסדר ושלא כמצות התורה, וכן הוא ממש לשון הרמב"ן שכו', "ומפני שלא נעשה הכיבוש ההוא כמצות התורה אמרו מקצתם לא שמי' כיבוש", ומה הדגישו הכא יחיד ורבים.

ועיין בריטב"א גיטין [ב]. בסוד"ה אשקלון שביאר כהרמב"ן אבל בשינוי קצת, ומשמע שם דמה שהוא שלא כפי הסדר שצריכים לכבוש הוא רק סיבה שאין כאן "הסכמת כלל ישראל" ואינו חיסרון מצד עצמו, והחיסרון בהסכמת כלל ישראל דממילא הרי"ז כיחיד, וצ"ל "דיחיד" אין הכוונה לאפוקי מרבים, אלא "יחיד", הכוונה עפ"י החלטתו ודעת עצמו, ואם זה עפ"י תורה א"כ אין זה דעת "עצמו" ודו"ק, וכן נראה מדברי התוס' בבב"ב [צ': ד"ה כן] עיי"ש היטב - ונכון ופשוט הוא.

ולפי"ז א"צ לומר דפליגי אי הסדר בכיבוש הוא לעיכובא, דיש לומר דכולם מודי שלא מעכב,

ורק דעי"ז נעשה לכיבוש יחיד, ופליגי בכיבוש יחיד.

ואגב יש לדקדק ברמב"ן שכו' על כיבוש יחיד דאי לאו שמיה כיבוש "דינו כחו"ל למצוות", והוא כלשון הרמב"ם [פ"א - ה"ב] שכו', "אינו נקרא כא"י כדי שיהגו בו המצוות", והביא המהר"י קורקוס את דברי הכפתור ופרח שדייק ששאר מעלות דא"י יש לו.

ב' דרכים בתוס' עפ"י הספרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות

אולם במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק א' עמוד 362] הבין שיש כאן ב' דרכים שונים בשיטת התוס' עפ"י הספרי - דבתוס' בגיטין משמע שיש הלכה בסדר הכיבוש, ואין זה ענין לאם עשה כדין או ברשות או שלא עשה ברשות, אבל בתוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש] כתבו מפני שהיה הכיבוש 'שלא ברשות', והיינו דלא היה להם רשות לכבוש שאר מקומות קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, ועיי"ש שיהיה נפ"מ לגבי סורי' בכיבוש שני שלא מוטל עליהם כיבוש כלל, עיי"ש - וזה יבואר להלן.

ביאור חדש בשי"ר הא"ך למד את הספרי - דלא שייך למחלוקת בכיבוש יחיד.

ולכאנ' לרש"י צ"ע מהספרי, וכקושי' התוס', ונקדים בזה בדברי רש"י בע"ז [כ':] וז"ל: - "סוריא - ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחיברה לקדושת ארץ ישראל שלא על פי הדבור ובלא ששים ריבוא וקרי ליה כיבוש יחיד".

הרי שהזכיר גם שלא היה עפ"י אורים ותומים וגם שלא היה שישים ריבוא, ויתכן לפרש דכוונתו לתרתי, א] החיסרון של שישים ריבוא הוא הטעם דהו"ל יחיד, ב] מה שהוסיף דלא היה עפ"י הדיבור כוונתו לספרי, אלא דצ"ב מהו הצירוף.

ואולי יש לומר כהריטב"א דמה שלא היה עפ"י הדיבור הוא סיבה שלא היה הסכמת כלל ישראל, אכן לפי מה שנתבאר לעיל שלפי רש"י הכל תלוי ב"צורך" ולא ב"הסכמה" - ודלא כהרמב"ם - אין לומר כן - ושוב צ"ב.

ארם צובה וסמוכה לארץ ישראל וכיבשה דוד וחיברה לקדושת ארץ ישראל כו' ע"ש, היינו דעביד תרתי א' כיבשה ב' חיברה לקדושת ארץ ישראל, ולזה צריך אורים ותומים, אבל קדושת עזרא היתה בארץ ישראל עצמה הלכך א"צ לזה רק כיבוש ולא בעינן לזה אורים ותומים.

ומעתה יש לעיין – שאם מטעם אחר לא מהני הכיבוש של סורי' – א"כ מה זה שייך למחלוקת של כיבוש יחיד - הא בלאו הכי איכא חסרון אחר מצד זה שחסר באורים ותומים וא"א לחברה לארץ ישראל.

וע"כ שבא לבאר למה גם למ"ד דשמייה כיבוש אכתי אינה בדרגת א"י, כיון דלא היה בה קידוש כדי לחברה לארץ ישראל, אלא דלמ"ד לאו שמייה כיבוש נתחדש עוד, דלא רק דחסר ב'קידוש' לחברה אלא שחסר בעיקר הכיבוש עצמו, וכל סברת הספרי אינו אלא לבאר למה לא היה בה קידוש כדי לחברה לארץ ישראל – דהיה שלא עפ"י הדיבור.

ישוב קושי' המקד"ד דאי קנין של יחיד שמייה כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש.

עפ"י יסוד זה יישב המקד"ד קושי' חמורה – דהנה, כתב הרמב"ם [תורמות פ"א ה"י דעכו"ם] שקנה קרקע בארץ ישראל לא הפקיעה מן המצות אלא ה"ה בקדושתה לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות כו' ע"ש, ומדברי הרמב"ם נראה דקנין חשיב ככיבוש, דאם יש קנין לעכו"ם אם חזר ולקח הישראל היה חשיב ככיבוש יחיד, ועיין בהערה ע"ה שהבאנו את המקור לזה.

אולם יש להקשות – דלפי מה שנתבאר דיחיד שקנה קרקע שאין בה קדושה חשיב ככיבוש יחיד, א"כ למ"ד כיבוש יחיד שמייה

ונראה עפ"י מה שמצאתי שם במאירי שנקט מפורש שכיבוש יחיד היינו שלא עפ"י דעת רוב ישראל, וכתב דאף למ"ד דכיבוש יחיד שמייה כיבוש, סו"ס אינו כא"י ממש, ומה"ט הקילו בו לדנו כחו"ל לענין שכירות בתים ולענין טומאת ארץ העמים, והטעם דאינו כא"י ממש היינו משום הטעם של הספרי, דכיון שזה היה שלא כסדר התורה לכך לא חיילא בו קדושה גמורה כא"י ממש.

ואולי זהו נמי שי' רש"י ליישב הספרי, ואולי זהו כוונתו שזה היה שלא עפ"י דיבור, דהיינו טעם הספרי, דבא לבאר למה הקילו שם לענין שכירות בתים למ"ד שמייה כיבוש.

מוכיח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף דתמיד לא בעינן אורים ותומים.

ונראה שהדברים מוכרחים – הרי דיעויין במקד"ד [ריש תרומות סימן נ"ה ס"ק א' ד"ה כתב רש"י ז"ל עמוד 361] שהביא את דברי רש"י הללו דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד מפני שלא היה עפ"י הדיבור – והיינו דלא היה ע"י האורים ותומים ע"ש.

ותמה בדבריו - דהא בכיבוש עזרא לא היו שם אורים ותומים ולא אשתמיט בשום מקום דקדושת עזרא חשיב כיבוש יחיד, וביאר בזה עפ"י מה שחילק לעיל בין מה שהוא בתוך גבולות ארץ ישראל למה שהוא לא בתוך הגבולות, דבתוך הגבולות לא בעינן קידוש וסגי בכיבוש ומחוץ לגבולות בעינן קידוש – עיין בזה לעיל [משנה א].

ולפ"ז אתי שפיר דברי רש"י אלו דרך לגבי הדין קידוש הוא דצריכים אורים ותומים, וכמו קידוש העזרה דבעינן אורים ותומים, וזה דוקא בסוריא שהיא מחו"ל והוסיפה על ארץ ישראל ולכך צריכה גם קידוש.

ודייק שכן נראה ממה שכתב רש"י [שם] סוריא

עח. והמקד"ד הביא מקור לחידוש זה דקנין חשיב ככיבוש - דמקורו הוא מהירושלמי [דמאי פ"ה ה"ח] בההיא דמעשרין משל ישראל על של עכו"ם, ואמרינן שם מתני' דר"מ דאמר אין קנין לגוי בארץ ישראל לפוטרו מן המעשרות כו', ר"א בשם ר"ל טעמא דר"מ והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה הקיש אחוזה לעבדים, מה עבדים אתם קונין מהם ואין הם קונין מהם אף אחוזה אתם קונין מהם והם אין קונין מהם ע"ש, והיינו לענין קדושה, ואמרינן דהם אין קונין מהם להפקיע מקדושתה אבל אתם קונין מהם לקדושה, ומוכח דקנין מחייב במעשרות כמו כיבוש, ויחיד שקנה הוי כמו כיבוש יחיד.

כמו כיבוש - אך בחו"ל לא סגי ב'כיבוש' דבעינן גם 'קידוש' ומשום הכי יחיד שקנה קרקע בחו"ל פטורה לכ"ע, אבל דברי הרמב"ם איירי בארץ ישראל דא"צ קידוש כי אם כיבוש, ולכן אם קנה הישראל אחר שהופקעה מקדושתה שפיר הוי כיבוש יחיד.

כיבוש יחיד שקנה קרקע בחו"ל תתחייב במעשרות מן התורה מדין כיבוש יחיד, ולא שמענו לשום מ"ד דקרקע של ישראל בחו"ל תהיה חייבת במעשרות מן התורה.

אולם לפי הנ"ל א"ש דנהי דקנין יחיד חשיב

ענף ב'

שיטת הרמב"ם בכיבוש יחיד.

למצוות, ובסור' כתב "דמכלל חו"ל יצא ולהיות כא"י לא הגיע", ומשמע דגם לגבי עיקר מעלתה חסר, ודלא ככיבוש יחיד דרק חסר במצוות - וכדדייק הכפתור ופרח - ומשמע דתרת' נינהו.

דרכו של המשנת ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש יחיד שמיא כיבוש או לא - דנפ"מ אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.

והגר"א קוטלר [אוסף חידו"ת ומשנת ר"א סימן ז'] ביאר באופן אחר, דיש לעיין דאף דלא היה כסדר, הא סו"ס גירשו את הז' עממין ולמה לא מהני מה שישבו שם ישראל אח"כ, וע"כ צ"ל דיש הלכה דגוף "המעשה כיבוש" מקדש והיכא דלא היה "מעשה כיבוש" רק שהיא כבושה תחת ידיהם זה לא סגי.

אלא די"ל דזה תלוי בפלוגתא דכיבוש יחיד, דלעולם י"ל דכולהו מודי דכיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש, אכן מחמת כן אינו מעשה כיבוש, אבל סו"ס קשה שאף דחסר במעשה כיבוש אבל מה שהיא כבושה תחת ידי ישראל יהני שיתקדש, וע"כ צ"ל שנאמרה הלכה שצריכים דווקא "מעשה כיבוש", וי"ל א"כ דהך מ"ד דסובר דשמיא כיבוש מודה שאין כאן מעשה כיבוש בכיבוש יחיד - אלא שהוא חידש דא"צ מעשה כיבוש, ושורש פלוגתתם הוא אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'.

ולפי"ז לעולם החיסרון בכיבוש שלא כסדר אינו חיסרון דכיבוש יחיד, ומה דתלתה הגמ' בהך פלוגתא, היינו משום דתרווייהו תלויין בספק זה, האם צריכים מעשה כיבוש או לא.

דרכו של הדבר אברהם בישוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד.

והנה, שי' הרמב"ם תמוהה, וכבר תמה בזה בדבר אברהם [ח"א סי' י' ס"ק ח'], דהרמב"ם כתב בהדי' [שם הל' ב'] דבעינן כיבוש רבים מדעת רוב ישראל ושוב הביא [בהל' ג'] דהטעם בסורי' הוא מטעם הספרי, וצ"ב.

ואין לומר ע"ד הרמב"ן בתוס' שיחיד הכוונה דעת יחיד והספרי הוא טעם שנעשה לדעת יחיד, דמפורש בתוס' שיחיד שיעשה כדין תורה מהני וברמב"ם מפורש שיש תנאי של רבים, ואין לומר ע"ד המאירי ברש"י, שהרי זהו למ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש, והרי הרמב"ם פסק בהדי' דלאו שמי' כיבוש.

ותי' בדבר אברהם שבאמת היה כיבוש רבים, דכתב הרמב"ם שהיה עפ"י ביי"ד הגדול - וזה מיקרי דעת רבים ורוב ישראל, וכן מפורש בהל' מלכים [פ"ו ה"ה] שזה מיקרי רבים, רק דהיות ונעשה שלא כדין בטל הבי"ד הגדול, וממילא אין כאן רבים.

נמצא דהחילוק בין הרמב"ם להתוס' הוא דאף דלשניהם הספרי הוא סיבה להפוך את דוד ליחיד, אכן הנפ"מ היא, דלפי התוס' 'יחיד' היינו דעת יחיד 'נגד התורה', ומהני דעת יחיד כשאינו נגד התורה, ולרמב"ם 'יחיד' היינו דעת יחיד גם בלי שיהיה נגד התורה, רק דהכא היה ע"י רבים בזה שהורו ביי"ד, ומה שהיה כנגד התורה ביטל את הדין רבים.

ונראה לדייק ברמב"ם שאין זו כוונתו, שהרי על כיבוש יחיד כתב הרמב"ם "שאינו כא"י

בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול.

ועי קרן אורה ביבמות [פ"ב: ד"ה ארץ ישראל, סוד"ה ונראה דע"י קנין] שהק' על ר"מ שאכל בבית שאן הואיל ולא כבשום עולי בבל, דהא ס"ל לר"מ דכיבוש יחיד שמי' כיבוש, והקרקע שם היה של ישראל, ותירץ דצריך להיות דוקא ע"י כיבוש, וזהו דלא כהגרא"ק דלמד דאין הלכה של מעשה כיבוש למ"ד כיבוש יחיד שמי' כיבוש, אכן הק' על עצמו מלשון הרמב"ם בתרומות [פרק א' – הלכה ח'] דמבואר דבחזור ישראל ולקח קרקע שמכר לעכו"ם מיקרי כיבוש יחיד, ותי' הקושי' על ר"מ שא"א לעשות כיבוש יחיד רק על דבר שקרוב וסמוך לגבול, ולא באמצע חו"ל – וע"ע לעיל מה שהבאנו בזה מהמקד"ד שיש שני דינים בכיבוש וקידוש – ולכן לא מהני קנין של יחיד בכל מקום בחו"ל.

והנה ז"ל רש"י בע"ז "סמוכה לא"י וכיבשה דוד וחיברה לקדושת א"י" – ונראה דעיקר דינו של הקרן אורה מפורש כאן בדברי רש"י, ועוד נראה לדייק דגדר הכיבוש יחיד הוא "חיבור

לקדושת א"י", שממשיך את הקדושה מא"י, ולפי"ז מובנים עיקר יסוד דברי הגרא"ק זצ"ל למה א"צ מעשה כיבוש, דמה שצריך מעשה כיבוש היינו להחיל בתחילה את עיקר קדושת א"י, ולכן בעי מעשה כיבוש, משא"כ הכא דרק "ממשיך" את הקדושה.

דרך נוספת ברמב"ם – קרן אורה.

ולענין הקושיא הנ"ל אמאי לדעת הרמב"ם תלינן סוריא בדין כיבוש יחיד והלא עיקר הטעם הוא שכבשו קודם שכבש מקומות הסמוכין, עיין בקרן אורה [שם] בקצרה – והרחיבו בזה בחי' ר' שמואל [גיטין ח:] ובמעדני ארץ [פ"א מהל' תרומות ה"ג ס"ק א' ד"ה וגם] שביארו בטעמא דספרי שזה מפני חטא שלא גמר לכבוש מה שמחוייב לכבוש קודם ולכן לאו שמיא כיבוש, מיהו חובת כיבוש רמיא על הרבים ולא היחיד, ולכן טעמא דספרי שייך רק על הציבור, אבל יחיד שכבש ליכא למימר דלאו שמיא כיבוש מחמת האי טעמא, שהרי אין עליו שום חטא, ולכן הוצרך לטעם שגם מה שכבש יחיד לאו שמיא כיבוש.

ענף ג'

כיבוש עולי בבל בסוריא.

אפי' למ"ד כיבוש יחיד שמיא כיבוש מ"מ כיון דלא כבשוה עולי בבל שוה לדין מקומות שכבשו עולי מצרים ולא עו"ב.

ובע"כ צ"ל דס"ל להר"ש דעולי בבל כבשו גם את סוריא, ולכן למ"ד שכיבוש יחיד שמיא כיבוש הרי הוא כא"י גמור וחמור טפי ממקומות שכבשו עולי מצרים ולא עו"ב, וקו' הר"ש היא למה דין סוריא אינו חמור כמו מקומות שכבשו גם עולי בבל, וע"כ הוכרח לפרש דמתני' אזלא למ"ד דכיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש.

קושיית הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמיא כיבוש או לא.

הנה הגר"ח הקשה קושיא עצומה [בחי' על הש"ס גיטין דף מ"ז] שאם עולי בבל קנו את סוריא מהו הנפק"מ אם כיבוש יחיד שמיא כיבוש או לא,

בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסוריא, ושיטת הר"ש בזה.

הנה קי"ל דקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, אבל קדושה שנייה קדשה לעתיד לבוא, ויש לעיין אי סוריא היא בכלל קדושה שנייה או לא, ופליגי בזה הרמב"ם והראב"ד [פ"ד שמיטה ויובל הכ"ח], דלדעת הרמב"ם כבשו עולי בבל את סוריא ולפי הראב"ד לא כבשוה.

והר"ש ג"כ ס"ל דעולי בבל כבשו את סוריא, דהנה כ' הר"ש דתנא דידן ס"ל דכיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש מדמקיל בסוריא יותר מבא"י ואי שמיא כיבוש אין להקל, וכ' במעדני ארץ [סימן ח' ס"ק ג'] דדבריו קשים שהרי הר"ש כתב לעיל [משנה א'] דגבולות עולי מצרים שלא כבשו עולי בבל שוין לסוריא משום דקדושה ראשונה בטלה, וא"כ

לכבוש שאר מקומות קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, ולא שהוא דין בעלמא בסדר הכיבוש שלא חל שלא כסדר - אלא שלא חייל כיון שזה שלא ברשות ושלא כדין.

והעיר הערה גדולה – דלפי"ז היה נראה דזהו דווקא בראשון שהיה עליהם 'חובה' לקדש את כל ארץ ישראל כמו שכתבו התוס' יבמות נ"ב: ד"ה ירושה, אבל בשני שלא היה עליהם חובה לקדש את כל ארץ ישראל וכמו שכתבו התוס' שם, א"כ היו רשאים לכבוש את שאר המקומות אף קודם שכבשו כל ארץ ישראל דלא היתה מוטלת עליהם החובה כלל לכבוש את כל ארץ ישראל, דאלת"ה צריך לומר דאף בשני עשו שלא ברשות במה שהחזיקו בסוריא קודם שהחזיקו בכל ארץ ישראל וקשה לומר כן.

עוד יצא לדון בזה לפי שיטת רש"י [גיטין ח': ד"ה כיבוש] דמשום הכי חשיב סוריא כיבוש יחיד משום דדוד כבשה לצורכו ולא לצורך כל ישראל, וא"כ ודאי קשה דאי כבשוה עולי בבל א"כ היה אז הכיבוש לצורך כל ישראל.

ישוב לעיקר הקושי – שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון.

ויישוב בזה במקד"ד דאפשר דכיון דקדושת עזרא מפקינן לה בסדר עולם מדכתיב אשר ירשו אבותיך וירשתה כו', לא היה להם רשות לקדש רק מה שנתקדש בקדושה ראשונה, וא"כ הנושא אם נתקדשה סוריא בקדושת עזרא תלוי אם נתקדשה בקדושה ראשונה, וזה תלוי אם כיבוש יחיד שמים כיבוש.

ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסוריא אי לא היה בו כיבוש עולי בבל.

אולם אכתי דעת הראב"ד צ"ב, שלפי מה שהוא סובר דלא כבשו עולי בבל את סוריא – א"כ מה מהני שכיבוש יחיד שמים כיבוש והלא קדושה ראשונה בטלה, ואמאי אמרינן שלמ"ד כיבוש יחיד שמים כיבוש אין קנין לעכו"ם בסוריא

והלא אפי' אם כיבוש יחיד שמים כיבוש מ"מ אינו אלא קדושה ראשונה וקדושה זו בטלה, ומה שנתקיים לעולם הוא קדושה שנייה וכיון שקנו עולי בבל גם את סוריא הוי בכלל א"י אפי' אם כיבוש יחיד לאו שמים כיבוש – ועיין בזה לעיל [משנה א'] שהבאנו את תשובת הגר"ח בזה, והבאנו תירוץ נוסף מהמקד"ד.

בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסוריא היה חסרון נמי בכיבוש שני בסוריא.

אולם כבר העיר בזה במקד"ד [סימן נ"ה ס"ק א' עמוד 362] דעיקר הקושי תלויה בטעמים למה סוריא היא כיבוש יחיד – וכדלהלן:

מתחילה העיר דלפי מה שהבאנו בשיטת רש"י בע"ז [נ' סוף ע"ב] י"ל דלעולם כבשוה עולי בבל אלא דכמו דקדושה ראשונה היה כיבוש יחיד משום שלא היה על פי אורים ותומים ה"נ קדושה שניה דבימי עזרא הרי לא היו אורים ותומים, מיהו קידוש שאר ארץ ישראל שנעשה ע"י עזרא א"צ לאורים ותומים, אך סוריא שהיא מחו"ל וצריך להוסיפה על ארץ ישראל צריכים גם לקדשה, א"כ כמו שבקדושה ראשונה שהיה שלא באורים ותומים היה כיבוש יחיד, ה"ה שגם בכיבוש שני איכא להאי חסרון עצמו, ועיין בהערה ע"ט.

עוד העיר בזה לשיטת התוס' [גיטין ח': ד"ה כיבוש יחיד] ועוד ראשונים דסוריא הוא כיבוש יחיד מפני שדוד כיבשה קודם שכבש את כל ארץ ישראל, וא"כ יש לומר דלעולם סוריא כבשוה עולי בבל ומ"מ הוי כיבוש יחיד משום דגם עולי בבל כבשוה קודם שכבשו את כל ארץ ישראל, דהא אמרינן בחולין [ז']. דהרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשוה עולי בבל.

עוד יצא לדון בזה דלדרכו של התוס' בע"ז [כ"א. ד"ה כיבוש] משמע דלא כהתוס' בגיטין – שאף ששניהם למדו עפ"י הספרי - אכן בתוס' בע"ז מבואר שעיקר הסברא בזה היא מפני שהיה הכיבוש 'שלא ברשות', והיינו דלא היה להם רשות

ע"ט. והיינו שיש להעיר בדברי המקד"ד אינם עולים יפה לפי מה שרצינו לחדש לעיל ברש"י דטעמא דאורים ותומים אינו ענין לכיבוש יחיד – אלא דזה בא לבאר למ"ד שמים כיבוש למה אינה בדרגת שאר א"י.

סנהדרין [פרק ד', הלכה ו'] שסמיכת זקנים שהיא נוהגת בארץ בלבד, נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים, ואעפ"י שלענין תרומות ומעשרות וכדומה הקובע הוא מקום שהחזיקו בו עולי בבל, כתב הרדב"ז [שם] שלענין מינוי סמוכים הולכים אחר החזקת עולי מצרים כי קדושת הארץ שווה בכל המקומות, וכן לענין מעלות הדר בארץ ישראל וכמו שכתב הכפתור ופרח, והיינו שקדושה התלויה בשכינה קבועה וקיימת ואינה בטילה כשבטל הכיבוש, וסמיכת זקנים אינה שייכת למצוות התלויות בארץ אלא לעצם קדושתה שנובעת מהשראת שכינה בתוכה.

ועפ"י זה ביאר הקה"י דלענין זה אהני לן כיבוש יחיד להיות כיבוש – דנפ"מ לגבי כל הדינים הללו, והוסיף דה"ה דינא דהכל מעלין לארץ ישראל אכתי קיים אף בלי קדושה שניה, וכן דין ארץ ישראל לגבי ערלה, וכמבואר במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ב' וסימן י"ז באורך]. **ועי"ש** עוד שציין לדברי החזו"א [סימן ד' ס"ק כ"ן] בביאור שיטת הראב"ד.

חומר דסוריא יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י.

והנה אף למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש וסוריא אינה חייבת בתרו"מ אלא מדרבנן, מ"מ חמיר טפי משאר מקומות הסמוכים לא"י כמש"כ בחלת לחם [סי' א' סוף ס"ק נ"ז].

עוד חומרא איכא בסוריא דרק סוריא נתנו לה דין א"י מדרבנן – עיין זה בחי' הגר"ח [פ"א מהל' תרומות הכ"ב], אבל בשאר מקומות אף שחייבים במצות התלויות בארץ מדרבנן מ"מ אינן בכלל א"י אף מדרבנן.

ולפי זה כ' הגרי"ז במנחות [מהדו"ת מ"ה:]: ליישב הקושיא דמ"ש עמון ומואב ומצרים ובבל שאע"פ שהן חייבין בתרומות ומעשרות מדבריהם אבל אין מביאין מהן ביכורים, משא"כ סוריא חייב בביכורים, וכתב שאלו המקומות הסמוכים לא"י אין להן דין קדושת א"י ומ"מ חייבין הן בתרו"מ מדרבנן, ומה שתקנו חכמים לחייב מיהת מדרבנן שייך רק בתרו"מ שאינו תלוי בקדושת א"י, אבל ביכורים תלוי בקדושת א"י ולכן אין לחייב

יותר משאר מקומות שבחו"ל, ואמאי פליג המ"ד דכיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש וס"ל שיש קנין לעכו"ם בסוריא.

ועיין בזה במשנת ר"א [זרעים – סוף סימן ז'] שאף שהדינים של קדושה ראשונה בטלו מ"מ שם ארץ ישראל לא בטלה, שאף אם חובת תרו"מ הוא מדרבנן דבטלה קדושה ראשונה – מ"מ עצם הקדושה של ארץ ישראל באשר הוא א"י הוא עדיין מה"ת וכעין זה מצאנו ברמב"ם שתרומה אף בזמן עזרא אינו אלא מדרבנן דבעינן כל יושביה עליה, ומ"מ פשוט שאין קנין לעכו"ם בא"י, והיינו דאין עצם הקדושה נפקעת כיון דעצם הקדושה הוא מה"ת וממילא לא נפקע גם החיוב מדרבנן ע"י הקנין של העכו"ם.

ומעתה יש לומר עוד – דכיבוש עולי מצרים אחרי דקדוש מה"ת לענין חלה אף שאינו קדוש לגבי מעשר – אבל החיוב דרבנן תלוי בקדושת הארץ דאורייתא דכל דחשיב א"י מה"ת חייבו חכמים בתרו"מ מדרבנן, וכיון דלגבי עצם הקדושה אין קנין לעכו"ם להפקיע שהיא דבר תורה, ממילא חייב מדרבנן, אבל אי כיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש א"כ כל הקדושה היא מדרבנן ושפיר יש קנין לעכו"ם להפקיע מתרו"מ.

דברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ.

עוד ביאר בזה בקה"י [שביעית סימן י"ד] דאף אי קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבא אבל אכתי איכא הרבה דינים של א"י שקיימים בכיבוש של עולי מצרים, והדברים מתבארים עפ"י מה שחילקנו להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ד] שיש ב' דינים בקדושת ארץ ישראל, דין הקדושה ששייכת לשכינה ולסגולות שיש בארץ ישראל, ויש גם את דין הקדושה לגבי המצוות שבארץ ישראל, ותרתי נינהו, ונתבאר שם דמתחלקים הדינים זה מזה בכיבוש עולי מצרים שלא נכבש ע"י עולי בבל, דליכא קדושה לענין המצוות, ואיכא קדושה לגבי שכינה וסגולות ארץ ישראל, ובעבר הירדן הדין הפוך, ששם יש מצוות התלויות בארץ, וליכא קדושת שכינה.

ובזה מתבארים דברי הרמב"ם בהלכות

מקומות אלו בהבאת ביכורים, ורק סוריא שנתנו לה דין א"י מדרבנן – התם איכא לחייב בביכורים [ביכורים סי' מ"א].

דרבנן, ועיין מה שנתבאר בזה בפרי עץ חיים

ענף ד'

בדין עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר.

הפקר אין איסור שמור ול"צ שינוי בקצירה, ועיקר מלאכת קצירה בשמור לפי הר"ש – היינו כדי שלא ינהיגו בעלות, ומעתה קשה, דבסוריא תנן שאין קוצרין ואין בוצרין אלא בשינוי והיינו בשמור כמש"כ הר"ש, הרי להדיא שקצירה אסורה כדרכה בשמור אף דליכא חיוב הפקר וליכא איסור בזה שנוהג בעלות, וביאר החזו"א דלפי"ז למדנו חידוש – שיש חומרא בסוריא טפי מארץ ישראל.

ומה"ט ביאר החזו"א דא"א לפרש שעבודת מחובר אסורה בסוריא מטעם שסוריא היא כא"י שהרי חזינן דחמור טפי מא"י, דאילו א"י מותר לקצור כדרכו כשאין בו קדו"ש אבל בסוריא אסור – ועכצ"ל שהטעם בזה הוא משום גזירה שלא ישתקעו שמה, ומהאי טעמא בעינן לגזירה זו ולא סגי במה שסוריא היא כא"י.

ביאור שיטת הרמב"ם דסורי' קיל יותר משאר כיבוש עולי מצרים – כיון דהוי כיבוש יחיד.

אולם לפי דעת הרמב"ם שמקומות שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל יש להם קדו"ש שהרי לשיטתו רק ספיחין מותרים – עיין בזה לעיל [משנה א'] – א"כ גם סוריא ראויה להיות לה קדו"ש כמקומות אלו דאסור בעבודת קרקע ולא נאכל אלא בקדושת שביעית, וגם עבודת תלוש אסור, דרק ספיחים הותרו, וא"כ אמאי התירו עבודת תלוש ועוד דלמה בעינן לטעם גזירה שלא ישתקעו לאסור עבודת מחובר.

וכתב בזה החזו"א [שם בהמשך] שמוכרח מזה שהיה ראוי להקל בסוריא יותר מכיבוש עולי מצרים בארץ ישראל – אף במחובר – וזה משום דמעולם לא היתה עליו קדושת א"י מה"ת – דאזלינן למ"ד כיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש – ומה"ט באמת מקילין לענין עבודה בתלוש יותר משאר מקומות שבא"י, ולכן בעינן לטעם שלא ישתקעו להגביל קולא זו לתלוש ולא למחובר.

בטעמא דעושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר.

מלאכות במחובר היינו קצירה ובצירה ובתלוש היינו דישה וזרייה וכמבואר במשנה – ועיין בר"ש שהביא מהירושלמי – עושין בתלוש בסוריא כו' אמר רבי אבהו שלא יהו הולכין הולכין ומשתקעין שם, בתלוש למה הוא מותר, מן גו דו חמי רווחא קריב לא נפיק – והיינו שהתירו בתלוש כדי שימצאו עניים קצת ריוח בסוריא שהיא קרובה להן ולא יצטרכו לצאת מא"י לחו"ל.

טעם החילוק בין מחובר לתלוש מטעם שלא ישתקעו בסוריא – דמיצאנו חומרא בסורי' יותר מארץ ישראל שגם בלי דין שמור איכא איסור קצירה.

ויש לעיין למה בעינן טעם חדש לאסור עבודה במחובר מטעם שלא ישתקעו בסוריא, תיפו"ל דסוריא כארץ ישראל לכל דבר מדרבנן, וכמו דא"י אסור בעבודת קרקע בשביעית ה"ה סוריא.

ועיין בחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"א] שביאר בזה, ונקדים – דכבר הבאנו לעיל [משנה א'] כמה פירושים במה דתנן ד"נאכל" במקומות שהחזיקו עולי מצרים, או שאם נעבדה וגדלה אסור לאכול מאותן גידולים, או שנאכל לאחר שביעית בלא ביעור, או שנאכל היינו היתר אכילת ספיחין, או שנאכל בלי קדושת שביעית, עכ"פ – הבאנו מהמשנה למלך [פ"ד הכ"ו] שנסתפק בכוונת הר"ש, אי יש בו קדושת שביעית באכילתה או לא ומן הסברא נקט דאין בו קדושת שביעית כלל, וכן שיטת השנות אליהו – ולפי"ז יצאנו לדון דאם אין בהן קדושת שביעית ה"ה שאין בהן דיני הפקר, דכפשוטו הפקר הפירות תלוי בקדו"ש – ועיין לעיל [משנה א'] מה שיש לדון בזה.

עכ"פ אי נימא כן – אז יתחדש דקצירה מותרת כדרכה בכל הפירות במקומות שהחזיקו עולי מצרים, דשיטת הר"ש היא שא"צ שינוי בקצירה אלא בשמור ולא בהפקר, ואם אין חובת

שאינן כוונת התנא להשמיע לנו דיני מסייע ידי עובדי עבירה כמו שמצאנו במשנה ד"לא תבור ולא תטחון עמה", וכאן בסורי' באו להתיר – אלא כוונת התנא כך:

שבאמת שיטת הר"ש שאיסור קצירה ובצירה – היינו דווקא משמור ולא בהפקר – וממילא ע"כ דמיירי שהתבואה שהוא עובד בה היא תבואה שהבעלים עוברים עליה עבירה – והיינו שלא מפקירים את השדה, דרך בזה חייל איסור מלאכות קצירה וכו', הלכך הרי הוא חשוד על השביעית, והתנא בא להשמיע לחבר שאינו חשוד שעובד אצלו, איזה מלאכות מותר לו לעשות ואיזה אסורות, ובה חילקו בין תלוש למחובר.

אולם לפי הרמב"ם א"צ להעמיד את המשנה בכה"ג – דלעולם י"ל דאיירי גם בשדה של הפקר, ובא ליטול מההפקר, והתנא משמיע איזה מלאכות מותרות ואיזה אסורות, ועיין בזה במשנת יוסף [תוספת אחרונים].

אולם עיין בשנות אליהו שכתב שהמשנה איירי דווקא בהפקר, אבל במשומר אסור לעשות בהם מלאכה ואפילו בשינוי ואפילו בסורי' – וע"ע בפאת השולחן [סימן כ"ח ס"ק כ"ו].

דעת ר' עקיבא – **כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסורי'.**

בדעת ר"ע הביא הרע"ב ב' פירושים ובשניהם בא ר"ע לפרש סברת ת"ק למה מחלקים בין תלוש למחובר – א' **"כל שכיוצא בו מותר בא"י מדאורייתא, כגון תלוש, אף ע"ג דמדרבנן אסור בלא שינוי, עושין אותו בסורי' כי אורחיה ואינו צריך לשנות"** – והיינו דמדאורייתא תלוש יותר קל ממחובר גם בא"י ולכן הקילו בו בסורי'.

ב' **"כל שכיוצא בו מותר בארץ במופקר עושים אותו בסורי' אפילו בשמור, אבל במחובר**

אולם במעדני ארץ [סימן ח' ס"ק ה'] יצא לדון בדבר החדש – דאדרבה – יש לומר דלעולם גם הרמב"ם סובר שאין קדושת שביעית בסורי' וכן בכיבוש עולי מצרים, דכן מדויק בדבריו בהלכות [פרק ד' הלכה כ"ו והלכה כ"ז] דדן רק מצד עבודה וספיחין, ולא הזכיר קדושת שביעית, וביאר הסברא בזה דכיון שאסרו עבודה הלכך איכא מקום לגזירת ספיחין, דה"ט דגזרו על הספיחין, מחמת עובדי עבירה שזורעים בשביעית, הלכך באה המשנה – לפי פירושו של הרמב"ם להתיר איסור ספיחין, ויתכן עוד דמה שהתירו ספיחין היינו משום שספיחין תלוי בקדושה, וכדמוכרח מירקות שיצאו לשמינית – להלן [משנה ד'], ולפי דרך זו א"ש המהלך ברמב"ם כמבואר בר"ש, אולם הסיק שירא מאד לומר פירוש זה שזה כנגד כל המפרשים שנקטו שיש קדושת שביעית לפי הרמב"ם.

בספיקו של התורת זרעים בתוספת שביעית במקומות שהחזיקו עולי מצרים.

הנה בסורי' מבואר בירושלמי דליכא תוספת שביעית במוצאי שביעית, ודן התורת זרעים מה הדין לגבי מקומות שהחזיקו עולי מצרים, ואמר דאין ללמוד מסורי', שהרי מקומות שהחזיקו עולי מצרים חמירי טפי דכל הדין שביעית בסורי' אינו אלא כדי שלא ישתקעו שם, ומבואר שאין זה שביעית מדרבנן אלא גזירה בעלמא, ודלא כמקומות שהחזיקו עולי מצרים ששם יש דין שביעית מדרבנן ושפיר יש לומר דאיכא תוספת שביעית, ועיין בהערה⁵ במה שיש לדון בזה.

במה איירי המשנה – בעובד בהפקר או בשמור.

כתב הר"ש – **"עושין בתלוש בסורי' – אפילו אצל החשודין אף על גב דבארץ תנן לא תבור ולא תטחון עמה", וביאר בזה החזו"א [סימן ג' ס"ק כ"ב]**

פ. והיה מקום לטעות ולומר שספק זה תלוי בביאור טעמא דהירושלמי – שלא ישתקעו – האם זה משום שסורי' יותר קל ואין שם שביעית אפילו מדרבנן, או אדרבה דיותר חמור ממקומות שהחזיקו עולי מצרים, ולפי הר"ש יותר חמור – הלכך שפיר מצינן ללמוד למקומות שהחזיקו עולי מצרים.

אולם זו טעות דודאי דגם להר"ש סורי' יותר קל – דאין בפירות קדושת שביעית – וע"כ שעיקר האיסור מלאכה במחובר תמיד אינו מעיקר הדין אלא מצד גזירה שלא ישתקע, הלכך גדר האיסור מלאכה במקומות שהחזיקו עולי מצרים חמיר דאסירי מעיקר הדין מדרבנן.

אסור מדרבנן בארץ אפילו במופקר – וכן", ועיין במלאכת שלמה מה שהקשה על הפירוש השני לגבי מלאכה במחובר בהפקר דאסור מדרבנן, הא זה כנגד הר"ש [פ"ח מ"ו] דמותר בשינוי, ועיין נמי ברע"ב לעיל [פרק ה' מ"ו] דמגל יד מותר בהפקר.

ענף ה'

באיסור קצירה ובצירה, דווקא משמור ולא בהפקר.

נמצא דר"ת מחמיר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי, וכ"כ התוס' בר"ה [ט]. ד"ה וקציר הב' וכן הוא בתוס' בב"מ [נ"ח. ד"ה לשמור] ובמנחות [פ"ד]. וביבמות [קכ"ב].

והתוס' בסוכה [ל"ט] הביאו דנחלקו בזה רש"י ורבותיו האם איכא איסור משמור בפירות שביעית, ומשמע דלרש"י לא משכחת לה איסור כזה, [מדהוצרך לבאר עזקה באופן אחר], וממילא נראה דפשיטא נמי דנחלקו נמי בעיקר איסור קצירה אי קאי בהפקר או במשמור, דהנך תרי דינים תלויים זב"ז בתרי הפירושים בתו"כ.

ובאמת דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דרש"י כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזרך – שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם", ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מרש"י בחומש והוסיף בזה בלשוננו, "נזרך – שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דמפורש דאיסורא דבצירה כדרך הבצירים קאי רק בשמור, ודו"ק.

מביא את דברי התורת זרעים בביאורו לקושיות התוס' ב"מ [נ"ח] על שיטת הר"ש, ומביא את ישובו של החזו"א בזה דרק בשמור אסור אף דהוי מלאכה ועבודה.

והתוס' בב"מ [נ"ח]. הקשו על שיטת רש"י והר"ש דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשמור, וקושיתו היא מהמבואר בריש מו"ק דבצירה היא תולדה דקצירה, ואינו ברור מה היתה כוונת התוס' להקשות משם.

וביאר התורת זרעים [שביעית פ"ח] דתוכן קושי' התוס' היא דשם מבואר דקצירה ובצירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובזה לא שייך נפ"מ

דדברי הר"ש והרא"ש באיסור קצירה ובצירה – דווקא משמור ולא בהפקר.

עיינן בלשון הרא"ש "אבל לא במחובר – כדמפרש קצירה ובצירה ומסיקה, ודווקא במשמור, אבל במופקר אפילו בארץ מותר כדתיא בת"כ את ענבי נזירך לא תבצור מן השמור אי אתה בוצר אבל אתה בוצר מן המופקר, ובפירות שביעית בשביעית איירי".

ויש כאן מחלוקת יסודית בראשונים – ונקדים – כתוב בתו"כ, "את ענבי נזרך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, "לא תבצור", לא תבצור כדרך הבצירים, מכאן אמרו תאנינים של שביעית, אין קוצים אותם במוקצה אבל קוצה אותם בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורכין בעריבה, אין עושין זיתים בבר, וכו', עכ"ל.

ונחלקו בביאור התו"כ, דשיטת הר"ש נכאן ולהלן פ"ח מ"ו ד"ה לבודידה – מכת"י בביאור התו"כ דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, וכתחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, ובנוסף לזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בזה הוא רק כדרך הקוצרים וכמש"כ בהמשך דברי התו"כ, אבל בהפקר לא מיירי התו"כ כלל, והתם ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים.

ושיטת התוס' בסוכה [ל"ט : ד"ה בד"א] בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וילפי כן מהתו"כ ד"נזרך" אסור, והיינו דלמד דתחילת דברי התו"כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, [ומה שאמרו בלשון לא תבצור, היינו כלל וכלל לא דאין בה אכילה], וע"כ דהמשך דברי התו"כ דמחלקים בין כדרך הבעלים דאסור ובשלל כדרך הבעלים מותר, היינו רק בהפקר.

בעלות, וא"כ קשה מה שייך בזה אבות ותולדות, וע"כ דאיכא איסור במעשה קצירה עצמה, ולא רק מצד מנהג הבעלים.

והרי כמו דבזורע ואידך מלאכות לא שייך חילוק בין הפקר לשמור, ה"ה דבקוצר לא שייך כן, והיינו ממש כקושי' התוס' בב"מ על הר"ש כפי ביאורו של התורת זרעים, וכדהבאנו לעיל.

ותירץ החזו"א וז"ל "ואפשר דבזמן שהוא קוצר כדרך הקוצרים או שקצור משומר, העבירה היא במעשה קצירה והבצירה, וזה קרי קצירה אב ובצירה תולדה", ונראה דנתחדש הכא חידוש גדול בעיקר מלאכת שביעית.

ובביאור יסוד דברי החזו"א – עיין בדברינו להלן בחידושי סוגיות [סימן ח'] ששם ביארנו יסוד התירא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר, ויסוד דינא הוא דכל עבודות שביעית מצד "כי לי הארץ" ומדין הפקר אתינן עלה, ועיי"ש [פרק ג'] מה שביארנו ביסוד דינא דקצירה לפי כל הנ"ל, ולהלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ו'] יבואר עוד בזה.

בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם גם בהפקר דמאי שנא מזורע וזומר דשייכי נמי בהפקר, וקצירה היא רק בשמור, וע"כ דכל האיסור הוא רק מצד הנהגת בעלות, ולא שייך בזה אבות ותולדות, ועיי"ש מה שחידש התורת זרעים ליישב את שיטת הר"ש, ועיין בזה להלן [פרק י' משנה ב'].

ומצאתי בחזו"א [סי' י"ז ס"ק ג'] ישוב לקושי' זו, דהנה עיי"ש שהקשה, דמדאמרו בריש מו"ק הך דאבות ותולדות על קצירה ובצירה מזה למדנו שהאיסור אינו מצד שמור והפקר, רק דעצם עבודת הארץ היא מלאכה, והיינו כעין זומר וזורע, ומקשה החזו"א דזה נגד התו"כ דמבואר דכל האיסור בקצירה היא מצד "קצירה כדרך הקוצרים", והוסיף החזו"א שזה גם נגד הדין שקצירה אסורה רק בשמור, וכוונת החזו"א הכא לשיטת הר"ש, דאי יסוד האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ע"י "קצירה כדרך הקוצרים", ולכך חידש הר"ש דדוקא בשמור אסור, א"כ הקצירה ובצירה עצמם הם רק היכי תימצי בעלמא להך הנהגת

משנה ג

[ג] בצלים שירדו עליהם גשמים וצמחו אם היו העלין שלהם שחורין אסורין הוריקו הרי אלו מותרין רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר אם יכולין להיתלש בעלין שלהן אסורין וכנגד כן מוצאי שביעית מותרין:

רע"ב משנה ג

בצלים שירדו עליהם גשמים – בצלים של ששית שנכנסו לשביעית, וירדו עליהם גשמים וצמחו, אם השחירו העלין בידוע שגדלו והוסיפו ואתו גדולי שביעית ומבטלים העיקר אף על פי שהוא מרובה, אבל אם הוריקו העלין אז הולכים וכמשיך ולא מארעא קא רבו:
אם יכולין ליתלש בעלין – דרך בצלים כשנגמרים יוצאין מעצמן מן הארץ ונוחין ליתלש, ואם העלין חזקים וכשאוחז בהן יכול ליתלוש הבצלים מן הארץ אז ודאי גדלו בשביעית:
כנגד כן למוצאי שביעית מותרים – לאו בבצלים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית מיירי, דלא מקילינן בהו כולי האי שגדולי היתר כל שהו יעלו את האיסור, אלא סיפא נמי מיירי בבצלים של ששית שעקרן בששית וחזר ונטען בשביעית ולאחר שגדלו מעט בשביעית עקרן וחזר ונטען בשמינית, ומתוך שכבר גדלו בששית לא הוסיפו כי אם מעט בשביעית ונאסרו וכשחזרו והוסיפו מעט בשמינית חזר אותו היתר ובטל איסור המועט, שגם של ששית מסייע לבטלו אחר שסוף גדולו היתר. ואין הלכה כר' חנינא בן אנטיגנוס:

❧ ציונים והערות משנה ג ❧

ענף א'

בדיני 'גידולים' המבוארים במשנה.

עצם הנידון של המשנה.

הנידון במשנה הוא בבצלים של ששית שנכנסו לשביעית וכפשוטו מיירי שנעקרו – אלא ששוב חזרו וצמחו וגדלו עוד - והוסיפו עליו – וצריכין לדון מכת מה צמחו, שהרי יש אפשרות בבצלים שיצמחו מחמת עצמם בלי יניקה מהקרקע וכמבואר בר"ן בנדרים [נ"ח] וברמב"ם בפירוש המשנה כאן.

ומעתה יש לדון האם אתו גידולי שביעית ומבטלים את העיקר לאסור את כולו אף על פי שהעיקר מותר והוא המרובה, או לא, והמשנה מחלקת בין אם השחירו העלין שאז ידוע שגדלו והוסיפו מהקרקע, והך הוספה הוי גידולי שביעית, ואז הדין דאתו גידולי שביעית ומבטלים את העיקר, אבל אם הוריקו העלין סימן שהם הולכים וכמשיין ולאז מארעא קא רבו, ואז מותרים – כן הפשטות אלא שיבואר שיש כמה דרכים אחרות בזה.

אסורים ומותרים במשנה.

הלשון אסורים ומותרים במשנה – כפשוטו הכוונה שיש בהם קדושת שביעית ואסורים בהפסד וסחורה [תוס' יו"ט, ר"ש סיריליא ותפא"ן], עוד פירש בזה התוס' יו"ט דאיכא בהו איסור ספיחים, וכדרך השניה מבואר ברמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל ה"כ], ובמשנה ראשונה דייק מהר"ן בנדרים [נ"ח] דלמד שהאיסור כאן הוא דבר שיש לו מתירין, ולדידיה ע"כ דלא איירי באיסור ספיחים, וצ"ל דבגידול של העלין גרידא ליכא איסור ספיחים רק בפרי עצמו, וע"כ איירי מצד קדושת שביעית ואז חשיב כיש לו מתירים שיכול לאוכלם בקדושתן.

מחלוקות בראשונים – א] האם מיירי בנעקרו, ב] והאם מיירי בשוב שתלן.

יש לעיין בתרתי, א] האם מיירי שנעקרו לפני

שביעית, ב] עוד יש לעיין האם מיירי בשוב שתלן או לא, ונחלקו בזה, ותלוי במחלוקות שונות.

דהנה, אי נימא שלא נעקרו, אלא שגדלו בשישית ושוב ירדו גשמים בשביעית וגדלו עוד, א"כ יקשה דהא בצל הוא ירק ואזלינן ביה בתר לקיטה וכולו של שביעית דלקיטתו בשביעית, ומה שיך לדון על גידולין של שישית ושביעית, הא הכל של שביעית.

וביאר בזה במשנה ראשונה דיתכן דנגמרו גידולן, וכבר ראויים ללקיטה, ובכח"ג לא אזלינן בתר לקיטה ממש, אלא שזה תלוי במחלוקת ראשונים – מובא לעיל [פרק ב' משנה ז'] - ושיטת התוס' בר"ה [י"ג: / יד:] וכ"ה שיטת הר"ש [פ"ה מ"ג / ופ"ט מ"א ועוד] דס"ל דאזלינן בתר ראויים ללקיטה, אולם שיטת הרמב"ם [מובא שם] דבעינן לקיטה ממש.

ולפי הר"ש ודעימיה שפיר יש לפרש דלא נעקר כלל, וכן נקט החזו"א [סימן י"ב ס"ק ג'] בדעת הר"ש, והספק אי גדלו מהבצלים או מהקרקע.

אולם עיין בתשובת הרשב"א [חלק א' סימן רפ"ז] – מובא במלאכת שלמה – שכתב בהדי' "בצלים של ששית שעקן ושתלן בשביעית וירדו עליהם גשמים בשביעית וצמחו", הרי שגם עקן וגם שוב שתלן, ונמצא שהלקיטה של סוף שישית קבעתם כשישית ושוב ניתוספו בהם גידולין של שביעית – הרי דנחלקו הר"ש והרשב"א אי איירי בעקן או לא.

אולם קשה ללמוד בשיטת הר"ש כדרכו של החזו"א דלא עקן – שהרי בהמשך דברי הר"ש - כשבא לפרש את הסיפא פירש שם נמי את הרישא – וכתב "אלא סיפא נמי בבצלין של ששית איירי 'שעקן' בששית 'והזר ונטען' בשביעית ועקן לאחר שגדלו מעט וחזר ונטען בשמינית" הרי דברים מפורשים שעקן ושתלן – וע"ד הרשב"א, וכן דייק במשנה ראשונה.

מפרש שהבצל כולו אסור שכולו נהפך לאיסור על ידי התוספת צמיחה שצמחו בשביעית, והרבה ראשונים נקטו כוותיה.

ועיין בקרן אורה [נדרים שם] ובביאור ההלכה [פרק ד' הלכה כ' ד"ה בצלים] דפלוגתתם תלויה האם גם העיקר גדל באיסור אח"כ או רק העלין, וזה תלוי באיזה אופן איירי, שהרמב"ם פירש שנעקר ולא שתלן שוב דאז פשיטא שהעיקר לא צמח עוד הלכך רק העלין אסורים, אבל הר"ש למד דשתלן שוב הלכך הכל גדל עוד והכל אסור, אולם עיי"ש בהמשך דברי הקרן אורה מה שהקשה על פירוש זה.

ב' טעמים למה אוסר בכל שהוא.

מבואר במשנה דגם מיעוט גידולין אוסרים - ונאמרו ב' טעמים האיך אוסר את הכל בכל שהוא:

א [כפשוטו יש לומר עפ"י המבואר להלן פ"ז מ"ז] דשביעית אוסר בכל שהוא, אולם אז נצטרך לפרש דמייירי הכא דווקא לאחר הביעור - דהדין להלן הוא דרק אחר הביעור אוסר בכל שהוא.

ב המשנה ראשונה העיר דלפי הרא"ש [נדרים נ"ז:] גידולין חשיבי משום שגדלין והולכין תמיד הלכך אוסרים אפילו בכל שהוא, ולשיטתו לא צריכים להעמיד לאחר ביעור.

דרכו של הר"ש בביאור הסיפא של המשנה - "וכנגד כן למוצאי שביעית מותרין".

בביאור הסיפא של המשנה - "וכנגד כן למוצאי שביעית מותרין" - עיין בר"ש שהקשה - "לא יתכן לפרש בבצלים של שביעית" והיינו שגדלו וצמחו גידולים במוצאי שביעית בבצלים של שביעית, והגידולין מתירים כמו שברישא הגידולים אוסרים, "דהנהו לא משתרו למוצאי שביעית וכו' דילמא אכתי לא רבו גידולין על עיקרו" והיינו שכדי להתיר צריכים רוב היתר.

ולכן פירש הר"ש "אלא סיפא נמי בבצלין של ששית איירי שעקרן בששית וחזר ונטען בשביעית ועקרן לאחר שגדלו מעט וחזר ונטען בשמינית ומתוך שכבר גדלו בששית לא הוסיפו כי אם מעט בשביעית ונאסרו וכשחזרו והוסיפו מעט בשמינית

עכ"פ למדנו ב' דרכים במשנה, דרכו של החזו"א בר"ש דלא נעקרו כלל וממשיכים לצמוח אלא שהיו ראויים ללקיטה, ודרכו של התשובת הרשב"א [וכן המשמעות בר"ש] שנלקטו ושוב שתלן.

אולם יש בזה צד שלישי - דיעויין במהר"י קורקוס [פ"ד ה"כ] שכתב שיש שלמדו דאיירי שנעקרו אבל לא שתלן בארץ שוב אלא שממשיכים לצמוח בלי שתילה, וכתב שכן משמע מלשון רש"י בנדרים [נ"ח. ד"ה בצלים של ששית] וכן משמע נמי מלשון הרמב"ם, וכנראה שכוונתו ממה שכתב הרמב"ם ש"הרי אלו כנטועין בארץ", וכן למד בר"ן [שם], ועיין נמי בחזו"א [סימן י"ב ס"ק ג'] דג"כ נקט בשיטת הרמב"ם ובשיטת הר"ן והמפרש בנדרים דאיירי בתלושין.

פלוגתת הראשונים ופלוגתא דאמוראי מה נאסר - כולו ע"י הגידולין או רק התוספת של הגידולין עצמם.

נחלקו מפרשי המשנה בביאור המשנה - מה נאסר - כולו ע"י הגידולין או רק התוספת דהיינו הגידולין עצמם, ובלשון הרע"ב מפורש שהכל אסור, ועיין במלאכת שלמה בשם הרשב"א [בתשובה] דג"כ למד כן וזה לשונו "גדולי איסור הן שגדלו בשביעית והרי הן אסורין, ואף הבצל עצמו אסור שגדולי איסור מעלין את ההיתר", ועיין בלשון הר"ש "ואם הושחרו העלים בידוע שהן גדלין ומוסיפין ואתו גידולי שביעית ומבטלין העיקר אף על פי שהוא מרובה טובא שמבטלין העיקר", ומשמע שהכל אסור, ועיין בספר דבר השמיטה שמשמע שאין לזה שיעור ואפילו כל שהוא אוסר את הכל.

אולם בלשון הרמב"ם בפירוש המשנה וכן בהלכות - מפורש שרק התוספת אסור, וכן הוא במלכי צדק, ויהיה נפ"מ בפלוגתא זו במוכר את הבצל אי כולו תופס דמיו או רק החלק של התוספת, וכן אם בישל את הבצל עם מאכל של היתר דמודדים את הטעם של האיסור שבא דווקא מהתוספת ולא מה שבא מכולו.

ובאמת דכבר פליגי בזה אמוראי בנדרים [נ"ט] בביאור המשנה - דדעת רב חסדא שרק מה שהוסיפו בשביעית אסור אבל שאר הבצל מותר, והרמב"ם נקט כוותיה דרב חסדא, אולם רבה [שם]

ומאי שנא שביעית מכלאים, ומזה יש לתמוה בשיטת הר"ש דמהני גם במיעוט.

והביא התורה זרעים בזה מחלוקת בין רש"י והרמב"ן בעיקר טעמא דשיעור מאתיים בגידולי כלאים - למה לא אמרין קמא קמא בטל - דנחלקן אי שיעורא דמאתיים מדין ביטול הוא או לא, דמצד אחד - עיין בפירוש"י בחולין [קט"ז] שביאר "משום דבכלאי הכרם אין בטלים עד שיהיה בו מאתיים דהיתר והאחד של איסור", ומבואר שזה שיעור של ביטול, וכן מבואר נמי ברש"י בפסחים [כ"ה], וכ"ה בתוס' יו"ט כלאים [פ"ה - מ"ו].

וכן מבואר נמי בתוס' בב"ק [ק"ג], דהקשו למה לא אמרין קמא קמא בטל, ותרצו, דכיון דגדל בלי הפסק, שוב לא אמרין בזה קמא קמא בטל.

אולם הרמב"ן ריש ב"ב [סוף ב'] הק' נמי למה לא אמרין קמא קמא בטל, וז"ל, "יכולין אנו לומר דכלאים נמי היתרא הוא שהרי זה בפנ"ע וזה בפנ"ע, ואין א' מהם אסור עד שיוסיף מאתיים, לפיכך זרע וזרע ובא נאסר בתוספת ולא אמרין קמא קמא בטל, דהתירא לא בטל", ומפורש ברמב"ן דאינו דין ביטול אלא דכל האיסור חייל בתוספת מאתיים, ולהכי ליכא דינא דקמא קמא בטל, דבפחות משיעור זה הרי זה היתר והיתר בהיתר לא בטל, ועיין בהערה פ"א מה שהבאנו עוד בפלוגתא זו.

וביאר התורה זרעים דגם הר"ש למד כשיטתם שהתוספת מאתיים אינו משום ביטול, דהרי

חזר אותו היתר וביטל האיסור המועט שגם של ששית מסייע לבטל אחרי שסוף גידולן בהיתר".

וביאר בזה בתורת זרעים דבאמת גם אם הגידולין של שמינית הם פחות מהגידולין של שביעית, אכתי מצטרפין עם העיקר של שישית, לבטל את הגידולין של שביעית, ואף שאין בכחו של העיקר לבדו לבטל את הגידולין של שביעית, משום דגידולין חשיבי ולא בטלי, אכן מ"מ כיון ששוב גדלו בגידולין של היתר נמצא שגם הגידולי שביעית נהפכו להיות לעיקר - עכ"פ כלפי הגידולין של היתר דשמינית, הלכך שפיר מתבטלין ע"י הנך גידולין של שמינית, ודו"ק.

דרכו של הרא"ש בביאור הסיפא של המשנה דאירי דווקא ברוב, ובהערת התורה זרעים מהשיעור מאתיים בגידולי כלאים.

אולם הרא"ש בנדרים פירש דבסיפא איירי באוקימתא דרבו הגידולין יותר מהעיקר, ולכן מתירו ברוב, דגידולין שהם מיעוט בטלין כלפי עיקר, ועוד מצאנו בזה שיש לדייק בלשון הר"ן [שם] שלא איירי בלבטל ולהתיר את כל הבצל ורק באו להתיר את החלק של הבצל שמעורב עם העלין של היתר.

והרא"ש הוכיח גם ברישא וגם בסיפא דא"א לומר דסגי במיעוט גידולין להתיר או לאסור דע"כ דלא מהני מה דחשיבי מחמת זה שהם גידולין - דבכלאים מצאנו דאם הוסיף מאתיים אסור, אבל בלא הוסיף מאתיים בטלי הגידולי איסור והרי הם מותרים, ולמדנו שגידולין שהם מיעוט בטלין,

פא. ושוורש פלוגתייהו הוא ביסוד דינא דהוספת מאתיים, דהרמב"ן חולק וסובר דלא שייכא לדין ביטול, ויש לבאר דברי הרמב"ן עפ"י המבואר בנו"ב [מהדו"ת יו"ד סי' נ"ה] מבין המחבר, דהקשה שם על המרדכי [חולין סוף פרק הזרוע בשם רבינו משולם] שסובר דהיכא דעיקר האיסור נולד בתערובת לא אמרין ביטול ברוב, וקשה שהרי הכא בכלאים נולד האיסור בתערובת, ועיין שם שתיין, ועיין בשערי יושר [ש"ג פכ"ב] מה שתמה בדבריו, וישיב בזה לחלק בין לח בלח ליבש ביבש.

וביאר שם בן הנוב"י, דלולי רש"י ותוס' היה מפרש את השיעור מאתיים באופן אחר, דבאמת מנלין דשייך הכא ביטול כל עיקר, הא מה שגדל בהיתר עומד בפני עצמו וניכר הוא, וחידש די"ל דשיעורא היא באיסורא דכלאים, וקודם שיעור זה הרי הוא היתר גמור, והוסיף שם דבקרא דאיסור התבואה כתיב לשון "מלאה", וי"ל דמאתיים הוא שיעורא ד"מלאה". ופשוט שזוהי שיטת הרמב"ן, ולהכי קאמר דלא שייך לדון הכא מצד קמא קמא בטל, משום דמעיקרא כולהו הוו היתר, ורק ע"י תוספת מאתיים נאסרו - והיתר בהיתר לא בטל.

ובאמת דהדברים מפורש ביראים ובחינוך, דהנה, כ' היראים [שפ"ט] דדין תוספת מאתיים הוא מדין תורה, וקשה, הרי בשיעור ביטול מה"ת א"צ לשיעור מאתיים, וכבר עמד בזה בתועפות ראם, וביאר דכוונת היראים עפ"י דרכו של בן המחבר בנו"ב, שאינו מדין ביטול כלל, אלא דשיעורא הוא ב"מלאה", וזה דין תורה.

ברא"ש, ותמה בקה"י [שביעית סימן ט"ו ס"ק ב'] דמפורש במשנה "וצמחו" ועל זה קאי היו העלין שלהם שחורין והוריקן, והביא מהתפא"י דצמחו קאי בערב שביעית, והוריקן הוא ראייה שלא צמחו בשביעית, אולם הר"ן פירש שוראי שצמחו בשביעית, והנידון הוא האם צמחו מהאדמה או מהבצלים עצמם ונפ"מ אי הוו גידולי איסור, וכן למד נמי בתשובת הרשב"א.

אולם תמה בזה בקה"י [שם] דקשה מהסיפא דמבואר בסיפא דבמוצאי שביעית חל היתר ע"י הגידולין של מוצאי שביעית שהם מותרים, ועל זה איתא שהוריקן אסורים, וקשה דבשלמא אי בהוריקן איכא ראייה שלא גדל כלל אז א"ש למה ליכא היתר אבל אם הנידון הוא האם גדל מהקרע או מחמת עצמן א"כ מאי שנא - הא סו"ס הרי יש כאן גידולי היתר - וצ"ע.

וביאר שם עפ"י המבואר בסוגי' [נ"ח:] דאיכא סברא מיוחדת דרק גידולי שביעית מתבטלין על ידי שמינית דשאני שביעית שאיסורה בא על ידי קרקע, ולפי"ז דווקא מבטל באופן שגדל מהקרע ובזה חלוק הוריקן מהיו העלין שלהם שחורין - וא"ש.

גידולים חשיבי ולא בטלי, אלא שהוא שיעור בעיקר האיסור כלאים.

מחלוקת - האם גידולי היתר מעלין את האיסור ברוב.

והנה בנדרים [שם] רצו לדייק מהסיפא דגידולי היתר מעלין את האיסור ברוב, ודחו דדילמא איירי הכא במדוכנין, ופירש בזה הר"ן והתוס' דהיינו שדך ושחק את הבצלים ואז לא ממשכי הגידולין בתר העיקר, אולם הר"ש כאן והרא"ש [שם] פירשו דכן ועירבן יחד - הגידולין והעיקר ובטלי בשישים, ועיין נמי בירושלמי כאן דג"כ שו"ט בזה.

ונחלקו הרמב"ם [פ"ד שמו"י הכ"א] והראב"ד להלכה, שהרמב"ם פוסק שגידולין של שביעית מעלין את העיקר ברוב, כיון שאיסורו על ידי קרקע הלכך גם בטילתה ע"י קרקע, והראב"ד חולק ופוסק כהדיחוי בבבלי ובירושלמי, ועיין נמי בחזו"א [סימן ח' ס"ק ו'].

בטעמא דהוריקן מותרים, וביאר הסיפא בהוריקן.

בטעמא דהוריקן ברישא דלמה מותרים - מצאנו בזה כמה דרכים, או משום שזה ראייה שלא גדלו כלום - כן פירש רש"י נדרים [שם], וכ"ה

והביא דכבר כתב החינוך על השיעור מאתיים שהוא שיעור מדברי קבלה, והמנ"ח השיג עליו שזה רק שיעור מדרבנן, וביאר התועפות ראם דס"ל להחניוך כדעת היראים, ועיין בקרית ספר [סוף פרק ה'] דמפורש דשיעור מאתיים הוא שיעור מדרבנן, והיינו שיעורא דביטול, ודלא כהחניוך.

והתועפות ראם הביא עור, דשיטת היראים הובאה גם בתוס' ישנים בנדרים [נ"ח], עיי"ש, ועיין בחזון יחזקאל [תוספתא פ"ד הי"א] שהביא לכל הנ"ל, והוסיף שם להוכיח כדרך זו מהגר"א בשנו"א.

ונראה דהחניוך אזיל בזה לשיטתו, דהנה, החינוך [מצוה תקמ"ח] כתב דאף דאמרינן דבורע מעיקרא איכא דין דלא נאסר אלא בהשרשה, מ"מ לענין המלקות על לאו ד"לא תזרע", לוקה גם בלי השרשה, וקשה, שהרי רש"י כותב דכל זמן שלא השתרשו הרי הם כמונחים בכדא, וא"כ למה ילקה.

וביאר דעת החינוך הוא, דס"ל דאיכא תורת מעשה זריעה גם לפני ההשרשה, וכמו דבשבת לוקה ה"ה דבכלאים לוקה, אלא דלענין האיסור בכרם בעינן "גידולי כלאים", ולפני ההשרשה ליכא על זה שם גידולים.

ואזיל לשיטתו, דכמו דבורע ובא סובר החינוך שיש שיעור "מלאה", והיינו דרק "גידולי כלאים" בשיעור "מלאה" נאסרים, כמו כן בזרע מעיקרו האיסור הוא איסור של "גידולי כלאים", ורק אחרי השרשה איכא "גידולי כלאים".

ונראה דגם הרמב"ן אזיל בזה לשיטתו, דיעויין באפיקי ים ח"ב [ס' ד' ענף א' ד"ה והיה] שהביא דכדברי החינוך מפורש גם ברמב"ן עה"ת, שכתב דבלא השרשה אע"פ שאין הכלאים נאסרים מ"מ לוקה, והוכיח כן מהפסוק שאמרו "לא תזרע וכו' פן תקדש", ומבואר שלא בכל איסור זריעה מוכרח שיהיה קידוש, ורק באופן מסוים יש קידוש, ומשמע שבאופן שלא השרישו איכא לאו אע"ג דאינם נאסרים בהנאה, ומכל זה מוכרח שלדעת הרמב"ן, איסור הכרם הוא ע"י "גידולי כלאים", ולא בגוף התערובת עצמו, ולשיטתו אזיל בגדר הדין מאתיים דאיכא שיעור לגידולין, ודו"ק.

וכעיקר דברי הרמב"ן והחינוך בדין זריעה לפני השרשה דאיכא איסורא, מצאתי שכן הביא גם הגר"א לופטביר [תוצאות חיים ס' ח' במכתב השני] בשם הראב"ן [ס' נ"ב], וכן הוכיח החזו"א [ס' ב' ס"ק ד'] בהוכחה ברורה מהירושלמי סוף פ"ק דכלאים, עיי"ש.

ענף ב'

בעיקר דין גידולין באין זרעו כלה, ובמחלוקת האם גידולין של היתר מעלים את העיקר של איסור [נדרים נ"ז].

ההיתר שהוא נמשך ממנו, וכל הספק הוא עליו אלא שממילא נפ"מ לעיקר.

אולם דעת התוס' והרא"ש שם בסוגי' דאדרבה ודאי שהגידולין מותרים וכל הנידון הוא האם הם גם מבטלים את האיסור או לא, ואם הם לא מבטלים את האיסור הכל אסור מחמת התערובת שיש כאן – שיש כאן איסור מעורב בהיתר [ולא משום שגם הגידולין נאסרין וכסברת הר"ן], ודו"ק.

והיינו דנחלקו בב' סברות:

א לפי הר"ן פשיטא שגידולין של היתר מבטלים את העיקר של איסור וכל הנידון הוא האם הגידולין עצמם מותרים או שהגידולין עצמם גם אסורים, אבל לפי הראשונים האחרים אדרבה – בזה גופא הנידון האם מבטלים או לא.

ב לפי הר"ן מספקא לן האם איכא איסור בגידולין שגדלו מתוך עיקר של איסור ובסברא הזו נחלקו האם מה שנמשך ההיתר מהאיסור אוסרו או לא, אכן לפי הראשונים האחרים פשיטא שאין כאן סברא לאוסרו מחמת זה.

ולבאר שורש סוגי' זו צריכים לעיין בב' נקודות – א] מה שורש הנידון האם הגידולים יש או אין להם דין אחד עם העיקר, ב] אם הגידולים אין להם את דין העיקר – יש לדון מה שורש הנידון למה הגידולין מבטלים או לא מבטלים את העיקר.

בדברי הקרן אורה בביאור פלוגתתם ואי דמי ליוצא מן הטמא.

והנה, בנידון הראשון – למה יש או אין לגידולים את דין העיקר – מצאנו שכבר דן בקרן אורה [נדרים שם] לבאר פלוגתתם וזה לשונו:

"ויש לדקדק אמאי לא יהיו כל גידולי איסור אסורין מטעם כל היוצא מן הטמא טמא, כדאשכחן בביצת עוף טמא ובדבר שזרעו כלה.

פלוגתא מה טעם למה אין גידולי היתר מעלין את האיסור.

בטעמא למה אין גידולי היתר מעלין את האיסור – עיין בר"ש כאן דליכא תערובת דאינן מעורבין אלא כל אחד לבד ומחוברים זל"ז, אבל התוס' כתבו שאינו אלא מדרבנן דכיון דעיקר הוי דבר חשוב החמירו בו שאינו בטל מדרבנן.

וכתב התורת זרעים שהנפ"מ יהיה אם העיקר היה ספק איסור, דלדעת הר"ש הוי ספק דאורייתא ולדעת התוס' הוי ספק דרבנן ולקולא, אכן כל זה לגבי ביטול העיקר – אבל הגידולין עצמן לכו"ע של היתר הם – אולם צריכים להקדים בביאור עיקר הסוגי' בנדרים [נ"ז] ובדברי הראשונים שם.

בפלוגתת הר"ן והראשונים בסוגי' בנדרים [נ"ז] בגידולין שחלקם איסור וחלקם היתר, אי נמשך האיסור להיתר או לא, ואי מבטלים ההיתר לעיקר שהוא איסור.

עיין בסוגי' בנדרים [נ"ז] – דאיירי בגידולין שחלקם איסור וחלקם היתר, והיינו שגדל דבר המותר מתוך דבר האסור והסוגי' איירי התם לגבי ערלה כלאים ושביעית ותרומה עיי"ש.

ועיקר הנידון בסוגי' היא האם הגידולין של היתר מעלים את העיקר של איסור, ונחלקו בזה אמוראי, אלא נחלקו בזה הראשונים בעיקר פלוגתא זו.

ובפשוטו מבואר בסוגי' דעיקר הספק הוא האם ההיתר מעלה את האיסור ומבטלו או לא – אלא ששיטת הר"ן בסוגי' היא דזה ודאי שההיתר מעלה את האיסור וכל הספק הוא האם ההיתר בעצמו מותר או אסור, אלא שתלויים זב"ז, והיינו שיש צד לומר שכיון שנמשך ההיתר מהאיסור לכן יש לומר שהוא עצמו אסור – וממילא פשוט שאינו מעלה את האיסור אם הוא עצמו אסור – אולם אי נימא לאידך גיסא – שהוא עצמו מותר אף דנמשך מהאיסור א"כ פשיטא שהוא מבטל את

מאיסור אסור - וזה תמוה דהא ודאי דלא שייך בזה הסברא של היוצא מן הטמא.

וביאר בזה התורת זרעים - להלן נשם ד"ה שוב ראיתן - דבאמת גם הר"ן לא למד דהוא מצד 'יוצא' - וסברת הר"ן היא - שכיון שהעיקר והגידולים כחד גופא הלכך נידונים הגידולים כעיקר בין לאיסור ובין להיתר, שהגידולין הן חלק והמשך מהעיקר ולכן דינם כמותו - דהם גוף אחד ממש לקולא ולחומרא - ולהלן יבואר עוד עיקר סברא זו - וא"כ צ"ל שבסברא זו עצמה נחלקו הראשונים דהם סברי דלא אמרינן שהם כגוף אחד עד כדי כך שיהא דין הגידולין כדין העיקר.

וצריכים להוסיף - דהרי לפי הצד שאינם גוף אחד ואין להם את הדין של העיקר - עדיין צריכים אנו לעיין דלמה לכל הפחות לא יהיה להם את דין העיקר מצד יוצא - וצ"ל דאליבא דאמת ליכא סברא משום 'יוצא', וכמבואר בקרן אורה עצמו בשיטת הרא"ש דחשיב כברי' חדשה - ונמצא שהנידון כאן הוא מן הקצה אל הקצה - או שזה ממש גוף אחד להיתר ולאיסור - או שאינו גוף אחד - אלא ברי' חדשה לעצמה - עד כדי כך שאפילו לא חשיב כיוצא.

מחלוקת הסוגיות בהאי ענינא.

ובעיקר פלוגתא זו הוכיח התורת זרעים כסברת הר"ן מהסוגי' במנחות [ס"ט] ששם מבואר ששכולת שהביאה שליש לפני העומר ועקרה לאחר העומר ושוב שתלה וגדלה עוד - שאף שאילו היו הגידולין בפני עצמן, היו צריכים היתר חדש של עומר של שנה הבאה, אכן כיון שהם נמשכים אחרי העיקר מותרים כמו ההיתר - וזו ראייה ברורה כהביאור הנ"ל בר"ן דגם לקולא וגם לחומרא מהני סברא זו - וביאר התורת זרעים שלפי הרא"ש צ"ל דנחלקו הסוגיות וסוגי' דנדרים חולקת על הסוגי' במנחות, ובתחילת דבריו הביא מהירושלמי שמבואר דמטעמא דיוצא אתינן עלה - ונמצא שהירושלמי ודאי חולק על הסוגי' במנחות, ונחלקו הראשונים אי גם סוגי' דנדרים חולקת על הסוגי' במנחות.

י"ל דהוי כאפרוח שנולד מביצת טריפה דלכ"ע שרי. משום דמסרחא והויא כעפרא. כדאיתא בתמורה סוף פ' כל האסורין [ל"א.], והכי נמי הזרע עצמה נרקבת ואחר כך היא גדלה. אבל דבר שאין זרעו כלה. אם כן הגידולים מאיסור קא גדלו. ומידי דהוי אולד טרפה לר"א דאסור [שם ל"ב.], ואפילו לרבנן לא פליגי עליה [שם] אלא בולד טריפה דמאורא קא רבי. אבל בגידולי איסור לרבנן נמי יהיו אסורים.

ולשיטת הר"ן ז"ל יש לומר דהא גופא מספקא ליה אי הגידולין נמשכין אחר העיקר, וגם הם אסורין כיון שיצאו מאיסור, או דילמא כיון דרבו הגידולין גם העיקר נתבטל ונעשה היתר, ולא הוי יוצא מן האיסור, כיון דאין כאן איסור כלל. אבל לפירוש הרא"ש ז"ל דהגידולים פשיטא ליה דמותרים אף על גב דהעיקר אסור צ"ע טעמא מאי, כיון שיצאו ונתגדלו מן האיסור. וי"ל דגידולי הפירות והצמחים לא באו לכלל זה דיוצא מן הטמא, משום דהגידולין הם בריה חדשה. ועיקר גדילתן הוא מן הארץ והאור. ולא דמו לולד טריפה שמתגדלת בבטן אמה הטריפה. ומשום הכי גידולי איסור בכל גוונא מותרין מהתורה בכל האיסורין.

ועוד נראה דאפילו לשיטת הר"ן ז"ל הא דמספקא לן אי הגידולין אסורין גם כן הוא מדרבנן בעלמא. אבל מדאורייתא וודאי דהגידולין מותרין. וכדמוכח מהא דאין מועלין בגידולי הקדש. והיינו משום דלא אסירי מדאורייתא. וכמו שכתב הרשב"א ז"ל לעיל גבי בעיא דרמב"ח - עיין שם, עכ"ל.

סברא חדשה בר"ן - שהעיקר והגידולים כחד גופא הלכך נידונים הגידולים כעיקר בין לאיסור ובין להיתר, ובוה פליגי הראשונים על הר"ן.

והנה - אף שנתבאר סברת הר"ן שהגידולים אסורים כיון שנמשכו מהאיסור - וכמבואר, המהלך בזה בקרן אורה דמטעמא דיוצא אתינן עלה - אכן כבר העיר בתורת זרעים [שביעית פרק ו' משנה ג' ד"ה אבל להר"ן] דמבואר בר"ן שאין זו הסברא - שהרי כתב בסוגי' איפכא - והיינו שאיסור שגדל מההיתר מותר כמו שהיתר שנמשך

תערוכת וכל אחד לחודי קאי – דהגידולין נוספים על העיקר ולא מתערבבים איתם – וסברא זו כתב נמי הר"ש במשנה בשביעית [כאן] ובשטמ"ק [נדרים שם], ובאופן אחר יש לומר שדווקא הגידולין לא מתבטלים כיון שיש בהם חשיבות בזה שהם תמיד גדלין והולכין.

ובטעמא דלא בטל העיקר לגידולין מצאנו עוד ברשב"א ובתוס' [שם] דהעיקר חשוב ולכן לא מתבטל.

בסברת האחרונים – דחלוק הביטול ברוב בגידולים מכל ביטול אחר כיון "שהעיקר מתחלף ומתחדש וחשיב כפרי חדש".

הבאנו שמבואר בסוגי' עוד שיש דין ביטול ברוב – שהגידולים מבטלים את העיקר ברוב – וכבר עמד בזה בחזו"א [אהע"ז - נדרים סימן קל"ו הנודר מן הירק נ"ז: בצל ס"ק א'] ששביעית אסורה בכלשהו ואיך גידולי היתר מעלין את האיסור ברוב.

וביאר דהכא ניחא טפי שהעיקר יתבטל על ידי הגידולין מכל ביטול אחר, והטעם משום "שהעיקר מתחלף ומתחדש וחשיב כפרי חדש" – וע"ע בלשון החזו"א [טהרות סימן א' ס"ק י'] שהרחיב עוד להגדיר שינוי זה – וכתב בלשונו הזהב - "שהצמיחה והיניקה ממוגגת את גשמה - ומפרידה 'לאטמים' - וחוזרת ומרכיבה ומחדשה" – ומחמת זה יש יותר סברא שהעיקר יתבטל לגידולין - ובאמת שכן משמע נמי מלשון הר"ן [נ"ט: ד"ה אם היין שכתב "לפי שאף העיקר עצמו משתנה דרך גדילתו".

סברת הקרן אורה והחת"ס והגרנ"ט בכוונת הגמרא – דשאני איסור שתלוי בקרקע מאיסור אחר לגבי ביטול העיקר על ידי הגידולין.

עוד מצאנו סברא כעין זו – להלן בסוגי' שם בדין רוב גידולים שמתירים את העיקר דמבואר עוד דיותר קל לומר שגידולין של שביעית מבטלים את העיקר כשיש רוב גידולים כיון שאיסורו בא על ידי קרקע ולכן גם הביטול שלו מהני על ידי קרקע וחלוק מטביל שאיסורו על ידי מירוח ולא על ידי קרקע.

בירושלמי דגידולי טבל אסורים באין זרעו כלה דווקא עד ג' גרנות.

בירושלמי [תרומות פרק ט' - מובא בר"ש שם משנה ד'] מבואר דמה דגידולי טבל אסורים באין זרעו כלה היינו דווקא עד ג' גרנות אבל גורן רביעי מותר – וביאר התורת זרעים [תרומות משנה ד'] דזה תלוי בפלוגתא בין הסוגיות ואמוראי אי מעיקר הדין מותר גם באין זרעו כלה שהגידולין לא נמשכין אחרי העיקר והביא שר' יוחנן אזיל בה לשיטתו – וממילא דאי לא נמשכין אחריה – א"כ להך מ"ד ע"כ דכל האיסור שיש בגידולין באין זרעו כלה אינו מחמת הגידולין אלא מחמת זה שמעורב בהם האיסור, ולכן היכא דפוחת והולך וכגון הכא דהא בכל גורן וגורן מתמעט האיסור – שוב דיינינן דכבר לא מעורב בהם האיסור בגורן רביעי – אולם הוסיף בזה דנפ"מ למעשה דיתחדש דעכ"פ למ"ד דאסור משום גידולין שגידולין נמשכין אחרי העיקר - שוב אין להתיר כה"ג גם בהרבה גרנות.

עוד הוסיף שזה גם הביאור בירושלמי שהתיר בגידולי מעש"ש גם באין זרעו כלה – והיינו ר' יוחנן, והרי שיטת ר' יוחנן בירושלמי דגידולין שבאים מתוך עיקר שהוא אסור מותרין ולא נמשכין אחריו, ודו"ק, ולפי"ז – לשיטת הר"ן בנדרים באמת יהיו אסורין.

בשורש הנידון למה איכא או ליכא ביטול ברוב על ידי הגידולין.

עד כאן נתבאר הסברות האם הגידולין דינם כהעיקר כיון שהם נמשכים ממנו או דלא - ונחלקן בזה ונכתבאר – ומעתה עלינו להתייחס לנידון השני.

והוא – דהרי הבאנו לעיל שמבואר בסוגי' שלפי הר"ן פשוט שיש ביטול ברוב והגידולין מבטלים לעיקר – וכל הספק אי איכא להו דין אחר אבל אי יש להם דין אחר פשיטא שמבטלים אותם, והראשונים למדו דבזה גופא נחלקו אי איכא או ליכא בהו דין ביטול ברוב.

ושורש הך נידון מבואר בדבריהם – עיי"ש ברא"ש שפירש שזה היה פשוט שהגידולין לא מתבטלים בעיקר ויש לפרש שזה משום שאין כאן

והיינו דווקא על ידי רוב גידולו של שמינית, אכן אינו מדין ביטול ברוב, ונפ"מ בין ב' הדרכים דמהסיבה השניה מהני לבטל גם דבר שיש לו מתירים, ודו"ק.

וכנראה דתחילת סברתו בזה בנויה על מה שכתב החזו"א "שהעיקר מתחלף ומתחדש וחשיב כפרי חדש" – ועיין עוד בקרן אורה [נ"ח: ד"ה הרין וחת"ס [ד"ה והנה בשמעתין] וקה"י [סימן ל"ה ס"ק ב'] שג"כ למדו שאין כוונת הגמרא לדין ביטול רגיל אלא לדין מסויים בגידולים – וכעין סברות הנ"ל.

וביאר בזה הגרנ"ט [נדרים סימן נ"ט] – ליישב כמה קושיות בסוגי' – שיש ב' דינים שונים שמחמתם מהני רוב גידולין של היתר להתיר את האיסור שבעיקר – חד מדין ביטול ברוב, ודין אחר שלא מדין ביטול ברוב – והוא – שהגידול החדש בקרקע של היתר קובע שכעת זה הגידול המחודש של התבואה – ואף שעד עכשיו היה של שביעית כיון שגדל בקרקע של שביעית – אכן עכשיו שגדל בקרקע של שמינית, שוב נקבע שזה גידולו – גידול של היתר – אלא דלזה בעינן שיעור חשוב של גידול לקבוע שזה גידולו –

משנה ד

[ד] מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית משיעשה כיוצא בו עשה הבכיר הותר האפיל רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד:

רע"ב משנה ד

משיעשה כיוצא בו – ממה שנזרע במוצאי שביעית יש גדול כיוצא בזה דתלינן ביה. אי נמי מפני שרבה ההיתר על האסור ונתבטל:
הבכיר – מקום שממהר לבכר פירותיו יותר משאר מקומות:
הותר האפיל – דתלינן שממקום הבכיר הביאום:
מוצאי שביעית מיד – לפי שהיו מביאים ירק מחוצה לארץ והיה רבה על ירק שבארץ ישראל. ואני שמעתי הטעם לפי שבשנים או שלשה ימים עושה כיוצא בו:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

והקשה הר"ש [שם] שהרי אזלינן בתר לקיטה והיתה לקיטה בשמינית – ותירץ בזה ב' תירוצים:
א [חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית, ב'] "ועוד דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא אזלינן בתר לקיטה כמו שאפרש לקמן בפ"ט" – והרמב"ם חולק על החידוש השני דלדידיה תלוי בלקיטה ממש – והר"ש אזיל בזה שוב לשיטתו, וכמבואר בכמה דוכתי – ועיין מה שהבאנו בזה לעיל [פרק ב' משנה ז'].

ב' טעמים בר"ש ב'משיעשה כיו"ב'.

עוד מבואר במשנה שהאיסור הזה הוא עד

טעם האיסור – ספיחין או סחורה.

שנינו "מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית", והיינו שיש זמן שאסור אחרי שביעית לקנות ירקות, וטעם האיסור משום שצריכים לחשוש אולי הוא קונה ירקות של שביעית, ויש בהם קדושת שביעית וצריכים לנהוג איתם בקדושתם ואסור משום סחורה, ועוד שיש בהם איסור ספיחין, ונפ"מ בין הטעמים אי חיישינן במין שאין רוב אנשים זורעים דאז הא ליכא חשש מצד ספיחין, כל זה ביאר החזו"א [סימן ט' ס"ק י"ג] במשנה, ובר"ש [פ"ט מ"א] בהביאו לדברי ר' ניסים גאון מבואר דמצד ספיחין אתינן עלה, וע"ע בתוס' וברבינו דוד בפסחים [נ"א:].

וי"א שגם בהנאה, וזה גזירה - שמא יבואו לזרוע באיסור בשביעית, וזהו דין ספיחין.

והנה משנה זו קאי בירקות שגדלו בשביעית ונלקטו בשמינית או נגמרו גידולן בשמינית, שמעיקר הדין אין בהם דיני שביעית כלל כיון דבירקות אזלינן בתר לקיטה, או בתר גמר גידולן, וכיון שנלקטו בשמינית לית בהו דיני שביעית, ונתבאר לעיל דע"כ דהחמירו רבנן בירקות לאוסרן כשגדלו בשביעית אפי' כשנגמרו או נלקטו בשמינית.

ולכאור' יש לעיין - דלמה לי גזירה ותקנה חדשה בכה"ג - תיפוק ליה מצד איסור ספיחין הכללי, שהרי יש חשש שמא יבואו לזרוע בשביעית כדי שיהא מוכן לשמינית ולמה אינו בכלל גזירת ספיחין כמו משל ששית לשביעית.

וכבר עמד בזה במעדני ארץ [סימן ג' ס"ק ט'], והוכיח מהכא שאיסור ספיחין תלוי בקדושת שביעית - וכיון שנלקט בשמינית אין בהם קדושת שביעית הלכך ליכא בהו איסור ספיחין, ויסוד זה הוכיח נמי מהירושלמי [סוף פרק ה' דמעשרות] שאין איסור ספיחין בפשתן כיון שאין בו קדושת שביעית, והוסיף עוד, דאחרי שמבואר בתו"כ שהאסמכתא לספיחין הוא מהאיסור קצירה, וזה קאי דווקא בקדושת שביעית שוב ה"ה נמי בספיחין.

אולם עיין להלן מהמקד"ד שלמד שהגזירה כאן מדין ספיחין אתינן עלה.

בגדר הגזירה ולמה לא גזרו בפירות ותבואה.

והנה בטעם הגזירה כתב הר"ש "חיישינן שלא יהא מן הנלקט בשביעית ועוד דבירק שנגמר גידולו בשביעית לא אזלינן בתר לקיטה", והיינו מחמת חשש זה החמירו חכמים על כל מה שגדל בשביעית אפי' אם ודאי נגמר גידולו או נלקט בשמינית, ויש לדון האם אפי' בשדה שלו אסרו או דווקא בלוקח מן העם הארץ או מן החשוד, ומלשון הר"ש סיריליאו מבואר דקאי דווקא בלוקח מע"ה, ומלשון החזו"א [סימן ט' ס"ק ט"ו] על ההיא דלוף, משמע או חשוד או עם הארץ, עיין בדבריו, ויש שפירשו שבכל אופן גזרו חז"ל

"משיעשה כיוצא בו" ופירש בזה הר"ש ב' פירושים:

"משיעשה כיוצא בו - ממה שנזרע במוצאי שביעית דאז תלינן בדהיתר, אי נמי מפני שריבה ההיתר על האיסור ונתבטל", והעיר החזו"א [סימן ט' ס"ק ט"ו] דלמה לי כל הנך טעמים להתיר, הא נלקט במוצאי שביעית וממילא מותר דירק בתר לקיטה, ומוכרח דנלקט עכשיו מדרבה ההיתר בגידולין, ותירץ דע"כ דאיכא איסור חדש מחמת 'גזירה מיוחדת' דלמא אתי למישרי הנלקטין בשביעית, ולא גזרו בזה כשרבה ההיתר של שמינית.

עכ"פ מבואר שיש ב' טעמים - ועיין מהר"י קורקוס [פ"ד ה"ז] שהטעם הראשון הוא מהירושלמי והטעם השני הוא בתוספתא, והר"ש סיריליאו כתב שהנפ"מ בין הטעמים כשהירק הוא באמת של שביעית דלטעם הב' אעפ"כ מותר, אבל מלשון המלכי צדק משמע ששני הטעמים משלימים זא"ז, עיי"ש היטב.

ובמשנה ראשונה מבואר שצריכים את ב' הטעמים, שהרי הטעם הראשון שיש תלייה להתיר לא שייך בספק דאורייתא, ובשלמא אי חיישינן לספיחין שזה מדרבנן א"ש הטעם הראשון, אבל אי חיישינן לסחורה שזה מה"ת האיך מהני, וע"כ שלזה צריכים את הטעם השני.

בדברי המעדני ארץ דליכא איסור ספיחין היכא דליכא קדושת שביעית, והכא איכא גזירה מיוחדת.

הבאנו לעיל שהיתה גזירה מיוחדת בירקות - ולכאור' צ"ב דלמה לי 'גזירה מיוחדת' - הא ממילא צריכים לאסור מצד ספיחין - ונקדים בזה הקדמה:

הרי ידוע דפירות תבואה וקטניות או ירקות שהגיעו לשעת חיובן והיינו חנטה או שליש וכו', בשביעית, כל דיני שביעית נוהגין בהן, אבל כל שהגיעו לשעת חיובן בששית או בשמינית פשוט שהרי הן כחולין לכל דבר.

אולם יש תקנה מיוחדת של ספיחין, והיינו שתיקנו רבנן שתבואה קטניות וירקות שהגיעו לשעת חיובן בשביעית הרי הן אסורין באכילה,

וכששם ביכר מותר בכל המקומות, ונחלקו בטעם ההיתר, בר"ש כתב דאעפ"י שלא עשה כאן כיו"ב אבל ידוע שרבה ההיתר ולכן יש ביטול, וכ"ה בר"ש סיריליא, אבל הרע"ב והרא"ש פירשו "הותר האפל - דתלינן שממקום הבכיר הביאום".

דרכו של החזו"א בביאור פלוגת הרמב"ם והר"ש בעיקר הגזירה.

עיינן היטב בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ד – ט"ו] פ"ב – שכתב שהנה, ידוע דפליגי הר"ש והרמב"ם אי בירק אזלינן בתר לקיטה או בתר ראוי ללקיטה, וכבר הבאנום לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ז'] דשיטת התוס' [ר"ה י"ג: ד"ה אחר גמר פרין דלקיטה לאו דווקא אלא העיקר הוא שעת גמר פרי דאז ראוי ללקיטה^פ, וכ"כ להלן] [שם י"ד: ד"ה ולשביעית] וכן הוא בסוכה [ל"ט: ד"ה ולשביעית], וכן דעת הר"ש [נאן, ולהלן פ"ט מ"א].

ומאידך שיטת הרמב"ם [פ"ד הי"ב] דירק בשעת לקיטתו ממש ולא זמן לקיטה, וכן שיטת הרמב"ן [ויקרא פרק כ"ה פסוק ה']^פ, ולפי זה י"ל דחשש זה של דלמא אתו למישרי מה שנגמר בשביעית, שייך דווקא לדעת הר"ש דס"ל דקדושת שביעית תלוי בגמר פרי, ולכן חיישינן בפירות אפילו כשהן מחוברין שמא הן משל שביעית כיון שנגמרו גידולן בשביעית, אע"פ שעדיין לא נלקטו, אבל לדעת הרמב"ם ליכא חשש בפירות מחוברין דהלא לית בהו שום קדושת שביעית אא"כ נלקטו בשביעית, ומ"מ חכמים החמירו בכל ירקות אפי' אלו שהן עדיין מחוברין בשמינית, וע"כ צ"ל לדידיה שיש טעם אחר לגזירה זו, וכ' בחזו"א שהחשש הוא שמא ילקוט בשביעית ויטמין לשמינית.

הנפ"מ בין הרמב"ם לר"ש בפלוגתא זו.

ועיינן היטב בחזו"א – ומתבאר שיש נפ"מ

על כל מה שגדל בשביעית, שיש איסור חדש שאסור עד שיעשה כיו"ב, ושורש התקנה היא מטעם חשש אטו ירקות שנגמרו בשביעית, ועיינן בזה בזיו הים [עמ' קצ"ג].

אולם כתב החזו"א [סי' ט' ס"ק ט"ז] דחכמים לא החמירו אלא בירקות ולא בפירות תבואה או בקטניות, דדווקא בירק דאזלינן ביה בתר לקיטה ולא מינכר כולי האי וגם שהן מצויין שנכנסין משנה לשנה – לכך גזרו, אבל פירות האילן ותבואה אין זמנן לחנוט ולהביא שלישי סמוך לר"ה, ואף אם בא ליקח לא מצינו שגזרו אם לא היכא שיש לו ספק בחנטתן ובהבאתן שלישי, אבל בידוע שחנטו אחר ר"ה בפירות האילן או בתבואה וקטניות שהביאו שלישי לא החמירו שיהא בהו קדושת שביעית משום גזירה דלמא אתי לאיחלוףי באותן שחנטו והביאו שלישי לפני ר"ה, ע"ש.

נדברי הר"ש – ריבה ההיתר על האיסור.

בעיקר סברת הר"ש בביאור דין שיעשה כיו"ב – שכתב "א"נ מפני שריבה ההיתר על האיסור" – יש לדון אם כוונתו שיש רוב ירקות בשוק נגד הירקות של ספק שביעית, או דכוונתו שיש רוב גידולין של היתר של שמינית נגד מה שגדל בשביעית, ועיינן היטב במשנה ראשונה ונראה שהבין שתלוי ברוב שבשוק, וכן הביא במשנת יוסף מספר גפי אש, אולם הראב"ד פירש דרוב – היינו רוב גידולים של היתר המבטלים עיקרו של איסור, וז"ל [פ"ד ה"ן] "ואולי בשעמדו בקרקע ורבה החדש על העיקר שההיתר מעלה את האיסור ברוב", וכן כ' הר"ש סיריליא, וכן נקט החזו"א [סי' ט'] בפשיטות.

פלוגתא בדין "עשה הבכיר הותר האפל".

עוד יש במתני' דין "עשה הבכיר" דהיינו שיש מקום שממהר לבכר פירותיו יותר משאר מקומות

פב. מוסבר בקצרה במשנת יוסף בשיטות המפרשים [ס"ק ב'].

פג. וז"ל "דאין זה אחר לקיטה דזמנין דנגמר לפני ר"ה ונלקט אחר ר"ה וכל ירק נמי הולכין בהו אחר גמר פרי אלא דנקיט בכל דוכתי בתר לקיטה משום דלקיטה חכף לגמר פרי וכו'".

פד. וז"ל, "אבל הירקות שצמחו בששית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות ולסחורה ולביעור ואע"פ שגדלו לגמרי בששית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית" עכ"ל.

בפולגתא זו, דהנה מבואר במשנה בדין 'עשה הבכיר' שאז יש היתר, והבאנו מהר"ש שאז כבר ידוע דאעפ"י שלא עשה כיו"ב אבל פשוט שרבה ההיתר ולכן יש ביטול, וכל זה לשיטתו שסובר שצריך שיעור ביטול, אבל לדעת הרמב"ם י"ל דטעם ההיתר הוא אפי' בלי דין ביטול ברוב וכ' בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ג] שטעם ההיתר לדידיה שכיון שכבר מצוי מין זה ואין הדבר ניכר שמשמשין בפירות שביעית לא גזרו, ועוד שאין דרך להטמין משנה שעברה על זמן שיש בו כבר החדש.

אולם לדעת הרמב"ם שאין בזה חשש שמא הן באמת של שביעית אלא שיש גזירה שלא יבוא להטמין מה שלקט בשביעית א"כ יש צד לומר דסגי לן במה שחכמים החמירו במקצת חומרות של שביעית, וכגון לשוותו כמו פירות שביעית לענין קדושת שביעית אבל אפשר לא צריכים לשוויי כספיהי שביעית לאוסרו בהנאה, וא"כ יתכן לומר שהן הן דברי הרמב"ם [פרק ד' הלכה ה'] "ספיהי של שביעית שיצאו למוצאי שביעית אסורין באכילה", עכ"ל, ולא כ' שאסורים בהנאה.

נפ"מ נוספת – האם איכא איסור הנאה בספיהין.

וידידי הנ"ל הביא סמוכין לזה ממחלוקת אחרת שמצאנו בין הר"ש לרמב"ם, דהנה, הרמב"ם [שם] סיים - "ובהמה רועה כדרכה" וכתב החזו"א [סי' ט' ס"ק ו'] דאע"ג דבעלמא בספיהין אסור להעמיד בהמתו לאוכלם מ"מ הכא שאני דאין זה איסור ספיהין דעלמא אלא גזירה שמא יבוא להתיר אותן שנלקטו בשביעית ולא שייך למיגזר אלא בתלוש אבל רעית בהמה במחובר מותרת.

וכתב בספר שבתות שנים [עמ' ק"ס הערה 69] שאין זה אלא לשיטת הרמב"ם שהוא חומרא מפני הגזירה וכמשנ"ת, אבל לדעת הר"ש שהוא חשש שמא נגמר בשביעית ולכן החמירו אפי' במחובר יתכן דאסור להעמיד בהמתו ע"ג פירות שביעית במחובר.

מיהו דין זה דשרי להעמיד בהמה ע"ג ירקות המחוברין לקרקע מקורו הוא בתוספתא, ולדעת הר"ש צריך להבין היאך שרי, ולדידיה נראה דצ"ל דגם ספיהין בעלמא מותרים בהך הנאה.

ויש נפק"מ בין הר"ש והרמב"ם בירקות שנלקטו בשמינית קודם שעשה כיו"ב - אם הותרו לאחר שעשו כיו"ב, דלדברי הר"ש דס"ל דהיתר של עשה כיו"ב הוא משום רוב גידולין שמבטלים את העיקר אז פשוט דבעינן שיהא מחובר לקרקע עד שיעשה כיו"ב שיהא בגידולין לבטל, אבל אם תלשו קודם שעשה כיו"ב אסורים לעולם, דלית בהו דין ביטול, אבל לדעת הרמב"ם דטעם האיסור הוא שמא נלקט בשביעית ויטמין א"כ י"ל דכשהגיע זמן ההיתר התירו חז"ל גם ממה שנלקט קודם זמן זה, וכן משמע מדבריו [הלכה י"ג], אפי' אם לא חזר ונטען ואין כאן גידולי היתר כלל, ומשום דליכא עוד חשש, והטעם הוא כמש"כ בחזו"א הנ"ל שכל שאין הדבר ניכר שמשמשין בפירות שביעית לא גזרו ועוד שאין דרך להטמין משנה שעברה על זמן שיש בו כבר החדש, ולכן מותר כשיגיע לשיעור שיעשה כיו"ב אפי' כשתלשו קודם שהגיע השיעור שיעשה כיו"ב, או אם יגיע שיעור שיעשה הבכיר, ואפי' בלי טעם של רוב גידולי היתר.

וכ' בחזו"א שיש עוד נפק"מ בין הר"ש והרמב"ם אם יש דין הפקר בירקות אלו בשעה שמחוברים לקרקע, דלפי הר"ש יתכן שהן הפקר כיון שיש חשש שמא הן מן הנגמרים בשביעית והרי הם של שביעית, אבל לפי הרמב"ם ליכא חשש איחלופי בירקות שביעית כל זמן שהן מחוברים דאזלינן בתר לקיטה והרי לא נלקטו, ולכן פשוט שאין הפקר.

וכ' בחזו"א שיש עוד נפק"מ בין הר"ש והרמב"ם אם יש דין הפקר בירקות אלו בשעה שמחוברים לקרקע, דלפי הר"ש יתכן שהן הפקר כיון שיש חשש שמא הן מן הנגמרים בשביעית והרי הם של שביעית, אבל לפי הרמב"ם ליכא חשש איחלופי בירקות שביעית כל זמן שהן מחוברים דאזלינן בתר לקיטה והרי לא נלקטו, ולכן פשוט שאין הפקר.

יש לדון – איזה איסור חידשו בירקות הללו שיצאו משביעית לשמינית.

ויש לדון דבאיזה איסורים החמירו חכמים

ועיינן במקדש דוד [ס' נ"ט ריש ס"ג ד"ה ספיחין] שהרחיב לדון בדין איסור הנאה בספיחין, והביא כמה ראיות דליכא איסור, והוכיח כן נמי מהרמב"ם והתוספתא הכא שמותר לרעות בהמתו בהנך ספיחין, דמזה מוכרח שספיחין מותרין בהנאה, ויש להעיר דלדברי הר"ש מוכרחין אנו לפרש כן, אולם לדעת הרמב"ם ליכא הכרח.

על זה וסובר דאין זה בכלל איסור ספיחין אלא גזירה חדשה, ולכן אע"ג דאיסור להעמיד בהמתו ע"ג ספיחין מ"מ כאן מותר דקיל טפי וכמשנ"ת, וגם במעדני ארץ [סימן ג' ס"ק ט'] נקט שזו גזירה חדשה ולא בכלל דין ספיחין.

רבי התיר ליקח ירק במוציא שביעית מיד.

שנינו – "רבי התיר ליקח ירק במוציא שביעית מיד" – והביא בזה הרע"ב "לפי שהיו מביאים ירק מחוצה לארץ והיה רבה על ירק שבארץ ישראל", וכ"ה בר"ש, וכתב החזו"א [סימן ט' ס"ק י"ז] שכל ההיתר הוא רק בידוע שרבה הירק של חו"ל בשוק, עוד הביא "ואני שמעתי הטעם לפי שבשנים או שלשה ימים עושה כיוצא בו", וכ"ה בשנות אליהו.

מחלוקת יסודית האם הכא מצד גזירת ספיחין אתינן עלה או לא.

ויש להעיר עוד דמדברי המקדש דוד היה נראה שהבין שאיסור זה של ירקות שיצאו משביעית לשמינית הוא מגזירת ספיחין אפי' לדעת הרמב"ם, וכן מבואר מדברי התורת זרעים במתניתין ע"ש היטב, וכן הוא פשוט דברי הר"ש [כאן ולהלן בפ"ט], אבל החזו"א שהבאנו לעיל פליג

משנה ה

[ה] אין מוציאין שמן שרפה ופירו' שביעי' מהארץ לחו"ל א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ:

רע"ב משנה ה

שמן שרפה – שמן של תרומה טמאה מתוך שלשריפה עומד קרי ליה שמן שריפה, ומעלה עשו לשרפה בארץ כדאשכחן בקדשים פסולים שהן נשרפים במקומן, וכן פירות שביעית צריכים ביעור בארץ דכתיב [ויקרא כה] בארצך תהיה כל תבואתה. ואין הלכה כרבי שמעון:

עיונים והערות משנה ה

בטעמא דאין מוציאין שמן שרפה לחו"ל.

אין מוציאין שמן שרפה לחו"ל – שמן של תרומה טמאה מתוך שלשריפה עומד קרי ליה שמן שריפה, ומה שאין מוציאין אותו פירשו הר"ש והרע"ב ד"מעלה עשו לשרפה בארץ" והיינו כדאשכחן בקדשים פסולים שהן נשרפים במקומן.

העמים דאי תוכשר מיד נטמאת, וחידשו עוד דאף דבטמאה אם הוציא א"צ להחזיר – וכמבואר ברמב"ם לגבי שביעית וה"ה בתרומה טמאה, אבל בטהורה אי הוציא ולא הוכשר חייב להחזיר.

אולם יצא לדון בתרומה טהורה שנפסלה מחמת איסור חמץ וכדומה, שהרי כל מה שקדשים שנפסלו נשרפין בפנים היינו בחייבים שריפה אבל בנקברין שפיר מוציאין לחו"ל, וא"כ ה"ה בתרומה טהורה שנפסלה וא"צ שריפה, דשפיר מוציאין לחו"ל, ודו"ק, וכן בתרומה טמאה בזה"ז שרגילים להאכילן לבהמה דנמי י"ל דמוציאין לחו"ל, ובמאכל בהמה

ועיינן במעדני ארץ [תרומות פרק ב' הי"ז ס"ק א'] דכש"כ בתרומה טהורה לא מוציאין מחמת טומאת ארץ העמים אף בלי שהוכשרו לטומאה, וכמו שמבואר בסוכה [ל"ט] דאיסור להכשיר את התרומה מפני שעל ידי זה טומאתה מצויה וכש"כ בארץ

אולם מצאנו בזה טעמא אחרינא – דיעויין בתורת כהנים [בהר פרושה א'] "אשר בארצך, מה שבארצך אוכלים לא מה שהוציא עקילס לעבדיו לפונטוס, א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאים לסוריא ואין מוציאים לחוצה לארץ", ועיין בראב"ד [שם על התו"כ]: "פי' שאם יצאו פירות שביעית לחו"ל אסורים באכילה, ונראה לי כי הטעם כדי שלא יתחלפו בפירות חו"ל ונמצאו פירות שביעית יוצאין לחולין וכו'", וכן דעת הר"ש משאנץ שם, שהאיסור להוציא לחו"ל אינו מחמת ביעור אלא מחמת חשש שיתחלפו בפירות חו"ל ונמצאו פירות שביעית יוצאין לחולין.

ופשוט שלפי פירושם אין זה ענין לביעור, אלא כל דבר שיש עליו קדושת שביעית אסור להוציא מא"י לחו"ל, ולדידהו פשיטא דכו"ע מודים לזה ואינו תלוי בפלוגתא רבי ורשב"א.

ובתפארת ישראל [הלכתא גבירתא] כ' דאין מוציאים פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ אפי' לאחר זמן ביעור, וכן יש ללמוד מסתימת הרמב"ם [שמיטה ויובל פרק ה' הלכה י"ג] שכתב "פירות שביעית אין מוציאים אותן מהארץ לחוצה לארץ ואפילו לסוריא" עכ"ל, ולא חילק כלל בין קודם זמן ביעור ללאחר זמן ביעור ומשמע שאין איסור זה של אין מוציאים פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ תלוי בזמן ביעור, ולהראב"ד שהטעם הוא שלא יתחלפו בשאר פירות בודאי א"ש מה שאסור גם לאחר זמן ביעור, דיש לחוש שיבוא ליהנות מפירות שביעית לאחר שנאסרו בזמן הביעור, אבל לפי הטעם דאיסור הוצאה הוא מחמת חובת ביעור, יש לדון אם שייך איסור זה לאחר שעבר זמן ביעור, ולשיטות הראשונים דביעור היינו שריפה גם לאחר ביעור יש טעם לאסור ההוצאה כיון דחייב לשורפם בא"י, אבל לפי השיטות דביעור היינו להפקירם לאחרים, אי נימא דהעיקר הוא שאחרים יאכלום, א"כ לאחר שכבר עבר זמן הביעור ונאסרו הפירות נראה דליכא טעם לאסור להוציאם לחו"ל, דמצות ביעור כראוי לא שייך עוד פה.

יתכן שאין חילוק בין להאכילו בחו"ל או בא"י, ודו"ק, אולם ע"ע מה שדן בזה לגבי עיקר דין שריפה בתרומה טמאה – דאי מצד תקלה וכשיטת רש"י [שבת כ"ה] א"כ ליתא לכל הנ"ל.

ביאור הטעם לדעת הר"ש דאסור להוציא פירות שביעית מדיני ביעור.

גרסינן בפסחים [נ"ב:]: "תנו רבנן פירות שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מתבערין בכל מקום שהן, רבי שמעון בן אלעזר אומר יחזור למקומן ויתבערו - ולרבי אעפ"י דרשאי לבערן בחו"ל אכתי אסור להוציא לחו"ל."

ובסוגי' [שם] הביאו על זה דרב ספרא יצא מארץ ישראל לחוצה לארץ, והיה לו גרבא דחמרא דשביעית – ודנו שם לגבי פלוגתא זו של רבי ורשב"א כמאן הלכתא.

ובדברי הר"ש נראה שהטעם בהא דאין מוציאים פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ, הוא מדיני ביעור, דילפינן מקרא שצריך לבער בארץ, ולכן אין להוציא לחו"ל שמא יבוא לבערן בחו"ל, ומה דאף לרבי דרשאי לבערן בחו"ל אכתי אסור להוציא לחו"ל.

כתב הר"ש שיש לדון אם זהו גם כן מטעם ביעור או לא, דלכאור' כיון שא"צ ביעור בא"י אמאי אסור להוציא לחו"ל, וע' בבית רידב"ז [עמ' ס"ט. – ס"ט:]: שכ' דגם לרבי צריך לבער בא"י אלא שאם עבר והוציא א"צ להחזיר לא"י, אבל כיון שיש חיוב לכתחילה לבער בא"י לכן אסור לכתחילה להוציא, ודעת הרידב"ז שזהו איסור דאורייתא.

מיהו כתב דחכמים הוסיפו איסור להוציא פירות שביעית לחו"ל אפי' רחוק מזמן ביעור, ובזה נסתפק הר"ש אם אין זה אלא לדעת רשב"א או גם לרבי, אבל האיסור מה"ת להוציא סמוך לזמן ביעור לכו"ע אסור מה"ת.

שיטת הראב"ד דאסור מחמת החשש שיתחלפו בפירות חו"ל.

פה. וע"ע במשנת יוסף [עמ' קס"ו] שהביא עוד נפ"מ בין הנך תרי טעמי האם מותר להחליף פירות שביעית שנמצאים כבר בחו"ל על פירות אחרים או על דבר אחר או לא.

שיצאו מארץ ישראל לחוצה לארץ מתבערין בכל מקום שהן, רבי שמעון בן אלעזר אומר יחזרו למקומן ויתבערו, משום שנאמר בארץ, הא אפיקתיה קרי ביה בארץ, בארץ, אי נמי מאשר בארץ.

ובסוגי' הביאו על זה את מעשה דרב ספרא שיצא מארץ ישראל לחוצה לארץ, והיה לו גרבא דחמרא דשביעית' – ודנו שם לגבי פלוגתא זו דרבי ורשב"א כמאן הלכתא.

ועיי"ש בתוספות [ד"ה רב ספרא אפיק גרבא וכו'] שהקשה ריב"א ממשנה זו שאין מוציאין פירות שביעית מן הארץ לחו"ל ותירץ "דהתם מיירי לאכילה ורב ספרא אפיק לסחורה דיש סחורה שמותרת, אי נמי בשוגג הוציאו".

דברי האחרונים בביאור דברי התוס'.

למדנו בתוס' ד"ר רב ספרא אפיק לסחורה דיש סחורה שמותרת", וכתב ע"ז בפאת השלחן [פרק כ"ד אות נ"ו] דכוונתו דאינו אלא דבר מועט דבכה"ג סחורה מותרת ודבר מועט שיעורו כדי מזונותיו, וכ' בבית רידב"ז [עמ' ע.] דאה"נ דגם לאכילה דבר מועט מותר להוציא ומה שכתבו התוס' שהוציאו לסחורה ולא שהוציאו דבר מועט לאכילה – משום דא"כ יאכלם מיד למזונותיו אלא שהוציאו לסחורה וימכור ויהיה לו למזונותיו.

ובסוף ספר בית רידב"ז [משמרת להבית עמ' י"ז ע"ב ד"ה ואמנם] כ' שיש לפרש כוונת תוס' באופן אחר שאכילה היא בכלל ביעור, ולכן כל שמוציאו לאוכלו בחו"ל נמצא שמבערו בחו"ל, ולכן הותר רק להוציאו לסחורה, והיינו למוכרו למי שהולך לא"י ויאכלנו בארץ.

אולם עיין בחזו"א [סי' י"ג ס"ק ד'] שכתב דתמוה לפרש תוס' כפשוטו דאין סברא שיהא מותר להוציא לסחורה ויהיו הלוקחין מותרין לאכלן והוא עצמו אסור לו להוציא לצורך מזונו בדרך, ועוד דבפשוטו רב ספרא אפיק לנפשיה ולא למכור, "אבל נראה דט"ס הוא וכוונתם לפרש שלא אסרו חכמים להוציא אלא ע"מ למכור ובמוכר מעט דמותר לו למכור מ"מ להוליך לחו"ל לשם מכירה אסור, ולתי' בתרא אף לצורך אכילתו אסור והר"ש פ"ו מ"ה הסכים לתי' בתרא" עכ"ל.

א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ.

עיין בר"ש משאנץ על התו"כ שכ' דר"ש שמתיר להוציא לסוריא הוא משום דס"ל כיבוש יחיד שמיה כיבוש, מיהו עיין בהערה לבית רידב"ז [עמ' צ"ב:] מה שכ' ע"ז.

בדין "אין מעבירין פירות שביעית ממקום למקום".

עיין ברמב"ם [פרק ד' הלכה י"ב] וז"ל, "ופירות הארץ שיצאו לחוצה לארץ מתבערים במקומן ולא יעבירם ממקום למקום" עכ"ל, ומקורו הוא בתוספתא [פ"ה ה"א], ונחלקו בטעמא דמילתא, דלדעת החזו"א [סי' י"ג ס"ק ד'] כל העברה ממקום למקום חשובה כהבאה חדשה, ומאידך, החזון יחזקאל פירש דכיון דחל על הפירות חובת ביעור אינו רשאי לאחר מלבערם, ולפי"ז אין דין זה נוהג אלא לאחר זמן הביעור.

ועיין נמי בבית רידב"ז [עמ' צ"ג.] בהערה שכתב לבאר דין זה דאין מעבירין ממקום למקום משום דאין להקדש אלא מקומו ושעתו, כמו לענין מעשר שני, וכנראה דכוונתו ע"ד החזון יחזקאל שאין מצות ביעור אלא במקומו, וצ"ע.

בעיקר הגדר של ביעור במקומו.

ובגדר הדין ביעור במקומו י"ל דכיון דילפינן מ"ארצך" דצריך לבער, והוא להפקירן להרבים לאוכלן, א"כ י"ל שזכות אכילת פירות שביעית שייכא לאנשי המקום ששם גדלו התבואה והפירות, וכן מבואר בר"ן וברבנו דוד [פסחים נ"ב:], ועיין להלן בחידושי סויגות [סימן ט' פרק א'] שהוכחנו מהכא שההפקר של שביעית אינו כהפקר דעלמא אלא דהכא איכא נמי זכויות לרבים בפירות הללו, ודו"ק, ויש לדון עוד דבפשוטו – דווקא בפירות עצמן שגדלו בא"י דינא הוא לבערן בא"י, אבל לא החליפין שבאו מעיקרא מחו"ל.

ומפורש בלשון רבינו דוד והר"ן חידוש דהוא שייך לבני העיר, ונתחדש שהדין ממקום למקום קיים גם בארץ ישראל.

בדברי התוס' פסחים האם יש היתר להוציא לסחורה.

גרסינן בפסחים [נ"ב:] "תנו רבנן פירות

הבאנו ב' טעמים, או מטעם ביעור או מטעם שמא יתחלפו, וכתב בבית רידב"ז דלפי הטעם של ביעור יש להקל להוציאם לחו"ל משום שאתרוגים אין להם ביעור דמתקיימין משנה לשנה, מיהו יש מפקפקין ע"ז וסוברים שיש ביעור באתרוגים ע' במשמרת הבית [עמ' כ"א: ד"ה וגם], ובמנחת שלמה כאן, וע"ע במשנת יוסף להלן [פ"ט בקונט' על ביעור].

אבל לדעות שהאיסור הוא משום שמא יתחלפו בפירות חולין ליכא היתר זה, אבל בבית רידב"ז במשמרת להבית [עמ' י"ז:] כ' דדין זה דחיישינן שלא יתחלפו בפירות חולין, לא שייך אלא בזמן שהיה לו אוכלים בא"י ולכן חיישינן להפסידם אם יוצאים, אבל בזה"ז אדרבה אם לא יוצאים לחו"ל ירקבו ונמצא מפסיד פ"ש, מיהו יש חולקים ע"ז דהפסד דממילא מותר בפירות שביעית ורק הפסד בידים אסור - עיין בשו"ת משנת יוסף [ח"ב סי' כ"ה].

ועיין בשו"ת משיב דבר [חלק ב' סימן נ"ו] שמחמיר בהוצאת אתרוג לחו"ל בשביעית - עיין בהערה פ' שהבאנו לשונו, וגם בחזו"א [סי' י' ס"ק ו'] מחמיר וז"ל "ואם שולחין את האתרוגין לחו"ל יש בזה משום אין מוציאין פירות שביעית לחו"ל, ומ"מ אין הפירות נאסרים ויוצאין בהן וכו'" עכ"ל, מיהו בספר ארבעת המינים השלם [עמ' שכ"ג] הביא מכתב מכת"י של החזו"א וז"ל, "לשלוח אתרוג בלתי מורכב [ובלתי משומר] לקיום מצוה במקום שיש להסתפק שיבוטל המצוה בהעדר המשלוח הדעת נוטה להתיר ולא ליקח מן העושה סחורה", עכ"ל, ואף שהקל בשעת הצורך מ"מ יתכן דאין זה אלא דבר מועט כדמשמע דאיירי לשלוח אתרוג אחד ליחיד, ובזה יש מקילין, ותלוי בביאור התוס', אבל בימינו דמדובר בסוחרים שקונים אתרוגים רבים אולי חמיר טפי, ועוד שהיום י"א

איסור הוצאת פירות א"י לחו"ל בשאר שנים - ובדין אתרוגים של א"י להביאם לחו"ל.

כתב בפאה"ש דלא קי"ל כתי' א' בתוס' כיון דאיתא בב"ב [צ':] דאין מוציאין פירות מא"י דברים שיש בהן חיי נפש, כגון יינות שמנים וסלתות, והכי קי"ל בשו"ע חו"מ [סימן רל"א סעי' כ"ו], וא"כ אפי' בשאר שנים אסור להוציא יינות וכדו' לחו"ל וסתמא קתני משמע אפי' דבר מועט אסור, וזה דלא כהתוס', מיהו בשערי צדק [לבעל חכמת אדם] שער משפטי ארץ [פ"א ס"ק י"ג] כ' דרק דבר מרובה אסור אבל דבר מועט מותר, ורב ספרא הוציא רק דבר מועט, ורק בשמיטה יש צד איסור בזה, וע' בדבריו בשער מצות הארץ [פרק י"ז ס"ק כ"ד].

ובעיקר האי איסור דאין מוציאין פירות א"י לחו"ל אפי' בשאר שנים, כ' בבית רידב"ז [עמ' ע.] שיש להקל בזה"ז, עיי"ש בטעמא דמילתא, וע"ע בשו"ת בית יצחק [יו"ד ח"ב סי' קכ"א] שדן בענין הוצאת אתרוגים לחו"ל - והציע לפרש שבדבר שאין נאכל היום כמו אתרוגים ליכא איסור להוציאם בשאר שנים, ובאופן אחר - עיין בזה בשו"ת מהרש"ם [ח"א סי' ע"ב ד"ה אך יש] וכן בהגה לבית רידב"ז [עמ' ע"ב:] שהביא מהגר"ח ברלין שבדבר שמתחילה נטעו אדעתא להוציא לחו"ל ליכא איסור להוציא לחו"ל בשאר שנים.

בדין איסור הוצאת אתרוגים בשמיטה.

אולם סו"ס בשביעית יש לדון טובא אם מותר או לא, דלכא' איסור של אין מוציאין פירות שביעית מא"י לחוץ לארץ מוסכם הוא לכו"ע וי"א שהוא איסור דאורייתא, ועיין בפאת השלחן [פ"ה ס"ק נ"ו] ובבית רידב"ז [שם] שיש לדון האם לרבי ודאי אסור, אולם י"ל דתלוי בטעמים, דלעיל

פו. וז"ל: "ופירות יש להן קדושת שביעית ואסור להוציא מא"י לחו"ל ואסור לסחור בהם ואסור ליתן דמי אתרוג למי שלא שמר את המעות לאכלן בקדושת שביעית כדאיתא בסוכה (ל"ט) וע"כ כאשר כבר הוציאו סוחרי אתרוגים מא"י השתדלתי שישלחו לי אתרוג באופן שאשלם דמיו אחר החג ותיכף אחר החג צויתי לטגן את האתרוג ולאכול בקדושת שביעית ואח"כ שלחתי את המעות ושוב אינו חל קדושת הפירות כדאיתא בע"ז (ס"ב), כ"ז היה אז ועתה שהאתרוגים המה פירות שביד ישראל ודאי עלינו להנהיג בהם קדושה שלא להוציאם לחו"ל ואין לנו לעשות בהם סחורה ואף ע"ג שהתירו הגאונים העבודה מרוב דוחק ושלא מדעתי ורצוני כלל, מכ"מ קדושת שביעית נוהג בהם, עכ"ל.

היתר נוסף בספר שמיטה כהילכתה [ג י"ז], ויש מקילין כשמוציאם ע"מ להחזירם לא"י לאחר סוכות כדי לקיים מצות ביעור שם, וע' בזה בספר ציץ הקודש [ח"א סי' ט"ו], וע"ע באגרות משה [תאו"ח ח"א סי' קפ"ו], ובשו"ת משנת יוסף [ח"ב סי' כ"ז].

שיתכן לקנות אתרוג מהודר בלתי מורכב ממקומות בחו"ל.

ובעיקר הדין בזה עיין בשו"ת בית יצחק [יו"ד ח"ב סי' קכ"א] ובשם המהרי"ל דיסקין אומרים שהתיר להוציא אתרוגים לחו"ל ע"י עכור"ם, וע"ע

משנה ו

[ו] אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ אר"ש שמעתי בפירוש שמביאין מסוריא ואין מביאין מחוצה לארץ:

רע"ב משנה ו

אין מביאין תרומה מחוצה לארץ לארץ – לפי שהתרומה כהנים מחזרין אחריה לבית הגרנות, חיישי רבנן שמא יהיו הכהנים מרדפים אחריה ויצאו חוצה לארץ להביא את התרומה. ואין הלכה כר' שמעון:

עיונים והערות משנה ו

וזה סתירה למה דמצאנו דרשאין עניי ארץ ישראל לצאת לחו"ל להביא מעשר עני.

דהנה - מבואר בידיים [פ"ד מ"ג] דבבל מעשרת מעשר שני בשביעית ומצרים מעשר עני, ובעמון ומואב נחלקו שם, ואמר ר"ט "מצרים שהיא קרובה עשאוה מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכין עליה בשביעית, אף עמון ומואב שהן קרובין נעשים מעשר עני שיהיו עניי ישראל נסמכין עליהן בשביעית", ויש להוכיח דקאי על עניי ארץ ישראל דאי עניי דהתם א"כ מה לי קרובה לארץ ישראל ומה לי רחוקה, והביא שכן מפורש ברש"י [יבמות ט"ז. ד"ה עמון] בהדיא שהוא מפני פרנסת עניי ארץ ישראל דהולכים לשם ונוטלין לקט שכחה ופאה ומעשר עני, ותמוה דמאי שנא - הא מעשר עני ג"כ אינו באחריות הבעלים להביאין ודומה לתרומה ולא לבכורים.

וביאר בזה במקד"ד דכנראה דלא איכפת לן בזה דיצאו לחו"ל ליטול מעשר עני דהוי כמו סחורה דרשאין לצאת לסחורה כמו שכתב הרמב"ם [פ"ה מהל' מלכים ה"ט], והא דאין מביאין

שו"ט בירושלמי לחלק בין תרומה לביכורים.

עיין בר"ש שהביא קושי' הירושלמי דתנינן ד"בן אנטיגנוס הביא בכורים מאספמיה וקבלו ממנו" והקשו דא"כ ה"ה דיוכל להביא תרומה, וחילקו בירושלמי בין תרומה לביכורים, "אמר ר' אושעיא - ביכורים באחריות בעלים, תרומה אינה באחריות בעלים" והיינו שעל הבעלים לטרוח להביא ביכורים לבית המקדש, אבל בתרומה הכהנים מחזרין אחריה לבית הגרנות, ולכן בתרומה גזרו לא לתת בחו"ל, והיינו טעמא שאם יתנו תרומה בחו"ל, אז הכהנים יהיו "מרדפין אחריה לשם" ופירש הר"ש - "כלומר ויצאו כהנים מארץ ישראל לחו"ל להביא תרומה שאין על הבעלים להביא כמו בכורים".

קושי' המקד"ד דמאי שנא דרשאין עניי ארץ ישראל לצאת לחו"ל להביא מעשר עני, וחילק דדווקא בכהנים איכא איסור.

ובעיקר טעמו של הירושלמי כבר תמה במקד"ד [תרומות סימן ג"ה סוף ס"ק א'] דמבואר הכא דאין רשאין לצאת לחו"ל אפילו להביא התרומה

תרומה מחו"ל לארץ, וחיישינן שמא יצאו מארץ ישראל לחו"ל להביא תרומתם, בזה יש לומר דתרומה שאני – והיינו משום שהוא לכהנים ובכהנים איכא איסור אחר לצאת לחו"ל מפני הטומאה, וכהנים אסורים לצאת לחו"ל לסחורה, ורק לדון עם העכו"ם ולערער רשאים מפני שהוא כמציל מידם, וכמו שכתב הרמב"ם [אבל פ"ג הי"ד], ומשום הכי אינו רשאי לצאת להביא תרומתו, עכתו"ד.

ויש להעיר דבתוס' יו"ט משמע כדבריו דמצד טומאה אתינן עלה, אכן מרהיטת לשון המלכי צדק משמע דמצד האיסור יציאה לחו"ל אתינן עלה, וכדהביא מהברייתא בב"ב [צ"א.], ודו"ק.

מסכתא שביעית פרק ז

משנה א

[א] כלל גדול אמרו בשביעית כל שהוא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים ואינו מתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית יש לו ביעור ולדמיו ביעור ואיזה זה עלה הלוף השוטה ועלה הדנדנה העולשין והכרישין והרגילה ונץ החלב ומאכל בהמה החוחים והדרדרים וממין הצובעים ספחי איסמים וקוצה יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להם ביעור ולדמיהן ביעור:

רע"ב משנה א

כלל גדול. ולדמיו שביעית – אם מכרן וקבל הדמים שלהם יש בדמיהן קדושת שביעית: יש לו ביעור – כשכלה לחיה חייב לבער: עלה לוף שוטה – אצטריך למתני לוף שוטה משום דתנן בפ' בתרא דעוקצים עלה לוף שוטה אין מטמא טומאת אוכלים, סד"א ה"נ לא ליחול עליהו קדושת שביעית קמשמע לן: הדנדנה – בערבי נענ"ע ובלע"ז מינטו"א: העולשין – תרי גווני עולשין הן עולשי גינה ועולשי שדה, ובשאר שנים דשכיחי עולשי גינה עולשי שדה לא חשיבי אוכל ואין מטמא טומאת אוכלים והכא קמ"ל דבשביעית דאין עולשי גינה מצויין עולשי שדה חשיבי ומטמאין טומאת אוכלים ושביעית נוהגת בהן: וכרישין – נמי תרי גווני ניהו כרישי גינה וכרישי שדה, וכרישי שדה אצטריך לאשמועינן: הרגילה – הם חלוגלוגות ובלע"ז בירדולגי"ש: ונץ החלב – פרחים לבנים כחלב. פ"א עשב הוא כשנחתך יוצא ממנו חלב: החוחים והדרדרים – מיני קוצים הן: אסטיס – הוא שצובעין בו כמין תכלת וקורים לו בערבי ני"ל, וקוצרים אותו והוא צומח ודומה לספיח לכך קורוהו התנא ספחי אסטיס: וקוצה – מין ממיני הצבעים י"א שהוא אלעצפו"ר בערבי: יש להן שביעית – קדושת שביעית נוהגת בהן שלא להפסידם ושלא לעשות בהם סחורה: ויש להם ביעור – כשיגיע זמן הביעור צריך לבערם, ולקמן בפנים מפורשים דיני הביעור:

❧ ציונים והערות משנה א ❧

כמה כללי שביעית.

וזה יבואר כאן בהמשך דברינו.

למדנו כמה כללים במשנה:

[ב] קדושת שביעית היינו שיש איסור להפסידם

[א] דווקא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים יש לו שביעית והיינו קדושת שביעית, כאן. ולעשות בהם סחורה ועוד – עיין בהמשך דברינו

דלא ליחול עלייהו קדושת שביעית, וקמ"ל הכא דחילא – והיינו אף קודם שימתקו.

ולגבי עולשין נתחדש דתרי גווי עולשין הן, עולשי גינה ועולשי שדה, ובשאר השנים דשכיחי עולשי גינה אז עולשי שדה לא חשיבי אוכל ואין מטמא טומאת אוכלים, והכא קמ"ל דבשביעית כיון שאין עולשי גינה מצויין אז עולשי שדה חשיבי ומטמאין טומאת אוכלים וממילא גם שביעית נוהגת בהן.

ועיין היטב בחזו"א [סימן י"ג ס"ק כ"א] שהקשה דמאי שנא הנך תרתי, דלענין עולשין צריך מחשבה כדי שיחול עליו קדושת שביעית כמו דבענין מחשבה לענין טומאת אוכלין, אבל בלוח השוטה יש להם קדושת שביעית עוד לפני שימתקו, אף דלענין טומאת אוכלין אין מטמאין עד שימתקו.

בדין דמי שביעית כשביעית.

בדין דמי שביעית כשביעית הביא הר"ש שאם מכרין ולקח הדמים וקנה בהן בשר ומן הבשר דגים – כולם יש בהם דין שביעית, והביא את הסוגי' בע"ז [נ"ד:] "כי יובל היא קודש - מה קודש תופס דמיו אף שביעית תופסת דמיה, אי מה קודש תופס דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצא לחולין, ת"ל תהיה - בהויתה תהא - הא כיצד לקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית" – ועיין להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ז'].

בדיני ביעור – מתקיים ולא מתקיים.

עוד למדנו כלל שדבר שאינו מתקיים בארץ יש לו ביעור וגם לדמיו יש ביעור, וזה "מדכתיב - ולבהמתך ולחיה אשר בארצך – ודרשינן - כל זמן שחיה אוכלת מן השדה, האכל לבהמתך בבית, כלה לחיה בשדה כלה לבהמתך מן הבית", וממילא כל המינים הללו שאינם מתקיימים וכלו להם איכא בהו דין ביעור.

[ג] עוד למדנו דכל מה שיש לו שביעית גם לדמיו איכא קדושת שביעית דחליפי שביעית כשביעית.

[ד] עוד למדנו שדבר שאינו מתקיים בארץ יש לו ביעור וגם לדמיו יש ביעור.

דקדוקים בלשונות הראשונים בפרטי דינים בקדושת שביעית – ובביאור לשון המשנה – "יש להם שביעית".

והנה בעיקר הדין שמבואר במשנה "יש להם שביעית" פירש הר"ש "להאכיל בקדושת שביעית שלא להפסידן" וכן הוא בר"ש להלן [משנה ב], אולם הרא"ש כאן האריך בזה עוד, "יש להם שביעית - קדושת שביעית נוהגת בהם שלא להפסידן ושלא לעשות בהם סחורה מלוגמא משרה כבוסה ואפקטוזין" – ועיין בכל זה בסוכה [מ], הר"ש קיצר והרא"ש האריך, אלא שבהמשך דברי הר"ש במשנה האריך קצת - דמיירי שם במין הצובעים שאין להם ביעור "צובע לעצמו אף לאחר השביעית – אבל לא לשכר ולא לסחורה ולא לאיבוד" – וצ"ב, ובכלל צ"ב למה חזר שוב על הלכות קדושת שביעית, וצ"ע.

עוד מצאנו להלן [משנה ו'] שהר"ש האריך – "יש להן שביעית - וצריך להפקירן ואסור לעשות בהן סחורה ולא אמרינן דהוו כעצים דאין בהן קדושת שביעית ומשום דהנאתן אחר ביעורן וכו'", הרי שהוסיף גם הפקר וגם סחורה, ובהמשך שם דקדק עוד על הדין "ולדמיהן שביעית - דמה שקונה מהן אסור לאבדו ולעשות ממנו מלוגמא אלא אכילה ושתייה וסיכה ולאכול דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לסוך שלא ישנה" – וכאן הוסיף מלוגמא והפסד - הלא דבר הוא, וכל זה צ"ב.

לוח השוטה – ועולשין.

החידוש המיוחד בעלה לוח שוטה הוא משום דתנן בעוקצין דעלה לוח שוטה אינו מטמא טומאת אוכלים עד שימתקם, וסד"א דהכי נמי

ענף א'

שיטות הראשונים והערות בדיני הנאתן וביעורן שוה.

עיקר הכללים בהנאתן וביעורן שוה.

הכלל הראשון של המשנה הוא שדווקא מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעים יש לו שביעית.

המקור לכל זה הוא מסוגי' בסוכה [מ'] ובב"ק [ק"א:] שלמדנו שם כללים לדעת על איזה מינים חל קדושת שביעית, והכלל בזה הוא דקדושת שביעית חיילא רק על מין כזה שהנאתן וביעורן שוה.

ומהאי טעמא מבואר שעצים אין בהן משום קדושת שביעית דאמר קרא [ויקרא כ"ה] "לכם לאכלה - לכם דומיא דלאכלה מי שהנאתן וביעורן שוה, יצאו עצים שהנאתן אחר ביעורן", ועיין בתוס' בפסחים [כ"ז: ד"ה מכלל] דגם אכילה אין זה הנאתן וביעורן שוה ממש - אלא דבשיעור כזה מיקרי שוים.

ועיין היטב ברש"י [סוכה וב"ק] שמבאר שמה שעומד לסיכה שתיה והדלקת הנר הוא דומה לאכילה ולכך חשיב הנאתן וביעורן שוה ויש בהם קדושה, אבל עצים דלהסקה קאי חשיבי כהנאתן לאחר ביעורן, ולכן אין בהם קדושת שביעית.

וביאר דהיינו טעמא דהנאת הסקה היא דווקא לאחר ביעורן שאז נעשים גחלים ואז הוא עיקר הנאתן, משא"כ לגבי מיני צובעים, ששם - בשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע - נמצאו הנאתן וביעורן שוה הלכך חיילא עליהו שביעית.

ואף דבעצים, הרי איכא "עצים דמשחן" והיינו שמאירין כנר אבוקה לנושאן בידו ואז הנאתן וביעורן שוה והקשו בגמרא דלמה לא תיחול עליהו קדושת שביעית, ועל זה אמרו שסתם עצים להסקה, ומבואר עוד שם דנחלקו התנאים האם באמת סתם עצים עומדים להסקה, ונפ"מ אי עצים דמשחן [להאיר] חיילא בהם קדושת שביעית - כל זה מתבאר מתוך הסוגיות ומתוך פירש"י [שם].

מדויק ברש"י שלמדנו דין קדושה ולמדנו דיני שימוש. **חידוש** נוסף למדנו ברש"י - והוא - שיש שני

כללים שתלויים זכ"ז ושניהם תלויים בדין הנאתן וביעורן שוה:

א [קדושה חיילא רק במין כזה שעומד לשימוש שהנאתן וביעורן שוה, וזה כל המשנה כאן, ב] עוד למדנו הלכה בזה האיך משתמשין בקדושת שביעית - והיינו שרק שימושים הללו של הנאתן וביעורן שוה מותרים בפירות שיש בהם קדושת שביעית, ועיין 'במשנה ראשונה' דג"כ הוסיף כאן את הכלל השני דלמדנו הכא.

הדברים הנ"ל מדוקדקים בדברי רש"י בסוכה [ד"ה שהנאתן וביעורן שוה] וז"ל: "שהנאתן וביעורן שמתבאר מן העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתיה והדלקת הנר, ומהך דרשה נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מידרש קרא והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, שהנאתו דומה לאכילה" עכ"ל.

וכפשוטו היה נראה ששני הכללים שתלויים בדין הנאתן וביעורן שוה שוין ודומין זל"ז, אולם אין זה מוכרח, דעיין להלן במה שנתבאר בשיטת רש"י בעיקר דינא דהנאתן וביעורן שוה, ושם נתחדש דאדרבה, דחלוקין נינהו הנך תרי דינים, חד מצד הגברא וחד מצד החפצא, ועיין עוד להלן מהמקד"ד בביאורו לשיטת הרמב"ם בכביסה בהנך ב' דינים שנתחדש שיש נפ"מ נוספות ביניהם.

כמה הערות מהתוס' בזה.

ועיין בתוס' בב"ק שהוסיף על רש"י וגם חולק בכמה נקודות:

א [לגבי הסקה פירש שאף שהנאתן אחר ביעורן כשנעשית גחלת, אבל סו"ס זימנין דהנאתן וביעורן שוה כגון להתחמם כנגדו או לבשל, אבל כיון שעיקרו לא קיימא להכי דעיקרו קאי לאחר שנעשית גחלת וכגון להסיק תנור לאפות הלכך חשיב הנאתן אחר ביעורן.

ב [לגבי צבע כתבו התוס' שהנאתן וביעורן שוה דהנאתן כשלושן ואז הוא כלה ומתבאר

הבאנו מרש"י שהנאת הסקה היינו "לאחר שהם כבר גחלים", והוסיף בזה ברש"י בסוכה ד"אז אופין בהם", ויש לדקדק בדבריו שכתב 'אפייה' ולא 'בישול', ויתכן דבבישול האוכל מתבשל מיד לפני שיש גחלים, וצ"ע.

אכן הריטב"א נזהר בזה שכתב שהנאתו מהאוכל שהתבשל הוא באכילתו אח"כ, עיין היטב בלשוננו, ויש לעיין דלכאור' החילוק בין רש"י להריטב"א הוא דרש"י קאי על החפצא של שביעית – מתי הוא נתן את הנאתו [אפייה], והריטב"א קאי על הגברא, מתי הוא נהנה הנאה בפועל [אכילתו].

וזה באמת החילוק בין רש"י בסוכה ורש"י בב"ק לגבי הנאת כביסה למה אין הנאתו וביעורן שוה – האם ההנאה היא הלבשה שהיא הרבה אח"כ או מה שנגמר ונעשה בבגד כביסה וזה לאחר כמה ימים, ונמצא שיש בזה ב' סתירות ברש"י, א] רש"י בסוכה סותר את עצמו מיניה וביה בין כביסה [דקאי בלבישה דגברא] לגבי הסקה [דקאי בחפצא של אפיית גחלים], ב] וכן סותר את עצמו מיניה וביה בכביסה מדבריו בב"ק דקאי בבגד [שנעשה בבגד כביסה לאחר כמה ימים], לדבריו בסוכה דקאי בלבוש – וליישוב הסתירות, עיין להלן שביארנו בזה יסוד גדול בהאי סוגי' דהנאתן וביעורן שוה.

הנאתן קודם ביעורן – ודברי רעק"א בזה.

יש לדון האם בעינן דווקא הנאתן וביעורן שוה או דהעיקר שלא יהיה הנאה אחר ביעורן, אבל הנאה קודם ביעורן חשיב כהנאתן וביעורן שוה, ומצאנו בזה מחלוקת, דמצד אחד מבואר בבעל המאור [סוכה מ' - ובדפי הרי"ף י"ט:] שמה שמבואר שלולב שאני מכל עצים, שהוא עומד לכיבוד הבית, הלכך איכא בו קדושת שביעית, דהיינו דלולב הוי הנאתו קודם ביעורו, וכש"כ הוא מהנאתן וביעורן שוה, וכדבריו מבואר נמי במשנה ראשונה [במשנה כאן], ועיין בכל זה בקה"י [שביעית סימן י"ט ס"ק ב'] שביאר בזה את דברי התוס' בבכורות שהשימוש בבהמה הוי הנאתן וביעורן שוה כיון שעל ידי המלאכה הבהמה כחש, ואף דהכחש בא לרוב אחרי ההנאה.

הצבע מיום אל יום, וחולקים על מה שכתב רש"י דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע, וקושי' התוס' על רש"י היא, דכיון דלענין שביעית אמרינן ד'חזותא מילתא היא' א"כ ע"כ דלא הוי ביעורו בקליטת הצבע, ולהלן יישבנו את שיטת רש"י מקושי' זו.

ג] רש"י פירש 'עצים דמשחן' – עצים שמאירים בהן כמו נר, ותוס' הביאו מר"ח שפירש שעצים דמשחן היינו שמחממין בו כגון במדורה שעשויה להתחמם דהנאתן וביעורן שוה דבשעת ביעורן מתחמם כנגדן.

ד] עוד העירו בתוס' דאין לפרש "סתם שאר עצים להסקה ניתנו והנך דמשחן בטלים לגבייהו" אף דלא קאי להסקה, דמבואר בסוכה [מ.] דלולב נהוג בו שביעית משום דהנאתן וביעורן שוה שראוי לכבד בו הבית, ולא אמר דבטל לגבי שאר עצים וה"נ עצים דמשחן, אלא צ"ל דסתם עצים דמשחן נמי להסקה הן עומדין ולא דמי ללולב דסתמו עומד לכבד בו את הבית.

משרה וכבוסה אין הנאתן וביעורן שוה, וחלוק מצביעה.
עוד למדנו שם בסוגי' דין משרה וכבוסה, שיש איסור 'משרה' והיינו דאין שורין פשתן ביין של שביעית ויש איסור כביסה דאין מכבסין בגדים בפירות שביעית, והיינו משום שגם כאן אין הנאתן וביעורן שוה.

ורש"י פירש בב"ק [שם] דבמשרה מיד כשמטילין את הפשתן או הבגד ביין הוא מתקלקל ומתבער, אבל הנאתו אינו אלא עד שלשה ימים וד' עד שיהא הפשתן שרוי, וכן בכיבוס הבגד, ולפי"ז ברור מאי שנא צביעה מכיבוס, דבצביעה הבגד צבוע מיד.

אבל בסוכה פירש רש"י שהנאת כיבוס ומשרה אינה אלא בשעת לבישת הבגד, והקשו התוס' דא"כ גם בצביעת הבגד נימא כן, ותירצו שיש שבח סממנים על גבי הצמר הלכך מיקרי הנאה מידית, וזה לא שייך בכביסה.

מעורר ברש"י ובריטב"א – מה מיקרי הנאה, בחפצא או בגברא שבא ליהנות בפועל.

הנאתן וביעורן שוה, שההנאה היא מיד במכירה, וביעורן אח"כ, והוכיח דהנאה קודם מהני.

עוד ביאר בזה דכל הדין שצריכים הנאתן וביעורן שוה – היינו שבאמת אסור להפסיד פירות שיש בהם קדושת שביעית, ואי לא נהנה בהם מיד בשעת הביעור – הרי הפסיד אותם אז בלי תכלית וזה האיסור הפסד אבל אי נהנה מיד, הרי בזה הוא לא הפסיד, וממילא דכש"כ היכא שהוא נהנה קודם דאז אין בביעור משום הפסד.

אולם מאידך גיסא הביא בקה"י [שם] דמבואר בדברי הר"ש סיריליאנו [פ"ח ה"א] דפירש שזה ספיקו של הירושלמי לגבי בשמים אי נוהג בהם קדושת שביעית או לא, דהתם הנאתן קודם ביעורן, והוי ספיקא דדינא – ועיין להלן בציונים והערות [משנה ו'] בכל זה.

ובאמת דבחדושי רעק"א [ב"ק ק"א] ראיתי בזה דברים מפורשים ביסוד זה – דהקשה דלמה לי מיעוט לאסור סחורה, הא תיפוק ליה דליכא בזה

ענף ב'

שיטת רש"י במין הצובעין.

שחייבים בביעור, דלא קתני אלא שיש להם ולדמיהם שביעית, אבל הכא [במשנה א' - במין הצובעים ספחי איסטס וכו'] דקתני בהדיא 'שיש להן ולדמיהן ביעור', לכך מפרש"י שאסור לצבוע בהן והיינו מפני דאין מתבער בזמן הביעור".

והוסיף בזה התורת זרעים דאע"ג הסיבה דחיללא בהם קדושת שביעית, היינו משום שהנאתן וביעורן שוה, וכמבואר בסוגי' וזה החידוש של המשנה, אבל למעשה אין מתירים בהם הך שימוש של הנאתן וביעורן שוה כיון שחייבים בביעור.

וביפיה עינים פירש דרש"י למד שהמשנה להלן וכן הריבוי בתו"כ איירי בצביעת גופו, והכא קאי בצביעת בגד, אכן כבר דחאו המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' עמוד 440] מהירושלמי בספק על צביעה בטובת הנאה].

ביאור ברש"י למה אסור ב'צביעה' מחמת 'סחורה' ולמה מותר ב'הסקה'.

עוד הקשה בפנ"י למה כתב רש"י שיש בזה איסור סחורה, מה שייטא להכא איסור סחורה בזה שהוא צובע, ותירץ "דרש"י לטעמיה שפירש כמה פעמים דטעמא דסחורה - היינו נמי מפני שצריך לבער בזמן הביעור - עיין בפירושו פרק לולב הגזול [ל"ט]. ובפרק זה בורר [כ"ו.], עכ"ל, הרי שרש"י הכא חוזר על החידוש שלו בגדר הדין סחורה – אולם סו"ס עיקר הדמיון בזה לסחורה

בדברי רש"י המיוחדים על הדין – "וממין הצובעים ספחי איסטס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" – שאסור ב'צביעה' מחמת 'סחורה' ומותר ב'הסקה'.

מה שיש קדושת שביעית למין הצובעין – כן מבואר הכא במשנה – ולהלן [משנה ג'] - "הצבע צובע לעצמו" - למדנו עוד, שאפשר לצבוע בצבע שיש בו קדושת שביעית, ופשוט.

והנה על הך דין במשנה "וממין הצובעים ספחי איסטס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" פירש בזה רש"י בב"ק [ק"א:] "שאין עושין מהן סחורה דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, ואסור לצבוע בהן דהיינו סחורה, אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה" - ויש בדברי רש"י ג' קושיות עצומות.

בראשונה - תמה בזה הפנ"י [שם] - דהא משנה מפורשת היא לקמן [משנה ג'] דשנינו "שהצבע צובע לעצמו ולא בשכר", ועוד שהרמב"ם הביא בשם התוספתא דמרבין להדיא מריבויא דקרא דפירות שביעית ניתנו לצבוע בהן.

וביאר בזה הפנ"י – וז"ל: "ונראה ליישב משום דבלא"ה קשה איך שייך לצבוע בגדים בפירות שביעית - הרי צריך להתבער קודם הביעור משא"כ בצביעה שהיא לימים רבים, הלכך אפשר דהא דמרבין צביעה היינו באותן ששנו חכמים בהדיא שאין להם ביעור וכגון במין הצובעין שמתקיימים בארץ, וכן הא דקתני הצבע צובע לעצמו דקאי התם אקליפי אגוזים ולא מצינו

וביעורן שוה, אולם הקשו עליו התוס' נד"ה שהנאתן] הא אמרינן דלענין שביעית חזותא מילתא היא דמרבין מ"תהיה - בהויתה תהא, וע"כ דלא הוי ביעורו בשעת קליטת הצבע ע"ש.

וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' ד"ה כתב רש"י עמוד 439] דרש"י למד דמה דמרבין מ"תהיה - בהויתה תהא דחזותא מילתא היא, היינו דווקא לענין איסור שביעית דלא אמרינן שכבר כלה האיסור והיינו דחזותא מילתא לענין שביעית ולכן עדיין האיסור במקומו עומד ואסור ליהנות ממנו.

אולם הכא לאו לענין איסור שביעית מיירי דהא ס"ל לרש"י דאסור לצבוע בפירות שביעית - [עכ"פ בהנך דמתני' בספחי איסטס וקוצה - וכנתבאר], רק דהכא הנידון הוא לענין שתחול קדושת שביעית דבזה נאמר כלל דבעינן דבר שהוא עומד להנאה שהנאתן וביעורן שוה, והכא אין זה אלא תנאי בעלמא בקדושת שביעית, ובזה ל"ש ריבוי הכתוב דזה תלוי במציאות עצמה, ואם בשעת קליטת הצבע כלה גוף השורש - אז מוגדר המין כמין שעומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה, עכתו"ד.

תמוה - ושיטתו בזה יבואר להלן בציונים והערות [משנה ג'].

והנה אחרי רש"י כותב שאסור לצבוע - שוב ממשיך רש"י לחדש "אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה", וגם בזה דבריו תמוהין מאד - דהא עצים לא מיקרי הנאתן וביעורן שוה, ולמה התיר רש"י שימוש זה.

ותירץ בזה התורת זרעים שכל האיסור בשימושים שאין הנאתן וביעורן שוה, אינו אלא בדבר שיש בו קדושת שביעית ועומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה, אבל מה שלא עומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה מעיקרא לא נאסר בשימושים שאין הנאתן וביעורן שוה, הלכך מותר בהסקה, דאדרבה זהו שימוש - וע"ע להלן [ענף ד'] ישוב נוסף לקושי' זו.

ישוב לשיטת רש"י במין העובעין מקושי' התוס' דלענין שביעית חזותא מילתא היא.

הבאנו מרש"י בב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] דצביעה הוי הנאתן וביעורן שוה דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע נמצאו הנאתן

ענף ג'

בגדרי הנאתן וביעורן שוה בשיטת רש"י, הנאת גברא או חפצא.

[שנעשה בכגד כביסה לאחר כמה ימים], לדבריו בסוכה דקאי בלובש.

מתמה בסברת הפנ"י דמחלקין בין צבע שחייב ביעור או לא, הרי סו"ס היה כבר ביעור בעצם קליטת הצבע.

עוד יש להעיר - דהבאנו לעיל מהפנ"י ליישב שיטת רש"י דאין לצבוע בצבעים שיש בהם חיוב ביעור, ובאלו כתב רש"י שיש בהם רק הסקה, ולהלן במשנה קאי על צבעים שאין בהם ביעור ובהם הוא יכול לצבוע.

ותמה בדבריו במשנת יוסף [תוספת אחרונים עמוד ח'] דכבר הבאנו מרש"י בב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] דצביעה הוי הנאתן וביעורן שוה דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע נמצאו

מתמה בסתירת רש"י אי הנאתן וביעורן שוה נמדד בחפצא או בגברא.

לעיל הבאנו סתירה ברש"י האיך מודדין את ההנאה, כלפי החפצא או כלפי הגברא - ודייקנו דכנראה דנחלקו בזה הריטב"א ורש"י כלפי עצים להסקה דרש"י קאי בחפצא שההנאה היא בשעה שהיא כבר 'גחלים', והריטב"א קאי בהנאת האוכל וזה אחרי שהתבשל - והיינו ביחס להנאה של הגברא.

והערנו דנמצא שיש בזה ב' סתירות ברש"י, א] רש"י בסוכה סותר את עצמו מיניה וביה בין כביסה [דקאי בלבישה דגברא] לגבי הסקה [דקאי בחפצא של אפיית גחלים], ב] וכן סותר את עצמו מיניה וביה בכביסה מדבריו בב"ק דקאי בכגד

של החפצא, אבל כשבאים לדון האם חייל בהחפצא קדושה – הכא סגי לן במה שהחפצא עומד לשימוש – והיינו מה שהנאת השימוש נמצאת בחפצא בזמן הביעור של החפצא של שביעית.

וממילא – מתיישבות ב' הסתירות ברש"י:

א [רש"י בסוכה קאי בכביסה בדין שימוש של פירות שיש בהם קדושת שביעית וביאר שאין זה שימוש שמותר בהנך פירות, כיון שהנאת הגברא – לבישת הבגד – היא אח"כ, לא בשעת הביעור של החפצא מן העולם, אבל כשבא לבאר למה לא חיילא קדושה על עצים שעומדים להסקה, הכא דן מצד הקדושה, ולכן הוא דן בחפצא – שההנאה של הגחלים באפייה באה אח"כ.

ב [ומה שרש"י סותר את עצמו מיניה וביה בכביסה – מדבריו בב"ק דקאי בבגד שנעשה בבגד כביסה כמה ימים אחרי הביעור של הקדושת שביעית, אף דקאי בשימוש של הגברא – אולם כד נעיין בדברי רש"י [שם] יבואר דכתוך דבריו קאי גם על מי שליטט במחשבת כביסה דלפי הצד דמהני נגד הסתמא, שוב לא חיילא בה קדושה כיון דקאי לשימוש שאין הנאתו וביעורו שוה – הרי דהכא קאי גם לגבי החלות קדושה אי חיילא בה מחמת זה שהחפצא עומד להך שימוש, ובסוכה לא קאי בזה – עיי"ש היטב – וכנראה דכל זה תלוי בב' הגירסאות אי נחלקו בסתם עצים להסקה או לא, עיי"ש היטב.

שוב ראיתי בספר פרי שמואל [שביעית סימן א'] ליישב את חלק מהסתירות בשיטת רש"י – דג"כ הלך בדרך זו.

מבאר דאף דההנאה של צביעה היא בלבישה – אבל אכתי מיקרי הנאתו וביעורו שוה כיון דלגבי זה מודה רש"י דחזותא מילתא היא.

אולם מעתה קשה – הרי צביעה מותרת – וכמפורש במשנה, והרי ההנאה של הגברא אינו אלא בשעת לבישה, ואף דמיקרי הנאתו וביעורו שוה כלפי החפצא ולכן חיילא בה קדושה, אבל האיך מותר בו השימוש של צביעה, הא בצביעה ליכא הנאתו וביעורו שוה בגברא.

הנאתו וביעורו שוה, עוד הבאנו שהתוס' [ד"ה שהנאתו] הקשו דהא אמרין דלענין שביעית חזותא מילתא היא דמרבין מ"תהיה – בהויתה תהא", ולא הוי ביעורו בשעת קליטת הצבע – עכ"פ מוכרח שרש"י לומד שהביעור היינו הצביעה עצמה – קליטת הצבע, וא"כ מוכרח שהיה כבר ביעור, ולכן מיקרי הנאתו וביעורו שוה מחמת קליטת הצבע, והאיך אפשר לחלק בין צבע שחייב ביעור לצבע שלא חייב בביעור, הא ממילא לא יעבור זמן הביעור, והרי ע"כ שרש"י חולק על האי סברא של חזותא מילתא בנוגע לכאן, ונמצא שכבר התקיים בבגד ביעור – וצ"ע.

מדייק ברש"י שיש ב' דינים בהנאתו וביעורו שוה א [דין קדושה ב] דיני שימוש.

ונקדים – למדנו ברש"י שיש שני כללים שתלויים זב"ז ושניהם תלויים בדין הנאתו וביעורו שוה:

א קדושה חיילא רק במין כזה שעומד לשימוש שהנאתו וביעורו שוה, וזה כל המשנה כאן, [ב] עוד למדנו הלכה בזה האיך משתמשין בקדושת שביעית – שרק שימושים הללו שהנאתו וביעורו שוה מותרים בפירות שיש בהם קדושת שביעית.

והדברים מדוקדקים בדברי רש"י בסוכה [ד"ה שהנאתו וביעורו שוה] וז"ל: "שהנאתו וביעורו שמתבער מן העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר, ומהך דרשה נמי ילפינן שאין שביעית נוהג אלא בפרי העומד להנאות הללו, דהכי נמי מיררש קרא והיתה שבת הארץ נוהגת במה שלכם לאכלה, שהנאתו דומה לאכילה" עכ"ל.

מיישב את סתירת רש"י – דכשדנים על השימוש דנים מצד הגברא וכשדנים מצד הקדושה האם חל בחפצא דנים בהנאה מצד החפצא.

ונראה לחדש שהגדרים של הנאתו וביעורו שוה בהנך תרי דינים משתנים – והיינו דכשבאים לדון האם יש כאן שימוש בחפץ שיש בו בקדושת שביעית שמוגדר כשימוש של הנאתו וביעורו שוה, הכא בעינן הנאה בגברא שמשמש בשעת הביעור

במיני כובסין – ושם יבואר נקודה נוספת בשיטת רש"י הנ"ל ליישב קושי' זו באופן אחר.

מבאר למה קליטת הצבע מיקרי ביעור לגבי הנאתן וביעורן שזה ולא לגבי חובת ביעור על הגברא.

והדברים מוכרחים מיניה וביה – וכדיבואר דבזה מיושב נמי מה שהקשה במשנת יוסף על מה שפירש הפנ"י בשיטת רש"י – דהרי מצד א' רש"י סובר דצביעה הוי הנאתן וביעורן שזה דבשעת רתיחת היורה כלה השורש וקולט הצבע – נמצאו הנאתן וביעורן שזה, ומאידך סובר רש"י שאם הצבע הוא מהמינים שצריכים ביעור – דאז אין לצבוע בהם – דעדיין הם קיימים לאחר הביעור – ותמוה הא קליטת הצבע היא היא הביעור.

והתשובה כנ"ל – דכמו דלגבי הדין הנאתן וביעורן שזה בשימוש של הגברא, דאז דנים דחזותא מילתא היא, ולכן דנים דעדיין לא התחיל בזה ביעור הלכך ע"כ דהנאתן וביעורן שזה רק בשעת הלבישה, כמו כן לגבי חובת ביעור של הגברא דנים כן, דאיתרבי בדין חזותא מילתא לגבי השימושים של הגברא שמוטל עליו להשתמש בו לפני הביעור – וכלפי מה שמוטל עליו להשתמש הרי הוא עדיין לא השתמש בחזותא דמילתא היא, דכמו דהך חזותא הוא המודד להתיר את השימוש עצמו בזמן שהוא לובש, כמו כן מיקרי הך חזותא מילתא לומר שהוא עדיין לא גמר להשתמש בקדושה זו לפני זמן הביעור.

ונראה פשוט – דהרי כבר הבאנו את קושי' התוס' דלענין שביעית חזותא מילתא היא דמרבין מ"תהיה – בהויתה תהא", ולא הוי ביעורו בשעת קליטת הצבע ע"ש, והבאנו את ביאורו של המקד"ד שרש"י למד דזה דמרבין מ"תהיה – בהויתה תהא" דחזותא מילתא היא, היינו דווקא לענין איסור שביעית דלא אמרין שכבר כלה האיסור והיינו דחזותא מילתא לענין שביעית ולכן עדיין האיסור במקומו עומד ואסור ליהנות ממנו.

אולם הכא לאו לענין איסור שביעית מיירי דהכא הנידון הוא לענין שתחול קדושת שביעית דבזה נאמר כלל דבעינן דבר שהוא עומד להנאה שהנאתן וביעורן שזה, והכא אין זה אלא תנאי בעלמא בקדושת שביעית, ובזה ל"ש ריבוי הכתוב דזה תלוי במציאות עצמה, ואם בשעת קליטת הצבע כלה גוף השורש – אז מוגדר המין כמין שעומד לשימוש של הנאתן וביעורן שזה וחיילא בה קדושה – עכתו"ד.

ומעתה פשוט – דכשבאים להתיר שימוש בדבר שיש בו קדושת שביעית, הכא אנו דנים באיסור שימוש בקדושת שביעית, דהרי את האיסור הזה באו להתיר, וכלפי האיסור אנו אומרים דחזותא מילתא היא, והיינו דכלפי השימוש של הגברא עדיין לא היה כאן ביעור בחפצא, ורק בלבישה אח"כ מתחיל הביעור וההנאה כהדדי, ולכן מותר להשתמש בו – דהנאתן וביעורן שזה, ודו"ק.

וע"ע להלן מה שיבואר בשיטת הרמב"ם

ענף ד'

שיטת הרמב"ם במיני כבוסין.

הארץ לכם לכל צרכיכם, אבל אין מכבסין בפירות שביעית כו' שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה כו' ולא למשרה ולא לכבוסה".

והכס"מ ביאר את שיטתו כך:

שבאמת הרמב"ם פסק כרבנן דאין מוסרין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, אלא דסבר רבנו דעד כאן לא פליגי אלא בפירות משום

דרכו של הכס"מ בביאור שיטת הרמב"ם המחודש במיני הכבוסין שיש בהם קדושת שביעית.

הנה בעיקר הדין דאין מוסרין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה, כתב הר"ח [סוכה שם] דהיינו בורית של שביעית, אולם הרמב"ם [פ"ה משמיטה ה"י] חולק דכתב מיני כבוסים כגון "בורית ואהל" קדושת שביעית חלה עליהן ומכבסין בהן וביאר הרמב"ם "שנאמר והיתה שבת

ומעתה יש לומר שהרמב"ם חולק וס"ל דזה דאסורין פירות שביעית בשאר הנאות שאין הנאתן וביעורן שוה – זה רק במידי דחזי לאכילה ולפי הר"ח זה בכל דבר, עכ"ל המקד"ד, ועיין בהערה פ"ז תוספת קושי מהמקד"ד.

למדנו מדבריו דאף בדדין הנאתן וביעורן שוה נאמרו ב' כללים, והיינו שההיתר שימוש בקדושת שביעית היינו דוקא שימוש של הנאתן וביעורן שוה ועוד שהמין שחל בו קדושת שביעית נמי נקבע בדין הנאתן וביעורן שוה, אולם אכתי חלוקין ניהו, והיינו שאם המין עומד לשימוש של הנאתן וביעורן שוה, אז איכא בזה קדושת שביעית – ממש כמו מין שעומד לשימוש של אכילה, דשימוש של הנאתן וביעורן שוה מיקרי דומי' לשימוש של אכילה, ואעפ"כ אין להם דין אחד, ואכילה עצמה עדיפא מהנאתן וביעורן שוה שרק דומה לאכילה, ולכן מין שעומד לשימוש של אכילה ממש, בזה נקבע גם השימושים המותרים בו הם דווקא השימושים של הנאתן וביעורן שוה, אבל היכא דנקבע בו קדושת שביעית מחמת הנאתן וביעורן שוה – בלי שעומד לאכילה ממש, הכא אין הדין מחייב רק שימוש של הנאתן וביעורן שוה, והדין קדושת שביעית היא בנחות דרגא, ומותר בהם גם שימושים של כל צרכיכם – לאו דווקא שימושים של הנאתן וביעורן שוה.

ישוב לקושי' הרש"ש על רש"י עפ"י הנ"ל.

ראיה גדולה לזה – דהנה – עיין ברש"ש על רש"י ב"ק [ק"א: ד"ה יש להם] שכתב דמותר להסיק במיני צובעין – מובא לעיל – דהאיך מותר להסיק הא אין הנאתן וביעורן שוה, ותירץ בזה המקד"ד [סימן נ"ט סו"ק ד' עמוד 439 ד"ה כתב רש"י] עפ"י הכס"מ דכל שאינו עומד למאכל אדם מותר אף בשאר הנאות, וזה דצביעה חשיב הנאתן וביעורן שוה מהני דתיחול עליה קדושת שביעית ואז מותרין בשאר הנאות.

דכתיב 'לאכלה' אבל במיני כבוסים שאינן פירות אף לרבנן מכבסים בהם, ובירושלמי [כאן] אמרינן 'מיני כביסות מהו שתחול עליהן קדושת שביעית', ופשטין מההיא ד'הוסיפו עליהן הבורית והאהל', והפ"י בזה דקדושת שביעית חלה על הכביסה ומש"ה מכבסין בהן, ואע"ג דבפרק לולב הגזול הקשו לרבנן דממעטו משרה וכבוסה, הא כתיב לכם ומשמע לכל צרכיכם, ותי' דלכם דומיא דלאכלה דהנאתן וביעורן שוין יצאה משרה וכביסה דהנאתן אחר ביעורן, י"ל שלא אמרינן כן אלא בפירות דשייך לאכלה אבל במיני כביסות דל"ש בהם לאכלה שפיר נתרכו מלכם אעפ"י שהנאתן וביעורן אינו שוה ע"ש.

אולם במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 437] תמה ע"ז דאם כן למה אין בעצים קדושת שביעית מחמת זה שאין הנאתן וביעורן שוה, הא אינם ראויים לאכילה, והרי הרמב"ם פסק [פ"ז משמיטה הי"ד] דעצים אין בהם קדושת שביעית, ומה לי דאין הנאתן וביעורן שוה אין בהם אכילה, ומ"ש במיני כבוסים דקדושת שביעית חלה עליהן – וזה תימא גדולה.

ביאורו של המקד"ד – ומתבאר בזה שיש ב' דינים בהנאתן וביעורן שוה.

וביאר בזה במקד"ד וז"ל: "ונראה דזה דמיני כבוסים כגון בורית ואהל קדושת שביעית חלה עליהן הוא משום דבורית חזי לרחיצת גופו, וכן אהל חזי לרחיצת גופו, דהא אמרינן [נדה ס"ו:] "אשה לא תחוף לא בנתר ולא באהל", והרי בזה שפיר הוי הנאתן וביעורן שוין, וע"כ צריך לומר כן להר"ח דבורית אין נותנין אותו לתוך הכביסה, וע"כ דקדושת שביעית חלה עליה, ובהדיא אמרינן דהוסיפו עליהם הבורית והאהל ואמאי הא בעינן הנאתן וביעורן שוה, ובע"כ דיש בהם שאר הנאות דהנאתן וביעורן שוה ומש"ה קדושת שביעית חלה עליהן.

פז. והקשה עוד המקד"ד וז"ל: "אמרינן בתוספתא [שביעית פ"ה ה"ד] הבורית והאהל כו' י"ל שביעית ולדמיהם שביעית י"ל ביעור ולדמיהם ביעור ע"ש, ומכאן קשה על הרמב"ם [פ"ז משמיטה הי"ד] שכתב דכל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה ומין הצובעים אף שקדושת שביעית חלה עליהן אין לו ביעור, והא בורית ואהל שהן מיני כבוסים ומכל מקום י"ל ביעור, עכ"ל.

מה שהבגד מתכבס או מה שהאדם מתלבש בו אחרי הכביסה – עיי"ש, ועיין במהר"י קורקוס שהביא את דברי רש"י להוכיח דהכל תלוי בחפצא.

אולם קשה שרש"י ביאר דעכ"פ כלפי ההיתר שימוש בקדושת שביעית בעינן דכלפי הגברא יהיה הנאתן וביעורן שוה, וזה לא קיים במיני כובסין, וכלפי צביעה נתבאר דמהני אחרי הריבוי של חזותא מילתא היא, עיי"ש, אבל האיך מותר בכביסה כלפי הגברא.

וראיתי בספר פרי שמואל [שביעית סימן א'] ליישב את שיטתו עפ"י הנ"ל – שהרמב"ם למד דמרבין מלכם לכל צרכיכם, דבמידי דלא קאי לאכילה מהני שימוש של כל צרכיכם גם בלי תנאה דהנאתן וביעורן שוה בשימוש של הגברא, ורק במידי דאכילה הוא דאיכא ב' תנאים, א] גם מחמת זה שאכילה מיקרי הנאתן וביעורן שוה לכן חיילא בה קדושת שביעית, ב] שימוש של אכילה מותרת כיון שהנאתן וביעורן שוה, אבל במידי דלאו דאכילה וכגון מיני כבוסין, אף דנתקיים בהם התנאי הראשון שחל בהם קדושה כיון דמיקרי הנאתן וביעורן שוה בחפצא, ונתבאר במהר"י קורקוס דבזה חלוק בורית ואהל משימוש של יין לכביסה, אכן לא בעינן תנאי שני להיתר שימוש בגברא, דשפיר מצי משתמש בהם לכל צרכיכם אף אי לא מתקיים בשימוש של הגברא תנאה דהנאתן וביעורן שוה.

ונמצא דבעצים דאין הנאתן וביעורן שוה גם בחפצא לא חיילא מעיקרא קדושת שביעית, ורק בכביסה דמיקרי הנאתן וביעורן שוה כלפי החפצא, הכא חיילא כבר קדושה, ושפיר איתרבי בהם שימוש בלי הנאתן וביעורן שוה מקרא דלכם לכל צרכיכם – ע"כ ראיתי [שם].

מיושבין דברי רש"י למה יש היתר צביעה וגם היתר הסקה במיני צבעין.

ונראה דמעתה יש כאן תוספת דברים גם בשיטת רש"י:

א] הרי הבאנו את קושי' הרש"ש על רש"י ב"ק [ק"א: ד"ה יצאו עצים] שכתב דאסור לצבוע

שיטת הרמב"ם "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין".

ועיין להלן בציונים והערות [משנה ג'] בדין "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין" – בשיטת הרמב"ם בזה עפ"י המקד"ד שהבאנו ראיות נוספות ליסוד זה, דמחלקין בין קדושה שחל מחמת הנאתן וביעורן שוה לקדושה שחל מחמת זה דעומד לאכילה, ומצאנו עוד כזה בהמשך לפי דרכו של המהר"י קורקוס ברמב"ם בבורית ואהל.

דרכו של המהר"י קורקוס ברמב"ם של כיבוסין בבורית ואהל – ומתמה בזה.

אולם יותר נראה ברמב"ם באופן אחר – ועפ"י מה שמבואר במהר"י קורקוס – דיעויין בדבריו שחילק חילוק פשוט, וכתב שבבורית ואהל מיקרי הנאתן וביעורן שוה כיון שההנאה אינה ההנאה של הגברא אח"כ בלבישה אלא שההנאה היא בזה שהבגד מתכבס, ובזה חלוק יין ופירות מבורית ואהל, דבורית ואהל מתכלה ומתבער בזמן שהבגד מתכבס ולכן מיקרי הנאתן וביעורן שוה, אבל יין שמכבס בגד – היין מתקלקל מיד והכיבוס כבגד רק קורה אחרי כמה ימים, עיי"ש.

אולם לפי דבריו אכתי לא ברור כוונת הרמב"ם דיליף לדין בורית ואהל מלכם לכל צרכיכם, הא הכא הוי הנאתן וביעורן שוה כפשוטו ואיזה ריבוי בעינן הכא.

תוספת דברים עפ"י מה שנתבאר ששני דינים נאמרו בהנאתן וביעורן שוה [פרי שמואל].

ונראה שהביאור בזה הוא עפ"י מה שנתבאר לעיל ברש"י שבאמת יש ב' דינים בהלכות הנאתן וביעורן שוה, דין הנאה כלפי הגברא ודין הנאה כלפי השימוש של החפצא, ונתבאר לעיל בישוב שיטת רש"י דבדין הנאתן וביעורן שוה כלפי החלות קדושת שביעית, הכא סגי לן בהנאתן וביעורן שוה אם ההנאה מצד החפצא הוא שוה ביחד עם הביעור, אבל להתיר שימוש בקדושת שביעית הכא צריכים שההנאה של השימוש יהיה בגברא בזמן שמתבער החפצא מן העולם, ובזה מתיישבת הסתירה ברש"י בכביסה אי ההנאה היא

ומותר להסיקן, דהאיך מותר להסיקן הא אין הנאתן וביעורן שוה, וכבר הבאנו את מה שתירץ המקד"ד [סימן נ"ט סוס"ק ד' עמוד 439 ד"ה כתב רש"י] עפ"י הכס"מ - דכל שאינו עומד למאכל אדם מותר אף בשאר הנאות, וזה דצביעה חשיב הנאתן וביעורן שוה גורם שיחול עליה קדושת שביעית ואז מותרין בשאר הנאות - ולפי הנ"ל, גם זה איתרבי מקרא דלכם לכל צרכיכם דמיני צבעין דומים לבורית ואהל.

קדושה, אבל האיך מותר בו השימוש של צביעה, הא בצביעה ליכא הנאתן וביעורן שוה בגברא.

ולפי הנ"ל א"ש שרש"י כהרמב"ם, דאיתרבי מלכל צרכיכם, והיינו דבמידי דלאו דאכילה איכא ריבוי במיני כבוסין דליכא תנאה בשימוש של הגברא שיהיה בזה הנאתן וביעורן שוה, וה"ה הכא במיני צובעין נימא כן, וא"ש.

דרך נוספת בשיטת הרמב"ם.

עיינן להלן בציונים והערות [משנה ו'] לגבי שיטת הרמב"ם בורד, ושם מבואר דרך נוספת בשיטת הרמב"ם דליכא דין הנאתן וביעורן שוה בפרי דפרי סגי לקבוע קדושת שביעית גם בלי דין הנאתן וביעורן שוה, ורק במי שאינו פרי איכא דין הנאתן וביעורן שוה, עיי"ש.

ב] הקשינו לעיל איזה היתר איכא לצבוע במיני צבעין בשיטת רש"י - הרי צביעה מותרת - וכמפורש במשנה וזה עכ"פ במידי דליכא בהו חובת ביעור וכמבואר בפנ"י, והרי ההנאה של הגברא אינה אלא בשעת לבישה, ואף דמיקרי הנאתן וביעורן שוה כלפי החפצא ולכן חיילא בה

משנה ב

[ב] ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור אי זהו עקר הלוח השוטה ועקר הדנדנה והערקבנין והחלבצין והבוכריה וממין הצובעים הפואה והרכפא יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן:

רע"ב משנה ב

עיקר - שרש:

ערקבלין - רבותי מפרשים עשב הגדל אצל הדקל ועולה ונכרך סביבות הדקל. ואני שמעתי שהוא עשב שעלין שלו דומות לעקרב: והחלבצין - השרשים של נץ חלב האמור למעלה: הבכרייה - קורין לו בערבי כנג"ר: הפואה - בערבי פו"א ובלע"ז זוריי"א: הרכפה - שרשים שתחת הקרקע, ושולקין אותן ושותין מימיהן ומי שיש לו תולעים בבטנו ימיתם: אין להם ביעור - לפי שמתקיימים בארץ ולא כלה לחיה מן השדה לפיכך א"צ לבערו מן הבית: דמיהם מתבערים עד ר"ה - ה"ק דמיהם צריך שיתבערו מן העולם קודם ר"ה של שמינית.

וה"ה דהוי מצי למתני מתבערים אחר ר"ה שאם ישנן לאותן דמים בעולם אחר ר"ה של שמינית חייב לבערם בקדושת שביעית:

ק"ו לדמיהן – ור"מ סבר מחמיר אני בדמיהן יותר מבהן עצמן, דפרי עצמו מינכר ולא אתי למיעבד ביה סחורה אבל דמים לא מנכרי ואתי למיעבד ביה סחורה. ואין הלכה כר"מ:

❧ ציונים והערות משנה ב ❧

והיינו דבעינן שתהא לחיה כמו לבהמה, ולכן כשכלה לחיה כלה לבהמה, וא"כ אם אינו מאכל אדם ובהמה שוב ליתנהו בכלל ביעור – ואכתי צ"ב יסוד הדברים בזה.

פלוגת הרמב"ם והראב"ד בגירסאות הנ"ל.

והנה הנך ב' דרכים הם באמת פלוגת הרמב"ם והראב"ד [פ"ז שביעית הי"ד] – שהרמב"ם ס"ל כדרך הגירסא השניה – שיש כלל חדש, וכמו שפירש החזו"א, והראב"ד ס"ל כגירסא הראשונה וכרוב ראשונים, וכדיבואר:

וז"ל הרמב"ם: "וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ואינו ממין הצובעים, הואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית אבל אין להם ביעור אף על פי שאינו מתקיים בארץ".

ועל זה כתב הראב"ד: "א"א – אי אפשר לזה בלא שיכוש – שאם אינו ממאכל אדם ולא ממאכל בהמה ולא ממין הצבעים ואינו לעצים הרי הוא תלוי במחשבה – חשב עליו נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חומרי אדם שיש להם שביעית חומרי בהמה שאסור לשלקן והם הסיאה והאזוב והקורנית – ולא נתפרש באלו אם יש להם ביעור אם לא".

טענת הראב"ד על הרמב"ם היא שיש לדברים הללו שתלויים במחשבה דין אחר – ולא נתפרש דינם בביעור, ולכן הוא גרס במשנה כגירסא הפשוטה של רוב ראשונים שיש כאן כלל אחד ותו לא.

וביאר החזו"א [שם] את שיטת הרמב"ם עפ"י המהלך דלעיל – שיש כלל שני, וכאן אינם מאלו שתלויים במחשבה, ששם חשיב כאוכל גמור אלא שעומדים לשימוש של עצים – ולכן עדיפי

ב' גירסאות – האם יש כאן כלל חדש במשנה זו או שמשנה זו היא הצד השני של הכלל הראשון במשנה דלעיל.

יש מחלוקת ראשונים בביאור הפשט במשנה, וכדיבואר.

דכתוב במשנה "ועוד כלל אחר אמרו כל שאינו מאכל אדם ומאכל בהמה וממין הצובעין ומתקיים בארץ יש לו שביעית ולדמיו שביעית, אין לו ביעור ואין לדמיו ביעור".

ונחלקו הראשונים מה הכלל השני ותלוי בגירסאות האם גורסים "כל שאינו מאכל אדם" או שגורסים "כל שהוא מאכל אדם", ולפי גירסת רוב הראשונים גורסים "כל שהוא מאכל אדם".

לפי גירסא זו נמצא שאין כאן 'כלל חדש', אלא שכאן חוזרים על הכלל הראשון, אלא ששם מדובר שיש ביעור כיון שהוא לא מתקיים בארץ, והכא איירי שאין ביעור כיון שהוא מתקיים בארץ, וכבר העיר במשנה ראשונה דא"כ אין כאן כלל חדש.

אולם יותר פשוט ללמוד דאיכא כלל חדש – והיינו שיש ב' כללים מתי אין ביעור, שבמשנה הראשונה למדנו מכלל שאין ביעור כשמתקיים בארץ וזה פשוט שאם אין 'כלה לחיה' גם אין כלה לבהמה, וכאן למדנו שיש כלל נוסף שגם מה שלא מתקיים בארץ וראוי לביעור, אבל צריכים שיהיה מאכל אדם ובהמה או לצבע שגם זה בכלל שימוש האדם, אבל אם הוא לא מאכל אדם ולא מאכל בהמה ולא מיני צבעין, אז לא מהני מה שאינו מתקיים, ואכתי ליכא ביעור, וביאר החזו"א [י"ג ט'] דאיירי במאכל אדם ובהמה – רק על ידי הדחק, ולכן יש בהם שביעית אבל סו"ס אין ביעור, והיינו טעמא דעיקר הכלל של ביעור הוא "לבהמתך ולחיה"

ובעיקר שיטת הרמב"ם וגירסתו מצאנו ביאורים אחרים, עיין בזה ברדב"ז על הרמב"ם [שם], וכן בפאת השולחן [סימן כ"ז ס"ק ל"ג], וע"ע במהר"י קורקוס וברש"ש.

כשחשב עליהם, אבל הכא לא עומד לעצים, אבל מאידך גרע טפי כיון שאינן אוכל גמור אלא על ידי הדחק, ולכן איכא בהו סברא מיוחדת למה ליכא בהו ביעור, וכו"ל.

ענף א'

חילוק בין דמי שביעית לגוף הפרי עצמו, לגבי ביעור ועוד.

דברי רש"י בסוכה, שגם ממנו היה נראה שיש דין מיוחד עד ר"ה, והבאנו שם חידוש גדול מהמקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה כתב רש"י עמוד 433] שחידש ברש"י שיש דין נוסף של אכילה עד ר"ה גם באלו שאין בהם דין ביעור, ובהמשך דבריו הביא על זה את דברי הרמב"ם הללו לפרשם נמי בדרך זו.

פלוגתת הראשונים בדין זמן הביעור בכל דמי פירות שביעית – עפ"י פלוגתת ר"מ וחכמים במשנה זו.

פירות שביעית מתבערים לפי הזמן שכלה לחיה מן השדה, ובאין ידוע אם כלה לחיה או לא הדין הוא דרוב הפירות זמנם לבערם עד הפסח, יש עד החנוכה ויש עד הפורים, וענבים עד הפסח של שמינית, ואיכא זיתים שזמן ביעורם עד העצרת.

אולם עיין בתוס' נדה [ח']. שחידשו שאע"פ ששביעית תופסת דמיה דהיינו שקדושת שביעית חלה על הדמים שלקח בעד פירות שביעית שמכר, מ"מ לענין ביעור יש חילוק בין פירות עצמם ובין הדמים הללו לגבי הזמן הביעור – דכל הנך זמנים אינם שייכים בחליפי שביעית, אלא שצריך לבער מיד במוצאי שביעית קודם ר"ה של שמינית.

והם למדו חידוש זה מדברי ר"מ שאמר במשנה כאן דדמיהם מתבערים עד ר"ה והעיר בזה הערוך לנר [שם] דלכאור' תמוה הרי חכמים פליגי על ר"מ במשנה זו, ותירץ דכוונת התוס' דלא פליגי אלא לענין אם יש לדמים ביעור בהנך מינים דאין להם ביעור, אבל עכ"פ נראה מדברי ר"מ דזה פשוט דהיכא שיש ביעור לדמים דאז צריך לבער קודם ר"ה ובזה לא מצאנו דפליגי חכמים עליו.

אולם בערוך לנר [שם] הביא דעת הרמב"ם לא נראה כן, עיין היטב בדבריו בהלכות שמיטה

בפלוגתת ר"מ ורבנן בסוף המשנה.

בסוף המשנה נחלקו ר"מ ורבנן - ר' מאיר אומר דמיהם מתבערין עד ראש השנה, אמרו לו להן אין ביעור קל וחומר לדמיהן – וביארו הר"ש והרע"ב דר"מ סבר ד"מחמיר אני בדמיהן יותר מבהן עצמן", ובטעמו של דבר אמרו "דפרי עצמו מינכר ולא אתי למיעבד ביה סחורה אבל דמים לא מנכרי ואתי למיעבד ביה סחורה" – ולהלן יבואר הסברא בזה, אולם לראב"ד יש ביאור אחר בזה שכתב [פ"ז הי"ד] משום שפעמים שאף שיש כלל שבמתקיימים ליכא ביעור אבל סו"ס לפעמים אינם מתקיימים, ולכן בדמים עכ"פ אזלינן לחומרא, אולם לא איתברר סברתו בזה.

סוף דברי הרמב"ם – ביעור עד ר"ה.

ברמב"ם כשמסיים את הכלל השני במשנתנו [לפי גירסתו] שאין ביעור בהנך דאינם אוכלים אלא על ידי הדחק, שוב כתב "אלא נהנין בו או בדמיו עד ראש השנה כגון עיקרי הלוף השוטה ועיקר הדנדנה והערק בניץ" וגם על זה השיג הראב"ד "וכללו של דבר, כל שאינו מתקיים בארץ יש לו ביעור ולדמיו ביעור, ויש מין המתקיים בארץ שנחלקו עליו ר"מ וחכמים, שר"מ אומר יש לדמיהם ביעור בסוף שנה, שמחמירין בדמיהן יותר מהן, והטעם מפני שפעמים שאינם מתקיימין והולכין בדמים להחמיר".

וזה תימא גדולה על הרמב"ם – מה שייך לכאן פלוגתת ר"מ וחכמים בסוף המשנה בדמים, דהחמיר בדמים יותר מהן, והחזו"א רצה לשנות את הגירסא – ולגרוס "אחר ראש השנה" – ולא "עד ראש השנה" - עיי"ש בדבריו, אולם עיין להלן בציונים והערות [משנה ג'] מה שנתבאר בשיטת רש"י בגדר איסור סחורה, ושם הבאנו את

יהיה מינכר שהוא של שביעית ולא יבואו לידו סחורה.

והחזו"א [סימן י"ג ס"ק ט'] ביאר בזה שכיון דמי שביעית אינם ניכרים מהיכן באו, וכיון שנוהג בהם קדושת שביעית אם יאכלם לעולם יבואו לומר שאין דין ביעור, ודלא כפירות שלא מבערים אותם – כשמקיימים – כיון שרואים שהם מין המתקיים, ודו"ק.

דרכו של הגר"א בדין חליפי יין בשמן.

אולם להגר"א יש דרך אחרת בכל הנ"ל – דהנה - עיין בשנות אליהו - וכן הביא הפאת השולחן [סימן כ"ד ס"ק ל"ו] בשמו – דאירי במכר יין ולקח שמן, דהכא ליכא דין הדלקה בשמן כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה, ודו"ק, ועיין בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק ג'] שהביא שהקשו דא"כ אין זה חומרא בדמים יותר מהפרי אלא דמעיקר הדין הוא, ותירץ התורת הארץ דצ"ל דאדרבה, דמעיקר הדין אין את הדינים המסויימים של הפרי שהוא על חליפיו וזה רק דין דרבנן ומכאן ראה ר"מ שיש מקום להחמיר על הדמים יותר מהפרי, אלא דאכתי צ"ב דמה זה שייך לחומרות של ביעור, ויש לומר כדלעיל, ואכתי צ"ע.

דרכו של הר"ש בהנ"ל – והערת המקד"ד ליישב בזה את התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה.

והנה בעיקר הדין של מכר יין ולקח שמן, מבואר בר"ש בהמשך בשם התוספתא דליכא דין הדלקה בשמן כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה – ולמד החזו"א [סימן י"ג ריש ס"ק כ"ד] שבשיטת הר"ש יש לומר שזה כבר דין דאורייתא ואין זה ענין לפלוגתת ר"מ ורבנן בחומרא של דמים יותר מהפרי – ודלא כהגר"א – וכן היה נראה מדברי התורת זרעים בביאורו לתוספתא – וכל זה יבואר להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ב'] שכאן מבואר יסוד דינא דשביעית 'ניתן' לאכילה וכו'.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה ובוה מתיישב] שהביא את דברי התוספתא הנ"ל – ועפ"י יישב את קושי' התוס' בבכורות נ"ב: ד"ה

ויובל [פ"ז ה"ז] "כיצד הרי שמכר רמונים וכו'" ע"ש, ומדוקדק דס"ל שזמן ביעור הדמים אינה רק כשיגיע זמן ביעור הפרי של שביעית שמכר בעד הדמים.

וביאר דס"ל דממה שאמר ר"מ אין ראוי, דר"מ איירי בדמים שלקח בפירות שאין להם ביעור שלא כלים לחי' מן השדה – ודווקא בהם זמן הביעור בסוף שמיטה, דעד מתי ימתין מלבער כיון דהפרי שמכר לא יגיע לעולם לכלל ביעור, אבל בפירות שבאים לכלל ביעור דין המעות כדין הפירות לענין ביעור.

בדברי התוספתא דחליפי שמן לא מדליקים בו, והדמיון לחומרא של ר"מ לגבי ביעור.

לעיל הבאנו שיטת ר"מ למה חמיר טפי דמים מפרי לגבי ביעור, והבאנו את לשון הר"ש שכתב "דפרי עצמו מינכר ולא אתי למיעבד ביה סחורה אבל דמים לא מנכרי ואתי למיעבד ביה סחורה".

אולם באמת דברי הר"ש קאי על דין אחר של ר"מ - ור"מ עצמו דימה שני הדינים זה לזה - וכדיבאר.

ז"ל הר"ש: "בתוספתא קתני דאהדר להו ר"מ מחמיר אני בדמים מבעיקר שהשמן של שביעית מדליקין בו מכרו ולקח בו שמן אחר אין מדליקין בו וטעמא משום דפרי ושמן מינכר ולא אתי לעשות בהן סחורה", הרי שר"מ באמת קאי על דין אחר שהביא לגבי המחלוקת הזו, ושם נתחדש להחמיר בדמי שביעית לגבי היתר הדלקה, דרק בשמן של שביעית עצמו מותר להדליק אבל בדמיו אסור, דאם נתיר יבא גם לסחורה, כיון דלא מינכר.

וקשה דמה זה שייך לחומרא של ביעור בדמי שביעית אף שאין לפרי דין ביעור, ועיין בדברי הר"ש סיריליאן ובמלאכת שלמה דכיון דמצינו חומרא א' בדמים יותר מהפרי שוב יש מקום לחומרא אחרת, וצ"ב הסברא בזה.

ובדברי הר"ש דמצד דלא מינכר אתינן עלה - יש לומר דכיון דדמים לא מינכר ויש גזירת סחורה שוב יש לומר דאי יחייבו את הדמים בביעור שוב

ל"ש לומר שהנאתן וביעורן שוה ע"י מלאכה, דכיון שהוא חליפי פירות שביעית מותר בהן רק הנאות שהפירות שביעית שהחליף ראיות להן – וע"ע מה שכתבנו בזה להלן [פרק ח' משנה ח'].
ח'.

ודאין אהא דאין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית כההיא דאין פודין פטר חמור בבהמת שביעית, והקשו התוס' דהא בהמה טמאה היא למלאכה והנאתן וביעורן שוה ע"ש, ויישב בזה המקד"ד דאם יקח בפירות שביעית בהמה טמאה

ענף ב'

דרך חדשה בכל הנ"ל מהמקד"ד.

פליג אבל למשרה לא, הא ר' יוסי חולק על כל הך כלל של הנאתן וביעורן שוה וס"ל בב"ק [ק"ב]. דנותנין פירות שביעית גם לתוך המשרה וגם לתוך הכבוסה דס"ל דלא בעינן הנאתן וביעורן שוה, וכן לבלן לרחיצה אמאי אסור נהי דאין בהן חיי נפש כמו כביסה, וכי פירות שביעית 'ניתן' רק לדבר שהוא חיי נפש.

ותירץ בזה המקד"ד דהכא דמיירי בדמי שביעית שאני, דדמי שביעית חמירי, ואין הטעם הכא לפי שאין הנאתן וביעורן שוה, והיינו עפ"י הנ"ל דלמדנו הכא כלל חדש, דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, וליכא בהם דין הנאתן וביעורן שוה, וע"ד זה נימא נמי בשיטת ר"י, דאף דלדידה לא בעינן הנאתן וביעורן שוה, ומהני לכל צרכיכם, אבל בדמי שביעית שאני, אלא דס"ל לר"י דכביסה – כיון שהוא חיי נפש חשיב כמו אכילה ומותר.

מיישב בזה את קושי' התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה בפירות שביעית.

ע"ד זה יישב נמי את מה שהקשו התוס' בבכורות [י"ב: ד"ה ודאין] דאמאי אין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית כההיא דאין פודין פטר חמור בבהמת שביעית, הא בהמה טמאה היא למלאכה והנאתן וביעורן שוה ע"ש, ועיין לעיל [משנה א'] מה שנתבאר בזה למה מיקרי הנאתן וביעורן שוה.

ותירץ בזה המקד"ד לפי היסוד הנ"ל דרק בפירות שביעית עצמן מותר כל דבר שהנאתן וביעורן שוה, אך ליקח בדמי שביעית צריך רק אוכל נפש עצמו, ומש"ה בהמת שביעית שהיא דמי שביעית שנלקחה בפירות שביעית אין לוקחין

חידוש גדול של המקד"ד בהא דר"מ מחמיר בדמים יותר מבעיקר, דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, ומיישב את שיטת ר' יוסי [ירושלמי] דשרי לכביסה מחמת חיי נפש.

המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה אמרינן] חידוש גדול בביאור שיטת ר"מ – דלמד דבתוספתא נתחדש דחלוקין דמי שביעית משביעית עצמו דדמי שביעית אין לוקחין בהן אלא לאכילה ולא לכל הנאות, וזה הביאור בתוספתא שהביא הר"ש [כאן] דאהדר להו ר"מ מחמיר אני בדמים מבעיקר, והיינו שהשמן של שביעית מדליקין בו – מכרו ולקח בו שמן אחר אין מדליקין בו – והיינו טעמא דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה – ותו לא.

והמקד"ד ייסד כן ליישב קושי' חמורה בשיטת רבי יוסי, דהנה, מבואר להלן [פ"ח מ"ה] שאין נותנין לא לבייר ולא לבלן ולא לספר כו' אבל נותן הוא לבייר לשותות, וכתב הר"ש שאין נותנין לו מדמי שביעית שיתן לו מים לתשמישו אלא דווקא לשותות כדתני סיפא, אבל לא לבהמתו ולמשרה ולכבוסה, ובירושלמי [פ"ח ה"ה] משמע דר' יוסי שרי לכביסה דקסבר יש בהם חיי נפש גבי מעין של בני העיר בפרק בתרא דנדרים [פ']: אמר רבי יוסי כביסתן קודמת לחיי אחרים, ולא לבלן מחמת מרחץ אפילו ר"י מודה שאמר בירושלמי [שביעית פ"ח ה"ה ונדרים פ"א ה"א] אדם מגלגל ברחיצה ואין מגלגל בכביסה, והתם בנדרים אמרינן דאלימא ליה לר"י כביסה מרחיצה.

ותמה בזה המקד"ד דלמה לי לטעם דר"י ס"ל דכביסה יש בו חיי נפש, ומשמע נמי דרק בכביסה

רק בהמה טהורה שהיא לאכילה ולא בהמה ועיין לעיל [סוף ענף א'] מה שנתבאר בזה בדרך טמאה, דאף מים לשאר תשמישין אין לוקחין – אחרת מהמקד"ד.

משנה ג

[ג] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר שאין עושים סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק אבל הוא לוקט ובנו מוכר על ידו לקח לעצמו והותיר מותר למכרן:

רע"ב משנה ג

והנץ שלו – פרח שעל הפטמא:
וקליפי אגוזים – כל הני צובעים בהן:
והגלעינים – גרעיני פירות. כגון הגרעינים שבזיתים שמוציאים מהן שמן. וגרעיני תמרים שראוין למאכל בהמה:
צובע לעצמו – דכתיב לכם לכל צרכיכם:
שאין עושים סחורה בפירות שביעית – וצביעה בשכר היינו סחורה:
לא בבכורות ולא בתרומות – דלמא משהי להו לגביה ואתי בהו לידי תקלה. ודוקא בבכור חי גזרו אבל שחוט שרי למכרו אפילו מדרבנן, ובלבד שלא ימכרנו באטליז:
לא בנבלות ולא בטרפות – דמאחר דכתב רחמנא טמאים הם מה צריך לומר תו וטמאים יהיו לכם, אלא אחד לאיסור אכילה ואחד לאיסור הנאה. ואם תאמר הרי חמור הרי גמל וסוס ופרד, שאני הני דלמלאכתן הן גדלים ולא אסרו לעשות סחורה אלא בדבר העומד לאכילה. וכל דבר שאסורו מן התורה אסור לעשות בו סחורה, אבל דבר שאסורו מדבריהם אין אסור לעשות בו סחורה, אלא סתם יינן דאף על גב דאסורו מדבריהם אסור לעשות בו סחורה: ולא יהא לוקח – כלומר לוקט ומוכר בשוק דנראה כסחורה. אבל כשבנו מוכר על ידו, פירוש בשבילו, אף על פי שהוא לקטן למכרן לא מיחזי כסחורה:
לקח לעצמו – לקט לעצמו לאכול והותיר, מותר למכרן אפילו הוא עצמו:

❧ ציונים והערות משנה ג ❧

הערות קצרות.

<p>בהו קדושת שביעית, ולגבי הגלעינים פירש שהם גרעיני פירות, ומה שיש בהם קדושת שביעית, בגרעיני זיתים משום שמוציאים מהן שמן, ובגרעיני תמרים כיון שראוין למאכל בהמה.</p>	<p>"קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית". עיין ברע"ב דמבואר דקליפי רמון והנץ שלו וקליפי אגוזים כל הני צובעים בהן, ולכן איתרבי</p>
--	---

בתוספתא [פ"ז דשביעית ה"ב] "דחומר בשביעית מבמעשר שעשו בו פסולת אוכל כאוכל".

הוכחת המקד"ד ליסוד הזה מ'זפת וזגין'.

והמקד"ד הוכיח כן עוד בשיטת הרמב"ם, דהנה, כתב הרמב"ם [פ"ה משמיטה הי"ט] "אין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה, אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית" והמקור מהתוספתא [פ"ז ה"ח], וביאר בזה שקדושת שביעית חלה על גפת וזגין שהן פסולת אוכלין.

והוסיף בזה המקד"ד דסו"ס קשה דלמה 'מסיקין בהן' – הא אין הנאתן וביעורן שוה בשימוש של הסקה, ותירץ שזה משום שאין ראויין לדבר אחר, ולכן אף דהסקה חשיב אין הנאתן וביעורן שוה – הרי כתב הכס"מ גבי בורית ואהל – מובא לעיל [משנה א' – בביאור שיטת הרמב"ם במיני כבושין] – דכל שאינו מאכל אדם מותר אף בדבר שאין הנאתן וביעורן שוה.

ויש להוסיף שכל האי חידוש בנוי על ריבוי מיוחד 'לכם לכל צרכיכם' – וכמבואר ברמב"ם, ועיין בדברינו שם שכל הריבוי הזה שייך רק אחרי שייסדנו שיש ב' דינים בכלל של הנאתן וביעורן שוה, מצד הגברא ומצד החפצא.

ועפ"י הנ"ל מבואר גם הכא, דאחרי דאיתרבי בתורת פסולת של האוכל, שוב חיילא ביה קדושת שביעית ושוב ליכא בזה תנאי של הנאתן וביעורן שוה בשימוש עצמו, דכלפי הפרט הזה לא אזלינן בתר עיקר הפרי, ורק לגבי החלות קדושת שביעית אזלינן בתר עיקר הפרי, אולם בתבן וקש דראויין למאכל בהמה – כיון דראויין למאכל בהמה הוי הפסד ולכן אין מסיקין בהן, וממילא ה"ה בקליפות וגרעינים דנמי מסיקין אותם, דגם זה איכלל בכלל הריבוי של לכם לכל צרכיכם בבורית ואהל – וכנ"ל.

הוכחה לכל הנ"ל מתבן וקש.

והמקד"ד הוכיח כן עוד מיניה וביה – גם בתבן וקש, דמה שקדושת שביעית חלה על תבן וקש, ומשו"ה אין שורפין אותן אין זה משום

אולם עיין בר"ש שכתב ד"דקליפי אגוזים חזו לצביעה, וגרעיני זיתים ותמרים חזו להסקה וחזו נמי לבהמה", וכבר תמהו עליו במה שכתב דחזו להסקה, שהרי הסקה לא מיקרי הנאתן וביעורן שוה, ועיין בדרך אמונה [ביאור ההלכה פרק ז' הלכה ט"ו ד"ה קליפי אגוזים] דכבר עמד בזה, ומדברי הר"ש סיריליאנו משמע שלמד בר"ש שהכוונה דאע"ג ד"חזו להסקה" וא"כ זה סיבה שלא יחול בהם קדושת שביעית, מ"מ כיון ד"חזו נמי לבהמה" הלכך שפיר חיילא בהו קדושת שביעית – ועיין להלן מה שיש לומר בזה באופן אחר.

בדברי הכס"מ שיש קדושת שביעית בקליפות וגרעינים מחמת הדין פסולת פרי כפרי, ולכן סובר הרמב"ם דליכא בזה דין ביעור.

בשיטת הרמב"ם מבואר שיש כאן מהלך אחר:

דיעויין ברמב"ם [פ"ז הט"ו] שמבואר שיש שביעית אבל ביעור אין בהנך קליפות וגרעינים, וזה חידוש וטעמא בעי – ועיי"ש בכס"מ שכתב "גרעינים לא אאגוזים קאי דאגוזים אין להם גרעינים אלא גרעיני שאר פירות קאמר, וראויים להסקה ויש להם שביעית כיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם חלה קדושת שביעית עליהן אבל אין להם ביעור כיון שאינם עיקר הפרי" עכ"ל.

והביאו התוס' יו"ט וז"ל – "ולענין ביעור כתב הרמב"ם בפ"ז דאין להם ביעור ולא לדמיהן, והכס"מ יהיב טעמא דלהסקה קיימי, ומפרש בכל גרעיני פירות וכיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם חלה קדושת שביעית עליהם, אבל לפי הרע"ב וכן פי' הר"ש דווקא בהני דראויים לבהמה או לעשות מהן שמן – נראה דתנא נקט שביעית וה"ה ביעור" – והיינו דנקט שהר"ש חולק חידוש זה, ועיין להלן במה שיש לדון בפלוגתא זו דאין הכרח דחולקים בזה.

ובביאור דברי הכס"מ עיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה כתב הרמב"ם] שביאר שכתוב כאן יסוד גדול דקליפין אף שבצעמן אינם ראויין, כיון דעיקר הפרי ראוי למאכל אדם הו"ל "פסולת אוכל", ושביעית חל על "פסולת אוכל" כדאמרינן

קדושה – דבזה מיקרי כל צרכיכם, ולא חיילא קדושה באופן שאין שום שימוש שמותר בו בשביעית, ולכן בעינן שימוש של הסקה, ודו"ק פח.

ומעתה – הרי לעיל הבאנו את עיקר דברי הר"ש – שהם תמוהין - וכבר נדחקו בזה, ויש לומר שגם הוא סובר ע"ד הכס"מ ברמב"ם, ולולי השימושים הללו של 'הסקה ואכילת בהמה' לא היה חייל בהו קדושת שביעית, אבל עיקר הקדושה חיילא מכח הדין של טפל לפרי כפרי, ודו"ק, וממילא דכבר ליכא מקור דנחלקו הרמב"ם והר"ש לגבי ביעור – ונקטינן הכא דלא כהתוס' יו"ט.

בדין ש"הצבע צובע לעצמו – קושי' הפנ"י על רש"י ב"ק.

מבואר במשנה ש"הצבע צובע לעצמו" – והיינו שכאן נתחדש שמותר לצבוע בצבע שיש בו קדושת שביעית, ולעיל משנה א' למדנו "וממין הצובעים ספיחי איסטס וקוצה" - יש להן ולדמיהן שביעית" שיש קדושת שביעית למין הצובעין.

אולם על הך דין במשנה דלעיל - "וממין הצובעים ספיחי איסטס וקוצה" - יש להן ולדמיהן שביעית" פירש רש"י בב"ק [ק"א:] "שאין עושין מהן סחורה דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, ואסור לצבוע בהן דהיינו סחורה, אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה" - ויש בדברי רש"י כמה קושיות עצומות – ובעיקר תמה בזה הפנ"י [שם] - דהא משנה מפורשת היא כאן ששינוי "שהצבע צובע לעצמו" הרי שמותר לצבוע – איפכא מדברי רש"י, ועיין לעיל [משנה א'] שהבאנו את דרכו של הפנ"י בזה.

"אין עושים סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים".

בגדר הנך איסורים עיין בר"ש וז"ל: "ולא בבכורות ולא בתרומות - דילמא אתו בהו לידי

דראוי למאכל בהמה וקדושת שביעית חלה עליו כמו על שאר אוכלי בהמה, דהא 'סיאה ואזוב וקורנית' עומדין טפי למאכל בהמה מתבן וקש.

והוכיח כן משבת פרק מפנין [קכ"ח]. דאמרינן ד"סיאה ואזוב וקורנית אם הכניסן לעצים אין מסתפקין מהם בשבת", וכתבו התוס' "דוקא אם הכניסם לעצים אבל בסתמא הוי כמו שהכניסן למאכל בהמה", ומאידך – לגבי חבילי קש אמרינן שם דאם התקנים למאכל בהמה מטלטלין אותם, וכתב רש"י דהתקנים "היינו הזמינם", אבל בסתמא לא.

ומעתה - לענין קדושת שביעית הרי ב'סיאה ואזוב וקורנית' אמרינן להלן [פרק ח' משנה א'] דתלוי במחשבה, ובתבן וקש של שביעית אשכחן בכמה דוכתי דקדושת שביעית חלה עליהן, ולא מצינו שיהא תלוי במחשבתו דדוקא אם הזמינם למאכל בהמה, ומכל זה מוכרח דזה דקדושת שביעית חלה על תבן וקש הוא משום הדין המסויים של "פסולת אוכל כאוכל" והיינו שהן פסולת של דגן, והא דאין מסיקין בהן הוא משום דראויין למאכל בהמה והוי הפסד אי מסיקין בהן, אבל אין קדושתן תלויה בזה שהם מאכל בהמה.

ביאור בדברי הגר"א דגם הסקה בכלל לכם לכל צרכיכם – וביאור חדש בר"ש.

עיין בדברי הגר"א בשנות אליהו שכתב על גרעינין רק טעם דחזו להסקה – ודלא כהר"ש שכתב גם טעם דחזו לבהמה – וכבר תמה עליו הרש"ש, והיה נראה שהוא למד ע"ד הרמב"ם הנ"ל.

אולם כבר נתבאר שיש בזה ריבוי מיוחד לכל השימושים מקרא דלכם לכל צרכיכם, עיין בדברינו לעיל לגבי בורית ואהל וכן לגבי קליפין וגרעינין בשיטת הרמב"ם, ואם יש ריבוי דלא בעינן הנאתן וביעורן שוה א"כ למה לי טעמא דראוי להסקה מה מהני ביה טעמא דהסקה.

ויתכן ששיטת הגר"א בזה היא דלולי זה שהיה בו שימוש כמו הסקה לא היה חייל ביה

פח. אולם כבר העירו שבשנו"א [כת"י] יש הוספה במוסגר - [ולבהמה - ר"ש].

תקלה, אבל מדאורי' שרי כדתנן בפ' כל פסולי המוקדשין [ל"א:] בבכור נאמר לא תפדה ונמכר הוא - ובאיטלז הוא דלא מזדבן הא בביתיה מזדבן - ואפי' איסור דרבנן ליכא בשחוט".

כפשוטו היה משמע שהאיסור סחורה בנבילות וטריפות הוא איסור מה"ת דדרשו כן מהפסוק, ועיין בתרומת הדשן [סימן ר'] בשם הגליון תוס' בפסחים [כ"ג] שזה מדרבנן וקרא אסמכתא, ועיין היטב בתוס' יו"ט - הבאנו לשונו במשנה הבאה, וע"ע בחוות יאיר [קמ"ב] וברעק"א [תשובה - ח"א סימן ע"ד].

"ולא בנבילות וטריפות ושקצים ורמשים - ואמרינן בירושלמי [הל' א'] טמאים הם, מה ת"ל וטמאים יהיו לכם אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה [כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה] וכל דבר שאיסורו מדבריהן מותר לעשות בו סחורה, ופריך והרי חמור למלאכתו הוא גדל

קונטרס

בסחורה בפירות שביעית.

ענף א' הערות בגדרי איסור סחורה בפירות שביעית. ❖ שיטת הר"ש בדין "ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק" דסחורה היינו לקיטה ע"מ למכור, ויש לדון בלוקח על מנת למכור ברווחים, ובדין מכירה ע"מ לקנות דבר מאכל. ❖ דעת המלאכת שלמה והגר"א בגדר ההיתר של מוכר ע"י בנו. ❖ דן באיסור סחורה אי הוי מה"ת או לא. ❖ בגדר ההיתר בהבלעה - ובדין אין מוסרין דמי שביעית לע"ה. ❖

ענף ב' דברי הרמב"ן וריטב"א בגדר איסור סחורה. ❖ קושי הר"ש על שיטת רש"י בסחורה. ❖ ביאור דברי רש"י למה משרה וכבוסה בכלל איסור סחורה - עפ"י דברי הרמב"ן בע"ז שיש ב' דינים באיסור סחורה. ❖ דברי החזו"א והקה"י בכל הנ"ל. ❖ תוספת דברים בריטב"א שדווקא שימושים של הנאתן וביעורן שוה עד זמן הביעור הוו בכלל ה'ניתן' של קדושת שביעית, וממילא כל מה שמתקיים לאחר מכן הוא בכלל 'סחורה'. ❖ פלוגת התוס' והריטב"א ביסוד הנ"ל. ❖ תוספת ביאור בדברי הריטב"א. ❖ בדין קידושי אשה בפירות שביעית - אף דאינו אלא שו"פ. ❖

ענף ג' ביאור שיטת רש"י בגדר איסור סחורה, ומה שייך סחורה לביעור. ❖ מבאר ששיטת רש"י כהריטב"א בזה. ❖ ביאורו של המקד"ד עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בגדר איסור סחורה - וע"ד הרמב"ן. ❖ מבאר ברש"י כדברי הריטב"א שסחורה שייכא גם לביעור. ❖ תוספת חידוש ברש"י - דגם באלו שאין להם ביעור יש זמן ביעור לגבי ה'ניתן' של השימוש - עד ר"ה של שמינית. ❖ מקור גדול לחידוש זה מהרמב"ם. ❖ במה שיש לדון בעיקר החידוש של המקד"ד בשיטת רש"י - שכתוב כאן חידוש בעיקר ההחזקה של פירות שביעית שנתחדש בדין ביעור. ❖ מבאר בזה בדרך אחרת ברמב"ם - דתלוי בעיקר המצוה של אכילת פירות שביעית. ❖ מקור נוסף בשיטת רש"י שסחורה שייכא בביעור - אלא שיש בזה סתירה לדברי רש"י לגבי המינים שאין בהם ביעור. ❖ תוספת דברים. ❖

ענף ד' ביסוד דינא דדרך סחורה, אי תלוי במצות אכילה או לא. ❖ פלוגת הראשונים אם מותר לעשות סחורה מעט - ומחלוקת יסודית בעיקר איסור סחורה, איסור חדש או ביטול מצות אכילה. ❖ פלוגת הפוסקים אי סחורה אסורה על שניהם או רק על המוכר. ❖ במה שיש להעיר בכל הנ"ל. ❖ ביאור במיעוט של לאכלה ולא לסחורה. ❖

ענף א'

הערות בגדרי איסור סחורה בפירות שביעית.

איירי באותו אופן ואי כולם אסורים באופן זה א"כ גם בשביעית אסור באופן זה.

ויש אופן נוסף של איסור סחורה בשביעית דמצאנו בתוס' ע"ז [ס"ב. ד"ה נמצא זה פורע חיוב מפירות שביעית] שג"כ נקט כהר"ש והתוס' בסוכה, אולם שם נתחדש דליכא איסור לקנות ע"מ למכור כדי לקנות דבר מאכל, ועיין בשערי צדק [פרק י"ח בבית אדם ס"ק ב'] שכתב שהר"ש וכן התוס' בר"ה [כ"ב. פליגי על התוס' וס"ל דאסור אפי' בשביל לקנות דבר מאכל, וכ"כ בפאת השלחן [פרק ז' ס"ק ב'], וע' בהגהות דברי ישראל [ס"ק ג'] שכתב שיתכן דליכא מחלוקת ולא החמירו אלא בדבר שמוכר להרויח.

דעת המלאכת שלמה והגר"א

אולם יש דרך אחרת בזה – דיעויין במלאכת שלמה ובשנות אליהו שכתבו דליכא איסור כלל בלקיטה מהפקר ע"מ למכור וכל האיסור אינו אלא באופן שלוקח מחבירו בדמים ע"מ למכור, ולפי"ז התנא דייק בלשונו ולא נקט איסור אלא ב'לקיחה' פט.

והחזו"א [סימן כ"ו בסדר השביעית ס"ק ו'] פסק כן לדינא – וז"ל, "ומותר ללקט שיעור המותר אפי' אם אין דעתו לאוכלן אלא למוכרן לאחרים וכו' אם אין לו להלוקט לוקחין מותר לו למסרן לחנוני שימכור בשליחותו ויקצוב לו שכר כפועל, אבל לא ימכרם לחנוני ע"מ למכור כי החנוני אסור לו ליקח ע"מ למכור", עכ"ל.

בגדר ההיתר של מוכר ע"י בנו.

הנה מה דמותר ע"י בנו הוא לאו דוקא בנו אלא ה"ה ע"י שליח, כ"כ בשערי צדק [פ"ח בבית אדם ס"ק ג'] ובחזו"א [סי' י"ג ס"ק י"ז] ומפורש כן בספר המקח והממכר לר' האי גאון [שער י"ב ס"ק י"ג].

שיטת הר"ש בדין "ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק" דסחורה היינו לקיטה ע"מ למכור, ויש לדון בלוקח על מנת למכור ברווחים, ובדין מכירה ע"מ לקנות דבר מאכל.

מצאנו כמה שיטות באיזה אופן הוא עובר על איסור סחורה במשנה זו – וכדלהלן:

הר"ש פירש כאן שמה שכתוב לשון לוקח ומוכר – אין הכוונה ללוקח מחבירו בדמים אלא ל'לוקט מן ההפקר' והיינו דומי' דהתירא דסיפא ששם מבואר שמותר להיות 'לוקט' ובנו מוכר, והביא כן מהתוספתא, והטעם – "דללקט לאכלה אמר רחמנא ולא ללקט לסחורה דהיינו למכור".

הרי לנו ששיטת הר"ש דלקיטת פירות הפקר ע"מ למכור בשוק – אסור, ומעתה יש לדון מה הדין בלוקח מחבירו בדמים ע"מ למכור ברווחים ויש מקום לומר שזה באמת מותר, אולם עיין להלן בדבריו שהביא ד'אפשר' דגם לקיחה ע"מ למכור אסור, ועיין בדברי הר"ש סיריליאנו בר"ש שגרס במקום "ואפשר" לשון ו"כל שכן".

וכדברי הר"ש מבואר גם בדברי התוס' סוכה [ל"ט. ד"ה וליתבי ליה דמי האתרוג בהדיא], דג"כ גרס ליקט במקום לקח ממש כדברי הר"ש.

והר"ש והתוס' הוכיחו שנראה מהסיפא שהקונה מחבירו כדי להרויח ולמכור ביוקר היינו נמי סחורה – דתנן בסיפא "אין עושין סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפו' ולא בשקצים ולא ברמשים" והרי לענין טריפה מפורש בפסוק שמותר למכור מכירה בעלמא – "דבהדיא שרא רחמנא למכור כדכתיב או מכור לנכרי" – וע"כ דהתירא דקרא בנזדמנה אצלו נבילה וכל כיו"ב, וע"כ שהאיסור למכור היינו דווקא בקונה ע"מ למכור ברווח, ולמדנו מהכא דע"כ דכה"ג אסור גם בשביעית, שהרי הפשטות היא שכל המקרים של המשנה

פט. ולפי"ז צ"ל דתנא דמתניתין חולק על תנא דתוספתא שהובא בירושלמי שהעתיק הר"ש דאוסר בלוקט.

ה] וכן מוכרח נמי ממה דאיתא בבכורות [י"ב:] "אמר רב חסדא בהמת שביעית פטורה מן הבכורה וחייבת במתנות פטורה מן הבכורה לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה וחייבת במתנות דלאכלה קרינא בה", ואי דין איסור סחורה אינו אלא מדרבנן היאך יתכן לפטור מקדושת בכור שהוא מה"ת³.

איברא דבמהרי"ץ חיות [ר"ה כ"ב]. הביא דמדברי בערוך [ערך אבק] מבואר דאיסור סחורה אינו אלא מדרבנן, וע"ע בתוס' ע"ז [ס"ב]. שכתב שהקילו להתיר לקדש אשה בשביעית, ולכא' משמע דס"ל שהוא רק איסור דרבנן, וצ"ע.

בגדר ההיתר בהבלעה – ובדין אין מוסרין דמי שביעית לע"ה.

עיי' היטב בר"ש שהביא דין הבלעה דבאיסור סחורה יש היתר על ידי הבלעה – וכפשוטו היה נראה דהבלעה היינו שמבליע פירותיו עם פירות חבריו ומוכרם ביחד ואינו תובע דמים אלא בשביל פירות של חבריו – והרי סחורה עבור חבריו מותר וכנ"ל על ידי בנו – ובזה יתיר את האיסור סחורה גם על שלו.

אולם מדויק בדברי הר"ש שא"צ לעשות כן – וסגי בזה שמוכר שניהם כהודי, וכן הבין בחזו"א [סי' י"ג סק"כ] ופירש דההיתר בזה הוא משום שאינו מייחד דמים לזה ולזה, וצ"ב דמה מהני דמערבבן ביחד.

וי"ל דדומה לנתבאר לעיל – דההיתר למכור ע"י אחר הוא משום שאין זה 'דרך מסחר', ואע"ג שלפעמים אדם מוכר ע"י אחר מ"מ בידו למוכרן ע"י עצמו, אבל בזה שחייב למוכרן ע"י אחר אין לזה צורת סחורה ומותר, וי"ל דגם בזה שהוא משועבד ומקושר למכור רק ביחד עם פירות של חבריו ככה"ג אין זה דרך מקח וממכר – וכבר ביארו כן.

אולם כבר תמה החזו"א על דברי הר"ש מטעם אחר – שהרי מבואר בסוגי' בסוכה [ל"ט].

איברא דכבר תמהו – דלמה מותר למכור ע"י שלוחו ובנו מה שאסור לעשות לעצמו, והלא בעלמא אמרינן ששלוחו של אדם כמותו, ועיין במשנת יוסף [עמ' מ"ה] שהביא מדברי הערוך השלחן [סי' כ"ה ס"ק ז'] שכ' שמה שלוקטן ומוכרן רק ע"י אחר הוי שינוי מדרך המסחר ומותר, והיינו שאע"ג שלפעמים אדם מוכר ע"י אחר מ"מ בידו למוכרן ע"י עצמו, אבל בזה שחייב למוכרן ע"י אחר אין לזה צורת סחורה ומותר.

ויש לדון בדין השני של דרך סחורה – והיינו בלוקח ע"מ למכור האם מהני על ידי שליח, ועיין בחזו"א [סי' י"ג ס"ק י"ז] אריכות דברים בפרטים של הנך דינים.

דן באיסור סחורה אי הוי מה"ת או לא.

והיה מקום לדון באופן אחר, דיתכן שכל האיסור סחורה בפירות שביעית הוא רק מדרבנן וקרא אסמכתא – ואי נימא כן היה אפשר לומר דרבנן הקילו כל שעשאו ע"י אחר דהוא כעין שינוי.

אולם זו טעות – דמוכרח בכמה מקומות שאיסור סחורה הוא מה"ת, וכדלהלן:

א [עיי' ע"ז [ס"ב]. "אילימא דיהבינן להו שכר מפירות שביעית, נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית, והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה".

ב [עיי' בקידושין [כ']. "תניא רבי יוסי ברבי חנינא אומר בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית, אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו, וברש"י [שם ד"ה אבקה של שביעית] כתב וז"ל "איסור הקל שבה העושה סחורה בפירותיה דהוה ליה לאו הבא מכלל עשה לאכלה ולא לסחורה".

ג [עיי' בתוס' בסוכה [מ': ד"ה אבקה], דמבואר דאיסור סחורה הוא איסור עשה מה"ת.

ד [עיי' ברמב"ן במצוות עשה שהשמיט הרמב"ם [מצוה ג'] – ולשונו מובא להלן בדברינו – דמפורש שם שזה דין תורה.

צ. ובעיקר הפטור בסוגי' ההיא מקדושת שביעית עיי' להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ב'] מה שנתבאר בזה.

לו את האתרוג במתנה – דאז א"ש דשוב ליכא קדושת שביעית באתרוג, אבל לדברי הר"ש הכא דסגי במה שמוכרם ביחד צ"ע, דסו"ס נתפסים הדמים בקדושת שביעית כנגד שווי האתרוג, וצ"ע.

ושמא נאמר דאין כוונת הר"ש דמהני סוג כזה של הבלעה גם לגבי הדין הזה של אין מוסרין וכו' – והתם יצטרך גם הר"ש לפרש כרש"י – ורק לענין ההבלעה המסויימת להתיר סחורה פירש הר"ש דסגי באופן זה של הבלעה דמערבבן – אכן זה דוחק גדול דסו"ס שני דינים ושני גדרים שונים של הבלעה ניהו – ומה הביא משם, וע"ע בשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' כ"ג ס"ק ו'].

דמלבד האיסור סחורה איכא נמי איסור נוסף שאין מוסרין דמי שביעית לע"ה כיון שאינו נזהר בקדושתן – עיין להלן בזה, ונפ"מ בלוקח אתרוג מע"ה דגם כשאין איסור סחורה וכגון על ידי אחר או באופנים אחרים שאין איסור סחורה [עיי"ש בתוס'] דאכתי איכא איסור למסור דמי שביעית לע"ה, והרי הר"ש מדמה התירא דהבלעה דהתם [שבוז מותר למסור דמי שביעית לע"ה] להכא דמהני גם באיסור סחורה – ותמה ע"ז החזו"א דהיאך מהני הבלעה כזו, הרי מבואר בר"ש דסגי במה שמוכרם ביחד והאין מהני כה"ג, דבשלמא למה שפי' רש"י [שם] בהבלעה בקונה לולב ואתרוג של שביעית דהיינו שיתן דמים יתירים בעד הלולב עד שיתן

ענף ב'

דברי הרמב"ן וריטב"א בגדר איסור סחורה.

קושי' הר"ש על שיטת רש"י בסחורה.
לאכלה' – ולא למשרה, ולא לכבוסה כיון שאלו אין הנאתן וביעורן שוה כמו באכילה.

ועיי"ש ברש"י שכתב: "אין שורין פשתן ביין של שביעית וכן אין מכבסין בגדים דהוי סחורה", וכבר עמד בזה בספר כפות תמרים [סוכה מ'] דמה שייטא להכא 'סחורה' והלא אין מדובר שעושה זאת כדי להרוויח אלא שורה ומכבס כסותו שלו.

ובאשר לשלמה [שביעית סימן ו'] הביא על זה יסוד גדול מדברי הרמב"ן בע"ז [ס"ב]. שפירש מה הטעם שאסור לפרוע חוב בפירות שביעית, דמדכתיב 'לאכלה' – ילפינן שאסור ליקח בפירות שביעית כל דבר שאינו נאכל כגון בהמה טמאה וקרקעות וחלוק וכדו', וכל זה בכלל דין 'לאכלה' – ולא לסחורה, אבל מותר למכרם בדמים על מנת ליקח בדמים דבר מאכל, כי אותם דמים נתפסים בקדושת שביעית והרי הם מיועדים לאכילה כמו הפירות עצמם, הלכך אין זה 'סחורה'.

בנוסף לזה איכא איסור נוסף של סחורה שאסרו למכור הפירות כדרך סחורה' וכגון ב'מדה ובמשקל וכדומה', וזה אסור אף באופן שהקדושה נתפסת על הדמים.

למדנו מדברי הרמב"ן שיש ב' דברים שונים שכלולים בדין 'לאכלה ולא לסחורה':

בסוכה [ל"ט]. על ההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ כתב רש"י [ד"ה אין מוסרין] משום דשמא יעשה בהם סחורה, וכתב ע"ז הר"ש [כאן] דעל חנם דחק להזכיר טעמא דסחורה דבלא"ה איכא איסור טובא שאין זה נזהר דאסור לקנות בהם בהמה ועבדים וחלוק, ואין נותנין לא לבלן ולא לספר ולא לספן, דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים, ואסור לפרוע חובו, ודמי אוכלי אדם אסור לקנות בהן אוכלי בהמה, ואסור לאכול דבר שאין דרכו לאכול כגון לכוס חטין ותרדין חיים ולבשל ירק לבהמה, ואין מספר לדינין ולאיסורין שאין ע"ה בקי ואינו נזהר בהם וכן הקשו בתוס' בסוכה [שם] – ועיין להלן שיש קושיות נוספות על רש"י – וכדיבואר.

ביאור דברי רש"י למה משרה וכבוסה בכלל איסור סחורה – עפ"י דברי הרמב"ן בע"ז שיש ב' דינים באיסור סחורה.

צריכים להקדים בכמה ענינים בביאור עיקר שיטת רש"י במיעוט של לאכלה ולא לסחורה.

דיעויין בסוגי' דב"ק [ק"ב]. שאמרו אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, משום

טמאה ועבדים ובגדים ושאר מטלטלין דעלמא, וכדתנן במס' שביעית אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית, ואם לקח יאכל כנגדם, וכשפורע חובו מפירות שביעית סחורה הוא, שהרי דמי פירות שביעית נשארין בידו ואינם נתפסים והוא ליה סחורה, ע"כ.

ועיין בקה"י [שביעית סימן י"ט] שהעיר שלמדנו מדברי הריטב"א, דאיסור לקיחת בהמה טמאה ועבדים וקרקעות אי"ז איסור בפני עצמו ומחמת דאין הנאתן וביעורן שוה, אלא דיסוד הך איסורא נלמד מהא דילפינן מקרא "לאכלה ולא לסחורה", ומשום דפירות שביעית ניתנו לאכילה או לקנות בהם מידי דמאכל כדי שיקיים בהם דינא דלאכלה, אבל הלוקח חלוק ועבדים וכדומה דלא יתקיים בהו לאכלה מיקרי סחורה ואסור, ודו"ק.

וזהו יסוד דינא דמבואר בבכורות [י"ב] דלקיחת בהמה טמאה בדמי שביעית אסור משום דלאכלה אמר רחמנא ולא לסחורה, והיינו משום דל"ה מידי דאכילה וכל כה"ג שקונה מידי דלא קאי לאכילה אסור באיסור סחורה וכמש"כ הריטב"א – וכל זה כעין מה שמבואר ברמב"ן הנ"ל.

אולם הביא עוד שהריטב"א בסוכה [ל"ט] הוסיף בזה ביאור – ודלא כהרמב"ן – דקאי אהא דתניא שם דאין מוסרין דמי פירות שביעית לע"ה, וכתב שם הריטב"א, דיסוד האיסור ליקח חלוק ובהמה טמאה מדמי שביעית הוא משום דאסור ליקח מהן "דבר המתקיים", שהרי חייב לאכול הפירות או דמיהן בקדושת שביעית ולבערם בזמן הביעור שכלה לחיה מן השדה.

וכ"כ להלן [שם ד"ה לא רצה ליתן לון, דאסור ליקח בהמה טמאה בדמי שביעית משום איסור סחורה, לפי שאין אלו מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין].

למדנו מהריטב"א דהא דאין לוקחין בהמה טמאה ועבדים מדמי שביעית משום לתא דאיסור סחורה, אי"ז משום דא"א לקיים בהו דין הנאה דשביעית כיון דל"ה הנאתן וביעורן שוה, אלא דיסוד איסורו הוא משום דהנך דברים הם דברים המתקיימים לאחר זמן הביעור ואינם מתבערין

א [עשיית שימושים בפירות שלא לצרכי אכילה וכדומה, כי לא ניתנו פירות שביעית אלא לאכילה, וכל שמשמש בהם לשימוש אחר הרי עושה 'רווח אחר' בפירות שביעית והיינו 'סחורה', ובכלל האיסור הזה פריעת חוב, ולקיחת דברים שאין נתפסת בהם קדושת שביעית.

ב מכירת פירות שביעית בדרך סחורה גם אם נוטל עבורם דבר לצורך אכילה וחלה עליו קדושת שביעית, וכגון ב'מדה ובמשקל וכדומה'.

וביאר בזה באשר לשלמה את דברי רש"י שמה שכתב רש"י "סחורה" גבי 'משרה וכבוסה', היינו דאיסור סחורה עניינו עשיית רווח מהפירות המיועדים לאכילה – הלכך גם משרה וכבוסה ושאר שימושים שאינם דומיא דאכילה, כיון שאין הנאתן וביעורן שוה – הרי הם ממילא בכלל איסור 'סחורה'.

דברי החזו"א והקה"י בכל הנ"ל.

עיקר הדברים מפורשים בחזו"א [סימן י"ג ס"ק י"ב וי"ג] – והבאנו דבריו להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ה' ומשנה ח'] בדין לקיחת בהמה טמאה וכן בדין של נותנים לביר – שהאיסור סחורה היינו להמציא שימוש שאינו מהשימושים של פירות שביעית – ובזה שקונה בפירות שביעית באופן שלא נתפסת הקדושה על הדבר הנקנה מיקרי שמוש אחר – ולהלן הבאנו כן נמי מהקה"י.

תוספת דברים בריטב"א שדווקא שימושים של הנאתן וביעורן שוה עד זמן הביעור הוה בכלל עיקר הקים דין של קדושת שביעית, שלזה "ניתן" הקדושה וממילא כל מה שמתקיים לאחר מכן הוה בכלל 'סחורה'.

בריטב"א בע"ז [ס"ב] מצאנו תוספת דברים על דברי הרמב"ן הללו – ועפ"י דרכו יתיישב שיטת רש"י בכמה דוכתי – וכדיבואר.

דפירש [שם] על מה שאמרו "נמצא זה פורע חובו מפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה" – וז"ל, "פי' לאכלן בפני עצמן או למכרן ולקנות בהן דברים הנאכלים שיכולים להתבער בזמן הביעור שבאלו קדושת שביעית תופסת, אבל לא דבר שאינו נאכל אלא ניתן לסחורה כגון בהמה

כדרך שפירות שביעית מתבערין, פירות שביעית ניתנו לאכילה עד זמן הביעור לחוד.

אכן שורש דברי הרמב"ן והריטב"א חד נינהו – שכל חפץ שנקנה על ידי פירות שביעית והשימוש של החפץ הזה הוא שימוש שאינו מהשימושים של שביעית – שוב לא נתפס בדבר קדושת שביעית – וזה עצמו הסחורה, אלא שהריטב"א הוסיף שעצם זה שעומד לזה שימשיכו השימושים שלו לאחר זמן הביעור – גם זה מיקרי שימושים אחרים מהשימושים של שביעית, וממילא דגם ככה"ג לא נתפסה קדושה בחפצא והדר ליה הדין סחורה.

פלוגתת התוס' והריטב"א ביסוד הנ"ל.

הנפ"מ בין הרמב"ן לריטב"א מתבאר מקושי' התוס' בכורות וכדיבואר:

דהנה התוס' בכורות [י"ב] הק' דמ"ט אין לוקחין בהמה טמאה בפירות שביעית משום איסור סחורה, והא בהמה למלאכה קאי והו"ל שפיר הנאתן וביעורן שוה.

ויישב בזה בקה"י [שם] דלפי המבואר בריטב"א לא קשה דיסוד איסור סחורה דבהמה טמאה אינו משום דל"ה הנאתן וביעורן שוה, דאף ככה"ג דהו"ל הנאתן וביעורן שוה מ"מ כל דעומד להתקיים ואינו עומד להתבער כדרך שפירות שביעית מתבערין תוך זמן הביעור, הרי דהו"ל דבר שאינו ראוי לקיים בו את הדין לאכלה דשביעית, וכל כה"ג אסור משום איסור סחורה בפירות שביעית.

וע"כ שהתוס' למדו ששייך קדושת שביעית גם בדבר שמתקיים לאחר הביעור, ורק בדבר שאין הנאתן וביעורן שוה ליכא קדושת שביעית ומיקרי כבר סחורה.

והעיר שהתוס' אזלי לשיטתייהו, דבב"ק [ק"א] ביארו דצביעה מיקרי הנאתן וביעורן שוה כיון דלגבי שביעית חזותא מילתא היא, וכשמשתמש בהאי בגד ובחזותא, הרי מתבער, ומוכרח ששייך קדושת שביעית גם בבגד אף דמתקיים לאחר זמן הביעור, ושפיר הקשה לשיטתו בבהמה טמאה למה מיקרי סחורה, הא הנאתן וביעורן שוה.

הרי לנו שגם הרמב"ן וגם הריטב"א מודו שיסוד האיסור של סחורה אינו דווקא בנוהג בו מנהג סחורה שמוכרו לרווחים במידה וכו', אלא גם היסוד של הדין דבעינן הנאתן וביעורן שוה – פירוש דבלי זה הרי הוא מעמיד אותו לשימושים חדשים שלא מענינו של הקדושה, ובקדושה נתחדש שניתן דווקא לשימושים של הנאתן וביעורן שוה, וכל מה שלא כן מיקרי סחורה, אולם הריטב"א הוסיף שניתן לשימושים של אכילה – ורק תוך זמן הביעור – דדווקא ע"י שימושים של הנאתן וביעורן שוה תוך זמן הביעור מתקיים דין קדושתה, וממילא דלקנות חפץ שמתקיים לאחר זמן הביעור הדרינן לדין סחורה.

ובשיטת התוס' היה נראה דמודה ליסוד דברי הרמב"ן, אלא שחולק על ההוספה של הריטב"א שהכל תלוי בזמן הביעור.

תוספת ביאור בדברי הריטב"א – אכילה לאחר זמן הביעור חסר בעיקר הדין 'ניתן' שנתחדש בחפצא.

ונעמיק עוד בזה ונומר שהריטב"א למד דבהך קרא דב'לאכלה' נאמר שיאכל תוך זמן הביעור, שדין זה כלול בעיקר דיני הקדושה של הפירות - שלזה 'ניתן' קדושת פירות שביעית – להאכל תוך זמן הביעור.

והכוונה כך:

להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ב'] בארנו את הדין דפירות שביעית ניתנו לאכילה שתייה וסכיה, שאין הכוונה שזו מצוותו של הגברא אלא שזו הלכה וקיום דין מצד עצם החפצא – שקדושת שביעית מחילה דין על החפצא שתתקיים בו אכילה שתייה וסכיה, והרבה חידושים נתחדשו מחמת הגדרה זו – עיי"ש בארוכה – והיינו שהחפצא 'ניתן' לזה - וזה קיום דינו, וכעין זה מצאנו נמי במעש"ש ובתרומה – והגרי"ז והתורת זרעים האריכו ביסוד זה.

ועל דרך זו ממש צריכים להבין נמי את דברי הריטב"א כאן, דבעיקר קדושת שביעית ובדיני החפצא נתחדש שזה קיום דינו, והיינו ש'ניתן' לאכילה, ועוד שלא 'ניתנו' לאכילה אלא תוך זמן הביעור, וכל שאכלו לאחר זמן הביעור אף אם

לאחר זמן הביעור אינו נאסר באכילה, מ"מ באכילה דאחר הביעור אין בזה קיום דין החפצא בפירות שביעית ולא לזה 'ניתן' עיקר קדושתן, כיון דבעיקר דין קדושתם נאמר ד'ניתנו' לאכילה רק עד זמן הביעור.

ולכן חלוק ובהמה טמאה וכדומה דהם דברים המתקיימים אף לאחר הביעור, ואין הם מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין, הרי אינם דברים הראויים לקיים בהם דינא דלאכלה האמור בתורה, וכל הלוקח דברים אלו אסור באיסור סחורה, ולכן שפיר אסור ללוקחן בדמי שביעית, דכל שלוקח דבר שאינו ראוי לקיים בו דינא דלאכלה מיקרי סחורה ואסור משום איסור סחורה.

בדין קידושי אשה בפירות שביעית – אף דאינו אלף שו"פ.

עיינן בתורת זרעים שהקשה על שיטת הרמב"ם שמקיל לעשות סחורה בדבר מועט – מובא להלן – ממה דאיתא בירושלמי שאין מקדשין את האשה בפירות שביעית, והלא קידושי אשה הוא אפי' בשוה פרוטה, חזינן שאפי' בדבר מועט אסור.

ובאשר לשלמה יישוב עפ"י הנ"ל דאיכא ב'

אופנים באיסור סחורה בפירות שביעית, א] היכא דמוכר פירות שביעית ומקבל תמורתן דמים שהדמים נתפסים בקדו"ש ומקיים מצות שביעית בדמים – ובזה יש אופנים דמותר לעשות סחורה וכמבואר במתני', וזה משום דכיון דהדמים שמשתכר מחמת קדו"ש חייל עליהו קדו"ש אין האיסור בעצם מעשה הסחורה כי אם במה שזה נעשה בדרך סחורה, ב] היכא שאין הדמים נתפסים בקדושת שביעית וכגון בלוקח עבדים או בהמה טמאה ואז עצם המכירת פירות שביעית הוי איסור סחורה בעצם ולכן ליכא בזה התירא דמתניתין – דכל דהוי סחורה בעצם פירות שביעית אסור אף דלא הוי באופן המסחר.

ולפי"ז מיושב למה אין מקדשין אשה אף דאין זה אלא מעט – אע"ג דהרמב"ם התיר לעשות מעט סחורה, י"ל דמה שהתיר הרמב"ם מעט אין זה אלא בדבר שאסור מחמת דרך מסחר ובזה כל שאינו אלא מעט לא הוי דרך סחורה, אבל בדבר שאסור בעצם מחמת שהוא בכלל השתמשות שפירות שביעית לא 'ניתן' לזה, בזה אסור אפי' מעט, שאין זה תלוי בדרך סחורה.

מקור גדול לכל הנ"ל הוא ממה שהרמב"ן בע"ז [שם] הביא את הדין שאין מקדשין בהדי' הדין של לקיחת בהמה טמאה ודו"ק.

ענף ג'

ביאור שיטת רש"י בגדר איסור סחורה, ומה שייך סחורה לביעור.

וא"א לקיומי בהו דינא דלאכלה דעיקר דין קדושתן הוא שיאכל קודם זמן הביעור ולענין זה 'ניתן', ולכן חשיבא לקיחתם כמעשה סחורה ואסור משום איסור סחורה.

ביאורו של המקד"ד עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בגדר איסור סחורה – וע"ד הרמב"ן.

ואחרי הקדמה זו נחזור לדברי רש"י בסוכה [ל"ט] על ההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ וכתב רש"י משום דשמא יעשה בהם סחורה, ויש כאן כמה קושיות בהבנת דבריו.

ומתחילה – תמה הר"ש [כאן] דעל חנם דחק

מבאר שיטת רש"י כהריטב"א בזה.

והנה יסוד דברי הריטב"א מפורשים נמי בדברי רש"י [סוכה מ"א. ד"ה וביקש ליקח לו חלוק] דבא לבאר שם מה האיסור לקנות חלוק בפירות שביעית, וז"ל, "ואינו יכול – דהתורה אמרה לאכלה בתוך הזמן ולא לסחורה, וזה מתקיים לשנה הבאה", וכן כתב רש"י בבכורות [ל"א:] "ואין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ שעושה בהם סחורה ואינו מבערן בזמן הביעור".

הרי להדיא דיסוד איסור לקיחת חלוק ובהמה טמאה ועבדים הוא משום איסור לאכלה ולא לסחורה, דכיון דהוי דבר המתקיים לאחר הביעור

בקדושת שביעית אינו רק שיתקיים בהם דין אכילה או שימוש של הנאתן וביעורן שוה, אלא שבעינין שזה יתקיים בהם עד זמן הביעור.

תוספת חידוש ברש"י – דגם באלו שאין להם ביעור יש זמן ביעור לגבי ה'ניתן' של השימוש – עד ר"ה של שמינית.

אולם התוס' הקשו [שם] על רש"י עוד – דאם כן בדברים שאין להם ביעור יהא מותר למסור דמי פירות שביעית לע"ה ע"ש, רצ"ע.

ועיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה כתב רש"י עמוד 433] שהוסיף להקשות בזה קושי' נוספת, דאין כותב רש"י שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית וחיישנין שמא יצניעם לאחר שביעית, הרי זמן הביעור אינו בסוף שביעית כ"א בשמינית, דהא אוכלין בענבים עד הפסח בזיתים עד העצרת ובתמרים עד הפורים [פסחים נ"ג]. והיינו בשמינית, ועיין בהערה צ"א מה שהוסיף בזה.

וביאר בזה דכד נדייק בלשון רש"י יבואר שרש"י לא כתב שהטעם משום איסור "אכילה אחר הביעור" אלא שכתב שהאיסור "משום סחורה" והיינו דכל שמניחן לאחר שביעית חשיב סחורה, וחידוש בזה המקד"ד דאף אותן שאין להן ביעור צריך לאוכלן ולבערן בשביעית, רק אותן שיש להן ביעור אם הניחן אחר זמן ביעורן נאסרין וצריך להפקירן, ואותן שאין להן ביעור אין נאסרין וא"צ להפקירן אמנם לכתחילה צריך לאוכלן בשביעית ולא להניחן למוצאי שביעית משום סחורה.

וכל דבריו מתבארים ומובנים על פי מה שנתבאר לעיל [ענף ב'] בריטב"א – דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר גם שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני ה'ניתן' של פירות שביעית, דבעיקר קדושת

להזכיר טעמא דסחורה דבלא"ה איכא איסור טובא שאין זה נזהר בהם – ופירט "דאסור לקנות בהן בהמה ועבדים וחלוק ואין נותנין לא לבלן ולא לספר ולא לספן דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה ולא לשאר דברים ואסור לפרוע חובו כולו תנן לקמן בפ"ח ודמי אוכלי אדם אסור לקנות מהן אוכלי בהמה ואסור לאכול דבר שאין דרכו לאכול כגון לכוס חטין ותרדין חיים ולבשל ירק לבהמה ואין מספר לדינין ולאיסורין שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהן".

ובישוב שיטת רש"י ביאר במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה בסוכה ל"ט עמוד 440] – דרש"י לשיטתיה דס"ל דכל הנאות שלא ניתנה שביעית להם בכלל סחורה הוא, וכמ"ש בב"ק [ק"ב]. על ההיא דאין נותנין פירות שביעית לתוך המשרה ולתוך הכבוסה משום דאין הנאתן וביעורן שוה, וכתב רש"י [ד"ה לתוך המשרה] דאסור משום סחורה ע"ש – והיינו דהכא מבואר יסוד דברי הרמב"ן דסחורה כולל גם מה שקונה בזה פירות שלא יתקיים בהם השימושים של שביעית.

מבואר ברש"י כדברי הריטב"א שסחורה שייכא גם לביעור.

אולם תמהו בזה עוד – שיש כאן תוספת דברים ברש"י – שכתב על ההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ "משום דהתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה שכל פירות שביעית חייבין להתבער בשביעית הן ודמיהן ולא שיעשה בהם סחורה להצניע לאחר שביעית ולהעשיר".

ותמוה דמה ענין סחורה לביעור – וכן מדויק בדברי רש"י בבכורות וכו"ל, ופשוט שהביאור עפ"י הנ"ל – דהכא מצאנו שרש"י אזיל בזה כהריטב"א – ולשיטתו, והיינו שה'ניתן' שחל

צא. והוסיף בזה במק"ד – "הנה התוס' נדה [ח'. ד"ה יש] כתבו על הא דאמרין שם הורד והכופר כו' י"ל ביעור ולדמיהם ביעור, דאע"ג דשביעית תופסת דמיה יש חילוק בביעור בין דמיה לעצמה כדתנן [פ"ז מ"ב דשביעית] רמ"א דמיה מתבערים עד ר"ה אבל הן מתבערין עד הפסח ע"ש, וההיא דאין מוסרין דמי פירות שביעית לע"ה דמירי בדמים אם כן הביעור בר"ה של שמינית דהיינו בסוף שביעית.

אך אין כן דעת רש"י ז"ל בע"ז [נ"ד ע"ב ד"ה מתבערין] בההיא דלקח בפירות שביעית בשר אלו ואלו מתבערין בשביעית, וכתב מתבערין נאכלין קודם הביעור קודם שיכלה לחיה מן השדה אותו המין שמכר ע"ש, היינו דזמן הביעור של הדמים הוא כשיכלה אותו המין שמכר, א"כ אף הדמים אין הביעור שלהם בסוף שביעית".

אולם בדרך אמונה [שם - ציון ההלכה ס"ק קמ"ח] הביא שגם במאירי [גדה נ"א:] מבואר שבאלו שאין להם ביעור נהנין מהן עד ר"ה.

במה שיש לדון בעיקר החידוש של המקד"ד בשיטת רש"י בביעור - שכתוב כאן חידוש בעיקר ההחזקה של פירות שביעית .

אחרי כל מה שנתבאר סו"ס יש בזה חידוש גדול - דהאיך נימא שיש דין דרמי עליו לאכול פירות שביעית עד ר"ה - ואטו איכא איסור להשאיר עד אחרי ר"ה, וכלפי האיסור הזה איירי רש"י ביחס לע"ה בדמי שביעית - וצ"ע.

ומה שהיה נראה לדון בזה - דבאמת ליכא איסור ממש להשאירו לאחר ר"ה אף דאיכא לפני עיוור לתת לע"ה בזה שהוא משאיר - אלא הכוונה כך, ונקדים ביסוד דינא דביעור.

דהנה, עיקר דין ביעור נלמד מהפסוק דאחרי הזמן שכלה לחיה מן השדה או יש דין של כלה מן הבית - ובדין "כלה מן הבית" נראה דלא רק שנאמר בזה הלכה וחייב - להוציאו - אלא שלפני כן נאמר שנגמר הזכות של "החזקה בתורת בית" בפירות שביעית, והיינו החזקה בתורת בעלות, וזה כבר מחייבו לכלות מן הבית בתור מצות ביעור.

דהנה, ז"ל התוס' בפסחים [נ"ב:] "דהא דמשמע בכל מקום שאסור לאכול לאחר ביעור, היינו כש'משהה בביתו בתורת שלו', אבל אם מפקירו וכו'", וז"ל הסמ"ג [קמ"ח] "שהביעור הוא שלא יחזיק האדם בפירות שביעית" כלל אלא יפקיר הכל, ודרך הפקר' מותרין לאכול" [מובא בכס"מ ריש פ"ז], הרי דבהאי קרא ילפינן דנגמר הזכות החזקה בתורת בעלים, וזה הפשט הפשוט בדין "כלה מן הבית", שיש החזקה באופן של החזקת בית, וזה דינם של פירות שביעית עד הביעור, ובזמן הביעור נאמר דנגמר האי זכות בפירות, וזה תחילת דינו של ביעור - ועייין להלן

שביעית והדין 'ניתן' שלהם נאמר דלא ניתנו לאכילה אלא רק תוך זמן הביעור, ואף אם לאחר זמן הביעור אינו נאסר באכילה, מ"מ באכילה דאחר הביעור אין בזה קיום דין החפצא דפירות שביעית והדין ניתן שלהם, כיון דבעיקר דין קדושתם נאמר דניתנו לאכילה רק עד זמן הביעור.

ומעתה למדנו שרש"י חידש בזה עוד - דגם פירות שאין בהם דין ביעור - אבל סו"ס הך דין 'ניתן' תלוי גם בזמן מסויים של אכילה - והיינו שזמנם בשנת השביעית עד ר"ה של שמינית - ויבואר בזה להלן מקור לזה - וע"ע בהערה צ"ב מה שיש להוסיף בזה.

מקור גדול לחידוש זה מהרמב"ם.

המקד"ד הביא מקור גדול לדבריו בשיטת רש"י מהמבואר ברמב"ם שכתב [פ"ז שמיטה הי"ג] דאם הוא מתקיים בארץ כגון הפואה והרכפה אעפ"י שיש לו שביעית ולדמיו שביעית - אין לו ביעור ולא לדמיו ביעור - שהרי מתקיים בארץ "אלא נהנין וצובעין בו עד ר"ה".

עוד כתב [שם הלכה י"ד] כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה ולא ממין הצובעין הואיל ואינו לעצים יש לו ולדמיו שביעית "אבל אין לו ביעור אלא נהנין בו או בדמיו עד ר"ה".

ותמה בזה הראב"ד - הרי אין להם ביעור ומה שייך עד ר"ה, וביאר בזה המקד"ד [שם] דהרמב"ם סובר כרש"י דאסור להניח פירות שביעית לאחר שביעית משום סחורה, ול"ש זה לדין ביעור כלל, ואף אלו שאין להם ביעור גם כן צריך להנות ולצבוע מהן עד ר"ה - ועייין במה שנתבאר בדברי הרמב"ם והראב"ד הנ"ל לעיל [משנה ב].

ועייין בחזו"א [סימן י"ג ס"ק ט'] שלמד שכוונת הרמב"ם אינו עד ר"ה אלא לאחר ר"ה - עיי"ש,

צב. ויש מקום להוסיף - דדין אכילה של קודם ביעור אינו דומה לדין אכילה של לאחר שהפקיר הפירות בזמן ביעור, דיעויין במקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ב' ד"ה והנה המפרשי עמוד 428] שכו' דאכילה של קודם ביעור ילפינן מלכם לאכלה אבל דין אכילה של לאחר ביעור ילפינן מקרא של ואכלו אביוני עמך, וחידש בזה המקד"ד עוד דמה"ט לאחר ביעור אסור בשאר הנאות אע"פ שהנאתן וביעורן שוה, נמצא דדין "ניתן" של אכילה דילפינן מקרא של לאכלה אינו אלא קודם זמן ביעור, עיי"ש מה שיישב בזה - עכ"פ בזה מבואר למה עיקר ה'ניתן' של הפירות הוא לאכילה קודם ביעור.

המצוה בין כולם, ולא בעינן מעשה אכילה אצל הגברא, ופשוט דלפי גדר זה המצוה מתקיימת באחרים שהוא מוכר להם – ובאמת דמפורש להלן [פרק ח' משנה ה'] דגם אי אין נותנין לבייר אכן בחינם מותר לתת ומוכר דליכא ביטול מצוה בזה שנותנו לאחרים.

ומעתה נראה עוד – דהרי מצאנו בתרומה שיש ב' דינים באכילה, אכילה של כהן ואכילה של קנין כספו של כהן, וכבר דנו בזה - אי בקנין כספו איכא רק היתר באכילתם או גם מצוה – והיינו שודאי שמתקיים ה'ניתן' שבתרומה שלזה הם מיועדים, אבל יהיה נפ"מ לגבי ברכה או קיום מצוות נתינה וכדומה – וכבר הארכנו בזה בזרעא קיימא תרומות בציונים והערות [ריש פרק ח'], וה"ה הכא – יש לומר שה'ניתן' שבחפצא אכתי קיים גם אחרי שביעית, אבל הקיום מצוה שמתקיימת בחפצא – כעין קדשים – זה לא מתקיים אחרי ר"ה, ודו"ק, וזו כוונת הרמב"ם שצובע עד ר"ה.

אכן פשוט שאין לפני עיוור לתת לע"ה מחמת זה שהוא לא יקיים מצוה זו – וע"כ דברש"י שמבואר שיש בזה לפני עיוור צ"ל כמו שנתבאר לעיל בדרך הראשונה.

מקור נוסף בשיטת רש"י שסחורה שייכא לביעור – אלא שיש בזה סתירה לדברי רש"י לגבי המינים שאין בהם ביעור.

נסיים במקום נוסף שרש"י חוזר על עיקר האי חידוש – אלא שיש כאן הערה גדולה על דבריו – וכדיבואר.

יעויין לעיל [משנה א'] "וממין הצובעים ספיחי איסטים וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" ופירש בזה רש"י בב"ק [ק"א:] "שאינן עושין מהן סחורה דרחמנא אמר לאכלה ולא לסחורה, ואסור לצבוע בהן דהיינו סחורה, אבל מותרים הן להסיקן קודם זמן הביעור דהיינו דומיא דלאכלה" – וכבר הבאנו [שם] שיש בדברי רש"י כמה קושיות – עיי"ש.

עכ"פ הבאנו שם את מה שתמה בזה הפנ"י [שם] - דהא משנה מפורשת היא לקמן [משנה ג'] דמותר לצבוע דשנינו "שהצבע צובע לעצמו ולא בשכר", ועוד שהרמב"ם הביא בשם התוספתא

בציונים והערות [פרק ט' הקדמה למשנה ב'] מה שנתבאר בזה עוד.

ונראה דבהנך דליכא בהו דין ביעור – בדידהו נתחדש זכות להחזיקו בתורת שלו עד ר"ה – והיינו כל שנת השמיטה שבשנה זו הוא מחזיקם בתור פירות שביעית, אלא שלא נתחדש דין נוסף להפקירו אח"כ – אלא דאז נשאר אצלו בתור דממילא היו שלו בשנת השביעית – ולא עבר על שום איסור בזה שהוא לא כילה אותם עד ר"ה.

וכל הנפ"מ בדין זה הוא אך ורק בע"ה שאוסף פירות שביעית הרבה בלי שום שייכות להחזקה בשנת השביעית כמו בכל השנים – והיינו שהוא מחזיקם להתעשר בהם – כלשון רש"י, וזה גופא הסחורה – שהוא מחזיק בהם כדי שיהיה לו ממונות כשאר נכסיו וככל השנים – ונמצא שאין להחזקתו שום יחס לשנת השביעית, ולכן אין מוסרין לו, דעיקר הדין של החזקתם הוא להחזיק רק לשנת השביעית שיהיה לו מה לאכול בשנת השביעית – אבל אה"נ שאם נשאר אין בזה שום איסור, אבל בנתינה לע"ה לכזו סוג החזקה הוא עובר על לפני עיוור וכמבואר ברש"י [שם].

מבאר בזה בדרך אחרת ברמב"ם – דתלוי בעיקר המצוה של אכילת פירות שביעית.

אולם אף דנוכל לפרש כן בדברי רש"י, אכן סו"ס בלשון הרמב"ם משמע יותר מזה – שמשמע שמותר להשתמש בהם רק עד ר"ה - ואח"כ הוא לא משתמש בהם, וצ"ע.

ובשיטתו נראה לחדש כך:

דהנה, להלן הבאנו את מחלוקת האם איכא מצות אכילה בפירות שביעית או לא – ושם הבאנו בביאור שיטת המגילת אסתר ברמב"ן שסובר שיש בזה מצוה ממש – דע"כ דאינו מצוה בגברא אלא מצוה בחפצא - והגדר בזה הוא כמבואר בבית הלוי [ח"א סימן ב' ס"ק ד' וח"ג סימן נ"א] דחלוק מצות אכילת קדשים ממצות אכילת הפסח, שבק"פ המצוה מוטלת על הגברא לאכול ואילו בשאר הקדשים המצוה היא שהקרבן יאכל ואינה מצוה המוטלת על הגברא. ולכן מתקיימת המצוה אף בפחות מכזית, דסו"ס הקרבן נאכל ונתקיימה

דמרביןן להדיא מריבויא דקרא דפירות שביעית
ניתנו לצבוע בהן.

[כ"ו.] "עכ"ל, הרי שרש"י הכא חוזר על החידוש
שלו בגדר הדין סחורה, דשייך לביעור.

אולם כעת יש הערה גדולה – הרי המקד"ד
דייק מרש"י בסוכה דגם במינים שאין בהם ביעור
אם יתקיימו לאחר ר"ה של שמינית אכתי יהיה
בהם איסור סחורה, וזה סותר למהלך של הפנ"י
ברש"י שיש מיני צבע שמותרים בשימוש של
צביעה אם אין בהם חובת ביעור – וצ"ע.

אולם לנתבאר לעיל ברש"י שדווקא החזקה
בתורת בעלות דעלמא ולא בתורת שביעית נאסרה
– א"כ זה שישאר אחרי השביעית בבגד אחרי
שכבר צבע – ליכא בזה איסור וכל האיסור אינו
אלא כשיש מצות ביעור ממש, שכן יש דין לכלותו
מהבית, ודו"ק.

תוספת דברים.

עיין בשיעורי רבינו יחיאל מיכל [בכורות י"ב: /
עמודים תנ"ג - תנ"ן] מה שהביא מהגרי"ז, ומה
שביאר בפלוגתת רש"י ותוס' בסנהדרין [כ"ו. ד"ה
לא ימכרו].

והבאנו דברי הפנ"י דבלא"ה קשה אין
שייך לצבוע בגדים בפירות שביעית – הרי צריך
להתבער קודם הביעור משא"כ בצביעה שהיא
לימים רבים, וע"כ דהא דמרביןן צביעה היינו
באותן ששנו חכמים בהדיא שאין להם ביעור
וכגון במין הצובעין שמתקיימים בארץ, וכן הא
דקתני הצבע צובע לעצמו דאיירי שלא חייבים
בביעור, אבל במין הצובעים ספחי איסטיס קתני
בהדיא שיש להן ולדמיהן ביעור, לכך מפרש"י
שאסור לצבוע בהן והיינו מפני דאין מתבער בזמן
הביעור.

אלא שהקשה עוד בפנ"י – דלמה כתב רש"י
שיש בזה איסור סחורה, דמה שייטא להכא איסור
סחורה בזה שהוא צובע, ותירץ וז"ל – "דרש"י
לטעמיה שפירש כמה פעמים דטעמא דסחורה –
היינו נמי מפני שצריך לבער בזמן הביעור – עיין
בפירושו פרק לולב הגזול [ל"ט.] ובפרק זה בורר

ענף ד'

ביסוד דינא דדרך סחורה, אי תלוי במצות אכילה או לא.

משנה א' [שכתב ע"פ דברי הרמב"ן בהשגות לספר
המצוות [שכתח העשין] וז"ל "מצוה שלישית
שאמרה תורה בפירות שביעית והיתה שבת הארץ
לכם לאכלה ודרשו לאכלה ולא לסחורה, וזה דבר
תורה הוא כמו שאמרו באחרון של ע"ז נמצא
פורע חובו בפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה
ולא לסחורה, וכן במקומות רבים מן התלמוד בא
כלשון הזה. ונכפלה זאת המצוה באמרו ית' ואכלו
אביוני עמך, שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם
כמו שאמר לעני ולגר תעזוב אותם בלקט ושכחה
אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום
– והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה", עכ"ל
– והרמב"ם השמיט דין זה

וביאר דפליגי הרמב"ם והרמב"ן בגדר איסור
של סחורה, דלדעת הרמב"ן יש מצות אכילה ועל
די סחורה הוא מבטל את מצות אכילתה פירות,

פלוגתת הראשונים אם מותר לעשות סחורה מעט –
ומחלוקת יסודית בעיקר איסור סחורה, האם זה איסור
חדש או ביטול מצות אכילה.

מצאנו מחלוקת במוכר מעט האם איכא בזה
איסור סחורה – דהנה, הרמב"ם [פרק ו' הלכה א']
כתב "שאיין עושין סחורה בפירות שביעית, ואם
רצה למכור 'מעט' מפירות שביעית מוכר", וכעין
זה בתוס' סנהדרין [כ"ו. ד"ה ימכרו לכהנים בדמי
תרומה] וז"ל "אמרינן במסכת ע"ז [ס"ב:] לאכלה
ולא לסחורה וי"ל דסחורה היינו כשמוכרה בשוק
כעין חנות – דדמי לסחורה – אבל פעם א' כעין
אקראי בעלמא ליכא משום סחורה", עכ"ל, אבל
בתוס' ע"ז [שם] לא חילק אלא בין ע"מ להרויח
או ע"מ לקנות דבר מאכל, דכל שמוכר להרויח
אפי' מעט אסור.

ובביאר פלוגתא זו עיין באשר לשלמה [לעיל

על הלוקח, הלכך אין כאן שליחות לדבר עבירה מצד המתקדשות, כי רק הבעל עבר במה שקידש בפירות שביעית, ולא הנשים.

וכן נקט בספר כפות תמרים [סוכה ל"ט], שאין עובר על איסור סחורה אלא המוכר, ופירש בזה מדוע הוצרכה הגמרא שם לפרש טעם המשנה שאין מוכרים אתרוג של שביעית מטעם שאין מוסרים דמי שביעית לעם הארץ, ולא פירשה אף בחבר ומשום איסור סחורה – דכיון שבמשנה נאמר "נותן לו אתרוג במתנה לפי שאין רשאי ללקחו בשביעית" מדויק שהאיסור קאי על הלוקח, ומזה מוכח שלא באיסור סחורה מדובר – וכבר פירש התוס' דמיירי בלוקח לעצמו והותר או בכגון שבנו מוכר על ידו דליכא בזה איסור סחורה, וע"ע בהמקנה בקידושין [נ"ב] דס"ל שכל שאסור למוכר למכור אסור גם לקונה לקנות.

ועיין באשר לשלמה [שם] דפלוגתתם תלויה בשאלה זו, דאי איסור סחורה תלוי בדין אכילה א"כ האיסור הוא רק על המוכר שמפקיע מעל עצמו את הדין אכילה, אבל על הלוקח ליכא איסור, אבל אי האיסור הוא איסור מחודש של 'דרך סחורה' אז יתכן שהאיסור הוא גם על הלוקח.

וע"ע מה שהביא שם מהקה"י שכבר עמד בהנך ב' צדדים וביאר בזה את סוגי' הגמרא בבכורות [נ"ב:] בדין לפדות פטר חמור בפירות שביעית, עיי"ש.

במה שיש להעיר בכל הנ"ל.

אולם יש כמה הערות במהלך הנ"ל – וכדלהלן:

[א] אי איכא מצות אכילה דרמי אגברא – ולפי הרמב"ן איסור סחורה היינו מה שהוא מבטל מצוה זו דרמי אקרפתא – ולכן גם ליכא היתר דמעט מעט – א"כ קשה דאיזה היתר איכא במוכר ע"י בנו, וצ"ע.

אבל לדעת הרמב"ם ליכא מצות אכילה וע"כ דלדידיה כל הדרשה של 'לאכלה ולא לסחורה' אינו גילוי על מצות אכילה אלא שהדרשה היא בגדר ילפותא ולימוד לאיסור מחודש של 'סחורה' בלי שייכות לאיזה דין אכילה, וגדר האיסור הוא איסור בעצם הדרך סחורה שהוא עושה בפירות שביעית, ואינו שייך לביטול מצות עשה של אכילה – שמתבטל ע"י הסחורה.

ועפ"י זה ביאר שהנידון אם מותר לסחור במעט תלוי במחלוקת זו, דאם הגדר הוא שע"י הסחורה מבטל מצות אכילה מן הפירות שוב פשוט שאין לחלק בין מעט להרבה, אבל אם הוא איסור מחודש של סחורה – אז יתכן שכל שאינו אלא מעט אין זה דרך סחורה, וכבר נתבאר לעיל שכל שאין זה דרך סחורה מותר כמו שמותר למכור ע"י בנו.

נמצא שהרמב"ם אזיל לשיטתו דלפי מה שסובר שאיסור סחורה הוא איסור מחודש יתכן להתיר מעט, אבל תוס' דפליגי ע"ז ואוסרים אפי' מעט היינו משום דס"ל שאיסור סחורה הוא מחמת ביטול דין אכילה ואין לחלק בין הרבה ובין מעט.

פלוגתת הפוסקים אי סחורה אסורה על שניהם או רק על המוכר.

והוסיף בזה עוד – דהנה – נחלקו הנובי" ומחנתנו הגר"י מהמבורג^צ אודות הכלל דאין שליח לדבר עבירה, האם השליחות כולה בטלה דכן נקט הנובי"צ^ד, או שהשליחות עצמה קיימת אלא שהעבירה אינה מתייחסת למשלח.

והביא ר"י מהמבורג להוכיח כן מהמשנה בקידושין [נ':] במעשה דחמש נשים שקיבלה אחת מהן כלכלה של תאנים של שביעית בשביל קידושי כולן, והרי קידושין בפירות שביעית אסורים לכתחילה ואעפ"כ חלו הקדושין, ודחה הנודע ביהודה ראייה זו שהרי איסור סחורה חל רק על המוכר, שמשמש בפירות לסחור בהן, אבל לא

צג. עיין בזה באריכות בנודע ביהודה [אה"ע מהדו"ק [ע"ה פ"ב] ובקצה"ח [סימן קפ"ב סק"ב].
צד. ופסק אודות גט הניתן לאשה ע"י שליח בלא רצונה, שהגט בטל מאחר והיתה זו שליחות לדבר עבירה שהרי אסור לגרשה בע"כ משום חרם דרבנו גרשום.

בפירות שלא לצרכי אכילה וכדומה, כי לא ניתנו פירות שביעית אלא לאכילה, וכל שמשמש בהם לשימוש אחר הרי עושה 'רווח אחר' בפירות שביעית והיינו 'סחורה', ובכלל האיסור הזה פריעת חוב, ולקחת דברים שאין נתפסת בהם קדושת שביעית.

ב מכירת פירות שביעית בדרך סחורה גם אם נוטל עבורם דבר לצורך אכילה וחלה עליו קדושת שביעית, וכגון ב'מדה ובמשקל וכדומה'.

ומוכר ששני הדינים לא תלויים במצות האכילה של הגברא דכפשוטו ליכא מצוה על הגברא לכו"ע, וזה ודאי פשוט שאין איסור לתת לאחרים לאכול במקומו, וכל מה שנתבאר הכא שיש איסור בזה שהוא מחדש שימוש אחר בחפצא של שביעית – והיינו שימוש אחר ממה שמיועד לו דהיינו שימוש שאינו לאכילה.

והגדר בדין זה אינו מצד המצוה של אכילה – אלא שדיני הקדושה של החפצא הוא שהחפץ ניתן ומיועד לאכילה – ודבר זה לא תלוי במצוה ואינו אלא מדיני הקדושה של החפצא ותו לא – וגם הרמב"ם מודה לזה.

וזה מבואר בהדי' בתורת זרעים [פ"ח משנה ב'] שגם הרמב"ם מודה לדין זה שחל בקדושה של הפרי דינים לא לבטל את ה'ניתן' והיעוד של החפצא.

ולהלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ב'] בדין הפקעת קדושה בשביעית ותרומה הרחבנו בזה דגם הרמב"ם מודה לזה.

והדברים מוכרחים – דהרי בשיטת הרמב"ם שיש היתר למכור מעט – כבר תמה התורת זרעים ממה דמצאנו שיש איסור לקדש בו אשה אף שאינו אלא בשוה פרוטה – ונתבאר לעיל דסו"ס הרי זה סתירה ל'ניתן' של החפצא שמחדש שימוש חדש שלא נתפס בה קדושת שביעית, וזה הרי גם לפי הרמב"ם.

וע"כ שיש דין נוסף של דרך סחורה גם במוכר לקנות אוכל או דברים שחלים בהם קדושת שביעית, וזה איסור נוסף, ובדין הזה חל היתר על ידי בנו שאינו דרך סחורה, ובדין זה נחלקו הראשונים אי איכא התירא דמעט.

ב להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ב'] הבאנו פלוגתא זו בין הרמב"ם לרמב"ן – אלא שהבאנו דלדעת החזו"א [סימן י"ד ס"ק י'] גם לפי הרמב"ן ליכא מצוה באכילתו – וכל כוונת הרמב"ן אינו אלא לאיסור עשה של סחורה, והוסיף שאף אי היה בזה מצוה אכן מה שייך לומר שהוא מבטל את המצוה כשעושה סחורה – הרי על ידי סחורה הלוקח עדיין יקיים מצות אכילה – ומוכרח שאינו אלא בגדר איסור עשה.

ג גם לפי המגילת אסתר ודעימיה שלמדו את הרמב"ן כפשוטו שיש בזה מצוה, אכן זה ודאי שאין מצוה חיובית דרמי אקרקפתא דגברא לאכול פירות שביעית – דאטו איזה שיעור נאמר בזה, וכי כל מה שזכה מן ההפקר חייב לאכול, אלא וודאי שהגדר בזה הוא כמו שמבואר בבית הלוי [ח"א סימן ב' ס"ק ז' וח"ג סימן נ"א] דחלוקה מצות אכילת קדשים ממצות אכילת הפסח, שבק"פ המצוה מוטלת על הגברא לאכול ואילו בשאר הקדשים המצוה היא שהקרבן ייאכל ואינה מצוה המוטלת על הגברא. ולכן מתקיימת המצוה אף בפחות מכזית, דסו"ס הקרבן נאכל ונתקיימה המצוה בין כולם, ולא בעינן מעשה אכילה אצל הגברא, ופשוט דלפי גדר זה המצוה מתקיימת גם באחרים שהוא מוכר להם.

ד מפורש להלן [פרק ח' משנה ה'] דגם אי אין נותנין לבייר אכן בחינם מותר לתת ומוכרח דליכא ביטול מצוה בזה שנותנו לאחרים.

ה יש להעיר דלפי דרכו איכא ג' שיטות בדין לאכלה ולא לסחורה, שיטת הרמב"ן דרמי חיוב אקרקפתא דגברא לאכול, שיטת רש"י בקידושין – מובא לעיל – דאיכא לאו הבא מכלל עשה – והיינו איסור עשה, ולדרכו ראוי למנותו בתור איסור עשה בספר המצוות, וכך למד החזו"א ברמב"ן עצמו, ושיטת הרמב"ם דבסחורה ליכא אפילו איסור עשה אלא איסור בעלמא דיליף מדרשה.

ביאור במיעוט של לאכלה ולא לסחורה.

ואשר מוכרח מכל הנ"ל – דבאמת – ליכא פלוגתא כלל ביניהם, דגם להרמב"ם וגם לרמב"ן איכא ב' דינים בסחורה, ונתבאר ברמב"ן בע"ז ובריטב"א הנ"ל, והיינו א' עשיית שימושים

ומעתה יש לדון באיזה דין מצאנו מחלוקת אי לגבי קידושין שנחלקו, שם איירי בדיון של הפקעת איכא איסור על המוכר או גם על הלוקח – הרי 'הניתן' ויש לדון בזה.

משנה ד

[ד] לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צריך לו מותר למכרו צדי חיה עופות ודגים שנזדמנו להם מיני טמאין מותרים למכרן רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנותו בכך וחכמים אוסרין:

רע"ב משנה ד

לקח בכור – בעל מום דמותר לזרים:

מותר למכרו – ובלבד שלא ימכרנו אלא בדמים שקנה אותו, שלא ישתכר בו: מותרין למכרן – דהא כתיב גבי נבלה [דברים יד] או מכור לנכרי הא לא אסרה תורה אלא לקיימן לעשות בהן סחורה אבל בנזדמן מותר: ר"י אומר אף מי שנתמנה – אעפ"י שאינו צייד אלא שמצא עופות טמאים כמו כי יקרא קן צפור [דברים כב]. ופליג אתנא קמא דאמר צייד דווקא: נתמנה – נזדמן, לשון וימן המלך [דניאל א]: וחכמים אוסרים – למי שאינו צייד ואפילו אין אומנתו בכך, וטעמייהו דרבנן לפי שהציידים שצריכים ליתן מס למלך מאומנותם התירו להם למכור חיה עופות ודגים טמאים כדי שיוכלו לפרוע למלך המס שעליהם, אבל שאר כל אדם לא. והלכה כרבי יהודה:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

בדיני המשנה.

כתבו הראשונים דאיירי בבעל מום וכיון שזה חולין, הרי הוא נכסי כהן הלכך ישראל קונה אותו מהכהן, וע"ע בתוס' חדשים דה"ה בתמים שקונה לענין שיוכל להשתמש כשיפול בו מום, ועיי"ש מה שהביא בזה מהרמב"ם וטור.

ועיין בר"ש ובראשונים שהביאו – "ובתוספתא [פ"ה] קתני ר' אומר – אומר אני לא ימכרנו אלא לדמיו, כלומר בדמים שקנאו שלא ירויח בהן כלום", ומבואר דאין למוכרו לרווח, אולם הרמב"ם השמיט דין זה, וכנראה שלמד שיש מחלוקת בין המשנה והתוספתא בזה, ופסק כהמשנה – כ"כ הר"ש סיריליא בביאור שיטתו.

בשיטת חכמים שאוסרים למי שאינו צייד.

כתב הרע"ב בביאור שיטת חכמים שאוסרים

למי שאינו צייד – לפי שהציידים שצריכים ליתן מס למלך מאומנותם התירו להם למכור חיה עופות ודגים טמאים כדי שיוכלו לפרוע למלך המס שעליהם, אבל שאר כל אדם לא.

ותמנה בתוס' יו"ט שלכאו' האיסור סחורה הוא

איסור מה"ת – ועיין לעיל בציונים והערות נמשנה ג' – ענף א' במה שיש לדון האם זה באמת מה"ת – ותירץ עפ"י מה שחידש במשנה הקודמת וז"ל [שם]: "ונראה לי דאע"ג דמדאורייתא אסור לעשות בהן סחורה מדכתיב יהיו אי נמי מדרשא דירושלמי, אפי"ה מדכתיב נמי לכם לומר שלכם יהיה, נשאר האיסור והיתר מסור לחכמים לפרש לנו באיזה דרך אסור ובאיזה דרך מותר וכדאשכחן בבבלייתא שהביא הרי"ף בריש מסכת מועד קטן דחולו של מועד אמרה התורה 'עצור ממלאכה'

והכרע אי סבר דמדאורייתא אי מדרבנן וקרא דיהיו אסמכתא בעלמא.

ועפ"י זה ביאר הכא את שיטת חכמים וז"ל: "שלא התירו לציידיים אלא משום מס המלך דאיכא למימר דמשום מס המלך נמי כח בידם לומר שהתורה לא אסרה בכי הא, א"נ משום חיי נפש כדכתבתי לעיל בשם הירושלמי [פרק ד משנה ב']".

ואמרה התורה 'שביעי עצור ולא הששה' - הרי שלא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת לדעת קצת פוסקים שסוברים דלאו אסמכתא הוא, ומעתה אף על פי שמן התורה אסורה המכירה יפה כתב הרע"ב [משנה הקודמת] לשון ואסרו וכו', ודברי הרמב"ם בספ"ח מה' מאכלות אסורות אין להן

משנה ה

[ה] לולבי זרדים והחרובין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית יש להן ביעור ולדמיהן ביעור לולבי האלה והבטנה והאטרין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אין להם ביעור ולא לדמיהן ביעור אבל לעלין יש ביעור מפני שנושרין מאביהן:

רע"ב משנה ה

לולבי זרדין - לולבי אילן ששמו זרדתא:

לולבי האלה - לשון כאלה וכאלון [ישעיה ו] בערבי באלו"ט ובלע"ז גלנד"י:

בטנה - מלשון בטנים ושקדים בלשון ערבי פאסט"ק:

ואטרין - מין ממיני הקוצים שצומחים בו גרעינים שחורים קשים והן נאכלים:

אבל לעלים - של כל אלו יש ביעור, דאע"ג דלולבים אין נושרים ואין קורא בהם ולבהמתך ולחיה, כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית, מ"מ העלים נושרים הן ממקום חבורן. ולענפים שהם מחוברים בו קרי אביהן, וכיון שהם נושרים יש להם ביעור:

❧ ציונים והערות משנה ה ❧

פירוש הרמב"ם בלשון 'לולב'.

המשנה לא איירי בלולב ממש אלא בלבלוב של עצים מסויימים - וזה לשון הרמב"ם בפירוש המשנה "לולב, הוא ראש הענף הפורח, וכבר פירשנו כמה פעמים שזרדים הם הענפים שכמותם נזמרים מן הכרם - פעמים כובשין אותן הלולבין כשהן ירוקין ונאכלין", וז"ל הרמב"ם בפירושו בעוקצין [פרק ג' משנה ד'] "ולולבי זרדים - הם פרחי האילנות והן הקצוות הירוקין היוצאין בראשי הזמורות בזמן פריחת האילנות, והרבה שבני אדם כובשין אותן במים ומלח ואוכלין אותן חיין, אלא שאין זה מפורסם אצל הכל", וע"ד זה נמי בפירושו בערלה [פ"א מ"ז].

ביאור דיני המשנה.

והא דיש להם קדושת שביעית כיון שהם ראויים לאכילה [תפא"י], והא דחייבים בביעור - היי"ט דכיון שהם מתייבשים ונושרים וכלים לחיה מן השדה הלכך שפיר שייכא בהם ביעור, כ"כ החזו"א [ריש סימן י"ד], והוסיף החזו"א, דטעמא דלולבי האלה והבטנה והאטרין ליכא בהם ביעור הוא משום שמתקשים ונעשים כעץ ומתקיימים תמיד בשדה - הלכך לא חייבים בביעור, אמנם העלין של הענפים הללו יש להם ביעור "מפני שהן נושרין מאביהן" - ופירש הרמב"ם "נובלין מענפיהן שהן להן כאב לבן, ולכן ביעור שלה כשנובלין מן הענפים".

משביעית ע"י זה שחנטו בשישית, דהגם דרק מחשבה לאכילה עושה אותו לאוכל, והמחשבה היתה בשביעית, אכן המחשבה עושה אותו לאוכל למפרע משעת חנטה, ואז הרי הוא שישית, או דילמא כי אזלינן בתר חנטה כשהוא כבר פרי בשעת החנטה עצמה, אבל כשהוא עדיין עץ לא מהני ביה חנטה ואז באמת אזלינן בתר מחשבה, עיי"ש בכל דבריו בזה – וע"ע להלן [ריש פרק ח'] מה שיש להסתפק בכעין זה בירקות בתר לקיטה.

משנה ו

[ו] הורד והכפר והקטף והלוטם יש להם שביעית ולדמיהן שביעית רש"א אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי:

רע"ב משנה ו

ורד – שושן:

והכופר – הוא שקורים לו בערבי אלחנ"א. וי"א שהוא בושם שקורין גרופול"י:

והקטף – אילן אפרסמון:

לוטם – תרגום לוט ולטום. י"א שהוא צינור"ר בערבי פניול"ש בלע"ז:

יש להם שביעית ולדמיהן שביעית – וה"ה דיש להן ביעור ולדמיהן ביעור ואף על פי שלא נזכר במשנה:

מפני שאינו פרי – ודינן כעצים דאין להם קדושת שביעית משום דהנאתן אחר ביעורן, והתורה אמרה לאכלה דומיא דאכילה שהנאתן וביעורן שוה יצאו עצים דהנאתן אחר ביעורן. ות"ק סבר דקטפו זהו פרי. והלכה כר"ש:

עיונים והערות משנה ו

דאפילו שרף של הפרי עצמו אין לו שביעית כפרי, ורק לענין ערלה איתרבי מקרא ד'את הטפל לפרי', אבל לענין שביעית אין ריבוי ושוב חשיב כטפל לעץ ודינו כעץ, ובאופן אחר י"ל שכל הדין בערלה אינו אלא מדרבנן ודווקא שם גזרו כיון שיש בזה איסור הנאה.

אולם ר"ז חולק ולדידיה כו"ע מודי דשרף של העלין אינו פרי לערלה, ומ"מ ת"ק סובר דשאני שביעית דא"צ פרי דגם מאכל בהמה איתרבי לכן אינו בטל לגבי העץ לבטל ממנו את הדין מאכל

"קטף" – פלוגתת ת"ק ור"ש בשרף של העלין והפרי. עיין בסוגי' בנדה [ח.] – מובא בר"ש – וברש"י [שם] כתב ש'קטף' היינו שרף מאילן כזה שלא עושה פירות אלא שרף, וזה פרי, ועיין בתוס' יו"ט שהביא סוגי' הנ"ל וכתב דמוכח דקטף דר"ש היינו שרף הנוטף מן העלין או מן הפרי.

ועיין בזה בארוכה בר"ש מה שביאר בפלוגתת ר' פדת ור"ז בסוגי' [שם], דר' פדת ס"ל דאיירי בשרף של פרי ושל עלין ולפי"ז ת"ק סובר שיש לזה דין פרי גם בערלה וגם בשביעית, ור"ש סובר

שייך לדיון אי תחול ביה שביעית או לא, אלס דהא דיש בו שביעית הוא משום שמה שהוא פרי זה סיבה שלכן אינו בטל אגב העץ, וממילא יש לו שביעית, ודו"ק – אבל אין דין מיוחד ב'פרי'.

אולם הגרי"ד סולובייציק דייק בלשון הרמב"ם [פרק ז' הלכה כ'] "בד"א באילן מאכל, אבל באילן סרק אף היוצא מן העלין ומן העיקרים כפרי שלהן ויש לו ולדמיו שביעית", דהעיקר הוא פרי או לא פרי ולא הנאתן וביעורן שוה, ורצה לחדש ששיטת הרמב"ם דכל הדין של הנאתן וביעורן שוה נאמר דווקא במה שאינו פרי דאז חיילא קדושת שביעית רק כשיש הנאתן וביעורן שוה, אבל במה שהוא פרי חיילא ביה קדושת שביעית גם בלי הנאתן וביעורן שוה, וא"כ י"ל דקטף באמת אין הנאתן וביעורן שוה, וכן מדוייק בלשון המאירי [נדה שם] שכל דבריו באו לומר ששמו פרי ולא הזכיר הנאתן וביעורן שוה.

ועפ"ז ביאר נמי את דברי הרמב"ם [פ"ה ה"ן] במיני כבוסין – מובא לעיל [משנה א'] – שלכן יש קדושת שביעית אף בלי שהנאתן וביעורן שוה.

בהמה, משא"כ ערלה שצריכה חשיבות פרי – לגבי זה בטל לגבי העץ וכבר אינו פרי, וע"ע בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ו'].

ובעיקר הסוגי' עיין ברשב"א [שם] ובתשובה [ח"ה סימן מ"א], וע"ע בשנות אליהו כאן – ג' פירושים במשנה, וע"ע ברמב"ם [פ"ז ה"ט] ובמהר"י קורקוס [שם], ועיין בתוס' [נדה שם] ובר"ש [כאן] שמבואר שקטף מיקרי הנאתן וביעורן שוה – ועיין להלן מה שיבואר דיתכן דנחלקו בזה.

בשיטת הרמב"ם דורד הוא פרי ויש בו קדושת שביעית גם בלי הנאתן וביעורן שוה, וזה הביאור בשיטת הרמב"ם במיני כבוסין.

והנה, בתוס' בנדה [שם] הקשה בעיקר פלוגתת ר' פדת ור"ז עד כמה הוי כפרי או לא – דממנפ"ש – י"ל דהעיקר תלוי האם הנאתן וביעורן שוה או לא, ותריר דודאי דהנאתן וביעורן שוה, אולם כיון שאינו אלא לחלוחי העץ סברי רבנן דבטל אגב העץ, ור"א סבר דהנאתו חשיבא, והוי כפרי, והמשמעות בתוס' דמה שהוא פרי או אינו פרי לא

ענף א'

קדושת שביעית בדברים העומדים לריח

שביעית, והחידוש של המשנה דאף דאינו אוכל חשוב בפני עצמו אלא שכובשין בו שמן ושאר דברים ועיקרו לריח, מ"מ נוהג בו שביעית, וע"ד זה מבואר נמי בתורת זרעים שאינם עשויים לריח גרידא - אלא גם לתבל בהם אוכלים.

ונחלקו קמאי אי ורד הוא פרי או לא, דיעויין במשנת יוסף שהביא מרב האי גאון – מובא ברא"ש [ברכות פ"ו סימן ל"ז] – דמברך עליו – ברוך שנתן ריח טוב בפירות – וכ"ה ברשב"א בתשובה [ח"א שצ"ז] בשם הראב"ד, ומאידך הביא מהרמב"ם ברכות [פ"ט ה"ן] והרא"ש [שם] שאינו פרי – ועיין מה שהאריך בזה מהמג"א ועוד.

ביאור ספק הירושלמי בבשמים.

הבאנו את ספק הירושלמי לגבי בשמים – והנה - בחזו"א כתב לבאר שהספק של הירושלמי

בספק הירושלמי אי בשמים יש להם קדושת שביעית או לא – ומאי שנא "ורד" דלא פטטו הירושלמי את ספקו מהכא.

הורד – מין בשמים הוא – כן מבואר ברש"י בנדה [ח.], והנה, גרסין בירושלמי [פ"ז ה"א] "איבעיא להו - בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית, נשמעינא מן הדא הפרח לבן והאודם אין עליהם קדושת שביעית, חברייא אמרי דר' שמעון היא דר"ש אמר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי, ר' שמואל בשם ר' אבהו תיפתר דברי הכל היא בהדא נסירותא".

וק' אמאי לא פשיט הירושלמי ממתני' דמבואר דורד דהיינו בשמים יש להם קדושת שביעית, וכ' בחזו"א [סי' י"ד ס"ק ט'] - דהני דמתניתין יש להן גם טעם וכמבואר להלן [משנה ז], וע"כ יש לו דין אוכל ובודאי יש עליו קדושת

הר"ש סיריליאו דדין זה הוא גופא ספק בירושלמי בדין בשמים אם יש בהן דין שביעית, דבשמים הנאתן קודם ביעורן, ולמעשה בירושלמי לא איפשריטא השאלה.

הלכה בדברים שעומדים לריח.

ויש לדון בספק בשביעית האם להחמיר או לא, ועיין בזה בהערה צ" שהבאנו שנחלקו בזה הפוסקים, עיי"ש בטעמא דמילתא, ונפ"מ שם גם לגבי עלי הדס, ועיין בכל זה במשפטי ארץ נריש פרק י"ד בהערה, שהביא מהחזו"א והרבה פוסקים שהחמירו שבדברים שעומדים לריח יש בהם קדושת שביעית.

פריחים שאין להן ריח.

יש לדון בדין פריחים שאין להם ריח והן לנוי, אם יש בהן קדושת שביעית או לא, ועיין במשנת יוסף [שו"ת ח"א סי' ל"ד] שכ' השואל דאולי יש להן קדושת שביעית מפני חשיבותם, ועי"ז השיב במשנ"י דלא מצינו שחשיבות מעלה עליהם קדושת שביעית, וראיה לזה מעצי הסקה שאין להם קדושת שביעית משום שאין הנאתן וביעורן שוה אע"ג שהנאתן מרובה.

הוא משום דקדושת שביעית היא רק על מה שהנאתן שוה לכל אדם כדאיתא בסוכה [מ.], ועיין בהערה צ"ה בזה, ופירש את דברי הירושלמי דמיבעיא ליה אם הנאת ריח שהוא לתענוג היא הנאה השוה לכל אדם או שהיא כמוגמר דלא חשיב שוה לכל נפש שאינה אלא למפונקים – ובעיקר דין זה של שוה לכל נפש עיין להלן [ריש פרק ח'] מה שנתבאר בזה.

אולם הר"ש סיריליאו פירש את ספק הירושלמי באופן אחר וז"ל "אבל בריח בשעת הנייתו ליכא ביעור" עכ"ל, וביאור דבריו הוא ע"פ מה שנתבאר לעיל [משנה א'] שיש לדון בדין הנאתן וביעורן שוה אם בעינן שוה ממש או דלמא מותר אפי' אם הנאתן קודם ביעורן, ואינו אסור אא"כ הנאתן אחר ביעורן, דאי נימא דאינו אסור אא"כ הנאתן אחר ביעורן א"כ הגדר בזה הוא שלא יפסיד הפירות של שביעית, וכל שמבערן קודם שנהנה מהן הרי"ז בכלל הפסד, אבל אם נהנה בשעת ביעורן או קודם ביעורן מותר דאין בזה הפסד, והבאנו שם דכבר פליגי בראשונים בזה, והבאנו [שם] את דברי רעק"א בזה.

והבאנו [שם] מהקהילות יעקב [שביעית סימן י"ט ס"ק ב'] שהביא את כל הנידון הזה וביאר את דברי

צה. ויש להעיר דאין זה פשוט הא דליכא קדושת שביעית אלא בדבר שהנאתו שוה לכל, דהתם בסוגי' מבואר הכי בשיטת ר' יוסי ולא בשיטת רבנן, אולם יש לדייק דגם רבנן מודים לזה – וכמבואר בסוף הסוגיא "מאן תנא להא דתנו רבנן לאכלה ולא למלוגמא, לאכלה ולא לזילוף, לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטיוזין כמאן כרבי יוסי, דאי רבנן הא איכא נמי משרה וכבוסה, וממה דאמרין "הא איכא נמי" מבואר דרבנן מודים לדין של מלוגמא, מיהו אי נימא דמלוגמא ואינן אין הנאתן וביעורן כאחת ליכא הוכחה, די"ל דהטעם דאין להם קדו"ש הוא מחמת דאין הנאתן וביעורן כאחת ולא מחמת שאינו שוה בכל, וע' במשנה ראשונה ריש פ"ח שכ' דאין הנאתן וביעורן כאחת, מיהו לחזו"א היה פשוט שגם רבנן מודים לר' יוסי בזה וכ"כ בביאור ההלכה [פ"ה ה"י], וע"ע במנחת שלמה [תניינא סימן קכ"ג ס"ק ב'] שנסתפק בזה, ומסיק דלהלכה יש קדושת שביעית אף בדבר שאין הנאתו שוה בכל.

צו. והיינו דמצאנו ספק בדין מסויים בשביעית בירושלמי [פ"א דערלה ה"ב] ויש שהוכיחו [במראה הפנים - ירושלמי שם - ובתוס' הרי"ד סוף מעשרות] משם שמקילין בספק שביעית – והיינו דמדלא הביאו הרמב"ם נראה דאין שביעית נוהגת בו ומוכרח שמקילין בספק שביעית.

והטעם בזה הוא כמש"כ בפאת השלחן [סוס"י א' סקנ"ב] דכיון דשביעית בזה"ז מדרבנן אולינן לקולא בספק, אבל בפני משה [ערלה שם] וכן בחזו"א [סי' כ"ב ס"ק א'] פליגי על זה וס"ל דאולינן לחומרא וכ' החזו"א דכיון דעיקר ספיקו הוא במילי דאורייתא שגם בזמן הבית דשביעית מה"ת ישנו אותו ספק, לכן לא מקילין בזה"ז. ועיין נמי בשו"ת ציץ הקודש [ח"א סי' ט"ו] שהביא שהמהרי"ל דיסקין הורה לסוחרים אתרוגים שבשנת השמיטה ישלחו בצירוף האתרוגים גם כדי הדס ויבליעו דמי אתרוג בהדס וכו' עכ"ל, ויש שהוכיחו מזה דס"ל שאין קדושת שביעית בבשמים, ע' תורת השמיטה [עמ' כ"ז] והל' שביעית [ח"א עמ' קע"ו], והיינו כדעת הפאה"ש הנ"ל שיש להקל בספק בשביעית בזה"ז, אולם בספר השמיטה [פ"ז - ד', ו'] הבין שמה שהתיר המהרי"ל הוא משום דהדסים הן למצוה ומצות לאו ליהנות ניתנו, ולפי"ז בשאר בשמים יש להחמיר, וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק [ח"ו סי' ק"ל].

[ללישנא קמא] ובתוס' דאיתא שיש עכ"פ איסור דרבנן, ולענין אם חשוב הנאתן וביעורן שוה, עיין בשו"ת משנת יוסף [ח"א סי' ל"ד ס"ק ב'] שכ' דדין זה תלוי במחלוקת רש"י ותוס' ב"ק [ק"א:] בענין צביעה למה חשוב הנאתו וביעורו שוין, ועוד יש לדון אם פרחי נוי הן הנאה השוה לכל אדם או לא.

והכלל לענין קדושת שביעית הוא מה שהנאתן וביעורן שוה יש עליו קדושת שביעית, ולכן יש לדון אם פרחים לנוי יש להן דין הנאה, ואת"ל שיש להן דין הנאה האם הנאתן וביעורן שוה או לא.

ולענין הנאה של נוי איתא בפסחים [כ"ו] דמראה אין בו משום מעילה, אכן עיין ברש"י

ענף ב'

הלכה בפרחים.

אין בו קדושת שביעית, ובסתם הן עומדים להסקה ואין בהן קדושת שביעית, ולכן ה"ה בפרחים אם מן הסתם עומדים לנוי אין בהן קדושת שביעית.

מיהו לכאור' יש לחלק קצת בין עצים דמשחן לפרחי ריח, דכל שמשתמש בהן להסקה אינו משתמש בהן להדלקה ולכן אין בו קדושת שביעית, משא"כ בפרחי ריח אע"ג שמשתמש בהן לנוי מ"מ עדיין יש בהן ריח ונהנין מן הריח, ויתכן דבכה"ג אין במחשבתו לנוי להפקיע הנאת ריח דנימא דאין בהן קדושת שביעית, וע' בזה בשו"ת משנת יוסף [ח"ב סי' ט' ד"ה ולפי'].

עוד בהנ"ל.

עוד יש לדון בפרחים לגבי איסור ספיחין, ותלוי האם רק במה שיש קדושת שביעית איכא איסור ספיחין¹³, וגם תלוי אי איכא איסור הנאה או רק איסור אכילה בספיחין¹⁴, גם צריכים לדון בזה מצד האיסור של 'שמור ונעבד' ועיין בביאור ההלכה [פ"ח הי"ב ד"ה בד"א] שדן אי הוי איסור אכילה או הנאה.

הלכה למעשה בפרחים.

לענין הלכה עיין בספר השמיטה [פ"ז ד', ז'] שפרחי נוי שאין בהן ריח אין בהן קדושת שביעית, שאין בהן הנאת גופנית אלא הנאת מראה לחוד, אבל במנחת שלמה [פ"ז מ"ן] כתב דאפשר דהו"ל כמיני כבוסים שג"כ אין נהנין מגוף הדבר כי אם בזה שהם מסירים את הכתם מן הבגד ואפ"ה נוהג בו קדושת שביעית, ולהלן [שם פ"ה מ"א עמ' קפ"ה] כתב שאין קדושת שביעית בפרחי נוי, ועיין בדבריו [בהגה שם בפ"ז מ"ן] דהעיקר הוא מה שמסיק שאין בו קדושת שביעית.

ולגבי פרחי ריח שעומדים למראה ולנוי - האם יש בהן קדושת שביעית או לא, דהרי שיש בהם ריח, עיין בספר משפטי ארץ [פרק י"ד הלכה ב'] שהביא מהגר"ש אלישיב זצ"ל שכתב שיש בו קדושת שביעית אלא ששוב הביא שהגרשז"א זצ"ל כתב שאין בו קדושת שביעית ע"פ מה דגרסינן בסוכה [מ']. וב"ק [ק"ב] דעצים דמשחן יש להן ב' השתמשויות הדלקה והסקה, ואם לקטן להדלקה יש בו קדושת שביעית ואם לקטן להסקה

משנה ז

[ז] ורד חדש שכבשו בשמן ישן ילקט את הורד וישן בחדש חייב בביעור חרובין חדשים שכבשו ביין ישן וישנים בחדש חייבין בביעור, זה הכלל כל שהוא בנותן

צז. עיין במעדני ארץ [סי' ג' ס"ט] [בסוף] ושם בקובץ הערות סי' ח' סוס"ק י"א] ובחזו"א [סי' ט' סק"ד] וכן בחזו"א [מעשרות סי' א' ס"ק י"ט] ובאז נדברו [ח"ד סי' ד' וה'].

צח. עיין בשער המלך [הל' שמו"י פ"ד ה"ב] ובמקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ג'] ובחזו"א [סי' י"ג ס"ק ט"ז ד"ה ויש, וכן בסי' ט' ס"ק ד'] וכן שם ס"ק ו' ד"ה שם].

טעם חייב לבער מין בשאינו מינו ומין במינו כל שהוא שביעית אוסרת כל שהוא במינה ושלא במינה בנותן טעם:

רע"ב משנה ז

ורד חדש שכבשו בשמן ישן – ורד של שביעית שכבשו בשמן של ששית, ילקט את הורד קודם שיגיע זמן הביעור והכל מותר. אבל ורד של שביעית שכבשו בשמן של שמינית וכבר הגיע זמן הביעור של הורד, חייב לבער את הכל, כדקתני סיפא דשביעית אוסרת מין בשאינו מינו בנותן טעם:

וחרובין חדשים וכו' – הכא מיירי בבא לשתות היין אחר זמן הביעור דבכל ענין חייב לבער. ואם לא נשתהו החרובים ביין עד זמן הביעור ילקט החרובין והיין מותר כמו בורד, והכי תניא בהדיא בתוספתא:

זה הכלל וכו' – בכל אסורים שבתורה מיירי, דבכולן במינו במשהו ומין בשאינו מינו בנ"ט. ואינה הלכה:

השביעית אוסרת בכל שהוא במינה – לאחר הביעור. אבל קודם הביעור אין בהם קדושת שביעית שיהא אסור להפסידה ולעשות בהם סחורה עד שיהא בהם בנ"ט, בין במינה בין שלא במינה:

ושלא במינה – אפילו לאחר הביעור בנותן טעם:

עיונים והערות משנה ז

בביאור המשנה.

דשביעית אוסרת מין בשאינו מינו בנותן טעם והרי השמן נותן טעם בורד להחיל בורד דיני קדושת שביעית ודין ביעור – הלכך לאחר זמן הביעור של ורד של שביעית אסרין לורד של ששית והכל אסור.

עיין היטב בר"ש ויש ב' דרכים בזה, א] תחילת דברי הר"ש, ב] מהלך אחר בר"ש על פי הירושלמי - עיין בזה היטב – ונבאר את הדברים.

זו דרך הראשונה בר"ש אבל שוב הביא הר"ש את ר' זעירא דמוקי מתני' בתרי אנפי – והיינו ורד חדש של שביעית שכבשו בשמן ישן של ששית, ילקט את הורד קודם שיגיע זמן הביעור והכל מותר, אבל ורד של שביעית שכבשו בשמן של שמינית וכבר הגיע זמן הביעור של הורד, חייב לבער את הכל, כדקתני סיפא דשביעית אוסרת מין בשאינו מינו בנותן טעם - וכן הביא הרע"ב.

ונקדים שזה ברור שאין הורד נותן טעם בשמן ורק השמן נותן טעם בורד, ומעתה מתחלקים הדינים – שכשיש ורד חדש - דהיינו של שביעית – וכבשו בשמן ישן – והיינו של ששית – הדין בזה הוא שהורד אסור ולא נותן טעם בשמן ולכן ילקט את הורד קודם שיגיע זמן הביעור – ואז הכל מותר שהשמן אין בו ביעור ולא קדושת שביעית כי אין השמן בולע מהורד, ופשוט.

בדברי רעק"א דמחלק בין ביעור לקדושת שביעית, ושיטת החזו"א בזה.

אולם אם הורד של ששית וכבשו בשמן של שביעית - וכבר הגיע זמן הביעור של ורד של שביעית, אז חייב לבער את הכל, אף שהורד המסויים הזה הוא של ששית אבל נתחדש שדינו כשל שביעית, והיינו טעמא כדקתני בסיפא

ועיין בתוס' חדשים בשם השושל"ד וכ"כ

כבוש כמבושל.

והעיר בתוס' יו"ט בתרומות [פ"י מ"י] דממתני' דורד חדש בשמן ישן רואים שכבוש כמבושל – עיי"ש מה שהקשה דמהמשה שם משמע שמותר, אולם הנו"ב [מהדו"ק יו"ד סימן כ"ו] הקשה איפכא, דהכא חזינן שלא דנים מצד כבוש כמבושל – עיי"ש מה שכתב בזה.

בדין חרובים במשנה.

כתב הר"ש בחרובים - דמיירי שנשתהו ביין עד שהגיע זמן הביעור משום הכי בכל ענין חייבים בביעור – וכבר העיר בזה בתורת השמיטה – מובא בשיטת מפרשים [ב"ב במשנת יוסף - דזה דלא כהחזו"א דמדויק דאי הוציאן לפני הביעור דאז מותר, וע"כ כסברת רעק"א.

עכ"פ כאן לא כתוב שיוציאו את החרובין מהיין – דאיירי אחרי הביעור – וכנ"ל, ואיירי תמיד בחרובין של שביעית ויין או של שישית [ישן] או של שמינית [חדש], אבל החרובים בשני הציורים של שביעית ולכן תמיד יש ביעור.

ונמצא שהמקרים של ורד וחרובים שונים – הלכך הדינים שונים, והדין של חרובים במקרה הקודם של ורד הוא ממש כמו הדין של ורד שאם עדיין לא הגיע הזמן של ביעור יוציא את החרובין מהיין והיין מותר, וכן הביא הר"ש מהתוספתא, והתוס' יו"ט הקשה דלא משמע שהמשנה סוברת כהתוספתא, ולכן למד ע"ד הרמב"ם במשנה.

זה הכלל – כל שהוא בנותן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו.

כתוב במשנה - זה הכלל - כל שהוא בנותן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו - והיינו שבכל תערובת כשיש נותן טעם - במין בשאינו במינו כו' – אוסר את התערובת, וכתב על זה הרע"ב שהתנא איירי בכל איסורים שבתורה והיינו שכולן במינו במשהו - ומין בשאינו מינו בנותן טעם.

וביאר בזה התוס' יו"ט דכוונת הרע"ב

רעק"א [כאן ס"ק ל"ד צ"ט] ובשערי צדק [סימן י"ט ס"ק י"ט] שכתבו שאף שהר"ש נקט שאין נתינת טעם מהורד לשמן, אולם אין הכוונה שבאמת אין נתינת טעם אלא הכוונה שאין בזה חומרא של נו"ט לגבי ביעור, שאף שהורד נותן טעם בשמן, אבל סו"ס טעם זה בלוע וזה לא מחייב ביעור שבלוע הרי הוא כמבוער - לשיטת ר"ג להלן [פרק ט' משנה ה'], אבל אה"נ דחייבים לנהוג בזה קדושת שביעית, אבל אם כבר הגיע זמן הביעור קודם הכבישה, ונתחייב בביעור, והשתא כבשו חייב לבער את הכל – דהשמן בלע מהורד שכבר נתחייב בביעור, וטעם זה אוסר את השמן.

אולם עיין בחזו"א [סימן י"א ס"ק ד'] שתמה עליהם דבהדי' כתוב בר"ש שאין קדושת שביעית בשמן – ועיי"ש שלמד איפכא, והיינו דמצד הביעור פשוט שחייב דחיוב ביעור חייל גם על טעם הבלוע, ומה שבאו להתיר את השמן – היינו שאין בו דין קדושת שביעית, ומותר בהפסד וסחורה, ועיי"ש מה שביאר בטעמא דמילתא שיש כאן חומרא מיוחדת לענין ביעור שהרי מעיקר הדין אין הורד נותן טעם גמור בשמן ולכן ליכא דין קדושת שביעית בשמן – ורק לגבי ביעור החמירו - עיי"ש.

ובקצרה – כו"ע מודי שיש נתינת טעם בשמן ע"י הורד, וכו"ע מודי שיש מקום להקל בהך נתינת טעם, אלא שלפי רעק"א מקילין בהך נתינת טעם לגבי ביעור באופן שנתן טעם לפני הביעור דאז הוי כמבוער, אבל אחרי הביעור וכן לגבי קדושת שביעית – תמיד יש להחמיר, אולם לפי החזו"א אדרבה, תמיד יש להקל בהך נתינת טעם שאינו טעם גמור, אלא דלענין ביעור נתחדש – בין לפני ובין אחרי - דתמיד מחמירים.

עוד דרכים בורד החדש והישן.

יש עוד דרכים במשנה, דרכו של הרמב"ם בפירוש המשנה, ועוד דרך בהלכותיו, שנחלקו המפרשים אי אזיל כמו בפירוש או לא, ויש גם את דרכו של הגר"א, וכבר האריך בכל זה במשנת יוסף בשיטת המפרשים.

צט. וע"ע בדבריו להלן [פ"ט מ"ה ס"ק מ"ג]

שהלשון "זה הכלל" בא לאתויי לכל האיסורים, אולם פשוט שעיקר המקרה של המשנה איירי לגבי שביעית וכדקתני – "חייב לבער", וכן לשון הרמב"ם, אלא שהוא מרמז לשאר האיסורים כולן באמרו "זה הכלל כל שהוא בנותן טעם".

חילוק בין שביעית לכל התורה.

ואף שהרע"ב כתב שלשון "זה הכלל" קאי בכל התורה אבל כתב שזה לא כהלכה, והיינו דלהלכה אין הדין שמין במינו במשהו – דאדרבה מה"ת מין במינו בטל ברוב אבל מדרבנן אמרו דבטל דווקא בשישים כדי שלא יתירו בנותן טעם בפחות משישים, אבל ביותר משישים ודאי מותר, ורק בשביעית ההלכה היא מין במינו אוסר במשהו.

מחלוקת הראשונים בדין זה של שביעית אוסר במשהו – פלוגתת הנו"ב ושער המלך בשיטת הר"ש אי פליג את הר"ן.

הנו"ב [תניינא יו"ד סימן נ"ג] – מובא בתורת זרעים כאן - למד דנחלקו הר"ש והר"ן בהאי דינא דשביעית אוסר במשהו, דעיין בר"ש שכתב

"השביעית אוסרת כל שהוא במינה - כגון לאחר הביעור אבל קודם הביעור אין בו קדושת שביעית עד שיהא בו בנותן טעם" – ולמד הנו"ב דלגבי הלכות קדושת שביעית – הפסד וסחורה – דין שביעית כמו בכל התורה ורק לענין ביעור החמירו דאסור במשהו אי נתערבו לאחר ביעור, ועיין בנו"ב שביאר בטעמא דמילתא שקנסו חכמים דלא יהני ביטול ברוב במקום ביעור כיון שלא ביערו בזמן, אבל כל הקנס אינו אלא במעורב במינו, אבל באינו מינו לא קנסו, דלא רצו שיהיה יותר חמור מיין שנתנסך לע"ז.

אולם השער המלך [מאכלות אסורות פרק ט"ו הלכה י'] למד את הר"ש ע"ד הר"ן בנדרים [נ"ח]. – והוא – דאדרבה, דווקא לפני ביעור הדין שאוסר במשהו, לפי שאז הוא דבר שיש לו מתירין, שיכול לאוכלה בקדושתה, ודבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטל – אבל לאחר הביעור כבר אסורה וליכא בזה דינא דיש לו מתירין ושוב מהני בזה ביטול, וכן למד החזו"א [סימן י"א ס"ק ב'] בר"ש, ולדבריהם לשון הר"ש "לאחר הביעור", לאו דווקא, וע"ע לעיל בר"ש [פ"ו משנה ג'], וע"ע בדברי התורת זרעים כאן.

סתירת הירושלמי אי איכא קדושת שביעית במלוגמא.

אולם – בעיקר האי מילתא יש לדון עוד, דכמו דבהכלל דהנאתן וביעורן שוה יש בו ב' נידונים, א] בשביעית מותר דווקא שימוש שהנאתו וביעורו שוה, ב] קדושת שביעית מעיקרא חיילא רק על דבר שהנאתו וביעורו שוה, והארכנו בזה לעיל בציונים והערות [ריש פרק שביעי], וכמו כן במלוגמא יש ב' נידונים, והיינו דאף דאין לעשות בפירות שביעית שימוש של מלוגמא – אבל אכתי יש לדון האם איכא קדושת שביעית בעומד למלוגמא או לא.

ומצאנו בזה סתירה וכבר עמדו בסתירה זו במנחת שלמה [תניינא סימן קכ"ג ס"ק ב'] ובביאור ההלכה [שם] – דלכא' בירושלמי [כאן] מבואר דמלוגמא יש עליו קדושת שביעית, דגרסינן "מלוגמא - מהו לעשות מהן צבעים לאדם" ודייק בזה בכתבי מעדני ארץ [במשנה כאן] דאם ליכא עליהם קדושת שביעית פשיטא דליכא איסור בדבר, ומבואר שיש להן קדושת שביעית.

וא"כ למדנו דשייך קדושת שביעית אף בדבר שאין הנאתו שוה לכל – אולם יש לדחות על פי ב' הנחות, א] ואולי היינו רק לרבנן וס"ל לירושלמי דפליגי רבנן ור' יוסי בזה, דלרבנן קדושת שביעית תלויה רק בהנאתו וביעורו שוה – ורק לר' יוסי תלוי בהנאה ששוה בכל – ב] נצטרך לומר עוד דמלוגמא מיקרי הנאתן וביעורן שוה – וזה נגד מה דנקט המשנה ראשונה.

אולם לכא' איכא סתירה לזה מהירושלמי גופיה במקו' א [ריש פרק ז'] דאיתא התם - "צבעין לאדם מהו שיהא עליהן קדושת שביעית - נישמענה מן הדא לכם כל שהוא צורך לכם, ותני עלה כגון אכילה ושתיה וסיכה וצביעה, יצאת מלוגמא שאינה אלא לחולין".

ומבואר דממעטין מלוגמא מ"לכם" והיינו מהיתר הנאה משום שאינה שוה בכל, ולכא' פליגי בירושלמי בזה אם לרבנן בעי' נמי שיהא הנאה השוה בכל או דבעינן רק דיהא הנאתו וביעורו שוה.

ובביאור ההלכה [שם] דן לומר שיש כאן ב' נידונים שונים, והוא, שהנידון בירושלמי כאן הוא

ד'הנאתו וביעורו שוה' – יש עוד כלל אחר – וכדיבואר.

"ורבי יוסי, הא כתיב לאכלה - ההוא מיבעי ליה לאכלה - ולא למלוגמא, כדתניא לאכלה ולא למלוגמא, אתה אומר לאכלה ולא למלוגמא, או אינו אלא ולא לכבוסה, כשהוא אומר לכם - הרי לכבוסה אמור, הא מה אני מקיים לאכלה - לאכלה ולא למלוגמא, מה ראית לרבות את הכבוסה ולהוציא את המלוגמא, מרבה אני את הכבוסה – 'ששוה בכל אדם', ומוציא את המלוגמא – 'שאינה שוה לכל אדם', מאן תנא להא דתנו רבנן, לאכלה ולא למלוגמא, לאכלה ולא לזילוף, לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטויזין, כמאן - כרבי יוסי, דאי רבנן - הא איכא נמי משרה וכבוסה".

דן בשיטת רבנן האם מלוגמא נתמעט מזהדין הנאתן וביעורן שוה או מזהדין הנאה ששוה בכל.

למדנו שיש ב' כללים, משרה וכבוסה נתמעטו לרבנן מדין 'הנאתו וביעורו שוה', ומלוגמא נתמעט לרבי יוסי מדין 'ששוה בכל אדם', ויש לעיין בשיטת רבנן מה המיעוט של מלוגמא – והיינו האם המיעוט הוא מצד דין 'הנאתו וביעורו שוה' או מצד דין 'ששוה בכל אדם'.

ויש להוסיף – דזה ודאי מדוייק בגמרא דרבנן מודים לעיקר הך דין דמלוגמא נתמעט - וכל הנידון הוא מאיזה מיעוט נתמעט.

וראיה לזה מלשון הגמרא "מאן תנא להא דתנו רבנן לאכלה ולא למלוגמא, לאכלה ולא לזילוף, לאכלה ולא לעשות ממנה אפיקטויזין כמאן כרבי יוסי, דאי רבנן הא איכא נמי משרה וכבוסה, וממה דאמרין "הא איכא נמי" מבואר דרבנן מודים לעיקר הדין של מלוגמא – וכל הספק שלנו אינו אלא מאיזה דרשה נתמעט.

ועיין במשנה ראשונה [כאן] שכתב דלרבנן אתינן עלה מצד 'אין הנאתן וביעורן כאחת', מיהו לחזו'א [סימן י"ג ס"ק ו'] היה פשוט שגם רבנן מודים לר' יוסי בדרשה זו דבעינן הנאה השוה בכל - וכ"כ בביאור ההלכה [פ"ה ה"י].

מבואר שיש יחוד לאו דווקא בשעת הלקיטה – וצ"ע מהמבואר להלן בציונים והערות [ריש משנה ב'].

עוד בנידון זה לגבי בשמים אי איכא בהם קדושת שביעית או לא.

ובנידון זה עיין בירושלמי [פ"ז ה"א] – "איבעיא להו – בשמים מהו שיהא עליהן קדושת שביעית, נשמעינא מן הדא הפרח לבן והאודם אין עליהם קדושת שביעית, חברייא אמרי דר' שמעון היא דר"ש אמר אין לקטף שביעית מפני שאינו פרי, ר' שמואל בשם ר' אבהו תיפתר דברי הכל היא בהדא נסירותא".

ועיין בחזו"א [סי' י"ד ס"ק ט'] שכתב לבאר שהספק של הירושלמי הוא משום דקדושת שביעית הוא רק על מה שהנאתן שוה לכל אדם כדאיתא בסוכה [מ'], ופירש את דברי הירושלמי דמיבעיא ליה אם הנאת ריח שהוא לתענוג היא הנאה השוה לכל אדם או שהיא כמוגמר דלא חשיב שוה לכל נפש שאינה אלא למפונקים – עכ"פ לדרכו של החזו"א בירושלמי מבואר דכו"ע מודו לדין דבעינן הנאה ששוה לכל אדם.

אולם הר"ש סיריליאוי פירש את ספק הירושלמי באופן אחר – וז"ל "אבל בריח – בשעת הנייתו ליכא ביעור" עכ"ל, ולדרכו – אדרבה, דמבואר שהנידון הוא מצד גדר 'הנאתן וביעורן שוה' – ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ז' משנה ו'] בביאור צדדי הספק לשיטת הר"ש סיריליאוי.

בחילוק בין אוכלי אדם לאוכלי בהמה לגבי הדין מלוגמא.

מבואר במשנה שהמיעוט של מלוגמא קאי באוכלי אדם ולא באוכלי בהמה – וביאר בזה הרמב"ם בפירוש המשנה "אמר ה' – והיתה שבת הארץ לכם לאכלה – כאלו אמר הדבר שהוא לכם כלומר למאכל אדם בלבד יהיה רק לאכלה לא למלוגמא" – ובהמשך דבריו – "ודוקא אם היה מיוחד למאכל אדם כמו שביארנו, וכל שאינו מיוחד לאוכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם, שנאמר לכם לאכלה, המיוחד לכם הוא שיהיה לאכלה בלבד, וזולתו לאכלה ולמלוגמא" הרי שיש מיעוט של מלוגמא ויש מיעוט במיעוט שכל

לגבי קדושת שביעית, ופשוט ליה לירושלמי שיש קדושת שביעית ורק דנו האם יש היתר צביעה בזה, אכן שם הנידון הוא דהגם שיש קדושת שביעית באוכלי אדם אכן האם יש היתר שימוש בשימוש של מלוגמא – דאף דהנאתן וביעורן שוה אכן אולי השימוש של מלוגמא הוא שימוש שאינו שוה בכל – ולכן נתמעט שימוש זה – אולם דחה פירוש זה מיניה וביה בעיקר הסוגי', וצ"ע.

והחזו"א הסיק דהירושלמי [כאן] דמבואר בו שיש קדושת שביעית במלוגמא חולק על פשטי' דהסוגי' בסוכה שאין קדושת שביעית במלוגמא, ובעיקר האי נידון עיין בתפא"י [פרק ז' אות כ'] דנקט שיש קדושת שביעית במלוגמא.

ובמנחת שלמה [תניינא סימן קכ"ג ס"ק ב'] מסיק דלהלכה יש קדושת שביעית אף בדבר שאין הנאתו שוה בכל – ונפ"מ לגבי סיגירות לדעת האוסרים לעשן ביו"ט דלא מיקרי שוה לכל אדם – דגם בשביעית ליכא קדושת שביעית.

דרבו של הקה"י בזה דאיירי באוכלי בהמה שעשאו מלוגמא.

ובעיקר סתירת הירושלמי – עיין בקה"י [שביעית סימן י"ז ס"ק ב'] שכתב דיתכן שלעולם ליכא קדושת שביעית בעומד למלוגמא כיון שההנאה אינה שוה לכל, אכן במה דמבעי לן לענין לצבוע ומשמע שיש בזה קדושה, יש לומר דאיירי באוכלי בהמה דקדשי בקדו"ש ושפיר עושים מהם מלוגמא, ואי עשאו הרי אין סיבה שזה יפקיע ממנו את הקדושת שביעית שהרי עדיין שייך בהם קדושת שביעית מצד זה שהוא מאכלי בהמה, וכעת יש דיון בירושלמי האם מהאי מלוגמא מצי עביד צבע – ואף דעיקר קדושת שביעית לא חיילא בה מכח הדין מלוגמא אלא ממה שהוא אוכלי בהמה והרי בתור אוכלי בהמה שפיר מצי לצבוע בהם, אכתי יש סברא שלא יוכל לעשות בהם צבע.

והסברא בזה היא דתמיד אוכלי בהמה מותר לעשות מהם מלוגמא או צבע לאדם – שהרי בזה איכא עילוי בזה שכעת הוא מיוחד לאדם בתור צבע או מלוגמא, אכן הכא הוא ממילא מיוחד לאדם בתור זה שהוא מלוגמא לאדם, והכא הסתפקו אי מותר לשנותו לצבע, ודו"ק, [ובקה"י

המיעוט של מלוגמא אינו אלא במיוחד לאדם, וכן נראה מהירושלמי - מובא בר"ש כאן.

ועיין נמי בלשון הרא"ש - "בירושלמי דריש לה מקרא דכתיב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה מיעוט - מיעט אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא - פי' מיעט אוכלי אדם אין עושין מהם מלוגמא הא אוכלי בהמה עושין דהכי משמע שלכם לאכלה ולא למלוגמא הא של בהמה אף למלוגמא לאדם שרי".

עכ"פ דלשון הפסוק באכילה דבהמה - "ולבהמתך וכו' תהיה כל תבואתה לאכול" אין שום מיעוט דכל המיעוט מתחיל בזה שהוא מיוחד לאדם - "לכם לאוכלה" וזה לא שייך בלשון לאכול בבהמה.

אולם מצאנו בתו"כ דממעטין ליה למלוגמא גם מלשון לאכול בבהמה "לאכל, ממעט זילוף ומלוגמא" - ועיין בזה במלבי"ם וז"ל: "ודרוש זה תמוה מאד, הא פה מדבר מאוכלי בהמה ואוכלי בהמה עושין מהם מלוגמא כמ"ש במשנה [רפ"ה דשביעית], ובאמת בסוכה [מ'] וב"ק [ק"ב] גרס בברייתא זאת 'לאכלה ולא למלוגמא' וכ"כ הרמב"ם [ה"ב], אבל אין כן סדר הספרא שדרש לאכלה ולא למנחות, ומלוגמא דרש מן לאכל, ועוד שהרמב"ם [ה"ד] דייק לכם לאכלה המיוחד לכם יהי' לאכלה ולא למלוגמא [לאפוקי המיוחד לבהמה] ואיך דרש פה מן לאכל - וכו' - והסיק - מכל זה מבואר בעליל שהספרא הזה אין מקומו פה, אם לא שנדחק שבא למעט שלא לעשות מאוכלי בהמה מלוגמא לבהמה וצ"ע, עכ"ל.

בדברים שקדושת שביעית תלויה במחשבתו - "כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה".

למדנו במשנה ש"כל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה" הדין בזה הוא "שחשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה" - וחומרי אדם - היינו שאין עושין מהם מלוגמא, וחומרי בהמה - היינו שאסור לשלקן.

ונאמרו בזה ב' פירושים.

בשנות אליהו פירש בדרך הראשונה דאיירי בתרי גווי, או שחישב עליו לאוכלי אדם ואז איכא בהו חומרות של אוכלי אדם, ואי חישב עליו לאוכלי בהמה אז איכא בהו חומרות וקולות של אוכלי בהמה, ובדרך השניה הסיק - וכן עיקר, דאיירי בגוונא חדא דחישב על שניהם כהדדי, וחיילו החומרות של שניהם, והיינו שאסור גם במלוגמא ואסור גם לשולקן, וכן דייק במשנה ראשונה בשיטת הרמב"ם, וע"ע להלן בזה.

וע"ע בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ה'] דחישב עליו לאדם ואח"כ לבהמה נותנין עליו חומרות של מחשבה ראשונה ובחישב עליו לבהמה ושוב חישב עליו לאדם נותנין עליו חומרות של מחשבה שניה.

ספיקו של החזו"א אי אזלינן בתר מחשבה בגדלו לגמרי בשיטת ונלקטו בשביעית - שיש לדון ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל".

ועיין בחזו"א [סימן י"ד ס"ק ג'] שיצא להסתפק מה יהיה הדין אם גדלו לגמרי בשיטת ונכנסו לשביעית לפני מחשבה - ובשביעית נלקטו במחשבת אוכלין, דהרי סיאה ואזוב הם ירקות ואזלינן בהו בתר לקיטה, ויש לדון האם קדשי או לא - ומצד א' פשוט דלמה לא ניזל בתר לקיטה, אכן מאידך י"ל דרק מה שגדל בתורת ירק ושוב נלקט - אז איכא בהו דין דירק בתר לקיטה אכן הכא טוען החזו"א - "הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל" - דנהיה ירק רק בשעת הלקיטה במחשבתו לאכילה, ואולי אין כאן ירק בתר לקיטה'.

ונראה דגם אם נדחה סברא זו של החזו"א ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל", אכן יש מקום לתלות את הסברא הזו בנידון אחר - דהנה - עיין במשנת ר' אהרן [ס' כ"א] שהאריך לבאר את הגדרים בענין עונת המעשרות, וכתב [שם ס"ק ג'] הנחה א' דדין עונת המעשרות אינו רק זמן מסוים לענין זה דדיני חיוב ופטור למעשר ולשביעית תלוי בו, אלא דיש בו דין דחשבינן כל הפרי אף מה שגדל אח"כ וגם קצירתו כאילו היו כולם בזמן עונת המעשרות, דעונה זו גוררת אחריה ונחשב הכל כאילו היו בזמן עונת המעשרות, וע"ש ממה

הוכיח דין זה, וע"ע בשו"ת מנחת שלמה [נח"א סי' נ"ה] שכתב דמהאי טעמא אם הפריש תרו"מ לאחר שהביא שליש חל תרו"מ גם על מה שגדל אח"כ, וכן המוכר תבואה שהביאה שליש כל מה שגדל אח"כ שייך להקונה, ועיין בהערה פ'.

ויש לדון ולחדש דכל זה לענין עונת המעשרות וכגון שליש או חנטה, אבל בדין לקיטה האמורה בירקות יתכן שאין בו גדר זה, ובאמת דבתחילת דבריו כתב במשנת ר"א שגם בלקיטה אמרינן הכי, אבל להלן [ס"ק י"ד ד"ה ובאופן אחר] צידד שיתכן שבלקיטה אין בו דין גרירה זו אלא לקיטה לבד קובעת על כל מה שגדל בלי שיגור כל הזמן הקודם לה.

ומעתה היה נראה שיש מקום לתלות נידון זה בספיקו של החזו"א – דאי שורש האי דין דאזלינן בתר לקיטה – היינו מדין גרירה והיינו דדיינינן לכל הגידול כגידול של ירק בשביעית, אז א"ש טענת החזו"א ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל" ולא שייך בזה גרירה, דהאיך אפשר לגרור בלקיטה את מה שלא היה ירק, אכן אי נימא שהלקיטה מצד עצמה קובעת – א"כ י"ל דליתא לטענה זו.

איברא דלכאור' אכתי יש לדון – דגם אי מצד גרירה אתינן עלה, הא סו"ס המחשבה עצמה מהני לקובעו כירק למפרע – ועיי"ש לעיל מיניה בחזו"א לגבי עלי גפנים דתלויים במחשבה בשעת לקיטה – אף דאזלינן בהו בתר חנטה – והרי בחנטה הם עדיין לא היו בכלל פרי, ואעפ"כ הסתפק דדלמא נקבע למפרע.

"חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים".

הנה בסוכה [מ'] מצאנו דנחלקו ר"י ורבנן אי בעצים איכא קדושת שביעית או לא – דבעצים הנאתן לאחר ביעורן, ונחלקו האם בשביעית איכא דין הנאתן וביעורן שוה או לא, ונפ"מ נמי בכבוסה, ולכאור' במשנה כאן מבואר שאם "חשב

עליו לעצים הרי הוא כעצים" והיינו שאין בהם קדושת שביעית, ומשמע דאזלא כרבנן דר"י, אולם הקשה החזו"א [סימן י"ג ס"ק ו'] דא"כ למה לא הביאוהו בסוגי' דהתם בהך פלוגתא, ותירץ דגם לר"י דאיכא בזה קדושת שביעית אכתי שייך לחדש שיש בהם דין עצים, ויהיה בזה נפ"מ דליכא ביה לא חומרות של מאכל אדם ולא חומרות של מאכל בהמה – ודו"ק.

בדין סתמא, ובדין מוכר ולוקח.

ויש לעיין בכל זה מה הדין בסתמא שלא חישוב עליהן – ועיין בזה בסוגי' בנדה [נ"א] "הסיאה והאזוב והקורנית שבחצר, אם היו נשמרין – חייבין" והעמידו שם באופן שגדלו בחצר מאליהן, "וסתמא – לאדם קיימי, והכי קאמר אם החצר משמרת פירותיה – חייבין, ואם לאו – פטורין", ואמרו שם בתוס' – "דבחצר סתמא לאדם לפי שרואה ויודע מתי ללוקטן עד שלא יתקשו וכו' – והא דתנן פ"ח דשביעית [מ"א] כל שאינו מיוחד לא לאוכל אדם ולא לאוכל בהמה – חישוב עליו לאוכל אדם ולאוכל בהמה נותנין חומרי אדם וחומרי בהמה כגון האזוב והקורנית – לא קשה אהא דאמרינן בשמעתין דסתמיה לאדם – דהיינו דוקא בחצר כדפרישית לעיל", ורעק"א ציין הכא לתוס' זה, אולם עיי"ש בתוס' הרא"ש בתירוץ השני שתירץ באופן אחר – ולדבריו אף מה שגדל בחצר אין סתמו לאדם – ועיין היטב בפאת השולחן [סימן כ"ד ס"ק נ"ב] מה שהביא מהמהרי"ט בזה, ועיין נמי ברידב"ז בכל הנ"ל, וע"ע בחזו"א [סימן י"ג ס"ק כ"א].

ויש לדון במוכר חושב לאוכלין ולוקח חושב לעצים – ועיין בזה בירושלמי דנקבע כהמוכר, וביאר הר"ש סיריליאו שמחשבתו בשעת לקיטה קבעה בה קדושת שביעית, ושוב ליכא להפקיע את קדושתה, ועיי"ש עוד בארוכה מה שיש לדון באופן הפוך ומה הדין לגבי הדמים, ואם נתן המעות ועדיין לא משך, וע"ע בביאור הגר"א

ק. ובמשנת ר' אהרן חידש יותר ממש"כ במנחת שלמה, שכתב שגם הקצירה עצמה נחשבת כאילו נעשית בזמן עונת המעשרות.

תרו"מ ובירושלמי הכא לגבי שביעית, וע"ע מה שיצא לדון דהכא כל המחשבה אינה אלא לקבוע חומרי אדם וחומרי בהמה ולא בא לקבוע את עיקר הקדושת שביעית כיון דממילא אינו עצים.

בירושלמי, ובפאת השולחן [סימן כ"ד ס"ק נ"ג] ובחזו"א [סימן י"ד ס"ק ה'].
 בדברי התורה זרעים.

ועיי"ש עוד מה שהקשה על הירושלמי דלעיל לגבי המחשבה במוכר ולוקח, וע"ע מה שדן בהחליף אוכלי אדם ובהמה לגבי מלוגמא, עיי"ש היטב.

עיינן בתורת זרעים שביאר את החילוק בין שביעית לתרו"מ במחשבת אוכלין - אי בעינן מחשבה בשעת לקיטה [שביעית] או מחשבה בשעת זריעה [תרו"מ] - דכן מבואר בסוגי' בנדה [שם] לגבי

משנה ב

בתרומה ובמעשר שני קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר:

[ב] שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה לאכול דבר שדרכו לאכול ולסוך דבר שדרכו לא לסוך יין וחומץ אבל סך הוא את השמן וכן

רע"ב משנה ב

לאכילה ושתיה וסיכה - בענבים וזיתים מיירי שיש בהם אכילה ושתיה וסיכה: לאכול דבר שדרכו לאכול - אף על גב דאמרה תורה לאכלה ולא להפסד, אין מחייבים אותו לאכול דבר שאין דרך בנ"א לאכלו כגון תבשיל שנתקלקל, ולא חיישינן אם הולך לאבוד. וכן דבר שאין דרך בנ"א לאכלו אלא ע"י תיקון ובא הוא לאכלו כמות שהוא בלא תיקון, כגון לאכול תרדין חיין או לכוס חטין חיות אין שומעין לו: וכן בתרומה וכן במע"ש - לא נתנו אלא לאכילה ושתיה וסיכה: שנתנה להדלקת הנר - משא"כ בתרומה טהורה, אבל תרומה טמאה מדליקין בה את הנר. ובמע"ש כתיב [דברים כו] ולא בערתי ממנו בטמא אבל בטהור מותר לבער. ובשביעית בין בטמא בין בטהור מותר:

עיונים והערות משנה ב

ענף א

בדר הדין 'ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה', דחל בעיקר החפצא.

ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו' - וזה קיום דינם שעומדים לאכילה וכו'.

וביאר דזה מבואר מהדין שמצאנו לעיל - בר"ש [פרק ד' משנה ב'] - שהביא מהירושלמי במכר יין של שביעית ולקח שמן דליכא דין הדלקה בהך שמן, כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה, ומוכרח שדיני ההשתמשות בקדושת שביעית נתפסין בעיקר הקדושה.

אולם אין זה פשוט שכבר הבאנו [שם]

בעיקר הגדר ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה' - שזה דין בחפצא דניתן לכך, ודן בהוכחת התורה זרעים מהחליף יין בשמן, ולמה בעינן מחשבה בשעת לקיטה.

עיינן בתורת זרעים [לעיל משנה א'] שביאר דכל הנך דינים שנתחדשו במשנה ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו' - וכן לאכלה ולא להפסד וכדומה, שאין אלו דינים בעלמא דרמי על הגברא - והיינו שאנו מצווים לנהוג בהם בפירות שביעית, אלא שכל הדינים הללו חלין בעצם קדושת החפצא, דמצד עצם חלות קדושתן אמרינן

פירות שביעית ולוקח בו דבר שמתקיים אחרי זמן הביעור – ונתבאר שם שהגדר בזה הוא דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני ה'ניתן' של פירות שביעית, דבעיקר קדושת שביעית והדין 'ניתן' שלהם נאמר דלא 'ניתנו' אלא לאכילה 'תוך זמן הביעור', וכל שאכלו לאחר זמן הביעור – אף אם לאחר זמן הביעור אינו נאסר באכילה, מ"מ באכילה דאחר הביעור אין בזה קיום דין החפצא דפירות שביעית והדין 'ניתן' שלהם, כיון דבעיקר דין קדושתם נאמר דניתנו לאכילה רק עד זמן הביעור – ועיין בהערה קא.

והדברים מתבארים עוד עפ"י המבואר במקדש דוד [ס' נ"ט ס"ק ב' ד"ה והנה המפרשי עמוד 428] שכ' דאכילה של קודם ביעור ילפינן מלכם לאכלה אבל דין אכילה של לאחר ביעור ילפינן מקרא של ואכלו אבינוני עמך, ומכאן למד דדין אכילה של קודם ביעור אינו דומה לדין אכילה של אחר שהפקיר הפירות בזמן ביעור, וחידוש בזה המקד"ד עוד דמה"ט לאחר ביעור אסור בשאר הנאות אע"פ שהנאתן וביעורן שוה, דדין 'ניתן' של אכילה דילפינן מקרא של לאכלה אינו אלא קודם זמן ביעור, עיי"ש מה שיישב בזה – עכ"פ בזה מבואר למה עיקר ה'ניתן' של הפירות הוא לאכילה קודם ביעור.

מהחזו"א [סימן י"ג ריש ס"ק כ"ד] שאף שבשיטת הר"ש יש לומר שדין זה הוא דין דאורייתא – ואין זה ענין לפלוגתת ר"מ ורבנן בחומרא המיוחדת בדמים יותר מהפרי, אולם – מאידך גיסא הוכחנו התם בשיטת הגר"א בשנות אליהו [שם] דמוכרח דמעיקר הדין אין את הדינים המסויימים של הפרי ההוא על חליפיו וכל האי חידוש אינו אלא דין דרבנן בעלמא – וזה שייך לחומרא המיוחדת דתמיד מחמירין בדמים יותר מהפרי – ומהוכחת התורת זרעים מבואר שהבין שזה דין דאורייתא.

עכ"פ – בתורת זרעים חידוש עוד, דלפי"ז שכל הדינים הם דינים בעיקר הקדושה, וא"כ החילוקי דינים בין אוכלי אדם ואוכלי בהמה הם גם חילוקי דינים שחלים בעיקר הקדושת שביעית, ממילא מובן למה מינים שתלויים במחשבה [ס"א] ואזוב במשנה הקודמת] אי הוו אוכלי אדם או בהמה – שהדינים הללו יחולו רק במחשבה שהיתה בשעת הלקיטה, עיי"ש.

תוספת דברים – שה'ניתן' של אכילת פירות שביעית – היינו עד זמן הביעור – ולכן במוכר ולקח בהמה טמאה איבא איסור סחורה.

ונראה להוסיף – עיין לעיל [פרק ז' משנה ג'] במה שנתבאר באיסור סחורה בשיטת רש"י והריטב"א – שיש איסור סחורה בזה שמוכר

ענף ב

בדין הפקעת הקדושה בשביעית ותרומה לאחר השימוש ע"י סיכה וכדומה.

של הגרי"ז, דהנה מבואר בסוגי' בכריתות [ז.] ש"כהן שסך שמן של תרומה בן בתו מתעגל בו ואינו חושש, א"ל התם ומתו בו כי יחללוהו כיון דחלליה הא איתחיל", ועי' תוס' במנחות [ס"ט.] ותוס' ישנים יומא [פ"א.] שהביאו מר' חיים כהן שכאן מבואר דבזה שסך בו נפקא ליה מתורת תרומה, ובזה מיישב למה בזר שאכל תרומה, והקיא והשני אוכל השני פטור מתשלומי תרומה, ודלא כאכל חלב והקיא ואכל שוב שחייב מחמת

בדין לסוך רגליו בשמן של שביעית ושל תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו.

יעויין בירושלמי [פרק ח' הלכה ח'] דמותר לסוך רגליו בשמן של שביעית ושמן של תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו, אף דאסור לסוך מנעלו, וגם אסור לסוך מנעלו כשרגלו בתוך מנעלו, ועיין בכל זה בתוספתא בתרומות [פ"י ה"א] ובחסדי דוד שם.

ובביאור דין זה – נקדים ביסוד גדול מתורתו

קא. ולכן בהמה טמאה וכדומה דהם דברים המתקיימים אף לאחר הביעור, ואין הם מתבערין כדרך שפירות שביעית מתבערין, הרי אינם דברים הראויים לקיים בהם דינא דלאכלה האמור בתורה, וכל הלוקח דברים אלו אסור באיסור סחורה,

כשתייה מה"ת, אבל אכתי ליכא חיוב מיתה של זרות, דלזה בעינן מעשה שתייה, ולענין זה סיכה כשתייה רק מדרבנן.

ובזה ביאר הגרי"ז את דברי הגמ' בכריתות, וז"ל "ולפי הנ"ל י"ל דדין זה הוא רק בסיכה, דכל עיקר איסורה הוא רק משום לתא דחפצא וחילול תרומה, ולהכי לא שייך זאת לאחר שנתחללה ונתקיימה מצותה בחפצא, אבל לענין אכילה י"ל דגם אח"כ עכ"פ שם תרומה בה וזר האוכלה חייב, כיון דאיסורה משום לתא דזר האוכלה ולא משום חילול התרומה, וכל ששם תרומה בה יש בה איסור זרות, ולהכי כתב הרמב"ם היתר זה דמביא בן בתו ישראל ומעגלו על גביו בדיני תרומה שניתנה לאכילה ושתייה וסיכה, והיינו בקיום דיני החפצא של התרומה, אבל לא שיופקע מינה שם תרומה לגמרי, עכ"ל.

מביא מהזכרון שמואל שישב עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת בסיכה כשתייה.

ונראה דלפי דברי הגרי"ז מיושב דברי ר"ת שהוכיח מהגמ' שם שדין סיכה כשתייה הוא רק מדרבנן, ממה דאמרינן דכהן שסך וכו' בן בתו מתעגל בו וכו', וקשה דהתם משום שכבר נתחלל, אכן להנ"ל מיושב דכל זה כלפי החפצא, והיינו דלא אמרינן דסיכה כשתייה אלא כלפי החפצא של תרומה דסו"ס נעשה בה שתייה, וכלפי זה אמרינן דכבר נתחללה ולא ניתן כבר לשתייה, אבל איסור אכילה אכתי אית בה כיון ששם תרומה עלה, ואי נימא דסיכה כמעשה שתייה בכל מאכלות אסורות, היינו ע"כ דגם מצד הגברא איכא מעשה שתייה, ושוב לא יהני לזה החילול, דסו"ס שם תרומה עלה, ושפיר הוכיחו דכל הדין סיכה כשתייה במאכ"א הוא רק מדרבנן, וא"ש, וראיתי בזכרון שמואל [ס' א'] שכבר יישב כן עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת, וע"ע בזה בהערה ק"ג מה שהוסיף בזה.

הנאת גרונו, דשאני תרומה דנתחללה כבר, וזהו הביאור הפשוט בגמ' בכריתות.

וקשה, דבתוס' ביומא לעיל מיניה [ע"ז.] הוכיח ר"ת מהא דכהן שסך בשמן של תרומה, דבן בתו מתעגל בו ואינו חושש, דחזינן דסיכה אינה כשתייה אלא רק מדרבנן, עיי"ש, וזה סתירה לדברי ר' חיים כהן, ואף אי נימא דפליגי ר' חיים כהן ור"ת בדין זה, אכן אכתי קשה מעצם דברי הגמ' בכריתות דמבואר שהטעם שמותר היינו משום דנתחללה קדושתה, וכבר ציין בזה רעק"א בגליון הש"ס שם, וכנראה דכוונתו להק' כן.

מביא מהגרי"ז דבדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן.

ועי' בחי' הגרי"ז על הרמב"ם במכתבים ק"ב דמבואר שיש ב' דינים בסיכה כשתייה, דין מצד החפצא, וזה מה"ת שסיכה כשתייה לענין זה שנתקיים דין שתייה בחפצא כשסכין בו, ולגבי תרומה שיש דין שניתן לכהן רק לאכילה ושתייה גם בסיכה מתקיים הדין הזה דסיכה כשתייה לענין הקיום דין בחפצא, ומאידך, לענין איסור אכילת זר בתרומה וכן לגבי כל מאכ"א, לא אמרינן דסיכה כשתייה, דלזה בעינן מעשה אכילה ושתייה של הגברא ולענין זה לא אמרינן דסיכה כשתייה מה"ת, אלא מדרבנן.

וזוהו שאמרו בגמ' ביומא דקרא דסיכה כשתייה לענין יוה"כ אינו אלא מדרבנן "זכר לדבר", ולענין סיכה בתרומה הרי זה דרשה גמורה, דשני ענינים נינהו.

וביאר בזה עוד דבאמת בדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן דזה קיום מצותה ולזה ניתן, וביאר דבסיכה בזר וטמא, הרי מה"ת יש דין זרות לגבי החפצא דלא ניתן לסיכה, ולענין זה אמרינן דסיכה

ולכן שפיר אסור ללוקחן בדמי שביעית, דכל שלוקח דבר שאינו ראוי לקיים בו דינא דלאכלה מיקרי סחורה ואסור משום איסור סחורה.

קב. [מרחשון תרפ"ט].

קג. אלא שהוסיף דלכאור' רבינו חיים חולק דלדידיה נפקא לגמרי מדין תרומה, עיי"ש, אולם הוסיף, דאכתי יתכן דר"ת

בדברי התורה זרעים כאן לגבי הדמיון בין שביעית לתרומה ודן לגבי המצוה של אכילת פירות שביעית, וגם להרמב"ם דליכא מצוה אכילה בפירות שביעית הדין כן.

לאחר הקדמה זו – יעויין בתורת זרעים הביא שבירושלמי בשביעית הנ"ל מבואר דמדמינן שביעית לתרומה בדין זה לגבי להכניס רגלו למנעלו, והביא דכן מבואר עוד ברמב"ם בשביעית [פ"ה ה"ז], דאף דאין סכין אותו בידים טמאות, אבל אחרי שנפל על בשרו שוב משפשפו בידים טמאות.

וז"ל הרמב"ם שם - "שמן של שביעית אין חוסמין בו תנור וכירים, ואין סכין בו מנעל וסנדל, ואין סכין אותו בידים טמאות, נפל על בשרו משפשפו בידים טמאות, ולא יסוך רגלו בתוך המנעל, אבל סך הוא רגלו ולובש המנעל, וסך גופו ומתעגל על גבי קטבליא", וכל זה כדמצאנו נמי בתרומה, והביא שאחרי שהכס"מ כתב בתרומות דכל הנך דינים ילפינן להו מהסוגי' הנ"ל בכריתות, א"כ קשה טובא דכבר ליכא מקור בשביעית ללמוד כן, דהא בטבל כה"ג לא ילפינן מתרומה ולמה נלמד שביעית מתרומה.

וכתב עוד שבשלמא לפי הרמב"ן שיש מצוה באכילת פירות שביעית – שוב יש לומר דבנעשית מצוותו פקע הקדושה, אבל לפי הרמב"ם דליכא מצוה למה מותר.

וביאר דאף דלפי הרמב"ם דליכא מצוה – אבל סו"ס הרי זה מדיני הקדושה של שביעית שניתן לאכילה שתייה וסיכה – וזה הקיום דין 'ניתן' שלה, וממילא אחרי שנתקיים דיני קדושתה שוב ליכא בה קדושה, והיינו ממש ע"ד הגרי"ז בדין זה בתרומות.

ופשוט שצריכים להוסיף – דהכא בשביעית ליכא איסור מלבד הדיני קדושה, כמו דמצאנו בתרומה דאיכא ביה איסור זרות כדין מאכלות אסורות, ודו"ק.

הערה בכל הנ"ל משמן המשחה.

אולם צריכים להעיר ממה שכבר הקשה בדרך אמונה [תרומות פ"א ה"ו ביאור הנ"ל ד"ה אבל סך] דסו"ס בתרומה איכא פסוק ובשביעית ליכא פסוק, והרי לא ילפינן לכל התורה כולה להתיר איסורים אחרי השימוש בהם – עיי"ש שהביא מטבל בכה"ג.

ונראה דאחרי דברי התורה זרעים כבר לא קשה, דאין זה ענין לכל איסורי התורה, אולם תמה שם עוד משמן המשחה שמבואר בכריתות שם שאין דין כזה, וזה קשה מאד - דעד דנילף שביעית מתרומה למה לא נילף איפכא משמן המשחה, וצ"ע.

ענף ג

בדין סיכה כשתייה.

העולם באין כאחד, כגון סיכה ושתייה והדלקת הנר, עכ"ל.

האם סיכה כשתייה גם בשביעית או דסיכה מדין הנאתו וביעורן שוה.

ובתורת זרעים דייק מדברי הרמב"ם שאין זה מדין סיכה כשתייה שהרי בהל' תרומות [פ"א] כתב שתורמה ניתנה לסיכה מטעם סיכה כשתייה, וכן לגבי מעשר שני [פ"ג מהל' מע"ש ה"ן כ' הטעם דסיכה כשתייה, אבל לגבי שביעית [פ"ה שמיטה

יש לדון בעיקר דינא דסיכה – למהמותר לסוך בשמן של שביעית, י"ל דכמו שמותר שאר הנאות שהנאתן וביעורן שוה, כמו כן סיכה הנאתו וביעורו שוה כמש"כ רש"י סוכה נמ. ד"ה שהנאתו וביעורו שוה] כלומר, שהנאתו וביעורו שמתבער מן

מודה לעצם החידוש של ר' חיים כהן, דאיירי שם לענין קרן וחומש, וי"ל דדין זה אינו כדין איסור אכילת זר, אלא כדין איסור סיכה מצד חילול קדושתה, דהיינו דהחפצא של תרומה לא ניתן לאכילה וחילול זה מחייב קרן וחומש, עיי"ש.

של תענוג דחשיבא כשתייה אבל סיכת חטטין שאינו של תענוג הא ודאי לא חשיבא כשתייה, וראיה לזה מפירות שביעית דניתנו לאכילה ולסיכה משום דהוי כשתייה ואפ"ה למלוגמא אסור משום דלאכלה אמר רחמנא ולא למלוגמא וכו' עכ"ל.

וקושיתו בתרתי, חדא, דבע"כ סיכה כשתייה הוא מה"ת ממה דשרי בשביעית סיכה של תענוג, ועוד דבע"כ יש חילוק מדאורייתא בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג, וכדמוכרח ממלוגמא.

ובפשוטו דבריו צ"ב, דהרי מה דמלוגמא אסור בשביעית הוא משום שאין הנאתו שוה לכל נפש כדאיתא בב"ק [ק"ב], דמלוגמא שוה רק לחולים ולא לבריאים, והריבוי של לכל צרכיכם מרבה רק דברים ששויים לכל נפש, ומה הראיה דלא אמרינן בסיכה שאינה של תענוג סיכה כשתייה – וכבר תמה בזה באמרי בינה [תרו"מ סימן י"א], ועיין בזה בהערה קד.

מחדש שיש נפ"מ בין אכילה שביעית 'ניתן' לאכילה לעומת הנאתו ובעורן שוה שזה 'היתר' ולא 'ניתן', ונפ"מ במלוגמא מדין סיכה כשתייה.

ונראה דנאמר כאן חידוש, דאכילה שתייה וסיכה חלוקין הם בעצם יסוד דינם מכל הנהו דאיתרבו מדין הנאתו ובעורן שוה ומקרא ד"לכם לכל צרכיכם", דחלוק דינא ד"לכם לכל צרכיכם" מדין לאכלה, דדין זה אינו קיום דין בגוף הקדושה, אלא דהותרה גם לזה, ורק באכילה ממש וכן בשתייה מדין אכילה, וכן בסיכה כשתייה, בהנך נתיקים דין הקדושה – ועיין להלן מה שחידשנו עוד בזה.

ויתכן לומר דדין "לכם לכל צרכיכם" ודין "לאכלה" שני דינים ניהו, וכדחילקנו לעיל, רק דמ'לאכלה' למדנו שתי הלכות, א' למדנו עצם

ויובלן כתב דפירות שביעית ניתנו לאכילה ושתייה וסיכה והדלקת הנר וכו' ולא הזכיר דסיכה כשתייה, וע"כ דאין זה מטעם סיכה כשתייה, אלא מטעם שהנאתו וביעורו שוה.

אולם הביא מהר"ש [סוף פ"א דמאין] ומהרא"ש [שם] שכתבו דמה שמותר הוא מטעם סיכה כשתייה, וקשה דלמה הוצרכו לטעם זה של סיכה כשתייה ולא סגי במה שהנאתו וביעורו שוה, וגם בקרית ספר [פ"ה שמו"ן] הביא טעם זה של סיכה כשתייה.

וכתב בתורת זרעים דנפק"מ לדעת הרמב"ם דס"ל שחובת ביעור שאני מחלות קדושת שביעית, דאין חובת ביעור אלא במה שהוא מאכל אדם או מאכל בהמה ומיני צבועים, אבל שאר דברים אף אם הנאתו וביעורו שוה ויש להם קדושת שביעית מ"מ אין להם דין ביעור, ומעתה – יש לדון בשמן שמיוחד לסיכה, דאע"ג שבטעם שהנאתו וביעורו שוה סגי לן כדי שיהא על השמן קדושת שביעית, מ"מ לא סגי בזה שיתחייב בביעור, ולזה בעינן גם לטעם של סיכה כשתייה.

ואין זה סותר למה שמבואר לעיל מדברי הרמב"ם דסיכה הותרה בלי טעם דסיכה כשתייה, דבודאי הותר להנאה גם בלי סברת סיכה כשתייה, אבל עדיין בעינן לטעם סיכה כשתייה לחייבו בדין ביעור – וע"ע בהמשך בזה דנראה שיש נפ"מ אחרת בהך ריבוי של סיכה כשתייה גם לשביעית.

הוכחת המחנ"א דסיכה כשתייה מה"ת משביעית, ומתמה בזה.

כתב במחנה אפרים [פ"ח מאכלות אסורות הט"ז] וז"ל, "בענין סיכה כשתייה כ' התוס' [יומא ע"ז. ד"ה דתנן] והרשב"א שהיא מדבריהם והכריחו כן מדהתירו סיכת חטטין ביוה"כ, ולענ"ד נראה דאין משם ראיה ללמוד שאין איסור הסיכה מה"ת דאפי' אי הוי הסיכה מן התורה אינו אלא בסיכה

קד. והיה אפשר לומר בזה – דאי גם סיכה שאינה של תענוג היא בכלל שתייה, נמצא דבכלל לאכלה יש גם דבר שאינו של תענוג, ולכן כיון דמרכינן דכל מה דדמיא ללאכלה הוא בכלל דברים המותרים בפירות של שביעית, ויש עליו קדושת שביעית, הוי לן למימר דאף הנאה שאינה שוה לכל נפש ג"כ יש עליה קדושת שביעית ושרי בשביעית, דומיא דסיכה שאינה של תענוג שהיא כשתייה, ולמדין מיניה, אע"כ דסיכה שאינה של תענוג אינה בכלל שתייה ולכן אינה בכלל לאכלה ולא מרכינן מלאכלה אלא דבר השוה לכל נפש כעין אכילה שתייה וסיכה של תענוג.

למי שיש לו חטטין בראשו לכל סיכה שאינה של תענוג שיהיה מותר ביוה"כ, וביארו במפרשים [רעק"א ומלאכת שלמה ומשנה ראשונה שם] בדברי הרא"ש דכוונתו דמותר כיון דסיכה דלאו של תענוג לא איתרבי כשתייה, והיינו כנ"ל – והיינו כנתבאר לעיל במחנ"א הנ"ל.

והוסיף להוכיח דין זה, דתניא בהדי' בתוספתא [פ"ו ה"ג] דבשביעית מותר לסוך למי שעלו לו חטטין בראשו, אבל בתרומה ע"כ דאינו כן, דאי שרי ביוה"כ ע"כ דאינו כשתייה, וממילא דאסור בתרומה, וא"ש.

מביא מהר"ש דסיכה מהני רק מצד שהוא כשתייה, ומבאר דהתם מיירי בדין דנתחללה, ובזה בעינן דומי' דתרומה שיש בזה קיום דין, וזה רק בסיכה מדין שתייה.

אולם יש לתמוה מדברי הר"ש [דמאי שם] שהביא תוספתא לגבי שמן של הגרדי [אורג בצמר] שאם הוא נותן בין אצבעותיו מותר בשביעית, אבל בשל סורק ששם את השמן בצמר עצמו אסור, דבסורק חשיב הפסד, ובשביעית נאמר לאכלה ולא להפסד, אבל בסיכה מותר "משום דסיכה כשתייה כדאמרין בפרק יוה"כ, ותנן שביעית ניתנה לאכילה שתייה וסיכה", וכן הביא הר"ש סיריליאז מהר"ש – וקשה דלמה לי סיכה כשתייה, הא גם מדין הנאתן וביעורן שוה מותר.

והנראה בזה, דהנה, במשנה [דמאי שם] מבואר האי חילוק בין גרדי דחייב בדמאי כיון דשמן נבלע בגופו, לסורק דנבלע בצמר, ועל זה שנינו בתוספתא דממילא דבשמן של שביעית מותר לגרדי ואסור לסורק, אולם דיעויין בתפארת ישראל על המשנה [שם] דמבואר דהך דין גרדי דנותן בין אצבעותיו מיירי גם בנתכוין שהשמן ירטיב את החוט של צמר, עיי"ש מה שיישב בזה, ובזה קאי מתני' לענין דמאי.

ולכאנ' יש לתמוה, דעל דין זה של המשנה אמרו בתוספתא דלפיכך מותר גם בשביעית, וקשה דבכה"ג היינו צריכים לאסור בשביעית דסו"ס הוא מפסיד את שאר השמן שהוא מכניס לצמר, וע"כ צ"ל דזה כבר דומה לדברי הרמב"ם לגבי סך בו את רגליו ומכניס למנעלו, דכבר נתחללה הקדושה, עיין בזה לעיל [ענף ב], ודו"ק.

הקיום דין של 'לאכלה', ושנית, למדנו מ'לאכלה' את כל מה דמרבין בכלל 'לכם לכל צרכיכם', ואת כל מה דממעטין מדין 'לכם לכל צרכיכם', דרק דומי' דלאכלה ששוה לכל מרבין בלכם, ולהכי ממעטין מלוגמא דאינו שוה לכל כאכילה, וממעטין משרה וכבוסה כיון דאין הנאתן ובעורן שוה כמו אכילה.

וממילא שיש כבר מקום לחדש דמה דממעטין מלוגמא הוא רק עד כמה שהנדון הוא האם לרבותו מדין 'לכם לכל צרכיכם' ומדין הנאתן ובעורן שוה, דאז הוא דבעינן דומי' דלאכלה, אבל עד כמה שזה "לאכלה" מצד עצמו, אז לא נתמעט, דהיא היא גוף האכילה עצמה, ודו"ק.

והן הן דברי המחנ"א, דכתב דסיכה שהיא לא של תענוג אינה בכלל שתייה לגבי כה"ת כולה הוא, והוכיח כן מפירות שביעית, דבפירות שביעית מצאנו דניתנו לסיכה ואעפ"כ לא ניתנו למלוגמא דדרשין לאכלה ולא למלוגמא, ומוכרח דהיא לאו בכלל שתייה, דהא אם היא בכלל שתייה וכגון באופן שיש בה תענוג אז כבר ליכא למיעוטא דמלוגמא, דלא נתמעטה מדין לא שוה לכל, דעד כמה שהיתה בכלל הדין שתייה ואכילה שוב ליכא למעטה מצד שאינו שוה בכל, ודו"ק, ומיושב קושי' האמרי בינה, [אולם ע"ע להלן מה שיש לדון בזה].

נפ"מ בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג.

וע"ע מה שהוסיף בדרך זו התורת זרעים דאיכא נפ"מ לדינא בין סיכה כשתייה לסיכה מדין הנאתן וביעורן שוה, דרק סיכת תענוג איתרבי כשתייה, לא כן סיכה למי שיש לו חטטין בראשו, ומה"ט מותר ביוה"כ סיכה כזו אף דסיכה כשתייה ביוה"כ, ויתחדש עוד דסיכה שאינה של תענוג אסורה במעש"ש ותרומה, אולם לגבי שביעית יהיה מותר גם כה"ג אף דסיכה כזו לאו כשתייה, דסו"ס הרי"ז בכלל הנאתן וביעורן שוה, ויהיה בזה נפ"מ בין שביעית לתרומה ומעשר שני, ודו"ק.

והביא מהרא"ש [סוף פ"ק דמאי] דמדמה סיכה

דחייה לראיית המחנ"א מסיכה ביוה"כ – שיש חילוק בין סיכה מצד החפצא לסיכה מצד הגברא.

עוד הוכיח המחנ"א את שיטתו דסיכה כשתייה מה"ת, וסיכה שאינה של תענוג אינה כשתייה – ממה שהרמב"ם בהלכות תרומות פסק דסיכה כשתייה מה"ת ומ"מ בהל' יוה"כ הוא התיר סיכת חטטין, ובע"כ דשאני סיכה שאינה של תענוג דאינו בכלל סיכה כשתייה.

ובאשר לשלמה כבר דחה עפ"י דברי הגרי"ז במכתב [בסוף הספר על הרמב"ם] – מובא לעיל – שכתב דדין סיכה שנתרבה כשתי' מה"ת להרמב"ם הוא רק לדינים השייכים לחפצא של התרומה ולא לדינים השייכים לפעולת הגברא, והיינו דמצד החפצא של התרומה הוא דנחשב סיכה כשתי' דמה שהתרומה נבלע בגופו ע"י סיכה הוי כאילו נאכלה התרומה ולכן באמת חייב על סיכה בשוגג חומש מה"ת כמו באכילה, אבל באיסור לאו ומיתה דהוא רק מצד פעולת הגברא על זה לא נתרבה שתהא סיכה כשתי', ולפי"ז העיר שבוה נדחה ראית המחנ"א, דבשלמא איסור סיכה בשביעית הוא באמת מפאת החפצא של פירות שביעית דניתן לסיכה – ולכן אמרין ביה סיכה כשתייה, משא"כ ביוה"כ לא אמרין סיכה כשתייה מה"ת כיון שהוא איסור גברא, וע"כ דמה דאמרין סיכה כשתייה ביוה"כ היינו רק מדרבנן.

ומעתה י"ל עוד דמה"ט נמי דווקא ביוה"כ מחלקין בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג דדווקא בגברא איכא חילוק בין התועלת והמטרה של הסיכה, ובדידה שפיר מחלקין בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג, אבל כלפי החפצא – התם אין שום נפ"מ לאיזה מטרה נעשה הסיכה.

ובתוספת ביאור – במעשה האדם יש צורה למעשה כדי שהמעשה יוגדר כמעשה, לא כן כשבאים להגדיר את המעשה כלפי החפצא שבה נעשה ובה חל המעשה, דכלפי זה ליכא צורה האיק יעשה המעשה.

ולכן – רק שתייה כעיקר צורת שתייה דינה כשתייה – ובסיכה חסר בעיקר צורת המעשה,

ומעתה א"ש הר"ש, דנראה דלמד הר"ש דכל מה דאמרין דנתחללה היינו דוקא באכילה, או בשתייה מדין אכילה, ובסיכה מדין סיכה כשתייה, אבל בשאר הנאות אף דהותרו אבל אין בהם קיום דין, וכיון שכן לא נתחללה, וא"ש למה הוצרך הר"ש לבא לדין סיכה כשתייה דהכא לא היה מהני מהדין מצד הנאתן וביעורן שוה, ודו"ק.

ולפי"ז יתחדש דאף דהותר לסוך בשמן למי שיש לו חטטין, אבל בזה לא נאמר האי כללא דהותר שאר השמן להפסד, ודו"ק, ויהיה בזה נפ"מ שלא יוכל להכניס לנעל למי שיש לו פצעים ברגל וכדומה.

והעירני תלמיד אחד דיתכן לחדש עוד דשמן שראוי לשתייה מותר לסוך בו רק מדין סיכה כשתייה, ונפ"מ דבשמן שראוי לאכילה סור לעשות בו סיכה שאינה של תענוג כעין סיכת חטטין, ודו"ק.

סיכום ג' דינים בסכייה ומלוגמא.

למדנו כמה חדושים:

א] בדינא דסכין למי שיש לו חטטין בראשו, הכא לאו סיכה דתענוג הוא הלכך לא איתרבי כשתייה, ורק איתרבי מדין "לכם לכל צרכיכם", והכא לא נתמעטה מהמיעוט של 'מלוגמא' כיון דהך סיכה שוה לכל הוא.

ב] סיכה של תענוג באופן שאינו שוה לכל ושוה רק לחולים, הכא יהיה מותר מטעם אחר והיינו משום שזה כשתייה עצמה, ושתייה ואכילה הם קיום דין בגוף הקדושה ובהם ליכא תנאי שיהיה "לכם לכל צרכיכם".

ג] מלוגמא עצמה נתמעטה כיון דאית ביה תרתי לריעותא, דמצד א' אינה של תענוג וממילא דאין לדון לרבותה בכלל אכילה ממש אלא צריכי לדון לרבותה מדין "לכם לכל צרכיכם", אולם מאידך אין לרבותה אפילו מדין "לכם לכל צרכיכם", שהרי אינה כסכין למי שיש לו חטטין בראשו, כיון שאינה שוה לכל, וממנפ"ש אסורה – ופשוט.

אבל אין זה חסרון כשבאים לדון כלפי החפצא, חסר בעיקר צורת המעשה, אין זה חסרון כשבאים ומה"ט נמי יש לומר שאף שסיכה למטרות אחרות לדון כלפי החפצא.

ענף ד

הערות בסיכה כשתייה והמסתעף ובעביעה והדלקת הנר.

אבל עדיין בעינינו לטעם סיכה כשתייה לחייבו בדין ביעור.

והיה מקום לדון בזה ולומר שיש חילוק אחר - שהדין הנאתן וביעורן שוה אינו אלא היתר בעלמא ואינו קיום דין בכלל - וכבר נתחדש כן לעיל קה.

ולכאור' יהיה נפ"מ - דאי ליכא קיום דין ואינו אלא היתר בעלמא, א"כ לכאור' אין זה סיכה שיחול בה קדושת שביעית, שהרי מבואר שקדושת שביעית לא חיילא בעצים כיון דאין הנאתן וביעורן שוה, ורק אלו שהנאתן וביעורן שוה איכא בהו קדושת שביעית, ואי הנאתן וביעורן שוה אינו אלא היתר בעלמא - לכאור' אין זו סיכה שיהיה שונה מעצים, דמה שייך שהיתר שביעית יהיה סיכה לחלות קדושת שביעית.

ומעתה יש לומר דאף דסיכה מותרת מצד דהנאתן וביעורן שוה - אולם אכתי כתבו הראשונים דאיכא בהו דין סיכה כשתייה - דנפ"מ דלכן בכה"ג חיילא ביה קדושת שביעית, ועוד נפ"מ בפירות שביעית שנפסלו מאכילת אדם ואינם ראויים אלא לסיכה, דלא יפקע מהם קדושת שביעית מחמת הדין סיכה כשתייה אולם אי מצד שהנאתן וביעורן שוה אינו כן ויפקע הקדושה.

מוכיח דהנאתן וביעורן שוה הוא קיום דין בפירות שביעית דהא חל קדושת שביעית מחמתה.

אולם לכאור' א"א לומר כן - דא"כ למה באמת חיילא קדושה על מיני צובעין ועל דבר שעומד להדלקת הנר, הא אף דהנאתן וביעורן שוה - אכן

"קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר".

ז"ל הרמב"ם בפירוש המשנה - "אמר ה' בשנה שביעית ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל, ואמרו בספרא תהיה אף להדלקת הנר אף לצבוע בה צבע", וכבר עמדו בזה המפרשים [מלאכת שלמה] למה התנא השמיט דין צביעה הא דגם בזה חלוק שביעית מתרומה ומעש"ש וכמש"כ הרמב"ם, וצ"ע, ועיין מה שדן בזה בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק מ"ה - מ"ז].

עוד בדין סיכה כשתייה וריבוי המיוחד של עביעה והדלקת הנר - ודן אי הנאתן וביעורן שוה הוא היתר או קיום דין.

עיין רמב"ם [ריש פרק ה'] שכתב "פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה ולהדלקת הנר ולצביעה, מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע", וכבר תמה בזה במשנה ראשונה דלמה לי ריבוי מיוחד - תיפוק לה מצד דהנאתן וביעורן שוה, וצ"ע, וריבוי זה הביא נמי בפירוש המשנה כאן - וכדלעיל, וצ"ע.

ונקדים בזה - דהנה - הבאנו מהתורת זרעים לגבי סיכה - דאע"ג שהטעם של הנאתן וביעורן שוה סגי לן כדי שיהא על השמן קדושת שביעית, מ"מ לא סגי בזה כדי שיתחייב בביעור, ולזה בעינן גם לטעם של סיכה כשתייה.

ואין זה סותר למה שמבואר לעיל מדברי הרמב"ם דסיכה הותרה בלי טעם סיכה כשתייה, דבודאי הותר להנאה בלי סברת סיכה כשתייה,

קה. והיינו, דכבר מצאנו בתרומה טמאה שיש בו דין להסיק תחת תבשילו - והיינו דין הנאה בשעת שריפה, וכבר האריך הגר"ד בזה להוכיח דנחלקו הרמב"ם והתוס' אי הוי קיום דין בחפצא - ש'ניתן' להסקה תחת תבשילו כמו שתורומה טהורה 'ניתנה' לאכילה, או דאינו אלא 'היתר' בעלמא, וכמו כן יש לחקור בעיקר הדין הנאתן וביעורן שוה בפירות שביעית, האם הוא היתר בעלמא או שיש בזה קיום דין בעיקר הקדושת שביעית שבה - ועיין מה שכתבנו בזה לעיל.

מבאר דנתחדש בריבוי של "תהיה" דגם בפירות שביעית שעומדים לאכילה אכתי שייך בהם קיום דין ע"י צביעה.

והפשוט בזה – וכן מבואר בתורת הארץ נפרק ח' ס"ק מ"ה] דהנה, ברמב"ם מבואר שגם פירות שביעית שעומדים לאכילה מותר לצבוע בהם, וכלשונו [שם הלכה ט'] "לצביעה כיצד, דברים שדרכן לצבוע בהן אף ע"פ שהן מאכלי אדם צובעין בהן לאדם", ושוב א"ש למה בעינן ריבוי מיוחד ק"י.

ונראה שהגדר בזה כדלעיל, והיינו שהדין הנאתן וביעורן שוה אינו היתר בעלמא אלא 'קיום דין', וזה ידעינן כבר ממה דחיילא קדושת שביעית על מה שהנאתו וביעורו שוה, וכדלעיל, אולם אכתי היה מקום לדון דבמידי דעומד לאכילה – ליכא קיום דין בהנאתן וביעורן שוה כיון שהנאתן וביעורן שוה אינו אלא 'דומה לאכילה' – ולא אכילה ממש, ובזה נתחדש שיש כאן קיום דין גמור – לא פחות מאכילה, הלכך גם במידי דעומד לאכילה עבדינן ביה צביעה.

ומעתה נראה דשוב א"ש למה השמיט הרמב"ם סיכה כשתייה, דאה"נ דלולי הדרשה המיוחדת של תהיה – א"כ מה שסיכה כלולה בתוך הנאתן וביעורן שוה לא היה מאפשר סיכה בדבר שעומד לשתייה או אכילה, אבל אחרי הדרשה של תהיה – שוב לא גרע סיכה מצביעה והדלקה, וא"ש.

דינא דהנאתן וביעורן שוה אינו אלא היתר בעלמא – א"כ למה חיילא מחמתו קדושת שביעית, וע"כ שגם הדין הנאתן וביעורן שוה אינו היתר בעלמא אלא קיום דין בחפצא.

איברא שיש לומר דאדרבה, דבאמת הדין הנאתן וביעורן שוה הוא היתר בעלמא, ומצד זה באמת לא היתה צריכה להיות קדושת שביעית במיני צובעין וכדומה, אלא שיש על זה ריבוי מיוחד מקרא – וכמו שהביא הרמב"ם, "מפי השמועה למדו תהיה אף להדלקת נר ולצבוע בה צבע", ומזה יליף דבכל הנך שיש בהם היתר שימוש מצד הנאתן וביעורן שוה, דאיתרבי בהו שזה כבר קיום דין מצד הפרי וממילא יש בזה קדושת שביעית, ומישוב קושי' המשנה ראשונה למה הביא הרמב"ם דרשה זו.

ולפי"ז שוב א"ש למה השמיט הרמב"ם דין סיכה כשתייה, דאחרי דאיתרבי מ'תהיה' דכל דהנאתן וביעורן שוה איכא בהו קיום דין וקדושת שביעית, שוב לא גרע מהם סיכה, הלכך לא בעינן להך דרשה.

אולם פשטות הסוגי' בסוכה וב"ק נראה דעצם החלות קדושת שביעית חיילא מכח הדין הנאתן וביעורן שוה – בלי דרשות נוספות, וע"כ שזה קיום דין ולא היתר בעלמא, ושוב הדרא הקושי' לדוכתא דלמה לי קרא ד'תהיה' – ואולי נימא ד'תהיה' הוא גילוי בכל מה דהנאתן וביעורן שוה.

ענף ה

אכילת פירות שביעית.

בתורת זרעים כאן - דלכאור' מכאן יש להוכיח כהרמב"ן נגד הרמב"ם.

דנחלקו הרמב"ם והרמב"ן אי איכא מ"ע של אכילה בפירות שביעית, שהרמב"ן בהשגות על ספר המצוות [שכחת מצוה עשה - ג'] הביא שיש מצוה באכילת פירות שביעית – הבאנו לשונו

בפלוגת הרמב"ם והרמב"ן בדין אכילה בפירות שביעית אי הוי מצוה או לא.

עיין בר"ש שהביא ירושלמי וז"ל - "אין מחייבין אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעפשה ולא תבשיל שנתקלקל צורתו" ודייק בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה הנה עמוד 439] וכן הוא

קו. ועיין היטב בדברי הגר"ח – מובא בכתבי הגר"י כוורות [י"ב:]- שכנראה הבין שאין צביעה בדבר שעומד לאכילה – וצ"ע.

מה שזכה מן ההפקר חייב לאכלו, ונראה שהגדר בזה הוא כמבואר בבית הלוי [ח"א סימן ב' ס"ק ז' וח"ג סימן נ"א] דחלוק מצות אכילת קדשים ממצות אכילת הפסח, שבק"פ המצוה מוטלת על הגברא לאכול ואילו בשאר הקדשים המצוה היא שהקרוב יאכל ואינה מצוה המוטלת על הגברא. ולכן מתקיימת המצוה אף בפחות מכזית, דסו"ס הקרבן נאכל ונתקיימה המצוה בין כולם, ולא בעינן מעשה אכילה אצל הגברא, ופשוט דלפי גדר זה המצוה מתקיימת באחרים שהוא מוכר להם – ובאמת דמפורש להלן [פרק ח' משנה ה'] דגם אי אין נותנין לבייר אכן בחינם מותר לתת ומוכר דליכא ביטול מצוה בזה שנותנו לאחרים.

ולשון הירושלמי הוא "אין מחייבין אותו לאכול" – ומשמע דתמיד מחייבים אותו וע"כ כהתורת זרעים דמטפלים בו.

דיוק ש'גרם הפסד' אסור.

וע"ע במקד"ד [שם] דאחרי שדחה שאין כוונת הירושלמי מצד מצות אכילה אלא משום הפסד – דאם לא יאכלנו יפסד, שוב דייק שמכאן יהיה הוכחה דהגדר באיסור להפסיד פירות שביעית אינו רק שלא להפסיד בידים אלא צריך גם כן למנוע שלא יבואו לידי הפסד מאליהן, ועל זה אמרו שהחייב למנוע גרם הפסד לא מחייב אותו לאכול 'לא קניבת ירק ולא פת שעופשה', ועיין בציונים והערות להלן [משנה ז'] מה שהבאנו בזה.

בהערה ק', והביא כן מלשונות רבים בגמרא "והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה", וכאן בירושלמי משמע כדברי הרמב"ן שממה שכתוב שבפת שעפשה ליכא חיוב אכילה משמע דתמיד יש חיוב אכילה.

אולם הביא מהמגילת אסתר [שם] שדחה דקס"ד דבהנך דווקא איכא חיוב אכילה כדי שלא יבואו לידי הפסד, מדין לאכלה ולא להפסד, הלכך שפיר הוצרכו לאפוקי מזה בהדי' – אבל אה"נ, דבדרך כלל ליכא חיוב אכילה.

ובתורת זרעים דייק כן משינוי הלשון בדברי הרמב"ם, שהרי הרמב"ם כתב דין זה של פת שעופשה במעש"ש [פ"ג הי"א] כפשוטו – שאין מחייבים אותו לאכול, אבל גבי פת שעופשה בשביעית [פ"ה ה"ג] כתב בלשון אחר – "ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה – כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר", הרי דאירי במטפל לאכילה, והיינו כנ"ל, דחיוב אכילה ממילא ליכא אלא דקס"ד דעכ"פ מחוייב לטפל בו כדי שלא יגיע להפסד, וא"ש.

אולם בפשוטו היה נראה שגם בדעת הרמב"ן צריכים לומר ככל הנ"ל – א' דדעת החזו"א [סימן י"ד ס"ק י'] היא דגם לפי הרמב"ן ליכא מצוה ממש באכילתו, ב' גם לפי המגילת אסתר ודעימיה שלמדו את הרמב"ן כפשוטו, אכן זה ודאי שאין מצוה חיובית דרמי אקרקפתא דגברא לאכול פירות שביעית, [דאטו איזה שיעור נאמר בזה, וכי כל

ענף ו

סיכום החידושי דינים.

הוא 'ניתן' בעיקר דינם, ולא רק מצוה ודינים בחובת ניהוג של הגברא בפירות שביעית.

סיכום החידושי דינים שתלויים בזה שאכילה שתייה וסיכה הם דינים מעד הקדושה שחל בחפצא – וע"מ כן

קז. ז"ל הרמב"ן [שם] "מצוה שלישית שאמרה תורה בפירות שביעית [ר"פ בהר] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשו לאכלה ולא לסחורה, וזה דבר תורה הוא כמו שאמרו באחרון של ע"ז [ס"ב]. נמצא פורע חובו בפירות שביעית והתורה אמרה לאכלה ולא לסחורה, וכן במקומות רבים מן התלמוד [בכורות י"ב: ועי' סוכה מ'. וש"נ] בא כלשון הזה. ונכפלה זאת המצוה באמרו ית' [משפטי' כ"ג] ואכלו אביוני עמך, שלא אמר לאביוני עמך תעזוב אותם כמו שאמר [ר"פ קדושים] לעני ולגר תעזוב אותם בלקט ושכחה אבל לשון אכילה מזכיר בהם הכתוב בכל מקום [שם ופ' בהר ב"פ], והנה העושה סחורה בהם עובר בעשה".

ליכא איסור ליהנות ממנו – ודומה בזה לתרומה שנתחללה, וכל זה אחרי שיש קיום דין בחפצא.

[ז] בעיקר מה שנתבאר באיסור סחורה בשיטת רש"י והריטב"א שיש איסור סחורה בזה שמוכר פירות שביעית ולוקח בו דבר שמתקיים אחרי זמן הביעור – ונתבאר שם שהגדר בזה הוא דבכלל הך קרא דלאכלה נאמר שיאכל תוך זמן הביעור, וזהו מדיני ה'ניתן' של פירות שביעית, דבעיקר קדושת שביעית והדין 'ניתן' שלהם נאמר דלא 'ניתנו' אלא לאכילה 'תוך זמן הביעור', וכל זה משום שיש ב' דיני אכילה, לפני הביעור זה מהדינים וה'ניתן' של החפצא – לא כן לאחר ביעור שזה כבר לא חלק מהדיני 'ניתן' של החפצא.

[ח] עיין להלן בחידושי סוגיות [סימן ט"ז] שהבאנו חידוש גדול מדברי הר"ש סיריליאן שיש דין לאכלה ולא להפסד גם בתרומה וגם במעש"ש, ואף שאין בזה גזע"כ ודרשה מיוחדת, ונתבאר שם דעיקר האי דינא אינו אלא גילוי בדין אכילה, דעד כמה שניתן לאכילה שוב לא ניתן לסוג אחר של שימוש שמפסיד את האכילה, ונתחדש שאפילו אי יגיע לידי שימוש של שתייה אבל אם מיועד לאכילה ג"כ חשיב הפסד בזה.

[ט] עיין להלן בציונים והערות [פרק ט' משנה ט'] מה שמבואר בסוגי' בבכורות דעיקר הדין ששריפה של בכור היא סתירה לדין אכילה של שביעית – כל זה אינו אלא משום שהפירות שביעית 'ניתן' לאכילה – ועיי"ש שהבאנו יסוד נוסף בזה מהאחרונים דלמדו מסוגי' זו שגדר הדין 'לאכלה' אינו איסור והיתר גרידא, אלא הגבלת בעלות האדם בפירות – עיי"ש חידוש גדול שבנוי על עיקר החידוש של דיני הפרי ד'ניתן' לאכילה.

הבאנו במשנה זו הרבה חידושי דינים שתלויים בזה שהדין אכילה שתייה וסיכה הם דינים מצד הקדושה שחל בחפצא, ולא רק מצוה ודינים בחובת ניהוג של הגברא בפירות שביעית – ולהלן סיכום הדברים:

[א] מה שהביא הר"ש [פרק ז' משנה ב'] מהירושלמי במכר יין של שביעית ולקח שמן דליכא דין הדלקה בהך שמן, כיון שהיין שממנו הגיע הך שמן לא היה לו דין הדלקה, [ואולם כאמור אין זה נכון לשיטת הגר"א].

[ב] כל החילוקי דינים בין אוכלי אדם ואוכלי בהמה הם גם חילוקי דינים שחלים בעיקר הקדושת שביעית, וממילא דפשוט שבמינים כמו סיאה ואזוב שתלויים במחשבה אי הוו אוכלי אדם או בהמה – יחולו הדינים במחשבה שהיתה רק בשעת הלקיטה, עיי"ש.

[ג] עיקר החידוש של הראשונים [ר"ש רא"ש וקריט ספר] שסיכה כשתייה – היינו דווקא לגבי דינים שמתקיימים בחפצא, וכמבואר בדברי הגר"ז.

[ד] בסיכה כשתייה מצד החפצא ליכא לחלק בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג דבכולהו איכא קיום בחפצא כשתייה.

[ה] יש לדון בריבוי המיוחד בספרי לרבות הדלקה וצביעה – דשמא בא לרבות דגם בהם איכא קיום דין מצד החפצא, ואף אי פשיטא דבכל דין הנאתן וביעורן שוה מיקרי קיום מצד החפצא אכן מאן יימר שיש קיום מצד החפצא גם בפירות שעומדים לקיום על ידי אכילה ממש.

[ו] עוד נתחדש - שאחרי שכבר נתקיימה סיכה או אכילה בפרי שיש בו קדושת שביעית שוב

ענף ז

עוד הערות במשנה

לגבי 'הדלקת הנר' דמהכא משמע דתרומה ומעשר שני אסורים בהדלקה וביאר בזה הר"ש "יש לפרש בתרומה טהורה דאילו טמאה שריא כדאמר שלך תהא להסיקה תחת תבשילך והכי נמי פריך

בדין הדלקת הנר בשביעית דמותר גם בטמא וגם בטהור ובתרומה מותר רק בטמא ובמעש"ש מעאנו מחלוקת ראשונים בטהור.

כתב הר"ש לדייק מהמשנה דקל מהם שביעית

תרומה ומעשר שני, ובהלכה ג', "ולא ישנה פירות מבריייתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אין אוכלין אותו חי וכו'".

והנה דין זה ד"לא ישנה פירות מבריייתן" דעל זה פירש הרמב"ם "כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר", הרי ברמב"ם בהל' תרומות [פ"א ה"ב] ביאר דזה דינא ד"אין עושין תמרים דבש וכן שאר כל הפירות אין משנין אותן מבריייתן בתרומה חוץ מזיתים וענבים בלבד", והמקור מהמבואר במשנה בתרומות [פ"א מ"ב] ד"אין עושין תמרים דבש", וכן הוא בשאר פירות חוץ מיין ושמן, ודין זה שני במשנה גם בתרומה וגם במעשר שני, והכא מבואר ברמב"ם דדין זה קאי גם בשביעית.

ולכאור' שיטת הרמב"ם בזה תמוהה, דמהיכן למד הרמב"ם חידוש זה, ואדרבה, מזה שבמשנה בתרומות נאמר דין זה על תרומה ומעשר שני, מזה מדויק דלא נאמר בשביעית, וא"כ מה המקור לרמב"ם זה, וכבר העיר בזה החכמת אדם בשערי צדק [סי' י"ז הגה"ה א'].

ותירץ בזה הפאה"ש [סי' כ"ד ס"ג] דהרמב"ם למד כן ממשנה זו - דמובא במשנה דשביעית ניתנה לאכילה ולשתייה ולסיכה, "וכן בתרומה ומעשר שני, קל מהם שביעית דניתנה להדלקת הנר", ומוכרח מזה דכל מה שאסור בתרומה אסור נמי בפירות שביעית חוץ מהדלקת הנר, וזה כולל גם האי איסורא ד"אין עושין תמרים דבש", ופשוט - ועיין מה שהארכנו בכל זה להלן בחידושי סוגיות [סימן ט"ז].

בירושלמי [שם] - ותרומה לא ניתנה להדלקת הנר ומשני תרומה טמאה ניתנה להדלקת הנר, שביעית אפי' טהורה.

אולם הר"ש ממשיך בזה לתמוה ממעש"ש - "ומיהו מעשר שני טהור מותר להדליקו מדאמר רחמנא [דברים כ"ו] לא עברתי ממצותיך וכו' - ולא בערתי ממנו בטמא, ש"מ דטהור מותר, מ"מ ניחא הא דקתני שביעית קל מהן דמדליקין בשביעית בין טהור בין טמא משא"כ בתרומה שאין מדליקין בטהורה ומשא"כ במעשר שני שאין מדליקין בטמא".

אולם ברש"י ביבמות [ע"ג. ד"ה ואילו מאסור וע"ב ד"ה והיכן מוזהר] מבואר דגם בטהור אסור להדליק, וכ"ה במאירי ביבמות [שם], ועיין בתוס' רעק"א [נאן] ועיין במשנה ראשונה שהביא כן מהרמב"ם [ריש פרק ג' דמעש"ש] - וכן נראה במהר"י קורקוס [שם].

בדיני אכילת פירות שביעית.

במשנה זו ובראשונים איכא כמה הלכות שנוגעות לאכילת פירות שביעית, ועיין במשנת יוסף [נאן] שהאריך בקונטרס גדול בביאור כל החילוקי דינים בהאי ענינא.

הרמב"ם למד את הדין ד"אין עושין תמרים דבש" מתרומה לשביעית מכאן המשנה כאן.

עיין ברמב"ם [שמיטה ויובל ריש פ"ה] - "פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתייה ולסיכה וכו'", ובהלכה ב', "לאכילה ושתייה כיצד לאכול דבר שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות כדין

משנה ג

[ג] אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין ולא תאנים במנין ולא ירק במשקל בש"א אף לא אגודות ובה"א את שדרכו לאגוד בבית אוגדין אותו בשוק כגון הכרשין ונץ החלב:

רע"ב משנה ג

לא במדה ולא במשקל ולא במנין - כדי שימכרו בזול. א"נ מתוך שאין מוכרין אותן כדרך שמוכרים בשאר שנים ינהגו בהם קדושת שביעית ולא אתו לזלזולי בהו:

אף לא אגודות – שלא ימכור כדרך שמוכרים בשאר שנים:
ונז' חלב – מפורש בפרקין דלעיל:

❧ ציונים והערות משנה ג ❧

באיסור מכירת פירות שביעית במדה ובמשקל

חידוש בדברי הר"ש סיריל'או שטיקער התקנה היא עבור
הדמי שביעית.

בטעמא דמילתא - עיין בדברי הר"ש סיריל'או
שביאר למה צריך לשנות מדרך המכירה, משום
שכיון שנוהג כן גם בשאר שני שבוע לית ליה
סימן לזכור שב'דמים' יש קדושת שביעית - ומתוך
שצוו חכמים שימכור בלי אגודה יזכור וינהוג
ב'דמים' קדושת שביעית וגם מוכרן בזול, הרי
שכתב שהחשש שלא ינהג בהם כראוי הוא על
ה'דמים' שביד המוכר, וע"ע בנר ובחזון נחום
דרכים אחרים בזה.

בדברי הגר"א - שהכל מצד בזיון, והיינו מחמת הדין
קודש שיש בו.

עיין בשנות אליהו שפירש הגר"א דהטעם
משום בזיון, שאין לנהוג בהן במנהג שאר שנים,
ולכן צריך למוכרן בזול ובשינוי.

ובמקדש דוד [ס' ג"ט ס"ק ה' ד"ה כתב המהרי"ט
- עמוד 439] פי' בדברי הגר"א משום דפירות
שביעית הן 'כעין קדשים' ויש בהן 'איסור בזיון',
והביא מש"כ במהרי"ט דפירות שביעית יש בהן
משום קדושה, ובירושלמי איתא שאין סכין בשמן
של שביעית בתוך המרחץ אלא סך בחוץ ונכנס,
וכתב בפני משה משום 'בזיון הקדש', וכן
בתוספתא איתא שאין סכין שמן של שביעית
בידים טמאות, אע"ג שאינו נאסר אם הוא טמא
מ"מ יש בזיון במה שמטמאו.

שיטת הרמב"ם.

כתב הרמב"ם בשמיטה ויובל [פרק ו' הלכה ג']
וז"ל "כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותן
לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה
כסוחר פירות בשביעית, אלא מוכר המעט שמוכר

הערות בפשט מהתוספות יום טוב.

עיין בתוס' יו"ט שכל המשנה איירי באופן
שמותר למכור - כן הביא מהרמב"ם בפירוש
המשנה, וציין לפרק דלעיל [משנה ג'] דליקט לבני
ביתו והותר אין זה דרך סחורה הלכך מותר
למכור כן, וציין עוד למשנה להלן [ריש פרק ט']
ועיי"ש בפירוש הרמב"ם [שם], עוד הביא התוס'
יו"ט מהתוס' בפ"ק דר"ה דמלקט ע"מ לאכול
והותר מותר למכור, ואפשר דלוקח ע"מ לאכול
לא חשיב סחורה אא"כ לוקח בזול ע"מ למכור
ביוקר שקונה להרויח, והוסיף עוד מהרמב"ם
שהדמים יש להם דין שביעית.

טעמא דמתני' - מבואר בירושלמי שיש דין לשנות שלא
יזלזל בהם ובה ינהג בהם בקדושת שביעית וגם כדי
שיהיו נמכרים בזול.

עיין ברא"ש שהביא טעמא דדין זה
מהירושלמי "אין מוכרין פירות וכו' - ירושלמי
למה כדי שימכרו בזול, וישקלנו בליטרא וימכרנו
בזול, אם אומר את כן אף הוא אינו נוהג בהם
בקדושה".

וממשיך הירושלמי בזה עוד - "ופריך -
וישקלו בליטרא ויצוו למוכרם בזול - ומוסיף עוד
טעם לדבר דמתוך ששינוי ממכרם מדרך כל השנים
ינהג בהם קדושת שביעית ולא אתי לזלזולי בהו
וגם נמכרים בזול, ואם היו ניכרין שהם מפירות
חוצה לארץ מותר למוכרן במדה במשקל ובמנין".

משמע שיש ב' תקנות בדין זה, א[חז"ל
תיקנו שימכרו בזול, ב[חז"ל תיקנו שיעשו שינוי
בדרך המכירה, אבל שינוי בדרך המכירה לחוד לא
סגי, וכן מבואר להדיא בדברי התוס' יו"ט, [מיהו
במשנה ראשונה כתב דשינוי מדרך מכירה הרגילה סגי, כגון
דבר שדרכו למכור במדה רשאי למוכרו במשקל].

שביעית בפירות עכו"ם קח, ליכא איסור לקנות פירות עכו"ם במדה במשקל ובמנין.

ב לפי השיטות שיש קדושת שביעית בפירות עכו"ם קט יתכן דמודים דמותר למכור במדה במשקל ובמנין, ד"ל דתלוי ביסוד האיסור, שתלוי גם ממי הוא קונה - וכדיבואר.

ג והיינו כך - שאם איסור מכירה במדה במשקל ובמנין הוא מחמת איסור סחורה, הרי זה תלוי האם איסור סחורה הוא רק על המוכר ולא על הלוקח - ועיין בזה לעיל [פרק ז' משנה ג'] מה שהבאנו בזה - וא"כ כשקונה פירות עכו"ם מחנות של עכו"ם - דליכא איסור על הקונה דהא אין לפני עור לקנותו מן העכו"ם אע"ג שהעכו"ם מוכרו במדה במשקל ובמנין דהלא אין העכו"ם מצוה על קדושת שביעית.

ד אם הוא קונה פירות עכו"ם מישראל, בזה לכא' איכא איסור על המוכר לא למכור במדה במשקל ובמנין ולכן יש איסור לפני עור על הקונה.

ה יש לדון בזה עוד - דיתכן דגם בכה"ג יש להתיר, וזה עפ"י מה שכתב המבי"ט [ח"א סי' מ"ה] ובכפופות תמרים [יומא פ"ג. ד"ה ולענין], דליכא איסור סחורה בפירות עכו"ם אע"ג שיש להם קדושת שביעית כיון דמצי טעין 'קאתינא מכח גברא דלא מצי לאישתעי דינא בהדיה'.

ו כל זה אם האיסור מצד סחורה, אבל אי נפרש שהאיסור הוא משום בזיון וכמש"כ הגר"א - אז לכא' יש לאסור לקנות במדה במשקל ובמנין אף כשקונה פירות עכו"ם ואז יש לאוסרו אפילו כשלוקח מעכו"ם.

ז עיין במשנת יוסף שהביא מהמהרי"ל דיסקין שהקפיד בזה לא לקנות במדה במשקל ובמנין אפי' כשקנה מן העכו"ם, וע' בהג"ה שם.

ח כל זה במקום שרוב פירות של מין זה המצויים בשוק אינן ממה שיש בהן קדושת שביעית דלא אתי לאיחלופי, אבל אם רוב פירות מינים אלו יש להם קדושת שביעית - נראה דאסור

אכסרה להודיע שהוא הפקר ולוקח הדמים לקנות בהן אוכל אחר" עכ"ל, ובפיה"מ כ' "אסור למוכרו על דרך שאר המכירות בשאר השנים שלא יראה כדרך סוחר", עכ"ל, וכ' בפאת השלחן [סי' כ"ו ס"ק י'] דשיטת הרמב"ם כדברי הגר"א שהכל מטעם 'בזיון שביעית', ואם ימכור באופן הרגיל יבוא לידי מסחר אכן הוא הבין את הגר"א דלא כמקד"ד שפי' משום עצם האיסור בזיון - אולם ברדב"ז פי' דהרמב"ם סובר דאף למסקנא הכל הוא משום שימכור בזול.

בדברי החזו"א בפירות וירקות של חו"ל.

עיין בר"ש שהביא מהתוספתא וירושלמי - "פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ לא יהו נמכרים לא במדה לא במשקל ולא במנין, אלא כפירות הארץ, ואם היו ניכרין מותר".

ועיין בחזו"א [סי' י"ד ס"ק י"ב ד"ה ר"מ] שאיסור זה אינו אלא בפירות האילן ולא בירקות.

וז"ל - "אבל בירקות וזרעים כיון שהן אסורים משום ספיחים ואין לנו אלא ירקות חו"ל - הו"ל כניכרים שהרי ליכא ירקות ארץ, ומיהו אם מצויין ירקות של נכרי שאין בהן איסור ספיחין ויש בהן קדושת שביעית, אפשר דאתי לאיחלופי, ומיהו נראה דאם רוב השוק של חו"ל הו"ל כניכרין ולא אסרו אלא כשרוב הפירות הנמכרין הן מאותן הקדישין קדושת שביעית, ואז כשמביאין מחו"ל אין הדבר מפורסם ואתא לאיחלופי", עכ"ל.

יש לדון דמה הדין בפירות עכו"ם.

יש לדון בדין הקונה מעכו"ם או מחנות שמוכר בו פירות עכו"ם אם רשאי לקנות במדה במשקל ובמנין, והעירני בזה ידידי הגאון ר' חיים קרויס שליט"א שצריכים לדון בזה מצד כמה צדדים ופרטים.

א זה פשוט שלפי השיטות שאין קדושת

קח. אבקת רוכל [סי' כ"ד], רדב"ז [ח"ה סי' ב' אלפים רנ"א], פאת השלחן [סי' ד' ס"ק י"ד] ורידב"ז [שם]. קט. מבי"ט [ח"א סי' כ"א] ובנו מהרי"ט [ח"א סי' מ"ג] ושערי צדק [סי' ט"ז ס"ק י"ד].

למכור במדה במשקל ובמנין דלמא אתי שתמה על המנהג להקל בזה, וכתב דאולי כיון לאיחלופי. שמוכרין בחנויות אלו של וועד השמיטה ובלי ט] עיין בספר שמיטה כהלכתה [עמ' ע"ג] קדושה הוי ידוע וחשוב כניכרין וצ"ע.

משנה ד

[ד] האומר לפועל הא לך איסור זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר לקט לי בו ירק היום שכרו אסור לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מדמי שביעית:

רע"ב משנה ד

שכרו מותר - ואין בו קדושת שביעית. ואף על גב דשביעית תופסת דמיה, האי לאו דמי שביעית הוא: לקוט לי בו ירק - לשון מכר הוא, דמשמע לקוט לי שוויי ירק, אבל לקוט לי לשון שכירות הוא ולא לשון מכר: ככר בפונדיון - לא שאמר לו אתן לך פונדיון, רק ככר שוה פונדיון: כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר - משום דמתנת חנם יהבי זה לזה, לפי שירקות שדה מצויין: לקח ממנו בסתם - בהקפה כדרך מוכרים בחנות: לא ישלם לו מדמי שביעית - דהוי כסחורה:

❧ ציונים והערות משנה ד ❧

הקדמה

ואינו כדמי שביעית, אלא מוציאו בכל מה שירצה, ולא קנסו הפועל להיות שכרו כדמי שביעית, ואם אמר לו לקט לי בו היום ירק, ה"ז כדמי שביעית ואינו מוציאו אלא באכילה ושתייה כפירות שביעית".

יש כמה נקודות בפשט שצריכים ביאור ויבוארו בעזה"ת דבר דבור על אופניו.

'שכרו אסור'.

במה דאיתא ש'שכרו אסור', עיין ברש"י בע"ז [ס"ב] שביאר שהכוונה בזה שאסור לשהות שכרו אחר זמן הביעור אלא מתבער בשביעית, וכן הוא בחידושי הראב"ד שם, אולם עיין בר"ש כאן שכתב - "שכרו אסור - לעשות בו חפציו דשביעית לא ניתנה אלא לשתיה וסיכה", ולא ברור למה רש"י לא פירש כהר"ש.

ביאור החילוק בין לקט לי ירק היום דשכרו מותר לבין לקט לי 'בו' ירק היום דשכרו אסור.

צריכים לדעת מה החילוק בין "לקט לי ירק היום" שהדין בזה הוא ששכרו מותר ל"לקט לי 'בו' ירק היום" ששם הדין ששכרו אסור, ועיין בזה ברש"י בע"ז [ס"ב]. שביאר בזה ד"לקוט לי 'בו' - לשון מכר הוא דמשמע לקוט לי שוויי ירק", ולכן אסור לשהות שכרו אחר זמן הביעור אלא מתבער בשביעית, ומאידך - "לקוט לי ירק -

וז"ל הרמב"ם [פרק ו' הי"ב] - "האומר לפועל הא לך איסור זה ולקט לי ירק היום שכרו מותר

לשון שכירות הוא ולא לשון מכר, ואין לו דמים שיתפסו בקדושת שביעית" עכ"ל.

וכפשוטו הכוונה שדמי שכירות פועלים אינם דמי שביעית, וכן ביאר המאירי [שם] שזה שכן הפעולה של הלקיטה ולא שכר של הירק ולכן אינו דמי שביעית, ומהאי טעמא מותר לעשות במעות הללו כל צרכו, אבל אי אמר לקוט 'בו' היינו דמי הפירות שביעית.

בדברי התוס' בע"ז [שם] דהאיך זכה הבעלים בפירות למ"ד דמגביה מציאה לחבירו ל"ק חבירו.

ועיין בתוס' ע"ז [שם] שהקשה – "וא"ת הניחא למ"ד [ב"מ ח'] שהמגביה מציאה לחבירו קנה חבירו, אלא למ"ד דלא קנה חבירו א"כ זה המלקט קנאם, וכשנותנם לבעל הבית בדינר זה נמצא מוכר לו פירות שביעית" והיינו וא"כ הוי ליה דמי שביעית.

ותירצו בתוס' "וי"ל דלא חשיב מוכר - דיד פועל כיד בעה"ב דמי, ועי"ל דשאני התם דאמר לא קנה חבירו עד שתבא מציאה לידו ואם ירצה המגביה יכול לזכות בה קודם שתבא לידי חבירו אבל הכא שאין המלקט מתכוין לזכות כלל לא בתחלה ולא בסוף וכשנותן לבעל הבית אז זכה בעל הבית", עכ"ל התוס'.

באיזה ירקות איירי.

יש להעיר באיזה ירקות איירי הא איכא איסור ספיחין שגזרו לאסור ירקות, וצ"ל דאיירי שגדלו בשישית ומלקטם בשביעית ואף שלגבי קדושת שביעית אזלינן בתר לקיטה אכן לגבי ספיחין אזלינן בתר הגידול – עיין בזה בר"ש [ריש פרק ט'], וע"ע ברמב"ן עה"ת [ריש בהר] דאיירי בירקות שעולים מאליהן שלא גזרו עליהם גזירת ספיחין.

בקושי' התוס' יום טוב מצובע.

הקשה התוס' יו"ט אמאי שכו מותר מאי שנא מצובע בשכר דאיתא לעיל [פרק ז' משנה ג'] דאסור – ותירץ דאיכא למימר עפ"י המבואר בע"ז [ר"פ השוכר את הפועל] דמחלק בין פועל ל'חמרים' דשכר החמרין יש להם קדושת שביעית, וקאמר

רבא מ"ט "פועל דלא נפיש אגריה לא קנסוהו רבנן, חמרין דנפיש אגריהו קנסו רבנן בהו" והביא מהתוס' שפירשו – "חמרין דנפיש אגריהו פירוש ורווחי טפי ודמו טפי לסחורה", וביאר בתוס' יו"ט דה"ה צובע דמי לחמרין דרווחי טפי.

אולם כבר תמהו המפרשים דהקושי' מעיקרא ליתא, ובמשנת יוסף [תוספת אחרונים] הביא כמה דרכים לחלק ביניהם, דהכא איירי בירקות של הפקר והתם קאי בצובע בצבע של עצמו ודמי טפי לסחורה כיון שהוא מתעסק בשלו [לחם שמים, פני זקן משנת חכמים], ונמצא דהכא קאי רק לגבי תפיסת דמים בקדושת שביעית ובזה מחלקינן בין הנך תרי לשונות, [לקט לי ולקט לי בזה], אבל התם כיון שהצבע שלו שוב יש לדון מצד סחורה [עטרת ראש].

בדין – "לקח מן הנחתום כבר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר".

בדין – "לקח מן הנחתום כבר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר" – כבר כתבו הראשונים לא שלקח ושילם בפונדיון וגם לא שהתחייב לשלם דמי פונדיון – אלא שקנה לחם בשווי של פונדיון.

וטעם ההיתר הביאו הר"ש והרא"ש וז"ל – "בירושלמי מפרש משום דעבדין דין לדין מתנת חנם - לפי שירקות שדה מצויים, ר' יהודה ור' נחמיה אוסרין לפי שאין ירקות שדה מצויין" – והיינו שלא היה כאן התחייבות ולכן ליכא חוב, וממילא יכול לתת לחבירו מתנה במקום המתנה שהוא קיבל, דאין כאן 'פרעון חוב' במעות שביעית כמו בסיפא, שבסיפא למדנו דב"לקח ממנו סתם" והוא התחייב בחוב על הלחם, והדין הוא ד"לא ישלם לו מדמי שביעית - שאין פורעין חוב מדמי שביעית".

וכפשוטו היה נראה דמה דברי שא מותר לעשות כן הוא כיון שיש כאן ב' מתנות נפרדות שלא שייכות זל"ז – ממילא נראה שגם הלחם לא מיקרי 'חליפי שביעית' להיות תופסין דמיו, וכן הבינו המפרשים – אולם הרמב"ם חולק בפרט הזה וכדיבואר בהמשך.

חידוש ברמב"ם בדיון זה.

וז"ל הרמב"ם [פרק ו' הלכה י"ד] בביאור דין זה:

"הלוקח מן הנחתום ככר בפונדיון ואמר לו בשעת לקיחה - כשאלקט ירקות שדה אביא לך בו - ה"ז מותר, 'ואותו הככר הרי הוא כפירות שביעית', ואם לקח ממנו סתם לא ישלם לו מדמי שביעית שאין פורעין חוב מהן".

ומבואר ברמב"ם דאיכא חליפי שביעית ולכן הכיכר קדוש בקדושת שביעית, ובמשנה ראשונה כתב שלא משמע כן מהר"ש ומהירושלמי - אולם כתב שכנראה שאין מחלוקת ביניהם - וכן נקט בדרך אמונה [פרק ו' הלכה י"ד ס"ק קט"ז בציון הלכה ס"ק קפ"ו] - שהרי הרמב"ם איירי באופן שאמר בהדי' שזה חליפין של הפירות שהרי אמר -

כשאלקט ירקות שדה 'אביא לך בו' - ולשון 'בו' היינו חליפין, ולולי לשון זה מודה לר"ש ולירושלמי דלא חשיב חליפין ומותר בכל השימושים.

וע"ע בחזו"א [סימן י"ג ס"ק ט"ז] - שיש כאן חידוש בדבריו, דלמד שיש מחלוקת ביניהם, ועיי"ש עוד דמה דמיקרי חליפי שביעית - אף דאין כאן ירקות עכשיו אבל כיון שקנה את הלחם והתחייב לשלם פירות שביעית - הרי זה 'פסיקה' שמחייבת לענין מי שפרע, ולכן יש כאן חליפי שביעית, ועיי"ש עוד בדבריו דמיקרי "מהוה כיכר מפירות שביעית".

אולם עיין בתורת זרעים שהכיכר לא מיקרי 'חליפי שביעית' עד שיתן את הפירות שביעית עבורו, ורק אם הכיכר עדיין בעולם אז הוא דנאסר - עיי"ש שהביא ראייה מהגמרא בע"ז [שם].

משנה ה

[ה] אין נותנים לא לבייר ולא לבלן ולא לספר ולא לספן אבל נותן הוא לבייר לשתות ולכולן הוא נותן מתנת חנם:

רע"ב משנה ה

בייר - חופר בורות ומספיק מים לבני העיר, לא יתן לו מדמי שביעית להספיק לו מים לכל תשמישו:

ולא לבלן - מחמם מרחצאות:

ולא לספר - שכר תספורת:

ולא לספן - שכר הספינה:

ולכולן - לכל הני דתנינן במתניתין יכול ליתן מתנת חנם שלא לשם שכרן, ואף על פי שיודע שבשביל שנתן מתנה לא יתבע ממנו שכר:

עיונים והערות משנה ה

בגדר איסור סחורה בנותן לספר וכדו', וחידוש בשימוש של דמי שביעית.

לכל הנאה שהיא בכלל הנאתו וביעורן שוה, ומי שנותן פירות שביעית לחבירו ונשארו בקדושתן ביד חבירו - אין בזה שום איסור הרי הוא יאכלם בדיני קדושת שביעית - וכן מבואר בסוף המשנה

בדברי החזו"א בביאור הגדר של סחורה בנותן לבייר ולספר וכו' - להמציא שימוש חדש בפירות שביעית.

פירות שביעית או דמי שביעית - לא משתמשים בהם אלא לאכילה שתייה וסיכה - וכן

לו את המים או שהוא חופר בורות למים, ועיין היטב בר"ש וברמב"ם [פ"ו הי"א] ובמהר"י קורקוס [שם] – וכבר האריך בזה במשנת יוסף בשיטות הראשונים בזה.

עכ"פ אם הוא גם חופר ולא רק נותן לו מים – א"כ מה מהני מה שהמים הם לאדם הא סו"ס החפירה היא פעולה שדומה לפעולות של ספר ובלן, וצ"ע, ועיין במשנת יוסף שהביא שבאמת יש שיטות שאוסרים עד כמה שהדמי שביעית הוא עבור החפירה, ויש לעיין בזה.

חידוש גדול של המקד"ד דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, ומיישב את שיטת ר' יוסי [ירושלמי] דשרי לכביסה מחמת חיי נפש.

למדנו לעיל דאם הוא נותן לו 'מים' עבור 'כביסה ומשרה' אסור – כיון דהנך שימושים אסורים בפירות שביעית, ולכאור' לשיטת רבי יוסי בב"ק [ק"ב.] ובסוכה [מ'] דמתיר כביסה ומשרה בפירות שביעית דדריש לכם לכל צרכיכם ולא בעי דווקא הנאתן וביעורן שוה, א"כ ה"ה דמותר לתת פירות שביעית עבור מים להנך צרכים – כן היה נראה מסברא.

אולם הר"ש הביא מהירושלמי דמשמע דאמנם ר' יוסי שרי לתת לבייר עבור מים לכביסה דקסבר שיש בהם משום חיי נפש – והביאו כן מרבי יוסי לגבי מעין של בני העיר בפרק בתרא דנדרים [פ':] – אמר רבי יוסי כביסתן קודמת לחיי אחרים, אבל לבלן מחמם מרחץ אפילו ר"י מודה שלא נותנים שאמר בירושלמי [שביעית פ"ח ה"ה ונדרים פ"א ה"א] שאדם מגלגל ברחיצה ואין מגלגל בכביסה, והתם בנדרים אמרין דאלימא ליה לר"י כביסה מרחיצה.

ותמה בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה אמרין] דלמה לי לטעם דר"י ס"ל דכביסה יש בו חיי נפש, ומשמע נמי דרק בכביסה פליג אבל למשרה לא, הא ר' יוסי חולק על כלל של הנאתן וביעורן שוה וס"ל דנותנין פירות שביעית גם לתוך המשרה וגם לתוך הכבוסה ועוד יש להקשות, דלבלן לרחיצה אמאי אסור נהי דאין בהן חיי נפש כמו כביסה אטו פירות שביעית ניתן רק לדבר שהוא חיי נפש.

– "ולכולן הוא נותן מתנת חנם" – כ"כ החזו"א [סימן י"ג ס"ק י"ב].

ועפי"ז הקשה החזו"א איזה איסור יש במשנה בנותן פירות שביעית או דמי שביעית עבור פעולה – הרי ע"כ שהקדושת שביעית לא פקעה מהפירות שביעית כיון שאין להם על מה לחול, וממילא בנותן פירות שביעית לבייר [שחופר בורות ומספיק מים לבני העיר] או לבלן [שמחמם מרחצאות] או לספר [עבור שכר תספורת] או לספן [עבור שכר הספינה] בכולהו היה צריך להיות מותר – ואיזה איסור נתחדש כאן במשנה – הרי הפירות שביעית בקדושתן קיימי אצל זה שעושה לו את הפעולה.

וביאר בזה שאדרכה – זה גופא יסוד האיסור של סחורה – והיינו להמציא שימוש חדש בפירות שלא היה בהם קודם בתור פירות שביעית או דמי שביעית, דכיון דניתנו לאכילה שתייה וסיכה ולשימוש של הנאתן וביעורן שוה – א"כ הכא שהוא חידוש מכת הפירות שביעית או הדמי שביעית שימוש חדש למרחצאות או לספר וכדומה – כל זה בכלל איסור סחורה, ועיין להלן בציונים והערות [פרק ח' משנה ח'] מה דהוספנו בזה, ובעיקר האי יסוד הארכו לעיל בציונים והערות [פרק ח' משנה ג'] שיש בזה דברים מפורשים ברמב"ן ובריטב"א.

בנתינה לבייר עבור שתיית אדם או גם לחפירת בור עבור שתיית אדם.

במשנה מבואר "שנותן הוא לבייר לשותות" – והיינו בשביל שתיית עצמו ולכן מותר משא"כ, ברישא שהוא נותן לבייר עבור מים לבהמתו או לכבוסה ולמשרה ולכן אסור, וכמבואר בר"ש – דכיון דהנך אין הנאתן וביעורן שוה, א"כ שוב חשיב כמחדש שימוש שאין בפירות שביעית, ולגבי אכילת בהמתו אף דהנאתן וביעורן שוה אכן כיון שהפירות שביעית או הדמי שביעית הם מאוכלי אדם שוב אסור לעשותן לאוכלי בהמה וכמבואר ברמב"ם [פ"ה שמיטה ויובל ה"ה] והמקור מהתוספתא, וממילא אי איירי בדמי שביעית שבאו מכת אוכלי בהמה אז שפיר מצי ליתן לבייר עבור מים לשתיית הבהמה.

אלא שיש לדון האם איירי בבייר שהוא נותן

כמו אכילה ומותר.

מיישב בזה את קושי' התוס' בבכורות בלקיחת בהמה
טמאה בפירות שביעית.

וע"ד זה יישב נמי את מה שהקשו התוס'
בבכורות נ"ב: ד"ה ודאין אמאי אין לוקחין בהמה
טמאה בפירות שביעית כההיא דאין פודין פטר
חמור בבהמת שביעית, הא בהמה טמאה היא
למלאכה והנאתן וביעורן שוה ע"ש, ועיין לעיל
[פרק ד' משנה א'] מה שנתבאר בזה למה מיקרי
הנאתן וביעורן שוה.

ותירץ בזה המקד"ד דלפי יסוד הנ"ל דרק
בפירות שביעית עצמן מותר כל דבר שהנאתן
וביעורן שוה, אך ליקח בדמי שביעית אפשר רק
אוכל נפש עצמו, מש"ה בהמת שביעית היא דמי
שביעית שהרי נלקחה בפירות שביעית ולכך אין
לוקחין בדמי שביעית רק בהמה טהורה שהיא
לאכילה ולא בהמה טמאה, דאף מים לשאר
תשמישין אין לוקחין – ועיין לעיל מה שנתבאר
בזה בדרך אחרת מהמקד"ד.

ותירץ בזה המקד"ד דהכא מיירי בדמי
שביעית ושאני דמי שביעית דחמירי משביעית
עצמה, ואין הטעם הכא לפי שאין הנאתן וביעורן
שוה, אלא שנתחדש הכא 'כלל חדש', והוא –
דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתיה וסיכה, וליכא
בהם דין הנאתן וביעורן שוה גם בשיטת רבנן דר"י
וזה חידוש גדול, אלא שהביא דיסוד זה למדנו
בתוספתא – מובא לעיל בר"ש [פ"ז משנה ב'] דשם
נתחדש דחלוקין דמי שביעית משביעית עצמו
דדמי שביעית אין לוקחין בהן אלא לאכילה ולא
לכל הנאות, זהו דאזהר להו ר"מ לחכמים [שם]
דמחמיר אני בדמים מבעיקר, שהשמן של שביעית
מדליקין בו – אבל מכרו ולקח בו שמן אחר אין
מדליקין בו – וזהו מטעמא דדמי שביעית הן רק
לאכילה ושתיה וסיכה – ותו לא – ועיין בהערה
ק' במה שיש לדון בזה.

וממילא י"ל דזו נמי שיטת רבי יוסי - דאף
דלדידה לא בעינן הנאתן וביעורן שוה, ומשתמש
בהם לכל צרכיכם, אבל דמי שביעית שאני, ומ"מ
ס"ל לר"י דכביסה – כיון שהוא חיי נפש חשיב

משנה ו

[ו] תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל קוצה אותם בחרבה, אין
דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ואין עושין זיתים בכד ובקוטב אבל
כותש הוא ומכנים לבודידה, רבי שמעון אומר אף טוחן הוא בבית הכד ומכנים
לבודידה:

רע"ב משנה ו

במוקצה – כלי המיוחד לקוץ בו תאנים קרוי מוקצה:
בחרבה – סכין, לשון חרב. וטעמא משום דכתיב [ויקרא כה] ואת ענבי נזירך לא תבצור כדרך
הבוצרים:
עריבה – שלשים בה את העיסה:
ובקוטב – עץ גדול וכבד ובראשו אבן גדולה שנותנים על הזיתים בבית הכד, נקרא קוטב:
בודידה – בית הכד קטן כעין עריבה:
רבי שמעון אומר כו' – והלכה כרבי שמעון:

ק'. אולם עיין לעיל בציונים והערות [שם] שהבאנו מהלכים אחרים בתוספתא, ולמבואר שם ליכא מקור מהתוספא לחידוש
זה.

עיונים והערות משנה ו

בדין קצירה בשביעית.

מכאן אמרו תאנים של שביעית, אין קוצים אותם במוקצה אבל קוצה אותם בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורכין בעריבה, אין עושין זיתים בכד, וכו', עכ"ל.

פלוגתתם תלויה בביאור דרשת התורה כהנים.

פלוגתת הראשונים תלויה בביאור דברי התו"כ, דשיטת הר"ש דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, והיינו כתחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, ובנוסף לזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בשמור הוא רק כדרך הקוצרים והיינו כמפורש בהמשך דברי התו"כ, אבל בהפקר דלא מיירי התו"כ כלל בסיפא, ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים.

הר"ש סמך דבריו על התו"כ וזוהי ביאור דאף דפשטיה דקרא מיירי בקוצר ובוצר במחובר, וכל הני דרשות בתו"כ שמובאים במשנה מיירי בתלוש, ובתלוש האיסור הוא רק מדרבנן, דמה"ט התירו הנך עבודות בתלוש בסורי, אכן סו"ס איכא אסמכתא מקרא, ולהכי הביאנוהו הכא.

אולם כאמור - שיטת התוס' בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וזה דין בפני עצמו בלי שייכות לקצירה, ודין זה יליף התו"כ מ"נזרך" דאסור, והיינו דלמד דתחילת דברי התו"כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, ומה שאמרו בלשון לא תבצור, היינו כלל וכלל לא, דאין בה אכילה - עיין בזה בתוס' ביבמות [קכ"ב].

לפי"ז יהיה מוכרח שהמשך דברי התו"כ דמחלקים בין כדרך הבעלים דאסור ובשלא כדרך הבעלים מותר, היינו ע"כ רק בהפקר - והדרשות בתו"כ מתחלקים לתרתי.

סיכום המחלוקת - ושורש פלוגתת רש"י ורביתיו באיסור שמור.

"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה" - מחובר או תלוש.

אסור מה"ת לקצור כדרך הקוצרים, אבל מלאכות בתלוש הם מדרבנן וכמבואר בלשון הר"ש [כתב יד], וע"ע בר"ש לעיל [פרק ו' משנה ב'], [והתורה זרעים לא ראה את הכתב יד ונקט שגם בתלוש זה מה"ת], ובסיפא של המשנה קאי במלאכות בתלוש, ונחלקו ברישא בדין "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה" - האם זה קאי במחובר או בתלוש, שהר"ש בפירוש הראשון פירש דקאי בחיתוך בכלי שרגילים לקצור בהם, וכן פירש הרע"ב, והיינו מלאכה במחובר, ובפירוש השני פירש דקאי במעשה לייבש תאנים וזה כבר בתלוש וכן פירש הרמב"ם.

פלוגתת הר"ש ור"ת באיסור קצירה, האם הוא גם מההפקר או רק משמור.

נחלקו הראשונים באיסור קצירה בשביעית, דשיטת הר"ש כאן במשנה [ד"ה לבודידה - מכת"י] וכן מבואר בדבריו לעיל [פ"ו מ"ב ד"ה לא במחובר] דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, אבל בהפקר ליכא איסור קצירה כלל אפילו כדרך הקוצרים.

אולם שיטת התוס' בסוכה [ל"ט: ד"ה בד"א] בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וזה דין בפני עצמו בלי שייכות לקצירה, ובהפקר יש ג"כ איסור קצירה אלא דהתם אנו מחלקים בין כדרך הבעלים דאסור לשלא כדרך הבעלים דמותר - ועיין חזו"א [סימן י"ב ס"ק ה'] שדייק מהרמב"ם דגם בהפקר איכא איסור קצירה וכדעת ר"ת.

שורש הדברים - מבואר הכא בר"ש, ונקדים בדברי התו"כ:

כתוב בתו"כ, "את ענבי נזרך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, "לא תבצור", לא תבצור כדרך הבוצרים,

דינא דקצירה ובצירה בשביעית דמוכרח שנאמרו בזה ב' דינים שונים, ומצאנו כן ברמב"ם.

דמצד אחד יעויין ברמב"ם בריש הלכות שביעית דצריכים לשבות מעבודת הארץ והאילן, וכלל שם גם קצירה ובצירה בהדי זומר וזורע, ומשמע דאסורים מצד זה שהם עבודת הקרקע והאילן, וכזורע וזומר, והוסיף דרק אלו האבות ותולדות של מלאכת שביעית, ומה"ת אין עוד.

אולם להלן הוסיף בזה הרמב"ם עוד דין, דיעויין בריש פרק ד' שכתב "דלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה כגון שקוצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שביארנו", וכפשוטו הלשון "כמו שביארנו" מתייחס לריש הל' שביעית דכללם בהדי' שאר עבודת הארץ, ושם בהלכה כ"ב כתב כעין זה נמי לגבי בוצר, וז"ל, "הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר וכו', ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה".

ודייק התורת זרעים [כאן] דתרי איסורים נכללו בהדי איסור קצירה, א' מצד עבודת הקרקע והאילנות, ב' מצד כדרך הקוצרים וכדרך הבוצרים, ויסוד האיסור בזה הוא איסור אסיפה, וא"כ בריש הלכות שביעית מיירי רק מצד אבות ותולדות שזה מדיני המלאכה והעבודת קרקע ואילנות, ולהלן פ"ד מיירי לענין הלאו הנוסף של "קצירה כדרך הקוצרים", וכן הוא במקד"ד נ"ט ס"ק ו' ד"ה כתב הרמב"ם רפ"ד, ובד"ה אמרינן במו"ק, ובד"ה כתב הרמב"ם ז"ל פ"ד הכ"ג, וכתבו דבמלאכה מצד עבודת הקרקע איכא חומרא וקולא, דמצד עבודת הקרקע הוא עובר רק במתכוין לעבודת הקרקע, ומאידך, ליכא התירא שיקצור שלא כדרך הקוצרים.

והסברא בזה ביאר התורת זרעים, דפשיטא דכל התירא דשינוי שייך רק בקצירה מדין אסיפה, אבל אי מצד מעשה מלאכת עבודת קרקע בזה לא מהני כל הנך שינויים, דשינוי מעט מעט אינו שינוי בגוף המעשה, ושוב א"א לומר שחסר בעיקר צורת קצירה.

ולסיכום – למדנו הכא שר"ת מחמיר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי, וכ"כ התוס' בר"ה [נ"ט]. ד"ה וקציר הב' וכן הוא בתוס' בב"מ [נ"ח]. ד"ה לשמור ובמנחות [פ"ד]. וביבמות [קכ"ב], ויסוד המחלוקת בזה הוא האם שני הדינים בתו"כ תלויים זה בזה, או דחדא נינהו.

והתוס' בסוכה [ל"ט] הביאו בזה דנחלקו רש"י ורבותיו האם איכא איסור במשומר בפירות שביעית, ומשמע דלרש"י לא משכחת לה איסור כזה, [מדהוצרך לבאר עזקה באופן אחר], וממילא נראה דפשיטא נמי דנחלקו נמי בעיקר איסור קצירה אי קאי בהפקר או במשומר, דהנך תרי דינים תלויים זה בזה, דתלויים בתרי הפירושים בתו"כ.

ובאמת דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דרש"י כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזרך – שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם", ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מרש"י בחומש והוסיף בזה בלשונו, "נזרך – שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דמפורש דאיסורא דבצירה כדרך הבוצרים קאי רק בשומר, ודו"ק.

קושיות התוס' על שיטת הר"ש.

והק' התוס' בב"מ [נ"ח]. על שיטת רש"י והר"ש דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, והקשה מהמבואר בריש מו"ק דבצירה היא תולדה דקצירה ולא נתבררה כוונתו.

וביאר התורת זרעים דתוכן הקושי' היא דשם מבואר דקצירה ובצירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובזה לא שייך נפ"מ בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם בהפקר ומאי שנא מזורע וזומר דשייכי נמי בהפקר, ואי האיסור הוא רק בשומר אז ע"כ דכל האיסור הוא רק מצד הנהגת בעלות, וא"כ לא שייך בזה אבות ותולדות.

מבאר דאיכא ב' דינים של קצירה, א' מצד עבודת הקרקע וא' מצד קצירה כדרך הקוצרים.

וחדידש התורת זרעים דצריכים להקדים ביסוד

מיישב בזה את קושיות התוס' על שיטת הר"ש.

ובזה מיושב שיטת הר"ש דהר"ש מיירי התם בלי כוונה לתועלת הקרקע, הלכך ליכא איסור בהפקר, אבל אה"נ דהר"ש יודה דבקצירה בכוונה לתועלת הקרקע והאילנות בזה איכא איסור נוסף, ובה מיירי בסוגי' במו"ק, וכל דברי הר"ש לפטור בהפקר היינו בלי כוונה לתועלת הקרקע, והיינו ממש ע"ד הרמב"ם, דשני איסורים נאמרו בפרשה זו, ודו"ק.

חידוש נוסף דמהני שינוי בתלוש גם אחרי שהקצירה במחובר היתה בדרך הקוצרים.

מבואר במשנה שיש דינים לשנות גם במלאכה במחובר וגם בתלוש – אולם עיין במנ"ח [מצוה שכ"ט ס"ק ג'] שדייק מלשון הרמב"ם שכתב "כגון שקוצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר", דמלשון זה משמע דגם שינוי בתלוש בהעמדת הכרי או בדישה פוטרו ממלקות על הקצירה, דרק בכל הנך תנאים כהדדי הוא דקעבר, וזה תמוה – דאחרי שגמר את הקצירה באיסור מה מהני שינוי אח"כ בתלוש.

וביאר בזה בתורת זרעים – הנ"ל - דכיון דיסוד האיסור מצד דרך הקוצרים הוא דין ב"אסיפה", ממילא השינוי לעשות שלא כדרך הקוצרים הוא גם ב"אסיפה" אף דזה כבר תלוש, ולכן יהני בזה שינוי בדישה ודריכה וכתיתה אף דבקצירה עצמה במחובר הוא קצר כדרך הבעלים, דהקצירה היא היכי תימצי בעלמא לאסיפה, וא"כ ה"ה דפעולות אחרות בתלוש איכללו בהדי' האסיפה.

תוספת דברים ומהלך חדש בכל הענין.

וע"ע להלן בחידושי סוגיות [סימן ט"ו פרק א'] שהבאנו עוד מהאחרונים בזה לחלק בין הנך תרי דינים, ונתבאר שיש ד' אופנים דחזינן דהקצירה היא היכי תימצי בעלמא לאסיפה והנהגת בעלות:

א [ממה דמהני שינויים גם בתלוש אחרי שכבר קצר - וכדלעיל.

ב [מדמהני בה שינוי של מעט מעט אף שאינו שינוי בגוף המעשה.

ג [ממה דמקילין בשדה של אחרים – עיין בחידושי סוגיות [שם].

ד [ממה דמחמירים בקצירה ע"י עכו"ם – וכמבואר בחזו"א [מובא בחידושי סוגיות [שם], ופשיטא דבקצירה שהיא מעשה מלאכה דליתא לכל הנ"ל, הרי לנו כמה נפ"מ לדינא בן הנך תרי קצירות.

ואכתי צ"ב שיטת ר"ת בזה – דלדידיה מה יסוד ההיתר של קצירה שלא כדרך הקוצרים, ועיין מה דנתבאר בזה בחידושי סוגיות [שם פרק ב'].

איברא דעיי"ש עוד בחידושי סוגיות [שם פרק ג'] שדחינו את כל דברי האחרונים בהנך תרי דינים, והוכחנו שהדברים נסתרין מיניה וביה בדברי הרמב"ם בספר המצוות, עוד הקשינו דבעיקר האי קצירה שחידשו שיש סוג קצירה שהיא לתועלת הקרקע, והיא קצירה של עבודת קרקע, דפשוט שאינו כן, שהרי באמת - כל קוצר שהוא לתועלת הקרקע או לאילן הוא בכלל מנכש או זומר, וקושי' זו היא סתירה גדולה לעיקר המהלך של האחרונים ברמב"ם.

וכן הק' החזו"א [סי' י"ז ס"ק ג'], וז"ל "אבל קשה דקצירה לענין שבת הוא דוקא בצריך לעצים, אבל מה שמשביח בשדה ואילן אינו אלא תולדת נוטע, ואינו בכלל קוצר וכו', ואינו נזכר בגמ' בשם קוצר אלא בשם ניכוש וכיסוח, ועוד דלא מצינו קוצר תבואה ובוצר ענבים שיהא לתקן", עכ"ל, וכבר העיר בכעין זה במעדני ארץ [סי' ג' סוס"ק ח'] דאין זה יותר מאיסור דרבנן מצד תולדה דחורש.

וראיתי בפאת השולחן [סי' כ"ג ס"ק י"ב] דנקט דבאמת כוונת הרמב"ם בקצירה ובצירה לעבודת הקרקע ואילנות היינו דעובר מצד זומר ומנכש, אכן זה נסתר מהרמב"ם מיניה וביה, עיי"ש - ומחמת כל הנך קושיות סללנו דרך חדשה בהאי ענינא – עיי"ש בחידושי סוגיות [שם פרק ג'], ועפ"י כל הנ"ל נתבאר בדרך חדשה פלוגתת הר"ש ור"ת הכא עפ"י דרכו של החזו"א – עיי"ש [פרק ד'].

במה שיש לתמוה בשיטת הר"ש – וג' דרכים בחזו"א בביאור שיטתו.

ובעיקר שיטת הר"ש יש לתמוה טובא - הרי אם לא הפקירו בשעת הקצירה א"כ ממילא איסור

בזה בדרך שלישי להחמיר, דא"נ דלהר"ש בשמור אסור ואיכא לאו גם בשלא כדרכו, והתירא דתו"כ לא קאי בזה, והתו"כ מיירי בשמור שעה אחת שאח"כ הפקירו, ובזה איכא אסור בקצירה כדרכו, ובזה התיר התו"כ בשלא כדרכו, ולפי"ז נתחדש, דרק בהפקר מעיקרא מותר גם בכדרך קצירה, [ובזה חידש ר"ת דג"כ בעינן שינוי מדרך הקוצרים], עיי"ש, עכ"פ לר"ש ע"כ מיירי דהיה משומר שעה אחת ושוב הפקירו, דאז הדין הוא דכדרך אסור ושלא כדרך מותר, דשוב לא עבר על עשה דונטשתה.

הרי לנו ג' דרכים בר"ש, או דא"נ דליכא התירא של שלא כדרך אלא דזה פטור מלאו וממלקות, או דאיכא התירא עכ"פ בשל חבירו ובשל חבירו נאמר הלאו של כדרך הקוצרים בשמור, או דהלאו של כדרך הקוצרים נאמר אחרי שכבר לא עובר על שמור, דכבר הספיק להפקיר לפני הקצירה - ועיין בדברינו בחידושי סוגיות [שם פרק ד'] שהוכחנו כדרך הראשונה בשיטת הר"ש - דמפורש כן ברמב"ן.

גם בשלא כדרך קצירה דהרי איכא חובת הפקר, וממילא הוא כבר עובר בעשה של ונטשתה, ושוב לא משכחת לה היתר קצירה אף בשלא כדרך הקוצרים כיון דממילא אסור לשומרה מטעמא דהפקר, וא"כ באיזה אופן מיירי הר"ש כשבא לאסור כדרך הקוצרים ולהתיר שלא כדרך הקוצרים, ועל זה מצאנו ג' דרכים בחזו"א [ס"י ג' ס"ק כ"ב ובס"י י"ב ס"ק ח'].
בחזו"א [ס"י ג' ס"ק כ"ב] הביא ב' דרכים, א' י"ל דבשלא כדרך הקוצרים איכא רק עשה מצד מצות ונטשתה וליכא מלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואה"נ דבדרך הקוצרים אינו מותר, אלא דעכ"פ מידי מלקות הוא נפטר, ובקצירה בדרך הקוצרים ניתוסף לאו של קצירה, ב' בקוצר במשומר של חבירו אינו עובר על ונטשתה, דרק בבעלים איכא דין הפקר, ואיתרבי הכא אסור של קצירה כדרך הקוצרים במשומר אף בשל חבירו שאין עליו דין ונטשתה, הרי לנו דבשל חבירו חייל התירא דשלא כדרך הקוצרים.

בחזו"א [ס"י ג' ס"ק כ"ב] הביא ב' דרכים, א' י"ל דבשלא כדרך הקוצרים איכא רק עשה מצד מצות ונטשתה וליכא מלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואה"נ דבדרך הקוצרים אינו מותר, אלא דעכ"פ מידי מלקות הוא נפטר, ובקצירה בדרך הקוצרים ניתוסף לאו של קצירה, ב' בקוצר במשומר של חבירו אינו עובר על ונטשתה, דרק בבעלים איכא דין הפקר, ואיתרבי הכא אסור של קצירה כדרך הקוצרים במשומר אף בשל חבירו שאין עליו דין ונטשתה, הרי לנו דבשל חבירו חייל התירא דשלא כדרך הקוצרים.

אכן יעויין היטב בחזו"א [ס"י י"ב ס"ק ח'] דצייד

משנה ז

[ז] אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לידי פסול רבי שמעון מתיר ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור:

רע"ב משנה ז

שלא יביאנו לידי פסול - שאם נפסל בשביל שמן של תרומה ישרף הכל, ונמצא גורם לפירות שביעית שלא יאכלו:

ורבי שמעון מתיר - להביא קדשים לבית הפסול. ואין הלכה כר' שמעון: והאחרון אחרון נתפס בשביעית - כיצד, לקח בפירות שביעית בשר הבשר והפירות מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים יצא בשר ונתפס דגים לקח בדגים שמן יצאו דגים ונתפס השמן, וחייב לבער הפירות והשמן, נמצא אחרון אחרון נתפס. והפרי של שביעית עצמו אסור לעולם, ומפקינן לה מדכתיב [שם] כי יובל היא קדש, מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה, אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצאת לחולין, ת"ל [שם] תהיה בהוייתה תהא:

עיונים והערות משנה ז

ענף א'

בדין בישול ירק של שביעית בשמן של תרומה

נחלקו האחרונים בעיקר דינא ד"גרם הפסד" בפירות שביעית, שהמהרי"ט [ח"א תשובה פ"ג] סובר דליכא איסור של גרם הפסד בפירות שביעית, והביא על זה ב' הוכחות מהירושלמי, אולם כבר דחה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה הנה עמוד 439] הנך שני ראיות, וביאר דהך שמירה מהפסד דבעינן בתרומה בעינן נמי בשביעית, עיי"ש בדבריו.

ובאמת דהמקד"ד [שם] הוכיח כן עוד מהרמב"ם [פ"ה – ה"ה] דכתב "הלכה הבהמה מאליה תחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר ולבהמתך ולחיה וכו'", ודייק, דלולי האי קרא היה חייב להחזירה וע"כ דצריך לשמור עליהם מהפסד, [והיינו דוקא כשיש סיבה להפסד כהך דחיה וכדומה, ולא בפירות דמצד עצם הטבע שלהם דמגיעין לידי הפסד דרק בהם א"צ שמירה, וזה גם בתרומה], ובתורת הארץ [פ"ה ס"ק מ"ג] ג"כ הביא ראיה זו, והוסיף בזה עוד [שם ס"ק מ"ד] דהפאת השולחן חידש ודייק ברמב"ם דכל זה בשדה, אבל בזכה פירות שביעית מהפקר, אסור להניח לבהמה לאוכלם, ומבואר דלפי האמת איכא גוונא דרמי עליו דין לשמור מהפסד, ומבואר נמי דזה דין תורה, מדבעינן על זה דרשה – עכ"פ היה נראה דלפי האמת הרמב"ם אזיל בזה לשיטתו דמה שפירש משנה זו מצד גרם הפסד לשביעית, הוא לשיטתו שגרם הפסד אסור.

הרמב"ם אזיל בזה עוד לשיטתו – דלדידיה ליכא מצות אכילה בפירות שביעית ולדידיה איכא הוכחה מהירושלמי לדין גרם הפסד.

ובאמת שהרמב"ם אזיל בזה עוד לשיטתו – דלעיל [משנה ב'] הבאנו מהירושלמי "אין מחייבין אותו לאכול לא קניבת ירק ולא פת שעפשה ולא תבשיל שנתקלקל צורתו" והבאנו שכבר דייקו בזה המקד"ד [שם] וכן בתורת זרעים [שם] – דלכאור' מכאן יש להוכיח כהרמב"ן נגד הרמב"ם – דנחלקו אי איכא מ"ע של אכילה בפירות שביעית,

פלוגתת הראשונים בדין המשנה – ד'אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה' – אי מצד הפסד תרומה או מצד הפסד שביעית.

מבואר במשנה ד"אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה שלא יביאנו לבית הפסול", ונחלקו בזה הראשונים, שהרמב"ם [בפי' המשנה] מפרש דהכוונה בזה היא דחיישינן שמא יביא את ה"שביעית" לבית הפסול, והיינו משום שאם יפסל התרומה ישרף הכל, ונמצא שגורם ש"פירות שביעית" לא יאכלו.

אולם הר"ש פירש דחיישינן שמא יביא את ה"תרומה" לבית הפסול כיון דשביעית אין לו היתר אלא עד זמן הביעור, וכבר עמדו בפלוגתא זו ברעק"א ובתוס' חדשים ומשנה ראשונה, וכן הוא במהר"י קורקוס [תרומות פ"ה ה"ד], והביאו גם מרש"י [זבחים ע"ו] דסובר בזה כהר"ש, ועיין בר"ש סיריליאנו [במשנה] דג"כ למד כרש"י וכהר"ש, וכ"ה ברב מלכי צדק.

אולם הגר"א בשנו"א אזיל בזה בדרכו של הרמב"ם – וכן מבואר ברמב"ם בהלכותיו [פ"ה ה"ד] שסידר הלכה זו ביחד עם הלכות הפסד פירות שביעית, וכבר דייקו כן באחרונים – עיין בתורת הארץ [פרק ח' ס"ק מ"ב], וכן משמע מהרדב"ז אף שהביא נמי את שיטת הר"ש.

ועיין עוד בתורת הארץ [שם] דהנפ"מ בפלוגתא זו תהיה האם מותר לבשל בפירות שביעית שאין בהם דין ביעור דאז ליכא הפסד לתרומה אבל אכתי איכא הפסד לשביעית – עכ"פ דעת הגר"א בשנו"א וכ"ה דעת החזו"א [סימן י"ד ס"ק י"ג] ששני הטעמים נכונים.

מביא פלוגתת האחרונים בדין "גרם הפסד בשביעית", ומביא הוכחה בשיטת הרמב"ם דמחמיר בזה עוד דסובר דחייבים לשמור פירות שביעית מהפסד, ולשיטתו אזיל. ונראה דשורש פלוגתתם תלויה במה שכבר

הירושלמי מצד מצות אכילה אלא משום הפסד - דאם לא יאכלנו יפסד, שוב דייק שמכאן יהיה הוכחה דהגדר באיסור להפסיד פירות שביעית אינו רק שלא להפסיד בידים אלא צריך גם כן למנוע שלא יבואו לידי הפסד מאליהן, ועל זה אמרו שהחיוב למנוע גרם הפסד לא מחייב אותו לאכול 'לא קניבת ירק ולא פת שעפשה' - הרי דשוב אזיל הרמב"ם לשיטתו בדין גרם הפסד.

משמרת תרומתי - האם גם בשביעית איכא דין כזה או לא.

והנה בתרומה מצאנו הלכה של משמרת תרומתי - ויש לדון האם גם בשביעית איכא דין כזה או לא, ובפשוטו נקטו דליכא הלכה כזו - אולם נראה דזה שורש פלוגתא הרמב"ם והראשונים כאן, ובשיטת הרמב"ם נתחדש שיש בזה דין משמרת - שו"ר שכן נקט נמי בכתבי מעדני ארץ, ונוכיח שהרמב"ם אזיל בזה עוד לשיטתו בדין זה - וכל זה יבואר להלן בחידושי סוגיות [סימן ט"ז].

שהרמב"ן סובר שיש מצוה והרמב"ם חולק דליכא מצוה - ומשמע כאן כדברי הרמב"ן שכתוב כאן שבפת שעפשה ליכא חיוב אכילה ומשמע דתמיד יש חיוב אכילה.

אולם הביא מהמגילת אסתר [שם] שדחה דלפי הרמב"ם יש לומר דקס"ד דדווקא בהנך איכא חיוב אכילה כדי שלא יבואו לידי הפסד, מדין לאכלה ולא להפסד, הלכך שפיר הוצרכו לומר כן בהדיא - אבל אה"נ, דבדרך כלל ליכא חיוב אכילה.

והבאנו מהתורת זרעים שדייק דכן מפורש ברמב"ם עצמו שכתב דין זה של פת שעפשה במעש"ש [פ"ג הי"א] כפשוטו - והיינו שאין מחייבים אותו לאכול, אבל גבי פת שעפשה בשביעית [פ"ה ה"ג] כתב בלשון אחר - "ואינו מטפל לאכול תבשיל שנפסד והפת שעפשה - כדרך שאינו אוכל בתרומה ומעשר", הרי הכא איירי במטפל לאכילה, והיינו כנ"ל, דחיוב אכילה ממילא ליכא אלא דקס"ד דעכ"פ מחוייב לטפל בו כדי שלא יגיע להפסד, וא"ש.

והמקד"ד [שם] - אחרי שדחה שאין כוונת

ענף ב'

בדין חליפי שביעית.

שעיקר האי דין שאחרון אחרון נתפס היינו מדינא דפדיון כפדיון הקדש ולכן כולם יוצאים לחולין, אך יש לעיין בפרי הראשון שאינו יוצא לחולין והוא אסור מגז"כ, האם שהשני תופסת את דמיה הוא מדינא דפדיון - אלא דהוי כפדיון מחודש דמהני עכ"פ לענין תפיסת דמים, אף שאינו יוצא לחולין, או דנימא דמה דתופסת דמיה אינו משום פדיון כלל אלא משום חליפי שביעית, וכמו דחליפי ע"ז דאסירי כך חליפי שביעית אסירי, וזה מה דילפינן מ'תהיה בהווייתה תהא' - דאין בה תורת פדיון אלא תורת חליפין.

וכתב שיש בזה ג' נפ"מ - וכדלהלן:

א מי שיאמר מפורש שלא רוצה לעשות פדיון ע"י מקח זה, דמדין פדיון לא מהני שלא מדעתו, דגם עיקר דינא דחילול דרך מקח אינו אלא מדעת, ובכה"ג לא יתפוס את דמיו, אבל אם הוא משום

"ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור" - בספיקו של התורת זרעים - האם זה מדין חליפין או מדין פדיון - וג' נפ"מ בזה.

הראשונים הביאו כאן את הסוגי' בע"ז [נ"ד] - דמבואר שם דבלקח בפירות שביעית בשר, הבשר והפירות מתבערין בשביעית, לקח בבשר דגים יצא בשר ונתפס דגים, לקח בדגים שמן יצאו דגים ונתפס השמן, וחייב לבער הפירות והשמן, נמצא אחרון אחרון נתפס. והפרי של שביעית עצמו אסור לעולם.

ועיי"ש בסוגי' שיש מקור מהפסוק - "כי יובל היא קדש, מה קדש תופס את דמיו אף שביעית תופסת את דמיה, אי מה קדש תופס את דמיו ויוצא לחולין אף שביעית תופסת דמיה ויוצאת לחולין, ת"ל 'תהיה' בהווייתה תהא".

ועיין בזה בתורת זרעים שהביא מהסוגי'

וע"כ שפיר מסתפקת הגמ' בזה ושפיר מדמינן לה להא דאתנן דהוי נמי כחליפין".

ב ההוכחה השניה – וז"ל, "וכן משמע נמי בסוכה [מ'], בהא דפליגי שם ר"א ור"י בחילול פירות שביעית, דר"א אמר אין שביעית מתחללת אלא דרך מקח ור' יוחנן אמר בין דרך מקח בין דרך חילול, מ"ט דכתיב כי יובל היא קדש, מה קדש בין דרך מקח בין דרך חילול אף שביעית, ומסיק ר' אשי מחלוקת בפרי שני אבל בפרי ראשון דברי הכל דרך מקח אין דרך חילול לא, ולכאורה קשה, כיון דילפינן מקרא דקדש דבין דרך מקח ובין דרך חילול, מניין לנו לחלק בין פרי ראשון לפרי שני, וע"כ נראה מוכח מזה דתפיסת דמים בפרי ראשון אינו מטעם דינא דפדיון אלא משום דין חליפי שביעית, וע"כ שפיר מחלקינן בזה בין פרי ראשון לשני, משום דהא דילפינן מקרא דקדש דבין דרך מקח ובין דרך חילול אינו אלא בדינא דפדיון, אבל לא בדינא דחליפין".

ג ההוכחה השלישית – וז"ל התורה זרעים – "ובזה יבאר מה דהגמ' בע"ז [נ"ד] יליף בערלה וכלאי הכרם דלא תפסי דמיהן משום דהוי ע"ז ושביעית שני כתובים הבאין כאחד ואין מלמדן, והקשו בתוס' [שם] תימה הא אי שניהם שוין דע"ז חליפי חליפין אסורין עד סוף כל העולם ובשביעית דוקא אחרון נתפס והשאר מותרין וא"כ אי הוי כתיב חד לא אתי חברי מיני, עכ"ל התוס', אבל לפי הנתבאר דתפיסת דמים בפרי ראשון אינו מטעם פדיון אלא משום דין חליפי שביעית ניחא שפיר, משום דנראה, דגם בפרי שני, לבד דינא דפדיון, יש בו נמי דינא דחליפי שביעית, דהא דדרשינן תהי' בהווייתה תהא דוקא בפרי ראשון אינו אלא לאפוקי מיני' דינא דפדיון, אבל מכיון דידעינן דבתורת שביעית יש בו דינא דחליפין, שוב אין לחלק בזה בין פרי ראשון לשני, ונמצא מעתה דגם בפרי שני אם הוא באופן דלית ב' דינא דפדיון כגון בהנך גווי הנ"ל שלא ירצה בפדיון או אם ימכור ביתר מכדי דמיו, יהיה אסור לעולם משום דין חליפי שביעית, והיינו ממש כחליפי ע"ז, דמצד דינא דחליפין ע"ז ושביעית שוים הם", עכ"ל התורה זרעים – ועיין להלן דרך

דין חליפין אין זה תלוי בדעתו ובכל גווי נאסרין החליפין כחליפי ע"ז.

ב עוד נפ"מ אם ימכור הפרי של שביעית ביותר מכדי דמיו, דאם הוא משום דינא דפדיון אינו תופס ביותר מכדי דמיו, וכדאיתא כן בירושלמי [פ"ג דמע"ש] גבי פדיון מעש"ש אבל אם הוא משום דין חליפי שביעית, כל מה שיוסיף בעבורם הוי הכל בכלל החליפין ואסירי.

ג עוד נפ"מ אם ימכור פירות שביעית המיוחדין לאוכל אדם בעד פירות שביעית אחרים המיוחדין לאוכל בהמה, דנתבאר לעיל בתורת זרעים [ריש פרק ח'] דאוכלי אדם ואוכלי בהמה, הם תרי קדושת חלוקות, ואם נימא דהוא משום דינא דפדיון בכה"ג לא שייך פדיון, כיון דכבר הם קדושות מצד עצמם, אף דאינה אלא קדושת אוכלי בהמה, אבל אם הוא משום דינא דחליפי שביעית, גם בכה"ג חל בהם דינא דחליפין ונתפסין בקדושת אוכלי אדם לענין שלא לעשות מהם מלוגמא.

ג הוכחות שהפרי הראשון מדין חליפין אתינן עלה, ומחדש שבאופן שהשני לא יהיה בו פדיון שוב חזר בו דין חליפין, ומיישב את קושי' התוס' האידך ע"ז ושביעית הוו ב' כתובים דתופס את דמיו.

ובספק זה הכריע התורה זרעים דהוי מדין חליפין מכמה סוגיות וכדלהלן:

א ההוכחה הראשונה הביא מהסוגי' בע"ז [ס"ב] "דבי ר' ינאי יזפי פירות שביעית מעניים ופרעי להו בשמינית, אתו אמרי ל' לר"י, א"ל יאות הן עבדין וכנגדן באתנן מותר דתניא נתן לה ולא בא עליה".

והיינו דלוי פירות שביעית ומשלמים את החוב בשמינית, ונמצא שהמלוה אוכל חליפי פירות שביעית בשנת השמינית, אף דהוי לאחר זמן הביעור, ודנו אי נאסרו, וחידשו שלא נאסרו כמו באתנן, והעיר בזה התורה זרעים שאם נאמר שהוא משום דינא דפדיון א"כ פשיטא דפדיון לא הוי אלא א"כ הפירות שביעית הם עדיין בעין, ומה צריך להביא על זה מאתנן, וע"כ מוכח דתפיסת דמים בפרי ראשון אינו אלא משום דינא דחליפין,

אחרת מהאור שמח בישוב קושי' התוס' מב' כתובים.

פלוגתא בחזו"א בחידוש זה.

נתחדש בתורת זרעים חידוש גדול – דבאופן שהפרי השני לא נפדה ע"י הפרי השלישי – שוב חיילא בו דין חליפין – ושניהם קדשי בקדושת שביעית, אכן עיין בקה"י [סימן כ' ס"ק ד'] מה שדן בזה והביא שהחזו"א דן בזה – עיי"ש דמתחילה נקט כהתורת זרעים, אבל שוב חזר בו עיי"ש, ועיין בזה להלן בציונים והערות [משנה ח'] לגבי קיני זבין.

בפלוגתת הרמב"ן והתוס' במוכר בהקפה אי חייל בדמים דין דמי שביעית.

עיין בקה"י [ע"ז סימן כ"ג] שהביא פלוגתת התוס' והרמב"ן בע"ז [ס"ב] דבתוס' מבואר דע"ז ופירות שביעית שמכרם בהקפה – ושוב שילם עליהם ליכא בזה דין דמי שביעית וחליפי ע"ז, דכל שקנה קודם במשיכה שוב אין הדמים דמי שביעית וע"ז, אולם הרמב"ן חולק דגם בקונה בהקפה – כל ששילם עליהם חיילא קדושת שביעית בהנך דמים, וכן בע"ז כה"ג.

ובביאור שיטת הרמב"ן רצה לפרש כך – דהנה - בעצם הדין שדמי שביעית תופסת דמיה – והפרי הראשון של שביעית לא הותר – הרי מדמינן שם ע"ז לשביעית דשניהם תופסים דמיהם, והרי גדר הדין חליפי ע"ז מבואר בסוגי' [נ"ד] "אמר קרא, והיית חרם כמוהו, כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו", ועפ"י פירש דא"כ כשכבר נתן מקודם את הע"ז בהקפה - ורק נתן תמורתו אח"כ - דגם חייל ביה איסור חליפיו דסו"ס הרי זה בכלל הך כלל ד"כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו" – וממילא שגם בשביעית הדין כן.

אולם תמה בזה דסו"ס דהא הרמב"ן [שם] מודה להתוס' דהיכא שהשביעית וע"ז כבר אינם בעולם דשוב לא תופס דמיה למה לא תופס דמיה ולא אמרינן בזה הך כלל ד"כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו".

ועיי"ש מה שהביא מהחזו"א – והביא לזה

סמוכין מהר"י מיגאש, אכן בסוף פירש את הדברים דאף שהמהלך בזה הוא "כל שאתה מהיה ממנו הרי הוא כמוהו" – והרי נתהווה ממנו גם באופן שיש הקפה – אולם עיקר הגדר הוא ששביעית תופסת דמיה – והתפסה זו צריכה שיהיה בעולם קדושת שביעית, וכל דאיתא בעולם קדושת שביעית שוב נמשכת ונתפסת ממנו האי קדושת שביעית לחליפיו ודמיו, וכל שאינן בעולם שוב אין להם שורש שממנו יכולים לקחת ולמשוך את הקדושת שביעית – עיי"ש.

ספיקו של התורת זרעים – בשוה מנה על פרוטה.

עיין בתורת זרעים שהסתפק בפדיון שביעית אם צריך דוקא שויו או דגם בחילל שוה מנה על שוה פרוטה מחולל כהקדש ומע"ש, ונקט דמסתברא שזה כהקדש, אולם הוסיף דצ"ע בדינא דחליפין בשביעית וע"ז, אם צריך בהו דין ממון, והיינו דווקא פרוטה או גם בהחליף על פחות מפרוטה ג"כ נאסרין משום חליפין, וצ"ע.

דרבו של האור שמח בישוב קושי' התוס' דהאיך ע"ז ושביעית הוי להו ב' כתובים דתופס את דמיו.

הבאנו לעיל את קושי' התוס' בקדושין [נ"ח]. דלתפוס דמיהן עו"ג ושביעית הוי שני כתובים, ותמהו - דהא שביעית אחרון אחרון נתפס, והראשונים יוצאים להיתר גמור, לבד מפרי שביעית עצמו.

ומצאנו ישוב לזה בדברי האור שמח [מאכלות אסורות פרק ח' הלכה י"ז].

וז"ל: "דבעו"ג אסרה התורה 'קיומו וההנאה ממנה', לכן מה שאתה משיג עבורו הרי הוא 'גורם לקיומו ולהנייתו', לכן אסור 'כל' חליפיו, אבל שביעית הוא בעצמו מותר באכילה, רק 'דרך המקח' ממנו אסור, וכיון שהמחיר שמשגי עבורו נתפס בקדושת שביעית, א"כ אם כל הריוח ששיגי ממנו יהא נתפס בשביעית, דהמכוון הוא האחרון, והוא נתפש, הרי נקנס במה שעבר על האיסור, כיון 'שלקיימו ולאכלו' היה מותר, רק 'לסחור' בו אסרה התורה, וכיון שאחרון נתפס הרי נקנס במה שעבר. אבל עו"ג דקיומו והנייתו אסור, א"כ כל

דהנה יש לדעת דחלוקין ניהו תשלומי גזולן דיסודם תשלום על העיכוב ממון מתשלומי מזיק דהם באים על ההפסד ממון, ולכן מצאנו ביניהם כמה חילוקים, וכדיבואר:

[א] במכתבו של מרן הגר"ז זצ"ל [סוף הספר עמוד 160] מצאנו שכיון שתשלומי נזיקין הם תשלומי הפסד לכן יש דין של שמין אגב השדה שזו שומא האיך לדון את ההפסד שההפסד הוא כלפי שאר השדה, לעומת גזילה שבאה על גוף החפץ עצמו, וכלשונו "וגזולן משלם דמי מה שגזול ולא דמי מה שהפסיד" ולכן בגזולן דנים רק את מה שהוא לקח ועיכב ותו לא, ואין זה נמדד ביחס לשאר השדה אחרי שלקחו ממנו הך ערוגה, ובזה חלוק ממזיק.

[ב] בסוגי' דגונב שטרות – בריש פרק מרובה – מובא מהגר"ח ק"א שביאר למה אין נידון של גרמי בגונב שטר וחייב לכו"ע, ואף שיש נידון של גרמי במזיק שטר, וכמבואר בתוס' בשבועות [ל"ז: ד"ה מיעט שטרות] בתירוץ השני, וביאר שרק ביחס ל'הפסד' חשיב כגרמי כיון שאין ההפסד תלוי בשטר אלא בחוב [מחוץ לשטר] האם ישלמו או לא, ולכן אמרינן שאין זה הפסד ישיר ולהכי חשיב כגרמי, אבל בגנב – אף אי לא יהיה הפסד כלל – אכתי מיקרי גניבה כיון שעיכוב לא בעי הפסד להחשב כעיכוב, ולכן ליכא בזה דין גרמי.

[ג] מהאי טעמא יש אומרים שיש מקום לדון ולומר שאין היזק על ממון שיש עליו התחייבות של חברת ביטוח אף שפשוט שאין לפטור חיוב תשלומין על העיכוב שבגזילה בכה"ג.

ומעתה יש לדון בדין חליפי ע"ז ושביעית דתופסין את דמיהן, הרי דין זה נאמר במקח דמה לי הן מה לי דמיהן – אבל במזיק כתב הגר"ב ד[ח"א כתובות סוף סימן כ"ד] דליכא דין זה, והיינו משום שהתשלומין הם תשלומין על המעשה הפסד ואינו משלם על גוף החפץ.

ומעתה נראה – שאחרי דברי הגר"ז בדין שמין אגב קרקע, הרי פשוט שתשלומי גזילה שבאים על גוף החפץ [ולכן אין דין שמין אגב השדה]

מה שאתה משיג ממנו צריך להיות אסור בהנאה כמוהו, בשביל שגורם הקיום, ודוק היטב".

נחלקו תנאי אי הפרי השני בשביעית נתפס רק דרך מקח או גם דרך חילול – ותלוי בעיקר הגדר של שביעית תופסת את דמיה וגם תלוי אי הוי ב' כתובים או לא.

אולם הוסיף האור שמח דסברא זו תלויה במחלוקת בסוכה [מ':] – וז"ל: "ולפי מה שביארנו דמשום זה חשיב הגמרא לזה שני כתובין הבאין כאחד, אף דעל ידי חליפין רק אחרון אחרון נתפס, משום דאין איסור בפירות שביעית, רק הסחורה אסורה בהן, וכיון שקנסתו תורה דאחרון אחרון נתפס, שהאחרון הוא המכוון בהמקח – לכאורה תליא זה בפלוגתא אם פרי שני תופס פרי שלישי רק דרך מקח, דאז א"ש סברתינו, אבל אם נאמר דפרי שני דין 'הקדש' יש לו, וגם דרך 'חילול' תופס, ש'מחלל' עליו בלא מקח כלל, אז לא דיין הך דתופס דמיו משום איסור הסחורה ולא הוי חדא בקתא עם עובד גילולים כלל, דמה שבארנו דההשקפה רק על האיסור שיש בהנך פירות הקודמין אותו איסור תופס דמיו, זה אינו, כיון דאף דרך חילול תופס דמיו.

ולפ"ז, השמועה דתלי הך דחליפי חליפין של עו"ג בדרשא דקראי בפלוגתא דשני כתובין אם מלמדין אתיא כמאן דאמר דפרי שני אינו תופס דמיו רק דרך מקח, יעוין סוכה [מ':] ובחידושי הריטב"א [שם ל"ט. ד"ה ואם אמר] דפליגי תנאי בהא מילתא, אבל למאי דקיי"ל דפרי שני תופס דמיו דרך חילול, לא שייך לשני כתובין, ואם כן אתי שפיר פסק רבינו, דפסק דחליפי חליפי ע"ז אסורים אף על גב דסבר שני כתובין הבאים כאחד אין מלמדין, ויעוין פ"ח מהלכות עו"ג, ובכסף משנה [שם], ומש"כ שם בס"ד עכ"ל.

ספק – בדין תשלומי גזילה ונזיקין של פירות שביעית אי תפסי דמיהן.

נסתפקתי בדין תשלומי גזילה ונזיקין של פירות שביעית אי תפסי דמיהן בקדושת שביעית, ונקדים בזה:

ק"א. הבאנו את הדברים באמרות אברהם מרובה [סימן ט'].
 ח"א. כתובות סוף סימן כ"ד. דליכא דין זה, והיינו משום שהתשלומין הם תשלומין על המעשה הפסד ואינו משלם על גוף החפץ.

וא"כ זה כבר מיקרי ממון ע"ז ושביעית להיות תופס את דמיו.

ועל דרך זו נראה לחדש עוד שיש לדון בבני העיר שמכרו בית הכנסת או תיבה או ספר תורה שיש דין מעלין בקודש בהך ממון ולא קונים דבר פחות קדוש בדמיו, והיה נראה שכך הדין גם בתשלומי גזל אבל בתשלומי מזיק היה נראה שאין שום דינים בממון הזה, ודו"ק.

והשתא דאטינן להכא נוסף עוד:

דנראה דמהאי טעמא פירש הרא"ש [בשטמ"ק להלן ק"ד:] שגזילה היא מלוה שאינה כתובה בתורה דמדין נהנה הוא מתחייב, ולא דמי למזיק שלא נהנה ולכן רק מזיק מיקרי כתובה בתורה, ועיין בהערה ק"ב שהבאנו לשונו, והרי פשוט שאין הדברים כפשוטם, שהרי הגר"ח אמר שנהנה עצמן

מיקרי מלווה הכתובה בתורה כיון שפטור בקלב"מ וכן הוא בגזלן עצמו, וע"כ שבעיקרו מלווה הכתובה בתורה היא, ולא דמי להלוואה ומקח שהוא מחייב את עצמו והכא בגזילה התורה מחייבת אותו ולכן התורה פוטרת בקלב"מ, אבל אחרי שהתורה מחייבת אותו בגזילה, שוב דומה הך חיוב לכל חיוב של הלוואה ומקח וכדומה, והיינו שזה חיוב תשלומין על החפץ עצמו - שחפץ מעוכב אצלו וחפץ שהגיע אליו או שלקחו בהסכמה או לא בהסכמה - החפץ והממון עצמם מחייבים תמורה ותשלום, וזה מה שמדמה לנהנה, ולאפוקי שאינו כחיוב על מעשה בעלמא, כמו חיוב על מעשה מזיק ששם זה לא חיוב על גוף החפץ אלא על הפסד החפץ ומחייבים אותו על הפסד החפץ מחמת 'מעשה' שנעשה לחפץ - ודלא כגזילה שחייבים על החפץ ועל זה שהחפץ גזול - ולא מחמת המעשה.

משנה ח

[ח] אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית ואם לקח יאכל כנגדן אין מביאין קיני זבים וקיני זבות וקיני יולדות מדמי שביעית ואם הביא יאכל כנגדן אין סכין כלים בשמן של שביעית ואם סך יאכל כנגדו:

רע"ב משנה ח

ויאכל כנגדן – כנגד אותם דמים יקנה משלו דברים שהם לצורך אכילה ויאכל בקדושת שביעית:

קני זבים וקני זבות – שתי תורים או שני בני יונה שחייבין להביא הזבים והיולדות:

❧ **ציונים והערות משנה ח** ❧

ענף א'

בדיו איז לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית

ובדברי התוס' בכורות [י"ב]

בדין "אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית".
עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית –
ועיין לעיל [משנה ה'] דאין נותנין פירות שביעית
לבייר ולבלל וביאר החזו"א [סימן י"ג ס"ק י"ב]

קִיב. וזה לשונו [ד"ה ואם מאית משלמי ליה יורשים] - "אף על גב דמלוה על פה אינו גובה מן היורשים משמע ליה

שאינ נתפסת בהם קדושת שביעית כעבדים ובהמה טמאה וכדומה.

מביא מהתוס' בבכורות [י"ב:] דמתמה על הדין אין מוכרין לבהמה טמאה – ומתמה עליו.

עיינ בבכורות [י"ב] דהסתפקו האם אפשר לפדות פט"ח בשה שלקחו אותו מדמי שביעית, ומובאה שם בסוגיה דזה ודאי דאסור לפדות את הפטר חמור בשה שקדוש בקדושת שביעית, משום איסור סחורה.

ותממה בתוס' על מה דמשמע דלא לוקחים בהמה טמאה – וכגון פטר חמור - בדמי שביעית, והרי סו"ס הנאתן וביעורן שוה, שהמלאכה בבמה טמאה מיקרי הנאתן וביעורן שוה, עיינ בזה בדברינו בציונים והערות [ריש פרק ז'], ועיינ בזה עוד לעיל בציונים והערות [פרק ז' משנה ג'] מה שהבאנו מהקה"י ליישב בזה עפ"י שיטת הריטב"א שסחורה היינו לקנות דבר שיתקיים גם אחרי זמן הביעור והרי הבהמה גם יתקיים אחרי זמן הביעור ותוס' חולקים על זה.

וכבר תמהו על התוס' דלמה היה צריך לדקדק מסוגי' זו דאסור לקנות בהמה טמאה הא משנה מפורשת היא כאן בשביעית – עיינ בזה מג"ח [מצוה כ"ב ס"ק ז' ד"ה ועיינ] שכבר עמד בזה, וצ"ע.

עוד יש להעיר במה שכבר כתבנו לעיל [פרק ז' משנה ב'] בדין של מכר יין ולקח שמן, דמבואר בר"ש בהמשך בשם התוספתא דליכא דין הדלקה בשמן כיון שהיין שממנו הגיע הכסף לא היה לו דין הדלקה – ועיי"ש שהבאנו שיש לדון האם זה דין דרבנן או דין תורה - ומבואר שם דנחלקו בזה.

עכ"פ - הבאנו [שם] מהמקד"ד [סימן ג"ט ס"ק ז' עמוד 438 ד"ה ובה מתייבב] שהביא את דברי התוספתא הנ"ל – ועפ"י יישוב את קושי' התוס'

דיסוד האיסור סחורה – היינו להמציא שימוש חדש בפירות שלא היה בהם קודם בתור פירות שביעית או דמי שביעית, וא"כ כיון דהם ניתנו רק לאכילה שתייה וסיכה או לשימוש של הנאתן וביעורן שוה – והוא חידוש מכח הפירות שביעית או הדמי שביעית שימוש חדש למרחצאות או לספר וכדומה – כל זה בכלל איסור סחורה.

ובחזו"א להלן [שם ס"ק י"ג] הוסיף דהכא בדין "אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית" אי איירי באופן דחיילא קדושת שביעית על העבד והקרקע ושוב ימכור ויחלל קדושתו על פירות, לא מיקרי סחורה שלא המציא שימוש חדש בקדושת שביעית, אלא דהכא איירי בלוקח עבדים ופירש בלקיחה שלא תחול הקדושה בעבד וקרקע – והפירות ישארו בקדושתן, ומעתה נמצא שהוא מוכר פירות שביעית באופן שהוא ממציא שימוש חדש ע"י הפירות שביעית, וזה גופא הדין סחורה.

ובאמת דכבר הבאנו לעיל [פרק ז' משנה ג'] את דברי הרמב"ן בע"ז [ס"ב.] שפירש הטעם שאסור לפרוע חוב בפירות שביעית, מדכתיב 'לאכלה' - שאסור ליקח בפירות שביעית כל דבר שאינו נאכל כגון בהמה טמאה וקרקעות וחלוק וכו', וכל זה בכלל דין 'לאכלה' - ולא לסחורה, אבל מותר למכרם בדמים על מנת ליקח בדמים דבר מאכל, כי אותם דמים נתפסים בקדושת שביעית והרי הם מיועדים לאכילה כמו הפירות עצמם, הלכך אין זה 'סחורה', ולמדנו מדברי הרמב"ן שעשיית שימושים בפירות שלא לצרכי אכילה וכדומה, הוי סחורה - כי לא ניתנו פירות שביעית אלא לאכילה, וכל שמשמש בהם לשימוש אחר הרי עושה 'רווח אחר' בפירות שביעית והיינו 'סחורה', ובכלל האיסור הזה פריעת חוב, ולקיחת דברים

שפיר דחומש גובה מן היורשים מדלא מקשי ליה אלא במסקנא דשמעתיה על הקרן ועל הבריתא והיינו טעמא דחומש הוי מלוה הכתובה בתורה וככתובה בשטר דמיא אבל לקמן מקשה על הקרן מלוה על פה היא. ואף על גב דבפרק קמא דערכין אמרינן דנזיקין מלוה הכתובה בתורה היא היינו טעמא משום דמשלם אף על פי שלא נהנה והוי כעין חומש שחיבתו תורה מה שלא נהנה אבל גולן הא דמשלם משום שנהנה הוא וזה מן הדין כשאר מלוה על פה שיש לו להחזיר מה שלוה ולא חשיבא כמו מלוה הכתובה בתורה. הרא"ש ז"ל.

סחורה, דאיסור סחורה היינו דווקא בזה שמחדש 'שימוש חדש' שלא שייך לעיקר קדושת שביעית – וכעין מה שהבאנו מהחזו"א לפרש הך דמרחצאות או דספר וכדומה – והבינו התוס' דבהמה טמאה שיש בה שימוש שהנאתן וביעורן שוה ע"כ שאינו אסור מצד סחורה אלא מצד איסור צדדי ואולי זה איסור דרבנן – וע"ד הדין שמבואר בתוספתא.

ועיקר קושי' התוס' היא דווקא שם בסוגי' ששם מפורש דאיסור זה לקנות בהמה טמאה הוי בכלל איסור סחורה – ועל זה הקשו התוס' דמה זה שייך לסחורה – הרי איסור סחורה הוא דווקא בזה שמחדש שימוש חדש שלא שייך לעיקר קדושת שביעית – וכיון שבבהמה טמאה יש הנאתן וביעורן שוה ליכא בזה איסור סחורה, וע"ע בספר אשר לשלמה בזה.

ענף ב'

בטעמא דאין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית.

שהקדושת שביעית נתפסת על הקרבן איזה איסור יהיה בזה.

ובעיקר טעמא דאין מביאים קיני זבין – הביא התורת זרעים דרשה מפורשת – וז"ל: "וטעמא דמתני' אינו אלא משום הפסד שביעית כדאיתא להדיא בתו"כ פ' בהר לאכלה ולא להביא ממנה מנחות ולא להביא נסכים ממנה", עכ"ל.

בקונה בהמה טהורה של חולין – לגבי הדם.

עוד צידד שם בחזו"א שאין לומר שטעם האיסור משום דם' שזורקים ולא אוכלים – דא"כ למה אמרו בסוכה [מ':] דאיכא איסור גם בבהמה טהורה שהיא בחיים מטעמא ד"שמא יגדל עדריס" תיפוק ליה משום חלב ודם, ושוב דחה "ואפשר דהתם במחליף על הברש ולא על חלבו ודמו".

ואגב – יש לדייק בדברי החזו"א דמספקא ליה אם כשקונה בהמה טהורה של חולין רשאי לשלם בדמי שביעית גם בשביל חלב ודם, אך לא ביאר לן למה כשקונה בהמת חולין ברור שיכול להחליף

בבכורות דהא בהמה טמאה היא למלאכה והנאתן וביעורן שוה, ויישב בזה דאם יקח בפירות שביעית בהמה טמאה ל"ש לומר שהנאתן וביעורן שוה ע"י מלאכה, דכיון שהוא חליפי פירות שביעית מותר בהן רק הנאות שהפירות שביעית שהחליף ראויות להן – ודברי התוס' תמוהין – וצ"ע.

מחלק בין הסוגי' שם לבין המשנה כאן דהכא יתכן שזה איסור צדדי אכן התם מפורש שאסור מצד סחורה.

וי"ל בזה – וכ"ה בקצרה בקה"י [שביעית סימן י"ט סוס"ק ג' בסוגריים], דזה ודאי שידעו התוס' דמפורש במשנה הכא שאסור לקנות בהמה טמאה, מיהו טעמא דמילתא י"ל כמבואר בתוספתא הנ"ל לגבי יין ושמן, וכמו שבאמת יישב בזה המקד"ד את קושי' התוס' – ופשוט שגם התוס' ידעו לפרש כן אלא שזה היה פשוט לתוס' דזה אינו איסור

כמה צדדים לדון למה אסור.

בטעמא דאין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית – עיין בחזו"א [סימן י"ג ס"ק י"ד] – מובא באשר לשלמה – שהעיר דבשלמא מה שלא מביאין עולה היינו משום שהיא נשרפת ואין זה בכלל לאכלה, אבל חטאת הרי לאכילה ולמה לא מביאין בדמי שביעית, ותירץ דחיישינן שמא יביאו לבית הפסול, אכן הקשה דסו"ס היכא דלא נפסל למה יאכל כנגדן – ותירץ דיתכן דקנס הוא – עוד צידד דעצם זה שהוא שימוש של מצוה ושולחן גבוה אולי לא מקיימים בזה מצות שביעית ומיקרי סחורה, אכן דחה ממה שמבואר בבכורות [שם] דאסור רק מצד שעומד לשריפה ולא מצד תשמישי מצוה.

עוד הביא בזה באשר לשלמה דחשיב כפורע חובו בפירות שביעית, דפורע את החוב שיש לו להביא קרבן בפירות שביעית, אולם העיר דלפי הרמב"ן דכל הך דין של פורע חובו בדמי שביעית היינו רק משום שאין לשביעית על מה לחול – דאין מקום לתפיסת קדושת שביעית, א"כ הכא

דיעוויין בשו"ת ציץ אליעזר [חי"ג סי' כ"ג] שהשיב למי שהציע כדברי התו"ז, והביא הרבה הוכחות נגדו - וז"ל:

"לענ"ד זה אינו ולא משמע כן מלשון הגמ' שכתוב בלשון אף כל אינה באה אלא מן החולין. והך לישנא של אלא מן החולין משמע שהוא בדייקא למעט כל שאינו מן החולין. וגם הרמב"ם בה' מעשה הקרבנות שם מסיים את דבריו בלשון וכל המחויב קרבן לא יביא קרבנו אלא מן החולין, ומשמע בבירור שממעט בזה כל שאינו מן החולין, אפילו לא מקדשי בדק הבית.

גם במשנה במנחות [פ"ב.] ובתוספתא [פ"ח דמנחות ה"ד] כתוב בלשון דנסכים, בכל מקום לא יביא אלא מן החולין, והרמב"ם [פ"ב מעשה הקרבנות] בדינא דנסכים, ג"כ מתחיל וכותב בלשון אין מביאין נסכים אלא מן החולין, ואמנם מפרט והולך לא יביאם לא מן התרומה ולא ממעשר שני ולא מן הבכורים צריכים לומר שהוא רק לדוגמא מן המצוי לו, אבל למעשה אי אפשר להביא גם משום דבר אחר שאינו מן החולין, ונראה דאל זה המכוון באמת דברי הרמב"ם [פ"ט מעשה הקרבנות הלכה י"ז], שהקדים לכתוב שם דלא יביא נסכיה ממעות מעשר שני, וסיים עלה בלשון שאין הנסכים באין לעולם אלא מן החולין, והיינו דהעיקר בזה שלא יהא צד הקדש בדבר, יהיה איזה שיהיה, ומוכח לה עוד ביותר ממה שהרמב"ם שם ממשיך ומביא הלימוד לכך וכותב בלשון "לפי שנאמר בהן והקריב המקריב קרבנו, עד שיהיו משלו ולא יהיה בהן צד לגבוה כלל", עכ"ל, הרי בהדיא שמן הצורך בעיקר שלא יהיה בהן צד לגבוה כלל, וברור שזה ממעט גם קדשי בדק הבית שיש בהן ג"כ צד לגבוה.

ויעוויין בביצה [י"ט:] דאיתא "פשיטא דבר שבחובה הוא וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין", ופרש"י "מן החולין, ולא ממעות מעשר שני ולא מנדירים ונדבות שהוא מחויב ועומד

רק על חלק הנאכל ולא מהני הכי כשקונה חטאת העוף ועיין בהערה ק"י.

בדברי התורת זרעים בדין אין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית דאין זה ענין לדין ד"כל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין" דדווקא במעשר נאמר דין זה.

והנה בתוס' יו"ט במה ד"אין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית" שזה משום הדין הנאמר בקרבן - דכל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין, כדאיתא במנחות [פ"ב].

והעיר בזה בתורת זרעים - וז"ל: "ולענ"ד דבריו תמוהים, דלא מצינו בכל מקום להאי דינא אלא לאפוקי דאינו בא ממעות 'מעשר', ומשמע דהוא דין מיוחד הנאמר דוקא גבי 'מעשר', ולא במילי אחריני, וכן מורה לשון הרמב"ם [פ"ט מעשה הקרבנות], וכן משמע דעת התוס' בזבחים [נ' ד"ה אם על תודה], שהקשו דלמה צריך לדינא דאין חטאת באה אלא מן החולין הא שלמים ותודה הוו ב' כתובין הבאין כאחד דבאין ממעות מעשר ואין מלמדין, ואם נימא דאינו דין מיוחד דוקא גבי מעשר א"כ שפיר צריך להאי דינא למילי אחריני, כגון שביעית, וע"כ מוכח דאינו אלא במעשר", עכ"ל.

וכבר דייקו כדברי התורת זרעים גם מלשון הגמ' בזבחים [צ"ח.] דאיתא בלשון: "מה חטאת אינה באה אלא מן החולין וכו' אף כל אינה באה אלא מן החולין וכו' מגלן אמר רב חסדא אמר קרא והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכו' ולא משל מעשר", הרי שרב חסדא מפרט שהכוונה הוא למעוטי משל 'מעשר'.

הוכחות רבות נגד התורת זרעים - דחזינן מינייהו דדין ד"כל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין" קאי בכל מיני הקדש.

אולם אף דכן פשיטא ליה לתורת זרעים אכן מצאנו הוכחות כנגדו.

ק"ג. והעירוני לדברי המנחת יצחק [ח"ו סי' קכ"ט] "נכון ליקח דבר מאכל כגון פרי וכיב"ז שיהי' שוה פרוטה, ואחר שינקה המאכל מכל סיג ופסולת באופן שיהי' ראוי לאכול בלא שום שיור", ומבואר שצריך לנקותו מכל פסולת, וקשה דמ"ש ממה דמותר לקנות בהמה טהורה בדמי שביעית כמבואר בסוכה - והלא יש כמה חלקים שאסור לאכול, כגון חלב וגיד הנשה, ויש כמה חלקים שאינו ראוי לאכול כגון עצמות, ומ"ש פסולת שע"ג האוכל שבדרך כלל בעלמא נכלל הוא

ופסקה ג"כ הרמב"ם [פ"ב מחגיגה שם הי"ד] ויעו"ש גם בה"ח, והקביעות בזה הוא לא מפני שמחוייב בה, עד שנרצה לחלק בין זה לבין קדשי בדק הבית, אלא הקביעות בזה הוא מפני שאינו מן החולין וממילא ה"ה גם שלא יביא מקדשי בדק הבית. על כן ברור הדבר בלי צל של ספק שכל שיש צד גבוה בהן הן מהתלוי בארץ והן מכל הקדש שהוא, הכל כלול בהמיעוט, דאינו בא אלא מן החולין. ומעשר דנקטו נראה דהוא לרבותא דאע"פ דשלמים מביאים ממעשר, יעויין בחגיגה [ז':] במשנה ובגמ', אפ"ה כל דבר שבחובה לא יביא גם ממעשר, עכ"ל הציץ אליעזר.

וע"ע במנחת שלמה במה שיש להעיר כאן על התוס' יו"ט.

חוקר בעיקר דינא דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין – ומביא בזה נפ"מ.

בעיקר דין זה דדבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין ואינו בא מן המעשר יש לחקור בגדר הך דין – אי הטעם משום קדושה דלדבר שבחובה בעינן חולין ממש, או הטעם במעש"ש הוא משום כיון דכבר יש עליו חובת הבאת מקום, ובכל קרבנות יש חובת הבאת מקום כדאמרינן בתמורה [י"ז:], א"כ אינו יכול לפטור עצמו בדבר שכבר יש עליו חיוב הבאת מקום מקודם, ועיין בחידושי ר' ארי' לייב [סימן כ"א עמוד נ"ח] שחידש ששני הדינים נכונים, ועי"ש הנפ"מ.

ועיין במקדש דוד [קדשים סימן ל"ג ס"ק ג' עמוד 194] שכתב שהנפ"מ בזה יהיה אי בתרומה מצי מקריב קרבן, וכגון לחמי תודה אי באין מתרומה, דאי מצד הדין קדושה, א"כ גם מתרומה א"י להביא דהא קדוש עוד יותר ממעשר, אכן אי מצד הבאת מקום, הרי זה לא שייך בתרומה.

והמקד"ד [שם] הכריע דבפשוטו הטעם מחמת הקדושה, ועי"ש שהביא מהתוספתא [פ"א דמעילה] דמפורש דלא מביאין לחמי תודה מתרומה, וא"ש כנ"ל ק"ד, [אלא דלעיל מיניה כתב דאיכא טעמא אחרינא

בהן", עכ"ל, הרי בהדיא ברש"י שפירש שהמיעוט הוא לא דווקא מעשר שני והדומה לו התלוי בארץ, אלא גם שלא יביא מנדרים ונדבות שהוא מחויב ועומד בהן, והיינו בהיות וזה לא מן החולין, וא"כ ממילא ברור ופשוט שגם לא יביא מקדשי בדק הבית.

וכן יעויין בתוס' פסחים [מ"ז: ד"ה שה], דע"ז דממעטין בגמ' שם שה ולא הבכור, מקשים התוס' דבפ"ק דחגיגה נפקא לן זאת מבמסת ידך דכל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין, ומתמצים דההיא דפסחים אסמכתא בעלמא היא ע"ש, הרי בהדיא גם בתוס' דפירשו בפשיטות דהמיעוט של במסת ידך דכל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין כולל גם כל מיני הקדשות ולא רק מן התלוי בארץ, וברור איפוא שממעט גם שלא יביא מהקדש בדק הבית.

בפסחים [ד']. איתא – "כי אתא רבין א"ר אלעזר שלמים ששחטן מערב יום טוב יוצא בהן משום שמחה ואין יוצא בהם משום חגיגה, יוצא משום שמחה לא בעינן זביחה בשעת שמחה, ולא משום חגיגה דהוי דבר שבחובה וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין".

הנה מפורש בגמ' שהמיעוט של אינו בא אלא מן החולין ממעט כל מיני הקדש, הגם שהוא הקדישה אז לשם שלמים, היות והקדים להקדיש, וכדמפרש שם הר"ח, היות דהא אינה מן החולין שכבר הפרישה מיום י"ד והקדישה. ופסיק לה נמי הרמב"ם [פ"ב מחגיגה הי"א], ובהדגשת הנימוק, מפני שחגיגה אינה באה אלא מן החולין.

ובעצם זהו גם מה דאיתא בביצה שם, דמביא אדם תודתו בחג הסוכות ויוצא בה ידי חובתו משום שמחה ואין יוצא בה משום חגיגה, והגמ' פירשה שהחידוש הוא אע"ג דפריש, ופירש"י אע"ג דפריש כשנדר התודה על מנת שיוצא בה ידי חגיתו, והיינו, היות ומ"מ תודה זו כבר מחויב בה ואין זו מן החולין שיהא פוטר בה חגיגתו, כדפירש"י לעיל מיניה שם, ויעו"ש גם בר"ח,

בתוך המקח כמבואר בחו"מ [סי' רכ"ט], והיה נראה דעתו דפשיטא ליה שגם בהמת חולין אין משלם בשביל חלקים שאינן נאכלים.

קיד. וע"ע באהא"ז [איסורי מזבח פרק ה' הלכה ט' ס"ק ב'] מה שהאריך בזה,

ומ"ל פורע חובו להדיוט ומ"ל פורע חובו לגבוה.

אולם מעתה קשה דלמה אצטריך קרא לדבר שבחובה שאינו בא מן המעשר – הרי גם במעש"ש אסור לפרוע חוב משום סחורה, והמקור לזה מהסוגי' בע"ז ר"פ השוכר [ס"ב]. גבי לא יאמר אדם לחבירו העל פירות מעש"ש לירושלים לחלק כו', אלא דעיי"ש בתוס' שכתבו דאיסור סחורה במעש"ש אינו אלא מדרבנן.

ובעיקר דינא דדבר שבחובה לא בא אלא מן החולין, עיין עוד בדברינו בזרעא קיימא [סוף פ"ק דמעש"ש].

דלא מהני בתרומה והיינו מחמת הדין משמרת תרומותי, וזה כבר מצוה הבאה בעבירה הלכך פוסל].

ולגבי לחמי תודה משביעית דג"כ מבואר בתוספתא דלא מביאים, יש לומר שאסור מצד הקדושה שבה וכנ"ל בתרומה, אכן עיי"ש במקד"ד שהוסיף עוד שיש לדון מטעם אחר משום דלאכלה ולא לסחורה, והיינו כיון דלחמי תודה הם לעולם דבר שבחובה אף אם התודה עצמה היא נדבה כדאמרינן בפרק התודה [פ"א:], ואסור לפרוע חובו מפירות שביעית דחשיב סחורה כדאמרינן בירושלמי דרמאי [פ"ג ה"א] ובתוספתא דשביעית [פ"ז ה"ו],

ענף ג

ביסוד דינא ד'יאכל כנגדן'.

והר"ר מאיר מפרש שאני הכא שהלוקח יכול לחלל המעשר ביד המוכר משום דזכות הוא למוכר וזכין לו לאדם שלא בפניו דהא זכייה מטעם שליחות והוי כמו שליח וכו' עכ"ל.

דברי הריטב"א דחשיב ברשותו כיון דציית דינא וטעה – וקושי' הקצוה"ח בזה.

ובעיקר הקושי' דהאיך מחלל דבר שאינו ברשותו – עיין בריטב"א שם – וז"ל: "ואיכא למימר דלא אתו לידיה דמוכר בתורת גזל אלא בתורת מקח וממכר והיה סבור שיצאו לחולין ואלו איתיה קמן ואמרינן ליה דליהדרניהו ללוקח הוה מהדר להו, וכיון דטעותא הוא לא היה מעכב להו כפקדון חשיב גביה שיכול מפקיד להקדישו ולחלל עליו מעשר בכ"מ, משא"כ בגזלן דאי אמרינן ליה דליהדרה לגזילה לא הוה ציית לך" עכ"ל.

אולם עיין בקצה"ח [סימן שנ"ד ס"ק ד'] שתמה ע"ז מהא דאמרינן במרובה דצנועין ור' דוסא אמרו ד"א צנועין הא דאמרן ר' דוסא דתנן ר"ד אומר לעתותי ערב אומר כל שלקטו עניים יהא הפקר עיי"ש, והתם גבי לקט לא בתורת גזילה אתי ליד עניים אלא משום דטועין בידן וסברי דג' נמי לקט הוא כמו שפירש"י, ובודאי צייתי דינא ואפ"ה חשיב ליה אינו ברשותו, אלמא דכיון דאינו מחזיר

ביסוד דינא ד'יאכל כנגדן' – מדין חילול או מדין קנס.

עיקר הך דין ד'יאכל כנגדן' – מצאנו בסוף פרק קמא דמעש"ש – ועיין במשנה ראשונה כאן שהביא שיש ב' דרכים בזה ונחלקו בזה רש"י ותוס' לגבי מעש"ש – וכדיבואר.

שיטת רש"י בקידושין [נ"ו] הוא דיאכל כנגדו הוא מדין חילול, אבל תוס' חולק ולומד שזה מדין קנס.

וז"ל התוס' [ד"ה מתקיף] – "ופירש בקונטרס דיאכל כנגדן רוצה לומר והלוקח יקח מעות משלו ויאמר כ"מ שהמעות ביד המוכר יהו מחוללים על מעות אלו ויעלם ויאכלם בירושלים.

והקשה רבי יצחק בן אברהם הא מוקמא לה בסמוך כשברח המוכר וא"כ היאך הוא יכול לחללם והרי אין אדם מחלל דבר שאין ברשותו כדאמר בפרק מרובה [ב"ק ס"ט]. בשמעתא דצנועין דפריך לר' יוחנן דאמר גזל ולא נתיאשו הבעלים שניהם אינם יכולין להקדיש זה לפי שאינו שלו וזה לפי שאינו ברשותו ופריך מהאי דצנועין שהיו אומרים כל הנלקט מזה יהו מחוללין על מעות הללו אלמא דמשהו חלול להקדש ומשני כל המתלקט.

ופירש ריב"א דאין זה אלא קנסא דקנסוהו ללוקח אבל לעולם המעות קדושים ביד המוכר,

ממנו תורת גזילה ודוקא כסבור שהוא שלו וכההיא דכסבורים של אביהם אין בו תורת גזילה וכמ"ש התוס' בקדושין [נ"ה. ד"ה אין מועל בסה"ד] יעויישי"ה וכ"כ הריטב"א בכתובות [ל"ד].

אבל כסבור של חברו או של הפקר ונוטלו לזכות לעצמו בהיתר חשיב גזול ונמצא דעניים יש להם כל תורת גזול לענין אונסין ולכל מילי ומש"ה אף דצייתי דינא מ"מ הוי אינו ברשותו מצד דפתיך ביה קנין גזול, משא"כ במוכר חפץ לחברו ונמצא מק"ט שכתב הריטב"א דחשיב ברשותו מטעם דצייתי דינא דהתם אין על המוכר תורת גזול שהרי מדעתיה יהיב וכל דשקיל מדעת הבעלים אין בו תורת גזול אף דבעלים עצמן טועין בדין, וכיון דעיקר דאינו ברשותו אינו אלא מחמת שהלוקח אין יכול להשתמש בהדמים שביד המוכר מש"ה שפיר כתב הריטב"א דכיון דצייתי דינא ויוכל להוציא מידו כ"ז שירצה חשיב ברשותו – ודו"ק קטו.

דעת החינוך דהוי כחשלומוי.

הבאנו ב' דרכים בדין יאכל שכנגדן, אכן מצאנו בזה דרך שלישית, דז"ל החינוך [מצוה תר"ן] – "מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה [נעשר שני פ"ב מ"א] שמותר להוציאו בדברים שיסוך גופו בהם, שהסיכה בכלל אכילה ושתיה דכעין מזון היא לחזק הגוף ולהועילו, ומה שאמרו שאסור להוציא דמיו בשום דבר אחר חוץ מאכילה ושתיה וסיכה ואפילו יהיה דבר מצוה, ולשון ספרי, שלא לקחתי ממנו ארון ותכריכין, ואמרו זכרונם לברכה שכל זמן שהוציא ממנו כלום לשום דבר חוץ מאכילה ושתיה וסיכה שתשלום זה הוא שישלם מעות כנגדן ויאכל מהן בירושלים צרכי סעודה, ומן הדומה דכיון שיש בו תשלומין אין בו חיוב מלקות, ויתר פרטיה מבוארין במסכת מעשר שני", עכ"ל.

אלא בב"ד ומחוסר העמדה בדין הוי אינו ברשותו ודוקא פקדון חשיב ברשותו דכל אימת דבעי מפקיד שקיל ליה – והוכיח כן עוד מהך דמרובה [ס"ח] בגנב ומכרו ובא אחר וגנבו מלוקח דאין הגנב שני משלם כפל לבעלים דהו"ל גונב מן הגנב ע"ש. ואי נימא דכל שבטעות בא לידו וצייתי דינא חשיב ברשותו א"כ בלוקח מגנב כיון דצייתי דינא חשיב ברשות בעלים וישלם כפל לבעלים, א"ו כיון דמחוסר ראייה והעמדה בדין חשיב אינו ברשותו.

דרכו של הדברי יחזקאל בגדר דין אינו ברשותו.

וביאר בזה בדברי יחזקאל [סימן נ"ד ס"ק ג'] דס"ל להריטב"א דאינו ברשותו כולל תרתי, בין מצד הקניני גזילה ובין מצד השליטה של הגנב שאינו ברשותו להשתמש בו במציאות, ומש"ה נראה דאף דהריטב"א ס"ל דהיכא דבטעות בא לידו וצייתי דינא חשיב ברשותו מצד שיכול להעמידו בדין ולהוציא ממנו, מ"מ לא יועיל זה אלא בגוונא דהוה אינו ברשותו מצד המציאות דבכה"ג חשיב כמו מפקיד שיכול ליטול חפצו כל אימת שירצה, משא"כ היכא דאינו ברשותו מחמת הקניני גזילה אז בודאי דלא יועיל אף דצייתי דינא, דמ"מ כ"ז שלא הוציא ממנו ובתורת גזל הוא אצלו חשיב אינו ברשותו.

ולפ"ז א"ש בגנב שגנבו מלוקח דחשיב גונב מן הגנב דכיון דעדיין פתיך ביה קנין הגנב דאף ברשות הלוקח לא בטיל קניני הגנב שהרי אם נשתנית קונה הגנב, וכן נשתמש הלוקח מעלה שכר לגנב וכמ"ש הרשב"א בפרק המניח [ל"ג], ומש"ה אף דהלוקח צייתי דינא ויכול להעמידו בדין כ"ז שירצה מ"מ חשיב אינו ברשותו.

וכן בעניים שלקטו אף שטועין בדין מ"מ כיון שנוטלין שלא מדעת בעה"ב הרי הדבר בתורת גזילה אצלם דמה שלא נתכוונו לאיסור לא מפקע

קטו. והוסיף עוד דמ"ש הריטב"א בסופו דל"ד לגנב דעלמא דלא צייתי דינא ר"ל גנב כי האי דל"ל תורת גזילה ואפ"ה כיון דלא צייתי דינא חשיב אינו ברשותו, ובלא"ה נראה דלק"מ דדוקא בכה"ג דמק"ט שידע הלוקח מהמוכר ואפשר להעמידו בדין כ"ז שירצה חשיב ברשותו, משא"כ בעניים דאזלו לעלמא ולא ידע בעה"ב מאן ניהו וא"א להעמידם בדין ל"ד לפקדון, ולפ"ז היה אפ"ל דגם בגנב שגנב מלוקח מיירי שלא ידע הבעה"ב מאן ניהו לוקח ומש"ה הוי אינו ברשותו ועי' קדושין [שם תוד"ה מתקיף] שהקשו כיון דמיירי שברח המוכר והאיך מחלל הלוקח על המעות ע"ש, ומשמע דאם לא ברח חשיב ברשותו מה"ט דאי בעי שקיל מיניה המעות יעושה".

מביאין קיני זבים וכו' שגם בזה נאמר "שאם הביא יאכל כנגדן" – הא אי כבר הקריב ודאי שאין כאן חילול אלא ע"כ דהתם מקנסא.

עוד הוסיף בזה שבאופן שלקח קיני זבין ונתקדשו בקדושת שביעית, א"כ ע"כ דבעינן חילול לפדות ממנו את הקדושת שביעית, והוסיף דצריך לחלל דרך חילול ולא דרך מקח שהרי אין פדיון לעוף של קדשים, והוסיף עוד דלמ"ד [בסוכה] דלא מהני בשביעית דרך חילול אלא דרך מקח – לדידיה ליכא תקנה להאי עוף.

עוד הוסיף - דאי לקחן בדמי שביעית באופן שהתנה תנאי מפורש שלא יפקע הקדושה מדמי השביעית, שוב אין פדיון להנך מעות, והעוף א"צ פדיון וחילול - וסגי בדין יאכל כנגדן מדין קנס.

איברא שעל הדין האחרון יש מקום לדון – דבתורת זרעים – המובא לעיל [משנה ז'] – ז"ל: "דגם בפרי שני - אם הוא באופן דלית בי' דינא דפדיון כגון בהנך גווני הנ"ל שלא ירצה בפדיון וכו' – אז יהיה אסור לעולם משום דין חליפי שביעית, והיינו ממש כחליפי ע"ז, דמצד דינא דחליפין ע"ז ושביעית שוים הם", ונמצא דבכה"ג שפיר בעינן פדיון להאי עוף – ודלא כהחזו"א, וכל זה שייך למה שהבאנו לעיל מהקד"י [סימן כ'] ס"ק ד' שהביא שהחזו"א דן בזה – דמתחילה נקט כהתורת זרעים, אבל שוב חזר בו עיי"ש.

הרי שדעת החינוך הוא שיאכל כנגדן הוא 'חובת תשלומין' ואולי כדי להשלים החסרון של מעש"ש שחיסר במעשיו, וכתב במנחת חינוך דלפי"ז מיושב מה שהק' הרמב"ן [שורש ח'] על דברי הרמב"ם שכ' שאין לוקין על לאו זה לא להוציא דמי מעשר שני אלא במה שראוי, והק' הרמב"ן אמאי אין לוקין, וכ' במנ"ח משום דהוי לאו הניתן לתשלומין כמש"כ בחינוך, וע"ע ברדב"ז [פ"ג ה"י] – הרי לנו שגם הרמב"ם למד כהחינוך בזה.

אופנים שונים של חילול או קנס בשביעית.

כל הנך דרכים מצאנו במעש"ש.

אולם ב'משנה ראשונה' כ' דבע"כ הכא הוא מטעם קנס ולא מטעם חילול - שהרי אמרינן בסוכה דשביעית אין מתחללת אלא דרך מקח, וצ"ב כוונתו.

אולם עיין בחזו"א [סי' י"ג ס"ק י"ג] דדן אי הכא מצד חילול אי מצד קנס וכתב דנפ"מ אי צריך לתת מעות כשוויין ולא מהני בשוה פרוטה, דאי מצד חילול מהני בשו"פ, אמנם עיין להלן בחזו"א [סי' כ"ה ס"ק ה'] שכתב דאפי' אם הוא דרך חילול מ"מ יש בזה גם משום קנס ולכן לא סגי בפרוטה.

והוסיף החזו"א [סימן י"ג ס"ק י"ד] דבדין אין

שהבאנו בזה מהסוגי' בכריתות – והבאנו מהתורת זרעים שהגדר בזה הוא - דאף לפי שיטת הרמב"ם דליכא מצוה באכילת פירות שביעית – אבל סו"ס הרי זה מדיני הקדושה של שביעית ש'גיתן' לאכילה שתייה וסיכה – וזה הקיום דין שלה, וממילא אחרי שנתקיימה דיני קדושתה שוב ליכא בה קדושה.

בדין של הירושלמי ד'סך הוא רגליו ונותנה בתוך מנעלו וסנדלו'.

הר"ש הביא מהירושלמי "ולא סכין בו מנעל וסנדל, ולא יסוך בו רגליו והוא בתוך מנעל או בתוך סנדל, אבל סך הוא רגליו ונותנה בתוך מנעלו וסנדלו" – ועיין לעיל [משנה ב'] מה

משנה ט

[ט] עור שסכו בשמן של שביעית רבי אליעזר אומר ידלק וחכמים אומרים יאכל כנגדו אמרו לפני רבי עקיבא אומר היה רבי אליעזר עור שסכו בשמן של שביעית ידלק אמר להם שתוקו לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו:

רע"ב משנה ז

שתוקו לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו – ר"ע קבל מרבי אליעזר רבו דמיקל טפי בסיכה, וכשאמרו לו שהיה רבי אליעזר אומר ידלק אמר להם שתוקו, שאיני רשאי לפרש כמה היה רבי אליעזר מיקל בו, והלכה כחכמים:

משנה י

[י] ועוד אמרו לפניו אומר היה רבי אליעזר האוכל פת כותים כאוכל בשר חזיר אמר להם שתוקו לא אומר לכם מה שרבי אליעזר אומר בו:

רע"ב משנה י

כאוכל בשר חזיר – לאו דוקא, שאין האוכל פת כותי לוקה מן התורה אלא מכת מרדות מדרבנן: מה שרבי אליעזר אומר בו – דמיקל בו טפי:

❧ ציונים והערות משנה ט' וי' ❧

"עור שסכו בשמן של שביעית".

בעיקר האיסור בעור שסכו בשמן של שביעית – פירש הרמב"ם דשביעית ניתן לסיכת אדם בלבד ולא לסיכה של עורות וכלים, ועיין תפא"י שיש חידוש שהגם שהסיכה הזו בעור היא כדי לרככו שלא יכאיב גופו כשישתמש בו לשטיח או ללבוש, אעפ"כ לא הוי כסיכת גופו ואסור.

"רבי אליעזר אומר ידלק" – ב' דרכים במפרשים בזה.

בעיקר שיטת רבי אליעזר דאומר "ידלק" – אף דאיירי בסיכה של עור יש לדון מה הדין בכל הכלים האם נמי ידלקו או ישברו או דילמא כלים סגי להו בהגעלה, ובמשנת יוסף הביא מחלוקת בין המפרשים בזה.

בעיקר שיטתו איכא ב' דרכים – עיין בזה במשנת יוסף שהביא ברייתא בב"ק [ק"א] ד"בגד שצבעו בקליפי שביעית ידלק" – וברייתא זו תלויה בפלוגתא הראשונים בדין ביעור, דלפי הרמב"ם דביעור היינו שריפה מתפרש כפשוטו דידלק לקיום חובת ביעור, אבל לפי הרמב"ן ודעימיה דביעור היינו הפקר א"כ י"ל דאיירי כאן שצבעו לאחר הביעור ולא הפקיר ואסור בהנאה, [עיין מאירי בשטמ"ק בב"ק שם] ולכן ידלק.

אולם במתני' דהכא נחלקו המפרשים האם שייכא לסוגי' ההיא או לא, דיעויין בדברי הר"ש סיריליאן שס"ל כהרמב"ם דביעור היינו שריפה וס"ל דהכא איירי בביעור ולכן ידלק, ורבנן חולקים דשאני בגד דכיון דחזותא מילתא הוי ליה כאילו שהקליפות הם בעין, ולכן ידלק, אבל הכא לענין השמן הרי הוא כמבוער משעה ראשונה וליתא בעולם ולכן ליכא דין דידלק אלא קנס לאכול כנגדו.

אולם כפשוטו י"ל דלא קאי כלל לגבי ביעור, אלא דהכא דיינינן בקנס למי שהשתמש בשביעית דלא כדין וביזה שמן לדברים בזויים, ובחזו"א [סימן י"ג ס"ק ט"ז] הסתפק בגדר הקנס האם קנסו לאבד את גוף ההנאה כמו דלחכמים קנסו לאכול כנגדו, וא"כ י"ל דגם בשוגג קנסינן ליה כמו לחכמים, או דילמא דקנסו אותו על מעשיו הרעים, וא"כ אפשר לומר דר"א מיקל בשוגג, ויש להסתפק נמי במת אי קנסו בנו אחריו.

דרכו של המקד"ד בביאור פלוגתא זו.

עייין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' עמוד 430] שהביא פלוגתא זו בעור שסכו בשמן של שביעית דר'

דר"א ס"ל [פ"ט מ"ה] בכובש ג' כבשים דאוכלין על הראשון ולא חשיב טעם כמבוער כמ"ש בתוס', ולכן ס"ל הכא דאף הבלוע בעור לא חשיב כמבוער, אולם רבנן ס"ל דטעם חשיב כמבוער, ואף דחרובין של שביעית שכבשן ביין של שביעית לכו"ע חייב לבער, התם משום דטעם כעיקר ול"ש שיהא הטעם כמבוער, אבל בעור דאינו בר אכילה ל"ש טעם כעיקר ובכה"ג חשיב טעם כמבוער.

אליעזר אומר ידלק וחכ"א יאכל כנגדן, והביא כדרכו של הר"ש סיריליאו במלאכת שלמה דטעמא דר"א דלאחר הביעור צריך לשורפו הוא משום השמן הבלוע, ורבנן ס"ל דחשיב כמבוער, ורק בבגד שצבעו בקליפי שביעית אמרין ידלק משום דחזותא מילתא היא, וזה דיאכל כנגדן הוא רק כדי שלא יהא חוטא נשכר ע"ש.

וביאר בזה דשורש פלוגתתם לשיטתייהו -

משנה יא

[יא] מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה ואם מתחשב הוא הרי זה לא ירחוץ:

רע"ב משנה יא

ואם מתחשב הוא - אם אדם חשוב הוא שבני אדם למדים ממנו צריך להחמיר על עצמו:

❧ ציונים והערות משנה י"א ❧

בדין מרחץ - האם יש דין שיאכל כנגדו.

במשניות דלעיל קתני שאם עשה סחורה באיסור 'יאכל כנגדו', ויש לדון כשהסיק בתבן וקש של שביעית האם צריך לאכול כנגדן או לא, וע' ב'משנה ראשונה' שכ' שיאכל כנגדן, וברידב"ז [ס' ו' ס"ק ה'] כ' שצריך להאכיל כנגדן לבהמות.

כמה פירושים בדין 'אם מתחשב איסור'.

בדין זה ד"אם מתחשב איסור" - נאמרו ד' פירושים:

א] עיין ברע"ב, וכן פי' הר"ש רא"ש ור"י מלכי צדק, שזה כדי שלא יבואו אנשים להסיק לכתחילה, אבל בר"י מלכי צדק הוסיף שחייב להרחיק עצמו אפי' מדבר היתר.

ב] הרמב"ם בחיבורו [פ"ה ה"כ] כ' ואם אדם חשוב הוא איסור שמא יסיקו בה דברים אחרים בשבילו כדי שיהיה ריחה נודף, ונמצאו מפסידין פירות שביעית, וכן פי' בפירוש המשניות.

ג] הראב"ד [שם] פי' משום איסור סחורה וז"ל "ופירשו בגמרא אם אדם חשוב הוא לא ירחוץ

ונ"ל דמותר לרחוץ דקתני ברישא בחנם קאמר אבל בשכר לא דהוי כסחורה ואם אדם חשוב הוא לא ירחוץ דחנם ידיה כשכר דמי", עכ"ל.

ד] הגר"א בשנות אליהו כתב וז"ל 'פי' שעושה חשבון עימו ואינו רוחץ בחינם אסור', עכ"ל, ובמשנת יוסף [עמ' קצ"ג] הביא מספר תורת השביעית שכתב דודאי דאין הפירוש מתחשב בשכר דא"כ לימא להדיא אם בשכר אסור אלא ר"ל שנוטל שכר אבל חושב עמו - שעושה לו חשבון מפורט על כל ההוצאות ולוקח במיוחד שכר התבן והקש בפני עצמו ה"ז אסור אבל בהבלעה אה"נ שמותר", עכ"ל.

בספיקו של הכס"מ אי מותר לרחוץ או גם להסיק

בפשוטו היה נראה שההיתר במתניתין במרחץ שהוסקה בתבן ובקש הוא רק על הרחיצה אבל לא על ההסקה, אולם בכסף משנה [פ"ט ה"כ] כ' ב' פירושים בזה, וז"ל 'וי"ל דאם הוסק בדיעבד קאמר, ועי"ל דלכתחילה נמי מותר להסיק בהן מרחץ משום דצורך אדם הוא וכדתנן כל שאינו

ואין נהנה מן האיסור עצמו ואפי' לצביעה לא דמי.

סחורה במאכל בהמה.

עכ"פ הכס"מ חידש דרך מאכל אדם אסור בסחורה, ועיין בהלכתא גבירתא בסוף פירקין ובפאת השלחן [פ"ו ס"ק כ"ה] שהק' על דבריו ממה דתנן לעיל [פ"ז מ"ג] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית, הצבע צובע לעצמו ולא יצבע בשכר שאין עושים סחורה בפירות שביעית, ומינים אלו הן מאכל בהמה ומבואר דאסורין בסחורה.

וכתב בתפארת יעקב דאין כוונת הכס"מ דרך מאכל אדם אסור בסחורה ולא שאר השתמשות לאדם, אלא הכוונה שכל שראוי להשתמשות של אדם כגון צביעה או מלוגמא, לאפוקי דבר שאינו אלא למאכל בהמה, ולכן כיון שצבע ניתן לצביעה יש בזה איסור סחורה, מיהו לפי"ז נראה דצ"ל דתבן וקש ניתן רק להנאת מאכל בהמה ולא להסיק בהן לכתחילה, דאילו רשאי להסקה ולרחיצה הרי הוא כעין הנאת צביעה דאסורין בסחורה, נמצא דדברי הכס"מ הן רק לפי תי' א' הנ"ל דס"ל דאסור לכתחילה להסיק בהן המרחץ לרחיצה.

הרש"ש תי' ע"פ מש"כ הרמב"ם [פ"ז הט"ו] דקליפי רמון יש להם שביעית וכ' בכס"מ הטעם כיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם חלה קדושת שביעית עליהם, והרמב"ם הביא דין של איסור צביעה [פ"ו ה"ב] וכ' שלא יצבע ב"קליפי" שביעית בשכר, ולפי"ז י"ל שעיקר קדושת שביעית של הקליפין הוא אטו עיקר הפרי, וכיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם משו"ה חל על הפרי דין של לאכלה ולא לסחורה כמו מאכל אדם, אבל תבן וקש שאינן טפלים למאכל אדם וכל קדושת שביעית שלהם הוא רק מחמת שהם מאכל בהמה, בהנהו אין איסור של סחורה.

מאי שנא הפסד מסחורה.

עוד הק' הפאת השלחן הנ"ל דהלא דין לאכלה ולא להפסד שייך אפי' במאכל בהמה,

מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם, עכ"ל, הרי דבפירוש השני הבין דההיתר להשתמש במאכל בהמה למלוגמא אינו רק למלוגמא לחוד אלא כל דכוותיה להנאת אדם.

וע' בבית רידב"ז [פ"ו ס"ק ה' - עמ' ע"ט:] שכתב דפליגי אמוראי בירושלמי אם מותר ליהנות הנאה של כילוי בפירות שביעית, ולכן הכס"מ נסתפק אם פסק הרמב"ם דמותר או אסור, ולכן הביא ב' פירושים אלו, דלמ"ד דאסור יפרש דההיתר דמתני' הוא בדיעבד לאחר שהוסק, ולמ"ד דמותר מתפרשת המשנה דמותר אפילו להסיק לכתחילה.

כתב בבית אדם בשערי צדק [סוף פ"ז] דממה שהוצרך הרמב"ם לפרש דחומרת אדם חשוב הוא אסור שמא יסיקו בה דברים אחרים בשבילו כדי שיהיה ריחה נודף, מבואר דמותר לכתחילה להסיק, דאילו אסור להסיק הל"ל בפשוטו דאסור באדם חשוב שמא יבואו להסיק לכתחילה בשבילו, אע"כ דמותר והחשש הוא רק מחמת איבוד פירות שביעית.

בדין סחורה במרחץ שהוסקה בתבן וקשה של שביעית.

יש לדון לגבי סחורה במרחץ שהוסקה בתבן וקש, וז"ל הרמב"ם "מרחץ שהוסקה בתבן ובקש של שביעית מותר לרחוץ בה בשכר", וכתב בהשגת הראב"ד וז"ל "א"א המשנה לא אמרה אלא מותר לרחוץ בה - ואם מתחשב הוא לא ירחוץ - ופירשו בגמרא אם אדם חשוב הוא לא ירחוץ ונ"ל דמותר לרחוץ דקתני ברישא בתנא קאמר אבל בשכר לא דהוי כסחורה", עכ"ל.

וכתב בכסף משנה לבאר את דברי הרמב"ם וז"ל, "י"ל דלא נאסרה סחורה אלא בדבר שראוי לאכילה וכדדרשינן לאכלה ולא לסחורה", עכ"ל.

ועיין במהר"י קורקוס שכתב בזה כמה טעמים להיתר:

א כי אין זה מוכר התבן והקש עצמן.

ב גם כי השכר שנוטל יש לומר כי שכר מים ושכר מרחץ הוא נוטל.

ג ועוד כי ההנאה אינה אלא עד שכלה האיסור לגמרי ואינו ניכר ואין דבר נראה ממנו

ואמאי דין של לאכלה ולא לסחורה שייך רק במאכל אדם ולא במאכל בהמה.

תנור שהוסק בתבן וקש.

כתב הרמב"ם [פרק ה' הלכה כ"ג] "תנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית יוצן" עכ"ל, וכ' בכסף משנה בשם מהר"י קורקוס צריך טעם לחלק בין מרחץ לתנור כי במרחץ אמרו מותר

לרחוץ בה ובתנור אמרו יוצן ע"ש. ועיי' במשנה למלך [ה"כ], ובבינת אדם [פי"ז ס"ק ג'] ובחזו"א [סי' י"ג ס"ק ט"ו] מה שביארו בזה, וע"ע בפאת השלחן וכן בחזון יחזקאל שפירשו ע"פ הירושלמי לחלק בין דבר של יחיד דאסור ובין דבר של רבים דמותר, ולכן מרחץ מותר שהוא של רבים אבל תנור אסור שהוא של יחיד, וע"ע בדברי הר"ש סיריליאו מה שחילק בזה.

מסכתא שביעית פרק ט

משנה א

[א] הפיגם והירבוזין השוטים והחלגלוגית כוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגרגר של אפר פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית שאין כיוצא בהם נשמר רבי יהודה אומר ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה ר' שמעון אומר כל הספיחים מותרין חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה וחכ"א כל הספיחים אסורין:

רע"ב משנה א

הפיגם – עשב שקורין רוט"א בלע"ז:
 והירבוזין – אספרג"י בלע"ז. והשוטים הם אספרג"י של שדות אותן שאינן של גנות:
 והחלגלוגות – בערבי רגל"א ובלע"ז ווירדולאג"ש:
 וכוסבר – קוליאנד"ר בלע"ז. ודוקא של הרים אבל של גינה חשוב הוא. וכן כרפס של נהרות דוקא אבל לא של גינה:
 כרפס – אפיי"ו בלע"ז:
 גרגיר – אוריג"א בלע"ז:
 שבאפר – הגדל באחו. אבל של גינה חשוב הוא:
 פטורים מן המעשר – בכל השנים כדמפרש טעמא שאין כיוצא בהן נשמר שאינן נחשבין בעיני בעליהן ומפקירין אותן, והפקר פטור מן המעשר דכתיב [דברים יד] ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך, בדבר שאין לו חלק ונחלה עמך יטול מעשרותיו, יצא הפקר לקט שכחה ופאה שיש לו חלק עמך:
 ונלקחים מכל אדם בשביעית – לפי שאין דרך לשמרן. דכל דבר שדרך לשמרן אסור לקנות אותו מעם הארץ בשביעית שהוא חשוד לשמור הפירות ושלא להפקירן והלוקח מן המשומר אפילו כחצי איסור אסור. וכל הנך דמתניתין שחזקתן שאין משמרין אותן מותר ליקח מהן מעם הארץ כדי מזון ג' סעודות בלבד ולא יותר, שאין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ, אף על פי שהפירות הן מן ההפקר, יותר ממזון ג' סעודות, מפני שהוא חשוד לאצור הדמים ואינו נוהג בהם קדושת שביעית:
 שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה – להביאם מן השמור. ואין הלכה כר"י:
 כל הספיחים מותרין – לקחת מכל אדם דמחזקינן להו שאינם מן השמור:
 חוץ מספיחי כרוב – שחזקתן מן השמור, לפי שאין כיוצא בהם בירקות שדה שאין גדלים כמותן במדבר. ואין הלכה כר"ש:

עיונים והערות משנה א

למה אין לדון מעד ספיחין במשנה.

לכל הדרכים שלמדו שאין דין ספיחין במשנה – יש לדון בטעמא דמילתא ואיכא בזה כמה טעמים, וכבר הבאנו מהר"ש דליכא גזירה דספיחין כיון דאיירי בספיחין שישית שנכנסו לשביעית, ויש לעיין לשאר הדרכים במשנה למה ליכא נידון של ספיחין.

א לדרכו של הרע"ב דלא קתני במתניתין דין ספיחין כל עיקר, עיין בזה לעיל בתוס' יו"ט נ"ה מ"ו ש"כ שלשית הרע"ב דין ספיחין לא הוזכר במתניתין בכל מכליתין.

ב אולם הרמב"ם בפירושו הביא איסור ספיחים ולדידיה ק', דהא אחר תקנת ספיחין שנינו ויש לומר דמתני' איירי בא' מד' שדות שאינן בכלל גזירת ספיחין, והן שדה בור שדה ניר שדה כרם ושדה זרע, כמש"כ ברמב"ם בהלכותיו [פ"ד ה"ד].

ג הגר"א חידש חידוש גדול – דספיחין לר"ע אסורים מה"ת, וכפשוטו לדעת חכמים אסורים מדרבנן, אכן הגר"א חידש דלחכמים מותרים גם מדרבנן, ולדרכו למד שזה מה שאמרו כאן במשנה דכל הספיחין מותרים חוץ מספיחין כרוב דשמא מן השמור הוא.

סוגי' הגמרא בסוכה דאיירי בדין "אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות".

גרסינן בסוכה [ל"ט] "דתניא, אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות" - והיינו דאף באופנים שמותר לעשות סחורה אבל ע"ה אסור, דלא מקפיד בקדושת שביעית, אבל התירו לו משום כדי חייו – ג' סעודות.

וממשיכה הברייא "ואם מסר [והיינו ששכח ונתן לע"ה – רש"י] – יאמר - הרי מעות הללו יהו מחוללין על פירות שיש לי בתוך ביתי, ובא ואוכלן בקדושת שביעית".

ובהמשך הברייא מחלקת בין הפקר למשומר – "במה דברים אמורים - בלוקח מן

כמה דרכים בביאור דברי הת"ק ודברי ר"ש בסיפא שבאיזה איסורים דנים במשנה.

יש כמה דרכים בביאור הדינים במשנה – וכדיבאר בהמשך – ונקדים בקצרה באיזה נידונים יש לדון כאן – והאם דברי הת"ק ודברי חכמים ור"ש בסיפא איירי בנידון אחד או לא.

הת"ק בתחילת המשנה בא ללמד שכל הנך מינים [הפיגם והירבוזין השוטים וכו'] נלקחין מכל אדם בשביעית, וחכמים ור' שמעון בסיפא איירי בכל הספיחים מותרין וכו' – והנה כו"ע מודי שדברי הת"ק איירי בדין "אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ" – והיינו דגם כשאין איסור סחורה אבל לא לוקחין ממנו דאין מוסרין לו דמי שביעית – אלא שיש חילוק בין לקנות אצלו ירקות שהם הפקר אצלו לקנות אצלו ירקות שהם שמורים ובזה דנו דאיזה מינים שמורים ואיזה הפקר, וכל זה מפורש בסוגי' בסוכה [ל"ט].

לגבי דברי חכמים ור"ש בסיפא של המשנה נחלקו הראשונים דבאיזה דין איירי, ויש בזה כמה צדדים:

א שיטת הרע"ב והרמב"ם בפירושו דדברי חכמים ור"ש הם המשך לדברי ת"ק וכל מתני' איירי לענין לקנות מע"ה למסור להם מעות.

ב לדרכו של הריטב"א בקידושין [ב':] – לא איירי חכמים ור"ש בדין מוסרין דמי שביעית לע"ה, אלא בדין ספיחין.

ג שיטת הר"ש דחכמים ור' שמעון אינם המשך לדברי הת"ק אלא דאיירי בדין קדושת שביעית בירקות ואין קדושת שביעית כיון דאיירי בירקות של ששית הנכנסות לשביעית ונלקטות בשביעית, וכבר ראוי ללקיטה בשישית, ומ"מ גזרינן לכו"ע בכרוב, ולחכמים גזרו על כל ירקות אטו כרוב, ולא קאי לגבי איסור ספיחין דאיירי בספיחין שישית שנכנסו לשביעית, ולכן מותרים – הרי דבסיפא לא איירי לא באיסור ספיחין ולא באיסור מסירת דמי שביעית לע"ה אלא בדיני קדושת שביעית.

אחר הביעור וכנראה דיותר חיישינן כן במי שכבר שומר בשביעית, אכן התוס' לא ניחא להו בזה, ולמדו לשיטתייהו דכל פירות שביעית שהם שמורים תמיד אסורים, וכבר הבאנו בזה לעיל [פרק ד' משנה ב'] דנחלקו בזה ועיין ברש"י ותוס' ביבמות [קכ"ב].

'פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית' – הפקר במעשרות ושביעית.

פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית – והיינו דאף דהם בחזקת הפקר וליכא בזה חיובי תרומות ומעשרות – אעפ"כ שאני שביעית דשפיר נוהג בהפקר – כ"כ הר"ש.

לכאור' דבר פשוט הוא – אולם עיין בשו"ת 'משיב דבר' – מובא במעדני ארץ [סימן י' ס"ק ט'] – דחידש דלפי הפוסקים שאין קדושת שביעית בפירות עכו"ם דדרשינן לכם ולא משל נכרים דא"כ ה"ה דממעטינן משל הפקר, אלא שיש לתמוה עליו מהמבואר הכא.

המופקר, אבל בלוקח מן המשומר, אפילו בכחצי איסור אסור.

למדנו על החילוק בין משומר להפקר והקשה רב ששת מהמשנה כאן דמפורש ד"פיגם והירבוזין והשיטים וחלגלוגות והכוסבר שבהרים והכרפס שבנהרות והגריר של אפר – פטורין מן המעשר, וניקחין מכל אדם בשביעית" והטעם של המשנה היינו משום "לפי שאין כיוצא בהן נשמר" והיינו שבהפקר מותר, והעמידו התם את המשנה דאירי ג"כ רק בכדי חייו ג' סעודות.

בפולוגת רש"י ותוס' בטעמא דאין מוסרין לע"ה ובחילוק בין הפקר למשומר.

בעיקר החשש למה אין למסור לע"ה – עיין ברש"י שזה משום שיצניע לאחר הביעור, ועיין בתוס' שזה משום שלא ישתמש בהם כפי הדינים של קדושת שביעית.

ונחלקו רש"י ותוס' בחילוק בין משומר להפקר – דשיטת רש"י דחיישינן שמא יצניע עד

ענף א

באיסור ספיחין, ובשוב הסתירה לפסחים [נ"א], שיטת הר"ש והתוס'.

גידולן בשישית ליכא בהם קדושת שביעית, דס"ל להר"ש כשיטת התוס' בר"ה [י"ד] דמה דאזלינן בירקות בתר לקיטה – היינו 'ראוי ללקיטה' שנגמרו גידולן בשישית, ובזה חלוק ספיחי כרוב דכיון דלא ניכר אצלם בין הגדל בשישית לגדל בשביעית הלכך תמיד אסור.

ומאידך – הסוגי' ההיא לא מתעסקת בזה אלא באיסור ספיחין והתם קאי בשיטת ר"ע דספיחין דאורייתא, ומה דלרבנן ליכא איסור ספיחין בכרוב הוא כיון שדומה לאילן, ויליף מ"הן לא נורע" דבעינן דומי' לזריעה, ואילן לא דומה לזריעה, ורבנן אוסרים גם בכרוב כיון דגזרינן כרוב אטו שאר ירקות – וזה דווקא לר"ע דספיחין דאורייתא, ובמשנה הכא ליכא דיון מצד ספיחין כיון שתחילת גידולן בשישית.

ועיין להלן בהמשך דברינו שהבאנו כמה דרכים אחרות בראשונים ליישב סתירה זו – ונפ"מ

דרכו של הר"ש בשוב הסתירה בין המשנה כאן לברייתא בפסחים – דהכא איירי בקדושת שביעית והתם איירי בספיחין אליבא דר"ע.

יעויין בסוגי' בפסחים [נ"א:]: – "תניא רבי שמעון אומר כל הספיחים 'אסורין', חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהן בירק השדה, וחכמים אומרים כל הספיחין אסורים", וזה איפכא ממה שלמדנו כאן במשנה בשיטת ר' שמעון, ששנינו "ר' שמעון אומר כל הספיחים 'מותרין' חוץ מספיחי כרוב שאין כיוצא בהם בירקות שדה, וחכ"א כל הספיחין אסורין".

ונאמרו בזה כמה תירוצים בראשונים.

דעת התוס' בפסחים – וכ"ה בר"ש כאן – דמתני' דהכא איירי בספיחי שישית שנכנסו לשביעית, ולכן מותרים מטעם ספיחין, ואיירי רק לענין קדושת שביעית וביעור ולכן כיון שנגמר

בכל הנ"ל בפשט המשנה – אולם השתא נעיין היטב בשיטת הר"ש בזה.

כמה הנחות בר"ש.

הנה יש כאן כמה הנחות במהלך הזה:

א הרישא של המשנה איירי בדין מסירת דמי שביעית לע"ה והסיפא דספיחין אסורין לא איירי לגבי דיני ע"ה וגם לא איירי לגבי איסור ספיחין, אלא לגבי ניהוג דיני קדושת שביעית, ונמצא שהרישא והסיפא לא מיירי מענין אחד.

ב הא דלא איירי הכא לענין ספיחין כמו בפסחים – היינו משום שספיחין תלוי בתחילת גידול והכא תחילת הגידול היתה בשישית, ועל הנחה זו חולק הרמב"ם ולדידיה ספיחין תלוי בלקיטה – וכדיבאר בהמשך – ויבואר גם עיקר סברת הר"ש בזה.

ג בעיקר ההנחה שקדושת שביעית לא תלויה בלקיטה ממש אלא אף בראוי ללקיטה וגדל כולו בשישית – גם בזה חולק הרמב"ם ואזיל בתר לקיטה ממש, וכבר הארכנו בזה לעיל [פרק ב' משנה ד'].¹

בעיקר שיטת הר"ש והרמב"ם שספיחין תלוי בתחילת גידול, ופלוגתת הרמב"ם בזה.

למדנו בר"ש שספיחין תלוי בתחילת הגידול ועיין בר"ש לעיל [פרק ה' משנה ג'] שכתב "כלומר שלא גדלו בשביעית כי אם העלים וכבר גדל העיקר משנה ששית וכי אסרי' ספיחים היינו בהנך דתחילת גידולן בשביעית או בתבואה שלא הביאה שליש בשישית, כמו שנפרש לקמן בפ"ט אבל לוף שגדל בשישית אלא שגדלו עליו בשביעית לית ליה דין ספיחים ליאסר באכילה".

ומבואר שוב בשיטת הר"ש דאע"ג דבירקות אזלינן בתר לקיטה או עכ"פ גמר גידול - מ"מ לענין ספיחין איסורן של ירקות הוא רק כשגידולן הוא בשביעית, אבל אם התחילו להתגדל בשישית אע"פ שנגמרו גידוליו ונלקט בשביעית ליכא איסור ספיחין, וזהו שיטת הר"ש גם הכא.

קטז. דמי שביעית לא קונים מהם קרבנות.

וכ"כ הרמב"ם [בהר"ק כ"ה פסוק ה' וז"ל "אבל הירקות שצמחו בשישית ונלקטו בשביעית, יש בהן משום קדושת שביעית לכל דיניה להפסד ולקרבנות קטז ולסחורה ולביעור ואע"פ שגדלו לגמרי בשישית, מפני שאנו הולכים אחר לקיטה בירק בין למעשר בין לשביעית, אבל אין בהם משום ספיחים שאינם ספיחי שביעית שהרי בשישית צמחו, ואפילו הוסיפו בשביעית אין בהם דין ספיחים וכו'" עכ"ל].

אולם הרמב"ם חולק דיעויין ברמב"ם [פ"ד מהל' שמו"י הי"ב] ששיטתו שיש דיני ספיחין על ירקות אפי' אם גדלו בשישית כל שנלקטו בשביעית, ועיין בחזו"א [סימן ט' ס"ק י"ז ד"ה ירק] שכתב שכיון דקיי"ל דספיחין דרבנן הלכך יש לסמוך על הר"ש ודעימיה להקל.

פלוגתת החזו"א והגרשו"א – מה נקרא תחילת גידול.

והנה מש"כ הר"ש ושאר ראשונים שכל שהיה גידול בשישית אין בו איסור ספיחין אף שנגמר גידולן ונלקטו בשביעית, צריך לברר כמה גידול בעינן שיהא בשישית שלא יהיו בכלל איסור ספיחין, והובא בשם החזו"א דסגי בתחילת הצמיחה, ועיין בדבריו בשביעית [סי' ט' סק"א וסק"ג ד"ה וזהו דאמר] ובעוד מקומות, מיהו הגרשו"ז אויערבך זצ"ל פקפק בזה.

וז"ל בשו"ת מנחת שלמה [חלק א' סימן מ"ט] "אולם הפאה"ש ועוד גדולי אחרונים הכריעו דלענין ספיחין דרבנן יש לסמוך על הר"ש והרמב"ם והרא"ש שכתבו דאם צמחו בשישית אע"ג דלענין קדושת שביעית אזלינן בתר לקיטה מ"מ לענין איסור ספיחין הו"ל כספיחי ששית ולא ספיחי שביעית, והיה נלענ"ד פשוט דכמו שלענין תבואה מודו כו"ע דאם הביאה שליש בשביעית אסור משום ספיחין, כך גם בירקות נהי דלענין קדושת שביעית אזלינן בתר לקיטה מ"מ לענין ספיחין סגי בעונתן למעשר שחייבין בין גדולים ובין קטנים, ולכן אותן הירקות שדרכן להאכל עלין סגי במה שצמחו מעט בשישית, ואלה שמוציאים פירות כמו קשואין ודלועים בעינן דוקא

בחילוק בין שליש ללקיטה ונפ"מ בספיחין.

אולם לפי"ז עדיין קשה למה בתבואה אזלינן בתר הבאת שליש – הא גם בזה נימא שזה רק לענין סדר השנים, וכעין לקיטה, אבל אם נבא לדון האם גדל בשביעית או שישית, בזה לא יהני מה שלא הביא שליש לפני שביעית לומר שגדל גם בשביעית.

וביאר בזה דכבר מצאנו דחלוק שליש מלקיטה דמהני לדינים אחרים ג"כ אף שלא שייכים לסדר השנים, וכגון במוכר שדהו לעכו"ם דאם הביאה שליש ביד ישראל חייבת במעשר וביד עכו"ם פטורה, וכן אילן הגדל בבית דפטור מן המעשרות דג"כ תלוי בהבאת שליש, וכדאמרין בירושלמי [מעשרות פ"ה ה"ב] ומשום דחשיב כאילו גדל כולו בבית, הרי לנו דהשיעור שליש אינו דין מסויים של סדר השנים אלא דין כללי לדון את עיקר זמן גידולו לגבי כל הדינים – ולכן ה"ה דלענין ספיחים דנים כן דחשיב כגדל בשביעית.

תוספת ביאור בעיקר סברתו.

ונראה דעומק הדברים – למה שליש הוא דין כללי ולא דין מסויים כמו לקיטה – מתבארם עפ"י מה שהביא המקד"ד במק"א [סימן ס' סוף עמוד 448] מהריטב"א בר"ה [י"ב:].

דהריטב"א ביאר למה אזלינן באילן בתר חנטה ובתבואה אחר שליש שהיא עונת המעשרות, דהאילן כשהגיע לחנטה כבר קבל כל יניקתו הצריכה להביא הפרי לכלל שלמות, אעפ"י שהפרי עצמו לא קבל שלמות להיות גמר פרי לענין עונת המעשרות מעתה יש לו שלמות גמר פרי בכח ע"ש.

וביאר המקד"ד שסברתו כך – דחנטה היא גם כן משום עונת המעשרות, רק דהוי עונת המעשרות 'בכח', והיינו שיש 'דרגות' בחיוב המעשרות, שהרי גם אי אזלינן בתר עונת המעשרות ממש – ס"ס זה גם כן רק חיוב מעשרות 'בכח', שהרי כל זמן שלא נתלשו לא שייך עדיין בהם חיוב מעשרות 'בפועל', רק חשוב יותר בפועל מחנטה דאינו מחוסר רק תלישה,

שיצא תחלת הפרי בששית, ורק אז הו"ל כהבאת שליש בתבואה אבל לא בפחות מזה, וכו' עכ"ל.

ועיין במנחת שלמה [שם ס' נ'] מה שכתב הגרי"מ אהרנסון על דברי הגרש"ז זצ"ל וכ' דאף שמסכים לדבריו אליבא דר"ע דאית ליה דספיחין אסורין מה"ת מ"מ למ"ד ספיחין דרבנן האמת כמש"כ בחזו"א.

במה שיש לתמוה בעיקר סברת הר"ש בספיחין.

ולדברי החזו"א צריך לבאר מהו החילוק בין תבואה לירקות דבתבואה כל שהגיעו לשליש גידולן בשביעית אסור משום ספיחין, אבל בירקות ליכא ספיחין אפי' אם רק מקצת גידולן הוא בששית, וצ"ע.

ועוד דעיקר דברי הר"ש צ"ב דלמה לא אזלינן בתר לקיטה בספיחין כמו בכל דיני ירקות.

ועיין במקדש דוד [ס' נ"ט ס"ק ג' ד"ה כתב הר"ש סוף עמוד 435] שתמה בנוסח אחר – והקשה דלמה בתבואה אזלינן בתר הבאת שליש ככל שאר דיני תבואה, גם לענין איסור ספיחים כדאמרין בתוספתא, ומאי שנא ירקות מתבואה דנשתנו דיני ספיחים שלהם מכל הדינים האחרים של ירקות.

דרכו של המקד"ד לחלק בין ספיחין לקביעת שנים למעשרות ושביעית ועוד.

והמקד"ד ביאר בזה דדינא דירק בתר לקיטה אשכחן רק לענין סדר השנים ולכן גם לדיון אי שייכי לשביעית או לא נמי אזלינן בתר לקיטה, אולם איסור ספיחין שאני שהרי איסור ספיחים הוא איסור פרטי ומסויים שכל מה שגדל בשביעית בתבואה ובירקות אסור משום ספיחים, ואין זה משום ד'שם' פירות שביעית עליהן וזה אחד מהדינים שחלים על פירות שביעית – וראיה לדבר – דפירות האילן שהם פירות שביעית לכל דבר ואעפ"י אינם אסורין משום ספיחים.

ומעתה אחרי דמצאנו דזה דין מסויים של ספיחים ולא שייך לעיקר שם של הפרי, בזה המודד הוא האם 'גדל' בשביעית או לא גדל בשביעית וכלפי הנידון הזה לא אמרין דכל מה שנלקט בשביעית חשיב כאילו גדל בשביעית.

ושעת לקיטה הוא חיוב מעשר 'בפועל' ממש שכבר הוא ראוי למעשרות, נמצא שכל אלו הגבולים שהלכו בהם בסדר השנים הם 'גבולים' בחלות חיוב מעשרות, ודו"ק.

עכ"פ למדנו מדבריו שיש בפרי את כל ה'בכח' שלו בחנטה ובשליש, ויתכן שזו הסברא

למה נקבע לגבי ספיחין, דאי הגיע לשליש בשישית הרי"ז כאילו כבר גדל בשישית.

ובעיקר סברא זו עיין נמי במשנת ר"א [נזעים סי' כ"א ס"ק י"ד] שחילק כן בהדי' בין לקיטה לשליש ועפ"י סברא הנ"ל, ובוזה ביאר למה ספיחין שאני מכל ההלכות.

ענף ב

עוד דרכים בראשונים, בישוב הסתירה לפסחים [נ"א].

הקדמה.

הבאנו לעיל את הסתירה בסוגיות – ממשנה זו למבואר בסוגי' שם – והבאנו את דרכו של הר"ש בישוב הסתירה – ולהלן הבאנו כמה דרכים שיש בראשונים ליישב סתירה זו – ונפ"מ בכל הנ"ל בפשט המשנה.

דרכו של ר"ג גאון.

התוס' בפסחים וכן הר"ש – הביאו מר"נ גאון לפרש דסוגי' דהתם איירי בספיחין שיצאו משביעית למוצאי שביעית דבזה כולם אסורים חוץ מכרוב שמוציאין מהר ויש לתלות שהם משמינית ומתני' איירי בנכנסו משישית לשביעית – וכהר"ש.

דרכו של הריטב"א.

דרכו של הריטב"א בקידושין [ב':] נמי כהר"ש לגבי הא דמתני' איירי בנכנסו משישית לשביעית – אולם לא פירש כהר"ש דאיירי לענין קדושת שביעית אלא שפירש דאיירי הכא לענין איסור ספיחין – והיינו כהרמב"ם דאף לענין ספיחין אזלינן בתר לקיטה, ולכן ס"ל דאסורים אף גדלו בשישית, ועיין בחזו"א [סימן ט' ס"ק ב'] שכתב ע"ד הר"ש שרק ר"ש התיר איסור ספיחין – כיון דתחילת גידולו בשישית, וקיי"ל כרבנן דאף ספיחין אזלינן בתר לקיטה, ועוד דלגבי קדושת שביעית כו"ע מודי דאיכא קדושת שביעית דאזלינן בתר לקיטה והרי היתה לקיטה בשביעית.

שיטת הגר"א – כשיטת הרמב"ם והרע"ב בפירוש המשנה.

הגר"א בשנו"א כתב דסוגי' דפסחים קאי לר"ע דספיחין אסורים, ונחלקו ר"ש ורבנן אליבא דר"ע האם ספיחי כרוב ג"כ אסורים לר"ע או לא, כיון דדומים לאילן – והיינו ע"ד הר"ש בביאור פלוגתתם בפסחים, משא"כ מתני' דידן קאי בשיטת חכמים דר"ע – ודלא כהר"ש דליכא ספיחין כיון דמוקמינן לה בנכנסו משישית לשביעית אלא דאזלינן לחכמים.

אולם סו"ס גם לחכמים למה ליכא איסור ספיחין מדרבנן – וחידש בזה הגר"א חידוש גדול – דספיחין לרבנן דר"ע מותרים גם מדרבנן, וזה מה שאמרו דכל הספיחין מותרים חוץ מספיחי כרוב דשמא מן השמור הוא – וכשיטת הגר"א במשנה כן נראה מדרכו של הרמב"ם בפירוש המשנה, וכן נראה מהרע"ב דלא איירי כלל בספיחין.

הנפ"מ בפשט המשנה לכל הנך דרכים.

ולסיכום הנפ"מ בפשט במשנה – דלפי הרמב"ם בהלכותיו הר"ש והריטב"א ור"נ גאון – לא שייכי הרישא והסיפא אהדדי – דהרישא איירי במסירת דמי שביעית לע"ה והסיפא איירי או באיסור ספיחין או לגבי קדושת שביעית, ולא שייכי זל"ז.

אכן לפי הגר"א גם הסיפא איירי במסירת דמי שביעית לע"ה, ונחלקו חכמים ור"ש אי תמיד חוששים על הע"ה שמביא משמור או לא, אבל

ופירש בזה בכס"מ "ומ"ש ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורים באכילה - בת"כ חכמים אומרים אין ספיחים מן התורה אלא מד"ס ותניא תו התם את ספיח קצירך מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית, ובפ"ט דשביעית [משנה א'] תנן "וחכ"א כל הספיחים אסורים" - ואף על פי שרבינו בפירוש המשנה פירשה לענין אחר כאן הוא מפרשה לענין זה".

"ומה שכתב - ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה - כן יש ללמוד מהמשנה הנזכרת - דקתני התם ר' יהודה אומר ספיחי חרדל מותרין שלא נחשדו עליהם עוברי עבירה, ואף על פי שאין הלכה כמותו אלא כחכמים שאמרו כל הספיחים אסורים יש ללמוד מדבריו טעם איסור הספיחים".

וממשיך הרמב"ם - [הלכה ג'] - "הא למדת שאין אוכלין מפירות שביעית אלא פירות האילנות והעשבים שאין זורעין אותם רוב האדם כגון הפיגם והירבוזין השוטים וכל כיוצא בהן, אבל הירקות שדרך רוב האדם לזרעם בגנות ומיני תבואה וקטניות כל הצומח מהן אסור מדבריהם והמלקטן מכין אותו מכת מרדות" ופירש בזה הכס"מ "ומה שכתב - כגון הפיגם והירבוזין השוטים וכל כיוצא בהם, שם במשנה".

הרי שכל הסיפא של המשנה קאי לגבי איסור ספיחין - וברור, וזה המקום היחיד שהמשנה איירי מפורש לגבי איסור ספיחין בלשון ספיחין.

ליכא כלל איסור ספיחין לחכמים דר"ע - וכן היה נראה בשיטת הרמב"ם בפירוש המשנה.

שיטת הרמב"ם דהכא איירי לגבי איסור ספיחין - והכא איתא לעיקר טעמא דספיחין ומתי גזרו ומתי לא גזרו.

שיטת הרמב"ם דהכא איירי לגבי איסור ספיחין - וכדיבואר מפירושו של הכס"מ.

דהנה - עיין ברמב"ם שביעית [פרק ד' הלכה א'] - "כל שתוציא הארץ בשנה שביעית, בין מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית, בין מן העיקרים שנקצרו מקודם וחזרו ועשו ושניהם נקראו ספיח, בין מן העשבים והירקות שעלו מאליהן ואין להן זרע הכל מותר לאכלו מן התורה שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואפילו שדה שנטייה בשביעית וצמחה פירותיה מותרין באכילה, וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל".

[הלכה ב'] - "ומדברי סופרים שיהיו כל הספיחים אסורין באכילה, ולמה גזרו עליהם מפני עוברי עבירה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית".

ענף ג

שיטת רש"י בספיחין, ובישוב הסתירה לפסחים [נ"א].

לחיה מן השדה וכמבואר שם ברש"י, ואולם מתני' הכא לא איירי בזה, אלא לפני הביעור, וקאי כלפי הדין של הרישא דמסירת דמי שביעית לע"ה, ולגבי זה ביאורו כהגר"א ורמב"ם בפירוש המשנה ורע"ב שהרישא והסיפא בחד ענינא נינהו.

כמה תמיהות גדולות על שיטת רש"י.

ומצאנו בראשונים כמה תמיהות גדולות על שיטת רש"י - עיין בר"ש ותוס' ועוד.

דרכו של רש"י דליכא איסור ספיחין אלא לאחר ביעור.

מצאנו חידוש גדול בשיטת רש"י בפסחים [שם] דכתב דליכא ליכא איסור ספיחין אלא לאחר זמן הביעור, והיינו דספיחין מצד עצמן לא נאסרו כלל וכלל, וכ"כ רש"י במנחות [ה': ד"ה ספיחין אוסרים], והר"ן בחידושו בפסחים יישב דלפי"ז לא קשה הסתירה שהקשו הראשונים, דסוגי' דפסחים איירי אחר זמן הביעור, וע"ז אמרו "כל הספיחים 'אסורין', חוץ מספיחי כרוב" - והיינו דכלפי ביעור יש לחלק בין כרוב לאידך דכרוב לא כלה

באיסור ספיחין עדיין מותרים בהנאה – וכמו שהביא התורת זרעים או לא, ויעויין במשנה ראשונה [פרק ב' משנה י'] דפי' דספיחין אסורין בהנאה, ולכן אסור להניחן לקיימן לזרע, אולם עיין להלן [פרק ח' משנה א'] דמבואר דס"ל להמשנה ראשונה דספיחין מותרין בהנאה.

וע' בשער המלך [הל' שמו"י פ"ד ה"ב] שדן אי ספיחין אסורין בהנאה או לא, וכ' דמותרין בהנאה, וע' בתוס' תענית [י': ד"ה עד מתי נהנין ושורפין] דאירי שם בתבן דאין ראוי לאכילה ומ"מ אסור משום ספיחין וע"כ שאסורין בהנאה, מיהו דבריהן הן לר"ע דס"ל דספיחין אסורין מה"ת, אבל לדין מותרין מה"ת ומדרבנן החמירו אולי חמירי טפי משום גזירה שלא יזרעו בשביעית להנאה.

אבל מבואר מדברי הרמב"ם [פ"ד ה"ד] לאיסור אפי' לדין וז"ל "ספיחים העולים בשדה בור ובשדה ניר ובשדה כרם ובשדה זרע מותרין באכילה, ומפני מה לא גזרו עליהם לפי שאין אדם זורע מקומות אלו, שדה בור אין אדם נפנה לשם, ושדה ניר רוצה הוא בתיקונה, ושדה כרם אינו אוסר כרמו, ושדה זרע הספיחין מפסידין אותה, וכן התבן של שביעית מותר בכל מקום ולא גזרו עליו", עכ"ל, ומבואר דאל"ה יש בהו איסור ספיחין אע"ג שאינן ראויין לאכילה, וע"כ שאסורין בהנאה.

וע' במקדש דוד [סי' נ"ט ס"ק ג'] ובחזו"א [סי' י"ג ס"ק ט"ז ד"ה ויש] שכ' דלא אסרו בכל הנאות אלא באכילה אלא שיש תשישין שאסורים, ועיין בחזו"א [סי' ט' ס"ק ד'] שכ' דאסור לזרוע, ועיי"ש עוד [שם ס"ק ו' ד"ה שם] שכ' דאסור להאכיל לבהמה, וע"ע להלן [סי' י"ד ס"ק ט' ד"ה ובתשובת] שכתב דאסור להריחן, וע' ספר השמיטה [פ"ו ס"ק ד' והי'].

א [הדין ספיחין לפי ר"ע ילפינן מהפסוק "הן לא נזרע" והדין ביעור ילפינן לה מהפסוק דכלה לחיה מן השדה, ולא שייכי זל"ז, ואיך מפרש רש"י דהנך תרי דינים שייכי זל"ז.

ב לפי רש"י נקטו כרוב דבזה ליכא ביעור כיון דלא כלה לחיה וקשה דלמה נקטו דווקא כרוב, הא איכא משנה שלימה לעיל [פ"ז מ"ג] בדברים דליכא בהו ביעור כעיקר הלוף ודנדנה, כיון דאינם כלים.

ג למה רבנן דר"ע חולקים על ספיחין, אטו חולקים גם על הדין ביעור.

ד עיין ברבינו דוד שתמה דאיך חולקים חכמים דר"ש לגזור גם בכרוב, הא לא שייך לגזור שהרי כל האיסור הוא לאחר ביעור והרי הוא לא כלה ואימתי יאסרו.

דרבנו של התורת זרעים בישוב שיטת רש"י.

הנה בעיקר הקושי' דהרי זה ב' סוגיות וב' פסוקים - ומה שייכי זל"ז, עיין בזה בתורת זרעים דמעיקר דין ביעור לא ידעינן שיש איסור אכילה – אלא דבעינן לבערו - ולכך בעינן דין ספיחין לאוסרו באכילה, וזה ילפינן מהפסוק 'הן לא נזרע', ובזה יישב נמי למה נקט דווקא כרוב, שהרי באמת איסור ספיחין אינו אלא איסור אכילה, וממילא זה שייך רק בכרוב דאיך לאו מאכל אדם ניהו אלא מיני צובעין ואוכלי בהמה וגם עיקר הדנדנה י"ל שהוא רק מאכל בהמה ורק העלין הוא מאכל אדם, ועיקר לוף השוטה לא חשיב כיון שראוי לאדם רק אחר שימתקו.

דן באיזה איסור נאסרו ספיחין.

ובעיקר הנחת התורת זרעים יש לדון האם

משנה ב

ב [שלש ארצות לביעור יהודה ועבר הירדן והגליל ושלש ארצות לכל אחת ואחת גליל העליון וגליל התחתון והעמק מכפר חנניה ולמעלן כל שאינו מגדל שקמין גליל העליון ומכפר חנניה ולמטן כל שהוא מגדל שקמין גליל התחתון ותחום טבריא העמק וביהודה ההר שפלה והעמק

ושפלת לוד כשפלת הדרום וההר שלה כהר המלך מבית חורון ועד הים
מדינה אחת:

רע"ב משנה ב

שלוש ארצות – בא"י חלוקות זו מזו לענין ביעור. וביעור האמור בכל מקום בשביעית הוא שכל זמן שאין נמצא בשדה מאותו המין שאסף אליו בבית חייב לבער אותו המין מן הבית מיד. כגון אם לקט תאנים ועשה מהן גרוגרות, אינו יכול לאכול מאותם גרוגרות אפילו בשנה השביעית אלא כל זמן שנמצאים תאנים מחוברות לאילן, וכשכלו התאנים מן האילנות חייב לבער הגרוגרות שבביתו, או לאכלן כולן מיד, או להפקירן עד שלא ישאר מהם בביתו, דכתיב [ויקרא כה] ולבהמתך ולחיה כל זמן שחיה אוכלת בשדה האכל לבהמתך מן הבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית. והשתא קאמר שארץ ישראל כולה נחלקת לשלושה חלקים לענין ביעור, וכל חלק וחלק ממנה נחלק לשלושה חלקים:
כל שאינו מגדל שקמים גליל העליון – שהשקמים אין גדלים אלא בשפלה, וסימן לדבר כשקמים אשר בשפלה [מלכים א ו]:

ותחום טבריה – הוא העמק אלו הג' הם מהגליל:

ההר והשפלה והעמק – הם שלשה חלקים של ארץ יהודה:

שפלת לוד. והר [שלה] לוד. ומבית חורון עד הים – הם שלשה חלוקות של עבר הירדן, ושפלת לוד כשפלת הדרום דכל זמן שאוכל בשפלת [הדרום] אוכל בשפלת [לוד], וההר של שפלת לוד אוכלים בו כל זמן שאוכלים בהר המלך:

מבית חורון ועד הים מדינה אחת – וכל זמן שלא כלה לחיה מאחת מן המקומות שביניהם יכולים כל אנשי הגבול ההוא לאכול על ידי המקום האחד שלא כלה בו לחיה מן השדה:

משנה ג

[ג] ולמה אמרו שלש ארצות שיהיו אוכלין בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה רבי שמעון אומר לא אמרו שלש ארצות אלא ביהודה ושאר כל הארצות כהר המלך וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים:

רע"ב משנה ג

ולמה אמרו ג' ארצות – הואיל ושלש ארצות בכל אחת הרי כאן תשע ארצות, למאי הלכתא אמרו שלש ארצות לביעור ותו לא:

שיהיו אוכלים בכל אחת ואחת עד שיכלה האחרון שבה – אוכלים ביהודה עד שיכלה האחרון שבג' ארצותיה, וכן בגליל, וכן בעבר הירדן. אבל אין אוכלים ביהודה על ידי אותן שבגליל, ולא בגליל על ידי אותן שביהודה, דגמירי דאין חיה שביהודה מתרחקת לצאת מיהודה לגליל, ומגליל ליהודה, אבל יוצאה היא מגליל לגליל ומיהודה ליהודה:
ושאר כל הארצות כהר המלך – שאר כל הארצות שבא"י אוכלים ע"י הפירות הנמצאים בהר

המלך והוא היה רב הפירות ואחרון מכל שאר ארצות שבארץ ישראל: וכל הארצות כאחת לזיתים ולתמרים – כל הארצות שבארץ ישראל אוכלים זיתים ותמרים על ידי ארץ אחת שלא כלו בה הזיתים והתמרים לחיה מן השדה, בין שתהיה הארץ ההיא ביהודה או בעבר הירדן או בגליל. ואין הלכה כר"ש:

❧ ציונים והערות משנה ב' וג' ❧

ענף א

הקדמה כללית בעיקר סוגית ביעור, הקדמה לכל המשניות עד סוף הפרק.

והאחרונים אמרו בזה סברא – ויש לדון טובא בדבריהם – וכדיבואר:

ונקדים - כתב הרמב"ם [ריש פרק ז' דשמיטה], "פירות שביעית אין אוכלים אותם אלא כל זמן שאותו המין מצוי בשדה, שנאמר ולבהמתך אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה בשדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו מין מהבית", וכן הוא בתו"כ [ריש בהר], ועיין בפסחים [נ"ב:] שהביאו דרשה זו והוסיפו, דמה"ט איכא ג' ארצות לביעור, וכמבואר במשנה [פ"ט מ"ב], דגמירי [מסורת מאבותינו – רש"י], דאין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה, הלכך כלה לחיה מן השדה בכל מקום ומקום לעצמו, ובירושלמי [פ"ט ה"ב] נמי הביאו דרשה זו.

ובפשוטו היה נראה דעיקר טעמא דביעור הוא כדי שיאכלו החיות, וכן כתב האור שמח [שמיטה ויובל פ"ז ה"ו בא"ד ודוגמא לזו מצאנו חמץ אחר הפסח] וז"ל, "רק חכמים למדו [פסחים נ"ב:] מהא דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, מסתברא דעיקר סיבת האיסור הוא שצריך שיהיה לבהמה ולחיה לאכול".

ויש מקור לסברא זו מדין מפורש במשנה, דיעוין בתוס' יו"ט [פ"ט מ"ז] שהביא את הדין במשנה [שם] ד'משירד רביעה שניה' מותר לשרוף

הקדמה כללית לביעור.

ביעור האמור בכל מקום בשביעית היינו שכל זמן שהמין שהוא אסף לבית עדיין נמצא בשדה עבור החיות – עדיין מותר לו לאכול – אבל כשכבר לא נמצא בשדה עבור החיות מאותו המין שאסף אליו לבית – חייב לבער אותו המין גם מן הבית – מיד ועיין בהערה ק"ז.

דרשינן "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה בשדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה, חייב אתה לבער אותו מין מהבית", ונחלקו הראשונים במהות הביעור, אי הוי הפקר לאדם ולחיה או הפקר לאדם בלבד או שריפה, או גם הפקר וגם שריפה והיינו בזמנים שונים, ובפסוק רק מבואר שחייב לכלות מן הבית – שזה דין ביעור – ונחלקו מה הוא ה'כלה' דאיירי ביה הכא, עוד מצאנו דיון בפוסקים – האם פירות שלא מבערם נאסרו או לא, ואם עדיין יכול להפקירם ולהתירם.

מביא מהתוס' יו"ט ואור שמח ד"טעמא דביעור כדי שיהיה לבהמה וחיה לאכול", ולכאור' מוכרח כן מהמשנה דהתירא דלאחר רביעה שניה.

והנה - בעיקר טעמא דביעור – יש לחקור מה שייכא אכילת חיה בשדה לאכילת אדם בבית,

ק"ז. ולדוגמא - אם לקט תאנים ועשה מהן גרוגרות, אינו יכול לאכול מאותם גרוגרות אפילו בשנה השביעית אלא כל זמן שנמצאים תאנים מחוברות לאילן, וכשכלו התאנים מן האילנות חייב לבער הגרוגרות שבביתו, דהיינו או לאכלן כולן מיד, או להפקירן עד שלא ישאר מהם בביתו.

החיה שלא יגרע חלקה מכולם, וזה חיובא דכלה לחיה מן השדה.

וע"ד זה מצאנו נמי בביאור סברת רבי שמעון במשנה להלן [משנה ה'], דסובר דכל ירק אחד לביעור, וביאר בזה במעדני ארץ [כתבי מעדני ארץ במשנה זו] דירקות אינם חשובים הרבה, וכדמצאנו בכלאי זרעים במאכל בהמה דכולם מין אחד כיון דאין בהם חשיבות, וכיון שביעור הוא מחמת אכילת בהמה שוב אנו מודדין כלפי אכילת בהמה, וא"כ ירקות שאינם חשובים שוב נחשבים כמין אחד, ודו"ק, עכ"פ גם מהכא למדנו דהעיקר הוא אכילת בהמה וחיה.

מתמה טובא בעיקר סברת האחרונים – ומתמה עוד משיטת הרמב"ן ר"ן ורבינו דוד דעיקר מצות ביעור הוא להפקיר לאדם ולא לחיות, ולכן מחזירים מחו"ל לאותו עיר ולבני העיר.

איברא שיש לדון בכל זה – וכדלהלן:

א [כבר הבאנו דנחלקו הראשונים במצות ביעור אי הוה דין הפקר או דין שריפה, ובשלמא אי מדין הפקר הוא א"ש דברי התוס' יו"ט והמשנה ראשונה אכן אי דין שריפה הא א"כ מה ירוויחו בזה החיות, ועיין בהערה ק"ח במה שיש להעיר בזה.

ב גם לפי הראשונים דמדין הפקר הוא תמוה, דכבר הבאנו לעיל דמצאנו בזה מחלוקת דהתוס' [פסחים סוף נ"ב:] כתבו בהדי' דעיקר ביעור הוא להפקיר לאדם ולחיה, וכן למד הרמב"ן עה"ת בשיטת רש"י, אבל הרמב"ן כתב דרש"י פליג, ולדידיה סגי בהפקר לאדם גרידא, [ועיין חזו"א סי' י"א ס"ק ו' דעמד על פלוגתא זו], עכ"פ לשיטת הרמב"ן מוכרח דאין קפידת התורה שייכת לאכילת חיה שהרי א"צ להפקיר להם, וסגי בהפקר לאדם, ולכא' זו סתירה גדולה לעיקר דינא דביעור דתחילתו מצד הפסידא דחיות, א"כ מוכרח

תבן וקש, וביארו הראשונים דכיון דנרקב בשדה מחמת רביעה שניה, בטלה לה לאכילת חיה מן השדה, וכתוב ב'ראויה לחיה', ועיין בראשונים.

וביאר התוס' יו"ט בטעמא דמילתא דהנך שבבית כיון דאילו היו בשדה היו נרקבים, א"כ לא מפסידים החיות כלום בזה שהוא לקחם לבית, וז"ל "שלא נחסר לחיה כלום במה שהכניס זה לבית", הלכך לית להו ביעור, ועי"ש דלכן פקעה קדושת שביעית, ולכן מותר לשרוף תבן וקש.

וע"ד זה ובאופן אחר קצת כתב נמי האור שמח [שמיטה פ"ה הכ"ג] דאחרי רביעה שניה כבר גדלה תבואה חדשה והחיה כבר פונה לתבואה החדשה וכבר א"צ את התבואה הזאת, הרי דמבואר בתוס' יו"ט ובאור שמח דעיקר כוונת התורה בזה הוא שיהיה לחיות ולא יפסידו החיות בלקיחתן לבית, הלכך בטלה לה דין ביעור באופן דליכא הפסד לחיות.

וזה הפשט הפשוט למה מתחלקין הנך ג' ארצות, דהכל תלוי עד היכן החיות הולכות למאכלם, וכיון שמארץ לארץ אינם הולכות, שוב צריכים להמציא להם אוכל בארץ הזו.

דברי המשנה ראשונה בסברא זו.

אולם עיין במשנה ראשונה [משנה שם] שהקשה על התוס' יו"ט והסיק, "ואין טעם זה כלום דהתורה לא אמרה משום הפסד חיה, אלא שאם אין לה לאכול לא תאכל הבהמה יותר מן החיה, וצריך להוציא מאכל של בהמה ולהפקירו שיהא לחיה ולבהמה בשוה, וזה מצות הביעור שיהא הפקר וכולם שוין בה, ואין לאחד זכות יותר מחבירו", עכ"ל.

עכ"פ גם לדברי המשנה ראשונה שאין מצות הביעור מחמת הפסד החיה, אכן עיקר כוונת התורה שהחיה לא יהיה לה פחות מהבהמה ובני הבית, וגם הוא מודה שיש כאן מהלך לטובת

ק"ח. אולם לפי מה שיבואר להלן דגם לרמב"ם דדינו בשריפה אכן אין שריפה עצם הדין ביעור, דלכו"ע גוף הדין ביעור הוא שכשכלה לחיה מן השדה שוב לא ימשיך להחזיק בה כבעלים בביתו, רק דע"י זה ממילא חייל ביה דין נותר [נדגמר דינו של הקדשים ושביעית מיקרי קודש], ודין נותר בשריפה, ולפי"ז א"ש, דלעולם גוף הדין ביעור הוא כמש"כ המשנה ראשונה "שאם אין לה לאכול לא תאכל הבהמה יותר מן החיה וכו'" ואין לאחד זכות יותר מחבירו", ולכן נגמר הזכות להחזיק בו בבית, אלא דשוב הוי נותר ונותר בשריפה, ודו"ק.

בזה איסור שמור, הרי מפורש דבעיקר דין הפקר של כל שנת השמיטה א"צ אפשרות של אכילת חיות, וע"כ דאין הדין כלה לחיה בשדה מחדש זכות אכילה חדשה להנך חיות דממילא לא היה להם זכות וסיבה לאכילה עד עכשיו.

ב במין הצובעין איתא דליכא ביעור היכא דמתקיים בארץ, הא אי לא מתקיים איכא ביעור, והא אין לחיות אכילה במיני צובעין, וע"כ דאין סיבת הדין ביעור רק כדי שיאכלו החיות, ואין לומר שיש גזה"כ מיוחד למין הצובעין שהרי הכל נלמד מכלה לחיה מן השדה.

ג גם מאוכלים איכא להוכיח כן, שהרי אוכלי אדם אסורים למאכל בהמה, דמיקרי הפסד כשמאכילם לבהמה, אמנם מבואר ברמב"ם נפ"ה שמיטה ה"ה דאיכא דין צדדי דילפינן מקרא שאם הוא רואה בהמה שאוכלת מאכל אדם א"צ לעכבה ולהחזירו, אכן זה פשוט דודאי דאין לגרום לה לאכול, וא"כ קשה איך יתכן דכל מצות ביעור היא כדי להעמיד את האוכל לאכילת חיה.

ד עיין להלן בציונים והערות [משנה ד'] מה שהוכחנו עוד כנגד דברי האחרונים – והארכנו בזה טובא.

מכל זה מוכרח דלא דנים כלל לטובת החיות לדאוג שלא יגרע חלקם מהבהמות ובני הבית, דגם באופנים דכבר גמרו חלקם אכתי לא מיקרי כלה ליה מן השדה, ודו"ק.

מהלך חדש בעיקר הגדר ד"כלה לחיה מן השדה", דהעיקר תלוי האם השדה מעמידה פירות לחיות, דבזה מתייחסת אכילת האדם לשדה, והוי כ"אוכל ע"י השדה".

ונקדים בביאור עיקר הגדר של "כלה מן הבית", ושוב נחזור לביאור הגדר של "כלה לחיה מן השדה", דהנה, להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז] יבואר דגדר הדין ביעור – היינו "כלה מן הבית", יסוד חיובה ואיסורה הוא בזה שהוא משהה את

שיש כאן מהלך לטובת החיה שלא יגרע חלקם מכולם, וא"כ איך מפקירים דוקא לטובת האדם, הא ע"י הביעור גרע חלקם גם של בהמות, הלא פלא הוא, וצע"ג, ועיין בהערה ק"ט.

ג כעין זה קשה נמי לפי שיטת רבינו דוד והר"ן, דיעויין בפסחים [נ"ב] דמבואר שם בשיטת ר"ש ב"א דפירות שביעית שהוציאם לחו"ל יחזרו לארץ ישראל "שנאמר בארצך", ועיין רבינו דוד דמכאן הוכיח נגד הראשונים דדין שריפה הוא, דמהיכי תיתי להחזיר לארץ ישראל לשורפן, וצ"ע, וע"כ דמדדן הפקר הוא, וביאר רבינו דוד [שם] דיסוד הדין הוא "שמפקיר את הפירות לבני העיר שיהיו כולם אוכלים בשוה", ולשון הר"ן בחידושו [שם] "שכיון שביעור אינו אלא הפקר, רצתה תורה שיזכו באותן פירות בני העיר", ובאמת דלשון התוספתא [מובא בסוגי' שם] הוא "יחזרו למקומן", וכנראה דדקדקו הראשונים דהיינו לאותו העיר.

ויש לעיין בזה טובא, הרי עיקר דינא דכלה לחיה מן השדה נמדד כפי הארצות, דחיה ביהודה אוכלת בכל יהודה, וכדומה, וא"כ למה נאמר דין להחזיר דוקא לאותו עיר ולמה לא סגי להחזיר לאותו ארץ מיהודה ליהודה, וגם דמוכרח עכ"פ דדין ביעור שייכא לאדם ולא לחיות.

ד מה שהבאנו ראייה מהתוס' יו"ט להלן [משנה ז'] בביאורו לדין 'משירד רביעה שניה' מותר לשרוף תבן וקש, עיי"ש מה שנתבאר שם לדחות ראייה זו.

מביא כמה ראיות נגד עיקר סברתם דאין סיבת הדין ביעור כדי שיאכלו החיות.

ונראה להוכיח נגד עיקר סברתם דע"כ אין עיקר כוונת התורה שיהיה לחיה אוכל לאכול בשדה, ויש בזה כמה הוכחות, וכדיבואר, דבר דבור על אופניו:

א בעיקר דין הפקר ואיסור שמור מבואר בתוס' [ר"ה ט'] דמותר לשמור מבהמות וחיות ואין

ק"ט. ובאמת דגם לראשונים נחלקו על הרמב"ן צ"ע, שהרי במצות ביעור מצאנו שמותר להפקיר באופן שאין אפשרות בפועל שהחיות יאכלו, דמפקיר לפני אוהביו או בשוק באמצע הלילה, וכמבואר בירושלמי, הרי דע"כ דאין זה עיקר המצוה לדאוג לחיות, וצ"ע.

ונראה דהביאור בכל זה עפ"י מה שנתבאר בגדר הדין "כלה מן הבית" דיסודו לא להחזיק אוכל בבית בתורת שלו – וכדהוכחנו בזה להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז], דנראה דדוקא כשאין השדה מעמידה פירות לחיות אז אמרינן שהוא משהה את האוכל בביתו לאוכלו בתורת 'בעל הבית' על האוכל והוא מבטא בעלות זו בגוף אכילתו, אבל כל זמן שהשדות מעמידות אוכל לחיות, אז אמרינן דאכילתו היא אכילת שדה שמצטרפת לחיות, והיינו ד"על ידי השדה אתה אוכל מן הבית".

מיישב את הכל עפ"י יסוד הנ"ל.

ועפ"י כל הנ"ל מתיישב הכל, דמעתה א"ש מה דהקשינו דמעולם לא הקפידה התורה על אכילת חיות, שהרי מותר לשמור שלא יאכלו כל השנה עד הביעור, וכן מין הצובעין לא שייך להם, וה"ה דמאכל אדם לא שייך להם, ואכתי א"ש, דזה עצמו שהשדה מצד עצמה מעמידה לחיות את הכל, הרי דשוב מגדירים את אכילת האדם כאכילה על ידי השדה, וכאכילה שמתייחסת לשדה.

וכמו כן במין הצובעין, דדיינינן דאינו עושה בהם 'החזקת בית' בזה שהם בביתו, ונמצא שהרי הוא כמשתמש בהם בשדה ביחד עם החיות, דלו יצויר והיה לחיות שימוש בהם, הרי אז יכלו החיות עדיין להשתמש בהם, נמצא דהשדה מצד עצמו מעמידה את מין הצובעין בשביל החיות, ושוב אנו מגדירים את שימוש האדם כשימוש על ידי השדה, ודו"ק.

וכן לא אכפת לן מה שהחיות לא יכולות בפועל להגיע להפירות, שהם שמורים בחצירו או שהם במקום קוצים, דסו"ס השדה מצד עצמו מעמיד להם הנך פירות.

וכן א"ש למה דנים מצד טבע הפירות ולא מצד זה שהחיות כבר אכלו – וכדיבאר להלן בציונים והערות [משנה ב'] - דמה שהחיות גמרו לאכול לא אכפת לן, דסו"ס זמן הפירות בשדה

הפירות אצלו בתורת "החזקת בית", וזה כדהבאנו שם מלשון התוס' והסמ"ג ורש"י והניר, והוכחנו כן בארוכה.

ומעתה נראה לחדש גדר חדש בעיקר האי דינא ד"כלה לחיה מן השדה", דבאמת אין שום קפידא לתורה שהחיות יאכלו או שלא יגרע חלקם מכולם, אלא דנראה דהגדר ב"כלה לחיה מן השדה" הוא דבכל זמן היתר האכילה בשביעית בעינן שהשדה מצד עצמה תעמיד פירות לחיות, אבל א"צ שיהיה בשדה פירות 'בפועל' לחיות, ושורש הדין הוא דבעינן התייחסות של אכילת האדם לשדה, דליהוי האדם כ"אוכל ע"י השדה", וכל זמן שהשדה מצד עצמה מעמידה פירות לחיות, אמרינן דגם ה'אכילת אדם' מתייחסת לשדה, ודו"ק.

ויש לזה מקור מפורש מדברי רש"י בריש פרשת בהר, דהנה, תרי קראי נאמרו בכלה מן השדה, חדא ד"כלה לאדם מן השדה" וחדא ד"כלה לחיה מן השדה" ק"י, אכן בקרא ד"כלה לאדם מן השדה" כתוב הלשון בפסוק "מן השדה תאכלו את תבואתה" [פסוק י"ב], וקשה דמה הפשט בזה שנאמר דין לאכול מן השדה, הרי פשיטא שאוכלים מן הבית, וכנראה דזה היה קשה לרש"י, ופירש רש"י "על ידי השדה אתה אוכל מן הבית", וזה קרוב לדברי התו"כ [שם], ולא איתברר מה הגדר של האי אכילה - שאוכל בבית "על ידי השדה".

ונראה דהגדר כנ"ל, דכל זמן שהשדה מצד עצמה מעמידה פירות ועדיין דנים שהפירות מצויות לחיות בשדות, אכילתו אינה "אכילת בית", והיא מצטרפת לאכילת חיות השדה, דדיינינן דהפירות נמצאות כעת בבית ב'מקרה' והוא אוכל שם במקרה, שהרי הפירות יכלו להיות ביחד עם החיות, ואכילת הבית היא אגב אכילת השדה, אבל כשכלה לחיה מן השדה, והיינו דהשדה כבר לא מעמידה פירות לחיות, א"כ מה שהוא אוכל בבית הוא בדוקא, ואכילת בית היא, בעצם אכילתו באה לידי ביטוי הבעלות וההחזקה שלו בפירות, ועל אכילה כזו נאמר "כלה".

קכ. להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז] הבאנו מהמקד"ד דזה המקור לשני דיני ביעור לראב"ד.

הוא יותר מאוחר, ונמצא שהשדה מצד עצמה עדיין מעמידה להם הנך פירות, ודו"ק.

ומעתה א"ש נמי שיטת הרמב"ן דביעור עצמו אינו מפקיר לחיות רק לאדם, והרי אם כל דינא דביעור מתחילה הוא כאן שחסר לחיות מה שיש בבית לאדם, הרי א"כ לא אהני לן כלום בביעור שמפקיר לאדם ולא לחיות, ולפי הנ"ל א"ש, דכל ענינא דביעור הוא אך ורק כלפי האדם, שהוא לא יבטא שום בעלות באכילתו, ולכן הוא מפקיר לאדם אחר, וכל הקשר של החיות לענין הוא רק שהביטוי של הבעלות באכילתו תלויה בזה שהשדה כבר לא מעמידה את הפירות לחיות, ודו"ק.

ובזה מיושב נמי מה שהבאנו מרבינו דוד דיסוד הדין הוא "שמפקיר את הפירות לבני העיר שיהיו כולם אוכלים בשוה", וכלשון הר"ן בחידושו "שכיון שביעור אינו אלא הפקר, רצתה תורה שיזכו באותן פירות בני העיר", ולכן מחזירים את הפירות לארץ ישראל לאותו העיר, ולא סגי לאותה ארץ של הנך חיות, דמצוה אינה אלא כלפי האדם, ולא כלפי החיות כלל, ודו"ק.

ונראה, דעפ"י מה שנתבאר ביסוד הגדר בדין כלה לחיה מן השדה, בזה נוכל גם להבין יסוד דינא דג' ארצות, שמבואר במשנה זו - וכדיבואר.

ענף ב

ביאור דין ג' ארצות לביעור.

הקדמה לדין ג' ארצות דחלוקין לט' לארצות.

מבואר במשנה דג' ארצות לביעור, יהודה גליל ועבר הירדן, וכל ארץ חלוקה לג' ארצות, הר עמק ושפילה, והמדידה מתי אמרין ד"כלה חיה מן השדה" נמדדת לפי האחרון שבכל ארץ וארץ.

וכבר הבאנו את המקור ממה דדרשינן "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, כל זמן שחיה אוכלת ממין זה בשדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה, חייב לבער אותו מין מהבית".

ובפסחים [נ"ב:] הביאו דרשה זו והוסיפו, דמה"ט איכא ג' ארצות לביעור, דגמירי [מסורת מאבותינו - רש"י], דאין חיה שבגליל גדילה על פירות שביהודה, הלכך כלה לחיה מן השדה בכל מקום ומקום לעצמו, ואין אוכלים ביהודה על סמך זה שיש עדיין פירות בגליל כיון דחיה אינה הולכת לשם.

וכן הוא כלפי עמק והר ושפילה בתוך יהודה וגליל עצמן, דנחלקו הראשונים, עיין ברש"י ותוס'

בפסחים [שם] וברמב"ם ור"ש כאן, ולהנך דסברי שאין אוכלים בהר על סמך זה שיש עדיין פירות בעמק היינו משום שחיה אינה הולכת לשם, ועיין ירושלמי [פ"ט ה"ב] שביארו בזה "שיערו לומר שאין חיה שבהר גדילה בעמק ולא חיה שבעמק גדילה בהר" קכא.

מתמה בדברי רש"י דאין חיה מתרחקת, ומתמה בדברי הר"ש סיריליאז בזיתים ותמרים דהכל תלוי ב"שם ארץ זית שמן ודבש".

למדנו יסוד - "שאין חיה שבהר גדילה בעמק ולא חיה שבעמק גדילה בהר" - ובעיקר האי מילתא דאין חיה גדילה - פירש"י "שאין חיה מתרחקת כ"כ לצאת מיהודה לגליל ומגליל ליהודה", ותמהו השפ"א [פסחים שם] וחזו"א [ס"ג] ג' ס"ק ל"ב] שהרי איכא חיות על הגבול שבשבים אין זה מרחק כלל, ופירשו, דצ"ל דאין הפירות ממדינה אחרת נעימות לה, ואינה ניזונת מהם, והביאו מהירושלמי ששלחו חיה אחת למרחקים וחזרה למקומה לאחר ל' שנה, והתוס' יו"ט הבין

קכא. ויש להעיר דכלפי יהודה וגליל כתוב "גמירי" דהיינו 'מסורת מאבותינו' וכמבואר ברש"י, אבל כלפי הר ועמק כתוב הלשון בירושלמי "שיערו לומר", והיינו דלא היה על זה 'מסורת' רק דכך שיערו חכמים, ובאמת דכלפי עמק והר מצאנו מחלוקת תנאים, דרק רבי שמעון חילק ג' ארצות בתוך יהודה עצמו, אבל לא מצאנו מחלוקת תנאים בג' ארצות עצמן, דעל המסורת בידינו לא נחלקו, ורק על ה'שיערו חכמים' נחלקו.

ונראה דעפ"י מה שנתבאר לעיל [ענף א'] א"ש – דהרי נתבאר דבעינן רק שהשדה מצד עצמה תעמיד פירות לחיות, אבל א"צ שיהיה בשדה פירות בפועל לחיות, שהרי אפילו כמין הצובעין שאין החיה אוכלת כלל זה אנו דנים האם כלה לחיה מן השדה או דעדיין לא כלה לחיה מן השדה, וע"כ דלא תלוי על הפועל, מזה כבר מוכרח דהדין חלוקה לט' מקומות ע"כ אינו כפשוטו.

והיינו שכבר שאלנו דמאי שנא 'ארצות רחוקות' ממין הצובעין, הא ה"מרחק" במין הצובעין – אף אי אינו סוג 'ריחוק' שנמדד בתור 'ריחוק מקום' – אכן סו"ס המרחק ההוא הוא הרבה יותר מה'מרחק' לארץ אחרת – וממילא דמכל זה פשוט דתמיד יש לדון דכל ארץ ישראל 'בכללותה' – מעמידה פירות לכל החיות כולם 'בכללותם', אלא שאין רצונם של החיות המסויימות שנמצאות כאן להתרחק עד שם, ונמצא דגליל כלפי יהודה לא גרע ממין הצובעין, דאף דהחיות מתרחקות רק בתוך כל ארץ וארץ, הא סו"ס מה שאין בטבע החיות להתרחק לארץ אחרת לא גרע ממה שאין טבעה לאכול ממין הצובעין, וסו"ס ארץ ישראל בכללותה מעמידה פירות לכל החיות של כל הג' ארצות.

וממילא נראה דבאמת שורת הדין הוא דא"נ, והיינו שזה נכון שצריכים לדון דכל ארץ ישראל כולה כשדה אחת דמי, אלא דע"כ מוכרח דבדין ג' ארצות למדנו הילכתא דחלוקת הארצות, דמזה שהתורה דנה עפ"י החיות, מזה למדנו 'הלכה' שהשדות מתחלקות כפי החיות, וחייל דין חילוק הארצות, ונאמר בהך דין חלוקת הארצות, שכל ארץ מעמידה פירות רק לחיות ששייכות לה, וה'שייכות' הזו נמדדת כפי מה שהחיות האלו מתרחקות ממנה, וממילא רק הנך פירות מתייחסות אליהן.

ומעתה לא אכפת לן מה שחיות על הגבול יכולות לאכול הפירות שאינם נעימות לה יותר ממה שהחיות יכולות לאכול מין הצובעין, שהרי אין הנדון מצד החיות עצמן – לדאוג להם שיהיה להם מאכלים, אלא דכל הנדון בזה הוא מצד השדות, דלאיזה חיות השדות מעמידות פירות,

שכן כוונת רש"י, ולכן כתב דמה"ט אמרינן במשנה ש"כל הארצות אחת הן לזיתים וענבים", והיינו טעמא דכיון דהחיות של כל מקום גדלין עליהן הלכך כבר מתרחקים להם.

[אף שאין זה משמעות הפשוטה בדברי רש"י שכתב "ש"אין חיה מתרחקת כ"כ לצאת", ומשמע דזה משום דאיכא ריחוק מקום].

ועייין בר"ש סיריליאן [ירושלמי פ"ט סוף ה"ב] שכתב דמה דכל הארצות אחת הן לזיתים ותמרים הוא משום, דכשהתורה שיבחה את ארץ ישראל בז' מינים, חזרה וכללה את הכל ב"ארץ זית שמן ודבש", זה כולל זית ותמרים, ומה"ט איכא מ"ד דסבר דגם לגבי חרובים אמרינן דכל ארץ ישראל אחת היא, והיי"ט דלשיטתו גם חרובין נכללו בכלל דבש, ודו"ק.

במה שיש לתמוה בחלוקת הג' ארצות.

אלא שעיקר סברת הר"ש סיריליאן לגבי תמרים וזיתים צ"ב, דמה אכפת לן מה שהתורה חזרה וכללה את שבח ארץ ישראל בהנך פירות, הא סו"ס אין החיה שביהודה גדילה על הנך פירות, וצ"ע.

עוד יש לתמוה טובא בעיקר חלוקה זו של הג' ארצות דנתבאר דתלוי בזה שפירות ארץ זו 'נעימות' לחיות הללו וניזונת בהם, ופירות ארץ אחרת 'לא נעימות' לחיות הללו, ולא ניזונת מהם, וזה תמוה מאד – דמאי שנא 'ארצות רחוקות' דחסר ב'נעימות' מ'מין הצובעין', הא במין הצובעין אין לשום חיות שום שייכות כלל ואעפ"כ איכא בהם דין ביעור, הבה נתבונן, הרי מה שאינה אוכלת מין הצובעין גרע טפי מהמרחק שיש לארץ אחרת כשעומדת על הגבול ולא אוכלת רק מחמת זה שאין הפירות 'נעימות' לה – ואי גם במין הצובעין איכא ביעור – א"כ מזה יהיה מוכרח דלא מודדים ב'נעימות' לה' וב'לא נעימות' לה' – וצ"ע.

מיישב עפ"י הנ"ל, דנאמר דין חלוקת הארצות ושדות כפי טבע ריחוק החיות, וא"ש דברי רש"י כפשטן דהכל תלוי בריחוק.

וכשבאים לעשות חלוקה של שדות כפי החיות – הכא אמרין שהשדות ביהודה מעמידות פירות רק לחיות שביהודה – והמודד לזה הוא במה שהחיות של יהודה אוכלות רק את הפירות של יהודה – ודו"ק – הרי לנו דרך בתור 'מודד' לחלוקת הארצות דנים האם הפירות נעימות לה או לא נעימות לה.

מבאר בזה את דברי הר"ש סיריליאן בטעמא דתמרים וזיתים.

וכל זה מפורש בדברי הר"ש סיריליאן בטעמא דדינא דזית ותמר – דדבריו תמוהין וכדלעיל –

ונראה פשוט – דהרי כבר נתבאר דשורת הדין דכל ארץ ישראל חדא היא לגבי החיות, דמה שהם לא רוצות להתרחק בכל הארץ לא גרע ממין הצובעין, רק דנאמר הילכתא של חלוקת השדות, דשדות שביהודה מעמידים פירות רק לחיות שביהודה, ובזה א"ש דברי הר"ש סיריליאן, דבזה שחזרה התורה ויחסה את ארץ ישראל בשבחם של הנך שני פירות, נתחדש שזית ותמרים הופקעו מהך הילכתא דחלוקת הארצות, דע"כ הנך פירות מתייחסות לכל ארץ ישראל בכללותה, ודו"ק.

וע"ע להלן בציונים והערות [משנה ה'] מה שהוספנו להוכיח כיסוד זה עוד.

ענף ג

בשיעור 'כלה לחיה מן השדה'.

והיינו דבכל אופן דליכא אפשרות לאכילת חיה חייב בביעור.

דרכו של המקד"ד בזה דתלוי טבע של הפירות ולא אכילה בפועל של החיות.

אכן עיין במקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ב' ד"ה זמן הביעור הוא - עמוד 430] דהוכיח דלא אכפת לן כלל מה שהחיות אינם אוכלות בפועל, והיינו דאף אם הם גמרו בפועל לאכול אכן אם מצד טבע הפירות היו עדיין קיימים אכתי לא מתחייבים בביעור, דמצאנו בעיקר לוף שוטה דאין לו ביעור, ופירש רש"י [נדה נ"א] דכיון שהם מתקיימים בימות הגשמים אין הם כלים מן השדה, וקשה דסו"ס אחרי שהחיות גמרו לאכול יתחייב בביעור, וע"כ דתלוי רק האם נרקבים או לא, ואי אינם נרקבים כלל לעולם לא יתחייבו בביעור, הרי דמשכחת לה אופן דליכא מאכל לחיות בפועל דכבר גמרו לאכול, ואעפ"כ לא מתחייב בביעור, ולכא"ה שיש להוכיח כן מהך דעלין שהביא המשנה ראשונה מהרמב"ם.

ובאשר לשלמה [הערות המשנה פ"ט מ"ד] העיר דלפי המקד"ד בזמנינו דאיכא עוברי עבירה ואיכא מינים דכל המין שמור מתחילתו ועד סופו ומעולם לא היה לחיה ממין זה, אכתי מתחייבים בביעור בזמן שהיה צריך להיות נרקב באילנות, ופשוט, עכ"פ מצאנו הרבה אופנים שחייבים בביעור אף

כמה דרכים באחרונים מה נקרא – כלה לחיה מן השדה, שיש שלמדו שזה תלוי גם באכילת חיה וגם בנרקבו.

בעיקר הזמן של כלה לחיה מן השדה יש לדון מה נקרא – כלה לחיה מן השדה - ואיכא בזה כמה דרכים באחרונים:

א] הכל תלוי אך ורק בזה שהחיה גמרה לאכול את הפירות, ב] תלוי בתרתי, או כשכלו ע"י אכילת החיות, או ע"י זה שהפירות מצד טבעם נרקבים, ג] דנים רק לפי הזמן שנרקבים, ולא דנים כלל על אכילת החיות – ונבאר את שיטתם בזה.

דהנה, כבר הביא המשנה ראשונה את התוס' יו"ט [פ"ט מ"ז] דכלה לחיה היינו כשהחיה גמרה לאכול את הפירות, והק' עליו דהא גם בנרקבו בעצמם חייב בביעור, דמבואר ברמב"ם [פ"ז הט"ז] דזמן ביעור העלין כשיבולו ונושרין מהאילנות, ועלי זית אין להם ביעור "כיון דאינם נובלות וכלות", וכן מבואר במיני צובעין דאיכא זמן שכלין, והרי אין חיה אוכלת צבעין, ואין לדחות דהתם תלוי בקצירה, דכשנקצרו כולם לצביעה מיקרי כלה, דא"כ איך אמרו במשנה דאיכא צבעין שמתקיימים ואיכא שלא מתקיימים, והוכיח מזה המשנה ראשונה דע"כ שהמצב של "כלה לחיה מן השדה" תלוי בשניהם, גם באכילת חיה וגם בנרקבו, ובעלין ומיני צבעין תלוי רק בנרקבו,

החזו"א דלא כהמקד"ד, דביאר דע"כ אכתי איכא מאכל לחיות במחבואות שבשדה, ורק בפסח ועצרת שיערו חכמים דכבר נרקב.

וכבר העיר באשר לשלמה [הערות המשנה פ"ט מ"ד] דמבואר דחולק על סברת המקד"ד דהכל תלוי בטבע הפירות, ונפ"מ לדינא בזמנינו דאיכא עובדי עבירה ואיכא מינים דכל המין שמור מתחילתו ועד סופו ומעולם לא היה לחיה ממין זה, דאף דלפי המקד"ד איכא חיוב ביעור אכן לפי החזו"א ליכא חיוב ביעור, דמעולם לא הגיע הך מין למחבואות, ודו"ק.

איברא דסברת החזו"א נסתרת מראיית המקד"ד מלוף השוטה, דסו"ס גם מהחבואות של החיה היא כלה ככל התבואה, וע"כ כהמקד"ד.

שאין הביעור שייך להפסד של החיות מאכילתם, ודו"ק.

בדברי החזו"א בזה – דגם כשכל המין נלקט אכתי אינו זמן הביעור.

ולכאור' היה אפשר להוכיח כן גם מדברי החזו"א [סי' ט"ו ס"ק ח'] שכתב דגם כשכל המין נלקט אכתי אינו זמן הביעור, והוכיח כן ממה דזמן הביעור של ענבים וזיתים הוא בפסח ועצרת של שמינית אף דלא נמשך בצירת הענבים ומסיקת הזיתים לכל כך הרבה זמן, וע"כ דאף דכבר כלה הכל מן השדה ע"י לקיטה לפני כן, וכבר אין לחיה ממה לאכול בשדה, אכתי ליכא חיוב ביעור, ומוכרח כיסוד המקד"ד דהכל תלוי במה שנרקב וכלה המין מטבעו, אולם בטעמא דמילתא כתב

משנה ד

[ד] אוכלין על המופקר אבל לא על השמור רבי יוסי מתיר אף על השמור, אוכלין על הטפיחין ועל הדופרא אבל לא על הסתוונות רבי יהודה מתיר כל זמן שבכרו עד שלא יכלה הקיץ:

רע"ב משנה ד

אוכלים על המופקר – אוכלים ממה שבבית ע"י שמצוי מאותו המין בשדה במקום מופקר. אבל אם פסק וכלה אותו המין במקום המופקר, אף על פי שנמצא ממנו במקום השמור בבית או בגנות חייב לבער, כדאמרן כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית: ר' יוסי מתיר אף על השמור – ואין הלכה כר"י:

אוכלים על הטפיחים – על מה שמשימים העופות בטפיחים, שהן כלי חרס הבנויים בכותל אשר שם צפרים יקננו. ואוכלים ממה שבבית כל זמן שמצוי מאותו המין בטפיחים: ועל הדופרא – אילן שעושה פירות שני פעמים בשנה, אוכלים בראשון עד שיכלה האחרון שבמינם:

אבל לא על הסתוונות – אין אוכלין בענבים על ידי הענבים הגדלים בימות הסתיו: רבי יהודה מתיר – לאכול בענבים ע"י הסתוונות כל זמן שבכרו קודם שיכלה הקיץ. ואין הלכה כרבי יהודה:

עיונים והערות משנה ד

מבואר במשנה - "אוכלין על המופקר ואין אוכלין על השמור, רבי יוסי מתיר אף על

כמה תירוצים בקושי' התוס' יו"ט – דאי אוכלים מחמת הנך שבביתים – א"כ מתי יבער.

להנ"ל].

ב החזו"א [סי' ט"ו ס"ק ב'] ביאר בזה טפי דעיקר החילוק בזה הוא דאם המעכב לאכילת חיה הוא זכיית האדם א"כ ודאי דאינו אוכל עליו, ורק בשמור דאף דאין החיה אוכלת בפועל אבל אין העיכוב מצד הבעלים אז אכתי אוכל מהם.

ג המקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ב' ד"ה אמרין פ"ט מ"ד - עמוד 430] חילק באופן אחר קצת, דעיקר החילוק הוא דאי זכייתו של הבעלים מעכב את אכילת החיה פשיטא דאינו אוכל כנגדם שהרי הוא מתחייב בביעור בהנך פירות מחמת זכייתו, והנך פירות עצמן שהוא מתחייב עליהם בביעור אינם מתירים לו להמשיך לאכול, וע"כ דרך על פירות שהוא לא זכה בהם והוא לא מתחייב בביעור, עליהם הוא אוכל, ויתכן נפ"מ בין החזו"א למק"ד באסיפה של אדם באופן שלא התחייב בביעור.

השמור", וביאר הרמב"ם דשמור היינו הפירות שבגנים ובבתים, נחלקו היכא דנגמרו הפירות בשדה ועדיין נשארו בבתים האם עדיין אוכלים מחמת הנך דנשארו בבתים או לא, וסברת רבי יוסי היא דאף דבפועל אין החיה יכולה לאכול מהם, אבל כיון שעדיין נשארו פירות לחיות, ורק מחמת שמירתו אינם יכולים להשיג את הפירות, לא אכפת לן דאין אנו דנים על ה"בפועל" האם נשארו לחיות או לא, ודו"ק.

והקשה התוס' יו"ט דאי אוכלים מחמת הנך שבבתים - א"כ מתי יבער - דכל זמן שיש לו יאכל וכשאינו לו מה יבער, ונאמרו בזה כמה תירווצים:

א [התוס' יו"ט גופיה תירץ דרבי יוסי מייירי בפירות המחוברים לאילן במקום שמור, וועיין היטב בדפוסים שונים של הרמב"ם אי כתוב בתים או לא, ונפ"מ

ביסוד דינא דביעור.

החיות, ודיינן לאכילתו בבית כאכילה 'אגב אכילת השדה', אבל כשכלה לחיה מן השדה, א"כ השדה כבר לא מעמידה פירות לחיות, ומה שהוא אוכל בבית הוא בדוקא, וחייל עלה שם דאכילת בית היא, דבעצם אכילתו באה לידי ביטוי הבעלות וההחזקה שלו בפירות, ועל אכילה כזו נאמר "כלה".

ועיי"ש שיישכנו הרבה תמיהות וקושיות בעיקר סוגי' זו עפ"י הגדרה זו, ועיין עוד לעיל [שם ענף ב'] שבזה נתבאר כל הדין של הג' ארצות והדברים מוכרחים.

והביאור בכל זה עפ"י מה שיבואר להלן בגדר עיקר הדין ביעור - "כלה מן הבית" - דיסוד הדברים לא להחזיק אוכל בבית בתורת שלו, וא"כ דוקא כשאין השדה מעמידה פירות לחיות אז הוא דאמרינן שהוא משהה את האוכל בביתו לאוכלו בתורת 'בעל הבית' על האוכל והוא מבטא בעלות זו בגוף אכילתו, אבל כל זמן שהשדות מעמידות אוכל לחיות, אז אמרינן דאכילתו היא אכילת שדה שמצטרפת לחיות, והיינו ד"על ידי השדה אתה אוכל מן הבית".

הקדמה - בגדר הדין - כלל לחיה מן השדה שאין זה כדי שהחיה תאכל - אלא דבזה דנים את אכילת האדם שהיא על ידי השדה.

לעיל בציונים והערות [משנה ב' - ענף א'] הבאנו מהאחרונים שלמדו דעיקר טעמא דביעור הוא כדי שיאכלו החיות, ודחינו את דבריהם.

וביאורנו בזה בגדר חדש בעיקר האי דינא ד"כלה לחיה מן השדה", דבכל זמן היתר האכילה בשביעית בעינן שהשדה מצד עצמה תעמיד פירות לחיות, אמנם א"צ שיהיה בשדה פירות 'בפועל' לחיות, ושורש הדין בזה דבעינן התייחסות של אכילת האדם לשדה, דליהוי האדם כ"אוכל ע"י השדה", וכל זמן שהשדה מצד עצמה מעמידה פירות לחיות, אמרינן דה'אכילת אדם' מתייחסת לשדה, ודו"ק והבאנו מקור מפורש מדברי רש"י לזה, וכלשונו "על ידי השדה אתה אוכל מן הבית", והגדר - דכל זמן שהשדה מצד עצמו מעמיד פירות ועדיין דנים שהפירות מצויות לחיות בשדות, אז אכילתו כבר אינה "אכילת בית", והיא מצטרפת לאכילת חיות השדה, דדיינן דהפירות נמצאות כעת בבית ב'מקרה' והוא אוכל שם במקרה, אבל בעצם הפירות יכלו להיות ביחד עם

חוקר בעיקר הגדר של "כל זמן שחיה אוכלת בשדה", ומוכיח דליכא דין דבעינן אפשרות של אכילת חיה בפועל, ומביא בזה את פלוגתת רבי יוסי ורבנן אי אוכלין על המשומר, וכפשוטו פליגי בזה.

ונראה להוכיח עוד נגד עיקר סברת האחרונים – שהכל מחמת תועלת ותקנת החיות – מהמבואר במשנה זו.

ונקדים דהנה יש לעיין ולהסתפק בעיקר הגדר כלה לחיה מן השדה, האם הדין כלה לחיה תלוי בזה שחיה אינה יכולה לאכול 'בפועל' או לא, והיינו דאף אי איכא עיכוב בפועל שאינם יכולים לאכול, אכן אם התבואה מצד עצמו עומדת להם לאכול אכתי מיקרי ד"לא כלה לחיה", דלא תלוי ב'בפועל' כלל.

ועיין בזה במשנה כאן – "אוכלין על המופקר ואין אוכלין על השמור, רבי יוסי מתיר אף על השמור", וביאר הרמב"ם דשמור היינו הפירות שבגנים ובבתים, ונחלקו היכא דנגמר הפירות שבשדה ועדיין נשארו בבתים האם עדיין אוכלים מחמת הנך דנשארו בבתים או לא, וסברת רבי יוסי היא דאף דבפועל אין החיה יכולה לאכול מהם, אבל כיון שעדיין נשארו פירות לחיות, ורק מחמת שמירתו אינם יכולים להשיג את הפירות, לא אכפת לן דאין אנו דנים על ה"בפועל" האם נשארו לחיות או לא, ודו"ק.

ומבואר בשיטת רבי יוסי דאין צריך שבפועל יוכלו החיות לאכול, והעיקר הוא שאין העיכוב בא מצד החזקת וזכיית הבעלים, ולא אכפת לן עיכוב אחר, וכ"כ החזו"א [ס' ט"ו ס"ק ב'] בסברתו, "ס"ל לרבי יוסי דהוי כמצוי ליה כיון שאין העיכוב מצד הבעלים".

ולכאור' היה משמע דבזה גופא פליגי רבנן על רבי יוסי, ולדידהו הכל תלוי על הבפועל, והיינו האם החיות יכולות לאכול בפועל או לא.

מביא הוכחות דגם לרבנן דרבי יוסי א"ע אפשרות של אכילה בפועל מג' דרכים בביאור דברי הירושלמי בביאורו לשיטת רבנן.

אולם נראה להוכיח דגם בשיטת רבנן אין הדבר תלוי באפשרות של אכילת חיה בפועל, ונביא לזה כמה הוכחות, וכדיבואר:

ההוכחה הראשונה היא מדברי הירושלמי שמביא את סברת רבנן למה לדידהו אין אוכלין על השמור, ומבואר התם דטעמא דלא אוכלים על המשומר דכתיב "מן השדה תאכלו וכו", כלה לחיה מן השדה כלה לך מן הבית", ופירש בר"ש סיריליא דדרשין "שדה ולא חצר", וממילא מה דלא כלה רק מן החצר לא מהני לאכול, ומבואר בהדי' דלולי הך דרשה וגוזה"כ ד'שדה' אז לא אכפת לן מה דבפועל אין אכילת חיה בחצר במשומר, ומוכרח דלא תלוי בבפועל.

ואיכא דרך נוספת בירושלמי במלאכת שלמה, דלמד דהמשך הירושלמי ג"כ קאי בשיטת רבנן, ולפי"ז מבואר דטעמא דרבנן משום "שאת הוא שגרמת לך שלא לאכול", נוכל זה דלא כהר"ש סיריליא דלמד דזה כבר קאי בטעמא דרבי יוסי, וגם הגר"א גרס כמלאכת שלמה, וכדיבואר, וביאר המלאכת שלמה דהכוונה בזה היא, "שאת הוא שגרמת לך שלא לאכול, ששמרת ועברת אעשה דתשמטנה ונטשתה, ושוב אין לסמוך על הנך פירות", ומתבאר דרך משום שעשה בהם עבירה בביטול מצוה דהפקר לכך לא אוכלים עליהן, אכן אי מצד זה דליכא אפשרות בפועל שהחיה תאכל, לא אכפת לן, ודו"ק.

וגם הגר"א [שנו"א ופירוש הירושלמי] למד דטעמא "שאת הוא שגרמת לך שלא לאכול" הוא לרבנן, אכן למד בזה דהירושלמי בא לומר סברא הפוכה, והיא, דבאו לבאר, דאף דבעצם הרי זה מצוי לחיה ורק הוא זה שגורם לחיה לא לאכול, אכן אעפ"כ הדין שאינו אוכל עליו, דהרי זה כמי שאין לו לאכול, ומבואר דהסברא הפשוטה בזה דמיקרי מצוי מצד עצמו, דמסברא לא מדרכינן ראוי בפועל, ורק מגוזה"כ הוא דמדרכינן ראוי בפועל, ודו"ק.

הרי לנו דלג' הפירושים בביאור שיטת רבנן מוכרח דעיקר טעמא דביעור לא שייכא לזה שרצון התורה הוא שהחיה תמשיך לאכול בשדה, ודו"ק.

מוכיח כן עוד מפלוגתא דתנאי בדין אוכלים על בין השיעין [תמרים בין הקוצים].

עוד יש להוכיח כן מדברי החזו"א [ס' ט"ו ס"ק

עוד נראה להוכיח דגם בשיטת רבנן אין הדבר תלוי באפשרות של אכילת חיה בפועל, דהנה, בעיקר הזמן של כלה לחיה מן השדה איכא כמה דרכים באחרונים, א' כשהחיה גמרה לאכול את הפירות, ב' או כשכלו ע"י אכילת החיות, או ע"י זה שהפירות מצד טבעם נרקבים, ג' דנים רק לפי הזמן שנרקבים, ולא דנים כלל על אכילת החיות, ועיין בזה במשנה לעיל שהבאנו את השיטות בזה, והבאנו את ההוכחות של המקד"ד לדרך האחרונה.

ונמצא דמשכחת לה דכבר גמרו החיות לאכול ואעפ"כ עדיין לא מיקרי כלה לחיה מן השדה כיון שהפירות מצד טבעם עדיין לא נרקבים, וה"ה דבזמן שיש עוברי עבירה וכל הפירות שמורים ומעולם לא הגיע פירות לחיות, דאעפ"כ לא מיקרי כלה לחיה מן השדה, דהכל תלוי אך ורק בטבע הפירות.

מכל זה מוכרח שוב דלא דנים כלל לטובת החיות לדאוג שלא יגרע חלקם מהבהמות ובני הבית, דגם באופנים דכבר גמרו חלקם אכתי לא מיקרי כלה לחיה מן השדה, ודו"ק – ומוכרחים אנו לפרש כנתבאר לעיל – ששורש הדין הוא שה'אכילת אדם' תתייחס לשדה, וכמבואר בדברי רש"י - "על ידי השדה אתה אוכל מן הבית", והגדר הוא - דכל זמן שהשדה מצד עצמו מעמיד פירות ועדיין דנים שהפירות מצויות לחיות בשדות, אכילתו אינה "אכילת בית", והיא מצטרפת לאכילת חיות השדה.

ב' שהביא דנחלקו בפסחים [נ"ב] האם אוכלים על בין השיצין או לא, והיינו התמרים שנפלו מהדקלים ונמצאים עדיין בין הקוצים, וביאר החזו"א דלא מצאנו דשני המחלוקות תלויות זו בזו, וע"כ דגם לרבנן דלא אוכלים על השמור אבל אכתי אוכלים על אלו שמעוכבין מאכילה ע"י קוצים, וביאר החזו"א דשאני מעוכב ע"י אדם ממעוכב ע"י שמים, דדוקא במעוכב ע"י אדם שגדר גדר סביבם בביתו או בחצרו הוא דנחלקו וסברת רבנן דזה חייב בביעור כיון שהוא המעכבם, וסברת רבי יוסי דסו"ס לא קנאם, וזה מקומן של הנך פירות, שגדלו שם, אבל כו"ע מודי דמה דבפועל אין אפשרות לאוכלם מחמת קוצין לא אכפת לן בה, והוסיף דגם לרשב"ג דאין אוכלין על אלו שבקוצין, היינו משום שבמקומן אין אפשרות לאוכלם, דבטילי אגב הקוצין, וכליתנהו דמי, ודלא כשמורים שסו"ס בתוך החצר אילו היו נכנסים שפיר מצויים לאכול, מיקרי מצוי לחיה.

ונראה פשוט דלפי הר"ש סיריליאו והמלאכת שלמה דטעמא דרבנן משום דגזו"כ או משום דבעי שדה או משום דעבר על איסור ונטשת, להנך שני דרכים פשיטא למה רבנן מודו בשיצין, דסו"ס הוא לא עבר על עבירה וגם דנקרא שדה, ופשוט.

מוכיח דזמן הביעור לא תלוי בגמר אכילת החיה אלא בזמן שראויים להרקב בעצמם, ומוכח כנ"ל.

משנה ה

[ה] הכובש שלשה כבשים בחבית אחת רבי אליעזר אומר אוכלין על הראשון רבי יהושע אומר אף על האחרון רבן גמליאל אומר כל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית והלכה כדבריו רבי שמעון אומר כל ירק אחד לביעור אוכלין ברגילה עד שיכלו סגירות מבקעת בית נטופה:

רע"ב משנה ה

הכובש ג' כבשים – שלשה מיני ירק:

בחבית אחת – של חומץ או של ציר, כדי שיתקיימו שלשה מיני הירק יחד:

רבי אליעזר אומר אוכלים על הראשון – וכיון דכלה מין אחד מהן מן השדה נאסרו כולם

ואפילו אותן שלא כלו, שאותו מין שכלה נתן טעם באותן שלא כלו ואסור, דתנן לעיל פרק ז' שביעית אוסרת במינה במשהו שלא במינה בנ"ט:

רבי יהושע אומר אף על האחרון – על סמך מין הכלה אחרון יאכל משלשתן אף על פי שכבר כלו השנים לחיה שבשדה. וטעמא דרבי יהושע הואיל ואלו שכלו בלועים מטעם אותו שלא כלה, דאמר קרא [ויקרא כה] מן השדה תאכלו את תבואתה כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית, והאי קרא יתירה הוא דהא דרשינן לה מן ולבהמתך ולחיה אשר בארצך כל זמן שחיה אוכלת בשדה האכל לבהמתך מן הבית וכו', אלא קרא לכבושים הוא דאתא וה"ק מן השדה תאכלו את תבואתה אם יש בשדה מקצת מן הדבר הנכבש בבית, שהטעם הבלוע בדבר הנכבש יש במינו עדיין בשדה שעדיין לא כלה, אף על פי שעיקר הפרי כלה אעפ"כ תאכלו את תבואתה ואינו זקוק לבער:

כל ירק אחד הוא – לא נתנו חכמים שיעור לכל ירק וירק בפני עצמו, אלא אף על פי ששלשתן כלו מן השדה הואיל ואיכא שאר ירקות שלא כלו אוכל ע"י שאר ירקות ולא יבערם מן החבית עד שיכלו כל הירקות כולן מן השדה, והלכה כר"ג דכל שכלה מינו מן השדה יבער מינו מן החבית ואוכל את השאר:

❧ עיונים והערות משנה ה ❧

ענף א

ביאור פלוגתת ר"א ור"י בכובש ג' כבשים, דמגוף אחד הם.

ובמצוות לא נאמר דין טעם כעיקר, וכן ביאר במנחת ברוך [סימן נ"ז] את דברי הראב"ד, והיינו דהאיסור אכילה לא מתחיל מצד המאכלות אסורות שבה, אלא תחילתו מצד מצות ביעור אתינן עלה וזה מה שעושה איסור אכילה, ועיין נמי בתוס' בפסחים [נ"ב]. שכתב דהא דלא אמרינן טעם כעיקר בביעור היינו טעמא "דלא דמי האי איסורא לשאר איסורים, דהכא שרי לעניים", ועיין בקה"י [ס' כ"ג] שתמה בזה דגם בתרומה שאינו איסור ששונה בכל אמרינן טעם כעיקר, ומה כוונת התוס', וביאר ע"ד הנ"ל, דהתירא דאכילת עניים היא ראייה דהגדר בביעור אינו מצד המאכלות אסורות, אלא רק מצד מצות ביעור, הלכך ליכא בזה דין טעם כעיקר.

סברת רבי יהושע דע"י הטעם נעשו לחדא, וכל מין שמקצתו לא כלה מן השדה לא מיקרי כלה, ועדיין לא חייב בביעור.

אולם סברת רבי יהושע צ"ב, דמהיכי תיתי

ביאור בשיטת ר"ג דלא אמרינן טעם כעיקר במצות ביעור דעיקרה מצוה בפני"ע ולא מדיני מאכלות אסורות.

נחלקו התנאים במשנתנו בדין ביעור כשירק א' נותן טעם בירק אחר, ואיכא בזה ג' שיטות, ומיירי בכובש ג' כבשים בחבית א' באופן שנותנים טעם זה לזה, וזמן הביעור של כל ירק מגיע בזמן אחר, ודעת רבי אליעזר דאזלינן בתר ראשון, ומבאר הירושלמי דכיון שהראשון נותן טעם בכולם, א"כ כולם נאסרו וחייבים בביעור כשמגיע זמנו של הראשון, ולדעת רבי יהושע הדין איפכא, דאזלינן על האחרון, וביארו בירושלמי דכיון דהאחרון נותן טעם בראשון שוב אזלינן בתריה, ואוכלין את כולם עד זמן הביעור של האחרון, ור"ג לא אזיל בתר טעם כלל, וכל א' חייב בביעור לפי זמנו, וקיי"ל כר"ג כמבואר בירושלמי.

והנה, בסברת ר"ג דלא אזיל בתר טעם אף דבכה"ת הדין הוא דטעם כעיקר, ביאר הראב"ד [פ"ז דשמיטה ויובל ה"ג] דרק במאכלות אסורות נאמר דין זה, והכא רק מצד מצות ביעור אתינן עלה,

השדה, שוב הוי ליה ככלה כל אותו המין מן השדה וכולו חייב בביעור.

מבאר דהסברא בזה שייכא לעיקר הגדר במוצות ביעור, דיסודו לא להחזיק בתורת בעלים, וזה דין כלה מן הבית, וכלפי זה אמרינן דמקצת החזקה כבעלים אינה החזקה כבעלים, וזה גם הסברא בשיטת רבי שמעון דכל ירקות אחד לביעור.

ונראה דיסוד הסברא בכל זה הוא כנכתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז] בגדר עיקר הדין ביעור, דיסודו מדין איסור להחזיקה בתורת שלו, וכלשון התוס' בפסחים [נ"ב] "שמשה בביתו בתורת שלו", וכלשון הסמ"ג [קמ"ח] "שהביעור הוא שלא יחזיק האדם בפירות שביעית כלל אלא יפקיר הכל", והחזקה בתורת שלו נמדדת לפי מה שמצוי לחיות, דכל עוד שלא כלה לחיה מן השדה הרי המין הזה עדיין נמצא, ואין זה החזקה בתורת שלו, והבאנו את דברי רש"י בפרשת משפטים דפירש קרא ד"ונטשת" לאכילה לאחר ביעור, והר"ש סיריליאו הביא את דברי רש"י הללו כמקור לאיסור אכילת פירות שביעית לאחר זמן הביעור, וביארנו דבהך לישנא דקרא מוגדר היטב גדר האיסור בפירות שביעית לאחר ביעור, דאינו מאכלות אסורות בעלמא, אלא יסודו מדין "נטישה", והיינו שלא יחזיקנו כבעלים, ומי שממשיך לאוכלו לאחר שכלה לחיה מן השדה בלי להפקירו קרינן ליה "החזקה כבית", ורק זה האיסור באכילה, מה שמתבטלת הנטישה ע"י אכילתו כדרך החזקה בעלים, ולא שהאכילה מצד עצמה אסורה.

ויתכן דזה נמי עומק כוונת הראב"ד הנ"ל בסברת ר"ג דאין זה בגדר מאכלות אסורות, אלא האיסור הוא במה שמחזיק את המין בתורת בעלות באכילתו, הלכך על זה אין דין טעם כעיקר, דאין כאן החזקה על הטעם רק על גוף הירק.

ונראה דזה נמי הביאור ברבי יהושע, דכיון שמצד המין האחרון שהוא חלק ממין הראשון כיון שבלוע בו טעמו, מצד הך מקצת שבו ליכא החזקה בתורת שלו באכילתו, ולא מתבטלת ה"ונטשת" באכילה זו דמחמת מקצתו הוא עדיין לא נקרא מחזיקו לגמרי כבעלים, ודו"ק, וכלפי זה

להתיר אכילת מין הראשון שנתחייב כבר בביעור מחמת טעמו של האחרון שעדיין מותר שנבלע בו, הא ס"ס גוף הראשון אסור, ומה סברתו בזה.

ועיין בתוס' בפסחים [נ"ב] שהביא מהתו"כ דיליף לה מקרא, דלא רק שהטעם של הראשון שנבלע באחרון הרי הוא כמבוער, ולא מתחייב האחרון בביעור, אלא דגם הראשון נפטר מביעור, דדרשינן "ומן השדה דמשמע ליה מן דבר שמקצת הטעם ממנו בשדה תאכלו אף האיסור עימו", והיינו דנקבע זמן הביעור של כלה מן השדה אף כפי מקצתו של כל מין, וכיון שמקצתו של הראשון שהוא הטעם של האחרון שנבלע בו עדיין נמצא בשדה אין זה בכלל "כלה לחיה מן השדה".

וע"ד זה מבואר בחזו"א [ס' י"א ס"ק ג'] וז"ל, "ור"ג לא אמר אלא בנתערבו שביעית בשביעית, דאילו היה בפרי תערובת טעמים בגידולו ואחד מהטעמים הגיע זמן ביעורו היה אפשר למיפטר כיון שיש מקצתו לחיה בשדה, וה"נ ילפינן מקראי דבנתערבו ע"י כבישה קודם זמן איסור חשיב הטעם כמקצת הפרי, וכל זה כשנשיהם משביעית", עכ"ל, והן הן דברי התוס', דזה ילפותא ד"מקצת הטעם ממנו בשדה" דילפינן מקרא ד"מן השדה".

וקרוב לזה מבואר נמי בגר"א בשנות אליהו על המשנה [שם], "דכיון שכבשו אותם ביחד הרי הם כגוף אחד, ובמין אחד אף דמקצת מאותו המין אינה כלה מותר עדיין לאוכלו, אף כאן כיון שנעשה לגוף אחד נשאר עדיין שלא כלה, לכך ס"ל לר' יהושע שמוותר".

גם ר"א מודה לעיקר יסוד זה דנעשו כחדא.

והעירני בזה ידידי הגאון ר' צבי האס שליט"א דאפ"ל דזה גם הביאור בשיטת ר"א, דסובר דמחמירים ואזלינן בתר מין הראשון, ופירש"י בפסחים [נ"ב. ד"ה על הראשון] וז"ל "דמשעה שיכלה אחד מהם מהשדה שלשתן אסורים, דכבשיהו משוי להו כחד", וא"כ י"ל דגם ר"א מודה דליכא דין טעם כעיקר במצות ביעור, דרק במאכלות אסורות איכא דין כזה, וכסברת ר"ג, אלא דס"ל כר"י דכחדא חשיבי, ודריש לאידך גיסא, דכיון דכלה למקצתו מן

חשיבי כגוף אחד, דסו"ס אינו מחזיקו לגמרי כבעלים.

בביאור סברת רבי שמעון דכל ירק אחד לביעור.

ונראה דזה גם עומק סברת רבי שמעון במשנה זו, דסובר דכל ירק אחד לביעור – דהנה – במעדני ארץ [כתבי מעדני ארץ במשנה זו] ביאר דירקות אינם חשובים הרבה, וזה כדמצאנו בכלאי זרעים במאכל בהמה דכולם מין אחד כיון דאין בהם חשיבות, וכיון שביעור הוא מחמת אכילת בהמה שוב אנו מודדין כלפי בהמות, וירקות שאינם חשובים שוב

נחשבים כמין אחד, ודו"ק. וסברתו בנויה על עיקר סברת האחרונים שהכל תלוי בצורך של החיות ובהמות – אולם כבר דחינו סברא זו – עיין לעיל בציונים והערות [משנה ב' – ענף א'] – אולם לדברינו הכא נראה דכיון שאין חשיבות לירקות, וכטענת המעדני ארץ, שוב י"ל דדיינינן להחזקתו כלפי התורה ירק ולא כלפי המין המסויים של ירק, דמחזיקו בתורה ירק, ובתורה ירק אין זה החזקת בעלים כיון ששאר ירקות עדיין נמצאים בשדה, ודו"ק, וא"ש נמי למה סמכין ליה לדינא דג' כבשים ודו"ק.

ענף ב

סברת התוס' רי"ד דמודמה דין מעיר לעיר בהר, לרבי יהושע דמיקל במין האחרון.

מתמה בדברי התוס' רי"ד דמודמה דין מעיר לעיר בהר באותו מדינה לדין של רבי יהושע דמיקל במין האחרון.

ברי"ד נראה שיש בזה מהלך אחר:

יעויין בתוס' רי"ד בפסחים [נ"ב] דכתב כעין זה בשיטת רבי יהושע אלא שיש בדבריו תוספת דברים, וז"ל, "כיון שנעשו לירק אחד אוכלין על האחרון, כדן ירק אחד שאם כלה בעיר אחת ובעיר אחרת לא כלה סומכין על אותו שלא כלה, וה"ע סומך הראשון על האחרון כיון דכירק אחד דמי, ור"ג סבר דלא דמי כירק אחד, אלא כל א' מתבער בזמנו", הרי דכתב כרש"י וכהגר"א דכחדא ניהו, אלא דהוסיף דדומה לשני עיירות שסומכין זה על זה.

וע"ע בדברי התוס' רי"ד להלן [שם] דמיירי בדין אכילה בהר דאזלינן בתר כל ההר ביהודה וכל ההר בגליל, ועל זה כתב הרי"ד "אבל ערי ההר אוכלין זה על זה", ומשמע מדבריו דמצד עיקר הדין ביעור כל עיר נדונה בפני עצמה, אכן נאמרה הלכה שכל עיר סומכת על עיר אחרת בהרים שבאותה מדינה, וע"ד זה כתב הכא, דסומכין מקצת הך מין על מקצתו.

ודבריו תמוהין, שהרי מפורש בבבלי דטעמא דאזלינן בתר כל המדינה ולא בתר כל ארץ ישראל, דהיי"ט דאזלינן בתר חיות, וחיות שביהודה אוכלות רק ביהודה, ובירושלמי מפורש דטעמא

דאזלינן בתר כל ההר הוא משום דחיות שבהר אוכלות רק בהר ולא בעמק, ומבואר דשורת הדין שאזלינן בתר כל ארץ ישראל, אלא דכיון דהחיות לא אוכלות בכל מקום שוב מצטמצם האכילה למקום ההוא של חיות, ומדברי הרי"ד מבואר איפכא, דלדידיה שורת הדין דאזלינן בתר כל עיר ועיר בפני עצמה.

מבאר דבריו דעיקר האכילה גם אחר ביעור היא אכילת האדם, ואכילת חיות הוא רק מודד דעדיין לא פקע זמן האכילה של האדם, דאכתי איכא "מקצת אכילה" ע"י חיות.

ונראה דמהכא מבואר דעיקר החידוש ועיקר הזכות אכילה בביעור לא שייך כלל לחיות, והכל תלוי רק כפי האדם, והיינו כדחזינן בר"ן דלכן יחזירנו מחו"ל לאותו העיר לבערו כדי דאנשי אותו העיר יאכלנו, וזה נמי כהראב"ד דמבואר דתחילת דין ביעור הוא כפי כל עיקר דאכילת אדם נמדד ונגמר כפי אותו העיר, דמתייאשין מאכילת עיר אחרת, דהתורה שומרת על הזכות אכילה של כל א' וא', שלא יחזיק א' בביתו אוצר של פירות שביעית ולשני אין לו לאכול, אלא דכשכלה מן השדה יפקירו לכולם.

אלא דמעשה קשה דמה הדין של כלה לחיה מן השדה, וביארנו לעיל דאין הכוונה דבזה נתחדש דהתורה שומרת על זכויותיהם של החיות,

מבאר עיקר האי סברא דכל המינים שכבושים כהדרי חשיבי כגוף אחד לגבי ביעור ע"י הטעם.

והרי"ד למד דזה החידוש גם בטעם כעיקר דאזלינן בתר טעם האחרון, דעיקר האי חידוש דאזלינן בתר טעם לקולא הוא להחשיבם כגוף אחד, והיינו דבזה אנו דנים דלא נגמרה לגמרי האכילה מן השדה של המין הזה, דכיון דביסוד דינא של כלה לחיה מן השדה נתחדש דגם כשנשאר רק מקצת אכילה בשדה ע"י החיות, אכתי מיקרי דלא כלה, כמו כן הכא אכתי מיקרי דלא כלה המין הראשון אחרי שיש עדיין "מקצת אכילה" במין הראשון, והמקצת אכילה במין הראשון הוא דע"י המין האחרון שהוא חלק מהמין הראשון אחרי שנבלע בו, ובזה אנו דנים דאכתי קיימא מקצת אכילת הראשון בשדה.

מבאר דגם לדידן אפשר לבאר סברת רבי יהושע עפ"י היסוד דבכלל לחיה מן השדה כבר אין אכילתו באכילה ע"י השדה.

ונראה דגם לדידן דלית לן האי סברא באכילת חיה, אלא דלמדנו כרש"י דע"י אכילת החיות אנו מודדין שאכילתו היא עדיין אכילה "על ידי השדה", והיינו דבזה אנו רואים שאכילתו מצטרפת ומתייחסת לאכילת חיות, דכל זמן שיש לחיה אין הוא מחזיק אותו בתורת בעלים, אלא שאוכלו ביחד עם החיות, וא"כ בסברא זו נאמר דדנים אותם כגוף אחד לומר דהשדה מצד עצמו עדיין מעמידה את המין הזה לאכילה, דכמו דכשלא שייך אכילה בפועל אכתי אנו אומרים דסו"ס השדה מצד עצמה מעמידה את המין הזה לאכילה, כמו כן בנבלע בו מין אחר אמרינן דכמין א' חשיבי לענין זה דהשדה עדיין מעמידה את המין הזה לאכילת חיות, דגם מקצת אכילה כאכילה לענין זה.

אלא דודאי דהכל מצד זכויות האדם, אלא דע"י אכילת החיות אנו מודדין שאכילתו היא עדיין אכילה "על ידי השדה", והיינו דבזה אנו רואים שאכילתו מצטרפת ומתייחסת לאכילת החיות, וכדהבאנו מרש"י, וכל זמן שיש לחיה אין הוא מחזיק אותו בתורת בעלים, אלא שאוכלו ביחד עם החיות.

אולם נראה דברי"ד מבואר גדר חדש בגדר ד"כלל לחיה מן השדה", דנתחדש בזה קולא, דאף דמעיקר הדין אכילת האדם נמדדת כפי כל עיר, אכן נתחדש דין דסומכין על אכילת עיירות אחרות, כיון דגם חיות אוכלות, שאכילת חיות גם היא נחשב כ"אכילה במקצת", דכמו דבאדם עצמו איכא אכילת עראי ואכילת קבע, כמו כן אכילת חיות מיקרי "מקצת אכילה" - עכ"פ ביחס למין עצמו דלא נגמר לגמרי האכילה של המין דאכתי מתקיימת בה "מקצת אכילה" - נמצא דע"י החיות אנו רואים דאכתי לא נגמר לגמרי האכילה בעיר הזאת מכל וכל במין זה, דאכתי מתקיימת "מקצת אכילה" במין זה ע"י החיות של העיר הזו שהם אוכלות גם בעיר השני, דבכל ההר באותו מדינה הם אוכלים, ודו"ק.

ונראה עוד דע"ד זה למד גם הראב"ד בהא דמצאנו דלא בעינן דיהיה לחיות לאכול בפועל, דכיון דממילא לא אזלינן בתר אכילה דידהו, ואין זה אלא מודד דלא נגמרה האכילה לגמרי, דגם מקצת אכילה סגי, כמו כן א"צ אכילה בפועל, שמה שהשדה מצד עצמו מעמיד את הפירות לאכילת חיות - מיקרי שעדיין לא הסתיימה האכילה מכל וכל, דמקצת אכילה סגי, ורק כשמופקע מאכילה הוא דכבר אינו אוכל, ואין זה הפקעה מאכילה כל עוד שמצד השדה איכא עדיין מקצת אכילה ע"י החיות, ודו"ק.

משנה ו

[ו] המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק והמגבב ביבש עד שתדר רביעה שניה עלי קנים ועלי גפנים עד שישרו מאביהן והמגבב ביבש עד שתדר רביעה שניה רבי עקיבא אומר בכולן עד שתדר רביעה שניה:

רע"ב משנה ו

המלקט עשבים לחים – אוכלן בלא ביעור עד שייבש לחלוחית הארץ הממתק את הפירות, משם ואילך חייב לבער:

המגבב ביבש – המלקט בעשבים יבשים, אוכלן בלא ביעור:

עד שתדר רביעה שניה – שהיא בשנה בינונית בכ"ג במרחשון, משם ואילך חייב לבער:

מגבב – תרגום לקושש קש [שמות ה] לגבבא:

רביעה – על שם שהמטר רובע את הארץ ומולידה כזכר זה שרובע את הנקבה. פ"א שמרביץ העפר ומשכיבו, תרגום רובץ [בראשית כט] רביע:

ועלי גפנים – לחים, אוכלים בהן כל זמן שנמצאים באביהן, כלומר במחובר לאילן:

שישורו – שיפלו:

והמגבב ביבש – בעלי קנים וגפנים יבשים, אוכל עד שתדר רביעה שניה ואחר כך יבער:

בכולן – בין עשבים בין קנים וגפנים בין לחים בין יבשים. ואין הלכה כר"ע:

עיונים והערות משנה ו

ענף א

דינים שונים של ביעור תלויים בזמן הלקיטה ודין יבש ולח דכשני מינים ניהו.

עוד יש לדקדק למה המלקט לחים לא ממתין עד הזמן של רביעה שניה שהרי סו"ס אכתי קיים אותו המין של עשבים ביבשין – עד הזמן של רביעה שניה, ולמה לא יכול לאכול לחין על סמך יבשין.

וכבר עמד בכל זה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה והנה בההיא עמוד 432] וביאר בזה – "דהטעם משום דלח ויבש חשיבי כב' מינים, ואין אוכלין את הלח על היבש, ורק כשלקט כשהוא יבש אז אוכלין עד שתדר רביעה שניה שאז כלה גם היבש שהגשמים מטשטשין ועושין אותן זבל כמ"ש רש"י ז"ל תענית [ו': ד"ה כלה לבהמתך]", ועיין בהערה קכב שהבאנו את מה שהוכיח המקד"ד דכעין זה מצאנו גם בשאר מינים.

ומסיק המקד"ד – "ואף שמה שברשותו הם עתה גם כן יבשים" – והיינו דקשי' ליה למה לא

פרטי דינים בדין "המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק".

בדין "המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק" – פירש הר"ש דאירי במי שליקט עשבים לחים לפני זמן הביעור ולמדנו שהזמן שאוכלם היינו עד שייבש המתוק.

ובעיקר יש לעיין דלמה לי זמן כזה שעד שייבש המתוק, הרי זמן הביעור של כל הפירות היינו עד שכלה מן השדה, וכבר עמד בזה החזו"א [סימן ט"ו ס"ק י'], וביאר דמחמת ריבוי העשבים בכל מקום קשה לשער מתי הזמן שכלה מן השדה הלכך קבעו זמן מסויים של עד שייבש המתוק.

מה תלוי בלקיטה ולמה יבש ולח חשיבי בתרתי

ויש לדקדק בלשון התנא שכתב "המלקט" ולא כתב כפשוטו ש"אוכלים" לחין עד שייבש המתוק ויבשין עד רביעה שניה.

קכב. וכלשונו – "דזה דאוכלין בענבים עד הפסח ובתמרים עד הפורים [פסחים נ"ג]. – הכל משום שאז נושרין ואין אוכלין על היבש, וכן זה דאין כל הארצות שוות לביעור, דג' ארצות לביעור וג' ארצות לכל או"א, הכל לענין זה שיש ממהרין לישור פירותיהן, וכ"כ בפ"מ [שביעית פ"ט מ"ב] שאם אסף תאנים ושטחן ויבשו ואכל מהן אין לו להחמיר באכילתן כל

ויתכן דלכן הכל נמדד כפי תחילת ההחזקה – והיינו שעת הלקיטה דהאיך לקטו ובתור מה לקטו, יבש או לח, וכך הוא נמדד כל זמן ההחזקה – ודו"ק.

ביאור הדין של חרובין דליכא יבש ולח.

והוסיף בזה במקד"ד עוד – דאמרינן בתוספתא [שביעית פ"ז הי"ב] דחרובין אוכלין עד שתדיר רביעה שניה ע"ש, והיינו בשעת ביעור היבש, וקשה דלמה הכא לא מחלקינן בין יבש ללח.

וביאר בזה המקד"ד "ונראה הטעם משום דבחרובין ל"ש דלח ויבש ב' מינים, דלעולם אין ראויין אלא כשהם יבשים דאמרינן [פ"א דמעשרות מ"ו] דבחרובין גמר מלאכתן משיעמיד ערימה, והיינו ליבשן כמ"ש הר"ש שם, ומש"ה הביעור שלהם הוא בשעת ביעור היבש שהוא רביעה שניה שאז כלה הכל שנעשה זבל ע"י הגשמים, ועיין בהערה קכג מה שהבאנו עוד מהמקד"ד לגבי חרובין.

ויש להוסיף שזה ע"ד החזו"א במלקט ע"מ לייבש, והכא תמיד דיינינן כן כיון דעומד לזה.

יוכל לסמוך על היבשין שיש לו עכשיו על סמך היבשין שנמצאים בשדה – ותירץ בזה "מכל מקום אזלינן בתר לקיטה - וכשלקט היו לחין אין אוכלין אותן על היבש דחלות זמן הביעור הוא בשעת לקיטה", ויש להעיר דלפי דבריו א"ש נמי ההערה הראשונה – דלמה נקט התנא בלשון - "המלקט" והתשובה שהכל תלוי בזמן הלקיטה אי אז הוא יבש או אז הוא לח.

וככל הנ"ל מבואר נמי בחזו"א [ט"ו ס"ק ט"], ויצא לדון דמה הדין בליקט לח כדי לייבשן האם דינו כמלקט יבש ודינו עד רביעה שניה או לא, ונוטה מסברא דדינו כמלקט יבש.

ובעיקר האי סברא שהכל נמדד כפי שעת הלקיטה – והיה מקום לתלות סברא זו במה שנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז] בגדר עיקר הדין ביעור, דיסודה מדין איסור להחזיקה בתורת שלו, וכלשון התוס' בפסחים [נ"ב] "שמשהו בביתו בתורת שלו", וכלשון הסמ"ג [קמ"ח] "שהביעור הוא שלא יחזיק האדם בפירות שביעית כלל אלא יפקיר הכל", וההחזקה בתורת שלו נמדדת לפי מה שמצוי לחיות, דכל עוד שלא כלה לחיה מן השדה הרי המין הזה עדיין נמצא, עיי"ש ארכות בזה.

ענף ב

חידוש ברמב"ם בדין ביעור במחובר.

שניה", ומבואר במשנה דאיירי במי שכבר ליקט קודם ואח"כ הגיע שעת הביעור שייבש המתוק או שירדה רביעה שניה, וזה דלא כהרמב"ם שכתב "עד מתי אדם רשאי ללקט עשבים" וכוונתו לומר שאחר זמן הביעור אסור ללקט מן המחובר.

בטעם האיסור לקיטה, מצד הפסד או מצד ביעור.

אולם צריכים להבין דאיזה איסור איכא ללקט אחר זמן הביעור – ועיין ב'משנה ראשונה' שכתב

שיטת הרמב"ם דאיכא איסור לקיטה.

מצאנו ברמב"ם דרך חדשה במשנה, דהנה ז"ל [פ"ז משמיטה הי"ז] "ועד מתי יהיה אדם רשאי ללקט עשבים לחין בשביעית עד שייבש המתוק, ויגבב עשבים יבשים עד שתדיר רביעה שניה במוצאי שביעית", וכתב הכס"מ שהוא משנה פ"ט דשביעית [מ"ו] ע"ש, ויש לעיין דבמשנה לא כתוב לשון זה אלא כתוב "המלקט עשבים לחים עד שייבש וכו', והמגבב ביבש עד שתדיר רביעה

השנה השביעית כולה אבל יאכל כ"ז שהתאנים הלחים נמצאים באילנות וכשיפסקו ונבלו ולא נמצאו מהם אלא היבשים יסיר כל מה שיש ברשותו כו' ע"ש, ואף על גב דעדיין יש יבשים אין אוכלין עליהם דאין אוכלין על היבש עכ"ל. **קכג.** וביאר בזה עוד – דהנה אמרינן בירושלמי ופסקה הרמב"ם [פ"ז משמיטה הי"א] דכל א"י אחת היא לחרובין ע"ש, וזה מתבאר עפ"י התוספתא [שביעית פ"ז הי"ב] כיון דזמן ביעור החרובין הוא משתדיר רביעה שניה והוא זמן אחד לכל

תורת ביעור, וכיון דס"ל להאי תנא דאחר הביעור הוא לעניים יעשה חשבון עם עניים דזכו בהם עניים.

החידוש השני הוא ש'כלה לחיה מן השדה' היינו שאין שיעור חשוב בשדה, ויש שיעור שונה לכל פרי ופרי.

החידוש השני ש'כלה לחיה מן השדה' היינו שאין 'שיעור חשוב' בשדה – דאל"כ יש כאן קושי' עצומה – הרי כשמלקט מן המחובר הרי ע"כ דעדיין ישנם לחים – וע"כ דלא כלה לחיה, ולמה איכא חובת ביעור – והרי זה סתירה מיניה ביה – ומוכרח מזה דלא איכפת לן בזה כיון דבעינן שישאר 'שיעור חשוב'.

והמקד"ד הוכיח כן ממה דאמרין בפסחים [נ"ג]. בזיתים דבעינן עד שיכלה האחרון של גוש חלב כדי שיהא עני יוצא ואינו מוצא לא בנופו ולא בעיקרו 'רובע' ע"ש, אלמא בעינן שישאר 'שיעור חשוב'.

ועפ"י זה חידש עוד – דהנה למדנו בפסחים [שם] שיש שיעור של 'רובע' ויש לומר שהשיעור הזה אינו בכל הפירות – דרך בזית השיעור כן, אבל בשאר אילנות איכא ע"כ שיעור אחריתא של חשיבות וראיה לכך – דמצינו זה השיעור של רובע גם כן בקוצץ אילנות טובות דכמה יהא בזית ויהא אסור לקצצו רובע, ואמרין בב"ק [צ"א]: דשאני זית דחשוב אבל בשאר אילנות בעינן טפי ע"ש.

החידוש השלישי – שאסור ללקוט אפילו ע"מ לשרוף – דיסוד האיסור הוא 'החזקה בתור בעלים'.

בחידוש הראשון למדנו שאם התנא אסר לקיטה – א"כ מוכרח שיש חובת ביעור גם במחובר, והמקד"ד הוכיח כן, אולם יש כאן הערה נוספת – דלמה לא ילקט וישרוף – הרי ביעור להרמב"ם היינו שריפה, ותירץ בזה במשנת יוסף דכיון שהדרך הרגילה היא בלקיטה – זה נאסר

שהטעם של הרמב"ם הוא משום 'מפסיד' פירות שביעית, והיינו דמשייבש ואינו ראוי לאדם ובהמה – אסור ללקטו ולהפסידו לחיה שעדיין ראוייה כעת לחיה – וכל זה עדיין לפני זמן הביעור דלא איירי הכא בדין ביעור – מדנקט התנא בלשון לקיטה ולא בלשון אכילה.

אולם המקד"ד [שם] דחה את דבריו דבפשיטות הטעם הוא מחמת החובת ביעור, והיינו ככל המשניות בפרק זה, ויישב את הדיוק בלשון לקיטה – וביאר דלדרכו של הרמב"ם למדנו כמה חידושי דינים בהלכות ביעור בהלכה זו – וכדיבואר.

החידוש הראשון שיש חובת ביעור גם במחובר.

החידוש הראשון הוא – שיש חובת ביעור גם במחובר, ולכן לאחר זמן הביעור אסור ללקוט אף מן המחובר, ומוכרח ע"כ דתורת ביעור חל אף על המחובר שאסור ללקוט, והמקד"ד הביא לזה ג' הוכחות.

א] כן מוכרח ממה שכתבו התוס' פסחים [נ"א: ד"ה כל הספיחים] בר"ש בן ר"י בן לקוניא שתלש מן המחובר והיה מהן הרבה מחוברין ואם כן לא הגיע זמן הביעור, ומשמע דאם הגיע זמן הביעור אסור לתלוש מן המחובר.

ב] עוד מוכרח כן מהתוספתא שביעית [פ"ז הי"ד] דאמרין שם מאימתי פורשין משבולין שבשדות משתרד רביעה שניה ע"ש, היינו משעת הביעור, ומוכח דדין ביעור לא חל רק על אותן שבבית אלא אף אותן שבשדות המחוברין דאסור לתולשן אחר זמן הביעור.

ג] כן מוכרח נמי בההיא [שביעית פ"ה מ"ג] דלוי שעבר עליו שביעית כו' אם לקטו עניים את עליו כו', אף שבשעת הביעור היה במחובר חל עליו

א", דדוקא אותן שהביעור שלהם הוא בשעת ביעור הלח, והיינו כשנושרין מאביהם בזה אין כל הארצות שוות שיש מקומות שממהרין לישור, אבל ביעור החרובין שהוא בשעת ביעור היבש שהוא משתרד רביעה שניה זמן הרביעה שוה בכל א"י, עכ"ל.

לאחר ביעור, וצריך לשורפה במחובר או ללקט שלא כדרך לקיטה ולשורפו. ואולי נימא בביאור הדברים - דיסוד דין ביעור אינו איסור אכילה אלא איסור 'החזקה לעיקר האיסור של החזקה, ודו"ק.

משנה ז

[ז] כיוצא בו המשכיר בית לחברו עד הגשמים עד שתירד רביעה שניה המודר הנאה מחברו עד הגשמים עד שתירד רביעה שניה, עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות עד שתירד רביעה שניה, מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתירד רביעה שניה:

רע"ב משנה ז

עניים נכנסים לפרדסאות - בשאר שני שבוע ליטול לקט שכחה ופאה, וכן נכנסים לגנות במוצאי שביעית עד שתירד רביעה שניה. מפני מותרות פירות שביעית שנשארו בה: בתבן ובקש של שביעית - דסתם תבן וקש חזי למאכל בהמה ויש בו קדושת שביעית ואסור לשרפו וליהנות בו הנאה של [אבוד], משום דדרשין לאכלה ולא להפסד. אבל כשנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה פקעה קדושת שביעית ממה שבבית:

עיונים והערות משנה ז

ענף א

בדין עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות

שניה, ועיין בתוי"ט שכתב כאן דלא דמי לדריש פ"ח דפאה דהתם לענין היתר כל אדם במתנות עניים, ע"ש, וכנראה שצ"ל שהסברא בזה היא שכיון שהעני אסור להכנס וכמבואר הכא, לכן מתייאשים, ולכן מותר לכל אדם.

אולם תמה בזה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה אמרינן - עמוד 432] דהא אמרינן בפאה [שם] "אמר רבי יהודה והלא יש שאינם מוסקין זיתיהם אלא לאחר רביעה שניה אלא כדי שיהא העני יוצא ולא יהא מביא בד' איסרות", וקשה דמה אכפת לן מה דמוסקין זיתיהם אח"כ - הא מכל מקום כיון שאין העניים יכולים לכנס לפרדסים אחר רביעה שניה אם כן מתייאשים ומותרין לכל אחד, וע"כ דאף לאחר רביעה שניה יכולים להכנס ולא איכפת לן בהפסד הקרקע, ולת"ק דס"ל דעד רביעה שניה

שיטת הר"ש בדין "עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות עד שתירד רביעה שניה" דקאי על שאר השנים לגבי לקט שכחה ופאה.

הר"ש למד דדין זה "עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות עד שתירד רביעה שניה" דזה קאי על שאר שני שבוע ליטול לקט שו"פ, והטעם דנכנסים עד רביעה שניה הוא משום דעד רביעה שניה לא קשי לה דוושא והיינו כדאמרינן בפ' מרובה [פ"א]. מהלכין בשבילי הרשות עד שתירד רביעה שניה ע"ש, היינו דאין נכנסין אח"כ משום הפסד השדה, ובפירוש המשנה כתב תרתי היינו לאסוף הפרט הלקט והעוללות, וכן במוצאי שביעית ליטול פירות שביעית ע"ש.

והנה בפאה [פרק ח' משנה א'] אמרינן מאימתי כל אדם מותרין בלקט כו' ובזיתים משתירד רביעה

נכנסין דוקא במוצאי שביעית משתרד רביעה שניה הא בשביעית עצמה נכנסין כל השנה ואף לאחר רביעה שניה, הוא משום דבשביעית ליכא זרעים, וזה דקשי להו דוושא לאחר רביעה שניה כתב רש"י [ב"ק שם] משום דמאז והלאה הזרעים צומחין וקשה להו דריסת הרגל, אבל במוצאי שביעית שכבר ישנן זרעים אין נכנסין לשם, ודו"ק.

ויש להעיר – דסו"ס קשה, דלמה איסור זה לא קיים בשאר השנים לגבי לקט ושכחה, והרי לעיל הוכיח המקד"ד דליכא איסור כזה, וצ"ע.

[עכ"פ המקד"ד הוסיף בזה - דהכא כבר ל"ש שיעשה חשבון כמו בפאה דמנכה להם הפסדו, דשביעית אין לו בעלים כלל ול"ש שיעשה חשבון כמו בפאה שעושה חשבון עם העניים, ואף דאשכחן [שביעית פ"ה מ"ג] בלוף שעבר עליו שביעית דעושין חשבון עם העניים, הוא רק לאחר הביעור שאז הוא רק לעניים, אבל הכא דמיירי קודם הביעור שהוא הפקר לכל, דהרמב"ם פוסק דלאחר הביעור אסור לכל אם כן אינו שייך לעשות חשבון ומש"ה אין נכנסין].

ועיין בחזו"א [סימן ט"ו ס"ק י"א] מה שתמה דמה שייך לעכב אנשים להכנס לפרדס לפירות שביעית מחמת ההפסד של דוושא – הא התורה הפקירה את השדות כדי להכנס לקחת פירות שביעית, ועי"ש מה שכתב בזה.

שהוא רק משום יאוש בעלים כדין נמושות, ונראה מזה דרשאין העניים להיכנס אף אחר רביעה שניה, ולפי"ז יוצא שמשנה זו באה לחדש היתר לכל אדם – והיינו דמתי רגילים עניים להכנס לפרדסות.

וביאר בזה דהא דלא חיישינן אחר רביעה שניה להפסד דדוושא – דזה משום דהוי כמו מגלגלין בטופח דפליגי ר"מ ורבנן בפאה [פ"ה מ"ג] דצריך להחזיר זה לזה את ההפסד כמו שהביא הר"ש [שם] מהירושלמי, והכא דוושא הפסד מועט ומנכה אותו משלהם.

בשיטת הרמב"ם דקאי בשביעית.

הרמב"ם [פ"ז שמיטה הי"ח] פי' דדין זה במשנה קאי רק על שביעית ועד מתי יהא עניים מותרין להכנס בפרדסות במוצאי שביעית לאסוף פירות שביעית - עד שתתרד רביעה שניה של מוצאי שביעית ע"ש, ואף על גב דאוכלין בענבים עד הפסח ובזיתים עד עצרת של מוצאי שביעית דאינן כלין עד אותו זמן, ואמאי אין נכנסין לאחר רביעה שניה של מוצאי שביעית שהוא במרחשון.

וביאר בזה המקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' ד"ה אמרינן - עמוד 432] דנראה דהטעם הוא משום הפסד דוושא, והיינו כדאמרינן בפ' מרובה [פ"א]. מהלכין בשבילי הרשות עד שתתרד רביעה שניה ע"ש, היינו דאין נכנסין אח"כ משום הפסד השדה - וזה דאין

ענף ב

בטעמא דהיתר שריפת תבן וקש דתלוי 'משירד רביעה שניה'.

וכנראה שזה דין מסויים בקדושת שביעית, הלכך מותרת ההיא שבבית.

וביאר התוס' יו"ט בטעמא דמילתא - דהנך בבית כיון דאלו היו בשדה היו נרקבים, א"כ לא מפסידים החיות כלום בזה שהוא לקחם לבית, דממילא היו נרקבים אילו היו בשדה, וז"ל, "שלא נחסר לחיה כלום במה שהכניס זה לבית", הלכך לית להו ביעור.

וע"ד זה ובאופן אחר קצת כתב נמי האור

בטעמא למא 'משירד רביעה שניה' מותר לשרוף תבן וקש - דכבר אין לדון מצד ההפסד לחיות - תוס' יו"ט.

בדין 'תבן וקש' במשנה ביאר הרע"ב דחזי למאכל בהמה ולכן יש בו קדושת שביעית ואסור לשרפו וליהנות בו הנאה של איבוד, משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד, אבל כשנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה פקעה קדושת שביעית ממה שבבית, ועיין בתוס' יו"ט שהוסיף בזה דכיון דנרקב בשדה מחמת רביעה שניה, בטלה לה לאכילת חיה מן השדה, וכתב ב'ראויה לחיה',

לפי דרכו במשנה יוצא דליכא ראיא מהמשנה לסברת התוס' יו"ט ואור שמח דדין ביעור הוא מחמת מחמת הפסד החיות, דלפי החזו"א ליתא לדין זה דהרקיב פטור מביעור, ואדרבה, ממשנה זו מוכרח איפכא, דמבואר דעצם זה דממילא לא היה לחיה אפשרות של אכילה מהך תבואה כיון שהיא היתה נרקבת ברביעה שניה - אינו פוטרו מהדין ביעור, אף דלא מפסידים לחיה בתבואה זו, ואדרבה, במצב כזה מתחייבים בביעור, וזה מוכח, שהרי במשנה מיירי דלאחר הרביעה הוא באמת עושה את הביעור ובוזה פקע קדושת שביעית, ומוכרח דמתחייב בביעור, וע"י הביעור פוקעים כל דיני שביעית - עכ"פ זמן הביעור הוא בזמן שהכל נרקב, ודלא כדבריהם.

מוכרח דטעמא אחרינא איכא בכלה לחיה מן השדה

ואדרבה - מכאן מוכרח דאיכא טעמא אחרינא למה בכלה לחיה מן השדה איכא חובת ביעור - וכבר נתבאר לעיל בציונים והערות [משנה ב' - ענף א'] טעמא דמילתא.

הוכחת המקד"ד דלא כהחזו"א - ובאמת לא מחוייבים בביעור בתבן וקש, וטעמא אחרינא למה ליכא חובת ביעור.

אולם יש דרך אחרת במשנה - דיעויין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה כתב הר"ש] שהוכיח דלא כהחזו"א - והיינו דע"כ דטעמא דמתני' אינו מחמת קיום דין ביעור אלא דאדרבה א"צ ביעור וכדנקט התוס' יו"ט.

והוכיח כן מדברי הרמב"ם דכתב [פ"ה משמיטה הכ"ג] ומשתדל רביעה שניה במוצאי שביעית נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית ע"ש, והיינו דינא דמתני', וקשה דמשתדל רביעה שניה הוא זמן הביעור ואיך מותר - הא ס"ל להרמב"ם דביעור הוא ע"י כליה ואסור בהנאה - ומוכרח דליכא חובת ביעור בהם.

וביאר בטעמא דתבן וקש א"צ ביעור שזה משום דאינו עיקר הפרי - שהוא קש של תבואה או קטניות והוי כמו קליפי רמון והנץ שלו שכתב הכס"מ שאין לו ביעור משום דאינו עיקר הפרי.

שמח [שמיטה פ"ה הכ"ג] דאחרי רביעה שניה כבר גדלה תבואה חדשה והחיה פונה לתבואה החדשה וכבר א"צ את התבואה הזאת.

למדנו מדברי התוס' יו"ט והאור שמח דעיקר כוונת התורה בדין ביעור הוא שיהיה אוכל לחיות ולא יפסידו החיות בלקיחתו לבית, הלכך בטלה הדין ביעור באופן דליכא הפסד לחיות, ולכן גם בטלה קדושת שביעית.

וכן כתב נמי האור שמח במקו"א [שמיטה ויובל פ"ז ה"ו בא"ד ודוגמא לזו מצאנו חמץ אחר הפסח] וז"ל, "רק חכמים למדו [פסחים נ"ב:] מהא דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, מסתברא דעיקר סיבת האיסור הוא שצריך שיהיה לבהמה ולחיה לאכול".

דוחה את דברי התוס' יו"ט.

אולם נראה דכד נעייין במשנה זו נראה דדבריהם תמוהין, דהנך טעמים אינם טעמים אלא לביעור והרי במשנה מבואר דפקעה גם כל הקדושת שביעית, וכן תמה כבר בתוס' חדשים, ועייין מה שפירש שם ודבריו צ"ע.

עוד יש לדון בדבריהם ממה שהעיר במשנה ראשונה דזמן הביעור תלוי גם במה שכלה לחיה מחמת סיבות טבעיות ולא רק מחמת זה שאכלו החיות את הכל, ועייין לעיל בציונים והערות [משנה ב' ענף א'] שהארכנו להוכיח כן כדבריו, וא"כ תמוה מאד - דמאי שנא רביעה שניה דנרקבים הכל דזה פוטרו מביעור, הא אדרבה, זה המחייב של ביעור דזה עצמו מיקרי כלה לחיה מן השדה, דמה לי כל סיבה טבעית לרקבון מרקבון ברביעה שניה.

ביאור הדין במשנה דפקעה הקדושה כיון דקיים מצות ביעור - ומוכרח מיניה וביה דטעמא דביעור אינו ענין להפסד של החיות.

ובביאור המשנה צ"ל באופן אחר - ויעויין בחזו"א [סי' י"ג ס"ק ה'] בזה שביאר דע"כ הכוונה במשנה היא דלאחר שכלה לחיה מחמת הרביעה שניה קיים את מצות הביעור ע"י הפקר, ולאחר ביעור פקע קדושת שביעית.

הר"ש סיריליאו והמקד"ד – מדברי כולם נראה דלא כהחזו"א – דס"ל דלא קיים מצות ביעור.

אלא שיש להעיר, הרי סו"ס זה שבבית עדיין לא נרקב, ומה ההיתר בזה, וצ"ל דאזלינן בתר המין כולו, וזו הדרשה כאן ב'ראויה לחיה', והיינו שמשנסרח לחיה בשדה מותר בבית.

עוד בטעמא דליכא איסור הפסד לאחר רביעה שניה – תורת זרעים.

עוד מצאנו בטעמא דליכא הפסד לאחר רביעה שניה – עיין בתורת זרעים לעיל [סוף משנה ב'] מה שהביא שהרי הביעור עצמו לפי הרמב"ם הוא האיבוד וההפסד וזה המצוה, וממילא ליכא דין לאכלה ולא להפסד בגוף הביעור ששם ההפסד הוא המצוה וכיון דליכא איסור הנאה בביעור אלא איסור אכילה א"כ שפיר מצי ליהנות בשריפתו, והאיסור לעניים ולעשירים אחרי ביעור לפי הרמב"ם, היינו באכילה אבל מותר בהנאה, ודו"ק.

בטעמא דליכא איסור הפסד לאחר רביעה שניה – לדרכו של המקד"ד.

אולם לא נתבאר בדברי המקד"ד טעמא דמילתא למה מותר להפסיד אותם לאחר רביעה שניה – ולמה כשאין מצות ביעור הותר בהפסד, ובשלמא לחזו"א א"ש שקיום מצות ביעור מפקיע ממנו קדושתו, אכן לפי המקד"ד מה מפקיע ממנו קדושתו, וצ"ל כמבואר להלן מהמקד"ד דעיקר טעמא דאיסור בהפסד הוא משום שזה מאכל בהמה – וכעת לאחר שכבר אינו ראוי לאכילת בהמה שוב ליכא בהם איסור הפסד, ובאמת דגם במאירי [תענית ו'] ובר"ש סיריליאו כאן מתבאר דלא חשיב כאוכל.

ועיין בפירושו הר"ש משאנץ בתו"כ [פ"א פ"א ה"ג] שמבואר דטעמא דליכא איסור הפסד לאחר רביעה שניה היינו משום דאז הוי כעצים ובטלה מהם איסור קדושת שביעית, ותו ליכא דין הפסד. **עכ"פ** מדברי כולם – הר"ש משאנץ המאירי

ענף ג

קדושת שביעית בתבן וקש.

הכניסם לעצים אבל בסתמא הוי כמו שהכניסו למאכל בהמה, ובחבילי קש אמרינן שם דאם התקנים למאכל בהמה מטלטלין אותם, וכתב רש"י דהתקנים היינו הזמינם, אבל בסתמא לא, ולענין קדושת שביעית בסיאה ואזוב וקורנית אמרינן לעיל [ריש פרק ח'] דתלוי במחשבה, ובתבן וקש של שביעית אשכחן בכמה דוכתי דקדושת שביעית חלה עליהן, ולא מצינו שיהא תלוי במחשבתו דדוקא אם הזמינם למאכל בהמה, וצ"ע דלמה חיילא ביה קדושת שביעית יותר מסיאה.

מבאר דקדושתה מחמת זה שהיא פסולת אוכל'.

וביאר בזה דקדושת שביעית חלה על תבן וקש הוא משום פסולת אוכל – ואמרינן בתוספתא [פ"ז דשביעית ה"ב] דחומר בשביעית מבמעשר שעשו בו פסולת אוכל כאוכל, ותבן וקש הוי להו פסולת אוכל כיון שהן פסולת של דגן, והא דאין מסיקין בהן הוא משום דראויין למאכל בהמה והוי הפסד אי מסיקין בהן, וצ"ל דזו כוונת הראשונים

הוכחה מהמקד"ד דטעמא דקדושת שביעית בקש ותבן אינו משום שהוא מאכל בהמה.

ובעיקר האי דינא של המשנה דאין שורפין תבן וקש של שביעית – לפני רביעה שניה – יש לעיין בטעמא דמילתא – דזה לשון הרע"ב והר"ש "דסתם תבן וקש חזי למאכל בהמה – ויש בו קדושת שביעית – ואסור לשרפו וליהנות בו הנאה של איבוד משום דדרשינן לאכלה ולא להפסד" וכפשוטו היה נראה בכוונתם דטעמא דקדושת שביעית חלה על תבן וקש הוא משום שראוי למאכל בהמה וקדושת שביעית חלה עליהם כמו שחל על שאר אוכלי בהמה, ומטעם זה נמי אסור להפסידם.

אולם עיין במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ד' עמוד 438 ד"ה והנה אין] שכתב דאינו כן – והוכיח ממה דסיאה ואזוב וקורנית עומדין טפי למאכל בהמה מתבן וקש, כדמוכח משבת פרק מפנין [קכ"ח]. דאמרינן דסיאה ואזוב וקורנית אם הכניסו לעצים אין מסתפקין מהם בשבת, וכתבו התוס' דוקא אם

בשביעית מבמעשר שעשו בו פסולת אוכל כאוכל.

עוד הוסיף בזה מדברי הרמב"ם ז"ל [פ"ה משמיטה ה"ט] דאין שורפין תבן וקש של שביעית מפני שהוא ראוי למאכל בהמה, אבל מסיקין בגפת ובזגין של שביעית ע"ש, והוא מהתוספתא [פ"ו ה"ח], וביאר דקדושת שביעית חלה על גפת וזגין כיון שהן פסולת אוכלין – וכנ"ל, וזה דמסיקין בהן הוא משום דאין ראויין לדבר אחר, ואף דהסקה חשיב אין הנאתו וביעורו שוה הרי כתב הכס"מ גבי בורית ואהל דכל שאינו מאכל אדם מותר אף בדבר שאין הנאתו וביעורו שוה, ובזה לא אזלינן בתר עיקר הפרי – ובזה חלוק תבן וקש – דהא דאין מסיקין בהן הוא משום דראויין למאכל בהמה והוי הפסד אי מסיקין בהן.

דמה שהוא מאכל בהמה הוא הסיבה שיש בזה הפסד וממילא שיש כבר איסור להפסידו משימוש זה, אבל אין כוונתם לבאר למה יש בזה קדושת שביעית.

והוסיף בזה [לעיל מיניה ד"ה כתב] דמצאנו עוד כיסוד זה ברמב"ם [פ"ז משמיטה ה"ט] בקליפי רמון והנץ שלו וקליפי אגוזים והגרעינין יש להם שביעית ולדמיהן שביעית אבל אין להם ביעור כו', וכתב הכס"מ דמירי בגרעינין של שאר פירות וראויין להסקה, ויש להם שביעית כיון שעיקר הפרי ראוי למאכל אדם חלה קדושת שביעית עליהן ע"ש, וביאר שהטעם דהקליפין – אף שאינן ראויין – כיון דעיקר הפרי ראוי למאכל אדם הו"ל פסולת אוכל, ושביעית חל על פסולת אוכל כדאמרין בתוספתא [פ"ז דשביעית ה"ב] דחומר

משנה ח

[ח] מי שהיו לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור מחלק מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד ועניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי רבי יהודה רבי יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור:

רע"ב משנה ח

והגיע שעת הביעור – זמן ביעור הפירות לפי מקומן כדתנן לעיל ג' ארצות לביעור ובבביתא [פסחים נג א] שנינו אוכלים בענבים עד הפסח, בזיתים עד העצרת, בגרוגרות עד החנוכה, בתמרים עד הפורים, וכולן של שנה השמינית. וזמנים הללו בסתם שאין ידוע אם כלה לחיה מן השדה אם לאו אבל בידוע הכל לפי מה שכלו: מחלקן מזון שלש סעודות לכל אחד ואחד – מאנשי ביתו, ואח"כ מחלק לשכניו ולקרוביו ומיודעיו, ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל מי שצריך ליטול יטול: ועניים אוכלים אחר הביעור אבל לא עשירים – דכתיב [שמות כג] ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה, אביוני עמך ולא עמך: אחד עניים ואחד עשירים – קרי ביה ואכלו אביוני וגם עמך. והלכה כרבי יוסי:

❧ ציונים והערות משנה ח ❧

ענף א

פלוגתת הראשונים בדין ביעור, אי בשריפה אי בהפקר.

הקדמה – פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי. בדין פירות לאחר ביעור, דלפי רבי יהודה רק מבואר במשנה דפליגי רבי יהודה ורבי יוסי עניים אוכלים אותם, ולא עשירים, [ועשירים היינו

החיות להתרחק לאכילתם כמבואר בסוגי' וברש"י בפסחים [נ"ב:], אולם כלה לאדם היינו כפי העיר והשדות בתחום העיר, וזה עפ"י מה שמבואר בפרק אלו מציאות דאין עניים שבעיר אחת הולכים לעיר אחרת, דידעי דעניים דהתם מלקטי, ודו"ק.

פלוגתא הראשונים באיסור לאחר זמן הביעור כשלא ביער.

עכ"פ פליגי הראשונים האם נאסרים ולכך מאבדם ע"י שריפה או מדרס, או דהמצוה היא רק להפקיר, אכן מפורש ברמב"ן דמודה לרמב"ם דנאסרו היכא דלא ביער, אלא שהסתפק האם זה מה"ת או מדרבנן, והחזו"א [סי' י"א ס"ק ו'] למד דנאסרו מסברא דכבר אינו יכול לקיים המצוה ובאכילה זו לאחר זמן הביעור הוא מבטל מצוה, שהרי רק הותרו לאחר שיכלה מן הבית, והרי לא כלה, והוי ליה כלאו הבא מכלל עשה.

והחזו"א דייק דבדין זה איכא חילוק נוסף בין הרמב"ן לתוס', דהנה, מלשון התוס' מבואר דמצי מפקיר גם אחרי זמן הביעור, ורק לכתחילה נאסר כל זמן שאינו מבערם, ועיין היטב בזה בלשון התוס' בפסחים [שם] ובפסקי התוס' [שם ס"ק קמ"א] ובתוס' בע"ז [ס"ב: ד"ה יזפין דמבואר כן, ורק לרמב"ן נאסרו לגמרי היכא דלא ביערם, ועיין במבי"ט [סי' י"א] שהביא מהר"ש בסוף אהלות דסובר כהרמב"ן דפירות שביעית אסורים היכא דלא ביערם.

חידוש הר"ש סיריליא דהמקור לדין שריפה ילפינן מנותר וכן הוא בביעור מעשר שני.

והמקור לדין שריפה לדעת הרמב"ם מצאתי בר"ש סיריליא [פ"ט מ"ח] שהאריך בגדרי הלכות ביעור, וביאר שם [סוף ד"ה ומצאתי בראב"ד שכתב בהשגות] את שיטת הרמב"ם דבעי שריפה, והקדים בקושית הרמב"ן דהא גם במעשר שני מצאנו דין ביעור, ולא כתוב שם דין שריפה, ואדרבה משמע מהתוספתא דשוין נינהו לענין דיני ביעור, ושיטת הרמב"ם דמחלק ביניהם תמוה.

בעלי השדה כמבואר ברמב"ן עה"ת, ולדעת רבי יוסי "א' עניים וא' עשירים אוכלים לאחר ביעור" – וצריכים להקדים בפלוגתא הראשונים במהות הביעור – שריפה או הפקר.

ביאור שיטות הראשונים בדין ביעור, שריפה, איבוד ברגלי אדם ובהמה, תרי גזוני הפקר, תרי דיני ביעור.

והנה מצאנו ג' שיטות בראשונים בדין ביעור:

א [שריפה - כן הוא שיטת הרמב"ם] ריש פ"ז משמיטה ויובל].

ב הפקר לכל, לאדם וגם לחיה - כן הוא שיטת הרמב"ן עה"ת [בהר] בביאור שיטת רש"י בפסחים [נ"ב] וכן מפורש נמי בתוס' בפסחים [נ"ב].

ג הפקר לאדם גרידא – כן הוא שיטת הרמב"ן [שם].

ועיין בחזו"א [סי' י"א ס"ק ו'] דהביא הנך ג' שיטות, ועיין בהערה קכד.

ושיטת רש"י אינה ברורה, דיעויין במהר"י קורקוס [הלכות שמיטה ויובל ריש פ"ז] ובכס"מ [שם] בשמו שלמד שרש"י ותוס' הם שני שיטות נפרדות, ודקדקו את לשונו של רש"י בפסחים "שנותנן למדרס רגל בהמה וחיה" דאין הכוונה להפקר לאכילת אדם ובהמה, רק למדרס ולאבד, וכן הוא באור שמח [שם פ"ז ה"ו], ועיין בזה נמי במנ"ח [שכ"ט ס"ק ז'], וכן הוא בר"ש סיריליא [פ"ט מ"ח] שהאריך בגדרי הלכות ביעור, ושם [ד"ה והנני מכריח] בשיטת רש"י, וכ"ה בתוס' רי"ד [פסחים נ"א] בדעת רש"י.

ד בראב"ד [ריש פרק ז'] מצאנו שיטה חדשה, דאיכא שני דינים בביעור, דין הפקר כשכלה התבואה מהעיר ומתחומי העיר, ודין שריפה כשכלה מכל המדינה, והיינו ג' ארצות, ועיין מקד"ד [סי' ס"ב ריש ס"ק ב' ד"ה והנה שיטת ראב"ד עמוד 429] דביאר דכתיב תרי קראי, חדא ד"כלה לאדם מן השדה" וחדא ד"כלה לחיה מן השדה", וכלה לחיה היינו מכל המדינה דארץ ישראל נתחלקה לגליל ויהודה ועבר הירדן, ואלו הג' מתחלקין עוד להר שפילה ועמק והכל נמדד לפי הטבע של

קכד. ועיין להלן משנה ט' חידוש מהחזו"א בדין הפקר דממילא.

המפרשים [כס"מ ריש פ"ז] דהרמב"ם גרס ברבי יוסי "א' עניים וא' עשירים 'אין' אוכלים לאחר ביעור", והביא כן מהרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ה מ"ג].

הרי מתבאר מהכא דגם הרמב"ם מודה שיש תנאים דסברי דכל הדין ביעור אינו אלא הפקר ומותר לאוכלם לאחר ביעור, שהרי כן מפורש במשנה בדעת רבי יהודה, ורק לשיטת רבי יוסי סובר הרמב"ם דאסור באכילה וצריכים שריפה קכה.

עוד יש להעיר בשיטת הרמב"ם דמצאנו במשנה שיש דין חילוק ג' סעודות לאנשי ביתו ולאזהביו, וזה גם לרמב"ם דדינו בשריפה וכמבואר ברמב"ם [פ"ז שמיטה ויובל ה"ג], ועיין בחזו"א [סימן י"א – ו' – ז'] דדן דאולי כל יום הביעור שאז כלה לחיה מן השדה שפיר מצי לחלק לאזהביו עד השקיעה, אלא דגדר הדברים בזה צ"ב, דאי דינו בשריפה, אז איך נאמר דין חילוק לאכילה כחלק מגוף הדין ביעור, ועיין מקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ב' עמוד 429] דמדמה לתשבייתו שג"כ מקיים המצוה ע"י אכילה, ואכתי צ"ב.

תוספת דברים.

זה תמצית השיטות בדין ביעור – אולם רבו מאד התמיהות בכל השיטות – גם באלו שלמדו ביעור בשריפה וגם באלו שלמדו ביעור בהפקר – וייחדנו קונטרס שלם להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ז].

ענף ב

בדיני אוצר בית דין.

אותו לאוצר שבעיר הגיע זמן תאנים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ועודרין אותן ועושין אותן דבילה וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר הגיע זמן ענבים שלוחי בית דין שוכרין פועלין בוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר הגיע זמן זתים שלוחי בית דין שוכרין פועלין ומוסקין

ועל זה השיג הר"ש סיריליאן דאדרבה הרמב"ם לשיטתו אזיל בהלכות נטע רבעי [פרק י"א ה"ח] דכתב בהדי' דדין ביעור שם הוא שמבערין ומשליכין לים, הרי דגם לדידיה שוין דין ביעור דמעשר שני לביעור דשביעית – וע"ע ברמב"ן וברשב"א יבמות [ע"ג].

וביאר דלדעת הרמב"ם צ"ל דכל דבר דאיכרי קודש, כשעבר זמנו ילפינן מנותר בבנין אב דדינו בשריפה, ושביעית ומעשר שני מיקרי קודש, ונמצא דשביעית ומעשר שני שעברו זמנם חייל בהו דין נותר ומזה נובע הדין שריפה שלהם, [והוסיף דהא דלא קתני לה בסוף תמורה בהדי' הנשרפין, וכדהקשה כבר הרמב"ן, י"ל שמעשר שני ושביעית הם חייבים בביעור רק בעשה ולא בלאו, ורק אלו שנאסרו בלאו נשנו שם].

מפלוגתת רבי יוסי ורבי יהודה מבואר שגם לדעת הרמב"ם יש תנאים שסוברים שביעור אינו שריפה רק הפקר, ומעורר על שיטת הרמב"ם מהדין חילוק ג' סעודות.

אולם יש לעיין דהא כבר הבאנו ממשנתנו דפליגי רבי יהודה ורבי יוסי בדין פירות לאחר ביעור, דלפי רבי יהודה רק עניים אוכלים אותם, ולא עשירים ולדעת רבי יוסי "א' עניים וא' עשירים אוכלים לאחר ביעור", וקשה לדעת הרמב"ם לדידיה חייבים בשריפה, ומוכרח כהראשונים דמפקיר ואח"כ מותר לאכול, וביארו

פלוגתת הראשונים בדין אוצר בי"ד.

הר"ש הביא תוספתא בדין אוצר בית דין.

"תניא בתוספתא [פ"ח ה"א עד ה"ד] בראשונה היו שלוחי בית דין מחזירין על פתחי עיירות כל מי שמביא פירות לתוך ידו היו נוטלין אותן ממנו ונותן לו מהן מזון שלש סעודות והשאר מכניסין

קכה. ועיין בזה בחזו"א [סי' י"א ס"ק ז' סוד"ה ודעת הרמב"ם, ולהלן שם סי' ט"ו ס"ק י"ב סוד"ה היה אפשר].

מחובת ביעור לכשיגיע הזמן, שהרי אפי' הי' הפקר גמור כל הזמן, מ"מ הזוכה בהם לעצמו לפני זמן הביעור שפיר חייל עליו אח"כ חובת ביעור ואם כן מהיכי תיתי נימא דמה שהפירות היו באוצר ב"ד עדיף טפי מהפקר ממשי, ועיין במה שדן בזה מכח לשון הרמב"ן [פ' בהר פסוק ז'] - "וכשאין אוצר בעיר ולא ב"ד והפירות ביד המלקט אותם מן ההפקר הוא צריך לבער", ועיי"ש אריכות דברים.

ובסוף דבריו כתב שהוא מסתפק דאולי יש מקום לומר דמה שבי"ד מחלקין לכל אחד ואחד כפי צרכו דאפי' מה שמחלקים הרבה זמן לפני הביעור מ"מ אפשר דהרי זה חשיב כמזון של ג' סעודות שמחלקים סמוך לזמן הביעור לשכנוי וקרוביו ולעניים, דאף שהם זוכים בזה לעצמם ואין זה הפקר, אפי"ה הם פטורים מביעור, וה"נ גם בחלוקת ב"ד כיון שזה ניתן ע"י ב"ד למאכל ולא לעכב לזמן מרובה אפשר דפטור.

ויש לדעת דמה דמהני אוצר ב"ד לפטור מביעור - לא סגי במה שהפירות עצמן הן של ב"ד אלא בעינן שיהיו במקום שאינו של יחיד ולכן צריכים שבי"ד ישכרו אף את המקום, והחזו"א הקפיד בזה שיהיה שייך לרבים ליכנס לשם, ובספר משפטי ארץ [עמ' 248] כתב דזהו לשון "אוצר" בית דין, דאף המקום המאכסן הפירות שייך לב"ד ולא רק הפירות ותבואה.

קצירה ובצירה.

והנה במשניות [פ"ח מ"ו] מבואר שצריך לשנות באופן הקצירה והבצירה, ויש לעיין אם צריכין לשנות כשבוצר ע"י שלוחי ב"ד, ומדברי התוספתא אין הוכחה שא"צ לשנות, אבל הרמב"ן כ' "כדרך שאר השנים" ומבואר דל"צ שינוי, וכבר השיג הר"ש סיריליאז ע"ז, איברא דבחזו"א [סי' י"ב ס"ק ה' - ו'] ביאר את שיטת הרמב"ן דשאני איסור קצירה ובצירה כדרכו משאר עבודות קרקע, דאין בצירה וקצירה איסור בעצם מעבודת הקרקע אלא האיסור הוא שלא יתנהג כדרך הבעלים, וכן מבואר מדברי הרמב"ם בספר המצוות [עשה קל"ד], עיי"ש היטב, וכן מבואר נמי בדברי החינוך דהשוה מצוה שכ"ח ושכ"ט למצוה פ"ד, ולפי"ז

אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלקין מהן ערבי שבתות כל אחד ואחד לפי ביתו הגיע שעת הביעור עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה ר' יוסי אומ' אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור ר' שמעון אומ' עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור, עכ"ל.

והנה מדברי התוספתא איכא מקור לדין אוצר ב"ד, אמנם דברי תוספתא מתפרשים נמי באופן אחר וכדמצאנו בדברי הר"ש סיריליאז [פ"ט ה"ה] דקאי על פירות של שנת ששית, שב"ד לקטו פירות אלו כדי לאוצרן שיהיו פירות אלו נמצאים בשנת השביעית לאחר שכלו מן ההפקר, ולדבריו אין לנו מקור להתיר דין אוצר ב"ד בפירות של שביעית, מיהו בחזו"א [סי' י"א ס"ק ז'] השיג טובא על דברי הר"ש סיריליאז, אבל מדברי הר"ש במתניתין וכן ברמב"ן עה"ת מבואר דקאי על פירות של שביעית, עיין היטב בדבריו נויקרא פרק כ"ה פסוק ז'.

לקיחת הרבה תבואה ודין ביעור.

והנה בתוספתא מבואר דשלוחי ב"ד לקחו הרבה תבואה ופירות מיד הבעלים שהביאום, שהכל הפקר, והנה בעלמא אמרינן שאסור ליקח יותר משיעור ה' כדי שמן וט"ו כדי יין, וז"ל הרמב"ם [פרק ד' הלכה כ"ד] "ויש לו להביא לתוך ביתו מעט כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין", עכ"ל.

ויש לדון בטעם היתר זה ע"י אוצר ב"ד, וכבר ביארו בזה עפ"י החזו"א [סי' י"ב ס"ק ט'] דהאיסור ליקח יותר משיעור זה הוא משום דנראה כסחורה, ולפי"ז יש לומר דליכא חשש באוצר ב"ד כיון שדבר של ב"ד יש לו קול ומפרסמא מילתא וגם שהכל יודעין שב"ד עושין לטובת הציבור, ולכן ליכא חשש אטו סחורה.

וברמב"ן מבואר שאין חובת ביעור במה שהוא ביד אוצר ב"ד, ועיין בזה במנחת שלמה [חלק א' סימן נ"א ס"ק י"ז] שהקשה שפירות שביעית שהיו ברשות אוצר ב"ד לפני זמן הביעור - דלכאורה נראה דזה אינו יכול לפטור את הפירות

שייך באוצר ב"ד כמו בשל יחיד, וע' דרך אמונה [עמ' 280 בציון ההלכה ס"ק ל"ט], ובעיקר דין שמירה אם דוקא על שדה שלו או אפי' בשל חבירו, ע' בזה ברש"ש [נ"ח]. ובדברי מלכיאל [ח"א אור"ח סי' ו' ס"ק כ"ט].

תפיסת דמים.

ק"ל דשביעית תופסת דמיה ודמיה אסורין בהפסד, ואסורין בסחורה וחייבין בביעור, אך במה שנתחלק לציבור ע"י אוצר ב"ד אין תופסת דמיה, שהרי אין משלמים עבור המקח אלא עבור הטירחא וההוצאות הכרוכות להביאם לשוק, ונתינת הפירות ללקוחות הוא בתורת חלוקה לחוד, ולכן אין תופסת דמיה.

מיהו במנחת שלמה [ח"ג סי' קל"א ס"ק י"ז] פסק ע"ז כיון שלעולם מה שמשלמים בשביל הפירות הוא לא בשביל גוף הפרי דאז זה הקב"ה ברא מן האדמה אלא הוא בשביל הטורח וזמן והכסף שהבעלים השקיעו, וא"כ מ"ש בזה, ואולי כיון שמתנין על כך בתחילה שהפירות הן הפקר והתשלום הוא רק בעבור הוצאות שפיר יש להקל, ועע"ש בזה.

מדה משקל ומנין.

והנה בדין "אין מוכרין פירות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין" יש לעיין מה הדין בזה באוצר ב"ד, דעיקר תקנת אוצר ב"ד הוא מה שב"ד מחלקים הפירות לכל מי שצריך והממון שהלוקח משלם הוא בשביל הוצאות לאלו שטרחו בהן, ולמעשה כ' במשפטי ארץ [עמ' 254] שיש שהחמירו לא למכור במידה אבל החזו"א הקיל למכור במידה.

לשלם לפועלים.

והנה דרך אוצר ב"ד הוא לשכור פועלים, ובדרך כלל ב"ד שוכרים את בעלי השדה עצמם, ויש בזה תרתי לטיבותא, א' שהבעלים הם היודעים צרכי השדה והפירות, ועוד שע"י יש להם פרנסה בזמן שאסורים לעבוד בשדותיהם בתור בעלים.

הדין לבצור בדרך שינוי הוא רק על הבעלים ולא על אחרים.

ובמעדני ארץ [סי' ז' ס"ק ס'] הוכיח מתוס' מנחות [פ"ד] שאיסור בצירה וקצירה הוא אפי' על אחרים ולא רק על הבעלים, וכ' במשמרת השביעית [עמ' ט'] דשאלה זו תלויה אם האיסור קצירה כדרכה הוא רק על השמור או אף על המופקר, דאם אסור אף במופקר גדרו שהוא איסור עבודה בקרקע, ולכן אסור אפי' לאחרים, אבל איסורו רק בשמור ולא במופקר יתכן שאיסורו הוא משום גדר הפקר המונח על הבעלים, ולפי"ז מה שתוס' במנחות החמירו לאסור בצירה ע"י אחר היינו לשיטתם דס"ל דאיסור בצירה כדרכו הוא אפי' על המופקר, כמבואר בתוס' מנחות [שם], ובר"ה [ט']. ועוד, אבל הרמב"ן היקל בזה דס"ל שהאיסור הוא רק על השמור ולא על המופקר.

והנה - באוצר ב"ד הנעשה ע"י הגאון הגר"ח ברלין כ' לקצור ע"י עכו"ם, וטרחו רבים להבין פשר דבר זה שהרי מהרמב"ן נראה דמותר אפי' ע"י ישראל.

עבודה בתלוש.

יש מלאכות בתלוש שאסורים כדרכם בשביעית כדתנן [פ"ח מ"ו], אך גם מלאכות אלו שאסור ליחיד לעשותן כדרכן מותר ע"י אוצר ב"ד, והטעם בזה כ' בחזו"א [סי' י"א ס"ק ז'] ע"פ מש"כ ברמב"ן [ויקרא פרק כ"ה פסוק ה'] "וכן הענין שאמרו שאין קוצצין התאנים במקצע ולא דורכין הענבים בגת, גדר ואסמכתא מדבריהם כדי שלא יבואו לידי שימור ואסיפת הפירות ויגזלו אותם מן העניים" ולפי"ז אין האיסור אלא על הבעלים או מי שזכה מן ההפקר אבל שלוחי ב"ד שעושין בשל הפקר לטובת הציבור שרי.

עבודות במחובר, ושמירה.

כל עבודות קרקע שנאסרו ליחיד אסור אף לאוצר ב"ד, ומה דתניא בתוספתא "עודרין" אין הפירוש חפירה אלא לשון בצירת הפירות, ע' מנחת ביכורים, וע' בגר"א שגרס "ואורין" אותם.

והנה בפשוטו איסור שמירת השדה והפירות

משנה ז

[ז] מי שהיו לו פירות שביעית שנפלו לו בירושה או שנתנו לו במתנה רבי אליעזר אומר ינתנו לאוכליהן וחכמים אומרים אין החוטא נשכר אלא ימכרו לאוכליהן ודמיהם יתחלקו לכל אדם האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה:

רע"ב משנה ז

רבי אליעזר אומר ינתנו לאוכליהן – אף על פי שפירות הללו בהיתר נלקטו לאכלן בקדושת שביעית, מכל מקום סבר ר' אליעזר דאסור לזה שנתנו לו פירות הללו לאכלן לבדו, אלא ינתנו שיאכלם הוא עם אחרים, דר' אליעזר לטעמיה דסבר כב"ש, דאמרי [לעיל מ"ב פ"ד] אסור לאכול פירות שביעית בטובה, כלומר להחזיק טובה למי שנותן לו פירות שביעית דרחמנא אפקרינהו, הילכך זה שנתנו לו פירות שביעית במתנה או נפל לו בירושה אסור שיאכלם לבדו שלא יחזיק טובה למי שהורישם לו או שנתנם לו במתנה, אלא יאכל אותם עם אחרים כדי שלא יהא אוכל פירות שביעית בטובה:

וחכ"א אין החוטא נשכר – חכמים לדבריו דר"א קאמרי ליה, לדידן מותר לאכול פירות שביעית בין בטובה בין שלא בטובה, אלא לדידן דאמרת אסור לאכול פירות שביעית בטובה היכי קאמרת ינתנו לאוכליהן ושריית למי שנתנו לו פירות שביעית במתנה לאכלן עם אחרים, והלא מצינו חוטא נשכר שאוכל אותן עם כל בני אדם, והדין נותן לפי דבריך שימכרו לאוכליהן שיפרע אותם מה שהן שווין כדי שלא יהא חוטא נשכר והדמים יתחלקו לכל אדם. ואין הלכה כר"א:

האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה חייב מיתה – דלא תימא אין חלה בשביעית משום דכתיב לאכלה ולא לשריפה וחלה אם נטמאת טעונה שריפה, קמ"ל דראשית עריסותיכם אמרה תורה, מאיזו עסה שתהיה חלה תרימו:

❧ עיונים והערות משנה ט ❧

ענף א

ביאור המשנה.

בגידול ובקצירה, ואעפ"כ יש דין לא לאוכלם לבד אלא עם אחרים, כיון שקיבלם בירושה או במתנה, וזה מחמת חשש שמא יעבור על האיסור של החזקת טובה לבעלים, והיינו דנחלקו לעיל [פרק ד' משנה ב'] ב"ש וב"ה אי מותר בפירות שביעית להחזיק טובה לבעלים, ור"א סובר כב"ש שאין להחזיק טובה לבעלים, וינתנו לאוכליהן

דרכו של ר' יוחנן דאירי בפירות של היתר.

נחלקו ר' יוחנן ור"ל בירושלמי בביאור הך משנה באיזה פירות איירי הכא, ונקדים בשיטת ר"י.

ר"י למד דאירי בפירות שביעית שלא בעבירה – פירות היתר, ונתקיימו כל הדינים כהלכה

היינו שיאכל ביחד עם חבריו, ודרך זו למד גם הרמב"ם בפירוש המשנה וכן הוא ברע"ב.

"וחכ"א אין החוטא נשכר – והיינו דחכמים לדבריו דר"א קאמרי ליה דס"ל כב"ש אבל לשיטתם ממילא מותר לאכול פירות שביעית בין בטובה בין שלא בטובה, אלא לשיטתו דאמרת אסור לאכול פירות שביעית בטובה אכתי לא מובן למה אמר "ינתנו לאוכליהן" ולמה סגי בזה שהוא אוכלן עם החברים, שסו"ס בחלקו הוא יחזיק טובה לנותן, וחבריו יחזיקו לו טובה – כן הוא במלאכת שלמה ושנו"א.

וחכמים סוברים שהדין נותן שלפי דברין שימכרו לאוכליהן והיינו שיצטרכו לשלם עליהם ולקנותם לפי השווי שלהם, ודמי המכירה יתחלקו לכל אדם, ועיין בשנו"א דהיינו שהבי"ד ימכרו.

במה שיש לתמוה במהלך זה.

אולם יש לתמוה בעיקר המהלך הזה – דהרי הדין של החזקת טובה היינו מהבעלים שהפקיר דכיון דהפקירא אפקעתא דמלכא הוא ולכן אין להחזיק לו טובה אכן הכא איירי בזכה בפירות מהשדה והרי הם שלו, ומה שייך כל פלוגתא ב"ש וב"ה הכא, וכבר עמדו בזה במפרשים - עיין ברש"ש ובתוס' אנשי שם.

ועיין היטב בלשון החזו"א [סימן ט"ו ס"ק י"ג – בסוגריים] דנראה דמחמת זה הוסיף דאיירי בזכה בהם במחובר, ולכן אכתי איכא בזה איסור החזקת טובה, וצ"ע.

עוד יש להעיר דהאיך שייך החזקת טובה בירושה – עיין במשנה ראשונה, ואכתי צ"ע.

דרכו של ר"ל בירושלמי – דאיירי בפירות של עבירה אחרי ביעור – וקשה דהפירות אסורים.

אולם ר"ל למד דאיירי בפירות של עבירה, והר"ש מבאר דהיינו דלא נתקיים בהם מצות

ביעור, ואסורים אחר ביעור, הלכך יתחלקו לאוכליהן, והיינו דמותר לאוכלם, ואף דכבר עבר זמן הביעור אכן כיון שהפירות הגיעו לידם רק עכשיו שפיר מצו לאוכלם, וע"ע בר"ש.

וצריכים להבין, דהרי לפי הרמב"ם ביעור היינו שריפה, וביאר החזו"א [סימן ט"ו ס"ק י"ב] שהרמב"ם לשיטתו פסק כר"י כאן, ולא קשה עליו מר"ל שהרי גם הרמב"ם מודה דנחלקו בזה התנאים, עיין במשנה דלעיל, ונחלקו גם ר"י ור"ל הכא בפלוגתא זו.

אולם תמה החזו"א דגם לפי הרמב"ם דביעור היינו הפקר, הא סו"ס אי לא עשה בהם ביעור אסורים וכמו שביאר החזו"א [סימן י"א ס"ק ו'] – ועיין בהערה ק"ב פלוגתא הראשונים בזה - כן תמה החזו"א [סימן ט"ו ס"ק י"ב].

עוד תמה שהמשמעות הפשוטה במשנה היא שכעת הוא אוכל אותם בלי לקיים בהם ביעור, וקשה דמי פטרו מביעור, וכי שבשביל שלא ביערן הראשון נפטר השני.

חידוש החזו"א בזה בהפקר בהיסח הדעת.

וחידוש בזה החזו"א דבנותן מתנה ביום הביעור במקום להפקיר, מתקיים מאליו מצות ביעור, דסו"ס הסיח דעתו מהם והרי הם הפקר מצד עצמן בהך היסח הדעת, והמקבל מתנה זוכה מההפקר.

והחזו"א הוכיח דין זה מהמשנה כאן שהרי מבואר שמעיקר הדין מותרין פירות שביעית לאחר ביעור היכא דנתנם במתנה, ובדרך אמונה [פרק ז' ס"ק י"ז] ראיתי שהבין דכוונתו בזה דגם אי לא הפקיר אכתי נעשה הפקר בעצמו, אולם לא נראה כן אלא כמו שכתבנו דע"י ההיסח הדעת מהני ההפקר.

ונראה דמוכרח כן, שהרי כתב החזו"א לעיל מיניה [סי' י"א ס"ק ו' ד"ה ובתוס' בקידושין] להוכיח

קכו. והחזו"א דייק דבדין זה איכא חילוק בין הרמב"ם לתוס', דהנה, מלשון התוס' מבואר דמצי עדיין להפקיר גם אחרי זמן הביעור, ורק לכתחילה נאסר כל זמן שאינו מבערם, ועיין היטב בזה בלשון התוס' בפסחים [שם] ובפסקי התוס' [שם ס"ק קמ"א] ובתוס' בע"ז [ס"ב: ד"ה יזפין] דמבואר כן, ורק לרמב"ם נאסרו לגמרי היכא דלא ביערם, ועיין במבי"ט [סי' י"א] שהביא מהר"ש בסוף אהלות דסובר כהרמב"ם דפירות שביעית אסורים היכא דלא ביערם.

כשיטת הרמב"ן דעיקר דין שביעית אחרי ביעור אינו אלא אסמכתא – ולכן לא קנסו אלא את מי שעבר ולא את היורש וכדומה.

ועיין במשנת יוסף [משנה הקודמת בקונטרס על פירות ביעור – ס"ק ט"ו] שהביא מהחרדים דעיקר האי דינא לרמב"ן היינו דווקא במי שלא ביערם כדי לאוכלם, ודייק כן מלשון הרמב"ן, וממילא דמי שנאנס או שלא עיכבן לאוכלם לא נאסרו הפירות.

ועפ"י זה חידש במשנת יוסף [כאן] דכלפי יורש שלא עבר על דיני ביעור ליכא איסור, ועוד חידש שצ"ל שמה שאוכלם היינו ע"י קיום מצות ביעור – אף דאין זו משמעות הפשוטה במשנה.

דלדעת התוס' בקידושין אי לא הפקיר לא נעשו הפירות להפקר בעצמן, ולשיטת התוס' איך ילמדו הך דין במשנה, וע"כ כנ"ל דבהסיח דעת מהם ע"י מתנה מהני בתורת ביעור.

אלא שיש לדחות ולומר דלדעת התוס' מעיקרא לא קשה הך משנה דהא לשיטת התוס' גם אח"כ אפשר לבער, וא"כ המקבל מתנה תמיד יכול להפקיר ולקיים מצות ביעור, ועיין בהערה דלעיל – ורק בשיטת הרמב"ן קשה, ובשיטת הרמב"ן י"ל כהדרך אמונה דבאמת חייל הפקר מעצמו, ודו"ק.

מה שיש עוד לבאר בזה.

וביד דוד ביאר בזה דע"כ דהכא אזלינן

ענף ב

חיוב חלה בעיסת שביעית

סוגי' דבכורות, בכור וחלה של שביעית, ובגדר הדין דין 'לאכלה ולא לשריפה'.

"וליגמר מינה - דלא אמר לאכלה ולא לשריפה ותתחייב בהמת שביעית בבכורה".

"התם עיקר לאכילה, הכא עיקר לשריפה", ופירש"י – "התם - גבי חלה עיקר הפרשתה לאכילה דאינה בשריפה אא"כ נטמאת".

יסוד האחרונים דלמדו מסוגי' זו שגדר הדין 'לאכלה' אינו איסור והיתר גרידא, אלא הגבלת בעלות האדם בפירות.

בסוגי' זו למדנו חידוש גדול בדין "לאכלה" שנאמר בשביעית דמחמת זה לא חיילא קדושת בכור בבהמה של שביעית, וקס"ד גם לפטור מחלה מטעם זה לולי הגזה"כ.

וכבר תמהו בזה דאף דאיכא כאן סתירה – דמצד אחד איכא דין הקטרת הקרבן ומאידך יש דין איסור שריפת פירות שביעית – אולם האין סתירה זו תגרום שהבכור יהיה חולין, והלא כל פטר רחם מתקדש בקדושת בכור, ומה שאח"כ לא נוכל לשורפו או לא נוכל לקיים בו דין 'לאכלה',

סוגי' הגמרא בבכורות [י"ב:] שעיסה של שביעית שונה מבכור של שביעית – אף דבשניהם יש דין שריפה.

יעויין בסוגי' הגמרא בבכורות [י"ב:] על עיסה של שביעית – "אמר רב חסדא בהמת שביעית - פטורה מן הבכורה וכו' - לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה" - ופירש"י – "לשריפה - ואי מיחייב בבכור סלקי אימורים לגבוה", והיינו שדיני שביעית נסתרים על ידי דיני בכור הלכך ליכא בזה חיוב בכור.

והקשו בגמרא – "מיתיבי האוכל מעיסת שביעית עד שלא הורמה חלתה - חייב מיתה, ואמאי כיון דאילו מטמיא בת שריפה היא, לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה" - ופירש"י – "חלה טמאה - אין לה תקנה אלא שריפה דהאוכל תרומה טמאה חייב מיתה, ואמאי מיחייב עיסת שביעית בשביעית בחלה".

ותירצו – "שאני הכא דכתיב לדורותיכם" - ופירש"י – "לדורותיכם - כתיב בחלה משמע אפי' בשביעית וכתיב מראשית עריסותיכם".

והקשו בגמרא – "ולגמר מינה" - ופירש"י –

בני אדם, שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בני אדם, וכבר תמה התוס' יו"ט מדוע נתן טעם אחר ממה שאמרו בגמרא [פסחים נ"ב] משום 'לאכלה' - ולא להפסד, וז"ל:

"ובחיבורו [פ"ה] כתב 'ונאמר לכם לאכלה ולא להפסד, לכך נראה בעיני שהרמב"ם בפירושו לא נתכוין אלא לתת טעם על דרשה דלאכלה ולא להפסד, ואמר שהוא מפני גזל הרבים, ומ"מ לכאורה אין צריך לטעמו אלא כך היתה מצות השביעית שלא להפסיד פירותיה אבל יהיו הפירות חשובים ולא נפסדים".

אמנם לפי האמור מובן שהרמב"ם לשיטתו מבאר את הגדר באיסור הפסד, שאין זה משום חשיבות פירות שביעית ומעלתם וכדומה, אלא שהם הפקר לכל ולא ניתנו לאדם הפרטי אלא לאכילה, אבל כשמפסידים נמצא גזול את הרבים שהרי הם מסורים לכל לאכלם.

דברי האור שמח ביסוד זה.

עיקר יסוד ראיתי נמי באור שמח [מאכלות אסורות פרק ח' הלכה י"ז], וז"ל: "דאיסור הסחורה בפירות שביעית אינו כמו בשאר איסורים, דחששה רחמנא שמא יאכל וכיו"ב, רק דהאיסור הוא משום דשביעית הפקר הוא, וכי מצוי זכי להו אמרה תורה רק לאכול, לא לסחורה ולא להפסיד, דזה שיוור בזכות הזוכה, והגם דלא דמי לקדשים, דהמקדש בפירות שביעית מקודשת, יעויין קדושין [נ"ב. תוד"ה המקדש], בכל זה דמי להך דאמרו [ב"מ צ"ב]. פועל משל שמים אוכל, שלא זיכה לו הכתוב אלא מה שהוא לועס ואוכל, יעו"ש, ואין בידו לסחור אותם".

תוספת ביאור ביסוד הנ"ל - עפ"י התורת זרעים דפירות שביעית 'ניתן לאכילה זו.

עיינן בתורת זרעים [כאן] כאן שרצה לחלק בין שביעית למעש"ש - וליישב את הירושלמי במעש"ש [פ"א ה"ב] דמבואר שם שבהמה של מעש"ש - למ"ד ממון הדיוט - קדושה בקדושת

זהו כבר נידון נוסף - שצריכים לדון בהלכות דחיה מה דוחה את מה.

וביאר בזה האחרונים - עיינן בקובץ שעורים [ח"ב סימן ט"ז] - והביא כן נמי מבעל קונטרס אחרון על הטו"א [ר"ה ל'] - ועיינן במעדני ארץ שהביא כן גם מהנצי"ב [בפירוש הרחב דבר ר"פ בהר ק"ז] שכתוב כאן חידוש גדול:

והוא דהואיל ואמרה תורה 'לאכלה' ולא לשריפה הרי שכלפי שריפה ושאר שימושים שאין הפירות נתונים לאדם, כלפי זה אין הבהמה שייכת לו, והרי בהמת הפקר פטורה מן הבכורה, וזהו שאמרו שהואיל ואמרה תורה 'לאכלה' ולא לשריפה לכן אי אפשר שיחול עליו קדושת בכור שאם כן הלא יש בו צד הפקר, כי לענין דין שריפה אין הבכור שלו כי דמי שביעית לא ניתנו לו אלא 'לאכלה'.

הרי כאן חידוש - דגדר הדין 'לאכלה' אינו איסור והיתר גרידא, אלא הגבלת בעלות האדם בפירות, שלא נתנה תורה פירות שביעית לאדם אלא לצרכים מסויימים, ואילו כלפי שאר שימושים אין הפירות שלו כלל.

ב' מקורות לזה מהרמב"ם.

וידידי הגאון הרב ר' אריאב עוזר שליט"א הראה יסוד זה מדברי הרמב"ם בב' מקומות, וכדלהלן:

א מבואר במשנה בסנהדרין [כ"ד:] שסוחרי שביעית פסולין להעיד משום 'אל תשת רשע עד' והו"ל כרשע דחמס, ופשט הדברים מפני שעובר על דברי תורה בגלל חימוד ממון וכמו שפירש רש"י [שם], ואולם הרמב"ם פירש [בפירוש המשנה שם] שהסוחרים לוקחים ממון שאינו שלהם לעשות בו סחורה, ונראה מדבריו שכלפי הסחורה נחשבים הפירות כדבר שאינו שלהם.

ב עיינן בפירוש הרמב"ם למשנה לעיל [סוף פרק ד'] שכתב שלכן אין קוצצים את האילן בשביעית כשיתחילו לשאת פרי, מפני שהוא גזול

קכו. וע"ע כעין זה במשיב דבר [ח"ה פ"ה - ב'].

בגברא אכן למעשה דחה חילוק זה דגם במעש"ש זה דין ניתן מצד הפירות, ותירץ בזה באופן אחר – וכדיבואר להלן [ענף ב'] עפ"י שיטת הרמב"ם בביאור סוגי' זו.

ונראה דעיקר דבר התורת זרעים משלימים את סברת האחרונים, דכל מה שיש דין ממון מחמת הדין אכילה – דכל זה אינו אלא אחרי שהפרי מצד עצמו יש בו דין דעומד לאכילה כזו, ודו"ק.

ענף ג

בענין הנ"ל, וחידוש בגדר האיסור סחורה

לאכלה ולא לסחורה" ולא כתב "משום לאכלה ולא לשריפה", ופירש בזה דזה משום דס"ל דזה שלא תחול עליו קדושת בכור שייך רק אם בחלות של קדושת בכור איכא איסור שביעית, אבל אם החלות של קדושת בכור יגרום אח"כ איסור שביעית ל"ש דבשביל זה לא תחול קדושת בכור, וכיון דבשעה שחל קדושת בכור ליכא איסור רק שגורם אח"כ להקטיר האימורים ל"ש דבשביל זה לא תחול קדושת בכור, ואח"כ כשחל קדושת בכור הרי רשאי להקטיר האימורים, רק כיון שכל שיוצא מקדושת שביעית חשיב סחורה, אם כן זהו בשעת חלות קדושת בכור שאז חל ההיתר להקטיר האימורים ונפקע קדושת שביעית שרשאי לשורפם, אם כן בהחלות של קדושת בכור איכא איסור שביעית ומש"ה לא חל, וזה בעצמו איסור סחורה.

ולפי"ז הסיק המקד"ד דזה דאמרינן בסוגי' בבכורות "משום לאכלה ולא לשריפה" – אין צריך לומר כמ"ש המפרשים דגירסא אחרת היה להרמב"ם, אלא דכיון דכתיב לאכלה ולא לשריפה – אם כן הוי הפקעה מקדושת שביעית וזה חשיב סחורה.

חילוק בין בכור בקדושת מעש"ש לבכור של שביעית.

עפ"י החילוק הנ"ל ביאר בתורת זרעים [כאן] שבזה יש ליישב את הירושלמי מעש"ש [פ"א ה"ב] דמבואר שבהמה של מעש"ש – למ"ד ממון הדיוט – קדושה בקדושת בכור, והרי גם הכא איכא דין

בכור, והרי גם הכא איכא דין לאכלה ולמה שריפה של הבכור אינה סתירה לדין אכילה של מעש"ש.

ורצה לפרש דכל מה שהדין שריפה מעכבת וסותרת את עיקר החלות קדושה – היינו דווקא אחרי שנתחדש שהדין אכילה אינו דין על הגברא אלא שזה דין 'ניתן' בעיקר הפירות של שביעית, שהפרי מצד עצמו חייל ביה דין אכילה בעיקר קדושתו, ולכן זה סתירה אכן במעש"ש היה מקום לומר שאין כאן ניתן לאכילה אלא שהוא דין

ביאור בטעמו של הרמב"ם דבכור של שביעית פטור מחמת סחורה ולמה לא כתב טעמא דשריפה.

כתב הרמב"ם [פ"ה בכורות ה"ט] דבהמת שביעית פטורה מן הבכורה "לפי שאינו רשאי לעשות סחורה בפירות שביעית שהרי נאמר בהן לאכלה ולא לסחורה, ואם תהיה חייבת בבכורה ה"ז משתכר בבכור שהרי יצא מתורת פירות שביעית", וכתב הכס"מ דמשתכר בזה שאינו חייב לבערו בשעת הביעור ונותנו לכהן וי"ל טובת הנאה.

והקשה במקד"ד [סימן נ"ט ס"ק ה' ד"ה כתב הרמב"ם עמוד 440] ב' קושיות:

א דמאי איכפת לן אם יש לו טובת הנאה, הא אוכלין פירות שביעית בטובה ושלא בטובה – וכמבואר לעיל [פרק ד' משנה ב'], [ב] לפי הטעם שכתב שאינו חייב לבערו – אם כן יתחדש חידוש שאם לקח הבהמה באותן פירות שביעית שאין להם ביעור א"כ תהא חייבת בבכורה.

וביאר בזה המקד"ד באופן אחר – שמה שמפקעה מקדושת שביעית הוא ההקטרת האימורים – דלאכלה ולא לשריפה אמר רחמנא ואם יהיה קדוש בבכור יהיה עומד לשריפה – וכמבואר בסוגי', ואם ישרוף הוי הפקעה מקדושת שביעית שמותר לעשות בה דבר שאסור לעשות בשביעית, ושיטת הרמב"ם היא דכל הפקעה מקדושת שביעית חשיב סחורה.

אולם סו"ס קשה דלמה כתב הרמב"ם "משום

לאכלה ולמה שריפה של הבכור אינה סתירה לדין אכילה של מעש"ש.

וביאר כנ"ל דחלוק איסור סחורה שזה כבר סתירה בעיקר החלות קדושה לאיסור שריפה שהיא סתירה רק בהקרבה – והכא בעינן איסור שסותר לעיקר החלות קדושה, דאל"כ תחול קדושה של קרבן בלי דין הקרבה וכדמצאנו כה"ג, ודו"ק.

בקושי' הטורי אבן בעיקר הילפותא לחייב עיסה של שביעית בחלה.

למדנו בסוגי' דעיסת שביעית חייבת בחלה אף דאי מטמא בת שריפה היא והרי לאכלה אמר רחמנא ולא לשריפה, אכן מחמת גזה"כ לדורותיכם למדנו דחייבת.

והקשה הטורי אבן [פ"ק דר"ה ט"ו]. דלמה לי קרא לדורותיכם לרבות חלה של שביעית – הא תיפוק ליה דמדאצטריך קרא ד"ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה" לילף דפטור מן המעשרות, דילפינן "מה חיה אוכלת ופטורה כו", וקשה דתיפוק ליה דאיך אפשר להפריש תרומה הא אי מטמא בת שריפה היא, וממה דאצטריך להאי קרא לפטור שביעית מתרומה – מזה מוכרח דליתא לטעמא דדילמא אתיא לשריפה, ולכן חייבים שביעית בחלה, וחילק שם דלגבי תרו"מ איירי בלא הוכשרו לטומאה וליכא חשש שריפה, ובחלה איירי בהכשרו לטומאה, עיי"ש.

ובמקדש דוד [סימן נ"ט ריש ס"ק ה' ד"ה פירות שביעית עמוד 439] דחה עיקר הקושי' דשפיר אצטריך קרא לפטור מתרו"מ – היינו בשמן של שביעית דבשמן – אף אם יפריש תרומה ותטמא הרי סו"ס הוא יכול ליתנה להדלקת הנר – שהרי

שביעית ניתנה להדלקת הנר, אבל בחלה שהיא רק בפת – והרי אין מדליקין בפת של שביעית, התם קס"ד דליכא חיוב מחמת השריפה בטומאה, והתם שפיר אצטריך קרא לדורותיכם.

בדברי התשב"ץ בפטור שביעית ממעשרות.

יעויין בתשב"ץ [ח"ב ס"י רמ"ז] שכתב דזהו נמי הטעם דשביעית פטורה מן המעשרות וכמבואר בסוגי' בכורות לגבי חלה – דאילו מטמא בת שריפה היא, ובתרומה הרי ליכא ריבוי דלא כתיב ביה לדורותיכם.

עוד כתב טעם משום דתרומה ומעשר לא נתחייבו אלא לאחר העמדת כרי והרי בשביעית ליכא העמדת כרי, וביאר במקד"ד [שם] דזה דבשביעית ליכא העמדת כרי נראה משום שכתב הרמב"ם [פ"ד שמיטה ה"א] "ואם קצר כדרך הקוצרין לוקה, כיצד כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר כו' אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל", ע"ש, והרי למעשר בעינן שיגמר מלאכת כל השדה כדאמרין בירושלמי מעשרות [פ"א ה"ד] היינו שיעשה כרי מכל השדה, ובשביעית כה"ג איכא לאו.

והנה קשה על התשב"ץ מעיקר הדרשה דדומי' דחיה דילף מקרא דואכלו אביוני עמך כו' למפטור שביעית מן המעשר, ולטעם הראשון של התשב"ץ צריך לומר כמו שכתב המקד"ד דאצטריך קרא לשמן של שביעית, ולטעם השני שהוא משום דליכא העמדת כרי, מכל מקום משכחת לה שפיר דאטביל למעשר בזיתים וענבים דמדאורייתא שתים קבעה ספיתא כדאמרין [בב"מ פ"ט:] דשתים חשיב גורן, וכתב רש"י דספיתא במלח גמר מלאכתייהו דגלי דעתיה דלי"ל גורן אחר ע"ש, וכה"ג מותר בשביעית.

מסכתא שביעית פרק י

משנה א

[א] שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר הקפת החנות אינה משמטת ואם עשאה מלוה הרי זה משמט רבי יהודה אומר הראשון הראשון משמט שכר שכיר אינו משמט ואם עשאו מלוה הרי זה משמט רבי יוסי אומר כל מלאכה שפוסקת בשביעית משמטת ושאינה פוסקת בשביעית אינה משמטת:

רע"ב משנה א

שביעית משמטת את המלוה – המלוה את חברו ועברה עליו שביעית אחר ההלואה אינו יכול לתבוע הלואתו מחבירו כדכתיב (דברים טו) שמוט כל בעל משה ידו: בשטר – שכתב לו שטר באחריות נכסים ושעבד קרקעות על המלוה דמיחזי כמי שמשכן קרקעות אצלו, אעפ"כ שביעית משמטתו: הקפת החנות – שקנה ממנו באמנה: אינה משמטת – דאין זה חוב ואין זו דרך מלוה: ואם עשאה מלוה – שחשב עם הקונה וזקפן עליו במלוה: הראשון הראשון משמט – אם לקח באמנה פעם ראשונה מן החנות וחזר ולקח שנייה הראשונה נעשית מלוה ומשמטת ולא השנייה. חזר ולקח שלישית. ראשונה ושניה נעשו מלוות ושביעית משמטתן ולא השלישית. וכן לעולם, האחרונה אין שביעית משמטתה וכל האחרות שביעית משמטתן, הואיל והיה ראוי שיתן לו מעות הראשונה קודם שיקח השנית בהקפה ולא נתן נעשית הראשונה מלוה, וכן לעולם. ואין הלכה כרבי יהודה: כל מלאכה שפוסקת בשביעית – אם שכר שכיר זה ממלאכות הפוסקות בשביעית, כלומר ממלאכות שאסור לעשותן בשביעית כגון חרישה וקצירה ועבודת קרקע, נעשה שכר זה בשביעית כמלוה, ושביעית משמטת, ואם לאו, ששכר זה שחייב לו היה משאר מלאכות שאין אסורות בשביעית, לא נעשה כמלוה ואין שביעית משמטת. ואין הלכה כרבי יוסי:

עיונים והערות משנה א

בדין שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר. אינו משמט [ר"י ור"ל].

בדין שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר כבר נחלקו בגיטין [ל"ז] האם שטר היינו שטר שיש בו אחריות ושלא בשטר היינו שטר בלי אחריות [רב ושמואל] וכ"ש שמלוה ע"פ משמט, או דבשטר היינו בלי אחריות ושלא בשטר היינו במלוה על פה, אבל שטר שיש בו אחריות ובסיים לו קרקע להלוואתו והיינו שהוא ייחדה לגבות ממנה תנ"י בברייתא [שם] דאינו משמט, וכתב הב"ח דהוי כגבוי, ובדין משכנתא עיין בב"מ [ס"ז] דמחלקינן בין אתרא דמסלקי בזווי דמשמט לאתרא דלא מסלקי דלא משמט.

בדין שכר שכיר וברין שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף.

מבואר במשנה דשכר שכיר דלפי רבי יוסי שביעית משמטת, אכן זה תלוי אי פסקה המלאכה בשביעית או לא, ועיין ר"ש שכתב [ד"ה שהיא פוסקת בשביעית] "משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וכשפסקה בשביעית נתחייב בשכרו וקרינן ביה לא יגוש לפיכך משמטת דשביעית משמטת בסופה, אבל בשלא פסקה בשביעית לא נתחייב עדיין, ולא קרינא ביה לא יגוש לפיכך אינה משמטת", מבואר הכא דברין שכירות אינה משתלמת אלא בסוף נאמר דכעת החוב הוא לאו בר נגישה ואין בה דין שמיטה, וקשה, שהרי במלוה לי' שנים מצאנו ב' לישנות בגמ' במכות האם משמטת או לא, והכא פשיטא לכו"ע דמשמטת, וקשה דלמה אינו תלוי על ב' הלישנות במכות, וצ"ע - ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן כ] הרחבה בזה.

תמיהה רבתי בשיטת הרמב"ם בהקפת חנות.

עיין ברמב"ם בפירוש המשנה שפירש בדינא דהקפת חנות, וז"ל, "הקפת חנות היא האמנה במקח ובממכר שבין בני אדם ובעלי החניות שיוציא עליו כל מה שצריך וכשיקבץ סך ממון עליו יפרעוהו וזה הנקבץ לא יהיה נשמט בשנה השביעית מפני שאינו על דרך חוב ולא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב אבל מכר לו מעט מעט עד שנתקבץ לו הכל ויתן לו ממונו", עכ"ל, וכתב על זה הכס"מ "ונראה לי שטעם הדבר שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיוזמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלווה עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו", עכ"ל.

ולכאוי תמוה מאד, שהרי מפורש במכות [ג:] דאיכא תרי לישני בגמ' בדין מלוה לי' שנים האם משמט או לא, ופליגי אמוראי בזה, ואיך דינא דמתני' תלויה בפלוגתא אמוראי, ועיין תומים [סימן ס"ז ס"ק ט"ו] שתמה כן, וכן הוא במשנה ראשונה [משנה ב], ועוד יש לתמוה טובא בשיטת הרמב"ם בזה - ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן כ] הרחבה בזה.

ב' תמיהות בשיטת רבי יהודה.

שיטת רבי יהודה צ"ע דאיזה סוג זקפן איכא בזה שהוא "ראוי לשלם" לו, וביותר דביו"ט של ר"ה [במשנה הבאה] ודאי אינו ראוי לשלם לו בפועל ומה שייך לומר שהיה כאן זקיפה, וצ"ע, והיה אפשר לומר שיש כאן 'קביעת זמן' דלכתחילה ראוי לשלם בהקפה שניה ולכן כבר בשעת הקפה הראשונה איכא קביעת זמן פרעון בהקפה השניה, אולם זה קשה שהרי ביו"ט כל מה שהוא לא שילם בשעת ההקפה הראשונה היינו משום שא"א היה לשלם ביו"ט, ולא משום שרצה דוקא בהקפה, ולולי זה לא היה עושה הקפה בכלל, ורק מה"ט לא קבעו זמן, וא"כ מוכרח דגם לא התכוונו שהזמן פרעון יהיה בהקפה שניה באותו יו"ט שא"א לשלם, ומאי אולמי' הקפה שניה מראשונה לענין קביעת הזמן כשתרווייהו ביו"ט, וצ"ע.

עוד קשה דאיך אפשר לומר דסובר רבי יהודה שאחרי הקפה שניה כבר ראוי לשלם את ההקפה ראשונה, ומה"ט חשיב כזקפן, אטו נימא דרבי יהודה חולק ב'מציאיות' האם דרכן להקיף עוד כשיטת ת"ק או דרק עד המקח השני דרכן להקיף את הראשונה, וכי במה פליגי רבי יהודה ורבנן, וצ"ע, ומצאתי בר"ש סיריליאו מהלך בזה.

ואלו דבריו, ונקדים, דבירושלמי ביארו את שיטת רבי יהודה בהקפה שניה, וז"ל, "מכיון שהוא ראוי להאמינו, כמי שהוא ראוי לתובעו הוא, ומכיון שהוא ראוי לתובעו, כמי שהוא ראוי ליתן מעות" ועל דברי הירושלמי הללו ביאר בר"ש סיריליאו [פ"י ה"א ד"ה ומשני כיי דאמר ר"א], "דסתמא דמילתא וכו' ולדידיה [רבי יהודה] אע"ג דלא זקף כזקף דמי" עכ"ל, וע"ד זה כתב נמי להלן [סוף הלכה א'] "דרכו של חנוני להיות בטוח ולהעמיד ממונו על הודאי, ואע"ג דלא זקף כזקף דמי".

ולמדנו מדבריו דרבי יהודה לא פליג במציאות אלא דחידש ד"מכיון שהוא ראוי לתובעו [בהקפה שניה], כמי שהוא ראוי ליתן מעות", והיינו ד"אע"ג דלא זקף כזקף דמי", אלא דצ"ב שורש סברתו בזה ובמה פליגי חכמים עליו - ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן כ] הרחבה בזה.

בפלוגתא רבי יוסי ורבנן בדיון שכר שכיר.

בדיון גזילה ופקדון בשמיטה.

הרבה יש לדון בביאור פלוגתא רבי יוסי ורבנן בדיון שכר שכיר היכא דנגמרה מלאכתו בשביעית וגם עיקר שיטת הרמב"ם בשכר שיכר צ"ב, וכבר תמהו בשיטתו - ועיין להלן בחידושי סוגיות [סימן כ'] הרחבה בזה.

בדיון גזילה ופקדון בשמיטה - מצאנו בזה מיעוט בספרי, והדברים יבוארו במשך בדברינו בפלוגתא דרבוותא אי נאמר דין 'מלוה' בשמיטת כספים.

קונטרס

בפלוגתא דרבוותא אי נאמר דין 'מלוה' בשמיטת כספים או דכל חוב נשמוט, וכמה נפ"מ בזה א] בטעמא דקנסות, ב] בטעמא דהקפת חנות, ג] בגדר זקיפת מלוה, ד] בדיון שוחט את הפרה, ה] בפלוגתא רבי יהודה.

דנחלקו האם דינו שונה מכל הקפת חנות או לא, וכדיבואר.

פלוגתא התוס' והרמב"ם האם איכא גז"כ דבעינן מלוה או דאיכא סברא מיוחדת בהקפת חנות ושכר שכיר, ונפ"מ בשוחט את הפרה וחילקה, ובכל חוב מחמת מקח שלא בדרך הקפה.

והנה, יעויין בתוס' כתובות [נ"ה] וגיטין [י"ח] דכל הנך לא משמטין כיון דבעינן "מלוה" כפשוטו, והוסיפו, דממילא דרבי יוסי דפליג בשכר שכיר פליגי בכולהו, [מובא במלאכת שלמה], וע"כ דלדידהו הדין "עשאו מלוה" היינו ממש הלואה חדשה, וכן הביא המלאכת שלמה מהרשב"א בתשובה דזקיפה הוי כפרעון ממש וממילא דאיכא כבר מלוה חדשה, וזה ע"ד התוס' דרק במלוה איכא שמיטה.

למדנו במשנה זו ובמשנה ב' כמה דינים דליכא בהם דין שמיטה, דבהקפת חנות ובשכר שכיר ובקנסות ליכא דין שמיטת כספים, אלא דנחלקו בזה רבוותא בטעמא דכל הנך האם מטעמא דבעינן מלוה נתמעטו דהנך לאו מלוה נינהו, או מטעמא אחרינא היא דנתמעטו.

אולם מצאנו בזה דרך אחרת ברמב"ם, דיעויין בכס"מ [שמיטה ויובל פ"ט ה"א] וכן הוא בב"י [סי' ס"ז] שכתב בשם הרמב"ם בפירוש המשנה דהקפת חנות ושכר שכיר דומין למלוה את חבירו ל"י שנים, דכך הדרך לא לשלם אלא לאחר שנקבץ הרבה ויש לו מעות לשלם, ועיין בהערה קכ"ה שהבאנו את כל לשונו בזה.

בהמשך דברינו יבואר דנפ"מ בפלוגתאם בגדר בדיון זקיפת מלוה, דמבואר במשנה בהקפת חנות ושכר שכיר דבזקיפת מלוה משמטין, וכ"ה בברייתא בגיטין [י"ח] לגבי אונס ומפתה וכתובת אשה, ונחלקו בגדר האי זקיפה, ובהמשך יבואר דהנך תרי פלוגתות תלויות אהדדי.

עוד נפ"מ איכא ביניהם לגבי הדין שוחט את הפרה וחילקה, דגם זה אינו מלוה רק מקח,

קבח. ז"ל הכסף משנה שמיטה ויובל פ"ט ה"א, "הקפה חנות וכו' שכר שכיר וכו' קנסות של אונס ומפתה וכו'. הכל משנה פ"י דשביעית וכתב רבינו בפירוש המשנה הקפת חנות היא האמנה במקח ובממכר שבין בני אדם ובעלי החניות שיוציא עליו כל מה שצריך וכשיקבץ סך ממון עליו יפרעו וזה הנקבץ לא יהיה נשמוט בשנה השביעית מפני שאינו על דרך חוב ולא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב אבל מכר לו מעט מעט עד שנתקבץ לו הכל ויתן לו ממנו עכ"ל. ונראה לי שטעם הדבר שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיודמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלוהו עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו וזהו טעם שכר שכיר שאינו נשמוט מפני שדרך לקבץ שכר שנה או שנתיים ביד השוכר אותו ואינו נוגשו לתת לו אבל הם בידו כפקדון או כהלוהו עד אחר השביעית. וכתב עוד רבינו בפירוש המשנה הקנסות שחייב הכתוב לאונס ומפתה ומוציא שם רע אינם כשאר חובות אבל הם חיובים שהאיש ההוא נתחייב בהם והאיש ההוא לא יהיה פטור עד שיפרעם עכ"ל.

בקביעת זמן, ועיין במשנה ראשונה שהביא כן מהרא"ש דסגי בקביעת זמן, נכן הוא ברא"ש בפרק השולח וכ"כ הרמב"ם בקצרה כאן בפירוש המשנה, וע"כ דהרא"ש אזיל כהרמב"ם, אלא דמלשון הב"י היה נראה דהרמב"ם והרא"ש חולקים, ולרמב"ם בעינן זקיפה ממש].

אולם כבר הבאנו דלפי שיטת התוס' זקיפה היא כפשוטו, וכדהביא המלאכת שלמה מהרשב"א בתשובה דזקיפה הוי כפרעון ממש וממילא דאיכא כבר מלוה חדשה.

הרי דשני הדינים תלויים זה בזה, הדין דחולק את הפרה שהיא להלכה שאינו בדרך הקפה וזה רק חוב מחמת מקח, והחידוש בדין זקיפה שא"צ זקיפה ממש, וסגי בקביעת זמן.

ביאור דברי הספרי עפ"י הר"ש סיריליא דבכל מלוה איכא זקיפה, דזקיפה היינו "כך וכך אתה חייב לי", ובה חלוק מלוה מגזילה ופקדון.

הרי לנו ב' שיטות בדין זקיפה, או זקיפה ממש או קביעת זמן, והשיטות תלויות ברמב"ם ותוס', וכתבאר, אכן נראה דמצאנו בזה עוד שיטה בספרי וכדיבואר.

דהנה, יעויין בספרי בפסוק "כל משה ידו", דממעטינן שם גזילה ופקדון דלא משמטת, דאינם דומין למלוה, ומשה ידו היינו מלוה, אכן בלשון הספרי דרשין 'מה משה ידו' [מלוה] בזקיפה אף כל בזקיפה, והיינו דהנך חלוקין ממלוה דמלוה עצמו הוא בזקיפה, וזה תמוה, דמה כוונת הספרי 'מה משה ידו' [מלוה] בזקיפה, הרי כל שאר החובות שאינם חובות מחמת מלוה בדידהו שייך זקיפה במלוה להשוותן למלוה, אבל מה שייך זקיפה במלוה עצמה, ומה שייך לומר דכל מלוה היא בזקיפה, ועוד, דמשמע דכל הנפ"מ בין גזילה למלוה אינו בעצם ה'שם מלוה', אלא דבמלוה איכא זקיפה ובגזילה ופקדון ליכא זקיפה.

ופירש הר"ש סיריליא [כאן] "פירוש מלוה לאו בעינא דהרא, ו'זוקפה עלי' ואומר כך וכך אתה חייב לי, משא"כ בגזילה ופקדון דבעינייהו דהרן", הרי דזקיפה היא מה דקובע סכום החיוב

ועפ"י כתב הב"י [שם] דא"כ, "המוכר חפץ לחברו ולא קבע לו זמן לפרעו אחר שביעית, מיד שמכר לו הוה ליה כאילו הלוהו, ושביעית משמטתו", דאף דאינו מלוה הא הכא הדרך ליגוש מיד.

והוכיח כן בשיטת הרמב"ם, ד"היינו טעמא דההיא דהשוחט את הפרה וחלקה בראש השנה אם היה החודש מעובר משמט" דהרמב"ם הביאו להלכה, אף דפסק דהקפת החנות לא משמטת, ותמה הב"י שזו סתירה דמה בין הקפת החנות למוכר פרה לחבירו ביו"ט ע"מ לשלם, וכבר תמה בזה הראב"ד על הרמב"ם דאיך הביא הרמב"ם דין זה אחרי דקיי"ל דהקפת חנות אינה משמטת.

ומוכרח דדין זה אזיל לפי השיטות דלא בעינן מלוה, דלדבריהם גם הקפת חנות משמטת, ולדידהו גם שוחט את הפרה וחילקה משמטת, וביאר הב"י דע"כ כנ"ל, דטעמא דכל הקפת החנות הוא משום שזה דומה ללי' שנים, והכא מיירי באחד שמכר לחבירו בשר ביו"ט דזה כבר לא דומה להקפת חנות שרק שם דרכם להמתין עד שיקבץ הרבה ביחד, כ"כ הב"י בישוב שיטת הרמב"ם, וכ"ה בחת"ס [שו"ת ח"ה חו"מ סי' נ'].

הרי לנו נפ"מ אחת, דלפי טעמו של הרמב"ם בהקפת חנות נתחדש דין שוחט את הפרה וחילקה הוא כבר להלכה, והרמב"ם אזיל לשיטתו בפירושו ובהלכותיו, משא"כ לפי הראב"ד דתמה עליו, הרי ע"כ שהוא אזיל בשיטת התוס' דהכל תלוי במלוה ולא מלוה.

הרי דלמדנו הכא דלפי הרמב"ם דבכל חוב מחמת מקח חיילא דין השמטת כספים, ובדין זה חולקים התוס' והראב"ד דסו"ס אינו מלוה, ונפ"מ בשוחט פרה, דחשיב כחוב מחמת מקח אבל סו"ס אינו ע"ד הקפת חנות.

מביא נפ"מ נוספת בגדר זקיפת מלוה, האם הוא זוקף ממש כפרעון והלואה חדשה או שהוא רק קובע זמן.

ויש גם נפ"מ שניה לענין זקיפה במלוה, דהנה, לפי הרמב"ם פשיטא דא"צ זקיפה ממש, וסגי

לעומת גזילה ופקדון דחוזר בעין, ואז הסכום משתנה כפי הערך של הגזילה ופקדון.

וצ"ל דלא מיירי על השמטת הבעין של הגזילה ופקדון, דמהיכי תיתי דיחולו דיני שמיטה על זה, הרי ממון חבירו הוא, וע"כ דהכוונה היא לחיוב ממון כשהגזילה או הפקדון אינם בעין, אבל כיון דבשעת חלות החיוב לא היה חיוב "זקופה" של "כך וכך" כמו במלוה, שהרי חייב להשיב את הבעין, א"כ גם כשהגזילה כבר ליתא בעין אכן החיוב ממון רק בא במקומו, וגם הן חיוב לא דומה לזקופה, שהרי במלוה הזקופה היא מוחלטת מצד עצם החיוב, אבל הכא בגזילה כיון דלו יצוייר והפקדון וגזילה היו חוזרים בעין, שוב לא היה חייב לשלם את הזקופה של "כך וכך", א"כ ע"כ דמוכרח דאין הזקופה מוחלטת מצד עצמו, וכבר לא דומה למלוה, כן נראה לי בביאור דברי הספרי, ודו"ק.

מבאר את הזקופה בספרי בהקפת חנות ע"ד הרמב"ם, ונמצא דכל חוב מחמת מקח חשיב כזקופה מתחילתו אם אינו ע"ד הקפת חנות.

ובהמשך הספרי מרבינן מגוזה"כ מ"כל משה ידו" דבא לרבות דה"ה דהקפת חנות ושכר שכיר לאחר זקופה חיילא בהו שמיטה, והיינו דגם הכא דומים למלוה אחרי שגם כאן היה זקופה, ולפני זקופה לא דומין להלוואה שהלוואה היא תמיד בזקופה.

הרי דלמדנו בספרי דזקופה דהכא אינה כפשוטו כמו הרשב"א דחשיב כפורע ומלוה לו עוד, אלא דמה שלכתחילה בזמן ההלוואה הוא אומר "כך וכך אתה חייב לי" היא היא גוף הזקופה, וזה קיים בכל מלוה שבשעת ההלוואה הוא תובע 'מעות' ולא את ה'בעין' כמו בגזילה, וזה כבר זקופה.

אלא דמעתה קשה דא"כ גם הקפת חנות ושכר שכיר הוא לא מחזיר את הבעין, ולמה לי זקופה הרי גם בלי זקופה דומין כבר לזקופת מלוה, וע"כ

צ"ל דמבואר הכא ע"ד הכס"מ ברמב"ם דבהקפת החנות הוא לא תובעו כלל, ולא ברור כמה הוא יתבענו, ורק בנתקבץ לחוב גדול אז הוא זוקפו בכך וכך, וכן הוא בשכר שכיר, וכנתבאר, הרי לנו מקור מהספרי לרמב"ם.

ונראה דלמדנו כאן חידוש גדול, דנראה דבכל 'חוב מחמת מקח' איכא זקופה כבר מתחילה, שהרי תמיד אומר לו בשעת המקח כך וכך אתה חייב לי, ופשיטא דאיכא בזה שמיטה, ופשוט דבשוחט את הפרה דהדין כן דכל שלא כדרך הקפה חשיב כזקופה, דגם בלי לומר בהדי' "כך וכך אתה חייב לי" שפיר חשיב כזקופה והרי זה כאומר לו בהדי' גם בלי לומר כן, דכמו דבהלוואה עצמה א"צ לומר כן בהדי' ואעפ"כ כל מלוה חשיב כזקופה, כמו כן במקח נימא כן, ומיניה וביה נתחדש עוד, דשייך זקופת מלוה בתחילת המקח, לא רק באמצע.

עוד יתחדש לפי"ז דלענין זקפן בהקפת חנות יהיה סגי בזה שהוא תובעו ואומר לו "כך וכך אתה חייב לי", ודו"ק, וא"צ לזה אפילו קביעת זמן, ודלא כהרא"ש דהצריך קביעת זמן, רק עצם זה שהוא תובעו לומר כך וכך אתה חייב לי מיקרי זקופה, ודו"ק.

מבאר עפ"י דברי הר"ש סיריליאו בספרי את דברי הרמ"א והמרדכי בגדר דין זקופה בשביעית דכותב מעות ולא פירות.

ונראה דזה יסוד לדברי המרדכי והרמ"א, דהנה, מצאנו דרך נוספת בדין זקופת מלוה בהקפת חנות, דיעויין ברמ"א [סי' ס"ז סעיף י"ד] שהביא חידוש דין מהמרדכי [שבועות מ"ט] דזקופת מלוה בהקפת חנות היינו בכותב מעות ולא פירות.

ועיין שם במרדכי [שזה המקור לרמ"א] שהקשה את קושי' הב"י על הרמב"ם דדין שוחט את הפרה משמטת ודין הקפת חנות דאינה משמטת סותרים זה את זה, ואיך קיי"ל להלכה כדין זה, הא מאי

בתורה הוה ליה כגבויים או כמסורים ביד בית דין, ואפשר עוד לומר דאף שהלוה מחבירו חייב לפרועו היה ברצון המלוה ללוות או שלא ללוות פחות או יותר ואף אחר שהלוהו יכול הוא למחול על חובו מה שאין כן באונס ובמפתה שנתחייבו בחוב זה מן התורה ואין הב"ד יכול למחול כנ"ל.

[שהוא עושה כן עד שיתקבץ והי ליה כמלוה ל' שנים], אלא דהכא הוי ליה כחוב דעלמא דמשמטת, אכן לפי המרדכי והר"ש סיריליאו א"צ לכל זה, אלא דאף בחנות אם כתבו או שדברו בסכום מעות שוב הוי ליה זקיפה, וזה דינא דשחט את הפרה.

דברי הירושלמי על קנסות, דמכאן מוכרח כהתוס' דבעינן דוקא מלוה.

אולם עיין בב"י [סי' ס"ז] שהביא הנך ב' דרכים בראשונים, אי בדין שמיטת כספים נאמר תנאה דמלוה [תוס'] או דאיכא טעמא אחרינא בהקפת חנות ושכר שכיר דדומה ל' שנים [רמב"ם], אלא דהקשה הב"י מהירושלמי לגבי אונס ומפתה דלא משמטים כיון דחסר ב'שם מלוה', וכלשון הירושלמי "במלוה הדבר תלוי", והוסיפו בירושלמי דאתיא כרבי מאיר, והיינו דרבי יוסי ורבי יהודה חולקים וס"ל דלא בעינן מלוה, ולדידהו נשמט החוב של אונס ומפתה אע"ג דאינו מלוה, הרי דמפורש כשיטת התוס' ודלא כהרמב"ם.

עוד יש לעיין בשיטת הרא"ש, דכבר הבאנו לעיל דהרא"ש ס"ל כהרמב"ם, שהרי למד דענינו של זקיפה לאו דוקא זקיפה ממש, ונראה דאזיל לשיטתו בדיני קנסות, דעל הך דאונס ומפתה כבר כתב הרא"ש דטעמא דמילתא דלאו ממונא היא, כיון דמצי מודה ומיפטר עד שעת העמדה בדין, וא"כ אין בזה שמיטה כלל, הרי דלשיטתו אין טעמא דקנסות מצד שאינו מלוה אלא מצד שאינו ממון כלל, אולם גם עליו קשה מהירושלמי.

ובישוב שיטתם מצאנו מהלך בר"ש סיריליאו, דהנה, מצאנו פירוש אחר בירושלמי, דיעויין בר"ש סיריליאו שהביא ב' פירושים, חדא כהב"י דבאו לאפוקי מכל הנך דלאו מלוה נינהו, ועוד הביא פירוש שני כהרא"ש דאינה ממונא כלל, אלא דהוסיף דזה גם הפירוש בירושלמי דאמרינן "במלוה הדבר תלוי" דלא קאי על החפצא של מלוה אלא על הגברא, והיינו המלוה [פתח מתחת למ"ם], דתלוי במלוה לתובעו, דאי לא תובעו וההוא מודה, שוב מפטר ושוב ליכא חוב ומזה מוכרח שכבר אינו ממונא הלכך לא משמט, הרי

שנא מכל הקפת חנות, והיינו ממש קושית הב"י על הרמב"ם.

ויישב בזה המרדכי "וי"ל דהתם מיירי שזוקף מעות, פירוש שזוקף בפנקסו וכתב שוה הפירות והוי כמו חוב, והכא מיירי שלא כתב מעות, ולא זקף לכתוב רק כמה מדות", עכ"ל.

ותמה התומים על הרמ"א דהרמ"א מיירי בדין זקיפה, והמרדכי לא מיירי בענין הזקיפה, רק דמיירי איך כותבין לכתחילה את החוב, האם זה כתוב בפירות או במעות, דהקפת חנות כתוב בפירות הלכך לא משמט ושוחט את הפרה כתוב במעות הלכך משמט, [והוסיף ד'כתב' לאו דוקא, אלא אפילו אומר בע"פ, שהרי מיירי ביו"ט ואין כותבין ביו"ט], ומסיק שם התומים דמה שכתוב במרדכי לשון זקפן לאו דוקא - אף דהמרדכי כתב לשון זה ג' פעמים - ותמה על הרמ"א שהביא דין זה בדין זקיפה.

אולם נראה דלפי פירושו של הר"ש סיריליאו בדברי הספרי א"ש, דלעולם לשון 'זקפן' דוקא, אלא דזקיפה דשמיטה אינו כזקפן של כל התורה רק דזה התביעה בעצמה לומר כך וכך אתה חייב, ולכן אם זה כתוב לכתחילה בסכום פירות א"כ אינו תובעו עדיין, ואם לכתחילה זה כתוב בסכום מעות א"כ ממילא דזה חשיב תביעה וזה כבר זקיפה אף שזה מתחילת המקח, דכבר נתבאר דלספרי גם מתחילת המקח שייך זקיפה.

ומעתה א"ש נמי דברי הרמ"א, שהרמ"א הוסיף דממילא דהדין בכל הקפת חנות הוא שאם הוא עשה חשבון במעות אחרי שנתקבץ החוב דזה התביעה, ובזה זה כבר דומה למלוה, וכבר משמטת.

עכ"פ זה יש להעיר, דשיטת הרשב"א דזקיפה כפשוטו, וכן שיטת הרא"ש דזקיפה היינו קביעת זמן, ותרווייהו נסתרין מהספרי דמשמע דזקיפה היינו גוף התביעה עצמה, ומהספרי יש להוכיח כהרמ"א ומרדכי, ודו"ק.

ונראה דלפי"ז איכא ב' דרכים בשוחט את הפרה ליישב את שיטת הרמב"ם, דהב"י למד דכיון דלא מיירי ע"ד הקפה בין חנוני ללקוח אלא מאדם בעלמא לחבירו, שוב אינו ע"ד כל הקפה

בקריית ספר למבי"ט שכתב "דקודם [העמב"ד] לאו ממון הוא, דאי מודה מפטר, ולא קרינא ביה לא יגוש, ואינם משמיטים, אבל משעמד בדין ממון הוי ומשמיט", הרי דעירבב את הממון והלא יגוש, וצ"ע.

הערה גדולה מהב"י נגד השיטות דהכל תלוי במלוה. איברא דאיכא הערה גדולה מהב"י נגד השיטות שסוברות שהכל תלוי במלוה, דהקשה הב"י דלכא' מוכרח כהרמב"ם דאל"כ למה האריך התנא בכל הנך אופנים של הקפת חנות ושכר שכיר וקנסות, הול"ל כפשוטו דכל שאינו מלוה ליכא שמיטה, וצע"ג, ועיין בהערה ק' שהבאנו לשונו בזה.

דהרמב"ם יכול ללמוד את הירושלמי כדרך הזה, וא"ש.

סתירות בשיטת הרא"ש, האם סובר כהרמב"ם או כתוס'. עכ"פ למדנו הכא דהרא"ש אזיל בדרך הרמב"ם, גם בדין זקיפה וגם בביאור דינא דקנסות, וכן משמע עוד מהב"י [שם] שהביא מתשובות הרא"ש דאזיל נמי בשיטת הרמב"ם, עיין בהערה קכ"ט שהבאנו את לשון הב"י והרא"ש בזה, אלא שיש להעיר דבשיטת הרא"ש איכא סתירות, דיעויין היטב בדבריו בתוס' הרא"ש [גישין י"ח כתובות נ"ה] דמשמע כהתוס' והרשב"א ודלא כהרמב"ם.

אולם בעיקר דברי הרא"ש יש לדחות, דיעויין

פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי בדין זקיפה ובשוחט את הפרה.

הראשונה נשמטת, ועיין בר"ש שביאר שבקנייה השניה כבר "ראוי לשלם" את הקנייה הראשונה, הלכך הוי ליה כמלוה, ולהלן משנה ב' בשחט את הבשר מבואר בירושלמי ובר"ש דגם בהקפה שניה ביו"ט שא"א לשלם בפועל, אכן סו"ס 'ראוי לשלם' לולי זה שהיה יו"ט, הלכך שפיר מיקרי זקיפה.

ולכא' פשוט דלדידיה ודאי משמע כמו הרא"ש ורמב"ם דא"צ זקיפה ממש, וסגי בקביעת זמן, ורבי יהודה בא לחדש דקנייה שניה היא גם

שיטת רבי יהודה ורבי יוסי, דלכו"ע הם סוברים שלא צריך זקיפת מלוה ממש, וע"כ דלדידהו אין דין מלוה דוקא, ובגדר הדין זקיפה ביו"ט.

הנה, אף דנחלקו הרמב"ם והתוס' האם איכא דין מלוה או לא, אכן זה נראה פשוט דגם הרמב"ם וגם התוס' מודי בשיטת רבי יהודה דא"צ מלוה ממש, [ואולי מהכא קצת ראייה לרמב"ם].

דהנה שיטת רבי יהודה במשנה היא דאיכא אופן בהקפת החנות דמשמט, והוא בזמן שהוא כבר עושה קנייה שניה בחנות דאז הקנייה

קבט. דיעויין שם בב"י דאחרי שייסד את שיטת הרמב"ם דא"צ מלוה ממש, ורק העיקר שלא יהיה בהקפת חנות, שוב הוסיף על זה הב"י וז"ל, "וכן נראה מדברי הרא"ש שכתב בתשובה [כלל ע"ז סימן ג'] על ראובן שתבע את שמעון אבי היה שותף עמך תן לי חלקי ושמעון השיב כבר עברה עליו שמטה ואיני זקוק להשיב, יראה לי שאין שביעית משמטת שותפות דמה שהיה בידו מעסק השותפות כמו פקדון הוא, ולא קרינן ביה כל בעל משה ידו אשר ישה ברעהו, ותנן נמי הקפת חנות אינה משמטת עכ"ל. ונראה דהיינו טעמא דתשובת הרמב"ם שהובאה בתוך תשובת הרא"ש בכלל הנזכר [סי' ד] אין השביעית מפקעת כח הירשים אפילו הם גדולים עכ"ל, ומיירי בשהיה למורישם שותפות עם אחר והוי כפקדון וכדברי הרא"ש, ומיהו אפשר דמיירי אפילו במלוה ממש וכגון שהיו קטנים כשמת אביהם דכיון דבאותה שעה הוו שטרותיהם כמסורים ביד בית דין אפילו הגדילו אחר כך לא פקעה ההיא מסירה", עכ"ל.

קל. דעיי"ש בב"י דהקדים שמשמע כהראשונים דהכל תלוי אך ורק במלוה, וז"ל, "והכי משמע נמי מדתנן התם [שם] האונס והמפתה והמוציא שם רע אין משמטין ואמרינן בירושלמי [שם] רבי מאיר היא דאמר במלוה הדבר תלוי הרי בהדיא דסתם מתניתין סברה דאין שביעית משמטת אלא מלוה דוקא וכמו שכתבתי. אך קשה לי מדתנן האונס והמפתה והמוציא שם רע אין משמטין וכן נמי תנן [מ"א] שכר שכיר אינו משמט ולמה ליה לתנא למימני כי רוכלא והוה ליה למסתם סתומי אין משמט בשביעית אלא מלוה אבל לא אונס ומפתה כו' אלא אם כן זקפן עליו במלוה, עכ"ל, ומכאן הוכיח כהרמב"ם, וזו קושי' גדולה על החולקים על הרמב"ם.

ותרווייהו משמטים, [וכבר הבאנו מהירושלמי בקנסות דבעינן דוקא מלוה ואזיל כר"מ, והיינו דאיכא חולקים על ר"מ דלא בעי דוקא מלוה], ועיין עוד בהערה קלא מה שיש לדון בזה עוד.

שני מהלכים בירושלמי על שוחט פרה וחילקה ליישב שיטת הרמב"ם.

והנה אף דיישבנו לעיל את דברי הרמב"ם בשוחט את הפרה, אולם אכתי קשה על הרמב"ם מהירושלמי, והיינו דתמה עליו הראב"ד דמפורש בירושלמי דהך דין אתיא לרבי יהודה קלב.

והיינו טעמא של הירושלמי דאוקמי' כרבי יהודה, דאף אי נימא דהירושלמי מודה דגם בשיטת חכמים לא בעינן מלוה ממש וגם שאר חובות משמטים אכן סו"ס הקפת חנות לא משמטת בלי זקיפה ולא היה כאן זקיפה כלל, וע"כ דמיירי דכל הזקיפה היא רק בהקפה שנייה והיינו כשיטת רבי יהודה, עכ"פ מבואר דהירושלמי לא ניחא בב' הנך דרכים שהזכרנו לעיל בשחט את הפרה [בלי חנוני בדרך הקפה – ב"י, בכותב מעות ולא כותב פירות – מרדכי].

ועיין מהר"י קורקס וכן הוא בכס"מ בתירוץ השני, דביארו שמה שאמרו בהמשך הירושלמי

כקביעת זמן, שקבעו מראש שזמנו של הקנייה השניה היא הזמן של תשלומין לראשונה, דפשיטא דמה שראוי לשלם לא מיקרי פרעון והלואה חדשה, ודו"ק.

נמצא דלפי הרמב"ם ורא"ש רק נחלקו ת"ק ורבי יהודה האם הקפה שנייה מיקרי קביעת זמן או לא, אכן לתוס' ולרשב"א צ"ל דנחלקו ת"ק ורבי יהודה ביסוד הדברים האם שמיטה היא רק במלוה או גם במקח ושאר חובות, ודו"ק.

ונראה דהראשונים נחלקו עוד בביאור פלוגתת רבי יוסי והת"ק בשכר שכיר, דרבי יוסי אומר "כל מלאכה שפוסקת בשביעית משמטת ושאינה פוסקת בשביעית אינה משמטת", ופירש ר"ש "משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וכשפסקה בשביעית נתחייב בשכרו וקרינן ביה לא יגוש לפיכך משמטת דשביעית משמטת בסופה אבל בשלא פסקה בשביעית לא נתחייב עדיין ולא קרינא ביה לא יגוש לפיכך אינה משמטת", ומבואר בהדי' דלא אכפת לן מה שאינה מלוה, ורק אכפת לן האם איכא לא יגוש או לא, ובאמת דזה כבר מפורש בתוס' בגיטין [י"ח] ובכתובות [נ"ה], דרבי יוסי באמת חולק גם בשכר שכיר וגם בהקפת החנות, דבתרווייהו ס"ל דא"צ מלוה,

קלא. אולם אכתי יש לדון דאף דברור דלרבי יוסי לא בעי מלוה אכן אכתי יש לדון מה שיטתו בהקפת חנות האם מודה לרבי יהודה דבעי עכ"פ קביעת זמן, [וכעין קביעת זמן של רבי יהודה ע"י קנייה שניה], או דחולק גם על זה ולא בעי קביעת זמן כלל, ועיין בזה במלאכת שלמה שהביא את התוס' דרבי יוסי חולק גם בהקפת חנות, והביא עליו את הירושלמי שאולי רבי יוסי קאי בשיטת רבי יהודה, והיינו דכמו דרבי יהודה מודה דהקפת החנות לא משמט אלא דאיכא גוונא דנעשית כמלוה, כמו כן בהנך גוונא דרבי יוסי נימא כן.

וביאר הגר"א בירושלמי שם דהירושלמי ס"ל דלא מיירי שסתם פסקה מלאכה אלא דלרבי יוחנן מיירי שפסקה כיון דכעת הך מלאכה אסורה בשביעית, וכבר א"א להמשיך בהאי מלאכה, ורק לדעת ר"ל מיירי דהמלאכה נגמרה מאליה דגמרו לבנות את הבנין, וביאר הגר"א דרבי יוסי ס"ל דמה דפסק המלאכה הוי כהקפה שניה לרבי יהודה, דאז ראויה להשתלם וממילא דאז כבר הוי כמלוה כמו בהקפה שניה לרבי יהודה, דכבר א"א להמשיך בהך עבודה, אולם נראה דכל זה לר"י, אכן לר"ל דפסקה מאליה הרי זה ככל שכיר שמשלם בסוף, אכן סו"ס אין זה מלוה רק שכירות, וכן נראה בגר"א אף דאינו מוכרח, ודו"ק.

עכ"פ כל הנדון בירושלמי הוא רק האם רבי יוסי מודה לרבי יהודה או דחולק גם עליו, אבל כו"ע מודי דרבי יוסי לא בעי מלוה ממש, ובזה הוא מודה לרבי יהודה.

ויש לדון בכוונת התוס' בגיטין [שם] האם כוונתם דרבי יוסי חולק בהקפת חנות גם על רבי יהודה, ולא ברור, אכן עכ"פ מתחילת דברי הר"ש משמע דרק בעי עבודה שפסקה דאל"כ אינה משתלמת אלא לבסוף, והוסיף "דלירושלמי איכא שיטה אחרת בזה", ולא איתברר היכן מבואר בבבלי דחולק, ועיין גר"א דמחק לשון זה "דלירושלמי איכא שיטה אחרת בזה", ואולי ס"ל לגר"א דזה תלוי בפלוגתת ר"י ור"ל, ואין זה שיטה אחרת.

קלב. ובמגדל עוז הביא מהבבלי בשבת שהקשו מהך משנה ולא דחו דרבי יהודה היא ומשמע דס"ל לבבלי דקיי"ל כהך משנה.

כהמרדכי, ורק דהירושלמי מבאר את הסיבה למה הוא עשה כן, דזה רק מחמת היו"ט, ודלא ככל הקפה דעלמא, ובתירוץ הראשון של הירושלמי שהעמידו כרבי יהודה, היינו משום שסברו ששוחט את הפרה לאו דוקא מיירי באופן שאינו הקפת חנות והתירוץ השני חולק דיום טוב קגרים, ולולי היום טוב לא היה כאן שום הקפה, וממילא דאין זה כהקפה דעלמא, ודו"ק.

שוב ראיתי בר"ש סיריליאו שג"כ יישב את הרמב"ם דהוי כזקפן במלוה, דרק מחמת יו"ט הוא לא זקפן ולולי היו"ט שפיר היה זוקפן, ושוב כתב שיתכן דזהו כוונת הירושלמי ליישב כן.

דאין ראוי לתובעו כיון שהוא יו"ט דזה תירוץ נוסף, והרמב"ם פסק כתירוץ זה, ולפי תירוץ זה לא אזלינן דוקא לרבי יהודה, והר"ש נדחק בביאור דברי הירושלמי דמה אכפת לן בזה שהוא יו"ט.

וביאר המהר"י קורקוס והכס"מ דהכוונה בזה לחלוק ולומר דאתיא ככו"ע, והיינו דלא עשה כאן שום הקפה כלל, ולולי זה שהיה יו"ט לא היה עושה הקפה כלל, וממילא דשוב הוי ליה כחוב רגיל, והכס"מ דייק מהרמב"ם בפירוש המשנה דבאמת למד כן, עיי"ש שכתב הרמב"ם "שהיום הוא יו"ט וא"א למכור בו מכירה גמורה בפריעת דמים" קלג.

עכ"פ אכתי אפשר לפרש גם כהב"י וגם

משנה ב

[ב] השוחט את הפרה וחלקה בר"ה אם היה החדש מעובר משמט ואם לאו אינו משמט האונס והמפתה והמוציא שם רע וכל מעשה בית דין אין משמטין המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינן משמטין:

רע"ב משנה ב

השוחט את הפרה – בשנה שביעית, וחלקה ביום ראשון של שני ימים טובים של ראש השנה, אם היה אלול מעובר נמצא דיום א' שנתחלקה היה חול והיה יום אחרון של אלול של שנה השביעית, ושביעית משמטת בסופה דכתיב (דברים טו) מקץ שבע שנים תעשה שמיטה: האונס והמפתה – שנותנים חמשים שקל:

והמוציא שם רע – שנותן מאה:

וכל מעשה בית דין – ממון שכתבו עליו פסק דין, חייב אתה ליתן לו:

אין משמיטין – שכיון שפסקו בית דין על הממון, כגבוי דמי וכאילו הגיע לידו:

המלוה על המשכון – דכתיב (שם) ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך, פרט לזה שיש לאחריך בידך:

והמוסר שטרותיו לב"ד – דכתיב ואשר יהיה לך את אחיך, פרט למוסר שטרותיו לבית דין שבית דין יש להם זה החוב אצל אחיו:

קלג. אולם עיין בתורת זרעים שביאר דכוונת הירושלמי היא דהיה קס"ד לומר דחוב ביו"ט לאו בר נגישה היא דהוי כלי' שנים דכשבא שעת השמטת החוב כבר לא ראוייה לנגישה ועל זה אמרו דכיון דרק מצד יו"ט אינה ראוייה לנגישה שוב לא מיקרי חוב דלאו בר נגישה, וזה גופא כוונת הירושלמי, אכן קשה לומר כן דא"כ כל חוב שבעולם בשעת השמטת כספים שהיא בר"ה אז לא הוי בר נגישה, וצ"ל דאולי כיון דהיה כבר בר נגישה שוב לא יורד הימנו ודו"ק.

❧ ציונים והערות משנה ב' ❧

הערות

האיש ההוא חייב והאיש ההוא לא יפטר בלי תשלומין.

א עיין במשנה דלעיל שהרחבנו בדין שוחט את הפרה.

ב עיין משנה הבאה שהרחבנו בגדר הדין מוסר שטרותיו לבי"ד.

ג בטעמא דליכא השמטת כספים בקנסות – נאמרו כמה טעמים, או מצד דאי בעי מודי ומפטר ולכן אינו ממון [רא"ש], או דאינו דומה למלוה [ר"ש בשם הירושלמי], או דהוי כגבויים כיון שכתובים בתורה [כס"מ פרק ט' סוף הי"א], והרא"ש הביא דבסוגי' דגיטין מבואר דלאחר העמדה בדין איכא השמטת כספים, ולפי הרא"ש כבר הוי ממון, ולפי הירושלמי כבר דומה למלוה אכן לפי הכס"מ צ"ב.

ד עוד מבואר במשנה דבמעשה בי"ד ליכא שמיטה והיינו משום דכגבוי דמי, וכתב הר"ש ועוד דהיינו דווקא לאחר שכתבו פסק דין, ולפי"ז קנס לא משמט לאחר פסק דין וגם לא לפני העמדה בדין – וכדלעיל, ונמצא דרק משמט מהעמדה בדין עד הפסק דין.

בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה בגדר דין קנס.

בגדר קנסות מצאנו כאן ברמב"ם שכתב "וכן הקנסות שחייב ה' לאונס ומפתה ומוציא שם רע אינם חוב כשאר חובות, אלא הם קנסות מוטלים על אותו אדם לא יפטרנו אלא תשלום מה שחייבו ה' לשלם" ובנוסף אחר "חייבים שהאיש ההוא נתחייב בהם והאיש ההוא לא יהיה פטור עד שיפרעם", ונתקשו בכוונתו, הרי כל חיוב ממון

ועיין בזה בקובש"ע [ח"ב סימן י"ב] שפירש דבריו וזה לשונו: "ונראה פירוש דבריו דבאמת חיוב קנס חל עליו תיכף משהזיק כמו בממון אלא דהאי כדיניה והאי כדיניה, דבממון הוא חייב לשלם חובו להניזק, וכיון שנשמט חובו של הניזק ממילא הוא פטור, דכל חיובו של הנתבע הוא מפני זכותו של התובע, אבל בקנס הוא להיפך דזכותו של התובע הוא מפני חיובו של הנתבע, שהוא חייב להיות נענש, כדכתיב בקרא וענשו אותו מאה כסף, וכמו בעונשי מלקות ומיתה אלא דבקנס עונשו הוא שיכפוהו ב"ד לשלם, אבל גוף חיובו הוא חיוב עונש ובחיוב עונש לא שייך דין שביעית לפוטרו מעונש, וכיון שחיוב העונש נשאר עליו גם לאחר שביעית ממילא צריך לשלם ונלפי"ז נראה דאתיא מתניתין אפילו למ"ד הקפת חנות משמט וצ"ע מירושלמי הנ"ל].

והא דפטור לצאת ידי שמים קודם גמ"ד, אין הטעם משום דאכתי לא נתחייב אלא אע"ג שכבר נתחייב לאלתר כשאזיק אבל חיוב עונשו הוא שיכופוהו ב"ד לשלם ואם ישלם בלא ב"ד לא יהא נשלם עונשו בזה, ונמצא שאין זה הקנס שחייבתו תורה, ומתנה בעלמא הוא דיהיב ליה, וזה אינו חייב כלל לתת לו מתנות, אלא חיוב הקנס והעונש שיש עליו, ואם יתן בלא ב"ד, לא נענש בזה עונשו הראוי לו, והוא אין צריך לשלם רק אם ע"י התשלומין יהא נשלם עונשו, עכ"ל.

ועי"ש עוד מה שהאריך בזה, וע"ע בתורת זרעים מה שפירש בדברי הרמב"ם הללו.

בגדר שמיטת כספים בקנסות וביסוד דינא דקנס לפני העמדה בדין.

בקנסות דיליף מפרט למרשיע את עצמו - דלכן אינו נאמן לחייב עצמו - וכבר ביאר הגר"י מפוניבעז בזכר יצחק [ח"ב סימן מ"ז אות ה'] ובחידושי הגר"ר [ב"מ], דהיות ובקנסות הבי"ד הם המחייבים והם היוצרים את החיוב, א"כ שוב

מביא מהרא"ש דליכא שמיטה בקנסות כיון שאין כאן ממון לפני העמדה בדין, ומתמה מהירושלמי דמטעם אחר נגעו בה.

רגילים להבין דליכא שום חיוב ממון בקנסות לפני העמב"ד - וזה החסרון של הודאת בע"ד

שמביא בזה מחלוקת אמוראי אי אדם מוריש קנס לבניו או לא, וע"ע ברשב"א כתובות [סוף מ"ב:] שהביא בשם הרמב"ן שלמד שזה מחלוקת בירושלמי, דנחלקו שם ממתי מתחייבים בקנס, משעה ראשונה או מהעמב"ד, וביאר דנחלקו בזה האם איכא ירושה.

ג] האחרונים הביאו שאין מחילה לפני העמדה בדין, ובאמת דכן מבואר בר"ן בשם הירושלמי באלו נערות [דף י"ד. דפי ר"ף – ד"ה מתני' יתומה] דהו"ל דבשלב"ל, וזה דלא כממון שהחייב כבר נמצא בעולם ושפיר מהני מחילה, אולם הר"ן באמת הביא בזה ב' שיטות בירושלמי האם שייך מחילה בקנס, והמשמעות בתוס' בכתובות [סוף כ'] דלשיטת הבבלי מהני מחילה בקנס, ולפי השיטה ששייך מחילה משמע שיש דין ממון, ולמה לדידה לא מהני הודאה.

ד] ברא"ש [סוף פרק קמא דב"ק] מבואר דמהני תפיסה בקנסות לפני העמדה בדין, דעביד איניש דינא דנפשי', וכבר הוכיחו האחרונים מהכא דהרא"ש למד דגדר הדין עביד איניש דינא דנפשי' היא דאית ליה תורת ביי"ד דינא דנפשיה, הלכך חיילא בתפיסה ידידה כח ביי"ד, הלכך מהני, אולם אכתי תמוה מאד – דסו"ס למה חיילא בזה דין 'דינא דנפשיה' לפני העמדה בדין, הא אי לא הוי בע"ד שוב אינו 'דינא דנפשיה', וצ"ע

[ואגב: מהתוס' כתובות [מ"ב. ד"ה ר"ש פוטר] מבואר דאין יחוד כלי קודם העמדה בדין דהוי דשלב"ל, ודלא כממון לפני העמדה בדין, וזה דין מפורש ולא מצאתי בזה חולקים].

הרי לנו דפלוגתא הרא"ש והירושלמי בדין שמיטת כספים בקנסות מצטרפת לכל הנך מחלוקות, וצ"ב.

מביא שלפני העמב"ד יש לו דין תביעה ודין בע"ד, ומה"ט שייך ירושה ומחילה ולצאת יד"ש.

ואשר נראה בזה, [שוב מצאתי שכבר קדמוני בזה], דאף אי ליכא חיוב ממון וזכות ממון אבל ודאי שהוא בע"ד להעמב"ד, ואינו מחויב כלפי שמיא להענש בקנס, ובקובש"ע [ח"ב סי' י"ג] דייק מלישנא דקרא "וענשו אותו מאה כסף" שקנס הוא 'עונש ממון' והי ליה ככל העונשים, ולפי הגדרה

אין הבע"ד חשיב כבע"ד על הך חיוב לפני שנתחייב, שאינו בע"ד להתחייב, ושוב לא שייך הודאת בע"ד, דהודאת בע"ד רק שייך בבע"ד, משא"כ שיש חיוב בעולם, הרי הוא בע"ד על ממונו להודות שחייב הך ממון.

וזה הביאור בפירוש הרא"ש כאן על הך דאונס ומפתה דלא משמט בשביעית, דכתב דטעמא דמילתא דלאו ממוןא היא, כיון דמצי מודה ומיפטר עד שעת העמדה בדין, וא"כ אין בזה שמיטה כלל, ומבואר שאינו ממון.

אולם יש לתמוה על הירושלמי – מובא בר"ש ובבב"י [סי' ס"ז] – דמפורש בטעמא דאונס ומפתה דלא משמטים כיון דחסר ב'שם מלוה', וכלשונו "במלוה הדבר תלוי", והיינו דהוי כמו הקפת חנות ושכר שכיר דחסר ב'שם מלוה', והיינו דזה תלוי בפלוגתא דתנאי האם שמיטה רק משמטת הלואה או שהיא משמטת כל חוב, ומשמע דאדרבה יש בזה ממון להשמט, ודלא כהרא"ש, ודברי הירושלמי צ"ב.

מביא כמה הוכחות דנחלקו אי איכא חיוב בקנס לפני העמדה בדין.

ונראה דהנחה זו – דליכא שום חיוב לפני העמדה בדין אינו פשוט – דמוכרח מכמה מקומות שהוא בע"ד על הממון שיחול אח"כ – ודלא כהזכר יצחק, דבאמת בכל המקורות שמצאנו שמהם אפשר להוכיח שאין שום דין ממון לפני העמב"ד, אכן מיניה וביה מצאנו דכולהו שנויים בפלוגתא, ונבארם אחד אחד דבר דבור על אופניו:

א] האחרונים הביאו מתוס' כתובות [ל"ג: ד"ה לאו משום] דאין חיוב לצאת יד"ש בקלב"מ דקנסות, ומוכרח דליכא שום חיוב ממון לפני העמדה בדין, אולם מאידך, עיין בזה בשער המשפט [סימן א' ס"ק א'] שהוכיח דאין חיוב לצאת יד"ש, אלא שהביא מהחינוך שיש חיוב לצאת יד"ש, וצ"ע.

ב] האחרונים הביאו ממה שאין אדם מוריש קנס לבניו, ומוכרח שאין כאן שום ממון מקודם, ולכן אין לו מה להוריש, וקשה שהרי מצאנו גם בזה חולקים, עיין בזה בתוס' ב"ק [ע"ב. ד"ה סיפא]

אולם סו"ס קשה משמיטה, דמה שייך השמטת כספים בחיוב כזה שעדיין אינו ממון, ומה שייך שמיטת כספים על תביעה גרידא, וצ"ע.

מבאר למה שייך דין השמטת כספים על תביעה גרידא, דכל הדין שמיטת כספים לא חיילא בעיקר החוב, דהממוני גבך קיים גם אח"כ, ורק הזכות תביעה הושמט, ובקנסות איכא זכות תביעה עוד לפני העמב"ד.

ונראה דאדרבה, דדוקא על תביעה שפיר שייך שמיטה, ונקדים – הרי נתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ט] שיש לחקור בדין שמיטת כספים דחוץ מהלאו של נגישה גם נתחדש דפקע החוב, ויש לחקור האם באמת נסתלק כל החוב מכל וכל ואין כאן ממוני גבך או לא, והבאנו מהגר"נ פרצוביץ זצ"ל שהאריך בכמה ראיות דגוף החוב לא נשמט וה"ממוני גבך" אכתי קיים, אלא דחייל דין שמיטה בחוב לענין זה שאין צריך לשלם, והיינו דחוץ מהלא יגוש שא"א לתבוע, הרי ניתוסף בזה דין שמיטה דחייל בחוב דכבר אין צריכים לשלם.

וביארנו את החידוש בכמה דרכים, ובדרך השלישית ביארנו עפ"י מה דמצאנו באין שכירות משתלמת אלא בסוף, דהכוונה בזה היא דלא רק דהזמן פרעון הוא אח"כ, אלא דאכתי לא חייל זכות פרעון וזכות גוביינא בהך חוב, והיינו דאף דישנה לשכירות מתחילה עוד סוף, והממוני גבך כבר קיימא ועומדת, אכתי ליכא שום זכות גוביינא בהך ממוני גבך.

וי"ל דזה נמי המהלך בשמיטת כספים, שהתורה חידשה שעל אף שהחוב עצמו אכתי קיים, והממוני גבך לא נפקע, אבל הזכות גוביינא ודין פרעון של הממוני גבך נפקע מהחוב.

והוספנו עוד, דא"צ לומר שבטלה מהחוב את כל הדין גוביינא ידידה, אלא דאדרבה, אין תחילת הדין בזכות גוביינא, אלא דבטלה ממנו כל הדין תובע, דלא רק שאסור לו לנגוש, אלא דבטלה ממנו כל הזכות תביעה, וגוף הממון קיים בלי שהוא תובע עליו, ומה דפקע הזכות גוביינא ופרעון הוא כבר תוצאה מזה, דאחרי שהוא כבר לא חשיב כ'תובע' בחוב זה, שוב בטלה זכותו

זו היה מקום לומר שזה דין שלו – להעניש ולהתחייב – ככל מחוייבי מיתה ומלקות שאין תובע על חיובם, ורק לאחר הגמ"ד לחייבו בקנס חל חיוב ממון לניזק ואז הוא נהיה בע"ד על זה.

אולם זה אינו, דפשוט וברור שהנתבע מעמידו בדין, וע"כ שהוא תובע ובע"ד לפני שיש חיוב ממון, דאל"כ האין הוא מעמידו לדין.

וכן מפורש בדברי הרא"ש בסופ"ק דב"ק דס"ל דמהני תפיסה בקנסות מדין "עביד איניש דינא לנפשיה", ומפורש בדבריו דמיקרי "דינא לנפשיה" גם קודם התפיסה, וע"כ שהוא בע"ד ויש לו דין תביעה להעמידו לדין לחייבו בחיוב ממון, והיינו דכל תביעה היא שתובע חוב קיים, והכא התביעה היא ליצור ולהחיל את החוב.

ומה"ט נראה ששייך מחלוקת האם שייך בזה ירושה, דירושא שייך רק בזכות ממון, ונחלקו האם תביעה להשוות חיובו לחיוב ממון גם מיקרי זכות ממון או לא, ונפ"מ לגבי ירושה, ודו"ק.

וראיתי בקובש"ע [ח"ב סי' י"א ס"ק ב'] בשם הגר"ח ובחידושי ושיעורי מרן הגר"ד [סוף כתובות סימן י'] דתרווייהו ביארו דזה שורש המחלוקת האם יש ירושה בקנס, ופשוט, וביאר בזה הגר"ח דלכן אמרינן שעבדר"נ על קנס גם לפני העמב"ד.

ומעתה נראה, דזה שורש פלוגתייהו גם במחילה, דכמו דנחלקו האם בתביעה להשוותו לחיוב ממון שייך דין ממון לענין ירושה, כמו כן נחלקו האם יש בזה דין ממון לענין מחילה, ודו"ק.

שוב יצא לאור שיעורי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [סנהדרין ע"ג: ס"ק קפ"ג] ופירש דשייך מחילה מחמת זה שיש עליו 'שם תובע' – והביא עוד דלכן ליכא ברי ושמא בקנס מטעם הנ"ל, וע"ע בדברינו באמרות אברהם כתובות [סימן י"ד פרק ג'].

אולם לענין לצאת ידי שמים אכתי צ"ב, ונראה דרק אי ישלם לחבירו וחבירו יטול ממנו, והיינו דאז נתקיים דין עביד איניש דינא לנפשיה, כמו בתפיסה לפי הרא"ש – הלכך מהני, אולם נראה דפרעון בע"כ לא מהני, אלא דאכתי קשה, דסו"ס איזה ענין יש לו לשלם לפני שיש לו חיוב ממון, וצ"ל דגם לסלק מעליו תביעה יש בזה דין לצאת ידי"ש – בלי שיש כנגדו חיוב ממון.

לגוביינא, אבל תחילת הדין שביעית היא דין בתביעה.

ובזה ביארנו להלן בציונים והערות [משנה ג'] את יסוד דינא דמסירת שטרות לבי"ד שזה מסירת התביעה, וכן הבאנו מהרמב"ם והרש"ס, ובזה יישבנו כמה וכמה תמיהות בשיטת רש"י. ומעתה י"ל דאחרי דנתבאר דכל קנס גם לפני העמדה בדין איכא זכות תביעה ואית ליה תורת בע"ד, והך תביעה היא גופא ההעמדה בדין, רק דהתביעה אינה תביעה על הממון רק שתובעו להשוותו לחיוב ממון, שפיר איכא למימר דכמו דחייל שמיטת כספים על הדין תביעה בכל חוב, כמו כן נימא דחייל דין שמיטת כספים גם על הדין תביעה בקנסות שתובעו להשוותו לחיוב ממון, ועל זה אמרו בירושלמי דסו"ס איכא גוזה"כ דדוקא תביעת מלוה משמטת ולא תביעת קנסות, ודו"ק.

משנה ג

[ג] פרוזבול אינו משמט זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן כשראה שנמנעו העם מלהלוות זה את זה ועוברין על מה שכתוב בתורה (דברים טו) השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וגו' התקין הלל לפרוזבול:

רע"ב משנה ג

פרוזבול – פרוז תקנה, בול עשירים, דכתיב (ויקרא כו) ושברתי את גאון עוזכם, ואמר רב יוסף אלו בולאות שביהודה. תקנה לעשירים שלא יעברו על השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל, ותקנה לעניים שימצאו מי שילוו להם, והשמטת כספים בזמן הזה דרבנן דכתיב (דברים טו) וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו, בשתי שמטות הכתוב מדבר אחת שמטת קרקעות ואחת שמיטת כספים, בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים, ורבנן הוא דתקינן שמיטת כספים בזמן הזה ומשום הכי היה כח ביד הלל לתקן פרוזבול להפקיע דין השמטה הואיל ואין שמיטת כספים בזמן הזה אלא מדברי סופרים:

❧ ציונים והערות משנה ג' ❧

בגדר הדין מוסר שטרות לבי"ד – ופרוזבול.

דרכו של התורה זרעים בביאור שיטת רש"י בגדר הדין מוסר שטרותיו, שנאמרו שני דינים, חדא בהפקעת החוב וחדא בלא יגוש.

בדין מסירת שטרות לבי"ד למדנו במשנה דלעיל דליכא שמיטה על חוב כזה, ונחלקן הראשונים אי זה גופא דין פרוזבול או לא – ויבואר להלן.

עכ"פ עיקר דין מסירת שטרות לבי"ד מביא הר"ש מהירושלמי דיליף מקראי את אשר יהיה לך אחיך תשמט ידך דבא לאפוקי מוסר שטרותיו לבי"ד.

ועיין רש"י בהשולח [גיטין סוף ל"ז]. שכתב על מוסר שטרותיו לבי"ד "דתפסי להו בית דין, והפקר בי"ד הפקר וכלפי מלוה לא קרינא ביה לא יגוש", ומשמע דכבר ליכא נגישה ע"י המלוה רק ע"י כח אחר, וזה יסוד התירא דמוסר שטרותיו, אלא דמבואר בדברי רש"י דאכתי בעינן לבא לדין הפקר בי"ד הפקר.

[גיטין סוף ל"ז] דמשמע דנאמר הכא שני דינים, א] "דתפסי להו בית דין, והפקר בי"ד הפקר", ב] "וכלפי מלוה לא קרינא ביה לא יגוש", אולם עיין לעיל מיניה ברש"י [ל"ב:] שכתב, "מוסרני לכם וכו' שהוא מוסר שטרותיו לבי"ד דאיהו לא תבע ליה לב"ח אלא הב"ד והן יורדין לנכסיו ולא קרינא ביה לא יגוש", הרי דרש"י השמיט כאן דין הפקר בי"ד, וסותר משנתו.

והתשובה לסתירה זו היא דע"כ דאין כאן שני דינים, והפקר בי"ד הוא חלק מעיקר התירא דלא יגוש ע"י נגישת בי"ד, והדברים מפורשים ברש"י כתובות [פ"ט.] וז"ל, "פרזבול וכו' שמוסר שטרותיו לב"ד שיגבו מן הלוא חובו כל זמן שיתבענו, דהשתא לא קרינא ביה לא יגוש שאינו תובעו כלום אלא הב"ד תובעו שהפקירם היה הפקר והם יורדין לנכסיו", ומבואר דהתביעה של בי"ד אינו בכלל לא יגוש מחמת הדין הפקר בי"ד, ודו"ק, ואין כאן שני דינים נפרדים.

עוד יש להעיר דברש"י מבואר דשני דברים נכללו בהך מסירה, א] הם התובעים והוא לא קתבע ליה כלום, ב] הם יורדין לנכסיו, אכן מבואר ברש"י בכתובות דכלפי היורדין לנכסיו א"צ הפקר בי"ד, ורק במסירת התביעה עצמה צריכים להגיע לדין הפקר בי"ד, "שאינו תובעו כלום אלא הב"ד תובעו שהפקירם היה הפקר", ודו"ק, וצ"ב הגדר בזה.

מתמה כמה תמיהות בעיקר דינא דמוסר שטרות לבי"ד.
ובאמת יש כאן כמה נקודות שצריכים לבאר,
וכדלהלן:

א] מה מהני ההפקר בי"ד ב'תביעה', הא גם בלי הפקר בי"ד שפיר יכולים לתובעו, שהרי הוא מינה אותם לתבוע, ומאי שנא הדין יורדין לנכסיו מהדין תביעה דדוקא התביעה בעי הפקר בי"ד.

ב] למה כלפי הפקעת החוב לא בעינן הפקר בי"ד, דלמה באמת לא פקע החוב, הא שפיר קטעין התורת זרעים דהחוב מצד עצמו לא השתנה בזה שבי"ד הם התובעים, שהרי כלפי המלוה עצמו אכתי קרינא ביה לא יגוש, ולמה לא יפקע. **ג]** בירושלמי משמע דבעי גזה"כ, וקשה דרש"י

וביאר בזה החידושי הרי"ם [גיטין שם] והתורת זרעים [כאן] דשני דינים נאמרו בשמיטת כספים, דין איסור מצד לא יגוש ודין הפקעת החוב דבזה נפטר הלואה, [ולדעת הרא"ש מתחלקין הנך תרי דינים דבתחילת שביעית חיילא לא יגוש, אבל הלוא מצידו אכתי חייב כל השביעית, ובסוף שביעית חיילא הפקעת החוב], עכ"פ כלפי הפקעת החוב בעינן לבא לדין הפקר בי"ד לומר דאעפ"כ הלוא חייב ולא פקע החוב, ומסירת השטרות עצמו מהני רק לענין הלאו של הנגישה, דלא מיקרי נוגש כשהנגישה היא ע"י בי"ד.

והוסיף עוד התורת זרעים, דהיה אפשר לדון דמה דליכא לא יגוש ע"י מסירת השטר דזה כבר סיבה שלא יפקע החוב [בלי לבא לדין הפקר בי"ד], דחוב דאינו בכלל לא יגוש כבר אין לו דיני שביעית ולא פקע, אכן זה אינו, שהרי סו"ס החוב עצמו אכתי איתנהו בכלל לא יגוש, ורק כלפי נגישת בי"ד אינו בכלל לא יגוש, אבל כלפי נגישה ידידה אכתי בכלל לא יגוש הוא, [אלא דכשהוא נוגש הוא נוגש בתורת שליח בי"ד הלכך מהני], ומה"ט הוצרך רש"י לבא לטעמא דהפקר בי"ד כלפי הפקעת החוב.

וכוונתו, דאף דמצאנו דבחוב ל' שנים דליכא דין שמיטת כספים כיון דלא קרינא ביה לא יגוש, הרי דזה דנתמעט מלא יגוש היא הסיבה דכבר לא פקע החוב, דחוב דלא חייל ביה לא יגוש לא חיילא ביה הפקעה, וא"כ למה לא נימא דבמסירת שטרות אחרי דליכא לא יגוש דשוב ליכא דין הפקעת החוב, דמאי שנא מחוב ל' שנים, ועל זה ביאר התורת זרעים דאינו כן, שהרי החוב מצד עצמו לא השתנה כלל, דהמלוה אכתי יכול לתבוע מצד עצמו וכלפי תביעתו אכתי איכא לא יגוש, ורק ביחס לתביעת בי"ד ליכא לא יגוש, הלכך החוב מצד עצמו לא השתנה, ולכן שפיר צריכים לבא לדין הפקר בי"ד הפקר מצד הדין הפקעת החוב, ומצד הלא יגוש מהני נגישת הבי"ד במקומו.

מוכיח מרש"י בשאר דוכתי דאין כאן שני דינים.

אולם עיין בלשונות של רש"י בשאר דוכתי דלא משמע כן, דאף דהבאנו מרש"י בהשולח

ונראה דהן דברי הר"ש סיריליאו בירושלמי שכל הדין שמיטה מתייחס לתביעה, והיינו שמבואר בפסוק שכל הדין שמיטה מתייחס לזה "שיש לך תביעה" עם אחיך, והשמיטה עצמה חיילא בהך תביעה להפקיעה, וע"י מסירת שטרות כבר ליכא לך תביעה, רק לבי"ד, שהרי הוא עצמו נסתלק מהתביעה וכדברי הרמב"ם.

ומעתה נראה דהירושלמי למד דנתחדש בגזזה"כ הכא שאפשר למסור את כח התביעה של החוב לבי"ד ובזה נתחדש שהוא מסתלק מכל התביעה, וזה ליתא בחבירו, דבחבירו מצאנו מכירת שטרות בכתיבה ומסירה, והכא נתחדש סילוק מהתביעה ע"י מסירת שטרות לבי"ד, ודו"ק.

ורש"י למד דבלי גזזה"כ מהני הדין מסירת תביעה ע"י הכח של הפקר בי"ד, דבזה נעשה לתביעה דידהו שהרי הם תובעים מכח הדין הפקר בי"ד, ותביעה דידהו היא ונסתלק תביעה ידיה, ופשוט, אכן כל זה לענין התביעה, אבל כלפי הכח גבייה לירד לנכסיו, לזה לא בעי הפקר בי"ד ודו"ק.

ומעתה פשוט שחוב כזה כבר נשתנה ביסודו, וכבר ליתא בפרשת לא יגוש, שהרי ההלואה עצמה אין בה שום לא יגוש כיון דכבר נסתלק מיניה תביעת המלוה, וכל תביעה שהוא יעשה ע"כ שהוא רק בתורת שליח בי"ד, הלכך לא חיילא בחוב זה דיני שמיטה, וכבר דומה למלוה ל"י שנים דלא קרינא ביה לא יגוש ולכן לא חיילא שום דיני שמיטה על החוב.

מביא הוכחה לכל הנ"ל מרא"ש בתשובה.

והנה, עיין היטב בדברי הרא"ש בתשובה נכלל ע"ז סימן ה' דהוכיח הרא"ש דלא מהני מה שהמלוה הראה את השטר לבי"ד, ובי"ד כבר הזמינו לדין ועדיין לא הגיע, וכתב הרא"ש דסו"ס הוא נוגש ולא דמי למוסר שטרות, ועיין בהערה קלה שהבאנו לשונו, וצ"ב דמה הקס"ד של השואל ומה כל השו"ט בזה.

ביאר לן דינא דמסירת שטרות בלי לבא לגזזה"כ ולמה סובר הירושלמי דצריכים לזה חידוש הקרא,

ד במשנה ראשונה [משנה ב'] העיר דלמה בעינן דוקא מסירה לבי"ד, דאם העיקר הוא שהוא לא יגוש א"כ לזה סגי גם ע"י נגישת חבירו, ומה עיקר האי דינא דדוקא מוסרים לבי"ד, וצ"ע.

מבאר את גדר הדין מוסר שטרותיו עפ"י דברי הרמב"ם בפירוש המשנה, ועפ"י כל הנ"ל דכל הדין שמיטה חיילא רק בתביעה, וגם מסירת שטרות היא בתביעה, ועל זה בעי הפקר בי"ד.

ונקדים בזה דהנה, הרמב"ם בפירוש המשנה [משנה ב'] הביא את הדרשה של הירושלמי, ד"את אשר יהיה לך אחיך תשמט ידיך", ופירש "וזה כבר נתן יד בי"ד כידו בתביעת זה הממון, ונסתלק הוא מלתבוע אותו הממון, והניח הדבר להם, ונעשה לבי"ד זה החוב אצל אחיו", והיינו דזה לא נקרא "יהיה לך" – של אחיך, רק "יהיה לבי"ד" – של אחיך, ודו"ק, ועיין נמי בר"ש סיריליאו שפירש האי דרשה, "שיש לך תביעה עם אחיך, ומוסר שטרותיו לבי"ד, בי"ד הוא דקתבעי ליה" קלד.

ולמדנו תרתי מדברי הרמב"ם, א] מבואר דעצם 'מסירת התביעה' נלמדת מגזזה"כ, וכן מבואר בר"ש סיריליאו, ב] עוד למדנו ברמב"ם שלא רק שהם התובעים אלא שהוא נסתלק מתביעתו, ונמצא דבחוב עצמו נתבטלה תביעה ידיה, הרי דנשתנה גוף החוב ע"י מסירת התביעה דזה חוב בלי כח תביעה ידיה.

ובביאור הדברים נראה עפ"י מה דנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ט] בשם הגר"נ פרצוביץ זצ"ל דעצם החוב מעולם לא פקע, ורק דהלוה לא צריך לשלם, והבאנו כמה דרכים בזה.

והוספנו להוכיח לעיל בציונים והערות [משנה א'] מדברי הירושלמי לענין קנס שהגדר בזה הוא דכח התביעה שלו נתבטלה, וזה כל הדין שמיטה,

קלד. ועיין שנות אליהו [ריש פירקין] דמשמע דדרשינן ליה מהלשון "תשמט", ולא הבנתי את המהלך בזה. **קלה.** וז"ל, "וששאלת: אם התובע הלך והראה לבית דין שיש לו שטר על חבירו, והיה מתרעם ממנו שלא היה יכול להשיג ממנו דין, ונתנו לו בי"ד הזמנה שיזמין אותו לדין, והלך והזמינו ולא הגיעו לדין, אם יהיה זה כמוסר שטרותיו לבית דין".

ונראה עפ"י הנ"ל דהרא"ש למד דכל החלות למסירת שטרות, והרא"ש חידש דאינו כן, דין שמיטה חיילא בתביעה, ואם כבר תבעו בבי"ד דצריכים גם 'סילוק התביעה', וזה רק במסירת אז התביעה ממשיכה כבר מצד הבי"ד ודומה השטר, ודו"ק.

משנה ד

[ד] זהו גופו של פרוזבול מוסר אני לכם איש פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כ"ז שארצה והדיינים חותמין למטה או העדים:

רע"ב משנה ד

זהו גופו של פרוזבול – עיקרו ושרשו:
והדיינים חותמים למטה או העדים – להכי קתני הדיינים או העדים ללמדך שיכול העד להיות דין או הדיין עד, בדברבנן עד נעשה דין, ופרוזבול דרבנן הוא:

עיונים והערות משנה ד

עניני פרוזבול.

שיטות הראשונים בדין בי"ד חשוב.

חשוב שבאותו הדור, וכ"כ התוס' בגיטין [שם], והר"ן פירש שזו נמי כוונת הרמב"ם הנ"ל, ועיין מאירי [שם] דבעי בי"ד חשוב והוא קבוע שכולם באים לפניהם בדין, עיי"ש, והסיק דבזה"ז אין הבתי דינים כ"כ קבועים וחשובים ולכן לא כותבים והרצה שלא ישמט ילוה ע"מ שלא ישמטנו שביעית, וע"ד זה מצאנו נמי ביש"ש [שם] דבעינן דווקא בי"ד בדרגת ר"ת וכדומה.

[ג] דעת הרמב"ן שהרי"ף השמיט דין זה דס"ל דלא בעינן מומחין, אלא כל בי"ד יכול לכתוב, וכן דעת הרשב"א הריטב"א הרא"ש והטור וכן פסק רמ"א [ח"מ סימן ס"ז סעיף י'] והב"ח, ועיין בשו"ע הרב דאפילו ג' הדיוטות שאינם בקיין בדין.

ועיין בערוך השולחן [שם] דכיון דעיקר תקנת פרוזבול שיהיה כגבוי הלכך צריכים בי"ד, שידם

מבואר במשנה שיש כאן בי"ד ודיינים שבמקום פלוני, ועיין בגיטין [ל"ו:] דבעינן בי דינא כעין בי דינא דסורי ונהרדעא, ואיכא בזה ג' שיטות בראשונים – כולם מובאים ברא"ש [שם], וכדלהלן:

[א] עיי"ש ברא"ש שמתחילה הביא מר"ת [לפני שחזר בון דכיון דבזה"ז ליכא בי"ד חשוב הלכך ליכא פרוזבול בזה"ז, ועיין במדרכי [שם] שכתב שזו דעת הרי"ף, ועיין נמי בלשון הרמב"ם [פרק ט' הי"ז] "חכמים גדולים ביותר כבי"ד של ר"א ור"א שהן ראויין להפקיע ממון, אבל שאר בי"ד לא כותבים" – ועיין כפתור ופרח [נ].

[ב] שוב מביא הרא"ש שר"ת חזר בו והוא בעצמו כתב פרוזבול, שהיה אומר דסגי לן בבי"ד

ועל זה השיב הרא"ש, "תשובה, אין לנו אלא מה ששנו חכמים: המלוה על המשכון, והמוסר שטרותיו לבית דין, אין משמיטין, ומפרש טעמא, מוסר שטרותיו לבי"ד משום דתפסי ליה ביה דינא, ומלוה על המשכון משום דתפסי מלוה, ובמאן דתפסי בי דינא לא קינן ביה לא יגוש, דהוא אינו מנגש אלא בית דין בשטר שבידם נוגשין אותו, וכן כשהמשכון בידו אינו נוגש, והכי איתא בספרי, ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך, ולא שאחיק בידך, מכאן אמרו המלוה על המשכון והמוסר שטרותיו לבית דין אינן משמיטין, אלמא טעמא משום דהוי של אחיך בידך ואינו צריך ליגוש, אבל בנדון זה נוגש ונוגש הוא, ואף אמוראי דמקילי בפרוזבול ומסרי מילייהו להדדי, דדמי למסירת שטר, אבל מה שתבעו לדין לא מהני".

הפקר והם יורדין לנכסיו" עכ"ל, וכ"כ בגיטין [ל"ז]. במוסר שטרותיו דתפסי להו ב"ד והפקרן הפקר וגבי מלוה לא קרינן ביה לא יגוש, עכ"ל.

וע' בתוס' מכות ובריטב"א [שם] שהבינו ברש"י דפרוזבול ומסירת שטרות הם מדרבנן, אך עיין בריטב"א שהביא שיתכן שרש"י מודה לתוס' דמסירת שטרות הוא מה"ת אלא דרבנן סמכו תקנת פרוזבול על מסירת שטרות מה"ת, וכעין זה כ' בפני יהושע במכות [שם].

והנה מפשטות לשון תוס' גיטין [ל"ו]. ד"ה מי איכא מידי דמדאורייתא משמט שביעית ותיקן הלל דלא משמט נראה דגם פרוזבול הוא מה"ת, שכתבו "משום דקשיא ליה דלא היה לו להלל לעקור שביעית שהיא דאורייתא ואע"ג דרשינן בספרי ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך ולא של אחיך בידך מכאן אמרו המלוה חבירו על המשכון והמוסר שטרותיו לב"ד אין משמיטין מ"מ לא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצותה תורה", עכ"ל, ומה שכ' "מ"מ לא היה לו לעשות תקנה ללמד לעשות כן שביטל בכך השמטת כספים שצותה תורה" קאי על פרוזבול ומשמע דמהני מה"ת, איברא בפני יהושע שם ופאת השלחן [סי' י' ס"ק ס"ז] פירשו דבריהם באופן אחר ולפי פירושם תוס' מודה דפרוזבול הוא רק מדרבנן.

למה צריך תקנת פרוזבול.

והנה חכמים תקנו פרוזבול כדי שלא ימנעו העם מלהלוות, והק' הראשונים למה הוצרכו לתקן פרוזבול, והלא יכולים למסור שטרותיהם לב"ד, וכן יש שהק' למה לא סגי לן בהלוואה לעשר שנים, ע' ברמב"ן וריטב"א בגיטין, ובדק הבית בבית יוסף [חור"מ סי' ס"ז].

פרוזבול, שטר ראייה או שטר קנין, ובפלוגתא ראשונים אי פרוזבול מהני דווקא בזה"ז ששמיטת כספים הוא מדרבנן

עיקר שטר פרוזבול לכאן אינו אלא שטר ראייה על מה שמסר שטרותיו לב"ד, והא דאיתא בנוסח הפרוזבול "מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים" פירושו שהוא מוסר להם החובות, או

תקיפה ובוזה"ז אין לנו ב"ד כזה, ולכן מעיקר הדין אין תועלת בפרוזבול, ואעפ"כ המנהג בליטא לעשות, אולם בשו"ת חת"ס [חור"מ סימן קי"ג] כתב דממילא ליכא הפקעת ממון כיון דכל הלוואה בזה"ז הוי כאילו התנה ע"מ שלא תשמט, ורק מצד האיסור בעי ב"ד ולזה באמת לא בעינן ב"ד חשוב, וגם להשיטות שבכל פרוזבול צריכים ב"ד חשוב מודים דלגבי האיסור הזה לא בעי.

פלוגתת הראשונים אי בעי דווקא כתוב או סגי באמירה.

מצאנו פלוגתת הראשונים אי בעי דווקא כתוב או סגי באמירה, דהטור כתב דה"ה דסגי באומר לדיינים, והיא דעת הרא"ש, אולם הרמב"ם [פרק ט' הלכה כ"ז] כתב דדווקא ת"ח עבדי כן, אבל כולם צריכים דווקא לכתוב, עיין בב"ח וב"י, וכן דעת ר"ת בספר הישר [קל"ח].

בפלוגתת רש"י ותוס' אי מסירת שטרות ופרוזבול חדא נינהו או לא.

תוס' מכות [ג'] וכן בריטב"א ור"ן [שם] כתבו דמסירת שטרות אינו משמט מה"ת, ומבואר דפרוזבול ומוסר שטרותיו תרתי נינהו דמוסר שטרותיו מהני מה"ת ופרוזבול מהני רק מדרבנן, ולכאן דלבריהם לא בעינן דיהא מסירת שטרות דווקא לפני ב"ד חשוב כפרוזבול אלא אפי' ג' הדיטות מהני, וא"צ שיהא ללוה קרקע כפרוזבול, דווקא תקנת פרוזבול הוא רק מדרבנן, לזה בעי ב"ד חשוב ושיהא ללוה קרקע.

אך רש"י מכות [ג'] כ' שמוסר שטרותיו לב"ד הוא מדרבנן כמו פרוזבול, וז"ל בד"ה מוסר שטרותיו לב"ד – "הוא פרוזבול שהתקין הלל שכתוב בו מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה", עכ"ל, הרי שכתב שמסירת שטרות היינו פרוזבול.

וכן כתב רש"י בכתובות [פ"ט. ד"ה פרוזבול] – "במסכת גיטין מפרש בפרק השולח גט [ל"ד:] הלל התקין פרוזבול כדי שלא תשמט שביעית שמוסר שטרותיו לב"ד שיגבו מן הלוה חובו כל זמן שיתבענו דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש שאינו תובעו כלום אלא הב"ד תובעו שהפקירם היה

מסכתא שביעית פרק ח

משנה א

[א] כלל גדול אמרו בשביעית כל המיוחד למאכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא לאדם ואין צריך לומר לבהמה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה וכל שאינו מיוחד לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים כגון הסיאה והאזוב והקורנית:

רע"ב משנה א

כלל גדול. מלוגמא – תחבושת ורטיה ופירוש מלוגמא מלא לוגמא שדרך אדם ללעוס מלא לוגמיו חטים או תאנים ונותן על גבי מכתו:
אין עושין ממנו מלוגמא – דכתיב [ויקרא כה] והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, מה שהוא מיוחד לכם דהיינו למאכל אדם יהיה לאכלה ולא למלוגמא, אבל מה שאינו מיוחד לכם יהיה בין לאכלה בין למלוגמא, הלכך כל שאינו מאכל אדם עושין ממנו מלוגמא לאדם:
עושין ממנו מלוגמא לאדם אבל לא לבהמה – דכתיב [שם] ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכול, דבר הראוי לחיה ולבהמה תהיה לאכול לבהמה ולא לעשות לה מלוגמא:

חומרי אדם – שאין עושין מהם מלוגמא:

וחומרי בהמה – שאסור לשלקן:

הסיאה – עשב שקורין לו בערבי צידר"ג:

ואזוב – צעת"ר בערבי ובלע"ז איספ"ו:

וקורנית – בערבי חש"א ובלע"ז שדריא"ע:

עיונים והערות משנה א

בדין מלוגמא.

איתרבי.

סוגי' הגמרא בעיקר מיעוטא דמלוגמא.

וממשיכה הסוגי' "ותנא קמא הא כתיב לכם, ההוא לכם 'דומיא דלאכלה' - מי שהנאתו וביעורו שוה, יצאו משרה וכבוסה שהנאתן אחר ביעורן", וכבר הארכנו בהאי כלל לעיל [ריש פרק ז'] לבאר את הגדרים בדין 'הנאתו וביעורו שוה'.

והנה למדנו הכא דרבי יוסי חולק ביסוד דינא

עיי' בסוגי' הגמרא בסוכה [מ']. בעיקר מיעוטא דמלוגמא – "דתניא אין מוסרין פירות שביעית לא למשרה ולא לכבוסה, רבי יוסי אומר מוסרין, מאי טעמא דתנא קמא דאמר קרא לאכלה ולא למשרה ולא לכבוסה, מאי טעמא דרבי יוסי אמר קרא לכם, לכם לכל צרכיכם, ואפילו למשרה ולכבוסה" – הרי דפליגי בדין משרה וכבוסה אי נתמעט או

כלי מסירת שטרות, שוב לא מהני בהשמטת כספים מה"ת, ואזיל בזה לשיטתו.

וביאר את הדברים דמבאר בגמרא דמהני תקנת פרוזבול מחמת הפקר בי"ד, וקשה דבשמיטה איכא ב' דינים, דין איסור לא יגוש ודין הפקעת החוב ואף דמהני הפקר בי"ד על הפקעת החוב אבל מה מהני הפקר בי"ד על הלאו שלא לא יגוש, ובשלמא לפי רש"י שבפרוזבול יש מסירת שטרות, הרי כבר לא חשיב כנגישה ידידיה שהרי בי"ד נוגשים ותובעין, ולכן מהני מדרבנן על שמיטה דאורייתא מחמת האי צירוף - ההפקר בי"ד על החוב והמסירת שטרות על הנגישה, אבל לפי הרמב"ם דליכא מסירת שטרות וכדלעיל, הלכך לא סגי לן בהפקר בי"ד, ולשיטתו פירש דרך מהני בשביעית דרבנן.

הערה על הקצוה"ח בתנאי דע"מ שלא תשמיטנו שביעית.

מצאנו בסוגי' דמכות דמהני תנאי דע"מ שלא תשמיטנו שביעית כדי שלא ישמט החוב בשביעית - והנה - הקצוה"ח [סימן ס"ז] למד שהגדר בתנאי של ע"מ שלא תשמיטנו שביעית - היינו שזה באמת התחייבות חדשה ולכן לא שייך ביה

ביד או באמירה, עכ"פ כיון שפרוזבול היינו מוסר שטרות ע"כ שהשטר פרוזבול אינו אלא ראייה על מה שנעשה במסירת השטרות.

אולם בתורת זרעים הביא שהרמב"ם חולק שהביא את דברי הר"ן [שו"ת ע"ז] - הבאנו לשונו בהערה קלי - בשיטת רמב"ם שתקנתו של הלל היתה בעצם כתיבת פרוזבול והיינו שהשטר של הפרוזבול הוא זה שעושה את זה שהחוב לא נשמט, והוסיף הר"ן ד"לפיכך פרוזבול המאוחר פסול לפי שהשטר היא שעושה מעשה ואין בו דין שטר, והתורת זרעים העיר שלכן דקדק הרמב"ם בפירוש המשניות "מוסרני לכם אני מעיד אתכם על כך וכך" - והיינו שהוא לא מוסר להם אלא שהוא עושה אותם לעדים - עכ"פ למדנו שלפי הראשונים פרוזבול הוא שטר ראייה ולפי הרמב"ם הוי שטר קנין, ועיין בהערה קלי מה שהבאנו מהקצוה"ח.

והעיר עוד התורת זרעים דנחלקו הרמב"ם והראב"ד [פ"ט הט"ז] אי דווקא בזה"ז מהני פרוזבול כיון דשמיטה בזה"ז הוא מדרבנן, וזה תלוי בביאור הסוגי' בגיטין [ל"ח], וביאר שלפי הרמב"ם שיש כאן תקנה חדשה שפרוזבול מהני

קלו. וז"ל, "צריך לדקדק בזה מדרגתן בפרק בתרא דשביעית [מ"ה] דפרוסבול המאוחר פסול, ואמאי נהי שנכתב זמנו שלא כראוי נאמין בו שנמסר חוב זה בב"ד ולא יהא משמט, לאו קושיא היא, שאלו היה הפרוסבול מעיד שנמסרו השטרות לב"ד אין הכי נמי, אבל הפרוסבול אין עניינו כך שכגון זה לא הוצרך כלל לתקן דמוסר שטרותיו לב"ד מדאורייתא הוא, ותקנתו של הלל היתה במסירת מילי לבד, ובכחאי גוונא משמע ששטר הפרוסבול עצמו הוא שמפקיע הממון ולא ישיבת הב"ד שישבו על כך, והכי מוכח מאי דאמרינן בפרק השולח [ל"ג]. למה לי למתני עדים ולמה לי למתני דיינים הא קמ"ל דלא שנא דכתיבי בלשון עדים וחתמי דיינים ולא שנא בלשון דיינים וחתמי עדים, אלמא שטר הפרוסבול הוא שעושה המעשה, שאם לא היינו צריכין אלא לעדות בלבד שנמסרו הדברים לב"ד פשיטא דמהני, ולפיכך כתב הרמב"ם [פ"ט מהל' שמיטה ויובל הכ"ז] הא דאמרינן התם [ל"ז]. רבנן דבי רב אשי מסרו מילי להודרי, בלשון הזה: תלמידי חכמים שהלוו זה את זה ומסר דבריו לתלמידים ואמר מוסר אני לכם שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה אינו צריך לכתוב פרוזבול, מפני שהן יודעין שהשמטת כספים בזמן הזה מדבריהם ובדברים בלבד היא נדחית, ע"כ, הרי דבריו מוכיחים שתקנתו של הלל בכתיבת פרוזבול היתה, ולפיכך פרוזבול המאוחר פסול לפי שהשטר היא שעושה מעשה ואין בו דין שטר וכו' עכ"ל.

קלז. עיין בקצות החושן [סי' ס"ז ס"ק ו'] וז"ל "במשנה במסכת שביעית ואמרו בפרק השולח [ל"ג]. לא שנא חתמו בלשון עדים לא שנא חתמו בלשון דיינים. וקשה דהא הוי מפי כתבם כיון דלא נעשה מדעת המתחייב ועיין בתוס' פרק חזקת הבתים כ"ב [מ']. ד"ה מחאה] מחאה בפני שנים מודעה בפני שנים ואצ"ל כתובו דהקשו תוס' דהא הוי שלא מדעת המתחייב והוי מפי כתבם, וכו' ונראה דכיון דקי"ל דנאמן אדם לומר פרוזבול היה לי ואבד ואם כן חתימת עדים לא בעי לראיה דהא נאמן אלא דבזמן המשנה הוי צריך דוקא שטר ואם מוסר מילי לא מהני להכי צריך עדים או דיינים על השטר ובזה לא שייך מפי כתבם כיון דאין צריך לראיה דהא הוא נאמן בכך ואינו אלא להקנאה לשעתו והרי הוא כמו שטר קידושין וגט לר' מאיר דעדי חתימה כרתי דמועיל לשעתו, וכיון דלאו מפי העדים אנו חיינן אלא מפיו סגי ליה בחתימת סהדי דאינו אלא להקנאה, עכ"ל, וע"ע בריב"ש [סימן שפ"ב].

פרוזבול היה לי ואבד אמרין דלא שביק התירא ואכל איסורא, דאין הכוונה דמאמינים דוקא על ההתירא של פרוזבול אלא על התירא בכלל, והיינו או פרוזבול או תנאי, דתרווייהו בכלל, והחזקה אומרת על שניהם כהדדי, וא"כ איך טענין ללוקח, הא מצידו רק מהני פרוזבול ובאמת אין לו נאמנות וחזקה על פרוזבול מצד עצמה, רק על שני אפשרויות כהדדי, וכלפיו לא מהני תנאי, וא"כ בטלה לה כל הטענין כלפיו, וצ"ע.

שוב ראיתי שהדברים קשים מיניה וביה בראשונים, שהרי מבואר ברשב"א ורמב"ן וריטב"א [ל"ז:] דכל מה שהוא בעצמו נאמן לומר שהלוי ע"מ שלא תשמטנו שביעית, דכל זה במיגו דאי בעי אמר פרוזבול היה לי ונאבד, ומשמע בהדי' דטענה זו היא טענה דלא שכיחא הלכך בעי מיגו, וא"כ קשה לי דאיך טענין להו דהלוה ע"מ שלא תשמיטני בשביעית וכמבואר ברשב"א אח"כ, הרי בטענה דלא שכיחא לא טענין להו כלל, ורק מצאנו דטענין טענת מיגו אף דעיקר הטענה היא טענה דלא שכיחא, וכמבואר בתוס' ריש גיטין, אכן איפכא לא מצאנו, וצ"ע.

אולם בעיקר דברי הקצוה"ח תמה הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל שאין לך טענין להוציא יותר גדול מזה, דממציא שהיה כאן התחייבות אחרת, וצ"ע.

שביעית, והקשה החזו"א שא"כ אין זה שייך למתנה ע"מ שכתוב בתורה.

וי"ל דאדרבה - דזה גופא שיטת הרשב"א בדין מתנה ע"מ שכתוב בתורה דס"ל דמהני משום דאמרין שזה כאילו מחל וזו סברת ר"י דמהני הך תנאי בדבר שבממון, וחולק על הרמב"ן שס"ל שהתורה נתנה לו כח לעקור דיני התורה כיון שנתחדשו לטובתו, עכ"פ לשיטת הרשב"א א"ש דהכא לא יהני מחילה דלוה על הדין שמיטה שסו"ס לא חייב את הממון, וע"כ דהכא מפרשין דכוונתו לחוב חדש כמו דתמיד מפרשין דכוונתו למחילה.

אולם הוסיף הקצוה"ח לבאר - דבאמת יש לתמוה דלמה טענין ללוקח שהיה למלוה פרוזבול ולא טענין ליה שעשה תנאי שלא תשמיטני, ותירץ דההתחייבות החדשה לא כתוב בשטר, ולא נמכר ללוקח, ולכן לא יהני ללוקח, ועיין בהערה קל"ח במה שיש לדון בעיקר קושי' הקצוה"ח.

ויש להעיר דלכן ביתומים באמת כתב הרשב"א בגיטין דטענין פרוזבול או תנאי, ומשמע באמת כהקצוה"ח שזה שכיח זה כמו זה הלכך שייך בזה טענין, אכן כל זה ביתומים שכל החוב כולל ההתחייבות עובר בירושה אבל במכירת שטרות אינו כן.

עכ"פ יש להעיר דלפי"ז כל מי שטוען

משנה ה

[ה] פרוזבול המוקדם כשר והמאוחר פסול שטרי חוב המוקדמים פסולים והמאוחרים כשרים אחד לזה מחמשה כותב פרוזבול לכל אחד ואחד חמשה לויין מאחד אינו כותב אלא פרוזבול אחד לכולם:

קלח. ויש לדחות את עיקר קושי' הקצוה"ח ולומר שזה לא שכיח, כיון שכל החזקה דאמרין דלא שביק התירא ואכל איסורא היא בשנת השמיטה שאז הוא נזכר בשביעית ואז הוא כתוב פרוזבול, אבל מאן יימר לן שהוא נזכר בשעת ההלוואה לעשות התנאי שלא בשנת השביעית – ולפי"ז יש מקום לחדש שגם הוא עצמו לא נאמן לטעון כן, ואף אי נימא דשפיר נאמן בטענה דלא שכיח אבל אכתי י"ל דלא טענין טענה דלא שכיחא, כן העירני תלמיד אחד, אולם מהקצוה"ח משמע ע"כ דבאמת שכיח זה כמו זה.

רע"ב משנה ה

פרוזבול המוקדם – שזמנו מוקדם שנכתב בכסליו וזמנו הכתוב בתוכו מתשרי קודם, כשר, מפני שהורע כחו של מלוה בכך, דפרוזבול אינו מועיל אלא להלוואות שלפניו, דמשנמסרו לבית דין הרי הן כגבויות ושוב אין משמיטות, הלכך הלוואות הבאות אחריו שלא נמסרו לבית דין משמיטות נמצא דמפסיד במה שהקדים זמנו, אבל פרוזבול המאוחר פסול, שאיחר זמנו והוא הלוח בינתים, וכשמוציא פרוזבול זה ורואים ב"ד הזמן סבורים שאותן הלוואות קדמו לפרוזבול ונמצא גובה שלא כדין:

שטרי חוב המוקדמים פסולים – כגון דקאי בניסן וכתב בשטר זמן תשרי שלפניו, פסולים משום דגובה שלא כדין מן הלקוחות שבין תשרי לניסן. וקנסינהו רבנן דלא ליגבו בשטר זה מן הלקוחות כלל, ואפילו מניסן ולהלן, גזירה שמא יגבה מאותן שבין תשרי לניסן שלא כדין. ומיהו לא הוי השטר פסול מחמת שהעדים שחתמו בו הוו רשעים שחתמו על שטר מוקדם בשקר, דמצו העדים למימר אנחנו על עיקר המלוה חתמנו ולא על הזמן, שלא באנו להעיד שנכתב ונחתם ביומו:

והמאוחרים כשרים – דהורע כחו של מלוה, שאינו טורף לקוחות אלא מזמן שכתוב בשטר: **כותבין פרוזבול לכל אחד ואחד** – שכל מלוה ומלוה צריך שימסור שטרותיו לב"ד ויכתוב לו פרוזבול, הלכך כשחמשה לוין מא' אינו כותב אלא פרוזבול א' שאין כאן אלא מלוה א', ואף על פי שהלוין מרובין כשיהיה למלוה פרוזבול אחד על כולן דיו:

עיונים והערות משנה ה

השמטת כספים איסור או ממון.

ב עיין בעיטור [אות פ' פרוזבול] בשם ר' ניסים גאון, שיכתוב פרוזבול לפני שביעית, וסמך על התוספתא הנ"ל, והרשב"א כתב שגירסא משובשת של התוספתא נזדמנה לבעל העיטור, ועיין מהר"י קורקוס הנ"ל דגם לשיטה זו מהני כתיבה עד סוף שביעית דמודה דאינה משמטת אלא עד סוף שביעית, אבל אין ב"ד נזקקים לכותבו אלא לפני שביעית, ואין נזקקין לגבותו, אבל אי גבה מהני.

ג שיטת הרא"ש [גיטין פ"ד סימן י"ח] שהחזיק בשיטת העיטור וכתב דאף דאינו משמט אלא בסוף, אבל כותבים מתחילה כיון שהלאו של לא יגוש חל מתחילה, אבל עצם השמטת החוב רק חל בסוף שביעית, ומצאנו חידוש בב"ח [ס"ז ס"ק ל"ב] דדברי הרא"ש הם רק בחוב שהלוח בשישית, אבל בהלוואה בשביעית עצמה ואז לא מהני התנאי ליכא איסור נגישה אלא עד סוף שביעית,

זמן כתיבת הפרוזבול עד מוצאי שביעית או בערב שביעית, ודעת הרא"ש דמתחלקים הלאו והשמטת גוף החוב.

יש לעיין דמה עיקר זמן כתיבת הפרוזבול עד מוצאי שביעית או בערב שביעית, ומצאנו בזה כמה שיטות.

א עיין ברמב"ם [פרק ט' ה"ד] ששביעית משמטת בסופה, והיינו שקיעת החמה בליל ר"ה של מוצאי שביעית, ועיין מהר"י קורקוס [שם הלכה ל' דלפי"ז זה נמי הזמן של כתיבת הפרוזבול, וכ"כ הרמב"ן עה"ת [פרק ט"ו, א'], וכ"ה ברשב"א בשו"ת [ח"ב סימן שי"ד], והביא את התוספתא שכותב פרוזבול בשקיעה של ערב ר"ה של 'שביעית' וכתב הרשב"א דהוי טעות וגרסין ער"ה של 'מוצאי שביעית', וכן הוא בגר"א על התוספתא [שם].

ועיין בקרבן נתנאל שחולק על זה, ועיין בתומים [שם ס"ק כ"ו] בזה.

ועיין חת"ס [שו"ת חו"מ סימן נ'] שעיך ההלכה לא לחשוש לעיטור, אבל מי שמחמיר כמותו אין מוחיחין אותו ואין בו חשש יוהרא וזכור לטוב.

תמיהת הקצוה"ח דלפי העיטור והרא"ש ע"מ שלא תשמטני שביעית הוי תנאי באיסורים ולא תנאי בממון.

עיין בקצות החושן [סימן ס"ז ס"ק א'] מה שתמה על הרא"ש והעיטור דסברי דבשנה השביעית גופה אינו משמט אבל מיד כשהגיע תחלת השמיטה אין ב"ד נזקקין לגבות שום חוב וגם המלוה בעצמו אין לו ליגוש מהתחלת שבע אף על גב דאינו משמט אלא בסופה – והקשה דעיך התנאי של על מנת שלא תשמטני שביעית לא שייך בשביעית עצמה דזה אינו תנאי שבממון אלא תנאי על איסורים, ולא מהני בזה תנאי.

ועיין בשיעורי הגר"ש רוזובסקי זצ"ל [מכות ס"ק ק"ע] שכתב דגם הלאו הוא לאו לחבירו ומצד לתא דממון אתינן עלה, הלכך שפיר שייך בזה תנאי שבממון.

ובאשר לשלמה [שביעית] הוסיף בסברא זו עוד – דבאמת קושי' זו קשה נמי לשיטת היראים דס"ל דכל הדין של שמיטת כספים אינו אלא דין איסור ומצוה ולא דין הפקעת ממון – דמצוה על המלוה לומר משמט אני – עיין להלן [משנה ח'] שהרחבנו בשיטתו, וע"כ כנ"ל ודייק כן מיניה וביה ביראים שמבואר ביראים שהלוה יזמין את המלוה לבי"ד לשמט את החוב וקשה דאי אינו אלא מצוה בעלמא לשמים א"כ אינו בע"ד לתובעו על זה בבי"ד, ומוכרח שגם המצוה עצמה היא מצוה לחבירו.

עוד כתב שם באשר לשלמה ליישב קושי' הקצוה"ח דכל מה שיש לאו דלא יגוש בתחילת שביעית לדעת העיטור, היינו דווקא על חוב כזה שיחול עליו הפקעה של הממונות של החוב בסוף שביעית, ואחרי דמהני התנאי כלפי הממונות, שוב מתחילה לא חיילא הלאו.

פרוזבול מוקדם כשר ומאוחר פסול.

עיין ברע"ב מה שפירש בזה – וכן כתבו כל הראשונים וזה על פי הירושלמי, דיסוד הדבר שפרוזבול רק מהני להלוואות שלפני כתיבת הפרוזבול, ולכן אם הוא מקדים הוא מגרע כחו – שלא יוכל לגבות מהזמן של כתיבת הפרוזבול כיון שהקדים את הזמן שכתוב בפרוזבול, הלכך כשר, אבל אם הוא מאחר הוא מאלים כחו וגובה שלא כדין, והכס"מ [פרק ט' הלכה כ"ב] הביא מהתוספתא דמשמט הלוואות שלאחר הפרוזבול, אכן כתב שזה ט"ס וצ"ל דאינו משמט, אולם עיין בר"ש מה שפירש בכוונת התוספתא.

איברא דיעויין ברדב"ז על הרמב"ם [שם] דס"ל שזה מחלוקת תנאים אי מהני פרוזבול לחובות שלפניה או שלאחריה, דסתמא דמתני' חולק על התוספתא הנ"ל שבמשנה מבואר דמוקדם כשר.

והנה הטעם דמהני לחובות שלפניה דווקא – היינו משום שפרוזבול הוא מסירת חובות שיהיה כגבוי וזה לא שייך אלא בחובות שכבר היו, ופשוט, אכן הסברא של החולקים הוא שהפרוזבול מהני דלא יחול עליו 'שם מלוה' הלכך בעי פרוזבול לפני ההלוואה.

ביאור חדש במוקדם.

איברא שיש מהדורא קמא ברמב"ם בפירוש המשנה דלמד דתנא דמתני' סובר דמוקדם כשר היינו שהפרוזבול כתוב לפני ההלוואה ומאוחר פסול היינו כתוב אחרי ההלוואה, אלא שחזר בו, וכמבואר נמי בשו"ת הרמב"ם.

אולם העיטור [ערך פרוזבול] נקט כעיך כהאי תוספתא דבאמת פרוזבול צריך להיות לפני ההלוואה, וזה הדין מאוחר פסול – שכתוב אחרי ההלוואה, ועיין בכפתור ופרח [נ'] שהביאו, וע"ע במלכי צדק.

הוכחה של הר"ן מכאן דהוי שטר קנין.

עיין לעיל ציונים והערות [משנה ד'] שהבאנו

את ההוכחה של הר"ן מפרוזבול מאוחר דע"כ פרוסבול המאוחר פסול לפי שהשטר הוא שעושה שהפרוזבול הוא שטר קנין וכלשוננו: "ולפיכך מעשה ואין בו דין שטר".

משנה ו

[ו] אין כותבין פרוזבול אלא על הקרקע אם אין לו מזכה הוא בתוך שדהו כל שהוא היתה לו שדה ממושכנת בעיר כותבין עליה פרוזבול רבי חוצפית אומר כותבין לאיש על נכסי אשתו וליתומים על נכסי אפוטרופין:

רע"ב משנה ו

אלא על הקרקע – אלא אם כן יש לו קרקע ללוה, שאז חשוב החוב כגבוי ביד ב"ד ולא קרינן ביה לא יגוש:
אם אין לו – ללוה, ומלוה יש לו, מזכה לו מלוה ללוה בתוך שדהו קרקע כל דהו וכותבים עליו פרוזבול, ואפילו החוב מאה מנה, משום דקרקע כל שהוא ראוי לגבות בה כל חובו, כגון דגבי והדר גבי עד דמשלים כל חובו:
היתה לו – ללוה שדה ממושכנת בעיר, בין שאחרים משכנו אותה לו בין שמשכן הוא לאחרים כותבין פרוזבול:
כותבין לאיש על נכסי אשתו – כגון קרקע של נכסי מלוג שהוא אוכל פירות:
על נכסי אפוטרופין – שלווין לצורך היתומים והיתומים אין להם קרקע:

משנה ז

[ז] כוורת דבורים ר' אליעזר אומר הרי היא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול ואינה מקבלת טומאה במקומה והרודה ממנה בשבת חייב וחכ"א אינה כקרקע ואין כותבין עליה פרוזבול ומקבלת טומאה במקומה והרודה ממנה בשבת פטור:

רע"ב משנה ז

כוורת דבורים וכו' – כשהיא מחוברת בטיט הכל מודים שהיא כקרקע לכל דבר, ואם היתה מונחת על גבי יתדות הכל מודים שהיא ככלים ואינה כקרקע, לא נחלקו אלא שמונחת על גבי קרקע ואינה מחוברת בטיט:
ר"א אומר הרי היא כקרקע – ונקנית בכסף בשטר ובחזקה כקרקע:
וכותבין עליה פרוזבול – אם יש ללוה כוורת כאילו היה לו קרקע:
ואינה מקבלת טומאה – כדרך שהקרקע המחובר אינו מקבל טומאה:
והרודה – מחלות דבש שבתוכה בשבת חייב חטאת כתולש דבר ממקום חבורו, דכתיב (ש"א יד) ויטבול אותה ביערת הדבש וכי מה ענין יער אצל דבש, אלא מה יער התולש ממנו בשבת חייב חטאת אף דבש הרודה ממנו בשבת חייב חטאת. ואין הל' כר"א:

❧ ציונים והערות משנה ו' וז' ❧

בטעמא דקרקע.

להלוותו אא"כ יש לו קרקע להשתעבד למלוה ובמילתא דשכיחא תקינו רבנן אבל בשאין לו קרקע מילתא דלא שכיחא היא ולא תקינו רבנן פרוזבול, ואתא רבי אליעזר למימר דאם יש ללוה כוורת דבורים כותבין פרוזבול דסד"א אף על גב דהרי היא כקרקע לשאר דברים לגבי הך תקנה לא חשיבא קרקע דלא סמכא דעתיה דמלוה עילויה הואיל ויכולין לטלטלה קמ"ל."

כתב הר"ש: "אא"כ יש לו קרקע ללוה דאז חשוב החוב כגבוי ביד ב"ד ולא קרינא ליה לא יגוש וכמלוה שיש עליה משכון והאי דעדיפא קרקע ממטלטלין לאו משום דכלין, דהרי עציץ נקוב המונח על גבי יתדות דיכול לכלותו ואמר בהשולח דכותבין עליו פרוזבול אלא כך הוא דין דקרקע חשיבא כגבוי טפ"י."

ועיין תוס' יו"ט: "כלומר לאפוקי מטלטלין דאינן חשובין כל כך כגבוי כמו קרקע דכל קרקע אינה נגזלת ובחזקת הבעלים עומדת והוא מסר החוב לבית דין והלכך הקרקע נעשית ביד ובחזקת הב"ד."

וז"ל רש"י בגיטין [ל"ז]: "אלא על הקרקע - אם יש קרקע ללוה דלא תקנו אלא בזמן שהחוב כשאר רוב שטרות שהן נגבין מן הקרקע דהוי מלתא דשכיחא כדאמרינן בכמה דוכתי דבמילתא דלא שכיחא לא עבוד רבנן תקנתא", ובחידושי הגר"נ פרצוביץ זצ"ל [גיטין ל"ז] הביא סתירת רש"י בזה.

והר"ש סיריליאז כתב שע"י זה שיש לו קרקע חשיבי כל מטלטלין שלו כקנויים אגב קרקע ושוב לא חשיב כגבייה ונגישה וליכא לאו, עיי"ש.

וז"ל הרשב"ם בב"ב [ס"ז]: "וה"מ כשיש לו קרקע ללוה דדמי כאילו יש למלוה משכון דבמשכון לא שייך לא יגוש שכל מה שיוכלו חכמים לתקן כדי שלא יהו נראין עוקרין דבר מן התורה התקינו כן נראה הטעם בעיני, ומרבי זקני זצ"ל שמעתי דהיינו טעמא דסתם לוח אין רגילין

וכבר תמה בגידולי תרומה [מ"ה י"ז] על רש"י דאי מצד לא שכיחא הרי תלוי בזמן ההלואה ומה יהני בזה לזכותו קרקע אח"כ, וצ"ע, ועיין בכעין זה ברשב"א [גיטין ס"ז], וע"ע בתומים [ס"ק כ"ב] מה שהעיר עוד בזה.

משנה ח

[ח] המחזיר חוב בשביעית יאמר לו משמט אני אמר לו אף על פי כן יקבל ממנו שנא' (דברים טו) וזה דבר השמטה כיוצא בו רוצח שגלה לעיר מקלט ורצו אנשי העיר לכבדו יאמר להם רוצח אני אמרו לו אעפ"כ יקבל מהם שנאמר (שם יט) וזה דבר הרוצח:

רע"ב משנה ח

המחזיר חוב בשביעית - בסוף שביעית דהיינו בשמיטתה, שאין שביעית משמטת אלא בסופה, שנאמר (דברים טו) מקץ שבע שנים:

אמר לו אעפ"כ - א"ל הלוה אעפ"כ אני רוצה לפרוע לך:

יקבל ממנו - ולא עוד אלא שמותר לו שתהא ידו פשוטה לקבל בשעה שאומר לו משמט אני:

שנאמר וזה דבר השמטה - כלומר דבור בעלמא שמוציא מפיו שהוא משמט דיו, ובדבור

ראשון שאמר משמט אני סגי ואין צריך שיאמר וישנה שנאמר וזה דבר, אין לך אלא דבור ראשון, וכן וזה דבר הרוצח:

❧ ציונים והערות משנה ח ❧

בביאור הדין שיאמר לו המלוה 'משמט אני'.

למדנו במשנה דהיכא דבא להחזיר לו חובו מעצמו יאמר לו המלוה 'משמט אני', ואז כשאומר לו הלוה "אעפ"כ", אז שפיר מצי לקבל ממנו ממונו.

וביאר הר"ש שאומר לו 'אעפ"כ' אני רוצה לפרוע, ותמה עליו התוס' יו"ט דאין זה 'פרעון', ואדרבה אסור לפרוע, ואינו אלא 'מתנה' וכמבואר בברייתא "יאמר לו במתנה אני נותן לך".

וביאר המשנה ראשונה דע"כ דאינו מתנה ממש, דמהיכי תיתי דעל מתנה הוא באמת צריך לומר לו משמט אני, הא מתנה בעלמא היא, וע"כ שיש חוב, והוא פורע את החוב, רק שפורעין את החוב אחרי שאומרים משמט, ו'אומרים' שזה ניתן בתורת מתנה אף דודאי אינו מתנה כפשוטו, וצ"ב.

ונראה שהגדר בזה כנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ט] דעיקר החוב קיים אלא דאין בזה זכות גוביינא, ויש להוסיף בזה, דמצד גוף הממון אינו מתנה רק מצד הנתינה עצמה זה מיקרי מתנה.

והגר"נ פרצוביץ זצ"ל הוסיף בזה תוספת ביאור דמצד אחד זה מתנה ומצד שני אינה מתנה, וביאר דבכל חוב אין המלוה צריך להקנות את המעות ע"י 'הקנאה' דמהני ע"י גוביינא לחוד וממילא הוא זוכה בה - ולכאור' כוונתו לדברי הנתה"מ - מובא להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ט], אולם בשביעית כבר אין לו כח תביעה לגוביינא, וזהו שאומר לו במתנה הוא נותנו לו, דבא לאפוקי דבאמת הכא הוא מקנה לו ממונו, ולא נותן לו דרך גבייה, ונראה דגם בזה מובן הלשון במאירי "כעין מתנה".

והוסיף הגר"נ פרצוביץ זצ"ל דביותר מוכרח חידוש זה דלא פקע גוף החוב מדברי רש"י שפירש את גמרא שם שאחרי שהוא אמר לו 'משמט אני' והשיב לו 'אעפ"כ' דאז מותר לקבל,

אלא דנתחדש ברש"י עוד שתולה אותו וכופה אותו עד שיאמר לו 'אעפ"כ', הרי דמבואר ברש"י דמצי כופה אותו כפשוטו, ודלא כהראשונים נרא"ש רמב"ן רשב"א ר"ן, ועיין רי"ד דביאר דאין כוונת רש"י דבכל אופן מצי לכופו, דבאמת תמיד אינו נוגשו, ורק כשכבר בא אליו לשלם וכבר אמר משמט אני, אז הוא דמצי לכופו כיון שכבר קיים את המצוה.

אולם סו"ס אכתי תמוה דאי פקע גוף החוב א"כ מה שייך כפייה לתת מתנה, אלא דע"כ שיש חוב אלא שאין לו זכות תביעה, ובכח"ג שפיר מהני, כיון דכבר נתקיים המצוה.

המקור לדין זה מהפסוק - "זה דבר השמטה" - ונחלקו רש"י ותוס' הרא"ש מה חידש הפסוק.

הגר"נ פרצוביץ זצ"ל הוסיף עוד בזה, דבמשנה מבואר שיש דין על המלוה לומר "משמט אני", ויליף כן מקרא ד"זה דבר השמטה", ונחלקו רש"י ותוס' הרא"ש [גיטין ל"ז] מה חידש הפסוק.

והיינו שהמשנה מיידי באופן שהלוה משלם בעצמו ואומר במתנה אני נותן לך נכמבואר אח"כ בברייתא שכך צריך לומר לו, ורש"י למד שבכח"ג הסברא אומרת דמצי מלוה לקבל כיון שהוא פורע מעצמו בתורת מתנה, וקמ"ל קרא דאינו יכול לקבל עד שיאמר משמט אני, אבל התוס' הרא"ש למד שזה פשוט דאינו יכול לקבל מהלוה גם אם הלוה משלם מעצמו, וקרא קאי לאידך גיסא לבא ולומר דסגי בזה שיאמר פעם אחת משמט אני ושוב מצי לקבל.

והנה לפי התוס' הרא"ש תמוה דאיך קס"ד דלולי הקרא פשוט שא"א לקבל גם אם הוא נותן מעצמו, הא סו"ס הוא נותן לו מתנה שהרי אמר לו כן בהדי', וא"כ למה לא יקבל ממנו מתנה, וע"כ דמוכרח שיש כאן חוב, ומשלמים את החוב, רק דאין דין תובע וזכות גוביינא, וקס"ד דגם

[ד"ה איכא] שרבינו תם פסק כלישנא בתרא דמתניתין דמכות מסייעא ליה.

והרא"ש [סי' ג'] כתב שריב"א ורבינו אליהו פסקו כלשון ראשון ואשון והוא ז"ל סובר כרבינו תם משום דשביעית דרבנן אזלינן לקולא, וא"ת הא בספיקא דממונא נקטינן קולא לנתבע והכא הוי איפכא קולא לתובע, — כן הקשה הב"י.

ותירף הב"י — וז"ל: "ונראה לי דטעמיה משום דשמיטה איסורא הוא ומקילין דלא תנהוג כיון דרבנן היא בזמן הזה ונהי דנפקא מינה לענין ממונא והויא חומרא לתובע מכל מקום כיון דבעיקרא דדינא לא אתי למיבעי אי מפקינן ממונא מהאי גברא אלא לענין איסורא אי נהג השביעית או לא לקולא נקטינן כנ"ל", עכ"ל.

וכתב בשער משפט דלשיטת היראים א"ש טפי מה דהוי איסור ולא ממון, דהא הלוח חייב לפרוע את החוב ואין שביעית משמטתו עד שיאמר המלוה משמט אני ובי"ד כופין אותו על כך כמו בשאר מצות עשה וא"כ במלוה לעשר שנים הוי ספק איסור וכיון דשביעית דרבנן בזה"ז א"כ הוי ספיקא דרבנן ולקולא - ואין המלוה צריך לומר משמט אני ויכול ליטול המעות - א"כ ממילא צריך הלוח ליפרע דהא חיובא דפרעון רמיא עליה ואינו נפטר אלא כשיאמר המלוה משמט אני, וא"ש, אך סיים דמסתימת הרא"ש בפי' השולח שלא כתב דין זה משמע דלא ס"ל כן, עיי"ש.

חידוש גדול מהגר"נ פרצוביץ זצ"ל בשיטת היראים שעל ידי המשמט אני ליכא מחילה אלא דחילא הדין שמיטה בחוב.

הגר"נ פרצוביץ זצ"ל [גיטין ל"ו: ס"ק צ"ג] חידש חידוש גדול בשיטת היראים, שכפשוטו אחרי שהוא אומר משמט אני אז הוי מחילה גמורה על החוב — לפי דעת היראים, וכן מבואר בלשונו שזה כמחילה, ואז איכא הפקעה גמורה על החוב, כמו בכל מחילה, אולם זה קשה טובא מהסוגי' בגיטין שם שהקשו דהאיך רבנן יכולים לחדש דין שמיטת כספים - הא מה"ת ליכא שמיטה בזה"ז והאיך באים רבנן ומשמטים.

ותמה בזה — הרי אי רק חייבו אותו לשמט -

לקבל כשנותנים לו מיקרי קצת גוביינא, וקמ"ל דאי כבר אמר משמט אני כבר לא מיקרי גוביינא, עכתו"ד.

אולם ראה זו אינה מוכרחת, דיעויין בריטב"א [כתב יד] דמפורש דכל הדין לומר משמט אני, היינו דוקא כשהוא לא אמר במתנה אני נותן לך, אבל כשאמר במתנה אני נותן לך שוב א"צ לומר משמט אני, ולפי הריטב"א שוב לא מוכרח דאיכא חוב, דאולי כל מה שחייב לומר לו משמט אני הוא רק כדי שידע שאין כאן חוב, ולכן כשהוא אומר בהדי' במתנה שוב א"צ לומר משמט אני, ודו"ק.

שיטת היראים שהחוב אינו נפקע ממילא ע"י שביעית, אלא שהמלוה מצווה להשמיט.

כתוב בספר יראים [סימן קס"ד / רע"ח], וחוב שעבר עליו שביעית אינו רשאי לזה לעכבו אלא על פי מלוה, שכל זמן שלא השמיטו מלוה חייב לפרוע אלא לזה יזמין מלוה לדין שישמיט לו חובו כאשר צוה היוצר ובי"ד יחייבו למלוה לומר משמיט אני כאשר צוה חכמים כדתנן בסוף שביעית ומייתנין לה בהשולח [ל"ז:]. המחזיר חוב לחבירו בשביעית צריך שיאמר משמיט אני ואם אמר אעפ"כ יקבל ממנו שנאמר וזה דבר השמיטה. ואם אינו רוצה המלוה לומר משמיט אני יכפוהו ב"ד וכו' עכ"ל.

מבואר ביראים שלמד ממשנה זו חידוש גדול — והוא דס"ל דהחוב אינו נפקע ממילא ע"י שביעית, אלא שהמלוה מצווה להשמיט, וע' בשער משפט [ריש ס"ו ס"ז] שהביא דבריו וכו' דשאר הפוסקים חולקים ע"ז.

מיהו כתב שם השער המשפט דלפי היראים מבואר דברי הרא"ש ממה שהק' הב"י עליו [סי' ס"ז] בענין מלוה לעשר שנים וז"ל "פרק קמא דמכות [ג']. אמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים שביעית משמטתו ואף על גב דהשתא לא קרינן ביה לא יגוש סוף אתי לידי לא יגוש איכא דאמרי אמר רב יהודה אמר שמואל המלוה את חבירו לעשר שנים אין שביעית משמטתו ואף על גב דאתי לידי לא יגוש השתא מיהא לא קרינן ביה לא יגוש. וכתבו התוספות

ספק איסור – והביאור עפ"י היראים, והנה לעיל בציונים והערות [משנה ה'] הבאנו מהקצות החושן [סימן ס"ז ס"ק א'] שתמה על הרא"ש והעיטור דסברי דבשנה השביעית גופה אינו משמט אבל מיד כשהגיע תחלת השמיטה אסור לגבות, ומוכרח דאז הוי איסור ולא ממון – והקשה דעיקר התנאי של על מנת שלא תשמטני שביעית לא שייך בשביעית עצמה דזה אינו תנאי שבממון אלא תנאי על איסורים, ולא מהני בזה תנאי, וקושי' זו הקשה באשר לשלמה [שביעית] גם על היראים, וכנ"ל, דאי החוב לא פקע, ע"כ שאינו אלא איסור, ואיך מהני כתנאי.

וכבר הבאנו שעל הקושי' של הקצוה"ח כבר תירץ הגר"ש רוזובסקי זצ"ל דגם הלאו הוא לאו לחבירו ומצד לתא דממון אתינן עלה, הלכך שפיר שייך בזה תנאי שבממון.

ובאשר לשלמה [שביעית] תירץ כנ"ל בשיטת היראים, ודייק כן מיניה וביה ביראים שמבואר ביראים שהלוה יזמין את המלוה לבי"ד לשמט את החוב וקשה דאי אינו אלא מצוה בעלמא לשמים א"כ אינו בע"ד לתובעו על זה בבי"ד, ומוכרח שגם המצוה עצמה היא מצוה לחבירו.

א"כ הרי הוא בעצמו מוחל ושוב ליכא חוב וחכמים לא עשו כלום אלא שחייבוהו למחול, עוד הקשה דמה תירצו בגמרא הפקר בי"ד הפקר, דאי מיירי שהוא משמט ומוחל שוב לא בעי הפקר בי"ד.

וחידוש דגם היראים מודה דליכא מחילה אלא דכמו דלדין חיילא שמיטה בעצמה בלי צורך לומר משמט אני – והארכנו להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ט] בשם הגר"נ פרצוביץ זצ"ל לחדש שגם אחרי שחל הדין שמיטת כספים מאליו אכן סו"ס החוב אכתי קיים – ורק שחל דין שמיטה בחוב, והיינו דאינו יכול לתבוע את החוב אבל סו"ס החוב עצמו אכתי קיים, א"כ ה"ה דלפי היראים אמירת משמט אני לא מחיל מחילה גמורה אלא שחל שמיטה על החוב – רק לענין זה שאין תביעה אבל החוב אכתי קיים גם אחרי אמירת משמט אני, ונמצא שחכמים צריכים לפטור את הלוה מלשלם אף דהחוב עדיין קיים ולכן שפיר הקשו מי איכא מידי דרבנן יכולים לעשות כן אי מה"ת הוא חייב לשלם.

עוד יש להעיר אי שמיטת כספים הוי ממון או איסור. והנה הבאנו שהרא"ש כתב דספק שמיטה הוי

משנה ז

[ז] המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה ממנו הלוה מן הגר שנתגיריו בניו עמו לא יחזיר לבניו ואם החזיר רוח חכמים נוחה ממנו כל המטלטלין נקנין במשיכה וכל המקיים את דברו רוח חכמים נוחה ממנו:

רע"ב משנה ז

המחזיר חוב בשביעית – לזה שאומר למלוה אעפ"כ, ומחזיר לו מעותיו רוח חכמים נוחה הימנו:

לא יחזיר לבניו – אינו חייב להחזיר לבניו אם מת הגר:

ואם החזיר רוח חכמים נוחה הימנו – ודוקא לבניו שנתגיריו עמו משום דעובד כוכבים יורש את אביו מן התורה דכתיב (דברים ב) כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר, ואם לא יחזיר לבניו יש לחוש שמא יחזרו לסורם שיאמרו אם היו עובדי כוכבים היו יורשים אביהם והיו צריכין להחזיר להם. אבל אם היתה הורתם שלא בקדושה ולידתם בקדושה דמעולם לא

ירשו את אביהם מן התורה ולא היתה ירושה זו ראויה להם לעולם אין לחוש בזה שמא יחזרו לסורם, והמחזיר להם אין רוח חכמים נוחה הימנו: כל המטלטלין נקנין במשיכה – וכל זמן שלא משך יכול כל אחד מהם לחזור בו, ואף על פי שנתן המעות אין המעות קונות עד שימשוך החפץ הנקנה, ואעפ"כ המקיים את דבריו ואינו חוזר בו ואפילו לא משך רוח חכמים נוחה הימנו, דהכי תניא איפת צדק והין צדק (ויקרא יט) שיהא לאו שלך צדק והין שלך צדק:

❧ עיונים והערות משנה ט ❧

התביעה וזכות גוביינא הושמט. "המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו".

בדין "המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו" יש לעיין דקשה הלשון ה"מחזיר חובו", הרי אין כאן חוב להחזיר ואינה אלא מתנה בעלמא, ומוכרח כיסוד דנתבאר להלן בחידושי סוגיות [סימן י"ט] דעצם החוב לא הושמט ורק ונראה דגם מעצם הדין ד'רוח חכמים נוחה הימנו' מוכרח כן, שהרי מה שייך רוח חכמים נוחה אי אינה אלא מתנה, וע"כ שיש כאן חוב שהוא מחזיר רק שאינו מחוייב בזה כלל, וע"ע מה שנתבאר בזה [שם].

"חידושי סוגיות"

**מערכות ובירורי סוגיות
בעומקא דשמעתתא דשביעית'**

חידושי סוגיות במסכת שביעית

סימן א' קונטרס בענין קצירת פירות שישית בשביעית, וקצירת פירות שביעית בשמינית, [פרק א' משנה ד'] שצא
 פרק א' ביאור החילוק בין קצירה לאידך מלאכות ועבודות, דבקצירה הכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנת השביעית, וביאור השני דינים בקצירה. ❖ פרק ב' פלוגתא ב' תירוצים בתוס' [ר"ה י"ב], [פלוגתא רש"י ותוס']. ❖ פרק ג' ביאור דברי התוס' דבעינן חרישה "לצורך פירות שביעית" בתוספת לאחריה, ויסוד דין קצירה מדין עבודה ומלאכה דנקבע כפי הפירות של שביעית, ויסוד היתרא דקצירת פירות שישית בשביעית, וביסוד הקה"י בגדר מלאכת סיכה בפירות שביעית. ❖ פרק ד' קצירת עצים.

סימן ב' קונטרס בגדרי אבות ותולדות בשבת בשביעית בכלאים ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב] תז
 פרק א' ביאור החילוק בין כלאים לשבת ושביעית לענין תולדות. ❖ פרק ב' ביאור הגדר בחיובא ותולדות בשביעית. ❖ פרק ג' אבות ותולדות בנחל איתן. ❖

סימן ג' קונטרס בגדרי אבות ותולדות של "זורע" ו"נוטע", [מברין מרכיב זומר], בשביעית בשבת ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב] תיד
 פרק א' פלוגתא הראשונים בנוטע בשביעית ובמחפה בשביעית. ❖ פרק ב' פלוגתא הרמב"ם והתוס' בגדרי אבות ותולדות ו"מעין אבות" בזורע בשבת ובשביעית. ❖ פרק ג' ד' שיטות בראשונים בגדרי אבות ותולדות בזורע, וביאור שיטת רש"י שמחלק בין שביעית לשבת, ושיטת רש"י בנוטע בשביעית. ❖ פרק ד' פלוגתא הרמב"ם ורש"י לשיטתייהו בגדרי אבות בשביעית ובנויקין. ❖ פרק ה' דרך חדשה [אגלי טל] בשיטת הרמב"ם באבות של זורע בשבת ובשביעית. ❖ פרק ו' אבות של זורע באיסור זריעה בנחל איתן. ❖

סימן ד' קונטרס בדין "מחפה מדין זורע" בשביעית שבת ובכלאים, ואי הוי אב או תולדה של זורע, [פ"ב מ"ב] תל
 פרק א' ג' שיטות - רש"י תוס' והרמב"ם - בגדר הדין "מחפה מדין זורע" - בשביעית ובשבת. ❖ פרק ב' ביסוד דינא ד"נמנו וגמרו דמחפה לוקה משום כלאים". ❖ פרק ג' ביאור שיטות הראשונים במחפה לענין שביעית, [אי דינו כזריעה גם לענין שביתת הארץ]. ❖

סימן ה' קונטרס בסוגי' דסכין את הפגין, שיטת הר"ש והרא"ש, ובחילוקים בין המשנה לתוספתא, [פ"ב מ"ה] תמ
 פרק א' הקדמה וקושיות. ❖ פרק ב' דרכו של הר"ש בדין סכין. ❖ פרק ג' דרכו של הרא"ש בדין סכין. ❖ פרק ד' דין סכין ועבודת פירות במוצאי שביעית. ❖

סימן ו' קונטרס בדין שביתת הארץ אי הוי חובת קרקע או חובת גברא, ובדין זריעה וקליטה בשביעית, ובדין עבודת שביעית ע"י גרמא. תמח
 פרק א' בדברי האחרונים בד' נידונים בחידוש של שביתת הארץ. ❖ פרק ב' עוד בדין זריעה בערב שביעית וקליטה בשביעית וגדר חדש בעיקר דין שביתת הארץ. ❖ פרק ג' בדברי המנ"ח בזריעה וקליטה בשבת כלאים ושביעית. ❖

סימן ז' קונטרס בדבר שאינו מתכוין ופסיק רישא בשביעית, ובחילוקים בגדרי מלאכה השבת ובשביעית, ובגדרי שביתת הארץ. תנט
פרק א' יסודו של החזו"א דליכא חיוב של פס"ר בשביעית, והראיות לזה, ושיטת התוס' בזה. ❖
פרק ב' ז' חילוקים בין מלאכת שבת למלאכת שביעית ❖ פרק ג' יסוד החילוק בין מלאכת שבת למלאכת שביעית, לגבי שביתת הארץ. ❖ פרק ד' סיכום שיטת התוס' בכל הנ"ל. ❖

סימן ח' קונטרס בהיתרא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר, וביסוד דינא דכל עבודות שביעית דמצד "כי לי הארץ" ומדין הפקר אתינן עלה, [פרק שלישי דשביעית]. תסח
פרק א' הוכחות דיסוד דינא דמלאכת שביעית מצד הפקר והוראת בעלות אתינן עלה. ❖ פרק ב' ביאור בגדרי שביתת הארץ, למה ליכא דין עקירת האילנות בשביעית, ולמה מהני עבודת גוי בהבלעה. ❖ פרק ג' ביאור בדברי החזו"א בישוב לשיטת הר"ש דקצירה רק אסורה מן השמור. ❖
פרק ד' הערה: יתכן דהכל תלוי בפלוגתת רש"י והרמב"ם והתוס' בדין ביטול חמץ מדין תשבתו. ❖

סימן ט' קונטרס בגדר הפקירא דשביעית, [פ"ד מ"ב]. תפ
דינא דמלאכת שביעית מצד הפקר והוראת בעלות אתינן עלה. ❖ פרק ב' ביאור בגדרי שביתת ❖
פרק א' הוכחות ליסוד של הגר"ל דיסקין דחלוק הפקר דשביעית מהפקר דעלמא. ❖ פרק ב' בדין אפקעתא דמלכא והפקר דגברא והסתירות בזה. ❖ פרק ג' דברי האחרונים דתרתני אית ביה, גם אפקעתא דמלכא וגם הפקר דגברא, ומתמה טובא בשיטת הב"י בזה. ❖ פרק ד' שני דינים נאמרו, דין "ונטשתה" שזה הפקר דגברא, ודין "ואכלו אביוני עמך" שזה אפקעתא דמלכא, ודין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא. ❖ פרק ה' ביאור שיטת הרמב"ם בספיקות [אתרוג], דליכא אפקעתא דמלכא וליכא הפקירא דגברא, ומוכיח דין קדושה ודין הפקר לא תלויים זה בזה. ❖ פרק ו' בגדרי הפקר לזמן דילפינן משביעית, ובדין הפקר דשביעית בקרקע, ובדין הפקר דשביעית בירקות לפני לקיטה. ❖ פרק ז' דין קדושה ודין הפקר אינם תלויים זה בזה. ❖

סימן י' ביסוד חיובא דזומר ונוטע, דתרי מחייבים איכא בהו ובביאור דברי הר"ש ריש מכילתין בדין נוטע, [פ"ד מ"ו]. תק

סימן י"א קונטרס בגדר הדין לאכלה ולא להפסד, דרך חדשה בשיטת הרמב"ם דנאמר בזה ב' דינים, מצד 'קדושה' ומצד 'הפקר ובעלות', ונתחדש דלא פליגי הבבלי וירושלמי לפני עונת המעשרות, [סוף פרק ד' דשביעית]. תקד

סימן י"ב דרך חדשה בדעת הר"ש דהירושלמי מודה לבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד הוא, [סוף פרק ד' דשביעית]. תקט

סימן י"ג ביסוד דינא דלפני עור [פ"ה מ"ו]. תקיד

סימן י"ד ב' דינים בקדושת הארץ, לגבי מצוות ולגבי שכינה, [פ"ו מ"א]. תקכא

סימן ט"ו קונטרס בדין מלאכת קצירה בשביעית, ובגדר דין קצירה כדרך הקוצרים, [פרק ח' משנה ו']. תקכד
פרק א' דרכם של האחרונים ברמב"ם דאיכא ב' דיני קצירה. ❖ פרק ב' ודרכם של האחרונים בביאור פלוגתת ר"ת והר"ש בקצירה בשמור והפקר, והמקור לשני דיני קצירה בתורה. ❖ פרק ג' מהלך חדש ברמב"ם בגדר "קצירה דעבודת הקרקע". ❖ פרק ד' פלוגתת הר"ש ור"ת בקצירה בהפקר,

ובאיסור משומר. ❖ פרק ה' פלוגתת הראשונים בדין אוצר ב"ד. ❖ פרק ו' מהלך חדש בפלוגתת הבבלי וירושלמי בדין קצירה כדרך הקוצרים ובדין איסור משומר, [דר"ת מודה לר"ש בשיטת הירושלמי]. ❖ פרק ז' קצירת שביעית בשמינית. ❖

סימן ט"ז קונטרס בדין 'גרם' הפסד ודין 'משמרת' בשביעית, ובשיטת הר"ש סיריליאנו בדין מלאכת קצירה בשביעית ומעש"ש, [פרק ח' משנה ז'] תקמט

סימן י"ז קונטרס בגדר יסוד דינא דביעור, [פרק ט' משנה ח'] תקנד
פרק א' פלוגתת הראשונים בדין ביעור, אי בשריפה אי בהפקר. ❖ פרק ב' קושיות על שני השיטות בביעור. ❖ פרק ג' מהלך חדש ביסוד דינא דשריפה בביעור, וביאור בפלוגתא הנ"ל. ❖ פרק ד' פלוגתת הרמב"ן ותוס' בדין ביעור. ❖ פרק ה' הערה בדין ביעור וסחורה והפסד בפירות עכו"ם. ❖ פרק ו' שני דינים בביעור, דין ממון ודין איסור. ❖

סימן י"ח פירות עכו"ם תקעב

סימן י"ט קונטרס בגדר הדין שמיטת כספים תקעה
פרק א' גדר ביטול החוב בשמיטת כספים, האם פקע גוף החוב או רק הזכות גוביינא ותביעה. ❖ פרק ב' דן האם איכא גזילה בגביית חוב שהושמט, והאם מיקרי מיגו וטענינן 'להוציא'. ❖

סימן כ' קונטרס בביאור סברת הרמב"ם בהקפת חנות דהוי כשכירות אינה אלא בסוף, ובחילוקי הגדרים בין שכירות אינה אלא בסוף, למלוה לאחר י' שנים, ובגדר הדין הלואה ע"מ שלא אתבענו, ושורש פלוגתת ת"ק רבי יהודה ורבי יוסי, בהקפת חנות ושכר שכיר, [פרק י' משנה א' וב'] תקפא
פרק א' דין שכירות אינה אלא בסוף, ודין מלוה לאחר י' שנים, ודין ע"מ שלא אתבענו. ❖ פרק ב' ביאור שיטת הרמב"ם בהקפת חנות דדומה לשכירות אינה משתלמת אלא בסוף. ❖ פרק ג' ביאור פלוגתת רבי יהודה ות"ק האם בהקפה שניה איכא זקיפה להקפה ראשונה, וביאור דברי רבי בתוספתא דמחלק בין כתוב במעות וכתוב בפירות בפלוגתא זו. ❖ פרק ד' ביאור פלוגתת רבי יוסי ורבנן בדין שכר שכיר היכא דנגמרה מלאכתו בשביעית, וביאור סברת הרמב"ם בשכר שכיר. ❖

סימן כ"א בגדר 'תשלומין דשבועה', לגבי שמיטה ולגבי מיגו תקצד
פרק א' בגדר תשלומין דשבועה, לגבי מיגו ולגבי שמיטה ❖ פרק ב' דרך חדשה בגדר 'תשלומין דשבועה', ומה דלא מהני בזה מיגו.

סימן א'

קונטרס

בענין קצירת פירות שיטת בשביעית, וקצירת פירות שביעית בשמינית,

[פרק א' משנה ד'].

פרק א' ביאור החילוק בין קצירה לאידך מלאכות ועבודות, דבקצירה הכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנת השביעית, וביאור השני דינים בקצירה. ❖ הקדמה: ❖ מביא מכל האחרונים [פני"ח מנ"ח מקד"ד חזו"א צפנת פענח ומעדני ארץ] דהוכיחו דקצירה ובקצירה תלויים בקדושת הפירות שביעית ולא בשנת השביעית, ובה חלוקין ניהו מזורע וזומר, וכן הוא בהדי' במאירי, ומתמה מהירושלמי דמשמע דהכל תלוי בשנה ולא בקדושת הפירות. ❖ מביא את יסודו של האחרונים דתרי דינים נאמרו בקצירה, קצירה מצד מלאכה ועבודת קרקע והקצירה של הנהגת בעלות, ואיכא ביניהם כמה נפ"מ. ❖ ביאור סברת האחרונים דלענין קצירה הכל תלוי בקדושת פירות ולא בשנה השביעית, ומביא מהחזו"א לבאר בזה את הירושלמי דמתיר קצירת פירות שביעית בשמינית דמייירי בקצירה מצד עבודת קרקע. ❖

פרק ב' ביאור פלוגת שני התירוצים בתוס' בר"ה [י"ב] - [פלוגת רש"י ותוס']. ❖ ביאור שני הסוגיות, ר"ה [ט'] ור"ה [י"ב]: ולרש"י למדנו דין אחד משני הפסוקים, וקרא דקצירה דשמינית לא איצטריכא לגופיה ואינו מדין תוספת שביעית, ומשיטתו איכא הוכחה ליסוד האחרונים דכל האיסור קצירה הוא מדין קדושת שביעית שבפירות, ואינה מלאכה ועבודה בקרקע, וממילא דזה גם בשנה השמינית, ומביא כן בהדי' מהב"ח. ❖ מביא דהפשטות בתירוץ השני של התוס' הוא דחולק בעיקר דין קצירת פירות שביעית בשמינית דרך אסור מדין תוספת, ודלא כהאחרונים, ומביא מהחזו"א דאדרבה, התוס' בתירוץ השני מודי ליסוד האחרונים, ודבריהם הכא קאי בדין מסויים של קצירה לתועלת הקרקע. ❖ מביא ג' הוכחות דאין זו כוונת התוס', והתוס' ע"כ קאי בקצירה דעלמא לומר דבעי בזה קרא לאסור בקצירת שמינית. ❖ ביאור חדש בדברי התוס' [דלא כהחזו"א], דבאמת התוס' קאי בקצירה דעלמא, ורק התנו שהקצירה תהיה בתבואה של שביעית ותו לא, ורק בחרישה ועידור בעינן לצורך פירות שביעית. ❖ ביאור שורש פלוגת שני התירוצים של התוס', דהתירוץ ראשון סובר כהאחרונים דשני דינים נאמרו בקצירה, [דין אסיפה והנהגת בעלות בקצירה דעלמא, ודין עבודת קרקע בקוצר לתועלת הקרקע], ובתירוץ השני נתחדש דקצירה דעלמא היא עבודת קרקע ואילנות כיון שהיא נעשית בפירות ותבואה המחוברת לקרקע ואילן, [ומה שכתבו התוס' "דדבר התלוי בעבודת הארץ" קאי בקצירה דעלמא]. ❖ מבאר דפליגי שני התירוצים של התוס' לשיטתייהו בפלוגת רש"י הר"ש והתוס'. ❖ מבאר דלפי שיטת התוספות דקצירה דעלמא היא מלאכה ועבודה דא"ש הירושלמי דמתיר קצירת שביעית בשמינית כפשוטו [ואולי קאי דוקא בסורי' דליכא דין תוספת], אלא דתמוה לאידך גיסא, דא"כ איך מותר לקצור פירות שיטת בשביעית. ❖

פרק ג' ביאור דברי התוס' דבעינן חרישה "לצורך פירות שביעית" בתוספת לאחריה, ויסוד דין קצירה מדין עבודה ומלאכה דנקבע כפי הפירות של שביעית, ויסוד היתרא דקצירת פירות שיטת בשביעית, וביסוד הקה"י בגדר מלאכת סיכה בפירות שביעית. ❖ מבאר דיסוד זה דחידשו התוס' [דבעינן שהעבודה של חרישה ועידור בשמינית תתייחס לפירות שביעית] מצאנו גם בתוספת שביעית בערב שביעית, וזו כוונת התוס' "לצורך פירות שביעית". ❖ מביא יסוד גדול מבעל הקה"י בעיקר מלאכת שביעית ששייך מלאכת שביעית אף היכא דכל המלאכה מתייחסת אך ורק לפירות עצמן, לא לקרקע ולא לאילנות, וזה

הגדר במלאכת "סיכת הפירות", ויסוד זה מוכרח מהתוס' בר"ה לגבי תוספת במוצאי שביעית. ❖ מביא מהאשר לשלמה לחדש דזהו יסוד האיסור עבודה דנתחדש בקצירה, דנתחדש תורת עבודה בגוף הפירות בלי שייכות לקרקע ואילנות, וזה יסוד היתרא דקצירת פירות שישית בשביעית. ❖ מבאר דפירות עכו"ם שאין בהם קדושת שביעית אסורים בקצירה אף דפירות שישית בשביעית מותרים, דסו"ס פירות שישית נינהו. ❖ עיקר דבריו תמוהין, דא"כ למה חשיב כעבודת הארץ והאילן. ❖ מבאר דלא כהקה"י ואשר לשלמה, דלעולם בעינן עבודת קרקע ולא עבודת פירות, אלא דסגי בפירות שביעית לקבוע את המלאכה כמלאכת שביעית. ❖ מבאר דקוצר היא עבודה בקרקע, והמלאכה תמיד מתייחסת לקרקע, ואעפ"כ, קביעתו כמלאכה ששייכת לשנה השביעית היא דוקא ע"י הפירות. ❖

פרק ד' קצירת עצים ❖ מביא את קושיות האחרונים על החידוש במהרש"א בקצירת עצים, ומיישב. ❖ מעורר דלדרכינו אכתי קשה שיטת התוס', ומיישב עפ"י האגלי טל דחידש דכל הדין קצירת עצים נקבע כפי "מחשבתו" לאשוויי את העצים כפירות של האילן כלפי האי קצירה, ועפ"י זה יתחדש דחיילא בהו תורת עצים של שישית כלפי קצירה זו. ❖

פרק א'

ביאור החילוק בין קצירה לאיך מלאכות ועבודות, דבקצירה הכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנת השביעית, וביאור השני דינים בקצירה.

הקדמה:

הירושלמי משמע דמותר לקצור פירות שביעית בשמינית, וצריכים לעיין בשורש הדברים לבאר בזה את ג' הנך שיטות בראשונים וגם את שיטת הירושלמי בזה.

מביא מכל האחרונים [פנ"י מנ"ח מקד"ד חזו"א עפנת פענח ומעדני ארץ] דהוכיחו דקצירה ובקצירה תלויים בקדושת הפירות שביעית ולא בשנת השביעית, ובה חלוקין נינהו מזורע וזומר, וכן הוא בהר"י במאירי, ומתמה מהירושלמי דמשמע דהכל תלוי בשנה ולא בקדושת הפירות.

ונקדים בדברי האחרונים דדנו בדין קצירת פירות שביעית בשמינית ובדין קצירת פירות שישית בשביעית, ויסוד השאלה היא האם קצירה דומה לשאר עבודות שתלויות בשנת השביעית עצמה או דחלוק ותלוי בקדושת שביעית שבפירות.

ויעויין בזה בפנ"י [ר"ה ט']. ד"ה ונלע"ד ובד"ה ור"ל דעיקר דיוקא] דכתב דבזה חלוק קצירה מחרישה, דקצירת פירות שביעית בשמינית נאסרת מעיקר הדין כיון דהפירות הם של שביעית, וזה בלי לבא לדין תוספת שביעית, ורק בחורש צריכים

ידועה פלוגתת ר"ע ור"י בדין תוספת שביעית דלר"ע דריש ליה מ"ובחריש ובקציר תשבות" דקאי בחרישה דערב שביעית ובקצירה דמוצאי דשביעית, ולר"י יליף לה מהלכה למשה מסיני בערב שביעית, ולדידיה קרא לא קאי בשביעית כלל, וכפשוטו היה נראה דנחלקו עכ"פ בדין דנתחדש בקרא ד"ובקציר תשבות", ונחלקו א"כ האם נאסר קצירה במוצאי שביעית, ולהלכה דקיי"ל כר"י ליכא דין כזה, אולם אין זה פשוט.

דכד נעייין בעיקר דין זה יבואר דאיכא ג' מהלכים בראשונים בסוגי' בר"ה [ט']. בביאור הך דרשה ד"ובקציר תשבות", דאיכא למימר דדין פשוט הוא דלא איצטריך לגופיה, וכן למדו התוס' [י"ב:] בשיטת רש"י [ט'], או דקרא בא לחדש חידוש דין בקצירה בשמינית, וזה שיטת התוס' [י"ב:] וזה כולל גם חרישה ועידור לצורך פירות שביעית, או דקרא בא לחדש דין תוספת לאחריה לענין חרישה ועודר ולא לענין קצירה עצמה, וכן הוא שיטת הרשב"א ור"ן בר"ה [ט'].

כל זה בסוגי' בבלי, אכן יעויין בירושלמי [מובא בר"ש פ"ו מ"ב] דמבואר דאינו כן, ולדעת

ועיקר דין זה הביא נמי מהצפנת פענח [מתנות עניים דף ל"ג] **דהכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנה, ודו"ק.**

וכן הוא בחזו"א בכמה דוכתי [סי' ג ס"ק כ"ג ד"ה שם אם, סי' ט' ס"ק י"ב ד"ה פ"ב, סי' י"ז ס"ק א' שם תוד"ה, סי' כ"א ס"ק ט"ז, סי' כ"ב ס"ק ב' ד"ה תפוז], **וכתב כן לגבי תפוזים של שישית בשביעית דקוצר כדרכו, ודייק כן מלשון הרמב"ם** [פ"ד שמיטה ויובל ה"ט], **עיי"ש, ומבואר דהכל תלוי בקדושת שביעית ודלא כזורע וזומר דתלוי בשנת השביעית ותו לא.**

הרי דפשיטא להו לכל האחרונים [פנ"י מנ"ח מקד"ד חזו"א צפנת פענח ומעדני ארץ] **דחלוק קצירה ובצירה מזריעה וזומר, דהכא לא תלוי בשנה אלא בקדושת פירות, גם להתיר פירות שישית בשביעית וגם לאסור פירות שביעית בשמינית, והוכיחו כן בהוכחות ברורות.**

ובאמת דהדברים מפורשים במאירי בר"ה [ט']. **דמעיקר הדין אסור לקצור פירות שביעית בשמינית בלי לבא לדין תוספת שביעית וע"כ דמדנין הפירות שביעית הוא.**

אולם מאידך גיסא כל זה נגד הירושלמי [מובא בר"ש פ"ו מ"ב] **דמפורש בירושלמי לאידך גיסא דקצירת פירות שביעית בשמינית מותרת, וכבר תמה החזו"א** [סי' י"ב ס"ק ד' ד"ה אמנם - בסוגריים] **דמזה משמע דלא תלוי בקדושת הפירות, וגם במקד"ד** [שם] **כבר תמה בזה, וצ"ע.**

עוד תמוה דאיזה סברא איכא לחלק בין מלאכת קצירה לאידך מלאכות, דמאי שנא זורע וזומר דתלויים אך ורק בשנה השביעית ולא בפירות מקוצר דתלוי בפירות, דמאי שנא, וצ"ע.

מביא את יסודו של האחרונים דתרי דינים נאמרו בקצירה, קצירה מצד מלאכה ועבודת קרקע והקצירה של הנהגת בעלות, ואיכא ביניהם כמה נפ"מ.

ואשר מבואר בזה דבאמת שני דינים נאמרו בקצירה, ונקדים בזה במה שהבאנו להלן [סימן ט"ו] **מהאחרונים דשני דינים נאמרו בקצירה.**

להגיע לדין תוספת שביעית כדי לאוסרו בערב שביעית.

וכן הוא במנ"ח [שכ"ח] **דפשיטא ליה דאיסור קצירה לא תלוי בשנת השביעית אלא בגידולי שביעית ובקדושת שביעית, וכתב כן בין לגבי איסור קצירת פירות שביעית בשמינית ובין לגבי היתרא דקצירת פירות שישית בשביעית.**

וכן הוא במקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ד' ד"ה הנה בתוספת שביעית עמוד 444], **דרך פירות שיש בהם קדושת שביעית יש בהם מלאכה, והמקד"ד דייק כן ממשנה מפורשת** [פ"ח מ"ו] **"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה", וקשה דלמה לא קתני "דאין קוצין אותן במוקצה בשביעית", כמו דקתני בשאר המלאכות**, **ומשמע דתלוי בפירות ולא בשנה, וכן נקט במעדני ארץ** [סי' ד' ס"ק ט'] **ודייק כן נמי ממשנה הנ"ל.**

ובמעדני ארץ דייק כן עוד מהרמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל הכ"ב] **שכתב שכל האיסור קצירה היא רק ב"פירות שיוציא האילן בשביעית", ולשון זה קאי על אלו שהביאו שליש בשביעית דהך לשון "פירות שיוציא האילן בשביעית" כתב נמי לעיל מיניה בהכ"ג לגבי חובת הפקר, ודייק כן עוד בספר המצוות [ל"ח רל"ד] דאיסור קצירה תלוי בהפקר, וכיון שדין הפקר לא נאמר בפירות שישית בשביעית, שוב פשיטא נמי דליכא בזה איסור קצירה.**

והוסיף בזה במעדני ארץ [שם ס"ק י"א] **להוכיח כן ממשנה מפורשת** [פ"ה מ"ד] **דלוף של שישית שנכנסה לשביעית דקצירה מותרת** [דרך דנו ב"ש וב"ה לגבי עקירה מהארץ שנראית באופן שנראה שהוא חופר באדמה אבל עצם הקצירה מותרת].

והוסיף [שם ס"ק י"ב] **לדייק לאידך גיסא, דפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית דאסורים בקצירה, דכן מפורש ברמב"ם ברמזיו בריש הלכות שביעית דכתב "בשנה זו" לגבי זריעה ולא לגבי קוצר, [אף דהרמב"ם לא פסק דינא דתוספת שביעית לאחריה], וע"כ דתלוי בקדושת שביעית ולא בשנה זו, וממילא דה"ה לאידך גיסא, דפירות שישית בשנת השביעית מותרים בקצירה דהכל תלוי בקדושה.**

א. עיין במשניות [פ"ב מ"י, פ"ג מ"ח, פ"ד משניות ב'- ו', וכן במ"י וכו'].

להחמיר בקצירה ע"י עכו"ם אף דליכא שליחות דגם ע"י עכו"ם איכא הוראת בעלות.

וזה הרי פשוט דבקצירה שהיא מעשה מלאכה והיינו בכוונה לתועלת הארץ דתו ליתא לכל הנ"ל, דלא יהני שינויים של מעט מעט או בתלוש, וכן לא נקל בשדה חבירו, ופשיטא דלא נחמיר ע"י עכו"ם, דפשיטא דבמעשה מלאכה הדרא כללא דאשלד"ע, ואין שליחות לעכו"ם.

ביאור סברת האחרונים דלענין קצירה הכל תלוי בקדושת פירות ולא בשנה השביעית, ומביא מהחזו"א לבאר בזה את הירושלמי דמתיר קצירת פירות שביעית בשמינית דמיירי בקצירה מצד עבודת קרקע.

ועפ"י ז' יבואר איסורא דקצירת פירות שביעית בשמינית, והיתרא דקצירת פירות שישית בשביעית, דכיון דיסוד האיסור קצירה אינו מעשה מלאכה, אלא שזה היכי תימצא להראות בעלות על הנך פירות, א"כ כל דאיכא קדושה בפירות איכא איסור קצירה וכל דליכא קדושה בפירות ליכא איסור, ופשוט.

אולם היכא שהוא מתכוין לתועלת הארץ, הכא כבר הדרא דינא דמלאכה ועבודה, והכא כבר אסור גם בפירות שישית בשביעית והכא מותר בפירות שביעית בשמינית, והיינו באופן דליכא הוראת בעלות בפירות, וכגון שהוא קוצר אך ורק לתועלת הארץ בשינוי מדרך הקוצרים, ובכה"ג מותר, ודו"ק.

ובזה יישב החזו"א [סי' י"ב ס"ק ז' ד"ה אמנם - בסוגריים] את הירושלמי דמשמע דהכל תלוי בשנה השביעית ולכן מותר לקצור פירות שביעית בשמינית, דהתם קאי בירושלמי במתכוין לתועלת הקרקע, דאז הקצירה היא רק קצירה מצד עבודת הקרקע, ודו"ק, אבל אה"נ, דבקצירה בעלמא כדרך הקוצרים אסור בפירות שביעית בשמינית ומותר בפירות שישית בשביעית, דהכא ליכא עבודת קרקע, וכל האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ושייכא לדין הפקר, וזה תלוי בקדושת הפירות.

דהנה, יעויין בתורת זרעים [פ"ח מ"ו] ומקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ו' ד"ה כתב הרמב"ם רפ"ד, ובד"ה אמרין במו"ק, ובד"ה כתב הרמב"ם ז"ל פ"ד הכ"ג] דדייקן מהרמב"ם דתרי איסורים נכללו בהדי' איסור קצירה א' מצד מלאכה ועבודת הקרקע והאילנות, וזה דוקא בקוצר בכוונה לתועלת הארץ, ולא בקוצר דעלמא כדרך הקוצרים, ב' בקצירה דעלמא בקוצר כדרך הקוצרים הבוצרים, ויסוד האיסור של קצירה כדרך הקוצרים הוא איסור אסיפה, והכא איכא היתרא כשיקצור בשינוי שלא כדרך הקוצרים, ורק באיסור אסיפה שהוא מצד הקצירה כדרך הקוצרים, הכא מותר בשינוי מדרך הקוצרים, לא כן בקצירה מצד מלאכה ועבודת קרקע דהכא לא מהני שינוי.

וכיון דיסוד האיסור מצד דרך הקוצרים הוא דין ב"אסיפה", ממילא דהשוני של שלא כדרך הקוצרים הוא גם ב"אסיפה" אף דזה כבר תלוש, ולכן יהני בזה שינוי בדישה ודריכה וכתשה אף דבקצירה בעצמה שהיתה במחובר הוא קצר כדרך הבעלים, דהקצירה היא היכי תימצא בעלמא לאסיפה, וא"כ ה"ה דפעולות אחרות בתלוש איכללו בהדי' האסיפה, וכן מבואר במנ"ח [מצוה שכ"ט ס"ק ג'] דדייק מהרמב"ם דגם שינוי בתלוש בהעמדת הכרי ודישה ג"כ פוטר ממלקות על הקצירה.

וגם החזו"א האריך בכמה דוכתי בביאור הנך דינים, והביא לזה מקורות, חד מהסוגי' במו"ק דקאי במלאכה ועבודה, וחד מהתו"כ דקאי בכדרך הקוצרים, והוסיף בכל זה החזו"א לחלק בין הנך ב' דינים בכמה נפ"מ, והארכנו [שם] בכל הנ"ל.

ותוכן הדברים בקצרה: דאיכא כמה אופנים דחזוין דהקצירה היא היכי תימצא בעלמא לאסיפה והנהגת בעלות, א' מדמהני בה שינויים בתלוש, ב' דמהני שינוי של "קצירה מעט מעט" בלי לקצור את כל השדה, אף שזה אינו שינוי בגוף המעשה, דסו"ס חסר בהוראת בעלות, ג' מדמקילין לקצור כדרך הקוצרים בשדה של אחרים, דבשדה אחרים ליכא הנהגת והוראת בעלות, ד' יש

פרק ב'

פלוגתת ב' תירושים בתוס' [ר"ה י"ב], [פלוגתת רש"י ותוס'].

בזה לכל דיני קדושת שביעית בפירות, וכדבריו במכות.

אולם התוס' [ט': ד"ה קציר - השנן כתב דקאי על המעשה קצירה לאוסרו במוצאי שביעית, ומוכרח כן מדבריו, שהרי התוס' הביאו הכא את דיני האיסור קצירה לגבי כדרכו ושנוי וכן לגבי החילוק בין הפקר לשמור וכו', וכפשוטו נראה דנחלקו האם דין קצירה בשמינית נלמד מקרא תוספת שביעית [בחריש ובקציר] או לא, ויבואר.

והנה, בר"ה [י"ב:] ילפינן מקרא ד"מקץ שבע שנים" דאזלינן בחר שליש לקבוע לאיזה שנה שייכת התבואה, ומיירי שם גם לגבי שביעית וגם לגבי תרו"מ, וקראי קאי בשביעית, ובזה גלי לן קרא לכל דיני תרו"מ, דבקרא מבואר ד"אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית", והיינו ע"כ בפירות שהביאו שליש בשביעית, ולמדנו הכא דחשיבי כפירות שביעית לגבי קדושת שביעית לענין הפסד וסחורה וכן לענין ביעור וכדומה, ומזה יליף נמי לגבי תרו"מ, דאזלינן בחר שליש התבואה, לקבוע לאיזה שנה היא שייכת.

והקשו התוס' [ד"ה מנהג שביעית] דלעיל מיניה בסוגית הגמ' [ט':] הביאו דר"ע יליף דינא דתוספת שביעית במוצאי שביעית מקרא ד"ובקציר תשבות", והביא שפירש בקונטרס דהיינו לנהוג בה מנהג שביעית במוצאי שביעית, והיינו הך דרשה עצמה דכבר ידענן ממקץ שבע שנים.

ובאמת דהקושי בתרתי, דבסוגי' להלן [י"ב] ילפינן מקרא דמקץ שבע שנים ד"אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית", וברש"י לעיל בסוגי' [ט'] בדרשה ד"ובקציר תשבות" ג"כ כתב "אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית", נמצא דאיכא תרי דרשות שונות על דין א', ויתירא מזה קשה, הרי בסוגי' לעיל [ט'] מבואר דמדין תוספת אחינן עלה, וזה רק לר"ע, ולעומת זאת בסוגי' להלן [י"ב] מבואר דזה מעיקר הדין, וע"כ דזה לכו"ע מדילפינן מיניה גם לתרו"מ.

ותירצו בתוס' [ד"ה אתה נוהג] בתירוצן הראשון

ביאור שתי הסוגיות, ר"ה [ט':] ור"ה [י"ב:] ולרש"י למדנו דין אחד משני הפסוקים, וקרא דקצירה דשמינית לא איצטריכא לגופיה ואינו מדין תוספת שביעית, ומשיטתו איכא הוכחה ליסוד האחרונים דכל האיסור קצירה הוא מדין קדושת שביעית שבפירות, ואינה מלאכה ועבודה בקרקע, וממילא דזה גם בשנה השמינית, ומביא בן בהדי' מהב"ח.

אולם אף דדברי האחרונים ברורים ומובנים ומוכרחים מסברא, אכן אכתי צריכים לעיין בסוגי' הגמ' בפ"ק דר"ה ובדברי התוס' [שם], דכנראה דנחלקו הראשונים בעיקר הך יסוד, וכדיבואר, ונקדים בשני הסוגיות, סוגי' דדף ט' וסוגי' דדף י"ב.

דהנה יעויין בסוגית הגמ' בר"ה [ט'] דר"ע יליף מקרא דבחריש ובקציר תשבות דאיכא דין תוספת שביעית, ובזה ילפינן איסור חרישה של ערב שביעית לתועלת התבואה של שביעית, וילפינן גם קצירה של שביעית במוצאי שביעית, וכפשוטו היה נראה דבעי קרא דתוספת שביעית לאסור קצירה של שביעית בשמינית, וממילא דזה רק לר"ע, ודלא כהאחרונים דזה דין לכו"ע מסברא.

אולם באמת נחלקו הראשונים בגדר הדין קציר למוצאי שביעית דיליף ר"ע מהאי קרא, דהנה, יעויין ברש"י מכות [ח':] וז"ל, "וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, שאם הביאה שליש בשביעית, מאז היא ראויה ליקצר, ואם קצרה בשמינית צריך לנהוג בה קדושת שביעית", וע"ד זה מבואר ברש"י ראש השנה [שם], וז"ל, "וקציר של שביעית, כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית, אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית", והעולה מדבריו, דקרא לא קאי כלל באיסור במעשה הקצירה [כמו חריש של ערב שביעית דקאי במעשה חרישה], דהכא הלשון "קציר תשבות" קאי אתבואה שהביאה שליש, [דהתבואה עצמה מיקרי "קציר"], והדין שביתה מתייחס ל"מנהג שביעית" וכדהביא רש"י בר"ה, והכוונה

דקצירה נכלל בהדי' כל דיני קדושת פירות שביעית ואינו מלאכה, וזה כדהבאנו מכל האחרונים דס"ל כן מסברא, וממילא דשני הסוגיות שאמרו "אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית" קאי על כל דיני הקדושה וממילא שזה כולל גם האיסור קצירה, ודו"ק.

והיינו, דקרא ד"ובקציר תשבות" קאי על כל מנהג שביעית, וזה כולל גם כל דיני הקדושה וגם דין קצירה עצמה, וגם כשכתוב בגמ' [י"ב] "אתה נוהג מנהג שביעית" ויליף מקרא ד"מקץ שבע שנים", כוונת הגמ' גם הכא לכלול דין מעשה קצירה, [וכסברת האחרונים דהוי בכלל כל דיני קדושת שביעית], ושפיר הוצרכו התוס' לדחוק דלא לומדים עיקר איסור קצירה בשמינית מקרא תוספת שביעית, דאדרבה הרי זה אסור מעיקר הדין מקרא ד"מקץ שבע שנים", וע"כ דקרא תוספת שביעית רק חידש תוספת דערב שביעית.²

ונראה להוסיף, דעיקר הראייה כהאחרונים אינו רק מזה דלא בעינן קרא מיוחד לקצירת שביעית בשמינית ובכלל קדושת פירות שביעית איכלל, אלא דמזה דאיכלל בקרא ד"מקץ שבע שנים" שזה כבר דין כללי בכל השנים, שמכאן לומדים שקובעים את השנה של הפירות לפי שלישי, הרי דזה כלול בדיני הפירות עצמן, ודין קצירת פירות שביעית איכלל ממילא בהדי' הך דין, ומוכרח שאינו מדיני העבודה של שביעית בקרקע ואילנות.

וכד נעיין היטב בדברי הב"ח בביאורו לתירוץ הראשון של התוס' [דקאי בשיטת רש"י] מפורש

[עפ"י הב"ח] דלעולם צ"ל דאין שום חדוש בדיון קציר של מוצאי שביעית, דכבר יליף לה ד"אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית" מדרשה דמקץ שבע שנים, ולא יליף בסיפא דקרא דין תוספת כלל, אלא דסיפא דקרא בא רק לגלות דהאי קרא לא קאי כלל בשביעת אלא במוצאי שביעית, וממילא דמהכא כבר גלי לן דגם הרישא קאי בחריש של ערב שביעית, ולא בחרישה של שביעית, ודו"ק.

ולכא' דבריהם קשין שהרי לא כתוב איסור קצירה בקרא ד"מקץ שבע שנים", דרק כתוב "אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית" והיינו לגבי קדושת שביעית, ותו לא, וסו"ס בקרא ד"ובקציר תשבות" כתיב איסור קצירה, והאיך אמרינן דאין חידוש בקרא ד"ובקציר תשבות", [נורק בא ללמד על ערב שביעית], וע"כ כדדייקנו לעיל דרש"י למד דלשון זה ד"ובקציר תשבות", לא קאי על המעשה קצירה אלא על הקציר עצמו, דהיינו התבואה, [וזה מאד מדויק ברש"י במכות וכמבואר בהערה²].

אולם לא יתכן ליישב כן, דאכתי קשה, דאדרבה, למה ליה לרש"י לדחוק דקרא ד"ובקציר תשבות" לא בא לגופי' [נורק בא לגלות וללמד על חרישה של ערב שביעית], הא הו"ל ללמוד קרא כפשוטו, דקרא ד"ובקציר תשבות" קמ"ל איסור קצירה, [ושוב לא היה צריך לדחוק דלא קאי במעשה קצירה רק בחפצא של הקציר], הא כמו דרישא דקרא קאי במעשה החרישה למה לא נימא כן גם בסיפא דקרא דקאי במעשה קצירה, ויתיישב קושי' התוס' כפשוטו, וצע"ג.

וע"כ דמוכרח לאידך גיסא, דרש"י סובר דלאו

ב. שהרי רש"י כתב "וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, שאם הביאה שליש בשביעית, מאז היא ראויה ליקצר", והיינו דאין זה אלא הגדרה בעלמא בקציר עצמו, לא במעשה קצירה, ועל זה מסיים רש"י "ואם קצרה בשמינית צריך לנהוג בה קדושת שביעית", והיינו דלא נאמר כאן איסור קצירה כלל, רק ש"אם קצרה" אז הדין לנהוג בה במנהג שביעית, וכן מדויק נמי ברש"י בראש השנה, ודו"ק.

ג. נמצא דמה שכתב רש"י דלשון "קציר" לא קאי על המעשה קצירה אלא על החפצא של קציר, כוונתו לרבות ולא לגרע, דקאי על כל דיני שביעית כולל הפסד וסחורה וביעור, וכש"כ דקאי אקצירה גופא, דג"כ מדיני שביעית היא, ובאמת דאכתי יש לעיין מלשון רש"י שכתב "ואם קצרה בשמינית צריך לנהוג בה קדושת שביעית", והיינו דלא נאמר כאן איסור קצירה כלל, רק ש"אם קצרה", דאז הוא דמתחיל כל הדין לנהוג בה במנהג שביעית, ולדברינו הדין כבר מתחיל בקצירה עצמה, ויש לדחות, שהרי כבר מבואר באחרונים שהקצירה בדרך הקוצרים יסוד דינא מצד אסיפה, ומה"ט מהני נמי שינויים בתלוש, וא"כ גם הקצירה עצמה לאו מצד המעשה קצירה עצמה אתינן עלה, אלא מצד האסיפה שבקצירה, וא"ש.

תוספת שביעית, דאי לאו הכי מה תוספת שייך בפירות שגדלו בשביעית במאי דאסירי בשמינית, עכ"ל.

העולה מדבריו דבאמת להך תירוצ, האי קרא הוצרך לחדש איסור במעשה קצירה בפירות שביעית במוצאי שביעית, וע"כ צ"ל דלשיטתו איסור קצירה לאו מדיני קדושת שביעית הוא, ודלא כהתירוצ הראשון דקרא רק קאי לענין קדושת שביעית, וזה ממילא כולל איסור קצירה דמדיני קדושת שביעית היא.

נמצא דנחלקו האם לולי דין תוספת שביעית קצירת פירות שביעית בשמינית אסורה או לא, ונפ"מ להלכה דקיי"ל כר"י דליכא דין תוספת לאחריה דמותר לקצור פירות שביעית בשמינית, נמצא דנחלקו שני התירוצים בתוס' בעיקר יסוד האחרונים האם קצירה היא מדיני קדושת שביעית או לא.

אולם עיין בחזו"א [סי' י"ז ס"ק א'] דלמד דלא פליגי הנך ב' תירוצים בקצירה דעלמא, דלמד דהתוס' בתירוצ השני לא קאי כלל בקצירה דעלמא, ואה"נ בקצירה דעלמא מודי רש"י ותוס' [והיינו שני התירוצים של התוס'] דאיכא איסור קצירת פירות שביעית בשמינית, וזה לא מדין תוספת רק מדיני קדושת הפירות, ורק דהכא בתירוצ השני מיירי בקצירה מסוימת דלא קאי בזה בתירוצ הראשון.

דלשון התוס' הוא "דלחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר, דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית, להכי איצטריך ההוא קרא", ולמד החזו"א [שם] דקרא בא לאסור עבודת קרקע המועילה לקציר של שביעית, והחזו"א [סי' י' ס"ק ג' ד"ה ובתוס' לקמן] הוסיף בזה ביאור "דבקציר כעין זומר איירי המועיל לצמוח, והוא בכלל העבודות

כדברינו, עייש"ה, מובא בהערה⁷, ולמדנו מדבריו דעיקר דינא דקצירה אסורה בשמינית בפירות שביעית כבר יליף, ואיסור זה הוא בכלל דינא ד"אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית" מקרא דמקץ שבע שנים בסוגי' בדף י"ב, [וכן נראה יותר בפשט התוס' וכמבואר בהערה⁸].

הרי לנו מקור מהתירוצ ראשון של תוס' דקאי בשיטת רש"י דאיסור קצירה בכלל דיני קדושת שביעית הוא, הלכך קרא דתוספת שביעית ע"כ לא קאי עליה כלל, והפסוק הביא דין קצירת שביעית בשמינית רק ללמד דרישא דחרישה לא קאי בשביעית עצמה כמו דסיפא דקרא לא קאי בשביעית עצמה, ודו"ק.

מביא דהפשטות בתירוצ השני של התוס' הוא דחולק בעיקר דין קצירת פירות שביעית בשמינית דרק אסור מדין תוספת, ודלא כהאחרונים, ומביא מהחזו"א דאדרבה, התוס' בתירוצ השני מודי ליסוד האחרונים, ודבריהם הכא קאי בדין מסויים של קצירה לתועלת הקרקע.

כל זה בתירוצ קמא של התוס' דקאי בשיטת רש"י, אבל התירוצ השני בתוס' חולק, ויש לעיין, האם התוס' חולקים בעיקר האי יסוד, או לא, ויבואר בזה דרכים.

דהנה, בתירוצ שני תירצו דקרא ד"ובקציר תשבות" שפיר קמ"ל איסור קצירת שביעית בשמינית, וז"ל, "עוד נ"ל דאי מהכא הוה אמינא דהא דנוהג בה מנהג שביעית בשמינית היינו דקדושת שביעית נוהגת בהם דאסירא בסחורה וחייבין בביעור ושאר דיני פירות שביעית, אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר, דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית, להכי איצטריך ההוא קרא, וניחא השתא דדריש מיניה

ד. דהנה הב"ח כתב בדברשה דאתה נוהג מנהג שביעית בשמינית [דיליף מקרא דמקץ שבע שנים], "דמהכא שמעינן קצירה", וממילא, ד"קרא דבחריש ובקציר תשבות בעל כרחך, כיון דבקציר לא איצטריך לגופיה דקצירה דתוספת, דמקרא דהכא נפקא לן, צ"ל דבא לומר דכי היכי דקצירה אסורה הנכנס למוצאי שביעית ה"נ בחרישה של ערב שביעית הנכנס לשביעית". ה. דהנה, הסיפא דקרא גלי ארישא, ואי סיפא קאי במעשה קצירה של מוצאי שביעית שוב גלי נמי דרישא קאי במעשה חרישה של ערב שביעית אבל אי סיפא קאי רק לענין קדושת שביעית כביעור וסחורה, א"כ אין זה ענין כלל למעשה חרישה של ערב שביעית, וע"כ כהב"ח.

ומזה שהתוס' הביאו דיני שינוי מוכרח דסובר דקאי בקצירה דעלמא כדרך הקוצרים, וזו ראייה ברורה דלא כדרכו של החזו"א, וצע"ג.

ב לא משמע כן מדברי התוס', דלשון התוס' הוא "דאי מהכא הוה אמינא דהא דנוהג בה מנהג שביעית בשמינית היינו דקדושת שביעית נוהגת בהם דאסירא בסחורה וחייבין בביעור ושאר דיני פירות שביעית ודינים הללו ילפינן מקרא דקצץ שבע שנים], אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר".

ואי תוס' מודי לתירוץ הראשון דגם איסור קצירה דעלמא בכלל הנך דינים, ועל זה קאי קרא, א"כ איך תוס' השמיטו דין קצירה דעלמא, ורהיטת דבריהם משמע ברור דבאו לחלק בין סחורה הפסד וביעור [דאלו ילפינן מקרא דמקץ שבע שנים], לעומת קצירה דלא יליף [מהאי קרא], ואי לחזו"א הרי אינו כן, דיותר הוי להו לחלק מיניה וביה בהלכות קצירה עצמה, דהדין קצירה דתלוי בקדושת פירות שביעית שפיר יליף, ורק הדין קצירה המסוימת מדין עבודת קרקע לא יליף.

ג כד נעיין היטב בלשון התוס' נראה דאין זו כוונתם כלל, דאף דכתבו התוס' דמיירי לצורך הפירות שביעית, ומה"ט הוי עבודה בפירות שביעית, אולם בדבריהם מודגש שהקצירה היתה ב"ה תבואה עצמה" שכבר הביאה שליש, ולדרכו של החזו"א הרי העיקר הוא שיהיה תועלת מהקצירה לפירות שנשארו שהביאו שליש, ואין שום נפ"מ באיזה פירות עושים את הקצירה עצמה, דהעיקר תלוי בפירות שנשארו, דכלפם איכא תיקון ותועלת, וצע"ע.

ביאור חדש בדברי התוס' [דלא מהחזו"א], דבאמת התוס' קאי בקצירה דעלמא, ורק התנו שהקצירה תהיה בתבואה של שביעית ותו לא, ורק בחרישה ועידור בעינן לצורך פירות שביעית.

ואשר מוכרח מכל הנ"ל הוא דזה ודאי דהתוס' קאי בקצירה דעלמא כדרך הקוצרים, ואין כוונתם

האסורות [וכמש"כ לקמן סי' י"ב ס"ק ד'], עכ"ל החזו"א.

וכוונת החזו"א [במה שציין לקמן סי' י"ב] למה שהבאנו לעיל שייסדו האחרונים בשיטת הרמב"ם דתרי מיני קצירות מצאנו, חדא בקצירה דעלמא כדרך הקוצרים וזה אסור מדיני ההפקר וקדושת הפירות שלא להראות בעלות בפירות שביעית, וקצירה זו אינה מעשה מלאכה, ודין זה באמת תלוי בקדושת הפירות ולא בשנת השמיטה, ועל זה קאי התוס' בתירוץ הראשון, וזה שיטת רש"י, דבזה פשיטא דלא בעי קרא לחדש דין תוספת, אלא דאיכא דין נוסף של קצירה כעין מלאכה ועבודת קרקע ואילנות, והיינו כשהקצירה היא לתועלת הקרקע והאילנות, ובזה בעינן קרא לתוספת שביעית, ונמצא דרק בזה נחלקו ר' ישמעאל ור"ע, ובקצירה זו קאי התוס' בתירוץ השני לומר דרק מדין תוספת אפשר לאוסרו, דזה הוי כשאר מלאכות ועבודות, אלא דתמי הקצירה היא לתועלת הקרקע האילנות, אבל הכא התועלת היא לתבואה של שביעית שנשאר אחרי הקצירה.

ולפי"ז אדרבה, שוב מוכרח מהתוס' כיסודם של האחרונים דאסרינן קצירת פירות שביעית בשמינית בלי לבא לדין תוספת שביעית, ורק דמצד הדין השני שנתחדש בקצירה [מצד עבודת הקרקע] הוא דבעינן דין תוספת, ודו"ק¹.

מביא ג' הוכחות דאין זו כוונת התוס', והתוס' ע"כ קאי בקצירה דעלמא לומר דבעי בזה קרא לאסור בקצירת שמינית.

אולם נראה, דלולי דמסתפינא היה נראה דלא יתכן לפרש את דברי התוס' בדרכו של החזו"א מתלת טעמי, א] שיטת התוס' לעיל [ט']. דהקרא מיירי במעשה קצירה, וכתבו התוס' דהך קצירה דמיירי בזה קרא מותר בשינוי מדרך הקוצרים, וכבר ביארו האחרונים דהיתרא דשינוי הוא רק בקצירה דעלמא כדרך הקוצרים, אבל בקצירה שהיא לעבודת קרקע, הכא לא מהני שום שינוי,

1. ויש להעיר דלעיל הבאנו מהחזו"א דלמד בירושלמי דקאי בקצירה לתועלת הקרקע ובזה אמרו בירושלמי שאמרו שקצירה מותרת, וקשה דהכא למד בתוס' דנאסר מדין תוספת שביעית, וצ"ל דקאי בסורי' ואולי ליכא בזה דין תוספת שביעית, וכן מבואר במקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ד' סוד"ה והנה תוספת שביעית עמוד 444].

דקצירה דעלמא היא עבודת קרקע ואילנות כיון שהיא נעשית בפירות ותבואה המחוברת לקרקע ואילן, [ומה שכתבו התוס' "דבר תלוי בעבודת הארץ" קאי בקצירה דעלמא].

ולדברינו מבואר דפליגי בשני התירוצים האם קצירה בשמינית בפירות שביעית רק נאסר מדין תוספת או דמעיךר הדין הוא, וע"כ דפליגי ביסוד האחרונים בגדר דין קצירה, האם הוי דין אסיפה בעלמא להראות הנהגת בעלות וממילא דאסור מעיקר הדין גם בשנה השמינית או לא.

ולמדנו מהכא דבתירוץ השני נתחדש דלא כהאחרונים, דאינו דין אסיפה בעלמא להראות הנהגת בעלות נגד הדין הפקר, אלא דאית לה תורת מלאכה ועבודה, ולהכי בעינן דין תוספת לאוסרו, ממש כחרישה ועידור, [ואולי דמה"ט הוסיפו התוס' דין עידור וחרישה ללמד דחד גדר לכולהו], ובזה גופא נחלקו שני התירוצים של התוס'.

ונראה דאף דבתירוץ הראשון של התוס' מוכרח דלמדו ע"ד החזו"א והאחרונים דאיכא שני דינים בקצירה, דקצירה דעלמא הוא מדין הוראת והנהגת בעלות, וקצירה דעבודת הארץ היינו דוקא כהאחרונים באופן שהוא קוצר לתועלת לקרקע ולאילן, [אלא דקרא דתוספת לא קאי בזה, דעל זה ליכא שום גילוי מהקרא דקאי בסוג קצירה כזו ולכן נדחקו דסיפא רק בא לגלות על הרישא], אולם כל זה בתירוץ הראשון, אבל בתירוץ השני חידשו דכל קצירה חשיבא כמלאכה וכעבודת הארץ בזה שהיא נעשית בפירות המחוברות לקרקע ולאילנות, וע"כ דקרא קאי בקצירה מצד עבודת הקרקע, הלכך שפיר בעינן לזה חידוש של תוספת שביעית, ודו"ק.

עכ"פ נתחדש בדברינו דמה שאמרו התוס' דקצירה היא "עבודה תלויה בקרקע של שביעית", דזה קאי אקצירה דעלמא, וזה חידוש, [ובשלמא לדרכו של החזו"א דמיירי בקצירה מסוימת שהיא לתועלת הקרקע א"ש בפשיטות דלכן זה תלוי בקרקע של שביעית, אבל לדרכינו הא מיירי בקצירה דעלמא], והביאור כנ"ל, דקצירה היא עבודת קרקע ואילן כיון שהיא נעשית בפירות ובתבואה שמחוברות לקרקע ולאילן, וזה

לקצירה מסוימת וכדנקט החזו"א, ומה שכתבו "לצורך פירות שביעית" [אשר מזה דקדק החזו"א דלא קאי בקצירה דעלמא אלא בקצירה כעין זומר], נראה דלשון זה לא קאי כלל על קצירה, רק על חרישה ועידור, ואדרבה, כד נדקדק בדבריהם נראה דמוכרח כן.

דהנה, בעיקר דבריהם בתחילת דבריהם כתבו התוס' בפשיטות "לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה" ולא הוסיפו כלל דמיירי שהעבודות הם לתועלת ולצורך הפירות, ורק אח"כ הוסיפו כן כשבאו לבאר מה החידוש כאן, [דז"ל, "אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה" לא הייתי אוסר, דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא 'אפילו לצורך פירות שביעית', להכי איצטריך ההוא קרא"].

הרי דבעיקר תירוצם רק התנו שיהיה "אותה תבואה" ותו לא, והיינו דחידשו התוס' דקצירה חרישה ועידור בשמינית אסורה מדין תוספת רק באופן שנעשית בתבואת שביעית או דעכ"פ העבודות מתייחסות לפירות שביעית, וזה עיקר תירוצם.

אלא דנתקשו בזה לגבי חרישה ועידור, דאיך משכחת לה חרישה ועידור ב"אותה תבואה", הרי הנך עבודות הם בקרקע ולא בתבואה, ואינם כקצירה שהיא באמת בגוף התבואה, ועל זה תירצו, דמיירי בחרישה ועידור שהם 'לצורך פירות שביעית', ובזה חשיבי כעבודות שמתייחסים לפירות שביעית, אבל לענין קצירה לא הוצרכו כלל לכלל תנאי, דלעולם מיירי בקצירה דעלמא, וכל קצירה היא בגוף הפירות, ורק בעינן קצירה בפירות שביעית לאסור מדין תוספת, ודו"ק, כן נראה בפשיטות בביאור דברי התוס'.

[ועיין להלן פרק ג' דביארנו למה בעינן התייחסות לפירות שביעית בחרישה עידור וקצירה, דזה דין כללי בכל תוספת שביעית, עיי"ש].

ביאור שורש פלוגתת שני התירוצים של התוס', דהתירוץ ראשון טובר כהאחרונים דשני דינים נאמרו בקצירה, [דין אסיפה והנהגת בעלות בקצירה דעלמא, ודין עבודת קרקע בקוצר לתועלת הקרקע], ובתירוץ השני נתחדש

סגי להחיל בה תורת עבודת קרקע ואילן אף דאין שום תועלת לגוף הקרקע עצמה - וסברא זו כבר הוכחנו בשיטת הרמב"ם והתוס' להלן [סימן ט"ו] - ועל זה הוא שאמרו התוס' דקס"ד שאינו אסור כמו שחרישה בקרקע של שמינית אינה "מלאכת שביעית" דחרישה תלויה בקרקע, כמו כן בקצירה נימא כן.

מבאר דפליגי שני התירוצים של התוס' לשיטתייהו בפלוגתת רש"י הר"ש והתוס'.

ונראה דרש"י ותוס' אזלי לשיטתייהו, דהנה, מסוף דברי התוס' מבואר דהתוס' באמת הסיקו כהך תירוץ וזה שיטתם, ומאידך מוכרח דהתירוץ הראשון של התוס' אזלי לשיטת רש"י, דרש"י ביאר בהדי' לעיל [ט']. דקרא קאי על כל דיני הקדושה ולא בא לרבות מעשה מלאכה דקצירה, וכבר הבאנו דהתוס' לעיל [שם] כבר פירשו כשיטתם הכא בתירוץ שני דהדרשה קאי על מעשה קצירה, [וכדמוכרח מזה שהאריכו שם בפרטים של הלכות קצירה].

הרי מבואר א"כ דנחלקו רש"י והתוס' ביסוד דינא דקצירה, דלרש"י קצירה דעלמא מדין הנהגת הפקר בעלמא הוא, ואיכא דין נוסף של קצירה לתועלת הקרקע והיא נחשבת כעבודת קרקע, ולשיטת התוס' אין כאן אלא דין אחד מצד עבודת קרקע ותו לא, דקצירה דעלמא אתינן עלה מצד עבודת קרקע.

ושורש פלוגתא זו תלוי בפלוגתא אחרת בין

הר"ש לתוס', דהנה, כבר הבאנו להלן [סימן ט"ו פרק ב'] דע"כ דפליגי בזה הר"ש והתוס', וכמבואר בתורת זרעים בביאור דברי התוס' בב"מ [נ"ג], דכבר הבאנו [שם] דביאר בזה את פלוגתת הר"ש והתוס', דבדעת הר"ש דרך בשמור איכא אסור של קצירה כדרך הקוצרים, לדידיה מוכרח תרתי, א' עיקר דין קצירה הוא רק דין הנהגת בעלות ולהכי אסור רק בשמור, [נדבמלאכה לא שייך חילוקים בין שמור להפקר], וזה דינא דהתוס', ואיכא דין נוסף של קצירה שהיא עבודת קרקע ובוזה קאי הסוגי' במועד קטן, והתוס' דחולקים וסוברים דע"כ קצירה אסורה גם בשל הפקר, והוכיחו כן מהסוגי' במועד קטן, וע"כ דלדידהו ליכא שני דינים, וכל קצירה מדין עבודת קרקע היא, ודו"ק.

והנה שיטת רש"י הוא כהר"ש דרך בשמור איכא אסור קצירה, והוכחנו כן בשיטתו [שם פרק ב' ס"ק ד'], ועיין בהערה¹, וע"כ דלשיטתייהו אזלי הכא דסברי דקרא לאו לגופיה איצטריך דקאי בקצירה דעלמא כדרך הקוצרים וזה מדין הנהגת בעלות ותלוי בקדושת הפירות, והתוס' הכא אזלי לשיטתייהו מלעיל [ט']. דסברי דגם בשל הפקר איכא אסור קצירה, וכשיטתם כמה דוכתי וכדהבאנו [שם], ולדידהו גם קצירה כדרך הקוצרים היא מלאכה ובעי ריבוי, ודו"ק².

ולהלן [סימן ט"ו פרק ד'] יבואר נמי דזה גם היסוד של שיטת התוס' בקצירת עצים שגם בהם שייך לדון מצד אסור קצירה אף דליכא ביה קדושת שביעית, וכדיבואר.

ז. דהבאנו מהתוס' בסוכה [ל"ט] שהביאו בזה דנחלקו רש"י ורבותיו האם איכא אסור במשומר בפירות שביעית, ומשמע דלרש"י לא משכחת לה אסור כזה, וממילא פשיטא נמי דנחלקו בעיקר אסור קצירה אי קאי בהפקר או במשומר, דתרי הנך דינים תלויים זה בזה, דתלויים בתרי הפירושים בתו"כ, וכמבואר שם, והוספנו דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דרש"י כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזרך - שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם", ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מרש"י בחומש והוסיף בזה בלשונו, "נזרך - שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דמפורש דאיסורא דבצירה כדרך הבצירה קאי רק בשמור, והיינו ממש כשיטת הר"ש, ודו"ק.

ח. ונראה דבזה יתיישב דבר פלא, דבאמת דברי התוס' [ט']. תמוהין, דמה שייטא להכא עיקר דיני קצירה האם קאי גם בהפקר או רק בשמור, דמה זה שייך לסוגי' דתוספת שביעית, ונראה דבזה מונח שורש פלוגתת רש"י ותוס', דרש"י שם בדף ט' כתב דקצירה היא בכלל כל "מנהג שביעית", והיינו דהוי ככל דיני קדושת שביעית, והתוס' באו לאפוקי מזה, דמיירי בעיקר דין קצירה דיסוד דינא הוא מצד המעשה מלאכה וזה מוכיח ע"כ דהאיסור קצירה היא גם בהפקר, והיינו כהוכחת התוס' בב"מ, ודו"ק.

אולם מעתה קמה וגם נצבה הוכחת האחרונים להתיר פירות שישית בשביעית בקצירה, דכבר הבאנו דהמקד"ד דייק כן ממשנה מפורשת [פ"ה מ"ו] "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במקצה", וקשה דלמה לא קתני "דאין קוצין במקצה בשביעית", כמו דקתני בשאר המלאכות, ומשמע דתלוי בפירות ולא בשנה, וכן דייק במעדני ארץ [ס"ד ד' ס"ק ט'], והוסיף בזה במעדני ארץ [שם ס"ק י"א] להוכיח כן ממשנה מפורשת [פ"ה מ"ד] דלוף של שישית שנכנסה לשביעית דקצירה מותרת [דרך דנו ב"ש וב"ה לגבי עקירה מהארץ שנראית באופן שנראה שהוא חופר באדמה אבל עצם הקצירה מותרת], וצע"ג.

וע"כ דמוכרח מהכא דגם קצירה שהיא עבודת הקרקע מחמת זה שהיא נעשית במחובר לקרקע, דגם הכא עיקר הקובע היא הפירות שביעית, ואע"ג דפירות שביעית בשמינית רק איתרבי מדינא דתוספת שביעית, וכנתבאר, אכן פירות שישית בשביעית יהיו מותרים בקצירה אע"ג דקצירה היא עבודת הקרקע, ודבר זה צ"ב, ובעזה"י יבואר הסברא בזה בפרק הבא.

מבאר דלפי שיטת התוספות דקצירה דעלמא היא מלאכה ועבודה דא"ש הירושלמי דמתיר קצירת שביעית בשמינית כפשוטו [ואולי קאי דוקא בסורי' דליכא דין תוספת], אלא דתמוה לאידך גיסא, דא"כ איך מותר לקצור פירות שישית בשביעית.

הרי לנו דהראשונים חולקים בעיקר האי יסוד שייסדו האחרונים בגדר דין קצירה ונפ"מ לגבי קצירת שביעית בשמינית, וממילא מבואר דלשיטת התוס' פירות שביעית בשמינית רק אסורים מדין תוספת לר"ע, וא"ש הירושלמי שמתיר כפשוטו, דקאי לר' ישמעאל ולהלכה, והמקד"ד [ס"ד נ"ט ס"ק ז' סוד"ה והנה תוספת שביעית עמוד 444] הוסיף בזה דכיון דקאי בסורי' [כמבואר שם], ושוב י"ל דבסורי' ליכא דין תוספת לכו"ע, וא"ש כפשוטו, וא"צ לאוקימתא של האחרונים דהעמידו בקצירה מסוימת מדין עבודת הקרקע, ודו"ק ט.

עכ"פ בשיטת התוס' יתחדש דגם פירות שישית בשביעית אסורים בקצירה, דכיון דכל קצירה דעלמא הוא מלאכה ועבודה, א"כ מ"ל פירות שישית ומה לי פירות שביעית, הא עצם הקצירה עצמה היא מלאכה ועבודה, ודו"ק.

פרק ג'

ביאור דברי התוס' דבעינן חרישה "לצורך פירות שביעית" בתוספת לאחריה, ויסוד דין קצירה מדין עבודה ומלאכה דנקבע כפי הפירות של שביעית, ויסוד היתרא דקצירת פירות שישית בשביעית, וביסוד הקה"י בגדר מלאכת סיכה בפירות שביעית.

תוספת שביעית, אלא דהכא נתחדש בזה תוספת חידוש, וכדיבואר.

והיינו דגם בערב שביעית שיש תוספת לשנת השמיטה, אכתי לא נאסר כל העבודות כמו בשביעית עצמה, דגם התם בעינן שהעבודות תתייחסו לשביעית, דרק נאסרו באופן שהחרישה היא לצורך שביעית, וכן מפורש ברש"י ר"ה [ט']. ובמכות [ח':], וכן הוא ברמב"ם [ריש פ"ג שמיטה ויובל], ומוכרח כן ממה דמותר לעשות מלאכות

מבאר דיסוד זה דחידשו התוס' [דבעינן שהעבודה של חרישה ועידור בשמינית תתייחס לפירות שביעית] מעאנו גם בתוספת שביעית בערב שביעית, וזו כוונת התוס' "לצורך פירות שביעית".

מבואר בדברי התוספות בר"ה [סוף י"ב:] דבחרישה ובעידור בתוספת שביעית לאחריה [בשנה השמינית] בעינן שתהיה התייחסות לפירות שביעית, והיינו שהחרישה תהיה לצורך פירות שביעית, וחידוש כעין זה מבואר נמי בכל דין

ט. , ורק לרש"י דקרא לא חידשה כלום, ומסברא אסור לקצור, [ולכו"ע אסור גם בלי לבא לדין תוספת], לדידיה צ"ל דהירושלמי קאי דוקא באוקימתא דקצרה לתועלת הארץ, וצ"ל דבזה ליכא ריבוי לאוסרו מדין תוספת שביעית הלכך מותר, וכן האו שדיטת רש"י דקרא לא חידשה כלום וכדבירו התוס' בשיטתם.

בתוספת שביעית היכא שזה לצורך ששית, וכמפורש במשנה [פ"ב מ"ב] דמזבלין ומעדרין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכו' והטעם משום שמלאכות אלו מועילות לשנה השישית, ועיין שם בירושלמי [מובא בר"ש שם] דמבואר שהוא הדין לחרישה שהיא מלאכה דאוריתא, ומוכרח א"כ שכל האיסור הוא רק מצד זה שמועיל לשביעית, ולכן היכא דלא מהני מותר.

וכבר הבאנו לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א'] מהגאון בעל האגרות משה זצ"ל לבאר את היסוד בזה דבעינן שהעבודות יהיו לצורך שביעית, דבאמת תרתי נאמר בגדר האיסור עבודת שביעית, א] שהוא עושה את העבודה בשנת השמיטה דזה זמן הלאו, ולפני שביעית אינו זמן הלאו, אלא דעל זה מהני דין תוספת להרחיב את השנה ולהרחיב את זמן של הלאו, ב] עוד בעינן שהעבודה עצמה תהיה "עבודת שביעית", ובשלמא בשביעית עצמה אהני לן מה שהעבודה נעשית בקרקע ובאילנות של שביעית כדי שתחול תורת "עבודת שביעית" על העבודה, אבל בערב שביעית אינו כן, דסו"ס המלאכה נעשית בקרקע ובאילנות של שישית, ולזה לא מהני תוספת שביעית דסו"ס אכתי שישית הוא, [ורק דהורחב זמן הלאו], ועל זה בעינן שהמלאכה תהיה לצורך שביעית דע"י זה המלאכות מתייחסות לשביעית, ובוזה חיילא במלאכה תורת עבודת שביעית, וישיב בזה הרבה תמיהות וקושיות שהקשו הראשונים ואחרונים בדנא דתוספת שביעית, עיי"ש.

והן הן דברי התוס' הכא, דבשלמא קצירה מיקרי עבודת שביעית כיון שהיא נעשית בפירות שביעית, אולם בחרישה ועידור אינו כן, והוקשו להם לתוס' דהכא גרע מחרישה ועידור בתוספת לפניה [בערב שביעית], דבערב שביעית החרישה והעידור הם לצורך גוף הקרקע ולצורך גוף האילנות של שביעית, משא"כ במוצאי שביעית

אין לומר כן שהרי כבר עברה שנת השביעית, וחידשו התוס' דמה שהעבודה מתייחסת ל"פירות שביעית" ושהיא "לצורך פירות שביעית", גם זה מהני לקבוע אותה כ"עבודת שביעית", ודו"ק'.

מביא יסוד גדול מבעל הקה"י בעיקר מלאכת שביעית ששייך מלאכת שביעית אף היכא דכל המלאכה מתייחסת אך ורק לפירות עצמן, לא לקרקע ולא לאילנות, וזה הגדר במלאכת "סיבת הפירות", ויסוד זה מוכרח מהתוס' בר"ה לגבי תוספת במוצאי שביעית.

והנה בעיקר האי חידוש דמהני הפירות עצמן לקבוע את המלאכה כמלאכת שביעית אף דהקרקע אינה קרקע של שביעית, מתוך חידוש זה למד בעל הקה"י יסוד גדול בעיקר מלאכת שביעית בשביעית עצמה [ולאו דוקא בתוספת שביעית].

וחידש בזה דכמו דאיכא איסור עבודת קרקע, כמו כן איכא נמי איסור עבודת פירות מצד היותם מחוברים לקרקע, והיינו דשני איסורים נאמרו במלאכת ועבודת שביעית, א] איסור עבודה בקרקע ובאילנות, ב] איסור עבודה בפירות שביעית [מחוברים] גם בלי שייכות לגוף הקרקע של שביעית.

וע"כ דלמדנו מכאן, דגם על הפירות חיילא קדושת קרקע לענין איסור עבודה, וזה מלבד הדין קדושת פירות לגבי הפסד וסחורה וביעור, ותרי הנך קדושות תרתי ניהו.

והיינו דמבואר בתוס', דכיון דהקרקע אינו קרקע של שביעית, שוב לית בה קדושה לענין מלאכה, ושוב לא חשיבא מלאכה אף דמיירי בזמן התוספת שכל המלאכות נאסרו והמלאכה נעשתה לצורך הך קרקע, דסו"ס ליכא קדושה בקרקע לגבי המלאכות ולכן לא חשיבא כמלאכה, אלא דאהני לן מה שהפירות הם פירות של שביעית לחיבו, דגם עבודה שנעשית בפירות שביעית אסורה גם בלי שייכות לקרקע של שביעית, ודו"ק.

י. ונראה דמדקדוק לשון התוס' למדנו עוד בזה, דז"ל, "אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר, דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית, להכי איצטריך ההוא קרא", ומבואר בדבריהם "דדבר התלוי בעבודת הארץ" היא, [והיינו קצירה חרישה ועידור], וממילא דהסברא אומרת ד"כיון דנפקא שביעית שריא", והיינו משום דכבר ליכא קרקע של שביעית אחרי שביעית, וזה גופא קמ"ל, דסו"ס אכתי איכא לפנינו "פירות שביעית" וזה סגי להחיל חלות עבודת שביעית בעבודה זו.

בעלמא, ודלא ככל האחרונים, ונחדש עוד, דהחלות שם עבודה לא שייכא לתועלת הקרקע אלא לעצם זה שנעשה עבודה בתבואה המחוברת לקרקע, וזה גדר עבודת הקצירה^י, אולם אכתי י"ל דכל התורת עבודה שבה אינה ביחס לקרקע ולאילנות מצד עצמם, אלא שהעבודה מתייחסת לפירות, שדין הפירות כדין הקרקע לענין עבודה, והיינו דקצירה דומה למלאכת סיכה שהיא עבודה ביחס לפירות ולא ביחס לקרקע.

ולפי"ז י"ל דבפירות שישית דלא חיילא קדושת קרקע של שביעית אף בשנה השביעית, דפירות שישית נינהו, הלכך לא שייך בהו איסור עבודה, ולהכי קצירה מותרת בהנך פירות אף דקאי בשנת השביעית, דהוי כעושה מלאכה בקרקע של שישית בשנת השביעית, דומי' דסיכה בפירות שישית שנכנסו לשביעית, ודו"ק.

אולם אעפ"כ בפירות שביעית בשמינית ליכא איסור, דאין לומר דכיון דאיכא קדושת קרקע לענין עבודה בהנך פירות א"כ אסורים בקצירה, אף דבקרקע עצמה כבר ליכא קדושת שביעית לענין איסור עבודה, והיינו איפכא מפירות שישית בשביעית, ודו"ק, דזה אינו, דסו"ס כיון שאינו זמן של שביעית, שוב לא שייך לאוסרו במלאכת שביעית, ורק למ"ד דאיכא תוספת שביעית בשמינית [וכשיטת התוס' בר"ה הנ"ל דקאי בשיטת ר"ע], התם איכא לאסור, ונמצא דגם פירות שישית בשביעית מותרים, וגם פירות שביעית בשמינית מותרים, ודו"ק.

מבאר דפירות עכו"ם שאין בהם קדושת שביעית אסורים בקצירה אף דפירות שישית בשביעית מותרים, דסו"ס פירות שישית נינהו.

ועפ"ז יישב הגרמ"ש זצ"ל הערה גדולה, דכבר הביא הבית הלוי [ח"ג] מהגאון ר' יצחק אלחנן דאף להנך דס"ל דבפירות עכו"ם ליכא קדושת שביעית, אעפ"כ אכתי איכא בזה איסור קצירה מה"ת, ותמהו בזה דזה נגד מה שהוכיחו דכל האיסור קצירה תלוי בקדושת הפירות, והיינו

ועפ"ז חידש הקה"י דמשכחת לה עבודה של סיכת הפירות שכל מהותה אינה אלא מלאכה בפירות של שביעית בלי שום תיקון לקרקע של שביעית, [שכל תיקונה של מלאכה זו אינה אלא להשביח טעם הפרי], ואכתי חזינן דתורת עבודה עליה, דכל זמן שהפירות מחוברים לקרקע אית להו תורת עבודה בשביעית אף דאין המלאכה מתייחס לקרקע עצמה.

ויתחדש לפי"ז דמלאכת סיכה מותרת בפירות שישית שנכנסו לשביעית, דאף דשאר עבודות אסורות בשביעית, אכן הכא דכל העבודה היא רק מצד הפירות שוב ליכא איסור בפירות שישית שנכנסו לשביעית, עכתו"ד הקה"י.

מביא מהאשר לשלמה לחדש דזהו יסוד האיסור עבודה דנתחדש בקצירה, דנתחדש תורת עבודה בגוף הפירות בלי שייכות לקרקע ואילנות, וזה יסוד היתרא דקצירת פירות שישית בשביעית.

ועפ"י יסוד זה חידש חתנו הגרמ"ש ברמן זצ"ל בספרו אשר לשלמה [שביעית סי' ג'] דזה יסוד האיסור עבודה במלאכה קצירה, ופתח בזה פתח חדש, וחידש יסוד גדול בעיקר הגדרת מלאכת קצירה, איפכא מהבנת כל האחרונים.

והיינו כך: דהאחרונים העמידו ב' צדדים במלאכת קצירה, או שזה מעשה מלאכה ואז זה תלוי אך ורק בקרקע ואילנות של שביעית, ואיסור זה מתחיל בתחילת שביעית ונגמר בסוף שביעית, בלי שייכות לקדושת הפירות, ודין זה רק נאמר בקצירה שהיא לתועלת הקרקע והאילנות, ומאידך, י"ל דאינו מלאכה כלל, וזה רק היכי תימצא בעלמא ל"אסיפת הפירות" ויסוד האיסור בזה מצד הנהגת בעלות, ואיסור זה אסור בפירות של שביעית דוקא, ואיסורו לא תלוי כלל בשנה עצמה אלא בפירות.

ובאשר לשלמה יצא לחדש נגד כל זה, והיינו דאף אי נחדש דיסוד האיסור בקצירה היא מצד היותה איסור עבודה ולא מצד הנהגת בעלות

יא. ובדברינו להלן [סימן ט"ו] הארכנו לבאר יסוד זה דלעולם קצירה היא מלאכה ועבודה גם כשאנו לתועלת הקרקע והאילנות.

דקשה לשיטות דסברי דליכא קדושת שביעית בפירות עכו"ם.

ויישב בזה, דסו"ס פירות עכו"ם הם פירות שביעית, ורק דחסר להם הקדושה, ודלא כפירות שישית בשביעית דאינם פירות שביעית כלל, ונתחדש דבפירות שביעית חיילא קדושת הקרקע לענין עבודה בקרקע מלבד הקדושת שביעית לענין סחורה וביעור וכו', תרי קדושות ניהו, וי"ל דקדושת קרקע דחיילא בפירות בזמן שהם מחוברין לקרקע חיילא לכו"ע אף בשל עכו"ם, ודלא כפירות שישית דלא חיילא בהו שום דיני שביעית, הרי דחלוקין פירות שישית מפירות עכו"ם בדין זה, ודו"ק.

ולסיכום, הרי לנו דאיכא ב' דרכים בקצירה ואיכא ביניהם ב' נפ"מ, וכדביארנו, ולסיכום עיין בהערה י"ב.

עיקר דבריו תמוהין, דא"כ למה חשיב כעבודת הארץ והאילן.

נחזור לדברי התוס' בר"ה, הרי לנו דלדרכינו בתוס' [וכמבואר בדברינו לעיל פרק ב'] למדנו ששיטתו היא דקצירה דעלמא כדרך הקוצרים היא מלאכה, וזה גם בלי שייכות לתועלת הקרקע מהקצירה, אלא עצם זה שהמלאכה נעשית בפירות שביעית קובעו כמלאכה, והקשינו דא"כ זה נגד ב' משניות דמדוקדק בהם דמותר לקצור פירות שישית בשביעית, ולפי הנ"ל ניחא, וא"ש.

איברא דנראה דאין דבריו פשוטים כלל וכלל, וזה מתרי טעמי, א] תמוה לחדש דכל האיסור קצירה רק חשיבא כעבודת פירות, כעין דינא

דסיכת פירות, שהרי הרמב"ם כלל קצירה ובצירה ביחד עם כל הד' מלאכות, זורע זומר קוצר ובוצר, ומזה משמע דכולם מלאכות בקרקע ובאילן ניהו, ולדרכו של האשר לשלמה אינו כן, דלעולם רק זורע וזומר הם עבודת קרקע ואילן, אבל קצירה ובצירה הם עבודות בפירות, וזה סוג אחר של עבודה עד כדי כך דמתחלקים זה מזה באופן ששנת הקרקע ושנת הפירות מתחלקים זה מזה, ויש לדחות י"ב.

ב] יתירא מזו, הרי הכא בתוס' מפורש דמלאכת קצירה תלי' בקרקע, שכתבו "אבל לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה לא הייתי אוסר, ד'דבר התלוי בעבודת הארץ' כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית", הרי לנו דגם קצירה תלויה בארץ ולכן קס"ד שמותר, ודו"ק.

מבאר דלא כהקח"י ואשר לשלמה, דלעולם בעינן עבודת קרקע ולא עבודת פירות, אלא דסגי בפירות שביעית לקבוע את המלאכה כמלאכת שביעית.

ואשר נראה בזה, דלעולם ליכא מציאות של עבודה ומלאכה דחיילא אך ורק בפירות כסיכה, דכל מלאכה היא בקרקע ובאילנות, ודלא כהקח"י, אלא דכוונת התוס' [דמהני לצורך הפירות גרידא] היא כן, דכבר הבאנו דביסוד האיסור בשביעית נתחדש דבעינן שתחול על העבודה תורת עבודת שביעית, וזה כדיסד לנו בעל האגרות משה בתוספת שביעית, דנתחדש ביה תרתי, א] שהעבודה תהיה בשנת השמיטה דזה זמן האיסור, ומהני דין תוספת להרחיב את השנה של זמן

יב. דלדרכם של האחרונים הקצירה היא רק היכי תימצא להוראת בעלות, ומאידך י"ל דקצירה היא מלאכה ועבודה ממש, ואף דתרווייהו מודי דליכא איסור קצירה בפירות שישית בשביעית, אבל אכתי איכא ביניהם ב' נפ"מ.

א] רק אי נימא דקצירה היא מלאכה ועבודה מצד הפירות אז איכא למימר דפירות שביעית בשמינית מותרים בקצירה [לולי דינא דתוספת שביעית], אבל אי נימא כהאחרונים דכל האיסור הוא מצד הנהגת בעלות בפירות שיש בהם קדושת שביעית, א"כ פשיטא דגם בשמינית איכא איסור בזה, וכמבואר בהדי' בדבריהם, דהכל תלוי אך ורק בקדושת שביעית. ב] מה שחידש הגאון מקובנא זצ"ל דפירות עכו"ם אסורים בקצירה, כל זה ליתא לאחרונים, דלדידהו הכל תלוי אך ורק בקדושה, וכיון דליכא קדושת פירות שביעית בהנך פירות שוב ליכא איסור, ורק לדרך החדש י"ל דאהני לן מה שהם פירות שביעית גם בלי שאר דיני קדושה דאהני לן לענין זה שתחול בהם התורת קדושת קרקע לגבי איסור מלאכה שיש בפירות.

יג. והיינו די"ל דאין זה מדיני הפירות מצד עצמם, שהרי כל דינם בזה הוא רק בזמן שהם מחוברים לקרקע ומצד שאז הם כקרקע, ואין זה כעיקר קדושת הפירות.

כמלאכה, כמו כן בעינן שיהיה גם קרקע של שביעית, ולא מהני מה שזה צורך הפירות של שביעית, וקמ"ל קרא דלענין לחלו בו "צד שביעית" סגי בפירות שביעית, והרי בהם הושלם התורת מלאכה.

מבאר דקוצר היא עבודה בקרקע, והמלאכה תמיד מתייחסת לקרקע, ואעפ"כ, קביעתו כמלאכה ששייכת לשנה השביעית היא דוקא ע"י הפירות.

וע"ד זה נראה לבאר נמי עיקר הדין קצירה ולמה קצירת פירות שישית מותרת בשביעית, דאין הגדר בזה שהיא מלאכה שכל כולה חיילא מתייחסת לפירות [כעין סיכה], אלא דלעולם המלאכה היא מלאכה בקרקע, אולם בקצירה נאמר תנאי דלא כזורע וזומר, דהכא בעינן דוקא פירות שביעית לקובעו כקצירת שביעית, דכיון דעיקרה של קצירה היא "קצירת פירות תלושים" מהקרקע ואילן, הלכך "השלמת המלאכה" היא בפירות, ולכן היכא דהפירות [שנוצרו ע"י מלאכה זו] הם של שישית, אז חיילא "הפקעה" בעיקר החלות "תורת שביעית" במלאכה, והיינו דהופקע ולא חיילא מעיקרא תורת שביעית במלאכה מחמת הקרקע של שביעית היכא דהפירות הם של שישית, וכל זה משום שהחפצא של קצירה ובצירה הושלמה בפירות, וזה כל מהותה של מלאכה זו.

נמצא, דבקוצר פירות שישית בשביעית ליכא איסור, דכשקוצר פירות שישית הרי שהקצירה היא "קצירת שישית" בשנת השביעית אף דהאילנות והקרקע הם של שביעית, ודו"ק, והיינו דאף דהמלאכה היא בקרקע ובאילן, אבל קביעתו כקצירת שביעית תמיד באה מכוח הפירות ששביעית, ודו"ק, ולסברא זו סיעני ידידי הרה"ג ר' בנימין עקשטיין שליט"א.

ונראה דלדרך זו נמי יתיישבו מה שהביא מהגאון מקובנה לאסור פירות עכו"ם בקצירה, דסו"ס פירות שביעית ניהו, וממילא דהקצירה היא קצירת שביעית, וחלוק מהיתרא דקצירת פירות שישית בשביעית, ודו"ק.

האיסור, ב] עוד בעינן שהעבודה עצמה תהיה "עבודת שביעית", ובזה בעינן שהעבודה תעשה בקרקע ובאילנות של שביעית, דאז הוי עבודת שביעית, ובערב שביעית אף דהמלאכה נעשית בקרקע ואילנות של שישית, אכן בעינן עכ"פ דהמלאכה תהיה לצורך הקרקע והאילנות של שביעית, ובזה חיילא בה תורת עבודת שביעית, וביארנו דבמוצאי שביעית נתחדש דגם התייחסות לפירות שביעית מהני לדון את המלאכה כמלאכת שביעית.

אולם נראה דלא נתחדש בזה דמלאכה שכל כולו אינה אלא בפירות דג"כ חשיבי כמלאכת שביעית, [וכדהוכיח מכאן הקה"י לסיכה, ומכאן הוסיף חתנו זצ"ל גם לענין קצירה], ונראה דאינו כן, אלא דלעולם מלאכה שאינה בקרקע או באילנות אינה מלאכה כלל לגבי שביעית, דכל המלאכות תלויות בקרקע [וכדדייקנו בתוס' לגבי מוצאי שביעית וכדדייקנו ברמב"ם לגבי קצירה], אלא דנתחדש הכא בתוס' דגם פירות שביעית שמחוברין לקרקע אהני לן לענין קביעת ה"שם שביעית" במלאכה, והיינו דלא נתחדש בתוס' דאהני לן עבודה בפירות להחיל בזה את עיקר השם "מלאכת שביעית" במעשה מלאכה [כסיכה], דלעולם בעינן שהמלאכה תהיה בקרקע ובאילנות, ורק דלענין "קביעת השנה" של המלאכה להשוותה כ"מלאכת שביעית", לזה סגי בפירות שביעית שמחוברין לקרקע, אף דהקרקע עצמה אינה של שביעית, ודו"ק.

ובתוספת ביאור, אף דעיקר המלאכה היא בקרקע באילן של שמינית, ומה"ט "עיקר שם המלאכה" היא מלאכת שמינית, אכן אהני לן הך "צד שביעית" דאית ביה מצד הפירות שמחוברים לקרקע והם של שביעית, דעל ידם חיילא "צד שביעית" במלאכה, וזה סגי לן דתחשב כמלאכת שביעית.

והן הן דברי התוס' שכתבו "דדבר התלוי בעבודת הארץ כיון דנפקא שביעית שריא אפילו לצורך פירות שביעית", והיינו דלולי הקרא קס"ד דכיון דודאי תלוי בארץ לענין עיקר קביעתו

פרק ד'

קצירת עצים

כפירות שביעית כמו פירות שמתחדשים כל שנה, אבל העצים של האילן עצמו הם של שישית], דכמו דבפירות אזלינן בתר חנטה כמו כן באילן ובעיצו אזלינן בתר השרשה של האילן, ומה שניתוסף קצת בעצים בשביעית אינו כלום, [דכמו דפרי דנגמר בשישית וניתוסף בו בשביעית דפשיטא דאין בתוספת דיני שביעית, כמו כן התוספת של העצים על אילן שהשריש בשישית אינו כלום].

ובאשר לשלמה דחה עפ"י דרכו הנ"ל, דרק כשבאים לחייבו בעבודה בפירות עצמן, התם יש לדון האם הם פירות של שביעית או של שישית, דרק בפירות שביעית נתחדש איסור עבודה דתלוי בזה שהם פירות שביעית, לא כן בעבודה בעצים שזה עבודה בגוף האילן מצד עצמה, שהרי קוצר בגוף האילן, ולא בעינן בזה שתחול תורת "עצים של שביעית" על העצים כמו דנתחדש בפירות, ודו"ק.

מעורר דלדרכינו אבתי קשה שיטת התוס', ומיישב עפ"י האגלי טל דחידש דכל הדין קצירת עצים נקבע כפי "מחשבתו" לאשוויי את העצים כפירות של האילן כלפי האי קצירה, ועפ"י זה יתחדש דחיילא בהו תורת עצים של שישית כלפי קצירה זו.

אולם הישוב לקושי' זו א"ש רק לדרכו של האשר לשלמה אבל אי נימא כדרכינו דתמיד המלאכה היא בגוף האילן ורק דכיון דהקצירה מתייחסת לפירות שוב בעינן פירות שביעית כדי שנקבע תורת מלאכת שביעית במלאכה, [דפירות שישית מפקיעים הימנו את התורת שביעית שמלאכה], א"כ קשה דגם בעצים נימא כן, וכיון דסו"ס הנך עצים של שישית נינהו, א"כ למה חיילא בקצירתו תורת קצירת שביעית, וזה תמוה מאד.

ואשר נראה בזה, דלכא' יש לעיין בעיקר סברת המהרש"א דמה שייכא הכא 'מלאכת מחשבת' לגבי קצירה לעצים, והביאור בזה כמבואר באגלי טל, דיעויין באגלי טל [קוצר ס"ק

מביא את קושיות האחרונים על החידוש במהרש"א בקצירת עצים, ומיישב.

נתבאר לעיל דשיטת התוס' דקצירה היא מלאכה ועבודה, וזה שיטתו בב"מ ובר"ה, ועפ"י נתחדש עוד דלאו דקצירה לא תלוי בקדושת שביעית שבפירות, וכל זה דלא כהאחרונים, ונראה דאזיל בזה עוד לשיטתו לענין קצירה לעצים, ובזה יתיישב כמה תמיהות של האחרונים בנדון זה, וכדיבואר.

דהנה יש לעיין בדין קצירה לעצים, דיעויין בזה בתוס' בסנהדרין [כ"ן] דתלוי בגירסאות, ולדרכו של המהרש"א שם מירי התוס' בדין קצירה לעצים, ומבואר במהרש"א דשייך איסור קוצר בעצים בשביעית, אלא דכיון דקוצר עצים תלוי באיתעביד מחשבתו, שוב אמרינן דפטור דרק בשבת נאמר מלאכת מחשבת לחייבו גם מצד מחשבתו, עיי"ש, הרי דההיתרא בזה הוא רק מחמת זה שלא נאמר דין מלאכת מחשבת בשביעית.

איכא דאיכא לתמוה בזה טובא, שהרי ליכא קדושה בעצים, ומטעם זה לא שייך קס"ד שיהיה בזה איסור קצירה, ולמה לי טעמא דמלאכת מחשבת, וכן תמה החזו"א [ס"ו י" ס"ק ד'], והוסיף דאף למ"ד דהיכא דעצים קיימי להסקה דאית בהו קדושה, אכן אין זה בהנך עצים שעומדים לגדל פירות עליהם וכההיא דהמהרש"א, וכיון דאין בהם שום דיני קדושת שביעית שוב לא שייך בהם דין קצירה, והביא כן גם מהרש"ש שתמה כן.

ובאשר לשלמה [שם] דחה עפ"י הנ"ל, דלגבי איסור קצירה לא בעינן קדושת שביעית דפירות לגבי סחורה וביעור, וסגי בזה דאית להו קדושת קרקע לענין עבודה, [דתרי קדושות נינהו וכנתבאר לעיל לענין פירות עכו"ם], ולגבי זה שפיר איכא קדושת שביעית בעצים.

עוד הוסיף החזו"א להקשות דתמיד העצים הם של שישית, דאינם מתחדשים כל שנה כשאר פירות, [ורק בלולבים ועצי קנים יש לדון אותם

קצירה, ובלי מחשבתו אין בהם תורת פירות כלל לגבי מלאכת קצירה, דאילן כקרקע, ורק ע"י מחשבתו דיינין להן כפירות של האילן, הלכך פשוט דבגוף הקצירה עצמה שהיא בשנת השביעית, דבזה גופא חיילא בהו דין "פירות שביעית" לגבי הך קצירה, ושפיר מיקרי פירות וקצירת שביעית, וא"ש, ודו"ק.

וכל זה לדרכינו, אכן לדרכם של האחרונים דבעינן קדושת שביעית בפירות לענין סחורה וביעור והפסד, הרי פשיטא דאין לחדש דע"י הך מלאכת מחשבת דחיילא ביה כל הנך דינים, ורק לדרכינו דתלוי בקדושת הקרקע שיש בפירות הוא דנוכל לחדש כן, ודו"ק.

הרי דהתוס' אזלי שוב לשיטתייהו בדין קוצר, כשיטתם בב"מ נ"ג] ושיטתם בר"ה נ"ב] דקוצר הוא מלאכה, וכמו כן מוכרח כן בשיטת התוס' בסנהדרין.

בז', ובהרחבה טפי לעיל [חורש ס"ק ד' אות ט'] דאילן חשיב כקרקע לכל דבר, דהאילן עצמו הוא המקום צמיחה של הפירות כמו שהקרקע הוא המקום צמיחה של התבואה, וממילא דקצירת עצים אינו כקוצר דבר ממקום גידולו אלא דקוצר ומחתך את המקום גידול עצמו ודמי למחתך בגוף הקרקע^ד, ולכן לפי האמת ליכא מלאכת קוצר בעצים כלל, אולם ע"י מלאכת מחשבת של זה שקוצר לעצים, בזה הוא מחשיב את העצים כפירות שגודלים במקום גידולם, ומדין מלאכת מחשבת מחייבין ליה, אבל בשביעית אינו כן, דליכא דין מלאכת מחשבת הלכך הוא פטור.

[ולפ"ז חידש דשאני בזה אילן סרק, דהתם כל האילן הוא כמו התבואה שהמקום גידול הוא הקרקע, והתם גם בשביעית יהיה חייב], עכתו"ד.

ועפ"י דבריו הנ"ל נראה ליישב שיטת התוס', דנראה דכיון דהכל תלוי במחשבתו, והיינו דבמחשבתו חיילא בהו תורת פירות לענין הך

סימן ב'

קונטרס

בגדרי אבות ותולדות בשבת בשביעית בכלאים ובנחל איתן,

[פ"ב מ"ב].

פרק א' ביאור החילוק בין כלאים לשבת ושביעית לענין תולדות. ❖ בקושי האחרונים דבשביעית בעינן ילפותא לרבות תולדות [לאבינ], משא"כ בכלאים, ומקשה עוד מהתוס' בבכורות דליכא תולדות אלא בשבת, וקשה מכלאים, וקשה כעין זה בתולדות בנוזיקין. ❖ מביא יסוד מהתורת זרעים לחלק בין איסור קצירה דלפני העומר לקצירה דפאה ולקט,

יד. ועצם הך יסוד דהאילן עצמו הוא כגוף הקרקע, כ"כ האגלי טל להלן [חורש ס"ק ח'] לבאר את שיטת המאירי שהביא דנחלקו במקרסם האם חייבים משום חורש או נוטע, וקשה דלכא"י יש כאן תוספת צמיחה ופשיטא דהוי תולדה דנוטע, וביאר דכיון דהאילן עצמו הוא הקרקע, והיינו דהוי כאדמה שזה המקום גידול של התבואה, א"כ אם התועלת יהיה שהאילן יגדל יותר ויותר, א"כ ודאי דזה חשיב כנוטע כלפי האילן [דאף האילן הוא כקרקע כלפי הפירות אבל הרי היא כלפי עצמה יש בה זריעה וגידול], אבל אם האילן לא ישתנה אלא שזה יוציא יותר פירות או פירות יותר טובים, א"כ הרי זה כמנכש שע"י הוצאת העשבים הגרועים התבואה גודלת יותר, ומנכש הוי תולדה של חורש [לחד מ"ד במו"ק] והך חרישה הוי לאחר זריעה ואעפ"כ הוי חרישה ולא זריעה כיון דהתיקון הוא בקרקע, וכמו כן הכא התיקון האילן הוא כלפי זה שהוא מוציא יותר פירות ופירות יותר טובים.

ולחלק בין איסור גיזה דקדשים לגיזה בראשית הגז, דכל הנידון הוא האם האיסור מתחיל מהמעשה או מהחפצא. ❖ מחלק עפ"י הנ"ל בין קצירה דשכחה לקצירה דפאה ולקט. ❖ מבאר דגם בכלאים עיקר האיסור מתחיל מהחפצא והחלות כלאים עצמו, ולא מהמעשה זריעה, וע"ד זה נמי בנזיקין, דהעיקר הוא המעשה מזיק של הבהמה, רק שהוא מתחייב ע"י מזיק דבהמתו. ❖ מביא בדומה לזה מהאגלי טל [בביאור הירושלמי] לחלק בין מנהיג בכלאים ומושך בהמה לקנין ע"י קול, לעומת מעשה שבת ע"י קול. ❖

פרק ב' ביאור הגדר בחיובא דתולדות בשביעית. ❖ מביא ב' דרכים בגדר הדין שביתת הארץ בשביעית, ומבאר בזה את דרכו של האבי עזרי דגם הלאו תלוי בעשה, ומחדש דלפ"ז פשיטא דבמנהיג בהמה בקול לזרוע בשביעית דעובר על הלאו של זרוע בשביעית, כמו בכלאים. ❖ מביא את הערת הקרן אורה במו"ק דאיכא סתירה במקור לתולדות, אי מצד הלאו אי מצד הכלל ופרט, ומבאר עפ"י הנ"ל, דהעשה של שביתת הארץ מגלה דשביעית דומה לכלאים דתחילת האיסור הוא בחפצא של עבודה בשביעית. ❖ מיישב בזה את סתירת הרמב"ם [קושי' הגר"פ] בין הרמזים להלכות לענין שביתת הארץ אי הוי דין על הקרקע או על הגברא. ❖

פרק ג' אבות ותולדות בנחל איתן. ❖ בפלוגתא דאמוראי בעיקר איסור זריעה ועבודה בנחל איתן, ובספיקת האחרונים לענין תולדות. ❖ דן בהוכחת השער המלך עפ"י מה שיש לחקור בעיקר הדין עבודה בנחל איתן. ❖

פרק א'

ביאור החילוק בין כלאים לשבת ושביעית לענין תולדות.

אבל בשביעית שרק כתוב כמה מלאכות ולא כתוב "כל מלאכה", להכי רק חייבים בהנך דכתיבי, ודו"ק.

אולם הק' הקרן אורה מכלאים דמבואר בסוגי' לעיל מיניה [מו"ק ב':] דמנכש חייב בכלאים, ומבואר דבכלאים חייבים גם על תולדות^א, וקשה דגם התם רק כתוב מלאכות מסוימות, ואיך ילפינן לכולהו.

עוד יש להקשות ממה שאמרו התוס' בבכורות [כ"ה] דרק בשבת נאמרו תולדות ולא בשאר חיובים, והתוס' הוכיחו כן, דבקצירה לפני העומר התירו קיטוף [קוטפין מלילות מן הקרקע שלא כדרך קצירה] וכמבואר בפסחים [י"א], וכעין זה נמי בלקט דאמרינן בחולין [קל"ז] דחייב בלקט קצירך ולא בלקט קיטוף, אף דבשבת פשוט דקוטף בכלל קוצר, ומה"ט נקטו דגם ליכא

בקושי' האחרונים דבשביעית בעינן ילפותא לרבות תולדות [לאביי], משא"כ בכלאים, ומקשה עוד מהתוס' בבכורות דליכא תולדות אלא בשבת, וקשה מכלאים, וקשה כעין זה בתולדות בנזיקין.

בסוגי' בריש מו"ק [ב': ג.] נחלקו אביי ורבא אי כל התולדות אסורים או דממעטין לכולהו כיון דהתורה כתבה דוקא הנך ד', אכן מבואר בסוגי' דכל מה שהיינו לומדים לחייב את כולם לרבא, וכן מה דבאמת ילפינן כן לאביי, היינו מהכלל ופרט שבא ללמד על כולם וכמבואר בסוגי' ובברייתא, ולולי הכלל ופרט לא הוי יליף.

ויעויין בקרן אורה [שם ג.] שהק' דלמה בשבת ילפינן לכולהו תולדות של האבות גם בלי כלל ופרט, ולא ילפינן לכולהו בשביעית לולי הכלל ופרט, וע"כ צ"ל דמשום דבשבת כתיב "לא תעשה כל מלאכה" להכי ילפינן דכל התולדות בכלל,

א. ובשער המלך [סוף רוצח] נמי פשיטא ליה דאיכא תולדות בכלאים, אלא דהביא כן ממחפה בכלאים דמבואר כן בסוגי' במכות [כ"א] דחייב, [והוכחה זו תלויה אי מחפה הוא אב או תולדה], ועיין באפיקי ים [ח"ב סוף סי' ד'] דדן בדין זה תולדות בכלאים, ובתחילה נקט דליכא תולדות, ושוב הביא דהפשוט בגמ' במו"ק [ב':] דחייבים גם על תולדות מדמחייבים על ניכוש דהוי תולדה.

הוא במעשה הלכך לא נאסר בזה תולש, אבל בראשית הגז שהחייב בא על הגיזה, התם שפיר איתרבי גם תולש, דסוס חיילא בחפצא תורת גיזה, ומה לי מה דבא ע"י תולש, ודו"ק, עכתו"ד.

מחלק עפ"י הנ"ל בין קצירה דשכחה לקצירה דפאה ולקט.

ועיין בדברינו בזרעא קיימא [פאה סי' י"ד] דעפ"ד יישבנו הערה גדולה בשיטת הרמב"ם, דהנה, הרמב"ם הדגיש חידוש זה גם בפאה וגם בלקט, יעוי' בדבריו הל' מתנו"ע [פ"א - ה"א] "אחד הקוצר ואחד התולש" לענין פאה, ושוב [פ"ד - ה"ב] כתב "היה קוצר או תולש" לענין לקט, וכבר דרשין כן בחולין [קל"ז] ובתו"כ קדושים [פ"א-ה"ז] לענין פאה ולקט, אולם לענין שכחה לא מצאנו לא ברמב"ם ולא בגמ' הך דין תולש בכלל קצירה, ומזה היה משמע דבאמת חלוקין ניהו לענין תולש, כן היה נראה בפשיטות.

וראיתי בבאור ההלכה [מתנות עניים פ"א-ה"א סוד"ה א' הקוצר] דהגר"ק שליט"א נקט מסברא דה"ה בשכחה תולש בכלל קוצר, וכתב דילפינן לשכחה מלקט ופאה, ולא הביא ע"ז מקור, אולם מהשמטת הרמב"ם היה נראה איפכא דבאמת חלוקין ניהו.

ונראה דבשכחה אין תולש כקוצר, ודומה לאיסור קצירה לפני העומר, דבאמת חלוק דין קצירה דשכחה בעיקר דינו מקצירה דפאה ולקט, ועפ"י דברי התורה זרעים הנ"ל, והיינו דבדין שכחה בעינן התייחסות למעשה קצירה ולמעשה עימור, דבעינן שה"קוצר" או ה"מעמר" ישכח, דהשכחה מתייחס לקוצר ולמעמר עצמם, וכשם שנאמרו הלכות במעשה העימור שנאמר בו דין שכחה, דהמעמר לכובעות אינו שכחה [פאה סוף

תולדות בגיזות בכור [דאסור מצד לא תגזר] ומה"ט הק' בתוס' בבכורות [שם] שיהיה היתר בתולש בכור, אף דבשבת תולש בכלל גיזה, וקשה מכלאים דגם בתולדות חייבים עליהם, וכבר נתעורר בזה באגלי טל, וייסד לעצמו שיטה חדשה בזה, ועיין בהערה².

וכעין זה כבר הקשו בנזיקין דמצאנו בהם תולדות, דכבר הק' כן המהר"י כץ בשטמ"ק [ריש ב"ק] למה איכא בהו תולדות גם בלי פסוק, ומ"ש משבת ושביעית³.

מביא יסוד מהתורה זרעים לחלק בין איסור קצירה דלפני העומר לקצירה דפאה ולקט, ולחלק בין איסור גיזה דקדשים לגיזה בראשית הגז, דכל הגידון הוא האם האיסור מתחיל מהמעשה או מהחפצא.

והנראה בזה, ונקדים ביסוד גדול מתורתו של בעל התורה זרעים, דיעויין בתורת זרעים [פאה פ"ג - מ"ד] שהביא קושית המהר"ט אלאזי, דלענין איסור קצירה לפני העומר מצאנו תולש אינו בכלל קוצר, ומ"ש דבפאה ולקט לרבנן דר' יוסי דגם תולש איתרבי, וכן נפסק ברמב"ם בהלכות מתנו"ע.

ותי' התורה זרעים, דבעומר האיסור הוא המעשה קצירה דגברא והנידון הוא אי תולש חשיב כמעשה קצירה ונקטינן דאינו בכלל קצירה, משא"כ בפאה ולקט, דהתם כל הדין קצירה הוא רק כדי שיחול בתבואה שם "קציר", ד"בקציר" יש דין פאה ולקט, וא"צ מעשה קצירה, ואהני לן תלישה להחשיב את התבואה כקציר, ועי"ש עוד שהאריך בזה.

וע"ז חילק שם נמי בין איסור גיזה בקדשים דלא מרבינן תולש לדין גיזה בראשית הגז דמרבינן גם תולש, דבאיסור גיזה בקדשים התם האיסור

ב. דיעויין באגלי טל [זרע ס"ק ה' בד"ה אך, וכן להלן שם ס"ק י"ב], דמכח קושי' זו מהתוס' נקט בפשיטות דבאמת לא חייב על תולדות בכלאים לשיטת התוס', [אף דלדעת רש"י והרמב"ם חייבים], ועי"ש שביאר דבאמת הנך חשיכי אבות בכלאים כיון דתלוי בכוונה, ובזה דומה לשבת דג"כ תלוי בכוונה, עי"ש היטב.

ג. ובמהר"י כ"ץ תירץ דדוקא בשבת בעינן קרא דלולי זאת קס"ד לומר דבעינן דוקא הנך ל"ט אבות כיון שנשמכה פרשת משכן לשבת ללמד דדוקא אלו שהיו במשכן חייבים עליהם, ובלי ריבוי לא הייתי מרבה כלום, אכן בנזיקין אין סברא לומר שהנך דוקא יתחייבו, עכתו"ד, אולם כל זה מיישב את הקושי' משבת, אבל מה יענה משביעית דהתם ליכא למימר הכי, וצ"ע.

פ"ה], כמו"כ נאמרה הלכה במעשה הקצירה, ומעשה תלישה אינו מעשה קצירה, ורק בפאה ולקט יש דין תולש, דהתם אין הלכה במעשה קצירה מצד הגברא, ודו"ק⁷.

מבאר דגם בכלאים עיקר האיסור מתחיל מהחפצא והחלות כלאים עצמו, ולא מהמעשה זריעה, וע"ד זה נמי בנזיקין, דהעיקר הוא המעשה מוזיק של הבהמה, רק שהוא מתחייב ע"י מוזיק דבהמתו.

ועפ"י כל הנ"ל נראה לבאר דזהו נמי הסברא הכא בתולדה דכלאים, דנראה דבכלאים אין תחילת האיסור במעשה זריעה, אלא תחילת האיסור הוא בכלאים עצמם, דלא יהיה כלאים, והמקור לזה מר"ע דאוסר אפילו במקיים בלי הזריעה, וגם לדידן, אין תחילת האיסור במעשה זריעה אלא הכל מתחיל מהכלאים עצמו, רק דנאסרו בזריעה ותו לא.

ורק בשבת, דתחילת האיסור הוא במעשה עצמו, התם צריכים לכתוב "כל מלאכה", ורק אז ילפינן לכולהו, אכן בכלאים מרבינן כל האופנים של זריעה, והיינו כל התולדות, כמו דמרבינן תולש בפאה ולקט ותולש בראשית הגז, דהעיקר בזה הוא דחיילא כאן חלות דין גיזה וקציר, ולזה סגי בכל הדומה לקצירה, וכמו כן הכא בכלאים דהעיקר הוא דחיילא חלות עירובובי של כלאים, דכלאים זורעים נאסרו, והזריעה אינו אלא היכי תמצא של "יצירת כלאים זורעים", וממילא דכל הדומה לזריעה בכלל זריעה.

וע"ד זה מתיישב נמי דכבר קושי' המהר"י כץ בשטמ"ק [ריש ב"ק] דלמה איכא תולדות בנזיקין גם בלי פסוק, ומ"ש משבת ושביעית, ועפ"י הנ"ל מתיישב היטב, דהתם נמי המחייב הוא המעשה מוזיק של הבהמה, אלא שמדין "שמירתן עליך"

מתייחס הכל לבעלים, ולכן לא אכפת לן באיזה מעשה מוזיק יעשה את הנזק, ודו"ק.

מביא בדומה לזה מהאגלי טל [בביאור הירושלמי] לחלק בין מנהיג בכלאים ומושך בהמה לקנין ע"י קול, לעומת מעשה שבת ע"י קול.

ומקור לחילוק זה מצאנו בירושלמי בכלאים, הביאו האגלי טל [חורש ס"ק י"ב אותיות י"א י"ג], דשם מבואר דין משיכת בהמה ע"י קול, ומבואר שם דבמנהיג כלאי בהמה ע"י קול דעובר וכן מעשה קנין של משיכה ע"י קול חיילא, וכן במחמר אחרי בהמתו להוציאו מהתחום ע"י קול דג"כ חייב, ומבואר דבכולהו חשיב כאילו הוא מושכו, ולעומת מלאכת שבת דפשיטא דכל מה שעושה ע"י קול אינו עשיה, דזה חשיב גרמא בשבת וכן בכה"ת כולה, וקשה דמאי שנא דדווקא בהנך מהני ע"י קול, וצ"ע.

וביאר באגלי טל [שם] דבהנך ג' איכא חפצא של איסור בלי מעשיו, אלא שהגברא עובר בזה שהאיסור מתייחס אליו ע"י מעשיו, דהחפצא של כלאי בהמה ומחמר בבהמה ידידה [שעובדת בשבת] אסור, אלא שרק עובר על האיסור כשהחפצא של איסור מתייחס אליו ע"י מעשיו, וכן במשיכת קנין, כל הדין מתחיל מזה שהבהמה צריכה להמשך לרשותו, אלא שזה צריכה להעשות על ידו, ולהכי ככולהו סגי לן במעשה כל דהו, משא"כ בשבת דכל האיסור הוא במעשיו, ולהכי בעינן מעשה גמור, וזה לא מהני ע"י קול.

ונראה דכמו דתחילת האיסור בכלאי בהמה הוא בחפצא, רק דבעינן שיתייחס אליו ע"י מעשה, ומה"ט סגי לן גם ע"י מעשה כל דהו, כמו כן תחילת האיסור בכלאי זרעים הוא נמי בחפצא, ולהכי רק בעינן שיתייחס אליו ע"י מעשה, ובזה סגי במעשה כל דהו, ופשיטא דתולדות סגי לן.

ד. ונראה דיסוד זה מבואר נמי מדין שכחת פועלים המבואר לעיל [פ"ה - מ"ז], דלא מצאנו דין בפאה דהפועל מפריש פאה, משא"כ בשכחה בעינן נמי שכחת הפועל, ושכחה ידידה היא שפועלת בחלות דין שכחה, אף דבעי לזה צירוף דשכחת בעה"ב, [ועי' בארוכה בתורת זרעים [פה פ"ה - מ"ז] דחלוק שכחת פועלים משכחת כל אדם בזה].

והביאור, דבפאה דהפרשה היא מה"קציר, לא אכפת לן מי עשה את המעשה קצירה, וא"צ שמעשה הקצירה יתיחס לבעל התבואה מדין יד פועל כיד בעה"ב, וכדביארנו לעיל דהעיקר הוא שחל בו שם "קציר" ושוה קציר ידידה, אבל א"צ מעשה קצירה ידידה, אולם בשכחה בעינן דבתוך המעשה קצירה תהיה שכחה, ולהכי לא מהני מה שבעה"ב שכתו בזמן קצירת הפועל, דצריך שכחה המתייחסת למעשה הקצירה.

פרק ב'

ביאור הגדר בחיובא דתולדות בשביעית.

זריעה בזה שהוא גורם קליטה עכשיו בשביעית כשמניחו ואינו עוקרו, ועוד, דבזורע בשביעית חייב שנים, דאיכא לאו על הזריעה קמייא [שבזה חייבים גם בלי הקליטה], ואיכא לאו נוסף מצד "גורם לקליטה", ועיי"ש שהוכחנו כדרך זו בדין שביתת הארץ.

והיסוד לדבריו הוא דגלי לן קרא ד"ושבתה הארץ" שהוא העשה, דגם הגדר בלאו הוא כן, דהעשה מגלה דכל ענינו של הלאו הוא בזה שהוא פוגם בשביתת הארץ, וממילא ילפינן מהכא דה"ה דע"י גורם חשיב כעובר על הלאו.

ולפי"ז נראה לחדש דפשיטא דמנהיג בהמה בקול לזרוע בשביעית דודאי דאסור, והיינו ע"ד הירושלמי במנהיג בהמה בקול לגבי כלאים ולגבי קנין, דחד דינא לכולהו, ודו"ק.

מביא את הערת הקרן אורה במו"ק דאיכא סתירה במקור לתולדות, אי מצד הלאו אי מצד הכלל ופרט, ומבאר עפ"י הנ"ל, דהעשה של שביתת הארץ מגלה דשביעית דומה לכלאים דתחילת האיסור הוא בחפצא של עבודה בשביעית.

ונראה דהמקור לכל זה הוא מהערה של הקרן אורה, דבסוגי' [מו"ק שם] הביאו ברייתא דילפינן לכל המלאכות בשביעית^ה, ומצד א' מבואר בברייתא דילפינן "שדך לא כרמך לא", והיינו דמרבין לכולהו מריבוי ד"שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור".

איברא דמאידך מבואר דילפינן כן מכלל ופרט, דבסוף הבריי' אמרו דלא מרבין קישקוש תחת זיתים ועידור תחת גפנים וכו', דס"ד לרבותן אלא "ת"ל שדך לא תזרע, זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת וכו'", ומבואר דלולי דהיה כתוב זריעה היינו לומדים זריעה כיון "דבכלל היתה", והכלל היינו העשה ד"שנת שבתון יהיה לארץ", ומבואר

מביא ב' דרכים בגדר הדין שביתת הארץ בשביעית, ומבאר בזה את דרכו של האב"י עזרי דגם הלאו תלוי בעשה, ומחדש דלפי"ז פשיטא דבמנהיג בהמה בקול לזרוע בשביעית דעובר על הלאו של זרע בשביעית, כמו בכלאים.

ועפ"י זה נראה לבאר את עיקר הגדר בתולדות בשביעית, דנראה דאין הכוונה מצד כלל ופרט כפשוטו, אלא הכוונה ע"ד הנ"ל, דאחרי הפסוק שוב דומה לכלאים דהאיסור הוא החפצא של עבודת שביעית, וזה איתרבי מהעשה, ובעזה"י נבאר את המהלך בזה.

דהנה, הבאנו להלן [סימן ו'] בקונטרס בגדר שביתת הארץ – שיש ב' דרכים באחרונים בגדר הדין שביתת הארץ.

והיינו דרוב האחרונים למדו דאיכא שני דינים נפרדים באיסורי מלאכת שביעית, דהלאו של זריעה ושאר המלאכות הם לאוין בגברא בלבד וככל מלאכת שבת ויו"ט, ומאידך, העשה הוא עשה על שביתת הארץ, והבעלים עובר בעשה זו גם כשנכרי יעבוד מעצמו בקרקע דקרקע ידידיה אינה שובתת ממלאכה, ונתחדש בזה עוד, דגם בזריעה לפני שביעית ויש קליטה בשביעית דאז עובר על העשה אף דליכא לאו.

אולם הבאנו להלן [סימן ו' פרק ב'] מבעל האב"י עזרי דלמד באופן אחר, דחידש דליכא חילוק בין הלאו לעשה, וחידש עוד, דאינו עובר על העשה כשהנכרי יעבוד מעצמו כמו שאינו עובר על הלאו, ומאידך חידש לחומרא, דהיכא דהנכרי עובד מחמת הישראל אז הבעלים עוברים גם על הלאו וגם על העשה, דהלאו כולל כל גורם של זריעה, וע"י אמירה לעכו"ם דינו כגורם מלאכת שביעית.

וביארנו עוד [שם] דלפי דבריו [דבכלל "גורם זריעה" איכא נמי לאו דלא תזרע] עובר נמי על הלאו של זריעה בשביעית כשזרע לפני שביעית ואינו עוקרו ומניחו לקלוט, דבזה איכא לאו של

ה. ורבא דחא דס"ל דרך הנך ד' איתרבי, ולא אחרינא, ולדידיה הברייא אינו אלא אסמכתא.

זאת בלאו דקדק הרמב"ם דהלאו הוא בגברא, ומשמע דאיכא בזה נפ"מ לעבודה ע"י עכו"ם, דעובר בעשה ולא בלאו.

אולם לעומת זאת, בהלכות [שם] כתב הרמב"ם מ"ע לשבות בשנה שביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות שנא' וכו', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מ"ע ועבר על ל"ת, שנא' שדך לא תזרע וכו', והעיר בזה הגרי"פ [שם] דמלשון זה משמע דאסור רק כשהוא עצמו עושה מלאכת שביעית, ולא בעכו"ם, והכא מיירי גם לגבי העשה, וסותר משנתו, ועוד דעיקר הדין דמבואר בסוגי' דע"ז דאסור גם ע"י עכו"ם הושמט ברמב"ם, כן הק' הגרי"פ [שם].

ולהנ"ל ניחא, דכבר אמרו בשם הגר"ח דכשיש סתירות ברמב"ם בין ההלכות לרמזים, דהכלל בזה הוא דברמזים כתוב ה"קיום מצוה", והלכות כתוב ה"מעשה מצוה", ואמר בזה ידידי הגאון הרב ר' אריאב עוזר שליט"א דזה מבואר ברמב"ם בפו"ר, שברמזים כתוב בריש הלכות אישות "לפרות ולרבות ממנה", ולעומת זאת בהלכות בריש פרק ט"ו כתוב "חייב לבעול בכל עונה עד שיהיו לו בנים מפני שהיא מ"ע של תורה שנא' פרו ורבו", והחילוק כנ"ל, דמבואר בקוה"ע שהמעשה מצוה הוא הביאה והקיום מצוה הוא הפרו ורבו עצמה, ולכן ברמזים כתב את הפריה ורביה, והלכות כתב את הביאה.

וע"ד זה העירני נמי ידידי הגאון הרב ר' משה הלר שליט"א גם לגבי שביעית, דלפי דרכו של בעל האבי עזרי א"ש, דלעולם ליכא איסור עשה בזה שהעכו"ם עובד בקרקע מעצמו, אלא דהעשה של שביתת הארץ הוא גילוי דהחפצא של האיסור מתחיל בשביתת הארץ, אלא דהגברא הוא שמוזהר בזה, ורק באופנים שהגברא חשיב כעובד, או ע"י מעשה או ע"י גרמא רק בכה"ג הוא דאיכא איסור של שביתת הארץ, דהעשה מגדיר את הלאו, וזהו שכתב הרמב"ם בהלכות "וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מ"ע ועבר על ל"ת", והיינו כנ"ל, דהל"ת והעשה תלויים זה בזה, ורק בעכו"ם שעושה ע"י אמירה של הישראל עובר, וזהו הסוגי' בע"ז.

דלומדים את כל המלאכות מהך כלל ופרט, בעשה ד"שנת שבתון" שהוא כלל ובלאו ד"שדך לא תזרע" שהוא פרט, הרי דאיכא בזה סתירה האם ילפינן מכלל ופרט או מהלאו עצמו.

ועיין בקרן אורה [שם] דעמד בזה וכתב דתרווייהו איצטריכא ליה, דלולי הכלל ופרט לא מרבין לכל הנך לאוין, דרק בשבת דכתיב "לא תעשה כל מלאכה" הוא דמרבין לכל התולדות, אבל הכא רק כתוב ד' לאוין, אלא דאחרי דממילא איכא כלל ופרט, אז ילפינן לכולהו מהך ריבוי, ומהכלל ופרט לא סגי כיון דאז לא הוי אלא לאו בעלמא, ומהריבוי של הלאו איתרבי כולהו ללאו, עכתו"ד.

איברא דלפי דרכו של האבי עזרי נראה להוסיף, דשבת שבתון הוא עשה דשביתת הארץ, ולא דלא תזרע הוא לאו דשביתת הגברא, וגלי רחמנא דשייכא אהדדי, דיסוד איסורא דשביתת הגברא הוא בזה דע"י שביתתו איכא שביתת הארץ, וממילא דהאיסור לאו בגברא כולל כל האופנים שבוה הוא פוגם את שביתת הארץ, ומזה כבר ילפינן לכל התולדות, ודו"ק.

ונמצא דהמקור לזרע ע"י גורם נכמו מנהיג בקול] והמקור לרבות תולדות חדא נינהו, דהיסוד בזה הוא, דהיכא דאין תחילת האיסור במעשה של הגברא אלא בחפצא של איסור, וכעין כלאים, דבכה"ג סגי במעשה כל דהו, וממילא דזה גופא ילפינן מהעשה בשביעית, דילפינן דילפינן דתחילת האיסור הוא בזה שהקרקע צריכה לשבות ממלאכה, ורק דהאיסור הוא בזה שע"י מעשיו הוא פוגם שביתתו, ודו"ק.

מיישב בזה את סתירת הרמב"ם [קושי' הגרי"פ] בין הרמזים להלכות לענין שביתת הארץ אי הוי דין על הקרקע או על הגברא.

ונראה דבזה יתיישב נמי קושי' הגרי"פ נח"א מ"ע ס"א עמוד רס"ג – ג], שהק' סתירה בדברי הרמב"ם בדין שביתת הארץ, דהנה, זה לשון הרמב"ם ברמזים ריש הלכות שמיטה ויובל, א] "שתשבות הארץ ממלאכת שביעית", ב] "שלא יעבוד עבודת הארץ בשנה זו", ודקדק דבעשה כתב הרמב"ם דהמצוה היא בקרקע עצמה, ולעומת

ומה שכתב ברמזים דהכל תלוי בקרקע, זה לא קשה, דהכא כתב תוכן המצוה, דכאן כתוב דהחפצא של האיסור מתחיל בשביתת הארץ, ותו לא, ודו"ק.

פרק ג'

אבות ותולדות בנחל איתן.

הדין עבודה בנחל איתן.

ובשער המלך הוכיח כן מהסוגי' במכות [כ"ב] בדין חורש בתלם א' דחייב ח' לאוין, דהקשו [שם] וליחשב נמי זורע בנחל איתן, והתם לא מיירי בזורע ביד אלא במחפה, ורש"י כתב פסחים [מ"ז:] דמחפה הוא תולדה של זורע וע"כ דמוכרח דתולדות חייבים¹, אולם דחה ראייה זו, דיתכן מחפה הוא אב, וכבר הבאנו להלן [סימן ג'] בקונטרס בדין מחפה בשביעית, דדנו בזה האחרונים בדעת הרמב"ם ובדעת התוס' דדינו של מחפה כאב של זורע, ועיי"ש בדברינו בקונטרס [שם - פרק ד'], אכן סו"ס ברש"י בפסחים נראה שזה תולדה², ובפשטות נראה דלשיטתו איכא ראייה לדין זה.

והשער המלך הוכיח דין זה מגמ' מפורשת מהא דמצאנו לענין כלאים דאיכא תולדות אף דליכא ריבוי, וע"כ דמסבאר מרבין תולדות³, איברא, דאינו מוכרח, ואדרבה, כמו שיש להוכיח כן מכלאים, כמו כן יש להוכיח איפכא משבת ושביעית דצריכים ריבוי, וכקושי' הקרן אורה⁴, וצ"ע.

בפלוגתא דאמוראי בעיקר איסור זריעה ועבודה בנחל איתן, ובספיקת האחרונים לענין תולדות.

בנחל איתן נאמר "אשר לא יעבד בו ולא יזרע", ובסוטה [מ"ז:] נחלקו ר' יאשי' ור' יונתן בביאור הפסוק, דלר' יונתן תרומיהו [גם] "לא יעבד בו" וגם "לא יזרע" להבא קאי⁵, ולר' יאשי' "אשר לא יעבד" לשעבר משמע, והאיסור להבא הוא רק בזריעה, ומבואר בערול"ג [מכות כ"ב] דנפ"מ בפלוגתא זו בחורש דלר' יאשי' מותר דרך זורע נאסר, וחורש לא שייך לזורע, משא"כ לר' יונתן כל עבודה בגוף הקרקע נאסרה, וזה כולל חורש.

והנה לענין תולדות, מצאנו בשער המלך [סוף הל' רוצח] בשם המוצל מאש, וכן הוא במנ"ח [תקל"א] דנסתפקו האם נתרכו או לא, וראיתי בנחל איתן [סי' ט"ז ס"ק י"ז] שהעיר בזה הגר"ח ק"ק שליט"א דספק זה לא יתכן לר' יונתן כיון דלדידיה כל מלאכה נאסרה, וגם חורש נאסר אף דאינו תולדה של זורע, אבל לר' יאשי' דרך זורע נאסר, שוב יש להסתפק האם תולדות בכלל או דדוקא אב דזורע נכלל.

דן בהוכחת השער המלך עפ"י מה שיש לחקור בעיקר

ו. וא"כ יש כפילות דזריעה בכלל עבודה, אלא ללמדך דדוקא עבודה בגוף הקרקע נאסר דומי' דזריעה, וזה ממעט סריקת פשתן וכדומה דאינו בגופו של קרקע [והמנ"ח תקל"א נסתפק אי קצירה בכלל עבודת בגוף הקרקע הוא].
ז. וכבר העיר הגר"ח ק"ק שליט"א [שם] דאי לדחות דהגמ' אזיל כר' יונתן דמחייב על כל המלאכות דכבר כתב הערול"ג דהסוגי' לא אזיל כר' יונתן דלדידיה חייב גם על חורש, ולמה לא הקשו מחורש, וע"כ דהק' לכו"ע דעכ"פ מצד זורע אפשר לחייבו.

ח. ומה שהביא שם בנחל איתן מדברי החזו"א דגם רש"י מודה שזה אב, זה לא מוכרח, דאולי דוקא לענין שביעית אמר כן, ועיין בזה בדברינו להלן [סימן ד'] שביארנו את דברי החזו"א דדוקא לענין שביעית אמר כן.

ט. ויש לדון דלפי מה שהוכיח דבכלאים איכא תולדות, דמוכרח כן ממחפה בכלאים, הא גם זה תלוי בפלוגתא הנ"ל אי מחפה הוא אב או תולדה, אכן לפי מה שהבאנו [בריש דברינו] מהקרן אורה שהוכיח כן מהברייתא, א"כ שוב איכא הוכחה לכו"ע.

י. והנה, השער המלך הוכיח עוד דמרבין תולדות מסבאר ממה דמרבין תולדות בשביעית אף דליכא על זה ריבוי, אולם דבריו צ"ב דודאי דבשביעית איכא ריבוי, וכמבואר בהדי' בסוגי' וכדהבאנו לעיל.

וע"כ דתלוי במה שנתבאר לעיל, שצריכים אסורה ורק דבלי שהוא העובר אין לחייבו, וזה לעיין בשורש האיסור עבודה בנחל איתן, האם דומה לכלאים, או דאינו כן, דעיקר האיסור מתחיל תחילת דינו מתחיל מהחפצא, דגוף העבודה מהגברא, ודו"ק.

סימן ג'

קונטרס

בגדרי אבות ותולדות של "זורע" ו"נוטע", [מבריק מרכיב זומר], בשביעית בשבת ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב].

פרק א' פלוגת הראשונים בנוטע בשביעית ובמחפה בשביעית. ❖ פלוגת האמוראים בדין אבות ותולדות בשביעית, דלדעת רבה ליכא מלקות כי אם בזורע קוצר זומר ובוצר. ❖ מבאר דלרבא כל התולדות נתמעטו אבל שאר אבות בזריעה עצמה לא נתמעטו, ומביא דלכן נוטע אסור מה"ת לדעת הר"ש ושאר ראשונים, וק' על הרמב"ם דסובר דנוטע רק אסור מדרבנן אף שהוא אב. ❖ מביא את שיטת התוס' דמחפה הוא אב ולכן לוקין בשביעית, ומביא דרש"י סובר שזה תולדה, ומביא מהרמב"ם דאינו לוקה, וכפשוטו משמע דסובר דהוי תולדה. ❖ מביא הוכחה מהשער המלך דלדעת הרמב"ם מחפה הוי אב ואפי"ה אינו לוקה, ומבואר דדינו כנוטע, ואזיל לשיטתו. ❖

פרק ב' פלוגת הרמב"ם והתוס' בגדרי אבות ותולדות ו"מעין אבות" בזורע בשבת ובשביעית. ❖ מבאר דפלוגת הרמב"ם והר"ש הוא האם גורסים בסוגי' [שם] "תולדות" או לא [וכמבאר בריטב"א דאיכא בזה ב' גירסאות], ודוחה דמהרמב"ם עצמו מוכרח דגריס "תולדה". ❖ מביא את דרכו של המהר"י קורקוס בביאור יסוד שיטת הרמב"ם, דלומד דזומר הוא אב, ומקשה על פירוש זה מלשון הרמב"ם, ודוחה דמדברי הרמב"ם עצמו מבואר דב"תורת תולדות" חייבים בזומר. ❖ מבאר את דברי המהר"י קורקוס עפ"י דרכו של הר"ב אשכנזי בשיטת הרמב"ם באבות ותולדות בשביעית, דגם "מעין אבות" נתמעטו, ולא רק תולדות, [ומביא מקור לעצם ההגדרה של "מעין אבות" – אור שמח]. ❖ מבאר דזהו נמי שיטת המהר"י קורקוס ומנ"ח ברמב"ם לענין מבריק ונוטע. ❖ עפ"י זה מבאר שיטת הרמב"ם במחפה שכוונתו דהוי מעין אב דזורע. ❖ מוכיח יסוד זה מקושי המקד"ד על לשון הרמב"ם בשביעית. ❖ מבאר דשיטת התוס' במחפה דהוי אב, והיינו דחולק וסובר דרק תולדות ממש נתמעטו, ומקור לזה משיטת הר"ש [ושאר ראשונים בשיטת ר"ת] בנוטע דאסור מה"ת [וחולק על הרמב"ם], וע"כ משום שסובר דזומר עצמו תולדה הוא, וכבר מצאנו שהתוס' חולקים על הרמב"ם גם לגבי מבריק, וי"ל דגם בזומר הוא חולק. ❖ סיכום פלוגת הרמב"ם והראשונים בנוטע ומחפה: דתלוי בגדר דין זומר אי הוי מעין אב או דהוי תולדה בעלמא. ❖ ט' חידוש בדעת הרמ"ך דיודה לרמב"ם בנוטע בשביעית דאין מלקות, אף דאינו אב. ❖

פרק ג' ד' שיטות בראשונים בגדרי אבות ותולדות בזורע, וביאור שיטת רש"י שמחלק בין שביעית לשבת, ושיטת רש"י בנוטע בשביעית. ❖ מבאר את הד' שיטות בראשונים בדין אבות ותולדות בזורע נוטע מבריק מרכיב זומר בשבת. ❖ מוכיח דלדעת רש"י נוטע חייב בשביעית, אלא שיש להעיר בזה הערה גדולה על שיטת רש"י בדין מבריק ומרכיב בשביעית

דהו אבות, וא"כ למה לא יתחייבו בשביעית. ❖ מביא סתירה ברש"י לענין זומר אי הוי אב או תולדה, ומביא מהר"ב אשכנזי דמוכיח דרש"י סובר דאבות לגבי שביעית הם אלו דכתיבין בקרא, ודלא כהרמב"ם דגם אלו דכתיבין בקרא אינם אלא מעין אבות, ומיישב בזה את ההערה ממברין, ומחדש דלפ"ז גם נוטע פטור. ❖ דן בדין 'נוטע', דגם לרש"י איכא חילוק בין נוטע למברין, ומיישב בזה את הקושי הגדולה בשיטת רש"י במחפה. ❖ מביא הערה מהמהרש"א במו"ק דמדברי רש"י שם משמע דגם בשביעית תלוי במשכן, ומבאר דלרש"י שני חידושים למדנו מזומר, א] דשאר תולדות פטורים [ורק הכא מדמינן למשכן], ב] עוד למדנו מהמיעוט של חרישה דזומר נעשה לאב, וממילא דה"ה דמברין נתמעט. ❖

פרק ד' פלוגתת הרמב"ם ורש"י לשיטתייהו בגדרי אבות בשביעית ובנוזיקין. ❖ מעורר דהרמב"ם ורש"י פליגי לשיטתייהו באבות ותולדות בנוזיקין, דרק לרש"י הכל תלוי במה דכתיב בקרא, והרמב"ם חולק גם שם. ❖ מבאר איך יתכן דנוטע הוא תולדה וזומר הוא אב. ❖

פרק ה' דרך חדשה [אגלי טל] בשיטת הרמב"ם באבות של זורע בשבת ובשביעית. ❖ סיכום כל המהלך ברמב"ם דאבות של זורע בשבת ובשביעית תלויים זה בזה [ר"ב אשכנזי]. ❖ מהלך חדש בזה מהאגלי טל דגם לרמב"ם מחלקינן בין אבות של שבת לאבות של שביעית, דכל מה דכולהו חשיבי כאבות של זורע היינו רק משום דבשבת הכל תלוי בכוונה. ❖ לדרכו של האגלי טל הדרא הקושי לדוכתא, דמה סברת הרמב"ם לפטור בנוטע ומחפה. ❖ מבאר דפליגי הרמב"ם והתוס' בפלוגתת הרמ"ך והתוס' אי נוטע הוא ממש כזורע או לא, ונפ"מ בשביעית. ❖

פרק ו' אבות של זורע באיסור זריעה בנחל איתן. ❖ מביא ב' דרכים ברמב"ם האם מדמינן אבות של שבת לאבות של שביעית או לא. ❖ לדרכו של הר"ב אשכנזי נתחדש דה"ה דבכל התורה כולהו בכלל זורע, ונפ"מ בדין זורע בנחל איתן, ונמצא דכבר פליגי הרמב"ם והתוס' במברין בנחל איתן. ❖

פרק א'

פלוגתת הראשונים בנוטע בשביעית ובמחפה בשביעית.

בשביעית, דלרבא ליכא מלקות אלא בהנך ד' מלאכות, וחרישה לא כתובה מפורש בקרא ללאו, ולאביי גם בחרישה איכא מלקות, ומבואר דפליגי נמי בזה, ועיין בזה בהערה א'.	פלוגתת האמוראים בדין אבות ותולדות בשביעית, דלדעת רבה ליכא מלקות כי אם בזורע קוצר זומר ובוזר.
מבאר דלרבא כל התולדות נתמעטו אבל שאר אבות בזריעה עעמה לא נתמעטו, ומביא דלכן נוטע אסור מה"ת לדעת הר"ש ושאר ראשונים, וק' על הרמב"ם דסובר דנוטע רק אסור מדרבנן אף שהוא אב.	בסוגי' בריש מו"ק נחלקו אביי ורבא במלאכת שביעית, דלדעת רבא רק זריעה זמירה קצירה ובצירה דנכתבו בהדי' בקרא נאסרו, ואידך כולהו מדרבנן נינהו, ולדעת אביי כל התולדות נאסרו. ומבואר שם בהמשך הסוגי' דבזה נחלקו נמי אמוראי [ר"א ור"י] האם לוקין על חרישה

א. דהנה, עיי"ש בגמ' על מה דקתני במשנה "משקין בית השלחין בשביעית", דהקשו הא במנכש ובמשקה מים לזרעים פליגי רבה ורב יוסף האם בכלל חרישה היא או דבכלל זריעה היא, ונפ"מ בשבת האם מתרינן משום זורע או משום חורש ונפ"מ בכלאים האם לוקה [למ"ד דלא לקי על מקיים כלאים], אכן בשביעית תרווייהו אסורים, ולמה מותר.
ונחלקו בזה, דאביי סובר דקאי לרבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן, והקילו במקום הפסד [כמו שהקילו שם לענין המועד], ורבא התייר דסובר דליכא אבות ותולדות בשביעית למלקות כלל חוץ מאלו שמפורשים בקרא, והיינו זריעה זמירה קצירה

איברא, דנראה פשוט דכל המיעוט הוא בתולדה של זורע וכן באבות אחרים, אכן באב אחר בתוך מלאכת זורע עצמו, הכא מסתברא דבכלל זורע דקרא נינהו, ולא נתמעט.

אולם אין זה פשוט דמצאנו בזה מחלוקת, דהנה, בדין נוטע בשביעית, מבואר ברמב"ם נפ"א שמיטה ויובל ה"ד דנוטע אילן בשביעית אינו לוקה מה"ת וכן המברין, ושם במהר"י קורקוס ביאר דבאמת מברין ונוטע אבות של זורע נינהו בהל' שבת ואפי"ה נתמעטו, וע"כ דמוכרח מהכא דלדעת הרמב"ם גם אבות נתמעטו, ועיין היטב במנ"ח [ריש שכ"ז] דג"כ כ' כדברי המהר"י קורקוס הנ"ל בשיטת הרמב"ם דמזה מוכרח דלדעת הרמב"ם גם אבות של זורע נתמעטו.²

אולם הר"ש נפ"א מ"א חולק, דלדידה נטיעה אסורה מה"ת בשביעית [הביאו המהר"י קורקוס שם], ואף שהביא שר"ת חולק והוי כשאר תולדות, אולם כבר דייק החזו"א [סי' י"ז ס"ק כ"ד] מהתוס' בר"ה בשיטת ר"ת דקאי רק על תוספת שביעית אבל בשביעית עצמו מודה ר"ת שהוא מה"ת, וכן מדויק בראשונים [רשב"א ריטב"א ומאירי ר"ה ט' וי'] דר"ת קאי רק על תוספת שביעית, ומשמע דמודה לר"ש דבשביעית עצמה אסור מה"ת.

ולכאור' קשה דכל שאר התולדות ואבות נתמעטו, וע"כ דס"ל לר"ש דנוטע הוא בכלל אב של זורע, ואידך אחרינא כזומר ומברין ומשקה ומנכש תולדות נינהו, [ולהלן הבאנו דכן הוא שיטת התוס' לחלק בין נוטע לכולהו בשבת אף דרק זורע היה במשכן], ורק תולדות של זורע נתמעטו, וכן המשמעות בדברי הר"ש ריש מכילתין בטעמא דמילתא דלוקה בנוטע, דכתב ד"נוטע עיקר מלאכה וזומר תולדה דידיה", וכוונתו כנ"ל, דאב דזורע עצמו לא נתמעטה, ורק שאר תולדות של זורע נתמעטו, ונוטע בכלל האב,

וזוה לשון רבא, "אבות אסור רחמנא, תולדות לא אסור רחמנא, דכתיב ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימרא דאהני תולדות מיחייב אחרנייתא לא מחייב", ומפשטות לשון הגמ' מבואר דכיון דזמירה היא תולדה דזריעה, לכן היתה צריכה להיות בכלל זריעה, ומדכתבה רחמנא למדנו דכל שאר התולדות נתמעטו.

אולם בהמשך הסוגי' למדנו עוד, "איתמר, החורש בשביעית, רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה, לימא וכו', מאן דאמר לוקה שפיר, ומאן דאמר אינו לוקה, אמר לך מכדי, זמירה בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב, אתולדה אחרינא לא מיחייב", עכ"ל.

וקשה, דבשלמא לעיל מיירי בתולדות דזריעה [כגון מנכש ומשקה], ועל זה שפיר אמרו "אתולדה אחרינא לא מיחייב", דבאו למעט שאר תולדות, אכן הכא מיירי בחרישה שאינה תולדה של זורע וקוצר, ומאי קאמר "אתולדה אחרינא לא מיחייב", וכבר תמה בזה בשער המלך [סוף הל' רוצח].

וע"ד הפשט צ"ל, דדברי רבא באמת נאמרו לגבי תולדות וכמדויק בלשונו, אלא דמדבריו למדנו עוד, דכש"כ דהנך אחרינא נתמעטו, דאם תולדות דזריעה עצמה נתמעטו, כש"כ דנתמעטו אבות דלאו מתורת זריעה נינהו, דאחרי דחזינן דקפדינן דוקא אהנך אבות מסוימות שנאמרו בהדי' בקרא שרק הם בכלל האיסור, ואפילו תולדות שלהם דדומין להם נתמעטו, א"כ פשיטא דאבות אחרים שלא שייכי להנך אבות דפשיטא דנתמעטו, ודו"ק, כן נראה בפשיטות.

ובצירה, ואידך כולהו מדרבנן נינהו, ורבנן הקילו במקום הפסד, ולהכי הקילו במשקין בית השלחין, הרי דנחלקו אביי ורבא אי כל האבות ותולדות חוץ מהנך ד' הם מדאורייתא או מדרבנן.

ב. אולם עיין באגלי טל [זורע ס"ק ב' אות ה'] שיש לו סברא אחרת בדין נוטע, דסובר דשאני נטיעה בשביעית מזריעה בשביעית כיון שאין קדושה לעצים, עיי"ש.

מהרמב"ם בהלכות שגגות דע"כ דלדעת הרמב"ם מחפה בשבת ויו"ט הוא זורע ממש ואינו תולדה, והיינו ממש כשיטת התוס'.

והוכחת השער המלך היא, דאל"כ ק' איך כתב הרמב"ם [פרק ז' הל' שגגות] "יראה לי" דחייבים ב' חטאות על ב' תולדות, הא גמ' מפורשת היא במכות [כ"א] דהק' דלמה לא הוסיפו עוד מלקות [בחורש בתלם א'] מצד יו"ט דבמחפה איכא גם חורש וגם זורע, ותירצו דס"ל דאין חילוקי מלאכות ביו"ט [רק בשבת], ויותר הו"ל למימר דמחפה הוא תולדה דזורע, ועל תולדות ליכא חילוקי מלאכות, וממה דלא אמרו כן מוכרח דאיכא חילוקי מלאכות גם בתולדות, ושוב מוכרח דאיכא גמ' מפורשת על זה, ומעתה קשה דלמה כתב על זה הרמב"ם "יראה לי".

וע"כ דמוכרח דלדעת הרמב"ם מחפה הוא אב ולא תולדה, ודו"ק, ומעתה קשה דאם סובר הרמב"ם כהתוס' לגבי שבת דמחפה הוי אב, א"כ למה לא לקי בשביעית, ומה שורש שיטתו בזה, וע"כ צ"ל דדינו כאב של זורע ואפי"ה נתמעט, ודומה בזה לנוטע שהוא גם אב של זורע ואפי"ה נתמעטה.

הרי לן דנחלקו הרמב"ם נגד הר"ש והתוס' במיעוט דאבות של זורע עצמו, ונפ"מ בנוטע ובמחפה, דתרווייהו בכלל אבות דזורע ניהו, ונפ"מ האם חייבים עליהם בשביעית או לא.

אולם עיקר פלוגתא זו צ"ב, דבמה פליגי הר"ש והתוס' עם הרמב"ם במיעוט דאבות של זורע עצמו, ולמה הרמב"ם סובר דגם הם בכלל המיעוט, הרי בגמ' מפורש דרק התולדות נתמעטו,

ועיין בהערה³ שהבאנו בזה מהלך אחר בר"ש דילפינן נוטע ק"ו מזומר ועיי"ש מה שדחינו בזה.

הרי דנחלקו הר"ש והרמב"ם בפלוגתא זו האם גם אב אחר בתוך זורע עצמו נתמעט או לא, דלדעת הר"ש ליכא מיעוט על זה, ולדעת הרמב"ם גם זה איכלל בכלל המיעוט, ודו"ק.

מביא את שיטת התוס' דמחפה הוא אב ולכן לוקין בשביעית, ומביא דרש"י סובר שזה תולדה, ומביא מהרמב"ם דאינו לוקה, וכפשוטו משמע דסובר דהוי תולדה.

ונראה דמצאנו מחלוקת נוספת בין הרמב"ם לראשונים דג"כ תלויה בזה, דהנה, יש לעיין בדיון מחפה מדיון זורע האם דינו כאב וחייב בשביעית או דדינו כתולדה ופטור בשביעית, ולהלן [סימן ד'] בקונטרס בדיון מחפה מדיון זורע בשביעית הבאנו בזה פלוגתת הראשונים - דדעת התוס' והתוס' הרא"ש דחייבים כיון דהוי אב, ודעת רש"י והמאירי דהוי תולדה ואפי"ה חייבים, ושיטת רש"י והמאירי תמוה, דכל התולדות נתמעטו, ועיי"ש מה שביארנו בשוב שיטתם, - וע"ע להלן מה שיישבנו בשיטת רש"י.

אולם הבאנו [שם] גם את שיטת הרמב"ם דדייקן דלשיטתו מחפה בשביעית פטור, וכפשוטו היה נראה דלדעתו מחפה הוא תולדה וכדעת רש"י והמאירי, ולהכי פטור בשביעית, אולם אינו כן.

מביא הוכחה מהשער המלך דלדעת הרמב"ם מחפה הוי אב ואפי"ה אינו לוקה, ומבואר דדינו בנוטע, ואזיל לשיטתו.

דהנה, השער המלך [סוף שגגות] הוכיח

ג. דיעויין באגלי טל [זורע ס"ק ב' אות ה' בהגה"ה] דלמד דכוונת הר"ש דחייבים בנוטע מצד ק"ו דזומר, עיי"ש, ולא משום שהוא אב ולכן לא נתמעט, אולם לדבריו לא ברור מה פלוגתת הרמב"ם והר"ש, ועוד, דעיין חזו"א [סי' י"ז סק"כ ד"ה שם ה"ד] דכתב דגם הרמב"ם מודה דאסור מה"ת, אלא כיון דיליף ליה מק"ו מזומר שוב אין לוקין עליה דאין מזהירין מן הדיון, ואי נימא כהאגלי טל דזה גם דעת הר"ש, א"כ למה לוקין בזה לדעת הר"ש, ועו"ק מה שהק' האגלי טל [זורע ס"ק ד'] דמוכרח בשיטת הר"ש דזומר חייב רק בכרם, ומאידך, בנוטע חייבים בכל האילנות, ועיי"ש מה שיישב בזה, והארכנו ביסוד דבריו בזה להלן [סימן י'] ביסוד חיובא דזומר ונוטע, אכן מעיקר הקושי מוכרח דדברינו דלא ילפינן לה מזומר, וממילא דלא אכפת לן מה שזומר הוא רק בכרם, דילפינן לה מזורע, ודו"ק.

ובגוף חידוש החזו"א עיין בדרך אמונה [באור ההלכה פ"א ה"ב ד"ה או הנוטע] שכתב דפשוט דלדעת הר"ש הוא ממש בכלל זמירה ולוקין עליו דכל הני דנזכרין במו"ק דאינן אלא תולדות נלמדין מן האבות במה מצינו ומ"מ אינן אלא תולדות,

לא כן האבות, ואף דע"כ מבואר דחרישה דנתמעטה וכתבאר לעיל, אבל למה למעט אב נתמעטה, היינו משום שזה אב אחר, וכש"כ אחר של זורע עצמו, וצ"ע.

פרק ב'

פלוגתת הרמב"ם והתוס' בגדרי אבות ותולדות ו"מעין אבות" בזורע בשבת ובשביעית.

הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן, אבל מכין אותו מכת מרדות, ומבואר בהדי' דזומר ובוצר תולדות ניהו, ובתורת תולדות הוא דחייב רחמנא, ודלא דביאורו של הריטב"א דעצם זה שהם כתבים בזה הם כבר אבות, וא"כ ע"כ מוכרח דהרמב"ם גריס לשון "תולדות" בגמ', ושוב הדרא הקושי, דא"כ ע"כ דשאר ה"תולדות" נתמעטו ותו לא, וקשה מנוטע ומחפה דהו אבות, ושוב קשה דמה שורש פלוגתת הרמב"ם הראשונים.

מביא את דרכו של המהר"י קורקוס בביאור יסוד שיטת הרמב"ם, דלומד דזומר הוא אב, ומקשה על פירוש זה מלשון הרמב"ם, ודוחה דמדברי הרמב"ם עצמו מבואר דב"תורת תולדות" חייבים בזומר.

והנראה בזה, דיעויין עוד בדברי המהר"י קורקוס הנ"ל שהביא דלדעת הרמב"ם גם אבות בזורע עצמו נתמעטו, ועיי"ש שהוסיף לבאר דהרמב"ם אזיל לשיטתו דלדעת הרמב"ם זומר עצמו אב, ומעתה א"ש, דסו"ס חזינן דכל מה שאב אחר בתוך זורע עצמו איתרבי, היינו רק משום שכתוב בהדי' בקרא, וממילא מוכרח דשאר אבות ותולדות בתוך זורע נתמעטו, וע"כ דגריס כהך גירסא דלא גרסינן תולדות, וא"ש, וממילא דלשיטת הר"ש דזומר אינו בכלל האב דזורע, וכדכתב בהדי' שהוא רק תולדה, שוב ליכא הוכחה

מבאר דפלוגתת הרמב"ם והר"ש הוא האם גורסים בסוגי' [שם] "תולדות" או לא [וכמבואר בריטב"א דאיכא בזה ב' גירסאות], ודוחה דמהרמב"ם עצמו מוכרח דגריס "תולדה".

ובביאור פלוגתת הרמב"ם והר"ש ותוס', היה אפשר לומר בפשיטות שנחלקו בגירסאות בסוגי' שם בדברי רבא, דיעויין בריטב"א שהביא בזה ב' גירסאות האם גרסינן "תולדות" או דלא גרסינן לה', ולפי הגירסא שהביא מרש"י משמע דרבא בא למעט כל המלאכות שאינם בכלל הנך ד' בלי שייכות ל"אבות ותולדות", וממילא דה"ה דאבות של זורע עצמו [כנוטע ומחפה] נמי נתמעטו, וי"ל דזה גירסת הרמב"ם, וא"כ י"ל עוד דבזה גופא פליגי, דהר"ש והתוס' גרסו "תולדות", וא"ש, אולם אכתי לא נתברר שיטתו בזה, דסו"ס איך אפשר למעט אבות אחרים התורה רק גילתה שמקפידים בהנך תולדות, וכדתמהנו לעיל.

וע"כ צ"ל כמוש"כ בריטב"א בביאור הך גירסא, דכשהתורה חייבה זומר, הרי דבזה עצמו עשאו לאב, דעצם זה שהוא כתוב בקרא מחשיבו כאב וכלשוננו "וטעמא משום דכיון דכתיבי אבות ניהו", וממילא א"ש דכל האבות ותולדות בתוך זורע נתמעטו כיון דזומר עצמו הוא אב.

איברא כד נעיין היטב בשיטת הרמב"ם נראה דאינו כן, דז"ל הרמב"ם ריש הל' שמיטה ויובל, "וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד

ואי נימא דנטיעה הוא מה"ת דנלמד מק"ו א"כ הרי הוא ג"כ בכלל תולדה, דמה לי ק"ו מה לי במה מצינו, אע"כ דאי נטיעה הוא מה"ת הוא ממש בכלל זמירה וע"כ דלוקין עליו.

ד. וז"ל, "אלא ודאי הא קמ"ל דבהני תולדות הוא דאסיר, לא גריס רש"י ז"ל 'תולדות', וטעמא משום דכיון דכתיבי אבות ניהו, וי"ל דשפיר גרסינן ליה ומשום דבשבת הוי תולדות קאמר הכי, והכי פירושו בהני 'תולדות' מחייב הכא משום דעבדינהו אבות, הא באחריני לא, דאתולדה לא מחייב, עכ"ל.

המלאכות לג' סוגים, ועיין עוד במ"מ [שבת פ"ז ה"ד] דחילק, ד"כעין האב" היינו דמיון גמור אלא שחלוק בנפעלים, ותולדה הוא דומין במקצת^ה.

ומעתה כשאמרו בגמ' במו"ק ד"זומר בכלל זורע", אין הכוונה שזה תולדה אלא הכוונה בזה היא דהוי "מעין האב", ולהכי ילפינן ממה דאיתרבי הנך בהדי' אף שהם יותר מתולדות דהו מעין האב דאעפ"כ איצטרכי קרא לכותבם דמכאן למדנו דה"ה דכל שאר המלאכות שהם מעין האבות וכש"כ שאר התולדות נתמעטו.

ומהכא ילפינן גם למיעוטי חרישה שהוא אב אחר, דמהיכי תיתי למעט אבות אחרות, הא כל ההוכחה הוא ממה דכתבה התורה הנך תולדות, ומשמע דשאר תולדות פטורים אבל איך הוכחנו מהכא לפטור שאר אבות^י, וע"כ דהנך הוו מעין אבות, הלכך ממעטינן גם אבות אחרות.

ומעתה מה שכתב הרמב"ם בהל' שמיטה דזומר הוא תולדה, אין כוונתו שהוא תולדה אלא כוונתו דדומה לתולדה לענין זה דלמדנו מהכא למעט כל שאר התולדות, דסו"ס אינו אב גמור, ולהכי ילפינן מהכא שאר תולדות, עכתו"ד הר"ב אשכנזי.

ונראה להוסיף בזה ביאור, דסו"ס קשה דאיך קראם הרמב"ם "תולדות", הרי אינם תולדות, ונראה דהגדר בכל הנך שהם "מעין אבות" הוא שיש בהם שני מחייבים, שאפשר לחייבם גם מצד אבות וגם מצד תולדות, כיון שיש בהם שני דינים ושני גדרים, [והיינו משום דכלפי התולדות הרי הם כאבות וכלפי האבות הרי הם כתולדות].

הרי שיש בהם שני סיבות לחיוב, ומעתה למדנו מהכא, דמזה דהוצרכו לקרא מיוחד בזומר, מזה מוכרח דאין לחייבם לא מצד אבות ולא מצד תולדות, וזהו דקראם הרמב"ם "תולדות", דגם

דגם אבות אחרים בתוך זורע נתמעטו, ושפיר גריס תולדות, וא"ש.

אולם אף דסברתו ברורה, אכן כבר הבאנו בהדי' דברמב"ם מפורש דזומר עצמו הוא תולדה, ובתורת תולדה הוא דחייביה רחמנא, וכלשונו "לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב", ושוב הדרא הקושי' לדוכתא, וצ"ע, ועיקר דברי המהר"י קורקוס תמוהין דאיך קאמר דזומר הוא אב ומזה למדנו למעט נוטע, הרי בהדי' ברמב"ם דתולדה היא.

מבאר את דברי המהר"י קורקוס עפ"י דרכו של הר"ב אשכנזי בשיטת הרמב"ם באבות ותולדות בשביעית, דגם "מעין אבות" נתמעטו, ולא רק תולדות, [ומביא מקור לעצם ההגדרה של "מעין אבות" – אור שמח].

ונראה דלעולם אפשר לומר כהמהר"י קורקוס דזומר הוא אב, אלא שצריכים להוסיף בזה ביאור, והדברים כבר נתבארו בשו"ת ר"ב אשכנזי [ס"י ל"ה ובדפוסים אחרים ס"י מ"א], ובעזה"ת נבאר את המהלך בזה.

דהנה, הר"ב אשכנזי [שם] הק' על הרמב"ם, דמצד א' מבואר בסוגי' במו"ק דזומר ובוצר הם תולדות של זורע ושל קוצר [וכהגי' שלנו בסוגי'], והוסיף דכן מבואר נמי ברמב"ם ריש שמיטה ויובל שכתב בהדי' "וזמירה בכלל זריעה וכו' לומר לך הנך תרי תולדות וכו'", אולם מאידך, בהל' שבת [פ"ח שבת ה"ב] משמע מהרמב"ם דזומר הוא אב של זורע ורק משקה הוא תולדה.

וביאר בזה דלרמב"ם איכא אבות ותולדות, ואיכא נמי גדר שלישי שהם "מעין אבות", וזה כוונת הרמב"ם [פ"ח שבת ה"ב] לחלק בין זומר שהוא "מעין זורע" למשקה שהוא תולדה של זורע, דזומר אינו אב אלא "מעין האב", וע"ד זה מבואר נמי ברמב"ם [הל' שגגות פ"ז ה"ז] שחילק את

ה. ועצם יסוד זה [דמצאנו תולדות ומצאנו נמי "מעין אבות"] הוכיח האו"ש [ריש פ"ז] מהברייתא [שבת ע"ג] שהביאו "תנא החורש והחופר וכו'", ואין כוונת הברייתא לתולדות, אלא דכל הנך הוו בכלל האב והוו מעין האב.

ודייק כן נמי בירושלמי בשבת, שמבואר שם שהאמוראים למדו את הסוגי' של האבות ותולדות ויצא "ל"ט תולדות על כל חדא וחדא וכו'", ועוד נאמר שם דיצא "שית מילין על כל חדא", וביאר דהנך שית "מילין" אינם תולדות אלא שהם "כעין אבות", והל"ט הם תולדות ממש, עיי"ש.

ו. ולעיל נקטנו דק"ו הוא, דאם מה ששייך לזריעה נתמעט כש"כ מה שלא שייך לזריעה.

בכלל תולדות איכללו, ומצד המחייב של תולדות למדנו למעט שאר תולדות^ז.

מבאר דזהו נמי שיטת המהר"י קורקוס ומנ"ח ברמב"ם לענין מבריק ונוטע.

ונראה פשוט דזה יסוד שיטת הרמב"ם לגבי נוטע ומבריק, דהבאנו מהמהר"י קורקוס ומנ"ח דהוכיחו מזומר דגם אבות נתמעטו לדעת הרמב"ם, וביארו דזהו המקור לשיטת הרמב"ם בנוטע ומבריק.

ונראה דהן הן דברי הר"ב אשכנזי, ואדרבה, מעתה איכא כבר נפ"מ לדינא מחידוש זה, דנוטע ומבריק אף שהם "מעין אבות" נמי נתמעטו מטעם זה דגם זומר הוא "מעין האב" ואפי"ה רק זומר איתרבי בקרא בכלל זורע, ובזה נתמעטו כל שאר העבודות שהם "מעין אבות", וא"ש^ח, ודו"ק.

עפ"י זה מבאר שיטת הרמב"ם במחפה שכוונתו דהוי מעין אב דזורע.

ועפ"י הנ"ל נחזור לדין מחפה, ונאמר דלפי"ז גם אי נימא דמחפה הוא מעין האב, ודומה לנוטע ומבריק, אכתי א"ש, דלעיל הבאנו מהשער המלך להוכיח מהרמב"ם בהל' שגגות דמזה שכתב הרמב"ם "יראה ל"י על תולדות, דמזה מוכרח ע"כ דמחפה אינו תולדה, וע"כ דאב הוא, ומזה הקשינו דא"כ למה פטור בשביעית, הא אב של זורע עצמו לא נתמעט.

ולנהנ"ל ניחא, דהרמב"ם קאי שם בשני תולדות ממש, ולא באבות ולא במעין אבות, ושפיר י"ל דמחפה אינו תולדה אלא דהוי "מעין אב" כמו נוטע וכמו מבריק, ושפיר הוצרך הרמב"ם ל"יראה ל"י על תולדות ממש, ומאידך

אכתי א"ש למה מחפה נתמעטה, דמחפה מיקרי "מעין האב" לענין שבת [וכמו זומר ובוצר], ואעפ"כ שפיר איתמעט מחפה בשביעית אף דהוי מעין האב, וא"ש לשיטתו בפשיטות^ט.

מוכיח יסוד זה מקושי המקד"ד על לשון הרמב"ם בשביעית.

ונראה דדרך זו מדויק בהדי' בלשון הרמב"ם, שהרי הרמב"ם כתב בריש הל' שמיטה ויובל "ולמה פרטן הכתוב לומר לך על תולדות אלו בלבד הוא חייב אבל על שאר התולדות עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה".

והק' המקד"ד [ס"ו נ"ט ס"ק ו'] דבשלמא "שאר התולדות" א"ש, דאיכא תולדות טובא, אכן מה כוונת הרמב"ם במה שכתב "שאר האבות", דאיזה אבות אחרות איכא בעבודת הארץ, דהא בשבת איכא רק ג' עבודות הארץ, חרישה זריעה וקצירה ותו לא, ורק חרישה לא כתובה ולכן נתמעטה, אבל האבות האחרות [זריעה וקצירה] כתובים ולא נתמעטו, וצ"ע.

איברא, דלפי היסוד הנ"ל של הר"ב אשכנזי עפ"י המ"מ א"ש דברי הרמב"ם, דאיכא גם "מעין אבות" של זורע, והיינו הנך דתנא בברייתא בשבת [ע"ג:]^י, וכולהו נתמעטו בשביעית, וכדהבאנו מנוטע מבריק ומחפה.

מבאר דשיטת התוס' במחפה דהוי אב, והיינו דחולק וסובר דרק תולדות ממש נתמעטו, ומקור לזה משיטת הר"ש [ושאר ראשונים בשיטת ר"ת] בנוטע דאסור מה"ת [וחולק על הרמב"ם], וע"כ משום שסובר דזומר עצמו תולדה הוא, וכבר מצאנו שהתוס' חולקים על הרמב"ם גם לגבי מבריק, וי"ל דגם בזומר הוא חולק.

ז. ועיין להלן [פרק ה'] מהלך אחר בביאור הגדר ב"מעין אבות" דמצד גוף המעשה תולדות נינהו, ורק מצד כוונתו ומחשבתו הוא דחשיבי כאבות, אלא דלדרך זו חלוק שביעית משבת, ודלא כהמהר"י קורקוס והר"ב אשכנזי דמדמי להו אהדדי.

ח. אלא דאכתי יש להעיר בעיקר שיטת הרמב"ם בזה, דהא סו"ס נוטע הוא יותר זריעה מזומר ואיך זומר איתרבי בכלל מלאכת שביעית ונוטע נתמעט, וכן הק' במנ"ח שם.

ט. ויש להעיר דלפי מה שהבאנו מהאו"ש דברייתא בשבת [ע"ג] והירושלמי שהביא הנך שית מילי, דזה קאי על כל הנך דהווי מעין אבות, וקשה, דלמה לא הביאו מחפה שם, איברא דזה לא קשה, דאדרבה, על זה קאי הסוגי' במכות [כ"א] לומר "נמנו וגמרו" דהוי כזורע ולא חורש, ודו"ק.

י. וכדהבאנו לעיל בהערה בס"ק ג' מהאו"ש.

משום נוטע], וע"כ דאב הוא, ובאמת דמשם גם מוכרח דזומר עצמו הוא תולדה [מדמתרין זומר משום נוטע], וכל זה דלא כהרמב"ם שגם מברך וגם זומר הם "מעין אבות", ועיין בהערה י"א דהבאנו עוד מקור מהתוס' ריש ב"ק דנוטע הוא אב.

ובעיקר פלוגתת הרמב"ם והתוס' אי כולוהו אבות או דרך זורע ונוטע הם אבות וכולוהו אחרינא תולדות, עיין היטב בריטב"א [שבת ע"ג: ד"ה אימא אף] דהביא בזה ב' שיטות דנחלקו בפלוגתא זו.

ומעתה פשוט דזהו נמי הביאור בשיטת הר"ש דאוסר נטיעה ודלא כהרמב"ם, וזה נמי שיטת התוס' דמחפה בכלל זורע הוא, והיינו דמחפה הוי כמו נוטע לר"ש ושפיר חייב, וא"ש שורש פלוגתתם.

סיכום פלוגתת הרמב"ם והראשונים בנוטע ומחפה: דתלוי בגדר דין זומר אי הוי מעין אב או דהוי תולדה בעלמא.

הרי לנו דשורש פלוגתת הרמב"ם והראשונים מתחיל בגדר דין זומר אי הוי מעין אב או דהוי תולדה בעלמא, ומזה כבר איכא נפ"מ אי כל שאר

והנה, הבאנו מהראשונים [תוס' ותוס' הרא"ש] דחולקים על הרמב"ם וסברי דמחפה בשביעית הוא אב ממש ולכן חייב, עוד הבאנו מהראשונים [ר"ש פ"א מ"א, ועיין לעיל מה שהבאנו בזה בשיטת ר"ת] דסברי דנטיעה אסורה מה"ת ולוקה בשביעית.

ובביאור פלוגתתם על הרמב"ם נקדים את מה שכבר הבאנו דהר"ש ביאר שיטתו דאף דכל התולדות ואבות נתמעטו, אכן נוטע הוא ממש כזורע, אכן איך אחרינא כזומר וכדומה תולדות בעלמא נינהו, וכלשוננו ד"נוטע עיקר מלאכה וזומר תולדה דידה", ונראה, דעפ"י דרכו של הר"ב אשכנזי א"ש לשיטתייהו, דלכן רק תולדות של זורע נתמעטו, דלר"ש ולתוס' זומר אינו "מעין אב", ואינו אלא תולדה בעלמא, וממילא דרך תולדות נתמעטו, ולא אבות ממש.

ונראה להוכיח בדעת התוס' דנוטע וזורע אבות נינהו, וזומר מרכיב ומברך תולדות נינהו, וחולקים על הרמב"ם דסובר דכולוהו אבות נינהו, דכבר הביא האגלי טל [זורע ס"ק ג'] לדייק דשיטת התוס' [שבת ע"ג: ד"ה משום זורע] דמברך הוא תולדה בעלמא לענין התראה [בקס"ד דמתרין תולדה משום אב], והוסיף דשם מיניה וביה מוכרח דנוטע מתרין משום נוטע [מדמתרין זומר

יא. ועי"ש עוד דהוכיח האגלי טל דנוטע הוא אב לשיטת התוס' בבכורות, והוכיח כן מכלאים, אולם הוכחה זו הוא רק לשיטתו דליכא תולדות בכלאים לשיטת התוס', אכן כבר הבאנו לעיל [סימן ג'] דאינו כן, ולקמן אורה פשיטא דאית להו תולדות, ועי"ש מה שהרחבנו בזה.

עוד יש להוכיח דנוטע הוא אב לשיטת התוס' מהתוס' בריש ב"ק, דבתוס' [ד"ה ולר"א] כתבו "ועוד דנוטע ומבשל וכו'", ולא ברור כוונתם, ועיין במהר"ם ובשטמ"ק [שם] דהאריכו לבאר את כוונת התוס' בזה, וזה פשיטא להו דע"כ דאין כוונתם ד"נוטע ומבשל" הוו תולדות דזורע ואופה, דזה ברור דמבשל היה במשכן וע"כ שהוא אב, וא"כ ע"כ דסברי דגם זורע הוא אב [כיון דהביאוהו בחדא מחתא בהדי' מבשל], וע"כ דמוכרח מזה דזורע ונוטע חדא נינהו אלא דזה בורעים וזה באילנות, ושניהם אבות, ואף דמברך וזומר הם תולדות, אכן נוטע הוא אב.

איברא, דאף דפשיטא כן בשיטת התוס' וכן דייקנו בר"ש דנוטע הוא אב, אכן הכס"מ [פ"ז משבת ה"ב] הביא מהרמ"ך דנוטע עצמו הוי תולדה כיון שסו"ס לא היה במשכן, ועיין אגלי טל זורע [ס"ק ה'] שהביאו, אולם אף דפשיטא ליה דלא היה במשכן, אכן אין זה מוסכם לכו"ע דראיתי בשטמ"ק בריש ב"ק שם שכתב בהדי' שגם נוטע היה במשכן, שהיו סממנים שהיו מאילנות, ולפי שיטתו שנוטע היה במשכן, שוב א"ש בפשיטות למה נוטע דוקא הוי אב ולא מברך ומרכיב וזומר, ודו"ק.

וע"ע באגלי טל דפשיטא ליה דנוטע לא היה במשכן, אלא דדן שם האגלי טל [ס"ק ו'] דסו"ס היו צריכים נטיעה לקרשים, ונטיעת יעקב אבינו איכלל בהדי' מלאכת המשכן, אלא דדן שם דאולי לא דנים אלא באלו שעשו שם במדבר, והרי פשיטא דלא נטעו שם.

ועי"ש שביאר בזה עוד, דיתכן דלעולם נטיעה לשם עצים הוא אב וכמו שעשה יעקב אבינו, דזה דומה ממש לזריעה, אבל נוטע לשם פירות לא דומה לזריעה דבכל זריעה הוא זורע את הפרי עצמו, משא"כ בנטיעה הוא נוטע עץ שעומד משנה לשנה ורק דמזה איכא אכילת פירות, ורק בנוטע לעצים אז הוי אב כמו בזורע.

במשכן, ועיין בהערה לעיל מה שהבאנו בזה, ועיין להלן ריש פ"ג מה שביארנו בביאור פלוגתתם.

עכ"פ לדעת הרמ"ך אין יותר מל"ט מלאכות, ורק זורע הוא אב בזורע ותו לא ואפילו נוטע הוא תולדה, ולפי"ז יתחדש דאף דהרמ"ך מודה לתוס' לגבי זומר ומבריק דכולהו תולדות נינהו, אולם בדין נוטע בשביעית יודה לרמב"ם ולא מטעמיה, דלדעתו נוטע עצמו תולדה היא, וממילא דנתמעט בהדי' כולהו, דזומר ונוטע תרווייהו תולדות נינהו, ודו"ק.

האבות של זורע כנוטע ומחפה נמי נתמעטו, או לא דזומר עצמו הוא תולדה בעלמא, וממילא דלא נתמעטו אלא תולדות של זורע, ולא שאר אבות של זורע עצמו, ולכן נוטע ומחפה חייבים, ודו"ק.

ט] חידוש בדעת הרמ"ך דיודה לרמב"ם בנוטע בשביעית דאין מלקות, אף דאינו אב.

איברא, דלפי זה יתחדש חידוש בדעת הרמ"ך, דיעויין בכס"מ [פ"ז משבת ה"ב] שהביא מהרמ"ך דנוטע עצמו הוי תולדה כיון שסו"ס לא היה

פרק ג'

ד' שיטות בראשונים בגדרי אבות ותולדות בזורע, וביאור שיטת רש"י שמחלק בין שביעית לשבת, ושיטת רש"י בנוטע בשביעית.

מתייחס לאכילתו כמו שהזריעה מתייחס לאכילתו, כן נראה בביאור פלוגתתם.

וחילוק זה מצאתי באגלי טל [זורע ס"ק ו'] ליישב קושי' אחרת, [דקשה ליה דלכא' גם נוטע היה במשכן, שהיו צריכים נטיעה לקרשים, ונטיעת יעקב אבינו איכלל בהדי' מלאכת המשכן, ודן שם דיתכן דלעולם נטיעה לשם עצים הוא אב וכמו שעשה יעקב אבינו, דזה דומה ממש לזריעה, אבל נוטע לשם פירות לא דומה לזריעה והיינו כחילוק הנ"ל], ולפי חילוק זה יצא לחדש דיתכן דלעולם נטיעה לשם עצים הוא אב, דזה דומה ממש לזריעה, ורק נוטע לשם פירות לא דומה לזריעה, ודו"ק.

איברא, דאיכא כאן שיטה רביעית, והוא שיטת רש"י, דז"ל רש"י בשבת [ע"ג: ד"ה כולן מלאכה אחת], "זורע אב מלאכה ונוטע נמי אב מלאכה הוא דהיינו זורע אלא זה בזרעים וזה באילנות, וכן מבריק ומרכיב, אבל זומר תולדה", ומתבאר בשיטת רש"י דזורע ונוטע ומבריק ומרכיב, כולהו אבות של זורע נינהו, כדעת הרמב"ם, אכן מאידך סובר כהתוס' לגבי זומר דדעתו דזומר הוא תולדה, וזו שיטה רביעית.

איברא דנראה לדייק דמיניה וביה מבואר ברש"י דאיכא חילוק בין נוטע למבריק ומרכיב, דאף דכולהו אבות, אכן מבריק ומרכיב הם "מעין

מבאר את הד' שיטות בראשונים בדין אבות ותולדות בזורע נוטע מבריק מרכיב וזומר בשבת.

הבאנו ג' שיטות בראשונים בגדרי אבות ותולדות בזורע בשבת, ואלו הן: א] דעת הרמב"ם [ושיטה אחת מובא בריטב"א] דזורע נוטע מבריק מרכיב וזומר, כולהו אבות נינהו, ב] דעת הרמ"ך בכס"מ דכולהו תולדות חוץ מזורע עצמו שהוא האב שהוא היה במשכן, ג] שיטת התוס' [ושיטה אחת מובא בריטב"א] דרק זורע ונוטע הם האבות, אבל מבריק מרכיב וזומר כולהו תולדות נינהו.

והביאור בפלוגתא זו הוא, דכל מה שסובר הרמב"ם דכולהו אבות, היינו משום דלפי האמת הוא סובר כהרמ"ך דרק זורע הוא אב ממש, אלא דלדידיה נתחדש סוג שלישי של "מעין האב", ובזה כולהו שוין דסו"ס הרי הם בכלל מעין האב, ובזה פליגי התוס' והרמ"ך דסברי דליתא להך חידוש של "מעין האב", וממילא דכולהו תולדות נינהו.

רק דנחלקו התוס' והרמ"ך בנוטע האם הוי אב ממש כזורע, דתרווייהו חדא נינהו אלא דזה אב לזרעים וזה אב לאילנות, או דסו"ס חלוק הוא מזורע בזרעים, דבזרעים הוא זורע את הפרי עצמו, לעומת נוטע שהוא נוטע עץ שעומד משנה לשנה ומזה איכא אכילת פירות, והיינו שהנטיעה לא

את ההערה ממברין, ומחדש דלפי"ז גם נוטע פטור.

איברא דנראה פשוט דאינו כן, דנראה דכל מה שביארנו ברמב"ם ותוס' דאזלי לשיטתיהו במה דפליגי בהלכות שבת [ועפ"י דברי המהר"י קורקוס והר"ב אשכנזי], כל זה דוקא לשיטתם, אכן רש"י מטעם אחר ע"כ חולק על כל הנ"ל, ולשיטתו חלוק שבת משביעית, וממילא דכבר ליתא לכל הנ"ל, ואדרבה, רש"י יסבור כהרמב"ם דכולהו פטורים [ולא מטעמיה], ובעזה"י נבאר את שיטתו בזה.

דהנה, כבר הק' הר"ב אשכנזי [שם] דרש"י סותר משנתו, דרש"י כתב בשבת [ע"ג] דזומר הוא תולדה של זורע בשבת, ומאידך, בשבת [ס"ח] כתב רש"י "אבות דשביעית זריעה קצירה זמירה ובצירה", ומבואר דזומר הוא אב, וסותר משנתו.

וביאר דלרש"י עצם זה שהתורה כתבה להנך ד' עבודות בקרא לגבי שביעית, בזה התורה מגדירה אותם כאבות, ואידך דנתמעטו ממילא מוגדרים כתולדות, ומה"ט כ' רש"י, "אבות דשביעית זריעה קצירה זמירה ובצירה", דעצם זה שהם כתובים בקרא דשביעית היא הסיבה שהם אבות, ולעומת זאת, לגבי שבת זומר הוא תולדה, ודו"ק, עכתו"ד².

וכבר הבאנו דרך זו בגמ' מהריטב"א בסוגי' שם, וע"ד זה כתב נמי המהרש"א מעצמו לפרש את דברי רבא בסוגי' ריש מו"ק וגם הרשב"א שבת [ס"ח] כתב כרש"י דעצם זה שהם כתובים בקרא מחשיב אותם כאבות, עיי"ש.

ונראה דעפ"י דבריו מיושב הכל, דלדעת רש"י לא אכפת לן כבר מה דמברין הוא אב לגבי שבת, דכמו דזומר הוא תולדה בשבת ואעפ"כ הוי אב לגבי שביעית [שהרי כתבו התורה בשביעית], כמו כן נימא איפכא במברין, דמברין הוא אב בשבת, ואעפ"כ הוא תולדה לגבי שביעית [שהרי לא כתבו התורה בשביעית], ודו"ק.

אבות" וכשיטת הרמב"ם, ולעומת זאת, נוטע הוא אב ממש של זורע וכהתוס', והדברים מדוקדקים ברש"י, דבנוטע כתב "דהיינו זורע" וכדפירש בזה טעמא ד"זה בזרעים וזה באילנות", אבל במרכיב ומברין לא כתב כן, ונראה דפשוט דלא יתכן לומר עליהם "דהיינו זורע", דחלוקין נינהו בעיקר צורתם, וע"כ דאינם אלא "מעין אבות", ונמצא דבזה כבר סובר כהרמב"ם דהנך תרתי "מעין אבות" נינהו, ודו"ק.

מוכיח דלדעת רש"י נוטע חייב בשביעית, אלא שיש להעיר בזה הערה גדולה על שיטת רש"י בדיון מברין ומרכיב בשביעית דהו אבות, וא"כ למה לא יתחייבו בשביעית.

ועפ"י נעיין בשיטת רש"י בזורע בשביעית, דלשיטתו דזורע ונוטע ומברין ומרכיב, כולוהו אבות של זורע נינהו, ורק זומר הוא תולדה, א"כ ע"כ דבמיעוט בשביעית כבר ליכא מיעוט אלא על תולדה ממש, וכדרכם של התוס' והר"ש, וע"כ דלשיטתו מחייבים גם על נוטע [כמו הר"ש] וגם על מחפה [כמו התוס'].³

אולם לפי"ז יתחדש חידוש גדול, דה"ה דגם מברין ומרכיב חייבים בשביעית, דבשלמא לתוס', הרי רק מחפה ונוטע הם אבות ולא נתמעטו, משא"כ מברין ומרכיב דתולדות נינהו שפיר נתמעטו בהדי' שאר התולדות, אכן לרש"י למה יתמעטו מברין ומרכיב, הא גם הם בכלל האבות של זורע בהדי' נוטע ומחפה, וזה חידוש גדול, וצ"ע.

מביא סתירה ברש"י לענין זומר אי הוי אב או תולדה, ומביא מהר"ב אשכנזי דמוכיח דרש"י סובר דאבות לגבי שביעית הם אלו דכתיבין בקרא, ודלא כהרמב"ם דגם אלו דכתיבין בקרא אינם אלא מעין אבות, ומיישב בזה

יב. וז"ל הר"ב אשכנזי שם "דלגבי שבת דוקא תלוי קריאת שם אבות במשכן אבל בשאר מילי כגון בנוזיקין תלוי במאי דכתיבא להדיא והילכך גבי שביעית נמי תלוי במאי דכתיבא וזריעה וקצירה וזמירה ובצירה דכתיבין להדיא בקרא קרויין אבות ושאר עבודות שבשדה וזכרם דאסמכיהו אקרא וכדאית' במסכת מ"ק וכדכתבין הם תולדות ולרבא לא הוה אלא מדרבנן וכמו שכתבו התוספות וכן כתב רש"י להדיא בריש פרק כלל גדול, ומה שכתב לקמן זורע אב מלאכה ונוטע נמי וכו' אבל זומר תולדה מיירי לגבי שבת דוקא", עכ"ל.

מנוטע, א"כ יש מקום ליישב קושי' חמורה בשיטת רש"י והמאירי במחפה, דלעיל [פרק א'] הבאנו את שיטת הרמב"ם והתוס' במחפה, דלתרווייהו הוי אב ופליגי אי חייב או פטור, אכן איכא בזה שיטה שלישית וזה שיטת רש"י והמאירי דמחייבים במחפה, אכן כתב המאירי שמחפה הוא תולדת דזריעה, וזה תמוה מאד, דכבר נתמעטו כל התולדות וכל שאר האבות, וא"כ איך לקי הכא על תולדה זו, וכבר נתעורר בזה במגיה במאירי [שם], וצ"ע.

וכה"ג קשה נמי ברש"י, דיעויין ברש"י [פסחים מ"ז] שכתב דמחפה אינו אלא תולדה דזורע ולכן חייב בשביעית, וכלשונו "וחורש [כוונתו למחפה] תולדה דזורע כגון חורש לחפות הזרעים", וכולם תמהו, שהרי לא לקי על התולדות בשביעית, עיין רש"י [שם] מנ"ח [שכ"ו] וקרן אורה [מור"ק ג']. שער המלך [סוף הל' רוצח] ובחזו"א שביעית [סי' י"ח ס"ק ב'] ובאפיקי ים [ח"ב סי' ד' ס"ק א'] שכולם תמהו על רש"י בזה ג', וצ"ע ג' - ועיין בדברינו להלן [סימן ד'] מה שיישבנו בזה בשיטת רש"י והמאירי בביאור יסוד דינו של מחפה לגבי שביתת הארץ.

ועפ"י הנ"ל י"ל דמחפה הוא כנוטע, דהוי זורע ממש כיון שאינו מעשה אחר בפנ"ע אלא שזה סופו של הזריעה עצמה, וסברא זו ביארנו בהרחבה להלן [סימן ד'] - ולכן כשכתבה התורה זורע, הרי בזה נהיה גם מחפה לאב כמו בנוטע.

אולם, כוונת רש"י שכתב "וחורש תולדה דזורע כגון חורש לחפות הזרעים" לומר, דאף דצורת המעשה המציאותי היא מעשה חרישה

ומעתה יתחדש לאידך גיסא בדין נטיעה, דלשיטת רש"י אין איסור מה"ת בנטיעה, [וכשיטת הרמב"ם וכשיטת הר"ת לדעת הר"ש], דאף שהוא אב, אולם גם מברין הוא אב ואפי"ה נתמעט, וע"כ משום שעצם זה שזה לא כתוב בקרא מגדיר אותו כתולדה לגבי שביעית, וא"כ ה"ה דבנטיעה הדין כן, ודו"ק.

דן בדין 'נוטע', דגם לרש"י איכא חילוק בין נוטע למברין, ומיישב בזה את הקושי' הגדולה בשיטת רש"י במחפה.

אכן אין הדברים מוכרחים לענין נוטע, דלפי מה שדייקנו לעיל בשיטת רש"י דאף דכולהו אבות נינהו, אכן שאני בזה נוטע מכולהו, דנוטע הוי בכלל זורע וחדא נינהו, ונמצא דאף דמברין ונוטע תרווייהו אבות, אכן חלוקין נינהו דמברין הוא רק "מעין אב", וא"כ יתכן דאף דמברין הוא תולדה בשביעית דכך גלי קרא דרק זורע הוא אב, אכן כיון דנוטע בכלל זורע הוא וכלשון רש"י "דהיינו זורע", א"כ כבר א"א לומר דקרא בא להשוותו לתולדה, דאדרבה, כשגלי קרא דזורע הוי אב ה"ה דנוטע הוי בכלל גילוי זה, וממילא שהוא אב כמותו, ורק מרכיב ומברין נתמעטו.

אולם עיין להלן בדברינו [פרק ד'] דביארנו את שיטת רש"י באבות דנזיקין דאזיל לשיטתו בשביעית, ולפי"ז ביארנו שיש מקום לומר דגם אחר חילוק זה, אכתי ממעטין נוטע אף שהוא ממש כזורע, עיי"ש.

איברא דאם ננקוט כפשוטו דחלוקין מברין

יג. ובאפיקי ים [ח"ב סי' ד' ס"ק א'] תירץ את דברי רש"י דרש"י קאי למ"ד דמחפה אינו זורע בכלאים דמדוייק בדברי רש"י דקאי למ"ד דמחפה חייב מצד מקיים [מדהוסיף רש"י ו"המחפה בכלאים לוקה"], וי"ל א"כ דרש"י כתב דהוי תולדה דכלאים רק לשיטה זו אבל למ"ד דמחפה בכלאים חייב מצד זורע, א"כ ה"ה דהוי אב של זורע, ומהני גם בשביעית, אולם אכתי קשה, דלפי"ז למה כתב רש"י דהוי תולדה דזורע, הא הול"ל דחייב מצד חורש, דלמ"ד דלוקה על תולדות בשביעית ה"ה דלוקין גם על חורש, ולמה ליה לחדש דהוי תולדה דזורע למ"ד זו, וע"כ דמוכרח דרש"י סובר דאף דהוי תולדה אפי"ה חייב בשביעית, וצ"ע, ועוד קשה, שהרי בכלאים סגי בתולדה דזורע, וכבר העיר בזה, וצ"ע ג'. ויש בזה דרך מחודש בשו"ת הר צבי [ח"ב עמוד צ"ה] שהביא את הרדב"ז [תשובות ח"ה סי' אלף תקס"ו] דבחרישה לוקין מקרא דבחריש ובקציר דגלי על לאו דזורע, הלכך רק לוקה בחרישה שיש בה זריעה והיינו מחפה מדין זורע, אבל חורש שאין בה זריעה לא לקי, עיי"ש, ובהר צבי רצה ללמוד בדרך זו ברש"י, דאף דהוי רק תולדה דזורע, אכתי לוקה כיו דגלי קרא דחורש דלקי על תולדה זו, ויש קצת דיוק בדברי המאירי למהלך זה, שהרי במאירי הקדים "שיש צדין של חורש דלוקה" והיינו במחפה, וקשה שהרי אין כאן אלא זורע ותו לא, ומה זה שייך לחרישה, ולדבריו א"ש, ודו"ק, אלא דכל זה צ"ע דאם כבר דיינין מצד חורש מה שייך לדון מצד תולדה של זריעה, וצ"ע.

שביעית אינם תלויים באבות של שבת, וע"ד הריטב"א ורשב"א, וממילא דזומר הוא אב בשביעית [ותולדה בשבת] ומברך הוא תולדה בשביעית [ואב בשבת], דהכל תלוי במה שכתוב בקרא, דבזה עשאוהו כאב, ורק נוטע ומחפה חשיבי אב בתרויהו.

אולם המהרש"א [ריש מו"ק] תמה בזה דמרש"י עצמו לא נראה כן, דרש"י כתב במו"ק [ריש ג'] דמשקה הוי תולדה בשביעית כיון דלא היה במשכן, וקשה דאין זה ענין לשבת, והכא בשביעית עצם זה שהוא לא בפסוק הוא הסיבה שהוא תולדה, וצ"ע, וכעין זה כבר תמה הרש"ש שם בדברי רש"י לענין קצירה, עיי"ש י"ד.

והנראה בזה, דאח"כ, בתחילת הסוגי' ששם הביא רש"י את הדמיון למשכן, התם באמת שביעית תלוי בשבת, אכן בהמשך הסוגי' דלמדנו שם דגם חרישה נתמעטה אף דאינה תולדה של זורע אלא שהוא אב אחר, התם נשתנה הכל, והתם כבר מחלקינן בין שבת לשביעית, ונבאר את המהלך בזה בעזה"ת.

דהנה, כבר הבאנו בריש דברינו דבהמשך הסוגי' ממעטינן גם חורש אף שהוא אב אחר ואינו תולדה של זורע, וקשה, דבשלמא בתחילת הסוגי' דמיירי בתולדות דזריעה [כגון מנכש ומשקה], בזה שפיר אמרו "אתולדה אחרינא לא מיחייב", דממעטינן בזה שאר תולדות, אכן הכא מיירי בחרישה שאינה תולדה של זורע וקוצר, ומאי

[וכמבואר בלשון רש"י], וא"כ מחפה ממש לא כתוב, ומצד "פשוטו של מקרא" דיינינן ליה כ"תולדה", אכן כיון דכוונת התורה דאלו שכתובים נעשים לאבות, א"כ מצד זה ע"כ חלוק תולדה זו דהוי ממש כזריעה, וממילא דכשכתבה התורה זורע, הרי זה ממילא בכלל, וממילא דבזה כבר נהיה מחפה לאב כמו בנוטע, ודו"ק.

ואפשר דזה כוונת החזו"א שביעית [סי' י"ח סוס"ק ב'] בביאורו לדברי רש"י הנ"ל, וז"ל, "והאחרונים ז"ל דקדקו בלשון רש"י פסחים [מ"ז:] שכתב דמחפה תולדה דזורע, ונראה דכוונת רש"י על המציאות דאע"ג דהרי חורש הוא, מ"מ יש בו תועלת צמיחה וזריעה בתולדתו, ובאמת מפני תולדתו הוא בכלל הכתוב שדך לא תזרע", עכ"ל.

ואין לומר דכוונת החזו"א כפשוטו דכל מה שיש לו "תועלת של זריעה" דשוב הוי בכלל הכתוב ד"שדך לא תזרע", דא"כ ה"ה דבכל התולדות של זורע י"ל כן, אלא דע"כ דרך על מעשה שמצד עצמו מוגדר כחלק ממעשה של זריעה מחמת התועלת המשותפת, אלא דצורת המעשה המציאותי חלוק, דרך בזה י"ל כן, ודו"ק.

מביא הערה מהמהרש"א במו"ק דמדברי רש"י שם משמע דגם בשביעית תלוי במשכן, ומבאר דלרש"י שני חידושים למדנו מזומר, א' דשאר תולדות פטורים [ורק הכא מודמינן למשכן], ב' עוד למדנו מהמיעוט של חרישה דזומר נעשה לאב, וממילא דה"ה דמברך נתמעט.

הרי לנו דהמהלך ברש"י הוא דאבות של

יד. ובפשיטות היה אפ"ל עפ"י מה שכבר ציינו לשו"ת באר יצחק [חלק או"ח סימן יג ענף ה'] דנראה דבא ליישב קושי' זו, דפירש דתמיד תולדות הם גרועות מצד עצמם ואין להם את החשיבות של האב, וזה למדנו מהמשכן דהמלאכות החשובות איכללו במלאכת המשכן, וזה כוונת רש"י דזה הטעם שלא נאסר משקה בשביעית כיון שלא היו במשכן, דזה מוכיח שאינו חשוב, ומה"ט לא נכתבו בקרא בשביעית [וז"ל שם, "דאב חשיב יותר מן התולדה לכן לא נגרר האב בתרה וכו', כדאיתא בשבת [צ"ו] ובבב"ק [ב'] דהך דהוי במשכן חשיבא קרי ל' אב, וכן מצינו במו"ק [ג'] גבי שביעית דאבות קאסר רחמנא ולא תולדותיו, אלמא דאב חשיב יותר מהתולדה וכו', וי"ל דכמו דבשביעית נאסר האב בלא תולדה דה"ה ביו"ט היכא דהתולדה מותר מחמת מתוך עכ"ז האב נשאר באסורו, וכמש"כ רש"י במו"ק [ג'] דלכן לא נאסרו התולדות בשביעית משום דלא הוי במשכן לכן אין להם חשיבות כ"כ כמו אבות", עכ"ל].

והיינו דאין כוונת רש"י להגדיר מהו אב ומהו תולדה לגבי שביעית, אלא כוונתו לפרש למה התורה השמיטה שאר תולדות של זורע, וע"כ משום שאין להם חשיבות, ודו"ק, ורק זומר נתחייב מגזה"כ, ודו"ק.

אולם מהלך זה נסתר מיניה וביה, דאכתי קשה ממברך ומרכיב דנתמעטו בשביעית [וכנתבאר] אף דהווי אב ויש להם חשיבות בשבת, וצ"ע, ועו"ק מזומר עצמו, דאיך חשיב כאב אחרי שאין בו את החשיבות של משכן, וזה עומק קושי'

קאמר "אתולדה אחרינא לא מיחייב", ועיין מה שביארנו בזה לעיל [פרק א'] ע"ד הפשט טו.

אולם נראה דרש"י למד בזה באופן אחר, דרש"י למד דבתחילת הסוגי' נאמר דשאר תולדות של זורע נתמעטו, ואה"נ דרק דומי' דזומר שהוא תולדה בשבת נתמעט, ובזה באו למעט משקה ומנכש, וע"ז שפיר אמר רש"י דנתמעטו כיון שלא היו במשכן, דאינם חשובים, ובזה נמי כתב רש"י דקוצר הוא אב כיון שהוא חשוב במשכן ובשבת, ואה"נ, דלפום סברא זו מברין ומרכיב לא נתמעטו כיון ששניהם אבות.

אולם בהמשך הגמ' נתחדשה עוד דגם חרישה נתמעטה, והכא כבר א"א לומר דנתמעטה בתורת תולדה [מצד זה שלא היה במשכן], שהרי חרישה אינה תולדה, וע"כ דהכא נתחדש מהלך חדש

בעיקר הדרשה, דהכא נתחדש החידוש של הריטב"א והר"ב אשכנזי והמהרש"א דעצם זה דכתבה התורה, בזה עצמה הוא דנהיה לאב, וממילא דזומר "עבדינהו לאב" כיון דכתיבא בקרא וחורש "עבדינהו לתולדה" כיון דלא כתיבא בקרא, ונראה דמהכא כבר למדנו דגם מברין נתמעט אף דהוי אב דזורע עצמו, ודו"ק.

הרי לנו דמה שכתב רש"י בשבת [ס"ח] "אבות דשביעית זריעה קצירה זמירה ובצירה", ומבואר דזומר הוא אב, כל זה לפי המסקנה בסוגי' במו"ק, ודו"ק.

הרי לנו דרש"י למד כהרמב"ם ותוס' בקס"ד בסוגי' דהתם מדמינן שבת לשביעית, ורק במסקנת הסוגי' נתחדש בזה מהלך חדש, ודו"ק.

פרק ד'

פלוגתת הרמב"ם ורש"י לשיטתייהו בגדרי אבות בשביעית ובנוזיקין.

"אבות דשביעית זריעה קצירה זמירה ובצירה", ומבואר דזומר הוא אב, אף דבשבת הוא תולדה.

ונראה דפליגי לשיטתייהו, דהנה גם בנוזיקין מצאנו אבות ותולדות, וכ' הר"ב אשכנזי [שם] דגם התם עצם זה שהם כתובים ואידך לא כתובים מה"ט חשיבי כבר כאבות, וכוונתו דאין חילוק בין נגיחה לדריסה ובעיטה, דכולהו כוונתם להזיק אלא דדוגמא זו נקטה התורה, ולהכי הוי אב, וזה המקור לשיטת רש"י בשביעית.

איברא דנראה שהרמב"ם חולק בשביעית דלשיטתו גם בנוזיקין אין קביעת האבות ותולדות מצד כתיבי בהדי' ולא כתיבי בהדי'.

דהנה בריש ב"ק כתב רש"י "אבות קרי להנך דכתי' בקרא בהדי'", וכ"כ רש"י להלן [שם ד':] "אבות קרי להנך דכתיב בקרא", וכל זה לרש"י,

מעורר דהרמב"ם ורש"י פליגי לשיטתייהו באבות ותולדות בנוזיקין, דרק לרש"י הכל תלוי במה דכתיבי בקרא, והרמב"ם חולק גם שם.

כבר נתבאר לעיל [פרק ג'] דפליגי הרמב"ם ורש"י בגדרי תולדות בשביעית, דהרמב"ם מדמה לשבת ורש"י מחלק בין שבת לשביעית, ולכן לדעת הרמב"ם זומר הוא תולדה בשביעית וכמפורש בלשונו שכתב "ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב", [אלא דנתבאר דכוונתו ל"מעין אב", וביארנו דהיינו שיש בו גם מחייב של אב וגם מחייב של תולדה], ורק כתב כן למעט שאר תולדות, אכן זה ברור דאין דינו כאב מחמת זה שהוא כתוב בתורה.

לעומת זאת שיטת רש"י דחשיב אב מחמת זה שהוא כתוב בתורה, וכשיטתו בשבת [ס"ח] דכתב

המהרש"א, וצ"ע, והדרא קושי' המהרש"א לדוכתא.

טו. והיינו דאף דדברי רבא נאמרו לגבי תולדות, אכן מדבריו למדנו עוד, דכש"כ דהנך נמי נתמעטו, דאם תולדות דזריעה עצמה נתמעטו, כש"כ דקפדינן דוקא אהנך אבות שנאמרו בהדי' שהם בכלל האיסור ואבות אחרים שלא נאמרו בהדי' בודאי נתמעטו, ודו"ק.

מבאר איך יתכן דנוטע הוא תולדה דזומר הוא אב.

ולפי"ז נראה, בדעת רש"י איכא כבר מקור גדול לומר דנוטע הוא תולדה בשביעית ויהיה פטור אף דזומר הוא אב וחייב, והיינו דאף דנוטע דומה יותר לזורע ממה דזומר דומה לנוטע, ועוד דאף דנוטע זורע חדא ניהו וכנתבאר לעיל, אפי"ה שייך למעט נוטע ולהשוותו לתולדה.

דלפי מה שנתבאר הכא הרי גם בדריסה בארי הדין כן, והיינו דאף דבארי דריסה יותר כוונתו להזיק מנגיחה, אפי"ה הוי תולדה כיון דנגיחה כתוב ודריסה לא כתוב, וכל זה משום דהתורה מיירי דוקא בשור, ובשור העיקר הוא נגיחה, וא"כ י"ל דה"ה דבנוטע דזומר הדין כן, דכיון דהתורה מיירי בזרעים ולא מיירי באילנות, לכן נקטה התורה זריעה ולא נקטה נטיעה, וכן נטיעה הוא תולדה אף דהתורה קבעה דזומר הוא אב, וזה כמו נגיחת ארי שהוא אב אף שדריסה בארי הוא תולדה, ולא אכפת לן מה שדריסה בארי חדא הוא עם נגיחה בשור, ודו"ק בזה היטב.

אמנם מצאנו ברמב"ם שחולק, דיעויין באבן האזל [נז"מ ריש פ"ב] דהוכיח מהרמב"ם [פ"א נז"מ ה"ו] דארי חלוק משור, ובדידיה עיקר האורחי ב"כוונה להזיק" הוא בדריסה ולכן הו"ל דריסה "אב" והשאר תולדות, ורק בשור שעיקר אורחי בנגיחה חשיב קרן "אב" והשאר תולדות.

ונראה להביא סמוכין לדבריו, דיעויין בפי' המשניות להרמב"ם [ריש ב"ק] דמגדיר את האבות "כעיקרין", ולהנ"ל הדברים מדוקדקים, דכיון דרק משום שנגיחה הוא "עיקר" האורחי בכוונה להזיק, מה"ט חשיב כאב, ולהכי קרי להו הרמב"ם "עיקרין", ודו"ק.

ומעתה נראה דה"ה דבשביעית לא למד הרמב"ם דתלוי במה דכתיבי בקרא, ואף דהנך כתיבי בקרא אפי"ה חשיבי כתולדות, דלמדנו מהמשכן מה חשוב ומה לא חשוב, וזה אמת גם בשביעית, ולהכי גם בשביעית זומר אינו אב, ודו"ק.

פרק ה'

דרך חדשה [אגלי טל] בשיטת הרמב"ם באבות של זורע בשבת ובשביעית.

מעין האב דאעפ"כ איצטרכי קרא לכותבם דמכאן למדנו דה"ה דכל שאר המלאכות שהם מעין האבות וכש"כ שאר התולדות נתמעטו.

ומעתה מה שכתב הרמב"ם בהל' שמיטה דזומר הוא תולדה, אין כוונתו שהוא תולדה אלא כוונתו דדומה לתולדה לענין זה דלמדנו מהכא למעט כל שאר התולדות, דסו"ס אינו אב גמור, ולהכי ילפינן מהכא שאר תולדות, עכתו"ד הר"ב אשכנזי.

ועפ"י"ז הוספנו לבאר את שיטת הרמב"ם בנוטע, [ועפ"י המהר"י קורקוס], והוספנו עוד לבאר את שיטת התוס' והר"ש בנוטע ומחפה, עכ"פ מבואר דכולהו סברי דאבות של שבת ואבות של שביעית תלויים זה בזה, ורק בשיטת רש"י ביארנו לעיל [פרק ג'] דחולק וסובר דעצם זה שהתורה כתב להנך ד' בזה השווה הכתוב לאבות בשביעית,

סיכום כל המהלך ברמב"ם דאבות של זורע בשבת ובשביעית תלויים זה בזה [ר"ב אשכנזי].

לעיל [פרק ב'] הבאנו את המהלך של ר"ב אשכנזי בשיטת הרמב"ם, דהר"ב אשכנזי הק' על הרמב"ם, דמצד א' מבואר בסוגי' במו"ק דזומר ובוצר הם תולדות של זורע ושל קוצר, והוסיף דכן מבואר נמי ברמב"ם ריש שמיטה ויובל שכתב בהדי' "וזמירה בכלל זריעה וכו' לומר לך הנך תרי תולדות וכו'", אולם מאידך, בהל' שבת [פ"ח שבת ה"ב] משמע מהרמב"ם דזומר הוא אב של זורע ורק משקה הוא תולדה.

וביאר בזה דלרמב"ם איכא אבות ותולדות, ואיכא נמי גדר שלישי שהם "מעין אבות", והאריך להוכיח כן, ומעתה כשאמרו בגמ' במו"ק ד"זומר בכלל זורע", אין הכוונה שזה תולדה אלא הכוונה בזה היא דהוי "מעין האב", ולהכי ילפינן ממה דאיתרבי הנך בהדי' אף שהם יותר מתולדות דהוי

ומחפה, ועוד, דכבר הק' המהר"י קורקוס דמה סברת הרמב"ם בנוטע, דאיך ממעטינן נוטע מזומר, הא זומר אינו אלא תולדה בעלמא, ותרין דגם זומר הוא אב וכשיטתו בשבת, ולדרכו של האגלי טל ליתא לכל הנ"ל דבשיעית זומר אינו אב רק תולדה, וצ"ע.

מבאר דפליגי הרמב"ם והתוס' בפלוגתת הרמ"ך והתוס' אי נוטע הוא ממש כזורע או לא, ונפ"מ בשיעית.

והנראה בזה, דהנה, לעיל [ריש פרק ג'] הבאנו ג' שיטות בראשונים בגדרי אבות ותולדות כזורע בשבת, ואלו הן: א] דעת הרמב"ם [ושיטה אחת מובא בריטב"א] דזורע נוטע מברין מרכיב וזומר, כולו אבות ניהו, ב] דעת הרמ"ך בכס"מ דכולהו תולדות חוץ מזורע עצמו שהוא האב שהוא היה במשכן, ג] שיטת התוס' [ושיטה אחת מובא בריטב"א] דרק זורע ונוטע הם האבות, אבל מברין מרכיב וזומר כולו תולדות ניהו.

וביארנו, דכל מה שסובר הרמב"ם דכולהו אבות, היינו משום דלפי האמת הוא סובר כהרמ"ך דרק זורע הוא אב ממש, אלא דלדידיה נתחדש סוג שלישי של "מעין האב", ובהו כולו שוין דסו"ס הרי הם בכלל מעין האב, ובהו פליגי התוס' והרמ"ך על הרמב"ם דסברי דליתא להך חידוש של "מעין האב", וממילא דכולהו תולדות ניהו.

אלא דנחלקו עוד התוס' והרמ"ך בגדר דין נוטע האם הוי אב ממש כזורע, דתרווייהו חדא ניהו אלא דזה אב לזרעים וזה אב לאילנות, או דסו"ס חלוק הוא מזורע בזרעים, עיי"ש שביארנו את הדברים עפ"י סברת האגלי טל.

עכ"פ, לפי מה שנתבאר הכא מהאגלי טל, זכינו לביאור חדש בשורש פלוגתת הרמב"ם עם התוס' והרמ"ך בגדר השלישי של "מעין אבות", דכולהו מודי דכל הנך דומין הרבה לאב, אבל הרמב"ם חידש דחיילא בהו תורת אב ע"י כוונתו,

והוספנו עוד בזה [פרק ד'] דרש"י והרמב"ם פליגי לשיטתייהו בנוזיקין.

מהלך חדש בזה מהאגלי טל דגם לרמב"ם מחלקינן בין אבות של שבת לאבות של שביעית, דכל מה דכולהו חשיבי כאבות של זורע היינו רק משום דבשבת הכל תלוי בכוונה.

איכרא, דבאגלי טל [זורע ס"ק ב' אות ו'] איכא מהלך אחר בישוב סתירת הרמב"ם, ולדרך זה מבואר דגם לשיטת הרמב"ם שבת ושביעית לא תלויים זה בזה.

דהנה, האגלי טל דייק מלשון הרמב"ם דכל הנך אבות של זורע שהם "מעין אבות" בשבת, והיינו נוטע מברין מרכיב וזומר, כל מה דכולהו חשיבי כאבות בשבת היינו משום שבשבת דיינינן מצד הכוונה, דלשון הרמב"ם [שבת פ"ז ה"ג וד'] "שכל אחת מהם לצמוח דבר הוא מתכוין", ומבואר דהכל תלוי בכוונה^{טז}, וביאר דבאמת המעשה חלוק קצת, ולא ראוי להיות אב, ומצד עצם המעשה תולדה היא, ומחמת הכוונה הוא דחשיבי כולו כ"מעין אבות".

וביאר האגלי טל, דבשלמא בשבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, התם שפיר אזלינן בתר הכוונה לאשוויי לאב, אכן בשביעית אינו כן, דבהדי' כתבו התוס' במו"ק [י"ג סוד"ה מטייבה] דבשביעית לא אזלינן בתר מלאכת מחשבת, וכן הביא נמי מהמהרש"א [סנהדרין כ"ן], עיי"ש, וממילא א"ש למה בשביעית חשיבי כתולדות^{יז}, עכתו"ד האגלי טל.

לדרכו של האגלי טל הדרא הקושי' לדוכתא, דמה סברת הרמב"ם לפטור בנוטע ומחפה.

והנה, לפי דרכו ברמב"ם מבואר דחלוקין שביעית ושבת, וא"כ ע"כ דפלוגתת הראשונים בשביעית לא שייכא לפלוגתתם בשבת, והדרא קושי' לדוכתא דבמה פליגי הראשונים בנוטע

טז. וכ"כ הרמב"ם שם בהמשך לגבי קוצר דגם התם איכא "מעין אבות", דהיינו בוצר גודר מוסק אורה, וכתב בהם "שכל אחת מהם לעקור דבר מגידולו הוא מתכוין".

יז. וגם בבוצר החילוק כהנ"ל, דהרמב"ם חשיב ליה כתולדה לענין שביעית אף דבשבת הרי זה אב, והחילוק כהנ"ל.

ובזה הם חולקים דלא מהני כוונתו לאשוויי ליה תורת אב י"ה.

ילפינן מזומר לנוטע, דתרווייהו תולדות.

איברא, דלדעת התוס' דנוטע הוא אב ממש כזורע, וכדהבאנו נמי מרש"י בשבת [ע"ג: ד"ה כולן מלאכה אחת] דכתב "זורע אב מלאכה ונוטע נמי אב מלאכה הוא דהיינו זורע אלא זה בזרעים וזה באילנות" וביארנו דגם רש"י וגם תוס' סברי דזורע ונוטע חדא נינהו, א"כ לדידהו גם בשביעית נוטע חשיב כאב, דמצד עצמו דומה לזורע ולא מחמת הכוונה.

הרי דנתבאר לנו שורש פלוגתת הרמב"ם והתוס' גם לדרכו של האגלי טל ברמב"ם, דפלוגתתם תלוי בשורש פלוגתת רש"י ותוס' על הרמ"ך האם זורע ונוטע חדא נינהו או לא.

ומעתה י"ל, דאי נימא דהרמב"ם סובר כהרמ"ך בגדר דין נוטע דחלוק בעצם מזורע, [ולכן אינו אלא מעין אבות בשבת], א"כ גם לדעת הרמב"ם איכא חילוק בין זורע לנוטע בשביעית כיון דנוטע הוא מעשה אחר מזורע, ורק בשבת הוא דאשוויי לאב ע"י כוונתו [כמו זומר ומברין], ונמצא דכמו דלדעת הרמ"ך נוטע הוא תולדה גם בשבת [דלדידה לא מהני כוונתו גם לגבי אבות בשבת], כמו כן לדעת הרמב"ם נוטע הוא תולדה עכ"פ בשביעית, דהא מיהת דבשביעית מודה הרמב"ם לרמ"ך דלא מהני כוונתו, וא"כ שפיר

פרק ו'

אבות של זורע באיסור זריעה בנחל איתן.

ומזה למדנו דגם נוטע ומחפה נתמעטו, וכמבואר במהר"י קורקוס.

אולם הבאנו שאפשר לחלוק על עיקר הדברים ולומר כסברת האגלי טל [מובא לעיל פרק ה'], דרק לגבי שבת נתחדש ברמב"ם דנוטע מברין מרכיב וזומר כולו מעין אבות דזורע נינהו, דרק בשבת דיינינן לפי כוונתו ולולי כוונתו אינם אבות מצד עצמם, אבל בשביעית רק זורע ממש הוא זורע, וכולהו תולדות.

לדרכו של הר"ב אשכנזי נתחדש דה"ה דבכל התורה כולו בכלל זורע, ונפ"מ בדין זורע בנחל איתן, ונמצא דכבר פליגי הרמב"ם והתוס' במברין בנחל איתן.

ולפי דרכו של הר"ב אשכנזי והמהר"י קורקוס ברמב"ם יתחדש דה"ה דבכל דיני התורה, היכא

מביא ב' דרכים ברמב"ם האם מדמינן אבות של שבת לאבות של שביעית או לא.

בפרקים הקודמים הבאנו ב' דרכים בביאור שיטת הרמב"ם ובביאור פלוגתת התוס' והר"ש עם הרמב"ם בגדר דין נוטע ומחפה בשביעית, ונראה דאיכא בזה נפ"מ גם בכה"ת כולה, וכגון באיסור זריעה בנחל איתן, ונבאר את הדברים בעזה"י.

דהנה, למדנו חידוש מדברי הר"ב אשכנזי בנוטע בשביעית, דיצא לבאר דאחרי דהרמב"ם חידש דלגבי שבת זורע נוטע מברין מרכיב וזומר, כולו מעין אבות נינהו, וכמבואר בדבריו [הל' שבת פ"ז ה"ג] ובמ"מ שם [ה"ד], א"כ ממילא הוא דכולהו גם היו צריכים להיות חייבים בשביעית, אלא דאחרי דגם זומר בכללם, ואעפ"כ הוצרכו לרבותו במפורש, מזה למדנו דכולהו נתמעטו,

יח. וכבר הבאנו [לעיל פרק ב' בהערה] דעצם יסוד זה [דמצאנו תולדות ומצאנו נמי "מעין אבות"] למד האו"ש [ריש פ"ז] מהברייתא [שבת ע"ג] שהביאו "תנא החורש והחופר וכו'", וביאר דאין כוונת הברייתא לתולדות, אלא דכל הנך הוו בכלל האב והוו מעין האב.

ודייק כן בירושלמי בשבת, שמבואר שם שהאמוראים למדו את הסוגי' של האבות ותולדות ויצא "ל"ט תולדות על כל חדא וחדא וכו'", ועוד נאמר שם דיצא "שית מילין על כל חדא", וביאר דהנך שית "מילין" אינם תולדות אלא שהם "כעין אבות", והל"ט הם תולדות ממש, עיי"ש.

ולפי זה מבואר דכמו דלרמ"ך איכא ל"ט מלאכות ותו לא, כמו כן לרמב"ם איכא ל"ט ותו לא, אלא דלרמב"ם ע"י כוונתו הוא דאשוויי להנך "שית מילין" לאבות, וזהו ה"מעין אבות" של הרמב"ם.

נוטע ומחפה, והספק של המוצל מאש יהיה גם בזמר ומברך, ודו"ק יט.

ומצאתי בהדי' כדברינו במנ"ח [מצוה תקל"א] דין בספק זה [לפי צד א' במוצל מאש], וכתב דלפי הרמב"ם דזורע נוטע מברך מרכיב וזומר כולו בכלל אבות של זורע, אז פשיטא דכולהו חייבים בנחל איתן, ורק במשקה או מנכש [שהם תולדות] מסתפק בהם המוצל מאש, וזה ממש כסברא הנ"ל, והמנ"ח דייק כן ברמב"ם שכתב "זורע או נוטע או כיו"ב", ולמד המנ"ח מכאן דכוונתו ב"או כיו"ב" לכל הנך, ואזיל לשיטתו [ריש מצוה שכ"ז] דמדמה שבת לשביעית, ודו"ק.

נמצא, דהתוס' והר"ש שהחמירו בנוטע ומחפה בשביעית מקילין בהם בנחל איתן, והרמב"ם שמקיל בנוטע ומחפה בשביעית מחמיר בנחל איתן, ודו"ק.

אולם לדרכו של האגלי טל ברמב"ם אינו כן, דלדידה כמו דלא ילפינן משבת לשביעית ה"ה דלא ילפינן משבת לנחל איתן, דגם התם אינו תלוי בכוונה, ולרמב"ם יהיה פטור בכולהו חוץ מזורע, ונמצא דהרמב"ם מקיל בנוטע יותר מהתוס'.

דנאמר דין זורע ורק איתרבי אבות ולא תולדות, דה"ה דנוטע מברך מרכיב וזומר, כולו מעין אבות נינהו, וכולו בכלל אב דזורע נינהו, משא"כ לדרכו של האגלי טל ברמב"ם שוב אין ללמוד לכה"ת, ואדרבה רק זורע הוא אב, ואפילו נוטע אינו בכלל האב.

ואיכא בזה נפ"מ, דהנה, כבר הביא השער המלך [סוף הל' רוצח] את ספיקו של המוצל מאש האם באיסור זריעה בנחל איתן איתרבי תולדות של זורע או לא, ועיין בדברינו לעיל [סימן ב'] שביארנו את הצדדים בהאי ספק, אכן יש לדון מהן האבות והאם כולו בכל אב דזורע [לפי הק' צד דרק אבות חייבים].

ולפי הר"ב אשכנזי בדעת הרמב"ם זורע נוטע מברך מרכיב וזומר כולו בכלל אבות של זורע, ופשיטא דכולהו חייבים בנחל איתן, ורק במשקה או מנכש [שהם תולדות] מסתפק המוצל מאש.

ומאידך, למבואר לעיל דלדעת התוס' זומר ומברך בכלל תולדות נינהו, ורק נוטע ומחפה הם אבות, א"כ לדידהו גם בנחל איתן רק נחייב על

סימן ד'

קונטרס

בדין "מחפה מדין זורע" בשביעית שבת ובכלאים, ואי הוי אב או תולדה של זורע,

[פ"ב מ"ב]

פרק א' ג' שיטות - רש"י תוס' והרמב"ם - בגדר הדין "מחפה מדין זורע" - בשביעית ובשבת. ❖ הקדמה: מביא ג' שיטות בדין "מחפה מדין זורע" בשביעית. ❖ פלוגתא אמוראים באבות ותולדות בשביעית. ❖ תמיהא רבתי מהסוגי' במכות [כ"א] בחורש בתלם א' דחייב ח' מלקות, וישבו של התוס' והתוס' הרא"ש, וביאור האחרונים בדבריהם דמחפה הוי אב של זורע. ❖ מביא בזה את שיטת רש"י והמאירי דהוי תולדה דזריעה, ומתמה טובא בדבריהם דא"כ למה חייב. ❖ מביא בזה את שיטת הרמב"ם דמחפה בשביעית פטור ומחפה בכלאים חייב, ומתמה עליו מהמשנה במכות, ומתמה עליו עוד דסובר דמחפה הוא אב של זורע בשבת [וכדהוכיח כן בשער המלך], ואפי"ה פטור בשביעית. ❖

יט. ועי"ש בדברינו בדברינו לעיל [סימן ב'] דבזה יש לדון בהוכחת השער המלך מהסוגי' במכות לענין מחפה.

פרק ב' ביסוד דינא ד"נמנו וגמרו דמחפה לוקה משום כלאים". ❖ מביא פלוגתא רבה ורב יוסף במו"ק [ב':] במנכש ומשקה בשבת, ומוכיח דפליגי נמי במחפה, ומתמה בזה דמה שייכי הנך פלוגתות אהדדי. ❖ מביא פלוגתת ר"י ור"ל במכות [כ"א] במחפה בכלאים, ומוכיח דתולה בפלוגתת רבה ורב יוסף במנכש, ומביא גם מהגר"א דתלאם זה בזה, ומתמה בזה, ומביא מרש"י שמחלק ביניהם. ❖ מוכיח דרבה סותר משנתו [ממו"ק למכות] בדין מחפה, [ודוחה ישובו של הקרן אורה בזה], ומקשה עוד בעיקר "הנמנו וגמרו" דלמה נאמר דוקא לענין כלאים. ❖ מבאר דמנכש ומחפה חלוקין ביסודם, ומבאר דסוגי דמכות ומו"ק תרתי נינהו, ויש צד למעליותא במחפה טפי מכל זריעה וצד לגריעותא, ומבאר דב"נמנו וגמרו" נתחדשה הגדרה חדשה במחפה, דזריעה קמייטא הוא בבחינת "חוזר וניעור" במחפה. ❖ לפי"ז מיישב דבכלאים איכא חידוש נוסף במחפה מה שאין בכל איסורי זריעה, דהכא איכא דין "מפולת יד", ובנקודה זו שאני מחפה ממנכש, וזה החידוש ב"נמנו וגמרו" דוקא לענין כלאים. ❖ מיישב בזה את סתירת רבה, דרבה חולק וסובר דרק בשבת חשיב מחפה כזורע, ולא לענין כלאים, דסובר דלא נתקיים בזה תנאה ד"מפולת יד". ❖ מביא מהמקד"ד ליישב עפ"י יסוד זה [דמחפה חמיר דאית בית "חוזר וניעור"] את סתירת הרמב"ם במנכש ומחפה בכלאי זרעים וכלאי הכרם. ❖

פרק ג' ביאור שיטות הראשונים במחפה לענין שביעית, [אי דינו כזריעה גם לענין שביתת הארץ]. ❖ מביא את הג' שיטות בדין מחפה בשביעית, ומיישב את שיטת התוס' דדוקא מחפה חשיב אב [יותר מכל תולדות דזורע] עפ"י מה שנתייחד בגדר דין מחפה בכלאים. ❖ מביא את דרכו של בעל האבי עזרי בגדר הדין שביתת הארץ, דלדידיה שביתת הארץ הוא גדר בלאו לחייבו גם ע"י גרמא. ❖ מחדש, דלפי"ז משכחת לה גם איפכא דאיכא אופנים של זריעה דלא הוו בכלל הלאו היכא דלא נתקיים בהו גדרי שביתת הארץ, ומה"ט סובר הרמב"ם דליכא מחפה מצד זורע בשביעית, דליכא פגם בשביעית הארץ דמצד שביתת הארץ ליכא זריעה נוספת. ❖ עפ"י זה מבאר נמי את שיטת רש"י והמאירי דמחפה מצד הגברא הוא תולדה אבל כלפי שביתת הארץ הוי בכלל האב. ❖

פרק א'

ג' שיטות – רש"י תוס' והרמב"ם – בגדר הדין "מחפה מדין זורע" –

בשביעית ובשבת.

הקדמה: מביא ג' שיטות בדין "מחפה מדין זורע" חייבים בשביעית, הא בשביעית רק חייבים על אבות. בשביעית.

ג] ברמב"ם מבואר דפטורים בשביעית, אף דס"ל דהוי בכלל אב דזריעה לענין שבת, וקשה דאי הוי אב למה פטורים, ומעתה עלינו לבאר את המקור לדברינו בכל שיטה ושיטה, וליישבם.

ולעיל [סימן ב'] ביארנו שיש כבר מחלוקת בגדרי אבות ותולדות בשביעית, ויש מהלך לפרש פלוגתתא זו עפ"י פלוגתא דהתם, אכן בשיטת רש"י אכתי יש לדון האם מתיישב בדרך ההיא או לא, ושיטת התוס' לא מתיישבת לגמרי, ובדברינו הכא ביארנו בעזה"י שיש מהלך מסויים בגדרי מחפה עצמו ליישב שיטתם.

נראה להקדים דכד נעיין היטב בדין מחפה בשביעית יבואר דבאמת איכא בדין זה ג' שיטות, ונבארם א' א'.

א] המנ"ח [שכ"ו] והקרן אורה [מו"ק ג'] והחזו"א [שביעית סי' י"ח ס"ק ב'] נקטו שמחפה אינו תולדה אלא שהוא בכלל אב דזורע, וכן הוא הפשטות במשמעות דברי התוס' הרא"ש [מו"ק שם] והתוס' [פסחים מ"ז], ומה"ט פשיטא למה חייבים בשביעית.

ב] ברש"י [פסחים שם] ובמאירי מו"ק [שם] מבואר שהוא תולדה דזורע, ולדידהו קשה למה

פלוגתא אמוראים באבות ותולדות בשביעית.

ונקדים, דהנה, בסוגי' בריש מו"ק נחלקו בגמ' על מה דקתני במשנה "משקין בית השלחין בשביעית", דקשה הא במנכש ובמשקה מים לזרעים פליגי רבה ורב יוסף האם בכלל חרישה היא או דבכלל זריעה היא, ונפ"מ בשבת האם מתרינן משום זורע או משום חורש ונפ"מ בכלאים האם לוקה [למ"ד דלא לקי על מקיים כלאים], אכן בשביעית תרומיהו אסורים, ולמה מותר.

ונחלקו בזה, דאביי סובר דקאי לרבי דשביעית בזמן הזה מדרבנן, והקילו במקום הפסד [כמו שהקילו שם לענין המועד], ורבא התיר דסובר דליכא אבות תולדות בשביעית למלקות כלל חוץ מאלו שמפורשים בקרא, והיינו זריעה זמירה קצירה ובצירה, ואידך כולו מדרבנן נינהו, ורבנן הקילו במקום הפסד, ולהכי הקילו במשקין בית השלחין, הרי דנחלקו אביי ורבא אי כל האבות ותולדות חוץ מהנך ד' הם מדאורייתא או מדרבנן.

ומבואר שם בהמשך הסוגי' דבזה נחלקו נמי אמוראי [ר"א ור"י] האם לוקין על חרישה בשביעית, דלרבא ע"כ דליכא מלקות, דהא חרישה לא כתובה מפורש בקרא ללאו, הלכך פליגי נמי בזה.^א

תמיהא רבתי מהסוגי' במכות [כ"א] בחורש בתלם א' דחייב ח' מלקות, וישונו של התוס' והתוס' הרא"ש, וביאור האחרונים בדבריהם דמחפה הוי אב של זורע.

והקשה בקרן אורה [מו"ק שם] מהסוגי' במכות [כ"א] שיש חורש בתלם א' ומתחייב עליו משום ח' לאוין, וחד מהם כלאים, והקשו בגמ' דליכא איסור חורש בכלאים, ותירצו דמיירי במחפה בשעת החרישה, ונמנו וגמרו דמחפה היינו זורע, ושוב דחו דאפשר דמחפה הוא רק חורש, ואפי"ה חייב בכלאים דאכתי איכא בזה משום מקיים כלאים דחייב לר"ע, עכתו"ד הסוגי'.

אולם אכתי קשה, דחד מהנך ח' לאוין הוא

חורש בשביעית, ולמ"ד דאין לוקין על חרישה בשביעית קשה, ותירץ בקרן אורה, דלוקה בשביעית על מחפה מטעם זורע, וכדבריו מפורש בתוס' הרא"ש [מו"ק שם] וכן הוא בתוס' בפסחים [מ"ז:], דלמ"ד דאינו לוקה משום חרישה בשביעית, ע"כ דהתם חייב משום זריעה.

אולם כבר תמה בזה הקרן אורה דלרבא דליכא מלקות כי אם אהנך דמפורשים בקרא, ומה"ט לא לקי בחרישה, א"כ ה"ה דלא לקי בשביעית במחפה מצד זורע, והיינו דנמצא דלרבא ליכא מלקות במחפה לא מצד חרישה ולא מצד זריעה, שכל התולדות נתמעטו.

ותירץ בקרן אורה, דצ"ל דמחפה היינו זורע ממש ואינו תולדה ולא איתמעט כלל בהדי' כל הנך אבות ותולדות, וכ"כ המנ"ח [שכ"ן] בדעת התוס' [פסחים שם] דמוקי סוגי' זו גם למ"ד דלא לקי על חרישה, דלקי עכ"פ מצד זורע, וכתב המנ"ח דע"כ דלמד דמחפה הוא אב כזורע עצמה, וכ"כ החזו"א [שביעית י"ח ס"ק ב'] מעצמו דבכלל זריעה דקרא היא.

אולם עיקר הסברא בזה תמוה, דאיך נימא דחשיב כזורע ממש, הא סו"ס אינו אלא תולדה של זורע, וכמפורש ברש"י בהדי' בפסחים [שם] ובמאירי במו"ק [שם], וכבר כתב הקרן אורה שסברא זו דחוקה, וצ"ע.

מביא בזה את שיטת רש"י והמאירי דהוי תולדה דזריעה, ומתמה טובא בדבריהם דא"כ למה חייב.

ומצאנו בזה שיטה נוספת, והוא שיטת המאירי ורש"י, דהנה, מפורש במאירי [מו"ק שם] דאף דלא לקי על חרישה, אבל "יש צדדין שהוא לוקה על החרישה, והוא אם חרש לחפות זריעותיו בחרישתו, ולא משום חרישה אלא משום זריעה, שהחיפוי בכלל זריעה היא וכדיארנו בכלאים", והמאירי הביא על זה את הסוגי' הנ"ל במכות דמחייב על חרישה גם בשביעית, ואף למ"ד דאינו

א. ואף דבתחילת דברי רבה לא הזכירו חרישה, וכן בברייתא הביאו הרבה מלאכות ובכולהו אמרו שאין בהם איסור אלא מדרבנן וקרא אסמכתא, ושם לא הביאו חרישה, אכן מבואר בגמ' בהמשך בדין חרישה דהך לשון שאמר רבה בתחילת העמוד "מכדי זמירה בכלל זריעה וכו' והא תניא שדך לא תזרע וכו' מנין לעידור וכו', מדרבנן וקרא אסמכתא וכו'" דכל זה קאי נמי על חרישה, ועיין במאירי דגרס בגוף הברייתא חרישה, עיי"ש.

לוקה מצד חורש, הא אכתי לוקה מצד זורע, וכמסקנת הסוגי' דמחפה היינו זורע, ומה"ט לקי נמי מצד כלאים^ב.

אולם המאירי הסיק שם "והוא תולדת זריעה", וזה תמוה מאד, דכבר נתמעטו כל התולדות וכל שאר האבות, וא"כ איך לקי הכא על תולדה זו, הרי אי אינו לוקה על חורש, א"כ ה"ה דאינו לוקה מצד תולדה דזורע, דרק על הנך ד' אבות ותולדות לקי, וכבר נתעורר בזה במגיה במאירי [שם], וצ"ע.

וכה"ג קשה נמי ברש"י, דיעויין ברש"י [פסחים מ"ז] שכתב דמחפה אינו אלא תולדה דזורע, ולכן חייב בשביעית, וכולם תמהו, שהרי לא לקי על התולדות בשביעית, ופליגי בזה אמוראי, עיין רש"ש [שם] מנ"ח [שכ"ו] וקרן אורה [מ"ק ג']. שער המלך [סוף הל' רוצח] ובחזו"א שביעית [סי' י"ח ס"ק ב'] ובאפיקי ים [ח"ב סי' ד' ס"ק א'] שכולם תמהו על רש"י בזה^ג, וצ"ע.

מביא בזה את שיטת הרמב"ם דמחפה בשביעית פטור ומחפה בכלאים חייב, ומתמה עליו מהמשנה במכות, ומתמה עליו עוד דסובר דמחפה הוא אב של זורע בשבת [וכדהוכיח כן בשער המלך], ואפי"ה פטור בשביעית.

איברא דבדעת הרמב"ם יש לעיין טובא, וזו

שיטה שלישית, דהנה, כבר דייק המנ"ח [שכ"ו] דהרמב"ם חולק על התוס' ותוס' הרא"ש, דהרמב"ם הביא דין מחפה רק בריש הל' כלאים ולא הביאו לא בהל' שבת ולא בהל' שביעית, וכתב המנ"ח דזה דלא כתב כן בהל' שבת לא קשה, דהא בשבת חייבים בכל התולדות, ובין מצד חורש ובין מצד זורע חייב, ורק בכלאים יש חידוש דהוי בכלל זורע [נדליכא דין חורש בכלאים] הלכך הביאו דוקא שם, [וכ"כ באפיקי ים ח"ב סי' ד' ס"ק א'].

אולם אכתי קשה דבשביעית נמי אינו חייב על כל התולדות, רק על הנך דמפורשים בקרא ולמה לא הביא דין מחפה לחדש דחייב מדין זורע, וע"כ דהרמב"ם סובר דמחפה אינו חייב בשביעית, ובין מצד חורש ובין מצד זורע אינו לוקה, אלא דא"כ קשה ממתני' דיש חורש בתלם א' דחייב גם מצד חיובא דשביעית.

וכ' המנ"ח דע"כ צ"ל דהרמב"ם מעמיד את המשנה רק למ"ד דחייבים על חרישה בשביעית ומדין חרישה אתינן עלה, אכן להלכה דאין לוקין על חרישה שוב ליכא מלקות על מחפה, כ"כ המנ"ח בדעת הרמב"ם, ואכתי יש לדון בזה, ועיין בהערה^ד.

ב. ואה"נ דלמ"ד דמחפה חייב בכלאים מצד מקיים, ע"כ דסובר דלוקין בשביעית על החרישה.

ג. ובחזו"א שביעית [סי' י"ח ס"ק ב'] נדחק לפרש דברי רש"י באופן אחר, ועיין בדברינו לעילמה שביארנו בדברי החזו"א, אולם סו"ס הדברים מפורשים כבר בדברי המאירי, וצ"ע.

ובאפיקי ים [ח"ב סי' ד' ס"ק א'] תירץ את דברי רש"י דרש"י קאי למ"ד דמחפה אינו זורע בכלאים דמדוייק בדברי רש"י דקאי למ"ד דמחפה חייב מצד מקיים [מדהוסיף רש"י ו"המחפה בכלאים לוקה"], וי"ל א"כ דרש"י כתב דהוי תולדה דכלאים רק לשיטה זו אבל למ"ד דמחפה בכלאים חייב מצד זורע, א"כ ה"ה דהוי אב של זורע, ומהני גם בשביעית, אולם אכתי קשה, דלפי"ז למה כתב רש"י דהוי תולדה דזורע, הא הול"ל דחייב מצד חורש, דלמ"ד דלוקה על תולדות בשביעית ה"ה דלוקין גם על חורש, ולמה ליה לחדש דהוי תולדה דזורע למ"ד זו, וע"כ דמוכרח דרש"י סובר דאף דהוי תולדה אפי"ה חייב בשביעית, וצ"ע, ועוד קשה, שהרי בלכיאם סגי בתולדה דזורע, וכבר העיר בזה בסוף דבריו עיי"ש, וצ"ע.

ויש בזה דרך מחודש בשו"ת הר צבי [ח"ב עמוד צ"ה] שהביא את הרדב"ז [תשובות ח"ה סי' אלף תקס"ו] דבחרישה לוקין מקרא דבחריש ובקציר דגלי על לאו דזורע, הלכך רק לוקה בחרישה שיש בה זריעה והיינו מחפה מדין זורע, אבל חורש שאין בה זריעה לא לקי, עיי"ש, ובהר צבי רצה ללמוד בדרך זו ברש"י, דאף דהוי רק תולדה דזורע, אכתי לוקה כיו דגלי קרא בקרא דחורש דלקי על תולדה זו, ויש קצת דיוק בדברי המאירי למהלך זה, שהרי במאירי הקדים "שיש צדין של חורש דלוקה" והיינו במחפה, וקשה שהרי אין כאן אלא זורע ותו לא, ומה זה שייך לחרישה, ולדבריו א"ש, ודו"ק, אלא דכל זה צ"ע דאם כבר דיינינן מצד חורש מה שייך לדון מצד תולדה של זריעה, וצ"ע.

ד. אולם אכתי קשה דהנידון במלקות בחרישה היא מחלוקת אמוראי, ואיך פליגי אמוראי בזה אחרי דמפורש במשנה במכות שיש מלקות, וזה באמת קושי' התוס' ולהכי העמידו גם מדין זורע, ושוב קשה שיטת הרמב"ם.

אכן כבר מצאנו מהלך אחר בזה לשיטת הרמב"ם בשער המלך [ריש כלאים] דכתב דהרמב"ם למד כהתירוק השני של תוס' במו"ק [סוף ג']: דכל האי פלוגתא באמוראי אי לוקה על חורש או לא הוא רק לר' ישמעאל, אבל לר"ע שיש תוספת

אולם אינו כן, שהרי השער המלך [סוף שגגות] הוכיח מהרמב"ם בהלכות שגגות דע"כ דלדעת הרמב"ם מחפה בשבת ויו"ט הוא זורע ממש ואינו תולדה, והיינו ממש כשיטת התוס', ועיין בזה בהערה^ה, ומעתה קשה דאם סובר הרמב"ם כהתוס' לגבי שבת דהוי אב, א"כ למה לא לקי בשביעית, ומה שורש שיטתו בזה.

איברא דיש להעיר, דכפשוטו צ"ל דהטעם דלמד הרמב"ם דפטורים בשביעית הוא משום שסובר דדוחק ללמוד דמחפה הוא בכלל זורע ממש, וכטענת קרן אורה על התוס', והרמב"ם סובר כרש"י והמאירי דמחפה הוא תולדה בעלמא, ולהכי סובר שהוא פטור, כן צ"ל בפשיטות כשיטת הרמב"ם, ושיטתו א"ש.

פרק ב'

ביסוד דינא ד"נמנו וגמרו דמחפה לוקה משום כלאים".

מלקות במנכש, והרי ליכא חרישה בכלאים וע"כ דמנכש בכלאים הוא זריעה^ז, ודחה רבה דלעולם מנכש הוא חרישה, והכא חייב במנכש משום "מקיים כלאים" וכולה בריי"ר ע"כ, ע"כ תוכן הסוגי'.

ויש לעיין, דהבריי"ה הביא "מנכש ומחפה" ולרבה תרוייהו משום מקיים, ואזלינן לר"ע [דסובר מקיים בכלאים לוקה], ולרב יוסף תרוייהו מצד זורע, ואזלינן לרבנן דר"ע [דסברי דמקיים בכלאים אינו לוקה], וא"כ מבואר דפליגי רבה ורב יוסף בפלוגתא נוספת, דלא רק דפליגי במנכש ומשקה, אלא דפליגי גם במחפה, וקשה, דלמה לא הוזכר מחפה בהדי פלוגתתם במנכש, וצ"ע^ט.

מביא פלוגתת רבה ורב יוסף במו"ק [ב:] במנכש ומשקה בשבת, ומוכיח דפליגי נמי במחפה, ומתמה בזה דמה שייכי הנך פלוגתות אהדדי.

במו"ק [ב:] נחלקו רבה ורב יוסף במנכש [תולש עשבים רעים מתוך טובים - רש"י] ובמשקה מים ע"ג זרע, דמחמת איזה מלאכה מתחייבים בהם בשבת, דלרבה חייב משום חורש דאית ביה ריפויי ארעא, ולרב יוסף חייב משום זורע דמצמח פירא, ועיין בהערה^י בביאור פלוגתתם.

ורב יוסף הביא ברייתא לענין כלאים, "המנכש והמחפה [מכסה זרעים בעפר - רש"י] בכלאים לוקה, ר"ע אומר אף המקיים", ומבואר דחייבים

שביעית בחרישה מקרא דבחריש ובקציר, לדידיה לקי נמי על חרישה בשביעית, ורק בדעת ר' ישמעאל [דתוספת שביעית הוא מהלכה למשה מסיני וליכא קרא בחרישה] נחלקו, והרמב"ם למד דכיון דלמסקנה מוקמינן למשנה כר"ע, [דסובר דמקיים כלאים לוקה], שוב מוקמינן כוותיה גם לענין שביעית.

ועיי"ש שיישב בזה נמי את שיטת רש"י דכתב בפשיטות במכות [כ"א] דלוקין על חרישה בשביעית, ותמהו בזה, ותירץ השער המלך דקאי שם לסוגי' דמוקמינן לה כר"ע, ודו"ק.

ה. וההוכחה לזה היא, דאל"כ ק' איך כתב הרמב"ם [פרק ז' הל' שגגות] "יראה לי" דחייבים ב' חטאות על ב' תולדות, הא גמ' מפורשת היא במכות [כ"א] דהק' דלמה לא הוסיפו עוד מלקות [בחורש בתלם א'] מצד יו"ט דבמחפה איכא גם חורש וגם זורע, ותירצו דס"ל דאין חילוקי מלאכות ביו"ט [רק בשבת], ויותר הו"ל למימר דמחפה הוא תולדה דזורע, ועל תולדות ליכא חילוקי מלאכות, וממה דלא אמרו כן מוכרח דאיכא חילוקי מלאכות גם בתולדות, ושוב מוכרח דאיכא גמ' מפורשת על זה, ולמה כתב על זה הרמב"ם "יראה לי", וע"כ דמוכרח דלדעת הרמב"ם מחפה הוא אב ולא תולדה.

ו. והנה, זה מוכרח דתרווייהו מודי דאית בהו תכונות של שניהם מדהקשו שם מזומר [עיי"ש], רק דנחלקו אי דיינינן למעשה כתחילתו [דאיכא ריפויי ארעא] או כסופו [שזה מצמיח], וע' בכל זה בריטב"א וכעין זה בתוס', והיינו דנחלקו האיך קבעינו למעשה.

ז. ומהוכחה זו מוכרח, דלרבה דקבעינו ליה למנכש כחרישה, גם בכלאים שאין חרישה לא נחייבו משום זריעה, וגם ככה"ג החרישה קובעת.

ח. ומה שאמרו בסיפא שר"ע מחייב משום מקיים, [דמזה משמע דברישא אינו מקיים], הכוונה בזה "דמה טעם קאמר", והיינו, דמה דמחייבין ברישא משום מנכש ומחפה, היינו מטעם מקיים.

ט. עו"ק, דמה באמת שייך מחפה לנידון של מנכש ומשקה, הא בדידהו נתבאר דאיכא גם צד חרישה וזהו שורש פלוגתתם

הפלוגתות תלויות אהדדי, ובאמת דכן מבואר בגר"א [יו"ד רצ"ז ס"ק א'] שמבאר שהרמב"ם פוסק במנכש כרב יוסף שזה זורע [אף דתמיד קיי"ל כרבה] כיון דרב ינאי ור' יוחנן במכות מוכרחין לסבור כוותי'.

ויש להעיר, דמצד א', בחשבון הדברים מבואר דשתי הסוגיות סוגיא אחת ניהו, אכן מאידך גיסא, מרהיטת הסוגי' משמע יותר דשתי סוגיות שונות ניהו, דבסוגי' דמו"ק לא הוזכר פלוגתא דמחפה, ובסוגי' דמכות לא הוזכר פלוגתא דמנכש, הלא דבר הוא'.

מוכיח דרבה סותר משנתו [ממו"ק למכות] בדין מחפה, [ודוחה ישובו של הקרן אורה בזה], ומקשה עוד בעיקר "הנמנו וגמרו" דלמה נאמר דוקא לענין כלאים.

ובעיקר יש לתמוה בשי' רבה, דלכא' רבה סותר משנתו, דבהמשך הסוגי' במכות מבואר דס"ל דמחפה הוא זורע, כהנמנו וגמרו [וכדמוכרח ממה דלא דחה לקושי' עולא לר"נ לענין זורע ביו"ט], והקשה הקרן אורה [במו"ק ב':] דזה סתירה לדבריו במו"ק דנקט דמחפה אינו זורע, וצ"ע ג"א.

עוד יש לעיין, דעיקר "הנמנו וגמרו" דמחפה בכלאים לוקה אינו מובן, דעיקר החידוש הוא שמחפה הוא זורע, ונפ"מ בשביעית ושבת ויו"ט

מביא פלוגתת ר"י ור"ל במכות [כ"א] במחפה בכלאים, ומוכיח דתולה בפלוגתת רבה ורב יוסף במנכש, ומביא גם מהגר"א דתלאם זה בזה, ומתמה בזה, ומביא מרש"י שמחלק ביניהם.

והנה, במכות [כ"א:] גרסינן, "א"ר ינאי בחבורה נמנו וגמרו דמחפה בכלאים לוקה" והיינו משום זורע [וכדמוכרח מהשו"ט ומקושי' רבה, וכ"ה ברש"י], ורבי יוחנן [שם] הוכיח כה"נמנו וגמרו" ממשנה ד"יש חורש בתלם א"י שחייב מצד כלאים, וע"כ דמחפה חייב מצד זורע, ור"ל דחאו, דלעולם י"ל דמחפה אינו זורע וחייב משום מקיים, ומתני' ר"ע היא.

הרי דנחלקו ר' יוחנן וריש לקיש בחידוש שנתחדש בהנמנו וגמרו, ור"ל הביא ברי' הנ"ל דחייב במחפה מדין מקיים כלאים לר"ע, וק' דאדרבה, דבבריי' מפורש דמחפה הוא זורע לת"ק דר"ע, ותי' רש"י [ד"ה המנכש והמחפה] דר"ל מפרש ברי' כרבה במו"ק, ד"מה טעם קאמר" וכולה ר"ע, ע"כ הסוגי'.

ואיכא לעיוני, דלפי"ז, דר"ל בסוגיין סובר דמחפה משום מקיים, ע"כ דסובר כרבה גם לענין מנכש דחייב מדין חורש, ור' ינאי ור' יוחנן דמחייבי במחפה מצד זורע, ע"כ דסברי במנכש כרב יוסף, דחייב משום זורע, ונמצא דשני

איך לקבוע את המעשה, אבל במחפה ליכא צד חרישה, וכולו זריעה, ואיך תלויות ב' המחלוקות זו בזו, וצ"ע. י. ונראה דרש"י במכות כבר נתעורר בזה, שכתב "דמאן דפטר במקיים [רבנן] פטר במחפה, והמנכש עוקר עשבים רעים כדי שיגדלו האחרים יותר לוקה [ממחפה], דחשיב כזורע כלאים", וכוונתו בזה, דאף דר"ל מודה לרבה במחפה, אבל מסברא היה יכול לחלוק עליו במנכש, דשני נידונים ניהו, ושתי פלוגתות ניהו, דבמנכש איכא יותר זריעה ממחפה, ודו"ק, ומבואר דמצד א' איכא שייכות בין הסוגיות, וכמבואר בגר"א, ומאידך מבואר דתיתי ניהו, וכל זה צ"ב. יא. והקרן אורה רצה לחדש, דרבה עצמו סובר דמחפה הוא זורע, וכדבריו במכות, ולא פליג בזה כלל עם רב יוסף, רק דסובר דלר"ע דמקיים כלאים חייב, לדידה מחפה אינו זורע וחייב במחפה משום מקיים, שהרי רק בהך ברייתא דאוקמי' רבה לר"ע חזינן שמחפה אינו זורע, אבל רבנן חולקים בזה גם לרבה, ומעתה כבר ליכא סתירה בשי' רבה, עכתו"ד הקרן אורה.

ולדבריו מיושב נמי ב' הסוגיות, דב' סוגיות שונות ניהו, דסוגי' דמו"ק קעסיק רק במנכש ומשקה, אבל במחפה ליכא פלוגתא, וסוגי' דמכות קעסיק רק במחפה, ולא שייך למנכש.

אולם דברי הקרן אורה תמוהין, דשי' ר"ע הוא חומרא מסוימת בכלאים לחייבו גם כשאין זורע, אבל בהל' זורע דכה"ת כולה לא קעסיק ר"ע כלל, ואיך קעבדינן פלוגתא בין ר"ע וחכמים בזורע בכל התורה כולה, ועוד, דר"ע לא בא להקל בזורע רק להחמיר היכא דאין זורע, ואיך נימא דר"ע פוטר מחפה מדין זורע בשבת מכח זה שמחייב מחפה מדין מקיים, וצ"ע.

ובאמת דיתירא מזו קשה, דמעתה איכא סברות הפוכות בין רבה לר"ל, דברש"י מבואר דלר"ל מחפה אינו זורע ואפי"ה ר"ל סובר דמנכש הוא זורע, ורבה דסבר איפכא, דבמכות סובר דמחפה הוא זורע אף דבמו"ק סובר דמנכש אינו זורע, וצ"ע ג, וקושי' זו לא תתיישב לדרכו של הקרן אורה, ודו"ק.

ג"כ, וכמבואר בסוגי, וא"כ למה נקטו כלאים טפי מכולהו, ויתירא מזו, דהיכך מצאנו על תולדה דהוצרכו לבא ל"נמנו וגמרו", ומה החידוש המיוחד במחפה טפי משאר תולדות דזורע דעל זה היה "נמנו וגמרו בחבורה", וצ"ע.

מבאר דמנכש ומחפה חלוקין ביסודם, ומבאר דסוגי דמכות ומו"ק תרתי נינהו, ויש צד למעליותא במחפה טפי מכל זריעה וצד לגריעותא, ומבאר דב"נמנו וגמרו" נתחדשה הגדרה חדשה במחפה, דזריעה קמייטא הוא בבחינת "חוזר ונייעור" במחפה.

ואשר מוכרח מכל זה, דהנידון באמוראים בחיובא דמחפה והנידון באמוראים בחיובא דמנכש ומשקה תרתי נינהו, דיסוד הספק במנכש ומשקה הוא דבאמת איכא בהו חרישה גמורה וזריעה גמורה, וכל הנידון הוא אי תחילת המעשה קובע או סופו קובע, [וכדהבאנו לעיל בהערה], משא"כ במחפה דהכא הנידון הוא אחר, דמצד א' עדיף מכל תולדה דזורע ומצד שני גרע מכולהו.

והביאור, דמהותו של זורע הוא בזה שמעמיד את הזרע במקום גידולו, וה"תוצאה" מזריעה הוא מה שיצמח ויגדל, ומנכש ומשקה הם תולדות דזורע דגם בדידהו איכא להך "תוצאה" [שצומח על ידם] אף דאין בהם מעשה דהעמדת הזרע במקום גידולו, הרי דשוין ב"תוצאה" ולא שוין בעיקר המעשה, ובנקודה זו עדיפא מהם מחפה, דכשמוסיף עפר מעל הזרע, הרי מוסיף להעמידו במקום גידולו, וגמור את המעשה זריעה, דאף דזריעה הוא זריעה גס בלי חיפוי הזרע, אכן כשהוא מחפה הוא משלים וגומר את המשעה זריעה, הרי לנו דשוה לזורע גס במעשה וגם בתוצאה, זה מצד אחד.

אולם מאידך גרע משאר התולדות, דכיון דמנכש לא שייך להעמדת הזרע במקומו, רק דמעשה אחר הוא, א"כ אפשר כבר להגדירו כמעשה חדש וצורה חדשה של זורע, ולהכי הוי

תולדה, משא"כ במחפה, דכל כולו אינו אלא השלמה ו"גמר" הזריעה, ואין כאן מעשה בפנ"ע וצורה חדשה של זריעה, ומאן יימר דגם מעשה כזה קובע "שם זורע" לעצמו לחייבו מדין זורע, ואולי הוא טפל לגמרי לעיקר הזריעה, ודו"ק, וכיון דאין לחייבו מצד זורע שוב לית ליה אלא חיובא דחורש, אלו שני הצדדים במחפה, למעליותא ולגריעותא.

ומעתה נראה, דב"נמנו וגמרו" נתחדש, דאה"נ בודאי דחסר במעשה זריעה, דאין כאן מעשה בפנ"ע לדון בו שיהיה תולדה דזורע כשאר תולדות, דאינו אלא מעשה של "גמר" ואינו קובע מעשה מלאכה בפני עצמו, אולם י"ל לאידך גיסא דגריעותא ידידה היא היא מעליותא ידידה, דכיון שיש בו השלמה והמשך ו"גמר" לזריעה ראשונה, הרי דבזה מונח כל הזריעה, והיינו דבמחפה אנו רואים שוב את הזריעה הראשונה, והזריעה קמייטא היא בבחינת "חוזר ונייעור" כשבא להשלימה ולגומרה בהך מחפה, וזה "תולדה מחודשת" וזריעה מחודשת, וזהו שהוצרכו "נמנו וגמרו בחבורה" דוקא בזריעה זו.

ומיושב בזה למה תרי סוגיות נפרדות נינהו, דבמחפה היה נידון במכות [כ"א] האם לדון מצד ה"חוזר ונייעור" שיש במחפה, ובמו"ק [ב'] היה נידון האם לדון כתחילתו או כסופו, ורבה דן במחפה מצד ה"חוזר ונייעור" שבו אף דסובר דמנכש דנים כתחילתו, דלמנכש ליכא מעלה ד"חוזר ונייעור", ור"ל חולק בתרתי, וסובר דבמנכש יש בו יותר זריעה וכדברי רש"י, והיינו שמצד הזריעה שבו הוא זריעה גמורה ואינו המשך בעלמא, ומאידך לית ליה לר"ל סברת ה"נמנו וגמרו" לדון מצד ה"חוזר ונייעור" שבו יב.

לפי"ז מיישב דבכלאים איכא חידוש נוסף במחפה מה שאין בכל איסורי זריעה, דהכא איכא דין "מפולת יד", ובנקודה זו שאני מחפה ממנכש, וזה החידוש ב"נמנו

יב. והנה הקרן אורה [מו"ק ג']. דייק דמחפה הוי בכלל זורע עצמה מלשון הגמ' במכות, דר' ינאי חידש [מכות שם] "נמנו וגמרו מחפה בכלאים לוקה", וכוונתו לחדש דחייב משום זורע, וק' דבברייתא תניא "מנכש ומחפה חייב משום כלאים", ונתחדש הכא דתרווייהו בכלל זורע הם, ומדשביק מנכש והביא רק מחפה היינו משום שזה זורע ממש, שהרי חידוש א' הוא לשניהם, וע"כ דחלוקין נינהו, כן העיר הקרן אורה, ולדברינו הדברים מבוארים.

וגמרו דוקא לענין כלאים.

ובזה יתיישב נמי למה חידשו ב"נמנו וגמרו
דמחפה דינו כזריעה דוקא לענין כלאים, ולא לענין שבת ויו"ט ושביעית, ונקדים הקדמה א', דהנה בכלאים בעינן "מפולת יד", והיינו שיזרעו ב' הזרעים ביחד, וק', דבמנכש ובמשקה שהזרעים כבר נזרעו האין לוקה, דהיכן נתקיים תנאי זה דמפולת יד, ותיצרו האחרונים, עיין בזה במנ"ח [תקפ"ח] ובמקד"ד [סי' ס"א ס"ק ג' ד"ה כתב הגר"א, עמוד ר"ל] ובישועות מלכו להגאון מקוטנא [כלאים, פ"ה - ה"ב] דכיון דהניכוש מתייחס לשני הזרעים כהדדי, הרי דנתקיים בזה דין מפולת יד בניכוש עצמו אף היכא דלא נזרעו במפולת יד, אולם ע' בחזו"א [כלאים ס"ב ב' ס"ק ח'] דחולק וסובר דלוקה במנכש ומשקה רק באופן שמתחילה נזרעו כהדדי במפולת יד, וביארנו שיטתו בזרעא קיימא כלאים קונטרס ג' פרק א', ודו"ק.

ונראה, דלמה דנתחדש לעיל במחפה, הרי במחפה ליכא זריעה מצד עצמו, רק דבמחפה דייננן ליה דחייב שוב על הזריעה ראשונה מחמת "גמר הזריעה", ובכה"ג יש מקום לומר דכו"ע יודו לסברת החזו"א דאם הזריעה הראשונה לא היתה במפולת יד, דגם אח"כ אין המחפה חשיב כמפולת יד, ואם נתחדש דמחפה בכלאים לוקה, הרי דנתחדש ע"כ דבמחפה דלפנינו איכא בחינת "חוזר וניעור" של הזריעה קמייתא מעכשיו, והיינו ד"מעכשיו" חוזר הזריעה של שני הזרעים, ו"עכשיו" חייילא ומתקיים הדין מפולת יד.

וזוהו שנמנו וגמרו דהמחפה "בכלאים" לוקה, דבכלאים איכא חידוש נוסף יותר משבת ושביעית ויו"ט, דבכלאים נתחדש דלא רק דהזריעה קמייתא "חוזר וניעור" כצורתו של אז, אלא דמעכשיו "חוזר וניעור" כפי צורתו של עכשיו, עד כדי כך דאמרינן כבר דנתקיים כאן תנאה דמפולת יד.

מיישב בזה את סתירת רבה, דרבה חולק וסובר דרק בשבת חשיב מחפה כזורע, ולא לענין כלאים, דסובר דלא נתקיים בזה תנאה ד"מפולת יד".

ומעתה נמי מתיישב סתירת רבה, דנראה דרבה באמת חולק בנקודה זו, דרבה סובר דמחפה חשיב כזריעה בכה"ת כולה, אף דלא חשיב כזריעה בכלאים, דלית ליה הך חידוש נוסף שנתחדש ב"נמנו וגמרו" דחשיב גם כמפולת יד, דלדידה, ה"חוזר וניעור" הוא רק כצורתה בזריעה קמייתא, וא"ש, דרק לענין זורע ביו"ט מצאנו במכות [כ"א] דרבה מודה דמחפה חשיב כזורע, ולא מצאנו כן לענין כלאים, ודו"ק.

ונמצא דכל מה דרבה צריך לבא לדין מקיים כלאים לענין מחפה, אין זה משום דסובר דמחפה לא חשיב כזורע, דאדרבה לענין שבת שפיר חשיב זורע, ואינו כמנכש שסובר רבה שאינו נחשב זורע גם לענין שבת, דבמנכש הנידון ברבה ורב יוסף הוא מצד זריעה ונפ"מ בשבת, ובמחפה הנידון הוא מצד מפולת יד ולענין כלאים גרידא, וא"ש, [ודברי הגר"א דקיי"ל במנכש כרב יוסף מדמוכרח כן מר' יוחנן ור' ינאי אכתי במקומם עומדים, ודו"ק].³

ולהלך [ריש פרק ג'] הוכחנו כעיקר האי יסוד משיטת התוס' ותוס' הרא"ש דמחפה חשיב כאב לענין חיובא דשביעית אף דשאר תולדות דזורע פטורים בשביעית, דרק מחפה בכלל אב הוא.

מביא מהמקד"ד ליישב עפ"י יסוד זה [דמחפה חמיר דאית בית "חוזר וניעור"] את סתירת הרמב"ם **במנכש ומחפה בכלאי זרעים וכלאי הכרם**.

שוב מצאתי דביסוד זה נוכל ליישב סתירת הרמב"ם, דהנה, כבר הק' המנ"ח [תקמ"ח] דלמה הביא הרמב"ם מנכש ומחפה בכלאי זרעים, ובכלאי הכרם רק הביא מחפה, ותי' המקד"ד [עמוד 459] עפ"י מה שמבואר בתוס' בעירובין דבכלאי הכרם אין האיסור בעירובין בין גפנים לזרעים, אלא על זה שנזרעו זרעים בכרם [ונפ"מ בחצר גדולה וקטנה], ולפי"ז בדין מפולת יד נאמר דבעינן שיעשה כרם ביחד עם זרעים, אבל במנכש, נהי דחשיב תולדה דזורע בזה שממהר גידולו, ושפיר אסרינן בכה"ג מצד כלאי זרעים, אבל

יג. ובעיקר האי חידוש בגדר דין מחפה, דאית ביה "חוזר וניעור" בזריעה קמייתא, ע' בדברינו בזרעא קיימא [כלאים קונטרס י"א פרק ב'] מה שיישבנו בזה בענין מקיים כלאים.

דברי המקד"ד תמוהין, דנהי דאיכא זריעה ממש במחפה, אבל סו"ס הרי היה זריעה לפני כן, וכבר חיילא בו שם כרם, ומוכרח כדברינו דבמחפה אמרינן ד"חזור וניעור" הזריעה קמייטא ומתייחסים לעשיית הכרם מתחילתו.

בכלאי הכרם אין לאסור, שהרי יש כבר כרם, ורק במחפה אסרינן, משום דמחפה הוא זריעה ממש י.

ויסוד לזה דמחפה הוא זריעה ממש הביא מרש"י בע"ז [ס"ד] שכ' "חיפה עפר עליהן כדרך הזורעים", והיינו שיש בו זריעה, עכתו"ד, ולכאור

פרק ג'

ביאור שיטות הראשונים במחפה לענין שביעית, [אי דינו כזריעה

גם לענין שביתת הארץ].

הצד זריעה שבו הוא משום שהוא "גמר" לזריעה ראשונה, ולהכי דיינינן ליה כזורע שוב את הזריעה קמייטא, ומה"ט חשיב כמפולת יד כיון דעכשיו הוא זורע שוב את הזריעה קמייטא, וזהו ה"נמנו וגמרו" המיוחד לענין כלאים, [ובזה גופא פליג רבה].

ונראה דע"ד זה יבואר נמי שיטת התוס' במחפה דחשיב כאב של זורע יותר משאר התולדות של זורע לחייבו בשביעית, דכיון דכל המחייב שבו הוא מצד זה דיינינן ליה כזורע שוב את הזריעה קמייטא, א"כ דינו כגוף הזריעה עצמו, וממילא הוא דחשיב כאב, ודו"ק, וא"ש כפשוטו, ואדרבה, משיטת התוס' איכא הוכחה לכל המהלך דלעיל.

מביא את דרכו של בעל האבי עזרי בגדר הדין שביתת הארץ, דלדידה שביתת הארץ הוא גדר בלאו לחייבו גם ע"י גרמא.

ובישוב שיטת הרמב"ם ושיטת רש"י נמי נראה דדבריהם בנויים על יסוד הנ"ל במחפה, אלא דצריכים להקדים בזה הקדמה אחת.

דהנה, להלן [סימן ו'] בקונטרס בגדרי שביתת הארץ הבאנו ב' דרכים באחרונים לענין שביתת הארץ, דרוב האחרונים למדו דאיכא שני דינים נפרדים באיסורי מלאכת שביעית, דהלאו של זריעה ושאר המלאכות הם לאוין בגברא בלבד, וככל מלאכת שבת ויו"ט, ומאידך, העשה הוא עשה על שביתת הארץ, והבעלים עובר בעשה זו

מביא את הג' שיטות בדין מחפה בשביעית, ומיישב את שיטת התוס' דדוקא מחפה חשיב אב [יותר מכל תולדות דזורע] עפ"י מה שנתייסד בגדר דין מחפה בכלאים.

לעיל [פרק א'] הבאנו ג' שיטות בדין מחפה בשביעית, ותמהנו בכולם, א' [המנ"ח [שכ"ז] והקרן אורה [מו"ק ג'] והחזו"א [שביעית סי' י"ח ס"ק ב'] נקטו שמחפה אינו תולדה אלא שהוא בכלל אב דזורע, והבאנו דכן הוא הפשטות במשמעות דברי התוס' הרא"ש [מו"ק שם] והתוס' [פסחים מ"ז], ומה"ט פשיטא למה חייבים בשביעית, אולם תמהנו דמהיכי תיתי לומר דהוי אב, הא סו"ס אין זה כזריעה עצמה ולמה יחשב כאב יותר מכל התולדות, והבאנו דכבר תמה בזה הקרן אורה.

ב' [ברש"י [פסחים שם] ובמאירי מו"ק [שם] מבואר שהוא תולדה דזורע, וזהו הסברא הפשוטה דבאמת תולדה היא, אולם לדידהו קשה לאידך גיסא, דלמה באמת חייבים בשביעית, הא בשביעית רק חייבים על אבות, וצ"ע.

ג' ברמב"ם מבואר דפטורים בשביעית, וכפשוטו צ"ל דס"ל דהוי תולדה וכרש"י, ומה"ט באמת פוטר, אולם קשה דאדרבה, דהרי מוכרח בשיטתו שלענין בשבת ויו"ט ס"ל להרמב"ם דבכלל אב זריעה הוא [וכדהוכיח השער המלך], ומעתה קשה דאי הוי אב למה פטורים בשביעית.

ונראה דלפי מה שנתייסד לעיל [פרק ב'] בגדר דין מחפה א"ש שיטת התוס', דלעיל ייסדנו דמחפה אינו תולדה של זורע כפשוטו, אלא דכל

יד. וע"ע מה שכתבנו בזה בזרעא קיימא כלאים [קונטרס ה' סוף פרק א'].

התולדות], דביארנו דמעלתו הוא דאיכא במחפה "השלמה" וגמר לזריעה קמייתא אף דמצד עצמו גרע מכל שאר התולדות דזריעה, אולם נראה דמעלה זו הוא חסרון כלפי שביעית וכלפי שביתת הארץ.

דנראה, דעד כאן אמרין דדיינינן ליה כחזור וניעור על הזריעה קמייתא, [ומה"ט סובר התוס' דהוי אב] בשביעית, היינו לענין הגברא, והיינו דהגברא חוזר ועושה את הזריעה קמייתא בזה שהוא גומר את הזריעה מחדש, אכן כלפי הקרקע נראה דאינו כן, דהך זריעה עצמה כבר נעשה בקרקע, וכלפי הקרקע אין כאן מלאכה נוספת.

ומה"ט סובר הרמב"ם, דאף דהוי אב של זורע בכל התורה, הא מה"ט גופא פטור בשביעית, דכבר ליכא פגם נוסף בשביתת הארץ, דכל הך זריעה כבר היתה בזריעה קמייתא, ומחפה הוא איפכא מקליטה, דבקליטה אמרין דאיכא פגם בשביתת הארץ מצד עבודת הזריעה קמייתא בקרקע, ואיכא פגם נוסף בשביתת הארץ מצד עבודת הזריעה שיש בקליטה, ותרי זריעות נעשו בקרקע, אכן במחפה, הרי כל הזריעה הוא רק מצד הזריעה ראשונה, ולהכי אין כאן פגם נוסף של שביתת הארץ, ולהכי ליכא לאו של מחפה בשביעית מצד זורע^{טו}.

עפ"י זה מבאר נמי את שיטת רש"י והמאירי דמחפה מצד הגברא הוא תולדה אבל כלפי שביתת הארץ הוי בכלל האב.

וע"ד זה נראה ליישב נמי את שיטת רש"י והמאירי לאידך גיסא, שהם סוברים שמחפה הוא תולדה ואעפ"כ חייבים בה בשביעית, וזה תמוה מאד, דמ"ש מכל התולדות.

ולהנ"ל ניחא, ולסברא זו סייעני ידידי הרה"ג ר' שמעון קרפט שליט"א, די"ל דכל מה דדינו כתולדה היינו דוקא כלפי הגברא, דסו"ס מעשה בפני עצמו הוא ותרי עשיות ותרי סוגים וצורות של זריעה נינהו, [והיינו דהגברא כבר זרע

גם כשנכרי יעבוד מעצמו בקרקע דקרקע ידיה אינה שובתת ממלאכה, ונתחדש בזה עוד, דגם בזריעה לפני שביעית ויש קליטה בשביעית דאז עובר על העשה אף דליכא לאו.

אולם הבאנו [שם פרק ב'] מבעל האבי עזרי דלמד באופן אחר, דחידש דליכא חילוק בין הלאו לעשה, וחידש עוד, דאינו עובר על העשה כשהנכרי יעבוד מעצמו כמו שאינו עובר על הלאו, ומאידך חידש לחומרא, דהיכא דהנכרי עובד מחמת הישראל אז הבעלים עוברים גם על הלאו וגם על העשה, דהלאו כולל כל גורם של זריעה, וע"י אמירה לעכו"ם דינו כגורם מלאכת שביעית.

וביארנו עוד [שם] דלפי דבריו [דבכל "גורם זריעה" איכא נמי לאו דלא תזרע] עובר נמי על הלאו של זריעה בשביעית כשזורע לפני שביעית ואינו עוקרו ומניחו לקלוט, דבזה איכא לאו של זריעה בזה שהוא גורם קליטה עכשיו בשביעית כשמניחו ואינו עוקרו, ועוד, דבזורע בשביעית חייב שנים, דאיכא לאו על הזריעה קמייתא [שבזה חייבים גם בלי הקליטה], ואיכא לאו נוסף מצד "גורם לקליטה", ועי"ש שהוכחנו כדרך זו בדיון שביתת הארץ.

מחדש, דלפי"ז משכחת לה גם איפכא דאיכא אופנים של זריעה דלא הוי בכלל הלאו היכא דלא נתקיים בהו גדרי שביתת הארץ, ומה"ט סובר הרמב"ם דליכא מחפה מצד זורע בשביעית, דליכא פגם בשביתת הארץ דמצד שביתת הארץ ליכא זריעה נוספת.

ועפ"י נראה לחדש עוד, דכמו דניתוספו אופנים של הלאו של זריעה בשביעית [מחמת גדרי שביתת הארץ בלאו], כמו כן משכחת לה גם איפכא, דמשכחת לה אופנים של זריעה דיצאו מכלל הלאו של זריעה אף דהוי בכלל זריעה בכל התורה כולה.

ונראה דזהו עומק שיטת הרמב"ם במחפה בשביעית, דאף דבכל התורה [שבת ויו"ט] סובר הרמב"ם דמחפה הוא אב של זורע [יותר מכל

טו. ואף דפשיטא דאיכא תועלת וצמיחה יתירה מחמת המחפה, ונמצא שודאי שהארץ עובדת יותר מחמת המחפה, אכן כבר נתבאר [שם] דכל השביתה בארץ הוא רק שישבות ממעשה זריעה של האדם, ולא מעבודה דידה דאל"כ נעקור את כל האילנות בשביעית.

והמעשה מחפה הוא זריעה אחרת מצידו, ומה"ט קרי ליה רש"י והמאירי "תולדה דזורע", אכן מצד שביתת הארץ לא דנים מצד עשייה דגברא אלא מצד צורת המעשה עצמה כלפי הקרקע, וכיון

דמצד גוף המעשה עצמה וצורתה, הרי זה כמעשה א' וכהשלמה למעשה קמייתא, ונמצא דכלפי שביתת הארץ דינו כהאב לחייבו עליו מצד זריעה, ושפיר לוקה, ודו"ק.

סימן ה'

קונטרס

בסוגי' דסכין את הפגין, שיטת הר"ש והרא"ש, ובחילוקים בין המשנה לתוספתא,
[פ"ב מ"ה].

פרק א' הקדמה וקושיות. ❖ מביא את הדינים במשנה ובתוספתא בדיני סכין את הפגין, ומביא את פלוגתת התנאים, ומביא את פלוגתת הרא"ש ור"ש ❖ מביא כמה קושיות ותמיהות בסוגי' זו, ומעורר דאיכא כמה נפ"מ בין התוספתא למשנה אף דמבואר בראשונים דאין ביניהם מחלוקת. ❖

פרק ב' דרכו של הר"ש בדין סכין. ❖ מבאר דלשיטת הר"ש איכא ב' דינים בסיכה, חדא מצד הדין עבודה ומלאכה בפירות, וחדא מדין קדושת פירות שביעית, ומבאר דיכא ד' נפ"מ בין הנך ב' דינים. ❖ מבאר דהתוספתא רק מיירי מצד הדין קדושת שביעית בפירות, והמשנה מיירי רק מצד הדין עבודה, וזוהי מבואר כל החילוקים בין התוספתא למשנה. ❖ מביא ב' דרכים בהא דאהני לן בישול בשביעית בפירות שישית. ❖

פרק ג' דרכו של הרא"ש בדין סכין. ❖ מקדים דהרא"ש למד דהמנהג לסוך תלוי בקטנותם של הפגין. ❖ מבאר דלרא"ש רק מיירי מצד הדין עבודה ולא מצד הדין קדושה. ❖ ביאור שיטת הרא"ש בשיטת רבי יהודה בתוספתא למה מודה דבמוצאי שביעית לא בעינן מנהג לסוך. ❖

פרק ד' דין סכין ועבודת פירות במוצאי שביעית ❖ מוכיח דלר"ש מיירי במוצאי שביעית, [ודלא כהחזו"א ברמב"ם], ומקשה דלכאוי זה מדין קדושת הפירות. ❖ מביא ב' דרכים מהחזו"א האם פלוגתת ר"ש ות"ק תלויה בפלוגתת ר"ע ור"י בתוספת שביעית לאחריה. ❖ ביאור פלוגתת ת"ק ור"ש דנחלקו בדרשה בתו"כ האם ממשיך השביתה של עבודת קרקע בפירות בסיכה ובקצירה, אף דבחרשה ועידור אינו ממשיך. ❖ תוספת דברים בכל הנ"ל מדברי האשר לשלמה. ❖

פרק א'

הקדמה וקושיות.

מביא את הדינים במשנה ובתוספתא בדיני סכין את הפגין, ומביא את פלוגתת התנאים, ומביא את פלוגתת הרא"ש ור"ש ❖ מביא כמה קושיות ותמיהות בסוגי' זו, ומעורר דאיכא כמה נפ"מ בין התוספתא למשנה אף דמבואר בראשונים דאין ביניהם מחלוקת. ❖

במשנה בשביעית [פ"ב מ"ה] שנינו כמה דינים **לשיטת הת"ק** נאמרו ג' דינים בסכין, א' סכין

דיותר משמע כן בלשון המשנה שכתוב "פגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית", דלשון 'נכנסו' משמע דכבר קאי בשביעית.

מביא כמה קושיות ותמיהות בסוגי' זו, ומעורר דאיקא כמה נפ"מ בין התוספתא למשנה אף דמבואר בראשונים דאין ביניהם מחלוקת.

ויש לעיין טובא בסוגי' זו, ויש כאן כמה קושיות והערות:

א] בשיטת הר"ש דאין סכין פגין של ערב שביעית שיתבשלו בשביעית, ע"כ האיסור בזה הוא רק מדין תוספת שביעית, וקשה דאיך שייך תוספת שביעית בתולדה, ועיין בזה בחזו"א נ"ז – כ"ז, ולכא' מה"ט חולק הרא"ש, ושיטת הר"ש צ"ע בזה.

ב] בשיטת הר"ש נתחדש דדינא דתוספת שביעית בערב שביעית בסכין הוא דוקא באלו שיתבשלו בשביעית, וקשה שהרי תוספת שביעית צריך תמיד להועיל לשביעית וכדמצאנו כן בחרישה שרק בזמן שחרישה כבר מועילה לשביעית הוא דאסור^א, וא"כ הכא קשה, שהרי אף שהבישול יהיה בשביעית אכן סו"ס פירות שישית הם שהרי החנטה שלהם היתה כבר בשישית, ולמה אסרינן בישול בשביעית באופן שמועיל לפירות שישית, הרי סו"ס אין כאן שום תועלת לשביעית או לפירות שביעית.

ג] הרא"ש נטה מדרכו של הר"ש דלא קאי בערב שביעית, אכן לדידיה הדרא קוש' הר"ש לדוכתיה, דמאי קמ"ל המשנה, הא כבר למדנו מהרישא דרק עד ר"ה מותר ומדויק דאחרי ר"ה אסור, ולמה נשנה דין זה ב' פעמים, וצ"ע.

ד] שיטת רבי יהודה בתוספתא תמוה לכו"ע, דאי בדינא דסכין נאמר תנאה דמנהג ולולי המנהג לא חיילא ביה תורת מלאכה, א"כ מאי שנא דבמוצאי שביעית מודה רבי יהודה דגם בלי מנהג

את הפגין עד ראש השנה, ב] אסור לסוך פגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ג] אסור לסוך פגין של שביעית שיצאו למוצאי שביעית.

השיטה השניה היא שיטת רבי יהודה שחולק בדין השני וסובר דסכין רק מיקרי עבודה במקום שיש מנהג לסוך, משא"כ במקום שאין מנהג לסוך דהתם לא מיקרי עבודה, והר"ש הביא בסוף דבריו את התוספתא שרבי יהודה מודה לדין השלישי ביוצאים למוצאי שביעית דהתם גם במקום שאין מנהג לסוך אסור, דאז "הכל שוין שאין סכין".

השיטה השלישית היא שיטת רבי שמעון שחדש שאין עבודת סיכה בגופו של אילן, וביאר הר"ש דלא מיירי באילן סתם דבאילן סתם כו"ע מודי דסיכה לאו מלאכה ועבודה היא, אלא דמיירי באילן מלא פירות שביעית, דבזה סובר ר"ש דמותר, וכוונת הר"ש דבכה"ג חכמים כבר אוסרים.

והנה נחלקו הראשונים באיזה אופן קאי הדין השני של המשנה ד"אין סכין פגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית", דעיין בר"ש שכתב דע"כ מיירי דעדיין לא נכנסו לשביעית וקאי עדיין בשישית אלא שיכנסו לשביעית, והוכיח כן, שהרי אי מיירי באופן דכבר נכנסו הא כבר שמעינן כן מהרישא שברישא מדויק שרק עד ר"ה מותר הא לאחר ר"ה אסור, וע"כ דהכא קאי לפני ר"ה, ולכא' קשה שהרי באלו מבואר ברישא דעד ר"ה מותר, ומאי שנא דהכא כבר אסרינן, וביאר בזה הר"ש דהכא מיירי שיתבשלו בשביעית, והיינו דמה שהתירו ברישא עד ר"ה מיירי בנתבשלו כבר לפני שביעית, משא"כ הכא דבאו לאסור סיכה בערב שביעית הכא מיירי בפגין שיתבשלו בשביעית, ובאלו קאי רבי יהודה לומר שתלוי במנהג.

כל זה שיטת הר"ש, אבל הרא"ש כתב בהדי' דמיירי בשביעית, וכבר דייק המהר"י קורקוס

א. דרק באופן שהחרישה היא לצורך שביעית אסורה, וכן מפורש ברש"י ר"ה [ט']. ובמכות [ח:], וכן הוא ברמב"ם [ריש פ"ג שמיטה ויובל], ומוכרח כן ממה דמותר לעשות מלאכות בתוספת שביעית היכא שזה לצורך שישית, וכמפורש במשנה [פ"ב מ"ב] דמזבלין ומעדיין במקשאות ובמדלעות עד ראש השנה וכו' והטעם משום שמלאכות אלו מועילות לשנה השישית, ועיין שם בירושלמי [מובא בר"ש שם] דמבואר שהוא הדין לחרישה שהיא מלאכה דאורייתא, ומוכרח א"כ שכל האיסור הוא רק מצד זה שמועיל לשביעית, ולכן היכא דלא מהני מותר.

הר"ש ופירש דהפגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית מיירי שהם קטנים ואינם ראויים לסיכה בערב שביעית, וקשה דמאן יימר דבהכא איירי, ועוד דמאי נפ"מ בזה שהרי ממילא מיירי שבשביעית הם כבר לא כ"כ קטנים, וראויים לסיכה, וזה מוכרח מהא דאסרינן ליה, ועוד מוכרח כן מדאיכא מקום שנהגו לסוך בכה"ג, וע"כ דמיירי שכבר גדולים, ומה כוונת הרא"ש, ולמה הוצרך הרא"ש לפרש למה הוא לא סך אותן ערב שביעית, ודברי הרא"ש צע"ג.

ח] יש לדקדק בסדר דברי הראשונים דנראה דחלוקין ניהו שיטת הר"ש ושיטת הרא"ש בדינו של התוספתא, שהרי הר"ש לא הביא את התוספתא בעיקר פירושו למשנה רק בסוף פירושו הביא את דברי התוספתא, אכן הרא"ש הביא בעיקר דבריו, והיינו דכשבא לפרש את דברי רבי יהודה במשנה פירש דרק קאי על פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית, ולא קאי על פירות שיצאו למוצאי שביעית דבכה"ג מבואר בתוספתא דר"י מודה, וצ"ע דבמה נחלקו.

אית ביה תורת מלאכה, ועיין בחזו"א נ"ז ס"ק כ"ז דמרמז לקושי' זו.

ה] יש לדקדק דלמה המשנה הביאה את פלוגתת רבי יהודה ורבנן בלי להביא את החידוש של התוספתא, וכפשוטו משמע מהמשנה דרבי יהודה חולק גם בסיפא במוצאי שביעית, אף דבראשונים משמע דלא נחלקו בזה המשנה והתוספתא, וצ"ב השמטת המשנה לדין זה.

ו] עוד צ"ב דלמה אמרו בתוספתא ד"הכל שוין דאין סכין" בסיפא, הא ר"ש חולק בדין סכין על רבנן, שהם אוסרים גם באילן [וכדייקנו מדברי הר"ש], ואיך אמרינן דהכל שוין, ועיין בר"ש שכתב שבאמת ר"ש חולק, וקשה דא"כ למה התוספתא משמיטו.

הרי לנו דמצד א' קשה דלמה המשנה משמיטה את ה"הכל שוין" של התוספתא לומר דרבי יהודה מודה, ולמה התוספתא משמיטה את שיטת ר"ש שחולק.

ז] עוד יש לדקדק בדברי הרא"ש שהוסיף על

פרק ב'

דרכו של הר"ש בדין סכין.

קדושת שביעית, ואיכא ד' נפ"מ בין הנך ב' דינים, וכדיבואר:

א] הדין עבודה הוא גם בפירות שישית דסו"ס איכא עבודה בקרקע ובאילן, אכן פשיטא דהדין מצד קדושת הפירות הוא אך רק בפירות שביעית, שרק בהם יש קדושה.

ב] ע"ד זה איכא לחלק נמי בפירות עכו"ם לשיטות דסברי דאין בהם קדושת שביעית, דאם האיסור הוא מצד עבודת קרקע ואילן אז גם בפירות עכו"ם אסור.

ג] בשיטת רבי יהודה דהכל תלוי במנהג נראה פשוט דכל זה מצד התורה עבודה שבה, דרק בדאיכא מנהג אז הוא דחיילא ביה תורת מלאכה, דר"י סובר דבעי מעשה חשובה כדי שתחול עליו תורת מלאכה, אבל מצד הדין קדושה בפירות שביעית, הכא לא אכפת לן במה שאין מנהג.

מבאר דלשיטת הר"ש איכא ב' דינים בסיכה, חדא מצד הדין עבודה ומלאכה בפירות, וחדא מדין קדושת פירות שביעית, ומבאר דיכא ד' נפ"מ בין הנך ב' דינים.

ובביאור שיטת הר"ש נראה להקדים שיש להסתפק בעיקר דין סכין האם איכא ביה תורת מלאכה ואסור מצד התורה עבודה שבה, שמוסיף גידול וצמיחה בפרי וזו בכלל עבודת קרקע ואילנות, או דמדיני קדושת פירות שביעית הוא דאסרינן ליה בסיכה, והיינו דאינו מצד איסור מלאכה כלל וכלל, אלא כעין איסור סחורה שקיים בפירות שביעית בלי שייכות לאיסור מלאכה וה"ה דסיכה אסורה בפירות שביעית מצד קדושתן, וחקירה זו דומה למה שחקרו האחרונים באיסור קצירה.

ונראה שהר"ש למד ששני דינים נאמרו בסיכה, גם מצד התורה עבודה שבה וגם מצד

מצד עבודה, והכא מרומז הדין הנוסף של התוספתא בשיטת רבי יהודה עצמו אף דהמשנה לא מיירי בזה, ומה"ט המשנה לא הביאה את הדין שרבי יהודה מודה בסיפא אף דהתוספתא הביאה.

וע"ד זה נראה עוד, דמה"ט לא הביא התוספתא את פלוגתת ר"ש ורבנן בדין סכין אילן מלא פירות שביעית דר"ש מתיר וחכמים אוסרים, דהנה הכא דקדק ר"ש בלשונו "מפני שהוא רשאי בעבודת האילן", והיינו דהכא לכו"ע כל הנדון הוא לחייבו רק מצד הדין עבודה, דרק הדין עבודה שייכא בעקיפין דרך עבודת האילן, לא כן הדין מצד קדושת הפירות שרק סיכה בגוף הפרי פוגעת בקדושתה, הלכך רבנן דאסרי מצד עבודה הוא דאסרינן, ועל זה קאי ר"ש להתיר "שרשאי בעבודת האילן", ונראה דמה"ט לא הביא התוספתא פלוגתא זו דהתוספתא רק מיירי בדין מצד קדושת הפירות.

ועיין בהגהת הגר"א דכתב בהדי' דר"ש לא חולק על התוספתא, אלא דהתוספתא קאי בפירות ור"ש קאי באילן, והן הן הדברים, דהתוספתא רק מיירי מצד הדין מצד קדושת הפירות, ובזה ליתא כלל לדינא דר"ש, דכל דברי ר"ש הם רק לגבי הדין עבודה, ופשוט.

ובאמת, דמה"ט פשיטא דר"ש מודה בפירות ורק פליג באילן, וכמבואר בהדי' התוס' אנשי שם דמודה בפירות, שהרי בפירות מלבד האיסור עבודה הרי אסור נמי מצד הקדושה, ופשוט.

מביא ב' דרכים בהא דאהני לן בישול בשביעית בפירות שישית.

והנה אף דיישבנו דמשכחת לה סיכה מדין עבודה ומלאכה בפירות שישית, אכן אכתי לא יישבנו איך משכחת לה מלאכה בשישית מדין תוספת היכא דהתועלת היא תועלת לפירות שישית, דתמיד מצאנו דרק חרישה שמועילה לשביעית אסורה בערב שביעית, והכא הסיכה מועילה לפירות שישית.

ונראה לומר, דאין הלכה בתוספת שביעית דתהני לפירות שביעית, שהרי פשוט שחרישה בערב שביעית כדי ליטע שדה אילנות בשביעית

ודברינו מדוייקים בלשון רבי יהודה שאמר מפורש דבמקום שנהגו אין סכין "מפני שהיא עבודה", הרי דבהדי' פירש דמצד הדין עבודה אתינן עלה ונראה דבא לפוקי מהדין מצד קדושת הפירות.

ד] בדין מצד קדושת הפירות ע"כ דרק בעושה כן בגופו של פרי איכא איסור, אבל בזה שאני הדין עבודה, דהכא יש מקום לדון דמלאכת סיכה באילן מלא פירות ג"כ מביא תועלת לפרי ושוב איכא בזה תורת מלאכה, שמוסיף גידול וצמיחה בפרי, וגם זו בכלל עבודת קרקע ואילנות ודו"ק.

מבאר דהתוספתא רק מיירי מצד הדין קדושת שביעית בפירות, והמשנה מיירי רק מצד הדין עבודה, ובזה מבואר כל החילוקים בין התוספתא למשנה.

ומעתה מבוארים דברי התוספתא דמה"ט מודה ר"י בסיפא, דבסיפא מיירי בפירות שביעית, וברישא מיירי בפגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית שכבר חנטו בשישית, ופירות שישית אין בהם קדושה, הלכך ע"כ דרק אסרינן מצד הדין עבודה ולכן זה תלוי במנהג, אבל בסיפא דמיירי שחנטו בשביעית, הרי דאית בהו קדושה, והכא כבר מיירי מצד הדין ששייך לקדושת הפירות, ובזה מודה רבי יהודה דלא תלוי במנהג, ודו"ק.

וממילא דא"ש כל החילוקים בין התוספתא למשנה, דנראה להקדים ולומר דהתוספתא מיירי מצד גוף הפירות, דהתוספתא חידשה הלכה נוספת בפירות מצד קדושת הפירות, חוץ מהדין עבודה, והתוספתא מיירי רק מצד הדין הזה, ומאידך, המשנה מיירי רק מצד הדין עבודה, וכאמור דין זה כולל גם אילן וגם פירות, ונראה דבחילוק זה יתיישב הכל.

והיינו דבזה א"ש למה התוספתא מביא דרבי יהודה מודה בסיפא והמשנה השמיטה, שהרי בתוספתא נתחדש דין חדש וזה מצד קדושת הפירות, אבל המשנה רק מיירי בדין עבודה, וכדדייקנו מדברי רבי יהודה במשנה שאמר מפורש דבמקום שנהגו אין סכין "מפני שהיא עבודה", הרי דבהדי' דקדקה המשנה דמצד הדין עבודה אתינן עלה, ובא בזה לפוקי מהדין מצד קדושת הפירות, הרי דמדוייק במשנה שיש דין נוסף שלא

אכץ סו"ס אכתי קשה דלמה הוצרך לכל זה, ומה אכפת לן מתי יהיה בשולן, ונראה דאדרכה, דמה"ט גופא הוצרך לזה, דכל מה דחיילא 'תורת מלאכת שביעית' על הך עבודה ומלאכה הוא רק מחמת זה שיש תועלת של בישול פירות בשנת השביעית, וכתבאר לעיל.

שוב ראיתי במקד"ד [נ"ט ס"ק ז' ד"ה אמרין בפ"ב מ"ה] באופן אחר, שחידש דכיון שהוא גרם למהר את הבישול בשביעית, אסור גם בלי לבא לדין תוספת שביעית שהרי זה כנוטע ערב שביעית באופן שיהיה קליטה בשביעית דאסור גם בלי לבא לדין תוספת, ומהירות הבישול דומה לקליטה דתרווייהו מלאכה, וכוונתו דתרווייהו אסור מצד גורם מלאכה בשביעית, ולא דומה לכל גידול של פירות שנזרעו בערב שביעית וגדלו בשביעית, דהכא מהירות הבישול הוא מלאכה בפני עצמה כקליטה, עכתו"ד.

ונראה דעפ"י דבריו איכא ליישב נמי מה שהקשינו בריש דברינו דלא מצאנו תוספת שביעית בתולדה, וסכין אינו אלא תולדה בעלמא, ולפי הנ"ל א"ש, דהכא לאו מצד תוספת שביעית אתינן עלה, אלא מצד גורם מלאכה בשביעית.

דג"כ אסור אף דלא יצמחו פירות שביעית מהנך אילנות, וכל הדין בזה הוא רק דבעינן חרישה כזו שתהיה לה שייכות ותועלת לגידול וצמיחה בשביעית, אף דהנטיעות עצמן אינם נטיעות של שביעית, והגדר בזה, דרק חרישה דחיילא בה 'תורת מלאכת שביעית' נאסר בערב שביעית, ולזה סגי בשייכות ותועלת לגידול וצמיחה בשביעית.

וממילא נראה פשוט, דה"ה בסיכה בפירות שישית שיתבשלו בשביעית, דאהני לן הבישול בשביעית כדי שתתייחס הסיכה לשביעית, ובזה תחול בה 'תורת מלאכת שביעית' להאסר בתוספת שביעית.

ויסוד זה מדויק בר"ש, דהנה כבר הבאנו שהמהר"י קורקוס דקדק דלשון המשנה משמע כהרא"ש דשנינו "פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית", ומשמע דכבר נכנסו, ועיין היטב בר"ש שכבר עמד בזה שכתב "דאיירי בפגין שאין דרכן להתבשל עד תשרי ולכך קתני פגי ערב שביעית שנכנסו לשביעית", וכוונתו דלשון "שנכנסו" נופל גם על פגין בערב שביעית דכל בישולן רק יהיה בשביעית, והיינו דכל מציאותם מישך שייכא לשביעית, ודו"ק.

פרק ג'

דרכו של הרא"ש בדין סכין.

שהם קטנים ואינם ראויים לסיכה בערב שביעית, והקשינו בזה טובא, א] מאן יימר דבהכא איירי, ב] מאי נפ"מ בזה הרי ממילא מיירי שבשביעית הם כבר לא כ"כ קטנים וכבר ראויים לסיכה, [ומוכרח כן עיין בהערה²], סוף דבר דברי הרא"ש תמוהין דלמה הוצרך הרא"ש לפרש למה הוא לא סך אותן בערב שביעית והמתין לשביעית, וצע"ג.

ונראה לחדש דהרא"ש למד דכל מה דאיכא מקומות דליכא מנהג לסוך הוא משום שכיון שבערב שביעית לא היו ראויים לסיכה כלל מחמת קטנותם, א"כ גם בתחילת שביעית אף דכבר גדלו

מקדים דהרא"ש למד דהמנהג לסוך תלוי בקטנותם של הפגין.

איברא דלרא"ש איכא דרך אחרת בזה, דנראה דהרא"ש למד דאין כאן שני דינים, והתוספתא והמשנה כולהו חדא ניהו ומשלימים זו את זו, ומה"ט הביא הרא"ש את התוספתא באמצע פירושו בשיטת רבי יהודה במשנה דלדידיה הכל חדא מילתא היא, ואין כאן שני דינים כלל, ולדידיה רק מצד דין עבודה אתינן עלה.

ונקדים בזה עוד דכבר הבאנו דהרא"ש פירש דהפגין של ערב שביעית שנכנסו לשביעית מיירי

ב. וזה מוכרח מתרתי, א] דאל"כ לא היינו אוסרים אותו, ב] עוד מוכרח כן מדאיכא מקום שנהגו לסוך, וע"כ דמיירי שהם כבר גדולים.

קמא בדין תוספת שביעית הארכנו ביסוד זה מבעל האגרות משה דגם בשביעית נאמר תנאי זה].

ונראה דלזה אהני לן מה שהפירות יתבשלו בשביעית, דכיון דמכח הך סיכה יהיה תועלת של בישול בשביעית, שוב חיילא בסיכה 'תורת מלאכת שביעית', ודו"ק.

ומעתה נראה דבזה מובן שיטת הרא"ש, דהחילוק בין ערב שביעית למוצאי שביעית הוא בזה, דלעולם הרא"ש מודה לר"ש דעיקר החילוק בזה הוא האם מיירי בפירות שישית או בפירות שביעית, אלא דלפי הרא"ש החילוק הוא כך, דרק בערב שביעית שהפירות הם של שישית, אז כל מה דחיילא בהם 'תורת מלאכת שביעית' הוא אך ורק מחמת התועלת מהסיכה, והיינו הבישול של שביעית מכח הסיכה, וסגי לן הך תועלת להחיל על המלאכה 'תורת מלאכת שביעית' אף דהמלאכה נעשה בפירות שישית, אולם במוצאי שביעית א"צ לזה, דהתם עצם זה שהמלאכה נעשה בפירות שביעית סגי להחיל 'תורת מלאכת שביעית' על המלאכה [כמו דכל המלאכות הנעשות בקרקע ובאילנות של שביעית], ודו"ק.

ביאור שיטת הרא"ש בשיטת רבי יהודה בתוספתא למה מודה דבמוצאי שביעית לא בעינן מנהג לסוך.

ואחרי הקדמה זו נחזור לשיטת רבי יהודה בתוספתא, דנראה דבסברא זו מחלק רבי יהודה לגבי מקום שנהגו לא לסוך, והרא"ש אזיל בזה לשיטתו, דכבר נתבאר דלשיטת הרא"ש כל מה שיש מקומות שלא נהגו היינו משום שהתועלת של בישול מהך סיכה הוא פחות מסיכה אחרת בפגין שכבר גדלו, וכל זה הוא רק חסרון בערב שביעית דאז כל ה'תורת מלאכת שביעית' נקבע המלאכה בזה שיש תועלת של בישול בשביעית, אבל במוצאי שביעית דמיירי בפירות שביעית, התם לא בעינן בישול של שביעית לקבוע 'תורת מלאכת שביעית' במלאכה, הלכך לא אכפת לן מה שהתועלת של בישול היא פחות, והכא שפיר אזלינן בתר מקומות אחרים שנהגו לסוך גם בתועלת פחותה כזו, ודו"ק.

קצת אבל סו"ס אכתי קטנים ניהו, ומצד קטנותם איכא מקומות שנוהגים בהם כאילו אכתי אינם ראויים כלל לסיכה.

הרי דבא בזה לחלוק על הר"ש, דהר"ש למד דמקומות מקומות ניהו לענין עיקר מנהג סיכה, וחילוקי מנהגים בעלמא איכא ביניהו ותו לא, שיש שסכין ויש שאינם סכין, אבל הרא"ש למד דאינו כן, אלא דבאמת בכל המקומות איכא מנהג סיכה, אלא דבקטנים מאד איכא מקומות שבהם המנהג לדונם כאינם ראויים לסיכה מחמת קטנותם, והיינו דחסר בתועלת של הסיכה מחמת קטנותם, ובמקומות הללו אין בזה חשיבות סיכה, אף דבשאר המקומות נוהגים לסוך גם בדרגא כזו של תועלת לסוך, ודו"ק.

מבאר דלרא"ש רק מיירי מעד הדין עבודה ולא מעד הדין קדושה.

ומעתה נראה דלרא"ש איכא דרך אחרת לחלק בין מוצאי שביעית לערב שביעית בלי לבא לדין נוסף מצד קדושת שביעית, ונקדים במה שנתבאר לעיל בר"ש דאהני לן הבישול בשביעית להחיל 'תורת מלאכת שביעית' על הסיכה אף דהפירות הם פירות של שישית, וע"ד זה נראה לבאר נמי ברא"ש, דאף דלרא"ש מיירי בשנת השביעית, אכן סו"ס איירי בפירות שישית, וקשה דאיך תחול 'תורת מלאכת שביעית' על סיכה שנעשה בפירות שישית.

ונסיף ביאור בהאי קושי', הרי בכל מלאכה הנעשה בשביעית נאמרו שני תנאים, א] רק בשנת השביעית נאסרה הך מלאכה, לא כן בשישית שאינו זמן האיסור, ב] רק בשנת השביעית חיילא במלאכה 'תורת מלאכת שביעית', כיון שהמלאכה נעשית בקרקע ואילנות של שביעית, אולם בסיכה שהמלאכה נעשית בפירות של שישית, הרי איך תחול 'תורת מלאכת שביעית' עליו, והרי גם בשביעית עצמה מותרת בכה"ג דלא חיילא תורת שביעית על המלאכה, [ובדברינו לעיל ריש פרק

פרק ד'

דין סכין ועבודת פירות במוצאי שביעית

מוכח דלר"ש מיירי במוצאי שביעית, [ודלא כהחזו"א ברמב"ם], ומקשה דלכא"ז זה מדין קדושת הפירות.

הדרנא לשיטת הר"ש, דהנה, נתבאר לשיטת הר"ש דמתני' רק מיירי מצד הדין עבודה ולא מצד הדין קדושת פירות שביעית, ורק התוספתא מיירי בזה, ולהכי הביא התוספתא הא דמודה רבי יהודה במוצאי שביעית דאסור לסוך אף היכא דליכא מנהג, דהכא דמצד קדושת שביעית אתינן עלה כבר א"צ מנהג, והמשנה דלא מיירי בדין מצד קדושת שביעית לא הביאה חידוש זה.

אולם יש לעיין דסו"ס המשנה הביאה את הסיפא דאסור לסוך פגי שביעית במוצאי שביעית וע"כ דאין זה מצד עבודת שביעית שהרי במוצאי שביעית ליכא שום מלאכות, וע"כ דבהך סיפא קאי בדין מצד קדושת שביעית, וצע"ג, [ופשיטא דאין לומר כדרכו של המקד"ד, דזה רק מהני בערב שביעית והכא לאחריה קאי, וצע"ג].

אולם יש לדחות, דאולי כוונת המשנה לא שיצאו כבר אלא שיצאו בעתיד [והיינו מנוקד בצירי], וכן כתב החזו"א [סימן י"ז סו"ס ב'] בשיטת הרמב"ם, ולפי"ז לק"מ.

אולם בר"ש מפורש דקאי במוצאי שביעית, וכן מוכרח נמי מהתו"כ שהביא הר"ש, שהביא מהתו"כ דהא דר' שמעון מתיר באילן מלא פירות, היינו משום דדריש בתו"כ "שנת שבתון יהיה לארץ", ודרשינן "כיון שיצאת שביעית אעפ"י שפירותיה שמטה מותר אתה לעשות עבודה בגופו של אילן, אבל פירותיה אסורין עד ט"ו בשבט", וזה המקור לרבי שמעון להתיר עבודה באילן מלא פירות.

עכ"פ מוכרח דמיירי במוצאי שביעית, וזה גופא היתרא דרבי שמעון דליכא שום מלאכות במוצאי שביעית, וכן כתב הר"ש בהדי' דרבי שמעון קאי במוצאי שביעית, ומעתה פשוט דע"כ דת"ק אוסר במוצאי שביעית, ומעתה הדרא הקושי' לדוכתא, דע"כ צ"ל דמצד קדושת שביעית אתינן עלה, ולא מצד עבודה שהרי ליכא עבודה

במוצאי שביעית, הרי דגם במשנה מיירי מצד קדושת שביעית, ודו"ק.

מביא ב' דרכים מהחזו"א האם פלוגתת ר"ש ות"ק תלויה בפלוגתת ר"ע ור"י בתוספת שביעית לאחריה.

איברא דהחזו"א [שם] פירש דפלוגתת ת"ק ור"ש היא פלוגתת ר"ע ור"י האם איכא תוספת שביעית לאחריה, והתו"כ רק אזיל לר"ש ומפורש בתו"כ דליכא דין תוספת שביעית לאחריה, ולפי"ז א"ש, דאדרבה, גם סברת הת"ק הוא בדין עבודה, הלכך תלוי בדין תוספת שביעית, ודו"ק.

אלא דא"כ הדרא הקושי' דאיך יתכן תוספת שביעית בתולדה דרבנן, וע"כ צ"ל כמוש"כ החזו"א דלאו בכל מלאכות דרבנן התיירו.

עכ"פ מדברי החזו"א מבואר דלפי מה דקיי"ל כרבי ישמעאל לגבי תוספת שביעית, דשוב אין לפסוק כת"ק, רק כר"ש דאזיל בשיטת רבי ישמעאל.

איברא דלעיל מיניה בחזו"א [סימן י' ס"ק ג' ד"ה תוס' לקמן י"ב] מבואר דלמד באופן אחר, דכתב שם בהדי' דלשיטת הר"ש דנחלקו האם איכא עבודה במוצאי שביעית, א"כ כיון דקיי"ל כת"ק דרבי שמעון והתו"כ הוא רק לר' שמעון, אז להלכה אוסרים מלאכה ועבודה באילנות שיש בהם פירות שביעית מה"ת [לשיטת הר"ש], הרי דהכא למד החזו"א דיתכן לאסור עבודה במוצאי שביעית מצד עבודה, גם בלי לבא לדין תוספת שביעית, וזה חידוש.

ויש סמוכין לזה, דאי נתלה את פלוגתתם בפלוגתת ר"י ור"ע בדין תוספת שביעית, א"כ היו צריכים לחלוק דרשה דבחריש ובקציר תשבות, דר"ע יליף לה למוצאי שביעית, ולמה ליה לר' שמעון דרשה מהתו"כ להתיר, וע"כ דהכא שאני ואין זה שייך לפלוגתת ר"י ור"ע, והיינו כהחזו"א.

ביאור פלוגתת ת"ק ור"ש דנחלקו בדרשה בתו"כ האם ממשיך השביתה של עבודת קרקע בפירות בסיכה

ורק הביאו חורש ועודר, וזה תמוה שהרי קרא מיירי ב"קציר", ולמה למדו דקאי דוקא על אידך מלאכות לא על קציר, וצ"ע.

והנראה בזה דחלוקין ניהו קצירה וסיכה בפירות מעידור וחורש לצורך הפירות, דעידור וחורש עושה צמיחה וגידול באילן עצמו, וממילא גם בפירות, אבל קוצר הוא מלאכה שהיא אך ורק בפירות וגם סיכה היא גם אך ורק בפירות וכמו שכתב החזו"א [סימן י"ז ס"ק ב'] לחלק בזה בין פיסול לסיכה, דסיכה הוא רק "להטיב את הפירות ולמזגן במזג טוב", לעומת פיסול שהוא מוסיף צמיחה באילן.

ונראה דעל זה קאי התו"כ דלשיטת רבי שמעון גם אלו נתמעטו משביתה, אבל לת"ק אלו שעיקר פעולתם היא בפירות, הנך איתרבו, דרק שביתה בגוף הקרקע מסתיימת במוצאי שביעית, אבל שביתה בעבודה בפירות לא מסתיימת, וזה ילפינן בתו"כ, וזה גם לר"י דליכא דין תוספת שביעית, ודו"ק.

תוספת דברים בכל הנ"ל מדברי האשר לשלמה.

יש בספר אשר לשלמה [שביעית סימן ג' אות ב'] תוספת דברים בכל הנ"ל.

דיעויין שם שהביא מהחזו"א שמצאנו בתוס' בר"ה שיש מלאכת איסור חרישה במוצאי שביעית שמתייחסת לפירות שביעית בשמינית, אם יש להם קדושת שביעית, ולמדנו מהכא שיש איסור מלאכת שביעית בשביעית לא רק מצד מה שהעבודה מתייחסת לקרקע ולאין אלא גם מה שהמלאכה מתייחסת לפירות שביעית, וזה האיסור של סכין בפגין במוצאי שביעית.

אולם העיר בזה באשר לשלמה שברמב"ם נראה שאיסור זה שייך גם בזמן הזה שכבר אין תוספת שביעית, ולמה אסור, והביא מהקה"י שנדחק בזה.

והוכיח מזה באשר לשלמה שיש בזה ע"כ גדר חדש, והיינו שאינו בגדר מלאכה ועבודה של שביעית דמוגדרת כמלאכת שביעית מחמת ההתייחסות לפירות, וכנ"ל, דסו"ס ליכא דין תוספת בזמן הזה, אלא ע"כ שיש בזה איסור חדש

ובקצירה, אף דבחרישה ועידור אינו ממשיך.

ונראה בביאור הדברים דאף דהתו"כ אזיל כרבי שמעון, אכן רבנן דחולקים ג"כ דייקו הך פסוק ודרשי לה באופן אחר.

דהנה, בפסוק כתוב "שנת שבתון יהיה לארץ", ורבי שמעון דייק דרק בהך שנה נאסרה מלאכה ועבודה בקרקע ובארץ, ואחרי השנה נגמר הדין עבודה ומלאכה בקרקע ובארץ, ומזה דייק דרק בפירות ממשיך קדושת שביעית, ד"שנת שבתון" דקרא מתייחס אך רק לקרקע, דרק בקרקע נגמר השביתה.

אולם נראה דרבנן ג"כ דייקו, ד"שנת שבתון" שהיא ה"שביתה מלאכה" של שנה זו שנגמר בסוף השנה, שביתה זו באמת רק מתייחסת לקרקע, והיינו לכל העבודות בקרקע ובארץ שיצאו לשמינית, דשביתה דידהו תלויה בשנת השביעית עצמה, ומהכא מדייקים רבנן שיש שביתה שעדיין ממשיכה, דמלאכה ועבודה באילן שמתייחסת לפירות שיש בהם קדושת שביעית, השביתה מהך מלאכה לא נגמרה בסוף הך שנה, דרק מלאכה שמתייחסת "לארץ" נגמרה שביתה דידה בסוף שנת השביעית, ודו"ק.

ומעתה א"ש דבכל מלאכות דעלמא נחלקו ר"י ור"ע בדין תוספת שביעית, אבל הכא איכא דרשה מיוחדת דגם ר"ע מודה לזה, והיא, דאיתרבי מקרא דין שביתה ממלאכה ומעבודה באילנות שיש בהם פירות שביעית גם במוצאי שביעית, וזה הדין בסיפא, דגם במוצאי שביעית איכא מלאכה ועבודה בפירות שביעית, ולא מצד קדושת שביעית אתינן עלה, אלא מצד מלאכה ועבודה אתינן עלה, ודו"ק.

איברא, דאכתי צ"ע, דלא בכל המלאכות נחלקו ר"ע ור"י, דייעויין בתוס' בר"ה [סוף י"ב:] דכתבו בדעת ר"ע דרק לגבי חורש קוצר ועודר לתועלת פירות שביעית הוא דאסרינן בתוספת שביעית, הרי דגם הכא מיירי בעבודות באילן שהם לצורך הפירות, ומאי שנא סיכה באילן לצורך הפירות מהנך.

ונראה להקדים בדברי הרשב"א ור"ן בר"ה [ט'] דג"כ כתבו כהתוס' אלא דהשמיטו הך דקוצר,

מצד עצם קדושת שביעית עצמה בפירות, והיינו כדברינו לעיל.

שביעית, אולם סכין שייך לדיני סחורה ולכל האיסורים האחרים שיש בפירות שביעית מצד קדושתן ולא שייכי לדיני תוספת שביעית כמו סחורה לאחר שביעית לא שייכא לדין תוספת שביעית.

ולפי"ז כתב שאין לדמות חרישה בשמינית לצורך פירות שביעית לסכין בשמינית לצורך פירות שביעית דתרי גדרים איכא להו, דחרישה אסורה מצד היותה מלאכה ועבודה שהתחדשה שההתייחסות לפירות נמי משווה לה לעבודה כעין ההתייחסות של כל מלאכה ועבודה לקרקע ולאלילן, וממילא שזה שייך דווקא להלכות תוספת

ועיין לעיל בדברינו [סימן א'] - קונטרס גדול בב' דינים של קצירה בשביעית - ושם הבאנו בארוכה את כל מה שיש לדון ביסוד דברי האשר לשלמה.

סימן ו'

קונטרס

בדין שביתת הארץ אי הוי חובת קרקע או חובת גברא, ובדין זריעה וקליטה בשביעית, ובדין עבודה שביעית ע"י גרמא,

[פרק ב' משנה ו'.]

פרק א' בדברי האחרונים בד' נידונים בחידוש של שביתת הארץ ❖ ד' נידונים בחידוש דשביתת הארץ. ❖ בדברי האחרונים בעכו"ם שעובד דהבעלים עובר בעשה זו. ❖ בדברי המנ"ח בדין נשים דעוברות על העשה אף דהזמן גרמא. ❖ בדברי האחרונים האם כל כלל ישראל עוברים בזה או לא. ❖ בדין זריעה לפני שביעית כשהקליטה היא בשביעית. ❖

פרק ב' עוד בדין זריעה בערב שביעית וקליטה בשביעית וגדר חדש בעיקר דין שביתת הארץ. ❖ בפלוגתת החזו"א והמנחת שלמה בזה, ובטענת החזו"א דמסברא לא שייך לאסור קליטה בשביעית. ❖ גדר חדש בעיקר הדין שביתת הארץ מבעל האבי עזרי, דאיכא חילוק בין עבודת נכרי ע"י אמירה לעכו"ם לנכרי שעובד מעצמו [לישב שיטת המב"יט ומהרי"ט בשוכר ע"י הבלעה], ומחדש דעובר גם "לאו" באמירה לעכו"ם, ומחדש דה"ה דבשדה של אחרים איכא נמי לאו ועשה. ❖ מיישב בזה את המשנה "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית". ❖ מחדש עפ"י דבריו דגם בעבודה ע"י גרמא אכתי עוברים על הלאו, ומחדש עוד, דגם באומר לעכו"ם לפני שביעית ועבד בשביעית דשפיר קעבר על הלאו של "לא תזרע" בזה שהוא לא מעכבו. ❖ מביא דעפ"י דרך הנ"ל מובן חידושו של האגלי טל דמחלק בין זריעה דשביעית לזריעה דשבת וכלאים, דבשביעית הכל תלוי בקליטה. ❖ מחדש דלפי האבי עזרי איכא סברא חדשה לאסור קליטה בשביעית כשזרע לפני שביעית, דתמיד אנו דנים אותו על קליטה כגורם בזריעה. ❖ מחדש עפ"י דה"ה דמשכחת לה אופנים אחרים של זריעה דכלפי זריעה דכה"ת כולה הרי הם בכלל זריעה ורק בשביעית אינם בכלל זריעה. ❖ מביא דלפי מהלך הנ"ל מבואר עיקר הגדר בתולדות בשביעית, דהוי כעין תולדות בכלאים, ומיישב בזה את סתירת הרמב"ם ברמזים להלכות בגדר דין שביתת הארץ. ❖ תוספת ביאור בכל הנ"ל.

פרק ג' בדברי המנ"ח בזריעה וקליטה בשבת כלאים ושביעית. ❖ מביא את דברי המנ"ח דמחדש ג' חידושים בדין קליטה בזריעה בשבת שביעית וכלאים. ❖ מביא דכבר תמהו על

דבריו, ומיישב דשני חידושים נפרדים נתחדשו לדון מעשה קליטה למעשה זריעה, א] לענין שביעית ב] לענין כל התורה. ❖ דן בחידושו של המנ"ח דמדמה לובש כלאים דאיכא מעשה בזה שאינו פושטו למי שלא עוקר זרע לפני קליטה, ומבאר דלפי חידושו של האבי עזרי (בגדר שביתת הארץ) יתכן לחייבו עכ"פ בשביעית. ❖

פרק א'

בדברי האחרונים בד' נידונים בחידוש של שביתת הארץ

ד' נידונים בחידוש דשביתת הארץ.

העשה של שביתת הארץ הוא עשה על הארץ, וכלישנא דקרא "ושבתה הארץ", ומבואר שזה מצות הארץ שתהא בה שביתה כמו שביתת בהמתו בשבת, וכן הפשטות בסוגי' בע"ז [ט"ו] דמדמינן שביתת הארץ בשביעית לשביתת בהמתו בשבת.

ואיכא בזה ד' נידונים וחידושים, א] גם עכו"ם שעובד בארץ איכא בזה עבירה של ושביתה הארץ, וכמו שביתת בהמתו דעבודת הבהמה הוא עבירה על הבעלים, ובנידון הזה מיירי בסוגי' בע"ז [שם], ב] גם בזריעה בערב שביעית וקליטה בשביעית איכא עבירה דשביתת הארץ, ג] גם נשים שאינם מצוות על מעשהז"ג מצוות על עשה דשביתת הארץ כיון דאין המצוה על גופם, וזה כמו שביתת בהמתו דגם נשים מצוות, ד] האם רק בעל השדה עובר על עשה זו, או דכל ישראל עוברים בעשה זו, ובעזה"י נבאר את הצדדים בכל הנ"ל.

בדברי האחרונים בעכו"ם שעובד דהבעלים עובר בעשה זו.

הנה במנ"ח [מצוה ק"ב אות ב'], מבואר דגם ע"י

עבודה של עכו"ם בשדה ישראל עובר הישראל מצד שביתת הארץ, אכן מבואר שם דכל זה לענין העשה ולא לענין הלאו, והיינו משום דזה מצות הארץ כמו שביתת בהמתו, והביא כן מסוגי' בע"ז [ט"ו] וברש"י ותוס' [שם] דמדמינן לשביתת בהמתו לענין זה.

וע"ע בתורת הארץ [פרק ו' ס"ק א' - ה'] דהארץ בזה, והביא שיש לדון מלשון התוס' [ע"ז שם] שכתב "ישראל אחר", ומשמע דבעכו"ם אינו כן, והביא [שם ס"ק ד' וה'] מספר שבת הארץ שדייק כן, אולם עיי"ש עוד מה שדחה בזה, והביא גם מהציץ הקודש לדחות כן, ועיי"ש עוד [ס"ק ז'] שהוכיח נמי בשיטת הר"ש [פ"א מ"ד] דמשמע דלא משכחת לה תבואה של שביעית אלא בספיחין, ומשמע דגם ע"י עכו"ם אסור לזרוע, ועיי"ן חזו"א [ס"י י"ז ס"ק כ"ה] שהסתפק האם זה כולל גם עבודה ע"י עכו"ם או דוקא ע"י ישראל, ובתורת הארץ [שם ס"ק ח'] הביא מספר ציץ הקודש שהביא מפורש מהתוס' רי"ד [ע"ז שם] ומהמהרש"ל [ב"מ צ"ל] דגם ע"י עכו"ם הדין כן, ועיי"ן עוד בהערה א' מה שיש להסתפק בנידון זה.

א. דהנה, בתורת הארץ [שם ס"ק ט"ו] מביא "ספר שבת הארץ" דדעתו הוא שאינו עובר בעכו"ם, דאף דאיכא עשה דשביתת הארץ, דילפינן דכל העשה הוא רק כלפי ה"ל", וכיון דנאמר כאן בל"ת על ישראל דע"י עבודתו הוא פוגע בשביתת הארץ, וכיון שבגוי ליכא ל"ת שוב ליכא פגיעה בשביתת הארץ ע"י עבודת העכו"ם בשדה, וכמוכח דכל זה הוא רק אחרי דנקטינן דעבודה שהארץ עושה בעצמה ליכא בזה משום שביתת הארץ, ונידון זה יבואר בהמשך.

ובספר הנ"ל הביא מקור לדבריו מהירושלמי בכלאים, דמבואר שם דליכא עשה דחרישה מצד שביתת הארץ, דאף דכתיב סתמא "ושבתה הארץ", אכן הלאו מלמד על העשה, וכיון דבלאו ליכא חרישה, שוב ליכא נמי חרישה בעשה, ולשון הירושלמי הוא, דהא דכתיב עשה דושבתה הארץ, היינו "לענין ה"ל"ת שבו", ומעתה, ה"ה דכיון דהלאו מיירי בישראל א"כ ה"ה דהעשה מיירי נמי בישראל, ודו"ק, עכתו"ד.

אולם בתורת הארץ [שם ס"ק ט"ו - כ"ה] האריך דאולי ליכא ראייה מהירושלמי, דיתכן דליכא לדמות תרי הנך נידונים אהדדי, דבירושלמי רק נחלקו האם הלאו מגביל את העשה לענין איזה מלאכות נכללו בעשה, והוא למד מכאן דה"ה דהלאו מגביל את העשה לענין מיהו העובד ומיהו העושה מלאכה, ודו"ק, ויתכן דאלו שני נידונים נפרדים נינהו, ועיי"ש עוד שהאריך בעיקר הגדר בעשה ובל"ת אי הוי כלל ופרט או לא, והביא בזה את סוגי' הירושלמי והסוגי' בבבלי בארוכה.

בארץ [דחייב גם ע"י נכרין] הלכך מחויבות בעשה זו.

איברא דיש לחלק, דאולי דכוונת הריטב"א אינו מצד זה שהעשה מתקיים בגוף אחר, אלא דבמילה התינוק מחוייב במילה רק דהאב מתחייב לקיים חיובו עבורו, ורק בכה"ג נשים חייבות כיון דעיקר החיוב לא רמי עליה, אולם בשביתת הארץ אינו כן, ודו"ק.

בדברי האחרונים האם כל כלל ישראל עוברים בזה או לא.

עוד דנו האחרונים האם כל כלל ישראל עוברים בזה או לא, ועיין בזה בתורת הארץ [שם ס"ק כ"ו כ"ז] שהביא מחלוקת וספק בזה, והביא מספר ציץ הקודש כשאחד עובד בארץ שיש לדון האם איכא בזה עשה על כלל ישראל או רק על הבעלים של הך שדה, וב"שבת הארץ" סובר דבזה שאנו מניחים עכו"ם לעבוד את האדמה כל ישראל מבטלים בזה את העשה של שביתת הארץ, אולם בתורת הארץ שם דחה דא"א לומר כן, עיי"ש בארוכה, ועיין במנחת שלמה [שביעית פ"ד מ"א] שהביא מצפנת פענח [פ"ג מהל' ת"ת ה"י מהד"ת] שנסתפק בזה.

בדיון זריעה לפני שביעית כשהקליטה היא בשביעית.

והנה במנ"ח [מצוה רח"צ ס"ק ט"ז] דן לגבי קליטה, דמה הדין בזרע לפני שביעית ונקלט בשביעית האם חייב עכ"פ בעשה אף דאינו חייב בלאו, ודן בזה לחייבו עפ"י מה שכתב לעיל [מצוה קי"ב] דחייבים גם ע"י עבודת עכו"ם, והיינו כעין שביתת כלים בע"ש לב"ש דלא נותנים כליו לעכו"ם לפני שת אם יעשה בהם מלאכה בשבת.

אולם להלן המנ"ח עצמו [מצוה שכ"ט] דחה דדילמא אין לדמות לשביתת כלים בע"ש לב"ש, דהכא התורה רק אסרה עבודה של זריעה וזמירה ובצירה וקצירה, וכל שאר מלאכות נתמעטו, וממילא דה"ה דיש לדון על קליטה והשרשה דלאו

אולם אכתי יש לדון בעיקר האי נידון האם מיירי דוקא ע"י אמירה לעכו"ם או עכ"פ במשכיר לעכו"ם לעבודה זו או לא, ועיין בתורת הארץ [שם סוס"ק י'] דנקט מסברא דנפשיה דגם בלי אמירה הדין כן, וברואה עכו"ם בשדהו שעובד חייב למונעו, והוכיח דכן הדין נמי בשביתת בהמתו, דגם בהמה שעושה מלאכה מעצמה חייב למונעה², וא"כ ה"ה הכא, שהרי מדמינן להתם.

אולם להלן [פרק ב'] יבואר דאין זה פשוט, ובאבי עזרי נקט דדוקא ע"י אמירה וכדומה אז הוא עובר באיסור שביתת הארץ, אבל עכו"ם שעובד בעצמו אין דין לעכבו, וכן דייק מהמהרי"ט [מובא במנ"ח שכ"ט] ובזה חלוק משביתת בהמתו, ועיין להלן בזה.

בדברי המנ"ח בדיון נשים דעוברות על העשה אף דהזמן גרמא.

עיין במנ"ח [מצוה קי"ב אות ג' ובמצוה שכ"ו ס"ק א'] דכתב דאחרי דמבואר דהעשה הוא עשה מצד שביתת הארץ, שוב ממילא פשיטא דנשים איכללו נמי בכלל העשה של שביתת הארץ אף שהוא מעשהז"ג.

וביאר בזה, דלגבי כל המלאכות שיש בהם לאו, הא פשיטא דאיכללו לענין זה בעשה שהרי כיון דאיכא לאו על כל המלאכות, בכה"ג הכלל הוא דמחויבות גם על העשה, אלא דזה תלוי בפלוגתא החינוך והתוס', דדעת החינוך לענין עשה דיו"ט דנשים מחויבות כיון דאית בהו לאו, אכן אין זה דעת התוס' בקידושין לענין מעקה, דדעתו דהעשה לחוד והלאו לחוד.

עכ"פ לענין חרישה בשביעית ליכא לאו רק עשה דבחריש ובקציר תשבות, והכא י"ל דלכו"ע אינם עוברות, אולם בחרישה יש סברא אחרת, דכיון שזה מצוה מצד הארץ, א"כ שוב דומה למילה דנשים היו מחויבות [לולי המיעוט] אף דהוי זמן גרמא כיון דאין זה מצוה בגופם נוכמבואר בריטב"א בקידושין כ"ט, וכמו כן הכא זה מצוה

ב. והוכיח כן משו"ע או"ח [סי' רמ"ו סעיף ג'] ומהסוגי' בשבת [קכ"ב.], עיי"ש בארוכה.

מבואר בשנו"א [שביעית פ"ב מ"ו] דרק מטעמא דמונים אסור ולכן חייב לעקור, וכן הביא מהשיירי קרבן על הירושלמי [שבת פ"ג ה"א], וכן הביא מהפאה"ש שביעית [ס"י כ' או"ק ג'] דמטעמא דמונים אסור, ומצד עבודת שביעית אין לאסור, ונפ"מ דבאילני סרק דאין בהם ערלה ואין בהם דין מונים, דלא יצטרך לעקור.

אלא דבתורת הארץ [שם] דייק דמרש"י ר"ה [י'] דהקפיד על קליטה גם בתוס' שביעית משמע דאין זה מטעמא דמונים, וע"כ דמצד שביתת הקרקע אתינן עלה, והפנ"י [ר"ה שם] כבר עמד בדברי הרש"י הללו, דלא מצאנו חובת עקירה גם בנוטע בשביעית עצמה.

בכלל הנך ד' מלאכות נינהו, ובזה י"ל דלא אסרה תורה.

איברא דהמנ"ח [מצוה רח"צ ס"ק ט"ו] הוכיח שאסור בכה"ג, דמפורש במשנה דאסור ליטוע אילנות ל' יום לפני שביעית ואם נטע יעקור, [שביעית פ"ב מ"ו], והביא על זה את פלוגתת ר"ת ורש"י בר"ה [י'] אי מיירי בשביעית או תוספת שביעית, ואף דבשבת כה"ג אינו חייב וע"כ צ"ל דהכא איכא איסור מצד שביתת הארץ, כמו בשביתת כלים לב"ש.

אולם בתורת הארץ [שם ס"ק י"ג] דחה את הוכחת המנ"ח, דתלוי בפלוגתא דרבוותא, שהרי

פרק ב'

עוד בדין זריעה בערב שביעית וקליטה בשביעית וגדר חדש בעיקר דין שביתת הארץ.

דעבודת הארץ בעצמה אסורה, דקשה מהך מ"ד דסובר דכל התולדות אסור, וז"ל, "מיהו קשה למ"ד תולדות דאורי"י למה אינו עוקר האילנות והספיחין", והיינו דלדידיה כל צמיחה וגידול לא גרע משאר התולדות של האדם העובד בה.

ומכאן הוכיח החזו"א, וז"ל, "וע"כ שאין שביתת הארץ כשביתת בהמתו אלא שתהא שובתת ממלאכת האדם בה, אבל לנטוע קודם שביעית שתקלוט מותר מה"ת", והיינו דשביתת הארץ היא ע"כ רק ממלאכת האדם [נכרי או ישראל], אבל עבודת עצמה כקליטה אינה כלום, וזה מסקנת החזו"א שם, וכן הסיק להלן [ס"י כ"ב ס"ק ה'], וכל האיסור נטיעה כשיקלוט בשביעית הוא רק מצד מוניה ולכן התיר באילנות סרק למעשה, וכן הסיק נמי להלן [ס"י כ"ו ס"ק ג'], ועיקר האי סברא והגדרה בשביתת הארץ מבואר נמי בתורת הארץ, ועיין בזה בהערה³.

אולם עיין במנחת שלמה [ס"י מ"ח] דהאריך לתמוה כנגד החזו"א בזה, ואוסר גם באילני סרק,

בפלוגתת החזו"א והמנחת שלמה בזה, ובטענת החזו"א דמסברא לא שייך לאסור קליטה בשביעית.

ובעיקר נידון זה מצאנו מחלוקת בין החזו"א למנחת שלמה, דיעויין בחזו"א [ס"י י"ז ס"ק כ"ה] דכתב דלא שייך לדון בקליטה בשביעית מצד שביתת הקרקע עצמה, שהרי פשיטא דפעולת הקרקע שהוא בלי מעשה ודאי דגרע מתולדות, ותולדות מותרות, והיינו דאם מותר להשקות כש"כ דהצמחה ע"י הקרקע עצמה אינה כלום, והביא ראיה לזה ממה שאינו עוקר כל האילנות והספיחין בשביעית, וע"כ דאין לדון מצד עבודת הארץ עצמה, ובאמת דזו עומק טענת המנ"ח [מצוה שכ"ט] שהבאנו לעיל.

אולם הוסיף החזו"א שיש לדחות, דאולי עדיפא קליטה מכל התולדות, דאולי קליטה היא היא הזריעה עצמה, ולהכי חייב בה אף דפטורים בתולדות.

איברא דשוב דחה החזו"א את עיקר הסברא

ג. בסברא זו האריך נמי בתורת הארץ [שם סוס"ק י'] דע"כ דצריכים לחלק בין שביתת הארץ לשביתת בהמתו, דמוכרח דאינו דומה לשביתת בהמתו, שהרי הארץ תמיד עובדת, דהאילנות גודלות שם משנה לשנה, וכמו דבבהמתו שעושה מלאכה בשבת מעצמו הוא עובר כמו כן נימא דבשביעית הוא נמי עובר, אלא דשוב דחה ד"ל דגידול האילנות אינו עבודה כלל. אלא שהוסיף, דבורע ולא נקלט, התם הקליטה היא עבודה ויתחייב למונעו מלהקלט בשביעית כמו שחייב למונע את

הבאנו מהמנ"ח ותורת הארץ דמחלקין בין העשה ללאו לענין דין שביתת הארץ, וכן כתב נמי המקד"ד [סי' נ"ט ריש ס"ק ז'] לחלק בזה בין שביעית לתוספת שביעית, דרך קליטה בשביעית אסור ולא בתוספת שביעית, כיון דבתוספת שביעית איכא לאו וליכא עשה, והקליטה אסורה רק מצד שביתת הארץ שזה העשה, וזה לא שייך בתוספת שביעית.

אולם, מרן בעל האבי עזרי סלל לעצמו הגדרה חדשה בעיקר הדין שביתת הארץ, ולדידיה ליכא נפ"מ בין הלאו לעשה, וגם בלאו איכא איסור ע"י עכו"ם, וזה חידוש גדול, ומאידך גיסא חידוש עוד דנכרי דעובד מעצמו בקרקע של ישראל דבזה ליכא פגיעה בשביתת הארץ, ורק בשוכרו או באמירה לעכו"ם הוא דאסרינן, וחידוש זה בנוי על קושי' גדולה בשיטת המהרי"ט [ח"ב סי' נ"ג] והמבי"ט [ח"ב סי' ס"ד] דהתירו עבודת עכו"ם בשדה ישראל אי שוכרו בהבלעה בשנים בכמה שנים, וכבר תמהו האחרונים בה דסו"ס איכא בזה משום שביתת הארץ, דהעכו"ם עובד בשדהו, ועיין בזה במנ"ח [שכ"ט ס"ק י'] ובשו"ת משיב דבר [ח"ב סי' נ"ו קונטרס דבר השמיטה] שכבר העירו בזה, ובפרט דדבריהם בנויים על התוס' רי"ד דמדמה לשביתת בהמתו וזה ודאי אסור בהבלעה, ועיין במעדני ארץ שביעית [סי' י"ג] מה שכתב בכל זה, וליישב כל זה חידוש האבי עזרי מהלך חדש בדין שביתת הארץ, ורק בשוכרו מפורש לשנת השביעית או באמירה לעכו"ם לשנה זו הוא דאסרינן, משא"כ בהבלעה שמעצמו עובד בשנה זו, ודו"ק, ובעזרי"ת נבאר את הדרכו בזה, ונוסיף על דבריו עוד.

דהנה, עיין באבי עזרי [תניינא שמיטה ויובל פ"ג ה"ח אות ב'] דגם הוכיח דע"כ אין שביתת הארץ כשביתת בהמתו, כיון דהבהמה עושה מעשה ומאידך הארץ לא עושה כלום, וע"ז ביארו החזו"א והתורת הארץ דע"כ דאף דהשביתה בארץ עצמה אסורה כמו בבהמתו, אכן כל התורת שביתה אינה

והביא את לשונו של החזו"א "דכיון דלא נזכר בגמרא ובפסוקים לאסור, אין לנו לחדש איסורים", ותמה עליו דמפורש בראשונים בכמה דוכתי דאוסרים זריעה לפני שביעית באופן שהקליטה תהא בשביעית, דזה חשיב כזריעה בשביעית.

דהביא כן מהתוס' רי"ד ר"ה [ז'] ומו"ק [ג'] דמפורש דקליטה בשביעית אסור דהוי כנוטע בשביעית עצמה, וזה לכאור' לשיטתו [בע"ז] דאיכא מצוה של שביתת הארץ, וכ"כ המהר"י קורקוס [סוף פ"ג דשביעית], וכן הביא מרש"י הנ"ל בר"ה שצריכים להיזהר שלא יהיה קליטה גם בתוספת שביעית, וביאר הרמב"ן בר"ה [בחידושו ריש ט':] דצריכים שתקלוט לפני זמן האיסור תוספת דתוספת ילפינן לאיסורא מבחריש ובקציר, וכן ביאר הר"ן שם את רש"י דכיון דתוספת שביעית כשביעית שוב אסור שיהיה קליטה בתוספת שביעית, ועפ"ז כתב במנחת שלמה דכש"כ דבשביעית עצמה יהיה איסור קליטה אף דבזמן הזה ליכא איסור על תוספת שביעית מה"ת, דשביעית עצמה בזמנה"ז חמור טפי מתוספת שביעית בזמן המקדש, וכן הביא מהטורי אבן דקליטה אסור בשביעית.

איברא דאף דהמנחת שלמה הביא כמה ראשונים דסוברים כן, אולם אכתי לא נחית ליישב טענת החזו"א מסברא, דע"כ דלמ"ד דתולדות אסורים דלמה לא אסרינן קליטה, דודאי דקליטה לא גרע מתולדה, וע"כ דכל המושג של עבודת הקרקע מצד עצמה אינה כלום, ושוב קשה דא"כ למה כל הנך ראשונים אוסרים קליטה בשביעית כנטיעה בשביעית.

גדר חדש בעיקר הדין שביתת הארץ מבעל האבי עזרי, דאיכא חילוק בין עבודת נכרי ע"י אמירה לעכו"ם לנכרי שעובד מעצמו [ליישב שיטת המבי"ט ומהרי"ט בשוכר ע"י הבלעה], ומחדש דעובר גם "לאו" באמירה לעכו"ם, ומחדש דה"ה דבשדה של אחרים איכא נמי לאו ועשה.

ואשר נראה בכל זה, דהנה, בדברינו לעיל

בהמתו מלעבוד מלאכה מעצמה, ועל זה דחה ע"ד סברת החזו"א, "דבהמה עכ"פ היא עושה, משא"כ בקרקע דאין הקרקע בר מעשה, והיא אינה עושה כלום, רק נעשה מעצמו, מ"מ באם בא אדם לעבוד בקרקע אף שהוא גוי נראה דחייב למונע אותו, כדי שהארץ תשבות ולא תעבד ע"י שום אדם", עכ"ל.

וחכמת שלמה מיירי ע"י אמירה לעכו"ם או ששוכרו לזה, אולם המהרי"ט מיירי בהבלעה, וכיון שהיה בהבלעה שוב לא דיינינן ליה שעבודתו בשביעית עצמה הוא על ידי הישראל אלא ע"ד עצמו, דדמי השכירות הם לשאר השנים, עכתו"ד.

מיישב בזה את המשנה "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית".

ונראה ראייה ברורה לדבריו – מהמשנה – [פרק ד' משנה ג'] בדין "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית" – ופירושו הרא"ש והר"ש היינו שמקבל עליו בכך וכך כורין לשנה שדה חרושה – בשביעית – לזרעה למוצאי שביעית, אף על פי שגורם לנכרי לחרוש בשביעית, והיינו שמתנה עימו בשביעית עצמה לקבלו חרושה במוצאי שביעית – וברור שגורם לו לחרוש בשביעית, אבל אינו עושה כן מישראל חשוד אינו עושה כן אף אי איכא שהות לחרוש מוצאי שביעית.

ועיין בתורת הארץ [פ"ו ס"ק ל"ב] שהעיר בזה דלפי מה שחידש במנ"ח דאיכא איסור עשה של שביית הארץ בזה שהעכו"ם עובד בשביעית – א"כ איזה היתר איכא הכא לגרום שהעכו"ם יעבוד בשביעית.

ונראה שזה תלוי בגדרי הדין שביית הארץ – ונקדים – דעיין היטב במהרי"ט קורקוס [פרק א הלכה י"ג] שהביא את הרא"ש והוסף – שאין העכו"ם מיקרי שלוחו שהרי עושה לטובת עצמו – והיינו להרוויח בחכירות – ונראה שהכוונה ע"ד האבי עזרי דאין זה מיקרי שעושה על פיו של הישראל – שכשאדם עושה בשדה של עצמו כדי להרוויח לעצמו – הרי זה לא גרע מהבלעה שגם שם הוא גרם לו לעבוד, אבל סו"ס הוא עובד לטובת עצמו.

מחדש עפ"י דבריו דגם בעבודה ע"י גרמא אכתי עוברים על הלאו, ומחדש עוד, דגם באומר לעכו"ם לפני שביעית ועבד בשביעית דשפיר קעבר על הלאו של "לא תזרע" בזה שהוא לא מעכבו.

ונראה להוסיף בזה, דבספר הר צבי נח"ב עמוד קל"א, ע"ה-ע"ו, פ"ן רצה לדון לאסור מלאכת שביעית ע"י גרמא מצד העשה דשביית הארץ,

אלא מעבודת האדם בה, ולא מעבודת הארץ עצמה.

אולם מכח האי קושי' חידש האבי עזרי דע"כ דחלוקין לגמרי שביית הארץ משביית בהמתו, וליכא שום איסור שביית מצד הארץ עצמה [גם ביחס לעבודת האדם בה], דחלוק לגמרי מבהמה, אלא דבדין שביית הארץ נאמר דילפינן ממה דהתורה רוצה שביית בארץ דע"כ דגדרי איסורי שביעית הם עפ"י הגדרים של שביית הארץ.

והיינו דכל השביית היא אך ורק על האדם עצמו, רק דהגדר באיסור על האדם התרחב, דלא רק שמוזהר לא לעבוד עבודה בידים, אלא דהדין בזה הוא שגם ע"י אחר לא יעשה עבודה גם שלא בתורת שליחות, אלא דמאחר שהוא הבעלים של השדה ותלי' בדידיה ועובדים לפי דעתו ורצונו, ממילא הוא גם עובר על "שדך לא תזרע" ולא רק על העשה, דגם הלאו של "שדך לא תזרע" מוגדר לפי העשה, אלא דבזרע ע"י עכו"ם ליכא מלקות כיון שהוא לאו שאין בו מעשה, והיינו דקרא ד"ושבתה הארץ" גילתה דשביעית אינה כמו שבת, אלא דהכא אף בלא נעשה בידים אלא ע"פ דעתו ורצונו, גם בלי שליחות ע"י עכו"ם עובר, וזהו הסוגי' בע"ז.

ונראה לחדש דאיכא חומרא נוספת לפי דרכו של האבי עזרי, דכפשוטו נראה דלדרכם של האחרונים נקטינן דליכא דין שביית הארץ אלא בשדה ידיה, גם באופן של אמירה לעכו"ם שאומר לעכו"ם לעבוד בשדה חבירו, אבל לפי דרכו של האבי עזרי אינו כן, דכמו דלאו דלא תזרע, דפשיטא דעובר בלא תזרע גם בזרע בשדה של אחר, כמו כן באומר לעכו"ם לזרוע בשדה חבירו דג"כ עובר.

והאבי עזרי הוכיח שיטתו מהמהרי"ט ומבי"ט הנ"ל דמותר להשכיר עכו"ם לעבוד אצלו בשביעית ע"י הבלעה, וקשה דסו"ס איכא עבודת הארץ בשביעית, ולפי המנ"ח וחזו"א ותורת הארץ ודאי דאסור בכה"ג שהרי סו"ס אין הארץ שובתת מעבודת האדם בה, אולם עפ"י דרכו ביאר באבי עזרי שהמהרי"ט לא חולק על התוס רי"ד וחכמת שלמה שהבאנו דסוברים דגם ע"י עכו"ם איכא פגיעה בשביית הארץ, אלא דסובר דהתוס רי"ד

בעבודת עכו"ם שהוא מלאכת האדם מיקרי שיש כאן חסרון שביתה עכ"פ כלפי העשה].

ובעיקר הך נידון האם איכא איסור תורה בגרמא, נראה להביא ראיה לדרכו של האבי עזרי דמבואר מדברי רש"י בגיטין [מ"ד:] דנדיירה הוא זיבול וזה מה"ת ולכן קנסו לעומת נטילת קוצים מהארץ, ועיין בתוס' דלא קנסו בנוטל קוצים כיון דמייירי בתלושים שזה מדרבנן, אבל במחוברין שזה מה"ת שפיר קנסו, כן דייק מרש"י וכן מפורש ברש"י בבכורות [ל"ד] דמייירי בתלושין.

ועיין חזו"א [ריש סי' י"ט] דע"כ אזיל התם למ"ד תולדות מה"ת, אלא דהחזו"א [סי' י"ט ס"ק ט"ז] כבר העיר ד"נדיירה" היינו זיבול ע"י העמדת צאן, והקשה דזה ודאי אינו מה"ת, שאינו אלא גרמא, ונראה דע"כ צ"ל כנ"ל, דגם בגרמא איכא מלאכת שביעית מה"ת, ודו"ק, ועיין בהערה"י מה שיש לדון ולדחות ראיה זו.

ונראה לחדש עוד לפי דרך זו של האבי עזרי, גם באומר לעכו"ם לפני שביעית לעבוד בשביעית דודאי דקעבר על לאו זה, דבזה שהוא לא מעכבו בשביעית הרי הוא גורם לזריעה בשביעית, דאף דבזרק זרעים לפני שביעית ונזרעו בשביעית דודאי

דסו"ס איכא בזה פגיעה בשביתת הארץ, ולא מצד הלאו דקאי על הגברא, אכן הביא שם [עמוד פ'] מהגר"י פורת [אב"ד בקליבלאנד] דהשיג עליו דה"ה דעובר בלאו גם ע"י גרמא, דהלאו מתפרש ע"י העשה, ובהר צבי טוען כנגדו לאידך גיסא, דהלאו מגביל את העשה ואין העשה מרחיב את הלאו, כמו דלגבי כל המלאכות הלאו מגביל את העשה, ואין א"כ איכא דין שביתת הארץ גם בלאו.

איכא דנראה דעל פי דרכו של האבי עזרי א"ש, דהלאו עצמה כבר כולל גרמא, דהעשה גילתה כן על הלאו דגדרי הלאו הם לפי גדרי שביתת הארץ.

עכ"פ בהר צבי פשוט לו לחלק בזה בין הלאו לעשה, וזה עפ"י דרכם של כל האחרונים דשביתת הארץ איכא רק בעשה ולא בלאו, ולדרכו של האבי עזרי לא מחלקינן ועובר גם בלאו וגם בעשה, אכן נראה דגם החזו"א יחלוק בזה על ההר צבי ולאידך גיסא לקולא.

דנראה לפי החזו"א דכל השביתה היא אך ורק ממלאכת האדם בארץ, א"כ אם גרמא לא מיקרי מלאכת האדם שוב לא חייבים בה גם בעשה, [ורק

ד. אולם יש לדחות, דיתכן דאין עיקר כוונת רש"י לחלק בין דאורי"י לדרבנן אלא בין עבודות שהם בגוף הקרקע ועבודות שאינם בגוף הקרקע, דהנה, בדעת רש"י מצאנו תוספת דברים, דמזה היה נראה דאין עיקר החילוק מצד דאורי"י ודרבנן, שהרי במו"ק [י"ג] פירש רש"י ד"כל הני מדרבנן ניהו, ואף על פי כן קנסו", וכתב החזו"א [ריש סי' י"ט] דלכאור' סותר משנתו, וכתב דע"כ צ"ל דבגיטין [דס"ל דהנך דאורי"י] התם אזיל למ"ד דאסר תולדות מה"ת, ובמו"ק [דס"ל דכולהו מדרבנן] אזיל למ"ד דאסר תולדות מדרבנן.

עכ"פ מבואר ברש"י דאף דרבנן איכא ביניהם חילוק, וכן מבואר נמי בתוס' שם, שכתבו "פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קוצים אין זו עבודת קרקע", ואין כוונתו דנטילת קוצים מותר דאל"כ מה החידוש דלא קנסו, וביאר החזו"א [שם] דודאי דנטילת קוצים "אסור מדרבנן אלא דאיסורו קל", סתם ולא פירש, ונראה דהכוונה בזה דאין זו עבודה בגוף הקרקע עצמה, [וכבר מצאנו חילוק כעין זה מהמבואר במשניות [ריש פ"ב] דאיכא חילוק בין מזבל עודד וחורש למסקל לגבי תוספת שביעית, דעיין בתוס' יו"ט [מ"ב] דחילק כן בדעת הרמב"ם דזיבול אינו בגוף הקרקע ועודד וחורש הם בגוף הקרקע, אכן כבר דייקו [בתו' אנשי שם] מהר"ש [שם] וכן הוא בחזו"א [שם] בשיטת הרמב"ם לחלק בין מזבל עודד וחורש למסקל, וע"כ החילוק דכולהו חשיבי כעבודות בגוף הקרקע לעומת מסקל בתלוש שאינו בגוף הקרקע]. ובה"ה יש יישוב את הערת החזו"א ד"נדיירה" ע"י העמדת צאן דודאי דאינו מה"ת, שאינו אלא גרמא, ואעפ"כ קונסים, ואין קאמר רש"י דהנך מה"ת ולכן קנסו, וכישוב הך קושי' י"ל דכוונתו דכיון דזיבול עצמו הוא מה"ת, א"כ אף שהוא עשאה באופן שהוא רק מדרבנן [דעשאה בגרמא], אכן כיון דתמיד זה דאורי"י הרי מזה ראיה דעבודה זו היא עבודה בגוף הקרקע וא"כ גם כשאסרוהו מדרבנן דנו אתו כאיסור תורה.

וע"ד זה העיר החזו"א [ריש סי' י"ט] בגוף דברי רש"י בגיטין שכתב דהנך דאורי"י, דיתכן דאין כוונתו שזה ממש מה"ת בשביעית, [ואז נצטרך לומר דאזיל למ"ד שתולדות מה"ת, דלא כהלכה], אלא כוונתו, דכיון שזה מה"ת בשבת לכן קנסו בשביעית, אלא דהסברא בזה צ"ע דמה השייכות בין בשבת לשביעית, וצ"ל דזה רק הוכחה שזה עבודה ומלאכה בגוף הקרקע ולכן אסור מה"ת בשבת, ודו"ק.

ורק בעשה, א"כ אף אי נודה דרק קליטה היא פגיעה בשביתת הארץ, אכן כל זה נוגע רק ללאו, ואיך חידש האגלי טל דגם הלאו משתנה בזה, וע"כ דלמד עפ"י דרכו של האבי עזרי, ודו"ק.

אולם פשוט שאין הכרח לחידוש זה, דיתכן לומר דזריעה עצמה בלי קליטה גם פוגעת בשביתת הארץ, וכבר עובר בלאו לפני הקליטה, ופשוט, דכפשוטו עצם זה שהאדם עשה מלאכה בקרקע היא היא עצם הפגיעה בשביתת הארץ, וכמו בחורש, וא"צ שגם מצד הקרקע עצמה תהיה מלאכה [כעין קליטה], ובמק"א ביארנו עוד עפ"י יסוד דברי האגלי טל, עכ"פ זה פשוט דעיקר סברת האגלי טל ודאי רק מובן עפ"י דרך זה.

מחדש דלפי האבי עזרי איכא סברא חדשה לאסור קליטה בשביעית כשזורע לפני שביעית, דתמיד אנו דנים אותו על קליטה כגורם בזריעה.

ונראה לחדש דלפי הגדרתו של האבי עזרי יש לדון לענין קליטה בשביעית דיתכן לחייבו כיון דזה בכלל גורם זריעה בשביעית, [והיינו דמטעם אחר נוכל לחייבו ולא מצד עבודת האדמה עצמה, דמצד זה הבאנו את טענת החזו"א דה"ה דבכל גידול האילנות אסור ככל התולדות], ובזה יבואר שיטת כל הראשונים שהזכיר המנחת שלמה, ודו"ק.

ונקדים בזה, דמצאנו חידוש במנ"ח [רח"צ] לגבי זריעה וקליטה בשבת וכלאים דמשכחת לה תרי מלקות, חדא על המעשה זריעה עצמה וחדא על מה שאינו מעכב ועוקר את הקליטה, ולהלן [פרק ג'] הבאנו את דבריו, וביארנו דאף דאין דבריו מוכרחים לגבי מלקות, אכן הא מיהת שמעינן מיניה דבכל זריעה איכא תרתי, אן מעשה בידיים של זריעה שנעשה בגוף הזריעה עצמה, בן בנוסף

דאין בזה חיוב, שהרי כל המלאכה נעשית לפני שביעית, דבכה"ג אמרינן דבתר מעיקרא אזלינן, [וזה כעין סברת הנמו"י בכיצד הרגל דבמדליק נר לפני שבת דאף דמעשיו ממשיכים בשבת אבל הוא כבר גמר לעשות מעשיו לפני שבת, וה"ה דבשביעית הוא כן], אכן אי אמר לעכו"ם לפני שביעית, הא בזה איכא גורם, והוא ממשיך להיות גורם גם בשביעית עצמה, דבזה שהוא לא מעכב לעכו"ם בשביעית עצמה מללכת לזרוע כציוויו, הרי דבזה הוא גורם, ובזה הוא עובר בשביעית על הלאו של לא תזרע, ודו"ק.

מביא דעפ"י דרך הנ"ל מובן חידושו של האגלי טל דמחלק בין זריעה דשביעית לזריעה דשבת וכלאים, דבשביעית הכל תלוי בקליטה.

ונראה דאיכא נפ"מ גדולה בהלכות זריעה דשביעית לפי דרך הנ"ל של האבי עזרי בגדרי שביתת הארץ, דהנה, מצאנו חידוש באגלי טל [זרע סעיף ב' אות ח' ס"ק ב'] דחלוקין נינהו זריעה דשביעית מזריעה דשבת וכלאים, דבשביעית הכל תלוי בקליטה ותו לא, דאף דבשבת וכלאים מי שזרע ועקר לפני קליטה דעובר בלאו דזריעה, וכמבואר במנ"ח, אכן בשביעית מי שזרע ועקר לפני קליטה לא עבר על לאו דזריעה בשביעית, דכיון דשביעית הכל תלוי בשביתת הארץ, שוב ליכא לחייבו על זריעה כזו דאינה פוגעת בשביתת הארץ.

והוסיף בזה עוד לבאר את שיטת הרשב"א ור"ן בטומן לפת באדמה ולא נתכוין לזריעה דלא עובר משום שביעית אף אי נשרש בסוף כיון דלא נתכוין לכך, דגם מדבריהם מוכרח כיסוד הנ"ל, ועיין בהערה" בזה, ומה שהוסיף בזה בשו"ת הר צבי.

והנה לפי דרכו של המנ"ח ותורת הארץ וחזו"א דכל הנידון מצד שביתת הארץ הוא אך

ה. דלכאו' קשה שהרי איכא פס"ר בזריעה ראשונה עוד לפני ההשרשה, והוכיח מדבריהם דבלי השרשה ליכא שום איסור בשביעית כלל, כיון דכל האיסור הוא רק מצד שביתת הארץ, אלא דעיי"ש בהמשך דבריו [ס"ק ד'] דדחה ראייה זו מלפת דאין זה זריעה כלל.

ובשו"ת הר צבי [זרעים ח"ב עמוד צ"ב] דן בביאור דברי התוס' בשבת [נ']. האם מוכרח שם דבעי קליטה להיות חייב בשביעית, והיינו כחידושו של האגלי טל הנ"ל, עיי"ש בזה.

ורק בשביעית אינם בכלל זריעה.

ונראה דעפ"י כל הנ"ל אפשר לחדש דה"ה דמשכחת לה אופנים אחרים של זריעה דכלפי זריעה דכה"ת כולה הרי הם בכלל זריעה ורק בשביעית אינם בכלל לאו זריעה, דלפי דרך הנ"ל למדנו דהלאו דזריעה מוגדר לפי העשה דשביית הארץ, ונכלל יותר אופנים בלאו מחמת העשה דשביית הארץ, ונראה דה"ה דיתכן לומר איפכא, דאיכא אופנים דלא נכללו בלאו כיון דאין בהם פגיעה בשביית הארץ, וזה כעין סברת האגלי טל בזריעה בלי קליטה, ודו"ק, ועיין בהערה¹.

מביא דלפי מהלך הנ"ל מבואר עיקר הגדר בתולדות בשביעית, דהוי כעין תולדות בכלאים, ומיישב בזה את סתירת הרמב"ם ברמזים להלכות בגדר דין שביית הארץ.

ונראה, דלפי המהלך הנ"ל יש מקום לבאר את הסוגי' בריש מו"ק במקור לדין תולדות בשביעית, וליישב בזה את קושית הקרן אורה שם, ולבאר דכל הגדר בתולדות בשביעית הוא כעין מה שנתבאר בכלאים, ולפי המהלך הזה יש ליישב נמי את סתירת הרמב"ם בין הרמזים לעיקר הלכות בדין שביית הארץ, דכבר עמד בזה הגר"פ בספרו על הרס"ג, והארכנו בזה במק"א.

תוספת ביאור בכל הנ"ל.

בעיקר המהלך כאן – עיין מה שנתבאר בזה עוד להלן [סימן ח'] ושם נתבאר עיקר גדר מלאכות שביעית שהעיקר בזה מצד "כי לי הארץ" – והיינו לא לפגוע בבעלות של הקב"ה בארץ – ושם נתבאר יסוד הגדר בשביית הארץ שנתבאר הכא.

לזה איכא גם "גורם לזריעה" וזה בקליטה, [אלא שהוא הוסיף דאינו גורם אלא שגם זה חשיב כמעשה בידים].

ונמצא דבכל זורע בשביעית באמת עובר שנים, דעובר גם על המעשה זריעה וגם על הגורם של קליטה, אולם חלוקין ניהו, שהרי הוא עובר על הזריעה מיד במעשה הראשונה, ואח"כ הוא ממשיך כסדר להיות גורם על הקליטה בזה שהוא לא עוקר את הזריעה לעכב את הקליטה.

ומעתה נראה דגם בזריעה לפני שביעית שנקלט בשביעית י"ל כן, דסו"ס הרי הוא גורם בשביעית עצמה שיהיה קליטה של שביעית, והיינו דכמו דנתחדש דבזה שהוא לא מעכב את העכו"ם בשביעית עצמה מלזרוע עפ"י הציווי של לפני שביעית, דבזה הוא גורם ועובר על הלאו, א"כ ה"ה דבזה שהוא לא מעכב את הקליטה מהמעשה זריעה ידידיה הוא ג"כ מיקרי גורם.

ואין לדחות, דכמו דהזריעה עצמה היתה בהיתר לפני שביעית, א"כ ה"ה דגם הגורם היה בהיתר דהכל מתוך מעשה א', דפשוט דאינו כן, דשאני הגורם בקליטה שהגורם ממשיך בשביעית עצמה, ודו"ק, וע"ד זה נראה דה"ה דבקליטה הדין כן.

ונראה דזהו ההסבר בראשונים שאוסרים זריעה לפני שביעית כשיהיה קליטה בשביעית, ומיושב קושיות החזו"א, ודו"ק.

מחדש עפ"י דה"ה דמשכחת לה אופנים אחרים של זריעה דכלפי זריעה דכה"ת כולה הרי הם בכלל זריעה

1. ובמק"א יצאנו לדון בענין זורע ומחפה בשביעית, וביארנו עפ"י יסוד זה את שיטת הרמב"ם ושיטת רש"י בדין מחפה בשביעית, דמצד א' יתכן דבכל התורה מחפה חשיבא כאב ומאידך מצד שביית הארץ ליכא מלאכה כלל, ופטור, ומאידך, יתכן דבכה"ת כולה הוי תולדה מצד הגברא, אכן מצד שביית הארץ הוי כמו האב.

פרק ג'

בדברי המנ"ח בזריעה וקליטה בשבת כלאים ושיביעית.

מביא את דברי המנ"ח דמחדש ג' חידושים בדין קליטה בזריעה בשבת וכלאים. [זרעים ח"ב עמוד צ"ב],

והק' בשו"ת הר צבי [זרעים ח"ב עמוד צ"ב], דלמה הוא לוקה הא לעיל מיניה כבר כתב המנ"ח דליכא לאו מצד שביתת הארץ, רק עשה, דקליטה אתינן עלה רק מצד שביתת הארץ ולא מצד הלאו דזריעה, וסותר משנתו, וצע"ג.

איברא דלא דק בזה ולא ירד לעומק כוונת המנ"ח, דבאמת החידוש דחידוש המנ"ח לחייבו תרתי, חידוש זה נאמר גם לענין שבת ויו"ט עצמו באופן דהושרש ונקלט בתוך השבת ויו"ט עצמו, דאי היה יכול לעוקרו בין זריעה לקליטה דעובר שוב ואי התרו בו לוקה שנים, וה"ה בכלאים הדין כן, עייש"ה.

ומזה מוכרח דאף דהמנ"ח חידש דקליטה עצמה היא זריעה, אכן מבואר מדבריו דתרי נידונים שונים נאמרו בדין קליטה, דין א' לגבי שביעית, ודין א' לגבי כל התורה, ונבאר את הדברים.

דהנה, הנידון הראשונה לגבי שביעית עצמה, התם הנידון הוא דמי שזרע בהיתר לפני שביעית, הרי דיש לדון הכא עכ"פ כלפי הארץ, דיתכן דכלפי הארץ איכא זריעה נוספת, ויהיה בזה נפ"מ לגבי העשה, דלא שייך כאן לאו כיון דהכל נעשה לפני שביעית, אולם איכא בזה נידון נוסף במי שזרע בשביעית עצמה, וכן בכלאים ושבת שהזריעה עצמה אסורה, התם נתחדש דבכל זריעה איכא תרי מעשים, א' גוף הזריעה להניחה בקרקע, ב' מה שבתוך מעשיו מונח גם קליטה של אח"כ.

אלא דאכתי קשה, דאיך שייך להתרות בו שוב, הרי לא עשה מעשה נוספת, ועל זה חידש המנ"ח, דאפשר לדמות דין זה ללובש כלאים דלוקה שוב בהתראה נוספת בזה שאינו פושטו, ודו"ק.

מביא את דברי המנ"ח דמחדש ג' חידושים בדין קליטה בזריעה בשבת וכלאים.

נראה להביא מקור לכל דברינו - ונקדים בזה בדברי המנ"ח, דהנה המנ"ח [מצוה רח"צ] הביא כמה דינים בענין זריעה וקליטה, ודבריו נראים כסותרים זה את זה, ובעזרה"ת נבאר את כל דבריו, ומזה נביא מקור לדברינו.

המנ"ח [שם ס"ק י"ד] חידש דזריעה בלי קליטה נמי זריעה היא, גם בשבת גם בכלאים, דהנה אי נימא דקליטה היא סוף הזריעה ובלי בקליטה אין כאן זריעה כלל, והוי כמו אופה דאינו חייב על ההדבקה בתנור בלי האפייה עצמה, א"כ לא משכחת לה זריעה בשבת, דהדביק בתנור בחול ונאפה בשבת לא עבר על מלאכת שבת, וגם הדביק בתנור בשבת ונאפה בחול לא עבר על מלאכת שבת, ורק הדביק בתנור בשבת ונאפה בשבת הוא דקעבר על מלאכת שבת, וממילא דתו לא משכחת לה זריעה בשבת, דכבר נחלקו בקליטה אי הוי ל' יום או י"ד יום או ג' ימים, וממנפ"ש לא משכחת לה זריעה וקליטה בשבת, והביא המנ"ח מהחינוך דגם בכלאים מצאנו דזריעה בלי קליטה חשיב זריעה, [ורק לענין איסור דחיילא בכרם וזרעים הוא דבעינן קליטה], ומסברא נקט המנ"ח דה"ה דבשביעית הדין כן, [ודלא כהאגלי טל שהבאנו לעיל], זה החידוש הראשון.

עוד חידש המנ"ח [שם ס"ק ט"ו] דמי שזרע ערב שביעית ונקלט בשביעית דודאי דעובר על העשה כיון דחסר בשביתת הארץ, אף דלא קעבר על הלאו, דהלאו לגברא והעשה לארץ.

ועפ"ז חידש המנ"ח חידוש שלישי, דמי שזרע בשביעית אף דבנקלט במוצאי שביעית פשיטא דחייב, [וכנתבאר לעיל בחידוש הראשון], אכן אי גם נקלט בשביעית והתרו בו עוד גם על הקליטה שיעקור אז הדין דלוקה תרתי, וכמו בלובש כלאים שהתרו בו והא אינו פושט, עיי"ש.

של קליטה, וזה נעשה במה שהוא לא עוקר את הקליטה, [כמי שאינו פשוט בגד של כלאים], ומעשה נראה, דאף אי ליכא מעשה זריעה במה שהוא לא עוקר את הקליטה, אכן זה אכתי פשוט דאיכא עכ"פ תרתי, א] מעשה בידים של זריעה בזריעה עצמה, ב] גורם לזריעה של קליטה במה שהוא לא עוקר את הקליטה, וממילא דבכל זורע בשביעית באמת עובר שנים, על המעשה זריעה ועל הגורם של קליטה, ודו"ק.

ועפ"ז ביארנו דגם בזריעה לפני שביעית שנקלט בשביעית י"ל כן, דסו"ס הרי הוא גורם בשביעית עצמה שיהיה קליטה של שביעית, ואין לדחות, דכמו דהזריעה עצמה היתה בהיתר לפני שביעית, א"כ ה"ה דגם הגורם היה בהיתר דהכל מתוך מעשה א', דפשוט דאינו כן, דשאני הגורם בקליטה שהגורם ממשיך בשביעית עצמה, ודו"ק.

אולם כל זה לדברינו, אכן המנ"ח עצמו בדין זה רק מחייבו בעשה, ולא בלאו, ולשיטתו אזיל, דלדידה ליכא חיוב של גרמא בלאו, רק דחשיב כעושה בידים בזה שאינו עוקר את המעשה הראשונה, דדנים אותו כעושה וחוזר ועושה

דן בחידושו של המנ"ח דמדמה לובש כלאים דאיכא מעשה בזה שאינו פשוט למי שלא עוקר זרע לפני קליטה, ומבאר דלפי חידושו של האבי עזרי [בגדר שביעית הארץ] יתכן לחייבו עכ"פ בשביעית.

אולם, בעיקר סברת המנ"ח דמדמה ללובש כלאים דלוקה שוב, בחידוש זה מסתפק המנ"ח עצמו וכתב "מ"מ אפשר לחלק בזה אם תעיין בשכלך, ומ"מ צ"ע דאפשר דאין הכי נמי דחייב".

איברא דמסברא נראה דאינו דומה, דאף דהאיסור עצמו ממשיך בקליטה, אכן אין זה מעשיו כמו בבגד שאינו פשוט מגופו, וכעין חילוק זה מבואר בישועות מלכו לענין מדליק גדיש ולענין מקיים כלאים, ועיין בזה בהערה¹ שהבאנו דבריו, וה"ה הכא בנדר"ד דלא שייך לדון דהמעשה עצמה ממשיכה.

איברא, דעפ"י מה שחידש האבי עזרי דלענין שביעית גם גורם דזריעה בכלל זריעה היא, א"כ אכתי יש נפ"מ בחידוש זה של המנ"ח, דזה מבואר בדבריו דבכל בזריעה איכא תרתי, א] מעשה בידים של זריעה בזריעה עצמה, ב] מעשה זריעה

ז. דהנה, מצאנו מהלך מחודש מהגאון מקוטנא [ישועות מלכו, כלאים א' - ג'] בגדר האיסור מקיים כלאים לרבנן דר"ע בשיטת הרמב"ם דאסור מה"ת.

דיבאר עפ"י מה שמצאנו בירושלמי במדליק גדיש של חבירו בשבת דחייב מיתה על השיבולת הראשונה וקלב"מ, ולא אמרין דיתחייב ממון על השאר, דעל כל שיבולת ושיבולת איכא חיוב מיתה, ולכאור' היה אפשר לדמותו ללובש כלאים דלובשו פעם א' ולוקה על כל לבישה ולבישה, וה"ה כאן.

אמנם אינו כן, דבלבישה הרי הגברא בגופו קעבדי מעשה להמשיך את הלבישה הראשונה בזה שאינו פשוט ולכן יש מלקות נפרדות על כל התראה והתראה, אבל בגדיש הרי הדליק רק פעם א' והכל ממשיך מעצמו בלי שייכות לגברא, ולא שייך חיוב מיתה חדש בכל התראה, ואעפ"כ אמרין בירושלמי שיש המשך למיתה בכל שיבולת ושיבולת. והגדר בזה הוא, דההדלקה הראשונה של חילול שבת הולך ומחמיר וניתוסף בו יותר ויותר איסור, שיותר מלאכת שבת טמון בו בשריפה של כל שיבולת ושיבולת, וכמו"כ במחמץ עיסה בפסח, אף דאין כאן מעשה נוסף, אבל האיסור ניתוסף בו עוד ועוד.

וסברא זו היא האיסור במקיים כלאים, דמי שזרע כלאים, כל מה שגדל עוד ועוד, הרי ממשיך וניתוסף יותר ויותר איסור בזריעה הראשונה, ומה"ת הוא מחוייב לעוקרו כדי שלא יתוסף עוד איסור בזריעתו הראשונה, וגם בישראל אחר שזרעו, הרי מצווה להפרישו, וזה מחייבו לעוקרו, ואם מקיימו עובר בזה באיסור.

ולפי"ז בשדה עכו"ם, או בעלו הכלאים מאלהן, הרי ליכא איסור בזריעה ראשונה, והכא יודה הרמב"ם שאין איסור מקיים מה"ת, וזוהי סוגי' דע"ז דאיירי בשדה עכו"ם, ומה"ט נמי כ' הרמב"ם [בפ"ב דכלאים ה"ז] דהאיסור מקיים הוא מפני החשד, שהרי שם מיירי שלא זרעם בכוונה, ולא חייב בזריעה ראשונה, עכתו"ד הגאון מקוטנא זצ"ל, ועיין בורעא קיימא כלאים [קונטרס י"א פרק ו'] מה שהערנו בכל דבריו.

עכ"פ לפי"ז ה"ה דלדבריו ליכא מלקות נוספות בזה שהוא לא עוקר ונותן לזרע לעשות קליטה בשביעית ובשבת ובכלאים, דפשוט דלא עדיף מקיום כלאים, ודו"ק.

במעשה הראשונה, וכל זה הוא רק אי המעשה שביעית דמעשה הראשונה היתה בהיתר שוב ליכא הראשונה היתה באיסור, ודו"ק, ולכן בערב לחייבו בזה.

סימן ז'

קונטרס

**בדבר שאינו מתכוין ופסיק רישא בשביעית, ובחילוקים בגדרי מלאכה השבת
ובשביעית, ובגדרי שביתת הארץ,
[פרק ג' דשביעית].**

פרק א' יסודו של החזו"א דליכא חיוב של פס"ר בשביעית, והראיות לזה, ושיטת התוס'
בזה. ❖ הקדמה – היתרא דדבר שאינו מתכוין בשביעית – גם בפס"ר. ❖ מביא ו' משניות
וירושלמי שהוכיח מהם החזו"א דאיכא היתרא דדבר שאינו מתכוין במלאכת שביעית אף
באופן של פס"ר, בזיבול בסיקול ובזומר ובחרישה. ❖ מביא מכמה מקומות בדברי התוספות
דליכא היתרא דדבר שאינו מתכוין היכא דאיכא פס"ר, אלא דע"כ דמודה דבמלאכות דרבנן
פטור. ❖

פרק ב' ז' חילוקים בין מלאכת שבת למלאכת שביעית ❖ מביא את יסודו של החזו"א
דשאני מסקל בשבת ממסקל בשביעית דבשביעית בעינן מוכן לזריעה, ומביא כן מהר"ש
סרילאו ורבינו גרשום לגבי חרישה להמית את הקוצים. ❖ מביא מהמהרש"א דשאני קוצר
בשביעית משבת דבשביעית לא מתחייב בקוצר לעצים. ❖ מביא נפ"מ בין שביעית לשבת
האם זומר ובוצר חשיבי כאב או רק כתולדה. ❖ מביא מהמהרש"ל דשאני שביעית משבת
לגבי מקלקל בקילקול קצת, דקילקול קצת חשיב מקלקל בשביעית. ❖ מביא את יסודו של
האגלי טל דשאני זורע בשבת משביעית דבשביעית בעינן נמי קליטה. ❖ מביא חידוש
מהחזו"א בביאור שיטת ר"י בתוספתא דהוצאת אבנים ממחצב לא חשיב חורש בשביעית
כיון דלא היה עליו "שם שדה" לפני כן. ❖ בחילוק בין לאוקמי ולאברויי. ❖

פרק ג' יסוד החילוק בין מלאכת שבת למלאכת שביעית, לגבי שביתת הארץ. ❖ יסוד
החילוק בין שבת לשביעית הוא דבשביעית יסוד האיסור הוא בשביתת הארץ, וזה תנאי גם
בלאו. ❖ עפ"י כל הנ"ל מבואר כמה חידושים בשביעית, [1] למה בעינן חרישה דמוכן כבר
לזריעה, [ונפ"מ במסקל או בחרישה להמית קוצים], [2] ולמה לא מהני קצירה לעצים, [3]
ולמה זומר ובוצר חשיבי כתולדות ולא כאב, [4] ולמה בשביעית בעינן תיקון גמור לעומת
שבת, [5] למה איכא חילק בין לאברויי ללאוקמי בשביעית. ❖ עפ"י יבואר דין מחצב דבעינן
"שם שדה", ומבאר עפ"י זה את הדין מוזל דהותר באשפות, דאין עליו "שם שדה" דשמו
"אוצר". ❖ פרק ד' סיכום שיטת התוס' בכל הנ"ל. ❖

פרק א'

יסודו של החזו"א דליכא חיוב של פס"ר בשביעית, והראיות לזה, ושיטת התוס' בזה.

הקדמה – היתרא דדבר שאינו מתכוין בשביעית – גם
בפס"ר. ❖ כתב החזו"א בכמה דוכתי [ס"י י"ח וס"ק ו', ס"י
י"ט ס"ק ב' ס"ק י"ד וס"ק ט"ו] דדבר שאינו מתכוין

וכל שאינו מתכוין לעבודת הארץ אינו אסור אלא מדרבנן, גם בפס"ר.

ב תנן [פ"ג מ"ו] דמותר ליטול גדר שגבוה י' טפחים כיון שאין דרך לפנותו מחמת מקומו לתקן את המקום למקום זריעה, וע"כ דמוכח דלצורך בנין הוא נוטל, ובגדר שפחות מזה הוא רק גוממו עד טפח, וכל זה בתוך שדה שלו אבל בתוך שדה חבירו - שמוכרח שרק עושה בשביל בנין שהרי אין לו ענין בתיקון הקרקע - התם מותר בכל ענין.

ובמשנה להלן [פ"ג מ"ז - המסקל את שדהו] למדנו עוד דכשיש אבנים מטולטלות ורוצם לבנין, דמותר, ובלבד שיטול רק את העלינות ויניח את התחתונות הנוגעות בארץ, אלא דלהלן במשנה [פ"ג מ"ט] למדנו דאבני כתף [גדולים] מותרים כיון דנראה דודאי מתכוין לבנין, אבל הקבלן [שמוכר וידוע שבונה בנינים] יכול ליטול אפילו אבנים קטנים אפילו מתוך שלו.

עכ"פ מבואר הכא דהיכא דלא מתכוין ליפוי ותיקון הארץ מותר אלא דאיכא מראית העין, ובהנך גוונא דכבר ליכא מראית העין שוב מותר לגמרי, וזהו היתרא דקבלן והיתרא דשדה חבירו והיתרא דאבני כתף, ומכאן הוכיח החזו"א [ס"י י"ט ס"ק ב'] דבאינו מתכוין מותר מה"ת במלאכת שביעית דסו"ס איכא כאן יפוי ותיקון הארץ ע"י סיקול אבנים, אף דאיכא פס"ר.

ג בסוף פ"ג שנינו - "הבונה גדר בינו לרעה"ר, ואמרו שם בדעת ר"ע, "מה יעשה בעפר, צוברו בתוך שדהו כדרך המזבילין", והיינו ג' אשפות וכמבואר בר"ש, וגם הכא יש לתמוה שהרי מתקן שדהו לזריעה, ועיין במשנה ראשונה שהק' כן.

ד בריש פ"ד שנינו "מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שלו וכו' הגס הגס", והיינו דניכר דלצורך עצים הוא עושה ולא לצורך הקרקע כיון דמניח את הדקין, אבל ודאי דהיכא דמלקט בכוונה ליפוי הקרקע אסור וכדהביא החזו"א [ס"י י"ט ריש ס"ק י"ד], והק' החזו"א [שם ד"ה והא דשרינן

מותר בעבודת שביעית, וגם בפס"ר אכתי מותר, והוכיח כן מכמה דוכתי בפרק זה ובפרקים הבאים, דמצאנו כן במשניות במלאכת מזבל כשכוונתו להעמדת אשפות ולא לתיקון הקרקע ע"י זיבול, וכן מצאנו במתקן קרקע ע"י סיקול אבנים וגדרות דכוונתו לשם אבני בנין ולא לתיקון הקרקע, וכן מצאנו בליקוט עצים אבנים ועשבים דאיכא בזה יפוי הקרקע אף דעושה כן דצריך את העצים ואבנים ועשבים, וכן מצאנו בזומר לשם עצים לשריפה ולא לשם השבחת האילן דמותר במדל ובמזנב - אולם טעמא בעי למה מחלקינן כן ולמה התירו אף בפס"ר - ועיין בזה להלן [סימן ח'] ששם הרחבנו ביסוד דינא דמלאכת שביעית דאיכא הוראת בעלות במלאכתו - ואיכא פגיעה בדין - "כי לי הארץ" - ושם נתבאר טעמא דהיתר זה.

מביא ו' משניות וירושלמי שהוכיח מהם החזו"א דאיכא היתרא דדבר שאינו מתכוין במלאכת שביעית אף באופן של פס"ר, בזיבול בסיקול ובזומר ובחרישה.

להלן הבאנו את כל הנך גווני שמהם מוכרח יסוד זה:

א תנן במשנה [ריש פירקין] דמוציא זבלו לאשפות, ועושה אדם את שדהו ג' ג' אשפות לבית סאה, וכל הנך שיעורים מפני מראית העין, "שלא יאמרו שלזבל שדהו הוא צריך" [ר"ש מ"א], "ומחזי כמזבל שדהו" [ר"ש מ"ב], עיי"ש, ולכן הוא מעמידם באשפות.

ויש להקשות דהיאך מותר להעמיד זבל אפי' באופנים דליכא משום מראית העין, והלא הוא מזבל את המקום תחת האשפה, ואע"ג שאינו מכוון לזה מ"מ פסיק רישיה הוא^א, והנה אם זיבול אינו אלא איסור דרבנן לא קשה מידי שי"ל שחכמים הקילו לפי הצורך, אבל בריש מו"ק פליגי אמוראי אם תולדות הן מה"ת או מדרבנן וק' למ"ד שאסורות מה"ת, וע' בחזו"א [ס"י י"ח סק"ו] שכ' יש"ל דבשינוי לכו"ע אינו אסור מה"ת, ועוד כ' דאפשר דמה"ת אינו אסור אלא במתכוין

א. ואין לומר שכיון שהוא מניח סכום גדול כל כך של זבל אין בכחו להועיל מחמת כבדותו, וכן הוא בזיו היס, שהרי להלן במשנה ג' תנן שאם אין לו אלא דבר מועט ג"כ מותר, והלא בזה אין כבדות ומ"מ מותר, וצ"ע.

דסו"ס איכא יפוי הקרקע, ותירץ כיסוד הנ"ל דבשביעית בעי כוונה וליכא חיוב מצד פס"ר.

ה) נתקשו המפרשים בביאור המשנה דהמדל בזיתים [פ"ד מ"ד], דמבואר במשנה שמותר לעקור עצים מבין שאר העצים כדי להקל על הצפיפות שביניהם ובזה הם יגדלו יותר בעובי, וכל הנידון במשנה הוא רק מצד דעקירת עץ משרשיו נראה כעבודת האדמה, ונחלקו בזה ב"ה וב"ש אי יגום או ישרש, ומודי דכשעוקר ג' עצים במק"א דאז יגום דאז לכו"ע נראה כעבודת האדמה, ובשל חבירו שלא נראה כעבודת האדמה מותר בעקירה, אולם אכתי יש להקשות מצד זומר דמאי שנא זומר דמוריד עצים כדי להוסיף גידול בשאר האילן מעוקר עצים שבין העצים להוסיף בהם גידול, כן הק' בתוס' יו"ט.

והביא מהרמב"ם בפירוש המשנה, וכן הוא בהלכות [הל' שמו"י פ"א הי"ח], דמיירי בעוקר בשביל עצים לאש, וביאר דלפי"ז הוי כבר כדבר שאינו מתכוין, דאין כוונתו כלל בשביל גידול האילנות, [ודן שם התוס' יו"ט אם אפשר לפרש כן גם לדעת הר"ש, עיי"ש], אולם אכתי קשה דסו"ס הוי פס"ר שיגדלו האילנות, ואיך מהני הכא היתרא דדבר שאינו מתכוין, הא מודי כו"ע בפס"ר, וביאר בזה החזו"א [ס' י"ט ס"ק י"ד] דהכא בשביעית מותר בדבר שאינו מתכוין אף דאיכא בזה פס"ר, ודן שם האם איכא היתרא גם באופן דניחא ליה בחיזוק וגידול העצים, דסו"ס כיון דלא מתכוין מותר.

ו) עוד נתקשו המפרשים בביאור המשנה דמזנב בגפנים [פ"ד מ"ו] דגם זה כזומר ש"מקצץ מקצת ענפים" [ר"ש], ולמה מותר, וגם הכא כתב התוס' יו"ט דאין זה אלא לעצים לשריפה, הלכך מותר, והביא כן מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה

שכתב בהדי' דמיירי באינו מתכוין לזומר, וכן כתב המהר"י קורקוס [שמו"י פ"א ה"כ] "ובתנאי שלא יהיה כוונתו לזומר, ופשוט", וכן למד החזו"א [ס' י"ט ס"ק י"ד], עכ"פ גם מהכא מוכרח הך יסוד דבעינן כוונה וגם בפס"ר אינו חייב, [אלא שיש חולקים שלמדו דאיירי בכוונה – עיין בדברינו בציונים והערות במשנה שם מה שהבאנו בזה].

ו) ועצם יסוד זה [דמותר מה"ת בדבר שאינו מתכוין] הוכיח החזו"א [ס' י"ח ס"ק ו'] נמי מהמבואר בירושלמי [פ"ד ה"ד] דגרסין "ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולות רבן שמעון בן גמליאל אומר אפילו בתוך שדה מותר", וע"כ דטעמא דהיתרא משום דמה"ת ליכא איסור בדבר שאינו מתכוין אף דאיכא בזה פס"ר.

מביא מכמה מקומות בדברי התוספות דליכא היתרא דדבר שאינו מתכוין היכא דאיכא פס"ר, אלא דע"כ דמוודה דבמלאכות דרבנן פטור.

ובעיקר חידושו של החזו"א מבואר בשיטת התוס' דפליג, דיעויין בסוגי' בסנהדרין [כ"ו]. דמותר לזמור כרם אי כוונתו לעצים בשביל בית הברד², ועיי"ש בתוס' שהקשו דזומר חייב משום נוטע, ותירצו דמותר כיון שהוא עושה באופן שקשה לאילן, וחייב בשבת ופטור בשביעית³, עכ"פ מבואר מדבריו דחייבים משום פס"ר בדבר שאינו מתכוין, ובמאירי [שם] כתב בהדי' שאם זומר משום בית הברד ולא משום כוונה לעבודה, דאז מותר, ולהכי מותר שם, ובמאירי מוכרח כיסודו של החזו"א, עכ"פ התוס' ודאי חולקים כיסוד זה דפטורים על דבר שאינו מתכוין בפס"ר.

עוד מבואר בתוס' במו"ק [ד':] דנחלקו ביסוד זה, דהנה מבואר שם בסוגי' דנחלקו באיסור עשיית אמה, אי משום דנראה כעודר אי משום

ב. וז"ל הגמרא - "תו חזייה לההוא גברא דהוה כסח בכרמי, אמר להן, כהן זומר, אמר לו יכול לומר לעקל בית הברד אני צריך, אמר להם הלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות".

ג. וז"ל, "לעקל בית הברד אני צריך, וקשה דמ"מ מה בכך מ"מ הוה משביח הכרם דהכי אמרינן פרק כלל גדול [שבת ע"ג: ושם] הזומר וצריך לעצים חייב שתים משום קוצר ומשום נוטע הכא נמי לחייב משום עבודת נוטע וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה דליכא לחייבו משום נוטע כדאמרינן גבי שבת דשאני גבי שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה והא מתעבדא מחשבתו אבל גבי שביעית אין לאסור רק היכא דמשביח הקרקע אבל הכא קשיא ליה וכה"ג שרי כדאיתא פרק המוכר את הספינה [ב"ב פ' פ:].

מתכוין לתועלת העצים והקרקע, אלא דבשבת ליכא היתרא מצד זה כיון דסו"ס פס"ר הוא [הלכך בעינן להיתרא דמלאכה שא"צ לגופא], אבל בשביעית דליכא חיוב מצד פס"ר מותר, ומהתוס' מבואר שוב דחולק וסובר דגם באינו מתכוין חייב כיון דאיכא פס"ר, [ולא הכי ס"ל דבמחוברים אסורין מדאורייתא מחמת יפוי הקרקע כמו בשבת], וכן מפורש בכת"ס [שם]¹, ודלא כיסודו של החזו"א.

אלא דלפי"ז הדרא הקושי', דמהמשניות מוכרח דאינו עובר בשדה חבירו, דאיך אמרו בתוס' דליכא היתרא דשדה אחר ומצד דבר שאינו מתכוין, הא בהדי' מבואר במשניות דאיכא היתרא בזה, וקשה נמי ממזנב וממזבל וממסקל אבנים, דבכולהו מבואר דאיכא היתרא דדבר שאינו מתכוין גם בפס"ר, וא"כ ה"ה דבקוצים מחוברים נימא כן, וכן הק' בקרן אורה [מו"ק שם].

ובישוב שיטת התוס' בכל הנ"ל נצטרך לבאר יסוד דינא דאיסור עבודה בשביעית, ובזה יבואר הנפ"מ בין מלאכות שבת ומלאכות שביעית, ויתיישב בזה שיטת התוס' והראשונים שמחייבים בפס"ר².

דמכשיר את צידי האמה לזריעה³, וכתבו התוס' בתירוץ א' דרק "נראה כחורש" שסוברים שהוא מתכוין, אבל לפי האמת אינו מתכוין מותר, עוד תירץ דהוי חורש ממש אף דאינו מתכוין אבל סו"ס איכא פס"ר⁴, עכ"פ מבואר דבתירוץ הראשון חולקים ופוטרים אף דאיכא פס"ר, ונחלקו התירוצים ביסוד הנ"ל.

עוד מבואר כן בתוס' גיטין [מ"ד:] ובתוס' במו"ק [י"ג.] דבסוגי' שם הביאו את המשנה [שביעית פ"ד מ"ב] דנתקווצה, דמיירי התם דנטל קוצים מהשדה, ומבואר בתוס' דמיירי בקוצין התלושים בה אבל מחוברים אסורין מדאורייתא מחמת יפוי הקרקע כמו בשבת, והוסיפו דהכא בשביעית ליכא פטור בשדה חבירו, דרק בשבת פטרי כן מחמת מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובשביעית ליכא פטור כזה⁵, עכתו"ד, [נעיי"ש בכת"ס דשביעית לא יליף ממשכן הלכך ליכא פטור משאצל"ג].

ולכא' קשה, דבשדה חבירו מפורש בכמה משניות שהבאנו לעיל דמותר, ונתבאר הטעם מצד דבר שאינו מתכוין דודאי דבשדה חבירו אינו

ד. וז"ל הגמ' שם, "רבי אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה, בשלמא מועד משום דקא טרח, אלא שביעית מאי טעמא? פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל, חד אמר, מפני שנראה כעודר, וחד אמר, מפני שמכשיר אגפיה לזריעה".
ה. וז"ל התוס' שם, "מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, ונראית חרישה ממש שסבורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרין מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמה חרישה".
ו. וז"ל התוד"ה שנתקווצה, "פ"י ר"ח קוצין התלושים בה וכן מפרש בירושלמי אבל מחוברים הן אסורין מדאורייתא כדאמרין בפרק הבונה [שבת ק"ג.] התולש עולשין והמזרז זורדין אם ליפות הקרקע כל שהוא אע"פ דפטר התם בארעא דחבריה הכא ליכא לאוקמי בהכי דשביעית לא מיפטר משום מלאכה שאינה צריכה לגופה".
ז. וכלשון החת"ס, "ומחייב זה המקוץ, אפי' קוץ לצורך אחר מ"מ מתיפה הקרקע ממילא, נמצא זה עבר אדאורייתא עכ"פ".

ח. ולכא' היה אפשר לומר דמיניה וביה הדברים מבוארים ומתיישבים דברי התוס', דהתוס' מעמיד את המשנה בקוצים תלושים שהם אסורים רק מדרבנן, ואז מודי התוס' דאיכא היתרא דשדה אחרים, [וזה מוכרח, שהרי התוס' למדו שהמשנה מיירי בשדה אחרים מדרצו לפוטרו בשביעית כמו בשבת, אלא דחילקו דליכא פטור משאצל"ג בשביעית], וע"כ דבמלאכות דרבנן מודי התוס' ליסודו של החזו"א דאיכא היתרא דדבר שאינו מתכוין אף דאיכא בזה פס"ר, וצ"ע דמה הסבירא לחלק בזה בין דרבנן דאורייתא, דבמלאכות דרבנן מודי התוס' לסברת החזו"א, וצ"ע, עכ"פ עיקר הקושי' יש ליישב ולומר דכל הנך משניות דהתירו בפס"ר מיירי במלאכות דרבנן, דבזה מודי התוס', ודו"ק, וכ"כ מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל [משפטי ארץ - שביעית עמוד 287] בישוב קושי' זו.

אולם יש לתמוה בכל זה, דאיכא בהם תולדות דמזבל, ואיכא מ"ד דתולדות דאורייתא, וזה תוכן קושי' החזו"א על הנך דאשפות דמזבל הוא תולדה, ועוד, דמזנב הוא זומר וזה אסור מה"ת לכו"ע דאב הוא, וזומר כתיב בהדי' בקרא, וצ"ע.

פרק ב'

ז' חילוקים בין מלאכת שבת למלאכת שביעית

[ל"ד] דכתב בהדי' דמיירי נמי במחוברין, ולדידהו קשה דבשבת כה"ג הוי דאורי', וכתב החזו"א [שם] דלא קנסינן כיון דאכתי מחוסר חרישה ואין זה אלא הכשר חרישה, ונראה דכוונתו ע"ד מה שאמר לענין מסקל דלכן אינו אלא מדרבנן, עכ"פ איכא כבר מקור לדברים מהרא"ש והר"ש סיריליאו ומלאכת שלמה ורבינו גרשום בבכורות לעיקר חילוק זה.

אולם יסוד הדברים לחלק בזה בין שביעית לשבת צ"ב, דמגלן זאת, הרי בתרומיהו איכא איסור חרישה, ומסקל הוא תולדה של חרישה בשבת וכדהביא החזו"א [שם לעיל ס"ק א'] מהירושלמי בשבת, ופשיטא נמי ד"חרישה ראשונה להמית את הקוצים" היא נמי מה"ת, ומ"ש דלגבי שביעית יהיה דין דבעינן דוקא כעין חרישה שהשדה מוכן לגמרי לזריעה, וצ"ע.

מביא מהמהרש"א דשאני קוצר בשביעית משבת דבשביעית לא מתחייב בקוצר לעצים.

עוד מצאנו חילוק בין מלאכת שבת למלאכת שביעית במהרש"א סנהדרין [כ"ז] דמבואר שם דכל הנידון בתוס' לחלק בין שביעית לשבת אינו לענין זומר אלא לענין קוצר, עיי"ש, וביאר שיש הלכה דקוצר לעצים אינו קצירה, ורק בשבת חשיב קוצר כיון דמלאכת מחשבת אסרה תורה, אבל בשביעית לא מהני בזה מלאכת מחשבת להחשיבו כמלאכת קוצר.

ובביאור הענין, עיין בזה באגלי טל [קוצר ס"ק ב'], ובהרחבה טפי לעיל [חורש ס"ק ז' אות ט'] דאילן חשיב כקרקע לכל דבר, דהאילן עצמו הוא המקום צמיחה של הפירות כמו שהקרקע הוא המקום צמיחה של התבואה, וממילא דקצירת עצים אינו כקוצר דבר ממקום גידולו אלא דקוצר ומחתך את המקום גידול עצמו ודמי למחתך בגוף הקרקע^ט, ולכן אין כאן מלאכת קוצר, אולם ע"י מלאכת

מביא את יסודו של החזו"א דשאני מסקל בשבת ממסקל בשביעית דבשביעית בעינן מוכן לזריעה, ומביא כן מהר"ש סיריליאו ורבינו גרשום לגבי חרישה להמית את הקוצים.

הבאנו מהחזו"א להוכיח מכמה משניות דבמלאכת שביעית פטורים בדבר שאינו מתכוין אף דאיכא פס"ר, והקשינו על שיטת התוס' דמחייב בדבר שאינו מתכוין היכא דאיכא פס"ר, ובישוב שיטתם נצטרך לבאר יסוד דינא דאיסור עבודה בשביעית, ואת החילוקים בין מלאכות שבת למלאכות שביעית, דבאמת מצאנו כמה חילוקים ביניהם, ועפ"י הנך חילוקים יתיישב שיטת התוס'.

ונקדים בזה דכבר הבאנו דמצאנו היתרא במסקל היכא דאינו מתכוין אף דאיכא פס"ר, ומכאן הוכיח החזו"א את שיטתו, אלא שהחזו"א [סי' י"ט ס"ק ב'] הוסיף בזה שיש לדחות, דאיכא למימר דכיון דהשדה אכתי אינו מוכן לזריעה דאכתי מחוסר חרישה, דכה"ג נקטינן דלענין שביעית אין זה בכלל "שבח הקרקע", ואין בו איסור תורה, ומדרבנן היתירו לצורך הענין היכא דליכא מראית העין, עכתו"ד.

וגדולה מזו הוסיף החזו"א [סי' י"ט ס"ק ט"ז] דהתוס' [גיטין מ"ד ומו"ק י"ג ובכורות ל"ד] כתבו דקנסו בתולש קוצים מחוברים כיון דבשבת חזינן שזה מה"ת, אולם החזו"א הוכיח נגד דבריהם מהירושלמי דמבואר שם דלא קנסינן גם בחרישה ראשונה, וקשה דחרישה דאורי' ולמה לא קנסו וביאר החזו"א [שם] דחרישה זו הוא רק לסלק קוצים הלכך לא קנסינן אף שזה במחובר, וכן כתבו נמי הרא"ש והר"ש סיריליאו והמלאכת שלמה [פ"ד מ"ב] דפירשו "כי חרישה ראשונה הוא להמית את הקוצים שצמחו בתבואה", ומזה ע"כ מוכרח דבירושלמי מיירי בתולש מהמחובר, וכדבריהם מבואר נמי ברבינו גרשום בבכורות

ט. ועצם הך יסוד דהאילן עצמו הוא כגוף הקרקע, כ"כ האגלי טל להלן [חורש ס"ק ח'] לבאר את שיטת המאירי שהביא דנחלקו במקרס האם חייבים משום חורש או נוטע, וקשה דלכא"י יש כאן תוספת צמיחה ופשיטא דהוי תולדה דנוטע,

"מעין אבות", דהיינו בוצר גודר מוסק אורה, וכתב בהם "שכל אחת מהם לעקור דבר מגידולו הוא מתכוין", וביאר דבאמת המעשה חלוק קצת, ולא ראוי להיות אב, ומצד עצם המעשה תולדה היא, ורק מחמת הכוונה הוא דחשיבי כולו כ"מעין אבות".

וביאר האגלי טל, דבשלמא בשבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה, התם שפיר אזלינן בתר הכוונה לאשוויי לאב, אכן בשביעית אינו כן, דבהדי' כתבו התוס' במו"ק [י"ג סו"ד מטיבה] והמהרש"א הנ"ל [סנהדרין כ"ו] דבשביעית לא אזלינן בתר מלאכת מחשבת, וממילא א"ש למה בשביעית חשיבי כתולדות, עכתו"ד האגלי טל.

איברא דגם הכא צ"ב דמנלן דגם בכה"ג נאמר כללא ד"מלאכת מחשבת אסרה תורה" לחלק בין שבת לשביעית, דאם הגדר בזה הוא דע"י מחשבתו הוא מחשיב את המעשה לאב של זורע וקוצר, א"כ למה לא נאמר כן בשביעית – הא גם הכא הוא מחשיב את המעשה לאב של זורע ולמה לא יהני מחשבתו לקבוע בשביעית כמו דמהני בשבת.

מביא מהמהרש"ל דשאני שביעית משבת לגבי מקלקל בקילקול קצת, דקילקול קצת חשיב מקלקל בשביעית.

עוד חילוק מצאנו במהרש"ל על התוס' בסנהדרין [כ"ו] הנ"ל, דביארו את החילוק בין שבת לשביעית בזומר באופן שיש קילקול בזמירה, וז"ל, "פירוש אעפ"י דקשי ליה שיתקלקל יותר, מ"מ מעט צומח והוי כנוטע, אבל בשביעית צריך שישביח הארץ ויתקן בזה יותר".

ונראה דכוונתו בזה היא, דבזומר כל התועלת היא בזה שהוא צומח יותר ע"י הורדת הענפים היבשים, ובנד"ד הרי הזומר נעשה באופן שיש נזק לעצים, ונמצא דהיה עדיף לצמיחה באופן כללי

מחשבת של הקוצר לעצים בזה הוא מחשיב את העצים כפירות שגודלים במקום גידולם, ומדין מלאכת מחשבת מחייבין ליה, אבל בשביעית אינו כן, דליכא דין מלאכת מחשבת הלכך הוא פטור, אכן לפי"ז חידש דשאני בזה אילן סרק, דהתם כל האילן הוא כמו התבואה שהמקום גידול הוא הקרקע, והתם גם בשביעית יהיה חייב.

איברא דצ"ב דמנלן דגם בכה"ג נאמר כללא ד"מלאכת מחשבת אסרה תורה", דאם הגדר בזה הוא דע"י מחשבתו הוא מחשיב את העצים כפירות וממילא דהדרא דינא דחשיב כבר קוצר, א"כ למה לא נאמר גדר זה גם בשביעית, ולמה אין מחשבתו קובע מציאות זו ביחס למעשיו גם בשביעית.

מביא נפ"מ בין שביעית לשבת האם זומר ובוצר חשיבי כאב או רק כתולדה.

והנה – במק"א הבאנו את המהלך של ר"ב אשכנזי בשיטת הרמב"ם ליישב את סתירת הרמב"ם דבריש שמיטה ויובל מבואר דזומר ובוצר הם תולדות של זורע ושל קוצר ומאידך, בהל' שבת [פ"ח שבת ה"ב] משמע מהרמב"ם דזומר הוא אב כעין זורע ורק משקה הוא תולדה, ועי"ש שהבאנו את דרכו לבאר את שיטת הרמב"ם בעינין זה.

איברא, דבאגלי טל [זורע ס"ק ב' אות ו'] איכא מהלך אחר ביישוב סתירת הרמב"ם, דדייק מלשון הרמב"ם דכל הנך אבות של זורע שהם "מעין אבות" בשבת, והיינו נוטע מבריק מרכיב וזומר, כל מה דכולהו חשיבי כאבות בשבת היינו משום שבשבת דיינינן מצד הכוונה, דלשון הרמב"ם [שבת פ"ז ה"ג וד'] "שכל אחת מהם לצמוח דבר הוא מתכוין", ומבואר דהכל תלוי בכוונה, וכ"כ הרמב"ם [שם] בהמשך לגבי קוצר דגם התם איכא

וביאר דכיון דהאילן עצמו הוא הקרקע, והיינו דהוי כאדמה שזה המקום גידול של התבואה, א"כ אם התועלת יהיה שהאילן יגדל יותר ויותר, א"כ ודאי דזה חשיב כנוטע כלפי האילן [דאף האילן הוא כקרקע כלפי הפירות אבל הרי היא כלפי עצמה יש בה זריעה וגידול], אבל אם האילן לא ישתנה אלא שזה יוציא יותר פירות או פירות יותר טובים, א"כ הרי זה כמנכש שע"י הוצאת העשבים הגרועים התבואה גודלת יותר, ומנכש הוי תולדה של חורש [לחד מ"ד במו"ק] והך חרישה הוי לאחר זריעה ואעפ"י הוי חרישה ולא זריעה כיון דהתיקון הוא בקרקע, וכמו כן הכא התיקון האילן הוא כלפי זה שהוא מוציא יותר פירות ופירות יותר טובים.

בשביעת הארץ, וכבר עובר בלאו לפני הקליטה, והיה אפשר לומר בזה דכוונתו דהאיסור של שביעת הארץ הוא בזה שהארץ עצמו עושה מלאכה, ורק בקליטה הארץ עושה מלאכה, אכן זה קשה דא"כ איזה איסור שביעת הארץ איכא בחרישה, ועוד, דכבר הבאנו לעיל [סימן ו'] בשם האחרונים [חזו"א תורת הארץ ואבי עזרי] שכתבו דאי אסרינן מה שהארץ עצמה עובדת א"כ למה לא עקרינן לכל העצים שגודלים בשביעת שהרי הארץ נותנת להם יניקה כל רגע ורגע, וע"כ דהגדר בשביעת הארץ הוא דישבות מעבודת האדם בזה, וממילא דמה שהארץ מגדלת ומצמיחה כל רגע ורגע אינו כלום, וממילא דגם בחרישה איכא פגיעה בשביעת הארץ, וא"כ גם בזריעה בלי קליטה נימא כן, וצ"ע.

מביא חידוש מהחזו"א בביאור שיטת ר"י בתוספתא דהוצאת אבנים ממחצב לא חשיב חורש בשביעת כיון דלא היה עליו "שם שדה" לפני כן.

עוד חילוק מצאנו בין שביעת לשבת בתוספתא [מובא בר"ש פ"ג - מ"ה], דמבואר שם דבפתיחת מחצב של אבנים יש היתרא גם במתכוין ליפות הארץ, וזה לשיטת ר' יהודה, וצ"ע דאין מתירים איסור דאורייתא של עבודה בשביעת בכוונה.

ובטעמא דהיתרא זו, ע' בחזו"א [סי' י"ט ס"ק ג'] דהכא לא חשיב חורש כיון דלא הוי "שם שדה עליו" והשתא הוא דעושה שדה אין זה חורש אלא בונה, ולשביעת אין זה אסור אף דלענין שבת הרי זה בכלל חורש אבל לענין שביעת הרי אין זה אלא בונה, וכל זה צ"ב דמה הגדר בכלל זה ומנלן לחלק בזה בין שביעת שבת, וצ"ע ג.

בחילוק בין לאוקמי ולאברויי.

מצאנו חילוק נוסף בין שביעת לשבת – והוא – דבשביעת מבואר דדווקא בלאברויי – להשבחה – איכא מלאכה אבל לאוקמי – והיינו מלאכה שנעשה לשמור על המצב הקודם, דלא

בלי להוריד את הענפים בכלל, אכן מצד שני הא סו"ס איכא תוספת צמיחה "מקומי" מצד הזומר עצמו, [ורק דבסך הכל לא הושבח האילן יותר].

ומבואר בדברי המהרש"ל דבזה חלוק שביעת משבת, דבשבת אנו דנים אפילו בתועלת קצת, וכיון שיש בזה תועלת שוב יצא מכלל מקלקל, אבל בשביעת אנו דנים באופן כללי ורק בתועלת כללי יצא מכלל מקלקל, וצ"ע דמ"ש.

מביא את יסודו של האגלי טל דשאני זורע בשבת משביעת דבשביעת בעינן נמי קליטה.

עוד חילוק מצאנו בין שבת לשביעת באגלי טל [זורע סעיף ב' אות ח' ס"ק ב'] דיצא לחדש דחלוקין זריעה דשביעת מזריעה דשבת וכלאים, דבשביעת הכל תלוי בקליטה ותו לא, דאף דבשבת וכלאים מי שזרע ועקר לפני קליטה דעובר בלאו דזריעה, וכמבואר במנ"ח [רח"ק], אכן בשביעת מי שזרע ועקר לפני קליטה לא עבר על לאו דזריעה בשביעת, וביאר בזה, דכיון דבשביעת הכל תלוי בשביעת הארץ, שוב ליכא לחייבו על זריעה כזו דאינה פוגעת בשביעת הארץ.

וביאר בזה את שיטת הרשב"א והר"ן בטומן לפת באדמה ולא נתכוין לזריעה דלא עובר משום שביעת אף אי נשרש בסוף כיון דלא נתכוין לכך, וקשה שהרי איכא פס"ר בזריעה ראשונה עוד לפני ההשרשה, והוכיח מדבריהם דבלי השרשה ליכא שום איסור בשביעת כלל, כיון דכל האיסור הוא רק מצד שביעת הארץ, אלא דעיי"ש בהמשך דבריו [ס"ק ד'] דדחה ראייה זו מלפת דאין זה זריעה כלל.

ובשו"ת הר צבי [זרעים ח"ב עמוד צ"ב] דן בביאור דברי התוס' בשבת [נ'] האם מוכרח שם דבעי קליטה להיות חייב בשביעת, והיינו כחידושו של האגלי טל הנ"ל, עיי"ש בזה'.

אולם צריכים לעיין דמה סברתו בזה, דלמה לא נימא דגם בזריעה בלי קליטה איכא פגיעה

י. ועיין לעיל [סימן ו'] שהבאנו דנחלקו האחרונים בדין שביעת הארץ, דלפי המנ"ח ותורת הארץ וחזו"א כל הנידון מצד שביעת הארץ הוא אך ורק בעשה, א"כ אף אי נודה דרך קליטה היא פגיעה בשביעת הארץ, אכן כל זה נוגע רק לעשה

מיקרי מלאכה כלל, ואין זה היתרא מצד בפסידא אלא דלא חיילא בה תורת מלאכה, וכמפורש בלשון רש"י בע"ז [נ"ב:], ועיין בכל זה לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ד'] בהרחבה – ויש לעיין דמאי שנא שביעית משבת בזה דבשבת

שמיא מלאכה גם ככה"ג דאינו אלא לאוקמי'.
ולהלן [פרק ג'] נבאר שורש הדברים לחלק בין שבת לשביעית, ויבוארו כל הנך נפ"מ בין שבת לשביעית.

פרק ג'

יסוד החילוק בין מלאכת שבת למלאכת שביעית, לגבי שביתת הארץ.

יסוד החילוק בין שבת לשביעית הוא דבשביעית יסוד האיסור הוא בשביתת הארץ, וזה תנאי גם בלאו. והנראה בכל זה, דלעיל [סימן ו'] הבאנו את דברי הראשונים ואחרונים בדין שביתת הארץ בשביעית דמה"ט עובר באיסור שביעית גם בעכו"ם שעובד בשדהו, והבאנו בזה ב' דרכים, דרוב אחרונים למדו דהלאו בשבת ובשביעית דומין, דבתרווייהו בעינן מעשה ידיה, ורק בעשה דשביתת הארץ איתרבי איסור חדש בעבודת עכו"ם.

דרכו של האבי עזרי פשיטא דהלאו כבר כולל גרמא, דהעשה גילתה כן על הלאו דגדרי הלאו הם לפי גדרי שביתת הארץ.

ועפ"י דרכו ביארנו את חידושו של האגלי טל לעיל דמקיל בזורע בשביעית לפוטרו בלי קליטה, דלפי דרכם של האחרונים אין ענינו של שביתת הארץ שייך ללאו, ורק לדרכו של האבי עזרי דאיכא חומרא בלאו, כמו כן שייך נמי קולא בלאו, דכבר ליכא לחייבו באופן דליכא פגיעה בשביתת הארץ.

אולם הבאנו שם מהאבי עזרי דלמד באופן אחר, דלמד דבדין שביתת הארץ נאמר דילפינן ממה דהתורה רוצה שביתה בארץ דע"כ דגדרי איסורי שביעית הם עפ"י הגדרים של שביתת הארץ, גם בלאו וגם בעשה.

והיינו דכל השביתה היא אך ורק על האדם עצמו, רק דהגדר באיסור על האדם התרחב, דלא רק שמוזהר לא לעבוד "עבודה בידים", אלא שגם ע"י אחר לא יעשה עבודה גם שלא בתורת שליחות, דמאחר שהוא הבעלים של השדה ותלי' בדידה ועובדים לפי דעתו ורצונו, ממילא גם הוא עובר על "שדך לא תזרע" ולא רק על העשה, דגם הלאו של "שדך לא תזרע" מוגדר לפי העשה, אלא דבזורע ע"י עכו"ם ליכא מלקות כיון שהוא לאו שאין בו מעשה, והיינו דקרא ד"ושבתה הארץ" מגלה דשביעית אינה כמו שבת, אלא דהכא אף בלא נעשה בידים אלא ע"פ דעתו ורצונו, גם בלי שליחות ע"י עכו"ם עובר, והוספנו שם דעל פי

וממילא, דבשביעית בעינן "זריעה גמורה בשלמותה" והיינו "זריעה וקליטה", דרק אז הוא דנעשה פגיעה בשביתת הארץ, והיינו דאין ענינו של הקליטה כדי שהארץ עצמה תעבוד, דכבר דחינו לעיל דאין זה ענינו של שביתת הארץ, אלא דענינו של הקליטה הוא, דרק בזה אנו רואים את כל התוצאה ממעשיו בארץ, ובזה מתחיל האיסור בגברא.

ולא ללאו, ואין חידוש האגלי טל דגם הלאו משתנה בזה, וע"כ דלמד עפ"י דרכו של האבי עזרי שגם הלאו תלוי בזה, ודו"ק

שביעית אינו כן, דכלפי התוצאה חלוקין נינהו, ותרתי נינהו, ורק ע"י כוונת הגברא שהוא דחשיב כלפיו כמעשה זריעה וקצירה, אבל בשביעית אינו כן.

ובזה יבואר נמי דברי המהרש"ל בזומר שיש בו קצת קילקול, דלגבי שביעית בעינן שיהיה כאן צמיחה ותועלת גמורה ואל"כ חסר בכל המעשה, דהעיקר הוא התוצאה, אבל בשבת מהני כל תועלת כלשהו דסו"ס נתקיימה תנאה דתיקון, שיצא תיקון ממעשיו, ודו"ק.

ועפ"י זה יבואר עוד עיקר החילוק בין לאברוי ללאוקמי בשביעית דלאוקמי לא מיקרי מלאכה כלל, ולא מצאנו כן בשבת, והביאור דכיון דבלאוקמי אין כאן יותר משמירה על המצב הקיים, א"כ חסר בתועלת הגמורה שיש במלאכת קרקע שהתועלת הגמורה במלאכת קרקע להוסיף גידול וצמיחה – והכא אין כאן יותר מלשמור על המצב הקיים ע"י המלאכה, הלכך לא חשיב כמלאכה, משא"כ בשבת ליתא לכל הנ"ל.

עפ"י יבואר דין מחצב דבעינן "שם שדה", ומבאר עפ"י זה את הדין מזבל דהותר באשפתות, דאין עליו "שם שדה" דשמו "אוצר".

ונראה דעפ"י יבואר נמי דין מחצב דהבאנו דשיטת ר"י בתוספתא דליכא בה דין חורש כיון דבשביעית בעינן דיהא עליו "שם שדה", ורק בשבת מיקרי בכה"ג חורש, ולהנ"ל הביאור זה הוא, דכיון שיש דין שביתת הארץ, וכל הלאו נמדד כפי הפגיעה בשביתת הארץ, א"כ שפיר י"ל דבעינן "שם שדה" עליו דב"שדה" נעשה ונתקיים דין מלאכת שביעית, וכיון דליכא "שם שדה" עליו, א"כ לא חיילא בו תורת מלאכת שביעית, ורק בשבת דכל ענינו של התיקון ותוצאה היא רק כתנאי בעלמא, א"כ בזה שע"י מעשיו איכא לפנינו קרקע שמוכנה לזריעה, בזה אמרינן דאיכא כבר מעשה חרישה מצד האדם, ורק בשביעית דהכא מתחיל מהארץ הוא דבעינן שקודם לכן תחול עליו "שם שדה", ואז אמרינן דנעשה ב"שדה" מלאכת שביעית

ובתוספת ביאור – חרישה היינו פעולה שהתוכן שלה הוא - לעשות שדה לא חרושה

עפ"י כל הנ"ל מבואר כמה חידושים בשביעית, [1] למה בעינן חרישה דמוכן כבר לזריעה, [ונפ"מ במסקל או בחרישה להמית קוצים], [2] ולמה לא מהני קצירה לעצים, [3] ולמה זומר ובוצר חשיבי כתולדות ולא כאב, [4] ולמה בשביעית בעינן תיקון גמור לעומת שבת, [5] למה איכא חילק בין לאברוי ללאוקמי בשביעית.

ונראה דעפ"י יסוד זה יבוארו כמה חילוקים בין שביעית לשבת, ד"ל דכמו דבעינן "זריעה גמורה בשלמותה" והיינו "זריעה וקליטה", כמו כן נמי בעינן כן בחרישה, והיינו דבעינן שהשדה תהא כבר מוכנה לזריעה, ומה"ט סובר החזו"א דבמסקל, אף דאיכא במעשיו הכנה לזריעה כלפי מלאכת שבת, הא סו"ס כיון דהשדה אכתי אינו מוכן לזריעה דאכתי מחוסר חרישה, דלענין שביעית אין זה בכלל "שבח הקרקע", ואין בו איסור תורה, דחסר כאן בתוצאה ממעשיו וזה תחילת האיסור, דאין כאן "חרישה גמורה בשלמותה".

ועפ"י ז מובנים נמי דברי הרא"ש הר"ש סיריליאו ומלאכת שלמה ורבינו גרשום לגבי חרישה ראשונה להמית קוצים דאין זה בכלל חרישה גמורה לענין חיובא דמלאכת שביעית כיון דאכתי מחוסר חרישה.

[ונראה דגם אם נחלוק על האגלי טל לענין קליטה, אכתי י"ל דמודים לעיקר הכלל, ד"ל דדוקא בזריעה שכבר מונח בזריעה אפשרות של קליטה אז הוא דדנים שיש כאן זריעה גמורה, אבל במסקל אינו כן, דאכתי מחוסר מעשה עד ההכנה לזריעה, ודו"ק].

ועפ"י יבואר נמי טעמא דהמהרש"א בקצירה לעצים, דגם לענין זה מהני מלאכת מחשבת, דכיון דמלאכת שביעית מתחילה בתוצאה, א"כ כיון דבתוצאה ליכא קצירה בקצירה לעצים, שוב לא חשיב קצירה לענין שביעית אף דהגברא דן את העצים כפירות, ורק בשבת דהעיקר הוא מצד מעשה האדם, התם י"ל דכיון דכלפי הגברא איכא מחשבה וכוונה לדון את העצים כפירות, א"כ כלפיו שפיר נתקיימה הך תוצאה, ושפיר חשיב קצירה.

ועפ"י יבואר נמי למה זומר ובוצר חשיבי כאב של זורע וקוצר מחמת כוונתו בשבת ולענין

החזו"א דסו"ס במקום שהזבל נוגע בארץ התם הוכן האדמה לזריעה, ולהנ"ל י"ל דבכה"ג דמזבל בערימות גדולות של אשפות, הרי אין עליו שם שדה" דשמו "אוצר", שיש כאן "אוצר של זבל", והכא גרע טפי והכא כו"ע מודי דמהני, דדוקא במחצב דעכ"פ אחרי מעשיו איכא לפנינו שדה ורק לפני כן לא היה עליו שם שדה, התם פליגי בתוספתא, אבל הכא דגם אחרי מעשיו ליכא תורת שדה, הכא כו"ע מודי דליכא פגיעה בשביעת הארץ, ולכן לא חשיב כמלאכת שביעית.

וצריכים להוסיף דאף לפי המבואר [שם]
דמהני להביא מעט מעט, אכן כיון דכוונתו לאשפתות, א"כ דיינינן ליה להך זבל כהתחלת אוצר, ודו"ק.

לשדה חרושה, אכן ליצור שדה חרושה מכלום אינה חרישה, אלא בנייה, ואעפ"כ בשבת מיקרי חרישה, והיינו משום שסו"ס הוא הגיע להך תוצאה של 'שדה חרושה' על ידי מעשה זה, אולם תוצאה זו אינה בשלמותה, שיש ב' דרגות של תוצאה, תוצאה אחרי המעשה ותוצאה בתוך המעשה עצמו - תוצאה אחרי המעשה היינו מה שעומד לפנינו שדה חרושה וזה סגי למלאכת שבת, אבל יש תוצאה בתוך המעשה - והיינו 'המהפכה' ו'המעבר' מ'לא חרושה' לחרושה ובה נמצאת השלימות של התוצאה - ואת החלק הזה צריכים בחיובא דשביעית.

ונראה דעפ"י זה יש לבאר נמי דינא דמזבל
דליכא מזבל כשעושה מהם אשפות, והק'

פרק ד'

סיכום שיטת התוס' בכל הנ"ל.

והנה אף דנתיישבו המשניות בענין מסקל ובענין מזבל, אכן אכתי קשה דינא דמדל ודינא דמזנב, ודין מזנב נתבאר לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ד'].
[פרק ד' משנה ו'], ושם מבואר נמי עומק דברי התוס' בסנהדרין [כ"ו], ודין מדל נתבאר בפני עצמו לעיל בציונים והערות [פרק ד' משנה ד'].

סימן ח'

קונטרס

בהיתרא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר, וביסוד דינא דכל עבודות שביעית

דמצד "כי לי הארץ" ומדין הפקר אתינן עלה,

[פרק שלישי דשביעית].

פרק א' הוכחות דיסוד דינא דמלאכת שביעית מצד הפקר והוראת בעלות אתינן עלה. ❖ מתמה בעיקר הדין דפסיק רישא מותר בשביעית. ❖ מביא מהכתב הקבלה דלשון שביעתה בשביעית מלשון 'תשביתו' בחמץ אתינן עלה, ולמדנו מהכא דדינא דעבודת קרקע בשביעית מצד הוראת בעלות אתינן עלה, ומישך שייכא לדין הפקר של שביעית. ❖ מוכיח כדבריו מהסוגי' בסנהדרין ומהחינוך ומדברי רש"י בפרשת משפטים. ❖ הוכחה לכל הנ"ל מהיתרא דדבר שאינו מתכוין גם במקום פס"ר. ❖ הוכחה ליסוד הנ"ל משיטת רש"י ברי"ה [טו']. ❖ מוכיח עוד כדבריו מהר"ש משאנץ ומלבי"ם בפירושם לתו"כ ד"נעבד" אסור מצד "שמור". ❖

פרק ב' ביאור בגדרי שביתת הארץ, למה ליכא דין עקירת האילנות בשביעית, ולמה מהני עבודת גוי בהבלעה. ❖ מיישב בזה את קושיות האחרונים למה ליכא חיוב עקירת כל האילנות בשביעית מצד שביתת הארץ. ❖ מביא את ישובו של האבי עזרי על קושיות האחרונים על שיטת המבי"ט בדין משכיר קרקע לנכרי לכמה שנים דאיכא התירא מצד הבלעה, ומתמה בדבריו. ❖ מיישב את הדברים, ומחדש דבעצם המעשה של "העמדת אחרים בארץ לעבודת שביעית" חיללא "מעשה הפקעה" במציאות של "כי לי הארץ", וזה יסוד דינא דשביתת הארץ ע"י עבודת העכו"ם. ❖ ישוב לקושי האחרונים ממדייר. ❖ ישוב לקושי האחרונים ממשנה [פ"ד מ"ג] בחוכרים נירין. ❖ שביתת הארץ בשדה של אחרים ובדין יש קנין לעכו"ם.

פרק ג' ביאור בדברי החזו"א בישוב לשיטת הר"ש דקצירה רק אסורה מן השמור. ❖ מביא את פלוגתת הר"ש ורש"י ור"ת בדין קצירה אי אסורה גם בהפקר או רק בשמור. ❖ מביא את דברי התורת זרעים בביאורו לקושיות התוס' ב"מ [נ"ח] על שיטת הר"ש, ומביא את ישובו של החזו"א בזה דרך אסור בשמור אף דהוי מלאכה ועבודה. ❖ מבאר את דברי החזו"א עפ"י יסוד הנ"ל דהוראת בעלות היא תנאי בכל מלאכת שביעית. ❖ מביא מקור לזה מהמכילתא דרשב"י. ❖ מביא ג' דרכים בחזו"א בביאור שיטת הר"ש, דקשה דמה שייכא היתרא דקצירה שלא כדרך הבעלים בשמור, הרי אכתי עובר דהא מבטל מצות הפקר, ובחידושו של החזו"א דמייירי בשמור ואח"כ הפקירו. ❖ הוכחה מהרמב"ן [ע"ה] והריטב"א [יבמות] ורש"י [ע"ה] דכל הלאו של קצירה כדרך הבעלים בשמור היא הוספה על עיקר העשה של הפקר, ודלא כהחזו"א דקאי בשמור והפקיר אח"כ, [ומוסיף בזה מהלך אחר דעיקר ההפקר הוא בשעת הקצירה, וכל הדין ונטשתה שלא בשעת קצירה היא תוספת דין על זה], ומוכיח מזה דלשיטת הר"ש כל האיסור קצירה מישך שייכא לדין הפקר, וכמבואר במכילתא דרשב"י. ❖

פרק ד' הערה: יתכן דהכל תלוי בפלוגתת רש"י והרמב"ם והתוס' בדין ביטול חמץ מדין תשבייתו. ❖ סיכום הדברים דפליגי התוס' ביסוד זה נגד רש"י והרמב"ם. ❖ פלוגתת הראשונים לגבי תשבייתו אי קאי על ביטול בלב או רק על ביעור. ❖

פרק א'

הוכחות דיסוד דינא דמלאכת שביעית מצד הפקר והוראת בעלות אתינן עלה.

מתמה בעיקר הדין דפסיק רישא מותר בשביעית. עיין לעיל [סימן ז'] – ושם הבאנו ו' משניות שמוכרח שיש היתר של דבר שאינו מתכוין בשביעית – וההיתר הוא גם במקום פס"ר, אף דבכל התורה פס"ר אסור מה"ת, ותמוה דמאי שנא שביעית דמותר גם בכה"ג – אלא דהבאנו דכל זה דלא כשיטת התס' דמפורש בתוס' בכמה דוכתי דפס"ר אסור בשביעית כמו בכה"ת, וכבר הארכנו

בעיקר פלוגתא זו לעיל [שם] – אולם הכא יבואר טעמא של הראשונים שהתירו גם במקום פס"ר, ועיין בהערה^א דרך מחודשת בזה.

מביא מהכתב הקבלה דלשון שביתה בשביעית מלשון 'תשבייתו' בחמץ אתינן עלה, ולמדנו מהכא דדינא דעבודת קרקע בשביעית מצד הוראת בעלות אתינן עלה, ומישך שייכא לדין הפקר של שביעית.

א. מצאנו דבר חדש בגליון הש"ס הנדפס בירושלמי [פ"ג ה"ב דף ז:]: בטעמא דהיתר של אינו מתכוין אע"ג דהוי פסיק רישיה, וז"ל "כל עיקר איסור עבודה בשביעית הוא משום שנהנה מעבודת קרקע ובהנאה לא שייך פסיק רישא כמ"ש הר"ן פ' גיד הנשה [ל"ב: בדפי הרי"ף] וכו", עכ"ל.

הרי שפירש שאיסור עבודת שביעית אינו מעשה עבודה שאסור על הגברא אלא האיסור הוא ליהנות מן הקרקע, ואע"ג שהאיסור אינו אלא עבודה בקרקע מ"מ הגדר בזה הוא איסור להשתמש בקרקע להנאתו, ולכן מותר כל שאינו מתכוון אע"ג דהוי פס"ר כמ"ש הר"ן.

דעלמא בכל התורה, אלא דפירשו מלשון "שמיטת הארץ", והיינו דאין הכוונה בהך שביתה שלא נעבוד את האדמה ושתנוח מהעבודה, [ונכלל שביתה דעלמא], אלא דהכא הכוונה היא ש"נסתלק מהארץ", והכוונה בזה להעמידו להקב"ה.

ונראה דיסוד חידוש בזה הוא, דכפשוטו אנו מבינים דשני פרשיות נאמרו בשביעית, דבפרשת משפטים נאמר הלכתא דהפקר, והיינו דאיכא מצוה להפקיר את הפירות [וגם את הקרקע רק לענין זה שיוכלו לקחת את פירות השדה מהפקר], ובפרשת בהר נאמר דיני המלאכות וזה דין אחר לגמרי, והוא דכמו דבשבת נאסרו ל"ט מלאכות, כמו כן בשנת השביעית נאסרו ד' מלאכות של עבודת קרקע, ושני דינים נינהו.

אולם הכא נתחדש דשייכי אהדדי, דאין זה דומה כלל לשביתה של שבת, אלא דשורש השביתה שייכא לדין הפקר, והיינו לשבות מבעלותו בקרקע כעין תשביתו בחמץ, דבד' הנך עבודות הוא מראה בעלות, ומזה הוא צריך לשבות, ודו"ק.

ועפ"י דברי הכתב והקבלה צידד הגרש"ז [מעדני ארץ שם] לחדש, דיתכן דגם מי שלא משמט ולא מפקיר את פירותיו דמלבד מה שהוא עובר על העשה של "תשמטנה ונטשת", אלא דה"ה שהוא גם עובר על העשה של "שביתת הארץ", וזה חידוש גדול.

מוכיח בדבריו מהסוגי' בסנהדרין ומהחינוך ומדברי רש"י בפרשת משפטים.

ונראה דאיכא מקור ליסוד זה מדברי רש"י בפרשת משפטים עה"פ "והשביעית תשמטנה ונטשתה", דמפסוק זה ילפינן דין הפקר וכמבואר במכילתא [שם] וברמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל הכ"ה], אולם עיי"ש ברש"י שלמד גם איסורי עבודה

ונקדים ביסוד גדול - מצאנו הרבה קושיות בדין שביתת הארץ, וכדיבואר בעזה"י בהמשך דברינו, ובישוב כל הענין נראה להקדים בחידוש גדול מהכתב וקבלה בעיקר הגדר של שביתת הארץ ובגדר מלאכת שביעית, ונוכיח כדבריו מכמה וכמה מקומות.

דהנה, יעויין במעדני ארץ נס"ד ס"ק ח' ד"ה ועיי' גם ברש"י שהביא מה"כתב והקבלה" ב' דלשון שבתון מצאנו בתורה לא רק בשביתה ומנוחה מעבודה כמו בשבת ויו"ט, דבמקום אחר מצאנו לשון שביתה בלי שייכות למנוחה מעבודה, דמצאנו לשון "תשביתו" בחמץ שזה ביטול והפקר והכא אין זה ענין לשביתה ממלאכה אלא דענינו שביתה מבעלות ומהחזקת החמץ תחת ידו, וחידוש הכתב והקבלה דלשון שביתה שנאמר בשביעית אינו מלשון שבתון האמור בכל התורה, אלא דהכוונה בזה לשביתה ע"ד חמץ, והיינו דשובת מהוראת בעלות בקרקע, דתשביתו היינו הפקר וביטול.

ועייין משך חכמה [אמור] דהביא שיש שפירשו דלשון 'שבת' בקרא דספירת העומר דנאמר "ממחרת השבת" דקאי בפסח, והיינו משום שיש דין תשביתו בפסח, הרי דפסח נקרא 'שבת' על שם הך תשביתו, ולפי הנ"ל כן הוא נמי בשביעית.

ולמדנו מכאן, דיסוד דינא דאיסור עבודה בשביעית מצד בעלות אחינן עלה, והיינו דיסוד דינא דשביעית הוא כי לי הארץ, והאיסור עבודה אינה מצד שביתת הארץ שינוח, אלא דהשביתה מחייבת שיסלק ידו מהקרקע ולא יראה בה בעלות, דהארץ להקב"ה, ועבודתך בארץ הוא ביטוי של בעלות.

והעירני ידידי הרה"ג ר' בנימין עקשטיין שליט"א לדקדק כן מהתרגום אונקלוס, דבכל הפרשה בריש בהר לא פירש לשון "שבתון", ולשון "שביתה" כפשוטו כמו שפירש בשבת

ועיקר חידושו שאיסור שביעית הוא בגדר איסור הנאה כ"כ גם במרכבת המשנה שכל שאינו נהנה מן המלאכה בשביעית אינו אסור מדאורייתא, מיהו מש"כ בגליון הש"ס דמשו"ה פס"ד מותר לפי מש"כ הר"ן דבר זה תלוי בפלוגתא, דתוס' פסחים [כ"ה: ד"ה לא] כתבו דפס"ד אסור אפי' בשאר איסורי הנאה, ולפי"ז ליכא למימר דמהאי טעמא מותר כשאינו מתכוין.

ב. ריש פרשת בהר עה"פ "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה".

על הארץ, ולא אנחנו, והיא היא עצם האיסור זריעה ועבודה, הרי לנו דגלות אינו "היכי תימצי בעלמא", אלא דהיא היא עצם קיומה של דיני שביעית "בעל כרחינו", מידה כנגד מידה כפשוטו.

הוכחה לכל הנ"ל מהיתרא דדבר שאינו מתכוין גם במקום פס"ד.

ונראה להביא הוכחה לעיקר יסוד זה מהקושי שפתחנו בה – הרי מבואר דבכה"ת איכא היתרא דדבר שאינו מתכוין, ובפס"ר כבר אסור, אכן בשביעית אינו כן, וכל שלא נתכוין בהדי' למלאכה, שוב ליכא מלאכה גם בפס"ר – וצ"ב – דלא איתברר בזה טעמא דמילתא, דאיזה סברא איכא בזה, דלמה חלוק שביעית מכל התורה בדין זה.

ונראה דעפ"י הנ"ל א"ש, דכיון דהכא כל השביתה היא אך ורק כדי שלא להראות בעלות בארץ ובאילן ע"י המלאכה, ואין העבירה במעשה עצמו במה שנעשה מלאכה בקרקע והארץ לא שבתה ממלאכה, א"כ בזה יתכן דמי שעשה מעשה אחד ומתוך המעשה נעשה מלאכת שביעית, דבכה"ג חסר בעיקר ההוראת בעלות בקרקע, וממילא דדין פס"ר דכה"ת לא נאמר בזה, ודו"ק^ג.

הוכחה ליסוד הנ"ל משיטת רש"י ברי"ה [ט.].

ובאמת דהך יסוד מבואר נמי בדברי רש"י ברי"ה [ט.], דהנה, ברש"י מבואר דקרא ד"קציר תשבות" קאי על פירות שביעית בשמינית דאתה נוהג בהם מנהג שביעית, ורישא דקרא, היינו "בחריש ובקציר תשבות" דקאי בחריש קאי על מלאכת חרישה בערב שביעית, והקשו בתוס' [י"ב:] דקשה, דעיקר האי דינא דיליף רש"י מ"קציר תשבות" לומר דבפירות שביעית אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית, עיקר דין זה כבר כתוב בהדי' בקרא, ותירץ דסיפא ד"קציר תשבות" רק בא לגלות על הרישא ד"חריש תשבות" דקאי בערב שביעית כמו דסיפא קאי במוצאי שביעית, והיינו ד"תשבות" כתוב בפסוק חדא זימנא, וכמו דכלפי קציר לא קאי בשביעית כמו כן בחריש.

מהכא, והיינו זריעה וחרישה, עיי"ש, ומבואר דיסוד האיסור עבודה הוא להסתלק מהארץ ולא להראות בה בעלות, וזה כעין דינא דהפקר דילפינן מהך קרא, דתרווייהו חדא נינהו.

והראני בזה ידידי הרה"ג ר' בנימין עקשטיין שליט"א דכן מבואר נמי בחינוך [מצוה פ"ד] במצות הפקר דכתב בהדי' – "ומצוה זו שהיא להפקיר את כל פירותיה והמצוה האחרת שציוונו הא-ל לשבות בה, כמוש"כ בכי תשא 'בחריש ובקציר תשבות', קשר אחד להן", הרי דתרווייהו חד ענין הוא, וזה כדביאר החינוך להלן שם "ולכן ציוה בה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו 'מלבד השביתה בה' כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו פירות בכל שנה ושנה לא בכחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם".

ונראה דהדברים מפורשים, דנראה דזה הפשוט הפשוט בסנהדרין [ל"ט.], "אתא ההוא תלמידא, אמר ליה, מאי טעמא דשביעיתא, אמר ליה, השתא אמינא לכו מילתא דשויה לתרווייהו, אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ שלי היא, והן לא עשו כן, אלא חטאו וגללו", עכ"ל, ומבואר דעיקרו של שביעית הוא להראות "כי לי הארץ", וזה יסוד האיסור בזריעה וכדומה, עיי"ש, ומבואר שם עוד דזה גם הסיבה לעונש של גלות, וכפשוטו אנו לומדים דגולין כ"היכי תימצי" בעלמא שנעזב את הארץ ואז כבר לא נוכל לעבוד בה, אכן זה קשה דא"כ אין זה מידה כנגד מידה, דהגלות עצמו הוא עונש נוסף יותר מהעבירה, אטו נימא דמחוייבים מיתה כיון שעל ידי העונש של מיתה כבר א"א לעבוד.

וע"כ דמטעם זה לא היינו צריכים לצאת לגלות, והיינו צריכים להשאר בארץ בלי יכולת לעבוד את האדמה ע"י עיכוב אחר בגוף העבודה ותו לא, ומצד זה באמת לא מגיע להם גלות, אלא דאדרבה, הן הן הדברים, דהעבירה היא הוראת בעלות ע"י העבודות, ומעתה א"ש, דנמצא דהגלות היא היא ההוראה שהקב"ה הוא הבעלים

ג. וע"ע דברר השמיטה [פ"ד סוף משנה א'] תחילת הדברים.

ומכאן הוכיח הכתב והקבלה דע"י עבודה יש פגיעה בבעלות, ובאמת דהדברים מפורשים בכל המפרשים [שם].

וז"ל הר"ש משאנץ [שם], "פירוש – שלא נשבתה אלא נעבדה בה עבודה כדי לגדל פירות, הוי שמור ואפילו לא שמרם אח"כ", הרי דמבואר בר"ש ששביתת הארץ היא מעבודה של "גידול פרי", וזה כדי שלא יהא "שמור", וזה יליף מקרא ד"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ומתבאר בהדי' מתוך דבריו דע"י עבודה נאסרו הפירות שבוזה הם "שמורים".

עוד הוסיף שם הר"ש, "ומיהו גם בשמירה בעלמא אסר לעיל גבי לא תבצור", והיינו דאיכא גוונא נוספת של "שמור", וזה ע"י שמירה בעלמא דגם בזה נאסרו הפירות, וזה יליף מקרא אחרינא ד"את ענבי נזרך לא תבצור".

ומבואר מדבריו דתרי אופנים של איסור שמור נינהו, א' ע"י גדר ככל שמירה דעלמא וזה יליף מ"נזירך", ב' ע"י עבודה ג"כ מיקרי שמור, וזה יליף מקרא ד"והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", ומבואר בהדי' דהאיסור עבודה מצד שמירה אתינן עלה, וע"כ דיסוד האיסור עבודה הוא בזה שהוא מראה בעלות ושמורו לעצמו, היפך מעיקר ענינא דשביעית ד"כי לי הארץ".

שוב ראיתי דכן ביאר נמי המלבי"ם [ריש בהר פסוק י'], וז"ל, "ולא מן המשומר, פירוש – שנעבד שדהו ולא שבת", הרי לנו דברים מפורשים במלבי"ם ע"ד הר"ש משאנץ הנ"ל.

ובעיקר האיסור של שמור ונעבד – עיין לעיל בציונים והערות [פרק רביעי משנה ב'] מה שנתבאר בזה.

הרי דדברי הכתב והקבלה הם יסוד גדול מיוסד על יתדות נאמנים, ואחרי דבעזה"י זכינן לראות דהדברים באמת ברורים וקיימים, ונתבאר בזה היטב עיקר הגדר ביסוד דינא דעבודת שביעית וביסוד דינא דשביתה בשביעית, שוב אפשר לבא ליישב כמה וכמה קושיות בהאי ענינא, וכדיבואר.

ויש לעיין דמה השייכות בזה בין רישא דקרא לסיפא דקרא, הא ע"כ הך "תשבות" מתפרש בתרי אנפי, דכלפי קציר לא קאי על מעשה עבודה של קצירה אלא דקאי על "מנהג הפירות", והיינו סחורה ביעור והפסד, וכלפי 'חריש' דרישא ענינא כלפי "שביתה" ממעשה עבודה, וע"כ דהך לשון קאי על שני דינים שונים דלא שייכי זה לזה, ואין גלי לן חדא על חברתא דקאי בחדא זימנא, הא ע"כ תרתי נינהו, וצ"ע.

ומלבד כל זה – הרי עיקר דברי רש"י תמוהין, דאין שייך לשון שביתה כלפי "מנהג הפירות שביעית", הא עיקר דיני הפירות מצד "סחורה ביעור והפסד" לא שייכי לדין שביתה.

ולדברי התוס' שם [י"ב] לא קשה מידי, דגם חריש ברישא וגם קציר בסיפא תרווייהו קאי בשביתה ממלאכה, דקרא לא קאי על מנהג הפירות כלל, אלא על הקצירה עצמה בתורת עבודה, א"ש, אכן לרש"י קשה.

ולדברינו אדרבה, חדא מילתא נינהו בעיקר יסוד דינם, דדיני הפירות נובעים מהדין הפקר בפירות, וכולהו מדיני ההפקר של הפירות נינהו, [וכבר הארכנו במק"א להוכיח דכולהו מדיני הפקר הפירות נינהו], וממילא ד"תשבות" ע"כ היינו השבתה מהבעלות, זה מצד א', ומאידך, הרי גם השביתה של המלאכה כחרישה ג"כ מצד השבתה מבעלות היא, הרי לנו דתשבות חדא קאי בתרווייהו, וא"ש, ודו"ק.

מוכיח עוד כדבריו מהר"ש משאנץ ומלבי"ם בפירושים לתו"כ ד"נעבד" אסור מצד "שמור".

ונראה דהדברים מפורשים בר"ש משאנץ על התו"כ בריש פרשת בהר [ס"ק ה'], דבתו"כ שם דרשו על הפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה", דמהשמעות הפשוטה היא שכאילו יש כאן "אכילה" כלפי ה"שבת של שביעית", וצ"ע, וביארו בתו"כ [שם] "מן השבות אתה אוכל ואי אתה אוכל מן השמור", והיינו דהאכילה היא ממה שנתקיימה בהם שביתה, ולכא' קשה דההיפך של "שבות" הוא "נעבד" וכאן כתוב ד"שמור" הוא ההיפך של "שבות", וצ"ע.

פרק ב'

ביאור בגדרי שביתת הארץ, למה ליכא דין עקירת האילנות בשביעית, ולמה מהני עבודת גוי בהבלעה.

עצמה נחשבת כפגיעה בשביתתה, אכן קרקע הוא דומם, ולא שייך בה עבודה, אז ע"כ דמתפרש השביתה רק כלפי פעולת האדם בארץ.

אולם נראה דהדברים עדיין לא ברורים, שהרי בשלמא אם היה הבדל מהותי בין הנך ב' שביתות, [שביתה ממלאכת האדם בארץ לשביתה ממלאכת עצמה], אז היה מובן החלוק, אכן אינו כן, שהרי מאי שנא קליטה מכח זריעה בשביעית עצמה, ועוד, הרי מקליטה מכח זריעה בשביעית עצמה, ועוד, הרי מאי שנא יניקת צמחים מהארץ לאחר גשמים מיניקת צמחים מהארץ לאחר השקאת האדם, הא חדא נינהו, ואי בעינן שביתה מצד הארץ הרי מאי שנא, והרי סו"ס גם אם האדם לא יעבוד בה אכתי לא תגיע הארץ לשביתתה בלי עקירת כל האילנות, וא"כ מהו התוכן של הגדרה זו שהכל נמדד כלפי מעשה האדם, וצ"ע.

אולם לפי היסוד שהבאנו לעיל הדברים מוסברים היטב, דחלוקין נינהו הנך תרי דיני שביתה בעצם יסוד דינם, דהכא בשביעית השביתה היא מהבעלות של האדם בארץ, ולא מגוף העבודה כמו בשבת, וממילא פשוט, דהכא בשביעית רק עבודת האדם מראה בעלות על הארץ, אבל פשיטא דלא יתכן דמה שעושה הארץ בעצמה דתחשב כהוראת בעלות על עצמה, הרי זה לא יתכן, ופשוט מאד, וא"ש.

מביא את ישובו של האבי עזרי על קושיות האחרונים על שיטת המבי"ט בדיון משכיר קרקע לנכרי לכמה שנים דאיכא היתרא מצד הבלעה, ומתמה בדבריו.

ובזה נראה ליישב את קושי' האחרונים על המבי"ט, דאחרי שהמבי"ט [ח"ב סימן ס"ד] הביא את האיסור של שביתת הארץ בעבודה ע"י גוי, שוב יצא לחדש דאיכא היתרא בהבלעה, והיינו כשמשכיר את שדהו לעכו"ם לכמה שנים ובתוכם שמיטה, והקשו, דמה מהני בזה הבלעה, דהא סו"ס הגוי עובד בשביעית, ועיין במנ"ח [שכ"ט ס"ק

מיישב בזה את קושיות האחרונים למה ליכא חיוב עקירת כל האילנות בשביעית מצד שביתת הארץ.

ידוע קושי' החזו"א [סי' י"ז ס"ק כ"ה] והאבי עזרי [תניינא שמיטה ויובל פ"ג ה"ח אות ב'] בדיון שביתת הארץ, דהנה, כבר ייסדו האחרונים דילפינן משביתת בהמתו בשבת לשביתת הארץ בשביעית, וכמבואר במנ"ח בארוכה מדברי התוס' ותוס' רי"ד בסוגי' בע"ז [ט"ו], ולמדנו מהכא דמה"ט אסור שגוי יעבוד בשדהו גם כשעובד מעצמו, דסו"ס חסר בשביתת הארץ, ואיכא בזה איסור בפני עצמו אף שהישראל עצמו לא עובד כלל, והגמ' מדמה לזה את הדיון שביתת בהמתו, דבהמה שעובדת לבד צריכים למנוע ממנו את העבודה, וכמו כן גוי שיעבוד בשדה ישראל צריכים למנוע ממנו, וכבר הארכנו בזה לעיל [סימן ו'] בביאור עיקר גדרי שביתת הארץ, והבאנו בזה כמה מהלכים בזה.

והבאנו שם שכבר הקשו בחזו"א ובאבי עזרי דא"כ כמו דחל עליו איסור כשבהמתו עובדת מעצמה א"כ ה"ה דיהיה איסור גם כלפי כל העצים שגדלים מעצמן, ולמה לא נצטרך לעקור את הכל לפני שביעית, דמאי שנא, וחילקו דע"כ דמוכרח דשונה שביתת הארץ משביתת בהמתו, והארץ רק צריכה לשבות מ"עבודת האדם בה".

וז"ל החזו"א [שם] "וע"כ שאין שביתת הארץ כשביתת בהמתו אלא שתהא שובתת ממלאכת האדם בה", ועפ"ז חידש החזו"א ד"לנטוע קודם שביעית שתקלוט מותר מה"ת" כיון דהכא ליכא עבודת שביעית של האדם עצמו כיון דהעבודה מצד האדם היה ערב שביעית, ובזורע לפני שביעית באופן שבשביעית איכא קליטה, דזה כבר אינה כלום, דקליטה היא עבודת הארץ מצד עצמה, וזה מסקנת החזו"א [שם], וכן הסיק להלן [סי' כ"ב ס"ק ה'] עיי"ש, אולם החזו"א סתם את הדברים ולא פירש טעמא דמילתא.

ואולי נוסף בזה ביאור, דבהמה ששייך מעשה מלאכה ומעשה עבודה, אז גם עבודה מצד

הקרקע, והיינו דבזה איכא "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ", הרי פשיטא דזה רק כשהוא עובד בעצמו, אבל בהמה שעובדת שאין לה שייכות לעיקר דין "כי לי הארץ", והיא מופקעת לגמרי מכל הך "ענינא" של "כי לי הארץ", דממילא פשיטא דבעבודתה ליכא "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ", ופשוט א"כ דגם בעבודה של עכו"ם דג"כ אין איסור, דפשיטא דבעבודתו ליכא "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ", וע"כ דלדברינו צ"ל דנתחדש איסור בעצם "העמדת אחרים בארץ לעבודת שביעית", דבמעשה העמדה עצמה חיילא הוראת בעלות בארץ.

נמצא, דגם לדברינו ליכא פגיעה בשביתת הארץ בגוי שעובד דמעצמו, דבזה אנו מודים לחידושו של האבי עזרי, דרק בנגרם ע"י הישראל איכא איסור, אכן חילוק גדול איכא בין הנך ב' דרכים, דלדרכו של האבי עזרי נתחדש דמלבד האיסור עשה של שביתת הארץ, הרי בכל זריעה וזריעה שנגרם על ידו אנו דנים כמו זריעה של הישראל, וכל זריעה וזריעה נכלל בכלל "לא תזרע" ידיה, שהרי הוא הגורם, אכן לדברינו אינו כן.

והיינו דלדברינו ליכא בזה איסור לא תזרע כלל, ואנו דנים רק מצד העשה של שביתת הארץ, אלא דנתחדש אופן חדש של פגיעה בשביתת הארץ, דלא רק זריעה של ישראל מפקיע מ"כי לי הארץ", אלא דגם במעשה של "העמדת אחרים בארץ לעבודת שביעית" ע"י ישראל חיילא "מעשה הפקעה" במציאות של "כי לי הארץ", והיינו דבעצם ה"מעשה העמדה" מונח אופן חדש של "הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ", ונמצא דליכא איסור חדש בכל זריעה וזריעה, אלא דבמעשה העמדה עצמה חיילא הפקעה כל שהגיע ממנו בסוף עבודת שביעית.

ונוסיף בזה ביאור, דלו יצויר והגוי לא יעבוד כלל, הרי איתברר דלא היה כלום בהך מעשה העמדה, אבל אחרי שהוא עובד, אז איתברר דבעצם ה"מעשה העמדה" חיילא "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ", אבל אין כאן איסור חדש בכל זריעה וזריעה ידיה, רק דהמעשה

י' ובשו"ת משיב דבר [ח"ב סי' נ"ו קונטרס דבר השמיטה] שכבר העירו בזה, ובפרט דדברי המבי"ט בנויים על התוס' ר"ד דמדמה לשביתת בהמתו וזה ודאי דשביתת בהמתו אסור בהבלעה, ועיין במעדני ארץ שביעית [סי' י"ג] מה שכתב בכל זה.

ומכח קושי' זו חידש האבי עזרי [שם] מהלך חדש בעיקר דינא דשביתת הארץ, עיי"ש, דשביתת הארץ היא הרחבה של האיסור על האדם לעבוד את האדמה, והיינו דהתורה אסרה מעשה זריעה ממש של הגבירא, ובדין שביתת הארץ הוסיפה על זה התורה ואסרה גם זריעה שהאדם יגרום ע"י אחר, וע"י שהוא אומר לגוי לעבוד הוא גורם זריעה בארץ, ולפי"ז חידש בזה חידוש גדול, דאי גוי יעבוד בעצמו באדמה של ישראל דאז כבר ליכא עבירה של שביתת הארץ, דכל האיסור הוא לזרוע או לגרום זריעה, וכבר הארכנו ביסוד זה לעיל [סימן ו'] בביאור עיקר גדר שביתת הארץ, והוכחנו כדברינו.

ועפ"ז חידש באבי עזרי דישאל שמשכיר שדהו לגוי רק לשביעית או ודאי שהוא גורם לעבודה בשנת השביעית, אכן היכא שהוא מעמיד את הגוי לכמה שנים ובתוכם שביעית, הרי העבודה של שביעית בא מצד החלטת הגוי לעבוד בשנה זו, ואין הישראל גורם ישיר על זה, וזה יסוד היתרא דהבלעה בנדון זה.

ונראה דהדברים אכתי לא ברורים כל הצורך, שהרי זה ודאי דגם במשכיר לשביעית דליכא הכרח שהגוי יעבוד עבודת קרקע בשביעית, אלא דאמרינן דאחרי שהוא עובד הוא עובד מחמת הישראל, וא"כ גם בהבלעה נימא כן, דאף שלא היה צריך להחליט לעבוד גם בשנה זו, אכן אחרי שהוא עובד בשביעית, הרי זה רק בגלל ההשכרה של הישראל שהוא העובד, ומאי שנא, וצ"ע.

מיישב את הדברים, ומחדש דבעצם המעשה של "העמדת אחרים בארץ לעבודת שביעית" חיילא "מעשה הפקעה" במציאות של "כי לי הארץ", וזה יסוד דינא דשביתת הארץ ע"י עבודת העכו"ם.

אולם להנ"ל יש מקום לבאר את הדברים, ונקדים בזה בהקדמה אחת, דהנה כיון דעיקר הדין שביתה היא רק בזה שהוא מראה בעלות על

והכא מדייר הוא תולדה ואין בו אלא איסור מלאכה בגברא וליכא בזה מצד שביתת הארץ.

אולם עפ"י יסוד הנ"ל יישבנו את הקושי' דדווקא בעושה בכוונה שיך איסור שביתת הארץ, אבל כשהוא עשה שלא בכוונה שוב אין כאן ביטוי של הוראת בעלות בארץ, וממילא שאין כאן סתירה למציאות של "כי לי הארץ", ומה"ט כל פס"ר מותר ואין בזה איסור מצד שביתת הארץ, וממילא פשוט – שכמו שלא קשה על עיקר הדין פס"ר למה ליכא עשה של שביתת הארץ – דכל שאין כאן כוונה אין כאן סתירה למציאות של "כי לי הארץ", כמו כן לא קשה במדייר שלא בכוונה, דמה שהוא מעמיד בהמותיו בלי כוונת זיבול ליכא סתירה למציאות של "כי לי הארץ", ולכן מותר גם מצד הלאו וגם מצד העשה.

ישוב לקושי' האחרונים ממשנה [פ"ד מ"ג] בחוכרים נירין.

ובזה יתיישב נמי ממה שהקשו על המשנה להלן [פ"ד מ"ג] בדין "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית" שמתנה עם הגוי בשביעית לקבלו חרושה במוצאי שביעית כדי לזורעה למוצאי שביעית, ומותר אף על פי שברור שהוא גרם לנכרי לחרוש בשביעית, והקשה בזה בתורת הארץ [פ"ו ס"ק ל"ב] שלפי מה שחידש במנ"ח דאיכא איסור עשה של שביתת הארץ בזה שהעכו"ם עובד בשביעית – א"כ איזה היתר איכא הכא לגרום שהעכו"ם יעבוד בשביעית.

אולם נראה שזה תלוי בכל הנ"ל, דלפי דרכו של האבי עזרי שהמהרי"ט לא חולק על אלו שאוסרים מצד שביתת הארץ, אלא שסובר דהיינו ע"י אמירה לעכו"ם או ששוכרו לזה, והמהרי"ט מיירי דווקא בהבלעה, וכיון שהיה בהבלעה שוב לא דייננו ליה שעבודתו בשביעית עצמה הוא על ידי הישראל אלא ע"ד עצמו, דדמי השכירות הם לשאר השנים, עכתו"ד, שוב י"ל דה"ה דבכה"ג שהוא עושה בשדה של עצמו כדי להרוויח על ידי הישראל – דהכא נמי מיקרי שעושה על פי עצמו, ועיין במהר"י קורקוס [פרק א' הלכה י"ג] שאין העכו"ם מיקרי שלוחו שהרי עושה לטובת עצמו – ולהנ"ל כוונתו שזה שהוא עושה בשדה ידיה

העמדה נהיה למעשה הפקעה יותר גדולה בהמשך ובתוספת העבודה של הגוי, ודו"ק.

ומעתה נראה לחדש, דכל דלא קרינן ליה העמדת אחרים בארץ "לעבודת שביעית" שוב לא חיילא בגוף המעשה "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ", דרק העמדת אחרים בארץ "לעבודת שביעית" מפקיע מהך מציאות, וממילא דכל דקרינן ליה העמדה "לעבודת הארץ סתם", ולא חיילא "שם שביעית" בעצם המעשה העמדה, הרי דבזה כבר ליכא "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ".

ונראה דלענין זה אהני לן סברת הבלעה במשכיר שדהו לכמה שנים ובתוכם שביעית, והיינו דאין כאן הבלעה ממש, אלא דלענין זה אהני לן ההבלעה דכבר לא קרינן ליה העמדת אחרים בארץ "לעבודת שביעית", דלא חיילא "שם שביעית" בעצם המעשה העמדה, וממילא דשוב לא חיילא בגוף המעשה העמדה "מעשה הפקעה" מהמציאות של "כי לי הארץ".

ונראה עוד, דלו יצוייר ויש קרקע שאינה עומדת דוקא לעבודת קרקע שאסורה בשביעית, וכגון שהיא עומדת גם למרעה צאן וכדומה, שהיא עומדת לשני הדברים כהדדי, א"כ גם אם הוא השכיר רק לשביעית אכתי ליכא איסור, וגם לדרכו של האבי עזרי הדין כן, ופשוט.

ישוב לקושי' האחרונים ממדייר.

והנה – לעיל בציונים והערות [פרק ג' משנה ד'] בדין מדייר הבאנו קושי' מספר 'אשר לשלמה' דתמה בעיקר היתרא של מדייר כשהוא מעמיד שם את הצאן בלי כוונת זיבול, דקשה להנך שאוסרים מלאכה על ידי עכו"ם מדין שביתת הארץ דלמה מותר, דאי מצווה להפריש עכו"ם דעושה מעצמו כש"כ דמצווה להפריש את הצאן שעושים מחמתו, ועוד הקשה דאף אי עכו"ם שעושה מעצמו מותר, אבל באומר לעכו"ם לעשות הרי ודאי דאסור ומה שמעמיד את הבהמות ודאי דגרע טפי מאמר לעכו"ם.

ומכח זה רצה לחדש שיש לומר שכל הדין שביתת הארץ, אינו אלא במלאכות דאורייתא,

הך שדה, וב"שבת הארץ" סובר דבזה שאנו מניחים עכו"ם לעבוד את האדמה כל ישראל מבטלים בזה את העשה של שביתת הארץ, אולם בתורת הארץ שם דחה דא"א לומר כן, עיי"ש בארוכה, ועיין במנחת שלמה [שביעית פ"ד מ"א] שהביא מצפנת פענח [פ"ג מהל' ת"ת ה"י מהד"ת] שנסתפק בזה, וה"ה הכא הרי אין זה קרקע שלו, ודו"ק, ועיין עוד במעדני ארץ [סימן י"ג ס"ק י"ד] שג"כ עמד על עיקר קושי' זו, ודן מצד יש קנין לעכו"ם להפקיע מידי קדושתה, וא"כ להלכה יהיה אסור, ובהמשך דבריו דן בגדרי עיקר האיסור של שביתת הארץ.

כדי להרוויח בחכירות לישראל לא מיקרי עושה "על פיו" ולא דומה לשלוחו ואין לאסור מצד שביתת הארץ.

שביתת הארץ בשדה של אחרים ובדין יש קנין לעכו"ם.

אולם עיקר קושי' זו תלויה במה שהבאנו [שם] שדנו האחרונים האם כל כלל ישראל עוברים בזה או לא, ועיין בזה בתורת הארץ [פרק ו' ס"ק כ"ו כ"ז] שהביא מחלוקת וספק בזה, והביא מספר ציץ הקודש כשאחד עובד בארץ שיש לדון האם איכא בזה עשה על כלל ישראל או רק על הבעלים של

פרק ג'

ביאור בדברי החזו"א בישוב לשיטת הר"ש דקצירה רק אסורה מן השמור.

דפירות משומרים אסורים באכילה, וילפי כן התו"כ ד"נזרך" אסור, והיינו דלמד דתחילת דברי התו"כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, [ומה שאמרו בלשון לא תבצור, היינו כלל וכלל לא דאין בה אכילה], וע"כ דהמשך דברי התו"כ דמחלקים בין כדרך הבעלים דאסור ובשלא כדרך הבעלים מותר, היינו רק בהפקר.

נמצא דר"ת מחמיר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי, וכ"כ התוס' בר"ה [ט'. ד"ה וקציר הב'] וכן הוא בתוס' בב"מ [נ"ח. ד"ה לשמור] ובמנחות [פ"ד.] וביבמות [קכ"ב].

והתוס' בסוכה [ל"ט] הביאו בזה דנחלקו רש"י ורבותיו האם איכא איסור במשומר בפירות שביעית, ומשמע דלרש"י לא משכחת לה איסור כזה, [מדהוצרך לבאר עזקה באופן אחר], וממילא נראה דפשיטא נמי דנחלקו נמי בעיקר איסור קצירה אי קאי בהפקר או במשומר, דתרי הנך דינים תלויים זה בזה, דתלויים בתרי הפירושים בתו"כ.

ובאמת דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דרש"י כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזרך – שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם", ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מרש"י בחומש והוסיף בזה בלשונו, "נזרך – שהפרשת והנזרת

מביא את פלוגתת הר"ש ורש"י ור"ת בדין קצירה אי אסורה גם בהפקר או רק בשמור.

ונראה דיסוד זה מתבאר מתוך דברי החזו"א בביאור הגדר בקצירה כדרך הקוצרים שאסור רק בשמור לשיטת הר"ש, ונקדים בזה בפלוגתת הר"ש ור"ת באיסור קצירה.

כתוב בתו"כ, "את ענבי נזרך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, "לא תבצור", לא תבצור כדרך הבוצרים, מכאן אמרו תאנים של שביעית, אין קוצים אותם במוקצה אבל קוצה אותם בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורכין בעריבה, אין עושין זיתים בבר, וכו', עכ"ל.

ונחלקו בביאור התו"כ, דשיטת הר"ש בפ"ח מ"ו [ד"ה לבדידה – מכת"י] ובפ"ו מ"ב [ד"ה לא במחובר] עפ"י התו"כ דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, וכתחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, ובנוסף לזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בזה הוא רק כדרך הקוצרים כהמשך דברי התו"כ, אבל בהפקר דלא מיירי התו"כ כלל, התם ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים, והר"ש סמך דבריו על התו"כ.

ושיטת התוס' בסוכה [ל"ט : ד"ה בד"א] בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום

הר"ש כפי ביאורו של התורת זרעים, וכדהבאנו לעיל.

ותירץ החזו"א וז"ל "ואפשר דבזמן שהוא קוצר כדרך הקוצרים או שקוצר משומר, העבירה היא במעשה קצירה והבצירה, וזה קרי קצירה אב ובצירה תולדה", ונראה דנתחדש הכא חידוש גדול בעיקר מלאכת שביעית.

מבאר את דברי החזו"א עפ"י יסוד הנ"ל דהוראת בעלות היא תנאי בכל מלאכת שביעית.

ונראה דהביאור בדבריו היינו עפ"י מה שנתבאר לעיל ביסוד דינא דכל עבודת שביעית, דכל הדין שביתה בשביעית שונה משביתה בשבת, דהכא השביתה אינה שביתה מעצם המלאכה אלא שביתה מהוראת בעלות בקרקע, ומה"ט א"צ לעקור את האילנות בשביעית, ומה"ט נמי ליכא חסרון של שביתה הארץ במשכיר שדהו לעכו"ם בהבלעה, וכתבאר.

ונראה דמזה למדנו דממילא דאיכא תנאי בכל עבודת שביעית, דרק מלאכה כזו שמראה בעלות על הקרקע חשיבא כמלאכה בשביעית, והיינו דבאופן שהמלאכה יראה בעלות אז הוא דחיילא בה תורת מלאכה, וכן הדין בכל המלאכות, זורע זומר וכולהו.

ועל זה מחדש החזו"א דגם בקצירה ובצירה הדין כן, אלא דהכא כבר נתחדש חידוש, דלא כל קצירה מראה בעלות, דרק קצירה כדרך הבעלים מראה בעלות, וממילא דבקצירה שאינה כדרך הבעלים כבר לא חיילא תורת מלאכה.

ועל זה הוסיף הר"ש דכל זה בשומר, אבל בקוצר בהפקר ליכא הוראת בעלות, וממילא דלא חיילא ביה תורת מלאכה, ודו"ק, וא"ש התו"כ והסוגי' במועד קטן כהדדי, דהתו"כ התנה שיהיה כדרך הקוצרים ושומר כדי שיתקיים תנא דהוראת בעלות, והסוגי' במו"ק הוסיף דבזה כבר חיילא ביה תורת מלאכה.

מביא מקור לזה מהמכילתא דרשב"י.

ונוסיף לזה מקור, דיעויין בספר המצוות [מצות עשה קל"ד] במצות ונטשתה ששם כתוב שיש מצוה

מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דמפורש דאיסורא דבצירה כדרך הבוצרים קאי רק בשומר, ודו"ק.

מביא את דברי התורת זרעים בביאורו לקושיות התוס' ב"מ [נ"ח] על שיטת הר"ש, ומביא את ישובו של החזו"א בזה דרק אסור בשומר אף דהוי מלאכה ועבודה.

והק' התוס' בב"מ [נ"ח] דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, והיינו דבא להקשות בזה על שיטת הר"ש ורש"י, והקשה מהמבואר בריש מו"ק דבצירה היא תולדה דקצירה, וביאר התורת זרעים [שביעית פ"ח] דתוכן קושי' התוס' היא דשם מבואר דקצירה ובצירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובזה לא שייך נפ"מ בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם בהפקר ומאי שנא מזורע וזומר דשייכי נמי בהפקר, וקצירה היא רק בשומר, וע"כ דכל האיסור הוא רק מצד הנהגת בעלות, ולא שייך בזה אבות ותולדות, ועיי"ש מה שחידש התורת זרעים בזה לישב את שיטת הר"ש, ועיין בזה לעיל בציונים והערות [פרק י' משנה ב'].

ומצאתי בחזו"א [ס' י"ז ס"ק ג'] ישוב לקושי' זו, דהנה עיי"ש שהקשה, דמדאמרו בריש מו"ק הך דאבות ותולדות על קצירה ובצירה מזה למדנו שהאיסור אינו מצד שומר והפקר, רק דעצם עבודת הארץ היא מלאכה, והיינו כעין זומר וזורע, ומקשה החזו"א דזה נגד התו"כ דמבואר דכל האיסור בקצירה היא מצד "קצירה כדרך הקוצרים", והוסיף החזו"א שזה גם נגד הדין שקצירה רק אסורה בשומר, וכוונת החזו"א הכא לשיטת הר"ש, דאי יסוד האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ע"י "קצירה כדרך הקוצרים", ולכן חידש הר"ש דדוקא בשומר אסור, א"כ הקצירה ובצירה עצמם הם רק היכי תימצא בעלמא להך הנהגת בעלות, וא"כ קשה דמה שייך בזה אבות ותולדות, וע"כ דאיכא איסור במעשה קצירה עצמה, ולא רק מצד מנהג הבעלים.

והרי כמו דבזורע ואידך מלאכות לא שייך חילוק בין הפקר לשומר, א"כ ה"ה דבקוצר לא שייך כן, והיינו ממש כקושי' התוס' בב"מ על

אכתי עובר דהא מבטל מצות הפקר, ובחידושו של החזו"א דמייירי בשמור ואח"כ הפקירו.

ונראה להוכיח כדברינו בר"ש דכל הדין קצירה היא באמת רק מצד ההפקר שבו, והיינו ממש כהמכילתא דרשב"י, [וזה לא שייך לשביתת הארץ מעבודה כפשוטו], ולכן זה רק נאמר בשמור.

דהנה, שיטת הר"ש קשה, שהרי אם לא הפקירו בשעת הקצירה א"כ ממילא אסור גם בשלא כדרך קצירה דהרי איכא חובת הפקר, וממילא הוא כבר עובר בעשה של ונטשתה, ושוב לא משכחת לה היתר קצירה אף בשלא כדרך הקוצרים כיון דממילא אסור לשומרה מטעמא דהפקר, וא"כ באיזה אופן מייירי הר"ש כשבא לאסור כדרך הקוצרים ולהתיר שלא כדרך הקוצרים, ועל זה מצאנו ג' דרכים בחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"ב ובסי' י"ב ס"ק ח'], ועיין בזה בהערה י'.

ובקצרה, הג' דרכים בר"ש הם, א] דאה"נ דליכא היתרא של שלא כדרך אלא דזה פטור מלאו וממלקות, ב] דאיכא היתרא עכ"פ בשל חבירו ובשל חבירו נאמר הלאו של כדרך הקוצרים בשמור, ג] דהלאו של כדרך הקוצרים נאמר אחרי שכבר לא עובר על שמור, דכבר הספיק להפקיר לפני הקצירה.

הוכחה מהרמב"ן [עה"ת] והריטב"א [יבמות] ורש"י [עה"ת] דכל הלאו של קצירה כדרך הבעלים בשמור היא הוספה על עיקר העשה של הפקר, ודלא כהחזו"א דקאי בשמור והפקיר אח"כ, [ומוסיף בזה מהלך אחר דעיקר ההפקר הוא בשעת הקצירה, וכל הדין ונטשתה שלא בשעת קצירה היא תוספת דין על זה], ומוכיח מזה דלשיטת הר"ש כל האיסור קצירה מישך שייכא לדיון הפקר, וכמבואר במכילתא דרשב"י.

להפקיר, והרמב"ם הביא מכילתא דרשב"י, ובמכילתא שם עמדו על לשון הפסוק, שבסוף מצות הפקר כתוב "כן תעשה לכרמך לזיתך", וז"ל, "והלא הכרם והזית בכלל היו, [דהפקר קאי על כל התבואה והפירות], ולמה יצאו, להקיש אליך, מה כרם מיוחד שהוא בעשה [הפקר] ועוברים עליה בל"ת [ענבי נזרך לא תבצור], אף כל שהוא בעשה [הפקר] עוברים עליה בל"ת [לא תבצור]", עכ"ל.

והרמב"ם ביאר בזה, דמצות הפקר קאי בכל הפירות כולם, כולל כרם וזית, ויצאו ללמד דכמו שיש לאו דלא תבצור בכרם, כמו כן יש לא תבצור בכולם, ולשון הרמב"ם בזה הוא, "וכמו שהכרם שהפקרו מצות עשה, הנה מניעתו בלא תעשה, כן הזית וכל מה שיצמח בשנה שביעית שהתבאר שהפקרו בעשה מניעתו בלא תעשה, ודין הזית ודין שאר פירות אחד", עכ"ל.

מתבאר מדברי הרמב"ם דהלאו של לא תבצור הוא לאו שנכלל בהדי' הדין הפקר, וע"י הבוצר איכא 'מניעה' ממצות הפקר, [וכלשונו 'מניעתו בלא תעשה'], וכל זה יליף מקרא, דהכתוב כלל ילפותא מיוחדת מכרם לכל הפירות במצות הפקר, ונתחדש בהאי קרא תרתי, א] מצות הפקר שייכא ללאו של בוצר, ב] ממילא דיליף דכל מה שנכלל בהפקר נכלל בבוצר.

ונראה דזה המקור של הר"ש דקצירה היא מדיני ההפקר, דלר"ש הרי יסוד של כל המלאכות של שביעית הם עקירה ומניעה במצות הפקר, וכל המלאכות הם מצד המניעה במצות הפקר שבזה הוא מראה את בעלותו על הארץ, ודו"ק.

מביא ג' דרכים בחזו"א בביאור שיטת הר"ש, דקשה דמה שייכא היתרא דקצירה שלא כדרך הבעלים בשמור, הרי

ד. דבחזו"א [סי' ג' ס"ק כ"ב] הביא ב' דרכים, א] י"ל דבשלא כדרך הקוצרים איכא רק עשה מצד מצות ונטשתה וליכא מלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואה"נ דבדרך הקוצרים אינו מותר, אלא דעכ"פ מידי מלקות הוא נפטר, ובקצירה כדרך הקוצרים ניתוסף לאו של קצירה, ב] בקוצר במשומר של חבירו אינו עובר על ונטשתה, דק בבעלים איכא דין הפקר, ואיתרבי הכא איסור של קצירה כדרך הקוצרים במשומר אף בחבירו שאין עליו דין ונטשתה, הרי לנו דבחבירו חיילא היתרא דשלא כדרך הקוצרים.

אכן יעויין היטב בחזו"א [סי' י"ב ס"ק ח'] דצידד בזה בדרך שלישי להחמיר, דאה"נ דלר"ש בשמור אסור ואיכא לאו גם בשלא כדרכו, והיתרא דתו"כ לא קאי בזה, ורק בשמור שעה אחת שאח"כ הפקירוהו הוא דמייירי התו"כ ובוה איכא

וכלשונו "ובוצר אותם ואינו מפקיר".

עוד מבואר בדבריו דכל התוכן של הלאו הוא חיזוק לדין הפקר, והיינו שבלאו יש הוספה וחיזוק בעשה של הפקר, והיינו "שבוצר אותם ואינו מפקיר", ומבואר דכל החסרון בבצירה הוא דבזה איכא קום ועשה של "לא להפקיר", וזהו התוספת לאו.

וכן הביא הריטב"א ביבמות [קכ"ב] נמי מרש"י בחומש שביאר דקאי על בצירה כמנהג בעלים, ועל זה אמרו דאלו "שהפרשת והנזות מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דקאי על מי שמוטל עליו להפקיר, וזה כל הלאו.

ונראה דכל זה כמבואר במכילתא דרשב"י, דהלאו של קצירה ובצירה היא "מניעה במצות הפקר", דכולו חדא נינהו, ולא קשה מה שהקשה החזו"א דא"כ מהו היתרא דקצירה שלא כדרך, הא ממילא אסור מצד מצות הפקר, דזה לא קשה מידי, דאדרבה כל האיסור של קצירה היא תוספת חומרא בעיקר דינא דהפקר, ודו"ק.

אולם נראה דאף דבחזו"א איכא ג' דרכים אכן נראה להוכיח כהדרך הראשון, דהר"ש ס"ל דבהיתרא דשלא כדרך הקוצרים איכא עדיין עשה של הפקר, ולא באו אלא להתירו ממלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואדרבה, דעיקר האי לאו של קצירה רק בא לרבות מלקות מצד זה שהוא מוסיף על מה שלא הפקירם, בזה שהוא כבר קוצר כדרך בעלים.

דנראה דדרך זו מפורש ברמב"ן, דיעויין בריטב"א יבמות [קכ"ב] בשם רבינו הגדול הרמב"ן שכתב "דההיא ברייתא [תו"כ] לא בא אלא לאסור הבצירה, וליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותם ואינו מפקיר", וכן הוא ברמב"ן בחידושו [שם], וכן מפורש ברמב"ן עה"ת בריש בהר "ליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותם ואינו מפקיר".

ונראה דמפורש בדבריו דלא כשני הדרכים האחרונים בחזו"א, דמפורש בדבריו תרתי, א] דקאי על הבעלים עצמו ולא על חבירו, וכלשונו "כרמו", ב] ועוד מפורש בדבריו דמיירי באינו מפקיר כלל והיינו דגם עכשיו אכתי לא הפקיר,

פרק ד'

הערה: יתכן דהכל תלוי בפלוגתת רש"י והרמב"ם והתוס' בדין ביטול חמץ

מדין תשביתו.

בראשונים לגבי דין פס"ר בשביעית וכהוכחנו לעיל [פרק א'].

איברא דבשיטת התוס' נראה להוכיח דחולק בכל הנ"ל:

א] הבאנו לעיל דהתוס' חולק בעיקר הך יסוד בקושי' על הר"ש דמה שייך שמור למלאכה, דאי מצד מלאכה אתינן עלה א"כ מה הנפ"מ בין שמור להפקר, וע"כ דלדידיה מלאכה ועבודה ותשבות היינו כפשוטו, כשבת ויו"ט דשובת ממלאכה.

ב] תוס' אזלי לשיטתייהו כמו שהבאנו לעיל

סיכום הדברים דפליגי התוס' ביסוד זה נגד רש"י והרמב"ם.

הרי לנו דעיקר יסוד זה מפורש ברש"י בכמה מקומות:

א] בפרשת משפטים וכדהבאנו לעיל [פרק א'].

ב] כן מבואר נמי מתוך דברי רש"י בר"ה [ט']. וכדהוכחנו לעיל [שם].

ג] כן מבואר נמי בשיטת רש"י דלמד כדעת הר"ש בדין שמור וקצירה דקאי רק בשמור ולא בהפקר, וכדהוכחנו לעיל [פרק ג'], וכמו כן מבואר

איסור בקצירה כדרכו, ובזה התיר התו"כ בשלא כדרכו, ולפי"ז נתחדש, דרק בהפקר מעיקרא מותר גם בכדרך קצירה, [ובזה חידש ר"ת דג"כ בעינן שינוי מכדרך הקוצרים], עיי"ש, עכ"פ לר"ש ע"כ מיירי דהיה משומר שעה אחת ושוב הפקירו, דאז הדין הוא דכדרך אסור ושלא כדרך מותר, דשוב לא עבר על עשה דונטשתה.

[סימן ז'] ששיטתו בכמה דוכתי בש"ס דחולק על הרמב"ם בדין פס"ר. לא, ושיטת רש"י דקאי גם בביטול בלב, וכן נמי שיטת הרמב"ם כרש"י.

ג] כמו כן הבאנו לעיל [פרק א'] מהתוס' ר"ה [י"ב] דחולק על שיטת רש"י בר"ה [ט'] לגבי דרשה דקציר תשבות, וכל זה לשיטתו דלדידיה תשבות ושבייתה היינו כפשוטו - ממלאכה, ודו"ק.

פלוגתת הראשונים לגבי תשבתו אי קאי על ביטול בלב או רק על ביעור. ונראה דיתכן דרש"י ותוס' אזלי בזה לשיטתייהו, דהנה כבר נחלקו רש"י ותוס' בפסחים האם תשבתו בחמץ בפסח קאי בביטול בלב או

ולפי זה, הרי א"ש לשיטתייהו, שהרי הבאנו בתחילת דברינו מ'הכתב והקבלה' דלשון שבייתה בשביעית הוא כעין לשון שבייתה מחמץ בפסח, ועוד דגם הלשון 'ממחרת השבת' בפסח הוא כן, וכעין זה נמי בשביעית, וזה יסוד כל הדרשה.

ונראה דכל זה לשיטתייהו, דהתורה מיירי בשבייתה מבעלות בהך קרא, אבל לפי התוס' לא כתוב שבייתה מבעלות כלל בתורה, ולשיטתו גם בשביעית אינו כן.

סימן ט'

קונטרס

בגדר הפקירא דשביעית,

[פ"ד מ"ב].

פרק א' הוכחות ליסוד של הגר"ל דיסקין דחלוק הפקר דשביעית מהפקר דעלמא. ❖ יסוד המהרי"ל דיסקין דחלוק הפקר דשביעית מכל הפקר דהפירות שייכים לכל ישראל, ויש לכולם זכות בהנך פירות. ❖ מביא ג' ראיות מדברי הרמב"ם וכפתור פרח באיסור קציצת אילנות. ❖ מביא ב' ראיות מהדין הפקר בירקות בסוף שביעית דחיילא ההפקר לפני לקיטה ופקע בשמינית היכא דלא ליקט. ❖ מוכיח כן עוד מקושי' הזכר יצחק על המבי"ט דלמד דבזכה בפירות שביעית מנכרי דמצי למימר "קאתינא מכח גברא שאינו חייב" אף שהוא הפקר, וע"כ שיש עדיין לבעלים זכות בה, וע"כ שאינו הפקר ממש, וכן מוכרח מספיקת הירושלמי אי יין של שביעית חשיב לכם לגבי מצות ד' כוסות. ❖ מוכיח כן עוד מהקס"ד במכילתא דאיכא זכות חלוקה לבעלים. ❖ מביא ב' הוכחות של האבי עזרי ליסוד זה, והוכחה נוספת מהר"ן בפסחים. ❖ מתמה בכל הנ"ל מהילפותא מהכא לכל הפקר דעלמא. ❖

פרק ב' בדין אפקעתא דמלכא והפקר דגברא והסתירות בזה. ❖ מביא את ספיקת המנ"י אי הוי אפקעתא דמלכא או הפקר דגברא, ומביא דאיכא בזה ה' נפ"מ, ומביא בזה את פלגתת המבי"ט והב"י באבקת רוכל. ❖ מתמה בכל הנ"ל דאיכא כמה ראיות לשני הצדדים, ומביא ז' ראיות מגדולי האחרונים דאפקעתא דמלכא היא. ❖ מביא ראיות דהפקר דגברא היא. ❖ מוכיח עוד דהפקר דגברא היא ממה דמוכרח דהאיסור נעילה ושמירה הוא רק על הבעלים. ❖ מתמה טובא בדברי הרמב"ם במצות הפקר, ומביא דסותר עצמו אי הוי הפקירא דגברא או אפקעתא דמלכא, ומתמה ברמב"ם וברמב"ן עה"ת [בהר] דלמה רק בנעל ביטל את מצות ונטשתה. ❖ מדייק דהרמב"ם בלשונו "כל הנועל שדהו או סג כרמו" סותר את עצמו מיניה וביה, וגם הרמב"ם בספר המצוות סותר א"ע מיניה וביה. ❖

פרק ג' דברי האחרונים דתרתני אית ביה, גם אפקעתא דמלכא וגם הפקר דגברא, ומתמה טובא בשיטת הב"י בזה. ❖ מביא מהאחרונים דתרתני אית ביה. ❖ מתמה דאיך שייך דגם הב"י ילמד דאיכא ב' דינים דא"כ למה בשדה עכו"ם ליכא אפקעתא דמלכא. ❖ עוד יש לעיין בדברי הב"י דמבאר דאיכא כמה דרגות, דבעכו"ם פשיטא דאיכא תרו"ם ובנעל מספקא ליה ובלא הפקיר ולא נעל פשיטא דחייב, וצ"ע, וכנראה שיש צד לומר שע"י נעילה הוא מפקיע את האפקעתא דמלכא, וכן מדוקדק במהרי"ט ובמשך חכמה. ❖

פרק ד' שני דינים נאמרו, דין "ונטשתה" שזה הפקר דגברא, ודין "ואכלו אביוני עמך" שזה אפקעתא דמלכא, ודין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא. ❖ סיכום החידושים והקושיות בפרקים דלעיל. ❖ מבאר דאיכא בזה ב' דינים דין "ואכלו אביוני עמך" ודין "ונטשתה", ומצד דינא ד"ואכלו אביוני עמך" נאמר אפקעתא דמלכא שזה זכות לכל לזכייה ואכילה בנכסי הבעלים, ומצד דינא ד"ונטשתה" ניתוסף בזה מצוה חדשה של הפקר להעמיד את האפקעתא דמלכא, כדי שיתקיים קיום דין "דכי לי הארץ", ויזכו מהפקר ולא מדידיה. ❖ מוסיף בזה, דדין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא. ❖ מדייק דיסוד הנ"ל מפורש בלשון הרמב"ם. ❖ אכתי מיושב כל הני דינים דתלויים בזכות העניים מצד "ואכלו אביוני עמך" אף אחרי שחיילא דינא "ונטשתה". ❖ מבאר למה רק בנעל נתבטלה המצוה, דכל היכא דמתקיימת "ואכלו אביוני עמך" ע"כ דאיכא הכא "חפצא ומציאות של ונטשתה", ורק בנעילה נתבטלה מציאות זו, ולהכי רק בזה נתבטלה המצוה. ❖ מיישב בזה את שיטת הב"י באבקת רוכל, ומבאר למה איכא בזה כמה דרגות, דבעכו"ם פשיטא דאיכא תרו"ם ובנעל מספקא ליה ובלא הפקיר ולא נעל פשיטא דחייב, ומבאר בזה את דברי האחרונים דע"י הנעילה הוא הפקיע את האפקעתא דמלכא, דהב"י חידש דלא חיילא דינא ד"ואכלו אביוני עמך" היכא דלא חיילא דינא ד"ונטשתה", דתרי הנך פרשיות תלויים זה בזה. ❖

פרק ה' ביאור שיטת הרמב"ם בספיקות [אתרוג], דליכא אפקעתא דמלכא וליכא הפקירא דגברא, ומוכיח דין קדושה ודין הפקר לא תלויים זה בזה. ❖ בדברי הרמב"ם דבספיקות ליכא הפקר, וביאורו של המקד"ד דהפקר הוא ממונות, ובזה מוקמינן בחזקת מ"ק. ❖ מביא את דברי האפיקי ים לחלק בזה בין ההפקר דגברא לאפקעתא דמלכא, ודוחה דהסברא בזה איפכא. ❖ מוכיח נגד האפיקי ים דתלה אפקעתא דמלכא בדין קדושה דהנך תרתני אינם תלויים זה בזה. ❖ מתמה דא"כ אף דלגבי האפקעתא דמלכא א"צ להחמיר אכן מצד הצוה של הגברא שפיר צריכים לפוטרו מתרו"ם, ועפ"י הכל מיושב, דמצות הפקר דגברא תלוי בדין אפקעתא דמלכא. ❖

פרק ו' בגדרי הפקר לזמן דילפינן משביעית, ובדין הפקר דשביעית בקרקע, ובדין הפקר דשביעית בירקות לפני לקיטה. ❖ מביא את דברי הסמ"ע דילפינן הפקר לזמן משביעית, ומביא את דברי האחרונים דזה יליף דוקא מהפקר דקרקע שהוא הפקר להשתמשות. ❖ מתמה מירקות לפני לקיטה דאיכא להו הפקר לזמן, ומוכרח דההפקר הוא זכויות, ודלא כשאר הפקר. ❖ מתמה דמצד המצוה של "ונטשתה" איכא הפקר גמור, ורק מצד האפקעתא דמלכא אפ"ל כיסוד הגרי"ל, ודן אי חיילא מצות "ונטשתה" בגברא בירקות. ❖ מבאר דהכא בירקות חלוק האפקעתא דמלכא כיון דאכתי אינם פירות שביעית, ומה"ט גם ההפקר דגברא אינו אלא הפקר לענין ההשתמשות, ושפיר חיילא לזמן. ❖ מעורר דהילפותא דבעינן הפקר לכל אינו מהפקר בקרקע ולא מהפקר בהנך ירקות. ❖

פרק ז' דין קדושה ודין הפקר אינם תלויים זה בזה. ❖ הוכחה בשיטת הרמב"ם מאיסור קציצת אילנות דמטעמא דהפקר אתינן עלה עוד לפני הדין קדושה. ❖ הוכחה ליסוד הנ"ל בשיטת הר"ש בסורי'. ❖ הוכחה ברורה מהירושלמי בכלאים דחיילא ההפקר מיד בהשרשה. ❖

פרק א'

הוכחות ליסוד של הגר"ל דיסקין דחלוק הפקר דשביעית מהפקר דעלמא.

שליט"א דכן מפורש בהדי' ברמב"ם בפירוש המשנה [משנה י'] שפירש דהא דאין קוצצין אילן בשביעית שזה משום שהוא גוזל בני אדם שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בני אדם, וכן הוא בכפתור ופרח [סוף סי' מ"ז] שכתב בהדי' "פירות שביעית התורה זכתה אותם לכל אדם שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ולזה אין קוצצין את האילן וכו'"א.

ונראה דאיכא בזה ג' ראיות, א] מהלשון "שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בני אדם" ומהלשון "התורה זכתה אותם לכל אדם" בן מעצם הדין שזה חשיב גזילה, דזה רק שייך היכא דאיכא זכויות.

ג] עוד מוכרח ממה דשייך דינים לפני שיש פרי, דכל דיני שביעית הם רק בפרי, ולא בעץ, דליכא קדושה בעץ ב' – דאף בפירות ליכא קדושה אלא עד כמה שמיוחדים לאכילת אדם ובהמה לצביעת אדם [וכגון קליפי רימונים וכו', אבל במיוחדים להסקה או לצביעת בהמה אין קדושת שביעית עליהן – וכמבואר כל זה בחזו"א נס"מ] ו"ג ס"ק ז' – ומעתה ע"כ דההפקר הוא רק בפרי ולא בעץ, וא"כ קשה דמהיכא תיתי דנימא דאיכא כבר זכויות לבני אדם עוד לפני הפרי ולפני ההפקר, וע"כ דכך נתחדש דבעיקר הך זכות בפירות נאמרה גם זכות נוספת להחזיק את העץ כדי שיגדל בה פירות, אכן כל זה רק שייך אי נימא דענינא של הך הפקר הוא מצד זכויות, אבל אי נימא דאינו אלא כהפקר בעלמא א"כ כמו דבהפקר עצמה ליכא זכויות כמו כן ליכא זכות נוסף על הך זכות, ופשוט, [ואין לומר שההפקר הוא הפקר בעץ לפירותיו דכמו דבקדושה אינה כן אז גם בהפקר למה שיהיה כך, ודו"ק].

יסוד המהרי"ל דיסקין דחלוק הפקר דשביעית מכל הפקר דהפירות שייכים לכל ישראל, ויש לכולם זכות בהנך פירות.

ונקדים דיעויין בשו"ת מהרי"ל דיסקין [קונטרס אחרון ס"ק רנ"ט] דמבואר דחלוק הפקר דשביעית מכל הפקר אחר, דבכל הפקר ליכא בעלות וזכויות כלל, משא"כ הכא דאיכא בזה זכויות לכל ישראל, דיעויין שם שנסתפק בכל מקום דשרינן משום פסידא [מלאכת חוה"מ] אם שרינן גם באופן שאינו שלו אלא שהוא של הפקר, ועדיין לא זכה בו אם ג"כ מותר משום הפסד, וכתב דאין להביא ראיה מפירות שביעית דשרינן מלאכת שביעית משום פסידא דפירות אף שהפירות הם הפקר, דהא התם שאני דכתיב "ואכלו אביוני עמך" א"כ חשיבי הנך פירי דשייכי לכלל ישראל.

ובדרך זו נקט נמי במעדני ארץ [שביעית סי' ז' ס"ק ב'] דהוי כעין שותפות, וכן הוא באבי עזרי [רביעאה שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד ד"ה ונראה] דאינו הפקר אלא שנתונים לכל ישראל.

וגדר זו מתפרש בתרי אנפי, דאיכא למימר שכל ישראל שותפין בה ככל שותפות, אלא דכל א' יכול להוציא מהשותפות לזכות בזה, או דאכתי שייך לבעלים הראשונים אלא שיש לכולם זכות לזכות בה הימנו, והיינו דכמו דזוכים מיאוש אף דלא יצא מרשות הבעלים, כמו כן הכא איכא לכולהו זכות לזכות בה מהבעלים.

מביא ג' ראיות מדברי הרמב"ם וכפתור פרח באיסור קציצת אילנות.

ונראה להביא אחד עשרה מקורות ליסוד זה, א] כבר העירני בזה ידידי הרה"ג ר' משה הלר

א. והעירני בזה עוד לדברי הגליון מהרש"א [על שו"ע חו"מ הנדפס"ח סי' שס"ט סעיף ב'] שהוכיח מדברי הרמב"ם הנ"ל דע"כ דכל הפקר שייך לכל העולם, שהרי שמיטה מדין הפקר הוא, וזה חידוש גדול, [ועייין בזה בקונטרס הביאורים בנדרים סי' כ"ג], והפשטות דרק בשביעית הדין כן, והגר"ל דיסקין ודאי דלא ס"ל כהגליון מהרש"א שהרי בזה גופא בא לחלק ביניהם, דחלוק בזה שביעית מכל הפקר.

ב. עוד מוכרח דליכא קדושה בעץ דא"כ מצד זה כבר היה אסור לקוצצו ול"ל טעמא דהפקר.

עמך, וממילא דבזה שפיר שייך הפקר לזמן שאינו הפקר ממש אלא זכות זכיה וזכות אכילה, והך זכות היא זכות לזמן, וזכות זו בירקות הוא באמת רק לזמן, ודו"ק.

ה' עוד יש להוכיח כן מקושי' האפיקי ים נח"ב סוף סי' כ"ה] בירקות, דרך חיילא בהו קדושת שביעית בלקיטתן דרק אז הם נקבעין כפירות שביעית, ולעיל הבאנו מהר"ן בחידושו בר"ה [ט"ו] שהרי הם הפקר לפני הלקיטה, אכן בעיקר הנחה זו תמה האפיקי ים – דלמה לחלק בין ההפקר לקדושה, ודן בזה דאי נימא דלא כהר"ן דגם לענין ההפקר רק חיילא בלקיטה – כמו הקדושה, א"כ ברגע שלוקטים וזוכים בהם מיד חיילא ההפקר ומיד חיילא עליהו בעלותו של הזוכה – נמצא שלא היו מופקרים כלל אפילו לרגע אחד, וזה הרי לא יתכן שלפי שיטת רש"י דהפטור מעשרות בשביעית מצד הפקר אתינן עלה א"כ איך משכחת לה פטור מעשרות בירקות.

ומחמת זה הסיק דמוכרחים לומר שחל ההפקר לפני קדושתן, ומחמת הפקר זה מותר ללוקטן, והיינו כדהבאנו מהר"ן, אכן אף דמוכרח כן, אולם היא גופא קשה – דמה שייך בהם הפקר לפני שהם נקבעו כפירות שביעית, [ועיין בהערה י']

מביא ב' ראיות מהדין הפקר בירקות בסוף שביעית דחיילא ההפקר לפני לקיטה ופקע בשמינית היכא דלא ליקט.

ד' עוד יש להוכיח כן מהדין שביעית בירקות, דהנה, הדין שביעית של ירקות רק נקבע עפ"י לקיטתן, וא"כ ע"כ דבשביעית הם מופקרים ומה"ט מותר ללוקטן, ובאמת דכן מפורש בר"ן בחידושו בר"ה [ט"ו] שהרי הם הפקר לפני הלקיטה, ומאידך היכא דלא לקטן אז לאחר שביעית הלקיטה קובעין כפירות שמינית ושוב אינם בכלל הפקר, וע"כ דההפקר שלהם הוא הפקר לזמן¹, ובר"ן שם מבואר דכבר פקע הפקרן וכאילו זכה בהם הבעלים, וקשה, דכבר תמה בשערי יושר [ש"ה פכ"ג עמודים ק"ה – ק"ו] ובחידושי הגרש"ש² לנדרים [סי' כ"ד] דבאמת קשה דאיך שייך הפקר לזמן, שהרי אחרי שזה יצא מרשותו הרי יצא, ואיך יחזור, וע"כ דרק במפקיר את ההשתמשויות והפירות של החפץ אז מהני לזמן דאז אמרינן דהגוף שלו והפירות יכולים לחזור אליו אחרי הזמן³, אולם קשה דהכא בירקות גוף הפירות הם הפקר לאכילה ולכילוי ואיך הם חוזרין אח"כ לרשותו וצ"ע.

וע"כ דמוכרח מהכא כדרכו של הגר"ל דיסקין, דעיקר ההפקר הוא זכות אכילה דאבינו

ג. ובמעדני ארץ [שביעית סי' י"א ס"ק י' וכן בכתבי במעדני ארץ סי' י"ז] כתב דזה כוונת הסמ"ע [חומ"מ רע"ג] דחידש שהפקר לזמן מהני, והביאו על זה מקור משביעית דג"כ הוי הפקר לזמן, והקשה הרש"ש נדרים [מ"ד]. דאף דהפקירא דשביעית הוא רק בשנה זו אכן הנך פירות של שביעית מופקרים הם לעולם, [ועיין בזה במקור חיים תמ"ח ס"ק ט' ד"ה ולפימ"ש כ], וצ"ע, ולנ"ל א"ש דילפינן מירקות ולא משאר פירות שהם הפקר לעולם, ועיין בזה להלן [פרק ו'].

עכ"פ כל דברינו הכא הם לפי מה דפשיטא לן דאיכא הפקר בהנך ירקות, אבל לפי מה שמבואר באבי עזרי [רביעאה שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד סוד"ה והנה הרמב"ם] דנקט נגד כל האחרונים וס"ל בפשיטות דליכא הפקר כלל בהנך ירקות שהבעלים יכול ללוקטן במוצאי שביעית ולקובען כפירות שמינית, ורק באלו שמוכרחין ללקיטה בפירות שביעית איכא הפקר, וממילא פשוט דליתא לכל הנ"ל.

ד. ועיין בזה להלן [פרק ו'] שהרחבנו בזה.

ה. איברא דעיקר הך קושי' אינה ברורה, דמצד א' מצאנו ראיות בחזו"א מוכא בקה"י שביעית [סי' ג'] דנקטו דכיון דאיכא הפקר א"כ ע"כ דגם לפני הלקיטה איכא נמי קדושת שביעית, [אלא דבהמשך הדברים [שם בקה"י] צידד אולי לחלק ע"ד האפיקי ים דכל כוונת הר"ן הוא רק לענין ההפקר ולא לענין הקדושה], ומאידך ראיתי באבי עזרי [רביעאה שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד סוד"ה והנה הרמב"ם] שהביא מהאו"ש שיש בהם הפקר, והוא חולק עליו בכל תוקף, ונוקט בפשיטות דליכא הפקר כלל בהנך ירקות שהבעלים יכול ללוקטן במוצאי שביעית ולקובען כפירות שמינית דרק באלו שמוכרחין ללקיטה בפירות שביעית איכא בהם הפקר, ולשני הדרכים הללו לא מתחלקין הקדושה מההפקר, ורק לדרכו של האפיקי ים [וכמו דצייד הקה"י עצמו] דמתחלקין קשה.

ויש להעיר בכל זה דכפשוטו פלוגתת החזו"א והאו"ש נגד האבי עזרי [האם איכא הפקירא בהנך ירקות] הוא פלוגתת הר"ן והרז"ה בר"ה [ט"ו] ועיין בקה"י [שם] שהביא את דבריהם, אלא דהחזו"א דחה דאולי כוונת הרז"ה דחייבים במעשר מדרבנן.

דמלכא והרי הם הפקר, ואיך שייך הכא הך סברא ד"קאתינא מכח גברא שאינו חייב" אם הוא לא זכה מהעכו"ם כלל, וצע"ג.

ונראה דלפי דרכו של המהרי"ל דיסקין א"ש, דאחרי דנתחדש שאינו כהפקר דעלמא אלא שהוא שייך לכל ישראל, א"כ כבר יש מקום לחדש עוד, דאין הפשט שכולם שותפין בו [וכמשמעות המעדני ארץ סי' ז' ס"ק ב'], אלא דעדיין יש בו את הבעלות של הבעלים, רק דלכולהו איכא זכות לזכות בהם מהבעלים, וממילא דאמרינן שהוא זכה בה מהנכרי ושפיר מצי אמר "קאתינא מכח גברא שאינו חייב"¹.

[ז] עיין בקרבן העדה בשקלים [פ"ג ה"ב] דמבואר דאין זכייה גמורה בפירות שביעית, דלמד שזה הפירוש בירושלמי [שם] שהסתפק האם יין של שביעית חשיב "לכם" לענין לצאת ידי חיובת ד' כוסות, ומהכא מוכרח דאינו כהפקר דעלמא, דאל"כ למה אינו זוכה בה לגמרי, וע"כ דאינו אלא זכות בעלמא בממון הבעלים, וראיה זו מצאתי בקובץ השמיטה [מוריה] שהביאו כן מהגאון ר' אפרים בורדיאנסקי זצ"ל דלמד דבהפקירא דשביעית ע"כ דלא יצא מרשות הבעלים, ושאינו בזה מהפקר דעלמא, [אלא דלא הוסיף דאיכא בזה זכויות לבעלים כמו דמבואר ביסוד הגרי"ל דיסקין].

מוביח כן עוד מהקס"ד במכילתא דאיכא זכות חלוקה לבעלים.

[ח] ונראה להוכיח כן עוד מהמכילתא, דיעויין במכילתא [משפטים] "ואכלו אביוני עמך - וכי מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני

שני דרכים שונים שחולקים על עיקר הקושי] - כן תמה באפיקי ים.

וע"כ צ"ל כיסוד הגרי"ל דיסקין, דאינו הפקר בעלמא אלא שיש זכות אכילה ולקיטה בתורת שביעית, וממילא דאיכא למימר נמי דבהך זכות אכילה מונח גם זכות נוספת ללוקטן ולקובען כפירות שביעית לאוכלם כן, וזה דומה לנתבאר באילן, דאף דליכא קדושת שביעית באילן, אבל אית להו זכות להחזיק את האילן עבור הפירות שביעית שיצאו הימנו, דגם זה איכלל בעיקר זכותו, וא"כ ה"ה דבירקות אית ליה זכות בהך ירק לקובעו כירק של שביעית¹.

מוביח כן עוד מקושי' הזכר יצחק על המבי"ט דלמד דבזכה בפירות שביעית מנכרי דמצי למימר "קאתינא מכח גברא שאינו חייב" אף שהוא הפקר, וע"כ שיש עדיין לבעלים זכות בה, וע"כ שאינו הפקר ממש, וכן מוכרח מספיקת הירושלמי אי יין של שביעית חשיב לכם לגבי מצות ד' כוסות.

[ו] עוד יש להוכיח כן מקושי' הזכר יצחק [סי' מ"ב] על המבי"ט, דהנה, דעת המבי"ט הוא דאף בפירות שביעית של עכו"ם חיילא אפקעתא דמלכא והרי הם הפקר, ומאידך המבי"ט הביא את דברי הר"ש הזקן דחידש דאף דבפירות שביעית של נכרי איכא קדושת שביעית, אבל אין חייבים בביעור, כיון דמצי אמר "קאתינא מכח גברא שאינו חייב", והיינו דכיון דהנכרי פטור מביעור א"כ ה"ה דהישראל שבא מכחו נמי פטור מביעור, ולכא' תמוה שהרי הישראל לא זכה בהם מרשותו של העכו"ם אלא מרשות הפקר, דשיטת המבי"ט דבפירות שביעית של עכו"ם נמי חיילא אפקעתא

ו. ואף דהתם באילן יותר פשוט, דממילא יגדלו בו פירות שביעית משא"כ הכא דאינו ירק של שביעית כלל, אכן מאידך התם איכא חידוש דגם באילן דאין לו שום דיני שביעית דאעפ"כ אית ליה זכות בה עבור הפירות, משא"כ הכא הזכות הוא בהך ירק שהוא עצמו נהיה לירק של שביעית.

ז. והנה עצם האי חידוש שלא פקע הימנו בעלותו של הבעלים, ואכתי ידיה הוא, מזה מוכרח עכ"פ שאינו כהפקר דעלמא, אבל אכתי לא מוכרח דהגדר בזה הוא דאיכא זכויות לכל ישראל, דשפיר מצינו למימר דהוי כעין יאוש לדעת הנתה"מ שאין בזה שום זכות לכל ישראל, ואכתי לא יצא מרשות בעלים, אלא דאחרי דכבר ביארנו דאינו ככל הפקר כיון שיש לכולם בהם זכות, שוב פשוט דמצינו למימר כנ"ל דגם לא יצא מרשות הבעלים, ודו"ק.

שוב ראיתי בקובץ השמיטה [מוריה] שהביאו מהגאון ר' אפרים בורדיאנסקי זצ"ל דלמד דלא יצא מרשות הבעלים ושאינו מהפקר דעלמא והביאו נמי מהגאון ר' שלמה דוד כהנא זצ"ל דדימה לדברי הנתה"מ לגבי יאוש, אף דתרווייהו לא חידשו כהמהרי"ל דאיכא בהם זכות לכל ישראל.

מיוחד, וביאר דע"כ דאינו כשאר הפקר דעלמא, עכתו"ד.

ונראה דהגדר בזה הוא כנ"ל דכיון דאכתי שייך לבעלים רק דאיכא זכות לכולם לזכות בהם, א"כ לא שייך בזה כלל דידך וידו שוין, וזה כעין דברי הנתה"מ [רס"ב ס"ק ג'] ותרומת הכרי [שם] ביאוש דלא יצא מרשות בעלים ומה"ט באמת לא מפטרי מתרו"מ, [אלא שהקשו מהפקר לר"י דנמי לא יצא מרשותו ואעפ"כ איכא בזה פטור תרו"מ, ועיי"ש בנתה"מ במלואי משפט].

י"א [עוד הוסיף לי הרה"ג ר' שאול כי טוב שליט"א להוכיח כן מהסוגי' הפסחים [נ"ב] דמבואר שם דפירות שביעית שהוציאם מא"י לדעת רשב"א צריכים להחזירם לא"י, ולשון רשב"א שם "מתבערים במקומן", וביאר שם הר"ן בחידושו, דמחזירין להן מקום כיון שזה זכותם של הנך בני"א לאוכלם במקום זה, ומבואר דההפקר של ביעור הוא זכות אכילה דידהו ולא הפקר בעלמא, וא"כ ה"ה די"ל דגם עיקר ההפקר של שביעית הוא ג"כ ע"ד זה שזה זכותם של אנשי המקום, ודו"ק.

י"ב [ראיה נוספת שמעתי בשם הגאון הרב ר' דוד מילר שליט"א מדברי הרמב"ם [עדות פ"ן] דמבואר דפסול רשע הוא דווקא באופן דלקי או ברשע דחמס אף במי שאינו לוקה והיינו בלוקחין ממון שאינו שלהם, ועיי"ש [הלכה ד'] שכתב דסוחרי שביעית ג"כ פסולים אף דליכא מלקות ע"ז – ובע"כ דמיקרי רשע דחמס – וחשיב לוקח ממון שאינו שלהם, וע"כ שאינו כהפקר דעלמא.

י"ג [ראיה נוספת שמעתי בשם הגאון הנ"ל מהרמב"ם [פ"ה שמיטה ה"ה] שכתב הרמב"ם

מכניסה ומחלקה לעניים, ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות, אלא דגדרו חכמים מפני תיקון העולם, וקשה דמה הקס"ד שהוא המחלק דאיזה זכויות יש לו, דממנפ"ש איכא בזה הפקר [או שהתורה הפקירה או שהוא הפקירה] מדחזינן דכולהו יכולים לאכול מהם, וא"כ כיון דממנפ"ש אין לו כלום בהנך פירות א"כ מה הוא שייך לחלוקה"ל.

ואשר מוכרח מזה כדהבאנו מהגר"ל דיסקין דלמד דבהאי קרא דואכלו אביוני עמך לא כתוב הפקר רגיל אלא שיש להם זכויות דאז שייך לומר שאינו שלהם ממש אלא שיש להם זכות לזכות בהם לאכילה, וא"כ שפיר י"ל דגוף הפירות של הבעלים ניהו ולכן קס"ד שיהיה לבעלים זכות טובת הנאה בזכות אכילת אביוני עמך, ושפיר יכול לחלקם"ט.

מביא ב' הוכחות של האבי עזרי ליסוד זה, והוכחה נוספת מהר"ן בפסחים.

ט [ובאבי עזרי [רביעאה שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד ד"ה ונראה] הוכיח יסוד זה ממה דאמרין דעכו"ם אינו זוכה בפירות שביעית מדרשת המכילתא "לכם ולא לעכו"ם", והקשה דאי הווי הפקר לכל ככל הפקר א"כ למה אינו זוכה בהם, ומי המעכב, הא הפקירא דעלמא הוא, וע"כ שאינו כהפקר דעלמא אלא שהוא נתון לכל ישראל, ולישראל ניתן לא לעכו"ם, ורק להם איכא בהם זכות, ודו"ק?]

י [עוד הוכיח כן האבי עזרי מקושי' הטורי אבן ברי"ה [ט"ן] דל"ל דרשה מיוחדת בפטור תרומות ומעשרות בשביעית, הא תיפוק ליה דהוי כשאר הפקר דפטור מגזה"כ דידו וידך שוין, ול"ל מיעוט

ח. והעירוני בזה דיתכן דכוונת המכילתא בקס"ד היא דליכא הפקר של הקרקע, וממילא דאין להם זכות דריסה וממילא שהוא המחלקם, אולם נראה דאינו כן, דיעויין בר"ן ותוס' והרא"ש בנדרים [מ"ב] דהתם נתחדש הך חידוש דאיכא זכות דריסה בקרקע, וליכא מקור בפסוק, והיו צריכים להביא על זה כילתא מפורשת, וע"כ דלא לזה בא המכילתא להשמיענו. ט. והיה אפשר לדחות דקס"ד דליכא להו דריסת רגל, ולעולם הפקר גמור הוא בלי שום זכויות אלא דממילא הוא המחלק כיון שאין להם דריסת רגל בשדהו, אולם נראה דזה אינו, דאי הוי הפקר בלי שום זכות ואין להם דרך להגיע לפירות א"כ מהיכי תיתי שהוא חייב לחלק להם כלל, הא אין להם שום זכות לתבוע הפירות, ולמה לחלק להם כלל, וע"כ דאית להם זכות, אלא שכיון שהפירות הם עדיין שלו שפיר מצינו למימר שיש לו בהם זכות חלוקה. י. ועיין זכר יצחק [סי' מ"ב] דג"כ תמה בזה ולמד דרך מצד הקדושה אינם זוכים בהם, אלא דקשה, דמשמע מהלשון "לכם" דאיירי מצד עיקר הזכייה ולא מצד הלכות קדושתה לאיזה השתמשות זה ניתן ולאיזה זה לא ניתן, וצ"ע.

המכילתא דדרשין מ"לכם" דלעכו"ם ליכא זכות בהך הפקירא, ומהכא הוכחנו דאדרבה דאינו כהפקר בעלמא אלא דאיכא בזה זכויות, ולעכו"ם ליכא זכויות, והדברים נסתרין מיניה וביה, וצע"ג, וכבר תמה בזה בזכר יצחק [ס"י מ"ב], ולעיל בהערה הבאנו דבריו, ועיי"ש מה שיש לדחות בזה.

וכעין כל זה קשה נמי מהסמ"ע [רע"ג] דיליף דין הפקר לזמן מהפקירא דשביעית, וקשה כנ"ל, דהא הפקירא דשביעית אינו מדיני הפקר, וא"כ איך יליף מהכא דין הפקר לזמן, הא פשיטא דמהני "זכויות לזמן", ומה זה שייך להפקר לזמן, וצע"ג.

ויש להוסיף בזה מדברי הנתה"מ [רס"ב ס"ק ג'] מיניה וביה, דהנתה"מ חילק שם בין הפקר שיצא מרשותו לגמרי מיאוש דלא יצא מרשות בעלים עד דזכי בה, וביאר הנתה"מ, דבשלמא בהפקר דיליף מקרא "ונטשתה" שכתוב בשביעית, התם שפיר י"ל דיצא מרשותו כשביעית, אכן יאוש דיליף מקרא ד"וכן תעשה לשמלתו וכו'", הרי התם בקרא כתיב "ומצאת", ושפיר י"ל דעד שהוא מוצאה לא יצא מרשותו, ודו"ק, והנה לנתבאר הכא צ"ע, שהרי הכא מבואר דבשמיטה עצמה [שהיא המקור לכל הפקר] אכתי לא יצא מרשותו, ואיך ילפינן להפקר דעלמא, וכל זה צע"ג.

דבהלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה אן מחייבים אותו להחזירה, וצ"ב כוונתו 'אותו' – ועוד הא הוכיחו האחרונים מכאן בנוגע לגרם הפסד וצ"ב לדעת המהרי"ט ועוד, ועכצ"ל דאי"ז מדין קדושת פירות שביעית אלא מדין 'גזל' ואין מחייבים אותו מצד חיוב שן ורגל דקאי אבעלים דווקא, ועכ"פ מוכרח שאינו כהפקר דעלמא וכנ"ל.

מתמה בכל הנ"ל מהילפותא מהכא לכל הפקר דעלמא.

אלא דאף דהוכחנו בהוכחות ברורות דאינו כהפקר דעלמא וכדנקטו האחרונים אולם עיקר הדברים נסתרין, דא"כ איך ילפינן בירושלמי [ריש פ"ו דפאה] מהפקירא דשביעית להפקר דעלמא דבעינן הפקר לעניים ולעשירים, ולא מהני הפקר לעניים גרידא, דהא ממילא שאני הפקירא דשביעית שאינו ככל הפקר דעלמא, וצע"ג, ועוד שהרי לנתבאר דאיכא זכויות בהך הפקר לכל ישראל, א"כ פשוט דבזה ליכא חסרון של הפקר לעניים ולא לעשירים, דפשיטא דשייך זכויות לעניים ולא לעשירים, וצע"ג.

ויתירא מכל זה תמוה, דבהך ילפותא בירושלמי נאמר גם דהפקר לישראל ולא לעכו"ם אינו הפקר, ומאידיך כבר הבאנו לעיל את דרשת

פרק ב'

בדין אפקעתא דמלכא והפקר דגברא והסתירות בזה.

י"א, דהמבי"ט סובר דלא יתכן דיהיה חיוב תרו"מ על תבואה של שביעית אם בעליו לא הפקיר, וע"כ שזה אפקעתא דמלכא, ובנו המהרי"ט [ח"א ס"י מ"ג] אזיל בשיטתו, ומאידיך הביא המנ"ח מהב"י באבכת רוכל [ס"י כ"ד] שטוען דאח"כ דהשדה אינה מופקרת אי לא הפקירו, שמצוה דרמי אקרקפתא דגברא היא, וחייב במעשרות, וכן הביא נמי מהפאת השולחן [ס"י כ"ג ס"ק כ"ט], והביאו בזה ראיות לכאן ולכאן.

והמנ"ח הוסיף בזה דחוי' מהנפ"מ לגבי גזילה ופטור מעשרות, איכא בזה עוד ג' נפ"מ, א' נפ"מ בנשים האם מחוייבים בזה כיון דהוי מעשהז"ג, ב' האם בשדה של חש"י נוהגת האי הפקר, דאין

מביא את ספיקת המנ"ח אי הוי אפקעתא דמלכא או הפקר דגברא, ומביא דאיכא בזה ה' נפ"מ, ומביא בזה את פלגתת המבי"ט והב"י באבכת רוכל.

והנה דין הפקירא דשביעית ילפינן מקרא דהשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך, ובגדר האי דינא מצאנו כמה וכמה סתירות, דהנה, יעויין במנ"ח [מצוה פ"ד] דדן האם ההפקר הוא אפקעתא דמלכא או הפקרא דכל בעלים ובעלים.

ואיכא בזה כמה וכמה נפ"מ, והנפ"מ הפשוטה היא האם מותר מצד גזל לקחת פירות שביעית ממי שלא הפקיר, ועוד נפ"מ דהאם הך תבואה פטורה ממעשר, והביא דכבר נחלקו בזה הב"י באבכת רוכל [ס"י כ"ד], והמבי"ט [ח"א ס"י

אלא לנהוג כדיני ההפקר ועצם זה שמחזיקים לו טובה היא כנגד כל ההנהגה של הפקר.

ד [החזו"א שם] הביא עוד את הוכחת המהרי"ט מהמשנה בכלאים [פ"ז מ"ה] דמיירי במי שזרע כלאים בשביעית דלא נאסר כיון דאין אדם אוסר דבר שאינו ברשותו, והא מי שזרע בשביעית ודאי לא הפקיר, והוי שלו, ודחה דאולי מיירי באיסור משומר, אכן קשה דאיסור זה לא תלוי בניחותא, וליכא בזה כללא דאאדש"ש].

ה [עוד הביא שם החזו"א את ההוכחת הרידב"ז מהירושלמי בפאה דמיירי התם לענין הכח של הפקר ב"ד הפקר, והוכיחו משביעית בזה"ז דע"כ איכא הפקר ב"ד, וקשה, דאי מצות הבעלים הוא א"כ מה שייך להפקר ב"ד, הא הכי"ד יחייבו את הגברא להפקיר.

ו [המנ"ח הוכיח ממה דמצאנו בקידושין [נ] דסתם פירות של נשים מופקרים בשביעית, וקשה דאי הוי מצות הגברא א"כ הם פטורות מהך מצוה, וע"כ דאפקעתא דמלכא היא, [אלא דתלאו בפלוגתא הראשונים בגדר מעשהז"ג, ואכמ"ל].

ז [עוד הוכיח בתורת הארץ [שם ס"ק כ'] מלשון הרמב"ם [מתנות עניים פרק ו' ה"ה] דכתב דכל שנת השביעית הפקר ופטור ממעשרות, וכן הביא מלשון רש"י בזבחים [ע"ה:] דכתב "דשביעית לאו בת תרו"מ היא", ואם מצותה אגברא א"כ חש"ו דלאו בני הפקירא נינהו ע"כ מחזיב"ם בתרו"מ, ואיך נאמר כללא דשביעית פטור.

מביא ראיות דהפקר דגברא היא.

אולם מצד שני מוכרח דהפקירא הוא מצוה דרמי על הבעלים, [א] כבר העיר הרידב"ז [קונטרס השמיטה, וכן בבית רידב"ז סי' ד' סעיף ח'] — מובא בתורת הארץ [פרק ח' סוס"ק ו'] דע"כ דרמי מצוה על הגברא להפקירו בפה דמצאנו בירושלמי [ריש פ"ו דפאה] דיליף משמיטה דין הפקר לעניינים ולא לעשירים, וע"כ דהפקר ידידה הוא, ויש לעיין

בהם מצוה וגם אין בהם כח להפקיר, ורק אי הוי אפקעתא דמלכא אז שייך בזה הפקר, [ג] האם האיסור לשמור פירות שביעית מוטל על כולם או רק על הבעלים, דאי התורה הפקיר, א"כ האיסור קאי על כולם אבל אי מצות הפקר על הבעלים קאי, א"כ הוא שנעל את כרמו עבר על האיסור, ואחרים שנעלו לא עוברים על האיסור.

מתמה בכל הנ"ל דאיכא כמה ראיות לשני הצדדים, ומביא ז' ראיות מגדולי האחרונים דאפקעתא דמלכא היא.

אולם ע"כ דאין הדברים כפשוטם וכמו שהבין המנ"ח, שהרי מצאנו בזה קושיות וראיות ברורות לשני הצדדים, ונבארם א' א' דבר דבור על אופניו:

ונקדים בזה בראיות שהביאו דהפקירא דשביעית אפקעתא דמלכא הוא.

א [כבר הוכיח המהרי"ט מהגמ' בב"מ [ל"ט] דמבואר שם דלשון נטושים היינו אפילו בע"כ, והגמ' הוכיחה כן ממה דמצאנו בלשון הקרא לגבי שביעית לשון "ונטשתה" והתם "אפקעתא דמלכא" היא, ומבואר הכא בהדי' דהתורה הפקירה בע"כ.

ב [עוד הוכיח כן המהרי"ט מנדרים [מ"ב:] דגם הארץ הפקר כדי שיוכל ללקוט מהם פירות ודייק מלשון הגמ' "ארעא נמי אפקריה רחמנא" ומבואר דזה קאי גם על הקרקע, ועיין היטב בר"ן ורא"ש ובתוס' דמדוקדק דהתורה אפקריה גם על הקרקע, וע"ע ברמב"ם [נדרים פ"ו ה"ב] דכתב בהדי' דהתורה הפקירה את הקרקע, וע"כ דלמד כן בסוגי' זו"א.

ג [החזו"א [סי' י"ט ס"ק כ"ד] הוכיח דאיכא אפקעתא דמלכא, מזה שיש איסור החזקת טובה לבעלים, ואם הוא הפקיר, א"כ מה שייך החזקת טובה יותר משאר הפקר, ומה האיסור בזה, וע"כ דאיכא בזה אפקעתא דמלכא, וכל מצוותו אינו

יא. אולם יש להעיר דמלשון הגמ' מדוקדק דאיכא בזה נפ"מ דגירסת הגמ' אינו כדביא המהרי"ט אלא דלגבי הפירות כתוב "דפירי דהפקירא אינון", אבל לגבי הקרקע כתוב "ארעא נמי אפקרה", בלי ההוספה של "רחמנא", ויש מקום לדייק שהוא המפקיר, לעומת הפירות שהם הפקר מצד עצמם.

ונטשה ד"מלמד שעושה בה פרצות", ומשמע דדינא ד"ונטשה" קאי על הבעלים, דהפשטות הוא דדינא ד"לפרוץ בה פרצות" רק שייכא בבעלים.

מתמה טובא בדברי הרמב"ם במוצות הפקר, ומביא דסותר עינמו אי הוי הפקירא דגברא או אפקעתא דמלכא, ומתמה ברמב"ם וברמב"ן עה"ת [בהר] דלמה רק בנעל ביטל את מוצות ונטשתה.

והנה חוץ ממה שיש מקורות לכאן ולכאן, הרי כבר העיר התורת הארץ [שם ס"ק י"ח י"ט] דהרמב"ם עצמו סותר משנתו בנידון זה מינה וביה, ונקדים בזה בדברי הרמב"ם במוצות זו.

דהנה, ז"ל הרמב"ם [פ"ד שמו"י הכ"ד] "מ"ע להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והארץ תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל שדהו או סג כרמו בשביעית ביטל מ"ע, וכו', אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום, שנאמר ואכלו אביוני עמך", עכ"ל.

ומתחילה יש להעיר דנראה דהרמב"ם יליף לה לדין הפקר מתרי קראי ומתרי דרשות, דבתחילת דבריו הביא דין הפקר וכתב "שנאמר והארץ תשמטנה ונטשתה", ובהמשך אותה הלכה סיים "אלא יפקיר הכל וכו', שנאמר ואכלו אביוני עמך", וקשה דתיתי למה לי, וכבר עמד בזה במעדני ארץ [ריש ס' ד'].

אכן בעיקר קשה דהרמב"ם סותר משנתו, דבתחילת דבריו [וכלשונו "מ"ע להשמיט"] ובסוף דבריו [וכלשונו "אלא יפקיר הכל"] מבואר דאיכא מ"ע על הגברא להפקיר, וכמו שכתב בהד"י בספר המצוות ג"כ, אכן מאידך באמצע דבריו מדוקדק דרך בנעל גדרו אז הוא דביטל את העשה ולמה לא כתב בפשיטות דכשלא הפקיר ביטל את העשה, וצע"ג דמאי שנא.

והיה משמע מזה שסובר הרמב"ם שרק ביטל את המצוה בנעל דמוכרח מזה דע"כ דאפקעתא דמלכא הוא, וממילא דכבר חיילא ביה תורת הפקר מעצמו גם בלי שהוא יפקירו, ולכן ליכא ביטול מצוה בזה שהוא לא הפקיר ורק בנועל הוא ביטל את המצוה, [דע"כ דלצד זה כל המצוה היא רק

דיתכן דהנידון בהפקר עניים הוא בעצם החלות דמה שייך הפקר לעניים היכא דאיכא עדיין זכויות לבעלים לעכבו מהעשירים, וא"כ גם מהפקר של התורה מוכיחים להפקר דידן, [והתורת הארץ [שם ס"ק י"ג] דחאו וביאר באופן אחר הכ' ילפותא].

ב] עוד הוכיח בזה בפאת השולחן [ס' כ"ג ס"ק כ"ט] מהלשונות של כמה ראשונים שאמרו בהד"י מצוה להפקיר, דעיין ברמב"ם בספר המצוות [קל"ד] "שציונו להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנת השמיטה וכו'", וכ"ה בלשון החינוך [פ"ד] "להפקיר כל מה שתוציא הארץ וכו'", והרידב"ז הביא עוד מלשון רש"י בר"ה [ט"ו] שכתב "חייב להפקיר", [ובתורת הארץ [שם ס"ק י"ח י"ט] נדחק דהכוונה בכל זה היינו לנהוג בה כהפקר].

מוכיח עוד דהפקר דגברא היא ממה דמוכרח דהאיסור נעילה ושמירה הוא רק על הבעלים.

עוד נראה להוכיח כן מהנפ"מ אחרונה של המנ"ח בהאי חקירה, דדן האם האיסור שמירה ונעילה רמי על כולם או רק על הבעלים, ותלאו בספק זה, וסברתו מוכרחת בזה, דברור דאי הוי אפקעתא דמלכא א"כ מאי אולמיה בעלים זה מכל ישראל, וכולהו נצטוו לא לשמור ולהשאיר את פירות במצב של אפקעתא דמלכא, אכן מלשון הרמב"ם והחינוך מדוקדק דהלאו על "כל הנועל שדהו או סג כרמו", ולא כתב סתם "כל הנועל שדה או סג כרם", ומשמע דבשדה חבירו אינו כן.

וכמו כן יש להוכיח כן מהתוס' שהקשו במנחות [פ"ד] על ר"ת שאוסר שביעית משומר, דלמה אין איסור שמור על קציר ששמרוהו בשביעית לעומר, ולא הקשו על האיסור לשמור לכו"ע, וכבר עמד בזה החזו"א [שביעית ס' י" ס"ק ה'], וכפשוטו י"ל דמיירי בשדה חבירו, וכן ביאר החזו"א [שם] ליישב למה ליכא איסור לשמור, וצ"ל דהתוס' הבינו דאיכא איסור משומר אף דליכא איסור לשמור, [וכבר הארכנו לבאר החילוק בין הנך תרתי לעיל במק"א, אכן החזו"א לא חילק ובזה יישב את קושי' התוס' דכמו דליכא איסור לשמור ה"ה דליכא איסור משומר], וממילא דאיכא מקור מהכא למה שדייקנו ברמב"ם.

וכן מדויק נמי במכילתא דילפינן בדין

עכ"פ ברמב"ם וברמב"ן מבואר דחלוקין ניהו הביטול מצוה מהקיום מצוה ותרתי ניהו, דהקיום מצוה היא בהפקר או בפורץ בה פרצות, אבל הביטול מצוה היא רק בנעילה^י.

מדייק דהרמב"ם בלשונו "כל הנועל שדהו או סג כרמו" סותר את עצמו מיניה וביה, וגם הרמב"ם בספר המצוות סותר א"ע מיניה וביה.

ונראה להוסיף דמיניה וביה דברי הרמב"ם סותרים את עצמם, דהנה, כבר דייקנו דממה שכתב הרמב"ם "כל הנועל שדהו או סג כרמו", ולא כתב סתם "כל הנועל שדה או סג כרם", דמזה מדוקדק דדוקא בשלו הוא עובר, וכבר דייקנו דמזה משמע דהפקירא מצוה ידידה הוא ואינו אפקעתא דמלכא, [דאי הוי אפקעתא דמלכא אז פשיטא דלא שנא הוא לא שנא כולהו], אכן מאידך מלשון זה עצמו משמע דרק בנעילה הוא ביטל את המצוה, וע"כ שזה אפקעתא דמלכא, וכל הביטול מצוה היא בנעילה, וצ"ע ג.

עוד הקשה בתורת הארץ דמלשון הרמב"ם בספר המצוות [קל"ד] נראה כפשוטו דהמצוה היא להפקיר, וכלשונו "שציונו להפקיר כל מה שתצמח הארץ בשנת השמיטה", אכן מאידך, לשון הרמב"ם [שם] מיד ממשיך לומר "והיתר צמיחת קרקעו בשנת השביעית", וקשה הא אם הוא הפקירו א"כ אין כאן היתר מיוחד של התורה, דהא פירות אלו הם הפקר והוא הפקירם ובכל הפקר דבעלים יש היתר לקחת, ואיזה היתר מיוחד נתחדש כאן, וע"כ דאפקעתא דמלכא הוא, וזהו ההיתר שהתירה תורה, ודבריו סותרים זה את זה מרישא לסיפא.

להתנהג בה במנהג הפקר, וא"כ רק בנועל הוא מבטל מצוה זו], וזה סתירה לנתבאר בהדי' בדבריו שאיכא מצוה להפקיר, וצ"ע ג.

ובאמת דמיניה וביה סותר הרמב"ם משנתו בזה, דהכא כתב בהדי' דמצוה להפקיר, ומשמע דמצוה דגברא היא, ומאידך כתב הרמב"ם בהלכות נדרים [פ"ן] דהתורה הפקירה, ומבואר דאפקעתא דמלכא היא.

וסתירה כעין זה נדחלוק הביטול מצוה שהיא רק בנעילה ומהקיום מצוה שהיא בהפקר עצמו] מצאתי נמי ברמב"ן עה"ת, דהנה, כתוב במכילתא [משפטים], "ואכלו אביוני עמך - וכי למה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות, אלא דגזרו חכמים מפני תיקון העולם", ועיין רמב"ן ריש בהר שהביא מכילתא זו, וביאר, דכל מה שתיקנו חז"ל היינו שלא יצטרך לפרוץ בה פירצות, "אבל אכתי אסור לעבור על ד"ת להיות משמר שדהו".

וקשה דמשמע ליה דרבנן לא אמרו לו לעבור על ד"ת בזה שאמרו לו לא לפרוץ בה פרצות, ורק בנעילה הוא עובר על ד"ת, וקשה דאי נטישה היינו לפרוץ בה פירצות וכמו שדרשו חז"ל, א"כ גם בזה הוא מבטל דברי תורה^י, ומשמע כהרמב"ם דרק בנעל ביטל את המצוה, ולכן באמת חז"ל תיקנו שלא לפרוץ, דאין בזה ביטול מצוה, וקשה דסו"ס מפורש בעיקר דהרשה דאיכא מצוה לפרוץ בה פרצות, והיה משמע דאפקעתא דמלכא היא ולכן רק בנעל ביטל, אכן מיניה וביה מוכרח דהפקירא דגברא היא ממה דמצאנו דינא דפורץ בה פרצות, וזה דין על הגברא.

יב. ויתכן דכוונתו דלשמור הוא עובר בידים, ולא לפרוץ הוא עובר בשוא"ת, ואכתי צ"ע, דהול"ל לעבור בידים.
יג. עוד יש להעיר, דבכס"מ ובמהר"י קורקוס [פרק ד' הלכה כ"ד] מבואר דעובר על מצות ונטשתה אם גודר אפילו אי כוונתו בגידור שהוא "גודר ע"מ להפקיר", והקשה התורת הארץ [שם ס"ק ח'] מלשון המכילתא [מובא בכס"מ ומהר"י קורקוס שם] "דאמר הריני גודר ע"מ לחלק" דעל זה קס"ד דאינו עובר ועל זה אמרו וחידישו "ונטשתה", ומשמע דבגודר ע"מ להפקיר לא עבר, וצ"ע.

ובאמת דאיכא לדייק מהרמב"ם דבנעל ע"מ להפקיר דאכתי עובר שהרי מבואר ברמב"ם דבנעל סתם הוא עובר, ולמה לא חילק בין ע"מ להפקיר לע"מ לחלק, וע"כ כהכס"מ, אלא דהדרא קושי' התורת הארץ לדוכתא, וצ"ע.

פרק ג'

דברי האחרונים דתרתיה אית ביה, גם אפקעתא דמלכא וגם הפקר דגברא,
ומתמה טובא בשיטת הב"י בזה.

מביא מהאחרונים דתרתיה אית ביה.

ומכל הנ"ל מוכרח דע"כ דתרתיה אית ביה, ובאמת דכבר כתב הרידב"ז [שם] דע"כ דגם למהרי"ט תרתיה אית ביה, מדיליף מהכא דינא דהפקר, וכן הוא בשו"ת מהרש"ם [ח"ו סי' קכ"ז] דתרתיה אית ביה, וכ"כ הגרי"פ על הרס"ג מ"ע ס"א [עמוד רס"ן].

אלא דהא גופא קשה דאיך משכחת לה תרתיה, דאי אפקעתא דמלכא הוא א"כ מה שייך שגם הוא יפקירו, וביאר הרידב"ז, דבאמת רמי מצוה על הגברא להפקירו בפה אלא דאי לא הפקירו אז התורה הפקירו, ולהכי שפיר יליף מזה דינים וגדרים בהלכתא דהפקר"י, אולם כבר תמה בכל זה בגרי"פ [שם] ובתורת הארץ [שם ריש ס"ק ז'] דאיך יליף תרתיה מהך קרא דונטשתה, דאז דקאי אבעלים או דמציאות הוא דהקרקע לאו ידידיה הוא, דהתורה הפקירה ורק מוטל עליו להתנהג בה כהפקר, ואיך אפ"ל דקרא אשמועינן תרתיה, וצ"ע.

והיה אפשר לומר עפ"י מה שדייקנו ברמב"ם דבאמת שני דינים נאמרו בזה ויליף לה מתרי קראי, דבתחילת דבריו הביא דין הפקר וכתב "שנאמר והארץ תשמטנה ונטשתה", ובהמשך אותה הלכה סיים "אלא יפקיר הכל וכו", שנאמר ואכלו אביוני עמך", והיה אפשר לומר דעיקר המצוה היא מצוה דונטשתה שזה הפקירה ידידיה אלא דהוסיפה התורה דאף אי לא יקיים את הדין ונטשתה סו"ס אכתי יתקיים הדין "ואכלו אביוני

עמך" מעצמה, ומה"ט מבואר ברמב"ם דתרתיה איכא ביה טו.

מתמה דאיך שייך דגם הב"י ילמד דאיכא ב' דינים דא"כ למה בשדה עכו"ם ליכא אפקעתא דמלכא.

אולם אכתי יש להעיר בזה דכל זה שייך רק במהרי"ט דבאמת איכא אפקעתא דמלכא ותמיד יהיה הפקר בסוף, אכן בשיטת הב"י לא שייך כל זה, דלדידיה מבואר דמשכחת לה גוונא דליכא הפקר, אולם יש להעיר דמצאנו גם בשיטת הב"י באבקת רוכל [סי' כ"ד] דתרתיה אית ביה, דיעויין בתורת הארץ [שם ס"ק כ"א] דדייק היטב בדברי האבקת רוכל דמודה דאיכא גם אפקעתא דמלכא, אלא דגם הוא חייב להפקירו חוץ מהפקירה דמלכא, וז"ל, "ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו, איכא למימר דכה"ג הוא חייב [בתרו"מ] אע"ג דרחמנא אפקרא, כיון דאיהו לא אפקרא", מפורש בדבריו דאיכא אפקעתא דמלכא.

אלא דהכא לא יתכן לפרש כהרידב"ז דכשהוא לא הפקירו דאז התורה הפקירו, דאי נימא כן א"כ איך קאמר הב"י דאי לא הפקירו אז איכא חיוב תרומות ומעשרות, וכן קשה נמי בשדה עכו"ם, הא תיפוק ליה מצד אפקעתא דמלכא.

עוד יש לעיין בדברי הב"י דמבואר דאיכא כמה דרגות, דבעכו"ם פשיטא דאיכא תרו"מ ובעל מספקא ליה ובלא הפקיר ולא נעל פשיטא דחייב, וצ"ע, וכנראה שיש צד

יד. וזה תלוי בהערה נוספת, דהנה, פליגי הרידב"ז ותורת הארץ [שם ס"ק ט'] בגדר אפקעתא דמלכא, האם מעכשיו לפני השביעית כבר הפקיע התורה את הפירות מרשותו לזמן של שנת השביעית, וזה עוד לפני השביעית [שיטת רידב"ז], או דרק כשמגיע השביעית אז הוא דהתורה הפקיע [סברת התורה הארץ], אלא דמוכרח כהתורה הארץ מהסוגי' בנדרים [שם], וליישב קושי' זו חידש הרידב"ז דע"כ צ"ל כהתורה הארץ, אלא דכל סברא זו רק שייכא אי נימא דתרתיה איתה ביה, ונימא עוד דהתורה רק בא להפקירה אם הוא לא יפקיר, דאז ע"כ הכל מתחיל משנת השמיטה עצמה, ורק אז אפשר למר כסברת התורה הארץ.

טו. ויש לעיין דסו"ס אכתי יהיה קשה דאיך יהיה הדין לגבי איסור שימור, דאי הבעלים הפקירו, א"כ האיסור נעילה רמי רק עליו, אבל אי הבעלים לא הפקירו והתורה הפקירה א"כ ע"כ דאז המצוה היא על כולם לנהוג כהך הפקר, וממילא דכולם אסורים לנעול, וזה תמוה, ולזה העירני תלמיד אחד נ"י.

לומר שע"י נעילה הוא מפקיע את האפקעתא דמלכא, וכן מדוקדק במהרי"ט ובמשך חכמה.

עוד הקשה בתורת הארץ [שם ס"ק י"ח] בעיקר דברי האבקת רוכל דמדוקדק בדבריו דרק היכא דנעל שדהו אז הוא דמתחייב בתרו"מ, אבל אי לא נעלו אלא דסתם לא הפקירו דאז אכתי פטור, וכמדויק בלשוננו, "ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו", וצ"ע, וע"כ דמוכרח דאיכא בזה אפקעתא דמלכא ומצד זה פטור, הרי דמוכרח שוב דס"ל דתירתי אית ביה, אלא דהיא גופא קשה דאיך שייכי כהדדי, ולמה אין אפקעתא דמלכא כשהוא לא הפקיר.

עוד יש לעיין דמלשוננו מדויק שאינו אלא ספק, דכתב "ישראל שגדר כרמו ולא הפקירו, איכא למימר דכה"ג הוא חייב", ומהלשון "איכא למימר" משמע דמספקא ליה, וצ"ע.

ועוד דמשמע דבעכו"ם פשיטא ליה דפטור ורק הכא מספקא ליה, ובהפקיר ולא נעל פשיטא דפטור מתרו"מ וכל זה צע"ג.

וביאר בתורת הארץ [שם ס"ק כ"א], דאף דמבואר בב"י דאם נעלו וגדרו דיתכן דחייב בתרומות ומעשרות, אכן אז ע"כ דהגדר בזה הוא דבזה שהוא נעלו ועושה כנגד האפקעתא דמלכא,

דבזה כבר פקע הימנו הפקירא דתורה, ולהכי שפיר נתחייב בתרו"מ, והביא כן מהאחרונים שפירשו כן, אלא דתמה בזה טובא, דאי הפקירה התורה א"כ מה שייך להפקיע הפקר זה, וצ"ע.

ובאמת דגם במהרי"ט עצמו מבואר דאיכא קס"ד כזה, דיעויין היטב בדבריו שהקשה דלמה לי פטור מיוחד בשביעית ממעשרות, הא תיפוק ליה דהוי הפקר, ועיי"ש מה שיישב בזה, ועיין בקה"י [שביעית ריש סי' ז'] שכתב שיש שבועי הפוס ודבריו באו מבולבלין ויש גם שם חסרון דברים, וביאר דכוונתו דהיכא דנעל שדהו ולא נתן בנ"א להכנס, דהתם קס"ד דליכא פטור מעשרות, ועיין בקה"י מה שביאר בזה, אכן לדברים הנ"ל נראה דקס"ד דאז באמת נעקרה כל האפקעתא דמלכא, ועל זה בעי קרא דאינו כן, ודו"ק.

ושוב הראני בזה ידידי הרה"ג ר' עקיבא זלצברג שליט"א דהדברים גם מדוקדקים במשך חכמה בריש בהר [שבת לה], דהתם מיירי בדין אפקעתא דמלכא בשביעית, וכתב דגם היכא דנעל שדהו דאיכא נמי אפקעתא דמלכא, וציין למהרי"ט הנ"ל, ונראה דזה באמת כוונתו דזה חידוש מסויים באפקעתא דמלכא דגם היכא דנעל דאכתי איכא אפקעתא דמלכא, ודו"ק.

פרק ד'

שני דינים נאמרו, דין "ונטשתה" שזה הפקר דגברא, ודין "ואכלו אביוני עמך"

שזה אפקעתא דמלכא, ודין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא.

הפקר מהפקירא דשביעית, וע"כ דחד דינא וחד גדר לתרוייהו.

ג לעיל [פרק ב'] הבאנו דאיכא הוכחות לכאן ולכאן האם הפקירא דשביעית היא הפקירא דגברא או אפקעתא דמלכא, והוכחנו דגם הרמב"ם סותר את עצמו בזה, וצ"ע.

ד עוד תמהנו [שם] דברמב"ם וברמב"ן מבואר דחלוקין נינהו הביטול מצוה מהקיום מצוה ותרתי נינהו, דהקיום מצוה היא בהפקר או בפורץ בה פרצות, אבל הביטול מצוה היא רק בנעילה.

ה לעיל [פרק ג'] הבאנו דע"כ דהפקירא

סיכום החידושים והקושיות בפרקים דלעיל.

ומעתה הדרנא ליישב כל ההערות וקושיות לסלול דרך חדשה בהאי ענינא בעזה"ת, ונחזור בקצרה לסכם את כל הקושיות דלעיל.

א לעיל [פרק א'] הבאנו כמה הוכחות דחלוק הפקירא דשביעית מהפקירא דעלמא, דבכל הפקר ליכא שום זכויות בחפץ, ובהפקירא דשביעית איכא זכויות לכל.

ב עוד הוכחנו [שם] דעיקר הפרי אכתי שייך לבעלים אלא שיש לכולם זכויות בפירות לזכות בהם, אלא דהקשינו דמאידך גיסא ילפינן הלכות

דשביעית היא גם הפקירא דגברא והיא גם אפקעתא דמלכא, דתרתא אית ביה, אלא דתמהנו טובא בשיטת הב"י דלא יתכן כן, דא"כ למה לא חיילא אפקעתא דמלכא בעכו"ם וכן בישראל שנעל.

[ו] עו"ק דמשמע דאיכא ג' דרגות בב"י גבי חיוב תרו"מ, א] בעכו"ם פשיטא דליכא אפקעתא דמלכא, וחייבים בתרו"מ, ב] בישראל שנעל מספקא ליה בזה, ג] בישראל שלא הפקיר פשיטא דאיכא אפקעתא דמלכא ופטור מתרו"מ, וצ"ע בכל זה.

מבאר דאיכא בזה ב' דינים דין "ואכלו אביוני עמך" ודין "ונטשתה", ומעיד דינא ד"ואכלו אביוני עמך" נאמר אפקעתא דמלכא שזה זכות לכל לזכיה ואכילה בנכסי הבעלים, ומעיד דינא ד"ונטשתה" ניתוסף בזה מצוה חדשה של הפקר להעמיד את האפקעתא דמלכא, כדי שיתקיים קיום דין "דכי לי הארץ", ויזכו מהפקר ולא מדידה.

ואשר מוכרח מכל זה הוא דע"כ דאיכא בזה ב' דינים דין "ואכלו אביוני עמך" ודין "ונטשתה" וכדהבאנו לדייק מהרמב"ם דהביא הנך תרי קראי דתרי דרשות נינהו אלא שהם תלויים זה בזה, ונקדים בזה את דברי המכילתא לבאר את הגדר בכל הנ"ל.

דהנה, ז"ל המכילתא [משפטים], "ואכלו אביוני עמך" - וכי למה אמרה תורה לא שיאכלו אותה עניים, הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים, ת"ל והשביעית תשמטנה ונטשתה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות, אלא דגזרו חכמים מפני תיקון העולם".

ונראה דמפורש הכא דבתחילת המצוה קבעה

התורה דחיילא דין "ואכלו אביוני עמך" מעצמו, ומצד זה ממילא זכו בה כל העניים, אלא דאכתי אית ליה זכויות לבעלים, ויכול לחלקה כאילו שיש לו בהם טובת הנאה, ובזה העמידה התורה מצוה אחרת להוסיף בדין זה, והיא מצות "ונטשתה" דפורץ בה פרצות, וענינא של מצוה זו היא להעמיד את מה שקבעה התורה מצד "ואכלו אביוני עמך", דכבר יאכלו מעצמן בלי החלוקה של הבעלים ובלי הטובת הנאה של הבעלים, אלא שיאכלו מהפקר טז.

והגדר בכל זה הוא כך: דאף דמצד "ואכלו אביוני עמך" העניים יכלו גם להכנס לשדה, דאית להו זכות להגיע ולקיים הך דין "ואכלו אביוני עמך", אלא דהיינו אומרים דזה "אכילה מהבעלים" [ולכן יש לו טובת הנאה לחלוקה] והיינו אומרים שזה גם "דריסת רגל אצל הבעלים", דיסוד דינא ד"ואכלו אביוני עמך" הוא זכות בנכסי הבעלים וע"ד שביארנו מהגרי"ל דיסקין, ודין זה הוא אפקעתא דמלכא.

אלא דעל זה באה מצוה ד"ונטשתה" דמצוה זו רמי אגברא להפקירה ממש ככל הפקר, ובא לחדש שהזכות אכילה מצד "ואכלו אביוני עמך" הוא משל הפקר ולא משלו, והדריסת רגל הוא גם משל הפקר, דזה נאמר בקרא ד"ונטשתה", דפורץ בה פרצות, וכעת העניים עושים בשל הפקר, ואין כאן כלום משל עצמו, ובזה הושלמה ענינא של "כי לי הארץ", שזה יסוד המצוה, ודו"ק, וע"ע בהערה י' הערה גדולה בעיקר הנך דרשות.

מוסיף בזה, דדין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא.

ובקצרה: אין כאן שני דינים נפרדים דלא

טז. ונוסף בזה עוד, דענינא של מצוה זו מבואר בחינוך [פ"ד] ובסוגי' בסנהדרין [ל"ט] ד"כי לי הארץ", ומצד בעלותו של הקב"ה ד"כי לי הארץ" נתן הכל לכולם בשנה זו, וזהו הזכות דחידשה התורה בקרא ד"ואכלו אביוני עמך". אלא דאי מצד זכות זה ד"ואכלו אביוני עמך" הרי אינו אלא זכות לזכיה ולאכילה, ומצד זה באמת איכא לבעלים זכות לחלקה, ומיניה קאכיל ומיניה קזכי, ועל זה אמרה תורה בקרא ד"ונטשתה" דיזכו מהפקר ולא מדידה, וזהו המצוה של הפקר להעמיד את הזכות שלהם בלי הבעלים, וזהו דנתחדשה דעושה בה פרצות, ובזה הושלמה ענינא ד"כי לי הארץ", דאין הבעלים עומד ביניהם.

והכא נתחדש דין הפקר ממש, דההפקר מצד "ונטשתה" בא להעמיד את ה"ואכלו אביוני עמך", והיינו דלכן אינו יכול כבר לחלקה, דאין לו בהם זכות טובת הנאה.

יז. ואגב יש להעיר, דאך דמהמכילתא ומהרמב"ם מבואר דקרא ד"ואכלו אביוני עמך" קאי על הפקירא דשביעית, אכן

ומיושב כל מה שהבאנו דאיכא הוכחות לכאן ולכאן האם הפקירא דשביעית היא הפקירא דגברא או אפקעתא דמלכא, והוכחנו דהרמב"ם סותר את עצמו בזה, ולהנ"ל א"ש שלעולם תרתי אית ביה ואין כאן שום סתירה.

ואכתי מיושב קושי' הטורי אבן בר"ה [ט"ו] דל"ל דרשה מיוחדת בפטור תרומות ומעשרות בשביעית, הא תיפוק ליה דהוי כשאר הפקר דפטור מגזה"כ דידו וידך שוין, ול"ל מיעוט מיוחד, ולהנ"ל א"ש דכל היכא דלא הפקיר ורק חיילא אפקעתא דמלכא אכתי בעינן פטור מגזה"כ אף דאיכא אפקעתא דמלכא, [ועיין קה"י דג"כ כתב דבעינן פטור מעשרות באופן שהוא לא הפקיר].

ומיושב נמי איך דרשינן "לכם ולא לעכו"ם", דהקשה דאי הווי הפקר לכל ככל הפקר א"כ למה אינו זוכה בהם, ומיהו המעכב דהא הפקירא דעלמא הוא, וע"כ שאינו כהפקר דעלמא אלא שהוא נתון לכל ישראל, ולישראל ניתן ולא לעכו"ם, ורק להם איכא זכות, ואף אחרי הפקר ידיה מצד מצות ונטשתה, הא מצוה זו תלויה בדינא דואכלו אביוני עמך, ומצד דין זה אכתי איכא זכויות לישראל ולא לעכו"ם, והעכו"ם מעוכב ע"י זכות זו לזכות בה, ודו"ק, ועיין בהערה י"ח במה שיש להוסיף בזה.

וגם דברי הרמב"ם דביאר את האיסור קציצת אילנות א"ש דכתב "פירות שביעית התורה זכתה אותם לכל אדם שנאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ולזה אין קוצצין את האילן וכו'", ואף דאיכא נמי הפקר דעלמא מדין ונטשתה אכן אהני לן הך זכות לומר דאסור לקצוץ את האילנות כדי שיקבלו זכויות שלהם, וא"ש.

ואכתי א"ש מה שאמרו ד"קאתינא מכח גברא שאינו חייב", דאף דמשל הפקר הוא אכתי שייכא לעכו"ם, דהתם פשיטא שהעכו"ם לא הפקיר, דלא

שייכי אהדדי, אלא דדין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא, והיינו משום שבדין "ונטשתה" נתקיימה והושלמה דינא ד"ואכלו אביוני עמך" גם מצד הגברא – שגם הוא מפקירו לצורך קיום הזכות של "ואכלו".

מדייק דיסוד הנ"ל מפורש בלשון הרמב"ם.

ונראה דיסוד הנ"ל מפורש בלשון הרמב"ם, דז"ל, "מ"ע להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והארץ תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל שדהו או סג כרמו בשביעית ביטל מ"ע, וכו', אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום, שנאמר ואכלו אביוני עמך", עכ"ל.

הרי דתרי קראי כתיב, ועיקר מצוותו של הגברא היא המצוה דילפינן מקרא ד"ונטשתה", אלא דדין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך", דכל ענינא של מצוה זו רק בא להשלים דינא ד"ואכלו אביוני עמך", וזהו שכתב "אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכל מקום", שנאמר ואכלו אביוני עמך", הרי דב"ואכלו אביוני עמך" כתוב יסוד ותחילת ההמצוה, וע"י מצות ההפקר דילפינן מונטשתה הוא בא ל"יד הכל שוין בכל מקום", והיינו "כי לי הארץ", מצב שאין הבעלים יותר ממנו ואין לו טובת הנאה ולא מדידהו קזכי אלא דכולם שוין.

אכתי מיושב כל הני דינים דתלויים בזכות העניים מצד "ואכלו אביוני עמך" אף אחרי שחיילא דינא "ונטשתה".

ומעתה מיושב הכל, דאף דאיכא כמה הוכחות דחלוק הפקירא דשביעית מהפקירא דעלמא, דבכל הפקר ליכא שום זכויות בחפץ, ובהפקירא דשביעית איכא זכויות לכל, אכן אכתי ילפינן מהכא להפקר דעלמא, דכל זה מצד קרא ד"ואכלו אביוני עמך", אבל מצד קרא דונטשתה הרי זה הפקר ככל הפקר דעלמא ושפיר ילפינן מיניה.

בירושלמי להלן [פרק ט' הלכה ח'] בפלוגתא רבי יהודה ורבי יוסי מבואר דקרא קאי אלאחר ביעור, ועיין בדברינו להלן בפרקים הבאים בעניני ביעור שביארנו ויישבנו את הדברים.

יח. ועיין בדברינו להלן בפרקים הבאים בעניני ביעור שהוכחנו ד"ואכלו אביוני עמך" לרבי יהודה קאי גם לאחר ביעור, וקרא קאי רק על עניים ולא על עשירים, ולכאן קשה דא"כ מצאנו בשביעית עצמו דין הפקר לעניים ולא לעשירים, ועפ"י הנ"ל ניחא, ועיי"ש בהערה שהרחבנו בזה.

רמי עליו מצות ונטשתה, ומצד הדין "ואכלו אביוני עמך" הרי זה עדיין בבעלותו, ודו"ק.

[ולגבי ירקות משביעית לשמינית עיין להלן פרק ו']

אולם העיריני תלמיד אחד נ"י דלפי"ז יתחדש דאיכא דין אאדש"ש גם בממון שהוא עדיין שלו אלא דאיכא זכות זכייה לאחרים בהאי ממון, שהרי מכלאים הוכיחו דאיכא אפקעתא דמלכא, מדאמרין התם דאאדש"ש, דהתם ליכא הפקירא דגברא, ואי אפקעתא דמלכא הוא מצד הזכות לזכות בה בלי יציאה מרשותו שוב מוכרח כנ"ל, ונפ"מ ביאוש לדעת הנתה"מ שאפשר לזכות בה אף דלא יצא מרשותו, ואכתי צ"ע.

עוד העיריני תלמיד אחד נ"י דלא יתיישב פירושו של הקרבן העדה בירושלמי לגבי ד' כוסות, דחסר ב"לכס", דנצטרך לאוקמיה דוקא כשהיה בו אפקעתא דמלכא ולא הפקירו הגברא, וצ"ע.

מבאר למה רק בנעל נתבטלה המצוה, דכל היכא דמתקיימת "ואכלו אביוני עמך" ע"כ דאיכא הכא "חפצא ומציאות של ונטשתה", ורק בנעילה נתבטלה מציאות זו, ולהכי רק בזה נתבטלה המצוה.

ומעתה מיושב נמי הסתירה ברמב"ם וברמב"ן האם עיקר המצוה היא ההפקר או דעיקר המצוה היא האיסור נעילה, דמצד א' איכא קיום מצוה בהפקר ובפרוץ בה פרצות, ומאידך הביטול מצוה היא רק בנעילה.

ולפי כל הנ"ל א"ש, דאי היה כאן מצוה בפני עצמה של הפקר ולפרוץ בה פרצות א"כ ודאי אם לא עשה כן היה מבטל בזה מצוה, אכן כיון דדין "ונטשתה" מדיני "ואכלו אביוני עמך" הוא, והיינו דיסוד המצוה היא רק כדי להעמיד את הדין "ואכלו אביוני עמך", א"כ היכא דלא הפקיר אכתי לא נתבטלה המצוה דסו"ס אכתי נתקיים דינא ד"ואכלו אביוני עמך", ורק בנעילה שהוא מעכב את ה"ואכלו אביוני עמך", אז הוא דביטל גם את מצות ונטשתה.

ונוסיף בזה ביאור, דבאמת גם כשהוא לא הפקיר והוא לא פרץ בה פרצות אכתי איכא כאן

"חפצא ומציאות של ונטשתה", דכל היכא דמתקיימת "ואכלו אביוני עמך" ע"כ דאיכא הכא "חפצא ומציאות של ונטשתה", ורק בנעילה נתבטלה מציאות זו, ולהכי רק בזה נתבטלה המצוה, אבל בלא הפקיר אף דאין "קיום מצוה של ונטשתה", אכן סו"ס "חפצא ומציאות של ונטשתה" אכתי איכא הכא, וממילא דלא ביטל את מצוה, ודו"ק.

מיישב בזה את שיטת הב"י באבקת רוכל, ומבאר למה איכא בזה כמה דרגות, דבעכו"ם פשיטא דאיכא תרו"מ ובנעל מספקא ליה ובלא הפקיר ולא נעל פשיטא דחייב, ומבאר בזה את דברי האחרונים דע"י הנעילה הוא הפקיע את האפקעתא דמלכא, דהב"י חידש דלא חיילא דינא ד"ואכלו אביוני עמך" היכא דלא חיילא דינא ד"ונטשתה", דתרי הנך פרשיות תלויים זה בזה.

ומעתה הדרין לדברי הב"י דלמד דאיכא תרתי, הפקר דגברא ואפקעתא דמלכא ואעפ"כ מצאנו אופנים שאין בהם אפקעתא דמלכא, וצ"ע.

עוד תמהנו בדבריו, דמבואר דנקט דאיכא בזה כמה דרגות, דבעכו"ם פשיטא דאיכא תרו"מ ולא חיילא בזה האפקעתא דמלכא, ובנעל מספקא ליה אי איכא חיובא דתרו"מ, והיינו דמספקא ליה האם חיילא הכא אפקעתא דמלכא או דפקע הימנו, ובלא הפקיר ולא נעל פשיטא דחייב, דהתם פשיטא דחיילא אפקעתא דמלכא, וצ"ע דמה כל החילוקי דינים בזה.

והבאנו מהתורת הארץ [שם ס"ק כ"א] דביאר בזה, דאף דמבואר בב"י דאם נעלו וגדרו דיתכן דחייב בתרומות ומעשרות, אכן אז ע"כ דהגדר בזה הוא דבזה שהוא נעלו ועושה כנגד האפקעתא דמלכא, דבזה הוא כבר מפקיע הימנו את האפקעתא דמלכא, ולהכי שפיר נתחייב בתרו"מ, והביא כן מהאחרונים שפירשו כן, אלא דתמה בזה טובא, דאי הפקירו התורה א"כ מה שייך להפקיע הפקר זה, וצ"ע ג.

ונראה דלנתבאר הכא א"ש, דגם הב"י למד דדין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא, אלא דהב"י הוסיף בזה עוד, דכיון דגילתה תורה דדין "ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא, לכן נתחדש דתלויים זה בזה, ולא חיילא דינא

ביארנו ברמב"ם וברמב"ן.

ומעתה ה"ה דכלפי "הפקעת האפקעתא דמלכא" איכא לחלק נמי כנ"ל, דאיכא למימר דתלויים ניהו ה"ונטשתה" וה"ואכלו אביוני עמך" אהדדי, דכל היכא דנעקרה כל ה"חפצא ומציאות של ונטשתה", אז הוא דפקע דינא ד"ואכלו אביוני עמך", וזה רק בנעילה, ונלעיל הבאנו דיוק מהמהרי"ט וכן מהמשך חכמה דשייך הפקעה לאפקעתא דמלכא ע"י נעילה, אלא דבדין זה מסתפק הב"י דמאן יימר דאפשר להפקיע כלל את כל הדין אפקעתא דמלכא, אבל זה פשיטא ליה דבמי שלא הפקיר שאינו כן, דהכא אכתי איכא "חפצא ומציאות של ונטשתה", וכדמוכרח ממה שלא נתבטלה המצוה, וממילא דפשיטא ליה שלא נעקרה דינא ד"ואכלו אביוני עמך" ובמקומה עומדת.

ד"ואכלו אביוני עמך" היכא דלא חיילא דינא ד"ונטשתה", דתרי הנך פרשיות תלויים זה בזה, וממילא דבעכו"ם דמופקע מפרשת "ונטשתה" אז פשיטא ליה לב"י דלא חיילא ביה פרשת "ואכלו אביוני עמך", וליכא ביה דינא דאפקעתא דמלכא.

והוסיף בזה עוד, דכמו דמצאנו ברמב"ם וברמב"ן דרק ע"י נעילה נתבטלה המצוה, והביאור בזה הוא כנתבאר, דגם כשהוא לא הפקיר והוא לא פרץ בה פרצות אכתי איכא כאן "חפצא ומציאות של ונטשתה", דכל היכא דמתקיימת "ואכלו אביוני עמך" ע"כ דאיכא הכא "חפצא ומציאות של ונטשתה", ורק בנעילה נתבטלה מציאות זו, ולהכי רק בזה נתבטלה המצוה, אבל בלא הפקיר אף דאין "קיום מצוה של ונטשתה", אכן סו"ס "חפצא ומציאות של ונטשתה" אכתי איכא הכא, וממילא דלא ביטל את מצוה, כן

פרק ה'

ביאור שיטת הרמב"ם בספיקות [אתרוג], דליכא אפקעתא דמלכא וליכא הפקירא דגברא, ומוכיח דין קדושה ודין הפקר לא תלויים זה בזה.

לאפקעתא דמלכא, ודוחה דהסברא בזה איפכא.

איברא דאכתי יש לעיין בזה גם מצד האפקעתא דמלכא וגם מצד ההפקר דגברא, דיעויין באפיקי ים [ח"ב ס"ו כ"ד ד"ה ומסתברא] דנקט דמצד האפקעתא דמלכא שפיר אמרינן דחיילא לחומרא, כיון דתלוי בקדושה, אבל מצד ההפקר דגברא נקט דכיון שזה "מצוה ממוני" שוב פטרינן לי מספק.

אולם נראה דאיפכא מסתברא, דמאן יימר לן שזה מצוה ממוני דכל הגדרים שלה הם כדיני ממונות, דילמא מצוה בעלמא היא לשמים, ומצד מצוה זו היינו צריכים להחמיר עליו, ועיי"ש שבהמשך דבריו [שם ד"ה אבל] באמת נסתפק בזה.

מוכיח נגד האפיקי ים דתלה אפקעתא דמלכא בדין קדושה דהנך תרתי אינם תלויים זה בזה.

ומאידך, מה דנקט בפשיטות דמצד האפקעתא דמלכא ע"כ דחיילא כיון דתלוי בקדושה, ואי חיילא הדין קדושה מספק א"כ ה"ה דחיילא הדין

דבברי הרמב"ם דבספיקות ליכא הפקר, וביאורו של המקד"ד דהפקר הוא ממונות, ובזה מוקמינן בחזקת מ"ק.

ובזה נראה ליישב את שיטת הרמב"ם בספיקות, דהנה, כתב הרמב"ם [שמט"ו פ"ד ה"ב] דבאתרוג שיצא משישית לשביעית וכו' דמספקא לן אי הוי של שישית או של שביעית, דהדין בזה הוא דלחומרא יש לו דיני שביעית אבל לחומרא גם מחייבין ליה בתרו"מ.

והקשו האחרונים ובראשם השער המלך דכיון דנותנים לו כל דיני שביעית לחומרא א"כ ה"ה דחיילא דינא דהפקר לחומרא, ושוב יהיה גם פטור מדיני תרו"מ, ולמה מחייבין ליה בתרו"מ, וצע"ג.

ועיין מקד"ד [ס"ו ס' סוס"ק א' - עמוד 450] דכתב בזה דכל זה כלפי האיסורים אבל כלפי ההפקר אמרינן שזה ספק ממון, והיינו שיש ספק ממוני האם הוא הפקר לכל או לא, ומוקמינן ליה אחזקת מרי קמא לומר ידידה ניהו, ושוב חייבים בתרו"מ.

מביא את דברי האפיקי ים לחלק בזה בין ההפקר דגברא

דמלכא שייך סברת המקד"ד דמוקמינן ליה בחזקת מ"ק ולא חיילא ההפקר מספק.

אולם מעתה הדרא הקושי' לדוכתא, דלמה ליכא חיוב הפקר מצד הגברא וממילא דיהיה פטור תרו"מ.

ונראה דאינו כן, דלנתבאר הכא דדין "ונטשתה" מדיני "ואכלו אביוני עמך" הוא, א"כ שפיר מצינן למימר דהיכא דלא חיילא דינא ד"ואכלו אביוני עמך", התם מעיקרא לא חיילא דינא ד"ונטשתה", דכל דינא אינה אלא להעמיד את הדין "ואכלו אביוני עמך", ועד כמה דליתא לדין "ואכלו אביוני עמך" דמספק לא חיילא ומוקמינן לה אמ"ק, א"כ ה"ה דמצות ונטשתה נמי לא חיילא, וא"ש.

הפקר מספק, אולם נראה דזה אינו דהנך תרי דינים אינם תלויים זה בזה, וכדיבואר להלן פרק ז' בהוכחות ברורות,

ומעתה שפיר איכא למימר דאף דלגבי הקדושה נקטינן דאיכא קדושה לחומרא אכן אכתי ליכא הוכחה דחיילא ההפקר והאפקעתא דמלכא.

מתמה דא"כ אף דלגבי האפקעתא דמלכא א"ע להחמיר אכן מצד העוה של הגברא שפיר עריכים לפוטרו מתרו"מ, ועפ"י הכל מיושב, דמצות הפקר דגברא תלוי בדין אפקעתא דמלכא.

ומעתה נראה דאדרבה, דלגבי המצוה להפקיר בזה שפיר אמרינן דמצוה דרמי אגברא הוא ולחומרא מחייבין ליה במצוה זו, ורק באפקעתא

פרק ו'

בגדרי הפקר לזמן דילפינן משביעית, ובדין הפקר דשביעית בקרקע, ובדין הפקר דשביעית בירקות לפני לקיטה.

ההשתמשויות והפירות אז מהני דאז אמרינן דכיון דהגוף היה שלו כל הזמן והוא רק הפקיר את ההשתמשויות לזמן מסויים, אז שפיר חוזרים ההשתמשויות אליו אחרי דהגוף שלו.

והוסיף בזה הגרשש"ק דממילא דא"ש איך ילפינן משביעית, דהגדר בהפקר של הקרקע הוא כנ"ל שזה הפקר מצד ההשתמשות ותו לא, שהרי הוא רק מפקירו לצורך אכילת פירות, וכן הוא בלשון הר"ן והרא"ש והתוס' בנדרים [מ"ב:] וברמב"ם [פ"ו נדרים י"ג], וזה הפקר לדריסת רגל כדי לאכול, ומה"ט אינו נכנס לקצוץ פירות הנוטות על הגבול מחוץ לרשותו דכיון דא"צ להכנס כדי לקחת מהנך פירות שוב אין לו רשות על זה, עיי"ש, ולכן מהכא שפיר ילפינן דרק הפקר להשתמשות מהני לזמן.

[והאחרונים] דנו האם בקרקע הוי הפקר ממש או דהוי נתינת רשות בעלמא, ועיי' במגיה באבני מילואים [סי' ע"ב ב' אות ט'] ובקובש"ע [ח"ב סי' ט"ו] דג"כ למדו שזה הפקר ממש, אלא דההפקר חיילא בגוף לפירותיו, והיינו ממש ע"ד הגרשש"ק, ויישבו בזה את קושי' האבני מילואים [שם], וע"ע

מביא את דברי הסמ"ע דילפינן הפקר לזמן משביעית, ומביא את דברי האחרונים דזה יליף דוקא מהפקר דקרקע שהוא הפקר להשתמשות.

יעויין בקרית ספר [נדרים פ"ב] ובסמ"ע [חו"מ סי' רע"ג] דחידשו שהפקר לזמן מהני, והביאו על זה מקור משביעית דג"כ הוי הפקר לזמן, והקשה הרש"ש נדרים [מ"ד] דאף דהפקירא דשביעית הוא רק בשנה זו, אכן הנך פירות של שביעית מופקרים הם לעולם, [ועיי' בזה במקור חיים תמ"ח ס"ק ט' ד"ה ולפימ"ש כ], וצ"ע.

ויעויין בשלמי נדרים [מ"ד] שחילק בזה דבאמת תרי מיני הפקר איכא בשביעית, דמבואר בנדרים [מ"ב] דלא רק דהפירות הם הפקר אלא דגם הארץ הוא הפקר, וההפקר שבארץ הוא רק לשנת השמיטה, ואח"כ הארץ חוזרת לבעליה, ומהפקר זו בקרקע למדו הדין הפקר לזמן.

ובשערי יושר [ש"ה פכ"ג עמודים ק"ה - ק"ו] ובחידושי הגרשש"ק לנדרים [סי' כ"ד] הוסיף בזה עוד, דבאמת קשה דאיך שייך הפקר לזמן שהרי אחרי שזה יצא מרשותו הרי יצא, ואיך יחזור לרשותו מעצמו אח"כ, וע"כ דרק במפקיר את

מתמה דמצד המצוה של "ונטשתה" איכא הפקר גמור, ורק מצד האפקעתא דמלכא אפ"ל כיסוד הגרי"ל, ודן אי חיילא מצות "ונטשתה" בגברא בירקות.

איברא דתמהנו לעיל [סוף פרק א'] דאי כיסוד הגרי"ל קשה דא"כ איך ילפינן מהפקר זה לכל הפקר דעלמא לענין הפקר לעניים ולא לעשירים, וכן מיניה וביה בסמ"ע דאיך ילפינן הפקר לזמן משביעית אי אינו כהפקר דעלמא רק הפקר מצד זכויות, וביארנו דתרי דיני הפקר נאמרו, דין הפקר מצד האפקעתא דמלכא שזה ע"ד הגרי"ל, ובה נתנה תורה זכויות גם בקרקע וגם בפירות, אבל מצד הגברא נתחדש דין הפקר נוסף מצד "ונטשתה", וזה הפקר גמור, ומהכא ילפינן דינא דהפקר לעניים ולא לעשירים ודינא דהפקר לזמן.

ומעתה יש לתמוה, שהרי אחרי דמצד הגברא נתחדש דין הפקר נוסף מצד "ונטשתה", וזה הפקר גמור, א"כ גם בירקות איכא הפקר כזו, ואחרי שהגברא מפקירם בהפקר גמור שוב הדרא הקושי דאיך הירקות חוזרים לרשותו בשמינית היכא דלא לקטן, דהכא איכא הפקירא גמורה, וצ"ע.

והיה אפשר לומר ע"ד של האבי עזרי הנ"ל, דנקט דליכא הפקר כלל בהנך ירקות שהבעלים יכול ללוקטן במוצאי שביעית ולקובען כפירות שמינית, ורק באלו שמוכרחין ללקיטת שביעית איכא הפקר, דעצם זה שבידו לקובען כפירות שמינית מונע את ההפקר, ונראה דאף לחולקים עליו, אכן י"ל דזה כו"ע מודי דהך דין נוסף של הפקר גמור מצד הבעלים מדין ונטשתה לא כולל את הפירות הללו, דעצם זה שבידו לקובען כפירות שמינית היא הסיבה שהוא לא כוללם בתוך ההפקר שלו.

איברא דא"כ יתחדש דהדרא הקס"ד במכילתא דלגבי הנך ירקות שפיר יכול הבעה"ב ללוקטן ולחלקם לעניים, דרק מצד מצות ונטשתה שחייב להפקירם בהפקר גמור הוא דנתחדש דאין הבעה"ב יכול ללוקטן ולחלקם לעניים, ומצוה זו ליתא בהנך ירקות.

ובאמת דמילתא דמסתברא היא, דאחרי שבידו לקובען כפירות שמינית, זה עצמו פוטר ממצות "ונטשתה" ודו"ק, דאיך נחייבו במצוה זו אי בלאו

בתורת הארץ [שם אות ד'] דביאר דמחמת הך הפקר אין בעל החצר זוכה ע"י חצירו בפירות שביעית כיון דחצירו מופקר, וכל זה דלא כהמעדני ארץ [שביעית סי' י"ד ס"ק י"א] דלמד דהפקר דקרקע לאו דוקא אלא דהכוונה בזה להיתר השתמשות בעלמא, ודו"ק].

מתמה מירקות לפני לקיטה דאיכא להו הפקר לזמן, ומוכרח דההפקר הוא זכויות, ודלא כשאר הפקר.

אולם יש לתמוה מירקות, שהרי בירקות הדין שביעית שלהם רק נקבע עפ"י לקיטתן, וא"כ ע"כ דבשביעית הם מופקרים, ולכן מותר ללוקטן, ומאידך היכא דלא לקטן אז לאחר שביעית שוב אינם בכלל הפקר, וע"כ דבדידהו איכא הפקר לזמן גם בגוף הפירות, והדרא קושי' הגרש"ש"ק לדוכתא.

ועיין במעדני ארץ [שביעית סי' י"א ס"ק י' וכן בכתיבי מעדני ארץ סי' י"ז] שיישב את קושי' הרש"ש הנ"ל [דפירות שביעית הם הפקר לעולם] דאדרבה, דעיקר כוונת הסמ"ע להוכיח דשייך הפקר לזמן היינו דוקא מירקות ולא משאר פירות שהם הפקר לעולם, אולם קשה כנ"ל, דהכא נמצא דגם בגוף הפירות איכא הפקר לזמן [לא רק הפקר של השתמשות בעלמא אלא הפקר גמור], והדרא הקושי' לדוכתא דאיך שייך הפקר גמור לזמן.

עכ"פ כל דברינו הכא הם לפי מה דפשיטא לן דאיכא הפקר בהנך ירקות, אבל לפי מה שמבואר באבי עזרי [רביעאה שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד סוד"ה והנה הרמב"ם] דנקט נגד כל האחרונים וס"ל בפשיטות דליכא הפקר כלל בהנך ירקות שהבעלים יכול ללוקטן במוצאי שביעית ולקובען כפירות שמינית, ורק באלו שמוכרחין ללקיטת שביעית איכא הפקר, וממילא פשוט דלק"מ, אכן לפום מה דנקטו האחרונים אכתי קשה.

ומכאן הוכחנו לעיל [פרק א'] דמוכרח מהכא כיסוד הגרי"ל, דעיקר ההפקר הוא זכות אכילה מצד דינא ד"ואכלו אביוני עמך", וממילא דבזה שפיר שייך הפקר לזמן שאינו הפקר ממש אלא זכות זכייה ואכילה בפירות של הבעה"ב, והך זכות היא זכות לזמן ודו"ק.

נוסף ללוקטן ולקובען כפירות שביעית לאוכלם כן יט.

ועפ"ז מתיישב נמי קושי' זו, דאף אי איכא מצות "ונטשתה" בהנך ירקות להפקירם בהפקר גמור, אכן הא מיהת פשיטא דע"כ דהך הפקר אינו הפקר בגוף הירקות עצמן כמו ההפקר מצד מצות "ונטשתה" בכל פירות שביעית, דהכא אכתי אינם ירקות של שביעית, וכל הזכות מצד "ואכלו אביוני עמך" אינו אלא זכות נוסף ללוקטן ולקובען כפירות שביעית, ומה"ט נמי חלוק עיקר מצות "ונטשתה" בהנך ירקות.

דבשלמא בשאר פירות שביעית דכבר חיילא בגופן עיקר האפקעתא דמלכא [שהם בעצמן הפקר לאוכלם ולכלותם], אז שפיר אמרינן דבהם בעצמם חיילא דינא דונטשתה להפקירם, אכן הכא כל המצות ונטשתה אינו אלא שמפקירם לענין זה שהם יכולים לקובען כירקות של שביעית, ואין זה הפקר בגופן, רק הפקר בגופן לענין קביעתן כירקות של שביעית.

ונראה דכמו דכבר חילק הגרשש"ק בין הפקר לזמן בקרקע להפקר לזמן בפירות, דרק במפקיר את ההשתמשויות והפירות שייך הפקר לזמן [דרק אז אמרינן דכיון שהגוף היה שלו כל הזמן והוא רק הפקר את ההשתמשויות לזמן מסוים, אז שפיר חוזרים ההשתמשויות אליו אחרי דהגוף שלו], וממילא דא"ש איך ילפינן משביעית, דהגדר בהפקר של הקרקע הוא כנ"ל שזה הפקר מצד ההשתמשות ותו לא, שהרי הוא רק מפקירו לצורך אכילת פירות.

ונראה דע"ד זה מתבאר נמי בגדר ההפקר בירקות, דאינו מפקיר את גופן ממש אלא שהוא מפקירם לענין זה שהם יכולים ללוקטן כדי לקבען כירקות של שביעית, והפקר כזה שפיר שייך לזמן, דעיקר ההפקר הוא רק כל זמן שע"י לקיטתן אכתי אפשר לקובען כירקות של שביעית, דרק עד אז הרי הם מופקרים לענין זה, ודו"ק.

הכי יכול לקובען כפירות שמינית ורק אחרי שהוא ממילא לקטן וחיילא בהו דין שביעית שוב הוה הפקר ומצי זכי בהו בעצמו או שהוא נותנם ומחלקם לעניים, ודו"ק.

איברא דלנתבאר לעיל דדינא ד"ונטשתה" מדיני ו"ואכלו אביוני עמך" הוא, וזהו המחייב א"כ אי נימא דע"כ חיילא דינא ד"ואכלו אביוני עמך" על הך ירקות אף דבידו לקובען כפירות שמינית, א"כ נראה דה"ה דחייב במצות "ונטשתה", דתלויים זה בזה.

ונראה עוד, דלנתבאר בשיטת הב"י דבעכו"ם דליכא מצות ונטשתה דתו לא חיילא מעיקרא האפקעתא דמלכא א"כ ה"ה דבירקות דליכא לחייבו במצות ונטשתה כיון דבידו לקובען כפירות שמינית, שוב נראה דה"ה דלא יחולו בהם מעיקרא האפקעתא דמלכא, ואי נקוט שיש בהם הפקר א"כ ע"כ דאיכא בהם מצות ונטשתה, וצ"ע.

מבאר דהכא בירקות חלוק האפקעתא דמלכא כיון דאכתי אינם פירות שביעית, ומה"ט גם ההפקר דגברא אינו אלא הפקר לענין ההשתמשות, ושפיר חיילא לזמן.

ובישוב האי ענינא נראה כך, דכבר הבאנו לעיל [פרק א'] את קושית האפיקי ים [סוף סי' כ"ה] בירקות, דרק חיילא בהו קדושת שביעית בלקיטתן דרק אז הם נקבעין כפירות שביעית, ותמה דלכא' צ"ל דגם לענין ההפקר דרק חיילא אז, דמהיכי תיתי דההפקר תחול לפני שהוא נקבע כפירות שביעית, אולם הוכיח דאינו כן, והסיק דע"כ צ"ל שהם מופקרים לפני קדושתן, ומחמת הפקר זה מותר ללוקטן, אכן היא גופא קשה דמה שייך בהם הפקר לפני שהם נקבעו כפירות שביעית.

וביארנו לעיל [פרק א'] דע"כ צ"ל כיסוד הגרי"ל, דאינו כהפקר בעלמא אלא שיש זכות אכילה ולקיטה בתורת שביעית, וממילא דאיכא למימר נמי דבהך זכות אכילה מונח גם זכות

יט. וביארנו דזה דומה לנתבאר באילן, דאף דליכא קדושת שביעית באילן, אבל אית להו זכות להחזיק את האילן עבור הפירות שביעית שיצאו הימנו, דגם זה איכלל בעיקר זכותו, וא"כ ה"ה דבירקות אית ליה זכות בהך ירק לקובעו כירק של שביעית.

מעוכבים מלזכות מחמת הזכות לישראל מצד "ואכלו" וזה ממעט עכו"ם, אף דמצד ההפקר דגברא מצד ונטשתה הוא מפקיר לכולם, ודו"ק.

אולם כל מה דאמרינן דמצד ההפקר דגברא מצד ונטשתה הוא מפקיר לכולם, היינו כלפי ההפקר בפירות עצמן, אבל כלפי ההפקר בקרקע ודאי שהוא לא מפקירם לעכו"ם, וכנ"ל, ועפי"ז נראה פשוט דה"ה דבירקות דשייך לקובען לשמינית דג"כ הדין כך, דהכא ליכא הפקר כלל כלפי העכו"ם, ודו"ק.

מעורר דהילפותא דבעינן הפקר לכל אינו מהפקר בקרקע ולא מהפקר בהנך ירקות.

יש כאן הערה בפשט, דהנה, למדנו מהפקר דשביעית לכל הפקר דעלמא דבעינן הפקר לעניים ולעשירים, ויש להעיר דודאי דלא יליף כן מההפקר בקרקע, דכל ההפקר בקרקע הוא רק לענין הדריסת רגל בשביל האכילה, וכיון שאין זכות אכילה לעכו"ם, שוב ליכא הפקר בקרקע לגבי עכו"ם, וקשה שהרי ילפינן דהפקר לישראל ולא לעכו"ם לא הוי הפקר משביעית, וכבר ביארנו דהעכו"ם הם

פרק ז'

דין קדושה ודין הפקר אינם תלויים זה בזה.

המעשרות ולא בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית, וכתב במלאכת שלמה [שם] לפרש דאסור למכור לחשוד משעה שבאו לעונת המעשרות, הרי שקדושת שביעית חל רק כשבאו לעונת המעשרות, ולכן מותר למכור לחשוד קודם לכן.

ובמקדש דוד [סי' ס' ריש ס"ק א' ד"ה והנה ז"ש הרמב"ם] כ' דקדושת שביעית חל משבאו לשיעור עונת המעשרות כמבואר במתני' דמעשרות, ומה דמבואר במתניתין דהכא שאסור לאבדם קודם שהגיעו לשיעור עונת המעשרות היינו משום שאסור לאבד פירות אפי' קודם שחל עליהו קדושתן דנידונין ע"ש סופן, [ועיין מה שביארנו בזה לעיל בציונים והערות סוף פרק רביעי], וכל שחל עליהו שם פרי הרי הן בכלל איסור זו של לאכלה ולא להפסד.

אולם החזו"א [סי' י"ט אות כ"ב] כ' דקדושת שביעית חל בזמנים השנויים במתניתין דידן אפי' הן קודם עונת המעשרות ומה"ט יש בהו איסור קציצה מחמת לאכלה ולא להפסד, ומה דתנן במעשרות שאסור מכירה לחשוד הוא רק לאחר עונת המעשרות, כ' בחזו"א שאין הכוונה לעונת המעשרות אלא לעונת שביעית והיינו שיעורין דמתניתין.

ועיין בקהלות יעקב [סי' ט'] שהאריך בזה והוכיח מהר"ש [ריש פ"ט] שכתב בהדי' כדברי

הוכחה בשיטת הרמב"ם מאיסור קציצת אילנות דמטעמא דהפקר אתינן עלה עוד לפני קדושה.

לעיל [פרק ה'] דחינו את דברי האפיקי ים תלה את הדין קדושה בדין הפקר, דמוכרח דאין הנך תרי דינים תלויים זה בזה, דכן באמת נקט החזו"א [סי' ג' ס"ק כ"ג] מסברא לגבי פירות שיצאו לשמינית דאף אי איכא עליהו דין קדושת שביעית אבל יתכן דדין הפקר לית להו.

ונראה להוכיח עוד דהנך תרי דינים אינם תלויים זה בזה, דתמיד הדין הפקר חיילא לפני הקדושה באיסור קציצת אילנות, ונראה דכן מוכרח עכ"פ בשיטת הרמב"ם, וזה תלוי בפלוגתת הרמב"ם והר"ש [שם], דהנה, יש לעיין דבאיזה זמן חל קדושת שביעית על הפירות, ולכאור' מהמשניות סוף פ"ד מבואר דחל קדושת שביעית אפי' קודם זמן עונת המעשרות, דהלא השיעורין שנשנו במתני' לזמן איסור קציצת האילן הן קודם זמן עונת המעשרות, ובפסחים [נ"ב] מבואר דהאיסור הוא מטעם לאכלה ולא להפסד, וכן מבואר במשניות לגבי איסור אכילה לפני עונת המעשרות, ולכאור' היינו רק בפירות שיש בהם קדושת שביעית, דמדנין קדושת שביעית הוא שאסור להפסידם, מטעם לאכלה ולא להפסד.

איברא דזה קשה ממה דתנן במשנה מסכת מעשרות [פ"ה מ"ג] "לא ימכור אדם את פירותיו משבאו לעונת המעשרות למי שאינו נאמן על

החזו"א, אבל ברמב"ם בפיה"מ למעשרות שם מבואר בהדי' כדברי המקדש דוד.

ולסברת החזו"א דליכא איסור לאכלה ולא להפסד קודם קדושת שביעית, א"כ בשלמא שיטת הר"ש א"ש דס"ל דקדושת שביעית חל קודם עונת המעשרות ולכן אסור לקוצצן, אבל לרמב"ם דס"ל דליכא קדושת שביעית קודם עונת המעשרות שוב ק' דלמה אסור לקוץ קודם עונת המעשרות.

ויתכן דמחמת קושיא זו הוכרח הרמב"ם לפרש טעמא דמתני' דאין זה מטעם לאכלה ולא להפסד, אלא דהאיסור קציצה [מ"י] הוא מטעם גזל רבים שזה תלוי בדין הפקר וזה חיילא לפני הדין קדושה, ועיין בהערה², עכ"פ בשיטת הרמב"ם הוכחנו דאין ההפקר תלוי בקדושה.

הוכחה ליסוד הנ"ל בשיטת הר"ש בסורי'.

אולם נראה דכן מוכרח נמי בשיטת הר"ש בסורי' דמוכרח דבסורי' איכא הפקר אף דמוכרח דליכא קדושה, והוכחה זו מסורי' [לחלק בין הקדושה להפקר], ראיתי בספר אשר לשלמה [שביעית סי' ג'].

ונקדים בזה כמה הקדמות, א' עיין במשנה [פ"ו מ"ב] דעושין בסורי' בתלוש ולא במחובר,

ולמד הר"ש דקאי באיסור קצירה במחובר, ב' במשנה למלך [פ"ב שמיטה ויובל הי"ז] מסתפק אם איכא קדושה בשביעית בכיבוש עולי מצרים בדעת הר"ש, ג' בר"ש מבואר [שם] דכיבוש עולי מצרים וסורי' דין א' לתרוייהו, ומבואר דשייך איסור קצירה בסורי' אף אי ליכא שם דין קדושה בפירות, ד' בר"ש שם מבואר דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, ומוכרח א"כ דאיכא דין הפקר ודין ונטשתה גם בסורי'.

ומעתה פשוט, דמכל זה כבר מוכרח דאיכא דין הפקר בסורי' אף דליכא ביה דין קדושה, וע"כ דמוכרח דתרי הנך דינים אינם תלויים זה בזה.

הוכחה ברורה מהירושלמי בכלאים דחיילא ההפקר מיד בהשרשה

ובאמת דהחזו"א [סי' י"ט ס"ק כ"א] הביא הוכחה ברורה שאין עליה תשובה דהפקר חיילא לפני הקדושה, דמבואר בירושלמי בכלאים [פ"ז ה"ה] דמי שזרע כלאים בשנה השביעית דלא נאסר כיון דאאאדש"ש, וקשה שהרי האיסור כלאים חיילא מיד בהשרשה בזרוע ובא, וא"כ ע"כ דההפקר חיילא מעיקרא עוד לפני שהתחיל כל הצמיחה, וברור א"כ דההפקר חיילא הרבה לפני הקדושה לפני התחלת הפרי, ופשוט.

סימן י'

ביסוד חיובא דזומר ונוטע, דתרי מחייבים איכא בהו ובביאור דברי הר"ש

ריש מכילתין בדין נוטע,

[פ"ד מ"ו].

הקדמה – **משנה דמזנב**. ❖ בדברי האגלי טל בשיטת הר"ש דנוטע חייב בכל האילנות וזומר חייב רק בכרם, אף דנוטע יליף מזומר, וע"כ דנוטע איתרבי בכלל תולדה דזורע. ❖ מוכיח

כ. וצריכים להוסיף בזה עוד, דהרמב"ם לשיטתו למד דהאיסור אכילה הוא מגזה"כ וכמבואר בתו"כ, והיינו משום שהאיסור לאכלה ולא להפסד חיילא בפירות דוקא לאחר שחל עלייהו קדושת שביעית, אבל לפני כן רק חיילא בהו תורת פירות שביעית לכמה הלכות, א' לגבי הדרשה בתו"כ דאין לאוכלו לפני זמנו, ב' לגבי הדין דאין לקוצצו לגזול בזה את הרבים מצד ההפקר, דההפקר חיילא לפני הקדושה, ועיין בכל זה להלן במשניות בסוף פרק רביעי - בארוכה, ודו"ק.

מהר"ש דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, גם מצד תולדה דזורע וגם מצד דנכלל בחיובא דזומר שהרי זומר עצמו הוא תולדה דנוטע. ❖ מבאר את דברי הר"ש סיריליאז למה ליכא נוטע באילני סרק, דמדבריו מבואר כהר"ש דאית ביה תרי מחייבים, ושפיר הוצרך למעטו בין מצד זורע ובין מצד זומר. ❖ מביא את סתירת רש"י האם זומר בשביעית הוא אב [שבת ס"ח] או דהוי תולדה כמו דזומר בשבת הוא תולדה [רש"י בשבת ע"ג], דהרי תולדות דשביעית דומין לתולדות דשבת [רש"י מו"ק ג'], ונמצא דדבריו סותרין זה את זה, ומיישב עפ"י הנ"ל דפשיטא דשני דינים איכא ביה. ❖

הקדמה – משנה דמזונב.

איכא זומר ולא בכל האילנות, וכנ"ל, וזה קשה דהרי נוטע יליף מזומר בק"ו וכמבואר בר"ש ריש מכילתין.

וביאר דהן הן הדברים, ד"שם נוטע" דיליף מזומר כבר כולל גם אילנות וגם כרמים דכלפי מעשה נטיעה חדא נינהו, ד"שם נוטע" קאי בכולהו כהרדי, ורק בזומר עצמו מחלקינן, כיון ד"שם זומר" קאי רק בכרם.

ולכאור', סו"ס אכתי קשה, דכיון דנוטע יליף מזומר מק"ו א"כ איך נוטע כולל טפי מהמלמד, דדיו לבא מן הנידון.

וע"כ דהביאור בזה הוא, ונקדים, דאי היה כתוב בתורה רק זריעה, אז היינו מרבים את כל התולדות, אכן אחרי שכתוב זומר, הרי איתרבי דוקא זומר וכולהו תולדות נתמעטו, וכמבואר בסוגי' בריש מו"ק, אבל בר"ש [ריש מכילתין] מבואר דנוטע חייב ומשמע משום דאיכא ק"ו מזומר לנוטע, ויעויין באגלי טל [זורע ס"ק ב' אות ה' בהגה"ה] דלמד כן בכוונת הר"ש דחייבים בנוטע מצד ק"ו דזומר, עיי"ש, ובאמת דכבר הק' כן המנ"ח על הרמב"ם דלמה פוטר בנוטע, הא איכא ק"ו מזומר.

אולם עיין בחזו"א [סי' י"ז סק"כ ד"ה שם ה"ד] דכתב דבאמת גם הרמב"ם מודה דאסור מה"ת, אלא דכיון דיליף ליה מק"ו מזומר שוב אין לוקין עליה דאין מזהירין מן הדין, ואי נימא כהאגלי טל דזה גם דעת הר"ש, א"כ למה לוקין בזה לדעת הר"ש, וקשה קושי' חזו"א.

עיין במה שכתבנו בציונים והערות [פרק ד' משנה ו'] בדין מזונב – ורבו הקושיות – וביארנו את הגדרים במזונב – אלא שהדברים בנויים על עיקר דינא דנוטע וזומר – ונתחדש שיש ב' מחייבים בנוטע וזומר – וראיתי להוכיח את הדברים מכמה ראשונים.

בדברי האגלי טל בשיטת הר"ש דנוטע חייב בכל האילנות וזומר חייב רק בכרם, אף דנוטע יליף מזומר, וע"כ דנוטע איתרבי בכלל תולדה דזורע.

ונקדים בזה בביאור עיקר חיובא דנוטע דמבואר בר"ש ריש מכילתין דחייב בנוטע מה"ת אף דלא כתוב בתורה בהדי' דרק זומר כתיב, וגם עיקר דין זומר צריך ביאור, דמצאנו בזה סתירה בר"ש לגבי שאר אילנות, וכדיבואר, ועלינו לבאר את הגדר בכל זה.

דהנה, כבר תמה הרש"ש על שיטת הר"ש [פרק ב'] דמקרימין מותר עד ר"ה כיון שזה רק מדרבנן, ולמה זה רק מדרבנן, הא קירסום בכלל זומר דקרא, וביאר האגלי טל [זורע ס"ק ד'] ד"שם זומר" דכתוב בקרא היינו דוקא בכרם, דבשאר אילנות קרינן ליה "קירסום" וזה שם אחר, ונתמעטה ככל שאר התולדות דנתמעטו, הלכך שפיר נקטינן שהוא רק מדרבנן, אולם האגלי טל הק' על עצמו, דמצד א' משמע בר"ש ריש מכילתין דנוטע חייב בכל האילנות, ומאידך בקירסום משמע דמחלקינן ביניהם, דרק בכרם

א. ועיין חזו"א [סי' כ"א ס"ק ט"ו] דמבואר הכא עוד בזה, דנוטע ובוצר שוין ממש בכרם ובאילנות משא"כ במלאכת זומר דבזה חלוק כרם מאילן מצד טיב עבודתו, ויתכן דכוונתו עפ"י מה שכתב לעיל [סי' י"ז סוס"ק י"ד] "שכל זימור צריך דקדוק וחכמה, והרבה מומין יש באילנות שגורמין גרעון בגידולן ובפירותיהן, וכל זימור שאינו על צד הדקדוק עושה גרעון בפירות".

דנוטע" דע"כ דלא נתמעט מזומר דקרא, [דאי חייביה רחמנא ע"כ דלא נתמעטה], וזה פשוט.

וכן מבואר בהדי' בלשון הגמ' במו"ק שכתוב שם "מכדי זמירה בכלל זריעה וכו' למאי הלכתא כתבה רחמנא למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מחייב", ומפורש הכא דדוקא תולדה זו [זומר] של זורע לא נתמעט, לא כן תולדות אחרים, ומפורש דמצד תולדה דזורע אתינן עלה.

ומעתה נראה, דאם זומר חייב מצד היותו תולדה דנוטע, והיינו משום שיש בזומר מקצת מנטיעה, א"כ פשוט דנוטע עצמו נמי איכלל בהדי' התולדה דנוטע, דלא גרע האב מתולדה ידידה, דאם זומר חייב מצד ה"מקצת נוטע" שיש בו א"כ ע"כ דבזה כבר כתוב חיובא דנוטע עצמו, ופשוט.

והן הן דברי הר"ש דמתחילה חייבו [בנוטע] מצד דלא גרע מזומר עצמו והיינו מ"לתא דזומר", ושוב למד דסו"ס באיסור זומר גילתה התורה דע"כ דנוטע לא יצאה מכלל תולדה דזורע, ומצד זה נמי חייב, ודו"ק.

ובעצהי"ת נוכיח את הדברים בהדי' מדברי הר"ש סיריליאו.

מבאר את דברי הר"ש סיריליאו למה ליכא נוטע באילני סרק, דמדבריו מבואר בהר"ש דאית ביה תרי מחייבים, ושפיר הוצרך למעטו בין מצד זורע ובין מצד זומר.

דהנה, עיין בירושלמי [פ"ד במשנה דמרל] דמבואר שם דנוטעין אילן סרק, ועיין ר"ש סיריליאו דביאר "ותזרע לא שייך אלא באוכל, ועוד דומי' דזומר כרמך", והיינו דאיכא שני מיעוטים בנוטע אילן סרק, א] לא הוי דומי' דזריעה כיון דזריעה הוא רק למאכל², ב] לא הוי כזומר כיון דזומר הוא בכרם שזה למאכל, ומשמע דאיכא תרי ילפותות בנוטע, דיליף מהנך תרי קראי כהדדי, ולהכי בעינן שני מיעוטים מהנך תרי קראי.

והנה לא נתבאר בשיטת הר"ש סיריליאו מהו המחייב בנוטע, ואי כוונתו דיליף בק"ו פשוט

ובדעת הר"ש נראה, דזה הרי מבואר בסוגי' במו"ק דבלאו ד"לא תזרע" כלול כל התולדות של זורע כמו בשבת, אלא דגלי קרא ד"לא תזמור" למעט כל התולדות חוץ מזומר, ומעתה י"ל דאחרי דאיכא ק"ו דאין לפטור נוטע, א"כ ע"כ דגלי ק"ו דנוטע לא נתמעט כלל, ובכלל תולדות דזורע הוא וכסברא קמייחא, ושוב לא חשיב עונשין מן הדין, ושוב ליכא חסרון של "דיו לבא מן הדין", דבתורת תולדה של זורע ליכא חילוק בין אילנות לכרם, ורק ב"שם זומר" איכא חילוק, ודו"ק.

מוכיח מהר"ש דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, גם מצד תולדה דזורע וגם מצד דנכלל בחיובא דזומר שהרי זומר עצמו הוא תולדה דנוטע.

אולם נראה דאיכא בזה תוספת דברים, דבאמת שני דינים נאמרו כאן, דהנה, יעויין היטב בלשון הר"ש ריש מכילתין דמיירי בחיובא דנוטע ומבאר למה נוטע חייב מה"ת בשביעית, וז"ל, "ועוד לא יתכן כלל, דממנפ"ש דאורייתא היא כחרישה, דבהדי' כתיב כרמך לא תזמור, וכל שכן נטיעה דהיא עיקר מלאכה טפי כדמוכח בשבת [ע"ג] דזומר תולדה דנוטע, ובריש מו"ק חשיב זומר תולדה דזורע וכל שכן נוטע דדמי לזורע טפי", עכ"ל.

ונראה דבר"ש מבואר דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, דמצד א' נוטע הוא תולדה של זורע וכנ"ל, [וזה יליף בק"ו מזומר דע"כ תולדה זו לא נתמעטה], אבל חוץ מזה הרי פשיטא דאיכלל נמי בזומר עצמו, וכמבואר בתחילת דבריו דבכלל קרא ד"כרמך לא תזמור" הוא.

והביאור בזה הוא, דהא גם בזומר עצמו איכא תרי מחייבים דכפשוטו איכא לחייבו מצד "תורת זומר", אלא דגם מצד היותו "תולדה דנוטע" איכא לחייבו, דאף דכל התולדות של נוטע כמברין ומרכיב ומשקה נתמעטו, אכן פשיטא דאין מיעוט זה אלא כלפי שאר תולדות דנוטע דכולהו נתמעטו מדכתבה התורה זומר, לא כן זומר בתורת "תולדה

ב. לא איתברר לי למה נקטינן דזריעה הוא דוקא למאכל, וכי ליכא זריעה למאכל בהמה, דלכאוו' גם אילני סרק נאכלים לבהמה, ואולי דסתם זריעה היא למאכל אדם.

[פ"ב מ"ג] דכתב "מקראסמין - והיינו זומר שכתוב בתורה".

מביא את סתירת רש"י האם זומר בשביעית הוא אב [שבת ס"ח] או דהוי תולדה כמו זומר בשבת הוא תולדה [רש"י בשבת ע"ג], דהרי תולדות דשביעית דומין לתולדות דשבת [רש"י מו"ק ג'], ונמצא דדבריו סותרין זה את זה, ומיישב עפ"י הנ"ל דפשיטא דשני דינים איכא ביה.

ועפ"י יסוד זה דאיכא שני מחייבים בנוטע, יתיישב סתירה בשיטת רש"י בדין זומר, דכמו דבנוטע איכא שני מחייבים כמו כן בזומר עצמו איכא נמי שני מחייבים, ונבאר את הדברים.

דהנה, כבר הק' הר"ב אשכנזי [ס"י ל"ח] ובדפוסים אחרים סי' מ"א] דרש"י סותר משנתו, דרש"י כתב בשבת [ע"ג] דזומר הוא תולדה של זורע בשבת, ומאידך, בשבת [ס"ח] כתב רש"י "אבות דשביעית זריעה קצירה זמירה ובצירה", ומבואר דזומר הוא אב, וסותר משנתו.

והיה אפשר לחלק בין שבת לשביעית, דאבות של שביעית אינם תלויים באבות של שבת, וכן מבואר בריטב"א במו"ק [שם], ולכן זומר הוא אב בשביעית ותולדה בשבת, דתלוי במה שכתוב בקרא, דבזה עשאוהו כאב, אולם המהרש"א [ריש מו"ק] תמה בזה דמרש"י עצמו לא נראה כן, דרש"י כתב במו"ק [ריש ג'] דמשקה הוי תולדה בשביעית כיון דלא היה במשכן, וקשה דאין זה ענין לשבת, והכא בשביעית עצם זה שהוא לא בפסוק הוא הסיבה שהוא תולדה, וצ"ע, וכעין זה כבר תמה הרש"ש שם בדברי רש"י לענין קצירה, עיי"ש, [ולעיל [סימן ב'] יישבנו את הדברים באופן אחר].

והנה, חוץ ממה שרש"י סותר משנתו, הרי רש"י [שבת ס"ח] גם סותר את דברי הגמ' ריש מו"ק דמבואר [שם] בהדי' בלשון הגמ' דזומר הוא תולדה, וכדהבאנו לעיל דכתוב בהדי' [שם] דבכלל תולדות נינהו, עיי"ש, וצ"ע.

ובישוב סתירת רש"י נראה פשוט, דזה פשוט שאם התורה כותבת רק לאו א' והיינו לאו של זורע, והיינו לומדים מדרשה צדדית דכל התולדות נתמעטו חוץ מתולדת זומר דלא נתמעט, אז פשיטא דהיה מלקות על זומר מצד היותו תולדה

מזומר, א"כ הול"ל בפשיטות דכיון דזומר מיידי בכרם "דיו לבא מן הדין להיות כנידון", ואי כוונתו דנוטע בכלל זורע כאב ואבות לא נתמעטו, א"כ לא מובן למה דין נוטע תלוי בדין זורע, הא מעולם לא נתמעט, ודינו כדין עצמו.

ונראה דבר"ש סיריליאו מבואר ע"ד הר"ש הנ"ל דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, דנוטע הוא תולדה של זורע וכנ"ל, אבל חוץ מזה הרי איכלל נמי בזומר עצמו, ובתחילת דבריו ביאר דמצד תולדה דזורע ליכא לחייבו שהרי לא מצאנו נטיעה לסרק בזורע עצמו, אכן זה עדיין לא סגי, דאם זומר היה חייב באילני סרק שוב היינו מחייבים נוטע גם מצד תולדה דזומר, אף דליכא זורע בכה"ג, ומה"ט הוצרך הר"ש סיריליאו להוסיף דסו"ס גם מצד תולדה דזומר אין לרבות אלא דבעינן דומי' דזומר כרם, והיינו לאכילה.

אכן מוכרח כאן עוד מהר"ש סיריליאו כדביארנו בתחילת דברינו דאהני לן הק"ו להחזירו לכלל תולדה דזורע, דאי היינו לומדים מזומר גרידא, א"כ למה הוצרך למעטו מכלל זורע, וע"כ דאהני לן ק"ו להחזירו לכלל תולדות דזורע, ושוב הוצרך הר"ש סיריליאו למעטו גם מזה.

ומדוקדקין כאן עוד בדברי הר"ש סיריליאו, דכתב "ותזרע לא שייך אלא באוכל, ועוד דומי' דזומר כרמך", הרי שלא כתב הר"ש סיריליאו דלא שייך זומר באילן סרק [כמו שכתב לגבי זורע] אלא דכתב דבעינן "דומי' דזומר כרמך", והיינו דמדוקדק הכא דרק בכרם חיילא "שם זומר", ואילן סרק אינו בכלל כרם.

ונמצא דהר"ש בזומר בשאר אילנות והר"ש סיריליאו באילני סרק חדא נינהו, דבתריווייהו נתחדש ד"שם זומר" הוא רק בכרם, וממילא ד"שם זומר" ליתא לא בשאר אילנות ולא באילני סרק.

אולם אכתי יתכן לומר דנחלקו הר"ש ור"ש סיריליאו בזומר בשאר אילנות, שיש מקום לומר דהר"ש סיריליאו סובר דקירסום וזימור "שם אחד" לתריווייהו, ורק באילני סרק "שם אחר" אית ליה, [ודלא כהר"ש דס"ל דליכא קירסום בשאר אילנות], וכן באמת משמע מלשון הר"ש סיריליאו

זה, [ולעיל סימן ב'] יישבנו את הדברים באופן אחר].

העולה מכל הנ"ל, דכמו דבנוטע איכא מחייב גם מצד תולדה דזורע וגם מצד חיובא דנוטע דאיכא בזומר מצד היותו תולדה, כמו כן בזומר עצמו איכא שני מחייבים, א] אית ביה חיובא דזומר עצמו, ד"שם זומר" מחייב בתורת אב של זומר, ב] אית ביה נמי חיובא ד"תולדה דנוטע", והנפ"מ בחיוב זה הוא דנוטע עצמו מתחייב גם מצד חיוב זה, דלא גרע אב מתולדה ידיה.

עפ"י היסוד שנתבאר הכא – בזה ביארנו גם את דברי התוס' בסנהדרין [כ"ו]. וגם את המשנה דמזנב – וכל זה מבואר בדברינו בציונים והערות [פרק ד' משנה ו'].

דזורע [ולא אכפת לן מה דליכא לאו מפורש בזומר], אולם השתא דכתבה התורה ללאו דזומר בהדי' הרי דמעתה אית ביה תרתי, א] גלי קרא דתולדה דזומר לא נתמעט, ואיכא מלקות על זומר מצד היותו תולדה דזורע, [דהך קרא לא גרע מדרשה צדדית], ב] הרי דבזה דכתבה התורה לזומר בהדי', הרי בזה איתרבי זומר נמי כאב.

ומעתה א"ש, דמצד א' פשוט דזומר הוי אב, ומאיך פשיטא נמי דזומר הוא תולדה דזורע, ולכן בסוגי' במו"ק דמיירי כל הסוגי' במיעוטא דכל התולדות, בזה אמרינן דזומר הוא התולדה היחיד דאיתרבי לחיוב, ובזה כתב רש"י דתולדות ואבות נקבעו כמו בשבת, אכן במסכת שבת, התם כתב רש"י דלפי האמת אפשר לחייב את זומר מצד היותו אב, דזה עיקר חיובו בזה דכתבה תורה אב

סימן י"א

קונטרס בגדר הדין לאכלה ולא להפסד,

דרך חדשה בשיטת הרמב"ם דנאמר בזה ב' דינים, מצד 'קדושה' ומצד 'הפקר ובעלות', ונתחדש דלא פליגי הבבלי וירושלמי לפני עונת המעשרות,

[סוף פרק ד' דשביעית].

הקדמה: ❖ מתמה כמה תמיהות בדעת הרמב"ם, [1] למה נטה מטעמו של הגמ' באיסור קציצת אילנות מצד לאכלה ולא להפסד, ול"ל טעם חדש מצד גזילת רבים, [2] הרמב"ם סותר משנתו ביד החזקה האם איכא לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות או לא. ❖ מתמה עוד ברמב"ם, [1] מעורר דאיכא כמה תמיהות בדברי המקד"ד דהוכיח בשיטת הרמב"ם דחיילא איסור הפסד ע"ש העתיד לפני החלות קדושה, [2] מתמה עוד בעיקר הגדר באיסור אכילה לפני בישולה מגוה"כ בתו"כ. ❖ מביא ב' דרכים באחרונים בביאור דינא דלאכלה ולא להפסד, אי מצד קדושה אי מצד בעלות והפקר. ❖ מבאר דלפי הרמב"ם איכא שני דינים בלאכלה ולא להפסד, מצד קדושה ומצד הפקר ובעלות, והדין קדושה באמת רק חיילא בזמן עונת המעשרות, וטעמו של הרמב"ם ד"גוזל את הרבים" הוא ביאור והסבר ביסוד הדין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, [וזה דלא כהאחרונים דתלי קדושה בהפקר אהדדי]. ❖ מבאר את דברי המהרי"ט בירושלמי דמלוגמא, דחלוקין שני הדינים של לאכלה ולא להפסד, דמצד הממון והפקר דרשינן "לכם לכל צרכיכם", וזה כולל מלוגמא. ❖ פלוגתת הר"ש והרמב"ם בביאור הדין לאכלה ולא להפסד בסוגי' דפסחים אי מצד קדושה אי מצד ממון. ❖ ביאור הגדר באיסור מגוה"כ בתו"כ דמצד הזכות אכילה אתינן עלה, ומחדש דגם לרמב"ם האיסור הוא איסור תלישה. ❖ מיושב כל קושיות הקה"י על הרמב"ם דאיך מצאנו דיני שביעית לפני החלות הקדושה. ❖

הקדמה:

עיינן בארוכה בציונים והערות [סוף פרק ד'] ושם נתבאר דאיכא ב' דרכים בטעמא דאיסור אכילת פירות שבעית לפני עונת המעשרות, ונחלקו בזה הבבלי לירושלמי וזה נמי פלוגתת הרמב"ם והר"ש, ונתבאר שם דאיכא י"ז נפ"מ בין הנך ב' דרכים.

אולם הכא נוכיח בעזהי"ת דלרמב"ם ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי, אלא דלרמב"ם העיקר כהירושלמי, והבבלי אזיל כוותיה ובדרכו, וכדיבואר.

מתמה כמה תמיהות בדעת הרמב"ם, [1] למה נטה מטעמו של הגמ' באיסור קציצת אילנות מצד לאכלה ולא להפסד, ול"ל טעם חדש מצד גזילת רבים, [2] הרמב"ם סותר משנתו ביד החזקה האם איכא לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות או לא.

ונקדים בזה, דהנה, כבר תמה התוס' יו"ט [פ"ד מ"ן] דדברי הרמב"ם בטעמא דאין קוצצין אילנות הוא נגד הגמ' בפסחים, דהתם מפורש טעמא משום דלאכלה ולא להפסד, וזה דלא כהרמב"ם שפירש [שם] "מפני שהוא גזול בני אדם, שהקב"ה נתן פירותיהם לכל בנ"א", וכבר תמה בתוס' יו"ט [שם] דלמה נטה הרמב"ם מטעמו של הבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד הוא, וביאר התוס' יו"ט דצ"ל דהרמב"ם בא לפרש טעמא דדין לאכלה ולא להפסד, דמטעם גזל בנ"א הוא, אלא דהק' דלמה הוצרך לפרש טעמא דקרא בזה, ויש להוסיף, דלמה דוקא הכא הוצרך לפרש טעמא דקרא.

וכבר ביארנו דהרמב"ם למד דאיכא בזה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי בכל המהלך, דלפי הירושלמי באיסור אכילה לפני עונת המעשרות מוכרח דליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, שעל שם העתיד ליכא איסור הפסד, וא"כ לשיטתו דפירש כהירושלמי ותו"כ שפיר הוצרך לטעם חדש באיסור קציצת, ודו"ק.

איברא דזה תמוה, דהמקור לכל המהלך הזה הוא מהרמב"ם בפירוש המשנה שהביא דינא דאיסור אכילה לפני זמנו מצד גזה"כ בתו"כ ובירושלמי, וזה פשוט דלא בעינן גזה"כ לומר לן דאיכא רגילות של אכילת שדה ושאין לאכול דלא

כהרגילות, דדומה לכל דין דלאכלה ולא להפסד, ומכאן הוכחנו דהתו"כ בירושלמי חולקים ולמדו דליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, ושיטת הרמב"ם עפ"י דרכם.

ומעתה קשה, דהרמב"ם ביד החזקה בהלכותיו [פ"ה שמיטה ויובל הי"ז] הביא בהדי' טעמא דלאכלה ולא להפסד בביאור איסור קציצת אילנות, וז"ל "אבל משיתחיל לעשות פרי לא יקוץ אותו, שהרי מפסד האוכל, ונאמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לא להפסיד".

והיה אפשר לומר דהרמב"ם חזר בו בהלכותיו והכא כבר סובר דהבבלי, אולם אינו כן, שהרי בהדי' הביא [לעיל שם] את דברי התו"כ בביאור איסור אכילה לפני עונת המעשרות, וע"כ דחולק על הבבלי, ונמצא דסותר משנתו מיניה וביה בהלכותיו, וצ"ע"ג.

וכד נעיינן היטב ביסוד שיטת הרמב"ם נוכל להבין שהרמב"ם למד שאין כאן מחלוקת כלל, ויתיישב קושיות הללו, ובעזהי"ת נבאר את הדברים.

מתמה עוד ברמב"ם, [1] מעורר דאיכא כמה תמיהות בדברי המקד"ד דהוכיח בשיטת הרמב"ם דחיילא איסור הפסד ע"ש העתיד לפני החלות קדושה, [2] מתמה עוד בעיקר הגדר באיסור אכילה לפני בישולה מגזה"כ בתו"כ.

עוד יש לעיין דמבואר בשיטת הרמב"ם לפי מה שביארו המקד"ד דשייך דינים של שביעית בפירות עוד לפני שיש בה קדושה, דנידון ע"ש סופו, והדין דמבואר בירושלמי ותו"כ דאין לאוכלו לפני עונת המעשרות הוא דין דחיילא ביה לפני שיש בזה קדושה, וכן האיסור קציצת והגזל בנ"א גם חיילא ביה, וזה פלא, אטו נאמרו הלכות בפירות שביעית עוד לפני דחיילא בהם קדושת שביעית, ועיינן בחידושי הגרא"ל מאלין [ח"א סי' ט"ז ד"ה והנה כ"ז] דעמד בזה ונדחק בזה לחלק בין דיני שביעית לקדושת שביעית, וצ"ע.

ובקה"י [שביעית סי' י"א] נקט דכל האיסורים של הפסד גם להרמב"ם אתינן עלה מצד לאכלה ולא להפסד, ותמה על המקד"ד דלא שייך איסור

[הדין תתפס דמיו, והא דאין סכין בהם בבית המרחץ, והא דאין מוכרין במידה ובמשקל, והא דאין סכין בהם בידים טמאות, והא דצריכים נטילת ידים].

וכפשוטו נראה דזהו נמי שורש הדין דלאכלה ולא להפסד, וכן מבואר בדברי הר"ש סיריליאו [בסוגיא] בביאור האיסור אכילה לפני עונת המעשרות, דכתב, "דכתיב קודש בין היא ובין תבואתה, לומר לך דקדושה תבואתה, וכי היכי דגבי קדשים אין מביאים אותם לבית הפסול, ה"נ נמי אין אוכלין פירות שביעית אלא בענין שיהו לו הנאה", וכפשוטו נראה דטעמא דלאכלה ולא להפסד תלוי בקדושתה, וזה יסוד דינו דאיסור להביא קדשים לבית הפסול, וכן מפורש במשנה ראשונה [פ"ד מ"ן] שכתב "אבל כשניכרין הפירות חלה עליהם קדושת שביעית, ואם מפסידן הרי זה מפסיד קדשים, והתורה אמרה לאכלה ולא להפסד".

איברא דהבאנו לעיל [תחילת דברינו במשניות הלל] דמצאנו שהגרש"ז אויערבך זצ"ל חולק בכל הנ"ל, דעיין במנחת שלמה* דדינא דהפסד פירות שביעית מצד הפקר ובעלות אתינן עלה, דהתורה הפקירן להשתמשות של כל א', ולכן רק להשתמשות שניתן עבודה הוא דיכול להשתמש, ואינו ענין לחילול קדושתה, ומה"ט פשיטא ליה דליכא דין לאוכלם בקדושתם, והביא הוכחות לזה.

וממילא דחידש לפי"ז דאף דהאבני מילואים חידש דאיכא איסור דאורייתא לבטל תרומה ברוב, דבדין משמרת נאמר שצריכים לשמור על התרומה שיתקיים בה קיום דינם, וע"י ביטול התרומה ברוב הוא מבטל את הקיום דין תרומה שבה, אכן בשביעית אינו כן, דהכא מותר לבטלם ברוב, ודלא כתורומה שאסור לבטל ברוב מצד משמרת, דאחרי שהוא ביטלם כבר ליכא שם שביעית עליהו, ושפיר יכול להפסידן, עיי"ש.

אכן לפי דרכו של הר"ש סיריליאו והמשנה ראשונה אינו כן, דגם הכא איכא איסור ביטול

הפסד ע"ש סופו לפני החלות קדושה, ואיכא בזה ג' תמיהות.

א בפשוטו קרא דלאכלה ולא להפסד מיירי בפירות שביעית שיש בהם כבר קדושת שביעית, ומנלן לחדש דקרא מיירי כבר לפני כן, וצ"ע.

ב למה נאמר בזה דוקא "שיעור פרי" לב"ה, [ומה"ט בחרובין וזיתים וגפנים ליכא איסור הפסד אלא משיגרעו ומשישלושלו וכו'], הא אי כל האיסור בא ע"ש סופו א"כ ה"ה דלפני השיעור פרי נימא כן דאיכא איסור הפסד ע"ש סופו.

ג הקה"י הוכיח מעירובין [ל"ן] דבהקדש דג"כ איכא איסור הפסד קדשים, דהתם מבואר דבאופן דכיר דעתיד להיות הקדש למחר, [דכבר הקדישו היום על למחר], דהתם ליכא דין הפסד ע"ש סופו וא"כ מהיכי תיתי דבשביעית יהיה דין נוסף באיסור הפסד ידיה דכבר אסור לפני דחיילא הקדושה, וצ"ע.

עוד יש לעיין בעיקר הגדר של הגזזה"כ לדעת הרמב"ם שהביא את דרשת התו"כ ודריש "תאכלו את תבואתה – אינה נאכלת עד שתעשה תבואה", דצריכים לעיין דמה גדר הדין הזה, הרי פשיטא שאין זה איסור חדש של מאכלות אסורות דהיכן מצאנו איסור חדש של אכילת פירות שביעית, אדרבה לאכילה הם ניתנים, ומהו שורש האיסור בזה, ומה יסוד האיסור לאוכלה לפני זמנה לפני שנעשה לתבואה.

מביא ב' דרכים באחרונים בביאור דינא דלאכלה ולא להפסד, אי מצד קדושה אי מצד בעלות והפקר.

ונראה להקדים בכל זה בביאור הגדר ביסוד דינא דלאכלה ולא להפסד, דהנה, מצאנו דכבר פליגי ביסוד ושורש האי דינא, האם מצד קדושה אתינן עלה או מצד הפקר ובעלות אתינן עלה.

דהנה, מצאנו במקד"ד שהביא כמה הוכחות דאיכא קדושה בפירות שביעית ואיכא דינים מכח הקדושה, ועיין בזה בדברינו בציונים והערות במשנה שהבאנו ה' דינים שהם תוצאה מהקדושה

א. בכמה דוכתי - שביעית [פ"ד מ"ז בדברי האבני מילואים], וע"ע [מילואים סי' ב' ענף ב'], ודבריו הובאו בכתבי מעדני ארץ [פ"ח מ"ב].

[י"ט - כ"ב] נקט דבאמת כבר חיילא הקדושה מתחילה מאז היותו סמדר, והיינו משויצאיו וזהו האיסור קציצה, ודלא כהמקד"ד, ולשיטתו ס"ל לחזו"א [י"ט - כ"א] בפשיטות דגם ההפקר חיילא אז [ולא קודם], דאי חיילא כל הדינים א"כ ה"ה דההפקר חיילא כבר, ועיין תורת הארץ [פ"ח ס"ק כ"ב] דג"כ נקט דמאז היותו פרי כבר חיילא קדושה וממילא דמסברא נראה לו דה"ה דההפקר חיילא כבר אז, הרי דתרווייהו נקטו דהקדושה וההפקר חיילא כהדדי, אולם ברמב"ם אנו מחדשים דכיון דהווי שני דינים שונים, א"כ אף דע"כ דהרמב"ם למד דהדין קדושה רק חיילא בעונת המעשרות [ודלא כהחזו"א ותורת הארץ], אכן הדין הפקר כבר חיילא מאז היותו פרי, ועיין לעיל [סימן ט' פרק ז'] דהבאנו כמה הוכחות דאין הקדושה וההפקר תלויים זה בזה.

וע"ע להלן בסוגי' דביעור בפרקים הבאים דהבאנו סתירה בדברי המבי"ט בדין הפסד בפירות עכו"ם, ועפ"י הדברים הללו יישבנו את הסתירה, דנתבאר שם דאף דמוכרח במבי"ט דלאכלה ולא לסחורה הוא רק דין מצד ההפקר והממונות, ולכן ליתא לדין זה בפירות עכו"ם, דאמר קאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעי דינא בהדיה, אבל מאידך מוכרח דבלאכלה ולא להפסד לא אמרינן כן, וע"כ דהכא איכא דין נוסף, ודלא כאיסור סחורה שהוא רק מטעם הממון, ודו"ק.

מבאר את דברי המהרי"ט בירושלמי דמלוגמא, דחלוקין שני הדינים של לאכלה ולא להפסד, דמצד הממון והפקר דרשינן "לכם לכל עריכם", וזה כולל מלוגמא.

ובזה מבואר היטב מה שהבאנו לעיל בציונים והערות במשנה מהמהרי"ט בירושלמי דמותר לתולשו למלוגמא אף דאיכא איסור תלישה להפסד ומבואר דאכתי דרשינן "לאכלה ולא להפסד" וא"כ למה לא דרשינן גם לאכלה ולא למלוגמא.

וביארנו דלדרכו של הרמב"ם א"ש, דלמד דלעולם ליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, וכמו דליכא דרשה דלאכלה ולא להפסד כמו כן ליכא דרשה ד"לאכלה ולא למלוגמא", והאיסור אכילה הוא איסור חדש

ברוב, דע"י הביטול הוא מפסיד את הדין "לאכלה" מהפירות שביעית, ודו"ק, ועיין לעיל מה שהוספנו בזה ליישב קושי' המשנה ראשונה על רש"י בפרשת משפטים.

מבאר דלפי הרמב"ם איכא שני דינים בלאכלה ולא להפסד, מצד קדושה ומצד הפקר ובעלות, והדין קדושה באמת רק חיילא בזמן עונת המעשרות, וטעמו של הרמב"ם ד"גזול את הרבים" הוא ביאור והסבר ביסוד הדין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, [וזה דלא כהאחרונים דתלי קדושה בהפקר אהדדי].

ונראה דאיכא מקור גדול לדברי הגרש"ז זצ"ל מדברי התוס' יו"ט הנ"ל בביאור דברי הרמב"ם, דהתוס' יו"ט ביאר דצ"ל דהרמב"ם בא לפרש טעמא דדין לאכלה ולא להפסד, דמטעם גזל בנ"א הוא, אלא דהק' דלמה הוצרך לפרש טעמא דקרא בזה, ונראה דאדרבה, דבא בזה לומר דמצד דיני הממון וההפקר אתינן עלה, ונפ"מ לחידושו של האבני מילואים.

אולם הוספנו להקשות, דלמה דוקא הכא הוצרך הרמב"ם לפרש טעמא דקרא, ולמה דוקא הכא צריכים לדעת דגדרי הדין לאכלה ולא להפסד מצד בעלות והפקר אתינן עלה.

ונראה לחדש בדעת הרמב"ם שבאמת שני דינים נאמרו בדין לאכלה ולא להפסד, גם דין מצד הקדושה וגם דין מצד ההפקר, והכא בסוגיין נאמר דינא דלאכלה ולא להפסד מצד ההפקר כיון דלפני עונת המעשרות ליכא דין קדושה, וזה כמו שדייק המקד"ד מהמשנה במעשרות לדעת הרמב"ם, ומעתה א"ש דברי הרמב"ם לפי דרכו של התוס' יו"ט, דבאמת דוקא הכא הוצרך הרמב"ם לחדש דאיכא דין נוסף בלאכלה ולא להפסד, דמצד הדיני ממון אתינן עלה, דבאמת מצד הקדושה לא שייך הכא, וא"ש.

וא"ש סתירת הרמב"ם דמצד א' כתב הרמב"ם בפ"י המשנה [סוף פ"ד דשביעית] דאסור לקצוץ כיון שהוא גזול את הרבים, ומאידך כתב ביד החזקה מצד לאכלה ולא להפסד, ולהנ"ל א"ש, דאדרבה, דאין זה דין חדש אלא דהרמב"ם למד דזה יסוד דינו דלאכלה ולא להפסד במשנה זו, ודו"ק.

[ונוסיף בזה עוד, דכבר הבאנו לעיל דהחזו"א

ומעתה א"ש מה שאמרו בסוגי' בפסחים דאין לקצוץ מצד לאכלה ולא להפסד, דהרמב"ם לא סותר לגמ' בפסחים, ואדרבה, הביאור בגמ' הוא עפ"י מה שנתחדש הכא שיש ענין ממוני בדין לאכלה ולא להפסד, אלא דהר"ש לשיטתו למד דכוונת הגמ' לדין הפשוט של לאכלה ולא להפסד, וע"כ דלדידיה איכא כבר קדושה משויציא עוד לפני עונת המעשרות, ומה"ט ביאר הר"ש דה"ה דמה"ט אין לאוכלו לפני עונת המעשרות דבכלל הפסד הוא לאוכלו לפני הזמן שרגילים לאוכלו.

אכן להרמב"ם דליכא דין לאכלה ולא להפסד אלא מצד הממון, לשיטתו ליכא איסור כלל לאוכלו כנגד הרגילות, דאיזה זכות אכילה הוא מפסיד כאן, דרק בקציצה הוא מפסידו מאכילת אחרים אבל הכא הוא בעצמו אוכלו, ומה אכפת לן מצד הממונות שהוא אוכלו באכילה פחותה, וע"כ דהכא נאמר דין חדש מגזה"כ בתו"כ, וכבר ליכא סתירה בין התו"כ וירושלמי לבבלי.

ביאור הגדר באיסור מגזה"כ בתו"כ דמצד הזכות אכילה אתינן עלה, ומחדש דגם לרמב"ם האיסור הוא איסור תלישה.

ומעתה א"ש נמי עיקר דינו של התו"כ, דמה שלמדנו בתו"כ שיש איסור אכילה לפני שהוא תבואה מגזה"כ אין זה איסור חדש של מאכלות אסורות, אלא שהוא דין נוסף בדין הפקר וממון דנתחדש בזכות אכילת פירות שביעית, דאחרי שראינו שכל הדין הפקר וממון בפירות שביעית מתחיל כבר מהתחלה, עוד לפני הקדושה, א"כ ה"ה דדינים הללו מצד התו"כ נמי מתחילים כבר מעכשיו.

והעירני בזה ידידי הרה"ג ר' נפתלי שטיינהויז שליט"א דגדר האי דינא נתבאר בכפתור ופרח [פרק מ"ז – מאמתי מותר לאכול פירות שביעית], דמבואר שם דדין זה שייכא לעיקר ההפקר והזכות אכילה בפירות שביעית, וז"ל "השביעית כל פירותיה הם הפקר ולזה אין בו מע"ר וכו', ואעפ"י שהיא שנת הפקר יש לפירותיה זמן בהתחלה שהותרו באכילה מאותו זמן ולהלן גם יש זמן בסופו שמאותו זמן

מהתו"כ, ואיסור זה לא נאמר במלוגמא, והאיסור המיוחד בקציצה מטעמו של הרמב"ם דהוי כגזילת רבים, גם זה לא שייכא הכא שהרי הגזילה הוא רק בזה שמפסידו בלי הנאה, אבל בעביד ביה הנאה כמלוגמא שוב הדרא עליו דינא ד"לכם לכל צרכיכם", וכדהביא המהרי"ט דדרשינן כן, ומה"ט מותר במלוגמא.

ואולם לדברינו הכא הדברים מבוארים טפי, והדברים א"ש גם לדעת הבבלי דאיכא דין לאכלה ולא להפסד באיסור קציצה לפני עונת המעשרות, שהרי לפני עונת המעשרות ליכא קדושה, וע"כ דהתם הדין לאכלה ולא להפסד מצד הממון והפקר הוא, ובדין זה רק נאמר דבהפסד ממש כקציצה הוא דאסור, אבל כשיש לו הנאה אז אדרבה דרשינן "לכם לכל צרכיכם", וזהו יסוד היתרא דמלוגמא.

ומעתה א"ש, דאיכא כמה נפ"מ אי דינא דלאכלה ולא להפסד מצד קדושה אתינן עלה אי מצד הפקר אתינן עלה:

א לפני עונת המעשרות ליכא קדושה וע"כ דהתם הדין לאכלה ולא להפסד מצד ממון והפקר הוא.

ב בדין ממון והפקר דלאכלה ולא להפסד נאמר דין ד"לכם לכל צרכיכם", ובזה איכא היתרא דמלוגמא, ונמצא דבדין זה ע"כ לא דרשינן "לאכלה ולא למלוגמא" אף דדרשינן לאכלה ולא להפסד, דגלי לן קרא ד"לכם לכל צרכיכם" ללמד דנתמעטה מלוגמא מדין הפסד, ורק הפסד גמור מיקרי הפסד, אבל בלאכלה ולא להפסד מצד הקדושה, התם כל שימוש נגד הקיום דין אכילה נתמעטה.

ג עפ"י זה י"ל עוד, דה"ה דבדין לאכלה ולא להפסד מצד ממון והפקר דיכול גם לאוכלו נגד הרגילות, דגם זה בכלל לכל צרכיכם, ורק מצד הקדושה צריך להקפיד בכל זה, וזה תוספת ביאור במה שנתחדש בזה לעיל בדברינו בציונים והערות במשנה.

פלוגתת הר"ש והרמב"ם בביאור הדין לאכלה ולא להפסד בסוגי' דפסחים אי מצד קדושה אי מצד ממון.

תבואתה וכו', ומשמע שזה דין תלישה ואיסור, ודו"ק.

ולדברינו א"ש, דגם דינו של הרמב"ם אינה הלכה חדשה בדין מאכלות אסורות, אלא דמדיני ההפקר והזכות אכילה הוא, ויתכן דכל האיסור הוא בתלישה לפני שיש לו זכות אכילה, אכן אחרי שכבר תלשו ולא שייכא ביה אכילה כדינו שוב ליכא איסור אכילה, ודו"ק.

מיושב כל קושיות הקה"י על הרמב"ם דאיך מצאנו דיני שביעית לפני החלות הקדושה.

וא"ש מה שהקשה הקה"י על המקד"ד דהיכן מצאנו דינים של הפסד קדושה לפני הקדושה, ולהנ"ל נחא דאדרבה מצד הממונות והפקר אתינן עלה, ועוד הק' דאי איכא דינים של הפסד לפני החלות קדושה ע"ש סופם, א"כ ה"ה דלפני החלות שם פרי נמי נימא כן, ולהנ"ל א"ש, דזה דין מסויים של הפסד מצד ההפקר וזכות אכילה של פירות שביעית, והאי דינא רק חיילא כשהוא פרי.

ואילך אוסרין, אלא שהם נבערין וכו', וזהו שאמרו מן השדה תאכלו את תבואתה ואמרו ז"ל [תו"כ] אינה נאכלת עד שתהא תבואה, וכו', עכ"ל.

הרי לנו דמבואר בכפתור ופרח תרתי, א] איכא דיני ממון והפקר כבר לפני עונת המעשרות, ב] דינו של התו"כ שייכא להנך דינים ולא לקדושה.

והן הן דברי הרמב"ם, דמבואר ברמב"ם בפירוש המשנה דליכא דיני קדושה ואעפ"כ איכא דיני הפקר וגזילה ע"י קציצת אילנות, כמו כן נתבאר ברמב"ם דאזיל בדרכו של התו"כ דדינא דאכילה בתבואתה מצד הממון והפקר אתינן עלה, דכל הדינים לפני עונת המעשרות מצד הממון והפקר אתינן עלה, ודו"ק.

והנה לעיל בציונים והערות במשנה הבאנו דפשוט דלפי הרמב"ם ותו"כ דאינו איסור תלישה אלא איסור אכילה ודלא כמבואר בר"ש רא"ש רש"ס וחזו"א, אולם מדויק ברמב"ם דאסור דוקא בתלישה, דז"ל הרמב"ם [פ"ה הט"ז] "אין אוספין פירות שביעית כשהן בוסר שנאמר תאכלו את

סימן י"ב

דרך חדשה בדעת הר"ש דהירושלמי מודה לבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד הוא,

[סוף פרק ד' דשביעית].

הקדמה: הבאנו לעיל את פלוגתת הבבלי וירושלמי, ודעת הר"ש כהבבלי, ולדידה לא שייך **סברא דקיהות**, וזה רק לירושלמי. ❖ מתמה טובא דהר"ש למד דטעמא דקיהות מצד הפסד אתינן עלה, ומהני גם לבבלי. ❖ מתמה טובא מהר"ש [על התו"כ] שמפרש את הדרשה בתו"כ ע"ד הבבלי. ❖ מביא את דרכו של החזו"א בביאור סברת הרמב"ם למה ליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות. ❖ עפ"ז מבאר את שורש פלוגתת הרמב"ם והר"ש, דתרווייהו מודי לדרשת הירושלמי והתו"כ, אלא פליגי בגדר הדרשה, ומיושב למה בעינן דרשה לשיטת הר"ש. ❖ מיישב בזה את שיטת הר"ש למה איכא תרי קראי בירושלמי, דהכתוב חילק אכילת שדה ובית לתרתי דוקא הכא, ולא בכל גווני דמשתנה הרגילות מבית לשדה. ❖ מחדש דתמיד רגילות של קיהות לא מהני לאינו קיהות. ❖ י"ל דשורש פלוגתת הר"ש והרמב"ם האם חיילא קדושה לפני עונת המעשרות דזה תלוי בביאור הגדר בדרשות בתו"כ ובירושלמי, ומדייק כן בר"ש סירליאו. ❖

והיינו דכמו דלדידיה לא מהני ממין למין [ולדידיה כל המשניות הם רק בתאנים ענבים וזיתים], והיי"ט דמצד הפסד הוא מה שאוכלו שלא כפי הרגילות של בישול, וזה תלוי אך ורק במנהג [ורק בהנך תלת איכא מנהג], כמו כן לא יהני נמי ברגילות של קיהות לגבי שאר בנ"א, וכל זה נתבאר לעיל בריש דברינו.

מתמה טובא דהר"ש למד דטעמא דקיהות מצד הפסד אתינן עלה, ומהני גם לבבלי.

אולם מעתה איכא תמיהא רבתי בדעת הר"ש, ותמיהא זו מתחלקת לכמה חלקים:

א [הר"ש עצמו הביא הך ירושלמי דאהני לן מה שקיהות אוכלות כן, אלא דכתב על זה "אלמא דלא הוי איבוד", הרי דס"ל לר"ש דמהני הך דקיהות גם כלפי הסברא דאיבוד והיינו לפום סברתו דהכל מצד לאכלה ולא להפסד, וזה צ"ע, דאי אכילה לפני בישולה לא מיקרי אכילה גמורה ובכלל הפסד הוא, א"כ איך מהני מקיהות לשאר בנ"א, דהא כלפי שאר בנ"א הרי זה לפני בישולו, דסו"ס תרי מיני גברי ניהו וכלפי גברא זו הוי בכלל אכילת הפסד.

ב וכי תימא דאיכא לדחות, דאחרי דבאופן א' איכא רגילות מסוימת שוב אמרינן דכבר הוי רגילות לכל האופנים, א"כ מאי שנא דממין למין לא מהני הרגילות, וע"כ דלא מהני מאופן א' לכל האופנים, א"כ למה מקיהות לאינו קיהות מהני.

ג בישוב הקושי דמ"ש קיהות ממין למין היה אפשר לחלק, דהר"ש הבין דכל דהך פרי עצמו ראוי ודרכו לאכילה לקיהות, שוב חשיב הפרי כ"עומד לאכילה", ושוב לא חשיב כאכילת הפסד גם לאנשים אחרים, וזה כבר סגי להיות נקבע לכולם כדרך אכילה, ועדיף ממין למין שבמין הזה ליכא מאן דמחשיבו כעומד לאכילה, כך היה אפשר לדחות.

איברא דא"כ קשה טובא דלמה לא נימא כן גם בשדה ובית, דיהני השיעור אכילה בשדה לאכילה בבית, והיינו דאחרי דכולי אינשי אוכלין כן בשדה, שוב יחשב כדרך אכילה וכעומד לאכילה לגמרי, ויהני כבר כלפי אכילה בבית, וזה

הקדמה: הבאנו לעיל את פלוגתת הבבלי וירושלמי, ודעת הר"ש כהבבלי, ולדידיה לא שייך סברא דקיהות, וזה רק לירושלמי.

בצינונים והערות [סוף פרק ד'] נתבאר דפליגי הרמב"ם והר"ש אי אסרינן לאכול לפני עונת המעשרות מגזה"כ בתו"כ או דמצד לאכלה ולא להפסד אתינן עלה, והיינו פלוגתת הבבלי וירושלמי, ולעיל [סימן י"א] נתבאר דאף דהרמב"ם אזיל כהירושלמי, אכתי מודה דהא דאמרו בבבלי דהאיסור אכילה שייכא לדין לאכלה ולא להפסד, דאין זה הדין הרגיל דשייכא לקדושה אלא דדין נוסף הוא מצד ההפקר והזכות אכילה, ובדין זה ליכא איסור אכילה קודם הרגילות, וע"כ דגם הבבלי מודה דמגזה"כ מיוחדת היא דאסרינן לו לאוכלו.

אולם הר"ש חולק, דלמד דגם האיסור אכילה לפני עונת המעשרות מצד לאכלה ולא להפסד של קדושה אתינן עלה, ולדידיה איכא כבר קדושה משיוציא [סמדר], ולדידיה ע"כ צ"ל דהתו"כ והירושלמי שלמדו שיש שני דרשות לאכילת שדה ולאכילת בית דע"כ דחולק על הבבלי.

וביארנו דגם הירושלמי דהביא דינא ד"קיהות" [והיינו דנשים מעוברות רגילות לאכול ענבים כבר בהבאת מים – וזה לפני תחילת בישול – ולכן מותר לכולם לאכול כן בשדה], דכל זה א"ש דוקא לשיטתו, דלולי הירושלמי קשה, דמהיכי תיתי דנקבע הכל כפי הרגילות של הקיהות, דתמיד ברגילות אזלינן בתר רוב אינשי, וע"כ דרק קבעינן דהנך שני זמנים הם שני זמנים בתבואה [לפי הגזה"כ בתו"כ וירושלמי].

וזה נתבאר עוד עפ"י שיטת הרמב"ם דמצד גזה"כ דחלות שם תבואה אתינן עלה, ולכן אהני לן הרגילות והמנהג בנ"א רק לענין זה דכבר נקבע הנך שני שלבים של בישול כחלות שם תבואה לגבי בית ושדה, ולכן לדעת הרמב"ם אהני לן הרגילות גם ממין למין [והיינו דכל הפירות שיש להם ביחלו והזריחו דינם כתאנים גם בלי הרגילות], ומה"ט מהני לן נמי הרגילות של קיהות כלפי שאר בנ"א.

ולכאור' פשוט דהר"ש יחלוק על כל הנ"ל,

לתרתי לגבי הפסד הוא חידוש דוקא הכא, ונקדים בזה בהערה נוספת, דבאמת יש לתמוה עוד על שיטת הר"ש, דהר"ש עצמו בביאורו לתו"כ נר"ש משאנן בריש פרשת בהר ביאר הך דרשה בתו"כ ד"לאכול את תבואתה" דמטעמא דאיבוד והפסד אתינן עלה, ומוכרח דלדידיה הכל א', והיינו דהבבלי מצד הפסד והירושלמי מצד גזו"כ תרוייהו חדא נינהו.

וזה מוכרח נמי ממה דפשיטא ליה דטעמא דקיהות שייכא גם לבבלי מצד הפסד, דלדידיה הכל מהלך א' הוא, ומעתה הדרא הקושי, דאי מצד איבוד והפסד, א"כ למה לי פסוקים ודרשות, הרי הכל תלוי אך ורק בדרך ובמנהג, וצ"ע.

וכבר הוספנו בביאור קושי' זו, דמצאנו במשניות [ריש פרק ח'] דדברים שדרכן לאוכלם מבושל אינו אוכלם חי, וכן איפכא, וקשה דסו"ס הרי אכלם ואיזה הפסד יש כאן, וע"כ דמוכרח מזה דאם אינו עושה בהם את האכילה הראויה בשלמותה דאז כבר חשיב כהפסד, ומעתה, כמו דרגילות של אכילת חי ואכילת מבושל נקבעין כפי הרגילות ואין על זה פסוק מיוחד לכל רגילות ורגילות, כמו כן א"צ פסוקים לרגילות דשדה ולרגילות דבית, ופשוט, וא"כ למה הירושלמי הביא פסוקים, וע"כ דהבבלי וירושלמי חולקים, והירושלמי ע"כ חולק.

מביא את דרכו של החזו"א בביאור סברת הרמב"ם למה ליכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות.

והנראה בכל זה, דהנה, לעיל בדברינו בציונים והערות במשנה ביארנו את סברת הרמב"ם למה ס"ל דליכא דינא דלאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, דמאי שנא מכל רגילות שאסור לאוכלו כנגד הרגילות, דאי איכא ביה רגילות של אכילת חי אז אינו אוכלו מבושל.

וביארנו, דכיון דכעת ליכא בפרי אפשרות של אכילה בשלמותה, דחסר בזה מצד עיקר מציאותו של הפרי, א"כ אכתי לא חיילא עליו דין לאוכלה באכילה הראויה בשלמותה, ושוב ליכא איסור מצד "לאוכלה ולא להפסד", כיון דכעת אין בפרי אכילה יותר טובה, ורק בבשול [שלא לאוכלו חין] שיש כבר בפרי אפשרות של אכילה בשלמותה,

כבר ק"ו מקיהות לאינו קיהות, דאי מהני מגברא לגברא כש"כ דמהני בהך גברא עצמו משדה לבית, וצ"ע.

ד] בישוב קושי' זו היה אפשר לומר, דרק לענין אכילת שדה שהיא אכילת ארעי הוא דאמרינן דמהני רגילות של אכילת מגברא לגברא, דאחרי דגברא חדא איכא רגילות של אכילת ארעי שוב הוי אכילת ארעי לכולם, אבל לגבי אכילת בית דהכא בעינן כבר אכילת קבע, הכא לא מהני מגברא לגברא, ולהכי י"ל דכל מה דמצאנו דרגילות של קיהות מהני לאינו קיהות הוא רק לענין אכילת שדה, ודו"ק.

איברא, דאף דכל החילוקים הם נכונים, ואין כאן קושי' מיניה וביה על שיטת הר"ש, אכן עיקר שיטתו אכתי קשה, דמגלן לר"ש דגם הבבלי סובר טעמא דקיהות, וגם דטעמא דקיהות מצד הפסד הוא, ואין הביאן הר"ש ביחד, דסו"ס יתחדש חידוש לדינא דעכ"פ באכילת שדה ליכא דין הפסד כשאוכל נגד הרגילות של רוב בנ"א, וסגי אכילת מיעוט בנ"א לקבוע רגילות של אכילה כלפי אכילת שדה.

והיינו דלדרכו של הר"ש מוכרח מהירושלמי דסגי ברגילות של מיעוט בנ"א עכ"פ לגבי אכילת שדה, ואין הוכיח כן הר"ש, הא רק בירושלמי נאמר כן, ולירושלמי ליכא טעמא דהפסד כלל, וצ"ע ג.

ויתחדש בזה עוד, דאף דהבאנו לעיל לענין סחיטה דרק בדרכו בסחיטה ברוב בנ"א הוא דמותר לסחוט, ולא כן ברגילות של מיעוט בנ"א, אולם להנ"ל יתחדש דבשדה שפיר אזלי כו"ע בתר רגילות דמקצת אנשים, ויהיה היתרא לכו"ע לסחוט פירות שיש בזה רגילות למקצת בנ"א, וכן לענין אכילת חי ומבושל, דיוכל לעשות כמיעוט בנ"א לגבי אכילת שדה, וחידוש זה צ"ע דמהיכי תיתי לומר כן.

מתמה טובא מהר"ש [על התו"כ] שמפרש את הדרשה בתו"כ ע"ד הבבלי.

ובדעת הר"ש מוכרחין אנו לומר דבאמת כל האי דינא דמתחלקין הרגילות של בית ושל שדה

בתו"כ גם לשיטת הר"ש, דבזה גלי לן קרא דגם לפני שיש בו אכילה גמורה אכתי נתחדש דינא דלאוכלו קודם הוי בכלל הפסד, וא"ש, ונמצא דגם הבבלי דס"ל דאיכא דין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, גם הוא סובר דבעינן גזה"כ וילפותא לזה, ודו"ק.

אלא דאכתי קשה דלמה לי תרי קראי חד לשדה לחד לבית, הא אחרי דגלי לן קרא דאיכא גם הכא הפסד, א"כ שוב הוי ליה בכלל לאכלה ולא להפסד, ותלוי על הרגילות של כל מקום ומקום וכל אכילה ואכילה, ולמה שדה ובית בעי תרי קראי.

ונראה אדרבה, דכבר הבאנו לעיל בדברינו בציונים והערות במשנה דבאמת ליכא סברא לחלק בין שדה לבית, דבשלמא בשני מדינות או בתרי גברי התם איכא למימר דתרי גדרים ואופנים של אכילה איכא וממילא דתרי גדרים ואופנים של הפסד איכא, אכן בגברא חדא בבית ושדה קשה לחלק כן, דהא מיגו דמצי לאוכלו בשדה למה אינו תולשו לאוכלו בבית כן, ואיזה הפסד איכא כאן.

ולפי הנ"ל ניחא, דבאמת אם יהיה פרי דהרגילות בשדה לאוכלו חי והרגילות בבית לאכלו מבושל, דאז באמת לא חשיב כשני אכילות נפרדות, דלגבי זה מודה הר"ש לרמב"ם דעיקר הסברא היא דאזלינן בתר עיקר האכילה והיינו כאכילת בית, או דבזה ליכא רגילות מסוימת כלל, וכשתי הסברות שהזכרנו לעיל בדברינו בציונים והערות במשנה, ורק הכא בנוגע לרגילות לפני גמר בישולן ולפני עונת המעשרות, הכא גלי לן קרא דנתחדש דין "לאכלה ולא להפסד" מחודש, דגם לפני שיש באוכל את האפשרות של אכילה גמורה דגם אז מיקרי הפסד בזה שאינו ממתין לגמר בשולה, ודוקא באופן זה איתרבי אכילת שדה כאכילה בפני עצמה, דחיילא בה תורת אכילה כלפי מקום זה אף דכלפי הבית לית ליה עדיין תורת רגילות של אכילה כיון דאכתי חסר גמר בישולן.

והיינו דרך בזה דריש הירושלמי דאיכא תרי קראי, חד לבית וחד לשדה, דנתחדש הכא דאף דתמיד חשיב הפסד בזה שהוא אוכלו לפני גמר בישולן וזה נקבע כפי הרגילות של בית, ולהכי

[אלא שהוא צריך להכינו לזה], א"כ כבר חיילא בפרי דין לאוכלה באכילה הראויה בשלמותה, ושוב איכא איסור מצד "לאוכלה ולא להפסד", ומה"ט הוצרך הרמב"ם לחדש דעיקר האיסור כאן הוא מצד גזה"כ, דילפינן בזה איסור חדש של אכילה לפני בישולו, ודו"ק.

והבאנו סברא זו מהחזו"א [סוף סי' י"ט ד"ה כ' הר"ם במ"ן וז"ל, "דמשום לאכלה ולא להפסד ליכא, כיון דהעתיד אינו בעולם עדיין ולא שייך למיסר משום מונע את העתיד להיות, וכו'"], והיינו כסברא הנ"ל.

ולעיל [שם] ביארנו דע"כ נצטרך לומר דבסברא זו גופא פליגי הבבלי וכדנקט הר"ש, דע"כ סברי דגם על אכילה של מחר דנמצא בעתיד של הפרי איכא איסור, והיינו דאף דהוי דבר שלא בא לעולם אעפ"כ איכא בזה דינא דלאכלה ולא להפסד, ודו"ק.

עפ"י מבאר את שורש פלוגתת הרמב"ם והר"ש, דתרווייהו מודי לדרכת הירושלמי והתו"כ, אלא פליגי בגדר הדרשה, ומיושב למה בעינן דרשה לשיטת הר"ש.

וכעת נראה לומר דאדרבה, דלעולם יתכן לומר דגם הר"ש מודה לעיקר סברת הרמב"ם, ואדרבה מה"ט גופא הוצרכו לבא לגזה"כ בתו"כ, אלא דלדעת הר"ש לא נאמר בגזה"כ דין חדש, אלא דלמדנו מגזה"כ דאין לאוכלו לפני בישולן, ובזה גלי לן קרא דדינא דלאכלה ולא להפסד חיילא כבר לפני האפשרות לאוכלה באכילה הראויה בשלמותה, דזה גופא קמ"ל קרא דאין להפסיד ממנה את האכילה בשלמותה שתחול בה אח"כ, ולכן הוא ממתין עד גמר בשולה, ודו"ק.

ובזה פליגי הרמב"ם דלמד דדין חדש הוא, ומצד לאכלה ולא להפסד ליכא איסור כלל, ואיסור חדש מגזה"כ דאין לאוכלה קודם בישולו, ודו"ק.

מיישב בזה את שיטת הר"ש למה איכא תרי קראי בירושלמי, דהכתוב חילק אכילת שדה ובית לתרתי דוקא הכא, ולא בכל גווי דמשתנה הרגילות מבית לשדה.

ומעתה מיושב למה בעינן גזה"כ ודרשה

קדושה, דדינא דלאכלה ולא להפסד תלויה בקדושת הפרי, וכנתבאר.

הרי לנו דלדעת הר"ש מתרי טעמי בעינן גזה"כ מיוחדת בתו"כ לחדש דין זה של לאכלה ולא להפסד, א] דאכתי אין בו את האכילה גמורה ואינו אלא אכילה עתידית ואעפ"כ מיקרי הפסד וכנתבאר, ב] אכתי אין בזה קדושה ואיך שייך בה דיני הפסד, ונמצא דקרא קמ"ל תרתי, א] יש דין לאכלה ולא להפסד גם באכילה עתידית, ב] יש בזה קדושת שביעית גם לפני עונת המעשרות.

אכן הרמב"ם חולק בתרתי, א] לא נתחדש דין לאכלה ולא להפסד מחודש אלא דאיכא גזה"כ מסויים לא לאוכלו לפני זמנו, [ולעיל נתבאר - דנתחדש הכא דין חדש של לאכלה ולא להפסד מצד ההפקר והזכות אכילה], ב] ממילא דכבר לא נתחדש דאיכא בזה קדושה לפני עונת המעשרות, [ובפרט לפי מה שנתחדש דנאמר דין חדש של לאכלה ולא להפסד מצד ההפקר והזכות אכילה וממילא דאין זה ענין לקדושה], ודו"ק.

ונראה להביא הוכחה מהר"ש סיריליא דכברינו לעיל בר"ש דג"כ ס"ל דילפינן מהכא את כל הדין קדושת שביעית לפני עונת המעשרות.

דכתב הר"ש סיריליא בטעמא דמילתא "דכתיב קודש בין היא ובין תבואתה, לומר לך דקדושה תבואתה, וכי היכי דגבי קדשים אין מביאים אותם לבית הפסול, ה"ע נמי אין אוכלין פירות שביעית אלא בענין שיהו לו הנאה", והיינו דמבואר הכא כהר"ש דאיכא בהו כבר קדושה אף דמיירי לפני עונת המעשרות, ומוכרח דהמקור לכל זה הוא דינא דמתני', וילפינן מקראי דאית בה קדושה.

וע"ד זה נתבאר נמי בר"ש, דבדרשה של התו"כ איתרבי הך זמן של לפני עונת המעשרות לדין לאכלה ולא להפסד, ובזה נתחדש דין קדושה גם לפני עונת המעשרות.

צריך להמתין לגמר בישולן, אכן נתחדש מקרא דבשדה אזלינן בתר רגילות דידה, ודו"ק.

מחדש דתמיד רגילות של קיהות לא מהני לאינו קיהות.

ולפי"ז נראה לחדש דבאמת תמיד הרגילות של קיהות לא מהני לקבוע רגילות לאינו קיהות, ואפילו כלפי רגילות של אכילת שדה, דדוקא הכא דכל הדין לאכלה ולא להפסד הוא דין מחודש, דמיירי באינם ראויים לאכילה גמורה ואעפ"כ נתחדש בהו דצריכים להמתין עד שיהיה ראויים לאכילה, וזה חידוש בהלכות "לאכלה ולא להפסד", ורק בכה"ג נתחדש דסגי אכילת קיהות לקבוע אכילת ארעי דשדה, ודו"ק.

ובזה א"ש מה שהבאנו מהדרך אמונה [שמיטה ויובל פ"ה ס"ק ה'] בשם החזו"א לגבי איסור סחיטה בפירות שביעית דהכא נקבע כפי רוב בנ"א של אותו מקום, ולא אזלינן בתר מיעוטא דאנשים, ודו"ק, וקשה מקיהות דרגילות דידהו קובעת לכו"ע, וע"כ כנ"ל, דהכא שאני דמיירי בדין מחודש של לאכלה ולא להפסד, ודו"ק.

י"ל דשורש פלוגתת הר"ש והרמב"ם האם חיילא קדושה לפני עונת המעשרות דזה תלוי בביאור הגדר בדרשות בתו"כ ובירושלמי, ומדייק כן בר"ש סיריליא.

ואחרי שנתחדש דכל הדין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות הוא דין מחודש מגזה"כ, וגם הבבלי לומד כן מגזה"כ, א"כ י"ל דזה כבר שורש פלוגתת הראשונים בזמן חלות הקדושה בפירות שביעית, דכבר הבאנו לעיל בדברינו בצינונים והערות במשנה דלשיטת הרמב"ם לא חיילא קדושה אלא בעונת המעשרות, ולר"ש כבר חיילא מתחילה, והיינו מסמדר, ונראה דשורש פלוגתא זו מתבאר הכא.

והיינו דאחרי דלר"ש גלי לן קרא דאיכא דין לאכלה כבר לפני דהפרי ראוי לאכילה, שוב ע"כ צ"ל דבזה גופא גלי לן קרא נמי דכבר חיילא בזה

סימן י"ג

ביסוד דינא דלפני עור

[פ"ה מ"ו].

הקדמה – כמה מהלכים בתלייה בהיתר, ומעורר בדבריהם. ❖ מביא יסוד האחרונים שיש ב' דינים בלפני עור, מצד עצה שאינה הוגנת שמכשילו, וכן מצד סיוע והשתתפות בעבירה שהוא גרם לחבירו, ונפ"מ במי שיודע שמכשילים אותו. ❖ מביא מקורות מהראשונים דאינו לאו שבכללות, ויש בזה אבזרייהו דיהרג ואל יעבור. ❖ בשיטת התוס' דלא בעינן בר חיובא, אעפ"כ מודה לעיקר היסוד. ❖ מוכיח מהריטב"א שכתב שלפני עור הוא לאו שבכללות – שמוכרח שהלאו הוא לאו של לפני עור אף שהוא בתוך כל עבירה ועבירה. ❖ מוכרח מכל זה שאין לפני עור גילוי בעלמא שמתרחבת פרשת נבילה לכלול גם אכילת נבילה וגם מי שמסבב ומכשיל באכילה, אלא שהתורה חידשה שיש לאו בתוך לאו – בתוך הלאו של נבילה יש לאו של לפני עור בינוסח' נבילה, וכן בכל לאו ולא, ומבאר בזה את המחלוקת לגבי אבזרייהו של ג' עבירות. ❖ מבאר דין ספייה לקטנים דנמי הוי לאו בכל לאו ולא ואעפ"כ אין בו את החומר של הלאו שאליו הוא מתייחס. ❖ דיון בראשונים ובפוסקים במכשיל אחרים – באופן שלפי שיטת א' מהם מותר ולשיטת השני אסור. ❖ ביאור למה גם מצד הלפני עור של הצטרפות לעבירה איכא טענה שהוא בעצמו לא עשאו למכשול, גם בספק מכשול וגם בחפצא שמצד עמו הוא חפצא של היתר. ❖ מתמה על סברת המנחת שלמה במחליף מכשול חמור במכשול קל, דהצלה ממכשול מיקרי לא נתינת מכשול – דסו"ס הוא גורם לעבירה זו. ❖ בצירוף ב' הסברות של החזו"א – ספק מכשול, והצלה ממכשול יותר חמור. ❖ בחידוש התורת זרעים דלפני שביעית מותר למכור לו. ❖ בהמשך דברי החזו"א הביא נמי חידוש זה של התורת זרעים.

הקדמה – כמה מהלכים בתלייה בהיתר, ומעורר בדבריהם.

הבאנו בציונים והערות [פרק ה' משנה ו'] כמה

דרכים מהאחרונים לבאר למה לא חיישינן ללפני עור כשיש תלייה להיתר אף שהאיסור לפני עור הוא איסור דאורייתא, ונאמרו בזה כמה דרכים:

א אין שמו מכשול עד כמה שעצם החפצא לא חשיבא כמכשול בפני עצמו – וזה טענת המוכר שמכרו להיתר – וע"י טענתו חשיב שהלוקח עשאה למכשול וחסר בעיקר הלאו של לפני עור.

אולם יש כאן כמה נקודות לעיון – א] עיקר סברת החזו"א צ"ב דאיזה שייכות איכא בין הנך תרי סברות – הסברא של ספק לפני עור, והסברא שיביא איסורים יותר חמורים, ואיך מצטרפין אהדדי, ב] יש לעיין האם המהלך של ספק מכשול או המהלך הראשון מצד שחפצא של איסור לאו שמיה מכשול – צריכים לבדוק האם סברות הללו קאי שפיר לפי כל הגדרים שנתחדשו בעיקר דינא דלפני עור, ג] עיקר סברת המנחת שלמה שכל

ב ספק מכשול לאו שמיה מכשול ולכן מותר בתורת ודאי – דחשיב שהוא עשאה למכשול, וחסר בעיקר הלאו של לפני עור.

בדבר שהוא בעצמו אינו מצווה בו, הרי ממילא לא נאסר ליתנו לאחרים, ומשום החלק של הכשלת חברו אין בזה, כיון שיודע שיש כאן עבירה.

ובאחיעזר [שם] הביא מהרמב"ן יבמות [פ"ד] שביאר לפי תירוץ אחד שלפי הסלקא דעתין שהגרשה אינה מוזהרת לינשא לכהן, גם בלאו דלפני עור אינה מוזהרת כשנישאת לו, והיינו ממש כדברי האמונת שמואל, וביאר דאיירי דווקא כשיודע באיסור ואין שם ענין עצה רעה אלא האיסור הוא משום גורם לעבירה, ובזה שייכת הסברה שאם הוא עצמו אינו מצווה בדבר, אינו מוזהר מהתורה מלינתו לאחר.

וע"ד זה יישב נמי למה איכא מהאחרונים דס"ל דליכא לפני עור דאורייתא בהכשיל את חברו באיסור דרבנן, הא סו"ס תיפוק ליה מצד עצה שאינה הוגנת, ואטו איסור דרבנן גרע מכל עצה שאינה הוגנת אחרת, ביאר דכיון שהוא יודע שוב אין כאן איסור מצד עצה שאינה הוגנת ורק מצד ההשתתפות בעבירה אתינן עלה הלכך ליכא איסור דאורייתא במשתתף בזה שהוא מכשיל באיסור דרבנן.

מביא מקורות מהראשונים דאינו לאו שבכללות, ויש בזה אבזרייהו דיהרג ואל יעבור.

ועצם יסוד זה מפורש בראשונים, ועיין בריטב"א [יבמות פ"ד] שאין לוקים על לאו זה שהוא לאו שבכללות מפני ריבוי המצוות שהוא כולל, וביאר בזה המגיה דמוכח שזה לאו המסתעף לכל איסורי תורה, שאם הוא ענין אחד שלא להכשיל אחר בדבר רע, לא ייחשב משום ריבוי העבירות ללאו הכולל ענינים רבים כמו שהרבה אופנים שונים של עצה שאינה הוגנת לא מיקרי לאו שבכללות, וע"ע ברמב"ם [שורש התשיעי בסהמ"צ] שלכך אין לוקים על לאו זה מפני שהוא לאו שבכללות.

אולם במשך חכמה [קדושים שם] כתב דהוי לאו שבכללות כיון שזה כולל עצה שאינה הוגנת וגורם לעבירה וגם נתינת מכשול ממש לפני מי שממש עור, אולם מוכרח שאין זו כוונת הריטב"א, שהרי הריטב"א כתב שזה לאו שבכללות מחמת זה

לפני עור דבא למנוע מכשולים יותר גדולים לאו שמיה לפני עור צריכה בדיקה - וכדיבואר.

מביא יסוד האחרונים שיש ב' דינים בלפני עור, מצד עצה שאינה הוגנת שמכשילו, וכן מצד סיוע והשתתפות בעבירה שהוא גרם לחבירו, ונפ"מ במי שיודע שמכשילים אותו.

ונראה להקדים ביסוד דברי רבותינו האחרונים במה שהוכיחו שיש ב' דינים שונים בעיקר דינא דלפני עור – וכדלהלן.

עיין באחיעזר [ח"ג סימן ס"ה וסימן פ"א] - שיש ב' דינים שונים בלפני עור, [ונרחיב בהם]:

א איסור שיסודו בין אדם לחברו, והיינו שמכשיל את חברו וגורם לו רעה, וזה האיסור של עצה שאינה הוגנת, ויש להוסיף מדברי היד רמה דעיקר האיסור מזיק נלמד מלפני עור, והיינו כנ"ל שזה איסור בין אדם לחבירו.

ב איסור נוסף שאסור לגרום לעבירה שתיעשה ע"י אדם אחר, וביאר בזה עוד הגר"ש מפוניבז [קובץ חידו"ת] בגדר האיסור לגרום לו לעבור עבירה, שיסוד האיסור הכשלת אחר בעבירה הוא, דמלבד שיש בו משום חטא שבין אדם לחברו בכך שנותן לפניו מכשול רוחני, יש בזה ענין נוסף מצד הבין אדם למקום, שכשם שאסור אדם לעבור בעצמו על איסורי תורה, כך אסור לו לגרום לאחר שיעבור באותם איסורים, והרי זה כעין אבזרייהו של העבירה, כאילו הוא שותף בה בכך שגורם לאחר לעשותה – ולהלן נביא מקורות מהראשונים להנך ב' דינים וגדרים.

ועיין באחיעזר [שם] שיישב בזה את החידוש שמצאנו בשו"ת אמונת שמואל – מובא בפר"ח [יו"ד] ובמנ"ח [רל"ב] ועוד - דלא מוזהר בלפני עור אלא מי שהוא בר חיובא באותו איסור, ותמה בזה דסו"ס איכא בזה איסור של עצה שאינה הוגנת, וביאר דטעמא דמלתא, כתב, דבאופן שהוא יודע שזה אסור ואינו מטעהו, שוב לא מיקרי מכשול מטעם עצה שאינה הוגנת, וע"כ דהכא האיסור אינו אלא מצד זה שהוא שייך ומצטרף לאיסור עצמו בזה שמכשילו, וכיון דנתינת איסור לפני אחר אסורה משום לתא דאותו איסור עצמו א"כ

במקדש בשליחות, אבל בכהן הרי זה לפני עור מצד העבירה עצמה – שיש לו חלק בעבירה כיון שהוא בר חיובא בהך עבירה, אבל ישראל לא מוזהר באיסור זה, ולכן הלפני עור ידיה לא משהו אותו להיות חלק מהעבירה עצמה – וממילא דע"י הלפני עור ידיה לא נעשה לבר חיובא לומר אשלד"ע, ועיין היטב ברעק"א מה שביאר בתוס' – והן הן הדברים, וכן משמע מלשון הריטב"א כשהביא את תירוצו התוס'.

עכ"פ בעיקר הדברים מוכרח שגם התוס' לומד שיש דין לפני עור להשוותו למשתתף ולחלק מהעבירה, אולם בזה הוא חולק על האמונת שמואל, שהאמונת שמואל חידש תרת"א, אין דין לפני עור שהוא משתתף בעבירה של הנכשל בלי להיות בר חיובא, ב[ועוד, דליכא משום עצה שאינה הוגנת כשהוא יודע, וצ"ל שתוס' מודה ליסוד הראשון, אבל הוא חולק על היסוד השני ותמיד שייך עצה שאינה הוגנת באיסורים גם כשהוא יודע, אבל בזה הוא לא נעשה למשתתף ולחלק בעבירה עד כדי כך להיות כבר 'בר חיובא' בהאי איסור.

מוכיח מהריטב"א שכתב שלפני עור הוא לאו שבכללות – שמוכרח שהלאו הוא לאו של לפני עור אף שהוא בתוך כל עבירה ועבירה.

הבאנו את היסוד של האחרונים והוכחנו כדבריהם מכמה ראשונים – אולם צריכים להוסיף כאן בהבנת עיקר יסוד זה.

הרי הבאנו שהריטב"א פירש שאין מלקות על לפני עור כיון שזה לאו שבכללות, ויש בזה הערה גדולה – הרי למדנו מהריטב"א שלו יצוייר והיה מלקות על לאו שבכללות דאז היה מלקות והתראה מצד הלאו של לפני עור, וקשה, שהרי אי נקוט שבלפני עור יש גילוי שכל עבירה שהוא גורם ומסבב הוא מתחייב ומשתתף בעבירה ההיא – א"כ יש לדון שאולי מצד אחד היה צריך להיות מלקות של העבירה ההיא דכל מי שגורם לחבירו אכילת נבילה יתחייב במלקות מצד אכילת נבילה,

שהוא מתייחס לכל המצוות, וע"כ דמצד זה שהוא משתתף בכל עבירה ועבירה.

עוד יש להוכיח כיסוד זה מדברי הבעה"מ [סנהדרין – סוף בן סורר] דמשמע דבכלל אביזריהו דיהרג ואל יעבור הוא להכשיל אדם אחר בעבודה זרה, אולם הרמב"ן והר"ן שם חולקים, דלאו של לפני עור הוא.

וכשיטת הרמב"ן ור"ן נפסק ברמ"א נריש סימן קנ"ז, וז"ל – "ואפילו אין העובד כוכבים מכוין אלא להנאתו, יהרג ואל יעבור – הג"ה – ודוקא כשאומרים לו לעשות מעשה, כגון שאומרים לאיש לגלות ערוה או שיהרג, אבל אם אונסים לאשה לבא עליה וכו', אין צריך ליהרג, [ב"י בשם תוספות ור"ן פרק כ"ש] וכל איסור עבודת כוכבים וג"ע וש"ד אף על פי שאין בו מיתה, רק לאו בעלמא, צריך ליהרג ולא לעבור, אבל אלאו דלפני עור לא תתן מכשול יעבור ואל יהרג, [ר"ן פרק כ"ש ופרק בן סורר ומורה] – עכ"ל הרמ"א – וכפשוטו היה נראה שחולקים בעיקר יסוד זה – אולם עיין בהמשך שיבואר שאינו כן.

בשיטת התוס' דלא בעינן בר חיובא, אעפ"י מודה לעיקר היסוד.

והנה אף שהביא מהרמב"ן שצריכים בר חיובא – וע"כ כנ"ל, אולם כבר הביא האחיעזר שמפורש בתוס' בב"מ נ"י שחולק וס"ל דאיכא לפני עור גם בלא שהוא בר חיובא, דאירי בישראל המקדש גרושה לכהן דעובר ב'ולפני עור', והרי התם אירי ביודע שיש עבירה שהרי הוא שלחו להיות שליח בזה.

אולם אין להוכיח מכאן דחולקים על עיקר האי יסוד, דהנה, בתוס' מבואר דכהן שהוא שליח לכהן לקדש לו גרושה דכה"ג מיקרי בר חיובא ואשלד"ע, אבל ישראל לא מיקרי בר חיובא אף שיש לו לפני עור דאינו בר חיובא בהך איסור, וקשה דגם בכהן לכהן נימא כן^א, וביאר בזה הגרי"ש מפוניבז [קובץ חידושי] דתרי מיני לפני עור נינהו, שגם הכהן וגם הישראל איכא להו לפני עור

א. וביאר רעק"א שכהן עצמו היה עבור אילו היה מקדשה לעצמו בלי שליחות, אלא שהקשה דמהאומר לאשה אקפי לי גדול דאינה בר חיובא וכמבואר בתוס', וסו"ס היא עוברת עבירה זו בלי שליחות כמו כהן בגרושה שעובר בלי שליחות.

עבירות או לא – דכו"ע מודי שהלאו של לפני עור של ע"ז הוא בפרשת ע"ז, אבל סו"ס זה לאו אחר – לאו של לפני עור – בתוך פרשת ע"ז.

ונוסיף עוד - דאף דגם לאו של לא תקרבו בעריות הוא בכלל יהרג ואל יעבור, אף שהוא לאו נוסף בפרשת עריות, אבל סו"ס כל כולו אינו אלא לאו ששייך אך ורק לעריות, לעומת לפני עור שיש לו כמה וכמה 'נוסחאות', ובג' עבירות ה'נוסח' של הלפני עור הוא לפני עור ב'נוסח' של ג' עבירות – ובכה"ג נחלקו אי מיקרי אביזרייהו של ג' עבירות.

מבאר דין ספייה לקטנים דנמי הוי לאו בכל לאו ולא ובעפ"כ אין בו את החומר של הלאו שאליו הוא מתייחס.

ונביא דוגמא לזה – הרי לעיל בציונים והערות במשנה [סוף פרק ה'] הבאנו מהרא"ש – לפי מה שביארו האחיעזר [ח"ג סימן פ"א ס"ק ז'] – שיש דין ספייה דאורייתא בקטנים, ומכח זה אסרו חז"ל דין מסייע [גם בלי ספייה ממש] על גדולים, והבאנו עוד מהאחיעזר [שם] שהביא מהבית הלוי שכתב שספייה מצד לא תאכילום הוא נמי דווקא בבר חיובא בדומה לחידוש של האמונת שמואל בלפני עור, עיי"ש, והוספנו דכן מבואר בלשון התורת כהנים [סוף שמיני] "לחייב את המאכיל כאוכל" ולשון הראב"ד [שם] "לחייב המאכיל את הקטן כאוכל הוא עצמו".

ומאידך גיסא – עיין באחיעזר בהמשך דבריו [שם סוס"ק כ"ג] בשם הגר"ח שיישב את קושי' האחרונים דלמה לי לאו דשביתת בנו, הא תיפוק ליה מצד ספייה בפסוק של לא תאכילום, ותירץ שלאו של שביתת בנו יש בו משום חומר של שבת, דלאוין של שבת חמירי, משא"כ לאו של לא תאכילום.

ונראה שדברי הגר"ח ודברי אביו הבית הלוי עולין בקנה אחד, דלאו של לא תאכילום הוא לאו כללי שחל בכל לאו ולא, כעין לפני עור דחל בכל לאו ולא – הלכך אין לו את החומר של שבת – אף אי דווקא בר חיובא על שבת אית ליה לא תאכילום של שבת, דסו"ס לאו אחר הוא שחל בפרשת שבת, משא"כ שביתת שבת אינה לאו

אולם אינו כן - דסו"ס אין אכילת נבילה ממש, אלא שהוא משתתף באיסור של אכילת נבילה בלי לאכול, וכן הוא בלפני עור של כל הלאוין.

אולם הא מיהת קשה - דאף אי נימא שאין כאן איסור נבילה עד כדי כך שיתחייב מלקות על זה - אכן סו"ס למה קס"ד שיהיה מלקות של לפני עור, הא ממנפ"ש האיסור שהוא עובר עליו אינו איסור לפני עור אלא איסור מפרשת נבילה.

ונחדד את השאלה - הרי מצד אחד יש דין שהלפני עור של ע"ז חשיב כאביזרייהו של ע"ז עד כדי כך שיהרג ואל יעבור ומבואר דמפרשת ע"ז אתינן עלה, ועוד שצריכים להיות בר חיובא בנבילה כדי להתחייב בלפני עור של נבילה, ומוכרח שוב דמצד פרשה נבילה אתינן עלה, ואף דנתבאר למה ליכא מלקות מצד נבילה דסו"ס אכילה ממש אין כאן, אכן האיך יתחייב מלקות על לפני עור במה שהוא עובר על עבירה מפרשת נבילה – הא ע"כ שהדין הזה של לפני עור הוא גילוי לחייבו בפרשת נבילה.

מוכרח מכל זה שאין לפני עור גילוי בעלמא שמתרחבת פרשת נבילה לכלול גם אכילת נבילה וגם מי שמסבב ומכשיל באכילה, אלא שהתורה חידשה שיש לאו בתוך לאו – בתוך הלאו של נבילה יש לאו של לפני עור ב'נוסח' נבילה, וכן בכל לאו ולא, ומבאר בזה את המחלוקת לגבי אביזרייהו של ג' עבירות.

ונראה דמבואר הכא שאין זה בתור גילוי שמתרחבת פרשת נבילה – ונמצא שאחרי הלאו של לפני עור הפרשה כוללת אכילה וגם מי שמסבב ומכשיל באכילה, אלא שיש לאו בתוך לאו – בתוך הלאו של נבילה יש לאו של לפני עור על נבילה, שכמו שהתורה אסרה בלא תאכל נבילה אכילת נבילה כמו כן היא אסרה בלפני עור על נבילה לא להכשיל באכילת נבילה, ולא זו היא לאו שחוזר על עצמו שוב ושוב בכל לאו ולא – הלכך שפיר קס"ד שיהיה מלקות של לפני עור, והתשובה היא שלא שחוזר על עצמו כמה פעמים בנוסח שונה – בנוסח נבילה ובנוסח יין לנזיר וכדומה דזה מיקרי לאו שבכללות.

בזה מובן עיקר פלוגתת הבעל המאור הרמב"ן והר"ן אי איכא דין יהרג ואל יעבור בלפני עור דג'

כללי, אלא כל כולו הוא לאו מפרשת שבת עצמה – דומי' לקריבה לעריות, הלכך אית ליה חומר של לאוין של שבת, וממילא דיש לומר שאין בה נמי דין יהרג ואל יעבור.

דיון בראשונים ובפוסקים במכשיל אחרים – באופן שלפי שיטת א' מהם מותר ולשיטת השני אסור.

והנה מצאנו חידוש בריטב"א [סוכה י': ד"ה רב חסדא] שדן במי שמאכיל את חברו בסוכה שלפי דעת המאכיל הסוכה כשירה ולפי דעת האוכל פסולה, האם מיקרי לפני עור או לא, והביא בזה ב' צדדים, ועיין בהערה² שהבאנו לשונו, וע"ד זה מצאנו נמי איפכא, דדעת המבי"ט [ח"א סימן כ"א] דקדושת שביעית נוהגת בפירות נכרי, ואעפ"כ כתב שאין איסור לאדם ליקח פירות ממי שסומך על דעת המקילים בדבר³, ואין לאסור משום שמוסר דמי שביעית למוכר שלא ינהג בדמים בקדושה, אף שזה דבר האסור לפי דעתו של הנותן, כיון שהלה עושה כן בהיתר לפי שיטתו שהרי רבים מתירים בזה, הלכך אין בזה משום נתינת מכשול לפני עור.

ודעת הכתב סופר [יו"ד ע"ז]. כמבואר במבי"ט דמותר, אלא שהביא את דעת השער המלך [אישות פרק ז' הלכה י"ב] שמחמיר – וכלשונו "יש להוכיח מה שיש מן הספק על המונעים עצמם מלהדליק הטוטין בנר של חלב אי שרי להו ליתנן למי שנוהג בו היתר שידליקו ולא קעבר אלפני עור כיון דלדידי' שרי ומתוך דברי שיטה הנזכר שכתבנו נראה אף על גב דלאחר שרי אפ"ה כיון

דלגבי ידידי' איסורא קעביד עבר אלפני עור", עכ"ל השער המלך.

וכפשוטו הסברא צריכה להיות דמצד עצה שאינה הוגנת אנו מודדים את הנכשל – האם כלפיו יש עבירה או לא, וכלפי הדין שהוא משתתף בעבירה הכל תלוי במכשיל, והיינו שכמו שהתורה אסרה לעשות עבירות בעצמו כמו כן אסרה להכשיל אחרים ולסבב את העבירה על ידי אחרים, והרי לשיטת המכשיל הוא גרם עבירה.

אולם אחרי מה שנתבאר שאין כאן 'גילוי' בכל עבירה ועבירה דמשכחת לה גם על ידי גרמא דאחרים, אלא שכשיש עבירה והוא המכשול שבעבירה, אז מה שהוא המכשול הוא איסור בפני עצמו בפרשת האיסור ההוא, והכא שפיר יש לדון האם בעינן ששניהם אוסרים או דסגי באחד ויש לדון דבתר מי אזלינן, ודו"ק.

ביאור למה גם מצד הלפני עור של הצטרפות לעבירה איכא טענה שהוא בעצמו לא עשאו למכשול, גם בספק מכשול וגם בחפצא שמצד עמו הוא חפצא של היתר.

הדרנא לדין תלייה להיתר של המשנה, והבאנו כמה דרכים בזה.

מתחילה הבאנו מהאגרות משה שדייק מהמלכי צדק – וכן למד הגרשז"א, שאין שמו מכשול עד כמה שעצם החפצא לא חשיבא כמכשול בפני עצמו – וזה טענת המוכר שמכרו להיתר – וע"י טענתו חשיב שהלוקח עשאה למכשול וחסר בעיקר הלאו של לפני עור.

ויש להעיר, דלכא' איכא ב' דינים, דין של

ב. "רב חסדא ורבה בר רב הונא אקלעו לבי ריש גלותא אגניניהו בסוכה שנוייה מופלגין ממנה ארבעה. פי' ואף על גב דאכתי לא ידע ר"נ [ר"ג] דהדרו משמעתייהו או דהוו שלוחי מצוה, אגניניהו לפום דעתיה ולא חש דהוי חתיכא דאיסורא לדידהו ויתבי [ונפקין] בסוכה פסולה ומברכי התם שלא כראוי והוה כנותן מכשול לפני פקח, יש אומרים דמהא שמעינן שהמאכיל לחבירו מה שהוא מותר לו לפי דעתו אין בזה משום לפני עור לא תתן מכשול, ואף על פי שיועד בחברו שהוא אסור לו לפי דעתו וחבירו בעל הוראה, שהמאכיל היה גם כן ראוי להוראה וסומך על דעתו להאכיל לעצמו ולאחרים לפי דעתו, ונ"ל דהכא דוקא מפני שהאיסור ניכר לחברו ואי לא סבירא ליה לא ליכול הא בשאינו ניכר לחבירו לא, ואמרינן התם חס ליה לזרעיה דאבא בר אבא דליסופו ליה מידי דלא סבירא ליה בפרק כל הבשר [חולין קי"א:], וכן הורה לי מורי הרב נר"ו, מיהו היכא דאיפסיקא הלכתא דלא כותיה בין לנפשיה בין לאחרים אסור וכדמוכח ממאי דכתיבנא בפ"ק דע"ז ובפ"ק דיבמות".

ג. וכלשונו – "ובנדון דידן נמי מה שהוא אסור לנזהרים ומחמירים בפירות שביעית יכולים למכרו וליתנו לנזהרים היתר על פי המורים להם".

אלא הצלה ממכשול אף שעושה כן בקום ועושה בידים.

ונראה דזה מוכן בתור סברא בבן אדם לחבירו, והיינו מצד נתינת עצה שאינה הוגנת, דמי שכבר ייעצו לו עצה שאינה הוגנת – והולך בדרך זו ואין מה לעכבו, ויכול לעכבו ע"י עצה שהיא פחות אינה הוגנת דזה ודאי מיקרי הצלה – בבין אדם לחבירו, אבל בסברות של בן אדם למקום – שהוא משתתף בעבירה של חבירו בזה שהוא המכשול של עבירה של חבירו, הרי סו"ס בכל כה"ג הוא המכשול והוא הגורם בזה שהוא המכשול, ומה שבלאו הכי היה נופל במכשול אחר לא מפקיע תורת מכשול ממכשול ידידיה, וזו טענה גדולה.

בעירוף ב' הסברות של החזו"א – ספק מכשול, והצלה ממכשול יותר חמור.

ונראה דבזה באנו להבין את דברי החזו"א שהרכיב ב' סברות כהדדי – דלכאור' לא שייכי אהדדי, דמצד אחד פירש שיש כאן ספק לפני עור מחמת התלייה להתיר, ומאידך הוסיף, סברא אחרת שזה יכול להביא איסורים יותר חמורים אי לא יסייעו בעבירה שלו, וקשה דאיך מצטרפין הנך תרי סברות אהדדי.

ונראה פשוט - שסברת החזו"א לחלק בין ספק לודאי, היינו דלמד דבאמת ספק מכשול מיקרי נתינת מכשול לגבי עצה שאינה הוגנת – והיינו שאסור לתת עצה שאינה הוגנת גם למי שיש ספק אי יקבל עצתו – דסו"ס הוא העמיד מכשול לפניו כעין העמדת מכשול לפני סומא בדרך אף דבסוף הוא לא נפל עליו.

ולכן לגבי עצה שאינה הוגנת מביא החזו"א סברא זו שאין נתינת מכשול להפילו כיון שהיה נופל ממילא בדברים יותר חמורים – והצלת מכשול מיקרי ולא נתינת מכשול, וזה מצד הבן אדם לחבירו.

אולם אם נדון מצד האביזרייהו וההשתתפות בגוף העבירה – בין אדם למקום, בזה סובר החזו"א דאף דלא מהני מה דמיקרי הצלת מכשול דסו"ס הוא המכשול של העבירה הזו המסויימת

עצה שאינה הוגנת ודין של הצטרפות לעבירה שהכשילו, ולכאור' עיקר האי גדר דלא מיקרי נתינת מכשול כיון שהוא עשאו למכשול לעצמו, כל זה עד כמה שדנים בגדרי מכשול, של עצה שאינה הוגנת, אבל אם נימא שיש חידוש שהאדם הגורם לחבירו לעבור עבירה שהוא מצטרף למעשה עבירה שהוא גרם, א"כ מה צריכים לזה גדרי מכשול.

אולם נראה שזה תלוי במה שנתבאר כאן – הרי אי היינו אומרים שלפני עור אינו אלא גילוי שגם הגורם בכלל האיסור, א"כ סו"ס הרי הוא גורם, אבל אחרי שלמדנו שהלאו של לפני עור הוא לאו כללי שחל בכל פרשה ופרשה והיה שייך מלקות והתראה מצד לאו של לפני עור, א"כ ללאו הזה יש גדרים משלו, ובלי תורת וגדרי נתינת מכשול ליכא לחייבו, ואי מיקרי שהוא עשאו לעצמו למכשול – אף שהמכשיל גרם את העבירה אבל נתינת מכשול ליכא – ובקצרה – הלאו בכל עבירה ועבירה היא לא להיות ה'מכשול' שבעבירה, ומי שמעמיד את עצמו בתור ה'מכשול' שבעבירה – נתבע על העבירה עצמה.

וע"ד זה אפשר לבאר נמי במהלך השני דהכא מיירי בספק מכשול וספק מכשול לאו שמיא מכשול ולכן מותר בתורת ודאי – דחשיב שהוא עשאה למכשול, וחסר בעיקר הלאו של לפני עור – וקשה דסו"ס הוא גרם לעבירה, והביאור כנ"ל.

מתמה על סברת המנחת שלמה במחליף מכשול חמור במכשול קל, דהצלה ממכשול מיקרי לא נתינת מכשול – דסו"ס הוא גורם לעבירה זו.

אולם נראה שעיקר סברת המנחת שלמה שרצה להתיר להגיש מאכל לפני אדם שלא יברך באופן שע"כ מונעו מאיסור חמור יותר של איבה ושינאת חנם וכדומה, וביאר בטעמא דמילתא דליכא נתינת מכשול דאדרבה הוא מחליף לו מכשול חמור במכשול קל, והצלה ממכשול מיקרי לא נתינת מכשול, והביא על זה עוד שמי שרואה חבירו שהולך לשתות יין של ערלה ואינו יכול לעכבו אלא שיכול להחליף לא בשל סתם יינם, דמסתבר שמותר בזה, דאין כאן נתינת מכשול –

שהוא עשה בסוף, אכן בזה מהני מה שזה רק ספק, שהוא מיקרי המכשיל את עצמו ואין למכשיל סיבה להשתתף בעבירה שלו עד כמה שהוא בעצמו עשאו למכשול.

ונחדד את הדברים עוד – הרי בחד עברא דנהרא ליכא לפני עור כיון שבלאו הכי היה יכול לעבור את העבירה, אבל ליכא סברא כזו בעצה שאינה הוגנת שמי שממילא עומד לקבל עצה שאינה הוגנת שיכול ליעץ לו עצה שאינה הוגנת – דסו"ס מכשול ידידיה הוא, וה"ה דבספיקות נחלק כך, דבעבירות צריכים התייחסות יותר ישירה למכשול, אבל בעצה שאינה הוגנת סגי לן במה שהוא העמיד מכשול – אף אי לא ברור שיפול בזה.

בחידוש התורה זרעים דלפני שביעית מותר למכור לו.
אולם אף דניתן לפרש כן בפסק של החזו"א – אכן מהמשך דבריו לא נראה שכוונתו לכך – וכדיבואר.

ונקדים דיעויין בתורת זרעים שכל האיסור במשנה היינו בשביעית אבל בערב שביעית מותר, ומשמע דתמיד מותר אף ביודע שיכשילו, וביאר בזה דליכא הכא משום מסייע לעבירה כיון שזה עדיין לפני הזמן של האיסור, והביא על זה את המשנה במעשרות דמותר למכור פירות לאינו נאמן על המעשרות ולחשוד על השביעית קודם עונת המעשרות, והיינו דזה לפני זמן האיסור, וגם התם ודאי שהפירות יגיעו בסוף לעונת המעשרות, ועיין בכתבי מעדני ארץ [כאן] שחולק ואוסר באופן שודאי יעבור על איסור.

אולם הוסיף התורה זרעים דלענין השאלה והשכרה לחשוד יש לאסור בכלים שמיוחדים לאיסור דכיון שאין לחדוש בהם קנין [דשכירות לא קנין] א"כ הרי שהוא משתמש בשל המשכיר בשביעית בכלים שלו, ואז נחשב למסייע ידי עוברי עבירה, והביא שכן מדויק במג"א [סימן שמ"ז] דאסור להשאיל לפני שבת למי שחשוד לעשות בהם מלאכות בשבת.

וצריכים להבין את עיקר דבריו – דאיזה היתר יש בזה – הא סו"ס הוא גרם לעבירה.

ונראה שהביאור בזה הוא דלא חיילא תורת 'מכשול' לפני הזמן כשא"א ליפול אז, ודומה לטענת האגרות משה שהוא נתן לו חפצא שביסודו הוא חפצא של היתר והלה עשאו למכשול – וכן ההסבר בכל התליות, וא"כ ה"ה הכא, לפני הזמן לאו שמיה מכשול.

אולם סו"ס יש לעיין דאיזה היתר איכא מצד עצה שאינה הוגנת, ונצטרך לומר כמו שביאר האחיעזר באמונת שמואל דליכא עצה שאינה הוגנת באיסורים שהרי הוא יודע בעצמו שהדבר אסור, ודו"ק.

ונוסיף – דבהשאלה אינו כן דבהשאלה, כל מה שהוא ממשיך בהשאלה הרי זה כאילו שהוא נותנו שוב ושוב אליו, והרי הוא כמעמיד מכשול וחוזר ועמידו שוב ושוב, ואף אי מתחילה לאו שמיה מכשול אכן אח"כ שמיה מכשול.

בהמשך דברי החזו"א הביא נמי חידוש זה של התורה זרעים.

והנה הבאנו את החזו"א שהרכיב ב' סברות – הצלה ממכשול יותר גדול וספק מכשול – וכתב "שזו דרך הממוצעת והישרה" – ושוב הוסיף האי חידוש של התורה זרעים וזה לשונו:

"והיינו נמי טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן כמו שמותר למכור לחשוד על המעשר ולא נאסר אלא לאחר שהגיע לעונת המעשרות בע"ה כדתנן במעשרות פ"ה מ"ג, וכן בחשוד על השביעית תנן התם שלא ימכור משהגיע לעזה"מ אבל קודם מותר, וכש"כ שמותר קודם שביעית, אע"ג דכל הני סופו לבוא ע"י מכשול להחשוד אלא שהדבר מסור לחכמים", עכ"ל.

ותמוה דאיזה שייכות איכא בין הנך תרי סברות – ההיתר של לפני הזמן, וההיתר של ספיקות בצירוף מה שיכשל באיסורים יותר חמורים, ולמה כתב "והיינו נמי טעמא דשרינן בשעה שאין האיסור עדיין מוכן" כאילו שניהם סברא אחת.

וע"כ שהביאור בעצם הסברא הוא כנ"ל דליכא תורת מכשול לפני הזמן, וכנתבאר לעיל עפ"י סברת האגרות משה שהוא נתן לו חפצא של

היתר והלה עשאו למכשול – אכן סו"ס קשה מצד
עצה שאינה הוגנת, וביארנו עפ"י דברי האחיעזר
באמונת שמואל, אולם לנתבאר לעיל בחזו"א הרי
לית ליה סברא זו, מדהוצרך לצרף ב' סברות
ליישב גם את הטענה מצד עצה שאינה הוגנת –
ודו"ק.

סימן י"ד

ב' דינים בקדושת הארץ, לגבי מצוות ולגבי שכינה,

[פ"ו מ"א].

מתמה בשיטת הרמב"ם ששייך קדושת מקדש אף אי ליכא קדושת ארץ ישראל. ❖ בדברי
האחרונים שיש ב' דינים בקדושת הארץ, קדושת שכינה וקדושת מצוות. ❖ בדברי הרשב"ץ
ועוד דבעבר הירדן יש חיוב מצוות ואין קדושת שכינה לגבי כל הסגולות שבא"י. ❖ בדברי
הר"ן בגדר עבר ירדן לגבי 'לב רגז' ולגבי 'מקצת מצוות'. ❖ בקדושת עולי מצרים בזה"י -
בדברי הרדב"ז במינוי סמוכים, ועוד נפ"מ לגבי הכל מעלין ולגבי ערלה. ❖ ביאור בדברי
הרמב"ם. ❖ בחידוש הפרי הארץ דאם קדושת ירושלים לא בטלה דה"ה דשביעית ותרו"מ
נוהגים בה מה"ת, גם בזה"י – ודוחה דתרי מיני קדושות ניהו. ❖

שקדושת ארץ ישראל לא בטלה וקדושת המקדש
בטלה.

מתמה בשיטת הרמב"ם ששייך קדושת מקדש אף אי
ליכא קדושת ארץ ישראל.

אלא שלדעת הרמב"ם אעפ"י שקדושה
ראשונה של ארץ ישראל בימי יהושע בטלה
כשבטל הכיבוש, קדושת המקדש לא בטלה, ואילו
דעת הראב"ד איפכא, דאף לדעת תנאים ואמוראים
שקדושה שניה [בימי עזרא] של הארץ לא בטלה,
קדושת המקדש בטלה.

ויש להבין את שיטת הרמב"ם שקדושת
המקדש וירושלם לא בטלה אף על פי שקדושת
הארץ בטלה לענין מצוות התלויות בארץ - וכתבו
התוס' בזבחים [ס"א. סד"ה מאין דתימא לומר כן -
הרי כפשוטו היה נראה שקדושת המקדש היא
תוספת מעלה מעל קדושת הארץ, וכן היה נראה
בסדר של העשר קדושות שמפורש במשנה בכלים
[פרק א', משניות ו' - ט'], "עשר קדושות הן" והביאו
שם ארץ ישראל שהיא קדושה מכל הארצות
ועיירות המוקפות חומה מקודשות ממנה ולפנים
מן החומה מקודש מהם והר הבית מקודש ממנו
וכו', וכפשוטו – כל דרגא של קדושה בנויה על
הדרגא שמתחתיה – ושיטת הרמב"ם תמוה.

כתב הרמב"ם [בית הבחירה פרק ו', הלכות ט"ו
וט"ז]: "מקריבים אעפ"י שאין בית בנוי ואוכלים
בעזרה אעפ"י שהיא חריבה ואוכלים קדשים קלים
ומעשר שני בכל ירושלים אעפ"י שאין שם חומות,
שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד
לבוא, שלא כקדושת שאר ארץ ישראל לענין
שביעית ומעשרות שלא קדשה לעתיד לבוא - לפי
שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה ושכינה
אינה בטלה".

והראב"ד חלק וכתב שקדושת המקדש
וירושלים בטלה לאחר החרבן, ולא עוד אלא
אפילו לדעת התנאים שקדושה שניה קדשה לעתיד
לבוא, זהו דווקא בשאר ארץ ישראל אבל ירושלים
ומקדש לא, שלא קידשם עזרא אלא לשעתה,
ולפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת.

נמצא שלדברי שניהם קדושת ארץ ישראל
וקדושת המקדש אינן תלויות זו בזו, וכפי שביארו
התוס' בזבחים [ס"א] ובשבועות [ט"ז] שיתכן

בדברי האחרונים שיש ב' דינים בקדושת הארץ, קדושת שכינה וקדושת מצוות.

אולם - כבר האריך באוצר הספרי להגאון ר' מנחם זעמבא בכל ה' קדושות – וייסד יסוד גדול בעיקר קדושת הארץ – שבאמת שתי קדושות הן בארץ ישראל, קדושת המצוות התלויות בארץ וקדושת שכינה.

ותורף הדברים - הרי במשנה הביאו לגבי קדושת ארץ ישראל מכל הארצות, דהיינו שמביאים ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאים כן מכל הארצות, ותמוה – דלמה נקטה אלו הדברים המסויימים ולא את כל שאר המצוות התלויות בארץ כגון תרומות ומעשרות ושביעית, אלא שענין העשר קדושות אלו הן קדושת שכינה, ואין זה ענין למצוות התלויות בארץ שהן תלויות בכיבוש הרבים, ולאו דווקא בקדושת שכינה שבארץ, ולכן דווקא הדברים שיש לו הקרבה במקדש, הם אלו ששייכים לקדושת שכינה שבארץ.

בדברי הרשב"ץ ועוד דבעבר הירדן יש חיוב מצוות ואין קדושת שכינה לגבי כל הסגולות שבא"י.

וכבר האריך התשב"ץ בתשובותיו [נח"ג סימן ר"א], שבעבר הירדן ליכא קדושת שכינה וליכא סגולת הארץ, וכגון שהנקבר בא"י קבור תחת המזבח ולענין צער גילגול מחילות, ולענין הדר בא"י כמי שאין לו אלוף, ולהבנות בא"י למי שלא זכה בחור"ל, ולענין הדר בא"י מוחלין לו כל עוונותיו, ולענין אורא דא"י מחכים, ושאין הנבואה שורה אלא בא"י, וממילא שמי שכופה לעלות לא"י כופין לעבר הירדן כיון שיש שם מצוות אף שאין שם שכינה, ואין מעלין מעבר הירדן ליהודה כיון דלא כופין מחמת קדושת השכינה.

והיינו מה שאמרו בני ישראל לשנים וחצי השבטים שבעבר הירדן [יהושע כ"ב] "ואך אם

טמאה ארץ אחזתכם עברו לכם אל ארץ אחזת ה' אשר שכן שם משכן ה' והאחזו בתוכנו", ועיין נמי בספורנו [במדבר פרק ל"ד פסוק ב'] שאין כאן קדושה א"י, ועיין ברמב"ן [פרשת חוקת] שהביא מהמדרש שעבר הירדן אינו ראוי לבניית בית המקדש ולשכינת השכינה, ואף על פי שמצוות התלויות בארץ נוהגות שם, והוכיח הרשב"ץ כן מהרבה מקומות, וכן הוא בחזו"א [שביעית סימן ג'] – ועיין תורת הארץ [נח"ב פ"ב] שכלפי המצוות הרי"ז ממש כמו בא"י, ותלוי בעולי בבל ועולי מצרים, ועיין נמי בברכי יוסף [אור"ח סימן תפ"ט].

אחרי כל הנ"ל פשוט וברור למה נקטה המשנה דווקא הבאת העומר ובכורים ושתי הלחם שהם דברים התלויים בקדושת השכינה שבארץ ואינם באים מעבר הירדן.

בדברי הר"ן בגדר עבר ירדן לגבי לב רגז' ולגבי מקצת מצוות.

וסמוכין לדבר – עיין בדברי הר"ן בנדרים [כ"ב]. במעשה דעולא שעלה מבבל לא"י והצטרפו אליו ב' בני אדם – ובדרך קם אחד ושחט את חבירו, וכשבא עולא לפני רבי יוחנן תמה ר' יוחנן מהכתוב "ונתן ה' לך שם לב רגז" – בבבל, ואמר לו עולא – עדיין לא עברנו הירדן באותה שעה, וכתב הר"ן שעבר הירדן לא נתקדש להבאת העומר ולמקצת קדושות, וצ"ב, דמה ענין הבאת העומר ללב רגז.

אלא הביאור כנ"ל – שהסגולות של א"י מגיעות מקדושת השכינה שבה, ומזה שאין מביאים עומר ושתי הלחם מעבר הירדן, סימן הוא שאין שם קדושת שכינה, שהרי מצוות אלו אינם כשאר מצוות התלויות בארץ הנוהגות בעבר הירדן אלא תלויות בקדושת שכינה ולכך אינן באות מעבר הירדן, ועל כן אותה קללה של "לב רגז" אינה אלא שם – והיינו מחוץ למקום השכינה, ועיין בהערה ב.

א. מובא במשנת יוסף – כאן - בקונטרס ביאור גבולות הארץ אות ו' בענין עבר הירדן.

ב. וכבר העירו מרש"י בסנהדרין [י"א] ומנחות [פ"ג:] ומהרמב"ם [קדוה"ח פ"ד] שמביאים עומר מעבר הירדן, וי"א ששני 'עבר הירדן' הם, עיי"ש בשלמי נדרים, וע"ע בחזו"א [ערלה סימן י"ג] וברש"י [מסעי ל"ד] ובחדושי הגרי"ז [עה"ת שם].

שהוכיחו שהכיבוש של עולי בבל הוא גם בעכו – דאסור לצאת לחו"ל, ורבנן היו הולכים עד שם כי מפטרי מהדדי.

ויהיה נפ"מ גם בדין מעלין, האם מחמת המצוות הוא, או מחמת סגולותיה וקדושתה, ועיין בזה במהרי"ט [ח"ב יו"ד סימן כ"ח] שהעיקר מצד מעלה ולא מצד מצוות, וזה סותר לדבריו במהרי"ט [ח"א סימן מ"ז], ועיין נמי במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן י"ז] דמביא בזה מחלוקת רמב"ם ותוס'.

וע"ע בשיעורי ר' שמואל [גיטין ב'. ס"ק ט"ו] מה שכתב בזה, וע"ע בשיעורי ר' שמואל [סנהדרין י"א - ס"ק קנ"א] מה שהוסיף בזה לגבי קידוש החודש.

ולפי"ז יתחדש שאין סומכים בעבר הירדן שהרי אין בה קדושת הארץ, ואין מביאים משם עומר ויש שם לב רגז, ועיין בזכרון שמואל [ט"ו] שהסתפק בזה.

ובזה ביאר התשב"ץ מה היה עונשו של משה רבינו שלא יכנס לארץ, והלא סו"ס הגיע לעבר הירדן, ושם נתקדש לענין המצוות התלויות בארץ – אלא שהביאור בזה שמשם רבינו רצה להגיע להך דרגא של ארץ ישראל שיש בה קדושת שכינה - ליאור באור פני מלך, ועיי"ש מה שהעיר מסוטה [י"ד].

ביאור בדברי הרמב"ם.

ומעתה, אף כי קדושת הארץ בטלה כשהוגלו מארצם ואז בטל הכיבוש, אכן זה רק לענין מצוות התלויות בארץ כתרומוות ומעשרות ושביעית וכדומה, שהיא קדושה התלויה בכיבוש, אבל קדושת שכינה בא"י לא בטלה מכל אותם מקומות שכבש יהושע, וקדושה זו היא הראשונה מעשר קדושות השייכות למקדש כאמור, ועל כן סובר הרמב"ם שקדושת ירושלים והמקדש שהיא משום שכינה, אינה בטלה עולמית, כי אף קדושת שכינה שבארץ ישראל לא בטלה, ועיין בהערה³.

בקדושת עולי מצרים בזה"ז – בדברי הרדב"ז במינוי סמוכים, ועוד נפ"מ לגבי הכל מעלין ולגבי ערלה.

ומצאנו גם חלוקה הפוכה מעבר הירדן – והיינו שיש קדושת שכינה בלי שיש קדושת מצוות – והיינו בכיבוש של עולי מצרים בלי שהיה כיבוש עולי בבל.

והמקור לזה מדברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין [פרק ד', הלכה ו'] שסמיכת זקנים הנוהגת בארץ בלבד, נוהגת בכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים, ואעפ"י שלענין תרומות ומעשרות וכדומה הקובע הוא מקום שהחזיקו בו עולי בבל, כתב הרדב"ז [שם] שלענין מינוי סמוכים הולכים אחר החזקת עולי מצרים כי קדושת הארץ שווה בכל המקומות, וכן לענין מעלות הדר בארץ ישראל וכמו שכתב הכפתור ופרח, והרי זה ככל הנ"ל, שקדושה התלויה בשכינה קבועה וקיימת ואינה בטילה כשבטל הכיבוש, והרי סמיכת זקנים אינה שייכת למצוות התלויות בארץ אלא לעצם קדושתה שנובעת מהשראת שכינה בתוכה.

וע"ע בקה"י שביעית [סימן י"ד] – מובא בדברינו בציונים והערות [פרק ו' במשנה ב'] – דכל הנך נפ"מ מצאנו נמי בכיבוש יחיד בסורי' למ"ד דשמ"י כיבוש דסו"ס קשה דלא היה בו כיבוש שני – וכשיטת הראב"ד, וצ"ע, ועפ"י הנ"ל מיושב דנפ"מ לגבי כל הנך דינים.

ובקה"י [שם] הוסיף עוד דנפ"מ נמי לדין הכל מעלין לארץ ישראל דאכתי קיים אף בלי קדושה שניה, ועוד שיש דין ארץ ישראל לגבי ערלה, וכמבואר במלבושי יו"ט [חובת קרקע סימן ב' וסימן י"ז באור].

ויש להעיר דמצאנו בזה מחלוקת, דמצד אחד הבאנו מהכפתור ופרח [פרק י'] שכיבוש עולי מצרים הרי הוא כא"י לכל דבר מלבד המצוות, וכ"כ החזו"א [סימן ג' ס"ק י"ט] לגבי מצות ישוב א"י, והביא את הרדב"ז הנ"ל, אולם כבר הביא בתורת הארץ [ח"ב פ"ב ס"ק מ"ב] שהעיר בשו"ת ישועות מלכו [סוסי' ס"ז] מהתוס' ריש גיטין

ג. ויש להעיר שכל זה דלא כמבואר במשך חכמה [ויקרא פרק ב', פסוק י"ד] שכשבטלה קדושת הארץ א"א להביא ממנה עומר לקרבן משום דהוי כחול'ל.

מדרבנן דבעינן כל יושביה עליה, א"כ פשוט שאין כאן נפ"מ בין ירושלים למקומות אחרים.

אולם הוסיף שם עוד במנחת שלמה דעיקר הדמיון בטעות יסודה – דבאמת אין שייכות בין קדושת ירושלים שהיא מחמת השכינה לקדושת הארץ, דתרי מיני קדושות ניהו, ושביעית ותרומת תלויות בקדושת הארץ, ומעולם לא שמענו שאין תורמים מפירות שגדלו בירושלים על פירות שגדלו מחוץ לירושלים – [ואף שאין זורעים בירושלים משכחת לה ע"י עכו"ם ומירחו ישראל].

ונראה ששורש הדברים מתבארים על פי מה שנתבאר הכא – ופשוט.

בחידוש הפרי הארץ דאם קדושת ירושלים לא בטלה דה"ה דשביעית ותרומת נהגים בה מה"ת, גם בזה"ז – ודוחה דתרי מיני קדושות ניהו.

והנה - עיין במנחת שלמה [קמא סימן נ"א ס"ק א'] שהביא מהפרי הארץ [ג' חיו"ד סימן ד'] שיצא לדון בדבר חדש דלפי דעת הרמב"ם שקדושת ירושלים לא בטלה לעולם, דה"ה דשביעית ותרומת נהגים בה מה"ת, גם בזה"ז.

ובמנחת שלמה דחה דבריו דתלוי למה אין שביעית בזה"ז מה"ת, דלפי הראשונים שזה מחמת ביטול הקדושה א"כ יש מקום לסברתו, אבל לפי השיטות דקידשה לעתיד לבא ואעפ"כ הרי זה

סימן ט"ז

קונטרס

בדין מלאכת קצירה בשביעית, ובגדר דין קצירה כדרך הקוצרים,

[פרק ח' משנה ו'].

פרק א' זרכם של האחרונים ברמב"ם דאיכא ב' דיני קצירה. ❖ מבאר דאיכא ב' דינים של קצירה, א' מצד עבודת הקרקע וא' מצד קצירה כדרך הקוצרים, ומביא דאיכא ביניהם כמה נפ"מ. ❖ מביא מהחזו"א מקור להנך שני דינים, מהתו"כ ומהסוגי' ריש מו"ק. ❖ ב' נפ"מ בין הנך שני דינים, [1] בשדה שאינו שלו, [2] בקצירה ע"י אחר [בליל שלחות], וסיכום הנפ"מ בין הנך ב' דינים. ❖

פרק ב' זרכם של האחרונים בביאור פלוגתת ר"ת והר"ש בקצירה בשמור והפקר, והמקור לשני דיני קצירה בתורה. ❖ מביא את פלוגתת הר"ש ור"ת, ופלוגתת רש"י ורבותיו האם איכא איסור משומר, והאם איסור קצירה כדרך הקוצרים הוא גם בהפקר או לא. ❖ מביא מהתורת זרעים ליישב בזה את קושיות התוס' על שיטת הר"ש, ומבאר פלוגתתם, ומחדש דלשיטת הר"ש איכא איסור נוסף בהפקר מצד עבודת הקרקע. ❖ מבאר שורש פלוגתת הר"ש ור"ת, ומבאר את שיטת הרמב"ם דאיכא שני דינים, דהכל תלוי בפלוגתת הרמב"ם ותוס' בפס"ר בשביעית, דפליגי האם איכא דין כוונה במלאכת שביעית, ואולי בזה לשיטתיהו. ❖ מביא מקור לשני הדינים של הרמב"ם ומבאר דלר"ש א"ש טפי הנך שני דרשות. ❖ מבאר דר"ת לשיטתו לית ליה הך דרשה. ❖ מוכיח דלדידיה ע"כ השינוי מכדרך הבעלים הוא בגדר אחר, ודלא כהרמב"ם ור"ש. ❖ ביאור סברת ר"ת בגדר קצירה כדרך הקוצרים, דע"כ דלאו מצד הנהגת בעלות הוא, אלא דקצירה שלא כדרך הבעלים הוא קצירה לאכילה, ואתחלתא דאכילה היא, וזה כל היתרא דקצירה. ❖ מוכיח דלרמב"ם והר"ש התו"כ בא להוסיף איסור חדש של כדרך הקוצרים, ולפי ר"ת התו"כ בא להתיר בשלא כדרך הקוצרים. ❖

פרק ג' מהלך חדש ברמב"ם בגדר "קצירה דעבודת הקרקע" ❖ סיכום פלוגתת הראשונים בדיני קצירה בשביעית. ❖ מוסיף חידוש, דע"כ דלר"ת האיסור מצד עבודת הקרקע הוא גם

בקצירה שלא לשם תועלת הקרקע. ❖ מוכיח מדברי הרמב"ם בספר מצוות מיניה וביה דקצירה לעבודת הקרקע משכחת לה גם במכיוון לאכילה, ולא לתועלת הקרקע, ומוכיח דקצירה שלא כדרך הקוצרים הוא היתרא בקצירה לעבודת קרקע ואינם תרתי. ❖ מתמה טובא על עיקר דברי האחרונים דעבודת קרקע היינו לתועלת הקרקע, דאין זה בכלל קצירה בכלל, דבכלל מנכש הוא ותו לא, ומוכיח כן גם בהירושלמי בפאה. ❖ מהלך חדש דכל קצירה מצד עצם מציאותה מיקרי קצירה לעבודת הקרקע, בלי כוונה לתועלת הקרקע, דכך היא הגדרת מלאכת שביעית. ❖ מביא מהמכילתא ובספר המצוות דיליף מכרם לשאר פירות שיש לאו של בוצר דכמו שיש בכולהו הפקר כמו כן יש בכולהו לאו של בוצר, דמישך שייכי אהדדי, ומדייק כן ברש"י בחומש. ❖ מבאר שהדין השני של כדרך הקוצרים הוא דין חדש מצד מצות הפקר, ויש בזה דרשה מיוחדת במכילתא, וזה הובא בספר המצוות, ולאו זה מתייחס לפירות עצמן ולא לקרקע, [נוקס"ד לחלק בין כרם לשאר פירות דוקא בלאו של בוצר מצד הפירות ומצד המצות הפקר]. ❖ לדברינו משכחת לה קצירה מצד הנהגת בעלות בלי קצירה לעבודת הקרקע דוקא בקצירה ע"י אחר שלא בגדרי שליחות. ❖ מיישב בזה את סתירת הרמב"ם האם בעינן שינויים גם בקצירה וגם בהעמדת כרי וגם בדישה או דסגי בשינוי חדא, ומיישב למה הביא דינא דשינוי בכל התנאים אחרי דינא דקצירה מצד עבודת הקרקע. ❖ מחדש דמשכחת לה אופן דליכא מלקות מצד עבודת הקרקע כיון דהוי התראת ספק, ורק מצד הקצירה דהפקר שייך מלקות בהתראה על העמדת הכרי, ועוד נפ"מ לגבי קצירת פירות שביעית בשמינית. ❖

פרק ד' פלוגת הר"ש ור"ת בקצירה בהפקר, ובאיסור משומר. ❖ הקדמה: ביאורם של האחרונים בפלוגת הר"ש ור"ת האם איכא איסור קצירה כדרך הקוצרים בהפקר, ומתמה על שחידשו דקצירה לתועלת הארץ בכלל קצירה היא. ❖ דרך חדשה מהחזו"א בשיטת הר"ש. ❖ ביאור בדברי החזו"א, דמבואר הכא דהיסוד בכל איסור עבודת שביעית הוא מצד הוראת בעלות על הקרקע, וזה "תנאי" בעיקר האיסור אף דה"מעשה עבודה" מצד עצמה נאסרה, ובעבודת הקצירה זה רק משכחת לה בשמור. ❖ מביא ג' דרכים בחזו"א בביאור שיטת הר"ש, דקשה דמה שייכא היתרא דקצירה שלא כדרך הבעלים בשמור, הרי אכתי עובר דהא מבטל מצות הפקר, ובחידושו של החזו"א דמייירי בשמור ואח"כ הפקירו. ❖ הוכחה מהרמב"ן [עה"ת] והריטב"א [יבמות] ורש"י [עה"ת] דכל הלאו של קצירה כדרך הבעלים בשמור היא הוספה על עיקר העשה של הפקר, ודלא כהחזו"א דקאי בשמור והפקיר אח"כ, [ומוסיף בזה מהלך אחר דעיקר ההפקר הוא בשעת הקצירה, וכל הדין ונטשתה שלא בשעת קצירה היא תוספת דין על זה], ומוכיח מזה דלשיטת הר"ש כל האיסור קצירה מישך שייכא לדין הפקר, וכמבואר במכילתא דרשב"י. ❖ יש להעיר דסו"ס איכא חילוק בין שיטת הרמב"ן לר"ש. ❖

פרק ה' פלוגת הראשונים בדין אוצר בי"ד. ❖ מביא דכפשוטו היה נראה דר"ש והרמב"ן ס"ל דאיכא היתרא דאוצר בי"ד להלכה, ומהרמב"ם משמע דליכא היתרא כזו. ❖ מבאר למה לדרכו של החזו"א הרמב"ם מודה לדין אוצר בי"ד, אכן לדברינו הרמב"ם ע"כ חולק, [ומביא שיטת החזו"א בקצירה כדרך הקוצרים בשדה חבירו]. ❖ מבאר דהר"ש והרמב"ן אזלי לשיטתייהו ושפיר הביאו דינא דאוצר בי"ד מהתוספתא והרמב"ם לשיטתו השמיטו. ❖

פרק ו' מהלך חדש בפלוגת הבבלי וירושלמי בדין קצירה כדרך הקוצרים ובדין איסור משומר, [דר"ת מודה לר"ש בשיטת הירושלמי]. ❖ מהלך חדש בפלוגת הבבלי וירושלמי, דפליגי בדין קצירה כדרך הקוצרים בהפקר, ופליגי בעיקר הגדר בזה, האם הוי מדין מלאכה או מדין הפקר, ומיישב את קושי התוס' מהבבלי. ❖ מוכיח דה"ה דהאיסור משומר לא קיים לפי הירושלמי, וי"ל דנחלקו הבבלי וירושלמי בעיקר הדין קצירה כדרך הקוצרים, האם יש בזה דין אב ותולדה או לא. ❖ מביא דהגירסא בירושלמי בדמאי בתוספתא [שממנו למדו איסור משומר] שונה, ושם השמיטה הירושלמי לשון "עזיקה", ורק בבלי גרסינן כן. ❖ ביאור

חדש בירושלמי בפאה לגבי קצירת העומר. ❖ חידוש בשיטת הר"ש דמודה לר"ת בשיטת הבבלי, ודן בסתירה בין הר"ש במשניות לר"ש בתנ"כ. ❖

פרק ז' קצירת שביעית בשמינית. ❖ מביא את המקור לסיוד האחרונים [שיש שני דינים של קצירה] מקצירת שביעית בשמינית. ❖ לפי דרכינו צריכים לבאר את הדין קצירה בשמינית באופן אחר – ומבאר שיש כמה תנאים בגדר מלאכת שביעית, והנך תנאים לא נאמרו בקצירה שהיא מדיני ההפקר של הפירות. ❖ נפ"מ בין הנך תרי דינים בקצירה בפירות שביעית בשמינית. ❖ תוספת דברים. ❖

פרק א'

דרכם של האחרונים ברמב"ם דאיכא ב' דיני קצירה.

אסיפה, ובריש הלכות שביעית מיירי רק מצד אבות ותולדות שזה מדיני המלאכה והעבודת קרקע ואילנות, ולהלן פ"ד מיירי לענין הלאו הנוסף של "קצירה כדרך הקוצרים", וכן הוא במקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ו' ד"ה כתב הרמב"ם רפ"ד, ובד"ה אמרינן במו"ק, ובד"ה כתב הרמב"ם ז"ל פ"ד הכ"ג], וכתבו דבמלאכה מצד עבודת הקרקע איכא חומרא וקולא, דמצד עבודת הקרקע הוא רק עובר במתכוין לעבודת הקרקע, ומאידך, הכא ליכא היתרא שיקצור שלא כדרך הקוצרים.

והסברא בזה ביאר התורת זרעים, דפשיטא דכל היתרא דשינוי רק שייך בקצירה מדין אסיפה, אבל אי מצד מעשה מלאכת עבודת קרקע בזה לא שייך כל הנך שינויים, דשינוי מעט מעט אינו שינוי בגוף המעשה, ושוב א"א לומר שחסר בעיקר צורת קצירה.^א

והוסיף בזה התורת זרעים דנתחדש בזה עוד, דכיון דיסוד האיסור מצד דרך הקוצרים הוא דין ב"אסיפה", וממילא דהשנוי של שלא כדרך הקוצרים הוא גם ב"אסיפה" אף דזה כבר תלוש, ולכן יהני בזה שינוי בדישה ודריכה וכתשה אף דבקצירה בעצמה שהיתה במחובר הוא קצר כדרך הבעלים, והיינו דהקצירה היא היכי תימצא בעלמא לאסיפה, וא"כ ה"ה דפעולות אחרות בתלוש איכללו בהדי' האסיפה.

ודין זה מבואר כבר במנ"ח [מצוה שכ"ט ס"ק ג'] דדייק מלשון הרמב"ם שכתב "כגון שקוצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר", דמלשון זה

מבאר דאיכא ב' דינים של קצירה, א' מצד עבודת הקרקע וא' מצד קצירה כדרך הקוצרים, ומביא דאיכא ביניהם כמה נפ"מ.

כתוב בתורה שיש איסור קצירה ובצירה בשביעית, ולא איתברר מה הגדר באיסור זה, דמצאנו בשיטת הרמב"ם ב' דינים בזה, וכדיבואר.

דהנה, עיין ברמב"ם בריש הלכות שביעית דצריכים לשבות מעבודת הארץ והאילן, וכלל שם גם קצירה ובצירה בהדי' זומר וזורע, ומשמע דאסורים מצד זה שהם עבודת הקרקע והאילן, ממש כזורע וזומר, והוסיף דרך אלו האבות ותולדות של מלאכת שביעית, ומה"ת אין עוד.

אולם להלן הוסיף בזה הרמב"ם עוד דין, דיעויין בריש פרק ד' שכתב "דלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה כגון שקוצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר, או שקצר לעבודת הארץ כמו שביארנו", וכפשוטו הלשון "כמו שביארנו" מתייחס לריש הל' שביעית דכללם בהדי' שאר עבודת הארץ, ושם בהלכה כ"ב כתב כעין זה נמי לגבי בוצר, וז"ל, "הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר וכו', ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה".

ודייק התורת זרעים [פ"ה מ"ו] דתרי איסורים נכללו בהדי' איסור קצירה א' מצד עבודת הקרקע והאילנות, ב' מצד כדרך הקוצרים וכדרך הבוצרים, ויסוד האיסור בזה הוא שזה איסור

א. והמקד"ד [שם] הגדיר את הדברים בדרך אחרת קצת, לדידיה ההיתר הוא מצד שינוי, וליף לחורש ע"י שינוי.

וכוונת החזו"א דחוץ מהאיסור שמבואר בריש מו"ק שזה מצד העבודת קרקע עצמה, איכא נמי איסור מצד הנהגת בעלות ע"י "קצירה כדרך הקוצרים", וזה כמבואר בתו"כ, וזה דין נוסף, וא"ש דלא סתרי אהדדי.

וכ"כ בביאור ההלכה נפ"א ריש הלכה ב' דשני הדינים ילפינן חדא מהתו"כ וחדא מהסוגי' במו"ק, והנפ"מ הפשוטה בין הנך תרי דינים הוא, דעבודת הקרקע הוא רק בכוונה לתועלת הקרקע או לתועלת גידול האילן, וכן הבין בדרך אמונה נפ"א ס"ק י"ג] כפשוטו בכוונת החזו"א [שם].

ובאמת בסוגי' במו"ק מבואר עוד, דהתם מבואר דעובר על עשה דשבייתת הארץ בקצירה, דהנה, התם איכא כלל ופרט, ושנת שבתון יהיה לארץ הוא הכלל בתרא, דהיינו שבייתת הארץ, וזה מתייחס לכל הפרט, ובמעדני ארץ נסימן ד' ס"ק ד' ד"ה אמנם נראה שכנים דקדק מהר"ח וריטב"א ומאירי דכללו שם את הלאו של קצירה ובצירה בהדי' הפרטים הללו, והוכיח מהכא דע"י קצירה חסר בשבייתת הארץ, דהכלל הוא כלל מצד שבייתת הארץ, וכן הביא בשיטה לתלמידו של הר"י מפריש במו"ק [י"ט] שכתב כן בהדי', ומכל זה מוכרח שיש עבודה בגוף הארץ בקצירה, וכל זה כמבואר בסוגי' במו"ק דקצירה ובצירה הם בכלל אבות ותולדות.

ובמעדני ארץ [שם] הוכיח כן עוד מהירושלמי בפאה דמשמע דקס"ד דעשה של קצירת העומר לא דחי לאו דקצירה בשביעית, וביאר בפאת השלחן [ריש הלכות שביעית] דבקצירה איכא לאו ועשה, וע"כ כנ"ל, והיינו ע"כ עשה דשבייתת הארץ, וכן הביא מהגר"י ווינגראד זצ"ל שהביא כן מהריטב"א ומהטורי אבן.

ב' נפ"מ בין הנך שני דינים, [1] בשדה שאינו שלו, [2] בקצירה ע"י אחר [בלי שליחות], וסיכום הנפ"מ בין הנך ב' דינים.

והוסיף בכל זה החזו"א לחלק בין הנך ב'

משמע דגם שינוי בתלוש בהעמדת הכרי ודישה דג"כ פוטרו ממלקות על הקצירה, דרק בכל הנך תנאים כהדדי הוא דקעבר, אף דכבר קצר במחובר ב'.

מביא מהחזו"א מקור להנך שני דינים, מהתו"כ ומהסוגי' ריש מו"ק.

ומתורתו של החזו"א למדנו את המקור בחז"ל להנך שני דינים שמבוארים ברמב"ם, ולמדנו עוד מדבריו דאיכא ב' נפ"מ בין הנך תרי דינים, ולמדנו עוד דיסוד האיסור ב"אסיפה" מצד הנהגת בעלות אתינן עלה, וכדיבואר.

דהנה, כתב החזו"א [סי' י"ז ס"ק ג'] דמזה דהגמ' בריש מו"ק דנה מצד אבות ותולדות לגבי קצירה ובצירה, מזה למדנו שהאיסור אינו מצד שמור והפקר, רק דעצם עבודת הארץ היא מלאכה, והיינו כעין זומר וזורע, ומקשה החזו"א דזה נגד התו"כ דמבואר דכל האיסור בקצירה היא מצד "קצירה כדרך הקוצרים", או בשמור דוקא, וכוונת החזו"א, דאי יסוד האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ע"י "קצירה כדרך הקוצרים", ולכן זה דוקא בשמור, א"כ הקצירה ובצירה עצמם הם רק היכי תימצוי בעלמא להך הנהגת בעלות, וא"כ קשה דמה שייך בזה אבות ותולדות, וע"כ דאיכא איסור במעשה קצירה עצמה, ולא רק מצד מנהג הבעלים, ועיין להלן בדברינו [פרק ד'] מה שהבאנו עוד מהחזו"א בישוב קושי' זו.

הרי דכפשוטו נראה שהסוגי' במו"ק סותרת לתו"כ, ועל זה הביא החזו"א את דברי הרמב"ם הללו ריש פ"א וריש פ"ד דבכולהו מבואר דהמעשה קצירה עצמה היא עבודת הקרקע, וכוונתו דהיינו כמבואר בריש מו"ק דהמעשה מלאכה מצד עצמה היא המלאכה והיא מצד עבודת הקרקע כעין זומר וזורע, וכן כתב בתורת זרעים שם בהדי', דהמקור לרמב"ם דאיכא איסור קצירה מצד עבודת הקרקע הוא מהסוגי' בריש מו"ק, ודו"ק, והיינו כנ"ל, דלא שייך אבות ותולדות כשכל הקצירה היא רק היכי תימצוי להנהגת בעלות.

ב. ועיין במקד"ד [ד"ה כתב הרמב"ם ז"ל פ"ד הכ"ג] בזה קצת באופן אחר.

ופשיטא דכל האי חידוש הוא רק באיסור מצד הנהגת בעלות וקצירה כדרך הקוצרים, אבל כלפי עבודת הקרקע פשיטא דלא שייך איסור אלא ע"י מלאכת האדם עצמו, ככל איסורים שבתורה ואפילו ע"י שליח לא יהני ככל שליח לדבר עבירה.

ולסיכום למדנו הכא דאיכא כמה אופנים דחזינן דהקצירה היא היכי תימצא בעלמא לאסיפה והנהגת בעלות, א] מדמהני בה שינויים בתלוש, ב] מדמהני בה שינוי של מעט מעט אף שאינו שינוי בגוף המעשה, ג] ממה דמקילין בשדה של אחרים, ד] ממה דמחמירים בקצירה ע"י עכו"ם, ופשיטא דבקצירה שהיא מעשה מלאכה דליתא לכל הנ"ל.

ועיין להלן בסוף דברינו [פרק ז'] שהבאנו נפ"מ נוספת בקצירת פירות שביעית בשמינית, דמצד מעשה מלאכה ליכא לחייבו, [אלא דתלוי בפלוגתא ר"ע ור"י בדין תוספת שביעית במוצאי שביעית], אבל מצד הדין אסיפה והוראת בעלות בפירות שביעית, מצד זה באמת איכא לחייבו לכו"ע, דהכא הכל תלוי בדין הוראת בעלות שנאמר בפירות שביעית, ולא שייך לדין הקרקע אי הוי של שביעית ושמינית, דבזה חלוק מכל המלאכות.

דינים בשני נפ"מ, שחידש שני חידושים בהנהגת בעלות בקצירה כדרך הקוצרים, חומרא וקולא.

דהנה, כתב חזו"א [סי' י"ב ריש ס"ק ה'] דהך דין של קוצר כדרך הקוצרים משמע כפשוטו בלשון הרמב"ם דקאי גם בשדה הפקר ולא דוקא בשמור, אכן הוסיף בזה, "דקרוב הדבר דאין לאו זה אלא בקוצר שדהו, אבל קוצר שדה חבירו מדין הפקר אינו בכלל האזהרה", ופשוט דכל זה קאי דוקא באיסור מצד הנהגת בעלות ע"י "קצירה כדרך הקוצרים", אבל מצד עבודת הקרקע כשכוונתו לתועלת הקרקע, בזה פשיטא דלא מחלק החזו"א כנ"ל, דמאי שנא מזורע וזומר, ופשוט.

והנפ"מ שניה מצאתי בחזו"א [סי' י"ב ס"ק ו'] בהוספות שביעית מסוף פרה], דפשיטא ליה דגם קצירה כדרך הבעלים ע"י עכו"ם וע"י לאו בני שליחות דג"כ נכלל בכלל האיסור, "דא"צ כאן שליחות, למה הדבר דומה לאדם שתוחבין לו איסור לגרונו לרצונו, או שמלבישים לו כלאים לרצונו, וה"נ כששלוחיו קוצרים לו כל שדהו ורצונו להחזיק לעצמו הכל הרי עבר בזה על הלאו של קצירה כדרך הקוצרים, והלכך אין נפקותא אם עושה כן ע"י ישראל או שעושה כן ע"י נכרי ואפילו ע"י קוף, ואינו ענין לאמירה לעכו"ם".

פרק ב'

ודרכם של האחרונים בביאור פלוגתת ר"ת והר"ש בקצירה בשמור והפקר, והמקור לשני דיני קצירה בתורה.

תבצור", לא תבצור כדרך הבוצרים, מכאן אמרו תאינים של שביעית, אין קוצים אותם במוקצה אבל קוצה אותם בחורבה, אין דורכין ענבים בגת, אבל דורכין בעריבה, אין עושין זיתים בכד, וכו', עכ"ל.

ונחלקו בביאור התו"כ, דשיטת הר"ש בפ"ח מ"ו [ד"ה לבודידה – מכת"ן] ובפ"ו מ"ב [ד"ה לא במחובר] עפ"י התו"כ דכל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, וכתחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, ובנוסף לזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בזה הוא רק כדרך הקוצרים כהמשך

מביא את פלוגתת הר"ש ור"ת, ופלוגתת רש"י ורבותיו האם איכא איסור משומר, והאם איסור קצירה כדרך הקוצרים הוא גם בהפקר או לא.

וע"ד זה היה נראה בתוס' בב"מ, ובזה יתיישב שיטת הר"ש ויתבאר בזה פלוגתת הר"ש והתוס', ונקדים בפלוגתת הר"ש ור"ת, דכבר נחלקו הראשונים בעיקר דינא דקצירה ובצירה, ויש בזה כמה שיטות, ונביא כאן את שיטת הר"ת והר"ש.

ונקדים בדברי התו"כ, דהנה, כתוב בתו"כ, "את ענבי נזרך לא תבצור", מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן המופקר, "לא

מביא מהתורה זרעים ליישב בזה את קושיות התוס' על שיטת הר"ש, ומבאר פלוגתתם, ומחדש דלשיטת הר"ש איכא איסור נוסף בהפקר מצד עבודת הקרקע.

והק' התוס' בב"מ [נ"ח]. דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, והיינו דבא להקשות בזה על שיטת הר"ש ורש"י, והקשה מהמבואר בריש מו"ק דבצירה היא תולדה דקצירה, וביאר התורה זרעים [שם] דתוכן הקושי' היא דשם מבואר דקצירה ובצירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובזה לא שייך נפ"מ בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם בהפקר ומאי שנא מזורע וזומר דשייך נמי בהפקר, ואי רק בשמור אז ע"כ דכל האיסור הוא רק מצד הנהגת בעלות, ולא שייך בזה אבות ותולדות.

והידש התורה זרעים שהר"ש מיירי התם בלי כוונה לתועלת הקרקע, הלכך ליכא איסור בהפקר, אבל הר"ש יודה דבקצירה בכוונה לתועלת הקרקע והאילנות דבזה איכא איסור נוסף, ובזה מיירי בסוגי' במו"ק, וכל דברי הר"ש לפטור בהפקר היינו בלי כוונה לתועלת הקרקע, והיינו ממש ע"ד הרמב"ם, דשני איסורים נאמרו בפרשה זו, ודו"ק.

מבאר שורש פלוגתת הר"ש ור"ת, ומבאר את שיטת הרמב"ם דאיכא שני דינים, דהכל תלוי בפלוגתת הרמב"ם ותוס' בפס"ד בשביעית, דפליגי האם איכא דין כוונה במלאכת שביעית, ואולי בזה לשיטתייהו.

הרי לנו דהר"ש כהרמב"ם דשני דינים נפרדים נאמרו בקצירה, אולם התוס' ור"ת חולקים דליכא ב' פרשיות, ונראה, דבזה באנו לשורש פלוגתת התוס' והרמב"ם ור"ש בהאי ענינא.

דהנה, כבר הארכנו לעיל [סימן ז'] בשם החזו"א בכמה דוכתי [סי' י"ח סוס"ק ו', סי' י"ט ס"ק ב' ס"ק י"ד וסוס"ק ט"ו] דכתב דפס"ד בשביעית פטור דרק חייב במתכוין, ויישב בזה כמה קושיות חמורות, ועצם היסוד הביא בשם הרמב"ם במזנב בגפנים [פ"ד מ"ו] דיש בזה זומר ש"מקצץ מקצת ענפים [נ"ש], וקשה דלמה מותר, וכתב התוס' ודו"ק.

דברי התוס'כ, אבל בהפקר דלא מיירי התוס'כ כלל, התם ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים, והר"ש סמך דבריו על התוס'כ^ג.

ושיטת התוס' בסוכה [ל"ט : ד"ה בד"א] בשם ר"ת דבשמור אסור תמיד גם בשינוי, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, וזה דין בפני עצמו בלי שייכות לקצירה, ויליף לה התוס'כ ד"נזרך" אסור, והיינו דלמד דתחילת דברי התוס'כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, [ומה שאמרו בלשון לא תבצור, היינו כלל וכלל לא, דאין בה אכילה, עיין בתוס' ביבמות קכ"ב], וע"כ דהמשך דברי התוס'כ דמחלקים בין כדרך הבעלים דאסור ובשלא כדרך הבעלים מותר, היינו רק בהפקר.

נמצא דר"ת מחמיר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי, וכ"כ התוס' בר"ה [ט'. ד"ה וקציר הב' וכן הוא בתוס' בב"מ [נ"ח. ד"ה לשמור] ובמנחות [פ"ד]. וביבמות [קכ"ב], ויסוד המחלוקת בזה הוא האם שני הדינים בתוס'כ תלויים זה בזה, או דחדא נינהו.

והתוס' בסוכה [ל"ט] הביאו בזה דנחלקו רש"י ורבותיו האם איכא איסור במשומר בפירות שביעית, ומשמע דלרש"י לא משכחת לה איסור כזה, [מדהוצרך לבאר עזקה באופן אחר], וממילא נראה דפשיטא נמי דנחלקו נמי בעיקר איסור קצירה אי קאי בהפקר או במשומר, דתרי הנך דינים תלויים זה בזה, דתלויים בתרי הפירושים בתוס'כ.

ובאמת דרש"י אזיל בזה לשיטתו, דרש"י כתב בחומש [ריש פרשת בהר] על הפסוק "נזרך - שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא הפקרתם", ועיין בריטב"א ביבמות [קכ"ב] שהביא מרש"י בחומש והוסיף בזה בלשונו, "נזרך - שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דמפורש דאיסורא דבצירה כדרך הבוצרים קאי רק בשמור, ודו"ק.

ג. וביאר הר"ש [פ"ח מ"ו ד"ה לבודידה - מכת"י] דאף דפשטיה דקרא מיירי בקוצר ובוצר במחבר, וכל הני דרשות בתוס'כ [שמובאים במשנה שם פ"ח] מיירי בתלוש, ובתלוש איכא איסור רק מדרבנן, ומה"ט התירו הנך עבודות בתלוש בסורי, אכן סו"ס קרא אסמכתא הוא, ולהכי הביאורו הכא.

ל"ט : ד"ה בד"א, - ר"ה ט'. ד"ה וקציר הב' - ב"מ נ"ח.
ד"ה לשמור - מנחות פ"ד. - יבמות קכ"ב. דנקטו כר"ת
דקוצר אסור גם בהפקר, דע"כ דלית להו הנך שני
דינים.

ומבואר נמי דהרמב"ם נמי אזיל בזה לשיטתו,
דלדידה שפיר נאמר דין כוונה במלאכת שביעית,
הלכך לשיטתו שפיר חידש דבעינן כוונה לעבודת
הקרקע, ושפיר נאמרו שני דינים, ודו"ק.

מביא מקור לשני הדינים של הרמב"ם ומבאר דלר"ש
א"ש טפי הנך שני דרשות.

אולם אכתי צ"ע שיטת הרמב"ם, דאף דלמדנו
שני דינים מהתו"כ ומהסוגי' במו"ק, אכן זה גופא
קשה דמנא להו לחז"ל דשני איסורים שונים נאמרו
בדין קצירה, וכן הקשה בביאור ההלכה [שם],
וצ"ע.

וכתב בזה דהמקור להנך תרי דינים הוא,
דמצד א' הלאו כתוב בהדי' הלאוין של זריעה
וזומר שהם מעבודת הקרקע והאילנות, וא"כ מצד
"פשטיה דקרא" הרי דקאי בעבודת הארץ, אכן
מאיך כתוב בלשון "נזירך" וכתוב בלשון
"קצירך", ומשמע ב"תורת שלך", והיינו קצירה
ובצירה כדרך הבעלים, וזה דין נוסף, עכתו"ר.

ונראה דלפי הר"ש א"ש טפי, שהרי "נזירך"
נתחדש בגזע"כ דכל הדין קצירה כדרך הבעלים
נאמר דוקא בשמור, וזה כדפירש בזה רש"י
בחומש "נזיר" – שהנזרת והפרשת בנ"א מהם ולא
הפקרתם", וכן הביא הריטב"א יבמות [קכ"ב] נמי

יו"ט דאין זה אלא לעצים לשריפה, הלכך מותר,
והביא כן מלשון הרמב"ם בפירוש המשנה שכתב
בהדי' דמיירי באינו מתכוין לזומר, וכן כתב
המהר"י קורקוס [שמו"י פ"א ה"כ] "ובתנאי שלא
יהיה כוונתו לזומר, ופשוט", וכן למד החזו"א [ס'
י"ט ס"ק י"ד] בזה, הרי דברמב"ם נתחדש חידוש
דבמלאכות של שביעית בעי כוונה.

אולם בעיקר חידוש זה מבואר בשיטת התוס'
בכמה דוכתי דפליג, עיין בזה בסוגי' בסנהדרין
[כ"ו] ובתוס', ועיין בזה בהערה¹, עוד מבואר כן
בתוס' במו"ק [ד':] דנחלקו ביסוד זה, ועיין בזה
בהערה², עוד מבואר כן בתוס' גיטין [מד':] ובתוס'
במו"ק [י"ג]. עיי"ש³, ואכמ"ל, והיסוד בזה מבואר
בתוס' דמלאכת מחשבת הוא רק בשבת ולא
בשביעית.

ועפ"י זה העיר המקד"ד [שם ד"ה כתב הרמב"ם]
הערה גדולה, דכיון דמצאנו בשיטת התוס' בכמה
דוכתי דבשביעית ליכא דין כוונה, וגם בלי כוונה
חייב בפס"ר, א"כ שוב ליכא מקור לחדש אופן
חדש של קצירה שתהיה תלויה בכוונה, הלכך
לדידה ליכא שני דינים של קצירה, ודו"ק.

ונראה להוסיף בזה, דכיון דלתוס' ליתא להאי
חילוק, א"כ שפיר הקשו לשיטתייהו על הר"ש,
דלדידה ליכא דין נוסף לעבודת הקרקע ע"י
כוונה, וע"כ דהסוגי' במו"ק מיירי בכל גוונא,
ויתכן א"כ דזה שורש פלוגתת הר"ת והר"ש בהאי
ענינא, ודו"ק⁴.

וממילא א"ש למה התוס' בכמה דוכתי [סוכה

ד. דמבואר בסוגי' [שם] דמותר לזומר כרם אי כוונתו לעצים בשביל בית הבד, ועיי"ש בתוס' שהקשו דזומר חייב משום
נוטע, ותירצו דמותר כיון שהוא עושה באופן שקשה לאילן, וחייב בשבת ופטור בשביעית, עכ"פ מבואר מדבריו דחייבים
משום פס"ר בדבר שאינו מתכוין, ובמאירי [שם] כתב בהדי' שאם זומר משום בית הבד ולא משום כוונה לעבודה, דאז
מותר, ולהכי מותר שם, ובמאירי מוכרח כיסודו של החזו"א, עכ"פ התוס' ודאי חולקים ביסוד זה דפטורים על דבר שאינו
מתכוין בפס"ר.

ה. דהנה מבואר שם בסוגי' דנחלקו באיסור עשיית אמה, אי משום דנראה כעודר אי משום דמכשיר את צידי האמה לזריעה,
וכתבו התוס' בתירוץ א' דק "נראה כחורש" שסוברים שהוא מתכוין, אבל לפי האמת אינו מתכוין מותר, עוד תירץ דהוי
חורש ממש אף דאינו מתכוין אבל סו"ס איכא פס"ר, עכ"פ מבואר דבתירוץ הראשון חולקים ופטורים אף דאיכא פס"ר,
ונחלקו התירוצים ביסוד הנ"ל.

ו. ונראה עוד, דבאמת דקדוק לשון התוס' צ"ע כמה שכתבו "תולדה דקצירה", ונראה דכוונתם דתולדות של שביעית למדנו
בלי פסוקים, והיינו כדברינו שיש שביתת הארץ, וזה בחפצא, ואם זה בחפצא שוב לא מהני בזה כוונה, אכן הר"ש למד
דהלאו לא שייך לעשה, ודו"ק, ונפ"מ בגורם, וזה הדין נדיירה של התוס' בגיטין ולשיטתייהו, וזה נמי המהרש"א של קוצר
לעצים בתוס' בסנהדרין, ואכמ"ל.

זומר וזורע, וא"כ מה שייך בזה היתרא דשלא כדרך הבעלים, הא בשלמא לרמב"ם ור"ש דכל האיסור של עבודת קרקע תלויה בכוונה א"כ שפיר י"ל דבלי כוונה איכא איסור חדש שכל כולו אינו אלא הנהגת בעלות ושפיר שייך שינוי מכדרך הבעלים, אכן לר"ת דתמיד איכא איסור קצירה של עבודת הקרקע א"כ מה היתרא דשלא כדרך הבעלים.¹

ומוכרח דר"ת למד מהלך אחר בהיתרא דשלא כדרך הבעלים, דאף דמצד עבודת הקרקע היא אעפ"כ אכתי שייכא חילוקים בין כדרך הבעלים לשלא כדרך הבעלים, וצ"ע הגדר בזה.

ביאור סברת ר"ת בגדר קצירה כדרך הקוצרים, דע"כ דלא מצד הנהגת בעלות הוא, אלא דקצירה שלא כדרך הבעלים הוא קצירה לאכילה, ואתחלתא דאכילה היא, וזה כל היתרא דקצירה.

והנראה בזה, דכבר הקשה הרמב"ם קושי' פשוטה בספר המצוות [ל"ת רכ"ב], וז"ל, "הזהיר מלקצור מה שהצמיחה הארץ מעצמה בשנה השביעית כמו שנקצור בכל שנה, ובאור זה שאנחנו הוזהרנו מעבודת הארץ ומעבודת האילנות בשנת השמיטה כמו שקודם זכרו [וכוונתו לל"ת ר"כ ורכ"א שהוזהרנו מעבודת הקרקע בזריעה ומעבודת האילנות בזומר], ומה שתצמיח הארץ ממה שזרע בשישית והוא יקרא ספיח מותר לאוכלו מן התורה בשנה שביעית אבל אינו מותר לקצרו אלא בשינוי מענינו הידוע, והוא אמרו את ספיח קצרך לא תקצור, אינו רצה שלא יקצור בכלל כי הוא אמרו כבר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, ואולם רוצה בו שלא תקצור אותו כמו

מרש"י בחומש, "נזרך - שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם כדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", ומפורש א"כ דכל הדין קצירה כדרך הקוצרים קאי על הדרשה של "נזרך", אכן פשטיה דקרא קאי על גוף הקצירה ובצירה עצמה, כעין זריעה וזומר, וזה לא שייכא לנזרך כלל, דזה שייך גם בהפקר, וזה רק בכוונה לתועלת הקרקע עצמה.

מבאר דר"ת לשיטתו לית להך דרשה.

ונראה דלפי"ז א"ש דהר"ת אזיל לשיטתו ומוכרח לחלוק, דהנה, הלשון "נזרך" לדעת ר"ת קאי בדין אחר לגמרי, דשני דינים שונים נאמרו בתו"כ, איסור משומר שזה איסור אכילה, וזה ילפינן מ"נזרך", ודין קצירה לא שייכא לזה, דזה גם בהפקר, וממילא דעיקר האי דינא דקצירה לא שייכא כלל לאיסור זה ד"נזרך", דזה קאי באיסור אכילה, וממילא דליכא שני פסוקים, דכל הדין הוא רק מצד פשטיה דקרא, וזה רק עבודת הקצירה מצד עבודת קרקע, וא"ש שורש פלוגתתם, איברא דלהלן [פרק ג'] יבואר מהלך חדש בכל הנ"ל.

מוכיח דלדידיה ע"כ השינוי מכדרך הבעלים הוא בגדר אחר, ודלא כהרמב"ם ור"ש.

אלא שיש להעיר טובא בשיטת ר"ת, דלפי"ז עיקר סברת הר"ת בקולא של שלא כדרך הבעלים לא מובן, דהנה, תוכן טענת התוס' על הר"ש הוא, דאי חזינן שיש בזה אבות ותולדות א"כ ע"כ שזה מעשה מלאכה מצד עבודת הקרקע כעין

ז. ובנוסף אחר: כבר הבאנו לעיל מהחזו"א דע"כ דינא של התו"כ אינו מצד עבודת הקרקע, ודלא כהסוגי' דמו"ק, והוכיח כן מתרי טעמי, א] דבעבודת קרקע לא שייכא חילוק בין שמור להפקר, וזה הוכחה לפי דעת הר"ש דמחלק בין הפקר לשמור, ב] בעבודת הקרקע לא שייכא חילוק בין כדרך הבעלים לשלא כדרך הבעלים, וזה הוכחה לכו"ע, ושני הסברות חזא ניהו, דקצירה דעבודת הקרקע דומה לזריעה וזומר ולא שייכא הנך חילוקים בזה.

והנה התוס' סותרים עצמם בשני הסברות הללו, דמצד א' הוכיחו כשיטת ר"ת דאיסור קצירה הוא גם בהפקר, ודלא כשיטת הר"ש דמחלק בין שמור להפקר, והוכיחו כן מהך דמו"ק דאיכא אבות ותולדות, וע"כ משום דסברי דבעבודת הקרקע לא שייכא כלל לחלק בין שמור להפקר, וזה ממש כטענה הראשונה של החזו"א, אכן מאידך הם בעצמם סברי דאף דקצירה בכלל עבודת קרקע היא וכדהוכיחו ממו"ק, אעפ"כ סברי דשייכא חילוק בין כדרך הבעלים לשלא כדרך הבעלים בעבודת קרקע, דעל זה קאי התו"כ, וזה נגד סברת החזו"א בטענה השניה, וצ"ע, הרי דשני הסברות של החזו"א תרווייהו סברא חזא ניהו, ונמצא דהתוס' סותרים את עצמם בזה, וצ"ע.

דאכילה לאו שמיה קצירה היא, ובוה צריך שלא יעשה את כל המהלך של קצירת כל השדה והעמדת כרי וכו', אלא קוצר ואוכל מיד, ואז לאו שמיה קצירה היא, ודו"ק.

מוכיח דלרמב"ם והר"ש התו"כ בא להוסיף איסור חדש של כדרך הקוצרים, ולפי ר"ת התו"כ בא להתיר בשלא כדרך הקוצרים.

ולסיכום הדברים, דברי התו"כ דבעינן קצירה כדרך הקוצרים מתפרש בתרי אנפי, דדרכו של הרמב"ם והר"ש בתו"כ הוא איפכא מר"ת, דלפי הרמב"ם והר"ש, התו"כ באה בזה להוסיף דין חדש של קצירה כדרך הבעלים וזה מצד הוראת בעלות כנגד ההפקר, וזה מלבד האיסור הפשוט מצד עבודת הקרקע, אכן לר"ת המהלך בזה הוא איפכא, דהתו"כ בא להתיר היתרא בקצירה מצד עבודת הקרקע, ודו"ק, הרי דלרמב"ם ור"ש הדין קצירה מצד עבודת הקרקע והדין בתו"כ תרתי ניהו, ולר"ת אדרבה, התו"כ הוא מתיר בדין קצירה מצד עבודת הקרקע.

ובנוסף אחר נחלק כך, דלר"ת התו"כ בא להתיר בשלא כדרך הקוצרים, ולרמב"ם ור"ש התו"כ באה לאסור איסור חדש של כדרך הקוצרים.

שתקוצר אותו בכל שנה אלא כמו שקוצר כל דבר הפקר, ור"ל בלי הכנה ובלי תיקון, כמו שנבאר, עכ"ל.

וכן הוא בפירוש המשנה [פ"ה מ"ו], וז"ל, "ואת ענבי נזרך לא תבצור, וכו', וידוע באמת שאינו רוצה בפסוק זה לאסור לגמרי את הבצירה שהרי התיר אכילתו, באמרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה, אבל ר"ל - דשלא יתעסק בפירות שביעית כדרך שמתעסק בשאר השנים".

והיינו דהקשה הרמב"ם דאיכא סתירה הפסוקים, דמצד א' איכא איסור עבודה של קצירה ומאידך איכא היתרא דאכילה, ותירץ הרמב"ם דהכא נתחדש דינא דכדרך הבעלים, דאה"נ דבכדרך הבעלים אכתי איכא איסור עבודה, ורק בקצירה שלא כדרך הבעלים הותרו לקצור בשביל אכילה.

ונראה דלפי ר"ת יסוד היתרא דשלא כדרך הקוצרים לא בא אלא מצד היתרא דאכילה, והגדר בזה הוא כך, דעד כמה שהמעשה קצירה נעשה כחלק ממעשה אכילה, בדרך זה לא חיילא עליו מעשה עבודה ומעשה מלאכה כלל, דומה למלאכות בשבת, דכמו דבורר בשבת לאכילה מותר באופן שנעשה כדרך אכילה, דשוב לא חיילא עליו תורת מלאכה כלל, דאתחלתא דאכילה היא, כמו כן קצירה שהיא אתחלתא

פרק ג'

מהלך חדש ברמב"ם בגדר "קצירה דעבודת הקרקע".

אלא היכי תימצא בעלמא להנהגת בעלות.

ובר"ש איכא קולא נוספת בזה, דכל התו"כ רק קאי בשמור, אבל בהפקר ליכא דין הנהגת בעלות, ובדעת הרמב"ם נקט החזו"א דגם בהפקר איכא איסור הנהגת בעלות מדלא חילק הרמב"ם בין שמור להפקר, אולם החזו"א נקט דעכ"פ בשדה של אחרים שקוצר מצד הפקר דבזה ליתא לאיסור זה, ודו"ק.

אולם בנוסף לכל זה מצאנו עוד דין נפרד, והוא, דאיכא קצירה נוספת מצד עבודת הקרקע

סיכום פלוגתת הראשונים בדיני קצירה בשביעית.

כעת נסכם את המהלך של האחרונים ברמב"ם ור"ש ור"ת, דהאחרונים ייסדו דלפי הר"ש ורמב"ם איכא ב' דיני קצירה, חדא מצד הנהגת בעלות ובוה שייך שינוי מדרך הבעלים, ושייך שינוי אפילו בתלוש להיתירה, דהכא הקצירה היא רק היכי תימצא בעלמא להנהגת בעלות, וזה דינא של התו"כ, ובוה ליכא נדון של אבות ותולדות, ובדין יש קולא שזה רק בשדה ידידה, אבל מאידך דין זה שייך גם ע"י אחרים שלא בשליחות, דאין האיסור מונח בגוף מעשה הקצירה דהקצירה אינו

שזה לתועלת הקרקע או באופן שהוא מכויץ להך תועלת א"כ סתם קצירה לאכילה מותרת, ומה קשה ומה צריך היתרא מיוחד, וע"כ דסתם קצירה חשיבא כעבודת קרקע מצד עצמה גם בלי תועלת וכוונה לקרקע, ופשוט.

מוכח מדברי הרמב"ם בספר מעוות מנייה וביה דקצירה לעבודת הקרקע משכחת לה גם במכויץ לאכילה, ולא לתועלת הקרקע, ומוכח דקצירה שלא בדרך הקוצרים הוא היתרא בקצירה לעבודת קרקע ואינם תרתי.

ומעתה נחזור לעיקר המהלך של האחרונים ברמב"ם, דנראה דמדברי הרמב"ם בספר המצות הדברים נסתרים מכל וכל, דלכא"ו לא מובן כלל, דצורת הדברים ברמב"ם הוא כך, דהרמב"ם הקשה דאיך שייכא הנך תרתי כהודי, מצד א' היתרא דאכילה, ומצד שני איסור קצירה, ומזה מוכרח שיש היתרא דרך שינוי שלא בדרך הבעלים, ולכא"ו מה הקשה הרמב"ם, הרי מבואר דאיכא ב' איסורים בקצירה, חדא מצד הנהגת בעלות בדרך הקוצרים שנתחדש בתו"כ, ויליף כן מנזר, וכדלעיל, ויש איסור מצד עבודת הקרקע וזה יליף מפשטיה דקרא כעין זריעה, ומאיזה איסור הקשה הרמב"ם.

ולכא"ו פשיטא דמתרווייהו לא קשה, דאי מצד האיסור של עבודת הקרקע הרי כל זה דוקא בעושה כן לתועלת הקרקע, ואי עושה כן לאכילה הרי דממילא דאינו עושה כן לתועלת הקרקע, ומעיקרא לא קשה ולא מידי, ואי הקושי מצד האיסור של כדרך הקוצרים, הרי זה איסור חדש שחידש התו"כ לא להתנהג כבעלים, וכל התחלתו של איסור זה הוא בזה שהוא עושה בדרך הבעלים בכל המלאכות גם בתלוש, ואל"כ לא התחיל האיסור כלל, ויסוד האיסור בזה אינו מצד הקצירה עצמה אלא שזה היכי תימצא להנהגת בעלות, וממילא דשלא בדרך הבעלים באופן של אכילה פשיטא דמותר, ואיך קס"ד שאיסור זה הוא סתירה לקצירה לאכילה, הא קוצר כדי לאכול.

ועוד, הרי הבאנו מהחזו"א ברמב"ם דנקט מסברא דכל האיסור בדרך הקוצרים הוא רק על בעל השדה, וא"כ הוא יכול לאכול בשדה חבירו, דהתם ליכא הנהגת בעלות, ומאי קשה ליה כלל,

אבל זה רק בקצירה שהיא לתועלת הקרקע, ובכוונה, וזה מיקרי עבודת הקרקע, ובזה לא שייכא שום קולות ושום שינויים, וע"י אחרים פשיטא שלא עובר, וזה הסוגי' של אבות ותולדות בריש מו"ק, דהכא גוף העבודה היא האיסור.

אכן לר"ת ליתא לכל זה, דלדידיה רק מצאנו איסור א' והוא מצד עבודת הקרקע, ובאיסור זה שייך אבות ותולדות, ואיסור זה שייך גם בהפקר, אלא דע"כ דר"ת ס"ל דבאיסור זה שייך קולא, והוא בקצירה שלא בדרך ומצד אתחלתא דאכילה.

הרי דדרכו של הרמב"ם והר"ש בקצירה שלא בדרך בתו"כ הוא איפכא מר"ת, דלפי הרמב"ם והר"ש, התו"כ באה בזה להוסיף דין חדש של קצירה בדרך הבעלים וזה מצד הוראת בעלות כנגד ההפקר, וזה מלבד האיסור הפשוט מצד עבודת הקרקע, אכן לר"ת המהלך בזה הוא איפכא, דהתו"כ בא להתיר היתרא בקצירה מצד עבודת הקרקע, ודו"ק, הרי דלרמב"ם ור"ש הדין קצירה מצד עבודת הקרקע והדין בתו"כ תרתי ניהו, ולר"ת אדרבה, התו"כ הוא מתיר בדין קצירה מצד עבודת הקרקע.

מוסיף חידוש, דע"כ דלר"ת האיסור מצד עבודת הקרקע הוא גם בקצירה שלא לשם תועלת הקרקע.

אכן נראה להוסיף בזה חידוש גדול, דע"כ דנחלקו בזה עוד, דע"כ דלית ליה לר"ת סברת האחרונים [בשיטת הרמב"ם ור"ש] בקצירה לעבודת הקרקע שכתוב בסוגי' במו"ק, שהאחרונים ביארו דיסוד האיסור בזה הוא במתכוין לתועלת הקרקע ע"י הקצירה, אכן לר"ת ע"כ דאינו כן, דא"כ מה הקשו מהסוגי' במו"ק, הא דילמא מיירי רק כשיש כוונה לתועלת, וע"כ דנקט ר"ת איסור קצירה הוא תמיד בכלל עבודת הארץ אף בלי כוונה, [וזה כדביארנו דלתוס' ליכא דין כוונה כלל].

ועוד, דכל המהלך בר"ת בנוי על זה שיש היתר מיוחד באיסור קצירה לאכילה, וקשה דמה צריכים מתיר מיוחד של שלא בדרך הבעלים בקצירה כדי שיהיה אפשרות של אכילה, הא אם כל הקצירה שהיא לעבודת הקרקע היא רק באופן

וצ"ע.^ח

ויתירא מכל זה קשה, דמפורש בלשון הרמב"ם בתחילת דבריו דזה פשיטא ליה דקצירה היינו מצד עבודת הקרקע, וכלשונו "הזהיר מלקצור מה שהצמיחה הארץ מעצמה בשנה השביעית כמו שנקצור בכל שנה, ובאור זה שאנחנו הוזהרנו מעבודת הארץ ומעבודת האילנות בשנת השמיטה כמו שקודם זכרו", וכוונתו לל"ת ר"כ ורכ"א שהוזהרנו מעבודת הקרקע בזריעה ומעבודת האילנות בזומר, הרי בהדי' דהרמב"ם בתחילת דבריו דקאי בעבודת הקרקע, ועל זה הקשה דא"כ איך מותר לאכול, ועל קושי' זו תירץ הרמב"ם עפ"י התו"כ שרק להנהגת בעלות אסור.

הרי דהק' מדין א' ותירץ בדין ב', וזה תמוה בתרתי, דאי כבר ידעינן שהגדר בדין א' הוא מצד עבודת הקרקע א"כ פשיטא דבעי לזה כוונה וכשיטת הרמב"ם בכל מלאכת שביעית, וממילא דמעיקרא לא היה קשה מהתם, ועוד דאיך הדין הב' של התו"כ מצד הנהגת בעלות שייכא לדין של עבודת קרקע, הרי תרתי נינהו, וצ"ע.^ג

ויתירא מזו, בעצם הגדרת הדברים הרמב"ם מערכב את שני הדינים כהדדי, דפתח בתחילת דבריו באזהרה מלקצור "כמו שנקצור בכל שנה", הרי דזה דינא דכדרך הקוצרים, וסיים "ובאור זה שאנחנו הוזהרנו מעבודת הארץ", והיינו ד"זה הביאור" ברישא, וצ"ע, דתרתי נינהו, וחזן מזה דשני דינים נינהו, הרי מיניה וביה הדברים תמוהין, דאיך מגדירים קצירה "כמו שנקצור בכל שנה" כקצירה שהיא לתועלת הקרקע, דזה ודאי אינו, אטו כך היא הקצירה של כל שנה, וזו סתירה גדולה לכל דבריהם, דלמדו דקצירה לעבודת הקרקע היינו לתועלת הקרקע.

ומכל זה היה מוכרח דגם הרמב"ם סובר כר"ת, דכל קצירה היא עבודת הקרקע ואסור, ועל זה קשה מאכילה, והדין של שלא כדרך הקוצרים

של התו"כ היא התשובה לקושי' זו, ולא שהתו"כ בא לחדש איסור חדש מצד כדרך הקוצרים, דא"כ מאי קשה ליה מעיקרא, והן הן דברי הרמב"ם, וממילא דכבר מוכרח גם לרמב"ם וגם לר"ת דכל קצירה גם בלי כוונה ותועלת לקרקע היא קצירה מצד עבודת קרקע, וזה גם במתכוין לאכילה, ושפיר הקשו דגם במתכוין לאכילה שתאסר מצד עבודת הקרקע.

וכל זה כדהוכחנו דקצירה של עבודת הקרקע לא תלוי בכוונה לתועלת הקרקע דאדרבה, זה כבר בכלל מנכש וחורש, ואין זה קצירה כלל, ופשוט.

מתמה טובא על עיקר דברי האחרונים דעבודת קרקע היינו לתועלת הקרקע, דאין זה בכלל קצירה בכלל, דבכלל מנכש הוא ותו לא, ומוכיח בן גם בהירושלמי בפאה.

אולם יתירא מכל זה נראה דעיקר דבריהם לא מובנים, דבעיקר קשה דכל קוצר שהוא לתועלת הקרקע או לאילן הוא מנכש או זומר, וקושי' זו היא סתירה גדולה לעיקר המהלך של האחרונים ברמב"ם.

וכן הק' החזו"א [ס' י"ז ס"ק ג'], וז"ל "אבל קשה דקצירה לענין שבת הוא דוקא בצריך לעצים, אבל מה שמשביח בשדה ואילן אינו אלא תולדת נוטע, ואינו בכלל קוצר וכו', ואינו נזכר בגמ' בשם קוצר אלא בשם ניכוש וכיסוח, ועוד דלא מצינו קוצר תבואה ובוצר ענבים שיהא לתקן", עכ"ל, וכבר העיר בכעין זה במעדני ארץ [ס' ג' סוס"ק ח'] דאין זה יותר מאיסור דרבנן מצד תולדה דחורש.

וראיתי בפאת השולחן [ס' כ"ג ס"ק י"ב] דנקט דבאמת כוונת הרמב"ם בקצירה ובצירה לעבודת הקרקע ואילנות היינו דעובר מצד זומר ומנכש, אכן זה נסתר מהרמב"ם מיניה וביה, דכתב "כמו שבארנו", והיינו בריש הלכות שמיטה ויובל, והרי התם חילק קוצר וזומר ובוצר לתרתי אף דמיירי

ח. וכל זה היה אפשר ליישב ולומר דהרמב"ם הוכיח את שני הדינים הללו מכח קושי' זו, והיינו כך, דכפשוטו היינו אומרים דקצירה אסורה מצד עצמה כמו בשבת, ואחרי שיש היתרא דאכילה א"כ ע"כ מוכרח דקצירה אינה כפשוטו, ומהכא למדנו דקצירה מתחלקת לתרתי, חדא מצד עבודת הקרקע וכוזה בעינן כוונה וממילא דכוזה כבר ליכא סתירה לאכילה, ועוד, הנהגת בעלות, וזה בעי כדרך הקוצרים, וממילא דגם בזה ליכא חסרון כשקוצר שלא כדרך הקוצרים, וממילא דבעי כבר בעל השדה, והן הן דברי הרמב"ם.

מצד עבודת הקרקע, וקושי' זו היא סתירה לכל עיקר דברי האחרונים, ועיין בהערה ט.

לעיל, ומה"ט עירבב הרמב"ם הנך תרתי כהדדי בתחילת דבריו, ודו"ק.

ומעתה אף דלדעת הרמב"ם כל מלאכת שביעית בעי כוונה, אכן גם בכוונה לאכילה איכא עבודת הקרקע שהרי זהו קצירה עצמה, מה שהוא קוצר לאכילה, ותיקון הארץ ותועלת הארץ באמת לא שייכא לקצירה וכדהקשינו לעיל, ופשוט, וכל אלו מצד מנכש וחורש אתינן עלה, ופשוט.

עוד יש להוכיח כדברינו מהירושלמי בפאה, דהנה, כבר הבאנו מהמעדני ארץ [סימן ד' ס"ק ד' ד"ה אמנם נראה שונים] שהביא מהירושלמי בפאה [פ"א] ושקלים [פ"ד] דמשמע דקס"ד דקצירת העומר לא דחי לאו דשביעית, ועל זה בעי קרא, והביא שביאר בזה הפאת השלחן נ"יש הלכות שביעית] דבקצירה איכא לאו ועשה, ומזה הוכיח במעדני ארץ דעובר בעשה של שבתון ושבייתת הארץ בקצירה עצמה, והנה, הך קצירה אינה לתועלת הקרקע רק לקצירת העומר, ואעפ"כ איכא בזה פגיעה בשבייתת הארץ, וע"כ שבכל קצירה איכא עבודת הארץ, ולא תלוי בכוונה לתועלת הארץ.

מביא מהמכילתא ובספר המעוות דילף מכרם לשאר פירות שיש לאו של בוצר דכמו שיש בכולהו הפקר כמו כן יש בכולהו לאו של בוצר, דמישך שייכי אהדדי, ומדייק כן ברש"י בחומש.

אלא דמעתה קשה דמה הדין השני של קצירה כדרך הבעלים, והיכן איסור זה הוזכר בספר מצוות, ונראה דזה כבר דין חדש וזה מדיני הפקר ממש, ועל זה יש עוד הלכה בספר מצוות, ולכל זה העירני ידידי הרה"ג ר' בנימין עקשטיין שליט"א, ובעזה"י הדברים יתבארו.

דהנה, חוץ מהעבודות ומלאכות שנאסרו בשביעית בפרשת בהר, בנוסף לזה נאמר פרשה של מצוות הפקר, והוא בפרשת משפטים, ודילפינן

מהלך חדש דכל קצירה מצד עצם מציאותה מיקרי קצירה לעבודת הקרקע, בלי כוונה לתועלת הקרקע, דכך היא הגדרת מלאכת שביעית.

לכן נראה לומר בזה דבר חדש, ונקדים בביאור דינא דקצירה מצד עבודת הקרקע, דהנה, הרמב"ם כתב בפרק ד' דאיכא עבודת הקרקע "כמו שבארנו", וכוונתו לדבריו בריש הלכות שמיטה ויובל דכתוב התם דאיסורי ומלאכות שביעית הם עבודת קרקע ועבודת אילנות, ונראה דהכוונה בזה היא דכך היא עצם ההגדרה של כל מלאכת שביעית, דהיינו לאפוקי ממלאכות שבת, דאף דבשבת נאסרו כל המלאכות, דזהו צורת השביתה בשבת, אבל בשביעית אינו כן, דהכא השביתה היא רק מעבודת הארץ, וממילא דהכא רק נאסרו מלאכות שנעשו בארץ, וזהו יסוד הדין דבעינן שביתת הארץ, וזריעה וזמירה וקוצר ובוצר, כל הנך מלאכות נעשו בארץ ובאילנות, וזהו עצם הגדרתם כמלאכת שביעית, וכל זה גם בלי שום כוונה ובלי שום תועלת לקרקע או לאילנות, דהרי מעצם מציאותם הרי הם מלאכות שנעשו בארץ, ולהכי קרי להו "עבודת קרקע" ו"עבודת אילנות".

וממילא דא"ש בפשיטות, דזה קשה ליה לרמב"ם דא"כ איך התירו קצירה לאכילה, והתשובה היא התו"כ, והיינו דזה "אתחלתא דאכילה" וע"ד שביארנו בר"ת, דחסר בעיקר מעשה מלאכת קצירה.

ונמצאנו למדים מכאן דכל המהלך של הרמב"ם בגדר קצירה שהיא עבודת הקרקע וכמבואר במו"ק, הוא כר"ת, וממילא דגם המהלך בתו"כ דומה לר"ת דכל התו"כ הוא מתיר, וזה כמבואר בלשון הרמב"ם בספר מצוות, וכדהבאנו

ט. ואסברא לי ידידי הרה"ג ר' בנימין עקשטיין שליט"א ליישב קושי' זו, דסברת האחרונים ברמב"ם הוא, דשורש מלאכות שביעית בנויים על פגיעה בשבייתת הארץ, וממילא דשבייתת הארץ היא כבר ההגדרה בגוף המלאכה, וממילא דאף דבכה"ת כולה קצירה היא רק לתועלת הדבר הנקצר אכן בשביעית אינו כן, דשבייתת הארץ מגדיר לנו דחלוק קצירה זו משאר קצירה, דהאופן היחיד שקצירה פוגעת בשבייתת הארץ היינו דוקא באופן שנתכוין לתועלת הארץ, ולק"מ מכל קצירה בכה"ת כולה, וא"ש.

רש"י, "לא תקצור - להיות מחזיק בו כשאר קציר, אלא הפקר יהיה לכל", וקשה דמה שייטא להכא מצות הפקר, שזה מצוה בפרשת משפטים, ומפורש הכא דחיובא דהפקר שייכא ללאו של קצירה, והיינו שיש כאן דין חדש מצד ההפקר חוץ מהעבודה בקרקע עצמה, וזה למדנו מהמכילתא, וזה מבואר נמי בריטב"א יבמות [קכ"ב] בשם רבינו הגדול הרמב"ן שכתב "דההיא ברייתא [תו"כ] לא בא וכו' אלא לאסור הבצירה, וליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותם ואינו מפקיר", וכן הוא ברמב"ן בחידושו [שם], וכן מפורש ברמב"ן עה"ת בריש בהר "ליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותם ואינו מפקיר", הרי דבצירה שייכא למצות הפקר, ובורר דהמקור לדבריהם הם מדברי המכילתא הנ"ל.

מבאר שהדין השני של כדרך הקוצרים הוא דין חדש מצד מצות הפקר, ויש בזה דרשה מיוחדת במכילתא, וזה הובא בספר המצוות, ולא זו מתייחס לפירות עצמן ולא לקרקע, [וקס"ד לחלק בין כרם לשאר פירות דוקא בלאו של בוצר מצד הפירות ומצד המצות הפקר].

ונראה דבמכילתא נתחדש לאו חדש בבוצר, דמלבד המעשה מלאכה שיש בקרקע ובגוף האילן וזה כולל כל העבודות הארץ, מלבד כל זה איכא נמי לאו מיוחד שמתייחס לפירות עצמן כמו מצות הפקר עצמה, דכמו שמצות הפקר מתייחס "לכל מה שתוציא השדה", והיינו דמפקיר את הפירות, ועיקר ההפקר הוא בפירות, א"כ בפירות עצמן איכלל וניתוסף לאו נוסף של בוצר דמישך שייכי להך מצות הפקר, והיינו דהכא איכא ילפוטא מיוחדת בלאו של לא תבוצר, דנתחדש ביה לאו חדש כלפי הפירות עצמן, וזה השלמה למצות הפקר, [ועפ"י זה ביארנו בהערה י"א למה היה קס"ד

מ"והשביעית תשמטנה ונטשתה", וזה דין בפני עצמו שהרמב"ם מביא מיד אחרי הדין של קצירה כדרך הקוצרים ובצירה כדרך הבוצרים, עיי"ש [פ"ד הכ"ד].

ועיין בספר המצוות [מצות עשה קל"ד] במצות ונטשתה ששם כתוב שיש מצוה להפקיר, והרמב"ם הביא מכילתא דרשב"י, ובמכילתא שם עמדו על לשון הפסוק, שבסוף מצות הפקר כתוב "כן תעשה לכרמך לזיתך", וז"ל, "והלא הכרם והזית בכלל היו, [דהפקר קאי על כל התבואה והפירות], ולמה יצאו, להקיש אליך, מה כרם מיוחד שהוא בעשה [הפקר] ועוברים עליה כל"ת [ענבי נזרך לא תבצור], אף כל שהוא בעשה [הפקר] עוברים עליה כל"ת [לא תבצור]", עכ"ל.

והרמב"ם ביאר בזה, דמצות הפקר קאי בכל הפירות כולם, כולל כרם וזית, ויצאו ללמד דכמו שיש לאו דלא תבצור בכרם, כמו כן יש לאו תבצור בכולם, ולשון הרמב"ם בזה הוא, "וכמו שהכרם שהפקרו מצות עשה, הנה מניעתו בלא תעשה, כן הזית וכל מה שיצמח בשנה שביעית שהתבאר שהפקרו בעשה מניעתו בלא תעשה, ודין הזית ודין שאר פירות אחד", עכ"ל.

מתבאר מדברי הרמב"ם דהלאו של לא תבצור הוא לאו שנכלל בהדי' הדין הפקר, ועיי' הבוצר איכא 'מניעה' ממצות הפקר, [וכלשונו 'מניעתו בלא תעשה'], וכל זה יליף מקרא, דהכתוב כלל ילפוטא מיוחדת מכרם לכל הפירות במצות הפקר, ונתחדש בהאי קרא תרתי, א' מצות הפקר שייכא ללאו של בוצר, ב' ממילא דיליף דכל מה שנכלל בהפקר נכלל בבוצר.

ונראה דהדברים מפורשים ברש"י בחומש, דבקרא ד"ספית קצרך לא תקצור" [ריש בהר] כתב

י. ואף דאיכלל בזה גם הפקר דקרקע, אכן כל ההפקר בקרקע הוא אגב הפירות לדריסת הרגל, וכמבואר בסוגי' דנדרים [מ"ב:], עיי"ש.

יא. דהנה, יש לעיין דאיך ידעינן שהלאו של 'זומר' שנאמר בכרמך דזה כולל גם שאר אילנות, ועל זה לא הביאו ילפוטא במכילתא וברמב"ם, דהרמב"ם כתב דקאי על בוצר, ועיין ברדב"ז על הרמב"ם [פ"א שמיטה ויובל ה"ב] דמשמעות דבריו דה"ה דגם זומר יליף מהכא, עיי"ש היטב, אולם נראה דמדקדוק דברי הרמב"ם נראה דקאי דוקא על בוצר, וצ"ע, דמאי שנא זומר מבוצר.

ונראה פשוט, דאחרי שנתבאר דכל העבודות הם עבודות בגוף הקרקע או בגוף האילנות, ממילא פשיטא דליכא לחלק בין הסוגים השונים של הפירות, דבזה העיקר הוא הקרקע, דאין ביניהם הבדל כלפי הפגיעה בשביתת הארץ, דכולהו אילנות

הכא הוא שפיר עובר, ומאריך אכתי איכא בזה קולא שזה רק בשדה שלו.

ואדרבה, דהן הן דברי החזו"א, דכיון דמצד הפקר אתינן עלה, א"כ כמו דדין הפקר הוא דין דרמי על הבעלים של השדה ולא על כולם, א"כ גם האיסור הזה הוא רק על הבעלים של השדה, ודו"ק.

איברא דכד נעיינ בזה עוד נראה דאיכא נפ"מ פשוטה לגבי מלקות, דרק לקי מצד הלאו הנוסף [מצד הפקר], אבל בקצירה מצד עבודת הקרקע לא משכחת לה מלקות, דתמיד יהיה התראת ספק, וכדיבואר.

מיישב בזה את סתירת הרמב"ם האם בעינן שינויים גם בקצירה וגם בהעמדת כרי וגם בדישה או דסגי בשינוי חדא, ומיישב למה הביא דינא דשינוי בכל התנאים אחרי דינא דקצירה מעד עבודת הקרקע.

וקודם נקדים, דנראה דלפי דרכינו יתיישב סתירת הרמב"ם בשינוי ממנהג הבעלים בקצירה, דהנה, ז"ל הרמב"ם [ריש פ"ד] בדין קצירה כדרך הקוצרים, "שלא יקצור כדרך שקוצרים כל שנה, ואם קצר כדרך הקוצרים לוקה, כיצד, כגון שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר או שקצר לעבודת הארץ, כמו שבארנו, אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל", עכ"ל.

ודקדק המנ"ח [מצוה שכ"ח ס"ק ג'] דמלשוננו שכתב "שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר" משמע דאיכא תלת תנאים לאיסור קצירה, א] קצירת כל השדה, ב] העמדת כרי, ג] דישה בבקר, ורק בכל הנך כהדדי הוא דעבר על האיסור קצירה ולוקה, אבל בקצירת כל השדה לחודיה לא קעבר אי לא העמיד כרי אח"כ, וכן בקצירה מעט מעט ליכא איסור אף אי העמיד כרי אח"כ.

לחלק בין מינים שונים של פירות כיון דכל הלאו הוא בפירות עצמן, ועל זה אמרו במכילתא דיליף זית מכרם, ויליף כולהו מכרם בזה, וב'זומר' לא מצאנו כן, רק ב'בוצר', ודו"ק.

ונראה להוסיף, דהגדר בדין השני של הפקר הוא "אסיפת הפירות" והקצירה היא היכי תימצי בעלמא להך אסיפה, והדין של עבודת הקרקע הוא דין בקרקע עצמה כמו בזריעה, דשני פנים איכא לקצירה, ונפ"מ דדין אסיפה שייך גם לאחר הקצירה בתלוש, וכדיבואר.

לדברינו משכחת לה קצירה מעד הנהגת בעלות בלי קצירה לעבודת הקרקע דוקא בקצירה ע"י אחר שלא בגדרי שליחות.

הרי לנו מקור לדין נוסף של קצירה והיא קצירה מצד אסיפה והנהגת בעלות, וממצות הפקר הוא, וכל זה מלבד הדין של קצירה לעבודת הארץ, איברא לדברינו אכתי קשה קושי גדולה, דתמיד בכל קצירה ממילא הוא עובר על האיסור של קצירה מצד עבודת הארץ, ומה נתחדש כלל בדין השני של הפקר, דכל העובר על קצירה של הפקר ממילא כבר עובר על מלאכה בגוף המעשה קצירה מצד עבודת הארץ י, וי"ל דכוונת התורה בזה לעבור עליו בתרתי, ודוחק.

אולם נראה דאכתי משכחת לה קצירה מצד הנהגת בעלות גם בלי קצירה לעבודת הקרקע, וזה עפ"י המבואר בחזו"א [הובא לעיל] דע"י שליח עכו"ם הוא ג"כ עובר בלאו דקצירה כדרך בעלים, דזה דרכו בכל שנה, והכא כבר ליכא שליחות כדי שיעבור על המלאכה מצד עצמה, אבל על הדין קצירה כדרך מצד הנהגת בעלות מדיני ההפקר,

שוין לענין זה, ועל זה אמרין "סדנא דארעא חד הוא", ודו"ק, אכן הכא במכילתא נתחדש לאו חדש בבוצר מלבד המעשה מלאכה שיש בקרקע ובגוף האילן, דמלבד זה איכא נמי לאו מיוחד שמתייחס לפירות כמו מצות הפקר עצמה שמתייחס לפירות, וכנתבאר, א"כ בפירות עצמן איכלל וניתוסף לאו נוסף של בוצר דמישך שייכי להך מצות הפקר, וכיון שלא זה הוא השלמה למצות הפקר, להכי על זה שפיר היה שייך לחלק בין המינים השונים של פירות כיון דכל הלאו הוא בפירות עצמן, ועל זה אמרו במכילתא דיליף זית מכרם, ויליף כולהו מכרם בזה, ודו"ק.

יב. ובשלמא לדרכם של האחרונים לא קשה, דאדרבה, רק בקוצר באופן מסויים של כוונה לתועלת הקרקע הוא דעובר

מצד הנהגת בעלות, הכא אדרבה, דכל שלא עשה כל מה שעושים בכל שנה, שוב לא עובר על האיסור של הנהגת בעלות, ודו"ק.

הרי דאיכא שני קולות וחומרא אחת בקצירה מצד ההפקר דדינו מצד האסיפה, והוא, דע"י עכו"ם איכא מלקות רק מצד הדין הפקר, אבל מאידך כבר ליתא להנך מלקות באופן שלא קיים את כל התנאים בהדי' העמדת כרי, ועוד, דבשדה חבירו כבר ליכא מלקות, דהכא כבר ליכא מצות הפקר, ודו"ק.

מחדש דמשכחת לה אופן דליכא מלקות מצד עבודת הקרקע כיון דהוי התראת ספק, ורק מצד הקצירה דהפקר שייך מלקות בהתראה על העמדת הכרי, ועוד נפ"מ לגבי קצירת פירות שביעית בשמינית.

אכן השתא דאתינן להכא איכא למימר דנפ"מ נוספת פשוטה בלי להגיע לעכו"ם, והוא לגבי מלקות, שיש לדון מתי מתירין על הך קצירה, ואיזה התראה חשיבא כהתראת ספק.

דהנה מי שקצר כל שדהו מיד לוקה מצד עבודת קרקע כיון דאף בתנאי א' [כל השדה] הוא כבר עובר ושפיר לוקה, אכן מאידך, אין לזה דין התראה מצד המצות הפקר, שהרי בדין מצד הפקר איכא ג' תנאים ובעי גם דש בבקר והעמדת הכרי, ומעתה בהעמדת הכרי אפשר להתנות מצד הדין הפקר, וללקות, דהכא באיסור זה העמדת הכרי אינו תנאי בעלמא אלא שהוא חלק מגוף האיסור כיון דגדר האיסור הוא שזה איסור "אסיפה", ודינו בגוף הפירות, ולהכי האיסור נגמר בתלוש, וכנתבאר, [ומה"ט היה קס"ד לחלק בזה בין הפירות], ושפיר שייך בזה התראה.

אולם נראה שאם הוא קצר מעט מעט וחבט, ושוב העמיד כרי, הרי דמצד קצירה של הפקר הוא לא עובר כלל כיון שלא נתקיים כל הג' תנאים

אולם מסוף דברי הרמב"ם מבואר דאינו כן, דמדכתב "אלא קוצר מעט מעט וחובט ואוכל" משמע דבעי תלת תנאים להיתרא, והיינו דגם אחרי הקצירה מעט אין להעמיד כרי וגם אין לדוש בבקר, אלא "חובט ואוכל" מיד אף דכבר קצר מעט מעט, הרי לנו דסותר משנתו, וכבר עמדו בזה האחרונים, ועיין בהערה ³.

ובישוב הקושי' נראה להקדים בקושי' אחרת, דלפי דברי האחרונים דאיכא תרי גווני קצירה, וקצירה לעבודת הקרקע היינו לתועלת הקרקע, ובקצירה זו ליכא שום היתרא כלל בשום שינוי, א"כ תמוה מאד סדר דברי הרמב"ם, דלמה הביא הרמב"ם הדין השני ד"קוצר מעט מעט וחובט ואוכל" דוקא אחרי הדין של עבודת הקרקע, דמשמע שההיתר של "קוצר מעט מעט וחובט ואוכל" קאי גם במי שכוונתו גם לתועלת הקרקע, וזה דקדוק גדול, וצ"ע.

ולפי הנ"ל נראה דאדרבה, דהכא מתחלקין הנך תרתי, דהיתרא ד"קוצר מעט מעט וחובט ואוכל" קאי דוקא על הקצירה של עבודת הקרקע, והיתרא זו הביא הרמב"ם דוקא אחרי הדין קצירה לעבודת הקרקע, ומאידך, בנוגע לקצירה של אסיפה והנהגת בעלות על הפירות עצמן מצד דינא דהפקר, הכא הוא רק עובר אחרי שהוא קיים את כל תנאים כהדדי, דאחרי השלמת כל התנאים אז נתקיימה הנהגת בעלות בפירות, ורק אז הוא מבטל את המצות ההפקר, וברור.

והביאור בזה, דחלוק היתרא מצד המעשה מלאכה ועבודה דבזה גדר ההיתר הוא מצד "אתחלתא דאכילה", וזה רק ב"קוצר מעט מעט וחובט ואוכל", והיינו דכל שיתעכב בין הקצירה לאכילה בעבודה ככל קצירה דבכל שנה, אז כבר לא חיילא ביה תורת "אתחלתא דאכילה", ולהכי בעינן כל הנך תלת תנאים כהדדי.

אולם מאידך, כלפי הקצירה כדרך הקוצרים

מצד עבודת הקרקע, וכל קצירה אחרת היא קצירה מצד הנהגת בעלות.

יג. דיעויין בחזו"א [סי' י"ב ס"ק ה'] ודן דאולי נימא דאחרי הקצירה מעט מעט זה כבר אורחא דמלתא דאין העמדת כרי, ודוחק, וראיתי במקד"ד [נ"ט סוס"ק ו' ד"ה כתב הרמב"ם ז"ל פ"ד] דהביא את דברי המנ"ח הנ"ל, וכתב בזה דכל זה מה"ת, אבל מדרבנן בעינן שינוי בכל מעשה ומעשה, וכנראה דבא ליישב בזה את הסתירה הנ"ל [אף דלא הקשה כן בהדי']. וצ"ע, ובמעדני ארץ גם נתעורר בסתירה זו.

דבאמת איכא עוד נפ"מ בין הנך ב' דיני קצירה לגבי קצירה בשמינית, דקצירת פירות שביעית בשמינית שייכא אך ורק לדין הפקר של הפירות אבל הדין עבודת קרקע ודאי דתלוי בשנה השביעית ככל העבודות".

ובעיקר ענינא זו – בהגדרת הב' דינים של קצירה - עיין מה שנתבאר לעיל בארוכה [סימן א'] שהארכנו בזה בקונטרס שלם.

לאיסורא, אבל בזה הוא עובר על קצירה מצד עבודת הקרקע דהכא צריכים כל הג' תנאים להיתרא, וליכא, אבל הכא נראה דליכא התראה ולא יהיה מלקות, שהרי הכא העמדת הכרי אינו גוף האיסור ואינו אלא תנאי בעלמא, הלכך לא שייך בזה התראה, ודו"ק.

אולם אכתי קשה לומר דכל הנפ"מ הוא רק בהנך גווני, ועיין בסוף דברינו [פרק ז'] דיבואר

פרק ד'

פלוגתת הר"ש ור"ת בקצירה בהפקר, ובאיסור משומר.

דתוכן הקושי' היא דשם מבואר דקצירה ובצירה הם מלאכות מצד עבודת הקרקע, ובזה לא שייך נפ"מ בין משומר להפקר, דכל עבודת קרקע הם בהפקר ומאי שנא מזורע וזומר דשייכי נמי בהפקר.

וחידוש התורת זרעים דתרי אופני קצירה משכחת לה, א] מצד הנהגת בעלות ובזה התנה הר"ש דדוקא במשומר אסור, ב] בכוונה לתועלת הארץ, דהתם חשיבא הקצירה כעבודת קרקע.

ומעתה י"ל דכל דברי הר"ש קאי התם בלי כוונה לתועלת הקרקע, הלכך ליכא איסור בהפקר, אבל הר"ש יודה דבכוונה לתועלת הקרקע והאילנות דבזה איכא איסור גם בהפקר, והיינו ממש ע"ד הרמב"ם, דשני איסורים נאמרו בפרשה זו, ודו"ק.

איברא, דאחרי דדחינו את דברי האחרונים בזה, דלמדנו דקצירה לתועלת הקרקע ע"כ דלאו בכלל קצירה הוא, דרק מצד מנכש אתינן עלה, ואין זה קצירה ובצירה אלא זומר ומנכש, ושוב הדרא קושי' התוס' לדוכתי, וצע"ג.

דרך חדשה מהחזו"א בשיטת הר"ש.

ובישוב שיטת הר"ש נראה עפ"י המבואר בחזו"א, דנראה דהחזו"א [סי' י"ז ס"ק ג'] יישב את

הקדמה: ביאורם של האחרונים בפלוגתת הר"ש ור"ת האם איכא איסור קצירה בדרך הקוצרים בהפקר, ומתמה על שחידשו דקצירה לתועלת הארץ בכלל קצירה היא.

כבר הבאנו לעיל [פרק ב'] את פלוגתת הר"ש ור"ת האם שני הדינים בתו"כ הם דין א' או דשני דינים נפרדים נינהו, והיינו דלר"ש כל האיסור קצירה ובצירה הוא רק בשמור, וכתחילת דברי התו"כ דהתירו לגמרי בהפקר, וחזן מזה איכא קולא נוספת, דכל האיסור בקצירה בשמור הוא רק בדרך הקוצרים וכהמשך דברי התו"כ, אבל בהפקר דלא מיירי התו"כ כלל, התם ליכא איסור קצירה כלל אפילו בדרך הקוצרים, אולם שיטת התוס' בכמה דוכתי בשם ר"ת הוא דבשמור אסור תמיד גם בשמיני, והיינו משום דפירות משומרים אסורים באכילה, דלמד דתחילת דברי התו"כ דמחלק בין הפקר לשמור היינו דשמור אסור לגמרי באכילה, וע"כ דהמשך דברי התו"כ דמחלקים בין בדרך הבעלים דאסור ובשלא בדרך הבעלים מותר, היינו רק בהפקר, נמצא דמחמיר בתרתי, והר"ש מיקל בתרתי.

והבאנו את קושי' התוס' בב"מ [נ"ה.] דהקשו דלא יתכן דכל האיסור קצירה הוא רק במשומר, [וביארנו דכוונתם דבא להקשות על שיטת הר"ש ורש"י], והקשה מהמבואר בריש מו"ק דבקצירה היא תולדה דקצירה, וביאר התורת זרעים [שם]

יד. ויש להעיר בכל דברינו דלשון הרמב"ם הוא "קצירה לעבודת הקרקע", ומשמע כהאחרונים שזה בכוונה לתועלת הקרקע, ודלא כדברינו, ודו"ק.

שביתת הארץ במשכיר שדהו לעכו"ם בהבלעה, וכמבואר שם בארוכה].

ונראה דמזה למדנו, דאיכא תנאי בכל עבודת שביעית, דרק מלאכה כזו שמראה בעלות על הקרקע חשיבא כמלאכה בשביעית, והיינו דבאופן שהמלאכה יראה בעלות אז הוא דחיילא בה תורת מלאכה, וכן הדין בכל המלאכות, זורע זומר וכולהו.

ועל זה מחדש החזו"א דגם בקצירה ובצירה הדין כן, אלא דהכא כבר נתחדש חידוש, דדוקא בזורע וזומר איכא הוראת בעלות בכל מעשה מלאכה, אבל בקצירה ובצירה אינו כן, דלאו כל קצירה ובצירה מראה בעלות, שהרי עיקר קצירה לצורך אכילה היא, וממילא דרק בקצירה כדרך הבעלים הוא מראה בעלות, וממילא דבקצירה שלא כדרך הבעלים כבר לא חיילא תורת מלאכה.

ועל זה הוסיף הר"ש דכל זה בשמור, אבל בקוצר בהפקר ליכא הוראת בעלות כלל, וממילא דלא חיילא ביה תורת מלאכה, ודו"ק, וא"ש התו"כ והסוגי' במועד קטן כהדדי, דהתו"כ התנה שיהיה כדרך הקוצרים ושמור כדי שיתקיים תנאה דהוראת בעלות, והסוגי' במו"ק הוסיף דע"י הוראת בעלות כבר חיילא ביה תורת מלאכה.

ונראה עוד, דכל זה למד הר"ש מהמכילתא דרשב"י שהביא הרמב"ם בספר המצוות, אלא דהר"ש למד דאין כאן שני דינים, ולדידיה יסוד כל המלאכות של שביעית הם עקירה ומניעה במצות הפקר, וכל המלאכות הם מצד המניעה במצות הפקר שבזה הוא מראה את בעלותו על הארץ, ודו"ק.

מביא ג' דרכים בחזו"א בביאור שיטת הר"ש, דקשה דמה שייכא היתרא דקעירה שלא כדרך הבעלים בשמור, הרי אכתי עובר דהא מבטל מצות הפקר, ובחידושו של החזו"א דמייירי בשמור ואח"כ הפקידו.

ונראה להוכיח כדברינו בר"ש דכל הדין קצירה היא באמת רק מצד ההפקר שבו, והיינו ממש כהמכילתא דרשב"י, [וזה לא שייך לשביתת הארץ מעבודה כפשוטו], ולכן זה רק נאמר בשמור.

דברי הר"ש ביסוד גדול בעיקר הגדר במלאכת שביעית, ובעזה"י נבאר דבריו.

דהנה החזו"א מקשה, דמדאמרו בריש מו"ק הך דאבות ותולדות על קצירה ובצירה מזה למדנו שהאיסור אינו מצד שמור והפקר, רק דעצם עבודת הארץ היא מלאכה, והיינו כעין זומר וזורע, ומקשה החזו"א דזה נגד התו"כ דמבואר דכל האיסור בקצירה היא מצד "קצירה כדרך הקוצרים", והוסיף החזו"א שזה גם נגד הדין שקצירה רק אסורה בשמור, וכוונת החזו"א הכא לשיטת הר"ש.

ותוכן קושיתו היא, דאי יסוד האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ומה"ט חידש הר"ש דדוקא בשמור אסור, א"כ ע"כ דהקצירה ובצירה עצמם הם רק היכי תימצוי בעלמא להך הנהגת בעלות, וא"כ קשה דמה שייך בזה אבות ותולדות, ומזה דאיכא אבות ותולדות מוכרח לאידך גיסא, דאיכא איסור במעשה קצירה עצמה, ולא רק מצד מנהג הבעלים, והיינו דכמו דבזורע ואידך מלאכות לא שייך חילוק בין הפקר לשמור, ה"ה דבקוצר לא שייך כן, והיינו ממש כקושי' התוס' בב"מ על הר"ש כפי ביאורו של התורת זרעים.

ותירץ החזו"א וז"ל "ואפשר דבזמן שהוא קוצר כדרך הקוצרים או שקוצר משמור, העבירה היא במעשה קצירה והבצירה, וזה קרי קצירה אב ובצירה תולדה", ונראה דבדברי החזו"א נתחדש חידוש גדול בעיקר מלאכת שביעית.

ביאור בדברי החזו"א, דמבואר הכא דהיסוד בכל איסור עבודת שביעית הוא מצד הוראת בעלות על הקרקע, וזה "תנאי" בעיקר האיסור אף דה"מעשה עבודה" מצד עצמה נאסרה, ובעבודת הקצירה זה רק משכחת לה בשמור.

ונראה להקדים בביאור דבריו עפ"י מה שנתבאר לעיל [סימן ח'] ביסוד דינא דכל עבודת שביעית, דכל הדין שביתה בשביעית שונה משביתה בשבת, דהכא השביתה אינה שביתה מעצם המלאכה אלא שביתה מהוראת בעלות בקרקע, והביא שם כמה ראיות מוכרחות ליסוד זה, [ובזה נתבאר שם למה א"צ לעקור את האילנות בשביעית, ומה"ט נמי ליכא חסרון של

הוכחה מהרמב"ן [ע"ה] ומהריטב"א [יבמות] ורש"י [ע"ה] דכל הלאו של קצירה בדרך הבעלים בשמור היא הוספה על עיקר העשה של הפקר, ודלא כהחזו"א דקאי בשמור והפקיר אח"כ, [ומוסיף בזה מהלך אחר דעיקר ההפקר הוא בשעת הקצירה, וכל הדין ונטשתה שלא בשעת קצירה היא תוספת דין על זה], ומוכיח מזה דלשיטת הר"ש כל האיסור קצירה מישך שייכא לדין הפקר, וכמבואר במכילתא דרשב"י.

אולם נראה דאף דבחזו"א איכא ג' דרכים אכן נראה להוכיח כהדרך הראשון, דהר"ש ס"ל דבהיתרא דשלא כדרך הקוצרים איכא עדיין עשה של הפקר, ולא באו אלא להתירו ממלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואדרבה, דעיקר האי לאו של קצירה רק בא לרבות מלקות מצד זה שהוא מוסיף על מה שלא הפקירם, בזה שהוא כבר קוצר בדרך בעלים.

דנראה דדרך זו מפורש ברמב"ן, דיעויין בריטב"א יבמות [קכ"ב] בשם רבינו הגדול הרמב"ן שכתב "דההיא ברייתא [תו"כ] לא בא אלא לאסור הבצירה, וליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותם ואינו מפקיר", וכן הוא ברמב"ן בחידושיו [שם], וכן מפורש ברמב"ן ע"ה"ת בריש בהר"ל ליתן לאו על המשמר כרמו ובוצר אותם ואינו מפקיר".

ונראה דמפורש בדבריו דלא כשני הדרכים האחרונים בחזו"א, דמפורש בדבריו תרתי, א] דקאי על הבעלים עצמו ולא על חברו, וכלשונו "כרמו", ב] ועוד מפורש בדבריו דמיירי באינו מפקיר כלל והיינו דגם עכשיו אכתי לא הפקיר, וכלשונו "ובוצר אותם ואינו מפקיר".

עוד מבואר בדבריו דכל התוכן של הלאו הוא חיזוק לדין הפקר, והיינו שבלאו יש הוספה וחיזוק בעשה של הפקר, והיינו "שבוצר אותם ואינו מפקיר", ומבואר דכל החסרון בבצירה הוא דבזה איכא קום ועשה של "לא להפקיר", וזהו התוספת לאו.

וכן הביא הריטב"א ביבמות [קכ"ב] נמי מרש"י בחומש שביאר דקאי על בצירה כמנהג בעלים, ועל זה אמרו דאלו "שהפרשת והנזרת מהם בנ"א ולא הפקרתם, לא תבצור אותם בדרך הבצירה, אלא נהוג בהם הפקר", והיינו דקאי על מי שמוטל עליו להפקיר, וזה כל הלאו.

דהנה, בעיקר שיטת הר"ש איכא בחזו"א ג' דרכים, ונקדים דבאמת שיטת הר"ש קשה, שהרי אם לא הפקירו בשעת הקצירה א"כ ממילא אסור גם בשלא כדרך קצירה דהרי איכא חובת הפקר, וממילא הוא כבר עובר בעשה של ונטשתה, ושוב לא משכחת לה היתר קצירה אף בשלא כדרך הקוצרים כיון דממילא אסור לשומרה מטעמא דהפקר, וא"כ באיזה אופן מיירי הר"ש כשבא לאסור בדרך הקוצרים ולהתיר שלא כדרך הקוצרים, ועל זה מצאנו ג' דרכים בחזו"א [ס"ג ג' ס"ק כ"ב ובסי' י"ב ס"ק ח'].
בחזו"א [ס"ג ג' ס"ק כ"ב] הביא ב' דרכים, א]

י"ל דבשלא כדרך הקוצרים איכא רק עשה מצד מצות ונטשתה וליכא מלקות מצד הלאו של קצירה ובצירה, ואה"נ דבדרך הקוצרים אינו מותר, אלא דעכ"פ מידי מלקות הוא נפטר, ובקצירה בדרך הקוצרים ניתוסף לאו של קצירה, ב] בקוצר במשומר של חברו אינו עובר על ונטשתה, דרק בבעלים איכא דין הפקר, ואיתרבי הכא איסור של קצירה בדרך הקוצרים במשומר אף בחבירו שאין עליו דין ונטשתה, הרי לנו דבחבירו חיילא היתרא דשלא כדרך הקוצרים.

אכן יעויין היטב בחזו"א [ס"ג י"ב ס"ק ח'] דצידד בזה בדרך שלישי להחמיר, דאה"נ דלר"ש בשמור אסור ואיכא לאו גם בשלא כדרכו, והיתרא דתו"כ לא קאי בזה, ורק בשמור שעה אחת שאח"כ הפקירוהו הוא דמיירי התו"כ ובזה איכא איסור בקצירה כדרכו, ובזה התיר התו"כ בשלא כדרכו, ולפי"ז נתחדש, דרק בהפקר מעיקרא מותר גם בכדרך קצירה, [ובזה חידש ר"ת דג"כ בעינן שינוי מכדרך הקוצרים], עיי"ש, עכ"פ לר"ש ע"כ מיירי דהיה משומר שעה אחת ושוב הפקירו, דאז הדין הוא דכדרך אסור ושלא כדרך מותר, דשוב לא עבר על עשה דונטשתה.

הרי לנו ג' דרכים בר"ש, או דאה"נ דליכא היתרא של שלא כדרך אלא דזה פטור מלאו וממלקות, או דאיכא היתרא עכ"פ בשל חברו ובשל חברו נאמר הלאו של כדרך הקוצרים בשמור, או דהלאו של כדרך הקוצרים נאמר אחרי שכבר לא עובר על שמור, דכבר הספיק להפקיר לפני הקצירה.

דמה שאמרו שלא יבצור כדרך בעלים היינו כל בצירה בשמור בלי להפקיר, וכל מה שהוסיפו בכל הנך אופנים של שינוי, כל הני אינם אלא גזירה דרבנן בתלוש, ומשום גדר גזרו בזה שלא יבואו לידי שימור ואיסוף הפירות, ועיין בזה ברמב"ן [בסוף דבריו עה"ת שם], ומשמע מדבריו דגם בדרך שינוי איכא לאו בשמור, אבל לר"ש מפורש דליכא לאו בכה"ג, ושוב אין הוכחה מהרמב"ן לר"ש.

אכן י"ל דהר"ש למד ע"ד הרמב"ן, דנראה דאכתי שייך לומר דכל הלאו והחומר הוא בזה שהוא ממשיך בקום ועשה כנגד עיקר ההפקר, דבזה שהוא נוהג ממש כבעלים בשעת קצירה בזה הוא מפקיע את כל ההפקר מעיקרו, אבל בעושה שינוי בצורת הקצירה ואינו נוהג בה ממש כבעלים, א"כ אף שהוא ממילא לא הפקיר, אכן סו"ס ליכא לאו כיון דליכא הפקעה גמורה מההפקר, שהרי הוא לא התנהג ממש כבעלים.

ונראה דכל זה כמבואר במכילתא דרשב"י, דהלאו של קצירה ובצירה היא "מניעה במצות הפקר", דכולו חדא נינהו, ולא קשה מה שהקשה החזו"א דא"כ מהו היתרא דקצירה שלא כדרך, הא ממילא אסור מצד מצות הפקר, דזה לא קשה מידי, דאדרבה כל האיסור של קצירה היא תוספת חומרא בעיקר דינא דהפקר, ודו"ק.

והיה מקום לדון בכל זה בדרך אחר לבאר את הדברים ולומר איפכא, דבאמת עיקר הדין הפקר ביסודה שייכא לדין קצירה, והפקר של כל השדה בכל השנה הוא רק תוספת בעיקר האי דינא, ועיין בזה בהערה טו.

יש להעיר דסו"ס איכא חילוק בין שיטת הרמב"ן לר"ש. והנה, אף דאין להוכיח מהרמב"ן לר"ש, דברמב"ן משמע דהאיסור מה"ת בשמור הוא בכל בצירה, לאו דוקא בבצירה כדרכו, דלמד הרמב"ן

פרק ה'

פלוגתת הראשונים בדין אוצר ביד.

ע"י הבי"ד, ודין זה מבואר בתוספתא ריש פ"ח, והר"ש [סוף פ"ט] הביא דין זה, וכן הוא ברמב"ן עה"ת, אכן הר"ש סיריליאן [פ"ט ה"ד ד"ה ואני אומר וד"ה באמת] פירש דקאי בפירות שישית, הרי

מביא דכפשוטו היה נראה דר"ש והרמב"ן ס"ל דאיכא היתרא דאוצר ביד להלכה, ומהרמב"ם משמע דליכא היתרא כזו.

בדין אוצר ביד הותר קצירה כדרך הקוצרים

טו. והיינו דבאמת עיקר הדין הפקר ביסודה שייכא לדין קצירה, והפקר בכל השנה הוא רק תוספת בעיקר האי דינא, וזה עפ"י מה שמבואר בדברי הרמב"ן בפירושו עה"ת, דכתב "וכן מן התורה שלא יהא אדם שומר שדהו ונועל בפני עניים בשביעית", ומוסיף בזה הרמב"ן, "ואפילו רוצה להפקיר אותן בשעת לקיטה, אלא יהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים", הרי דאיכא ב' דרגות בהפקר, א] מי ששומר כל השנה אבל בקצירה עצמה הוא מפקירו, ב] מי שמפקירו כל השנה כולה, לא רק בשעת הקצירה, והרמב"ן הביא על זה דרשה מיוחדת במכילתא דלא סגי שיאמר שהוא מחלק את הכל לעניים, "ת"ל ונטשתה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות, וכו'".

ונתבאר הכא דאדרבה, דהיסוד והתכלית של הדין הפקר הוא שיהיה קוצר לעניים ושיתן לכולם ולא יעכב את הפירות לעצמו, דבשנת השביעית הכל הפקר והכל שייך לה', אלא דבזה אכתי איכא הנהגת בעלות קצת דעד הקצירה הוא מתנהג כבעלים וכן בקצירה עצמה שהוא המחלק ולו איכא טובת הנאה, ועל זה הוסיפה התורה דין נוסף "ונטשתה, מגיד שהוא פורץ בה פרצות", והיינו "שיהא השדה כל השנה מזומן ומופקר לעניים".

ומבואר מזה דמי שלא מפקיר ונוהג בה כבעלים ממש בקצירה עצמה, הרי בזה הוא עובר על עיקר הדין הפקר, ובזה איכא לאו, וכל העשה של ונטשתה הוא רק תוספת דין שיהא לגמרי הפקר גם שלא בשעת הקצירה, ודו"ק. ונראה דגם מהכא איכא סתירה לחזו"א דמייירי במפקיר ואח"כ קוצר כדרך בעלים, דהרי פשיטא דבזה לא שייך כל האיסור, דאין בקצירה זו חסרון הפקר, ורק במי שלא הפקיר וקוצר, דבזה הוא מוסיף חומר בזה שהוא לא הפקיר, ועשאו ללאו, דבעיקר זמן הפקר שהוא שעת הקצירה הוא עדיין נוהג בה כבעלים.

מבאר למה לדרכו של החזו"א הרמב"ם מודה לדין אוצר בי"ד, אכן לדברינו הרמב"ם ע"ב חולק, [ומביא שיטת החזו"א בקצירה בדרך הקוצרים בשדה חבירו].

ונקדים בעיקר היתרא דאוצר בי"ד דתמוה דאיך התירו כדרך הקוצרים ע"י בי"ד, והחזו"א [סי' י"ב ס"ק ו'] ביאר בזה, דכל האיסור קצירה כדרך הקוצרים הוא רק על הבעלים, וזה יסוד ההיתר באוצר בי"ד, ועיין בהערה ט"ו שהבאנו כמה צדדים בחידוש זה בחזו"א דחידוש דכל האיסור קאי בבעלים.

ויש לעיין, הרי אף דבחזו"א מבואר דליכא איסור קצירה כדרך הקוצרים אלא בבעלים, אכן אכתי קשה דאיכא דין נוסף מצד עבודת הארץ,

דלדידיה ליכא דין כזה כלל, אולם עיין בחזו"א [סי' י"א ס"ק ז'] שהאריך בזה ליישב כל הקושיות של הר"ש סירליאו.

והעיר החזו"א שהרמב"ם השמיט לגמרי דין זה, ועיין דרך אמונה בציון ההלכה [פרק ו' ס"ק מ"א] דנקט שהרמב"ם סבר דאין בזה חידוש ואינו אלא עצה טובה, ולכן הרמב"ם השמיטו, עכ"פ המשמעות הפשוטה היא שהרמב"ם באמת חולק וסובר כהר"ש סירליאו דליכא היתרא בזה, וכן מבואר ברדב"ז [פרק ז' שמיטה ויובל ה"ג] דכתב דהרמב"ם השמיט הך תוספתא כיון שאינה הלכה, וצ"ב שורש פלוגתתם דחולקים על הרמב"ן ור"ש שהביאו כפשוטו, וצ"ב מה שורש פלוגתא זו.

אולם לא נראה כמהלך זה במכילתא, דמבואר בקס"ד במכילתא דהעשה של ונטשתה היא בכל הפירות אף דהלאו של בצירה היא רק בכרם, ואי כל ההפקר הוא רק חיזוק לאיסור קצירה א"כ מה שייך קס"ד כזה, ויש ליישב. טז. דהנה יש לעיין האם האיסור קצירה כדרך בעלים הוא רק על הבעלים או גם על אחרים, והבאנו בזה מהחזו"א [סי' י"ב ס"ק ו'] שכתב דזה יסוד ההיתר של התוספתא דע"י אוצר בי"ד דורכין ענבים בגת, דמהא שמעינן דכל השינויים שעושים במלאכת דריכה וכו' הוא רק בבעלים של השדה, וז"ל, "אבל אותן שזכו מן ההפקר מותרים בכל, וקרא דלא תקצור כדרך הקוצרים בבעלים אזהר רחמנא, ומשמע בתוספתא דבוצרין את הכל בב"א, ולא מעט מעט", הרי דמפורש כאן שרק בבעל השדה אסור בצירה אף דבצירה עצמה מה"ת, אולם מאידך עיין בחזו"א [סי' י"א ס"ק ז' ד"ה במש"כ לעיל ובסימן י"ב] שהביא את ההשגות של הר"ש סירליאו [פ"ט ה"ן] על כל היתרא דאוצר בי"ד, והק' הר"ש סירליאו דאיך התירו דריכה וכו', ודחה החזו"א דכל הנך הם רק מדרבנן ומצד גזירה שלא יבואו לידי שימור, ואין אזהרה זו אלא על הבעלים או על מי שזכה מהפקר, אבל אוצר בי"ד שעושים בשל הפקר ולטובת הציבור שרי, עכ"פ מדויק הכא בחזו"א דבצירה דאורייתא לא התירו בשל אחרים, ודלא כדבריו לעיל מיניה.

אולם עיין רמב"ם [פ"ו ה"ג] בקנס שקנסו את החמרים שעושים סחורה בפירות שביעית, והרמב"ם הוסיף שעושים "מלאכה האסורה כגון שהביא יותר מדאי", וביאור בחזו"א [סי' י"ג ס"ק י"ט] דהכוונה שאסף לביתו הכל, וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ד דזה מיקרי כדרך הקוצרים דקוצר את הכל, הרי דהכא מיירי הרמב"ם באחרים ואפי"ה איכא בזה איסור של כדרך הבעלים, ומשמע דהאיסור שייך גם בשל אחרים.

אולם אין כאן קושי, דהנה, עיין בחזו"א [סי' י"ב ס"ק ו' ד"ה ואילן] שכתב דבאמת היה הדין נותן שגם בשדה של עצמו איכא היתרא לקצור ע"י אחר, דאי מצד האיסור של האחר עצמו הא לא מסתברא דאית ליה איסור מצד לנהוג בה כמנהג הבעלים, כיון שאינה שדה ידיה, אלא שהביא מהרמב"ם דע"י אחרים מוכרח שזה אסור, שהרי מפורש ברמב"ם הנ"ל [פ"ו ה"ג] דאסור בחמרים, ומבואר מדברי הרמב"ם דאיכא איסור גם ע"י אחרים וזהו הקנס, הא מיהת פשוט לחזו"א דבאחרים שקוצרין לעצמן לא שייך כל האיסור, ורק דהכא מיירי בקוצר לבעלים, אלא דשוב דחה עפ"י דבריו לעיל [סי' ג' ס"ק כ"ג], דיצא לחדש [שם] דאף דפשיטא ליה דהאיסור לנהוג בשדה כמנהג בעלים הוא רק איסור על הבעלים, אכן יתכן דחז"ל גזרו על גוף המלאכה עצמה, ואז זה כבר כולל גם אחרים שאינם בעלים, עכ"פ מדרבנן כיון דגוף המלאכה עצמה נאסרה, ולעיל [סי' ג' ס"ק כ"ג] נקט שזה באמת הכרעת הירושלמי שחז"ל אסרו את גוף המלאכה מדרבנן, ושוב ליכא ראיה דאיכא איסור תורה של קצירה כמנהג הבעלים ע"י אחרים.

אלא דאעפ"כ הסיק שם [סי' י"ב ס"ק ו' ד"ה ואילן] דבאמת מסתברא דגם ע"י אחרים איכא איסור תורה בנהוג כבעלים, שהרי כן דרך הקוצרים בכל השנים לקצור ע"י פועלים, והוסיף [שם לעיל ד"ה ונראה] דא"צ לדין שליחות, דזה גוף האיסור מה שעושה ע"י אחרים כדרכו בכל השנים, שכזה ששלוחיו קוצרין לו והוא מחזיק לעצמו על ידם זה גוף האיסור, עכתו"ד. הרי דנראה מתוך דבריו בהדי' דכל האיסור תורה של קצירה כמנהג בעלים הוא רק בבעלים של השדה או בבעלים שעושה כן ע"י אחר, אבל סתם אחד שקוצר בשדה אחרים כדרך בעלים ליכא איסור תורה, רק דיתכן אולי דגזרו רבנן על גוף המלאכה, וכל זה כמו שכתב בהדי' לעיל מיניה [סי' י"ב ס"ק ו'].

דינא דאוצר בי"ד, [דאף דמצד קצירה של בעלות א"ש, אכן מצד עבודת הקרקע ליכא בזה שום היתרא, וכתבאר], אכן הר"ש ורמב"ן חולקים לשיטתיהו ושפיר הביאו.

דלמבואר בר"ש דלדידיה כל הדין עבודת הארץ בקצירה הוא רק באופן שזה מראה בעלות על הקרקע, וכל שהקצירה לא מראה בעלות שוב לא חיילא ביה תורת מלאכה ועבודה, וכן הוא נמי דעת הרמב"ן, דתרווייהו ס"ל דליכא איסור קצירה בהפקר אלא בשמור א"כ ע"כ דליכא שום איסור במלאכת הקצירה בלי הוראת בעלות, וזה גלי לן קרא דנוירך, ובזה שפיר שייך סברת החזו"א להיתרא, דבאופן שהוא קוצר בשדה חבירו, דאז ליכא הוראת בעלות, וא"ש היתרא דאוצר בי"ד, ודו"ק, ובזה חלוק קוצר דהותרה באוצר בי"ד מזורע דלא הותרה באוצר בי"ד, דאף דתרווייהו הם מלאכות ועבודות קרקע, אבל בקוצר גלי קרא דנזרך דרך באופן שהוא מראה בעלות הוא דחשיב עבודת קרקע [הלכך בעינן שמור], וממילא דדוקא בקצירה איכא היתרא דאוצר בי"ד, ופשוט.

הרי דנחלקו לשיטתיהו הרמב"ם נגד הר"ש ורמב"ן האם התוספתא היא להלכה או לא, דשורש פלוגתתם בגדר איסור קצירה, ודו"ק.

כמבואר ברמב"ם דשני דינים נאמרו בקצירה, ולהיכן נעלם הדין קצירה מצד עבודת הקרקע.

איברא דפשוט שהחזו"א אזיל בזה לשיטתו, דהחזו"א נקט דכל הדין של עבודת הקרקע הוא רק במכוין להשביח ולתועלת הארץ [וכדבאנו לעיל פרק א'], ופשוט שזה באמת לא הותרה באוצר בי"ד, וא"ש לשיטתו.

אולם לדברינו דכל קצירה לשיטת הרמב"ם היא ממילא קצירה לעבודת הארץ, וכתבאר לעיל פרק ג', לפי"ז לא שייך היתרא דאוצר בי"ד, ומעתה א"ש דהרמב"ם א"ש לשיטתו דלהכי לא הביא הרמב"ם עיקר דינא דאוצר בי"ד, דאף דמצד קצירה של בעלות א"ש, אכן מצד עבודת הקרקע ליכא בזה שום היתרא.

מבאר דהר"ש והרמב"ן אזלי לשיטתיהו ושפיר הביאו דינא דאוצר בי"ד מהתוספתא והרמב"ם לשיטתו השמיטו.

ונראה דלפי דרכינו א"ש פלוגתת הראשונים בדין אוצר בי"ד, דדוקא בשיטת הרמב"ם נתחדש שכל קצירה היא מצד עבודת הארץ, ולכן לא שייך היתרא דאוצר בי"ד, ולהכי לא הביא הרמב"ם

פרק ו'

מהלך חדש בפלוגתת הבבלי וירושלמי בדין קצירה כדרך הקוצרים ובדין איסור משומר, [דר"ת מודה לר"ש בשיטת הירושלמי].

אולם עיין בר"ת שם בסוף דבריו שהוסיף "אע"ג דבירושלמי מייתי עלה כולה דרשה דתו"כ", וכוונתו כן, דברישא של התו"כ מחלקינן בין שמור להפקר והסיפא מיירי בקצירה כדרך הקוצרים, ולפי ר"ת רק הסיפא שייכא להך משנה, דמה שייכא איסור שמור למשנה זו, וא"כ קשה דלמה הביאו הירושלמי גם את הרישא, וע"כ דשיטת הירושלמי היא דכל התו"כ של קצירה כדרך הקוצרים רק נאמר בשמור, דגם ברישא דתו"כ קאי באיסור קצירה, וע"כ דהמשנה קאי בשמור, ועל זה נאמר דין קצירה כדרך הקוצרים,

מהלך חדש בפלוגתת הבבלי וירושלמי, דפליגי בדין קצירה כדרך הקוצרים בהפקר, ופליגי בעיקר הגדר בזה, האם הוי מדין מלאכה או מדין הפקר, ומיישב את קושי' התוס' מהבבלי.

עיין בר"ת בתוס' בסוכה [ל"ט:] שכתב דהפשטות במשנה [פרק ח' משנה ו'] דבעי בצירה שלא כדרך הבעלים דזה קאי בפירות סתם, וסתם פירות בשביעית הם פירות של הפקר, וזו ראייה גדולה לר"ת ודלא כהר"ש, דהר"ש לא אסר כדרך הקוצרים בהפקר, וזה דלא כהפשטות במשנה דקאי בסתם פירות שהם הפקר, עיי"ש.

זו הערת ר"ת על עצמו דמהכא משמע בהדי' כשיטת הר"ש.

התו"כ בפלוגתת הר"ש ור"ת, והיינו דע"כ דגם ר"ת מודה בשיטת הירושלמי לר"ש.

ונראה דגם הר"ש עמד בדיוק זה, דמבואר בר"ש דכל המקור לעיקר שיטתו לחלק בין שמור להפקר בקצירה כדרך הקוצרים היינו בירושלמי הנ"ל, וכן מפורש בדבריו במשנה [פרק ח' משנה ו'] על הדין דבעי בצירה שלא כדרך הבעלים, וכתב הר"ש "וכל מה דאסרינן הכא היינו מן המשומר, אבל מן ההפקר מותר אפילו כאורחיה, כדמוכרח בירושלמי [הלכה ו']", וכוונתו להך דיוק של ר"ת בירושלמי, דלמה הביא הירושלמי את הרישא של התו"כ במשנה זו, וע"כ דלמדו בירושלמי דקאי במשומר.

והמקור לומר דנחלקו בזה הבבלי והירושלמי הוא מכוח התוס' בב"מ [נ"ט] דהקשו על השיטות דס"ל דכל האיסור קצירה היא רק במשומר דא"כ איך אמרו בריש מו"ק דקצירה היא אב ובצירה היא תולדה הא אין כאן מעשה מלאכה כלל, [דאי הוי מעשה עבודה אז איך מחלקינן בין הפקר לשמור], וע"כ דאין כאן עבודות כלל, וי"ל דאה"נ, דהירושלמי פליג על הסוגי' במו"ק וס"ל דקצירה אינה אב ובצירה אינה תולדה, דכל הדין קצירה היא רק היכי תימצי של הוראת בעלות כנגד הדין הפקר, ולכן שפיר מחלקינן בהו בין הפקר למשומר, ודו"ק י'.

מוכיח דה"ה דהאיסור משומר לא קיים לפי הירושלמי, וי"ל דנחלקו הבבלי וירושלמי בעיקר הדין קצירה כדרך הקוצרים, האם יש בזה דין אב ותולדה או לא.

מביא דהגירסא בירושלמי בדמאי בתוספתא [שממנו למדו איסור משומר] שונה, ושם השמיטה הירושלמי לשון "עזיקה", ורק בבלי גרסינן כן.

ויש להעיר, דלפי"ז ליכא מקור בירושלמי לאיסור משומר, דמפורש בירושלמי כהר"ש דהרישא של התו"כ [שזה המקור לאיסור משומר לר"ת], דלא קאי באיסור משומר, וע"כ דהירושלמי לא ס"ל להך איסור משומר, ורק בשיטת הבבלי אמר כן ר"ת, והבבלי וירושלמי נחלקו בביאור

הרי לנו דנחלקו הבבלי בריש מו"ק והירושלמי בפ"ח דשביעית בביאור התו"כ, ונחלקו גם באיסור משומר וגם באיסור קצירה בהפקר, ממש כפלוגתת הר"ת והר"ש.

יז. אולם לפי"ז יתחדש דלפי הירושלמי ליתא לכל הסוגיא ההיא דריש מו"ק, ושם נקטו דקצירה ובצירה וזורע וזמר כולו אבות ותולדות, ומדאיצטריך לכתוב כולו אז כבר מוכרח דשאר כל התולדות מותרים [מדהביאה התורה דוקא הנך תולדות ולא הביאה תולדות אחרים], ומעתה לדברינו יש לדון לפי הירושלמי, דמה יהיה הדין בשאר התולדות. אולם זה לא קשה, דאדרכה, מצד זומר וזורע אכתי איכא הוכחה דמדהביאו זומר אף שהוא תולדה של זורע דאכתי מוכרח דליכא עוד תולדות מצד זורע, ומאידיך גם בבוצר וקוצר ליכא תולדות, דממה שכתוב בתורה בוצר וקוצר ליכא תולדות, דכיון דלדידיה הקצירה ובצירה מייירי במשומר ולא מצד מלאכה אתינן עלה, אלא מצד חיובא דהפקר, הרי דבזה פשיטא דלא שייך עיקר דינא דאבות ותולדות, וכטענת התוס' על הר"ש, ומנלן לרבות עוד תולדות, ודו"ק. ועפ"י זה נראה ליישב בפשיטות את הסוגי' דמו"ק בלי לבא לפלוגתת הבבלי וירושלמי, דהנה, התוס' במנחות [פ"ד] הביאו את הר"ת, והקשו עליו, ובסוף הסיקו כהר"ש דע"כ דהתו"כ לא קאי על איסור משומר, והקשו על ר"ת גם מהסוגי' במו"ק.

וז"ל התוס', "ובפ"ק דמו"ק נמי אמרינן מכדי זמירה תולדה דזריעה היא, זמירה דכתב רחנא למה ליי", ולא ברור מה כוונת התוס' להקשות על ר"ת ולהוכיח כהר"ש, ועיין בהגהות צ"ק ששינו את הגירסא בתוס' וז"ל "מכדי בצירה בכלל קצירה היא, בצירה דכתב רחמנא למה ליי", ונראה דהביאור בקוש"י זו היא, דבסוגי' הוכיחו דכיון דבצירה היא תולדה דקצירה, א"כ ע"כ שזה מיותר, וע"כ דבא ללמד שאין עוד תולדות, ועל זה הקשו על ר"ת דכיון שבאים ללמוד גם איסור משומר מהכא א"כ אינו מיותר ושפיר איצטריכא ליה קרא, ועיין היטב ברכת הזבח דכנראה דלמד כן בביאור דברי התוס'. אולם לדברינו א"ש הגירסא בתוס' כפשוטו וא"צ לשנות הגירסא, דנראה דהתוס' גרסו שהסוגי' השמיטו קצירה ובצירה, ולכן רק הביאו זריעה וזומר, דלא גרסו קצירה ובצירה, וכוונתם לבאר דלפי הר"ש א"ש למה השמיטו קצירה ובצירה דלדידהו ע"כ ליכא תורת אבות ותולדות בקצירה ובצירה, דהכל מצד שמור, וממילא דלא ילפינן שאר תולדות מהתם, ופשוט, והיינו ממש כדברי הר"ש.

ונטשתה, ועפ"י המכילתא דרשב"י שהזכרנו, ודו"ק.

חידוש בשיטת הר"ש דמודה לר"ת בשיטת הבבלי, ודן בסתירה בין הר"ש במשניות לר"ש בתו"כ.

ועפ"י כל הנ"ל יש מקום לומר דבר מחודש, דאיכא למימר דהר"ש גרס בירושלמי כגירסא דידן דהושמט לשון עזיקה, ודלא כהמפרשים ששינו את הגירסא, דהמקור למשומר היינו מהרישא בתו"כ, וכדהביא ר"ת, אבל הר"ש כבר דייק דהירושלמי ע"כ לא למד את הרישא של התו"כ כן, ולכן א"ש למה לדעת הירושלמי הושמט לשון זה, ודו"ק.

ויתכן א"כ דהר"ש מודה לדעת הבבלי באמת איכא איסור משומר, וממילא דהר"ש מודה לדעת הבבלי ע"כ התו"כ מתחלק לתרתי, וממילא דהדין קצירה כדרך הקוצרים הוא גם בהפקר דאיסור קצירה הוא גם בשמור וגם בהפקר.

וממילא דא"ש הסוגי' בריש מו"ק דהקשו בתוס' בב"מ דהתם מפורש דגם קצירה ובצירה הם בכלל האבות ותולדות, וקשה דכל זה הוא רק אם המלאכה מצד עצמה אסורה, ובזה לא שייך לחלק בין שמור להפקר, ומוכרח מזה דגם בהפקר אכא איסור, זו קושי' התוס', אולם להנ"ל א"ש, דהר"ש מודה בשיטת הבבלי, וא"ש לדידה שיטת הבבלי בריש מו"ק, וכל דבריו הם רק בשיטת הירושלמי.

ועפ"י דיוק זה היה מתיישב סתירה בר"ש, דהנה, הר"ש משאנץ בתו"כ נקט כר"ת, עיי"ש היטב, וזה סתירה לר"ש במשניות דחולק, ויתכן דהר"ש משאנץ בתו"כ אזיל כהבבלי והכא במשניות ביאר לפי הירושלמי, ודו"ק, [אכן בלאו הכי כבר הוכיחו שהר"ש משאנץ בתו"כ והר"ש במשניות הם שני ראשונים שונים].

איברא דכל המהלך בר"ש הוא מחודש, דודאי דהמשמעות הפשוטה בר"ש היא שפירש כן גם בשיטת הבבלי, ולא תלה חידוש זה בפלוגתא הבבלי וירושלמי בלי להזכיר כן בהדי'.
ונראה להוסיף בזה בדקדוק נפלא בירושלמי בדמאי, דנראה דאיכא סמוכין להאי חידוש דכל האיסור משומר דחידוש ר"ת דאסור באכילה, דהיינו דוקא בבבלי, ולא בירושלמי וכדדייקנו לעיל, והבבלי אזיל לשיטתו במו"ק בביאור התו"כ.

דהנה, המקור לאיסור אכילה במשומר הוא בתוספתא [דמאי פ"ה] מובא ביבמות [קכ"ב] שכתוב שם דין "פירות עזיקה" דמבואר בתוספתא דאסורים, וכתב רש"י בשם רבותיו ביבמות [שם] דהיינו שמורים בשביעית, והקשה רש"י שהוא לא יודע בזה שום איסור, ועל זה ביאר ר"ת דזה איסור משומר, והביא את התו"כ.

עכ"פ ראיתי ביפה עינים ביבמות [שם] שציין לירושלמי בדמאי [סוף פרק ו'] ששם הביאו את התוספתא הזו, והוסיף היפה עינים דהתם בגירסת הירושלמי הושמט הלשון עזיקה, עיי"ש, והיינו דכל שאר האיסורים כתובים שם חוץ מעזיקה שהושמטה, והדבר פלא, ואף דהגר"א והפולדא והר"ש סיריליאו כולם גרסו שם עזיקה כגירסת הבבלי בתוספתא, אכן בגירסא דידן בירושלמי הושמט לשון עזיקה, וכטענת היפה עינים.

ולדברינו הדברים מדוקדקים בתכלית הדקדוק, דכל דברי רבותיו של רש"י ור"ת בביאור לשון זה לא שייך כלל לירושלמי, ולהכי לא גרסי לה, ודו"ק.

ביאור חדש בירושלמי בפאה לגבי קצירת העומר.

אולם אכתי קשה דא"כ מה הפשט בירושלמי בפאה דהוי קצירת העומר מ"ע, ושביעית עשה ול"ת, והבאנו לעיל מהפאת השולחן דקאי על העשה של שביתת הארץ, ולדברינו הרי ליכא בזה עבודת הארץ, וממילא דליכא בזה גם ענין של שביתת הארץ, וי"ל לאידך גיסא, שזה קאי במצות

פרק ז'

קצירת שביעית בשמינית.

ובאמת דהדברים מפורשים במאירי בר"ה [ט']. דמעיך הדין אסור לקצור פירות שביעית בשמינית בלי לבא לדין תוספת שביעית וע"כ דמדיני הפירות שביעית הוא.

והביאור בכל הנ"ל הוא כהאחרונים דקצירה אינה אלא היכי תימצי להוראת בעלות, ואינה מלאכה ועבודת קרקע כזורע וזומר, ודו"ק.

אולם מאידך גיסא כל זה נגד הירושלמי [מובא בר"ש פ"ו מ"ד] דמפורש בירושלמי לאידך גיסא דקצירת פירות שביעית בשמינית מותרת, וכבר תמה החזו"א [סי' י"ב ס"ק ז' ד"ה אמנם - בסוגריים] דמזה משמע דלא תלוי בקדושת הפירות, וגם במקד"ד [שם] כבר תמה בזה, וצ"ע.

וביאר בחזו"א את הירושלמי דהתם קאי בירושלמי במתכוין לתועלת הקרקע, דאז הקצירה היא רק קצירה מצד עבודת הקרקע, ודו"ק, אבל אה"נ, דבקצירה בעלמא אסור פירות שביעית בשמינית ומותר פירות שישית בשביעית, דהכא ליכא עבודת קרקע, וכל האיסור הוא מצד הנהגת בעלות ושייכא לדין הפקר, וזה תלוי בקדושת הפירות.

הרי לנו מקור לשני הדינים האלו מעיקר דינא דקצירת שביעית בשמינית, דאף דלר"ע תרווייהו אסורים עכ"פ מדין תוספת שביעית לאחרית, אכן להלכה דקיי"ל כר"י דליכא דין תוספת שביעית לאחרית, לדידיה חלוקין הנך ב' קצירות במוצאי שביעית, ודו"ק.

לפי דרכינו **עריכים** לבאר את הדין קצירה בשמינית באופן אחר – ומבאר שיש כמה תנאים בגדר מלאכת שביעית, והנך תנאים לא נאמרו בקצירה שהיא מדיני ההפקר של הפירות.

איברא דלפי מה שהסקנו דלא כהאחרונים, דלעולם כל קצירה דעלמא אף שאינה לתועלת הקרקע אעפ"כ דינו כמלאכת ועבודת שביעית, וביארנו דלפ"ז א"ש הירושלמי כפשוטו, דקצירת

מביא את המקור ליסוד האחרונים [שיש שני דינים של קצירה] מקצירת שביעית בשמינית.

והנה, בכל דברינו לא נגענו לסוגי' של קצירת שביעית בשמינית, ובסוגי' ההיא באמת הוכיחו האחרונים את שני הדינים של קצירה.

דהבאנו שם מהפנ"י [ר"ה ט'. ד"ה ונלע"ד ובד"ה ור"ל דעיקר דיוקא] דקצירת פירות שביעית בשמינית נאסר מעיקר הדין כיון דהפירות הם של שביעית, וזה בלי לבא לדין תוספת שביעית, ורק בחורש צריכים להגיע לדין תוספת שביעית כדי לאוסרו בערב שביעית, וכן הוא במנ"ח [שכ"ח] דפשיטא ליה דאיסור קצירה לא תלוי בשנת השביעית אלא בגידולי שביעית ובקדושת שביעית, וכן הוא במקד"ד [סי' נ"ט ס"ק ז' ד"ה הנה בתוספת שביעית עמוד 444], דרך פירות שיש בהם קדושת שביעית יש בהם מלאכה, והבאנו שהמקד"ד דייק כן ממשנה מפורשת [פ"ח מ"ן] "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה", וקשה דלמה לא קתני "דאין קוצין אותן במוקצה בשביעית", כמו דקתני בשאר המלאכות, ומשמע דתלוי בפירות ולא בשנה, וכן נקט במעדני ארץ [סי' ד' ס"ק ט'] ודייק כן נמי ממשנה הנ"ל, ועיקר דין זה הביא נמי מהצפנת פענח [מתנות עניים דף ל"ג] דהכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנה, ודו"ק.

וכן הוא בחזו"א בכמה דוכתי [סי' ג ס"ק כ"ג ד"ה שם אם, סי' ט' ס"ק י"ב ד"ה פ"ב, סי' י"ז ס"ק א' שם תודה, סי' כ"א ס"ק ט"ז, סי' כ"ב ס"ק ב' ד"ה תפוז], וכתב כן לגבי תפוזים של שישית בשביעית דקוצר כדרכו, ודייק כן מלשון הרמב"ם [פ"ד שמיטה ויובל ה"ט], עיי"ש, ומבואר דהכל תלוי בקדושת שביעית ודלא כזורע וזומר דתלוי בשנת השביעית ותו לא.

הרי דפשיטא להו לכל האחרונים [פנ"י מנ"ח מקד"ד חזו"א צפנת פענח ומעדני ארץ] דחלוק קצירה ובצירה מזריעה וזומר, דהכא לא תלוי בשנה אלא בקדושת פירות, גם להתיר פירות שישית בשביעית וגם לאסור פירות שביעית בשמינית, והוכיחו כן בהוכחות ברורות.

שביעית בשמינית הוא באמת מותר, דתמיד ליכא לחייבו מצד מלאכה בשמינית לולי דין תוספת.

אלא דשאלנו דחוץ מהדין קצירה מצד מלאכה הרי איכא נמי דין נוסף של קצירה מצד דיני הפקר, וקשה דמה הנפ"מ בין הנך ב' דינים, שהרי בכל קצירה דעלמא הרי ממילא עובר מצד הדין מלאכה ולמה לי דין נוסף מצד דיני הפקר, ולעיל הבאנו בזה כמה נפ"מ, אכן יותר מזה קשה דשוב לא יתכן להתיר בקצירת שמינית, דסו"ס אכתי אסור מצד הדיני הפקר.

ומעתה נראה דאיכא נפ"מ גם הכא – וכדיבואר – ויבואר בזה יסוד החילוק בין הנך ב' דינים.

ונקדים – כשבאים לחייבו על קצירה מצד עבודת הקרקע יש שני תנאים בזה:

א בעינן שיחול עליה תורת קצירת שביעית, ולזה בעינן "שנת השביעית", אלא דלענין זה באמת היה סגי בפירות שביעית לקובעו כקצירת שביעית אף בשמינית, כמו דפירות שישית מפקיע מידי קצירת שביעית גם בשנת שביעית, ויסוד זה ביארנו בהרחבה לעיל בציונים והערות [פרק ב' משנה ב'] וזה עפ"י יסוד גדול מבעל האגרות משה בגדר מלאכות שביעית וזה נתבאר יותר בהרחבה לעיל בציונים והערות [פרק א' משנה א'].

ב יש תנאי נוסף דבעינן שהעבודה תעשה בשנה השביעית עצמה, וכן מדויק ברמב"ם בריש הלכותיו שכתב "לשבות בשנה השביעית", וכן כתב ברמזים "בשנה זו", וזה קאי על כל העבודות, וממילא דמצד דין זה באמת מותר, והן הן דברי הירושלמי דמותר בכה"ג, וא"ש.

אולם נראה פשוט שכל מה שהעמדנו הכא שיש ב' תנאים – היינו דווקא מצד הדין 'עבודה'

שבה, אבל מצד הדין השני של 'הפקר' – אכתי יש לחייבו, שהרי מבואר ברמב"ם דאיכא שני דיני קצירה בשביעית, ומצד הדין הנוסף של קצירה כדרך הבעלים מצד הוראת בעלות אכתי איכא לחייבו, דזה כבר אינו דין מצד המלאכה אלא מצד מצות הפקר וכנתבאר, וזה רק תלוי בפירות עצמן, שהרי בפירות שביעית איכא דין הפקר גם בשמינית, ושוב קשה דא"כ למה התירו קצירה בפירות שביעית בשמינית ודו"ק.

נפ"מ בין הנך תרי דינים בקצירה בפירות שביעית בשמינית.

ונראה דבזה באנו לנפ"מ נוספת בין הנך ב' דיני קצירה, דכבר נתבאר דהדין קצירה מצד דיני הפקר הוא רק כשמתקיימים כל הג' תנאים, ורק הדין קצירה מצד עבודת קרקע אסורה בעי ג' תנאים להיתרא, ותמהנו דא"כ איזה תוספת איסור נתחדש בקצירה של כדרך הקוצרים, וביארנו דנפ"מ ע"י עכו"ם.

אולם לפי כל הנ"ל א"ש, דאיכא נפ"מ נוספת לגבי קצירת פירות שביעית בשמינית, דהכא רק נאסר באופן שנתקיימו כל הג' תנאים של הוראת בעלות, ודו"ק, וממילא דא"ש נמי הירושלמי, דמיירי בירושלמי בלי כל הג' תנאים, והיינו דקצר את כל השדה אבל הוא לא העמיד כרי, ובכה"ג רק אסרינן מצד עבודת הקצירה, ובזה איכא היתרא דשמינית, ודו"ק.

תוספת דברים.

ובעיקר ענינא זו – לגבי קצירה של פירות שביעית בשמינית – עיין מה שנתבאר לעיל [סימן א'].

סימן ט"ז

קונטרס

בדין 'גרם' הפסד ודין 'משמרת' בשביעית, ובשיטת הר"ש סיריליאו

בדין מלאכת קצירה בשביעית ומעש"ט,

[פרק ח' משינה ז'].

פלוגתת הראשונים בדין גרם הפסד בפירות שביעית ובדין משמרת בפירות שביעית. ❖ במקור לרמב"ם לדין "ולא ישנה פירות מבריתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר" דילף כן מתרומה. ❖ ביאור דברי הקרית ספר ביסוד האיסור של "אין עושין תמרים דבש" דאסור מצד "משמרת", [ובעיקר דין משמרת תרומותי במעשר שני]. ❖ מקור לדין משמרת בשביעית – דזה משום ששביעית איקרי קודש. ❖ מביא דהר"ש סיריליאו פליג בזה, ודעתו דאסור מצד "לאכלה ולא להפסד" גם בתרומה וגם במעשר שני. ❖ מביא דנפ"מ ביניהם לענין תרומה טמאה האם נאמר בזה דין ד"אין עושין תמרים דבש", ומבאר דהר"ש סיריליאו אזיל בזה לשיטתו בביאור דין זה. ❖ מתמה טובא בשיטת הר"ש סיריליאו בדין ד"לאכלה ולא להפסד". ❖ ביאור יסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" דאין כאן דרשה מיוחדת אלא דכל זה גילוי מילתא דבדינא ד"ניתן לאכילה" דהוי איסור לעשות נגד ה"ניתן". ❖ מבאר איך שייך "הפסד" אף דהתרומה הגיע למצוותה בהא דאין עושין תמרים לדבש, דכלפי האכילה המסויימת העומדת לפניך איכא הפסד. ❖ לסיכום – פלוגתת הרמב"ם והר"ש סיריליאו אי איכא דין משמרת בפירות שביעית. ❖ מביא דהפשטות בכל האחרונים דליכא דין משמרת בפירות שביעית, ומביא שיש לדחות ראיתם ממה דמחלקין בין אתרוג של תרומה ומעשר שני לאתרוג של שביעית. ❖

שהוא חולק בכל הנ"ל – ושם יבואר שכל מה שנחלקו הראשונים כאן – דאזלי לשיטתייהו בעיקר הדין משמרת בפירות שביעית - שו"ר שכן נקט נמי בכתבי מעדני ארץ דבשיטת הרמב"ם איכא דין משמרת.

במקור לרמב"ם לדין "ולא ישנה פירות מבריתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר" דילף כן מתרומה.

ונקדים - מבואר במשנה בתרומות [פ"א מ"ב] ד"אין עושין תמרים דבש", וכן הוא בשאר פירות חוץ מיין ושמן, ודין זה שנויה במשנה גם בתרומה וגם במעשר שני.

אולם מצאנו ברמב"ם [שמיטה ויובל ריש פ"ה] דדין זה נאמר גם בפירות שביעית, דזה לשון הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל [ריש פ"ה], "פירות שביעית ניתנו לאכילה ולשתיה ולסיכה וכו'", ובהלכה ב', "לאכילה ושתיה כיצד לאכול דבר

פלוגתת הראשונים בדין גרם הפסד בפירות שביעית ובדין משמרת בפירות שביעית.

הבאנו דנחלקו הראשונים במשנה האם איכא איסור גרם הפסד בשביעית או דווקא הפסד בידים אסור – ובשיטת הרמב"ם מוכרח מכמה דוכתי דאיכא איסור גרם הפסד בשביעית, ונראה לחדש חידוש גדול לשיטתו איכא דין משמרת בפירות שביעית כמו שיש דין משמרת בתרומה.

ואף שהפשטות באחרונים היא דליכא דין משמרת בשביעית, ורק בתרומה ומעשר שני איכא דין משמרת, דהמהרי"ל דיסקין [מובא בכרם ציון אוצר שביעית אהל משה עמוד קנ"ח] חילק כן בהדי' בין תרומה ומעשר שני לשביעית, וכן הוא בספר ציץ קודש [קונטרס אחרון לסי' י"ד אות ג'] בשם הגרי"י דיסקין, וכן נמי בקונטרס הל' שביעית להגר"מ טיקוצינסקי זצ"ל [מובא בתורת הארץ פ"ה ס"ק מ"א] – אולם נראה להוכיח בשיטת הרמב"ם

"דהא מפקיעו מידי תרומה וקרא כתיב את משמרת תרומותי וכן נמי אסור לאבדה".

והביאור בדבריו – מבואר בדברי יחזקאל [ס"ו ט"ו ס"ק י"א וס"ק כ"א] שביאר דדין זה של הקרית ספר הוא כעין סברת האבני מילואים בביטול תרומה ברוב, דבזה דפקע ממנו שמו, וזה חסר במשמרת.

והנה דין זה "אין עושין תמרים דבש" שנויה במשנה [שם] גם לענין מעשר שני, וע"כ דלביאור הנ"ל נצטרך לומר דגם במעשר שני איכא דין משמרת תרומותי, ובאמת דחידוש זה מפורש בהדי' ברש"י בסוכה [ל"ד:] דכתב שם דגם מעשר שני מיקרי קודש, ולהכי נכלל בכלל שימור, ושפיר אית ביה דין משמרת, עייש"ה, ומה"ט הדין הוא דלא יטול אתרוג של מעשר שני, דאולי יכשירנה לקבלת טומאה או יביאו לידי הפסד, וזה חסרון של משמרת, ולפי"ז יתחדש נמי דה"ה דאסור לבטלה ברוב לדעת האבני מילואים, דגם זה חסר בדין משמרת.

מקור לדין משמרת בשביעית – דזה משום ששביעית איקרי קודש.

הדרינן לשיטת הרמב"ם - וי"ל דהרמב"ם לומד דכמו דפירש"י בסוכה [ל"ה:] דמעשר שני איקרי קודש ולהכי אית ביה דין משמרת, וא"כ ה"ה דשביעית איקרי קודש לענין זה, ואית ביה משמרת.

והמקור דשביעית איקרי קודש, עיין בזה בתו"כ בהר"ג [ג' – ג'] בקרא ד"קודש תהיה לכם", דפירות שביעית דמי להקדש אלא דחמירי מיניה כיון דבפדיונו הוא תופס את דמיו, ועיין עוד בזה במקד"ד [שביעית עמוד ר"כ] שהביא מהמהרי"ט [ס"ו מ"ג] דפירות שביעית יש בהם קדושה, והוכיח כן עוד מהירושלמי [פ"ח ה"ב] דאין סכין בשמן של תרומה בבית המרחץ, וביאר הטעם דהוי בכלל בזיון קדשים, וכן הביא מהגר"א בשנו"א על המשנה "אין מוכרין פירות שביעית לא במידה ולא במשקל", דהטעם הוא מחמת בזיון, וביאר המקד"ד דהוי בזיון קדשים, והביא עוד מהתוספתא דנפסק נמי ברמב"ם דאין סכין בשמן של שביעית בידים טמאות, והעיר המקד"ד דהרי

שדרכו לאכול ולשתות דבר שדרכו לשתות כדין תרומה ומעשר שני", ובהלכה ג', "ולא ישנה פירות מבריתן כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר, דבר שדרכו לאכול חי לא יאכל אותו מבושל, ודבר שדרכו להאכל מבושל אינו אוכלין אותו חי וכו'".

והנה דין זה ד"לא ישנה פירות מבריתן" דעל זה פירש הרמב"ם "כדרך שאינו משנה בתרומה ומעשר", הרי ברמב"ם בהל' תרומות [פי"א ה"ב] ביאר דזה דינא ד"אין עושין תמרים דבש וכן שאר כל הפירות אין משנין אותן מבריתן בתרומה חוץ מזיתים וענבים בלבד", הרי דמפורש דדין זה קאי גם בשביעית.

ולכאור' שיטת הרמב"ם בזה תמוה, דמהיכן למד הרמב"ם חידוש זה, ואדרבה, מזה שבמשנה בתרומות נאמר דין זה על תרומה ומעשר שני, מזה מדויק דלא נאמר בשביעית, וקשה שא"כ מה המקור לרמב"ם בזה, וכבר העיר בזה החכמת אדם בשערי צדק [ס"ו י"ז הגה"ה א'].

ותירץ בזה הפאה"ש [ס"ו כ"ד ס"ג] דהרמב"ם למד כן ממסכת שביעית [פ"ח – מ"ב] דמובא שם במשנה דשביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה, "וכן בתרומה ומעשר שני, קל מהם שביעית דניתנה להדלקת הנר", ומוכרח מזה דכל מה שאסור בתרומה אסור נמי בפירות שביעית חוץ מהדלקת הנר, וזה כולל גם האי איסורא ד"אין עושין תמרים דבש", ופשוט.

ביאור דברי הקרית ספר ביסוד האיסור של "אין עושין תמרים דבש" דאסור מצד "משמרת", [ובעיקר דין משמרת תרומותי במעשר שני].

והנה, בעיקר האי דינא ד"אין עושין תמרים דבש", וכן הוא בשאר פירות, מבואר במשנה דביין ושמן אינו כן, ופירש הרמב"ם בפי' המשנה בתרומות דהיי"ט דכיון דביין ושמן איכא דין תרומה שוב לא אכפת לן מה שעושה את הענבים ליין, משא"כ בשאר פירות דליכא במשקה דידהו דין תרומה, שוב אינו יכול לעשותם למשקה, וכבר ביאר בזה בקרית ספר [פי"א מתרומות] דכיון דלא הוי משקה היוצא מהן כמותן אסור לעשותן משקה

עוד מצאנו בזה – דלהלן [שם ריש פ"א מתרומות] שנינו במשנה ד"אין נותנין דבילה לתוך המורייס", ומבואר בר"ש דכיון דסוחטין להוציא מימיהן ושוב משליכן, הרי נמצא דמאבדן, וכפשוטו איסור זה הוא בכלל משמרת, איברא דיעויין בר"ש סיריליא דאיסור זה ילפינן משביעית דדרשינן שם "לאכלה ולא להפסד", וה"ה דהכא נמי דרשינן כן הכא בתרומות.

מביא דנפ"מ ביניהם לענין תרומה טמאה האם נאמר בזה דין ד"אין עושין תמרים דבש", ומבואר דהר"ש סיריליא אזיל בזה לשיטתו בביאור דין זה.

ולכאור' איכא נפ"מ לדינא ביניהם בתרומה טמאה, דהנה, יעויין בחזו"א [מעשרות ס' ד' ס"ק י"ג ד"ה ואפשר דנקט, דכמו דבתרומה טהורה נאמר דין ד"אין עושין תמרים דבש", ה"ה דגם בתרומה טמאה נאמר הך דין ד"אין עושין תמרים דבש", וביאר החזו"א, דגם הכא איכא עליו קדושת תרומה, "וקא מפקע לה מקדושת תרומה", והדין דקוברת כמו שהיא.

ולכאור' דין זה תלוי בפלוגתא הנ"ל, שהרי בשלמא לדרכו של הקרית ספר שהאיסור הוא בזה שהוא מפקיע ממנו את קדושת התרומה, א"כ י"ל דגם בתרומה טמאה הדין כן, אולם לפי הר"ש סיריליא דכל הדין הוא מצד "לאכלה ולא להפסד", א"כ הכא בתרומה טמאה דלא ניתנה לאכילה, הרי פשיטא דליכא בזה דין זה ד"לאכלה ולא להפסד", ואין טעם לאוסרו, ולכאור' פשוט דדינו של החזו"א תלוי בב' הנך טעמי, ויהיה בזה נפ"מ ביניהם בזה.

איברא, דבדרך אמונה [פרק י"א בציון ההלכה ס"ק מ"ט] כבר הביא דדין זה של החזו"א מפורש בירושלמי [תרומות פ"א ה"ג], דמבואר [שם] בהדי' דגם בתרומה טמאה איכא דין זה, ומעתה קשה שיטת הר"ש סיריליא.

איברא, דאדרבה, דמכאן מוכרח כדברינו, דהר"ש סיריליא [שם] הוצרך לשיטתו לחדש ביאור חדש בדין זה, דכתב [שם] דטעמא דאיסור גמ בתרומה טמאה, היינו משום "דאי עביד להו שמן, משהי להו, ואיכא תקלה", הרי דגזירה

אין כאן שום הפסד, דפירות שביעית נאכלין גם בטמאה, וע"כ דמצד טומאת קדשים אתינן עלה, ואסור לטמא קדשים.

וע"ד זה מצאנו נמי בחכמת אדם בשערי צדק [פרק י"ז הלכה י"ז] דפירות שביעית צריכים נטילת ידים, עיי"ש, וע"ד זה י"ל דמה"ט מיקרי קודש גם לענין עיקר דין משמרת, דלא רק דאין להפסידו בידים אלא דה"ה דאין לגרום לו טומאה והפסד.

הרי לנו שהרמב"ם במשנה זו [פ"ה משנה ז'] חידש שיש דין גרם הפסד בפירות שביעית, ונתבאר דאזיל לשיטתו בכמה דוכתי, ושורש הדברים כמבואר בשיטתו שיש דין משמרת בפירות שביעית – אולם נראה שהחולקים על הרמב"ם חולקים בעיקר הפירוש במשנה זו "דאין עושין תמרים דבש" – וכדיבואר.

מביא דהר"ש סיריליא פליג בזה, ודעתו דאסור מצד "לאכלה ולא להפסד" גם בתרומה וגם במעשר שני.

דהנה, כל דברינו הכא הם לפי מה שמבואר בקרית ספר ועפ"י דברי הרמב"ם בפירוש המשנה [שם], איברא דמצאנו בזה חולקים בביאור המשנה "דאין עושין תמרים דבש", דיעויין בר"ש סיריליא שכתב [שם] דהא דאסור לענין מעשר שני היינו משום דכתיב "לאכלה ולא להפסד", ולא הביא על זה דין משמרת.

ויש להעיר דדין "לאכלה ולא להפסד" נאמר בשביעית, עיי' בזה בראשונים בכמה דוכתי, אכן לא מצאנו בדבריהם דין "לאכלה ולא להפסד" לענין מעשר שני, ובר"ש סיריליא מבואר הכא דגם לענין מעשר שני נאמר דין "לאכלה ולא להפסד", ולכאור' גם לענין תרומה יצטרך לפרש מדין "לאכלה ולא להפסד", ובאמת דאזיל בכל זה לשיטתו, דשיטת הר"ש סיריליא בכמה דוכתי דאיכא דין "לאכלה ולא להפסד" גם בתרומה, ויליף ליה משביעית, וא"ש, ודו"ק.

דיעויין בדברי הר"ש סיריליא [רפ"ט דתרומות במשנה] דכתב דהא דאסור להפסיד תרומה ילפינן מ"לאכלה ולא להפסד" שכתוב בשביעית, והר"ש סיריליא חזר על חידוש זה להלן [שם בתחילת הגמ' לגבי כרשינין].

חדשה היא "דלמא משהי ליה", ומשמע דמעיקר הדין ליכא בזה איסור, ודו"ק.

אולם יש להעיר בזה עוד, דלכא' כל האי חידוש דאיכא משמרת בתרומה טמאה תלוי בפלוגתת הראשונים, דנחלקו בזה הרמב"ם והתוס' – [והארכנו בזה בזרעא קיימא בתרומות], ולדעת התוס' דסובר דליכא דין משמרת בתרומה טמאה, לדידיה פשיטא דצ"ל כהר"ש סיריליא, ודו"ק.

מתמה טובא בשיטת הר"ש סיריליא בדינא ד"לאכלה ולא להפסד".

אולם יש לעיין בעיקר דברי הר"ש סיריליא בדינא ד"לאכלה ולא להפסד" שייכא גם בתרומות וגם במעשר שני, ולא מצאנו כן בראשונים, וקשה בזה טובא:

א מנלן בחז"ל דרשה כזו ומה המקור, ואיך פשיטא ליה דדרשינן כן.

ב עוד צ"ע דעיקר הדרשה ד"לאכלה ולא להפסד" דחידוש הר"ש סיריליא קשה שהרי לא נאמר לשון "לאכלה" בתרומה, ומצאתי בדרך אמונה [פרק י"א בציון ההלכה ס"ק מ"ז] דנתעורר בזה, וביאר דבתרומות כתיב "ואחר יאכל מן הקדשים" א"נ מדכתיב "הוא יאכל בו הם יאכלו בלחמו", ואכתי קשה דלמה לא הביאו הר"ש סיריליא בעצמו להאי קרא, ועוד, דהר"ש סיריליא כתב כן גם על מעשר שני ועל זה לא הביא קרא, וצ"ע.

ג לכא' עיקר דבריו תמוהין, דמה שייך דינא ד"לאכלה ולא להפסד" בדין "דאין עושין תמרים דבש", הא איזה הפסד איכא בזה אחרי שהוא שותה את המי פירות, הא בסחיטה ושתיה הגיע הפירות לקיום דין שלהם, ואיזה הפסד איכא כאן?

ביאור יסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" דאין כאן דרשה מיוחדת אלא דכל זה גילוי מילתא דבדינא ד"ניתן לאכילה" דהוי איסור לעשות נגד ה"ניתן".

ונראה לחדש דיסוד דינא ד"לאכלה ולא להפסד" בתרומה ומעשר שני אינה דרשה מיוחדת

דילפינן גם לתרומה וגם למעשר שני, אלא דאינו אלא גילוי מילתא בעיקר דינא ד"ניתן לאכילה" שיש איסור לעשות בתרומה נגד הך "ניתן" דחיילא בפירות, ובאמת דהעירני בזה ידידי הרה"ג ר' משה הלר שליט"א דבלשון הגר"ז זצ"ל [בספרו על הרמב"ם מכתבים עמוד ע"ט סוד"ה והנה בירושלמין מבואר דאיכא איסורא, דז"ל שם "ע"כ בסכה זר או חוץ לחומה קעבר על דין מצוותה, וזהו איסור מד"ת".

ונראה דהן הן דברי הר"ש סיריליא, ואינו אלא גילוי מילתא, ואין כאן דרשה מיוחדת, וא"ש כל מה שהקשינו, דלכן לא הביא הר"ש סיריליא דרשות וקראי, ובאמת דבתרומה ובמעשר"ש ליכא קראי, אכן כיון דאית בהו דינא ד"ניתן לאכילה ושתיה וסיכה", שוב פשיטא דנאמר בהו דין זה.

מבאר איך שייך "הפסד" אף דהתרומה הגיע למצוותה בהא דאין עושין תמרים לדבש, דכלפי האכילה המסויימת העומדת לפניך איכא הפסד.

ועפ"י כל זה נראה לבאר עוד איך שייכא דינא ד"לאכלה ולא להפסד" בדינא "דאין עושין תמרים דבש", הא איזה הפסד איכא בזה אחרי שהוא שותה את המי פירות, הא בסחיטה ושתיה הגיע הפירות לקיום דין שלהם, ואיזה הפסד איכא כאן.

ונקדים, ויסוד הדברים שמעתי מהרה"ג ר' אליעזר נוסבוים שליט"א דבאמת כל הדין ד"לאכלה ולא להפסד" נמדד כפי האי דינא דתרומה "ניתנה" לאכילה ולשתיה וכו', דלפי מה שנתבאר חדא נינהו, ומעתה י"ל דאמרינן דכיון דבמצב של עכשיו התמרים הם "אוכל", א"כ ע"כ דתרומה זו "ניתנה" לאכילה, וממילא שהוא מפסיד מהם את האכילה שבהם, דכיון ד"השתא תמרים לפניך", הרי דהשתא "ניתן" להאי אכילה, ועל אכילה זו נאמר "לאכלה ולא להפסד".

ונוסיף בזה ביאור, דאף דכלפי התרומה בכללותה ליכא הפסד בדין "לאכלה", דסו"ס נתקיימה ה"לאכלה" של התרומה ע"י הדבש, אולם נתחדש דדיינינן כלפי ה"לאכלה" המסויימת

א. ועיין בהלכתא גבירתא [סוף פ"א] דמבואר שם שההפסד הוא מצד זה שהוא זורק את הפרי, ולא סוחט את כולה,

להפסד" כיון דאינו אלא ספק שמא יפסידו, אכן מצד משמרת גם בספק אסור, והביאו את דברי הרמב"ן ריש חולין דגם בספק טומאה ברשה"ר דספיקו טהור, אבל בדין משמרת נאמר דאכתי צריכים לחשוש.

אולם בדעת הקרית ספר בדעת הרמב"ם דכפשוטו סובר דגם בשביעית איכא משמרת, לדידה צריכים לחלק בין אתרוג של מעשר שני ותרומה לאתרוג של שביעית באופן אחר.

וי"ל בזה עפ"י דרכו של הנצי"ב [סוכה ל"ט] דביאר, דשאני שביעית דנאמר התם דינא דכל שהנאתן וביעורן שוין מותר, וה"נ אתרוג של מצוה בשעת שנוטלו למצוה אז הוא מפסידו, ושפיר חשיב דהנאתן וביעורן שוין, ודו"ק, וי"ל דגם בשביעית איכא דין משמרת ואפי"ה מותר להשתמש בו, ועיי"ש עוד בנצי"ב דתלה דין זה במצוות לאו ליהנות ניתנו או לא, ובזה ביאר את שיטת הרמב"ם עיי"ש.

עו"ל עפ"י דברי הגר"ק בדרך אמונה [שמיטה ויובל פרק ה' ה"ז בביאור הלכה ד"ה אין סכין] דביאר דממילא ליכא דין הפסד באתרוג של שביעית ע"י מישמוש, דכיון דפירות שביעית הם הפקר, א"כ גם לולי המצוה איכא בהם מישמוש ע"י כו"ע דבאים לשדהו, והביא כן מהסוגי"ב ב"ר"ה [ט"ז], ולהכי אף אי נימא דאיכא דין משמרת בשביעית כמו בתרומה ומעשר שני, אכתי אין לאסור בנטילתו לאתרוג מצד משמרת ע"י מישמוש, ודו"ק.

ונראה דהנך תרי חילוקים מוכרחים נמי בשיטת הפנ"י וראש יוסף – דהנה, בפסחים [ל"ח]. מבואר דמיקרי "בידו" לטמא מעשר שני, ובפנ"י [שם] ביאר דליכא דין משמרת במעשר שני, דרק בתרומה וקדשים נאמר דין זה, אולם כבר העירו בזה בהגהות ברוך טעם [בגליון הפנ"י] ובמנ"ח

דחיילא ביה השתא, והדין "לאכלה" דחיילא באכילת תמרים לא בטילה כלפי הדבש, ודו"ק, ועיין בהערה ב.

לסיכום – פלוגתת הרמב"ם והר"ש סיריליאו אי איכא דין משמרת בפירות שביעית.

ולסיכום – יתכן מאד דפליגי הקרית ספר בדעת הרמב"ם והר"ש סיריליאו בדין משמרת בשביעית, דכבר הבאנו שהרמב"ם סובר דדין ד"אין עושין תמרים דבש" נאמר גם בשביעית כמו בתרומה ומעשר שני, ואחרי דהוכיח הקרית ספר ברמב"ם בפירוש המשנה דהך דין בתרומה הוא מצד דין משמרת, א"כ פשיטא דה"ה דבשביעית אתינן עלה מצד משמרת, והר"ש סיריליאו דחולק ולומד דאינו אלא מצד דינא ד"לאכלה ולא להפסד", היינו משום דסובר דליכא דין משמרת בשביעית – ולפי מה שמבואר בציונים והערות [פרק ח' משנה ז'] למדנו דנחלקו בזה הרמב"ם והר"ש סיריליאו לשיטתייהו.

מביא, דהפשטות בכל האחרונים דליכא דין משמרת בפירות שביעית, ומביא שיש לדחות ראיתם ממה דמחלקין בין אתרוג של תרומה ומעשר שני לאתרוג של שביעית.

והנה הבאנו כבר לעיל שהפשטות באחרונים היא דבאמת ליכא דין משמרת בשביעית, ורק בתרומה ומעשר שני איכא דין משמרת, והבאנו לעיל שכולם חילקו בהדי' בין תרומה ומעשר שני לשביעית ובטעמא דמילתא – דרצו ליישב בזה למה לא יטול אתרוג של מעשר שני ותרומה כדי שלא יפסידו [סוכה ל"ד:], וביאר ברש"י [שם] דהיינו מצד משמרת, ולעומת זאת, מפורש במשנה להלן [סוכה ל"ט] דנוטל אתרוג של שביעית, וביארו דהכא ליכא דין "לאכלה ולא

ודו"ק, אולם נראה לדייק דאינו כן, שהרי לעיל מיניה בתרומות [שם] במשנה ריש פירקין דבבילה לתוך מוריים מבואר דאסור לסוחטן לתוך המוריים, וכתבו הטעם "מפני שמאבדן" והתם הכוונה שמשליכן [כמבואר בר"ש], והכא בדבש לא כתוב טעם זה במשנה, ומשמע דגם אי אינו משליכן אכתי אסור.

ב. וע"ע בדברינו בזרעא קיימא בתרומות מה שנתבאר בזה עוד בפלוגתת ר"מ וחכמים בענבים לעשותן יין – דאיך אמרו בירושלמי דל' מאיר ענבים חשובות מיין, הרי לכו"ע יין יותר חשוב מענבים בברכה ומפורש בברכות [ל"ה:] דפשיטא "דאשתני לעליא", ומה שיטת ר"מ בזה.

[מצוה ק"ס] מרש"י בסוכה הנ"ל, ובאחיעזר [ח"ב סי' מ' סוס"ק ו'] רצה לפרש דכוונת רש"י בפסחים

דהדין משמרת הוא רק מדרבנן הלכך מיקרי "ראוי לטמא" ובכלל "מושבותיכם" הוא כיון דמה"ת הוי ראוי, אולם בראש יוסף מבואר, דאיכא נפ"מ בין לטמא בידים או לגרום טומאה, ובסוכה הכוונה מצד טומאה בידים, ובפסחים הכוונה מצד גרם טומאה, וכן צ"ל נמי בדעת הפנ"י, וע"ע בחזו"א

שביעית [סי' ה' סוס"ק י'].
ולכא' כוונתו דבאמת אין דין "משמרת", ולהכי מותר ב"גורם", ורק מצד "לאכלה ולא להפסד" אתינן עלה – וע"ד הר"ש סיריליאו - וזה רק במפסיד בידים, ולדידהו קשה דמאי שנא דבאתרוג של מעש"ש אסור ובאתרוג שלש ביעית מותר, ולדרכו של הנצי"ב א"ש ודו"ק.

סימן י"ז

קונטרס

בגדר יסוד דינא דביעור,

[פרק ט' משנה ח'].

פרק א' פלוגתת הראשונים בדין ביעור, אי בשריפה אי בהפקר. ❖ ביאור שיטות הראשונים בדין ביעור, שריפה, איבוד ברגלי אדם ובהמה, תרי גווני הפקר, תרי דיני ביעור. ❖ פלוגתת הראשונים באיסור לאחר זמן הביעור כשלא ביער. ❖ חידוש הר"ש סיריליאו דהמקור לדין שריפה ילפינן מנותר וכן הוא בביעור מעשר שני. ❖ מפלוגתת רבי יוסי ורבי יהודה מבואר שגם לדעת הרמב"ם יש תנאים שסוברים שביעור אינו שריפה רק הפקר.

פרק ב' קושיות על שני השיטות בביעור. ❖ קושיות על השיטת הרמב"ם וראב"ד. ❖ קושיות על השיטות שחולקים על הרמב"ם, [רמב"ן ותוס']. ❖ קושי' על שיטת התוס' למה אין מקדשין אשה בפירות לאחר ביעור.

פרק ג' מהלך חדש ביסוד דינא דשריפה בביעור, וביאור בפלוגתא הנ"ל. ❖ חידוש מהמקד"ד בשוב שיטות הראשונים, דגם לדידהו איכא דין שריפה במידי דלאו לאכילה, דלא נאמר דין ד"לכם לכל צרכיכם" לאחר שביעית. ❖ מקדים דיסוד דינא ד"כלה מן הבית" היינו דנגמר הזכות "החזקה בתורת בית", ומה"ט מותר בהתחיל בחבית וכן מחלקים ג' סעודות. ❖ מבאר דהדין שריפה ילפינן מנותר, ובה חלוק מיני צובעין ממדי דאכילה, דמידי דאכילה אתרבי לדין נוסף של אכילה ותו לא הוי נותר משא"כ במיני צובעין [באופן שהוא עדיין לא לבש את הבגד]. ❖ מבאר דגם בשיטת רבי יוסי נשתנה הזכות אכילה לאחר ביעור, ולכן צריך להפקר גם לחיה, ומביא גם מהמלכי צדק דאין למכור פירות שביעית שזכה בהם לאחר ביעור. ❖ דרך חדשה בתוס' דמה דלא מקדשים את האשה בפירות דלאחר ביעור אינו מצד האיסור"א אלא מצד הדין דרך הפקר, וכסברת המהר"י מלכי צדק לענין הא דאין מוכרים. ❖ מדקדק דאיכא כמה שינויים בין הריטב"א לתוס' בהא דאין מקדשין בפירות שביעית. ❖ ישוב שיטת הרמב"ם, דלדעתו פליגי רבי יוסי ורבי יהודה אי זכות אכילה דלאחר ביעור שוה לזכות אכילה לפני ביעור. ❖ עפ"י חידוש זה מוכיח הרמב"ם דלרבי יוסי קרא ד"ואכלו אביוני עמך" קאי לפני ביעור, ומיושב שיטת הרמב"ם, [מעורר דגם לרבי יוסי איכא קראי ללפני ולאחר ביעור, ומעורר דאין כאן קושי' מצד הפקר לעניים ולא לעשירים]. ❖ ישוב שיטת הראב"ד.

פרק ד' פלוגת הרמב"ן ותוס' בדין ביעור. ❖ לשיטת הרמב"ן נתחדש בביעור, דאף דבתחילת שביעית ניתנה זכות לכל יחיד מכח האפקעתא דמלכא לזכות בפירות שביעית, אבל בזמן הביעור נגמר הך זכות, הלכך כולחו מפקירים וחוזרים וזוכים בלי האפקעתא דמלכא. ❖ פלוגת התוס' והרמב"ן הוא האם ניתוסף עוד זכות על האפקעתא דמלכא, או דצריכים להפקיע מכל וכל את הדין אפקעתא דמלכא דמעיקרא. ❖ מבאר איך שני המחלוקות של תוס' והרמב"ן תלויות זו בזו, [האם נאסר אח"כ והאם מפקירים גם לחיות]. ❖ ביאור פלוגתא דרבוותא האם פקע דיני שביעית לאחר ביעור [עיי' הפקר]. ❖

פרק ה' הערה בדין ביעור וסחורה והפסד בפירות עכו"ם. ❖ שו"ט עפ"י הנ"ל בדין ביעור בפירות עכו"ם האם חידושו של הר"ש הזקן תלוי במחלוקת האם ביעור הוא הפקר או שריפה, ומביא את קושי התורת זרעים דמה שייך לומר דביעור הוא דין ממוני. ❖ דן בדברי המבי"ט לגבי איסור הפסד וסחורה וביעור בפירות עכו"ם, ומביא דשאני הפסד דאיכא בזה ב' דינים. ❖

פרק ו' שני דינים בביעור, דין ממון ודין איסור. ❖ ביאור בשני הדינים בביעור, וביאור שני הדרשות בתורת כוהנים בדין ביעור, חדא למאכל אדם וחדא למאכל בהמה, ומבאר איך נכלל מין הצובעין. ❖ מיישב בזה את קושי התורת זרעים האם ביעור הוא איסור או ממון. ❖ פלוגת רש"י והראב"ד בשני הדרשות בתו"כ. ❖

פרק א'

פלוגת הראשונים בדין ביעור, אי בשריפה אי בהפקר.

מ"ח] שהאר"י בגדרי הלכות ביעור, ושם [ד"ה והנני מכריח] בשיטת רש"י, וכ"ה בתוס' ר"ד [פסחים ג"א] בדעת רש"י.

ד] בראב"ד [ריש פרק ז'] מצאנו שיטה חדשה, דאיכא שני דינים בביעור, דין הפקר כשכלה התבואה מהעיר ומתחומי העיר, ודין שריפה כשכלה מכל המדינה, והיינו ג' ארצות, ועיין מקד"ד [סי' ס"ב ריש ס"ק ב' ד"ה והנה שטת ראב"ד עמוד 429] דביאר דכתיב תרי קראי, חדא ד"כלה לאדם מן השדה" וחדא ד"כלה לחיה מן השדה", וכלה לחיה היינו מכל המדינה דארץ ישראל נתחלקה לגליל ויהודה ועבר הירדן, ואלו הג' מתחלקין עוד להר שפילה ועמק והכל נמדד לפי הטבע של החיות להתרחק לאכילתם כמבואר בסוגי' וברש"י בפסחים [ג"ב:], אולם כלה לאדם היינו כפי העיר והשדות בתחום העיר, וזה עפ"י מה שמבואר בפרק אלו מציאות דאין עניים שבעיר אחת הולכים לעיר אחרת, ידידי דעניים דהתם מלקטים, ודו"ק.

פלוגת הראשונים באיסור לאחר זמן הביעור כשלא ביער.

ביאור שיטות הראשונים בדין ביעור, שריפה, איבוד ברגלי אדם ובהמה, תרי גווני הפקר, תרי דיני ביעור.

בציונים והערות [פרק ט' משנה ח'] הבאנו את הג' שיטות בראשונים בדין ביעור, ונחזור על דברים:

א] שריפה - כן הוא שיטת הרמב"ם [ריש פ"ז משמיטה ויובל].

ב] הפקר לכל, לאדם וגם לחיה - כן הוא שיטת הרמב"ן עה"ת [בהר] בביאור שיטת רש"י בפסחים [ג"ב] וכן מפורש נמי בתוס' בפסחים [ג"ב].

ג] הפקר לאדם גרידא - כן הוא שיטת הרמב"ן [שם], ועיין בחזו"א [סי' י"א ס"ק ו'] דהביא הנך ג' שיטות.

ושיטת רש"י אינה ברורה, דיעויין במהר"י קורקוס [הלכות שמיטה ויובל ריש פ"ז] ובכס"מ [שם] בשמו שלמד שרש"י ותוס' הם שתי שיטות נפרדות, דדקדקו את לשונו של רש"י בפסחים "שנותנן למדרס רגל בהמה וחיה" דאין הכוונה להפקר לאכילת אדם ובהמה, רק למדרס ולאבד, וכן הוא באור שמח [שם פ"ז ה"ו], ועיין בזה נמי במנ"ח [שכ"ט ס"ק ז'], וכן הוא בר"ש סיריליאן [פ"ט

ה"ח דכתב בהדי' דדין ביעור שם הוא שמבערן ומשליכן לים, הרי דגם לדידיה שוין דין ביעור דמעשר שני לביעור דשביעית.

וביאר דלדעת הרמב"ם צ"ל דכל דבר דאיקרי קודש, כשעבר זמנו ילפינן מנותר בבנין אב דדינו בשריפה, ושביעית ומעשר שני מיקרי קודש, ונמצא דבשביעית ומעשר שני שעברו זמנם חיילא בהו דין נותר וזה הדין שריפה שלהם, ונהוסיף דהא דלא קתני לה בסוף תמורה בהדי' הנשרפין, וכדהקשה כבר הרמב"ן, י"ל שמעשר שני ושביעית הם חייבים בביעור רק בעשה ולא בלאו, ורק אלו שנאסרו בלאו נשנו שם].

מפולוגת רבי יוסי ורבי יהודה מבואר שגם לדעת הרמב"ם יש תנאים שסוברים שביעור אינו שריפה רק הפקר.

אולם יש לעיין שכבר הבאנו ממשנתינו דפליגי רבי יהודה ורבי יוסי בדין פירות לאחר ביעור, דלפי רבי יהודה רק עניים אוכלים אותם, לא עשירים ולדעת רבי יוסי "א' עניים וא' עשירים אוכלים לאחר ביעור", וקשה לדעת הרמב"ם לדידיה חייבים בשריפה, ומוכרח כהראשונים דמפקיר ואח"כ אוכל, וביארו המפרשים [כס"מ ריש פ"ז] דהרמב"ם גרס ברבי יוסי "א' עניים וא' עשירים 'אין' אוכלים לאחר ביעור", והביא כן מהרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ה ה"ג].

הרי מתבאר מהכא דגם הרמב"ם מודה דאיכא תנאי דסברי דכל הדין ביעור אינו אלא הפקר ומותר לאוכלם לאחר ביעור, שהרי כן מפורש במשנה בדעת רבי יהודה, ורק לשיטת רבי יוסי סובר הרמב"ם דאסור באכילה וצריכים שריפה^א.

עכ"פ פליגי הראשונים האם נאסר ומאבדם ע"י שריפה או מדרס, או מאידך דהמצוה הוא רק להפקיר, אכן מפורש ברמב"ן דמודה לרמב"ם דנאסרו היכא דלא ביער, אלא שהסתפק האם זה מה"ת או מדרבנן, והחזו"א [סי' י"א ס"ק ו'] למד דנאסרו מסברא דכבר אינו יכול לקיים המצוה וביטל המצוה, דרך הותרו לאחר שיכלה מן הבית, והרי לא כלה.

והחזו"א דייק בדדין זה איכא חילוק נוסף בין הרמב"ן לתוס', דהנה, מלשון התוס' מבואר דמצי עדיין להפקיר גם אחרי זמן הביעור, ולכתחילה רק נאסר כל זמן שאינו מבערם, ועיין היטב בזה בלשון התוס' בפסחים [שם] ובפסקי התוס' [שם ס"ק קמ"א] ובתוס' בע"ז [ס"ב: ד"ה יזפין דמבואר כן, ורק לרמב"ן נאסרו לגמרי היכא דלא ביערם, ועיין במבי"ט [סי' י"א] שהביא מהר"ש בסוף אהלות דסובר כהרמב"ן דפירות שביעית אסורים היכא דלא ביערם.

חידוש הר"ש סיריליא דהמקור לדין שריפה ילפינן מנותר וכן הוא בביעור מעשר שני.

והמקור לדין שריפה לדעת הרמב"ם מצאתי בר"ש סיריליא [פ"ט מ"ח] שהאריך בגדרי הלכות ביעור, וביאר שם [סוף ד"ה ומצאתי בראב"ד שכתב בהשגות] את שיטת הרמב"ם דבעי שריפה, והקדים בקושית הרמב"ן דגם במעשר שני מצאנו דין ביעור, ולא כתוב שם דין שריפה, ואדרבה משמע מהתוספתא דשוין נינהו לענין דיני ביעור, ושיטת הרמב"ם דמחלק ביניהם תמוה.

ועל זה השיג הר"ש סיריליא דאדרבה הרמב"ם לשיטתו אזיל בהלכות נטע רבעי [פרק י"א

א. ועיין בזה בחזו"א [סי' י"א ס"ק ד' סוד"ה ודעת הרמב"ם, ולהלן שם סי' ט"ו ס"ק י"ב סוד"ה היה אפשר].

פרק ב'

קושיות על שני השיטות בביעור.

קושיות על השיטת הרמב"ם וראב"ד.

ובשיטת הרמב"ם וראב"ד שחידשו שבביעור יש דין שריפה יש לתמוה טובא, ונבאר את הקושיות דבר דבור על אופניו:

א] שיטת הרמב"ם דגריס במשנה דלרבי יוסי "אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים לאחר ביעור" תמוה, דדבריו נסתרינ מדברי הירושלמי [מובא בר"ש שם], דמבאר בירושלמי דשורש פלוגתייהו הוא בביאור הפסוק, דלאחר הביעור כתיב "ואכלו אביוני עמך", ונחלקו האם דרשינן "אביוני ועמך" [וזה כולל עניים ועשירים] או אביוני עמך [רק עניים], עכ"פ זה ברור דלכולהו יש היתר אכילה, ורק נחלקו האם זה כולל את העשירים, וא"כ מה יהני שינוי הגירסא במשנה אי מפורש בירושלמי דלכו"ע מותר, וכן תמה הר"ש סיריליאנו [שם סוד"ה וראיתי להרמב"ם].

ב] עו"ק, דמה יהני השינוי גירסא לפי הרמב"ם, דלשיטתו עיקר חסר מן הספר, דבשלמא לפי הראשונים, אחרי שאמר רבי יהודה דרק עניים אוכלים, על זה הוסיף רבי יוסי דגם עשירים אוכלים, אכן לפי הרמב"ם רבי יוסי חולק בעיקר דין ביעור, ואין תחילת פלוגתתם מי אוכל ומי לא אוכל, רק דלדידיה ביעור הוא שריפה ולא הפקר, ומה זה שאומר רבי יוסי "אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים לאחר ביעור", הול"ל בפשיטת ד"ביעור היינו שריפה", וצע"ג.

ג] הרמב"ם [פ"ד הכ"ד] הביא קרא ד"ואכלו אביוני עמך" בעיקר דין הפקר בתחילת שביעית לפני ביעור, ותמוה, הרי בין לרבי יוסי ובין לרבי יהודה קרא קאי בדין אכילה לאחר ביעור, ורק פליגי מאי כתיב בהאי קרא [עניים לחוד או עניים ועשירים], ואיך הביאו הרמב"ם לגבי הפקירא דשביעית לפני ביעור, וצע"ע.

ד] צ"ב דמה המקור לדין שריפה לפי הרמב"ם, והבאנו לעיל מהר"ש סיריליאנו דמבאר דילפינן מנותר, וה"ה דמעשר שני בהדי' הך דין שריפה, ומעתה קשה דמשמע דפלוגתת הראשונים

והרמב"ם הוא האם מדמינן לנותר או לא, וצ"ע, שהרי לפי הרמב"ם דפליגי תנאי בדין שריפה, נמצא דפליגי האם מדמינן פירות שביעית לאחר ביעור לנותר או לא, ולכאור' א"כ דה"ה דפליגי גם במעשר שני, ולמה לא מצאנו משנה במעשר שני דנחלקו בזה, וצ"ע.

ה] עוד יש להעיר בשיטת הרמב"ם מהדין שמצאנו במשנה [שם] וברמב"ם [פ"ז שמיטה ויובל ה"ג] שמחלקים ג' סעודות לאנשי ביתו ולאזהביו, והבאנו מהחזו"א דדן דאולי כל יום הביעור שאז כלה לחיה מן השדה דשפיר מצי לחלק לאזהביו עד השקיעה, אלא דגדר הדברים בזה צ"ב, דאי דינו בשריפה, אז איך נאמר דין חילוק לאכילה כחלק מגוף הדין ביעור, והבאנו מהמקד"ד דמדמה לתשבתו שג"כ מקיים המצוה ע"י אכילה, ואכתי צ"ב.

ו] בשיטת הראב"ד לא קשה כל הנ"ל, דלדידיה כל המשניות דמותר באכילה, היינו בביעור ראשון מדין הפקר, ושריפה מיירי דוקא בביעור שני כשכלה כבר לחיה מן השדה, אכן בשיטת הראב"ד איכא קושי' אחרת דאי ילפי מנותר דדין "כלה מן הבית" הוא דין שריפה, א"כ איך דין זה מתפרש בתרי אנפי, ואי דומה למעשר שני ונותר א"כ תמיד דומה, ומה לי ביעור ראשון ומה לי ביעור שני, וצע"ע.

קושיות על השיטות שחולקים על הרמב"ם, [רמב"ן ותוס'].

גם בשיטות שחולקים על הרמב"ם יש לתמוה טובא, ונבאר את הקושיות דבר דבור על אופניו:

א] לדידהו לא מובן מה כל ענינא דביעור, דבשלמא לפי רבי יהודה א"ש, דנפ"מ דכעת רק עניים מותרים, וזה דינא דביעור, אבל לפי רבי יוסי לא נשתנה כלום, ורק חוזרים שוב על הדין הפקר מתחילת שמיטה, דגם בתחילת השביעית הפקירו הכל לעניים ועשירים וכולם זכו, וכעת אנו חוזרים להפקיר גם במה שכבר זכו ושוב חוזרים

אכילת חיות, וכמפורש בתוס' בר"ה [ט.], וקשה דמאי שנא דבזמן הביעור דמפקיר גם לחיה מהפקר לפני ביעור בשביעית עצמה דרק מפקיר לאדם, והתוס' סותרים משנתם, וצ"ע.

[ו] עוד יש לעיין דמה שורש פלוגתת הרמב"ן ותוס', דמצאנו דנחלקו בתרתי, א] הרמב"ן חולק על הראשונים שחידשו שצריכים להפקיר גם לחיות, ולדידה סגי להפקיר רק לאדם, וצ"ב שורש פלוגתתם, ב] הרמב"ן חולק על התוס' דהרמב"ן סובר דהפירות נאסרו מיד אי לא ביער, והתוס' סברי דכל זמן שיבער הותרו, וצ"ב שורש פלוגתתם, [עוד יש לעיין האם הנך תרי פלוגות תלויות זו בזו].

[ז] עוד יש לעיין ממה דמצאנו מבוכה גדולה באחרונים האם פקע קדושת שביעית מפירות לאחר ביעור, עיין בזה במשנת ר"ע [ס"ה] שהביא לדייק מהרבה ראשונים דפקע הקדושת וכל הדינים אכן דייק במהר"י מלכי צדק דלא פקע הקדושה, וע"ע בחזו"א [ס"י י"ג אות ה'], ובמק"א סותר משנתו בזה, ויש לעיין בשורש ספק זו דמה הצדדים בזה.

[ח] הבאנו מהמהר"י מלכי צדק [פ"ט מ"ב] לדייק דלא פקע דין קדושת שביעית לאחר ביעור, ועיין היטב בדבריו שכתב שמותר לזכות בפירות שביעית לאחר שהפקירם מדין ביעור, וכעת שלו הם לכל דבר, ואעפ"כ הוסיף "אבל למכור אסור", ומזה שהוא אסור למכור דייקו דע"כ אכתי איכא בהו קדושה, אולם יש לדקדק, דאחרי שהם שלו לענין אכילה וכבר זכה בהם, הרי שוב מצי למוכרם לאחרים לאוכלם, ואיזה איסור נאמר כאן, [דע"כ דאין כוונתו לאיסור סחורה, חדא דלמה לא להזכיר סחורה טפי מהפסד, ועוד דמשכחת לה אופנים של מכירה שמותרים בלי איסור סחורה ולמה נקט לישנא דמכירה], וצע"ג.

קושי' על שיטת התוס' למה אין מקדשין אשה בפירות לאחר ביעור.

יש קושי' נוספת מיניה וביה בשיטת התוס', דהנה, כבר נתבאר בשיטת התוס' דלא נאסר אלא דכל זמן שאינו מבער אז הוא דנאסר, אבל מיד כשמבער הותר, וקשה מדברי התוס' בקידושין

וזוכין בו עוד, ונמצא דעצם הדין לא נשתנה מתחילת שביעית אלא דחוזרים ב' פעמים על הך דין עצמו, התחלת השביעית ושוב בסוף השביעית, וצ"ע, ויתכן דזה המקור לרמב"ם, ודו"ק.

[ב] אולם באמת יתירא מזו קשה, דלמה לי קרא ודרשה [ד"ואכלו אביוני ועמך] לחדש היתרא דעניים ועשירים, הא מהיכי תיתי לאסור, הא תמיד היו הפירות מותרים לכל, והיכן כתיב איסור שצריכים קרא להתירה.

[ג] יש לדקדק מדברי הרא"ש דנראה דנתקשה בקושי' זו, דאחרי שהביא את פלוגתת רבי יוסי ורבי יהודה, הוסיף לפרש ברבי יוסי, "וקרא אשמועינן דצריך להפקירן ויד עניים ועשירים שוין בה", וכוונתו ליישב דמה נתחדש בשיטת רבי יוסי, אולם לא איתברר דבריו, דהא גופא קשה דמאי קמ"ל קרא לרבי יוסי, דבשלמא לרבי יהודה א"ש, דקרא קמ"ל דרק לעניים מותר, אבל לפי רבי יוסי היא גופא קשה דמה דכולם שוין ידעינן כבר קודם, וצ"ע.

[ד] הקשה החזו"א [ס"י י"א ס"ק ו'] ממה דקתני [ב"ק ק"א] דבגד שצבעו בצבע של שביעית ידלק ומיירי לאחר ביעור, והעיר דלרמב"ן קשה טובא דאף דחידש הרמב"ן דפירות שלא ביערם אסורים לאחר זמן הביעור, אכן למה לא סגי בגניזה ולמה לי שריפה, עכ"פ משמע דכו"ע מודי דאיכא ילפותא מנותר, והניח בצ"ע.

עוד הקשה דדין זה הוא נגד שיטת התוס' דכבר דקדק החזו"א דמתוס' משמע דליכא איסור כלל לאחר ביעור אף דלא ביער, וכל הדין בזה הוא להפקיר ולאכול, וא"כ למה לי לשרוף, והניח קושי' זו בצ"ע, ועיין נמי ברש"ס סיריליאו [שם ד"ה והנני מכריח] שהוכיח דביעור הוא שריפה מהך דבגד שצבעו דנשרף, [והוכיח מיניה וביה מהסוגי' דדין דאורייתא הוא], וצ"ע.

[ה] עוד יש לתמוה בשיטת התוס' דהנה, הבאנו לעיל מרש"י ותוס' דמפקירין גם לחיות, והרמב"ן דקדק דכן מבואר בקרא דכתיב "ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה", הרי דהתורה אמרה לאכול ביחד עם החיות, וקשה, דלשיטת התוס' בשביעית עצמה אפשר לשמור ולגדור כנגד

וה"ה דנימא כן הכא, והדרא הקושי' דלמה אינה מקודשת, וצ"ע.

אולם אכתי יש לחלק דהכא גרע מכל הנך, דהכא ההיתר של הפירות הוא ע"י הפקר, ונמצא דכל מה שהאשה יכולה לעשותו לממון היינו דוקא ע"י זכייה מחדש מהפקר, וי"ל דבגוונא זו אמרינן דכלפי הבעל אין זה ממונא דבעל, דהיא רק זוכה מהפקר, וגרע מפטר חמור ונשרפין, דדידיה הוא, וא"צ זכייה מחדש, ודו"ק.

אולם אין זה טענה, דאדרבה, הרי כל מה דאסוה"נ לאו ממונא היינו משום שהתורה הפקיע ממנו את הדין ממון, וזה א' מדיני האיסור הנאה, ולא מחמת זה שבפועל ליכא היכי תימצי של השתמשות, וזה יסוד החילוק בין איסורי הנאה מדרבנן לאיסוה"נ מה"ת אף דבפועל ליכא השתמשות לשניהם, וזה גם ההסבר ברשב"א הנ"ל דמצד פנים חדשות אין להחשיבו כממון, דאי דנים מצד הכפועל הא סו"ס יש לו שימוש ע"י שריפה, ומאי שנא מהרבה מטלטלין דעיקר שימושן ע"י כיליון, וע"כ כנ"ל דנתבטלה התורת ממון מכל החפץ כולו, כולל מה אפשר שיצא ממנו, וכששורפן ונעשה לאפר, אז נתחדש ממון חדש מצד פנים חדשות, וכל זה מבואר בשערי יושר שער א' בארוכה, ובזה ביאר נמי את החילוק בין איסוה"נ דאורייתא לאיסוה"נ דרבנן.

ומעתה נראה, דאם אך יש לפירות שביעית שימוש המותר ע"י הפקר, וההפקר הוא דין מסדר הפרשה שלהם שמותרים לאחר ביעור, א"כ לכתחילה לא הפקיע התורה את הדין ממון שלהם, דומי' לפטר חמור, ודו"ק, ודרכו של החזו"א הכא תמוה, וע"ע ברש"ש ובמצפה איתן בפסחים שם.

[עוד] יש לעיין דזה אינו פשוט כלל לומר דלרמב"ן שיש איסור כשלא ביערו דאז א"ש, דעיקר האי מילתא דלפי הרמב"ן והתוס' דחיילא איסור הנאה הוא חידוש, דגם ברמב"ן דאוסר

[נ"ו: סוף העמוד] דמבואר דבקידוש בפירות שביעית לאחר ביעור דאינה מקודשת, וכבר תמה המהרש"א דלאחר ביעור מותרים באכילה והנאה ולמה אינה מקודשת, וי"ל דמיירי כשהגיע זמן ביעור ולא ביערם שנאסרו, אכן כבר הבאנו לדיוק מהחזו"א דגם אי לא ביערם אבל אי יבערם שוב יהיו מותרים ורק לשיטת הרמב"ן אסורים ואין להם תקנה, ונמצא שהתוס' לשיטתייהו סותרים משנתם.

וצ"ל דסו"ס כל זמן שלא ביערם אכתי אסורים ואז אין זה ממונא ידידיה, הלכך אינה מקודשת, וכן למד החזו"א [ס' י"א סו"ק ו'] בביאור דברי התוס', ומה שהיא יכולה לבער ולאכול לא מהני כיון דסו"ס כעת אין זה ממונא כיון דאסורים בהנאה.

איברא דסברא זו אינה פשוטה, שהרי באיסוה"נ דנשרפין דאפרן מותר הקשו הראשונים דלמה אינה מקודשת הא סו"ס יש בו ממון לגבי אחר השריפה, ותירצו בזה התוס' בפסחים [כ"ט] דמיירי באין באפרן שוה פרוטה, ומשמע דהיכא דאיכא בהם שוה פרוטה שפיר חשיב ממון, ואף דכעת יש בהם איסור אבל כיון דלאחר זמן יותרו אפרן הרי כבר עכשיו יש להם דין ממון מחמת ההיתר של אח"כ וא"כ ה"ה דלאחר ביעור נימא כן, והרשב"א בקידושין [נ"ו] תירץ על קושי' זו דאפרן הוי כפנים חדשות הלכך אינה מקודשת מחמת האפר, ומבואר מדבריו דלולי סברא זו הוא מודה להתוס' דאית להו דין ממון מחמת ההיתר של אחרי שריפה, ולכא' ק"ו דביעור דנימא דהפירות יש להם דין ממון מחמת האפשרות של ביעור אח"כ, וכעין זה מצאנו נמי בבכורות [י']. בפטר חמור דביני ובניי מקדש בו אשה, דאף דכעת זה אסור בהנאה אבל כיון דשייך היתרא באיסוה"נ ע"י הפדיון בשה שוב גם עכשיו הוא מקדש בה²,

ב. ואף דהרמב"ם השמיט דין זה, אבל באהא"ז [גניבה פ"ב] ביאר דאזיל לשיטתו דס"ל דבעינן כסף דאית ביה הנאה ולכן אינה מקודשת במתנה ע"מ להחזיר מה"ת, אבל הראשונים חולקים על הרמב"ם בזה במתנה ע"מ להחזיר ועוד, ולשיטתייהו הדרא הקושי' לדוכתא.

לאחר ביעור לעולם הא רק נאסר באכילה ולא בהנאה, ומה המקור לתוס' דאיכא גם איסור הנאה^ג, ולכאור' רק לשיטת הרמב"ם דאיכא דין שריפה הוא דאיכא איסור הנאה, וצ"ע].

פרק ג'

מוהלך חדש ביסוד דינא דשריפה בביעור, וביאור בפלוגתא הנ"ל.

מקדים דיסוד דינא ד"כלה מן הבית" היינו דנגמר הזכות "החזקה בתורת בית", ומה"ט מותר בהתחיל בחבית וכן מחלקים ג' סעודות.

אולם אכתי לא איתברר דמנלן דין שריפה, ואי ילפינן מנותר א"כ איך מתפרש דין ביעור לצדדין, דאיך יתכן דבמיני צובעין ילפינן מנותר דדין ביעור הוא שריפה, ובמידי דאכילה מתפרש גזה"כ דביעור באופן אחר ע"י הפקר, ולא ילפינן מנותר, וצ"ע.

ואשר נראה בזה, ונקדים בעיקר דינא דביעור דילפינן מקרא ד"כלה מן הבית", דנראה דלכו"ע אינו לא דין שריפה ולא דין הפקר, אלא דין חדש של "כלה בן הבית", ודינא דשריפה והפקר באים כתוצאה מהדין "כלה מן הבית", וכדיבאר.

דהנה, בדין "כלה מן הבית" נאמר דנגמר הזכות "החזקה בתורת בית" בפירות שביעית, והיינו החזקה בתורת בעלות, דז"ל התוס' בפסחים [נ"ב:] "דהא דמשמע בכל מקום שאסור לאכול לאחר ביעור, היינו כש'משהה בביתו בתורת שלו', אבל אם מפקירו וכו'", וז"ל הסמ"ג [קמ"ח] "שהביעור הוא ש'לא יחזיק האדם בפירות שביעית' כלל אלא יפקיר הכל, ו'דרך הפקר' מותרין לאכול" [מובא בכס"מ ריש פ"ז], הרי דבהאי קרא ילפינן דנגמר הזכות החזקה בתורת בעלים, וזה הפשט הפשוט בדין "כלה מן הבית", שיש החזקה באופן של החזקת בית, וזה דינו של פירות שביעית עד הביעור, ובזמן הביעור נאמר דנגמר האי זכות בפירות, וזה תחילת דינו של ביעור.

חידוש מהמקד"ד בישוב שיטות הראשונים, דגם לדידהו איכא דין שריפה במידי דלאו לאכילה, דלא נאמר דין ד"לכם לכל צרכיכם" לאחר שביעית.

ובישוב שיטות הראשונים נקדים בחידוש גדול, ובעזה"י"ת כיוונתי בזה לגאון בעל המקד"ד [סי' נ"ט ריש ס"ק ב'], דהנה, מבואר בירושלמי דאכילה לאחר ביעור יליף מקרא דואכלו אביוני עמין, ויש לדקדק דבקרא דאכילה בשביעית כתיב "לכם לאכלה", ומלשון "לכם" מרבינן "לכם לכל צרכיכם" ואיתרבי כל הני דהנאתן ובעורן שוה דומי' דלאכלה, כגון לצביעה [ב"ק ק"א] או לאבוקה של אור ולולב לכבוד הבית [סוכה מ'] דכל הנך הנאתן ובעורן שוה, ויש להסתפק האם איכא גילוי מהכא גם לאכילה דלאחר ביעור איתרבי כל הנך או לא, ולא הותרו כל הנך אלא לפני ביעור, דסו"ס בקרא דלאחר ביעור לא כתוב "לכם".

ויש מקום לחדש בשיטת התוס' דלא ילפינן והכא רק נאמר דין אכילה ותו לא, ולפי"ז רק שתיה וסיכה איתרבי דסיכה כשתיה, וממילא א"ש דליכא היתרא כלל על צבע ולולב ואור של אבוקה, ומה"ט כתוב שבגד שצבעו ישרף, גם לראשונים שלומדים דביעור זה הפקר ושוב אוכלו, דזה דוקא במידי דאכילה דעל זה נאמר דינא ד"ואכלו אביוני עמין", ודו"ק.

ובזה א"ש נמי מאי קמ"ל קרא לרבי יוסי, דלרבי יהודה קמ"ל קרא דרק עניים אכלי, אבל לרבי יוסי היה קשה דמאי קמ"ל קרא, ולהנ"ל ניחא דקמ"ל דרק אוכלים ותו לא, ע"כ יסוד דבריו.

ג. ועיין בהערות להגרי"ש אלישיב [קידושין שם] שאם זה אסור בהנאה א"כ איך תפיס דמיה, ואלי רק על פירות שביעית לפני ביעור נאמר גזה"כ דתפיס דמיה, ואי ננקוט דרק אסור באכילה א"ש.

לאכילה לאחר ביעור, והר"ש סיריליאן [פ"ט מ"ט] האריך בדיני ביעור ושם [ד"ה והני מכריח בהדין] הביא את דברי רש"י הללו כמקור לאיסור אכילת פירות שביעית לאחר זמן הביעור, ונראה דהך לישנא דקרא מגדיר היטב את גדר האיסור בפירות שביעית לאחר ביעור, דאינו מאכלות אסורות בעלמא, אלא יסודה מדין "נטישה", והיינו שלא יחזקנו כבעלים, ומי שממשיך לאוכלו לאחר שכלה לחיה מן השדה בלי להפקירו קרינן ליה "החזקה כבית", וזה האיסור באכילה, מה שמתבטל הנטישה ע"י אכילתו כדרך החזקה בעלים.

ועיין לעיל בציונים והערות [פרק ט' משנה ב' ענף א'] מה שנתבאר עפ"י זה בעיקר הגדר של "כלה לחיה מן השדה", דבעינן שאכילתו יהיה אכילה "על ידי השדה", שיצטרף ויתחייס לאכילת החיות, דרק בזה לא חשיב כהחזקה בתורת בעלים.

וע"ע לעיל בציונים והערות [פרק ט' משנה ה'] במה שנתבאר בדין ג' כבשים, דדיינינן להחזקתו כבעלים כפי מקצת המין, וזה יסוד היתרא דאזלינן בתר המין האחרון לקולא מחמת הטעם שנבלע בראשון, ובוזה ביארנו נמי דינא דר"ש דבירקות נדונים כולם כמין אחד.

ועיין עוד בציונים והערות [פרק ט' משנה ו' - ענף א' וב'] שמצאנו חידושים מיוחדים בדיני לקיטת הירק ויש נפ"מ לדיני ביעור – והדברים מתבארים על פי הנ"ל – עיי"ש.

מבאר דהדין שריפה ילפינן מנותר, ובוזה חלוק מיני צובעין ממדי דאכילה, דמידי דאכילה אתרבי לדין נוסף

ונראה דגדר זה מוכרח נמי ממה דמשאיר אצלו שיעור ג' סעודות ונותן לכל מי שירצה שיעור ג' סעודות אף לרמב"ם דבעי שריפה, דקשה דאי דינו בשריפה א"כ למה מותר להמשיך בזה בג' סעודות, ולפי הנ"ל א"ש, שהרי זה פשוט שכל מי שהוא באמצע האכילה שוב מותר להמשיך לאכול, דאין זה החזקה בתורת בית, ורק מה שמתעכב אצלו לאכילה בזמן מאוחר מיקרי "החזקה בית", וג' סעודות מיקרי שכבר התחיל עכשיו באכילתם, ודו"ק.

ונראה דזהו נמי הביאור ב"התחיל בחבית" דאינו מבער ו"הרי"ז כמבוער", וכמבואר בירושלמי [פ"ט ה"ד התחיל באוצר] וברמב"ם [פ"ז שמיטה ויובל ה"ן], וכן הוא ברמב"ם פי' המשנה מעש"ש [פ"ה מ"ן] עיי"ש ברא"ש ורע"ב דקאי על שביעית, וכ"כ בשע"צ, והוסיף בציון ההלכה [פ"ז ס"ק ס"א] בשם קה"י [סי' כ"ג ס"ק ג'] דלכן אין אנו מגעילין כלים של שביעית מצד ביעור, [ודלא כהר"ש סיריליאן דמחייב בהגעלה], והיינו דבכל הנך אין ההחזקה החזקה בתורת בית אלא כהתחיל באכילה דמי.

ועיין בניר [פ"ט ה"ד] בדינא ד"התחיל באוצר" הרי הוא כמבוער, דביאר בזה, דאוצר הוא מקום שאין מסתפקין ממנו והאוכל שם להיות שמור להרבה זמן, ואי התחיל לאכול מהאי אוצר הרי גילה דעתו שכבר אינו מחזיק בהנך פירות להרבה זמן, ואדרבה הוא כבר התחיל באכילתו, וכבר דומה למשהה חמץ ע"מ לבערו דלא קעבר על כל יראה, ועיין בהערה י' מה שהוסיף בזה.

ונראה דיסוד זה מבואר נמי ברש"י, דהנה, רש"י בפרשת משפטים פירש קרא ד"ונטשת"

ד. והוסיף דלפי"ז איכא פירוש חדש במשנה בדין ג' כבשים, דמי שכבש ג' מיני ירקות בחבית א' וכל א' נותן טעם בחבירו, והגיע זמן ביעור של א' מהם, יש שיטה במשנה שאומרת שיכול להמשיך לאכול כפי המין האחרון והיינו כפי זמן הביעור של המין שעדיין לא הגיע זמנו, ומהני לן הטעם שהמין האחרון נתן בראשון להתירו לאכילה גם אח"כ, וביאר הניר דלפי חזקה שהביא דין זה דהתחיל באוצר הרי זה כמבוער על האי מתני', די"ל דמיירי שהתחיל לאכול את המין האחרון, ואמרינן דהוי כבר כהתחיל לבער את כל מין ומין שיש בו טעם מהמין הזה האחרון.

ונראה דשורש דבריו כנתבאר בדברינו בספר אמרות אברהם [פסחים סימן ד'] דשורש הדין בב"י אינו ה"מציאות" והעובדא שיש חמץ ברשותו, אלא דעצם זה ש'מחזיק' את החמץ ברשותו זה האיסור, וממילא דמשהה ע"מ לבער אינו בכלל ב"י, וה"ה הכא, כל האיסור הוא בזה שהוא מחזיק בה "החזקה בית", ונתבאר שם שבזה שונה האיסור של החזקה משקולות פגומות ששם עצם המציאות והעובדה שהם אצלו אסורה.

צובעין דליכא דין זה שוב הדרא ליה שריפה מחמת הדין נותר, ודו"ק.

מבאר דגם בשיטת רבי יוסי נשתנה הזכות אכילה לאחר ביעור, ולכן צריך להפקר גם לחיה, ומביא גם מהמלכי עדק דאין למכור פירות שביעית שזכה בהם לאחר ביעור.

וגם בשיטת רבי יוסי י"ל כן, דלפי מה שנחחדש לעיל דגם לרבי יוסי ליכא היתרא במיני צובעין, ולדידיה רק איתרבי דין אכילה ולא דין "לכם לכל צרכיכם", הרי דאף דהאכילה עצמו שוה לעניים ועשירים גם לפני ביעור וגם לאחר ביעור, אכן סו"ס כל זה דוקא במידי דאכילה דבזה נתחדש דין אכילה, אבל שפיר מודה דבמידי דצביעה דידלק, וא"ש.

אולם אכתי צריכים להוסיף בזה עוד, דלכאורי' יש לתמוה, דמה שייך לומר דחיילא דין "כלה מן הבית" גם במידי דאכילה לומר שנגמר הזכות אכילה, אלא דשוב חיילא ביה עוד דין אכילה, הרי כיון דלרבי יוסי הך זכות אכילה דינו ממש כזכות אכילה דלפני ביעור, א"כ איתברר דמעולם לא נגמר הזכות אכילה, ונמצא דבטלה לה דינא ד"כלה מן הבית", דלהפקר ושוב לזכות בהאי זכות עצמו אינה אלא ביטול דין ההפקר, והדרנא לזכות קמייתא, ואין כאן נותר מעיקרא, ואין כאן דין "כלה מן הבית", ושוב קשה דמה התוכן של דין ההפקר וזכייה נוספת.

וע"כ צ"ל דלא רק דבמיני צובעין וכדומה נשתנה דינו לאחר ביעור, אלא דגם בזכות אכילה נשתנה זכותו, ובזה יתיישבו הסתירות בתוס' שהקשינו לעיל, וכדיבואר.

דהנה, לעיל הבאנו סתירה בדין הפקר האם מפקירים לחיות או לא, דהתוס' סתרי משנתם בזה, דכבר הבאנו מרש"י ותוס' דביעור מפקירין גם לחיות, והרמב"ן דקדק דמבואר כדבריהם בקרא

של אכילה ותו לא הוי נותר משא"כ במיני צובעין [באופן שהוא עדיין לא לבש את הבגד].

ומעשה נראה דאחרי דנתבאר דנגמר הזכות החזקה כבעלים וזה דינא ד"כלה מן הבית", וזה יסוד דינא דביעור, שוב כתוצאה מזה נעשה ממילא לנותר, וככל קודש שנגמר הקיום דין שלו, ושוב ממילא חיילא הדין דהיה צריך לחול ביה דין שריפה מצד הילפותא דנותר, וזה לכו"ע, ודומה לביעור מעשר שני דג"כ הדין בשריפה, וכדביאר בזה הר"ש סיריליא, דכיון דילפינן מקרא ד"כלה מן הבית" דנגמר דינו של פירות שביעית, שוב נהיה נותר וחייב שריפה, וזה המקור לדין שריפה בבגד שצבעו בצבע של שביעית.

אולם, רבי יהודה יליף דקרא ד"ואכלו אבינו עמך" מרבה דין חדש של אכילת עניים, והיינו דהתורה חידשה בזמן הביעור קיום דין נוסף של אכילת עניים, הלכך צריך להפקיר להם, והיינו דהזכות החזקה בתורת בעלות נפסק בזמן ש"כלה לחיה מן השדה", אלא דנתחדש זכות חדשה לעניים גרידא, וממילא דזה עצמו הפקעה מנותר, דרק עד כמה שאין שום דינים בקודש הוא דנהיה לנותר, אכן אחרי דנתחדש קיום דין חדש, שוב לא הוי נותר ושוב פקע הדין שריפה.

אכן באופן דלא חיילא דין ד"ואכלו אבינו עמך" והיינו במיני צובעין וכן באבוקה של אור ולולב, בכל הנך באמת הדרא לן דינא דשריפה, וזהו שאמרו בב"ק דבמין הצובעין ידלק, והיינו גם לרבי יהודה דביעור היינו הפקר^ה.

הרי לנו דדין "כלה מן הבית" לא מתפרש בתרי אנפי, דפירושו חדא, דיסוד דינו שנגמר הדין החזקה כבעלים ותו לא, אלא דשוב ממילא הוי נותר דדינו בשריפה, וזה בכל המינים, אלא דבמידי דאכילה איתרבי דין נוסף של אכילה שלא כדרך בעלים ובזה פקע ליה דינא דנותר, ובמיני

ה. ויש להוסיף כאן חידוש נוסף של המקד"ד [בהמשך שם ד"ה אמרינן בירושלמי- עמודים 429 - 430] דאחרי שלבש בגד פעם אחת כבר א"צ לשורפו כיון דזה דומה להתחיל בחבית, והרי"ז כמבוער, והוכיח כן מהירושלמי [פ"ט ה"ה] שמבואר שם שחבן שנתנו לכו דדוקא לאחר שישן עליו בטל, וביאר דהכוונה בירושלמי דהרי זה כמבוער ופטור מביעור, וכן ראיתי בר"ש סיריליא [שם] בביאור דברי הירושלמי, וביאר המקד"ד דהרי זה להתחיל בחבית, וכן יהיה הדין בלולב שכיבד בו את הבית, ודו"ק.

דרך חדשה בתוס' דמה דלא מקדשים את האשה בפירות דלאחר ביעור אינו מצד האיסור^נ אלא מצד הדין דרך הפקר, וכסברת המהר"י מלכי צדק לענין הא דאין מוכרים.

ונראה דעפ"י י"ל דאיכא בזה נפ"מ נוספת גם לגבי קידושי אשה, דנראה לחדש שמה שאמרו התוס' דאין מקדשין אשה בפירות לאחר ביעור, דאין הכוונה מדין איסורי הנאה, וכדהבאנו לעיל וכדתמה בזה המהרש"א, אלא דדין אחר הוא, ונקדים, דכבר תמה האור שמח [מאכלות אסורות פ"ח ה"ז] דאיך מקדשים אשה בפירות שביעית, הרי כבר הוכיחו מהר"ש הזקן דיסוד דינא דלאכלה ולא לסחורה ולא להפסד הוא משום שהתורה הגבילה את הזכות ממון שלו שהוא רק לאכילה, וא"כ איך חשיב שלו לקדש בו אשה, ותירץ דצ"ל דלענין אכילה הרי היא כשלו, וזה כעין פועל שמשל שמים הוא אוכל, ועיין בהערה^י שהבאנו את לשונו בזה.

ועפ"י מה שביארנו לעיל במלכי צדק א"ש, דזכות זה לקדש בו אשה נשתנה לאחר ביעור, דכעת נאמר הלכה אחרת של אכילה שהוא אוכלו בדרך הפקר, והיינו דהזכות אכילה אינה אלא לאכילה עצמו, דומי' דמעש"ש והקדש דשלו הוא לאכילה ואכתי אינו מקדש בו את האשה, והכי נמי בפירות שביעית לאחר ביעור, דכמו שאינם שלו לענין להחיל בזה קציצת מקח ולתבוע על זה ממון, וממילא דה"ה דאינם שלו לענין לקדש בהם אשה.

ואף דכפשוטו היה נראה מהתוס' דהביאו בהדי' דיני אסוה"נ דאין מקדשים בה, ומשמע דמדין איסור^נ הוא דאין מקדשים בה, אולם יש לדחות, דכיון דהמשנה אח"כ מיירי גם בתרומה וכדומה אי מקדשים בה, והנך לאו מדין איסורי

דלאחר ביעור דכתיב "ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה", הרי דהתורה אמרה לאכול ביחד עם החיות, והקשינו, דבשביעית עצמה לפני ביעור אפשר לשמור ולגדור כנגד אכילת חיות, וכמפורש בתוס' בר"ה [ט.], ומאי שנא.

ונראה לומר דהכא לאחר ביעור נאמר דין מיוחד של אכילה בדרך הפקר, וכדהבאנו לעיל מהסמ"ג דאוכלו בדרך הפקר, וכלשון התוס' "לא להשהותו בביתו בתורת שלו", והיינו דהגם דהזכות אכילה היא גם לעשירים, אכן כמו דלרבי יהודה נשתנה הזכות אכילה והיא רק לעניים, כמו כן לרבי יוסי נשתנה הזכות אכילה שכעת היא אכילה בדרך הפקר, והיינו דאוכלו מכח ההפקר שמעמידו גם לחיות וזה אכילה כדרך הפקר, ודלא כהזכיייה לפני ביעור שהיא אכילה כבעלים, שהרי דין זה של אכילה והחזקה לאכילה כבעלים נגמר בדין "כלה מן הבית", ודוקא בדין הפקר דלאחר ביעור נתחדש אכילה ביחד עם החיות, דזה כל דינא דביעור, ואין כאן סתירה בתוס', ודו"ק.

ונראה דנתחדש כאן דין נוסף באכילה בדרך הפקר, דהנה, כבר הבאנו מהמלכי צדק [פ"ט מ"ב] שאחרי שכתב שמותר לזכות בפירות שביעית לאחר שהפקירם מדין ביעור, וכעת שלו הם לכל דבר, אעפ"כ הוסיף שם "אבל למכור אסור", וקשה דאחרי שהם שלו לענין אכילה וכבר זכה בהם, הרי שוב מצי למוכרם לאחרים לאוכלם, ונראה דכאן כתוב הלכה מיוחדת של אכילה בדרך הפקר, דהזכות אכילה אינה אלא לאכילה עצמו, דומי' דמעש"ש והקדש דשלו הוא לאכילה אבל אינו ממון בעלים, דרק האכילה היא שלו לאוכלו, והכי נמי בפירות שביעית לאחר ביעור, שיש לו זכות אכילה בהם אבל אינם שלו לענין להחיל בזה קציצת מקח ולתבוע על זה ממון.

ו. וז"ל האור שמח [מאכלות אסורות שם] "דאיסור הסחורה בפירות שביעית אינו כמו בשאר איסורים, דחששה רחמנא שמא יאכל וכיו"ב, רק דהאיסור הוא משום דשביעית הפקר הוא, וכי מצי זכי להו אמרה תורה רק לאכול, לא לסחורה ולא להפסיד, דזה שיעור בזכות הזוכה, והגם דלא דמי לקדשים, דהמקדש בפירות שביעית מקודשת, יעויין קדושין [נ"ב, תוד"ה המקדש], בכל זה דמי להך דאמרו [ב"מ צ"ב]. פועל משל שמים אוכל, שלא זיכה לו הכתוב אלא מה שהוא לועס ואוכל, יעו"ש, ואין בידו לסחור אותם", עכ"ל.

והיינו דנתבאר דשלו הוא לענין האי אכילה ולהכי שפיר מצי מקדש בה, ויש להעיר דאף דפשיטא ליה דפועל דמשל שמים הוא אוכל דמצי מקדש, ונראה דמדברי הברכ"ש [קידושין סי' ג'] לא נראה כן, עייש דברים עמוקים, ואכמ"ל.

הנאה ניהו, י"ל דגם לגבי שביעית אין כוונת התוס' מדין איסור"נ.

ובאמת דמדוקדקין דברי התוס' דרק הקשו למה הושמט עבודה זרה ותיירצו דלא מיירי הכא באלו שתופסין דמיה, ושוב הוסיפו הך דשביעית בתירוצם להוכיח דלא קתני אלו שתוספים דמיה, אבל מעיקרא לא הקשו התוס' על שביעית ביחד עם ע"ז, ורק בתירוצם הביאו הך דשביעית, וזה דקדוק גדול, וי"ל דעיקר הקושי במשנה זו הוא רק מאיסור"נ, ולכן לא הקשו משביעית, אלא דסו"ס משביעית איכא ראייה ממה דלא קתני לה עכ"פ במשנה להלן, וע"כ דכיון דהכא הושמט הנך דתוספין דמיה ה"ה דהתם השמיטו כבר שביעית, ודו"ק.

מדקדק דאיכא כמה שינויים בין הריטב"א לתוס' בהא דאין מקדשין בפירות שביעית.

ובאמת דבריטב"א קידושין [נ"ו] גם העיר משביעית לאחר ביעור, אכן איכא ג' שינויים בין הריטב"א לתוס', אן תוס' לא הזכירו שביעית לאחר ביעור בקושי, והריטב"א הזכירו ביחד עם ע"ז, בן התוס' כתבו שביעית לאחר ביעור והריטב"א כתב שביעית לאחר זמן הביעור, גן הריטב"א הדגיש דגם ע"ז וגם שביעית איסור"נ ניהו.

ונראה דהריטב"א אזיל בשיטת הרמב"ן דפירות שביעית שלא ביערם בזמן הביעור נאסרו לעולם, הלכך הקשה מלאחר זמן הביעור והדגיש שהם איסורי הנאה ביחד עם ע"ז, אכן התוס' לשיטתייהו סברי דמותר בהנאה אח"כ, וכקושי המהרש"א, הלכך לא הקשו מצד איסור"נ, רק אדרבה לשיטתם איכא חסרון אחרת דליכא קידושין מצד זה שתבטלה הזכות החזקה בתורת בעלים לאחר ביעור, והקשו על לאחר ביעור דוקא, ויתירא מזו, הרי לפי הרמב"ן יבואר דבאמת אפשר לקדש אשה בפירות שביעית לאחר ביעור היכא דביערן, ולשיטתו לא הקשו כלל מפירות שביעית שביערם, ודו"ק.

ישוב שיטת הרמב"ם, דלדעתו פליגי רבי יוסי ורבי יהודה אי זכות אכילה דלאחר ביעור שזה לזכות אכילה לפני ביעור.

עכ"פ למדנו בשיטת התוס' דגם בשיטת רבי יוסי דגם עשירים אוכלים לאחר ביעור, אולם אכתי איכא נפ"מ בזכות אכילה לאחר ביעור מהזכות אכילה לפני ביעור, דלאחר ביעור כל זכותו הוא רק דרך הפקר, ויש בזה ג' נפ"מ, אן צריכים הפקר גם לחיות, בן א"א למכור פירות שביעית לאחר ביעור, גן א"א לקדש אשה לאחר ביעור, וכל זה מלבד הנפ"מ במין הצובעין דלאחר ביעור שורפין.

ומעתה הדרנא לשיטת הרמב"ם, דנראה דבזה מתיישב נמי שיטת הרמב"ם, ונקדים, דיתכן דהרמב"ם חולק על עיקר יסודו של המקד"ד לחלוק בביאור האי גזה"כ ד"ואכלו אביוני עמין", והרמב"ם סובר לאידך גיסא דלעולם קרא ד"לכם לכל צרכיכם" מגלה אקרא ד"ואכלו אביוני עמין", ולתרווייהו הותרה כל שאר הצרכים כצביעה, וגם הזכות אכילה עצמה דומה לזכות אכילה של אח"כ דתרווייהו אינם בתורת הפקר, וממילא דמקדש בה נמי את האשה, דחדא גלי על חברתא.

אולם חידוש זה גופא תלוי בפלוגתת רבי יוסי ורבי יהודה, דלרבי יהודה דקרא רק התיר אכילה דאביונים, הרי ע"כ דדין בפני עצמו היא ולא שייכא לדין אכילת שביעית לפני ביעור, דאכילת שביעית לפני ביעור שייכי גם לעניים וגם לעשירים כהדדי, ולדידיה פשיטא דלא ילפינן חדא מחברתא וממילא א"ש לדידיה דין "כלה מן הבית", דנגמר הזכות החזקה בתורת שלו, והתחיל דין חדש, [וממילא א"ש גם למה בגד שצבעו בצבע של שביעית ידלק, דחיילא ביה דין נותר ע"י הדין "כלה מן הבית", וממילא דלדידיה גם עניים אין מקדשין בו את האשה].

אבל לרבי יוסי דדרשין "ועמין", דקאי בעשירים ועניים, א"כ חד דינא הוא עם אכילת שביעית לפני ביעור, וא"כ קשה דמאי קמ"ל קרא, הא ממילא היה מותר בכולם לפני ביעור ומה נתחדשה עכשיו בביעור, וכדהקשינו לעיל על החולקים על הרמב"ם.

ויתירא מזו, דאם הזכות אכילה לאחר שכלה לחיה מן השדה הוא גם לעניים וגם עשירים והרי זה ממש כמו הזכות החזקה בשביעית עצמו, ומדמינן להו אהדדי דקרא חדא גלי על חברתא,

"ואכלו אביוני עמך" בהדי' הלכות הפקר דשביעית עצמו, והקשינו דזה נגד הירושלמי, אכן להנ"ל א"ש דאדרבה, דמהאי ירושלמי גופא יליף ד"ואכלו אביוני עמך" קאי בהלכות הפקר דלפני ביעור בשביעית עצמו, ודו"ק.

וא"ש נמי המשנה, דהקשינו לעיל דהוי ליה למימר דנחלקו בעיקר הלכות ביעור, אי בהפקר אי בשריפה, ומאי קאמר "אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים לאחר ביעור", יותר הול"ל דביעור היינו שריפה, ולהנ"ל הדברים מדוקדקים, דכלפי עצם הדין ביעור ליכא פלוגתא וכדמצאנו במין הצובעין דכולהו מודי דדינו בשריפה, אלא דתחילת פלוגתתם במידי דאכילה האם קרא קאי גם בעניים וגם בעשירים, ואחרי דקרא קאי בתרווייהו, שוב איכא הכרח דקרא רק מתיר אכילתם לפני ביעור, וממילא דלאחר ביעור ליכא אכילה כלל, והן הן דברי רבי יוסי, "אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים לאחר ביעור", דבביעור מסתיים אכילתם ותו לא, דזה שורש פלוגתתם.

ולא קשה מידי נמי מה שהקשינו לעיל ממעשר שני, דהתם ליכא מחלוקת תנאים אף דהכא בשביעית איכא מחלוקת תנאים, דלפי הנ"ל כו"ע מודי גם בשביעית דחיילא דין נותר ושוב חייב בשריפה, אלא דזה דוקא במין הצובעין, אבל במידי דאכילה נחלקו אי חיילא ביה דין נותר או דנתחדש בו זכות חדשה של אכילה, ומעשר שני דומה לשביעית בלי הזכות נוסף של אכילה דבזה כו"ע דדינו בשריפה, ומעשר שני כמין הצובעין דמי דלא נחלקו בזה כלל.

אולם אכתי צריכים לבאר מה שיטת רבי יהודה בזה, דנמצא דפליגי האם בהפקירא דשביעית לפני ביעור איכא נמי קרא ד"ואכלו אביוני עמך" או לא, אולם אינו כן, ויעויין בזה בהערה¹ מה שהבאנו מהתו"כ, ומשם איכא נמי

נמצא דבתרווייהו ליכא הפקר גם לחיות, ובתרווייהו מקדשים בה את האשה, [ודלא כחידושו של התוס'], א"כ לדידיה הדרא הקושי' דמה שייך לומר "כלה מן הבית" לומר שנגמר הך זכות וחיילא בה דין נותר לולי הזכות נוסף דאיתרבי אח"כ, הרי כיון דהך זכות דינו ממש לזכות אכילה לפני ביעור, א"כ איתברר דמעולם לא נגמר הך זכות החזקה, ובטלה לה דינא ד"כלה מן הבית", דלהפקיר ושוב לזכות בהאי זכות עצמו אינה אלא ביטול ההפקר, והדרנא לזכות קמייתא, ואין כאן נותר מעיקרא.

עפ"י חידוש זה מוכיח הרמב"ם דלרבי יוסי קרא ד"ואכלו אביוני עמך" קאי לפני ביעור, ומיושב שיטת הרמב"ם, [מעורר דגם לרבי יוסי איכא קראי ללפני ולאחר ביעור, ומעורר דאין כאן קושי' מעד הפקר לעניים ולא לעשירים].

ונראה דאדרבה, דזה היה קשה לרמב"ם, והרמב"ם למד דמקושי' זו היה הכרח לרבי יוסי לדרוש דקרא קאי אשביעית עצמו לפני ביעור ולא על אחר ביעור, דזה גלי לן קרא ד"כלה מן הבית", הרי דתחילת פלוגתתם הוא האם קרא קאי רק על עניים או גם על עשירים, וממילא דנחלקו עוד האם קרא קאי אלאחר ביעור או דקאי לפני ביעור.

והיינו כך, דאחרי דדרשינן ד"אביוני ועמך" דכלול בזה עשירים ודומה לזכות אכילה לפני ביעור, שוב ע"כ גלי לן דינא ד"כלה מן הבית" דע"כ דאכילה זו קאי אלפני ביעור, ושוב א"ש הכל, דאחרי דקרא קאי אאכילת שביעית דלפני ביעור, שוב הדרא לנו דין נותר לדוכתא, והיינו דנמצא דמידי דאכילה לרבי יוסי כמידי דצובעין לרבי יהודה, דבתרווייהו לא נתחדשה דין חדש של אכילה, ואחרי דחיילא בהו דין נותר שוב ממילא נתחייב בשריפה, ודו"ק.

והן הן דברי הרמב"ם שהביא את הפסוק של

ז. ויש כאן הערה גדולה, דהנה, לפי הרמב"ם "ואכלו אביוני עמך" קאי בהפקר לפני ביעור בתחילת שביעית, וכבר הארכנו בסוגי' דהפקירא דשביעית בסוגי' לעיל [סימן ט'] לבאר למה לי תרי קראי, חדא לזכות של כל א' וא' וחדא להפקיר בעלותו, ושני דינים ניהו, חדא אפקעתא דמלכא וחדא מצות הפקר דגבירא, ומעתה קשה דגם לרבי יהודה בעינן קרא לפני דהפקר לפני ביעור, ונצטרך לדחוק דקרא קאי גם לפני וגם אחרי ביעור, ונצטרך לדחוק עוד דלדידיה קרא מתפרש רק על עניים לאחר ביעור, וגם על עשירים לפני ביעור וכל תמוה.

הוכחה לומר דקרא ד"ואכלו אביוני עמך" באמת קאי לפני ביעור כשיטת הרמב"ם.

ישוב שיטת הראב"ד.

ובזה א"ש נמי שיטת הראב"ד דתמהנו לעיל דאיך משכחת לה שני דינים בביעור, דממנפ"ש, דאי ילפינן דדין "כלה מן הבית" הוא בשריפה כמו נותר בביעור השני, א"כ איך מתפרש נמי בדין הפקר בביעור הראשון, וצ"ע.

ולפי הנ"ל ניחא דלעולם דין "כלה מן הבית" הוא הוא הדין ביעור שבזה מונח גמר הזכות החזקה בתורת בית, רק דבזה ממילא נעשה לנותר

וממילא דדינו בשריפה, אכן בביעור ראשון נתחדש זכות חדשה של אכילה, ובזה בטלה הדין נותר, ובביעור השני שכבר לא נתחדשה זכות אכילה חדשה, שוב הדרא לן דינא דנותר וממילא דהדרא לן הדין שריפה, וא"ש, ודו"ק.

והיינו דכמו דלשיטת התוס' מתחלקין מיני אוכלין ממיני צבעין, דחדא בהפקר וחדא בשריפה, ואין כאן סתירה, דדין "כלה מן הבית" שוה בתרווייהו דבזה נאמר דנגמר הזכות החזקה ותו לא, כמו כן לראב"ד מתחלקין הדין ביעור הראשון מהדין ביעור השני חא בשריפה וחדא בהפקר, אף גוף הדין "כלה מן הבית" שוה בתרווייהו, ודו"ק.

אולם מצאנו בתו"כ ישוב לכל הנ"ל, דיעויין בתו"כ [בהר פ"א - ו'], דהקשו דתרי קראי כתיב, דבפרשת משפטים כתיב "ונטשת ואכלו אביוני עמך", דמזה משמע דרק עניים אוכלים בשביעית, ומאיך כתיב בפרשת בהר, "לך ולעבדך ולאמתך", הרי משמע דגם עשירים [דהיינו בעל השדה וכמבואר ברמב"ן עה"ת שם], ותירץ רבי יהודה שם בתו"כ, דכאן לפני ביעור כאן לאחר ביעור, ומבואר כאן דקרא ד"ונטשת ואכלו אביוני עמך" באמת קאי גם לפני ביעור וגם לאחר ביעור, ועוד מבואר דעל לאחר ביעור קרא קאי רק על עניים [לשיטתו דלא דרשין אביוני ועמך], ועשירים לפני ביעור בשביעית עצמו איתרבו בקרא בפרשת בהר, וזו שיטת רבי יהודה, וא"ש.

ואגב יש להעיר דמהכא איכא כבר מקור לדברינו דרבי יוסי הוא זה שחידש דקרא ד"ואכלו אביוני עמך" קאי רק לפני ביעור, ורק לרבי יהודה דחלוקין נינהו הנך תרי אכילות, לדידיה איכא ריבוי מיוחד לומר דאיכא תרי קראי, חדא ללפני ביעור וחדא ללאחר ביעור.

אולם מעתה יש להקשות טובא, דכבר פליגי ב"ה וב"ש בהפקר לעניים ולא לעשירים, ושורש פלוגתתם הוא דמהיכי יליף דין הפקר, האם מ'תעזוב' דמתנות עניים דאיכא נמי עזיבה אחרת דקאי רק בעניים, או מ'ונטשת' דשביעית דקאי בעניים ועשירים, אבל הא מיהת ברור דכו"ע מודי ד'ונטשת' דשביעית קאי בעניים ועשירים, ותמוה הרי לפי רבי יהודה אינו כן, ואדרבה קרא ד"ונטשת ואכלו אביוני עמך" ודאי דקאי רק על עניים, ורק גז"כ בפרשת בהר דמרבין מצד "לך ולעבדך ולאמתך" יליף גם עשירים, וצ"ע.

ויתירא מזו, הרי אף אי נימא דקרא בפרשת בהר "לך ולעבדך ולאמתך" גלי אקרא ד"ונטשת ואכלו אביוני עמך", ואיכלל בזה דין הפקירא דעשירים, הא מיהת דאיכא דין הפקר לעניים גרידא בזמן הביעור וכדכתיב בהדי' בקרא, והיינו דלולי הנך קראי היה אפשר לומר דההפקר הוא לכולם ורק דעשירים נאסרו בזה, אבל אחרי הדרשות מבואר דמישך שייכא לדיני ההפקר, וצ"ע ג.

ונראה דמהכא מוכרח יסוד דברינו שייסדנו בסוגי' דהפקירא דשביעית לעיל [סימן ט'] לבאר למה לי תרי קראי, דקרא ד"ואכלו אביוני עמך" הוא הזכות של כל א' וא' שהתורה נתנה לו לזכות בפירות שביעית, וזה הדין אפקעתא דמלכא בשביעית, ואיכא דין נוסף להפקיר בעלותו, וזה מצות הפקר דגברא, וזה ילפינן מקרא ד"ונטשת", וביארנו שם דמצד האפקעתא דמלכא ליכא זכות לעכו"ם, אף דמצד הפקירא דגברא גם לעכו"ם הוא מפקיר, ונמצא דמצד האפקעתא דמלכא באמת אינו הפקר וזכות לכולם, רק מצד ההפקר דגברא, וכל פלוגתת ב"ה וב"ש הוא מצד ההפקר דגברא דלפינן מקרא ונטשת, דכו"ע מודי דשייך שהתורה תתן זכויות לעניים ולא לעשירים, ורק בדין הפקר שזה דין ונטשת דגברא, בזה פליגי. ומעתה פשוט, דהכא חזינן דמצד האפקעתא דמלכא איכא שני זכויות, חדא לפני ביעור שזה לעניים ואיתרבי עשירים מקרא ד"לך ולעבדך", וחדא לאחר ביעור שזה זכות רק לעניים, ומצד הזכויות שהתורה נותנת ודאי דיתכן דהזכות מוגבל רק לעניים, כמו דלפני ביעור הזכות מוגבל רק לישראל, ורק מצד הדין הפקר של הגברא אינו מוגבל, ונראה דהדין "כלה מן הבית" הוא דין הפקר דגברא לגמור את החזקתו בתורת בעלות, וזה כולל הפקר לכולם, ורק דבואכלו אביוני עמך איתרבי זכות מיוחדת לאכילת העניים גרידא, ודו"ק.

פרק ד'

פלוגתת הרמב"ן ותוס' בדין ביעור.

שבאותו זמן הם אסורים, אלא שהם נבערים, וזהו הנקרא ביעור בשביעית", הרי ד'פתח' בהפקר ו'סיים' בזמן ההיתר מתחילת התירו עד זמן הביעור, וחזינן דהביעור הוא הגבלה בזכות שהוא זוכה בה מכח ההפקר, ודו"ק.

ומעתה נראה, דהרמב"ן למד דביעור הוא הפקר ושוב חוזרים וזוכים בו, ואעפ"כ אינו דומה כלל להפקר מתחילת השביעית והזכייה מכח ההפקר ההוא, ואדרבה, כל ההפקר וזכייה עכשיו אינו אלא הפקעה לעקור את הדין הראשון, והגדר בזה הוא כך, דבתחילת השביעית היה אפקעתא דמלכא דמכחו כל א' זוכה בזכות לזכות בזכייה מוגבלת בפירות שביעית, וכל זכיתו הוא אך ורק מכח הך זכות, וממילא דכשמסתיים הך זכות הוא חייב להפקיר את הפירות להפקיע את כל דינו בפירות, הרי דהפקירא דביעור בא לעקור את כל ההפקר של תחילת שביעית, ואז ממילא מה שהוא זוכה בה אחרי הביעור אינו ענין כלל לזכייה דמעיקרא בתוך שביעית, דהכא הוא זוכה בה בלי שום זכויות בפירות, הלכך אין לו שום הגבלות בזמן הזכייה, ודו"ק.

פלוגתת התוס' והרמב"ן הוא האם ניתוסף עוד זכות על האפקעתא דמלכא, או דעריכים להפקיע מכל וכל את הדין אפקעתא דמלכא דמעיקרא.

ומעתה יבואר דהתוס' והרמב"ן הם שני דרכים הפוכים בגדר ההפקר של ביעור, דלפי התוס' כמו דמכח האפקעתא דמלכא דתחילת שביעית נתחדש דלכל א' איכא זכות לזכות ולעשות החזקה כבעלים, כמו כן בזמן הביעור נתחדש בהך זכות דין חדש, דלר' יהודה נתחדש זכות לעניים גרידא, ולר' יוסי נתחדש זכות חדשה לכולם לאכול בתורת הפקר, ביחד עם החיות, ודלא כתחילת שביעית, ודין זה מתמשכת ומתקיימת באכילתו, וזה קיום דין ד'ואכלו אביוני עמך", הרי דביעור אנו ממשיכים את הזכויות שהתורה נתנה בפירות שביעית, ונתוסף זכות חדש.

לשיטת הרמב"ן נתחדש בביעור, דאף דבתחילת שביעית ניתנה זכות לכל יחיד מכח האפקעתא דמלכא לזכות בפירות שביעית, אבל בזמן הביעור נגמר הך זכות, הלכך כולו מפקירים וחוזרים וזוכים בלי האפקעתא דמלכא.

לעיל הבאנו את פלוגתת הרמב"ן והתוס' דמצאנו דנחלקו בתרתי, א' הרמב"ן חולק על הראשונים שחידשו שצריכים להפקיר גם לחיות, ולדידה סגי להפקיר רק לאדם, וצ"ב שורש פלוגתתם, ב' הרמב"ן חולק על התוס' דהרמב"ן סובר דהפירות נאסרו מיד היכא דלא ביער, והתוס' סברי דכל זמן שיבער הותרו, וצ"ב שורש פלוגתתם.

ונקדים ביסוד גדול בדין הפקר דשביעית, דכבר נתבאר בסוגי' דהפקר לעיל [סימן ט'] בשם הגרי"ל דיסקין וצ"ל דהפקירא דשביעית שאני מכל הפקר דעלמא, דבכל הפקר ליכא שום זכות לשום אדם, משא"כ בשביעית דניתן זכות לכל א' לזכות בפירות, והוכחנו כדבריו מכמה דוכתי, והבאנו דמבואר ברמב"ם דאיכא דין גזילה בהך זכות ומה"ט אין קוצצין את האילנות שלא לגזול את זכותו של חבירו לזכות בפירות.

והוספנו בזה, דזהו הדין אפקעתא דמלכא דחיילא מעצמה בשנת השביעית, דהתורה נתנה זכות לכל א' בפירות הארץ, וזה חוץ מהמצוה דרמי אקרקפתא דגברא להפקיר בעלותו בפירות, דבאפקעתא דמלכא רק נאמר זכות לזכות בפירות חבירו, אבל עדיין פירות חבירו ניהו, ובהפקירא דגברא נאמר שיפקיר את בעלותו, ודו"ק.

ומעתה נראה דזמן הביעור שהוא הזמן שכלה לחיה מן השדה, הך זמן הוא סוף הזמן שהתורה נתנה לכל א' וא' זכות לזכות בפירות שביעית ולהחזיק בהם כבעלים, דרק עד הזמן ההוא יש לו זכות החזקה בפירות ותו לא, וכן מבואר בכפתור ופרח [סוף סי' מ"ז], וז"ל, "ואעפ"י שהיא שנת הפקר, יש לפירותיה זמן בהתחלה שהותרו באכילה מאותו הזמן ואילך, גם יש זמן בסופם

דלדידיה כבר ליכא שום דינים וליכא שום זכות, וליכא צורה של אכילה לאחר ביעור כיון דהכל בטל, ואדרבה, כל הדין ביעור אינו אלא מהלך של סילוק והפקעה בכחו וזכותו הראשונה שזכה בהם מתחילת שביעית, ופשיטא דסגי בזה שהוא מעמידו לזכיית חבירו דבזה הוא מגרע את זכותו הראשון, וא"צ הפקר לחיות כדי לגרע את זכותו הראשון, ודו"ק.

ונראה עוד, דמה"ט אזלי התוס' לשיטתייהו וסברי דשפיר מצי להפקיר גם אח"כ, ולא נאסר מיד כשלא הפקיר, שהרי לשיטת התוס' חיילא ביה מצוה חדשה מכח זכייתו הראשונה, דלא פקע זכותו הראשון, אלא אדרבה, רמי עליו דין חדש מכח הזכות הראשונה להפקירה עבור אכילה חדשה בדרך הפקר, וממילא כל זמן שיתקיים הך דין יוכלו לאוכלו, דזה דינו להפקירו כדי שיאכלו בדרך הפקר, וליכא איסור להחזיקו כלל, אלא אדרבה, רמי וחיילא עליו דין חדש דיפקירו לזכות אכילה חדשה, ולמה יאסרו הפירות, יקיים דינו ויפקירו ויאכלו.

אבל לפי הרמב"ן דלא חיילא בו קיום דין חדש, וכל הדין בזה הוא אך ורק שהסתיים הזכות דמעיקרא, א"כ כל שלא הפקיר והמשיך להחזיק ופגע בזה בזכות החזקה הרי בזה נאסרו הפירות, שהרי אין שום קיום דין אח"כ, ודו"ק.

וע"ע בהערה¹ דיתכן דפלוגתא זו תלויה בפלוגתא הרמב"ם והתוס'.

ביאור פלוגתא דרבוותא האם פקע דיני שביעית לאחר ביעור [ע"י הפקר].

ונראה דבזה יבואר לנו מה יסוד הפלוגתא דרבוותא האם פקע דיני שביעית לאחר ביעור ע"י הפקר, או לא, דלפי התוס' פשיטא דלא פקע דיני

אולם לרמב"ן אינו כן, ואדרבה, כל ענינא של ביעור היא הפקעה מעיקר הך זכות, דהסתיים האפקעתא דמלכא, וכבר פקע הזכות החזקה מכל וכל, ומה שמפקיר הוא משום שהוא צריך לבטל את כל מה שזכה מכח הך אפקעתא דמלכא דתחילת שביעית.

ובקצרה, לתוס' ניתוסף עוד זכות מכח האפקעתא דמלכא, ולרמב"ן נאמר דין לעקור מכל וכל את הדין אפקעתא דמלכא דמעיקרא, הרי כאן שני מהלכים הפוכים.

מבאר איך שני המחלוקות של תוס' והרמב"ן תלויות זו בזו, [האם נאסר אח"כ והאם מפקירים גם לחיות].

ונראה דבזה יבואר איך שני המחלוקות של תוס' והרמב"ן תלויות זו בזו, א[לתוס' מפקירים גם לחיות ולרמב"ן סגי בהפקר לאדם, ב] לפי התוס' שפיר מצי להפקיר גם אח"כ, ולרמב"ן נאסר מיד אם לא ביער בזמן הביעור.

ונראה דלפי התוס' בגזה"כ ד"ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה" ע"כ נאמר זכות חדשה וקיום דין חדש, וכבר דקדק הרמב"ן דמכאן מקור לרש"י ולתוס' דמפקירין גם לאדם וגם לחיות וכלישנא דקרא, וביארנו דלפי התוס' אכילת חיה הוא תנאי בזכות החדשה של אכילה "דרך הפקר", דהאדם אוכל ביחד עם החיות אף דבכל השביעית לא היה הפקר לחיות [ונדהבאנו מהתוס' בר"ה], הרי דנתחדש קיום דין חדש, והקיום דין החדש כולל בתוכו אכילת חיה ומה"ט פשיטא דמפקיר גם להם.

אכן הרמב"ן ע"כ למד דמה דאמר קרא אכילת חיה לאו דוקא, והעיקר הוא שיפקיר לכל [וחיות ממילא בכלל כולם] אבל א"צ אפשרות בפועל שהחיות יאכלו, ולשיטתו הדברים מוכרחים,

ח. דהנה, לעיל [פרק ג'] הבאנו דנחלקו הרמב"ם והתוס' האם דין "ואכלו אביוני עמך" הוא הך דין של אכילה לפני ביעור [רמב"ם] או שיש לו גדרים אחרים [תוס'], ולפי הרמב"ם [שזה הך דין עצמו] היה קשה דא"כ מה נתחדש בביעור, הרי מה ענינא דהפקר דביעור אי כולם חוזרים להך זכיה גופא שהיה קודם לכן, ואין כאן דין "כלה מן הבית" אי מיד חוזר וזכה בו, ובשלמא להתוס' דנתחדש דין אכילה חדשה בדרך הפקר א"ש, דנתחדש קיום דין חדש לאחר ביעור וכלפי הדין הקודם נאמר "כלה מן הבית", אבל לרמב"ם דהוי הך דין עצמו קשה, [ומכח זה הוכיח הרמב"ם דע"כ דקרא קאי לפני ביעור, ותמיד הדין בשריפה], ונראה דהרמב"ן אזיל בדרכו של הרמב"ם, הלכך לא יישב כהתוס', אלא דהרמב"ן תירץ את קושי' הרמב"ם באופן אחר, והיינו דחלוק הדין אח"כ שבא לעקור את כל הדין הראשון, ודו"ק

מלכי צדק דאין למכור פירות שביעית לאחר ביעור, וביארנו דהיי"ט דבעינן אכילה בדרך הפקר, ואין לו בהם זכות אכילה, ופשוט דכל זה רק לדרכו של התוס', אבל לפי הרמב"ן אין בהם שום דינים ושפיר יכול למוכרם אח"כ, וה"ה דיכול לקדש בהם אשה, ודו"ק.

שביעית ממנו, ואדרבה ניתוסף כאן דינים, אבל לפי הרמב"ן דכל הדין ביעור הוא לעקור את הדין שביעית ואת האפקעתא שמלכא דנתחדש בשביעית, א"כ י"ל דפקע נמי כל שאר דיני שביעית מהפירות, ודו"ק. וממילא נראה דה"ה דחידושו של המהר"י

פרק ה'

הערה בדין ביעור וסחורה והפסד בפירות עכו"ם.

יעויין בקדושין [נ"ב. תוד"ה המקדש], בכל זה דמי להך דאמרו [ב"מ צ"ב.] פועל משל שמים אוכל, שלא זיכה לו הכתוב אלא מה שהוא לועס ואוכל, יעו"ש, ואין בידו לסחור אותם, וכיון דסבתו הוא מההפקר, ועו"ג לאו בר הפקירא הוי, אף על גב דלא דמי לביעור, שהוא מצווה להפקירן אחר זה, ועו"ג לאו בר מצוה, אבל כח ההפקר שמעיקרא רחמנא אפקרינהו בזה לא נפק"מ בין ישראל לעו"ג אם אין קנין להפקיע מחיוב שביעית, בכל זה רק על הקרקע והגידולים, אבל מה שזוכה בהפירות, על כיו"ב אמרו בירושלמי סוף פ' השולח [גיטין פ"ד ה"ט] אף על גב דאין קנין כו' מודה שיש לו קנין נכסים כו' אכילת פירות, ונמצא דמה דזכי בהפירות זוכה לגמרי, ואין עליהן איסור סחורה, כן נראה לפרש דבריו, עכ"ל.

הרי דנתבאר הכא דדינא דביעור הוא דין ממוני, וזהו דינא דהפקר, ובפירות עכו"ם דאית ליה זכייה גמורה בפירות בלי שום הגבלה, שוב ליתא לכל האי דינא, וע"ד זה הוסיף המבי"ט בדין לאכלה ולא לסחורה שזה גם דין ממוני, ודו"ק.

ויש לעיין האם הר"ש הזקן קאי דוקא לפי הראשונים דביעור זה הפקר או גם לראשונים דביעור זה שריפה, והיינו דאפשר לומר דבזכות של "ואכלו אביוני עמך" נתחדש זכות ממוני דוקא בפירות שיש עליהם עיקר הדין ממוני של פירות שביעית, והיינו פירות ישראל, אבל בדין ביעור של שריפה זו מצוה בעלמא, ולא אכפת לן בזכויות של העכו"ם, ודו"ק.

שו"ט עפ"י הג"ל בדין ביעור בפירות עכו"ם האם חידושו של הר"ש הזקן תלוי במחלוקת האם ביעור הוא הפקר או שריפה, ומביא את קושי' התורת זרעים דמה שייך לומר דביעור הוא דין ממוני.

יעויין במהר"י קורקוס [פ"ז דשמיטה ויובל] ט שכתב דכיון דאין קנין לעכו"ם להפקיע מידי קדושת שביעית שוב אמרינן דחייבים בביעור בפירות שביעית, אכן המבי"ט [ח"ג סימן מ"ה] הביא מהר"ש הזקן דפטורים דכיון דעו"ג אינו מצווה להפקירן, תו יכול לומר קאתינא מכח גברא דלא מצית לאישתעי דינא בהדיה, וכדאמר [בכורות י"א:] לענין לוקח טבלים מן העו"ג.

ועיין אור שמח [מאכלות אסורות פ"ח הי"ז] שהביא את דבריו, והביא מהמבי"ט [שם] שהוסיף דהא דאמרו לאכילה ולא לסחורה היינו בפירות שלוקחים מן הפקר משדות ישראל, אבל מה שלקח מן העו"ג מצי למימר אתינא מכח גברא כו', וכעין דברי הר"ש הזקן בביעור.

והאור שמח [שם] ביאר את דברי הר"ש הזקן לגבי ביעור בפירות עכו"ם ואת הוספת המבי"ט לגבי לאכלה ולא לסחורה, וז"ל, "ביאור דבריו, דאיסור הסחורה בפירות שביעית אינו כמו בשאר איסורים, דחששה רחמנא שמא יאכל וכיו"ב, רק דהאיסור הוא משום דשביעית הפקר הוא, וכי מצי זכי להו אמרה תורה רק לאכול, לא לסחורה ולא להפסיד, דזה שיור בזכות הזוכה, והגם דלא דמי לקדשים, דהמקדש בפירות שביעית מקודשת,

ט. ובכס"מ [פ"ז דשמיטה ויובל ה"ג] שהביא את לשון המהר"י קורקוס.

אולם יש מקום לומר, דלפי מה שנתבאר לעיל דכו"ע מודי לעיקר הגדר של מצות ביעור דיסודה לא להחזיק כבעלים, וכדברי התוס' בפסחים דלא יחזיקם בתורת שהם שלו, וזה יסוד דינא ד"כלה מן הבית", ורק דבזה חיילא דין נותר ונתחייב בשריפה, ולפי"ז י"ל דעצם הדין "כלה מן הבית" שלא יחזיקם בתורת שהם שלו הוא רק על פירות שביעית שיש בהם דיני ממונות של פירות שביעית, ולאפוקי פירות עכו"ם, ואי ליתא לדין "כלה מן הבית" שוב לא יחול נמי הדין שריפה שהיא רק תוצאה ממנה, ודו"ק.

אולם מדברי הר"ש סריליאו למדנו כדרך הראשון, דדוקא בביעור מדין הפקר נאמר חידוש זה, דהנה, בר"ש סריליאו [פ"ט'] חילק בזה בין שני הדינים של ביעור לפי הראב"ד, וז"ל "ואפילו לקחו מהגוי נמי כי מטי זמן ביעור דאיסורא [ביעור השני כשכלה לחיה מן השדה] אסירי באכילה, כדמוכחא ההיא דסוף פרק בנות שוח, אבל ביעור דהיינו הפקר [ביעור הראשון כשחסר בעיר] דע"כ דילפינן מונטשתה ואכלו אביוני עמך לא בעו, וכמו שכתבתי בשם הר"ש הזקן פרק ג' ארצות, וכדמוכחא ההיא דגדולי גידולין וכו', אלא ש"מ דביעור דהיתרא דהיינו הפקר דע"כ נפקא לן מונטשתה לא בעי, אבל ביעור דאיסור אכילה כי חסרו מן פלך אסורים כמו שפסק ר' שמשון דהפקר פטורים, אבל מיחייבי בביעור וכמו שכתבתי למעלה", ועיין בזה בר"ש סריליאו לעיל [פ"ז"א] שג"כ כתב כנ"ל.

עכ"פ למדנו מזה דלפי הרמב"ם דרק נאמר דין שריפה, לדידיה שפיר נאמר דין ביעור גם בפירות עכו"ם, וליתא לסברת הר"ש הזקן, ודו"ק.

עכ"פ בעיקר דברי הר"ש הזקן כבר הקשה עליו התורת זרעים [עמוד פ"ג] דכיון דביעור הוא דין ממון ולא דין איסור, א"כ איך מהני ביה ביטול הא בממון לא מהני ביטול, וצ"ע, ועיין להלן מה שיישבנו בזה.

דן בדברי המבי"ט לגבי איסור הפסד וסחורה וביעור בפירות עכו"ם, ומביא דשאני הפסד דאיכא בזה ב' דינים.

וראיתי במעדני ארץ [סי' ז' ס"ק ט'] [מובא גם בכתבי מעדני ארץ - ח"ב סי' כ"ז ס"ק ג'] שהקשה סתירה במבי"ט, דלגבי איסור הפסד מפורש במבי"ט דאיכא דין הפסד בפירות עכו"ם, אכן לגבי דין סחורה מבואר דדין ממון הוא וליכא דין סחורה בפירות עכו"ם, דסחורה דומה בזה לביעור, וקשה דאיך מחלקינן בין הפסד לסחורה, וצ"ע"ג.

ונראה ליישב עפ"י מה שהוכחנו לעיל בסוגי' דלאכלה ולא להפסד בציונים והערות [פרק ד' משנה ז' - ט'] דאיכא שני דיני בדין הפסד, חדא מצד הקדושה וחדא מצד ההפקר, ועיי"ש נפ"מ ומקורות להנך שני דינים, והבאנו מהר"ש סריליאו דדמי להפסד תרומה דגם הכא דין קודש הוא, ולפי"ז א"ש, דנראה דהדין השני מצד הקדושה הוא רק בדין הפסד, דומי' דתרומה ובה ליכא דין סחורה, דסחורה הוא רק מצד ההפקר שבו, וממילא דבפירות עכו"ם מצד הדין קדושה אכתי איכא איסור, ויהיה נפ"מ בפירות לפני עונת המעשרות, דביארנו שם דליכא דין הפסד מצד הקדושה רק מהדין הפקר, ונמצא דבפירות עכו"ם דכל הדין הפסד הוא רק מצד הקדושה הכ לא יהיה שום דיני הפסד, ודו"ק.

י. על המשנה מי שהיה לו, שמאריך שם בדיני ביעור, ועיי"ש בד"ה לענין ביעורן כיצד.

יא. על המשנה דבעלים שירדו, בדברי הירושלמי - ד"ה אם אמרתם בשביעית - דהביא שם שני דיני ביעור, ובהמשך - שם ד"ה בקדושת שביעית בביעור - הוסיף בהך חילוק בפירות עכו"ם.

פרק ו'

שני דינים בביעור, דין ממון ודין איסור.

והנה, לעיל [פרק ה'] הבאנו את קושי' התורת זרעים [עמוד פ"ג] דכיון דלפי הר"ש הזקן מצות ביעור הוא דין ממון ולא דין איסור, דאמרינן דמכוח עכ"ם קאתינא, א"כ איך מהני ביה ביטול הא בממון לא מהני ביטול.

ועפ"י הנ"ל י"ל דהכא הדין ממון הוא כלפי הקיום דין וה"נ"תן" דמתקיים בפירות מדין ד"לאכלה", והיינו דבדין "כלה מן הבית" נאמר דרך ניתן לו לזכות בו בממונות כלפי הך קיום מצוה, וממילא דעד כמה שאין לו מצוה דנתבטלה המצוה מדין ביטול ברוב, שוב ממילא ליכא שום ממונות, אכן כלפי הדין דמכוח עכ"ם קאתינא, הרי לא יחול כל הדין עד כמה שהוא לא מוגבל בממונות בזכיותו מהפקר, ודו"ק.

ויתכן לומר דכל הך חידוש דהכל מתחיל מצד הממונות בזכיות מהפקר, ולכן גם כלפי המצוה איכא טענה דקאתינא מכוח גברא שהוא פטור, דיתכן דגם זה רק נתחדשה אחרי הדרשה של מאכל בהמה, ששם יש גילוי דהכל מצד הממונות, ודו"ק.

פלוגת רש"י והראב"ד בשני הדרשות בתו"כ.

אולם עיין היטב בתו"כ פסוק י"ב שכתוב הלשון "כל זמן שאתה אוכל מן השדה אתה אוכל מן הבית, כלה מן השדה כלה מן הבית", ולא הוזכר כאן אכילת חיה כלל, הרי דלא רק דנשתנה האכילה בבית מאכילת אדם לאכילת בהמה, וכדביארנו דבזה איכא קיום דין ובוזה ליכא, אלא דהזמן של הכלה מן השדה נשתנה, דאיכא בזה שני זמנים של כלה מן השדה, והם, כלה לאדם וכלה לחיה, ולכא' קשה דמה שייך כלה לאדם מן השדה, הרי כל אדם מותר לו לזכות בפירות שביעית להוליכן לאוכלם בביתו, ומה המציאות של אכילת אדם בשדה.

ונראה דמכאן מקור לראב"ד דאיכא שני דינים של ביעור, וכן מצאתי במקד"ד, חד דין של כלה מן העיר שבזה יש דין הפקר, וחדא בדין דכלה

ביאור בשני הדינים בביעור, וביאור שני הדרשות בתורת כוהנים בדין ביעור, חדא למאכל אדם וחדא למאכל בהמה, ומבאר איך נכלל מין העובעין.

הזכרנו דבתו"כ איכא ב' דרשות בדין ביעור, בפסוק ז' הוקשו אכילת בהמה לאכילת חיה, דרך מותר להאכיל את הבהמה כל זמן שהחיה אוכלת, ולהלן בפסוק י"ב הוקש אכילת אדם לחיה, וכפשוטו משמע דתרווייהו איצטריכא ליה, חדא למאכל אדם וחדא למאכל בהמה, עיי"ש היטב, ויש לעיין דא"כ בעינן קרא נוסף למיני צובעין בדין ביעור, וכדמצאנו בריש פרק ז' דגם בדידהו איכא דין ביעור, וליכא קרא.

ויתכן לומר דאין החילוק מצד מאכל אדם ומאכל בהמה, אלא דנתחדש דאיכא שני דינים בעיקר דינא דביעור, דכבר נתבאר בדברינו בציונים והערות [פרק ח' משנה ב'] בענין אכילה שתיה וסיכה דשני דינים נאמרו בשביעית, א' אכילת אדם וזה כולל שתיה וסיכה דמצד זה איכא הלכה שפירות שביעית "ניתן" לשימוש זה, ואיכא בהנך שימושים "קיום דין" מיוחד באופנים הללו, ב' עוד נתחדש בפירות שביעית דין נוסף דאף דהפירות לא ניתנו אלא לאכילת אדם, אבל יש "היתר" להשתמש בפירות שביעית לכל שימוש שהנאתו וביעורו שוה כצביעה וכו', והכא אין זה קיום דין בפירות, ונראה דאכילת בהמה בכלל דין זה, דהותרה לזה אף דליכא בזה שום קיום דין.

ומעתה י"ל דשני דינים נפרדים נאמרו בביעור, א' בעיקר הדין "ניתן" נאמר שזה מוגבל עד הזמן שכלה לחיה מן השדה, ודין זה לא כולל מאכל בהמה, ב' איתרבי דין נוסף של ביעור לומר דבעיקר הזכיות מהפקר איכא הגבלה, ונפ"מ במאכל בהמה שיש זכיות מהפקר אבל אליכא דין "ניתן" וקיום דין, וממילא דה"ה דצביעה נמי איתרבי לזה, ודו"ק.

מיישב בזה את קושי' התורת זרעים האם ביעור הוא איסור או ממון.

אתה אוכל מן הבית", וכוונתו דאיכא סוג של אכילת אדם שאכילתו מתייחס לאכילת השדה, והיינו לחיות שבשדה, והכא כתוב איסור אכילה לאחר שכלה לחיה מן השדה, וביארנו את המהלך בזה לעיל [פרק ב].

והבאנו את דברי הר"ש סיריליאן [פ"ט מ"ח] שהאריך בגדרי הלכות ביעור, ושם [ד"ה והנני מכריח בהדי'] וכתב בדעת רש"י דכוונת רש"י דהכא כתוב דאיכא איסור אכילה לאחר ביעור למי שלא ביער, והיינו כדברי רש"י ביומא [פ"ג ד"ה טבל ושביעית], והביא עוד מרש"י משפטים שלמד מהפסוק ונטשתה, דהיינו ונטשתה מאכילה לאחר ביעור, וגם הכא כתיב איסור אכילה לאחר זמן הביעור.

עכ"פ בעיקר הדרשה אכתי איכא למימר דקרא קאי על שני הגבלות בביעור, הגבלה בעיקר הניתן וקיום דין והגבלה בזכייה מהפקר, ודו"ק.

מן המדינה שבוה איכא דין שריפה - וכבר ביארנו לעיל [סוף פרק ג'] האריך ילפינן שני דיני ביעור מלשון "כלה מן הבית" דאין דין זה מתפרש בתרי אנפי - וכוונת הפסוק הכא הוא דלא דנים בכל המדינה, רק בהך עיר, דאכילת אדם תמיד מוגבל לעיר וכמבואר באלו מציאות דעניי עיר אחרת מתיידישין כיון דסמכי דעניי עיר זו יאכלו כבר, הרי דזהו המציאות של כלה לאדם מן השדה, דכבר מתיידיש ללקטו מהשדה.

אכן ברש"י יש דקדוק אחר לבאר הנך שתי דרשות, דמפורש בפירושו [פסוק י"ב] דגם הכא אנו דנים על פי אכילת שדה של החיות, ואין מציאות של אכילת אדם מהשדה, דכנראה דהיה קשה לו דבאמת ליכא מציאות של אכילת אדם בשדה בשביעית, ומפרש רש"י את הדרשה באופן אחר מהפשטות בתו"כ.

דכתב רש"י כהקדמה לדרשה, "על ידי השדה

סימן י"ח

פירות עכו"ם

מהבחור ישראל ברוך פויגל

הכא במאי עסקינן בסוריא וקסבר כיבוש יחיד לא שמיה כיבוש".

והנה נידון הש"ס אי יש קנין או אין קנין לנכרי בא"י להפקיע מקדושת א"י מצינו רק כלפי מעשר היינו אי פירות הגדלים אצל עכו"ם חייבים במעשר או פטורים מן המעשר ולא מצאנו בש"ס הכרעה כלפי דינים אחרים התלויים בקדושת הארץ אי יש קנין או אין קנין.

והסברא הפשוטה וכך נוטים לכאורה דעת רוב הראשונים והאחרונים דהוא הדין כלפי כל הדינים התלויים בקדושת הארץ דלכאורה סברתו דמ"ד יש קנין לנכרי היא דקדושת א"י הינה רק

בגמרא בגיטין [מ"ז]. איתא "אמר רבה אע"פ שאין קנין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר שנאמר כי לי הארץ אבל יש קנין לנכרי בא"י לחפור בה שיחין ומעורות שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ור"א אומר אע"פ שיש קנין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר שנאמר דגנך ולא דגן עובדי כוכבים אבל אין קנין לנכרי בא"י לחפור בה שיחין ומעורות שנאמר לה' הארץ במאי קמיפלגי מר סבר דגנך ולא דגן עכו"ם ומר סבר דיגונך ולא דיגון עכו"ם. ת"ש ישראל שלקח שדה מעכו"ם עד שלא הביאה שליש וחזר ומכרה לו משהביאה שליש חייבת במעשר שכבר נתחייבה, ומקשינן נתחייבה אין לא נתחייבה לא, ודחינן

היא כחול'ל ממש [וע"ע בחי' חת"ס בגיטין שם ובחידושי הרי"מ [י"ד סי' י"ט] ובאבנ"ז אבה"ע [שע"ד אות ג'] וכ"ה בחזו"א [ס"א סק"ג] בביאור דברי הגר"א [של"א סק"ח] שנקטו כדבר פשוט בדעת הרמב"ם דלמ"ד יש קנין הרי הקרקע כחול'ל ממש].

ועי' עוד בספר כפתור ופרח [הובא בכס"מ פ"ד משמו"י הכ"ט] שהקשה סתירה בדברי הרמב"ם דמחד גיסא פסק דאין קנין לנכרי בא"י ומאידך פסק דפירות שגדלו אצל הנכרי לית בהו קדושת שביעית, ומדניחא ליה למ"ד יש קנין שמע מינה דיש קנין גם כלפי שביעית וכן הוא ברדב"ז שם.

ובמב"ט [ח"א סי' י"א] ובמהרי"ט [ח"ב סי' ג"ב] הביאו מדברי הרמב"ן על התורה פר' בהר מבואר דלמ"ד יש קנין אין על הפירות הגדלים קדושת שביעית.

ועי' בהלכות א"י המיוחסים לטור דין קדושת א"י אות ב' שכתב דבקרקע של גוי מותר לישראל לעבוד בשביעית [דבריו צ"ב שכתב כן אף למ"ד אין קנין ויש לדון הרבה בזה].

[ועי' עוד בסוגיא דגמ' בסנהדרין דכ"ו. גבי יכולין לומר אגיסטון אני בתוכה וברש"י שם ותוס' גיטין [ס"ב] ותורא"ש ויד רמ"ה בסנהדרין שם ומש"כ ע"ז בחזו"א [סי' א' סק"ב] ובקה"י שביעית [סי' א']].

עד כאן הבאנו מדברי הראשונים שדנו בזה כלפי שביעית ומעתה נביא בעזה"ת דברי הראשונים והאחרונים שדיברו בזה אף כלפי שאר דינים שתלויים בארץ.

בראשונים - היחידי שדיבר בזה בפירוש הוא הרשב"א בב"ק [ס"ט]. שכתב דלמ"ד יש קנין שרי לאכול פירות ערלה שגדלו בקרקע עכו"ם בא"י, [ועי' ברעק"א סוף מסכת ערלה ועי' ספרא קדושים ריש פ"ג שמבואר לכאורה לא כן וצ"ע

בקרקע הנמצאת בארץ ישראל ביד ואשר על כן קרקע הנמצאת ביד נכרי אע"פ שהיא בא"י דינה כדין קרקע בחוץ לארץ.

ונפתח בדברי הרמב"ם הנודעים בהלכות תרומות [פ"א הלכה י'] שם כתב הרמב"ם "עכו"ם שקנה קרקע בא"י לא הפקיעה מן המצוות אלא הרי היא בקדושתה, לפיכך אם חזר ישראל ולקחה ממנו אינה ככיבוש יחיד אלא מפריש תרומות ומעשרות ומביא בכורים והכל מן התורה כאילו לא נמכרה לעכו"ם מעולם ויש קנין לעכו"ם בסוריא להפקיע מן המעשרות ומן השביעית כמו שיתבאר", ובתחילת ה"א כתב "פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בא"י, אם נגמרה מלאכתם ביד עכו"ם ומרחן העכו"ם פטורין מכלום שנאמר דגנך ולא דגן עכו"ם, ואם לקחן ישראל אחר שנתלשו קודם שתגמר מלאכתן וגמרן ישראל חייבין בכל מן התורה".

מבואר להדיא בדברי הרמב"ם [הלכה י'] דבסוריא יש קנין לנכרי להפקיע מקדושתה ולא רק מהמעשר אלא גם מהשביעית, ומינה דהוא הדין למ"ד יש קנין בא"י להפקיע מיד מעשר ה"ה גם כלפי שביעית* מבואר א"כ דאי יש קנין הוא כלפי כל הדינים התלויים בקדושת הארץ.

וכ"ה ברמב"ם בתשובה העתיקו המלאכת שלמה [פאה פ"ד מ"ט] דלמ"ד יש קנין אף אם חזר ולקח הקרקע מהנכרי פטור מן המעשרות מדאורייתא.

והמע' בתוי"ט [סופ"ד דגיטין] יראה ממש כסברא הנ"ל שכתב "וקמ"ל דאין קנין לנכרי כו' לומר שאם אח"כ חזר הישראל ולקחה שתהא ככבוש יחיד. שכן דעת הרמב"ם בחבורו פ"א מהל' תרומות סי' י' "המבואר מדבריו דלמ"ד יש קנין אי חזר ולקח הישראל הוה ככיבוש יחיד והיינו הסברא הנ"ל דקרקע ביד גוי אפי' בא"י הרי

א. עי' חו"ב תרומות [ס"א סקט"ז] שרצה לחלק בין א"י לסוריא ועי' בתשובת המבי"ט המובאת באבקת רוכל [סי' כ"ג] שמבואר מדבריו דלא נחת לחילוק הנ"ל.

מה דיש קנין לחד מ"ד, הוא רק לפוטרו מהמעשר [וכ"כ בביאור דבריו השאג"א החדשות [ס"י ג'] שו"ת בית שלמה [יו"ד ח"ב ס"י קע"ו] ובתורת הארץ [ח"ב פ"ג אות ט"ז] וע"י מש"כ בזה הגר"ח [פ"א מתרומות הכ"ב - השני] ובאחיעזר הנ"ל, ויל"ע בכל הנ"ל מדברי הרא"ש בתוספותין בסנהדרין שהובאו לעיל דמבואר בדבריו לכאורה דלמ"ד יש קנין מותר לעבוד בקרקע נכרי בשביעית].

וראש המדברים בשיטה זו הוא החזו"א בשביעית [ס"י א' וסי כ"א] ותמצית שיטתו הוא מש"כ [ס"י א' סק"ג] "אלא טעמא דמ"ד יש קנין מקרא דגנך ולא דגן נכרי והיינו מפני שהקרקע של נכרי מגדלת את התבואה והוא לאו בר חיוב תרומה לא רמי תו מצות תרומה על תבואה זו אפי' כי הדר לקחה ישראל ודוקא לענין תרו"מ ובכורים דמצות ניהו גידול עכו"מ פטור אבל לענין ערלה וכלאים דאיסורי ניהו בכל מקום שהן גדילין אסורין דקדושת הארץ לא פקעה וה"נ בגידול הקדש אע"ג דפוטור מתרומה מ"מ נוהג בו כלאים [ע"י לק' ס"ס ו'] ולענין שביעית כתבו תו' גיטין [ס"ב. ד"ה אין] דיש כח לנכרי להפקיע למ"ד יש קנין וצ"ל הטעם דעיקרו עשה להשבית הארץ ואין לדבר זה הכרח בגמ' ואפשר דלכו"ע אין קנין לענין שביעית וכן בהקדש נוהג שביעית כדאמר בירו' פ"ז דפאה ומיהו בסוריא ודאי יש קנין אף לענין שביעית וכדתנן חלה פ"ד מ"ז".

עד כאן ביררנו הסוגיא למ"ד יש קנין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר אכן אכתי יש לברר האין קיי"ל להלכה אי יש קנין או אין קנין.

ועי' היטב בדברי הרמב"ם בפ"א מתרומות שהובאו בריש הדברים שמבואר לכאורה מדבריו דאף דקיי"ל אין קנין מ"מ הני מילי כשחזר ולקחה ממנו דאינו נידון ככיבוש יחיד אך כל זמן שהיא ביד נכרי הרי היא נידונית כקרקע של נכרי וליכא חילוק בין מ"ד יש קנין למ"ד אין קנין.

וכה"ק בחזו"א ערלה [י"א סק"ד] ועי' בזה עוד ברכינו יונה בשערי תשובה [ש"ג אות פ"ג] ושו"ע יור"ד [רצ"ד] ובב"י שם בשם פירוש המשניות להרמב"ם ובשיטה לא נודע למי סוף פ"ק דקידושין ובשו"ת הרשב"א [ח"ה ס"י נ"ו] במש"כ שם משמיה דרבי אליהו דמן עכו ובהגהות רחמים לחיים שם ובספר חסידים [ס"י ע"א] וכפתור ופרח [פרק נ"ד].

ועי' עוד בראשונים בתרומות [פ"ג מ"ח] גבי שיטת ר' יהודה דאין לנכרי כרם רבעי דביאורו טעמו משום דיש קנין לנכרי בא"י.

ועי' תוס' ב"ב [פ"א ד"ה ההוא] שהקשו דאמאי בעי פסוק למעוטי אדמת נכרי מביכורים לר"מ דיש קנין ומזה הוכיחו הרידב"ז בפאת השולחן [סוסי" ד'] והאחיעזר [ח"א ס"י ל"ט אות ה'] דלמ"ד יש קנין הוא כלפי כל הדינים.

ובב"ח יור"ד [ס"י של"א סק"ה] ובספר חרדים ריש שער המצוות התלויות בארץ כתבו בלשונם דלמ"ד יש קנין לנכרי הרי הוא מפקיע מכל מצוות התלויות בארץ.

ועי' עוד בלשונם של האחיעזר שם וקוב"ש [ח"ב ס"י י"ד] שכתבו דלמ"ד יש קנין הרי הקרקע כחור"ל ממש.

עד כאן מה שנוגע לשיטה זו דמ"ד יש קנין בא"י להפקיע מידי מעשר הוא כלפי כל הדינים התלויים בקדושת הארץ.

אך מאידך עי' בתשו' הרא"ש [כלל ב' ס"י א'] מה שהאריך אי נוהג חדש בשל עכו"ם וכתב בתו"ד "ודבר תימא הוא למה לא לנהוג בשל כנעני דמאן דאמר יש קנין לכנעני בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר דריש ליה מקרא דגנך ולא דגן כנעני ואי לאו קרא תבואת כנעני בעי עישורי ובהחדש כתיב ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו ואפי' בחוצה לארץ דכתיב מושבותיכם מהיכי תיתי לן למימר דלא לנהוג בשל כנעני והלא ערלה דאינה נוהגת אלא בארץ ואפי' הכי נוהגת בנטיעת כנעני כדתנן וכו'", מבואר לכאורה בדבריו להדיא דכל

אשכנזי [סי' א'] ועי' מעדני ארץ [סי' ט' סק"ג]
ובפיהמ"ש גיטין [סופ"ד ותוי"ט שם].

מאיך במהרי"ט שהוא מרא דשמעתתא דיש
קדושה בפירות נכרים הוא פירש דעת הרמב"ם
באופן אחר דהא דהוצרך הרמב"ם לפרש דאין
קנין דוקא בכה"ג דחזר ולקחה הוא משום דאם
לא לקח הרי הוא מעשרן והן שלו כמו פסק הר"מ
בהי"א משום דאתי מכח גברא דלא מצי
לאישתעווי דינא בהדיה משא"כ באופן שלקח דאז
חייב גם בנתינה, ובחזו"א ביאר [ס"א סק"ב וסק"ג]
באופן אחר עיי"ש.

ולמעשה עי' בתשו' אבקת רוכל [סי' כ"ד]
ובכס"מ [פ"ד משמו"י הכ"ט] דאין שום קדושת
שביעית בפירות נכרים מאיך עיי"ש באבקי"ר
[תשו' כ"ב וכו'] שהביא את שיטת המבי"ט דאיכא
קדו"ש בפירות נכרים עיי"ש אריכות גדולה
בביאור שיטתו.

ועי' במאירי ע"ז [כ"א]. "ומה שאמרו שאין
קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר
פירושה כשחזור ומוכרה לישראל שלא הופקעה
מחמת שבאה לו עכשו מחמת גוי אלא הרי הוא
כמי שלא היתה ביד גוי מעולם אבל בעוד שהוא
ביד גוי הופקעו מעשרותיה".

וכ"כ בכס"מ [כאן בהי"ג] בשם מהר"י קורקוס
וז"ל "פירות פירוש דכי אמר ר"מ אין קנין היינו
לענין אם זרעה ישראל בקבלנות או בחכירות
דבקדושתה קיימא דלא תימא דהויא כי סוריא אם
חזר ישראל ולקח מן העכו"ם הפירות קודם מירוח
אבל אם העכו"ם זרעה וגם עשה מירוח לכ"ע יש
קנין דנהי דלא קני קרקע פירות מיהא קני" וכו"
בכס"מ בפ"ב מהלכות ביכורים ה"ו עיי"ש, וכן
פירשו בדעת הרמב"ם הכו"פ [פ"ד] המבי"ט [ח"ב
קצ"ו] ובש"ך [שלי"א סק"ח] ובגר"א [שם] כמו
שביארו החזו"א [ס"א סק"ג] ועי' שו"ת ר"ב

סימן י"ט

קונטרס

בגדר הדין שמיטת כספים,

[פרק י' דשביעית].

פרק א' גדר ביטול החוב בשמיטת כספים, האם פקע גוף החוב או רק הזכות גוביינא ותביעה. ❖ בחידוש הגר"נ פרצוביץ דלא פקע גוף החוב אלא דחל בו דין שמיטה דא"צ לשלם, מבאר את הדברים בג' אופנים, ויש ביניהם כמה נפ"מ. ❖ מבאר דאין זה סתירה למבואר שכשהוא נותן לו הוא נותן בתורת מתנה, וביאור לשון המאירי שזה 'כעין מתנה'. ❖ הוכחה מהר"ש ליסוד זה, והוכחה מרש"י דהמלוה כופה ללוה אחרי אמירת משמט אני. ❖

פרק ב' דן האם איכא גזילה בגביית חוב שהושמט, והאם מיקרי מיגו וטענינן 'להוציא'. ❖ דן האם איכא גזילה כשתופס חוב שנשמט, ודן למה א"א למכור חוב שהושמט לעכו"ם. ❖ כמה ראיות ליסוד זה מחזקה ומיגו וטענינן להוציא. ❖ ביאור השו"ט באב"י ורבא מצד הפקר ביי"ד בתקנת שמיטת כספים מדרבנן עפ"י יסוד הנ"ל, וחילוק בין ההפקר ביי"ד הכא לכל מקום. ❖ שו"ט בדברי הרשב"א האם ההפקר ביי"ד בפרובול חשיב להקנות לחבירו או לא, ודן האם הרשב"א מודה לכל האי יסוד. ❖ תוספת דברים בעיקר יסוד זה. ❖

פרק א'

גדר ביטול החוב בשמיטת כספים, האם פקע גוף החוב
או רק הזכות גוביינא ותביעה.

לו שום זכות ממוני בממון זה, ונפ"מ בהנך צדדים בספק בדין שמיטת כספים האם נחשב כספק ממון או כספק איסור.

אולם אפשר לפרש את הדברים באופן אחר, דהנה, נתבאר להלן [סימן כ'] בדין אין שכירות משתלמת אלא בסוף, דהכוונה בזה היא דלא רק דהזמן פרעון הוא אח"כ, אלא דאכתי לא חיילא זכות פרעון וזכות גוביינא בהך חוב, והיינו דאף דישנה לשכירות מתחילה עוד סוף, והממוני גבך כבר קיימא ועומדת, אולם אכתי ליכא שום זכות גוביינא בהך ממוני גבך, וי"ל דזה נמי המהלך בשמיטת כספים, שהתורה חידשה שעל אף שהחוב עצמו אכתי קיים, והממוני גבך לא נפקע, אבל הזכות גוביינא ודין פרעון של הממוני גבך נפקע מהחוב.

ונראה דהנפ"מ בזה לענין תפיסה, דלפי דרך זו פשיטא שאין המלוה יכול לעשות מעשה תפיסה, שהרי אין לו זכות גוביינא בהך חוב ואין לו דרך לממש את ה'ממוני גבך' והממון שהוא תפס לא נהיה ממון שלו דאכתי יכול לדחותו לממון אחר [אף אם כעת אין לו ממון אחר], אבל אם זה רק היתרא ללוה להחזיק בממון ואינו חייב לפרוע, אבל אחרי שהוא תפס שפיר נהיה לממון שלו, ואפילו אם יש ללוה זכות ממוני בחושן משפט להחזיק בממוני גבך, אולם אחרי שהמלוה כבר תפס הרי חיילא הגוביינא, וזה כבר נהיה לממון שלו, וזכותו של הלוה הוא להחזיק את ה'ממוני גבך' אבל לא את הממון שכבר תפס, ודו"ק.

ונפ"מ נוספת האם צריכים קנין לקנותו כשהלוה ישלם לו מדעתו, דאף דבכל חוב מבואר בנתי"מ [סימן שד"מ ס"ק א' ד"ה והא דמבואר] שא"צ קנין לקנותו בשעת גבייה וסגי בזה שהמלוה מתרצה לזה שהלוה מייחד לו מעות, ועיין בהערה

בחידוש הגר"נ פרעוביץ דלא פקע גוף החוב אלא דחל בו דין שמיטה דא"צ לשלם, מבאר את הדברים בג' אופנים, ויש ביניהם כמה נפ"מ.

יש לחקור בדין שמיטת כספים דחוץ מהלאו של נגישה גם נתחדש דפקע החוב, ויש לחקור האם באמת נסתלק כל החוב מכל וכל ואין כאן ממוני גבך או לא, וידידי הגאון הרב ר' אברהם שטיינפלד שליט"א אמר בשם רבו הגאון הרב ר' בנימין פרלאו זצ"ל [תלמיד הגר"ז זצ"ל] דלא נסתלק לגמרי "שכשמשלמים [חוב שהושמט] - משלמים את החוב"^א, והגר"נ פרעוביץ זצ"ל [גישתו ס"ק קי"ב - קט"ז, ולעיל מינה ס"ק צ"ה] האריך בכמה ראיות דגוף החוב לא נשמט וה'ממוני גבך' אכתי קיים, אלא דחיילא דין שמיטה בחוב לענין זה שאין צריך לשלם, והיינו דחוץ מהלא יגוש שא"א לתבוע, הרי ניתוסף בזה דין שמיטה דחיילא בחוב דכבר אין צריכים לשלם.

ועיין לעיל בציונים והערות [פרק י' משנה ח'] שהבאנו את שיטת היראים דליכא שום הפקעה דממילא בשמיטה, אלא שמלוה אומר משמט אני, אלא דגם באמירת משמט אני ביאר הגר"נ פרעוביץ זצ"ל כנ"ל, שאינו מחילה גמורה אלא שהוא מחיל חלות שמיטה בחוב.

אלא דלא נתבאר הגדר בדין זה שא"צ לשלם על אף דה'ממוני גבך' אכתי קיים, ויש לבאר את הגדר בזה בכמה אופנים, או שהתורה חידשה דין נוסף על הלוה שא"צ לשלם אף דהחוב קיים לגמרי, ואפשר לדון שזה דין ממוני בחושן משפט, שהתורה זיכתה לו ללוה זכות ממוני לעכב אצלו את הממוני גבך, ואפשר לדון בזה עוד שאין זה זכות ממוני, רק דין איסור והיתר ביו"ד שהתורה התירה לו להחזיק ולעכב את הממוני גבך, וכעין שיטת היראים בגזל עכו"ם שזה היתרא באיסור גזילה שמותר לו להחזיק בממון העכו"ם אף שאין

א. "אז מין צאלט, עס צאלצאך דעם חוב".

דיעוויין במאירי [שם] שלא כתב לשון 'מתנה' רק 'כעין מתנה', אלא דצ"ב הגדר בזה.

ונראה דהגדר ב'כעין מתנה' הוא, דעצם הממון אחרי שהוא נתן לו אינו מתנה דדידיה הוא, אבל כיון שאין לו זכות ואפשרות לגבות ולקבל ממון זה, א"כ עצם ה'מעשה נתינה' שנתנו לו מיקרי 'נתינת מתנה' אף דגוף הממון אינו מתנה, הרי לנו "כעין מתנה", דמצד הנתינה היא מתנה, ומצד גוף החפצא דממון אינו מתנה.

והגר"נ פרצוביץ זצ"ל הביא את שיטת היראים [מצוה רע"ח] דגם חוב שהושמט בשביעית הלזה מצד עצמו עדיין חייב לשלם, ורק המלוה אינו יכול לנגוש, והקשה על עצמו מהלשון שיאמר "במתנה אני נותן לך", ומשמע שזה מתנה בעלמא, וביאר שאינה מתנה ממש, ורק שאומר כן להיכירא, "ותיקון לשון דבור הוא שתקנו לומר במתנה שיהא הדבר ניכר ונראה דלא על ידי נגישה נותן לו", וממילא דה"ה דלדידן י"ל דמתנה אינה בדוקא, ודו"ק.

הוכחה מהר"ש ליסוד זה, והוכחה מרש"י דהמלוה כופה ללוה אחרי אמירת משמט אני.

ונראה דיסוד זה מפורש בר"ש ובמשנה ראשונה, דשנינו [פרק י' משנה ח'] דהיכא דבא להחזיר לו חובו מעצמו יאמר לו המלוה 'משמט אני', ואז כשאומר לו הלזה 'אעפ"כ', אז שפיר מצי לקבל ממנו ממונו, וביאר הר"ש שאומר לו 'אעפ"כ אני רוצה לפרוע', ותמה עליו התוס' יו"ט דאין זה 'פרעון', ואדרבה אסור לפרוע, ואינו אלא 'מתנה' וכמבואר בברייתא "יאמר לו במתנה אני נותן לך".

וביאר המשנה ראשונה דצ"כ דאינו מתנה ממש, דמהיכי תיתי דעל מתנה הוא באמת צריך לומר לו משמט אני, הא מתנה בעלמא היא, וע"כ שיש חוב, והוא פורע את החוב, רק שפורעין את החוב אחרי שאומרים משמט, ו'אומרים' שזה ניתן בתורת מתנה אף דודאי אינו מתנה כפשוטו,

ב כמה שיש להעיר בזה, אבל פשוט שכל זה מחמת הזכות פרעון וגוביינא שיש בחוב, אבל אי ננקוט דבהך חוב ליכא זכות גוביינא, שוב אינו קונה הך ממון אלא בקנינים רגילים, אולם אי נימא דאיכא זכות גוביינא, אלא שיש זכות או היתר לעכב את הדין גוביינא, א"כ היכא שאינו מעכב אז הוא זוכה בה מדין גוביינא וכבר א"צ קנינים ככל גביית חוב.

שוב ראיתי בשערי חיים [קידושין סימן ה'] שכתב דטעמא דהנתה"מ הוא מחמת הממוני גבך, דממונו הוא דגבה וכיון שכן א"צ על זה קנין, אולם נראה דכל זה רק אחרי שיש דין גוביינא על הך ממוני גבך, ודו"ק.

אולם לפי הדרך השלישית צריכים להבין, דאיזה נפ"מ ואיזה ביטוי איכא בהך 'ממוני גבך', הרי ממילא לית ליה שום זכות בו ואין לו שום אפשרות לגבותו ולאשוויי לממון, ומה שייך בעלות כזה על ממוני גבך בלי אפשרות לממש אותו לאשוויי ממנו.

ונראה פשוט, שיהיה נפ"מ בזה באופן שהלזה שילם מעצמו, דלא מיקרי מתנה, דממונו הוא נתן לו, וכל הדין שמיטה רק חיילא בזכותו של המלוה לממש פרעון, אבל תשלומין של הלזה מייחד את הממון לממון של הך הלואה, ושפיר מיקרי תשלומין ואינו מתנה אף דצריך לקנותו בקנינים רגילים, הרי שיש ביטוי ונפ"מ להך ממוני גבך, ודו"ק.

מבאר דאין זה סתירה למבואר שכשהוא נותן לו הוא נותן בתורת מתנה, וביאור לשון המאירי שזה 'כעין מתנה'.

אולם כפשוטו עיקר הדברים נסתריין מברייאת מפורשת, שהרי כתוב בברייתא [ל"ז:] ד"כשהוא נותנו לו אל יאמר לו בחובי אני נותנו לך, אלא יאמר לו שלי הן ובמתנה אני נותן לך", וקשה דלפי הנ"ל אינה מתנה שהרי קיבל ממנו, איכרא

ב. ובספר קהלות יעקב לבעל הנתיבות על אהע"ז [סי' כ"ח סעיף ז'] דן דיהני אפילו בעל כרחו של המלוה, עיי"ש, וכבר העירו במלואי משפט דבתשובות רעק"א [קמא סי' ר"ג ד"ה וכיון שכן] מבואר דבעינן שיכא ליד המלוה, ודלא כהנתה"מ, והביא כן גם מהרשב"א דחולק, והוכיח מהתוס' בסנהדרין בשכר פעולה דזוכה הקטן בלי דעת אחרת מקנה.

הוא נותנו לו, דבא לאפוקי דבאמת הכא הוא מקנה לו ממונו, ולא נותן לו דרך גבייה, ונראה דגם בזה מובן הלשון במאירי "כעין מתנה".

והוסיף הגר"נ פרצוביץ זצ"ל דביותר מוכרח חידוש זה דלא פקע גוף החוב מדברי רש"י שפירש את גמרא שם שאחרי שהוא אמר לו 'משמט אני' והשיב לו 'אעפ"כ' דאז מותר לקבל, אלא דנתחדש ברש"י עוד שתולה אותו וכופה אותו עד שיאמר לו 'אעפ"כ', הרי דמבואר ברש"י דמצי כופה אותו כפשוטו, ודלא כהראשונים [רא"ש רמב"ן רשב"א ר"ן], ועיין רי"ד דביאר דאין כוונת רש"י דבכל אופן מצי לכופו, דבאמת תמיד אינו נוגשו, ורק כשכבר בא אליו לשלם וכבר אמר משמט אני, אז הוא דמצי לכופו כיון שכבר קיים את המצוה.

אולם סו"ס אכתי תמוה דאי פקע גוף החוב א"כ מה שייך כפייה לתת מתנה, אלא דע"כ שיש חוב אלא שאין לו זכות תביעה, ובכה"ג שפיר מהני, כיון דכבר נתקיים המצוה.

ולכאור' הגדר בזה הוא כנ"ל, דמצד גוף הממון אינו מתנה רק מצד הנתנה עצמה זה מיקרי מתנה, ועיין עוד בציונים והערות [פרק י' משנה ח'] מה שהוספנו בזה.

ולכאור' עצם הדברים מפורשים בלשון המשנה [משנה ט'] שכתוב "המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו", ולכאור' קשה הלשון ה"מחזיר חובו", הרי אין כאן חוב להחזיר ואינה אלא מתנה בעלמא, ומוכרח כנ"ל, ונראה דגם מעצם הדין ד'רוח חכמים נוחה הימנו' מוכרח כן, שהרי מה שייך רוח חכמים נוחה אי אינה אלא מתנה, וע"כ שיש כאן חוב שהוא מחזיר רק שאינו מחוייב בזה כלל.

והגר"נ פרצוביץ זצ"ל הוסיף בזה תוספת ביאור דמצד אחד זה מתנה ומצד שני אינה מתנה, וביאר דבכל חוב אין המלוה צריך להקנות את המעות ע"י 'הקנאה' דמהני ע"י גוביינא לחוד וממילא הוא זוכה בה, וולכאור' כוונתו לדברי הנתנה"מ שהבאנו לעיל], אולם בשביעית כבר אין לו כח תביעה לגוביינא, וזהו שאומר לו במתנה

פרק ב'

דן האם איכא גזילה בגביית חוב שהושמט, והאם מיקרי מיגו וטענינן 'להוציא'.

נוגעים לעכו"ם, ואי יגבנו לא יעבור העכו"ם על גזילה, ולמה לא לעשות כן.

ונראה דב' תשובות בדבר, חדא, זה שחל דין בחוב דלא ניתן לגבייה, דין זה לא נאמר לגברא רק דחל בגוף החוב, וממילא דעפ"י חו"מ כבר ליכא זכות גבייה בחוב גם כלפי עכו"ם, דבטלה הך זכות בחוב, ואף דליכא לא תגזול על זה, הא סו"ס אכתי בכלל ז' מצוות דבני נח מצד שנצטוו על ה'דינים', דכמו דנזיקין נכלל בדינים אף אי לא הוי בכלל גזילה, כמו כן הך דין נכלל בלי להיות בפרשת גזילה.

אולם זה תלוי בצדדים שהזכרנו לעיל, שאם פקע כל הזכות גוביינא או אם יש זכות ממוני על הלזה לעכב ממונו, אז שפיר י"ל דדין זה קיים גם בדיני עכו"ם, דזה הדיני ממון של החוב, אולם אם

דן האם איכא גזילה כשתופס חוב שנסמט, ודן למה א"א למכור חוב שהושמט לעכו"ם.

עפ"י חידוש זה חידש הגר"נ פרצוביץ זצ"ל עוד, דמי שתפס חוב שהושמט בשביעית דלא עבר על לאו דגזילה, והביא דזה דלא כהמנ"ח [תע"ז] דחידש מסברא דעובר על לא תגזול וגם חייב בהשבה, דלפי הנ"ל מצי טעין 'ממוני גבך' ויש כאן חוב אלא שזה חוב בלי זכות תביעה עליו, אבל אחרי שהוא כבר תפס הרי ידידה תפס ואין כאן גזילה.

אולם נראה דאינו מוכרח, ונקדים דהעירני ידידי הגאון ר' יוסף בנימין פינקוס שליט"א [ר"ה תשס"ט] דלפי הגר"נ פרצוביץ זצ"ל, הרי חוב שהושמט בשביעית מצי למוכרו לעכו"ם והעכו"ם יגבה, דהחוב קיים, ומה שיש על החוב לא יגוש ויש עליו דין שא"א לתובעו, דינים הללו לא

זה היתרא בעלמא לעכב ממנו, הא מה זה נוגע לעכו"ם, ומצד זה שפיר מצי מוכרו לו.

אולם מצד שני אין למוכרו לו דנראה דלא כהגר"נ פרצוביץ זצ"ל, דאף אי ננקט כדבריו דהחוב קיים ורק שפקע הזכות גוביינא, אולם נראה דממילא דאיכא בזה דין גזילה, וגם עכו"ם לא יוכל לגבות מצד גזילה, שהרי כשחסר בחוב את עיקר הזכות גוביינא, הרי כל האפשרות ל'ממש' את ה'ממוני גבך' לממון בעין, ולסיימו ולייחדו בתוך חפץ מסויים, כל הזכות וכל הך כח פקע מהחוב, דכל זה איכלל בכח וזכות גוביינא, וממילא דרך כשהלוה עצמו פורעו אז חיילא ה'ממוני גבך' בממון מסויים ורק אז מיקרי פרעון חוב, אבל אי עושה כן בתפיסה בע"כ בלי זכות גוביינא הרי לא חל בממון המסויים הזה דין גבייה, והרי הוא מעכב ממון זה שלא כדין מבעליו, וזה גזילה, שהרי הממון המסויים הזה שתפוס של חברו הוא, וכל עיכוב ממון חברו בלי זכות עיכוב מיקרי גזילה.

והיה אפשר לדון דסו"ס אין לחבירו הפסד ממוני בעיכוב הזה, דממילא יש לו אצלו ממון אחר, ואפוכי מטרתא ל"ל, אולם נראה דזה אינו, דכיון דהממוני גבך נמצא אצלו באופן שא"א להוציא ממנו בגבייה, א"כ אין לו גם זכות לומר לו אפוכי מטרתא ל"ל, וצריך להשיב לו את הממון שהוא מעכב שלא כדין, כן נראה בפשיטות, וממילא דלמכור את החוב לעכו"ם לא יהני דגביית העכו"ם בכלל גזילה הוא, ופשוט.

איברא דכל זה רק לדרך השלישית, אבל אי ננקוט דהזכות גוביינא קיימא, רק דאית ליה זכות ממוני להחזיק ולעכב את הממון אצלו, א"כ אחרי שהעכו"ם יתפוס הוא לא יעבור על שום גזילה, והיה אפשר למוכרו לעכו"ם.

איברא דנראה דמטעם אחר א"א למוכרו לעכו"ם, דכיון שפשוט שהעכו"ם יגבה הך חוב, הרי דבזה הוא עושה נגישה, דנגישה הוא לאו דוקא ע"י עצמו אלא גם ע"י אחרים מיקרי נגישה היכא שבאים מכח זכות תביעתו, וע"י המכירה

לעכו"ם שבא מכחו שפיר מיקרי שבזה הוא בעצמו הנוגש, ושפיר איכלל בכלל לאו דנגישה.

כמה ראיות ליסוד זה מחזקה ומיגו וטענינן להוציא. והגר"נ פרצוביץ זצ"ל יישב ביסוד זה כמה שאילות, א] מבואר בסוגי' [שם ל"ז] דנאמן שהיה לו פרוזבול ואבד, והיי"ט דחזקה לא שביק היתרא ואכיל אסורא, וקשה אטו מהני חזקה ואנן סהדי להוציא ממון, [וי"ל דזה עדיף מכל החזקות], ומהכא היה משמע דאין זה להוציא ממון דהחוב עצמו קיים, ורק לענין זה שיש לו זכות גוביינא על החוב נאמר הך חזקה, ועיין הערה³.

ב] הרשב"א [שם ל"ז] כתב דטענינן ליתומים דאביהם כתב פרוזבול או שהיה תנאי, וקשה שזה טענינן להוציא, וע"כ צ"ל דממילא דאיכא הכא זכות ממון, וכל הנדון בשמיטה הוא מצד הזכות גוביינא, וטענינן לאשוויי זכות גוביינא כבר לא להוציא.

ג] כתוב בראשונים דנאמן לומר שעשיתי תנאי דע"מ שלא תשמטני שביעית, במיגו שהייתי יכול לומר פרוזבול היה לי ונאבד, והקשה בספר התרומות [שער נ"ה] דהוי מיגו להוציא [עכ"פ] במלוה ע"פ דבמלוה בשטר לא חשיב להוציא, ותיקן דכיון דאיכא סיוע מהחזקה שוב לא חשיב להוציא, אולם הגר"נ פרצוביץ זצ"ל אמר בזה באופן אחר עפ"י הנ"ל, דכיון דכל הנדון הוא על התביעה, אבל גוף החוב לא פקע, א"כ כלפי זה לא חשיב להוציא.

ד] ידידי הגאון ר' אפרים רוב שליט"א הוכיח עוד כיסוד הנ"ל מדברי הספר התרומות [שער מ"ה אות ו'] דנחלקו במוכר שטר שהושמט בשביעית האם איכא על זה חיוב אחריות ותלוי בדין אונאה בשטרות, והקשה בגידולי תרומות דמה זה ענין לאין אונאה בשטרות, הא לא מכרו לו כלום, ולפי הנ"ל א"ש.

והוסיף לי בזה עוד, דכבר דנו פוסקי זמנינו בבעל תשובה שרוצה לעשות תשובה על כל החובות שעברו עליהם שביעית שהוא גבה לפני

ג. וראיה זו אינה מוכרחת דיתכן לדחוק דבאמת איכא בזה אנן סהדי גמורה הלכך מצי מוציא מעות על פיה.

דאורייתא תיקנו, והיינו דהחוב קיים, ורק ששמעון א"צ לשלם לראובן, וזה כבר לא דומה לכל הפקר בי"ד שמפקיעים את גוף הממון עצמו ומקנים מראובן לשמעון, הלכך אביי נאיד מזה לגמרי דהכא לא נאמר דין הפקר בי"ד הפקר, וגם המקשן לא ניחא ליה לתרץ כן, וגם רבא שתירץ כן ביאר דכוונתו לכח חכמים לעקור דבר מה"ת, ולא להפקר בי"ד הפקר, דסו"ס הממון של המלוה אכתי קיים אצל הלוה, והוא גוזלו, ועל זה שפיר בעינן דין מחודש של עקירת דבר מה"ת בדבר שבממון, ודו"ק.

וכל זה אחרי הגדר החדש של שמיטת כספים, אבל לולי זה, והיינו לומדים שבשמיטת כספים פקע כל החוב לגמרי, הרי בזה היה הקנאה של כל הממוני גבך מהמלוה ללוה, ושפיר דומה להפקר בי"ד דעלמא ודו"ק.

שו"ט בדברי הרשב"א האם ההפקר בי"ד בפרוזבול חשיב להקנות לחבירו או לא, ודן האם הרשב"א מודה לכל האי יסוד.

והנה הרשב"א [ל"ז] למד דכוונת רבא לפרש דע"י טעמא דהפקר בי"ד הפקר תיקן הלל שאין שמיטה, והמלוה חייב לשלם ממון שמה"ת היה פטור לשלם, והוכיח מהכא דהפקר בי"ד מהני גם לזכות מאחד לחבירו, ולא רק להפקיר בעלות, שהרי הכא המלוה זוכה בחוב שכבר הושט.

ולכאן קשה מהכא על השיטות שסוברות שהפקר בי"ד הוא רק הפקר ולא הקנאה לחבירו, וביאר הגר"נ פרצוביץ זצ"ל דגם בשמיטה הממוני גבך אכתי קיים, רק דחיילא דין שמיטה בחוב לענין זה דא"א לתובעו, א"כ א"צ שחכמים יקנו את הממון למלוה, דבלאו הכי ממונו הוא, וכל הדין הפקר בי"ד הוא רק לעקור את הדין שמיטה מהחוב.

אלא דמכאן הוכיח הגר"נ פרצוביץ זצ"ל דהרשב"א ע"כ חולק על כל הך יסוד, וזה סתירה לנתבאר לעיל בשיטת רשב"א להלן [ל"ז] לענין טענין להוציא, וצ"ע.

שחזר בתשובה, דאיך יעשה תשובה בזה דאיך יחזיר את כל החובות, ולפי הגר"נ פרצוביץ א"ש, שהרי אין בזה איסור גזילה, וא"צ השבה, ודו"ק.

ביאור השו"ט באביי ורבא מצד הפקר בי"ד בתקנת שמיטת כספים מדרבנן עפ"י יסוד הנ"ל, וחילוק בין ההפקר בי"ד הכא לכל מקום.

ביסוד זה ביאר את השו"ט בסוגי' לעיל מיניה [ל"ז], דהקשו דמי איכא מידי דרבנן מתקנים שמיטה אי מה"ת ליכא שמיטה, הא רבנן עושים את הלוה לגזלן בזה שהוא לא משלם חובו, ואביי תירץ דמהני עקירת דבר מה"ת בשוא"ת, ולא לשלם חוב מיקרי שוא"ת.

ורבא תירץ דהפקר בי"ד הפקר הלכך א"צ לשלם ולא מיקרי גזלן, ורש"י למד דרבא מתרץ בזה תרתי, א] איך תיקנו שמיטה לפטור אותו מלשלם את מה שהוא חייב, ב] איך תיקנו חכמים תקנת פרוזבול לומר דשביעית לא תשטמ, ונמצא שמחייבים אותו לשלם חוב שכבר פקע.

וקשה טובא, א] למה אביי לא תירץ הפקר בי"ד הפקר כמו שתירץ רבא, הא דין זה מוסכם בכל הש"ס, וכמו כן קשה נמי על המקשן דלא ידע לתרץ כן, ומאי שנא מכל התורה כולה, ב] הרי כל שביעית בזמן הזה שהוא מדרבנן כולל דין הפקר לגבי הפירות, וע"כ דהפקר בי"ד הפקר, וא"כ מאי שנא שמיטת כספים משאר שביעית דנחשוב שאין בזה דין הפקר בי"ד הפקר, והכא כבר ליתא לתירוצו של אביי, דהכא כבר אינו שוא"ת, וע"כ דכו"ע מודי הכא לדין הפקר בי"ד הפקר, ג] מלשון רש"י נראה דגם לרבא אין כאן הפקר בי"ד כפשוטו, דביאר את דברי רבא "דבדבר שבממון אין עקירת דבר מה"ת במקום סייג וגדר, דהפקר בי"ד בממון הוי הפקר", ולמה לא כתב כפשוטו דמהני מדין הפקר בי"ד כמו בכה"ת.

ועפ"י כל הנ"ל ביאר הגר"נ פרצוביץ זצ"ל, דבכל הפקר בי"ד הרי הפקירו את הממון עצמו ונתנו לשני, אבל הכא הרי החוב של ראובן נשאר חוב של ראובן, ורק דאין לו זכות גבייה, וא"כ ה"ה דכשרבנן גזרו שמיטת כספים דרבנן דכעין

להוכיח להקנאה ממש שמקנה את ממון ראובן לשמעון, ודו"ק.

תוספת דברים בעיקר יסוד זה.

עפ"י כל הנ"ל יבוארו כמה דינים במשניות הבאות, דיעויין בציונים והערות [פרק י' משנה ב'] מה שנתבאר שם לענין קנס דאף לפני העמדה בדין היה שייך דין שמיטה אף דליכא ממונות לפני העמדה בדין, וע"כ שהשמיטה מתייחסת לתביעה של הקנס – להעמידו בדין, וע"ע בציונים והערות [פרק י' משנה ג'] בדין מוסר שטרות לבי"ד שהוכחנו שגם שם המסירה לבי"ד מתייחסת לתביעה – והכל עפ"י מה שנתבאר הכא.

אולם נראה דהרשב"א סובר דאחרי שהפקיעו את הדין גבייה מהחוב, הרי דליכא זכות בהך ממוני גבך לאשוויי לממונא ידידה, וכל ממון שהוא תופס עבור הך חוב מיקרי גזילה ועיכוב ממון שלא כדין, א"כ בהפקר בי"ד צריכים לזכות למלוה זכות גבייה בהחזקת ממון חברו לגבייה בהך חוב, וגם זה מיקרי לקנות, והחולקים סוברים דסו"ס כיון דע"י הגבייה הוא מחזיק ממון ידידה, שוב ליכא הוכחה לבעלמא שהוא מקנה ממון של ראובן לשמעון.

והיינו דכמו דנתבאר לעיל דמיקרי 'כעין מתנה', והיינו דרק מצד גוף הנתינה עצמה חשיב מתנה, אבל מצד גוף החפצא דממון אינה מתנה, כמו כן לענין הפקר בי"ד נחלקו האם אפשר

סימן כ'

קונטרס

ביאור סברת הרמב"ם בהקפת חנות דהוי כשכירות אינה אלא בסוף, ובחילוקי הגדרים בין שכירות אינה אלא בסוף, למלוה לאחר י' שנים, ובגדר הדין הלואה ע"מ שלא אתבענו, ושורש פלוגתת ת"ק רבי יהודה ורבי יוסי, בהקפת חנות ושכר שכיר,

[פרק י' משנה א' וב'].

פרק א דין שכירות אינה אלא בסוף, ודין מלוה לאחר י' שנים, ודין ע"מ שלא אתבענו. ❖ ביאור החילוק בין דין שכירות אינה אלא בסוף לדין שכירות משתלמת בסוף. ❖ ביאור החילוק בין שכירות אינה אלא לבסוף לדין מלוה לאחר י' שנים. ❖ ביאור החילוק בין דין מלוה לאחר י' שנים למלוה ע"מ שלא אתבענו ולסתם מלוה ל' יום. ❖

פרק ב' ביאור שיטת הרמב"ם בהקפת חנות דדומה לשכירות אינה משתלמת אלא בסוף. ❖ תמיהות על שיטת הרמב"ם בדין הקפת חנות, דאין לדמות לא לשכירות בסוף ולא למלוה לאחר י' שנים. ❖ מקשה עוד, דבמלוה ובמקח לא מתחלקים הממוני גבך מהזכות גוביינא, דרק בשכירות נתחדש כן מגזה"כ. ❖ מבאר דהרמב"ם מדמה הקפת החנות לשכירות משתלמת בסוף, דנתחדש צורה חדשה של מקח וממכר בתורת הקפת חנות דדינו כמקח אריכתא, ואעפ"כ מהני תפיסה כיון ד'סוף' המקח הוא בשעת התביעה. ❖

פרק ג' ביאור פלוגתת רבי יהודה ות"ק האם בהקפה שניה איכא זקיפה להקפה ראשונה, וביאור דברי רבי בתוספתא דמחלק בין כתוב במעות וכתוב בפירות בפלוגתא זו. ❖ מביא דשיטת רבי יהודה דבהקפה השניה נעשית ראשונה למלוה ונשמטת, וע"כ דאין זה זקיפה ממש ולדידה ע"כ דא"צ הלואה מגזה"כ. ❖ ב' תמיהות בשיטת רבי יהודה. ❖ מתמה על סברת התוספתא והמרדכי דהכל תלוי אם החוב כתוב כסכום פירות או כתוב כסכום מעות.

❖ מבאר את המהלך בשיטת רבי יהודה ובתוספתא עפ"י היסוד דלעיל דהרמב"ם למד דהקפת החנות דומה לשכירות משתלמת בסוף, דנתחדש צורה חדשה של מקח וממכר בתורת הקפת חנות דדינו כמקח אריכתא, ו'סוף' המקח הוא בשעת התביעה. ❖

פרק ד' ביאור פלוגתת רבי יוסי ורבנן בדין שכר שכיר היכא דנגמרה מלאכתו בשביעית, וביאור סברת הרמב"ם בשכר שכיר. ❖ ביאור שיטת הרמב"ם בשכר שכיר, ודברי הבי"י בזה דהדרך כמו הקפה להמתין מלתבוע, ותמיהת החת"ס בזה דזה נגד גמרא מפורשת דמבואר דשכיר אינו ממתין לתבוע שכרו. ❖ מבאר דרבנן מיירי בכל גווני דשכר שכיר, ותמוה דלמה ליה להמתין כשרק שכרו למלאכה אחת שנגמר. ❖ מביא מהמלכי צדק דשורש פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי דלרבי יהודה לא חשיב כזקיפה לאחר עבודה אחת כיון דאין שכירות משתלמת אלא בסוף, ומתמה דא"כ מה שורש פלוגתתם, הא מיניה וביה מוכרח ברי ביוסי דג"כ מודה לדין אין משתלמת אלא בסוף. ❖ מבאר דשורש פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי הוא האם אמרינן דראוי לזקפן כזקפן דמי גם בשכירות או לא, וכעין סברת פלוגתת רבי יהודה ורבנן בהקפה שניה. ❖ הדרינן לפלוגתת רבנן ורבי יוסי דכל סברת רבנן מצד אין שכירות משתלמת אלא בסוף, ולא פליגי כלל באופן ששכרו למלאכה מסוימת, דהכא תמיד חשיב כזקיפה מתחילתו, ועפ"י הספרי דלעיל, וכל זה דלא כהכס"מ, ומיושב קוש"י החת"ס. ❖

פרק א

דין שכירות אינה אלא בסוף, ודין מלוה לאחר י' שנים, ודין ע"מ שלא אתבענו.

השכירות, בן למ"ד דישנה מתחילה ועד סוף מבואר בב"מ [ס"ה] דגם הוא מודה דאינה משתלמת אלא לבסוף, וילפינן כן מגז"כ, עיי"ש, ולדידיה מבואר דאף דהחוב עצמו חיילא לפני כן, אבל הזכות גוביינא הוא דין נוסף בחוב, ונתחדש מגז"כ שזה רק תחול בחוב בסוף השכירות, ועד הסוף איכא חוב בלי זכות גוביינא.

ונראה בביאור דבריו, דמוני גבך פירושו שכשמלוה ממון לחבירו או שמוכר לו חפץ, אז יש לו למלוה או למוכר "ממון" אצל הלוקח ולוה, אבל אין זה ממון מסויים, ורק אם הלוח יקנה לו ממון עבור החוב אז אמרינן דהממון של הממוני גבך נתפס בחפץ, שהרי סיימו הלוח לממון זה, אבל אי יתפוס המלוה הרי הוא גזלן שהרי אין לו זכות להחזיק את הממון המסויים הזה, אולם אחרי שנתחדש זכות גוביינא בחוב, אז ע"י תפיסה אית ליה זכות לעשות גוביינא בחוב ולסיים ולייחד כל ממון שיחול בו הזכות 'ממוני גבך', ודו"ק.

ובשכירות נתחדש מגז"כ דאף דאיכא כבר חוב, והמשכיר יכול מעצמו לשלם, ואין זה מתנה, אבל הזכות גוביינא שיש למשכיר בהך ממון לא חיילא עדיין עד הסוף, כן נראה בביאור דבריו.

ביאור החילוק בין דין שכירות אינה אלא בסוף לדין שכירות משתלמת בסוף.

מבואר במשנה דשכר שכיר דלפי רבי יוסי שביעית משמטת, אכן זה תלוי אי פסקה המלאכה בשביעית או לא, ועיין ר"ש שכתב [ד"ה שהיא פוסקת בשביעית] "משום דשכירות אינה משתלמת אלא לבסוף וכשפסקה בשביעית נתחייב בשכרו וקרינן ביה לא יגוש לפיכך משמטת דשביעית משמטת בסופה, אבל בשלא פסקה בשביעית לא נתחייב עדיין, ולא קרינא ביה לא יגוש לפיכך אינה משמטת", מבואר הכא דבדין שכירות אינה משתלמת אלא בסוף נאמר דכעת החוב הוא לאו בר נגישה ואין בה דין שמיטה, וקשה, שהרי במלוה לאחר י' שנים מצאנו ב' לישנות בגמ' במכות האם משמטת או לא, והכא פשיטא לכו"ע דמשמטת, וקשה דלמה אינו תלוי על ב' הלישנות במכות, וצ"ע.

ותירץ הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל [מכות ס"ק קנ"ט] דחלוק מלוה לאחר י' משכירות שאינה משתלמת אלא לבסוף, דבאמת מצאנו ג' דרגות בזה, א] יש שיטה שסוברת דבשכירות אמרינן דאין לשכירות אלא לבסוף, והגדר בזה הוא שכל החוב וכל הממוני גבך רק חיילא בסוף בגמר

שהוא בר נגישה כיון דאין בחוב את כל החלות דין גוביינא.

ונראה דהא דמחלקינן כן, ולא אמרינן דגם במלוה לאחר י' שנים הגדר כן, היינו משום דהכא בשכירות איכא גזוה"כ לומר דרק משתלמת בסוף [וכדהבאנו לעיל מהסוגי' בב"מ], ומבואר בזה, דלולי הך גזוה"כ כל דחיילא דין ממוני גבך ע"כ דחיילא כבר דין גוביינא לגבותו לייחד מעות להך חוב, וזה הזכות פרעון, ורק בשכירות נאמר גזוה"כ דחיילא דין ממוני גבך אף דאכתי לא חיילא שום דין וזכות פרעון על הך ממוני גבך.

ועצם חילוק זה [בין מלוה לאחר י' לשכירות אינה משתלמת אלא בסוף] הוכיח הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל משיטת הרא"ש מובא בטור [סימן קכ"ו סעיף י"ח] דלא מהני מעמד שלשתן להקנות שכירות עד לאחר שנתחייב כיון דאינה משתלמת אלא בסוף, ותמה עליו הש"ך [ס"ק ע"ן] דמאי שנא מחוב דלאחר י' שנים דמצוי מקנה, ולפי הג"ל א"ש בפשיטות, ועיין בהערה א' מהלך נוסף בזה.

ביאור החילוק בין דין מלוה לאחר י' שנים למלוה ע"מ שלא תתבעני ולסתם מלוה ל' יום.

ויש גם דרגא רביעית, דהנה, הרמב"ם [פרק ט' הלכה ט] כתב "המלוה את חברו וקבע לו זמן לעשר שנים אינו משמט, אף ע"פ שהוא בא לידי לא יגוש הרי הוא עתה אינו יכול לנגוש, התנה עמו שלא יתבענו שביעית משמטת", ודין זה דהתנה עימו שלא יתבענו מקורו בירושלמי, ומפורש שגם בתנאי שלא יתבענו אכתי משמט אף דאינו יכול לתבוע, וקשה דהכא לכא' אינה בר נגישה כלל, וע"כ צ"ל דזה רק עיכוב צדדי בזכות

ועצם חידוש זה דמתחלקים הממוני גבך והזכות תביעה וגוביינא, נראה דחידוש זה הוא יסוד ושורש בגדר החדש של השמטת כספים שביארנו לעיל [סימן י"ט] לפי דרכו של הגר"נ פרצוביץ זצ"ל - שחידש, דשמיטה משמטת את הזכות גוביינא אף דגוף החוב עצמו עדיין קיימת, ונפ"מ דכשהלוה משלם אחרי שהושמט כבר אינו מתנה בעלמא, רק שהוא משלם לו ממונו בממוני גבך.

ביאור החילוק בין שכירות אינה אלא לבסוף לדין מלוה לאחר י' שנים.

עכ"פ הנך ב' דרגות קיימות דוקא בשכירות בסוף, אבל איכא גם דרגא שלישית, וזה מלוה לאחר י' שנים, דהתם החוב הוא חוב רגיל שיש בו זכות גוביינא, רק שהזמן לגבות הוא הוא לאחר י'.

ונראה בביאור דבריו, דכמו דמצאנו בקנינים לאחר ל' שיש ב' אופנים, א' קנין שכל החלות קנין רק חיילא לאחר ל', ב' קנין שכבר חיילא עכשיו רק הזמן שלו הוא לאחר ל' דהיינו שכעת הוא בעלים על הזמן ההוא, כמו כן מצאנו חוב וממוני גבך שכל הזכות פרעון רק חיילא אח"כ [שכירות בסוף], ויש גם חוב שהזכות גוביינא כבר חיילא עכשיו, ואעפ"כ הזכות גוביינא חיילא כלפי הזמן של אח"כ [מלוה לאחר י'].

ובדין מלוה לאחר י' שנים שיש זכות גוביינא, רק שזמנו הוא לאחר י' שנים, בזה דנו בב' הלישונות האם חשיב בר נגישה, כיון דסו"ס החוב מצד עצמו הוא בר גוביינא, ולהכי חשיב כחוב שהוא בר נגישה, רק דהזמן מעכב, אבל בשכירות שאין בו זכות גוביינא כלל, שוב לא חשיב כחוב

א. ועיין קצוה"ח [סימן קכ"ו ס"ק י"ג] שהביא מרש"י ותוס' דגם למ"ד ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, אבל גם הוא מודה שכל החוב חיילא רק בסוף, הלכך רק משתלמת בסוף, וכל פלוגתתם הוא דלמ"ד זה אמרינן דכשחיילא חיילא למפרע, ומה"ט אינה מקודשת דלמפרע היה מלוה, עכ"פ בזה ביאר הקצוה"ח למה לא נקנה במעמד שלשתן, דבשעת ההקנאה לא היה כאן חוב, ורק למפרע חיילא ולכן לא מנהי, ונראה דמה"ט נמי ליכא בזה שמטת כספים, דלא חיילא שמטת כספים אלא בשעתו, וכיון דרק חיילא למפרע אחרי שכבר חיילא דין שמטת כספים, תו לא נשמט האי חוב, ודו"ק, אולם ברשב"א בקידושין [ס"ג ד"ה הא דאמרינן, וכן בד"ה מר סבר אינה] מבואר דחיילא החוב של כל פורתא ופורתא בשעתו, הלכך הוי ליה מלוה על פחות מש"פ, ולכן א"א לקדשה, עכ"פ בדבריו מבואר דלא חיילא למפרע רק בשעתו, ודו"ק.

גוביינא, דמצד עצם החוב חיילא הזכות גוביינא בשלמותה כבר עכשיו, רק דהתנאי היא עיכוב צדדי לגבות, והיינו שיש ללווה זכות לעכב את הגוביינא, ולכן החוב מיקרי בר נגישה לכו"ע.

ועיין במהר"י קורקוס שחילק בין עשר שנים לתנאי, דבתנאי אי תפס מהני, לא כן לאחר י' שנים, והביאור כנ"ל, דכיון דאינו אלא דין צדדי שיש ללווה זכות לעכב את הגוביינא שוב מהני בזה תפיסה, דאחרי שכבר תפס הרי זה ממונו ממש, ואין לו זכות עיכוב על ממונא דמלווה, לא כן לאחר י' שנים דלא מהני ביה תפיסה דכיון דהזמן של הגבייה הוא רק אח"כ שוב לא חיילא בזה תפיסה כלל, ודו"ק.

ויש לחקור בדין סתם מלווה לאחר ל', האם דינו כמלווה לאחר י' שנים או כע"מ שלא יתבענו, ונפ"מ בתפיסה ונפ"מ בשמיטה אי משמטת [לחד לישנא] או לא, ונחלקו בזה האחרונים, דהב"ח [חור"מ סי' ס"ז סי"ג] כתב דמשמט לפני יום הל', וכתב התומים דזה כע"מ שלא יתבענו, וכן הביא רעק"א [הגהות חור"מ סע"ג], ומאידך במנ"ח [מ' תע"ז] כתב שזה חידוש גדול לחלק בין ל' יום למלווה אחר י' שנים, והגרי"ז [מלווה ולוה] באמת נקט דהוי זכות צדדי של הלווה שלא יתבענו המלווה, דומי' דתנאי, אלא דהתומים הביא כדברי הב"ח מהירושלמי, ועיין בשיעורי הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל [מכות ס"ק קע"ו] שהביא את כל המחלוקת הנ"ל.

פרק ב'

ביאור שיטת הרמב"ם בהקפת חנות דדומה לשכירות דאינה משתלמת אלא בסוף.

תמיהות על שיטת הרמב"ם בדין הקפת חנות, דאין לדמות לא לשכירות בסוף ולא למלווה לאחר י' שנים.

יעויין כס"מ [פרק ט' הלכה י"א] שהביא את דברי הרמב"ם בפירוש המשנה בביאור דינא דהקפת חנות, וז"ל, "הקפת חנות היא האמנה במקח ובממכר שבין בני אדם ובעלי החניות שיוציא עליו כל מה שצריך וכשיקבץ סך ממון עליו יפרעו וזה הנקבץ לא יהיה נשמט בשנה השביעית מפני שאינו על דרך חוב ולא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב אבל מכר לו מעט מעט עד שנתקבץ לו הכל ויתן לו ממונו", עכ"ל, וכתב על זה הכס"מ "ונראה לי שטעם הדבר שמאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלווה עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו", עכ"ל, וכבר הזכרנו לעיל בדברינו בציונים והערות [פרק י' משנה א'] דלדעת הרמב"ם א"צ דוקא מלווה הלכך פירש בזה טעמא אחרינא.

ולכאור' תמוה מאד, שהרי כבר הבאנו דמפורש במכות [ג'] דאיכא תרי לישני בגמ' בדין מלווה

לאחר י' שנים האם משמט או לא, ופליגי אמוראי בזה, ואיך דינא דמתני' תלויה בפלוגתא אמוראי, ועיין תומים [סימן ס"ז ס"ק ט"ו] שתמה כן, וכן הוא במשנה ראשונה [משנה ב'].

עו"ק שכבר הבאנו דינא ד"התנה עמו שלא יתבענו שביעית משמטת" מהרמב"ם וירושלמי, דמפורש שגם תנאי שלא יתבע משמט אף דאינו יכול לתבוע כיון שאין זה אלא עיכוב צדדי שוב מיקרי החוב בר נגישה, והבאנו מהמהר"י קורקוס שחילק בין עשר שנים לתנאי, דבתנאי אי תפס מהני, ולכאור' פשיטא דבהקפת החנות אי תפס מהני, שהרי לשון הכס"מ ש"מאחר שדרך להקיף זמן אחר זמן ואינו נפרע ממנו עד שיזדמנו לו מעות ואין דרך לנוגשו הוי כאילו הלווה עד אחר שביעית שאין שביעית משמטתו", ומשמע שזה רק "הדרך", אבל אין כאן שום חלות בגוף החוב שמעכבו, וצ"ע.³

ובאמת דמחמת קושי' זו הסתפק בגידולי תרומה בכל האי דינא דע"מ שלא יתבענו, שהרי הספר התרומות [שער מ"ה – ח'] הביא מהרמב"ם

ב. ועיין עוד בר"ש במשנה ח' דמשמע שם דדומי' דכפרנית דאינו עומד לשלם וכן בעשר שנים למ"ד דמשמט, דמהנך תרתי מוכרח דאיכא דין שמיטה גם באינו עומד לשלם, ויש לעיין מהרמב"ם בהקפת חנות.

דבהקפת חנות כל החיוב רק חיילא אח"כ בשכירות.

מבאר דהרמב"ם מדמה הקפת החנות לשכירות משתלמת בסוף, דנתחדש צורה חדשה של מקח וממכר בתורת הקפת חנות דדינו כמקח אריכתא, ואעפ"כ מהני תפיסה כיון ד'סוף' המקח הוא בשעת התביעה.

איברא דכד נעיינ היטב בלשון הרמב"ם מבאר באמת דלא חיילא עיקר הזכות גוביינא דומי' דשכירות בסוף, דהרמב"ם כתב בהדי' דאחרי שהוא עושה קצת קצת עד שיצטרף ביחד, הוסיף, "מפני שאינו על דרך חוב ולא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב אבל מכר לו מעט מעט עד שנתקבץ לו הכל ויתן לו ממונו".

ונראה דבלשון הרמב"ם כאן שאומר ש"לא מכר לו בעל החנות על מנת שיהיה חוב" מבאר דאין סוף דינו כמלוה לאחר י' שנים וכהבנת הכס"מ, אלא דחסר בעיקר החוב, אלא דעלינו לבאר לשון זה, דמה כוונתו בזה.

והיה אפשר לומר דכוונתו בזה, שלפני שהתקבץ הכל אז זה אצלו בתורת מתנה ולכן אין עדיין חוב, ורק אח"כ כשנתקבץ הכל אז הוא מעמידו כמקח ומחייבו ממון, אולם זה לא יתכן דאחרי שזה אצלו בתורת מתנה הרי דדידיה הוא, ומה שייך אח"כ לאשוויי למקח, עוד היה אפשר לומר לאידך גיסא, דמתחילה זה אצלו בתורת פקדון, רק שיש לו רשות לכלותו, אבל אינו שלו, ואח"כ כשנתקבץ ותובעו הוא מקנה לו בתורת שלו ומשווהו כמקח ומחייבו ממון, אולם גם זה לא יתכן, דפשיטא דכל מה שאדם קונה בהקפת חנות הוא שלו לקדש בו את האשה גם לפני שהוא שילם ולפני שנתקבץ הכל, וע"כ דאינו פקדון.

ומוכרחין אנו לומר דהוי ע"ד שכירות, דכמו דהתם "אינה אלא לבסוף" אף דזכה בממון של הפעולה של השכירות להיות שלו, דנתחדש

דינא דע"מ שלא אתבענו וכתב ע"ז "ולא בריר לך", וביאר הגידולי תרומה דקשה ליה דמאי שנא מהקפת החנות, ובבית רידב"ז [ס"ק י"ז ד"ה אף] דחה דהתם אינו מלוה^ג, עכ"פ ודאי דלדעת הרמב"ם [דליכא דין מלוה מגזה"כ] הדרא הקושי' לדוכתא דמאי שנא.

וכעין זה תמה באגרות משה [חור"מ ח"ב סי' י"ד] מסתם הלואה ל' יום, דכיון דסו"ס מצי לגבות אם אירע שאין לו מעות דאכתי מיקרי בר נגישה, אף דהדרך לא לתבוע, וא"כ כש"כ הכא בהקפת חנות דרשאי לתובעו מתי שירצה^ד.

מקשה עוד, דבמלוה ובמקח לא מתחלקים הממוני גבך מהזכות גוביינא, דרק בשכירות נתחדש כן מגזה"כ.

והיה אפשר לדון דהקפת חנות דומה לשכירות אינה אלא לבסוף, או דרק משתלמת בסוף, דהתם ודאי דליכא שמיטה, והגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל [שם] התחיל לדון בזה, אולם זה תמוה מאד, דאטו נימא דחסר הכא בכל החלות דין גוביינא, הרי פשיטא דתפיסה מהני בכה"ג, דרק מצד ה"דרכו של חנוני" אינו תובעו ואיך אפשר לדמות לשכירות, הרי רשאי לתובעו מתי שירצה, [וכטענת האגרות משה], וצ"ע.

עוד קשה, דכבר נתבאר דרק מגזה"כ ילפינן דבשכירות חיילא הזמן פרעון בסוף, ומה"ט לא יתכן במלוה לאחר י' לומר דרק חיילא הזמן פרעון אח"כ, ומבאר דאם אך ניתן הממון בתורת מלוה לחייב תשלום, אז ממילא כבר פשיטא דחיילא גם זכות גוביינא עימו, ורק בשכירות מתחלקים זה מזה מגזה"כ, וממילא פשיטא דלא יתכן לומר כן גם במקח, דאי ניתן חפץ בתורת מקח [שלא בתורת מתנה], אז פשיטא דחיילא בזה חיובא דממוני גבך, ואיכא בזה נמי דין זכות גוביינא, רק שאפשר לדחות "זמן" הגוביינא, אבל עצם הזכות מוכרחת לחול, ודו"ק, וא"כ לא יתכן לומר

ג. ופשיטא דנחלקו בבי' הצדדים שהזכרנו לעיל בציונים והערות [פרק י' משנה א'] האם יש דין מלוה מגזה"כ או לא.
ד. וז"ל בתשובה שם: "והנה בזה שכתב הב"י דהקפת החנות דמי להלוהו עד אחר שביעית שא"מ, יש להקשות מ"ש מסתם הלואה דג"כ אינו רשאי לתבעו פחות מל' יום כדאיתא במכות דף ג' ע"ב ומ"מ אף אם הלוהו פחות מל' יום קודם השמיטה משמט כדאיתא בב"ח הובא בקצוה"ח, והטעם דמאחר דלא קבע זמן אירע שנוגשו אם צריך למעות, וא"כ כ"ש בהקפת החנות שלא קבע זמן ורשאי גם לתובעו שישמט אף שאין דרך לנוגשו דהא אירע שתובעו".

אלא דהכא לכתחילה התחילה צורה חדשה והמלך חדש של מקח שתחילתה בנויה על האמנת בנ"א לקנות עוד ועוד בהקפה ולהשוותם למקח אריכתא, והדרך בנ"א קבעה מהלך זה.

איברא דהכא בהקפת חנות ה"סוף" אינו כשכירות, דבשכירות ה'סוף' מוגדר בסוף המלאכה שקבעו ביניהם, משא"כ הכא שלא קבעו כמה לזקוף, והכל תלוי ברגילות ובמנהג, הכא ה'סוף' הוא כשתובעו המוכר, דהתביעה עצמה היא מה שמסיימת את המקח אריכתא.

ומעתה פשוט למה יכול לתפוס, דבתפיסה אמרינן דגמר המקח והזכות גוביינא והתפיסה באין כאחת, דאהני לן תפיסתו כתביעה וגמר מקח ותפיסה כהדדי, ושפיר חיילא הזכות גוביינא בהדי התפיסה, אכן לפני התפיסה באמת דומה לשכירות, ולכן אינה משמטת.

ויתחדש בזה חידוש דין, דהנה, כבר נתבאר לעיל מהגר"ש רוזובסקי זצ"ל דחלוקין נינהו מלוה לאחר י' שנים משכירות אינה משתלמת אלא בסוף לענין החלות זכות גוביינא, דבשכירות אינה משתלמת אלא בסוף לא חיילא כל הזכות גוביינא, ומה"ט חלוקין נינהו גם לגבי קנין מעמד שלשתן, ולפי"ז יתחדש דגם בהקפת חנות לא יהי קנין מעמד שלשתן כמו בשכירות לדעת הרמב"ם, דאף דבשכירות אינו יכול לתובעו ובהקפת חנות הוא יכול לתובעו אכן סו"ס בלי התביעה לא חיילא כל הזכות גוביינא הלכך אינו נקנה במעמד שלשתן.

מגזה"כ דהך ממון לא מחייב את המשכיר עד הסוף כמו כן הדין בהקפת חנות, דאכתי לא נתחייב כלום עד הסוף.

אלא דתמהנו דאיך מהני תפיסה, ואיך רשאי לתובעו כל זמן שירצה, וע"כ שיש כאן חוב, עוד תמהנו דכמו דבהלואה אינו יכול להחיל חלות זמן פרעון אח"כ, כמו כן במקח אינו יכול לעשות כן, דרק בשכירות דאיכא גזה"כ אמרינן כן.

והנראה בזה, דבהקפת חנות נתחדש מהלך חדש וצורה חדשה של מקח וממכר, וזהו האריכות בדברי הרמב"ם בהקדמה לדין הקפת חנות, "הקפת חנות היא האמנה במקח ובממכר שבין בני אדם ובעלי החניות שיוציא עליו כל מה שצריך וכשיקבץ סך ממון עליו יפרעהו", דבא לבאר בזה דחיילא צורה חדשה של מקח וממכר שבנויה על "האמנת בנ"א", והגדר בזה הוא דנתחדש מקח אריכתא, דכמו דבשכירות דאיכא "שכירות אריכתא" ולכן נתחדש מגזה"כ דכל הזכות גוביינא רק חיילא בסוף, כמו כן י"ל דבמהלך החדש של מקח בצורת הקפת חנות נתחדש דהחלות גוביינא רק חיילא בסוף, ואינו כמקח פשוט או כהלואה פשוטה דמחייבים תמורה מיד, דהכא לכתחילה מצטרפין כל הקניות למקח אריכתא אף דקונה כל קנייה וקנייה בפני עצמו בזמנו להיות שלו.

ואף דבהלואה רגילה בו במקח בעלמא א"א להתנות להחיל אתה חלות גוביינא אח"כ, אולם הכא אינו התנאה בעלמא לעכב את הזכות גוביינא

פרק ג'

ביאור פלוגתת רבי יהודה ות"ק האם בהקפה שניה איכא זקיפה להקפה ראשונה,

וביאור דברי רבי בתוספתא דמחלק בין כתוב במעות וכתוב בפירות בפלוגתא זו.

לאחר י' שנים, ורק בשיטת חכמים למדו בתוס' דאיכא גזה"כ של מלוה, והקפת חנות אינה מלוה.

דהנה, שיטת רבי יהודה במשנה היא דאיכא אופן בהקפת החנות דמשמט, והוא בזמן שהוא כבר עושה קנייה שניה בחנות דאז הקנייה הראשונה משמטת, ועיין בר"ש שביאר שבקנייה השניה כבר "ראוי לשלם" את הקנייה הראשונה,

מביא דשיטת רבי יהודה דבהקפה השניה נעשית ראשונה למלוה ונשמטת, וע"כ דאין זה זקיפה ממש ולדידיה ע"כ דא"צ הלואה מגזה"כ.

נתבאר לעיל ציונים והערות [פרק י' משנה א'] דשיטת רבי יהודה היא ע"כ כדרכו של הרמב"ם דליכא גזה"כ דבעינן דוקא מלוה, והיינו דבשיטת רבי יהודה מודים גם התוס' דהקפת חנות לא משמטת מחמת סברת הרמב"ם דדומה למלוה

ומאי אולמי' הקפה שניה מראשונה לענין קביעת הזמן כשתרווייהו ביו"ט, וצ"ע.

עוד קשה דאיך אפשר לומר דסובר רבי יהודה שאחרי הקפה שניה כבר ראוי לשלם את ההקפה ראשונה, ומה"ט חשיב כזקפן, אטו נימא דרבי יהודה חולק ב'מציאות' האם דרכן להקיף עוד כשיטת ת"ק או דרך עד המקח השני דרכן להקיף את הראשונה, וכי במה פליגי רבי יהודה ורבנן, וצ"ע, ומצאתי בר"ש סיריליאו מהלך בזה.

ואלו דבריו, ונקדים, דבירושלמי ביארו את שיטת רבי יהודה בהקפה שניה, וז"ל, "מכיון שהוא ראוי להאמינו, כמי שהוא ראוי לתובעו הוא, ומכיון שהוא ראוי לתובעו, כמי שהוא ראוי ליתן מעות" ועל דברי הירושלמי הללו ביאר בר"ש סיריליאו [פ"י ה"א ד"ה ומשני כיי דאמר ר"א], "דסתמא דמילתא וכו' ולדידיה [רבי יהודה] אע"ג דלא זקף כזקף דמי" עכ"ל, וע"ד זה כתב נמי להלן [סוף הלכה א'] "דרכו של חנוני להיות בטוח ולהעמיד ממנו על הודאי, ואע"ג דלא זקף כזקף דמי".

ולמדנו מדבריו דרבי יהודה לא פליג במציאות אלא דחידש ד"מכיון שהוא ראוי לתובעו [בהקפה שניה], כמי שהוא ראוי ליתן מעות", והיינו ד"אע"ג דלא זקף כזקף דמי", אלא דצ"ב שורש סברתו בזה ובמה פליגי חכמים עליו.

מתמה על סברת התוספתא והמרדכי דהכל תלוי אם החוב כתוב בסכום פירות או כתוב בסכום מעות.

עוד קשה, דמבואר בתוספתא [פרק ח' הלכה ה'] דנחלקו רבנן ורבי יהודה בהקפת חנות, ורבי הכריע דנראין הדברים כרבי יהודה בכותב מעות וכרבנן בכותב פירות, והיינו דהשטת החוב בהקפת חנות תלויה איך כתוב החוב, במעות או בפירות, וזה תמוה מאד לכו"ע, דזה ודאי דלפי השיטות דבעינן הלואה ממש, הרי ודאי דלא חיילא עליו שם הלואה אם כתוב במעות דסו"ס הקפת חנות הוא, ולפי הרמב"ם דהכל תלוי בדרך להניח עד שיתקבץ, הרי גם לדידיה ליכא חילוק איך כותבים, והרי אם הדרך להניח שיתקבץ א"כ מאי שנא איך כותבים לכתחילה את החוב, וצ"ע סברת רבי בתוספתא, וכעין זה יש לתמוה נמי

הלכך הוי ליה כמלוה, ולהלן משנה ב' בשחט את הבשר מבואר בירושלמי ובר"ש דגם בהקפה שניה ביו"ט שא"א לשלם בפועל, אכן סו"ס 'ראוי לשלם' לולי זה שהיה יו"ט, הלכך מיקרי זקיפה.

ושם לעיל הבאנו את פלוגתת הראשונים [רשב"א ורא"ש] אי זקיפה דמתני' היינו זקיפה ממש דהוי כפרעון והלואה חדשה או דאינו אלא קביעת זמן פרעון, ותלוי בפלוגתא הנ"ל בין הרמב"ם לתוס' אי יש גזה"כ של מלוה או לא, דלפי התוס' בעינן זקיפה ממש להשוותו להלואה חדשה, ופשוט שבשיטת רבי יהודה שגם "ראוי לשלם" חשיב כזקיפה, דבזקיפה כזה כו"ע מודי דאינו אלא קביעת זמן כהרא"ש וע"כ דא"צ זקיפה ממש, ורבי יהודה בא לחדש דקנייה שניה היא גם כקביעת זמן.

נמצא דלפי הרמב"ם ורא"ש רק נחלקו ת"ק ורבי יהודה האם הקפה שניה מיקרי קביעת זמן או לא, אכן לתוס' ולרשב"א צ"ל דנחלקו ביסוד הדברים האם שמיטה היא רק במלוה או גם במקח ושאר חובות.

עכ"פ אחרי שמבואר בשיטת רבי יהודה דלמד הקפת חנות כדרכו של הרמב"ם, שוב יתכן לומר שזה כבר המקור לשיטת הרמב"ם, וצריכים לעיין בשיטת רבי יהודה, ובזה יבואר נמי שיטת הרמב"ם.

ב' תמיהות בשיטת רבי יהודה.

ובשיטת רבי יהודה קשה דסו"ס איזה סוג זקפן איכא בזה שהוא "ראוי לשלם" לו, וביותר דביו"ט ודאי אינו ראוי לשלם לו בפועל ומה שייך לומר שהיה כאן זקיפה, וצ"ע, והיה אפשר לומר שיש כאן 'קביעת זמן' דלכתחילה ראוי לשלם בהקפה שניה ולכן כבר בשעת הקפה הראשונה איכא קביעת זמן פרעון בהקפה השניה, אולם זה קשה שהרי ביו"ט כל מה שהוא לא שילם בשעת ההקפה הראשונה היינו משום שא"א היה לשלם ביו"ט, ולא משום שרצה דוקא בהקפה, [ולולי זה לא היה עושה הקפה בכלל, ורק מה"ט לא קבעו זמן], וא"כ מוכרח דגם לא התכוונו שהזמן פרעון יהיה בהקפה שניה באותו יו"ט שא"א לשלם,

מקח וממכר בתורת הקפת חנות דדינו כמקח אריכתא, ה'סוף' המקח הוא בשעת התביעה.

והנראה בזה, ונקדים בזה ב' הקדמות:

א [נ] נתחדש לעיל [פרק ב'] דהרמב"ם למד דבהקפת חנות נתחדש מהלך חדש וצורה חדשה של מקח וממכר, והגדר בזה הוא דנתחדש מקח אריכתא, דכמו דבשכירות דאיכא "שכירות אריכתא" ולכן נתחדש מגוזה"כ דכל הזכות גוביינא רק חיילא בסוף, כמו כן י"ל דמהלך החדש של מקח בצורת הקפת חנות נתחדש דהחלות גוביינא רק חיילא בסוף, ואינו כמקח פשוט או כהלואה פשוטה דמחייבים תמורה מיד, דהכא לכתחילה מצטרפין כל הקניות למקח אריכתא, אלא דהכא בהקפת חנות ה'סוף' אינו כשכירות, דבשכירות ה'סוף' מוגדר בסוף המלאכה שקבעו ביניהם, משא"כ הכא שלא קבעו כמה לזקוף, והכל תלוי ברגילות ובמנהג, הכא ה'סוף' היינו כשתובעו המוכר, דהתביעה עצמה היא מה שמסיימת את המקח אריכתא.

ב עוד נתחדש לעיל ציונים והערות [פרק י'] משנה א' דלפי הר"ש סיריליאן בביאורו לספרי, זקיפה דשמיטה אינה כזקפן של כל התורה מדין פרעון והלואה חדשה [רשב"א] או קביעת זמן [רא"ש], רק דזה התביעה בעצמה לומר כך וכך אתה חייב, ונאמר גוזה"כ בשמיטה דבעינן דומי' דמלוה בזה דבמלוה תמיד איכא תביעה של "כך וכך אתה חייב לי", אף היכא דלא תבעו ממש, וכן הוא בהקפת חנות ושכר שכיר, דהיכא דתבעו חשיבי כמלוה לענין שמיטה אף שגוף החוב הוא חוב מחמת מקח ושכירות ולא מחמת מלוה, ודו"ק.

ועפ"י ב' הקדמות האלו נראה לבאר את שורש פלוגתת רבי יהודה ות"ק בדין הקפת חנות בהקפה שניה, דכבר הבאנו מהר"ש סיריליאן ששורש פלוגתתם האם אמרינן דכיוון דבהקפה שניה ראוי לתובעו, א"כ "אע"ג דלא זקף כזקף דמי" או דלא אמרינן כן, ונראה ששורש פלוגתתם הוא, דמצד אחד כו"ע מודי ד'במציאות' יש 'דרך הקפה' להמשיך הקפה אחרי הקפה, ומצד שני כו"ע מודי שאם הוא מחליט לתובעו כבר בהקפה

ברמ"א ומרדכי, דכבר הבאנו לעיל ציונים והערות [פרק י' משנה א'] מהרמ"א דהכל תלוי אי כתוב במעות או בפירות, והתומים הביא את המקור לזה מהתוספתא.

ולעיל ציונים והערות [פרק י' משנה א'] הבאנו את פירושו של הר"ש סיריליאן בספרי דזקיפה דשמיטה אינה כזקיפה של כל התורה, רק דזקיפה הכא היא התביעה בעצמה לומר כך וכך אתה חייב, ומשכחת לה נמי מתחילה בשעת השכירות והקפה, שאם מתחילה ברור לנו כמה הוא יהיה חייב אז חשיבא כבר כזקיפה מתחילה, ועפ"י זה ביארנו את המרדכי ורמ"א, דלכן אם זה כתוב לכתחילה בסכום פירות א"כ אינו תובעו עדיין, ואם לכתחילה זה כתוב בסכום מעות א"כ ממילא דזה חשיב תביעה וזה כבר זקיפה מתחילתו הלכך כבר דומה להלואה בזה שהיה כבר תביעה מתחילה ושפיר משמטת, ועל זה הוסיף הרמ"א דממילא דהדין בכל הקפת חנות הוא שאם הוא עשה חשבון במעות אחרי שנתקבץ החוב דזה התביעה, דגם זה כבר דומה למלוה, ופשוט.

אולם כל זה ניחא במרדכי וברמ"א, אבל בתוספתא אכתי קשה, דרבי הכריע כרבי יהודה בהקפה שניה באופן דכתבו מעות וכרבנן באופן שכתבו פירות, ולא מיירי בכל הקפה רק בהקפה שניה שהרי בזה נחלקו רבי יהודה ורבנן, ומה שייכא פלוגתת רבנן ורבי יהודה לאופן הכתיבה, ולרמב"ם יותר קשה דכפשוטו היה משמע דלדידיה פלוגתת רבי יהודה ורבנן הוא ב'מציאות' האם איכא דרך הקפה להרבה הקפות או דתמיד משלמים אחרי הקפה ראשונה לפני השניה, ולדידיה קשה טובא דמה זה שייך לאופן הכתיבה [פירות או מעות], הרי דממנפ"ש תמוהין דברי התוספתא, וע"כ צ"ל כדדייקנו מהר"ש סיריליאן שיש כאן מחלוקת אחרת האם אמרינן ד"אע"ג דלא זקף כזקף דמי", וצריכים לבאר מה זה שייך לאופן הכתיבה, ודו"ק.

מבאר את המהלך בשיטת רבי יהודה ובתוספתא עפ"י היסוד דלעיל דהרמב"ם למד דהקפת החנות דומה לשכירות משתלמת בסוף, דנתחדש צורה חדשה של

גוביינא, דבשכירות אינה משתלמת אלא בסוף לא חיילא כל הזכות גוביינא, ומה"ט חלוקין נינהו גם לגבי קנין מעמד שלשתן, ולפי"ז נתבאר לעיל [סוף פרק ב'] דה"ה דבהקפת חנות לדעת הרמב"ם דהוי כמקח אריכתא דה"ה דלא יהני בזה קנין במעמד שלשתן, ומעתה בדעת רבי יהודה יש להסתפק האם אחרי הקפה שניה דאמרינן "אע"ג דלא זקף כזקף דמי", והראשון כבר משמטת, האם אמרינן דאף דנתחדש דלענין שביעית דיינינן ליה לראוי לתובעו כתבעו אכן אין זה תביעה ממש לסיים את המקח, וא"כ אחתי יודה דלענין מעמד שלשתן בעינן תביעה ממש, או לא, דאי גם בהלכות חושן משפט נקטינן דכתבעו דמי א"כ גם לענין מעמד שלשתן כבר יוכל לקנות, ונחלקו גם בזה, ודו"ק.

עכ"פ עפ"י דרכינו בביאור שיטת רבי יהודה, [בין אם זה דין בהלכות שביעית ובין אם זה דין בחושן משפט], א"ש דברי רבי בתוספתא דמחלק בין כתב מעות לכתב פירות, דתמהנו דמה זה שייך להקפה שניה וראשונה, ולפי הנ"ל א"ש דהרי כבר נתבאר במרדכי ורמ"א דהחילוק בין כתיבת פירות לכתיבת מעות הוא לענין זקיפה, דלדרכו של הר"ש סיריליאז בספרי הרי זקיפה היא תביעה לומר כך וכך אתה חייב, ובכתיבת פירות ליתא להך תביעה ושוב לא דומה להלואה ואינו משמט, ומעתה נראה דזה נמי סברת רבי בפלוגתא רבנן ורבי יהודה, דאף דמודה לעיקר דברי רבי יהודה דנחדש בהקפת חנות דהקפה שניה ראוי לתובעו, ומודה לרבי יהודה דאמרינן ד"אע"ג דלא זקף כזקף דמי", אכן כל זה כשמילא כבר כתוב במעות, דכמו דס"ל למרדכי דזה ממש כתביעה לענין זקיפה דשמיטה, כמו"כ ס"ל לרבי בתוספתא דעכ"פ בשיטת רבי יהודה ודאי דנצטרך לומר כן, דרק אחרי דמילא כתוב במעות הוא דאמרינן כן, ודו"ק.

שניה על ההקפה הראשונה דאז כו"ע מודי ש'ראוי ומקובל' לעשות כן אף שיש גם דרך להמשיך את ההקפות עוד ועוד.

ומעתה נחלקו האם אמרינן ד"ראוי לתובעו" כתביעה דמי כלפי דיני זקיפה, דאחרי דנתחדש בספרי דין זקיפה משוהו כמלוה לענין השמטת כספים, הרי נחלקו האם בהקפה שניה ד"ראוי לתובעו" אף דלא תבעו ממש, האם דינו כזקיפה לענין זה או לא, וזהו הנדון הכא האם אמרינן ד"אע"ג דלא זקף כזקף דמי" בהלכות זקיפה דשמיטה, ודו"ק, ואי חשיב כתביעה, א"כ הוי כסוף המקח לענין שמיטה ודומה למלוה, ושיטת רבי יהודה דגם ביו"ט שבפועל א"א לתובעו אבל כיון דמצד המקח האריכתא ראוי לתובעו, שוב דיינינן ליה כתבעו לענין זה דהוי כבר כהלואה, וכמו שאם תבעו ממש דאז חיילא הדין גוביינא ככל הלואה ונסתיים המקח, כמו כן לרבי יהודה דיינינן דכבר נסתיימה המקח וחיילא הדין גוביינא ככל מלוה בראוי לתובעו דראוי לתובעו כתבעו דמי, ודו"ק.

ויתכן לומר עוד, דאולי דאין פלוגתתם רק כלפי שביעית ומצד הדרשה בספרי, אלא דגם לולי החידוש בספרי דכל שתבען דומה להלואה אחתי נחלקו רבי יהודה ות"ק דחידש רבי יהודה דבהלכות הקפת חנות הרי זה כתבעו, וממילא דבאמת חיילא הזכות גוביינא גם בהלכות חושן משפט, דנחלקו האם בהקפת החנות אמרינן "אע"ג דלא זקף כזקף דמי" או לא דבעי תביעה בפועל לסיים את המקח.

ונפ"מ בין הנך ב' דרכים כלפי הלכתא דמעמד שלשתן, דהנה, נתבאר לעיל מהגר"ש רוזובסקי זצ"ל דחלוקין נינהו מלוה לאחר י' שנים משכירות אינה משתלמת אלא בסוף לענין החלות זכות

פרק ד'

ביאור פלוגתת רבי יוסי ורבנן בדין שכר שכיר היכא דנגמרה מלאכתו בשביעית,

וביאור סברת הרמב"ם בשכר שכיר.

בזה דזה נגד גמרא מפורשת דמבואר דשכיר אינו ממתין לתבוע שכרו.

ביאור שיטת הרמב"ם בשכר שכיר, ודברי הב"י בזה דהדרן כמו הקפה להמתין מלתבוע, ותמיהת החת"ס

ומעתה יש לעיין, והעירני לזה תלמיד אחד, דזה ברור דרבנן מיירי גם באופנים דבהם איירי רבי יוסי, וממילא דאחרי דמבואר דרבנן מיירי גם במלאכה שנגמרת מעצמה, כמו בנין וכרבי יוסי, א"כ קשה דהכא כבר א"א לומר כהב"י שדרך הפועלים להמתין עוד בלי לתובעו כדי שיקבלו עוד עבודות, שהרי הכא אין המשך, שהרי הוא רצה לבנות והוא בנה, ומה שיך כאן סברת הרמב"ם בהקפת חנות, דלמה ימתין ולא יתבע, הא כבר נגמר כל העבודה ואין זה כמו חנות שיכול לבא מחר לקנות עוד, [והיה משמע דהכא הרמב"ם לא ס"ל כטעם זה, וכן משמע ממה דהרמב"ם השמיט טעמא דשכר שכיר ולא פירש כדפירש בהקפת חנות, אולם א"כ הדרא עיקר הקושי דמה טעמו של הרמב"ם בשכר שכיר].

ועל כרחינו מוכרחין אנו לומר דלכתחילה הוא שכרו להרבה עבודות שונות, רק דגמר מלאכה אחת [באחד מהנך ב' אופנים שנחלקו בהם ר"י ור"ל] והמשיך בעבודה השניה, ולפי ת"ק אכתי אין כאן חוב עכשיו כיון דרגילין ודרכם לא לתבוע עדיין, ולפי רבי יוסי לא אכפת לן ממה שהדרך אינו לתבוע עוד, עכ"פ לפי"ז כבר לא קשה קושי' החת"ס מהסוגי' בשבועות [מ"ה] דאף דהתם מבואר שאין דרכו של שכיר להניח שכרו ולא לתבועו, דיש לחלק דהיינו דוקא כששכרו לעבודה מסויימת או לזמן מסויים וגמרו, אבל היכא דלכתחילה הוא שכרו להרבה עבודות, אז ליתא לחזקה זו, ואדרבה באופן כזה שפיר י"ל דרגילין ודרכם להניח שכרם ולא לתבועו עד הסוף.

אולם לא יתכן לפרש כן, שהרי המשנה סתמא קאמר "שכר שכיר אינו משמט", ובשלמא בהקפת חנות כתוב להדי' לשון "הקפת חנות" והתם שפיר איכא למימר דחלוקין "חוב מחמת מקח" דעלמא דבזה חיילא שמיטה ל"הקפת חנות" דבזה לא חיילא שמיטה, דדוקא בהקפת חנות הדרך הוא להמתין, אבל הכא בשכר שכיר סתמא קאמר, ומשמע דכל שכר שכיר אינו משמט ולא שיך לומר דאיירי דוקא באופנים מסויימים, ופשוט דמה"ט הוצרך הב"י לפרש דכן המנהג והדרך בכל שכר שכיר, ומה"ט באמת תמה החת"ס דודאי

עד כאן ביארנו דינא דהקפת חנות, אולם במשנה מבואר דגם בשכר שכיר ליכא דין שמיטה, והנה בשלמא לפי שיטת התוס' דרק במלוה איכא שמיטה, א"כ פשוט טעמא דרבנן למה בכל אופן של שכר שכיר ליכא שמיטה, דרק במלוה חיילא דין שמיטה, אבל לפי דרכו של הב"י ברמב"ם דבהקפת חנות איכא סברא מיוחדת דממתין עד שיתקבץ עוד ועוד ולכן דומה לשכירות בסוף ולמלוה לאחר י' שנים, א"כ ה"ה דבשכר שכיר נצטרך לומר כן.

ועיין באמת בכס"מ ובב"י שכתב בהדי' דשכר שכיר דומה להקפת חנות שגם בשכר שכיר רגילין להניח את שכרו עד שיתקבץ, וז"ל ד"זהו טעם שכר שכיר שאינו נשמט מפני שדרך לקבץ שכר שנה או שנתיים ביד השוכר אותו ואינו נוגשו לתתם לו אבל הם בידו כפקדון או כהלוהו עד אחר השביעית", וכ"ה בב"י.

אולם תמה עליו החת"ס [שו"ת חו"מ ח"ה סי' נ'] דמפורש בש"ס דשוכר תובע שכרו מיד וז"ל, "אבל זה תימה דא"כ בשכר שכיר נימא הכי [כהך סברא דהקפת חנות], וכ"כ הרב"י להדי', וזה נגד ש"ס דילן [שבועות מ"ה:] בסוגי' דקציצה דסתם שכיר אינו משהה שכרו, נמצא לפי ש"ס דילן א"א לפרש כהרב בית יוסף", הרי דדברי הכס"מ צ"ע.

מבאר דרבנן מיירי בכל גווני דשכר שכיר, ותמוה דלמה ליה להמתין כשרק שכרו למלאכה אחת שנגמר.

עוד צריכים לעיין בדין זה דעלינו לברר באיזה אופן מיירי הכא בשכר שכיר, ונראה דמדרכי יוסי נוכל ללמוד כרבנן.

דהנה ברבי יוסי מבואר דשביעית משמטת בשכר שכיר ודלא כרבנן, אלא דהתנה בזה דזה דוקא אחרי מלאכה הפוסקת בשביעית, ונחלקו בירושלמי בדין זה וביארו את שיטתו בב' אופנים, א] לרבי יוחנן מיירי במלאכה האסורה בשביעית ו"מלאכה שפסקה" היינו פסקה מחמת דין שביעית [כגון חרישה, ופסקה כבר מתחילת שביעית], ב] לר"ל מיירי במלאכה כמו בנין שפסקה מאליה, ומבואר דבהנך תרי גווני נחלקו רבנן על רבי יוסי וסברי דלא משמט.

דאין זה הדרך בכל שכירות, וכדמפורש סוגי' בשבועות, והדרא הקוש' לדוכתא, וצ"ע.

ויתירא מזה תמוה וכדהקשינו לעיל, דלמה ליה להמתין כלל, הרי אי מיירי גם בגוונא דרק שכרו למלאכה אחת וזה נגמר א"כ עבור איזה מלאכה הוא עדיין ממתין, וצ"ע.

מביא מהמלכי צדק דשורש פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי דלרבי יהודה לא חשיב בזקיפה לאחר עבודה אחת כיון דאין שכירות משתלמת אלא בסוף, ומתמה דא"כ מה שורש פלוגתתם, הא מיניה וביה מוכרח ברי ביוסי דג"כ מודה לדין אין משתלמת אלא בסוף.

והנה, יעויין במלכי צדק שכתב ששכר שכיר אינו משמט בין בפוסקת [כגון בנין או חרישה בשביעית] ובין באינו פוסקת, והוסיף שאפילו רבי יהודה שסובר שבהקפה שניה משמטת הכא מודה דאינה משמטת, דאף דאיכא סברא לומר דכבר ראוי לתובעו בפוסקת כמו דס"ל לרבי יהודה דראוי לתובעו בהקפה שניה, אעפ"כ חולק רבי יהודה בזה.

ובטעמא דמילתא ביאר המלכי צדק דחלוקין גינהו שכירות מהקפת חנות, "דשכר שכיר אינו אלא לבסוף, כולו ביחד ואין כאן ראשון ראשון", הרי דראשית כל מבואר בדברי המלכי צדק דמיירי גם באופן שקצצו ביניהם כמה עבודות דומי' דהקפת חנות שהיה כמה הקפות, [וכמו דרצינו לצדד לעיל לפי הכס"מ], אלא דכבר דייקנו דע"כ איירי רבנן גם באופן שהיה שכירות חדא.

עוד מבואר דטעמא דשכר שכיר לרבי יהודה דמודה לת"ק בדין זה הוא מצד הילכתא דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, ומה"ט חולק על רבי יוסי, דרק במקח שאין הלכה כזו אז יש מקום לומר בשיטת רבי יהודה שראוי לתובעו אחרי ההקפה השניה, שהרי כל הקפה עומדת לעצמה, אבל הכא שקצצו לקצוץ עוד עבודות, אף דכל עבודה ועבודה היא חיוב והקפה ועבודה בפני עצמה, אבל הילכתא דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף מחברם לאחד, הלכך אכתי לא מטי זמן פרעון, הלכך לא משמטת גם לרבי יהודה, והכא מודי רבי יהודה דרק בזקיפה ממש אפשר לגמור את העבודות ולחייבו תשלומין עליו.

אלא דלמדנו מדבריו דבמלאכה הפוסקת, או כרבי יוחנן או כר"ל, דהכא איכא כבר סברא כעין סברת רבי יהודה בהקפה שניה דאז "ראוי לתובעו", וגם הכא במלאכה הפוסקת "ראוי לתובעו", אלא דהכא מודה רבי יהודה מחמת הילכתא דשכירות אין משתלמת אלא בסוף,

אלא דמעתה לא מובן מה סברת רבי יוסי, והיה אפשר לומר דפליגי בדין אין שכירות משתלמת אלא לבסוף, דרבי יוסי חולק על עיקר דינא ד"אין שכירות משתלמת אלא לבסוף", אולם הרי מבואר בפירוש הר"ש דטעמא דרבי יוסי דמלאכה שאינה פוסקת [ועדיין ממשיכה אחרי השביעית] שבזה מודה רבי יוסי שאינו משמטת משום שעד אז ליכא שום חיוב, כיון שאין שכירות משתלמת אלא בסוף, ומפורש א"כ בדברי הר"ש דרק באינה פוסקת לא מיקרי הסוף, אבל במלאכה שפוסקת בשביעית הכא זה נקרא כבר שהגיע כבר לסוף, ושפיר משתלמת, ודלא כמבואר ברבי יהודה ות"ק.

מבאר דשורש פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי הוא האם אמרינן דראוי לזקפן בזקפן דמי גם בשכירות או לא, וכעין סברת פלוגתת רבי יהודה ורבנן בהקפה שניה.

ואשר נראה בזה, דאיכא הכא מחלוקת בגדר הדין שכירות אינה משלמת אלא בסוף, ופלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי בשכר שכיר, דומה לפלוגתת רבי יהודה ורבנן בהקפת חנות האם אמרינן דראוי לזקפן בזקפן דמי או לא, ואף דהתם ס"ל לרבי יהודה דאמרינן כן אבל הכא חולק על רבי יוסי בזה.

ונקדים, דהנה מצאנו בתוס' בקידושין [מ"ח:] דפועל חוזר בו בחצי היום גם למ"ד אין שכירות אלא בסוף, והביאור בזה דהסוף אינו בסוף העבודה מצד עצמה אלא בסוף שלו, וכיון שיש לו זכות לגמור באמצע א"כ זה כבר הסוף, ונראה דתמיד זה כן, דתמיד הסוף תלוי בתביעת הפועל, והיכא דקצצו על כמה עבודות, בזה סובר רבי יהודה דאף אי יתבענו אחרי העבודה הראשונה דאז הסוף חיילא בשעת התביעה ההיא, אכן אי לא תבעו עדיין אז אכתי לא חיילא הסוף עד שיתבענו.

דת"ק באופן זה שקצצו כמה עבודות, וא"צ לבא לסברת הב"י דהדרך של פועלים להניח שכרם ואינם תובעים עד שמתקבץ כמו בהקפת חנות, שהרי באופן שקצצו לעשות כמה עבודות הדין שכירות בסוף מחברם כהדדי ולא חיילא הדין גובינא מגזה"כ, והכא א"צ לבא לחידוש של דרך הפועלים כמו דביארנו כן בהקפת חנות.

אולם ע"כ דאין זה כל סברת רבנן, שהרי כבר דייקנו מהמשנה דסתמא קאמר "שכר שכיר", דע"כ דמיירי בכל גווני גם כששכרו רק לעבודה אחת, וביארנו דלאופן כזה היה צריך הב"י לבא לסברתו דדרכו של פועל להניח שכרו ולא לתבוע, אלא דתמהנו דלא יתכן דלמה ימתין, הרי לא שכרו על עוד מלאכה ועבודה, ועוד הבאנו את קושי' החת"ס שזה נגד הסוגי' בשבועות דסתם פועל לא תובע מניח שכרו מלתובעו.

אולם עפ"י דברינו הכא נראה לחדש דבאמת רק באופן זה דשכרו על כמה עבודות מיירי רבנן ורק באופן זה חולקים רבי יוסי ורבנן, ובאמת בשכר שכיר דעלמא דלכתחילה הוא שכרו רק לעבודה אחת, התם מודי רבנן דמשמטת.

והביאור בזה עפ"י דרכו של הר"ש סיריליאן בביאור דברי הספרי בדין זקיפה בשביעית, והרחבנו בזה לעיל ציונים והערות [פרק י' משנה א'], דהנה מבואר בספרי דבעינן דומי' דהלואה בדין השמטת כספים, ומבואר שם דסתם מלוה בזקיפה, ומכאן ילפינן דגם הקפת חנות ושכר שכיר בעי זקיפה, והקשינו דמה הכוונה דסתם מלוה בזקיפה, הרי ענינו של זקיפה הוא להשוות חוב סתם מלוה אבל איך שייך זקיפה במלוה עצמו, הבאנו דביאר הר"ש סיריליאן דהכוונה הכא בזקיפה אינו כזקיפה דעלמא אלא שאומר לו "כך וכך אתה חייב לי", והיינו דבכל מלוה גם אי אינו אומר בהדי' "כך וכך אתה חייב לי", אכן עצם ההלואה שמחייבת תשלום הרי זה כבר כאומר לו כן.

ועפ"י ביארנו דמשכחת לה זקיפה בתחילת המקח דבמקח סתם שהוא קובע תשלום וסכום מראש, הרי זה גם זקיפה כהלואה, ודו"ק, וממילא נראה דגם בשכר שכיר כששכרו לעבודה מסוימת או לזמן מסוים, הרי בכה"ג איכא נמי זקיפה ממילא, דתמיד הרי זה כאומר לו כך וכך אתה

זו שיטת רבי יהודה, ורבי יוסי חולק כדרך שרבי יהודה חולק בהקפת חנות, דרבי יוסי סובר דכיון דבמלאכה שפוסקת, או כרבי יוחנן או כר"ל, דאז כבר "ראוי לתובעו" וכדדייקנו מהמלכי צדק, הרי דבזה ס"ל לרבי יוסי דה"ראוי לתובעו" כתביעה דמי, וכמו דבחזור בו באמצע היום ע"י חזרתו חיילא כבר הסוף, כמו כן הראוי לתובעו כתביעה דמי וזה כבר חשיב כמו הסוף.

והא דחולק רבי יהודה הכא אף דמודה לסברא זו הקפת חנות, היינו משום דהכא איכא הילכתא, דהכא ילפינן לדין זה מגזה"כ דאינה אלא בסוף, הלכך ס"ל דרך חיילא הסוף מתי שהוא בפועל תובעו, ורק בהקפת חנות שהמהלך של "האמנה" יצר צורה חדשה של מקח אריכתא, הכא חידש דראוי לזקפן כזקפן דמי, ודו"ק.

[ואי קשי' לך, דא"כ למה לא נחלקו לגבי דין כל תלין האם באופן כזה הוא עובר על כל תלין או לא, זה אינו, שהרי כל תלין הוא רק באופן שהוא תובעו וכמבואר בב"מ במשנה [ק"א] ולהלן בסוגי' [ק"ב] וברמב"ם [שכירות פ"י ה"ד], ומשמע דגם העשה של ביומו תתן שכרו תלוי בתביעה, עיי"ש, והרי כו"ע מודי שאם תבעו שאז זה נהיה הסוף וחיילא כבר דין דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף משעת הך תביעה אף שקצצו לקצוץ עוד, ורק נחלקו באופן שלא תבעו האם ה"סוף" הוא רק אח"כ כשיתבענו על כמה עבודות או בסוף המלאכה עצמה אף שלא תבעו, ודו"ק].

הדינן לפלוגתת רבנן ורבי יוסי דכל סברת רבנן מעד אין שכירות משתלמת אלא בסוף, ולא פליגי כלל באופן ששכרו למלאכה מסוימת, דהכא תמיד חשיב בזקיפה מתחילתו, ועפ"י הספרי דלעיל, וכל זה דלא כהכס"מ, ומיושב קושי' החת"ס.

ואחרי דאתינן להכי נראה לחדש עוד, דהנה, למדנו מהמלכי צדק דהכא בשכר שכיר מיירי גם באופן שקצצו כמה מלאכות, ואז איכא סברא מיוחדת דרק אחרי שהוא תובע את שכרו דאז חיילא הזכות גובינא ועד אז ליכא שמיטה כיון דלא חיילא הדין גובינא ואינו בר נגישה, וזה מדינא דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, וזו סברת רבי יהודה, ונראה לחדש דזה גם טעמא

שכיר כסברת רבי יהודה בהקפת חנות, אבל כו"ע מודי דבשכר שכיר דעלמא דחשיב כתבעו כבר אף דלא תבעו בהדי', דזה כבר כתביעה של מלוה דברור לן ד"כך וכך אתה חייב לי", ודו"ק.

ולדברינו א"ש למה הרמב"ם לא טרח לבאר כלל טעמא דשכר שכיר, ולפי הכס"מ הרי סמך על מה שכתב בהקפת חנות, אכן כבר תמהנו בזה, ולפי הנ"ל א"ש שזה מדינא דאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, הלכך לא ביאר הכא כמו שביאר בהקפת חנות, ודו"ק.

והנה, ז"ל הרמב"ם [פרק ט' הלכה י"א], "הקפת החנות אינה נשמטת, ואם עשאה מלוה נשמטת, שכר שכיר אינו נשמט ואם זקפו עליו במלוה נשמט", ובהלכה י"ב "קנסות של אונס ושל מפתה והמוציא שם רע אינם נשמטין ואם זקפן במלוה נשמטים, ומאימתי נזקפין במלוה משעת העמדה בדין", וצ"ע חילוקי הלשונות ברמב"ם בין הקפת החנות שכתב "עשאה מלוה" לשכר שכיר שכתב "זקפו עליו במלוה" ובכל הקנסות כתב "ואם זקפן במלוה", וכבר עמד בזה בפאת השולחן [סימן כ"ט ס"ק נ"ג] ורצה לחדש דכוונת הרמב"ם 'עשאה מלוה' היינו מתחילת ההלואה, ולא שזקפן אח"כ, אולם לדברינו נראה דאדרבה דהקפת חנות היינו דזקפן אח"כ, אבל בשכר שכיר סתם שכר שכיר הוא בזקיפה מתחילה ודו"ק.

ובישוב שיטת הרמב"ם עיין עוד בהערה"ה מהאגרות משה [שם] מה שחידש בזה.

חייב לי שהרי פשוט שלא בא לעבוד אצלו בחינם, וממילא דהסכום דתמיד דורשים על חיוב זה הוא החיוב והרי זה כאומר לו כך וכך אתה חייב לי.

ונמצא דדוקא בשכר שכיר שקבעו לקצוץ ביניהם כמה עבודות, התם לא ברור כמה הוא חייב לו, דתלוי מתי הוא יתבענו לתשלום, ודקא התם לא דומה למלוה ודוקא התם ליכא זקיפה דממילא, ודו"ק.

ונראה דהן הן דברי המשנה, דאיכא תרי גווני בשכר שכיר, בזקפן ובלי זקפן, ובזקפן מיירי בשכירות פועלים דעלמא דתמיד יש כאן זקיפה דממילא כמו כמו בכל הלואה, דגם זה בכלל דברי התנא שלימד דכשזקפן במלוה משמטת, דלאו דוקא באופן דחייב על כמה עבודות ושוב זקפן משמטת אלא דגם בזקפן מתחילה הוא כן, ועל זה מוסיף התנא עוד דין, דמשכחת לה גם שכר שכיר בקובע לקצוץ עימו כמה עבודות שאם עדיין לא בא לתובעו ולומר לו כך וכך אתה חייב לי, אז אינו משמטת, ודו"ק.

ועל זה בא רבי יוסי ואומר, דמשכחת לה עבודות דאיכא זקיפה דממילא גם בשוכרו לכמה עבודות, דראוי לתובעו כתובעו, וכבר ראוי לתובעו אחרי שהוא גמר בנין או אחרי שהוא גמר עבודה כזו שא"א להמשיך כמותה, וכדהבאנו מהמלכי צדק, והרי "ראוי לתובעו כתובעו דמי" וכסברת רבי יהודה בהקפת חנות, אלא דהכא חולק רבי יהודה וכנתבאר, וסברת רבי יוסי בשכר

ה. וזה לשונו: - וצ"ל דבר חדש דדוקא באם זה שאינו תובעו הוא לטובת הנתבע כמו במלוה דכל ההלואה הי' לטובת הלוח. ולכן כ"ז שלא קבע זמן שלא לתבוע עד אותו יום הרי יכול לנוגשו כשירצה ואף בתוך ל' שאינו רשאי לתבועו מ"מ מאחר שלא קבע זמן אין נחשב בעיני בנ"א לזמן קצוב. ואף שבכ"ד לא יוכל לתבועו מ"מ יתבעהו שלא בכ"ד ומטעם זה מצינו ג"כ שאין בסתם הלואה פחות מל' חזקה אין אדם פורע תוך זמנו כדאיתא בתוס' ב"ב דף ה' ע"א ד"ה הקובע. ולכן הקפידה התורה בזה שישמט כדי שלא יוכל לנגשו אף כשירצה. אבל בהקפת החנות דזה שדרך שלא לתבועו הוא לטובת התובעו כדי שיקנה ממנו עוד כל העת. ולכן ודאי שלא יגשנו עד זמן רק דאף אם יבקש ממנו אינו בדרך נגישה רק בדרך שאלה אם י"ל לפרוע. ולכן אף שיכול אם ירצה גם לנוגשו מ"מ מאחר שזה שאינו תובעו הוא לטובת עצמו לא הקפידה התורה שישמט כדי שלא יגוש מאחר שבוודאי לא יגוש אף שרשאי ויכול. וא"כ ניחא אף למ"ד דמשמט בעשר שנים משום דהתם כשיעבור הזמן הרי יגוש אותו מאחר דרק לטובת הלוח התחייב שלא לתבועו עד הזמן וא"כ כשיגיע הזמן יתבעהו. אבל בהקפה שהוא לטובת עצמו אין דרך לנגשו כלל מאחר שרוצה שיקנה ממנו וכן השכיר כדי שישכרהו פעם אחרת דאף שמבקש ממנו הוא רק דרך בקשה ולא לנגישה, והוי לענין נגישה כמו פקדון דאין שייך לומר שיגוש אותו שישב פקדונו דהא זה שאין תובעו הוא לטובת עצמו שרוצה שישמרהו וכ"כ הכא אינו נוגשו לטובת עצמו וא"כ הרי לא יגשהו לעולם.

סימן כ"א

בגדר 'תשלומין דשבועה', לגבי שמיטה ולגבי מיגו.

פרק א' בגדר תשלומין דשבועה, לגבי מיגו ולגבי שמיטה ❖ הקדמה: ❖ בקושי הרא"ש למה לא מהני מיגו לאפטורי משבועה, הא שבועה ממון היא. ❖ מבאר את שיטת הר"י מיגאש דשבועה היא תשלומין ומביא הרבה מקורות לחידוש זה, ומתמה בעיקר הגדר בזה. ❖ בדברי הגרשש"ק – ומתמה בזה, ודברי הגרבי"ש בזה. ❖ דן בזה עוד – דסו"ס שבועה היא בירור. ❖ דרכו של האבי עזרי בזה. ❖

פרק ב' דרך חדשה בגדר 'תשלומין דשבועה', ומה דלא מהני בזה מיגו. ❖ מבאר ששבועה אינה בירור בעלמא אלא בירור בתוך הטענה של הבע"ד. ❖ מבאר את החילוק בין מיגו של שבועה למיגו של ממון, שבמיגו של שבועה וכן בשבועה יש בירור בתוך הטענה ולא בעובדות ❖ התורה לא קיבלה בירורים לאמת את הגברא אלא לאמת עובדות, והבירור של שבועה וכן ה'מה לי לשקר' של מיגו מצטרפים לטענות. ❖ שיטת הר"י מיגאש דכיון ששבועה היא

ולכן אף לל"ק א"מ דהא אף לדידי דוקא מטעם שלא יגוש משמט כדבארתי ולא שנפקע החוב מצ"ע. דאם הי' החוב נפקע הי' נפקע גם בהקפת החנות דהא חוב הוא ולא פקדון. ואין שייך לחלק לענין עצם החוב אם נעשה לטובת הנתבע או התובע דעכ"פ חייב הוא ואדרבה הלא לטובת הנתבע יש לחוש לנע"ד ומ"מ משמט כ"ש שישמט בחוב לטובת התובע שאין לחוש לענ"ד.

ול"ד לפקדון ששם אינו חוב דהוא בעין וברשותו מונח. אבל מאחר שבארתי דהוא מטעם שלא יגוש נמחל החוב ובלא נגישה לא הי' דין שמיטה דעל עצם החוב שיפקע לא קפדה התורה ולכן בהקפת החנות שזה שאינו נוגשו הוא לטובת עצמו ודאי לא יגשוהו כמו שאינו נוגשו ותובעו בפקדון. ולכן א"מ אף שבמלוה משמט אף בלעשר שנים משום דהתם אתו לידי לא יגוש כשיגיע הזמן כדבארתי. אבל במכר לו פעם אחת שאינו חנוני כמו בשוחט הפרה וחלקה הוי ככל חוב דודאי יגשוהו ויתבעהו דהא אין לו טובה לתובע שלא לגשו מאחר דאינו חנוני. ולכן משמט. זהו באור נכון בדברי הב"י ונסתלק קושית המ"ר.

ועיין בב"י ובכ"מ והובא בתי"ט שכתב גם שהוי בידו כפקדון. ולכאורה איזה שייכות הוא לפקדון שאיתא בעין וברשותו הוא והקפה ושכר ודאי הוא חיוב שחייב. ולדברי א"ש דלענין נגישה הוא כמו בפקדון שלטובת עצמו לא יגשוהו כדבארתי. וזה שהזכיר כהלוהו ל' שנים משום דאף בזה א"מ לדינא. ואף שהכא אינו מועיל טעם זה דעדיין צריך לטעם דלטובת עצמו לא יגוש כדבארתי, מ"מ מזה שמעינן דהעיקר הוא בשביל נגישה דל"ק הלא יש גם מקום קצת לומר דהוא הפקעת החוב מצ"ע. ואז לא היינו יכולין לחלק בין הקפה לחוב בחלוק זה, ולכן כתב דלדינא של עשר שנים א"מ ודאי הוא נגישה. ויש לחלק שפיר דלא מסתבר כלל לומר דלישנא בתרא יסבור שלא נתחייב הלוה עד אחר י' שנים ולכן לא משמט. וא"כ הקפת החנות הי' צ"ל נשמט דהא ודאי חייב הוא עתה. ונצ"ל טעם אחר שדוקא מלוה משמט וא"כ גם בשוחט הפרה וחלקה לא ישמט דג"כ אינו מלוה. דאין לומר כן חדא שלא מסתבר כלל דבדאי הוא חייב גם קודם הזמן. [ועיין בש"ך חו"מ סי' קכ"ו סק"א שאיכא מעמד שלשתן קודם הזמן אף שבכתובה ליכא].

ועוד דא"כ לל"ק נצ"ל דסובר דחייב אף עתה ולכן משמט אף שאין בו לא יגוש משום דנפקע החוב מצ"ע. ורק ל"ב סובר דאינו חייב עתה ואין מה ליפרע אבל אם הי' חייב הי' נפקע א"כ למה הוצרך הגמ' לומר דאחי לידי לא יגוש שמשמע הטעם משום נגישה אם נפקע החוב מצ"ע לימא משום דהא חייב הוא עתה. א"ו דאין החוב נפקע מצ"ע אלא מטעם לא יגוש. ולכן סובר ל"ק דכיון דיהי' לא יגוש לאח"ז משמט. ול"ב סובר דקפידת התורה הוא רק על עת השמיטה כדבארתי. וא"כ יש לחלק שפיר בין הקפת החנות שלא נוגשהו בודאי לטובת עצמו א"מ. וטעם זה אינו שייך שלא בחנוני אלא מכר לו באקראי כמו בשוחט הפרה וחלקה כדבארתי. והוא נכון מאד בעה"י. ונמצא לפ"ז באם כבר חדל להיות חנוני, או חדל לקנות ממנו בודאי כגון שהקונה נסע לעיר אחרת אז ישמט אף שעדיין לא עשה חשבון ולא כתב בפנקס סך המעות ביחד משום דעתה אינו לטובת עצמו. וזהו מסתבר לדינא אף שלא מצאתי זה בפוסקים לע"ע. ואולי מאחר שמתחלה לא נעשה ע"ז דין שמיטה אינו נעשה אח"כ רק בוקיפה דהוי כמלוה חדשה וצ"ע לדינא. ודו"ק.

בירור בגברא – הרי היא רק מתקבלת אצל הבעל דין בתור זכות שלו לתבוע כזה בירור, ולא שייך לזה ענינו של מיגו שהיא בטוען ונטען. ❖

פרק א'

בגדר תשלומין דשבועה, לגבי מיגו ולגבי שמיטה

הקדמה:

למדנו בסוף פרק כל הנשבעין שהשביעית משמטת את השבועה, ונחלקו הראשונים בזה – עכ"פ שיטת הרמב"ם והר"י מיגאש הוא דאירי בחוב כזה שאין בחוב דין שמיטה כיון דהוי מלוה כפרנית – והיינו משום שכבר כפר בו לכן אין בו דין שמיטה, ואעפ"כ אי כבר נתחייב שבועה על החוב הזה אין להשביעו, דשביעית משמטת את החיוב שבועה – וראיתי לבאר דין זה.

ונקדים בעיקר גירי חובת שבועה.

בקושי הרא"ש למה לא מהני מיגו לאפטורי משבועה, הא שבועה ממון היא.

שיטת רש"י והר"י מיגאש דמיגו לאפטורי משבועה לא אמרינן – עיין בזה בדברינו באמרות אברהם ב"מ [סימן י"ט], והבאנו עוד שהרא"ש בשבועות [מ"ה: - פ"ז סי' ג'] הקשה שכל שבועה ממון הוא דאי לא נשבע משלם, וכוונתו דכל ענינו של השבועה אינה אלא כהיכי תימצי לברר את הנדון הממוני שביניהם, ולכן כשלא רוצה לשבע ישלם – שהרי זה שבועה – שבע או שלים – וכמבואר בדברי רבינו חיים הלוי [שמיטה ויובל פרק ט'] שכתב "דהרי עיקרה של שבועה הא הויא בצירוף החיוב תשלומין שיש לו עליו, דהרי אינו מחוייב כלל לישבע ורק דאם לא ישבע יהא חייב לשלם", והיינו כנ"ל – 'שבע או שלים', ועיי"ש שנתבאר דאין זה ענין לחקירה במתוך אי הוי ממון או שבועה, עיי"ש ופשוט.

ולפי זה הקשה הרא"ש דכיון שאינו אלא 'היכי תימצי' לברר את הנדון הממוני שביניהם, א"כ למה לא נימא דמכיון שהמיגו מהני להפטר

מהממון וזה מברר את הנדון הממוני שביניהם, שוב ליכא סיבה לחייב שבועה שהרי על עיקר הממון נאמן, זו קושי' הרא"ש.

מבאר את שיטת הר"י מיגאש דשבועה היא תשלומין ומביא הרבה מקורות לחידוש זה, ומתמה בעיקר הגדר בזה.

והנה עיין בברכ"ש [ב"מ סימן ד' תחילת ס"ק ג'] דביאר טעמא דהר"י מיגאש ד"שבועה תשלומין היא" – ומהאי טעמא לא מהני מיגו כיון ד"וכי זה חשיב פרעון - כמו שנשבע".

והדברים קשים עד מאד – הרי מה שייך חיוב 'לשלם' לחבירו 'שבועה', וכי שבועה 'שוה כסף' היא שמשלמים בזה, וצ"ע.

אולם עיקר חידוש זה מבואר כבר בראשונים בכמה דוכתי – וכדיבואר:

א מצאנו ברשב"א בנסכא [ב"ב ל"ד בסוף] שהביא מהריב"ם ליישב את קושי' התוס' למה לא מהני מיגו בנסכא, ותירץ דשבועת עד אחד תשלומין הוא עיי"ש בארוכה, וכ"כ בשו"ת הרשב"א [חלק ב' סימן שפ"ז], וקרי ליה "בתשלומי שבועה או ממון" א, והיינו ע"ד הברכ"ש, דכיון ששבועת ע"א היא תשלומין לכן לא מהני ביה מיגו ולמדנו כאן שהר"י מיגאש סבר כן בכל שבועה.

ב עיין ברשב"א בשו"ת [חלק א' סימן תתק"כ] בגדר דין מתוך שכתב "במה שזה חייב מן הדין באחד משני תשלומין או תשלומי ממון או תשלום שבועה, וחשוד כיון שאינו בתשלומי שבועה חייב בתשלומי ממון", ומבואר כנ"ל, [ואגב יש להעיר דבב"ב ובשו"ת [ח"ב] כתב כן דווקא על עד אחד

א. וז"ל: "דאין אומרינן מגו לאכחשי חד סהדא, כדברי רבותינו בעלי התוספות, בנסכא דרבי אבא, ולא עוד, אלא שאי אפשר להפטר מהעדת עד אחד, אלא בתשלומי שבועה, או ממון, כדעת רבינו יצחק בר' מרדכי שם, בנסכא דרבי אבא".

דלכן לא מהני ביה מיגו, והכא כתב כן על כל 'מתוך' בכל שבועה, וצ"ע].

בשבועה קרינן בה לא יגוש, דהא נקט ליה בכובסיה, ואמר - קום אשתבע ליי".

[ז] בברכ"ש [שם] למד שזו כוונת הר"י מיגאש דלכן לא מהני מיגו לאפטורי משבועה בכל שבועה, ומהאי טעמא לא מהני מיגו וכלשונו - "וכי זה חשיב פרעון - כמו שנשבע", וצ"ב דכמו שלא מבינים שמיגו הוא פרעון גם לא מבינים ששבועה היא פרעון, וכל זה צ"ע.

בדברי הגרש"ק - ומתמה בזה, ודברי הגר"ש בזה.

ובביאור הגדר בזה ראיתי בחידושי הגרש"ק [כ"ב סימן י"ט] שביאר שהדין הממע"ה אינו חיוב להביא עדים אלא 'עצה ותחבולה', והיינו שמי שרוצה להוציא יביא עדים, אבל לא שייך בזה לשון 'חיוב' - אטו מי יחייבנו בהבאת עדים, וכן היה אפשר לומר בשבועה - אין כאן חיוב אלא מי שרוצה להחזיק בממונו נגד עד אחד 'יכול' להשבע ולהחזיק אבל מאן יחייבו - ובראשונים כאן למדנו שאינו כן אלא ששבועה שונה מהדין הממע"ה - שם זה רק עצה בעלמא והכא זה בגדר חיוב - 'חובת שבועה' - הוא 'חייב' להשבע לו - ואולי זו כוונת הר"י מיגאש וכפתור ופרח שכתבו "דהא נקט ליה בכובסיה - ואמר קום אשתבע ליי", ודו"ק.

אולם סו"ס הדברים סתומין וחתומין - הרי לעיל הבאנו לשון רבינו חיים הלוי [שמיטה ויובל פרק ט'] שכתב "דהרי עיקרה של שבועה הא היא בצירוף החיוב תשלומין שיש לו עליו, דהרי אינו מחוייב כלל לישבע ורק דאם לא ישבע 'הא חייב לשלם', וכן הפשטות - 'שבע או שלים' בתור 'היכי תימצו' לזכות בדין בממונו - והרי מה מחייבו - אטו 'מצות עשה' היא ששייך בזה חיוב, וצ"ע.

ראש הישיבה הגר"ב שרייבר שליט"א אמר בזה על פי דברי הגר"ח "שהרי השבועה היא אחת מנגישות של תביעת החוב" שהביאור כך:

כל הבירורים בב"ד - עדות רוב חזקה - אינם אלא בגדר דרכים שונים לברר את גוף העובדא

[ג] עוד לשון כזה הראני ראש הישיבה הגר"א קפלן שליט"א בדברי השערי שבועות² [סוף שער א'] שכתוב שם שיש ו' מידות בשבועות, ובמידה השישית כתב וז"ל: "שאמרתי שיקבל התובע לקחת השבועה במקום גביית הממון כדכתב קרא שבועת ה' תהיה בין שניהם וכו' ולקח בעליו ולא ישלם - הרי 'לקחת שבועה' במקום התשלומין", וכל זה צ"ב.

[ד] כבר הבאנו דין שבועה לגבי שמיטה - והיינו הדין בסוף פרק כל הנשבעין שהשביעית משמטת את השבועה, ונחלקו הראשונים בזה - עכ"פ שיטת הרמב"ם והר"י מיגאש הוא דאיירי בחוב כזה שאין בחוב דין שמיטה כיון דהוי מלוה כפרנית - והיינו משום שכבר כפר בו לכן אין בו דין שמיטה, ואעפ"כ אי כבר נתחייב שבועה על החוב הזה אין להשביעו, דשביעית משמטת את החיוב שבועה, ועיין בחידושי הגרש"ק [כ"ב סימן י"ט] שהביא דין זה לבאר את הריב"ם והרשב"א שחיוב שבועה הוא 'תשלומין', שהרי רק חובת תשלומין שייך ביה שמיטה, אולם אכתי צ"ע הגדר בזה.

[ה] רבינו חיים הלוי על הרמב"ם [שמיטה פרק ט'] כתב - "שהרי השבועה היא אחת מנגישות של תביעת החוב, ואם כן שפיר אמרינן, נהי דעצם החוב אינו משמט, מכל מקום לאו דלא יגוש איכא, ושפיר משמטת הך נגישה דשבועה", ולא איתברר לנו הגדר בזה שהוא "אחת מנגישות של תביעת החוב".

[ו] הראשונים ביארו מה שייך שמיטה בחוב של שבועה - וזה לשון הר"י מיגאש בשבועות [סוף כל הנשבעין] "ואעפ"י שאינו חוב ממון, דקרינא ביה לא יגוש אלא חוב שבועה, אפי"ה משמט, דחוב שבועה נמי לא יגוש קרינא ביה דהא נקיט ליה, ואמר - קום אשבע ליי", והראני תלמיד אחד את לשון כעין זה בכפתור ופרח [פרק מ"ט] "דאף

ב. נכד הרי"ף - מובא אחרי המדרכי בסוף מסכת שבועות.

שרק מחזיק על ידי 'בירור' של שבועה' וכל סוג של 'בירור' שדומה לבירור דשבועה יחשב כקיום דין זה.

וצ"ל כנ"ל – [לדרכו של הגר"ש], דאחרי הפסק דין בהגבלת החזקת ממונו – שוב אין מקום לטענות - וממילא דאין מקום למיגו שהוא מדיני הטענה.

דרכו של האבי עזרי בזה.

בעיקר האי דינא דשמיטה בשבועה ביאר בזה באבי עזרי [שמיטה ויובל] דלעולם יש לומר ששבועה אינה כח המכריח, אלא שהיא כח להכריחו להודות, "כי היכי דלודי" - ולכן מעיקר הדין היה מהני שבועה של חשוד אלא שיש דין שאין מוסרים שבועה לחשוד – והביא לזה רבה ראיות – יבואר להלן בארוכה בסוגי' דההוא רעי' - וממילא דשפיר רואים את הכח של שבועה ככח של נגישה בחוב [שיש עליו דררא של שבועה] – זכות נוספת בתוך הזכות הכללית של גביית החוב לנגשו על ידי שבועה במצבים מסויימים [והיינו במצב שלא ברור שהוא חייב אלא שיש דררא של שבועה עליו], ויתכן שזו כוונת הגר"ח לגבי שמיטה.

והיה מקום לומר דלפי"ז לא מהני מיגו, דמיגו בא בתורת בירור והוא יש לו זכות כנגדו של כח נגישה – להכריחו להודות – וזה לא שייך לבירורים, ומה יהני בזה מיגו, ואולי זו שיטת הר"י מיגאש.

אולם באבי עזרי מצאתי שאמר בזה איפכא - לאידך גיסא – עיין בדבריו מלוה ולוה [תניינא - פרק י"ג הלכה ג'] שהביא הנך ב' צדדים אי שבועה הוי בירור או חובת שבועה כדי שיודה, וביאר דאי לא הוי בירור אז מהני מיגו דכיון שיתברר על ידי המיגו שוב אין כאן דררא, ושוב אין סיבה לחובת שבועה, אכן אי שבועה הוי בגדר בירור, אז פשוט דלא מהני מיגו, דאף דמיגו לא גרע מבירור דשבועה אכן כיון שאמרה תורה בירור של שבועה מגלן דמהני ביה בירורים אחרים.

כדי לפסוק לכאן ולכאן, אכן בחובת שבועה לא דורשים בירור בעלמא, אלא שנאמרה הלכה בעצם החזקת הממון במצב של דררא דשבועה – שנתחדש שהמוחזקות שלו בממונו 'מוגבלת', אינו מחזיק ממונו אלא על ידי שבועה.

בחובת שבועה נתחדש שחל כבר נגישה במקצת' בחובו, שהמחוייב שבועה כבר לא מחזיק בהחזקה גמורה בזה שחלה עליו חובת שבועה, וזו הנגישה במקצת שכבר חלה, ועל נגישה זו חיילא דינא דלא יגוש, ואף דכבר חיילא לפני השביעית, אכן עצם זה שהחובת שבועה עדיין רמי עליו וממשיכה - היא היא המשך קיום הך נגישה במקצת, ועל זה חיילא השמיטה לבטלה.

בדין כזה לא שייך מיגו כיון שכבר נתקיים הפסק דין – הרי כבר חל עליו הנגישה של החובת שבועה, וכל מה דמהני מיגו היינו כשעדיין דנים לפסוק לכאן ולכאן ואז שייך טענות ובירורים, ובכה"ג מהני מיגו, אכן אחרי שכבר חל ונתקיים הפסק דין' – כבר יש מצב של נגישה במקצת בעצם חלות חובת שבועה – בזה כבר לא שמעינן לטענות ולכן לא מהני מיגו, ואף דעדות עדיין מהני, אכן כל זה משום שיתברר שמעולם לא היתה חובת שבועה דבטלה כל הדררא של החובת שבועה ומתברר שחל הנגישה במקצת בטעות.

דן בזה עוד – דסו"ס שבועה היא בירור.

אולם אכתי יש לדון לכל הדרכים הנ"ל – הרי כפשוטו שבועה מבררת את מה שהיה - וזה כחה, לברר, ונמצא דלדרך הראשונה [הגרש"ק] שבועה אינה תחבולה ועצה אלא חובה כמו הממע"ה – אלא דחיילא ביה חובת 'בירור' בדרגת שבועה, ולדרך השנייה [הגר"ש] נאמרה הלכה בהחזקת הממון שהמוחזקות שלו בממונו 'מוגבלת' ואינו מחזיק ממונו אלא על ידי שבועה – והכוונה, שאינו מחזיק ממונו אלא על ידי 'ברור' של שבועה' – ויש להקשות דלמה לא יהני מיגו דכמו דלרוב ראשונים מהני מיגו להפטר משבועה כיון שזה בדרגת בירור של שבועה², כמו כן יהני מגו הכא לקיום חובתו לברר או לקיום החזקת ממונו

ג. הכוונה לבירור בטענתו ולא לבירור בעובדות – עיין בזה בדברינו באמרות אברהם שנים אוחזין [סימן י"ט].

ששביעית משמטת את השבועה וכשיטת הרמב"ם, והיינו כי היכי דלודי, ומאידך מבואר דלא מהני ביה מיגו, והיינו דין בירור – ולדברי האבי עזרי איכא בזה סתירה בשיטתו, אי הוי בירור או כי היכי דלודי.

והוסיף דה"ה דלו יצוייר ואמרה תורה בירור של מיגו לא היה מהני בו רוב חזקה או שבועה, דהיכא שאמרה התורה את הבירור מסויים שנצרך בדין זה – שוב לא מהני בירורים אחרים במקומו. ויש להעיר דמצד אחד מבואר בר"י מיגאש

פרק ב'

דרך חדשה בגדר 'תשלומין דשבועה', ומה דלא מהני בזה מיגו.

אף דליכא שום בירור אחר במקום תרי ותרי – שכיון שזה בגדר חיזוק טענה, והרי טענות שייכות בתרי ותרי [וכגון ברי לי דנשאת לאחר מעדיה דליכא אשם תלוי], והביאור בזה כנתבאר בדברינו באמרות אברהם שנים אוחזין [סימן ז'] שכל דין תורה וטוען ונטען מורכב משני חלקים, טענות לחוד ובירורים לחוד, וכל הכח של ברי ושמא הוא לפני שמגיעים לברורים דמצד הטענות נקבע כצד אחד בממון מחמת הברי שזוכה בטענות ומעיקרא לא חיילא דין הממע"ה, וה"ה דשבועה מהני במקום תרי ותרי מטעם זה, ובדרך זו נתבאר [שם סימן י"ד] שזו הכוונה שעד המסייע הוי כנשבע, והיינו שכח העד הוא לסייע לטענה להאלימו, והרי זה כח של שבועה, ודו"ק.

מבאר את החילוק בין מיגו של שבועה למיגו של ממון, שבמיגו של שבועה וכן בשבועה יש בירור בתוך הטענה ולא בעובדות

הקדמה שניה – בגדר מיגו לאפטורי משבועה:

כבר הבאנו בדברינו באמרות אברהם שנים אוחזין [סימן י"ט] דחלוקין ניהו שבועה מממון דשבועה בעי מיגו של בירור – 'מה לי לשקר', ובממון סגי ב'כח טענה', ולכן מהני ביה מיגו דהעזה אף דלא מהני בשבועה, ויש להעיר דלפי מה שנתבאר לעיל דגם בשבועה הכל תלוי בטענה, ומאי שנא.

אולם הביאור כך:

אף אי נימא שבשבועה ליכא 'בירור פשוט' – ולכן הוי כחיזוק טענה - אבל סו"ס שבועה מבררת - והגדר בזה הוא כך:

מבאר ששבועה אינה בירור בעלמא אלא בירור בתוך הטענה של הבע"ד.

יתכן לבאר סוגי' זו באופן אחר, ומקודם נבאר את ענינו של שבועה כפשוטו, למה מהני מיגו לאפטורי משבועה, ושוב נבאר באיזה נקודה חולק הר"י מיגאש:

ונקדים בגדר בירור דשבועה - הרי זה פשוט ששבועה אינה בירור ככל בירור דעלמא – ומוכרח כן:

א [שבועה מצאנו דווקא בבע"ד שנשבע, אכן מי שאינו בע"ד אינו יכול לישבע לברר טענתו של הבע"ד, ובשומר שמסר לשומר מצאנו טענה ד"אנת מהימנת וכו'"] [ועיי"ש בגר"ח ואכמ"ל] והיינו דהשבועה תלויה בבע"ד, וקשה דאם שבועה היתה בירור חיצוני שבנויה על חזקה דלא משקרי אינשי בשבועה, א"כ ה"ה במי שאינו בע"ד דיהני.

ב יתירא מזה - הרי מצאנו בש"ך דבמקום תרי ותרי שייך שבועה, אף דליכא שום בירור במקום תרי ותרי – וע"כ שאין זה בירור ככל הבירורים, וכבר עמד בזה מו"ר הגר"א גורביץ שליט"א.

ג מבואר בלשון הראב"ד [בסוגי' דער המסייע - בהשגות] שכתב ד"כיון שצריך לישבע שבועה דאורי' נתחזקה טענתו בה ונחלשה טענת האחר" – הרי דאין זה בירור ככל הבירורים.

ואשר מוכרח מכל זה, שיסוד דין שבועה הוא "חיזוק לטענה", ש"טוען ע"י שבועה", ולכן השבועה רק מהני בבע"ד, דרק לבע"ד איכא טענה, וזו כוונת הראב"ד ד"כיון שצריך לישבע שבועה דאורי' נתחזקה טענתו בה ונחלשה טענת האחר", ומהאי טעמא מהני נמי במקום תרי ותרי

כשיהיה בירור על הגברא שהוא לא משקר, הכא התורה לא סומכת על בירור, דאדרבה, בכל הנידון מי נאמן ומי לא נאמן, בזה יש כללים בתורה שכל נידון יש לו את הנאמנות שלו – ב' עדים ע"א וכדומה, ואין אפשרות להאמין לאדם מחמת סברא שהוא לא משקר, ולכן לא מהני מה לי לשקר בממון – ומשרע"ה יוכיח – הרי גם אצלו איכא 'מה לי לשקר' בכל מה שיאמר, ולמה לא נסמך עליו בתור לא גרע מ'רוב' להכריע בנפשות וכדומה, ופשוט – ובקצרה – התורה לא קיבלה בירורים לאמת את הגברא אלא לאמת עובדות.

ומעתה נראה – שבועה היא רק נאמנות ובירור שהגברא לא משקר – ב'גברא' ולא ב'עובדות' וזה לא מהני בכל התורה – וע"כ שהתורה רק קיבלה את הבירור הזה לא בתור בירור רגיל אלא בתור 'טוען' – והיינו שיהיה לנו ראייה מתוך טענתו שהוא אוהז שהוא לא משקר, וזה ענינו של שבועה, טענה שיש בטענה עצמה בירור שהוא טוען דבר שהוא מאמין שזה אמת, וזה עצמו מחזק את הטענה, מה שמתברר שהוא טוען טענה שהוא אוהז בה כאמיתי – וע"ד זה שמענו גם מראש הישיבה הגר"ב שרייבר שליט"א – ומה"ט לא מהני שבועה במי שאינו בעל דין.

גם במיגו של 'מה לי לשקר' יש סוג בירור שמוכנס מיניה וביה בתוך הטענה, להאלימו בתור טענה שהוא לא משקר בה, ואינו בירור ישיר על הגברא בתור גברא שהוא לא משקר – אלא בירור 'בטענתו' שהוא לא משקר 'בטענתו', לעומת משרע"ה שיודעים שהוא מדבר אמת בלי שייכות לטענות ואין זה ענין לשבועה ומיגו, ודו"ק.

המיגו בממון רק בא בתור כח בטוען ונטען בלי הנקודה הנוספת לברר שכן הוא מאמין ולכן אין חסרון של מיגו דהעזה, ואיכא חסרון של מיגו מממון לממון.

עכ"פ נתבאר לנו שבהלכות מיגו – גם בממון וגם בשבועה תחילת כחו בטענה, אלא שיש ב' מהלכים בטענה, או להוסיף בו כח להיות טענה אלימא בהך ממון וזה מיגו דמהני בכל ממון בתור כח טענה, או לעשותו לטענה שהבע"ד טוען מתוך זה שכן ברור לו וזה המיגו של שבועה.

כבר נתבאר לעיל שכל דין תורה וטוען ונטען מורכב משני חלקים, טענות לחוד ובירורים והכרעות לחוד, וזה הרי כל הכח של ברי ושמא, ונתבאר שם עוד שלא 'מאמינים' לבע"ד, הרי פשוט שהוא חשוד לשקר וכו', אלא הכוונה ש'מתייחסים' לטענתו שהרי זה כל ה'דין תורה' – כל אחד מעמיד את ה'צד' שלו בממון, ואם יש ב' צדדים בטוען ונטען יש 'ספק' ויש 'דיון' ולפני הטענות אין 'דיון' ואין 'דיני ממונות'.

ומעתה – כשבעל דין בא וטענתו אלימתא – והיינו כגון שיש רגלים לדבר מכח המודה במקצת שנתחזקה טענתו – שוב חל על הנטען דין להשיב גם ב'טענה אלימתא' – וזו חובת שבועה – להשיב בטענה כזו שהוא יברר לנו שעכ"פ הוא באמת מאמין בטענתו, והוא לא טוען טענה בעלמא, ועל זה אהני לן הבירור של שבועה, ונמצא שאין כאן בירור שמתייחס לבירור ה'עובדות' כמו הבירור של רוב ועדים, אלא בירור בטענה עצמה – בירור שהוא מאמין בטענתו, ולא טוען טענה סתם כדי לזכות בממון.

זה גם הגדר במיגו – שכשיש בירור של 'מה לי לשקר' בתוך המיגו – אז גם מהני לבע"ד לברר לנו שכן הוא מאמין, אבל בהעזה ליכא לכח המסויים הזה במיגו, ודו"ק.

ונמצא דמיגו בממון מהני להאלימ את הכח בטענה בלי שיבררו שהוא מאמין בטענתו, ולכן מהני בהעזה אכן בשבועה האלימות היא שהוא מברר שהוא מאמין בטענתו.

התורה לא קיבלה בירורים לאמת את הגברא אלא לאמת עובדות, והבירור של שבועה וכן ה'מה לי לשקר' של מיגו מצטרפים לטענות.

ונוסיף עוד – ידוע בשם הגרשש"ק דהא דלא מהני מיגו של בירור [מה לי לשקר] בממון בלי שיש במיגו כח טענה וכגון במיגו מממון לממון, וקשה דסו"ס איכא בירור.

וביאר הגרשש"ק בזה שהתורה סומכת על בירורים כאלו שמבררים את העובדא והמציאות שעליה אנו דנים, וזה הכח של עדים ורוב, אכן

ולסיכום – כיון שהתורה לא קיבלה בירורים לאמת את הגברא אלא לאמת עובדות, ע"כ למדנו מהכא שהבירור של שבועה וכן ה'מה לי לשקר' של מיגו מצטרפים לטענות.

שיטת הר"י מיגאש דכיון ששבועה היא בירור בגברא – הרי היא רק מתקבלת אצל הבעל דין בתור זכות שלו לתבוע כזה בירור, ולא שייך לזה ענינו של מיגו שהיא בטוען ונטען.

ונראה דהכא מתחיל שיטת הר"י מיגאש ששבועה היא תשלומין, ולכן לא מהני ביה מיגו.

כאמור – שבועה היא בירור בגברא שהוא לא משקר, ולכן לא מהני בתור בירור רגיל ככל בירור בעובדות, ולכן לא מהני גם במי שאינו בע"ד, והראשונים הסיקו מזה שע"כ שהתורה חידשה שבירור זה מצטרף לטענה להאלימו ובוזה היא מתקבלת בבי"ד ככל דיני הטענות.

ונראה דבוזה גופא חולק הר"י מיגאש, והיינו שהוא למד שלעולם שבועה ממשיכה להיות בירור בגברא ולעולם בירור מהסוג הזה אין לו מקום בכל הבירורים וראיות שבבי"ד, וע"כ שנתחדש שיש מהלך חדש בשבועה.

והוא – שבועה היא לחבירו, זה חיוב לבע"ד שעומד כנגדו, והוא המשביעו, וכדברי הראשונים שזה 'תשלומין', וכלשון הר"י מיגאש – "דחוב שבועה נמי לא יגוש קרינא ביה - דהא נקיט ליה ואמר – קום אשבע לי" – וכלשון השערי שבועות "שיקבל התובע לקיחת השבועה במקום גביית הממון" – והיינו דאף שהתורה לא סומכת על בירורים מהסוג הזה שמתייחסים לגברא ולא לעובדות, אכן הכא זכותו של התובע לתבוע ממנו דווקא סוג בירור כזה, והיינו שנתחדש חיוב חדש ובירור חדש – כלפיו – ודווקא כלפיו מתקבל בירור כזה כבירור כיון שהוא המחייב של הבירור ובירור מתקבל אצלו – ודווקא כלפיו החשיבה התורה כבירור – וזה כל דינו, לברר לבעל דין בירור מהסוג הזה.

בתוספת ביאור – השערי שבועות [בריש דברינו] הוכיח שיש מושג חדש – "שיקבל התובע לקיחת השבועה במקום גביית הממון" והוכיח כן מהפסוק

ששם כתוב "שבועת ה' תהיה בין שניהם וכו' ולקח בעליו ולא ישלם", ונראה ששני חלקי הפסוק חידשו לנו מושג זה – א' בלשון "ולקח בעליו ולא ישלם" נתחדש עצם לקיחת השבועה, ב' ברישא דקרא כתוב – "שבועת ה' תהיה בין שניהם" והיינו שכאן כתוב המקום וההתייחסות לשבועה – השבועה היא 'בין שניהם' – השבועה לא עומדת בבי"ד ביחד עם שאר הבירורים וראיות שתמיד הראיות והבירורים שייכים לבי"ד עצמם – הם מקבלים את הראיות והם דנים אותם, אבל כאן השבועה היא ביניהם, וכאילו שיש 'דיון' נוסף בתוך הדיון הכללי לקבלת השבועה אצל הבעל דין שתובעו.

לענין השבועה יצאו מהמערכת הכללית של בדיון – והדיון כעת הם בין שניהם לבד וזה הנגישה של שבועה שהוא לבד מוציא ממנו את ממונו כזכות נוספת בתוך הזכות הכללית של נגישת החוב וגם אם החוב עצמו הוא בר נגישה על ידי עדים, אכן שבועה לא כלולה בתוך המערכת הכללית של ראיות בנגישה הכללית, שהסוג נגישה 'דרך שבועה' מיקרי 'נגישה אחרת', ונגישה זו התמעטה במסויים מהפסוק.

ובזה מובן למה לא מהני מיגו לשיטת הר"י מיגאש – הרי נתבאר שכל מה דמהני מיגו כתחליף לשבועה, היינו משום ששניהם מאלימים טענות, והבי"ד מקבלת א' במקום השני, דמה לי בירור כזה או כזה – הא שניהם מאלימים את הטענה במצב של הדררא של שבועה, אכן כל זה עד כמה שהנידון הוא נידון שבתוך הדיון הכללי שבבי"ד, וכסברת הראשונים, דמאי שנא דבכל ממון מהני מיגו וה"ה הכא.

אולם לפי הר"י מיגאש שהכל תלוי אצלו ובו בבע"ד עצמו – והיינו שכלפיו נקבע בירור מהסוג הזה כבירור, א"כ מה שייך לדון דיהני מיגו במקומו, הא יש כאן ב' מישורים, המישור של הבעל דין מה שהוא מקבל בתור בירור והמישור של הבי"ד שבזה נאמרה הלכות טוען ונטען ושם יש דיון כללי שיש בו מיגו וראיות ועוד, והתורה קיבלה מיגו במישור של הטוען ונטען ששייך לדיון הכללי של הבי"ד – ודלא כשבועה שעומדת ושייכת לזכויות של הבעל דין לקבל ולתבוע

ו'לקחת' מחבירו, ונמצא שלא שייכי זל"ז, ואין להכריח את הבע"ד לקבל סוג אחר של בירור מזכותו. אין להעביר את הדיון לבי"ד של שבועה – ודו"ק.

הרי לנו דרך חדשה בגדר של ה'תשלומין' שיש בשבועה, ובזה לא מהני מיגו ובזה מהני שמיטה, לשמט כח מיוחד זה שיש לו להשביע את חברו – ונמצא דדברי הר"י מיגאש שמיגו לא פוטר משבועה ודבריו לגבי שמיטה בשבועה - מתאימים זל"ז.

משל – לו יצוייר והיה בי"ד מיוחד נפרד לקבלת שבועה – ושם ליכא שום ראיות וטענות – א"כ באופן שהדיון עובר לבי"ד ההוא שוב ליכא לדון מצד מיגו אכן עדיין מהני דעדים מוכיחים דליכא דררא כלל – ומוכיחים דמעיקרא

מפתחות מפורט לציונים והערות לפי סדר המשניות.

הקדמה למסכת שביעית ❖ הקדמה. ❖ מצוות עשה בספר המצוות להרמב"ם ❖ מצוות לא תעשה בספר המצוות להרמב"ם ❖ סיכום העשין והלאוין, ודן בדין חרישה בשביעית ובתוספת שביעית. ❖ לאכלה ולא להפסד ולא לסחורה ולא לכביסה. ❖ מצות ביעור. ❖ איסור ספיחין. ❖ שמיטת כספים.

מסכתא שביעית פרק א

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א'

ענף א' בגדר תוספת שביעית, ל' יום וב' פרקים. ❖ פלוגת ר"ע ור"י בעיקר המקור לדין תוספת שביעית, ושיטת ר"ג ובית דינו דמוטר שלא בזמן הבית עד ר"ה של שביעית. ❖ המקור של ההלכה, וגדר השיעור ל' יום, וגדר השיעור ב' פרקים. ❖ השיעור ל' היינו שבזה חשיב כתוספת כלפי שנה שלימה, אכן עיקר הגדר של התוספת בא לומר שכבר התחילה השביעית. ❖ מה גדר הפסוק לר"ע, ונפ"מ אי לדידיה הב' פרקים הם מדרבנן או מה"ת. ❖ בדברי האחרונים בחקירה זו. ❖ סיכום - חילוק בין ב' הדינים של תוספת וב' גדרים.

ענף ב' דרכו של האגרות משה בגדר הדין 'תוספת שביעית'. ❖ מביא סתירה ברש"י האם לר"ע האיסור מצד זה שהחרישה מועילה לשביעית או דדין בעלמא מצד תוספת, ומתמה מיניה וביה בר"י האם ל' יום הוא מצד זה שמועילה לשביעית. ❖ קושית הטו"א דתוספת שביעית ותוספת דשבת לא שייכי אהדדי. ❖ יסוד גדול מבעל האגרות משה בעיקר הגדר במלאכת שביעית, דיסוד האיסור במלאכת שביעית הוא בזה שהוא עושה "מלאכת שביעית", ורק אם חילא במלאכה תורת מלאכת שביעית הוא דאסור, ולכן בעינן לצורך פירות שביעית, ותוספת שביעית היא זמן למלאכות ואינה שביעית עצמה. ❖ בזה מתישבות כל הקושיות דלעיל. ❖ עוד הרבה הוספות לפי הדרך הנ"ל.

ענף ג' פלוגת ר"ת והראשונים בדין תוספת שביעית באיסור נטיעה. ❖ בקושי ר"ת על הראשונים דמה שייך איסור נטיעה בתוספת שביעית. ❖ ישוב לקושי ר"ת מנטיעה בכל השנים, וביאור שיטת ר"ת עפ"י הנ"ל. ❖ בשו"ט בין הר"ש לר"ת לגבי נטיעה בתוספת שביעית. ❖ בדין קליטה בתוספת שביעית - איך מועילה לשביעית.

ענף ד' שיטת הר"ש בדין נטיעה דק"ו מזומר - ב' מחייבים בנוטע וב' מחייבים בזומר. ❖ בדברי האגלי טל בשיטת הר"ש דנוטע חייב בכל האילנות וזומר חייב רק בכרם, אף דנוטע יליף מזומר, וע"כ דנוטע איתרבי בכלל תולדה דזורע. ❖ מוכיח מהר"ש דבאמת איכא תרי מחייבים בנוטע, גם מצד תולדה דזורע וגם מצד דנכלל בחיובא דזומר שהרי זומר עצמו הוא תולדה דנוטע. ❖ תוספת דברים בכל הנ"ל - בשיטת רש"י ובשיטת הר"ש סיריליאן.

משנה ב ג ❖ ציונים והערות משנה ב וג

סיכום הדינים שנאמרו במשניות ב' וג'. ❖ כמה פרטי דינים בדין "פחות מכאן", שהשיעור של "מלא האורה וסלו חוצה לו".

ענף א' מחלוקת יסודית, בעיקר גדר דשדה אילן. ❖ פלוגת הראשונים כשיש פחות מג' אילנות - אי עכ"פ איכא דין חרישה כפי חשבון. ❖ מתמה בשיטת רש"י דמה שייך עיקר הדין לג' אילנות בבית סאה, ומבאר דבשיטת רש"י מוכרח שיש דין נוסף של צירוף לכל הבית סאה. ❖ דרכו של הריטב"א ובדברי המקד"ד לבאר יסוד דינא דג' אילנות, ולמה ליכא דין לפי חשבון. ❖ מחלוקת יסודית אי השיעור ג' לבית סאה הוא שיעור בשם שדה אילן או שיעור בהתפשטות היניקה בכל הבית סאה, וכמה פלוגות תלויות בנידון זה. ❖ חילוק בגדר ההלכה בין ג' אילנות ל' נטיעות. ❖ ביאור הסוגי' בב"ב דיליף מהכא שיעור יניקה לגבי אילן הסמוך למיצר ❖ חידוש מהמקד"ד בגדר ההיתר של מלא אורה וסלו - ומה גדר ההיתר 'לצרכן' בנטיעות. ❖ במרחק בין האילנות.

ענף ב' בשיעור ס' בין כולם ❖ פלוגת הרמב"ם וראב"ד בשיעור ס' בין כולם. ❖ חידוש בר"ש שכל אילן מביא את כל השיעור, ודעת החזו"א ברמב"ם. ❖ בענין הנ"ל בג' עד ט' - ובפלוגת הפוסקים אי

א' שאינו עושה תופס חלקו כנגד האחרים. ❖ שורש פלוגתת הרמב"ם והראב"ד ושורש פלוגתת המהר"י קורקוס והחזו"א תלוי בעיקר הגדר של ג' אילנות לשדה אילן. ❖ דעת הגר"א בביאור פלוגתת אמוראי בירושלמי. ❖ בדעת רש"י דאיכא ב' דינים בשדה אילן, דין על כל הבית סאה ולדין לפי חשבון על כל אילן.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד

בדין היו מעשרה ולמעלה דגם בלי עושים חורשין. ❖ בדין הנ"ל - עד מתי חורשים. ❖ בחריש ובקציר תשבות - בדין חרישה בתוספת שביעית ובשביעית עצמה. ❖ יש צד לומר שחרישה מדרבנן.

ענף א בדין קצירה במוצאי שביעית ❖ בדין קצירה במוצאי שביעית - בגדר הדברים עפ"י יסוד האגרות משה בגדרי תוספת שביעית, האיך מייחסים את העבודה של מוצאי שביעית להיות עבודת שביעית.

ענף ב עור בדין קצירה במוצאי שביעית ❖ כפשוטו דין קצירה זו מדין תוספת שביעית היא. ❖ האחרונים נקטו דעיקר דין קצירה בפירות שביעית חלוק מכל המלאכות ותלוי בקדושת שביעית שבפירות. ❖ מתמה בכל הנ"ל.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

האם בג' בני אדם יותר קיל וחורשים עד ר"ה. ❖ בשיעור המרחק בין האילנות - כמלא בקר וכליו, ובפלוגתת רש"י והרמב"ם לשיטתייהו בעיקר הדין ג' אילנות לבית סאה.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

ענף א' ביסוד דינא די' נטיעות עד ר"ה וג' אילנות עד עצרת, ודעת רעק"א בזה. ❖ בעיקר דין י' נטיעות נאמרו ב' חידושים, ונפ"מ בפחות מי' עד עצרת, ובקושי רעק"א בזה, ולשון הרמב"ם בפירוש המשנה. ❖ בשיטת רש"י לא קשה קושי רעק"א. ❖ בשיטת התוס' גם לא קשה קושי רעק"א. ❖ דרכו של המקד"ד בזה - דבפחות מי' לא חיילא בה תורת שדה אילן. ❖ דעת רעק"א בכל הנ"ל, דחלוק דין י' נטיעות מדין ג' אילנות בעיקר גדריהם, דבג' אילנות נאמרה הלכה על השדה ובי' נטיעות לא נאמרה הלכה על השדה. ❖ בדברי הר"י מיגאש לדמות ג' נטיעות לג' אילנות ב"שם שדה אילן. ❖ מדייק שיש חילוקים בלשונות של ב' המשניות, ויתכן לחלק ביניהם בכמה דינים.

ענף ב' עור בענין הנ"ל. ❖ בחילוק בין נטיעות לאילנות ביותר מי'. ❖ תימא גדולה ביד רמ"ה בב"ב. **ענף ג' בדין עשויות כשורה, ובדין מוקפות עטרה.** ❖ ב' דרכים בדין היו עשויות שורה - ותלוי בגדר ההיתר של י' נטיעות אי איכא דין 'שדה אילן' או לא, ובפלוגתת הר"ש והרא"ש. ❖ מוקפות עטרה, ואולי תלוי ב"שם שדה אילן, ופליגי שוב בפלוגתא הנ"ל. ❖ בעיקר הדין אין חורשין להם אלא לצרכן - עד ר"ה או עד ל' יום קודם ר"ה, ובקושי המעדני ארץ בזה. ❖ חידוש בדברי התוס' רי"ד דעיקר ההיתר עד ר"ה היינו דווקא לגבי הדין בית סאה - ומיישב קושי הנ"ל דלצורכן מותר עד ר"ה. ❖ תימא גדולה בשיטת רש"י במשנה זו - בדין "אין חורשין להם אלא לצרכן".

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז

שיטת הר"ש בביאור פלוגתת ת"ק ורשב"ג, ובחילוקי דינים בנטיעות דלועים וקישואין. ❖ שיטות נוספות בזה. ❖ מחדש דנחלקו בשיעורא די' נטיעות דבזה חיילא 'שם שדה אילן', ובאיזה צירופים חיילא, ולא שנחלקו בעיקר הסברא ד'חס רחמנא'. ❖ דעת רש"י בזה שיש ב' דינים, דין על כל נטיעה ודין על כל הי' נטיעות, ודעת רעק"א בזה. ❖ בדין דלעת וקישואין שיש בהם פירות שישית, ובעיקר החידוש של דלעת וקישואין אי שייכי לעיקר התיירא די' נטיעות או לא. ❖ חידושו של התורת זרעים דקישואין ודלועים לאו בכלל הלכה די' נטיעות אתינן עלה - ונתחדש בהו דיש צירוף לבית סאה מחמת ב' דיני היתר שונים. ❖ מוכיח מהתורת זרעים שבעיקר ההלכה נאמר שיעור ב"שם שדה אילן' שחל על י' נטיעות, ובזה נחלקו התנאים בהנך צירופים. ❖ בביאור ההיתר בנטיעות עד ר"ה כדי צרכו - גם כשאין צירוף של י' לבית סאה.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח

פלוגתת הראשונים בשיעור "עד שיחולו". ❖ בפלוגתת ר"ש וחכמים בדין אילן שנגמם והוציא חליפין, וסתירה ברמב"ם.

ענף א' בקושי' הטורי אבן ורעק"א האם איכא הלכה די' נטיעות לר"ע. ❖ בקושי' הטורי אבן ורעק"א האם איכא הלכה די' נטיעות לר"ע. ❖ בדרכו של המלאכת שלמה דידעין מסברא - ובביאור החילוק בין ר"ע לר"י בזה, ועפ"י היסוד הגדול של בעל האגרות משה דעיקר דין תוספת שביעית תלויה במלאכה שנעשה לשביעית, וזה למד ר"י מההלממ"ס, וזה ידע ר"ע מסברא. ❖ דרכו של החזו"א דר"ע מודה לדין י' נטיעות אלא שזה מגדרי חכמים. ❖ שיטת הראשונים דגם לר"ע איכא הלכה. ❖ מיישב עיקר הקושי' באופן אחר - שיש דין שדה אילן בי' נטיעות בלי שייכות להתיירא דער ר"ה בי' נטיעות, וכלפי זה איירי ר"ע ונפ"מ לגבי ההיתר עד עצרת. ❖ מתמה בדרכו של המלאכת שלמה וחזו"א דדינא די' נטיעות ידע ר"ע מסברא או באומד חכמים מדין צירוף דלעת וקישואין - ומבאר דגם ר"ע מודה לעיקר הך נידון של צירופים.

מסכתא שביעית פרק ב

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

שדה לבן - שדה תבואה. ❖ אי מיירי שגדלה תבואה או לא. ❖ דברי הר"ש במשנה בשם הירושלמי, ומבואר כהחזו"א, והוכחת המקד"ד. ❖ בדברי הגר"א בשנו"א דאיירי בזרוע כבר וחורש בין הערוגות.

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב

ענף א' הקדמה למשניות הבאות [ב' - ה'], כללים במלאכת שביעית, אבות ותולדות. ❖ הקדמה - מלאכות דאורייתא ותולדות דרבנן, ודין חרישה. ❖ י"ז מלאכות מותרות בתוספת שביעית. ❖ לשון הר"ש שהעמיד כללים למה התירו כמה מלאכות בתוספת שביעית. ❖ הכלל הראשון של הר"ש באיסור תוספת - דבעינן לצורך שביעית, ולכן בעושה לצורך שישית מותר. ❖ הכלל השני של הר"ש - שיש תוספת שביעית על מלאכה דמהני 'לאילן' של שביעית אף שלא מהני 'לפירות' שביעית. ❖ מה נקרא פירות שישית לענין היתר מלאכה בתוספת שביעית. ❖ הכלל השלישי של הר"ש שתולדות שהם אסורות רק מדרבנן בשביעית לא גזרו עליהם בתוספת שביעית. ❖ דיקדוק בדברי הר"ש - אי ההיתר לצורך פירות שישית קאי על חרישה ממש או גם על התולדות של חרישה - ונפ"מ לחידוש של הנו"ב.

ענף ב' חידושים בשיטת הרמב"ם בדין חרישה, ובמערך ומזבל. ❖ דיון בשיטת הרמב"ם האם חורש בשביעית הוא מדרבנן. ❖ חידוש במהר"י קורקוס לחלק בין חורש לטובת האילן לחורש לצורך הקרקע עצמה שלא יפסד. ❖ שיטת הרמב"ם בהיתר בעודר במקשאות ומדלעות, ובמזבל בשדות - מהר"י קורקוס ותוס' יו"ט. ❖ הערה - למה השמיט הרמב"ם התיירא דחרישה במקשאות ומדלעות. ❖ חידוש בשיטת הרמב"ם דההיתר במקשאות ומדלעות הוא דווקא בתולדה דחורש והיינו ניכוש [מקד"ד]. ❖ בדברי התוספתא בדין זיבול דתלוי בחרישה.

ענף ג' הערות בהמשך המשנה. ❖ מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין. ❖ רבי שמעון אומר אף נוטל הוא את העלה מן האשכול בשביעית.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

סיכום. ❖ ג' שיטות במשנה. ❖ ביאור טעמא דר' יהושע. ❖ בדברי האגלי טל ש'שם זימור' ו'שם קירסום' תרתי נינהו. ❖ בשיטת הרמב"ם בזימור בשאר אילנות.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד

"עושים להם בתים" - בגדר מלאכת שביעית.

ענף א' בגדרי לאוקמ' ולאברויי. ❖ סוגי' דע"ז דמחלק בין לאברויי ללאוקמ'. ❖ כמה הערות בדין לאוקמ' אילן - לגבי מזהמין ומעשנין ולגבי פלוגתת ר"ש ורבנן אי מותר ליטול את העלה מן האשכול בשביעית, ודרכו של הגרש"ז בזה. ❖ ביסוד המקד"ד דדייק מרש"י דבלאוקמ' חסר בעיקר ה'שם מלאכה'. ❖ טעמא דלא חשיב מלאכה בלאוקמ' - דמאי שנא משבת. ❖ מוכיח דבריו מדברי הר"ש במזהמין.

❖ מוכיח כנ"ל מי נטיעות דלא מיקרי לאוקמי. ❖ מבאר בזה את פלוגתת ת"ק ור"ש אי מותר ליטול את העלה מן האשכול - ב' דרכים. ❖ מהלך חדש בפלוגתת ת"ק ור"ש בגדר ההשבחה בנוטל עלה מן הפרי.

ענף ב' ביאור בדברי הר"ש בזיהום, ובחילוק בין לאוקמי בתוספת שביעית מלאוקמי בשביעית עצמה. ❖ בר"ש מבואר שיש ב' דינים בלאוקמי, הפסידא שבו בתוספת שביעית והחסרון מלאכה שבו בשביעית עצמה. ❖ כמה הערות מיניה וביה בדברי הר"ש בזיהום בתוספת שביעית. ❖ מיישב את הסתירה בר"ש דבשביעית עצמה מותר במקום פסידא. ❖ ביאור בדברי רש"י [ע"ז שם].

ענף ג' עוד בדין לאוקמי ולאברוי. ❖ סיכום הדברים בדין לאוקמי ולאברוי. ❖ מתמה בעיקר גדר דלאוקמי מרש"י במו"ק דמבואר דאיכא טעמא דפסידא, ומבאר דתרי סוגים של מלאכה נינהו. ❖ מתמה בכל הנ"ל, ומביא עוד נפ"מ לדינא בין הדין פסידא לדין דחסר בשם מלאכה. ❖ בדין השקאה בשביעית.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

סכין את הפגין ❖ סיכום הדינים במשנה ובתוספתא בדיני סכין את הפגין, ומביא את פלוגתת התנאים. ❖ מביא את שיטת הר"ש - ובמה דפליגי עליו. ❖ מביא כמה קושיות ותמיהות בסוגי' זו. ❖ מבאר דלשיטת הר"ש איכא ב' דינים בסיכה, חדא מצד הדין עבודה ומלאכה בפירות, וחדא מדין קדושת פירות שביעית, ומבאר דאיכא ד' נפ"מ בין הנך ב' דינים. ❖ מבאר דהתוספתא הוסיפה דין מצד קדושת שביעית בפירות, והמשנה מיירי רק מצד הדין עבודה. ❖ מביא ב' דרכים בהא דאהני לן בישול בשביעית בפירות שישית. ❖ תוספת ביאור בזה מהמקד"ד. ❖ מוכיח דהלר"ש מיירי במוצאי שביעית, [ודלא כהחזו"א ברמב"ם], ומוכיח דמדין קדושת הפירות אתינן עלה. ❖ תוספת דברים בכל הנ"ל מדברי האשר לשלמה.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

ענף א' קליטה בשביעית ובתוספת שביעית מדין שביתת הארץ. ❖ פלוגתת רש"י ותוס' אי הנך שיעורים של קליטה הם לפני שביעית או לפני תוספת שביעית. ❖ הקדמה בדין איסור קליטה בשביעית ובתוס' שביעית. ❖ ד' נידונים בחידוש דשביתת הארץ. ❖ פלוגתא - האם טעמא דעוקרים מצד מונים או מצד שביעית ותוספת שביעית - ג' שיטות, רש"י ותוס' ורמב"ן. ❖ שיטת הרמב"ם. ❖ שורש פלוגתת רש"י ותוס' בדין קליטה בתוספת שביעית מצד שביתת הארץ, ונחלקו בגדר דין תוספת שביעית. ❖ כו"ע מודו שיש תוספת שביעית מה"ת של פורתא - והכא כו"ע מודי דאיכא איסור מצד שביתת הארץ. ❖ הערה גדולה על המקד"ד - מצאנו ב' פלוגות נפרדות בראשונים כנגד רש"י - למה ליכא איסור השרשה בתוספת שביעית, או מצד גדר השרשה שאינה אלא מצד שביתת הארץ, או מצד דהוי בכלל נטיעה שנטיעה עצמה גם מותרת. ❖ מיניה וביה בר"ש מוכרח שיש איסור מצד השרשה אבל אינו איסור בגברא אלא מצד הקרקע, ולכן יש דין יעקור אף שמותר בתוספת שביעית, ודן בשיטת ר"ת בטעמא דדין עקירה בשביעית.

ענף ב' ג' טעמים למה ליכא תוספת שביעית מעצרת בנטיעה, ושיטת ר"ת בנטיעה בשביעית ובתוספת שביעית. ❖ הקדמה. ❖ מעורר דליכא דין תוספת שביעית מעצרת ואילך בנטיעת אילן. ❖ ג' תירוצים בתוס' מאי שנא חרישה מנטיעה לגבי תוספת שביעית מעצרת ואילך. ❖ דן האם נחלקו התירוצים אי תוספת של ל' יום מישך שייכא לתוספת מעצרת, ומוכיח דכו"ע מודי דשייכי זל"ז. ❖ מחדש דגם התירוצ' השני סובר שאין תוספת של ל' יום בנטיעה כיון דבעינן 'מלאכת שביעית' - ובנטיעה ליכא. ❖ פלוגתא בשיטת ר"ת האם איכא איסור מדרבנן בל' יום. ❖ פלוגתא נוספת בראשונים בזימור וזריעה בל' יום - וביאור בתוס' בע"ז [נ:'], והדברים מדויקים ברמב"ם.

ענף ג' שיטת הרמב"ם ורש"י, ועוד בשיטת ר"ת בנטיעה בשביעית עצמה. ❖ שיטת הרמב"ם בזה. ❖ שיטת רש"י שיש גם איסור נטיעה בל' יום - דעדיפא מהשרשה מכח נטיעה. ❖ הערה גדולה על רש"י דהא בתוספת אסורים רק במלאכה דמהני לשביעית - וא"כ למה קליטה בתוספת שביעית אסורה, ומבאר דגורם ששביעית מהני לה כשנה נוספת להיתר ערלה. ❖ חידוש ברש"י דיתכן דאיכא איסור דרבנן של נטיעה מעצרת, ודיוק בריטב"א שיש איסור זריעה וזימור מה"ת בל' יום. ❖ פלוגתא נוספת בשיטת ר"ת בנטיעה - דפליגי אי ר"ת אוסר נטיעה בשביעית עצמה מה"ת.

ענף ד' סיכום השיטות ושו"ט בר"ש. ❖ מסכם כמה צדדים בדיני נטיעה זימור זריעה וחרישה בתוספת של ל' יום ובתוספת מעצרת. ❖ ביאור השו"ט בין הר"ש ור"ת - לעיל [פרק ב' משנה א'] - ומקור לאסור כל העבודות בל' יום. ❖ הר"ש איסור נטיעה בערב שביעית ומתיר השרשה בערב שביעית - והיינו שיש כאן חידוש בגדרי תוספת שביעית דלא נתחדש בזה דיני שביתת הארץ

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז

ענף א' 'אזלינן בתר השרשה'. ❖ הקדמה - טעמא דאזלינן בתר השרשה. ❖ בקס"ד - אי בתר לקיטה אי בתר שליש, ובמסקנה למה לא הולכים אחר לקיטה, ובקושיות המקד"ד בזה. ❖ יסוד גדול מהמקד"ד בדין לקיטה בירקות דנתחדש דתלוי בגדל על כל מים אחרי הדין של אורז ודוחן דאזלינן בתר השרשה. **ענף ב' עוד בהנ"ל.** ❖ כמה תירוצים בראשונים האריך קבעו חז"ל דין דאורייתא בשביעית - ואי לפי האמת הוי דין דאורייתא לגבי שביעית. ❖ אי דרשת התנ"כ מה"ת או אסמכתא.

ענף ג' שיטות הראשונים ב'שליש' 'חנטה' ו'לקיטה'. ❖ כמה פרטי דינים ומחלוקות בראשונים בשיעורים של 'שליש' 'חנטה' ו'לקיטה'. ❖ פלוגת הרמב"ם והתוס' לשיטתיהו - בלקיטה בירק ובחנטה באילן. ❖ דרכם של האחרונים בשיטת הרמב"ם דחנטה היינו עונת המעשרות.

ענף ד' דרכו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם בחנטה. ❖ דרכו של המקד"ד לבאר מאי שנא ערלה וביכורים דמודה הרמב"ם לראשונים דאזלינן בתר חנטה. ❖ תוספת דברים בכל הנ"ל, ובדברי הגרא"ל מאלין בזה. ❖ ביאור סברת הרמב"ם בלקיטה - ולשיטתו בחנטה. ❖ ביאור סברת הראשונים דאזלי בתר חנטה - ודברי הריטב"א בזה, שגם חנטה היינו עונת המעשרות 'בכח'.

ענף ה' הוספה בהנ"ל. ❖ ספיקו של המקד"ד בשיטת הרמב"ם דאזלינן בתר לקיטה ממש האם יכול ללקוט לגרום להם דין הפקר וקדושת שביעית.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח

ענף א' פול המיצרי ❖ פלוגת הראשונים בזרעו לזרע. ❖ פלוגת הרמב"ם וראב"ד בזרעו לזרע ולאוכל. ❖ בחידוש התורת זרעים שיש ב' דינים שונים של מעשרות כהודי. ❖ דרך נוספת בתורת זרעים.

ענף ב' עוד בהנ"ל. ❖ הערה מהמקד"ד בפול המיצרי - בזרעו לזרע או לירק, דמוכרח מהרמב"ם שיש הבדל בצורת הזריעה, בשדה או ערוגה.

משנה ט ❖ ציונים והערות משנה ט

ענף א' סוגי' דר"ה [י"ד]. בטעמא דאזלינן בירק בתר לקיטה. ❖ הקדמה. ❖ פלוגת ר"י הגלילי ור"ע בדין ירק דאזלינן בתר לקיטה. ❖ דרכו של רש"י בפירוש הראשון שמשנה זו אזלא כר"י הגלילי. ❖ דרכו של רש"י בפירוש השני שמשנה זו אזלא כר"ע, ותוספת ביאור מהריטב"א. ❖ ביאור שיטת ר"ע דלמה הדרא דינא בל' יום להיות כשדה בעל.

ענף ב' במה שיש לתמוה בשיטת התוס' בירק בתר לקיטה. ❖ במה שיש לתמוה בחידוש התוס' דלקיטה בירק לא תלויה בלקיטה ממש אלא בראוי ללקיטה ולמד כן ממשנה זו בבצלים הסריסים. ❖ דברי הטורי אבן בעיקר הסוגי' דהאריך ילפינן אילנות בחנטה ממה שבתבואה השיעור הוא שליש, ומוכרח דעיקר הסברא בלקיטה, ורק באו לאפוקי מהסברא.

משנה י ❖ ציונים והערות משנה י

ענף א' דברי המקד"ד בדלועים שנתייבשו. ❖ בטעמא דדלועים שהוקשו לפני ר"ה דמותר לקיימן בשביעית, דאחרי שייבשו הרי זה כלקיטה. ❖ הוכחת המקד"ד למה כשיבש חשיב כמו לקיטה לענין שביעית.

ענף ב' בדין השקאה. ❖ בדין מרביצין בעפר לבן. ❖ בשיטת הרמב"ם במשקין שדה אילן - פלוגת החזו"א והתורת זרעים. ❖ דרך חדשה מהמקד"ד.

מסכתא שביעית פרק ג

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

דברי הר"ש - ג' שלבים בהוצאת זבלים. ❖ בפלוגתא הפוסקים במי שיש לו בית השלחין אי אסור גם אחרי שפסקו עוברי עבירה. ❖ בחילוק בין שבת לשביעית אי חיישינן לעוברים ושבים. ❖ תמיהה גדולה דאיכא מלאכת מזבל בפס"ר.

משנה ב ג ❖ ציונים והערות משנה ב' וג'

שורש כל המחלוקות ושיעורים - מתי נראה כמזבל שדהו. ❖ בדין מוסיפין על המשפלות. ❖ ביאור הרישא של משנה ג' - "יתר מכאן מחציב דברי רבי שמעון" - ג' פירושים בזה. ❖ תמיהה הרא"ש - דאיזה חידוש איכא בדין "עושה אדם את זבלו אוצר". ❖ ב' פירושים בירושלמי בדין "היה לו דבר מועט" - בשדה או בבית. ❖ המשך הירושלמי.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד

הקדמה. ❖ שיטת הר"ש והראב"ד בביאור המשנה - דאיירי בהעמדת הצאן מדעתו שלא בכוונת זיבול, ובסוף מוציא לאשפתות והסיפא הוא תנאי בהיתר של הרישא. ❖ תוספת ביאור - דמצד מראית העין אתינן עלה. ❖ שיטת הרמב"ם שלא מיירי שבסוף הוא מוציא לאשפתות והסיפא הוא דין בפני עצמו ואינו תנאי בהיתר של הרישא, ומיירי בכוונת זיבול וגם זה התירו. ❖ ב' תמיהות על הרמב"ם. ❖ בעיקר ההיתר של "עוקר שלש רוחות ומניח את האמצעית". ❖ במה שיש לדון מצד שביתת הארץ. ❖ במה שיש לתמוה דלמה ליכא חסרון של שביתת הארץ במדייר, ויש מקום לחדש שאין דין שביתת הארץ בתולדות דרבנן. ❖ דן בקושי הנ"ל מצד שביתת הארץ לפי הגדרים השונים בזה. ❖ הוספת דברים - דעיקר התירא דפס"ר בשביעית הוא מחמת הגדר של שביתת הארץ - דהיינו לא לסתור את ה"כי לי הארץ".

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

ענף א' הקדמה למשניות, ממשנה ה' עד משנה ט'. ❖ הקדמה - ה' אופנים של חילוקי דינים בנטילת אבנים. ❖ סיכום השיטות בנטילת אבנים גדולות ואבנים קטנות.

ענף ב' שיטות הראשונים במשנה ❖ פירוש הר"ש והרמב"ם בדין של המשנה. ❖ דרכו של הפאת השולחן בזה. ❖ בדברי הרא"ש במשנה. ❖ פלוגתא הראשונים בשיעור האבנים.

ענף ב' חילוק בגדר המלאכה בשבת ובשביעית. ❖ מתמה בחידוש התוספתא דגם במתכוין ליפות הארץ מותר לפתוח מחצב, ובדברי החזו"א בזה. ❖ מבאר דחלוק שביעית משבת והכא העיקר הוא התוצאה מהמלאכה. ❖ מבאר למה בשביעית בעינן שיהיה "שם שדה". ❖ ביאור התירא דאשפתות.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

שיטת הרמב"ם במשנה. ❖ פלוגתא הר"ש והרמב"ם אי נוטל קטנים. ❖ בשיטת ר' יהודה בתוספתא דגם במתכוין מותר. ❖ ב' דרכים בביאור הלשון והדין במשנה - "פחות מכן מחצב וגוממו עד פחות מהארץ טפח". ❖ התירא דדבר שאינו מתכוין בפס"ר. ❖ התירא בהתחיל ערב שביעית. ❖ פלוגתא הראשונים בדין של המשנה "בד"א מתוך שלו אבל מתוך של חברו וכו' בד"א בזמן שלא התחיל בו מערב שביעית אבל אם התחיל בו מערב שביעית וכו'".

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז

דברי החזו"א שלא חל במקום "שם שדה". ❖ בחומר גדר יותר מאבנים שזעזעו מחרשה, ובדברי הירושלמי בעתידה לזעזעו. ❖ דרך חדשה בזה בשם הגר"א. ❖ בדינים של מסקל שדהו. ❖ שיטת החזו"א דלדעת הרמב"ם בגדר ובאבנים שזעזעו מחרשה מותר ליקח רק הגדולים. ❖ התירא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר. ❖ שיטת התוס' דליכא התירא דדבר שאינו במתכוין בפס"ר, ולדידיה מותר מצד זה שהשדה אכתי אינו מוכן לזריעה דאכתי מחוסר חרישה.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח
הערה בסדר המשניות - היתר נטילת אבנים כשגדרו מוכחת עליו. ❖ שיטת הר"ש והרא"ש במשנה.
❖ שיטת הרמב"ם - וכמבואר בכס"מ. ❖ עוד דרכים במשנה.

משנה ט ❖ ציונים והערות משנה ט
סיכום הדינים. ❖ "הקבלן מביא מכל מקום". ❖ הסרת כל מיני דברים שנפלו על הקרקע.

משנה י ❖ ציונים והערות משנה י
ב' דרכים בחילוק בין בינו לחבירו ובינו רה"ר. ❖ "מה יעשה בעפר - צוברו ברשות הרבים ומתקנו". ❖ בפלוגתת ר"ע ור"י, ובגדר האיסור מקלקל רשה"ר. ❖ בטענת ר"ע. ❖ פלוגתת האחרונים אי הוי איסור מה"ת או מדרבנן, ושיטת רש"י בזה, ותולה בפלוגתת ר"ע ור"י יהושע. ❖ שיטת רש"י שיש ב' דינים, מה"ת מצד פרשת מוֹזֵק ומדרבנן מצד איסור קילקול. ❖ נפ"מ בין האיסור דאורייתא של כריית בור לאיסור דרבנן של מלכלך רשה"ר. ❖ מביא את החזו"א שהכל משום גזירה דילמא אימליך, ובפלוגתת הר"ש והרא"ש בחילוק בין יחיד לרבים.

מסכתא שביעית פרק ד

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א
הקדמה למשנה - למה ליכא איסור מצד פס"ר דמתקן שדהו. ❖ פלוגתת הרמב"ם והר"ש אי יש היתר אחרי התקנה ללקט גם דקין אצל חבירו, ולמה אסרו ללקט בטובה. ❖ מה השיעור בדקין וגסין. ❖ אי קאי גם באבנים או לא.

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב
ענף א' ביאורים במשנה ❖ ג' דינים במשנה - ובפשוטו לא שייכים זל"ז. ❖ בדברי הראשונים בשם הירושלמי בחילוק בין נתקוצה לנטייה - ב' פירושים שתלויים זב"ז. ❖ חילוקי דינים מתי קנסו ומתי לא קנסו. ❖ פלוגתת הראשונים אי נתקוצה בתלושים או מחוברים. ❖ חילוק בין מלאכה חשובה ללא חשובה. ❖ "אין לוקחים אלא בטובה" - במנהג להודות לכהנים בברכת כהנים. ❖ "שדה שנטייה בית שמאי אומרים אין אוכלין פירותיה בשביעית".

ענף ב' בפלוגתת ב"ש וב"ה באיסור שמור ונעבד, בשדה שנטייה. ❖ בדברי הרמב"ן בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה ונחלקו אי 'שמור' נאסר וממילא אי 'נעבד' אסור, ומבואר שהאיסור עבודה הוא בזה שהוא מראה בעלות ושומרו לעצמו. ❖ מוכיח מהר"ש משאנץ ומהמלבי"ם בתו"כ דנעבד אסור מצד שמור. ❖ בדברי הראב"ד והר"ש סיריליאו בביאור פלוגתת ב"ש וב"ה. ❖ יש לדון האם שמור חמור מנעבד. ❖ בדברי התוס' רי"ד דע"כ חמיר שמור מנעבד. ❖ טעם נוסף לאיסור נעבד - מדין "לא תאכל כל תועבה". ❖ באיסור לאכול בטובה דנראית כשמור - ובעיקר דין שמור אי אסור או לא.

ענף ג' איסור שמור. ❖ בפלוגתת הראשונים בדין שמור אי אסור או לא. ❖ יש לדון אם שמור אסור בהנאה או רק באכילה. ❖ סתירה בדעת החזו"א באיסור שמור. ❖ "אין אוכלין פירות שביעית בטובה" וטעמא דאין מחזיקין טובה לבעלים "דרחמנא אפקרינהו" - בגדרי ההפקר של שביעית.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

דרכו של הר"ש והרא"ש בדין "חוכרין נירין מן העובדי כוכבים בשביעית". ❖ במה שיש לדון מצד האיסור שביתת הארץ בזה שגורם לעכו"ם לעבוד בשביעית. ❖ שביתת הארץ בשדה של אחרים ובדין יש קנין לעכו"ם. ❖ בדין "מחזיקין ידי נכרים" ובפלוגתא בירושלמי.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד
קונטרס ביסוד דינא דמדל למה אינו חייב משום זומר. ❖ בדברי המפרשים דמדל מיירי במתכוין לעצים, וזה תלוי בפלוגתת הרמב"ם ותוס' אי פס"ר מותר בשביעית. ❖ בדברי המשנת יוסף דמיירי בנתכוין לעצים אלא דלא חיילא עלייהו תורת מלאכת ועבודת קרקע בעושה לשם עצים. ❖ מקשה

עוד לשיטות דמדל איירי בעושה לצורך גידול האילן. ❖ מביא תירוצו של הפאת השלחן לחלק בין מוסיף כח גידול להסרת המזיק, ומביא שכבר תמיהו עליו. ❖ מבאר את עומק כוונת הפאת השולחן באופן אחר, דמדל אינו אלא מעשה פיזור בכולהו, ואין המעשה מתייחס דוקא לאילנות שנשארו. ❖ מבאר דגם לרמב"ם י"ל ע"ד זה, דע"י כוונה שפיר מתייחס לאילנות שנשארו, ודוחה. ❖ מבאר דמכל הנ"ל למדנו דנאמר הלכה בעבודת שביעית דתחול תורת "עבודת ומלאכת קרקע ואילנות" בעיקר מעשיו.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

ביקוע זית וקוצץ קורות שקמה. ❖ באבנים וקש - לאוקמי. ❖ בדברי המקד"ד במה שיש לדון בדין לאוקמי ולאברויי בקציצת בנות שקמה. ❖ "מפני שהיא עבודה".

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

קונטרס ביסוד דינא ד'מזנב' - ובגדרי חיובא דנוטע וזומר, ובדברי התוס' בסנהדרין [כ"ו].

פרק א' ביאור הסוגי' בסנהדרין [כ"ו] לדרכו של התוס', וביאור דינא דמזנב למה חלוק מזומר. ❖ הקדמה: שיטת החזו"א דליכא חיובא דפס"ר, ושיטת התוס' דאיכא חיובא דפס"ר. ❖ קושי' המפרשים ממזנב [פ"ד מ"ו] לשיטת התוס' דחייב גם בפס"ר. ❖ מקשה עוד מהמפרשים דלמדו דמייירי בכוונה, ומקשה עוד דמ"ש מההיא דסנהדרין דחייבים עכ"פ בכוונה. ❖ ביאור בדברי התוס' בסנהדרין [כ"ו] בדין מקלקל, ומתמה בעיקר דבריהם דמ"ש מחייבים אותו כשיש לו כוונה. ❖ חידושו של השפת אמת דזומר בעי כוונה, ומביא מחלוקת ראשונים בזה. ❖ דיקדוק בדברי התוס' דדנו מצד נוטע ולא מצד זומר. ❖ עפ"י היסוד הנ"ל מיישב דשני מחייבים איכא בזומר, ומצד זומר עצמו איכא פטור דאינו מתכוין [ועפ"י שיטת המאירי ורש"י], ומצד חיובא דנוטע איכא פטור בקילקול קצת.

פרק ב' ביאור ההיתר דמזנב עפ"י הסוגי' והתוס' בסנהדרין. ❖ מביא את קושי' המפרשים בהתירא דמזנב לדעת הראשונים דמייירי בכוונה. ❖ מבאר דבמזנב חסר ב"שם זומר", ובוזה חלוק מהסוגי' בסנהדרין, ונמצא דאיכא תרי מחייבים בכל זומר, אלא דבמזנב איכא תרתי להתירא, דמצד מקלקל ליכא לחייבו משום נוטע, ומצד החילוקים בצורת המעשה ליכא לחייבו מצד עיקר ה"שם זומר". ❖ תוספת דברים דגם לולי החידוש בתוס' בסנהדרין אכתי איכא התירא במזנב, דדומה לקירסום באילנות, דחסר בעיקר ה"שם זומר", וגם נתמעט מלהיות תולדה דנוטע. ❖ מחלק בין קירסום ומזנב דנתמעטו גם מהאב וגם מהתולדה, לזומר בלי כוונה דנתמעט רק מהתולדה.

משנה ז ח ט ❖ ציונים והערות משניות ז' ח' וט'

ענף א' הקדמות במשנה. ❖ שני הזמנים לתחילת אכילת פירות שביעית. ❖ בדין לאכלה לא להפסד. ❖ שאר דיני קדושת הפירות. ❖ ב' צדדים בדין לאכלה לא להפסד - מצד קדושה או מצד הפקר. ❖ תוספת דברים באיסור הפסד מצד הפקר. ❖ ב' הוכחות שההפקר והקדושה לא תלויים זב"ז.

ענף ב' פלוגתת הרמב"ם ור"ש בטעמא דאיסור אכילה לפני בישולו. ❖ פלוגתת הרמב"ם והר"ש בטעמא דאיסור אכילה קודם זמן בישולם, ותלוי בפלוגתת הבבלי ותו"כ והירושלמי אי אתינן עלה מצד "לאכלה ולא להפסד" או מצד גזה"כ ד"אינה נאכלת עד שתעשה תבואה". ❖ ביאור שורש פלוגתתם דנחלקו האם איכא דינא דלאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות, דנחלקו האם איכא דין לאכלה ולא להפסד שבנוי על האכילה שעדיין לא בא לעולם, ושעדיין לא נמצא בפרי. ❖ נפ"מ לדינא בכל פירות שביעית שנתבשלו לגמרי והרגילות של אכילת בית שונה בהם מהרגילות של אכילת שדה. ❖ פלוגתת הרמב"ם והר"ש בדין שאר אילנות שדומות לתאנים ענבים וזיתים בהנך שני זמנים, ומבאר דפליגי בזה לשיטתייהו. ❖ מתמה בשיטת הרמב"ם דמבואר דגם לדידיה הכל תלוי ברגילות ומנהג, ומיישב דמהני המנהג והרגילות לגבי קביעת השם תבואה בהנך שני זמנים. ❖ מבאר דלפי"ז הירושלמי אזיל לשיטתייהו דמהני מצד הרגילות של "קידוח" דלכן כל בנ"א כבר יכולים לאוכלו. ❖ נפ"מ נוספת בין הרמב"ם והר"ש בזה"ז שאין שום רגילות לאוכלם בהנך שיעורים. ❖ סיכום ד' נפ"מ בין הנך ב' דרכים של הבבלי וירושלמי והר"ש ורמב"ם, [1] בדין אכילה באופן שמתחלקין הרגילות של אכילה [בפרי גמור] בין שדה לבית, [2] בשאר פירות דאיכא להו הזריחו וביחלו כתאנים אף דליכא בהם רגילות של אכילת שדה כתאנים, [3] נפ"מ האם מהני רגילות מצד קידוח לקבוע דין אכילת שדה, [4] נפ"מ האם

בזה"ז משתנים כל הנך דינים.

ענף ג' פלוגתת הראשונים בזמן חלות הקדושה בפירות שביעית. ❖ מביא פלוגתת הרמב"ם ור"ש בזמן חלות קדושת שביעית בפירות שביעית. ❖ מביא כמה נפ"מ בין הר"ש לרמב"ם בדין פירות שביעית לפני עונת המעשרות שתלויים בקדושה, [1] הדין דתופס דמיו [2] הא דאין סכין בהם בבית המרחץ [3] הא דאין מוכרין אותו במידה ובמשקל, [4] הא דאין סכין בהם בידים טמאות, [5] הא דצריכים נטילת ידים. ❖ תוספת דברים עפ"י כל הנ"ל. ❖ להלן יבואר דלרמב"ם ולר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי.

ענף ד' פלוגתת הראשונים האם האיסור בתלישה או באכילה, ובביאור ספיקת הירושלמי בדין לאכלה ולא למלוגמא בפגין. ❖ מביא דהסתפקו הפוסקים האם יסוד האיסור בהנך פירות הוא בתלישה או באכילה, ומביא את דברי הר"ש סיריליא ורמב"ם דמותר לאכלו אחרי שכבר תלשם, דהאיסור הוא בתלישה. ❖ מדייק ברא"ש ובר"ש דאין להביאו לבית אחרי שתלשו לאכילת שדה, [נמבאר שיטתם דכבר חילקן הכתוב לשני אכילות ובאכילתו הוא קובע את התלישה למפרע, ומחדש, דבתלשו לפני גמר בישולן הראויה לשדה אז קיל טפי, ושפיר מכניסם לבית]. ❖ ספיקו של הירושלמי במלוגמא בפגין, ומבאר דאיכא בזה ב' דרכים, האם מיירי בתלושין או במחוברין, [מהרי"ט ותורת הארץ]. ❖ מוכיח דלדרכו של הר"ש ע"כ לא מיירי אלא בתלושין, ושני הדרכים בירושלמי תלויים בפלוגתת הרמב"ם ור"ש. ❖ נפ"מ נוספת האם נוהג בהם בשדה נגד הרגילות, [וכגון לאוכלו מבושל [במקום חי] או לסוחטן]. ❖ סיכום כל השבע עשרה נפ"מ בין דרכו של הבבלי ודרכו של הירושלמי. ❖ להלן יבואר דלרמב"ם ולר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי.

משנה י ❖ ציונים והערות משנה י

מביא את פלוגתת הר"ש והרמב"ם בדין לאכלה ולא להפסד לפני עונת המעשרות. ❖ מביא דנחלקו הרמב"ם והר"ש בטעמא דאיסור קציצת אילני פירות, ומבאר דאולי בזה לשיטתיהו. ❖ נפ"מ נוספת בשיטת ב"ש האם משויציאו היינו שיוציאו עלין או פרי, וישוב סתירת רש"י בזה. ❖ נפ"מ נוספת לגבי הפסד פירות בפחות משו"פ. ❖ נפ"מ נוספת בפירות משדה עכו"ם. ❖ סיכום חמש נפ"מ הנוספות בין הנך ב' דרכים. ❖ להלן יבואר דלרמב"ם ולר"ש ליכא פלוגתא בין הבבלי לירושלמי.

מסכתא שביעית פרק ה

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

ענף א' בדיני בנות שוח. ❖ מהו בנות שוח. ❖ בדיקה לדעת איזה פירות שייכים לשביעית - ירושלמי. ❖ בדין קדו"ש בשנה שנייה על פירות של שאר שנים. ❖ מה החידוש של המשנה בבנות שוח - ב' דרכים בתוס'. ❖ ביאור דברי התוס' למה קס"ד דלא אולינן בתר חנטה באופן שיש ג' שנים מחנטה ללקיטה. ❖ ביאור מחלוקת בתוס' אם שייך לקיטה בבנות שוח. ❖ בנות שוח לענין מעשר. **ענף ב' בפלוגתת ת"ק ור"י בפרסאות.** ❖ כמה דרכים בביאור פלוגתת ת"ק ור"י אי גם בפרסאות שביעית שלהן במוצאי שביעית, או דדווקא בבנות שוח אמרו כן. ❖ עבודת קרקע בבנות שוח במוצאי שביעית.

ענף ג' עוד בדיני בנות שוח. ❖ הפקר בבנות שוח. ❖ ביעור בבנות שוח.

ענף ד' ר"ה לאילנות, א' תשרי או ט"ו בשבט ❖ פלוגתת הראשונים אי ר"ה לאילנות א' תשרי או ט"ו בשבט גם לגבי שביעית. ❖ ביאור המחלוקת, דתלוי בפלוגתת רש"י ותוס' בשורש דין ר"ה לאילנות בט"ו בשבט

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב

חילוקי דינים השנויים במשנה. ❖ בסתירת המשניות בין טומן לפת [במסכת כלאים] למשנה דידן. ❖ במה שיש לדון בעיקר החידוש שפס"ר מותר בשביעית מכח משנה זו.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

הקדמה קצרה לביעור - שיטות הראשונים בזה. ❖ ביאור פלוגתת התנאים במשנה. ❖ בקושיית

הראשונים דהא לקיטה קובעת בירקות ובקושי' דברבו הגידולין של שמינית בטלה כל הקדושת שביעית מכולו. ❖ בקושי' הראשונים דהאיך עלי הלוח מתקיימים עד שמינית. ❖ מתמה בשיטת הרמב"ם דאי ביעור בשריפה א"כ מה פליגי תנאי מי אוכלם, ומוכרח דלר' יוסי אסורים באכילה לאחר ביעור. ❖ ספחים - פלוגתת הראשונים בזה.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד
הערות קצרות בפשט המשנה. ❖ יסוד המקד"ד בדין שינוי במלאכת שביעית. ❖ לוח של ערב שביעית שנכנס לשביעית - ב' דרכים למה בעינן ד"לא הוסיף צמחים בשביעית". ❖ בפלוגתת הראשונים בלקיטה בירקות, האם אזלינן בתר לקיטה ממש או גמר פרי שראוי ללקיטה. ❖ איסור ספחין כשהתחילו ליגדל בששית. ❖ דרך מחודשת מהחזו"א בשיטת הרמב"ם. ❖ מה שיש לדון בדברי התוס' יו"ט שיש איסור עקירת ספחין מדין הפסד - הא ספחין ממילא אסורים. ❖ ביאור החזו"א בדברי הרע"ב והר"ש.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה
הקדמה למשנה - ביאור בדין "מאימתי מותר אדם ליקח ירק במוצאי שביעית" [פ"ו מ"ד]. ❖ ביאור החילוק בין לוח לשאר ירקות בזה. ❖ המשך הירושלמי דלמה לא התירו בשביעית עצמה. ❖ שיטת רבנן 'עד שירבה החדש'.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו
קונטרס בגדר האיסור מסייע לעוברי עבירה, ובתלייה להיתר בספיקות.
פרק א' כשיש תלייה להיתר דליכא חשש בלפני עור. ❖ בהא דמבואר הכא דליכא חשש דלפני עור כשיש תלייה להיתר. ❖ דן דדילמא איירי בחד עברא דנהרא שזה מדרבנן. ❖ פלוגתת הראשונים בעיקר הדין מסייע לעוברי עבירה, ופלוגתא בגדר האיסור בחד עברא דנהרא, אי מצד החיוב להפרישו אי מצד איסור מסייע, ונפ"מ בעכו"ם בדינים שהם מצווים בהם. ❖ דרך נוספת ליישב את הסתירה בראשונים בדין מסייע בחד עברא דנהרא. ❖ מחלוקת אי מסייע מדין ספייה או מדין לפני עור, ונפ"מ בזה. ❖ מוכיח דאפילו ברוב צדדים לאיסור אכתי איכא תלייה להיתר, ומביא חולקים דאדרבה, בעינן תלייה דווקא כשיש לזה אומדנא. ❖ דוחק להעמיד בחד עברא, ומביא שיטות דגם בחד עברא ליכא אפילו איסור דרבנן של מסייע. ❖ מבואר בראשונים דגם בתרי עברי יש תלייה להיתר. ❖ בדברי המשנת ר"א בזה.

פרק ב' בגדר דין תלייה להיתר בלפני עור. ❖ דרכם של האחרונים דבלפני עור בעינן כלי שמייוחד לעבירה, דזה מכשול אבל בעשאו בעצמו למכשול אין לפני עור. ❖ במה שיש להעיר בזה. ❖ התירא דתלייה מדין ספק לפני עור. ❖ בדברי החזו"א בספק מכשול היכא דאיכא מכשול לאיסורים אחרים, ובדברי המנחת שלמה בכעין זה גם בודאי מכשול. ❖ סיכום ההיתר של תלייה. ❖ יש לעיין בעיקר הדברים דלעיל האם א"ש לפי הגדרים של לפני עור.

פרק ג' בדין לפני עור לפני זמן האיסור. ❖ בחידוש התורת זרעים דלפני שביעית מותר למכור לו. ❖ בהמשך דברי החזו"א הביא נמי חידוש זה של התורת זרעים. ❖ מקורות שכל זה הוא רק בלפני עור דרבנן. ❖ גם בדאורייתא יש לומר כן. ❖ יתכן שיש ב' דינים שונים, א[מה דאין דין לפני עור לפני זמן האיסור ב] מה שאין דין מסייע אלא בשעת העבירה ממש. ❖ איסור מכירת 'המזרה' והיתר מכירת 'המגל יד', ופלוגתת הרמב"ם ור"ש בקצירה ואיסוף מההפקר. ❖ הקדמה. ❖ בטעמא דאיסור למכור מזרה. ❖ פלוגתת הראשונים בתלייה בהיתר במגל יד ובמגל קציר ועגלה. ❖ תמיהה בשיטת הר"ש בהנ"ל. ❖ תמיהה בשיטת הגר"א. ❖ תלייה רחוקה לפי הר"ש - וזה סתירה לר"ש להלן.

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז
ב' פירושם בר"ש בדין "ואם הביא יותר מכאן מותר". ❖ שיטת הרמב"ם בנידון הנ"ל. ❖ מחלוקת הרמב"ם והר"ש אי איכא שיעור כמה פירות אוספים מההפקר.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח
בעיקר התלייה של "מפני שהוא יכול לשחטה". ❖ נחלקו ברוב צדדים לאיסור אי איכא תלייה להיתר,

או דבעינן תלייה דווקא כשיש לזה אומדנא. ❖ פלוגתא דאמוראי אי בעינן תלייה גמורה, או דמהני להתיר 'על ידי עילה' - ונפ"מ בביאור שיטת ב"ה. ❖ פלוגתא במפרשי המשנה בהנ"ל.

משנה ט ❖ ציונים והערות משנה ט

ענף א' הערות במשנה. ❖ "החשודה על השביעית". ❖ "יכולן לא אמרו אלא מפני דרכי שלום" - מאי שנא מדלעיל דלא בעינן כן - ב' דרכים בראשונים. ❖ בדברי המקד"ד למה העמידו הראשונים בחשודה על ביעור ולא מצד ספיחין. ❖ חשודה ואשת ע"ה תרתי נינהו. ❖ "מחזיקין ידי נכרים בשביעית אבל לא ידי ישראל".

ענף ב' חידוש גדול ברש"י באיסור לסייע דווקא בשעת העבירה ממש. ❖ מה שיש להעיר ברש"י שכתב שאסור לסייע דווקא בשעת העבירה ממש ❖ חידוש ברמב"ם שיש ב' דינים, לפני עור ואל תשת ירך עם רשע שזה לא מצד מכשול אלא מצד סיוע בעבירה, והדין אל תשת הוא דווקא בשעה שהוא רשע. ❖ הוכחה ברורה שיש דין חדש גם באופן שאינו מכשיל - ויתכן שזה גם דין דרבנן "שפורשין מהן כדי שלא ירגיל בכך". ❖ חידוש בפלוגתת הראשונים האם איכא איסור מסייע לעכו"ם. ❖ בדברי הבנין ציון - ישוב חדש לסתירת הראשונים בדין מסייע בחד עברא דנהרא. ❖ דוחה דבריו בשוב סתירת הראשונים. ❖ תוספת דברים בדברי הפוסקים ע"ד הנ"ל. ❖ בדברי התורת זרעים שכל המשניות איירי בשביעית ולא לפני שביעית.

מסכתא שביעית פרק ו

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

ענף א' ג' ארצות, והנפ"מ בין כיבוש עולי מצרים לכיבוש עולי בבל. ❖ ג' ארצות - עולי בבל עולי מצרים וארץ השלישית. ❖ קדושה ראשונה - עולי מצרים או לא. ❖ במהות הקדושה - וכמה דעות באופן הקידוש בקדושה שנייה. ❖ בפלוגתת רש"י ותוס' בכיבוש עולי בבל אי בעי כיבוש וקידוש או לא. ❖ חילוק בנידון הנ"ל - בין תוך גבולות א"י לחוץ לגבולות. ❖ קדושה ראשונה היתה בלי קידוש - וסגי בכיבוש לחודי'. ❖ בדברי רש"י בחומש לפרש טעמא דגבולות הארץ בתורה. ❖ בדברי המקד"ד לפרש שיטת רש"י בסורי' דלא היה אורים ותומים, וקידוש בעי אורים ותומים.

ענף ב' בדברי הרמב"ם דקדושה ראשונה כיון שגלו בטלה קדושתן, כיון שתלויה בכיבוש, ודלא כקדושה שניה. ❖ בדברי הרמב"ם לחלק בין קדו"ר לקדו"ש אי ע"י כיבוש או חזקה. ❖ מקור וביאור בשיטת הרמב"ם - ובדברי הקה"ע בזה. ❖ דברי הגר"ח בזה - דאיכא תנאי בכיבוש ראשון שיהיה בלי עול מלכות וזה מה שנתחדש בדין "והטיבך והרבך מאבותיך". ❖ ישוב הגר"ח לקושי' מסוריא - ונתחדש שכל שלא היה בו קדו"ר בכיבוש, שוב לא חיילא ביה קדושה שניה בלי כיבוש. ❖ בדברי הר"ש שהחילוק בין כיבוש ראשון לשני אי איכא מצוה או לא. ❖ ישוב המקד"ד בשיטת הרמב"ם לחלק בין קדושה ראשונה [כבוש] לקדושה שניה [חזקה]. ❖ שיטת הרמב"ם לגבי קדושת שכינה בארץ ישראל דלא בטלה לעתיד לבא.

ענף ג' בדין הרבה כרכים שהניחום עולי בבל. ❖ בדברי רש"י דהרבה כרכים הניחום ומותר לחרוש ולזרוע, ובדברי המהר"י קורקוס. ❖ דברי החזו"א ומקד"ד בזה - דהנך כרכים הם נידון בפני עצמו - ולא שייכי לשאר כיבוש עולי מצרים. ❖ הוכחת המקד"ד לחלק בין הנך כרכים לשאר כיבוש עולי מצרים, ממה דחלוקין נינהו לגבי טומאת ארץ העמים ולגבי האיסור לצאת לשם. ❖ חידוש לגבי עבר הירדן. ❖ דעת הרמב"ם דאין לחלק בין הנך כרכים לכל כיבוש מצרים.

ענף ד' בדין קדושה שניה אי קידשה לעתיד לבא, ובדין שביעית בזה"ז. ❖ הקדמה. ❖ בעיקר הפלוגתא אי קדושה שניה קידשה לעתיד לבא. ❖ נידון נוסף - האם שמיטה בזה"ז מדרבנן, דנחלקו אי תלוי ביובלות. ❖ יש לדון האם שביעית מדרבנן מצד ביאת כולכם. ❖ בחדוש הפרי הארץ דאם קדושת ירושלים לא בטלה דה"ה דשביעית ותרו"מ נוהגים בה מה"ת, גם בזה"ז - ודוחה דתרי מיני קדושות נינהו.

ענף ה' בביאור הדינים של 'לא נאכל' ו'לא נעבד'. ❖ בדין 'לא נאכל' ו'לא נעבד'. ❖ פלוגתת הכפתור ופרח והכס"מ בנעבד על ידי עכו"ם. ❖ בספיקו של המשנה למלך בביאור שיטת הר"ש. ❖ יתכן וההפקר והקדושה לא תלויים זב"ז. ❖ בדברי התורת זרעים ליישב הקושי' מלהלן 'ג' ארצות לביעור'. ❖ בדין

לא נעבד בסיפא בכיבוש של עולי מצרים.

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב

ענף א' שיטת רש"י ותוס' בכיבוש יחיד. ❖ שיטות רש"י ותוס' מהו כיבוש יחיד ❖ בדברי רש"י מה נקרא כיבוש יחיד. ❖ בדברי הרמב"ם מה נקרא כיבוש יחיד. ❖ ביאור בדין של הספרי, ומה זה שייך לכיבוש יחיד. ❖ ב' דרכים בתוס' עפ"י הספרי אי מצד סדר הכיבוש אי מצד שלא ברשות ❖ ביאור חדש בשי' רש"י האין למד את הספרי - דלא שייך למחלוקת בכיבוש יחיד. ❖ מוכיח ממה שרש"י מצריך אורים ותומים אף דתמיד לא בעינן אורים ותומים. ❖ ישוב קושי' המקד"ד דאי קנין של יחיד שמיא כיבוש א"כ כל קנין של ישראל יחול בו דין כיבוש.

ענף ב' שיטת הרמב"ם בכיבוש יחיד. ❖ דרכו של הדבר אברהם בישוב דעת הרמב"ם בכיבוש יחיד. ❖ דרכו של המשנה ר"א בעיקר הפלוגתא אי כיבוש יחיד שמיא כיבוש או לא - דנפ"מ אי בעינן 'מעשה כיבוש' או 'מצב של כבוש'. ❖ בדברי הקרן אורה דכיבוש יחיד היינו סמוך לגבול. ❖ דרך נוספת ברמב"ם - קרן אורה.

ענף ג' כיבוש עולי בבל בסוריה. ❖ בפלוגתת הרמב"ם והראב"ד אי היה קידוש של עולי בבל בסוריה, ושיטת הר"ש בזה. ❖ קושית הגר"ח דמה נפ"מ אי כיבוש יחיד שמיא כיבוש או לא. ❖ בדברי המקד"ד לדון האם החסרון של כיבוש יחיד בכיבוש ראשון בסוריה היה חסרון נמי בכיבוש שני בסוריה. ❖ ישוב לעיקר הקושי' - שיש לומר שלא היה להם רשות לקדש בכיבוש שני רק מה שנתקדש בראשון. ❖ ביאור שיטת הראב"ד דמה מהני כיבוש יחיד בסוריה אי לא היה בו כיבוש עולי בבל. ❖ בדברי הקה"י שיש נפ"מ לשאר דינים התלויים בקדושת הארץ. ❖ חומר דסוריא יותר משאר המקומות הסמוכים לא"י.

ענף ד' בדין עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחומר. ❖ בטעמא דעושין בתלוש בסוריא אבל לא במחומר. ❖ טעם החילוק בין מחומר לתלוש מטעם שלא ישתקעו בסוריא - דמצאנו חומרא בסוריה יותר מארץ ישראל שגם בלי דין שמור איכא איסור קצירה. ❖ ביאור שיטת הרמב"ם דסוריה קיל יותר משאר כיבוש עולי מצרים - כיון דהוי כיבוש יחיד. ❖ בספיקו של התורה זרעים בתוספת שביעית במקומות שהחזיקו עולי מצרים. ❖ במה איירי המשנה - בעובד בהפקר או בשמור. ❖ דעת ר' עקיבא - 'כל שכיוצא בו מותר בארץ ישראל עושין אותו בסוריא'.

ענף ה' באיסור קצירה ובצירה, דווקא משמור ולא בהפקר. ❖ בדברי הר"ש והרא"ש באיסור קצירה ובצירה - דווקא משמור ולא בהפקר. ❖ מביא את דברי התורה זרעים בביאורו לקושיות התוס' ב"מ [נ"ח] על שיטת הר"ש, ומביא את ישובו של החזו"א בזה דרך בשמור אסור אף דהוי מלאכה ועבודה.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

ענף א' בדיני 'גידולים' המבוארים במשנה. ❖ עצם הנידון של המשנה. ❖ אסורים ומותרים במשנה. ❖ מחלוקת בראשונים - א[] האם מיירי בנעקרו, ב[] והאם מיירי בשוב שתלן. ❖ פלוגתת הראשונים ופלוגתת דאמוראי מה נאסר - כולו ע"י הגידולין או רק התוספת של הגידולין עצמם. ❖ ב' טעמים למה אסור בכל שהוא. ❖ דרכו של הר"ש בביאור הסיפא של המשנה - 'וכנגד כן למוצאי שביעית מותרין'. ❖ דרכו של הרא"ש בביאור הסיפא של המשנה דאיירי דווקא ברוב, ובהערת התורה זרעים מהשיעור מאתיים בגידולי כלאים. ❖ מחלוקת - האם גידולי היתר מעלין את האיסור ברוב. ❖ בטעמא דהוריקו מותרים, וביאור הסיפא בהוריקו.

ענף ב' בעיקר דין גידולין באין זרעו כלה, ובמחלוקת האם גידולין של היתר מעלים את העיקר של איסור [נדרים נ"ז]. ❖ פלוגתא מה טעם למה אין גידולי היתר מעלין את האיסור. ❖ בפלוגתת הר"ן והראשונים בסוגי' בנדרים [נ"ז] בגידולין שחלקם איסור וחלקם היתר, אי נמשך האיסור להיתר או לא, ואי מבטלים ההיתר לעיקר שהוא איסור. ❖ בדברי הקרן אורה בביאור פלוגתתם ואי דמי ליוצא מן הטמא. ❖ סברא חדשה בר"ן - שהעיקר והגידולים כחד גופא הלכך נידונים הגידולים כעיקר בין לאיסור ובין להיתר, ובה פליגי הראשונים על הר"ן. ❖ מחלוקת הסוגיות בהאי ענינא. ❖ בירושלמי דגידולי טבל אסורים באין זרעו כלה דווקא עד ג' גרנות. ❖ בשורש הנידון למה איכא או ליכא ביטול ברוב על ידי הגידולין. ❖ בסברת האחרונים - דחלוק הביטול ברוב בגידולים מכל ביטול אחר כיון "שהעיקר מתחלף ומתחדש וחשיב כפרי חדש". ❖ סברת הקרן אורה והחת"ס והגר"ט בכוונת הגמרא

- דשאני איסור שתלוי בקרקע מאיסור אחר לגבי ביטול העיקר על ידי הגידולין.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד

טעם האיסור - ספיחין או סחורה. ❖ ב' טעמים בר"ש ב' משיעשה כיו"ב'. ❖ בדברי המעדני ארץ דליכא איסור ספיחין היכא דליכא קדושת שביעית, והכא איכא גזירה מיוחדת. ❖ בגדר הגזירה ולמה לא גזרו בפירות ותבואה. ❖ בדברי הר"ש - 'ריבה ההיתר על האיסור'. ❖ פלוגתא בדין "עשה הבכיר הותר האפל". ❖ דרכו של החזו"א בביאור פלוגתת הרמב"ם והר"ש בעיקר הגזירה. ❖ הנפ"מ בין הרמב"ם לר"ש בפלוגתא זו. ❖ יש לדון - איזה איסור חידשו בירקות הללו שיצאו משיעית לשמינית. ❖ נפ"מ נוספת - האם איכא איסור הנאה בספיחין. ❖ מחלוקת יסודית האם הכא מצד גזירת ספיחין אתינן עלה או לא. ❖ רבי התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

בטעמא דאין מוציאין שמן שרפה לחו"ל. ❖ ביאור הטעם לדעת הר"ש דאסור להוציא פירות שביעית מדיני ביעור. ❖ שיטת הראב"ד דאסור מחמת החשש שיתחלפו בפירות חו"ל. ❖ א"ר שמעון שמעתי בפירוש שמוציאין לסוריא ואין מוציאין לחוץ לארץ. ❖ בדין "אין מעבירין פירות שביעית ממקום למקום". ❖ בעיקר הגדר של ביעור במקומו. ❖ בדברי התוס' פסחים האם יש היתר להוציא לסחורה. ❖ דברי האחרונים בביאור דברי התוס'. ❖ איסור הוצאת פירות א"י לחו"ל בשאר שנים - ובדין אתרוגים של א"י להביאם לחו"ל. ❖ בדין איסור הוצאת אתרוגים בשמיטה.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

שו"ט בירושלמי לחלק בין תרומה לביכורים. ❖ קושי' המקד"ד דמאי שנא דרשאין עניי ארץ ישראל לצאת לחו"ל להביא מעשר עני, וחילק דדווקא בכהנים איכא איסור.

מסכתא שביעית פרק ז

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

כמה כללי שביעית. ❖ דקדוקים בלשונות הראשונים בפרטי דינים בקדושת שביעית - ובביאור לשון המשנה - 'יש להם שביעית'. ❖ לוף השוטה - ועולשין. ❖ בדין דמי שביעית כשביעית. ❖ בדיני ביעור - מתקיים ולא מתקיים.

ענף א' שיטות הראשונים והערות בדיני הנאתן וביעורן שוה. ❖ עיקר הכללים בהנאתן וביעורן שוה. ❖ מדייק ברש"י שלמדנו דין קדושה ולמדנו דיני שימוש. ❖ כמה הערות מהתוס' בזה. ❖ משרה וכבוסה אין הנאתן וביעורן שוה, וחלוק מצביעה. ❖ מעורר ברש"י ובריטב"א - מה מיקרי הנאה, בחפצא או בגברא שבא ליהנות בפועל. ❖ הנאתן קודם ביעורן - ודברי רעק"א בזה.

ענף ב' שיטת רש"י במין הצובעין. ❖ בדברי רש"י המחודשים על הדין - "וממין הצובעים ספיחי איסטיס וקוצה - יש להן ולדמיהן שביעית" - שאסור ב'צביעה' מחמת 'סחורה' ומותר ב'הסקה'. ❖ ביאור ברש"י למה אסור ב'צביעה' מחמת 'סחורה' ולמה מותר ב'הסקה'. ❖ ישוב לשיטת רש"י במין הצובעין מקושי' התוס' דלענין שביעית חזותא מילתא היא.

ענף ג' בגדרי הנאתן וביעורן שוה בשיטת רש"י, הנאת גברא או חפצא. ❖ מתמה בסתירת רש"י אי הנאתן וביעורן שוה נמדד בחפצא או בגברא. ❖ מתמה בסברת הפנ"י דמחלקין בין צבע שחייב ביעור או לא, הרי סו"ס היה כבר ביעור בעצם קליטת הצבע. ❖ מדייק ברש"י שיש ב' דינים בהנאתן וביעורן שוה א[דין קדושה ב] דיני שימוש. ❖ מיישב את סתירת רש"י - דכשדנים על השימוש דנים מצד הגברא וכשדנים מצד הקדושה האם חל בחפצא דנים בהנאה מצד החפצא. ❖ מבאר דאף דההנאה של צביעה היא בלבישה - אבל אכתי מיקרי הנאתן וביעורן שוה כיון דלגבי זה מודה רש"י דחזותא מילתא היא. ❖ מבאר למה קליטת הצבע מיקרי ביעור לגבי הנאתן וביעורן שוה ולא לגבי חובת ביעור על הגברא.

ענף ד' שיטת הרמב"ם במיני כבוסין. ❖ דרכו של הכס"מ בביאור שיטת הרמב"ם המחודש במיני הכבוסין שיש בהם קדושת שביעית. ❖ ביאורו של המקד"ד - ומתבאר בזה שיש ב' דינים בהנאתן וביעורן שוה. ❖ ישוב לקושי' הרש"ש על רש"י עפ"י הנ"ל. ❖ שיטת הרמב"ם "קליפי רמון והנץ שלו

קליפי אגוזים והגלעינים". ❖ דרכו של המהר"י קורקוס ברמב"ם של כיבוסין בבורית ואהל - ומתמה בזה. ❖ תוספת דברים עפ"י מה שנתבאר ששני דינים נאמרו בהנאתן וביעורן שזה [פרי שמואל]. ❖ מיושבין דברי רש"י למה יש היתר צביעה וגם היתר הסקה במיני צבעין. ❖ דרך נוספת בשיטת הרמב"ם.

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב

ב' גירסאות - האם יש כאן כלל חדש במשנה זו או שמשנה זו היא הצד השני של הכלל הראשון במשנה דלעיל. ❖ פלוגתת הרמב"ם והראב"ד בגירסאות הנ"ל.

ענף א' חילוק בין דמי שביעית לגוף הפרי עצמו, לגבי ביעור ועוד. ❖ בפלוגתת ר"מ ורבנן בסוף המשנה. ❖ סוף דברי הרמב"ם - ביעור עד ר"ה. ❖ פלוגתת הראשונים בדין זמן הביעור בכל 'דמי פירות' שביעית - עפ"י פלוגתת ר"מ וחכמים במשנה זו. ❖ בדברי התוספתא דחליפי שמן לא מדליקים בו, והדמיון לחומרא של ר"מ לגבי ביעור. ❖ דרכו של הגר"א בדין חליפי יין בשמן. ❖ דרכו של הר"ש בהנ"ל - והערת המקד"ד ליישב בזה את התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה.

ענף ב' דרך חדשה בכל הנ"ל מהמקד"ד. ❖ חידוש גדול של המקד"ד בהא דר"מ מחמיר בדמים יותר מבעיקר, דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, ומיישב את שיטת ר' יוסי [ירושלמי] דשרי לכביסה מחמת חיי נפש. ❖ מיישב בזה את קושי' התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה בפירות שביעית.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

הערות קצרות. ❖ "קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים והגלעינים יש להם שביעית ולדמיהן שביעית". ❖ בדברי הכס"מ שיש קדושת שביעית בקליפות וגרעינים מחמת הדין פסולת פרי כפרי, ולכן סובר הרמב"ם דליכא בזה דין ביעור. ❖ הוכחת המקד"ד ליסוד הזה מ'זפת וזגין'. ❖ הוכחה לכל הנ"ל מתבן וקש. ❖ ביאור בדברי הגר"א דגם הסקה בכלל לכס לכל צרכיכם - וביאור חדש בר"ש. ❖ בדין ש"הצבע צובע לעצמו" - קושי' הפנ"י על רש"י ב"ק. ❖ "אין עושים סחורה בפירות שביעית ולא בבכורות ולא בתרומות ולא בנבלות ולא בטרפות ולא בשקצים ולא ברמשים".

קונטרס בסחורה בפירות שביעית.

ענף א' הערות בגדרי איסור סחורה בפירות שביעית. ❖ שיטת הר"ש בדין "ולא יהיה לוקח ירקות שדה ומוכר בשוק" דסחורה היינו לקיטה ע"מ למכור, ויש לדון בלוקח על מנת למכור ברווחים, ובדין מכירה ע"מ לקנות דבר מאכל. ❖ דעת המלאכת שלמה והגר"א ❖ בגדר ההיתר של מוכר ע"י בנו. ❖ דן באיסור סחורה אי הוי מה"ת או לא. ❖ בגדר ההיתר בהבלעה - ובדין אין מוסרין דמי שביעית לע"ה.

ענף ב' דברי הרמב"ן וריטב"א בגדר איסור סחורה. ❖ קושי' הר"ש על שיטת רש"י בסחורה. ❖ ביאור דברי רש"י למה משרה וכבוסה בכלל איסור סחורה - עפ"י דברי הרמב"ן בע"ז שיש ב' דינים באיסור סחורה. ❖ דברי החזו"א והקה"י בכל הנ"ל. ❖ תוספת דברים בריטב"א שדווקא שימושים של הנאתן וביעורן שזה עד זמן הביעור הוו בכלל עיקר הקים דין של קדושת שביעית, שלזה "ניתן" הקדושה וממילא כל מה שמתקיים לאחר מכן הוא בכלל 'סחורה'. ❖ פלוגתת התוס' והריטב"א ביסוד הנ"ל. ❖ תוספת ביאור בדברי הריטב"א - אכילה לאחר זמן הביעור חסר בעיקר הדין 'ניתן' שנתחדש בחפצא. ❖ בדין קידושי אשה בפירות שביעית - אף דאינו אלא שו"פ.

ענף ג' ביאור שיטת רש"י בגדר איסור סחורה, ומה שייך סחורה לביעור. ❖ מבאר ששיטת רש"י כהריטב"א בזה. ❖ ביאורו של המקד"ד עפ"י הנ"ל בדברי רש"י בגדר איסור סחורה - וע"ד הרמב"ן. ❖ מבאר ברש"י כדברי הריטב"א שסחורה שייכא גם לביעור. ❖ תוספת חידוש ברש"י - דגם באלו שאין להם ביעור יש זמן ביעור לגבי ה'ניתן' של השימוש - עד ר"ה של שמינית. ❖ מקור גדול לחידוש זה מהרמב"ם. ❖ במה שיש לדון בעיקר החידוש של המקד"ד בשיטת רש"י בביעור - שכתוב כאן חידוש בעיקר ההחזקה של פירות שביעית. ❖ מבאר בזה בדרך אחרת ברמב"ם - דתלוי בעיקר המצוה של אכילת פירות שביעית. ❖ מקור נוסף בשיטת רש"י שסחורה שייכא לביעור - אלא שיש בזה סתירה לדברי רש"י לגבי המינים שאין בהם ביעור. ❖ תוספת דברים.

ענף ד' ביסוד דינא דדרך סחורה, אי תלוי במצות אכילה או לא. ❖ פלוגתת הראשונים אם מותר לעשות סחורה מעט - ומחלוקת יסודית בעיקר איסור סחורה, האם זה איסור חדש או ביטול מצות אכילה. ❖ פלוגתת הפוסקים אי סחורה אסורה על שניהם או רק על המוכר. ❖ במה שיש להעיר בכל

הנ"ל. ❖ ביאור במיעוט של לאכלה ולא לסחורה.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד
בדיני המשנה. ❖ בשיטת חכמים שאוסרים למי שאינו ציד.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה
פירוש הרמב"ם בלשון 'לולב'. ❖ ביאור דיני המשנה. ❖ ספיקו של החזו"א אי אזלינן בתר מחשבה או בתר חנטה.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו
"קטף" - פלוגתת ת"ק ור"ש בשרף של העלין והפרי. ❖ בשיטת הרמב"ם דורד הוא פרי ויש בו קדושת שביעית גם בלי הנאתן וביעורן שוה, וזה הביאור בשיטת הרמב"ם במיני כבוסין.
ענף א' קדושת שביעית בדברים העומדים לריח ❖ בספק הירושלמי אי בשמים יש להם קדושת שביעית או לא - ומאי שנא "ורד" דלא פשטו הירושלמי את ספיקו מהכא. ❖ ביאור ספק הירושלמי בבשמים. ❖ הלכה בדברים שעומדים לריח. ❖ פרחים שאין להן ריח.
ענף ב' הלכה בפרחים. ❖ הלכה למעשה בפרחים. ❖ עוד בהנ"ל.

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז
בביאור המשנה. ❖ בדברי רעק"א דמחלק בין ביעור לקדושת שביעית, ושיטת החזו"א בזה. ❖ עוד דרכים בורד החדש והישן. ❖ כבוש כמבושל. ❖ בדין החרובים במשנה. ❖ זה הכלל - כל שהוא בנוטן טעם חייב לבער מין בשאינו מינו. ❖ חילוק בין שביעית לכל התורה. ❖ מחלוקת הראשונים בדין זה של שביעית אוסר במשהו - פלוגתת הנו"ב ושער המלך בשיטת הר"ש אי פליג את הר"ן.

מסכתא שביעית פרק ח

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א
קונטרס בדין מלוגמא. ❖ סוגי' הגמרא בעיקר מיעוטא דמלוגמא. ❖ דין בשיטת רבנן האם מלוגמא נתמעט מהדין הנאתן וביעורן שוה או מהדין הנאה שווה בכל. ❖ סתירת הירושלמי אי איכא קדושת שביעית במלוגמא. ❖ דרכו של הקה"י בזה דאיירי באוכלי בהמה שעשאו מלוגמא. ❖ עוד בנידון זה לגבי בשמים אי איכא בהם קדושת שביעית או לא. ❖ בחילוק בין אוכלי אדם לאוכלי בהמה לגבי הדין מלוגמא. ❖ בדברים שקדושת שביעית תלויה במחשבתו - "כל שאינו מיוחד 'לא למאכל אדם ולא למאכל בהמה' חשב עליו למאכל אדם ולמאכל בהמה נותנין עליו חומרי אדם וחומרי בהמה". ❖ ספיקו של החזו"א אי אזלינן בתר מחשבה בגדלו לגמרי בשיטת ונלקטו בשביעית - שיש לדון ש"הגדל לא נלקט והנלקט לא גדל". ❖ "חשב עליו לעצים הרי הוא כעצים". ❖ בדין סתמא, ובדין מוכר ולוקח. ❖ בדברי התורת זרעים.

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב
ענף א בדר הדין 'ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה', דחל בעיקר החפצא. ❖ בעיקר הגדר ד'שביעית ניתנה לאכילה ולשתיה ולסיכה' - שזה דין בחפצא דניתן לכך, ודן בהוכחת התורת זרעים מהחליף יין בשמן, ולמה בעינן מחשבה בשעת לקיטה. ❖ תוספת דברים - שה'ניתן' של אכילת פירות שביעית - היינו עד זמן הביעור - ולכן במוכר ולקח בהמה טמאה איכא איסור סחורה.

ענף ב בדין הפקעה הקדושה בשביעית ותרומה לאחר השימוש ע"י סיכה וכדומה. ❖ בדין לסוך רגליו בשמן של שביעית ושל תרומה ושוב להכניס רגלו במנעלו. ❖ מביא מהגרי"ז דבדין זרות בתרומה איכא ב' דינים, איסור אכילה אגברא כשאר מאכ"א, ועוד יש דין מצד החפצא, דלא ניתן אלא לאכילת כהן. ❖ מביא מהזכרון שמואל שישב עפ"י יסוד הנ"ל את דברי ר"ת בסיכה כשתייה. ❖ בדברי התורת זרעים כאן לגבי הדמיון בין שביעית לתרומה ודן לגבי המצוה של אכילת פירות שביעית, וגם להרמב"ם דליכא מצות אכילה בפירות שביעית הדין כן. ❖ הערה בכל הנ"ל משמן המשחה.

ענף ג בדין סיכה כשתייה. ❖ האם סיכה כשתייה גם בשביעית או דסיכה מדין הנאתן וביעורן שוה.

❖ הוכחת המחנ"א דסיכה כשתייה מה"ת משביעית, ומתמה בזה. ❖ מחדש שיש נפ"מ בין אכילה ששביעית 'ניתן' לאכילה לעומת הנאתן ובעורן שזה 'היתר' ולא 'ניתן', ונפ"מ במלוגמא מדין סיכה כשתייה. ❖ נפ"מ בין סיכה של תענוג לסיכה שאינה של תענוג. ❖ מביא מהר"ש דסיכה מהני רק מצד שהוא כשתייה, ומבאר דהתם מיירי בדין דנתחללה, ובזה בעינן דומי' דתרומה שיש בזה קיום דין, וזה רק בסיכה מדין שתייה. ❖ סיכום ג' דינים בסכייה ומלוגמא. ❖ דחייה לראיית המחנ"א מסיכה ביוה"כ - שיש חילוק בין סיכה מצד החפצא לסיכה מצד הגברא.

ענף ד הערות בסיכה כשתייה והמסתעף ובצביעה והדלקת הנר. ❖ "קל מהם שביעית שנתנה להדלקת הנר". ❖ עוד בדין סיכה כשתייה ובריבי המיוחד של צביעה והדלקת הנר - ודן אי הנאתן וביעורן שזה הוא היתר או קיום דין. ❖ מוכיח דהנאתן וביעורן שזה הוא קיום דין בפירות שביעית דהא חל קדושת שביעית מחמתה. ❖ מבאר דנתחדש בריבוי של "תהיה" דגם בפירות שביעית שעומדים לאכילה אכתי שייך בהם קיום דין ע"י צביעה.

ענף ה אכילת פירות שביעית. ❖ בפלוגת הרמב"ם והרמב"ן בדין אכילה בפירות שביעית אי הוי מצוה או לא. ❖ דיוק ש'גרם הפסד' אסור.

ענף ו סיכום החידושי דינים. ❖ סיכום החידושי דינים שתלויים בזה שאכילה שתייה וסיכה הם דינים מצד הקדושה שחל בחפצא - וע"מ כן הוא 'ניתן' בעיקר דינם, ולא רק מצוה ודינים בחובת ניהוג של הגברא בפירות שביעית.

ענף ז עוד הערות במשנה ❖ בדין הדלקת הנר בשביעית דמותר גם בטמא וגם בטהור ובתרומה מותר רק בטמא ובמעש"ש מצאנו מחלוקת ראשונים בטהור. ❖ דיני אכילת פירות שביעית. ❖ הרמב"ם למד את הדין ד"אין עושין תמרים דבש" מתרומה לשביעית מכח המשנה כאן.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

באיסור מכירת פירות שביעית במדה ובמשקל ❖ הערות בפשט מהתוספות יום טוב. ❖ טעמא דמתני' - מבואר בירושלמי שיש דין לשנות שלא יזלזל בהם ובזה ינהג בהם בקדושת שביעית וגם כדי שיהיו נמכרים בזול. ❖ חידוש בדברי הר"ש סיריליאו שעיקר התקנה היא עבור הדמי שביעית. ❖ בדברי הגר"א - שהכל מצד בזיון, והיינו מחמת הדין קודש שיש בו. ❖ שיטת הרמב"ם. ❖ בדברי החזו"א בפירות וירקות של חו"ל. ❖ יש לדון דמה הדין בפירות עכו"ם.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד

הקדמה ❖ 'שכרו אסור'. ❖ ביאור החילוק בין לקט לי ירק היום דשכרו מותר לבין לקט לי 'בו' ירק היום דשכרו אסור. ❖ בדברי התוס' בע"ז [שם] דהאיך זכה הבעלים בפירות למ"ד דמגביה מציאה לחבירו ל"ק חבירו. ❖ באיזה ירקות איירי. ❖ בקושי' התוס' יום טוב מצובע. ❖ בדין - "לקח מן הנחתום ככר בפונדיון כשאלקוט ירקות שדה אביא לך מותר". ❖ חידוש ברמב"ם בדין זה.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

בגדר איסור סחורה בנותן לספר וכדו', וחידוש בשימוש של דמי שביעית. ❖ בדברי החזו"א בביאור הגדר של סחורה בנותן לבייר ולספר וכו' - להמציא שימוש חדש בפירות שביעית. ❖ בנתינה לבייר עבור שתיית אדם או גם לחפירת בור עבור שתיית אדם. ❖ חידוש גדול של המקד"ד דדמי שביעית הן רק לאכילה ושתייה וסיכה, ומיישב את שיטת ר' יוסי [ירושלמי] דשרי לכביסה מחמת חיי נפש. ❖ מיישב בזה את קושי' התוס' בבכורות בלקיחת בהמה טמאה בפירות שביעית.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

בדין קצירה בשביעית. ❖ "תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה" - מחובר או תלוש. ❖ פלוגתת הר"ש ור"ת באיסור קצירה, האם הוא גם מההפקר או רק משמור. ❖ פלוגתתם תלויה בביאור דרשת התורת כהנים. ❖ סיכום המחלוקת - ושורש פלוגתת רש"י ורבותיו באיסור שמור. ❖ קושיות התוס' על שיטת הר"ש. ❖ מבאר דאיכא ב' דינים של קצירה, א' מצד עבודת הקרקע וא' מצד קצירה כדרך הקוצרים. ❖ מיישב בזה את קושיות התוס' על שיטת הר"ש. ❖ חידוש נוסף דמהני שינוי בתלוש גם אחרי שהקצירה במחובר היתה כדרך הקוצרים. ❖ תוספת דברים ומהלך חדש בכל הענין. ❖ במה שיש

לתמוה בשיטת הר"ש - וג' דרכים בחזו"א בביאור שיטתו.

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז

ענף א' בדין בישול ירק של שביעית בשמן של תרומה ❖ פלוגתת הראשונים בדין המשנה - ד'אין מבשלין ירק של שביעית בשמן של תרומה - אי מצד הפסד תרומה או מצד הפסד שביעית. ❖ מביא פלוגתת האחרונים בדין "גרם הפסד בשביעית", ומביא הוכחה בשיטת הרמב"ם דמחמיר בזה עוד דסובר דחייבים לשמור פירות שביעית מהפסד, ולשיטתו אזיל. ❖ הרמב"ם אזיל בזה עוד לשיטתו - דלדידיה ליכא מצות אכילה בפירות שביעית ולדידיה איכא הוכחה מהירושלמי לדין גרם הפסד. ❖ משמרת תרומתי - האם גם בשביעית איכא דין כזה או לא.

ענף ב' בדין חליפי שביעית. ❖ "ואחרון אחרון נתפס בשביעית והפרי עצמו אסור" - בספיקו של התורת זרעים - האם זה מדין חליפין או מדין פדיון - וג' נפ"מ בזה. ❖ ג' הוכחות שהפרי הראשון מדין חליפין אתינן עלה, ומחדש שבאופן שהשני לא יהיה בו פדיון שוב חזר בו דין חליפין, ומיישב את קושי' התוס' האיך ע"ז ושביעית הוו ב' כתובים דתופס את דמיו. ❖ פלוגתא בחזו"א בחידוש זה. ❖ בפלוגתת הרמב"ן והתוס' במוכר בהקפה אי חייל בדמים דין דמי שביעית. ❖ ספיקו של התורת זרעים - בשוה מנה על פרוטה. ❖ דרכו של האור שמח בשוב קושי' התוס' דהאיך ע"ז ושביעית הוי להו ב' כתובים דתופס את דמיו. ❖ נחלקו תנאי אי הפרי השני בשביעית נתפס רק דרך מקח או גם דרך חילול - ותלוי בעיקר הגדר של שביעית תופסת את דמיה וגם תלוי אי הוי ב' כתובים או לא. ❖ ספק - בדין תשלומי גזילה ונזיקין של פירות שביעית אי תפסי דמיהן.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח

ענף א' בדין אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית ובדברי התוס' בבכורות [י"ב] ❖ בדין "אין לוקחין עבדים וקרקעות ובהמה טמאה מדמי שביעית". ❖ מביא מהתוס' בבכורות [י"ב:] דמתמה על הדין אין מוכרין לבהמה טמאה - ומתמה עליו. ❖ מחלק בין הסוגי' שם לבין המשנה כאן דהכא יתכן שזה איסור צדדי אכן התם מפורש שאסור מצד סחורה.

ענף ב' בטעמא דאין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית. ❖ כמה צדדים לדון למה אסור. ❖ בקונה בהמה טהורה של חולין - לגבי ה'דם'. ❖ בדברי התורת זרעים בדין אין מביאין קיני זבים וכו' מדמי שביעית דאין זה ענין לדין ד"כל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין" דדווקא במעשר נאמר דין זה. ❖ הוכחות רבות נגד התורת זרעים - דחזינן מינייהו דדין ד"כל דבר שבחובה אין בא אלא מן החולין" קאי בכל מיני הקדש. ❖ חוקר בעיקר דינא דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין - ומביא בזה נפ"מ. **ענף ג ביסוד דינא ד'יאכל כנגדן'.** ❖ ביסוד דינא ד'יאכל כנגדן' - מדין חילול או מדין קנס. ❖ דברי הריטב"א דחשיב ברשותו כיון דציית דינא וטעה - וקושי' הקצוה"ח בזה. ❖ דרכו של הדברי יחזקאל בגדר דין אינו ברשותו. ❖ דעת החינוך דהוי כתשלומין. ❖ אופנים שונים של חילול או קנס בשביעית. ❖ בדין של הירושלמי ד'סך הוא רגליו ונותנה בתוך מנעלו וסנדלו'.

משנה ט י ❖ ציונים והערות משנה ט' וי' ❖ "עור שסכו בשמן של שביעית". ❖ "רבי אליעזר אומר ידלק" - ב' דרכים במפרשים בזה. ❖ דרכו של המקד"ד בביאור פלוגתא זו.

משנה יא ❖ ציונים והערות משנה י"א ❖ בדין מרחץ - האם יש דין שיאכל כנגדו. ❖ כמה פירושים בדין "אם מתחשב אסור". ❖ בספיקו של הכס"מ אי מותר לרחוץ או גם להסיק ❖ בדין סחורה במרחץ שהוסקה בתבן וקשה של שביעית. ❖ סחורה במאכל בהמה. ❖ מאי שנא הפסד מסחורה. ❖ תנור שהוסק בתבן וקש.

מסכתא שביעית פרק ט

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

כמה דרכים בביאור דברי הת"ק ודברי ר"ש בסיפא שבאיזה איסורים דנים במשנה. ❖ למה אין לדון מצד ספיחין במשנה. ❖ סוגי' הגמרא בסוכה דאיירי בדין "אין מוסרין דמי פירות שביעית לעם הארץ יותר ממזון שלש סעודות". ❖ בפלוגתת רש"י ותוס' בטעמא דאין מוסרין לע"ה ובחילוק בין הפקר

למשומר. ❖ פטורין מן המעשרות ונלקחין מכל אדם בשביעית - הפקר במעשרות ושביעית. ענף א באיסור ספיחין, ובשוב הסתירה לפסחים [נ"א], שיטת הר"ש והתוס'. ❖ דרכו של הר"ש בשוב הסתירה בין המשנה כאן לברייתא בפסחים - דהכא איירי בקדושת שביעית והתם איירי בספיחין אליבא דר"ע. ❖ כמה הנחות בר"ש. ❖ בעיקר שיטת הר"ש והרמב"ן שספיחין תלוי בתחילת גידול, ופלוגתת הרמב"ם בזה. ❖ פלוגתת החזו"א והגרשז"א - מה נקרא תחילת גידול. ❖ במה שיש לתמוה בעיקר סברת הר"ש בספיחין. ❖ דרכו של המקד"ד לחלק בין ספיחין לקביעת שנים למעשרות ושביעית ועוד. ❖ בחילוק בין שליש ללקיטה ונפ"מ בספיחין. ❖ תוספת ביאור בעיקר סברתו.

ענף ב עוד דרכים בראשונים, בשוב הסתירה לפסחים [נ"א]. ❖ הקדמה. ❖ דרכו של ר"נ גאון. ❖ דרכו של הריטב"א. ❖ שיטת הגר"א - כשיטת הרמב"ם והרע"ב בפירוש המשנה. ❖ הנפ"מ בפשט המשנה לכל הנך דרכים. ❖ שיטת הרמב"ם דהכא איירי לגבי איסור ספיחין - והכא איתא לעיקר טעמא דספיחין ומתי גזרו ומתי לא גזרו.

ענף ג שיטת רש"י בספיחין, ובשוב הסתירה לפסחים [נ"א]. ❖ דרכו של רש"י דליכא איסור ספיחין אלא לאחר ביעור. ❖ כמה תמיהות גדולות על שיטת רש"י. ❖ דרכו של התורת זרעים בשוב שיטת רש"י. ❖ דן באיזה איסור נאסרו ספיחין.

משנה ב ג ❖ ציונים והערות משנה ב וג

ענף א הקדמה כללית בעיקר סוגית ביעור, הקדמה לכל המשניות עד סוף הפרק. ❖ הקדמה כללית לביעור. ❖ מביא מהתוס' יו"ט ואור שמח ד"טעמא דביעור כדי שיהיה לבהמה וחיה לאכול, ולכא' מוכרח כן מהמשנה דהתירא דלאחר רביעה שניה. ❖ דברי המשנה ראשונה בסברא זו. ❖ מתמה טובא בעיקר סברת האחרונים - ומתמה עוד משיטת הרמב"ן ר"ן ורבינו דוד דעיקר מצות ביעור הוא להפקיר לאדם ולא לחיות, ולכן מחזירים מחו"ל לאותו עיר ולבני העיר. ❖ מביא כמה ראיות נגד עיקר סברתם דאין סיבת הדין ביעור כדי שיאכלו החיות. ❖ מהלך חדש בעיקר הגדר ד"כלה לחיה מן השדה", דהעיקר תלוי האם השדה מעמידה פירות לחיות, דבזה מתייחסת אכילת האדם לשדה, והוי כ"אוכל ע"י השדה". ❖ מיישב את הכל עפ"י יסוד הנ"ל.

ענף ב ביאור דין ג' ארצות לביעור. ❖ הקדמה לדין ג' ארצות דחלוקין לט' לארצות. ❖ מתמה בדברי רש"י דאין חיה מתרחקת, ומתמה בדברי הר"ש סיריליאן בזיתים ותמרים דהכל תלוי ב"שם ארץ זית שמן ודבש". ❖ במה שיש לתמוה בחלוקת הג' ארצות. ❖ מיישב עפ"י הנ"ל, דנאמר דין חלוקת הארצות ושרות כפי טבע ריחוק החיות, וא"ש דברי רש"י כפשטן דהכל תלוי בריחוק. ❖ מבאר בזה את דברי הר"ש סיריליאן בטעמא דתמרים וזיתים.

ענף ג בשיעור 'כלה לחיה מן השדה'. ❖ כמה דרכים באחרונים מה נקרא - כלה לחיה מן השדה, שיש שלמדו שזה תלוי גם באכילת חיה וגם בנרקבו. ❖ דרכו של המקד"ד בזה דתלוי טבע של הפירות ולא אכילה בפועל של החיות. ❖ בדברי החזו"א בזה - דגם כשכל המין נלקט אכתי אינו זמן הביעור.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד

כמה תירוצים בקושי' התוס' יו"ט - דאי אוכלים מחמת הנך שבבתים - א"כ מתי יבער. ❖ ביסוד דינא דביעור. ❖ הקדמה - בגדר הדין - כלה לחיה מן השדה שאין זה כדי שהחיה תאכל - אלא דבזה דנים את אכילת האדם שהיא על ידי השדה. ❖ חוקר בעיקר הגדר של "כל זמן שחיה אוכלת בשדה", ומוכיח דליכא דין דבעינן אפשרות של אכילת חיה בפועל, ומביא בזה את פלוגתת רבי יוסי ורבנן אי אוכלין על המשומר, וכפשוטו פליגי בזה. ❖ מביא הוכחות דגם לרבנן דרבי יוסי א"צ אפשרות של אכילה בפועל מג' דרכים בביאור דברי הירושלמי בביאורו לשיטת רבנן. ❖ מוכיח כן עוד מפלוגתא דתנאי בדין אוכלים על בין השיצין [תמרים בין הקוצים]. ❖ מוכיח דזמן הביעור לא תלוי בגמר אכילת החיה אלא הזמן שראויים להרקב בעצמם, ומוכח כנ"ל.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה

ענף א ביאור פלוגתת ר"א ור"י בכובש ג' כבשים, דכגוף אחד הם. ❖ ביאור בשיטת ר"ג דלא אמרינן טעם כעיקר במצות ביעור דעיקרה מצוה בפנ"ע ולא מדיני מאכלות אסורות. ❖ סברת רבי יהושע דע"י הטעם נעשו לחדא, וכל מין שמקצתו לא כלה מן השדה לא מיקרי כלה, ועדיין לא חייב בביעור. ❖

זרעא מפתח מפורט ציונים והערות קיימא תרכא

גם ר"א מודה לעיקר יסוד זה דנעשו כחדא. ❖ מבאר דהסברא בזה שייכא לעיקר הגדר במצות ביעור, דיסודו לא להחזיק בתורת בעלים, וזה דין כלה מן הבית, וכלפי זה אמרינן דמקצת החזקה כבעלים אינה החזקה כבעלים, וזה גם הסברא בשיטת רבי שמעון דכל ירקות אחד לביעור. ❖ בביאור סברת רבי שמעון דכל ירק אחד לביעור.

ענף ב סברת התוס' רי"ד דמדמה דין מעיר לעיר בהר, לרבי יהושע דמיקל כמין האחרון. ❖ מתמה בדברי התוס' רי"ד דמדמה דין מעיר לעיר בהר באותו מדינה לדין של רבי יהושע דמיקל כמין האחרון. ❖ מבאר דבריו דעיקר האכילה גם אחר ביעור היא אכילת האדם, ואכילת חיות הוא רק מודד דעדיין לא פקע זמן האכילה של האדם, דאכתי איכא "מקצת אכילה" ע"י חיות. ❖ מבאר עיקר האי סברא דכל המינים שכבושים כהדדי חשיבי כגוף אחד לגבי ביעור ע"י הטעם. ❖ מבאר דגם לדין אפשר לבאר סברת רבי יהושע עפ"י היסוד דבכלה לחיה מן השדה כבר אין אכילתו כאכילה ע"י השדה.

משנה ו ❖ ציונים והערות משנה ו

ענף א דינים שונים של ביעור תלוים בזמן הלקיטה ודין יבש ולח דכשני מינים ניהו. ❖ פרטי דינים בדין "המלקט עשבים לחים עד שייבש המתוק". ❖ מה תלוי בלקיטה ולמה יבש ולח חשיבי כתרתי. ❖ ביאור הדין של חרובין דליכא יבש ולח.

ענף ב חידוש הרמב"ם בדין ביעור במחובר. ❖ שיטת הרמב"ם דאיכא איסור לקיטה. ❖ בטעם האיסור לקיטה, מצד הפסד או מצד ביעור. ❖ החידוש הראשון שיש חובת ביעור גם במחובר. ❖ החידוש השני הוא שכלה לחיה מן השדה היינו שאין שיעור חשוב בשדה, ויש שיעור שונה לכל פרי ופרי. ❖ החידוש השלישי - שאסור ללקוט אפילו ע"מ לשרוף - דיסוד האיסור הוא 'החזקה בתור בעלים'.

משנה ז ❖ ציונים והערות משנה ז

ענף א בדין עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות ❖ שיטת הר"ש בדין "עד אימתי עניים נכנסין לפרדסות עד שתתר רביעה שניה" דקאי על שאר השנים לגבי לקט שכחה ופאה. ❖ בשיטת הרמב"ם דקאי בשביעית.

ענף ב בטעמא דהיתר שריפת תבן וקש דתלוי 'משירד רביעה שניה'. ❖ בטעמא למה 'משירד רביעה שניה' מותר לשרוף תבן וקש - דכבר אין לדון מצד ההפסד לחיות - תוס' יו"ט. ❖ דוחה את דברי התוס' יו"ט. ❖ ביאור הדין במשנה דפקעה הקדושה כיון דקיים מצות ביעור - ומוכרח מיניה וביה דטעמא דביעור אינו ענין להפסד של החיות. ❖ מוכרח דטעמא אחרינא איכא בכלה לחיה מן השדה. ❖ הוכחת המקד"ד דלא כהחזו"א - ובאמת לא מחוייבים בביעור בתבן וקש, וטעמא אחרינא למה ליכא חובת ביעור. ❖ בטעמא דליכא איסור הפסד לאחר רביעה שניה - לדרכו של המקד"ד. ❖ עוד בטעמא דליכא איסור הפסד לאחר רביעה שניה - תורת זרעים.

ענף ג קדושת שביעית בתבן וקש. ❖ הוכחה מהמקד"ד דטעמא דקדושת שביעית בקש ותבן אינו משום שהוא מאכל בהמה. ❖ מבאר דקדושתה מחמת זה שהיא 'פסולת אוכל'.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח

ענף א פלוגתת הראשונים בדין ביעור, אי בשריפה אי בהפקר. ❖ הקדמה - פלוגתת רבי יהודה ורבי יוסי. ❖ ביאור שיטות הראשונים בדין ביעור, שריפה, איבוד ברגלי אדם ובהמה, תרי גווני הפקר, תרי דיני ביעור. ❖ פלוגתת הראשונים באיסור לאחר זמן הביעור כשלא ביער. ❖ חידוש הר"ש סיריליאנו דהמקור לדין שריפה ילפינן מנותר וכן הוא בביעור מעשר שני. ❖ מפלוגתת רבי יוסי ורבי יהודה מבואר שגם לדעת הרמב"ם יש תנאים שסוברים שביעור אינו שריפה רק הפקר, ומעורר על שיטת הרמב"ם מהדין חילוק ג' סעודות. ❖ תוספת דברים.

ענף ב בדיני אוצר בית דין. ❖ פלוגתת הראשונים בדין אוצר בי"ד. ❖ לקיחת הרבה תבואה ודין ביעור. ❖ קצירה ובצירה. ❖ עבודה בתלוש. ❖ עבודות במחובר, ושמירה. ❖ תפיסת דמים. ❖ מדה משקל ומנין. ❖ לשלם לפועלים.

משנה ט ❖ ציונים והערות משנה ט

ענף א ביאור המשנה. ❖ דרכו של ר' יוחנן דאיירי בפירות של היתר. ❖ במה שיש לתמוה במהלך

❖ זה. דרכו של ר"ל בירושלמי - דאיירי בפירות של עבירה אחרי ביעור - וקשה דהפירות אסורים. ❖ חידוש החזו"א בזה בהפקר בהיסח הדעת. ❖ מה שיש עוד לבאר בזה.

ענף ב חיוב חלה בעיסת שביעית סוגי' דבכורות, בכור וחלה של שביעית, ובגדר הדין דין 'לאכלה ולא לשריפה'. ❖ סוגי' הגמרא בבכורות [י"ב:] שעיסה של שביעית שונה מבכור של שביעית - אף דבשניהם יש דין שריפה. ❖ יסוד האחרונים דלמדו מסוגי' זו שגדר הדין 'לאכלה' אינו איסור והיתר גרידא, אלא הגבלת בעלות האדם בפירות. ❖ ב' מקורות לזה מהרמב"ם. ❖ דברי האור שמח ביסוד זה. ❖ תוספת ביאור ביסוד הנ"ל - עפ"י התורת זרעים דפירות שביעית 'ניתן' לאכילה זו.

ענף ג בענין הנ"ל, וחידוש בגדר האיסור סחורה ❖ ביאור בטעמו של הרמב"ם דבכור של שביעית פטור מחמת סחורה ולמה לא כתב טעמא דשריפה. ❖ חילוק בין בכור בקדושת מעש"ש לבכור של שביעית. ❖ בקושי' הטורי אבן בעיקר הילפותא לחייב עיסה של שביעית בחלה. ❖ בדברי התשב"ץ בפטור שביעית ממעשרות.

מסכתא שביעית פרק י

משנה א ❖ ציונים והערות משנה א

בדין שביעית משמטת את המלוה בשטר ושלא בשטר. ❖ בדין שכר שכיר ובדין שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. ❖ תמיהה רבתי בשיטת הרמב"ם בהקפת חנות. ❖ ב' תמיהות בשיטת רבי יהודה. ❖ בפלוגתא רבי יוסי ורבנן בדין שכר שכיר. ❖ בדין גזילה פקדון בשמיטה.

קונטרס בפלוגתא דרבוותא אי נאמר דין 'מלוה' בשמיטת כספים או דכל חוב נשמט, וכמה נפ"מ בזה, [א] בטעמא דקנסות, [ב] בטעמא דהקפת חנות, [ג] בגדר זקיפת מלוה, [ד] בדין שוחט את הפרה, [ה] בפלוגתא רבי יהודה.

פלוגתא התוס' והרמב"ם האם איכא גזה"כ דבעינן מלוה או דאיכא סברא מיוחדת בהקפת חנות ושכר שכיר, ונפ"מ בשוחט את הפרה וחילקה, ובכל חוב מחמת מקח שלא בדרך הקפה. ❖ מביא נפ"מ נוספת בגדר זקיפת מלוה, האם הוא זוקף ממש כפרעון והלואה חדשה או שהוא רק קובע זמן. ❖ ביאור דברי הספרי עפ"י הר"ש סיריליא דבכל מלוה איכא זקיפה, דזקיפה היינו "כך וכך אתה חייב לי", ובזה חלוק מלוה מגזילה ופקדון. ❖ מבאר את הזקיפה בספרי בהקפת חנות ע"ד הרמב"ם, ונמצא דכל חוב מחמת מקח חשיב כזקופה מתחילתו אם אינו ע"ד הקפת חנות. ❖ מבאר עפ"י דברי הר"ש סיריליא בספרי את דברי הרמ"א והמרדכי בגדר דין זקיפה בשביעית דכותב מעות ולא פירות. ❖ דברי הירושלמי על קנסות, דמכאן מוכרח כהתוס' דבעינן דוקא מלוה. ❖ סתירות בשיטת הרא"ש, האם סובר כהרמב"ם או כתוס'. ❖ הערה גדולה מהב"י נגד השיטות דהכל תלוי במלוה. ❖ פלוגתא רבי יהודה ורבי יוסי בדין זקיפה ובשוחט את הפרה. ❖ שיטת רבי יהודה ורבי יוסי, דלכו"ע הם סוברים שלא צריך זקיפת מלוה ממש, וע"כ דלדידהו אין דין מלוה דוקא, ובגדר הדין זקיפה ביו"ט. ❖ שני מהלכים בירושלמי על שוחט פרה וחילקה ליישב שיטת הרמב"ם.

משנה ב ❖ ציונים והערות משנה ב

הערות ❖ בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה בגדר דין קנס. ❖ בגדר שמיטת כספים בקנסות וביסוד דינא דקנס לפני העמדה בדין. ❖ מביא מהרא"ש דליכא שמיטה בקנסות כיון שאין כאן ממון לפני העמדה בדין, ומתמה מהירושלמי דמטעם אחר נגעו בה. ❖ מביא כמה הוכחות דנחלקו אי איכא חיוב בקנס לפני העמדה בדין. ❖ מביא שלפני העמב"ד יש לו דין תביעה ודין בע"ד, ומה"ט שייך ירושה ומחילה ולצאת יד"ש. ❖ מבאר למה שייך דין השמטת כספים על תביעה גרידא, דכל הדין שמיטת כספים לא חיילא בעיקר החוב, דהממוני גבך קיים גם אח"כ, ורק הזכות תביעה הושמט, ובקנסות איכא זכות תביעה עוד לפני העמב"ד.

משנה ג ❖ ציונים והערות משנה ג

בגדר הדין מוסר שטרות לבי"ד - ופרוזבול. ❖ דרכו של התורת זרעים בביאור שיטת רש"י בגדר הדין מוסר שטרותיו, שנאמרו שני דינים, חדא בהפקעת החוב וחדא בלא יגוש. ❖ מוכיח מרש"י בשאר דוכתי דאין כאן שני דינים. ❖ מתמה כמה תמיהות בעיקר דינא דמוסר שטרות לבי"ד. ❖ מבאר את גדר הדין

זרעא מפתח מפורט ציונים והערות קיימא תרכג

מוסר שטרותיו עפ"י דברי הרמב"ם בפירוש המשנה, ועפ"י כל הנ"ל דכל הדין שמיטה חיילא רק בתביעה, וגם מסירת שטרות היא בתביעה, ועל זה בעי הפקר בי"ד. ❖ מביא הוכחה לכל הנ"ל מרא"ש בתשובה.

משנה ד ❖ ציונים והערות משנה ד
עניני פרוזבול. ❖ שיטות הראשונים בדין בי"ד חשוב. ❖ פלוגתת הראשונים אי בעי דווקא כתוב או סגי באמירה. ❖ בפלוגתת רש"י ותוס' אי מסירת שטרות ופרוזבול חדא נינהו או לא. ❖ למה צריך תקנת פרוזבול. ❖ פרוזבול, שטר ראיה או שטר קנין, ובפלוגתת ראשונים אי פרוזבול מהני דווקא בזה"ז ששמיטת כספים הוא מדרבנן ❖ הערה על הקצוה"ח בתנאי דע"מ שלא תשמיטנו שביעית.

משנה ה ❖ ציונים והערות משנה ה
השמיטת כספים איסור או ממון. ❖ זמן כתיבת הפרוזבול עד מוצאי שביעית או בערב שביעית, ודעת הרא"ש דמתחלקים הלאו והשמיטת גוף החוב. ❖ תמיהת הקצוה"ח דלפי העיטור והרא"ש ע"מ שלא תשמיטנו שביעית הוי תנאי באיסורים ולא תנאי בממון. ❖ פרוזבול מוקדם כשר ומאוחר פסול. ❖ ביאור חדש במוקדם. ❖ הוכחה של הר"ן מכאן דהוי שטר קנין.

משנה ו ז ❖ ציונים והערות משנה ו ז ❖ בטעמא דקרקע.

משנה ח ❖ ציונים והערות משנה ח
בביאור הדין שיאמר לו המלוה 'משמט אני'. ❖ המקור לדין זה מהפסוק - "זה דבר השמטה" - ונחלקו רש"י ותוס' הרא"ש מה חידש הפסוק. ❖ שיטת היראים שהחוב אינו נפקע ממילא ע"י שביעית, אלא שהמלוה מצווה להשמיט. ❖ חידוש גדול מהגר"נ פרצוביץ זצ"ל בשיטת היראים שעל ידי המשמט אני ליכא מחילה אלא דחיילא הדין שמיטה בחוב. ❖ עוד יש להעיר אי שמיטת כספים הוי ממון או איסור.

משנה ט ❖ ציונים והערות משנה ט
"המחזיר חוב בשביעית רוח חכמים נוחה הימנו".

מפתח מפורט לחידושי סוגיות במסכת שביעית

סימן א' קונטרס בענין קצירת פירות שישית בשביעית, וקצירת פירות שביעית בשמינית, [פרק א' משנה ד'] שצא

פרק א' ביאור החילוק בין קצירה לאידך מלאכות ועבודות, דבקצירה הכל תלוי בקדושת הפירות ולא בשנת השביעית, וביאור השני דינים בקצירה. ❖ פרק ב' פלוגתא ב' תירוצים בתוס' [ר"ה י"ב], [פלוגתא רש"י ותוס']. ❖ פרק ג' ביאור דברי התוס' דבעינן חרישה "לצורך פירות שביעית" בתוספת לאחריה, ויסוד דין קצירה מדין עבודה ומלאכה דנקבע כפי הפירות של שביעית, ויסוד היתרא דקצירת פירות שישית בשביעית, וביסוד הקה"י בגדר מלאכת סיכה בפירות שביעית. ❖ פרק ד' קצירת עצים.

סימן ב' קונטרס בגדרי אבות ותולדות בשבת בשביעית בכלאים ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב]

תז

פרק א' ביאור החילוק בין כלאים לשבת ושביעית לענין תולדות. ❖ פרק ב' ביאור הגדר בחיובא ותולדות בשביעית. ❖ פרק ג' אבות ותולדות בנחל איתן.

סימן ג' קונטרס בגדרי אבות ותולדות של "זורע" ו"נוטע", [מברין מרכיב זומר], בשביעית בשבת ובנחל איתן, [פ"ב מ"ב] תיד

פרק א' פלוגתא הראשונים בנוטע בשביעית ובמחפה בשביעית. ❖ פרק ב' פלוגתא הרמב"ם והתוס' בגדרי אבות ותולדות ו"מעין אבות" בזורע בשבת ובשביעית. ❖ פרק ג' ד' שיטות בראשונים בגדרי אבות ותולדות בזורע, וביאור שיטת רש"י שמחלק בין שביעית לשבת, ושיטת רש"י בנוטע בשביעית. ❖ פרק ד' פלוגתא הרמב"ם ורש"י לשיטתיהו בגדרי אבות בשביעית ובנויקין. ❖ פרק ה' דרך חדשה [אגלי טל] בשיטת הרמב"ם באבות של זורע בשבת ובשביעית. ❖ פרק ו' אבות של זורע באיסור זריעה בנחל איתן. ❖

סימן ד' קונטרס בדין "מחפה מדין זורע" בשביעית שבת ובכלאים, ואי הוי אב או תולדה של זורע, [פ"ב מ"ב] תל

פרק א' ג' שיטות - רש"י תוס' והרמב"ם - בגדר הדין "מחפה מדין זורע" - בשביעית ובשבת. ❖ פרק ב' ביסוד דינא ד"נמנו וגמרו דמחפה לוקה משום כלאים". ❖ פרק ג' ביאור שיטות הראשונים במחפה לענין שביעית, [אי דינו כזריעה גם לענין שביתת הארץ]. ❖

סימן ה' קונטרס בסוגי' דסכין את הפגין, שיטת הר"ש והרא"ש, ובחילוקים בין המשנה לתוספתא, [פ"ב מ"ה] תמ

פרק א' הקדמה וקושיות. ❖ פרק ב' דרכו של הר"ש בדין סכין. ❖ פרק ג' דרכו של הרא"ש בדין סכין. ❖ פרק ד' דין סכין ועבודת פירות במוצאי שביעית. ❖

סימן ו' קונטרס בדין שביתת הארץ אי הוי חובת קרקע או חובת גברא, ובדין זריעה וקליטה בשביעית, ובדין עבודת שביעית ע"י גרמא תמח

פרק א' בדברי האחרונים בד' נידונים בחידוש של שביתת הארץ. ❖ פרק ב' עוד בדין זריעה בערב שביעית וקליטה בשביעית וגדר חדש בעיקר דין שביתת הארץ. ❖ פרק ג' בדברי המנ"ח בזריעה וקליטה בשבת כלאים ושביעית. ❖

סימן ז' קונטרס בדבר שאינו מתכוין ופסיק רישא בשביעית, ובחילוקים בגדרי מלאכה השבת ובשביעית, ובגדרי שביתת הארץ תנט

פרק א' יסודו של החזו"א דליכא חיוב של פס"ר בשביעית, והראיות לזה, ושיטת התוס' בזה. ❖ פרק ב' ז' חילוקים בין מלאכת שבת למלאכת שביעית. ❖ פרק ג' יסוד החילוק בין מלאכת שבת למלאכת שביעית, לגבי שביתת הארץ. ❖ פרק ד' סיכום שיטת התוס' בכל הנ"ל. ❖

סימן ח' קונטרס בהיתרא דדבר שאינו מתכוין אף בפס"ר, וביסוד דינא דכל עבודות שביעית דמצד "כי לי הארץ" ומדין הפקר אתינן עלה, [פרק שלישי דשביעית] תסח

פרק א' הוכחות דיסוד דינא דמלאכת שביעית מצד הפקר והוראת בעלות אתינן עלה. ❖ פרק ב' ביאור בגדרי שביתת הארץ, למה ליכא דין עקירת האילנות בשביעית, ולמה מהני עבודת גוי בהבלעה. ❖ פרק ג' ביאור בדברי החזו"א בישוב לשיטת הר"ש דקצירה רק אסורה מן השמור. ❖ פרק ד' הערה: יתכן דהכל תלוי בפלוגתא רש"י והרמב"ם והתוס' בדין ביטול חמץ מדין תשביה. ❖

סימן ט' קונטרס בגדר הפקירה דשביעית, [פ"ד מ"ב] תפ

פרק א' הוכחות ליסוד של הגרי"ל דיסקין דחלוק הפקר דשביעית מהפקר דעלמא. ❖ פרק ב' בדין אפקעתא דמלכא והפקר דגברא והסתירות בזה. ❖ פרק ג' דברי האחרונים דתרתיה אית ביה, גם אפקעתא דמלכא וגם הפקר דגברא, ומתמה טובא בשיטת הבי"ב בזה. ❖ פרק ד' שני דינים נאמרו, דין "ונטשתה" שזה הפקר דגברא, ודין "ואכלו אביוני עמך" שזה אפקעתא דמלכא, ודין "ונטשתה" מדינו ו"ואכלו אביוני עמך" הוא. ❖ פרק ה' ביאור שיטת הרמב"ם בספיקות [אתרוג], דליכא אפקעתא דמלכא וליכא הפקירה דגברא, ומוכיח דין קדושה ודין הפקר לא תלויים זה בזה. ❖ פרק ו' בגדרי הפקר לזמן דילפינן משביעית, ובדין הפקר דשביעית בקרקע, ובדין הפקר דשביעית בירקות לפני לקיטה. ❖ פרק ז' דין קדושה ודין הפקר אינם תלויים זה בזה. ❖

סימן י' ביסוד חיובא דזומר ונוטע, דתרי מחייבים איכא בהו ובביאור דברי הר"ש ריש מכילתין בדין נוטע, [פ"ד מ"ו] תק

סימן י"א קונטרס בגדר הדין לאכלה ולא להפסד, דרך חדשה בשיטת הרמב"ם דנאמר בזה ב' דינים, מצד 'קדושה' ומצד 'הפקר ובעלות', ונתחדש דלא פליגי הבבלי וירושלמי לפני עונת המעשרות, [סוף פרק ד' דשביעית] תקד

סימן י"ב דרך חדשה בדעת הר"ש דהירושלמי מודה לבבלי דמדין לאכלה ולא להפסד הוא, [סוף פרק ד' דשביעית] תקט

סימן י"ג ביסוד דינא דלפני עור [פ"ה מ"ו] תקיד

סימן י"ד ב' דינים בקדושת הארץ, לגבי מצוות ולגבי שכינה, [פ"ו מ"א] תקכא

סימן ט"ו קונטרס בדין מלאכת קצירה בשביעית, ובגדר דין קצירה כדרך הקוצרים, [פרק ח' משנה ו'] תקכד

פרק א' דרכם של האחרונים ברמב"ם דאיכא ב' דיני קצירה. ❖ פרק ב' ודרכם של האחרונים בביאור פלוגתא ר"ת והר"ש בקצירה בשמור והפקר, והמקור לשני דיני קצירה בתורה. ❖ פרק ג' מהלך חדש ברמב"ם בגדר "קצירה דעבודת הקרקע". ❖ פרק ד' פלוגתא הר"ש ור"ת בקצירה בהפקר, ובאיסור משומר. ❖ פרק ה' פלוגתא הראשונים בדין אוצר בי"ד. ❖ פרק ו' מהלך חדש בפלוגתא הבבלי וירושלמי בדין קצירה כדרך הקוצרים ובדין איסור משומר, [דר"ת מודה לר"ש בשיטת הירושלמי]. ❖ פרק ז' קצירת שביעית בשמינית. ❖

סימן ט"ז קונטרס בדין 'גרם' הפסד ודין 'משמרת' בשביעית, ובשיטת הר"ש סיריליאו בדין מלאכת קצירה בשביעית ומעש"ש, [פרק ח' משנה ז'] תקמט

סימן י"ז קונטרס בגדר יסוד דינא דביעור, [פרק ט' משנה ח'] תקנד

פרק א' פלוגתא הראשונים בדין ביעור, אי בשריפה אי בהפקר. ❖ פרק ב' קושיות על שני השיטות בביעור. ❖ פרק ג' מהלך חדש ביסוד דינא דשריפה בביעור, וביאור בפלוגתא הנ"ל. ❖ פרק ד' פלוגתא הרמב"ן ותוס' בדין ביעור. ❖ פרק ה' הערה בדין ביעור וסחורה והפסד בפירות עכו"ם. ❖ פרק ו' שני

דינים בביעור, דין ממון ודין איסור. ❖

סימן י"ח פירות עכו"ם תקעב

סימן י"ט קונטרס בגדר הדין שמיטת כספים. תקעה

פרק א' גדר ביטול החוב בשמיטת כספים, האם פקע גוף החוב או רק הזכות גוביינא ותביעה. ❖
פרק ב' דן האם איכא גזילה בגביית חוב שהושמט, והאם מיקרי מיגו וטענינן 'להוציא'. ❖

סימן כ' קונטרס בביאור סברת הרמב"ם בהקפת חנות דהוי כשכירות אינה אלא בסוף, ובחילוקי הגדרים בין שכירות אינה אלא בסוף, למלוה לאחר י' שנים, ובגדר הדין הלואה ע"מ שלא אתבענו, ושורש פלוגתת ת"ק רבי יהודה ורבי יוסי, בהקפת חנות ושכר שכיר, [פרק י' משנה א' וב'] תקפא

פרק א' דין שכירות אינה אלא בסוף, ודין מלוה לאחר י' שנים, ודין ע"מ שלא אתבענו. ❖ פרק ב' ביאור שיטת הרמב"ם בהקפת חנות דדומה לשכירות אינה משתלמת אלא בסוף. ❖ פרק ג' ביאור פלוגתת רבי יהודה ות"ק האם בהקפה שניה איכא זקיפה להקפה ראשונה, וביאור דברי רבי בתוספתא דמחלק בין כתוב במעות וכתוב בפירות בפלוגתא זו. ❖ פרק ד' ביאור פלוגתת רבי יוסי ורבנן בדין שכר שכיר היכא דנגמרה מלאכתו בשביעית, וביאור סברת הרמב"ם בשכר שכיר. ❖

סימן כ"א בגדר 'תשלומין דשבועה', לגבי שמיטה ולגבי מיגו תקצד

פרק א' בגדר תשלומין דשבועה, לגבי מיגו ולגבי שמיטה ❖ פרק ב' דרך חדשה בגדר 'תשלומין דשבועה', ומה דלא מהני בזה מיגו.